T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ŞİDDETE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞINDA SİYASAL SİSTEMİN ROLÜ: LATİN AMERİKA ÖRNEĞİ (1945-1991)

Altuğ KOÇ
2502130569

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Murat METİNSOY

İSTANBUL – 2023

ÖZ

ŞİDDETE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞINDA SİYASAL SİSTEMİN ROLÜ: LATİN AMERİKA ÖRNEĞİ (1945-1991)

ALTUĞ KOÇ

20. yüzyıl Latin Amerikası toplumsal hareketlerin yoğun bir şekilde patlama yaptığı önemli bir coğrafyadır. Bu toplumsal hareketlerin temel özellikleri şiddetle iç içe geçerek bir halk hareketi haline gelmeleri ve devrimci karaktere sahip olarak, siyasal sistemlere meydan okumalarıdır. Bu hareketler üzerine yapılan mevcut çalışmalar, sosyal ve ekonomik yoksunluklara, toplumsal adaletsizliğe, sınıf mücadelelerine ve ABD'nin dış politikasının bu ülkelerdeki istikrarsızlığa katkıda bulunduğuna işaret etmektedir. Bu tez, toplumsal hareketlerin patlak vermesinde ve gerilla taktikleri gibi şiddet içeren yöntemlere başvurmalarında siyasal sistemin rolünü ortaya koyan son dönem devlet merkezci yaklaşımdan yola çıkarak, toplumsal hareketlerin oluşumunda ve özellikle şiddete yönelmelerinde siyasal sistemin başat faktör olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bağımsızlık sonrası askerî ya da patrimonyal yönetimlerin hâkim olduğu otoriter rejimler, özellikle sömürge döneminin de etkisiyle muhalefeti ve toplumsal talepleri dışlamış, muhalif grupların seslerini duyurmak için şiddet yöntemlerine başvurmalarında önemli rol oynamıştır. Bu tez çalışmasının ele aldığı Orta Amerika ülkelerinden El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua'nın tarihsel gelişimleri, iktisadi yapıları ve sosyokültürel durumlarının görece benzerliğine rağmen siyasal sistemlerindeki farklılıklar, otoriter eğilimdeki yönetici sınıfının farklı ittifaklarla biçimlenmesine ve değişken düzeyde baskı unsurlarına başvurmasına neden olmuştur. Toplumsal taleplerin siyasal sistem mekanizmasına dahil edilmemesi, toplumsal hareketlerin meydana gelmesine ve bu hareketlerin baskı aygıtlarıyla çözülmeye çalışılması, şiddetin hareketler tarafından son çare olarak görülmesine neden olmuştur. Bunu doğrular nitelikte dört ülkede de genel çerçevede otoriter ancak yapısal olarak farklılaşan siyasal sistemlerin ürettiği çelişkiler sebebiyle farklı krizler ve çözülmeler ortaya çıktığı görülmektedir. Nikaragua'da tek bir aile olan Somozalar üzerinde toplanan hanedanlık seviyesindeki

neopatrimonyal iktidar, baskı aygıtlarıyla tüm demokratik katılım mekanizmalarını kapatarak karşısında muhalif bir koalisyonun örgütlenmesine sebep olduğu için şiddet yanlısı toplumsal hareket tarafından devrilmiştir. El Salvador'un oligarşi-ordu ittifakıyla gelişen iktidar geleneği, dönem dönem ordu içerisindeki vatansever iddiadaki grupların toplumsal çatışmanın önüne geçebilmek adına reformist müdahaleleriyle bölünse de, yerleşik ayrıcalıklara ve çıkarlara dayalı siyasal sistemi sürdürmek için kullanılan devlet baskısı, bir iç savaş ve şiddet sarmalıyla sonuçlanmıştır. Guatemala'da 1944 yılında seçimle yönetime gelen reformist sivil iktidar sürecinin ABD destekli bir darbeyle kesilmesinin ardından karşı devrim sürecinin başlatılmasına paralel olarak baskı aygıtlarının yoğun bir şekilde yerlilere yönelik sistemli bir yok etme politikasına dönmesi, 36 yıllık bir iç savaşı ortaya çıkarmıştır. Bu üç ülkenin aksine Honduras'ta ise, siyasal sistemin görece açıklığına bağlı olarak gelişen işçi ve sendika hareketleri 20. yüzyıl boyunca etkili olarak, iktidar ile yabancı oligarşiyi çoğunlukla müzakere zeminine ve uzlaşmaya sevk edebildiğinden ülkede şiddet yanlısı toplumsal hareketler büyüyememiş ancak 1980'li yılların başında, Reagan'ın saldırgan dış politikalarının öncülüğünde artan ABD müdahalesiyle başa çıkmak için küçük ve kısa vadeli örgütler tarafından şiddet içeren yöntemler kullanılmaya başlanmıştır.

Çalışma, siyasal sistemler ve şiddet temelli toplumsal hareketler arasındaki etkileşimi yakından inceledikten sonra, dört ülkenin siyasal sistemlerini analiz etmiş ve ardından siyasal sistemlerinin, özellikle de hükümetin muhalefete karşı tutumunun, onları şiddete yönlendirmede ne derece etkili olduğunu ayrıntılı olarak tartışmıştır. Çalışmanın temel bulguları, bu toplumsal hareketlerin şiddet yöntemlerini benimseyip benimsememesinde siyasal sistemlerin, devletlerin topluma ve muhalefete yaklaşımının önemine işaret etmektedir. Ülkelere ilişkin ekonomik, demografik, tarihî ve askerî verileri içeren rapor, belge, istatistik, gazete ve sözlü tarih çalışmaları gibi birincil kaynaklar ile bölgelere ilişkin ikincil kaynaklardan faydalanan ve toplumsal hareket çalışmalarında görece az kullanılan bir perspektifi kullanan bu tez, siyasal sistemler ile şiddet temelli toplumsal hareketler arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Sistemler, Toplumsal Hareketler, Şiddet, Latin Amerika, Soğuk Savaş.

ABSTRACT

THE ROLE OF THE POLITICAL SYSTEM IN THE EMERGE OF VIOLENCE BASED SOCIAL MOVEMENTS: THE CASE OF LATIN AMERICA (1945-1991)

ALTUĞ KOÇ

The 20th century Latin America became the hotbed of social movements which erupted intensively. The main characteristics of these social movements are that they became popular movements by becoming intertwined with violence and that they challenged political systems with their revolutionary characters. The existing studies on these movements to social and economic deprivations, social injustice, class struggles, and the US foreign policy which contributed to instability in these countries. This dissertation, drawing on the recent state-centered approach, which revealed the role of the political system in the outbreak of the social movements and their resort to the violent methods like guerilla tactics, argues that the political system has been the dominant factor in the formation of social movements and especially in their tendency towards violence. From this point of view, authoritarian regimes dominated by military or patrimonial administrations after independence, especially with the effects of the colonial period, which excluded the opposition and social demands, played a crucial role in the use of violent methods by the oppositional groups to make their voices heard. Despite the similarity in historical developments, economic structures and socio-cultural situations of Central American countries, El Salvador, Guatemala, Honduras and Nicaragua, the differences in their political systems caused the ruling class with authoritarian tendencies to form different alliances and resort to varying levels of repression. The failure to incorporate social demands into the mechanisms of the political system has led to the emergence of social movements. The attempt to resolve these movements with repressive apparatuses, caused violence, which has been seen as a last resort. This is confirmed by the fact that in all four countries, different crises and dissolutions have emerged due to the contradictions produced by authoritarian but structurally differentiated political systems. The neopatrimonial power at the dynastic level, concentrated at the hand of a single family, Somozas, in Nicaragua, was overthrown by a violent social movement, as this family closed all

democratic participation mechanisms with repressive apparatus and finally compelled the opposition groups to create a coalition against it. Although El Salvador's power-bloc, which developed with the alliance of the oligarchy-army, was interrupted from time to time by the reformist interventions of the alleged patriotic groups in the army aiming to prevent social conflict, the state repression used to maintain the political system based on established privileges and interests, resuled in a civil war and epidemic of violence. As for Guatemala, after the reformist civilian and elected government was interrupted by a US-backed coup d'état in 1944, the repressive security apparatus of the state turned intensively to a systematic policy of extermination against the indigenous population in parallel with the initiation of the counter-revolutionary process, leading to a 36-year civil war. However, in Honduras, workers' and trade union movements, which developed and operated thanks to the relative openness of the political system throughout the 20th century, were often able to push the government and the foreign oligarchy to negotiate and compromise. Therefore, violence-based social movements did not grow in the country. But only in the early 1980s, violent methods started to be used by small and short-term organizations to cope with the increasing US intervention led by Reagan's aggressive foreign policies in the country.

This study, after closely examining the interplay between political systems and violence-based social movements, analyzed the political systems of the four countries and then discussed in detail to what degree their political systems, particularly the government's attitudes to the opposition, were influential in directing them into violence. The main findings of this study point out that political systems, the states' approach to the society and opposition, are significant in whether these social movements adopted violent methods. Drawing on primary sources such as reports, documents, statistics, newspapers and oral history studies containing economic, demographic, historical and military data for countries and secondary sources on region and using a perspective that is relatively rarely used in social movement studies, this dissertation reveals the close relationship between the political systems and violence-based social movements.

Keywords: Political Systems, Social Movements, Violence, Latin America, Cold War.

ÖNSÖZ

Hayat, öğrenmenin hiç bitmediği tam anlamıyla zor bir okul. Bunun parçalarından biri olan doktora öğrenimi ve doktora tezi yazım süreci de akademik bir mücadeleden çok daha fazlasını içerisinde barındıran bir dönemi ifade ediyor. En azından benim için böyleydi… Sınavlar, kariyer kaygıları ve geleceğe dair sorgulamaların arasında teze dair konu belirleme, tezin planlanması, literatür taraması ve tezin altyapısının oluşturulmasının ardından yazım sürecine başlanması gibi periyotlar oldukça stres yüklü hale geliyor. Bu zorlu süreçte de tüm iyilikler ve kötülükler kendini o kadar belli ediyor ki, insan mecburi olarak güçleniyor. Nitekim, doktora ders dönemi sonrasında araştırma görevliliği kadrosunu kazanmamla beraber şehir değişikliği süreçlerinin arasında Danışman Hocam Prof. Dr. Murat METİNSOY ile yaptığımız tez görüşmeleri neticesinde, toplumsal hareketlerin bana göre merkezlerinden biri olan Latin Amerika üzerinde çalışma konusunda hemfikir olduk. Yüksek lisans tezimden ötürü sol siyaset literatürüne naçizane hâkim olsam da, özgül olarak Latin Amerika yeni uzmanlaşacağım bir yolculuktu. Bunu gerçek anlamda taçlandırabilmek için Latin Amerika'yı ziyaret edebilme planlarını yaparken ortaya çıkan Covid-19 salgını; planları ve tezin sürecini olumsuz etkilemiş olsa da, yüzlerce kaynak ve aylarca süren çalışmaları içeren ve İspanyolca literatür taramayı da öğrendiğim bu uzun maraton sonrası geldiğim noktada Latin Amerika, okumaktan, araştırmaktan, çalışmaktan ve literatüre -umuyorum ki- katkı olarak sunmaktan çok mutlu olduğum ve keyif aldığım bir yolculuk oldu.

Okumak üzere olduğunuz tez çalışması, Latin Amerika'nın önemli bir alt bölgesi olan Orta Amerika'daki dört ülkeyi (El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua) ele almaktadır. Bu bölge 20. yüzyılda özellikle Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan toplumsal hareketleriyle, Eric J. Hobsbawm'ın da vurguladığı gibi, sosyal bilimler için eşi benzeri olmayan bir çalışma alanı haline gelmiştir. İnsanlığın her anında ve dünyanın her yerinde şüphesiz farklı şekillerde adlandırılan ve farklı sebeplerden oluşan toplumsal hareketler cereyan etmiş olsa da 20. yüzyıl Latin Amerikası, bu konuda tek başına bir ders olarak okutulabilecek seviyede kapsamlı ve önemlidir. Tezin kapsamı çerçevesindeki temel sorusu ise, siyasal sistemler ile şiddete

dayalı toplumsal hareketlerin ilişkisidir. Toplumsal hareket literatüründe kitlelerin bir araya gelme ve harekete geçme sebeplerini, amaçlarını ve yöntemlerini açıklamaya çalışan bir hayli fazla teori bulunmaktadır. Ancak çoğunun da kabul ettiği -ve bir sosyal bilimler gerçeği olduğu- üzere bir teorinin tüm sorulara yanıt verebilme ve tüm örnekleri açıklayabilme olasılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla tek bir teoriyle tüm toplumsal hareketlerin açıklanması da mümkün olamamaktadır. Bu yüzden geliştirilmekte olan teorilerin mecburi olarak yöneldiği ekletik yapı göz ardı edilemez. Bu doğrultuda tez çalışmasında toplumsal hareketler ile siyasal sistem ilişkisi devlet merkezci teori üzerinden okunarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Özellikle şiddete dayalı toplumsal hareketleri ortaya çıkaran, veya çıkarmayan, temel unsurun diğer unsurlardan daha ağır bir şekilde, siyasal sistem olduğu dört ülkede gözlemlenen siyasal sistemler üzerinden ve bu sistemlerin kıyaslaması yapılarak ortaya koyulmuştur.

İlk paragrafta dile getirdiğim zorlukların sonucunda titizlikle hazırlamaya çalıştığım bir üretim sağlayabilmek belli başına bir mutluluk. Ancak bu mutluluğu tek başıma sahiplenmem mümkün değil. Öncelikle tez süresi boyunca desteğini ve güvenini benden esirgemeyen, akademiye veya hayata dair konularda ışık tutan, güçlendiren ve bu tez çalışmasının şekillenmesini sağlayan kıymetli Danışman Hocam Prof. Dr. Murat METİNSOY'a teşekkür ederim. Lisansüstü eğitimle akademiye adım attığımdan bu yana beni destekleyen, onca yoğunluğu arasında beni gördüğü her anda her türlü sohbetiyle gerek akademik gerek yaşam konusunda cesaretlendirdiği için, akademik bilimsellik, kavram ve teorilerin hazırlanması konularında bana vizyon kattığı için kıymetli Hocam Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY'a teşekkür ederim. Tez konusunda literatür tavsiyeleriyle birçok engelimi kolaylaştıran, bölümlerin oturtulması için yönlendirici fikirleriyle ve yapıcı yol göstermeleriyle kapsamı netleştirmemde emeği geçen kıymetli Hocam Doç. Dr. Caner SANCAKTAR'a teşekkür ederim.

Yüksek lisans öğrenimimden bu yana akademik yaşamım boyunca beni her daim destekleyen ve akademiye adım atmamda büyük katkıları olan değerli Hocalarım Prof. Dr. Levent ÜRER'e, yüksek lisans Danışman Hocam Prof. Dr. Namık Sinan TURAN'a, Prof. Dr. Barış DOSTER'e, Prof. Dr. Ayşegül KOMSUOĞLU

ÇITIPITIOĞLU'na, Doç. Dr. Pınar ERKEM GÜLBOY'a ve Doç. Dr. Gizem BİLGİN AYTAÇ'a çok teşekkür ederim. Bugün geldiğim noktada Hocalarımın üzerimdeki desteği ve güveni büyüktür. Tüm Hocalarımın önünde saygıyla eğiliyorum.

Tez çalışmasında eserlerinden yararlandığım Prof. Jeff GOODWIN'e ve Prof. Misagh PARSA'ya e-posta aracılığıyla ulaşmamın ardından tezin kapsamına yönelik bilimsel açıdan sorgulamalarıma akademik bir aydınlatma sağladıkları için teşekkür ederim.

Kırklareli Üniversitesi Enstitü Müdür Yardımcısı ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Nuri Gökhan TOPRAK'a zamanını ayırıp tezi satır satır okuyarak gösterdiği ve her daim sunduğu desteği için teşekkür ederim. E. P. Thompson ve Michel Foucault gibi sohbetlerimizle tezlerimizden fikir teatisi yaptığımız, tez izlemelerinde yoldaş olduğumuz ve tezi baştan sona okumak için zamanını ayıran Uluslararası İlişkiler Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Nevin TÜRKER YILDIZ'a teşekkür ederim.

Çalışırken sabahladığım gecelerde yapay zekâdan, The Lord of The Rings'e kadar varan çeşitli ve keyifli sohbetleri için Alper ve Soner dostlarıma teşekkür ederim. Odama tez çalışması için kapanıp gündüzleri gecelere, geceleri gündüzlere bağladığım zamanlarda seslenerek en zor günlerde sevgi ve huzur kaynağı olan evin neşesi Parıltı, iyi ki varsın.

Ve tabii ki… 37 yıldır attığım her adımda beni destekleyen, hayatın ağırlığını kendi omuzlarında hafifleten yürekli Annem'e çok teşekkür ederim. Sen olmasaydın buralara gelemezdim…

Bu tez çalışmasının olası hata ve eksikliklerinin tarafıma ait olduğunu belirtmekle beraber, literatüre bir katkı sunması temenni ederim…

İstanbul, 2023

Altuğ KOÇ

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **vi**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **xv**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xvii**

RESİMLER LİSTESİ ..... **xviii**

GRAFİKLER LİSTESİ ..... **xix**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xx**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SİYASAL SİSTEM, TOPLUMSAL HAREKETLER VE ŞİDDET

1.1. Siyasal Sistem: Kavram ve Kapsam **25**

1.1.1. Toplumun Siyasal Sistemi Hayata Geçirmesi: Devlet ve İktidar 31

1.1.1.1. Devlette Kapasite Sorunsalı 35

1.1.2. Weberyan Kurama Göre Devletim Tanımı ve Meşruiyet 37

1.1.2.1. Karizmatik Otorite: "*Caudillo"* ve Başkanlık Sistemi 38

1.1.3. Marksist Kurama Göre Devletin Tanımı 45

1.1.4. Devletin Aygıtları ve Rıza Üretimi 48

1.1.5. Siyasal Sistemlerde Meşruiyet Krizi 54

1.1.5.1. Otoriter ve Totaliter Rejimlerde Meşruiyet Sorunsalı 57

1.2. Toplumsal Hareketler ve Şiddet **65**

1.2.1. Bireysellikten Kitleselliğe: Toplumsal Hareket Teorileri 71

1.2.1.1. Kitlesel Eylemin Yapı Taşları: Gündelik Direniş ve Toplumsal Eşkıyalık… 74

1.2.1.2. İrrasyonel Vurgu: Kolektif Davranış Teorisi 79

1.2.1.3. Algılara Atıf: (Göreli) Yoksunluk Teorisi 81

1.2.1.4. Sınıfsal Yorum: Çatışma Teorisi 83
1.2.1.5. Paradigmada Değişim: Yeni Sol ve Yeni Toplumsal Hareketler 85
1.2.1.6. Rasyonel Tepki: Kolektif Eylem ve Kaynak Seferberliği Teorileri . 88
1.2.1.7. İktidar Zafiyeti: Siyasi Fırsatlar/Süreç Kuramı 90
1.2.1.8. Yorumlama Şeması: Çerçeveleme Yaklaşımı 92
1.2.1.9. Sistem/Yapı Analizi: Devlet Merkezci ve Siyasi Kurumsalcı Teori 95
1.2.2. Şiddetin Siyasallaşması 107
1.2.2.1. Bireysel Şiddet 113
1.2.2.2. Toplumsal (Kolektif/Kitlesel) Şiddet 114
1.2.2.2.1. İç Savaş ve Gerilla Savaşı 116
1.2.2.3. Devlet Şiddeti 124
1.3. Bölüm Değerlendirmesi 128

İKİNCİ BÖLÜM
ORTA AMERİKA'DA POLİTİK SOSYOKÜLTÜREL MİRASIN TARİHSEL ANALİZİ: LATİN AMERİKA'YA YÖNELİK İÇ VE DIŞ ETKENLER

2.1. Latin Amerika Bölgesine Dair Genel Panorama 135
2.1.1. 20. Yüzyılda Kıtada Sosyoekonomik Durum ve Bağımlılık Teorisi 146
2.1.2. Bağımsızlık Öncesi Orta Amerika'nın Tarihsel Arka Planı 154
2.1.3. Bağımsızlık Sonrası Orta Amerika'da Genel Durum 157
2.1.4. Soğuk Savaş Döneminde Seçili Orta Amerika Ülkelerinin Altyapısal Verileri ve Kapasiteleri 167
2.2. Siyasal Sistemleri Etkileyen İç Unsurlar 181
2.2.1. Manevi Düzlemde Sosyokültürel Bir İsyan: Kurtuluş Teolojisi 181
2.2.2. Latin Amerikancı Yaklaşımlar: Orta Amerika Özelinde Bölgesel Entegrasyon Dinamikleri ve Sorunları 187
2.2.2.1. Orta Amerika Barış Planı ve Anlaşmaları 195
2.2.3. Küba Devrimi Etkisi: *"Ya Vatan Ya Ölüm!"* 200
2.3. Siyasal Sistemleri Etkileyen Dış Unsurlar 204
2.3.1. Sömürge Karşıtlığından Arkabahçeye Uzanan Bir El: ABD'nin Kıtasal Tahakkümden Hegemonyaya Geçiş Süreci ve Etkileri 204
2.3.2. SSCB'nin Orta Amerika'daki Varlığı ve İdeolojik Etkiler 217

2.4. Bölüm Değerlendirmesi 223

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA AMERİKA'DA SİYASAL SİSTEMLERİN OLUŞUMU VE YAPISAL ANALİZİ

3.1. Guatemala Siyasal Sistemi 227

3.1.1. Tarihsel Arka Plan 231

3.1.1.1. 1931-1944 Yılları Arasında ABD ve UFCO Kontrolünde Şekillenen Otoriter Siyasal Sistem 232

3.1.1.2. *"10 Yıllık Bahar"*: 1944-1954 Yılları Arası Reform Süreci 235

3.1.1.3. *"Operation Fortune"*: CIA ve Karşı Devrim Süreci 237

3.1.1.4. 1960'lı Yıllar ile Başlayan İç Savaş Dönemi 240

3.1.1.5. 1980'li Yılların Gölgesinde Sivil İktidara Geçiş Süreci 243

3.1.1.6. Barış Süreci ve 2000'li Yıllar Sonrası Siyasal Sistemin Evrimi 246

3.1.2. Siyasal ve Toplumsal Muhalefetin Kurumsal Konumu Açısından Siyasal Sistemin Durumu ve Meşruiyet Krizi 249

3.2. Nikaragua Siyasal Sistemi 253

3.2.1. Tarihsel Arka Plan 256

3.2.1.1. 1930'lu Yıllarda Yükselen Neopatrimonyal Bir Rejim: 42 Yıllık Somoza İktidarı 257

3.2.1.2. 1970'li Yıllar ile Neosaltanatçılığın Fiili Biçimde Yoğunlaşması 260

3.2.1.3. Bir Rejimin Çöküşü: Deprem ve Suikastların Ardından Dağılan Somoza Hanedanı 262

3.2.1.4. 1979 Yılı ile Başlayan Devrimci İktidar: FSLN Dönemi Siyasal Sistem……..... 264

3.2.1.5. 2000'li Yıllar Sonrasında Tekerrür Eden *"Continuismo"* ve Şiddet……. 267

3.2.2. Siyasal ve Toplumsal Muhalefetin Kurumsal Konumu Açısından Siyasal Sistemin Durumu ve Meşruiyet Krizi 270

3.3. El Salvador Siyasal Sistemi 276

3.3.1. Tarihsel Arka Plan 278

3.3.1.1. 1931-1944 Yılları Arasında Oligarşi ve Ordu İttifakının Kurumsallaşması 280
3.3.1.2. 1948 Devrimi ile Başlayan Resmî Parti Süreci ve Kontrollü Reformlar.. 284
3.3.1.3. 1960'lı ve 1970'li Yıllarda İstikrarsız Rejimin Toplumsal Krizleri Üretmesi… 286
3.3.1.4. 1979 Darbesi ve İç Savaş Süreci 291
3.3.1.5. Barış Süreci ve 2000'li Yıllar Sonrası Siyasal Sistemin Değişimi . 295
3.3.2. Siyasal ve Toplumsal Muhalefetin Kurumsal Konumu Açısından Siyasal Sistemin Durumu ve Meşruiyet Krizi 297
3.4. Honduras Siyasal Sistemi 302
3.4.1. Tarihsel Arka Plan 304
3.4.1.1. 1930'lu Yılların Buhran ve Savaş Ortamında Yükselen Popülist Otoriterlik: Carías Andino Dönemi 307
3.4.1.2. 1950'li Yıllarda Siyasete Giren İki Yeni Aktör: İşçiler ve Ordu 309
3.4.1.3. Darbelerin Gölgesinde Gelişen Sivil Toplum 314
3.4.1.4. 1980'li Yıllar ve ABD Nüfuzu 319
3.4.1.5. Orta Amerika Barış Süreci ve 2000'li Yıllar Sonrası Siyasal Sistemin Yönü…… 322
3.4.2. Siyasal ve Toplumsal Muhalefetin Kurumsal Konumu Açısından Siyasal Sistemin Durumu ve Meşruiyet Krizi 323
3.5. Bölüm Değerlendirmesi 328

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LATİN AMERİKA'DA ORTAYA ÇIKAN TOPLUMSAL HAREKETLERİN ŞİDDETE YÖNELİMLERİNDE SİYASAL SİSTEMLERİN ROLÜ

4.1. Kültürel Miras: Latin Amerika'da Şiddet, Direniş ve İsyan Geleneği 333
4.1.1. Augusto César Sandino 344
4.1.2. Agustín Farabundo Martí Rodríguez 347
4.2. Guatemala'da Siyasal Sistem ile Şiddete Dayalı Toplumsal Hareketlerin İlişkisi 350
4.2.1. Şiddet Yanlısı Örgütlenmeler: URNG ve Ölüm Mangaları 351

4.2.2. Kurtuluş Teolojisi'nin Etkileri ve Kilisenin Konumu 358
4.2.3. İç Savaşta Kadınların Etkisi 361
4.2.3.1. Direnişten Barış Elçiliğine Uzanan Bir Hayat Hikâyesi: Rigoberta Menchú ve Yerli Hareketleri 363
4.2.4. *"Operation Guatemala"*: Karşı Devrim ile Başlayan Beyaz Terör Süreci 369
4.2.5. Küllerinden Doğan Toplumsal Hareketler 372
4.2.6. Yoğun İç Savaş Süreci 375
4.2.7. *"Tüfek ve Fasulye"* Gölgesinde Yerlilerin Var Olma Mücadelesi 381
4.2.8. Sivil İktidarların Dönüşü: Barış Anlaşması ve Tarihi Aydınlatma Komisyonu 386
4.3. Nikaragua'da Siyasal Sistem ile Şiddete Dayalı Toplumsal Hareketlerin İlişkisi 389
4.3.1. Şiddet Yanlısı Örgütlenmeler: FSLN ve Ulusal Muhafızlar 390
4.3.2. Kurtuluş Teolojisi'nin Etkileri ve Kilisenin Konumu 399
4.3.3. Devrimde Öğrencilerin ve Kadınların Etkisi 403
4.3.4. Somozalar Karşısında Oluşan Muhalif Hareketlenmeler 409
4.3.5. Gerilla Örgütlenmeleriyle Başlayan Şiddete Dayalı Hareketler 412
4.3.6. Somoza Hanedanının Toplumsal Karşıtı Sandinista Hareketinin İktidara İlerleyişi 415
4.3.6.1. Joaquín Chamorro ve Bill Stewart Cinayetleriyle Çöküşün Hızlanması 420
4.3.7. FSLN Dönem(ler)i ve Siyasal Şiddetin Geri Dönüşü 426
4.4. El Salvador'da Siyasal Sistem ile Şiddete Dayalı Toplumsal Hareketlerin İlişkisi 430
4.4.1. Şiddet Yanlısı Örgütlenmeler: FMLN ve Ölüm Mangaları 432
4.4.2. Kurtuluş Teolojisi'nin Etkileri ve Kilisenin Konumu 440
4.4.3. İç Savaşta Kadınların Etkisi 445
4.4.4. *"La Matanza"*: 1932 Yılı Köylü Ayaklanması 448
4.4.5. 1944 Genel Grevi ve 1948 Devrimi 451
4.4.6. 1970'li Yıllar ile Başlayan Halk Örgütlenmeleri 454

4.4.6.1. 1979 Darbesiyle Başlayan İç Savaş Dönemi ve Óscar Romero Suikastı…. 462
4.4.7. Başarısız Genel Taarruz ile Başlayan Yoğun İç Savaş Süreci 468
4.4.8. FMLN'in Stratejik Genel Saldırı Evresi 481
4.4.9. Barış Anlaşması ve Hakikat Komisyonu..... 487
4.5. Honduras'ta Siyasal Sistem ile Şiddete Dayalı Toplumsal Hareketlerin İlişkisi 492
4.5.1. Şiddet Yanlısı Örgütlenmeler: DNU-MUR ve 3-16 Taburu 493
4.5.2. Kurtuluş Teolojisi'nin Etkileri ve Kilisenin Konumu 497
4.5.3. İlk İşçi Hareketleri ve Başkanlık Krizleri..... 500
4.5.4. Tiburcio Carías Andino Döneminde Başlayan Toplumsal Kırılmalar 502
4.5.5. Yeni İşçi Hareketleri ve Ordu 504
4.5.6. Darbelerle Harmanlanan Toplumsal Talepler 506
4.5.7. ABD Desteğiyle Başlayan Devlet Şiddeti ve Kaybolmalar 510
4.5.7.1. General Álvarez Martínez'in Çöküşü ve Suikastı 515
4.5.8. Kırılgan *"Yarı"* Demokrasiye Dönüş..... 518
4.5.9. Barış Süreci ve ABD'nin Orta Amerika'dan Çekilmesi 519
4.6. Bölüm Değerlendirmesi 522
SONUÇ..... 524
KAYNAKÇA 532
ÖZGEÇMİŞ..... 647

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Toplumsal Hareket Sınıflandırması 67
Tablo 2.1: 1750-1999 Yılları Arasında Latin Amerika ve Dünya Nüfusu 143
Tablo 2.2: 1950-1980 Yılları Arasında Latin Amerika İş Gücünün Sektörlere Göre Oransal Dağılımı 147
Tablo 2.3: Bölgelere Göre Eşitsizlik Endekslerinin Gini Katsayısı Bazında On Yıllık Ortalamaları 149
Tablo 2.4: 1820-1998 Yılları Arasında Latin Amerika ve Dünya Bazında GSYİH Miktarları 151
Tablo 2.5: Latin Amerika ve Dünya Bazında GSYİH Büyüme Oranları 151
Tablo 2.6: 1820-1998 Yılları Arasında Latin Amerika ve Dünya Bazında Kişi Başına Düşen GSYİH 152
Tablo 2.7: 1820-1998 Yılları Arasında Latin Amerika ve Dünya Bazında Kişi Başına Düşen GSYİH Büyüme Oranları 152
Tablo 2.8: 20. Yüzyılda Orta Amerika'da Gerçekleşen Darbe ve Devrimler 164
Tablo 2.9: Latin Amerika ve Orta Amerika'da 1900-1980 Yılları Arasında Yönetim ve Toplumsal Ayaklanma İstatistikleri 166
Tablo 2.10: 1950-1990 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Nüfus Verileri 168
Tablo 2.11: 1970 Yılında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde İş Gücü Öğretim Düzeyi Oranları 170
Tablo 2.12: 1980 Yılında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Toplam, Kentsel ve Kırsal Nüfus Üzerinden Tahmini Yoksulluk Oranları 172
Tablo 2.13: 1960'lı Yılların Başında Topraksız Tarım İşçilerinin Sayısı ve Sektörde Oranı 172
Tablo 2.14: 1970 Yılında Seçili Orta Amerika Ülkelerindeki Kırsal Ailelerin Arazi Büyüklüğüne Göre Dağılımı 174
Tablo 2.15: Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Toprak Reformu Yasaları ve Sonuçları 175

Tablo 2.16: 1965-1984 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Tarım ve Tarım Dışı Sektörlerde Reel Ücretler 176
Tablo 2.17: 1945-1990 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinin GSYİH Değerleri..... 177
Tablo 2.18: 1945-1990 Yılları Arası 5 Yıllık Dönemlerde Orta Amerika Ülkelerinin Yıllık Ortalama GSYİH Artış Oranları 177
Tablo 2.19: 1950-1990 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinin Kişi Başına Düşen GSYİH Değerleri 177
Tablo 2.20: Seçili Orta Amerika Ülkelerinde % Gelir Dağılımı 178
Tablo 2.21: 1980 Yılı Verilerine Göre Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Gelir Dağılımında Gini Katsayısı Değerleri..... 178
Tablo 2.22: Seçili Orta Amerika Ülkelerinde 1978-1979 Yılları Askerî ve Polis Gücü Kapasiteleri 179
Tablo 2.23: Seçili Orta Amerika Ülkelerinin Altyapısal Değerlendirmeleri 180
Tablo 2.24: 1946-1990 Yılları Arasında ABD'nin Dört Orta Amerika Ülkesine Maddi Yardımları 206
Tablo 2.25: Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Sovyet Yanlısı Komünist Partilerin Üye Sayıları 219
Tablo 4.1: Orta Amerika'da 1948-1967 Yılları Arasında Gerçekleşen Suikastlar .. 339
Tablo 4.2: 1959-1989 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerindeki Örgütlenmeler 341
Tablo 4.3: Ülkelere ve Yıllara Göre Tahmini Gerilla Sayıları..... 341
Tablo 4.4: Orta Amerika Silahlı Muhalif Grupların Süreçleri 342
Tablo 4.5: Siyasal Sistemler ile Devrimci Toplumsal Hareketler Arasında Gerçekleşen İç Savaş Ölümleri 343

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Kapsam Olarak Hükümet, Devlet, Siyasal Sistem ve Toplum 29
Şekil 1.2: David Easton'un Siyasal Sistem Modeli 55
Şekil 1.3: Devrimci Durumların ve Sonuçların Bir İşlevi Olarak Devrim Türleri 70
Şekil 1.4: Devrimci Hareketlere Sebep Olabilecek En Muhtemel Rejim Yapıları (Taralı Alan)..... 104
Şekil 1.5: Devrimci Hareketler Tarafından Devrilmesi En Muhtemel Rejim Yapıları (Taralı Alan)..... 104
Şekil 1.6: Birey, Toplum ve Devlet Üçgeninde Şiddet Düzeylerine Göre Ortaya Çıkan Toplumsal Hareketler veya Eylemler..... 132
Şekil 4.1: Sömürge Döneminde Latin Amerika'da Oluşan Kast Yapısı..... 334

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1: Latin Amerika Haritası 135
Resim 2.2: Orta Amerika Haritası..... 155

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: 1950-1995 Yılları Arasında Latin Amerika'da Yoksulluğun Toplam Nüfusta Oranı 150
Grafik 2.2: 1950-1995 Yılları Arasında Latin Amerika'da Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Kişi Sayısı 150
Grafik 2.3: 1900-2000 Yılları Arasında Orta Amerika'da Görülen Rejim Tipleri .. 165
Grafik 4.1: 1970-2020 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Gerçekleşen 9688 Terör Vakasının Yıllara Göre Dağılımı 343

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı Eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.y.	: Aynı Yer
AAA (Honduras)	: Alianza de Acción Anticomunista / Antikomünist Eylem İttifakı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AD (El Salvador)	: Acción Democrática / Demokratik Eylem Partisi
AMES (El Salvador)	: Asociación de Mujeres de El Salvador / Salvadorlu Kadınlar Derneği
AMNLAE (Nikaragua)	: Asociación de Mujeres Nicaragüenses Luisa Amanda Espinoza / Luisa Amanda Espinoza Nikaragualı Kadınlar Derneği
AMPRONAC (Nikaragua)	: Asociación de Mujeres ante la Problemática Nacional / Ulusal Konularda Kadın Birliği
ARENA (El Salvador)	: Alianza Republicana Nacionalista / Milliyetçi Cumhuriyet İttifakı Partisi
BCIE	: Banco Centroamericano de Integración Económica / Orta Amerika Ekonomik Entegrasyon Bankası
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BPR (El Salvador)	: Bloque Popular Revolucionario / Devrimci Halk Bloku
C.	: Cilt
CDH	: Comisión de Derechos Humanos / İnsan Hakları Komisyonu
CEPAL	: Comisión Económica para América Latina y el Caribe / Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu
CJC	: Corte de Justicia Centroamericana / Orta Amerika Adalet Divanı
COMADRES (El Salvador)	: Comité de Madres y Familiares de El Salvador / El Salvador Anneleri ve Akrabaları Komitesi
COMINTERN	: Communist International / Komünist Enternasyonal
CONDECA	: Consejo de Defensa Centroamericana / Orta Amerika Savunma Konseyi
CUC (Guatemala)	: Comité de Unidad Campesina / Köylü Birlik Komitesi
çev.	: Çevirmen
DBA	: Devletin Baskı Aygıtları

DBT	: Diyalojik Benlik Teorisi
DİA	: Devletin İdeolojik Aygıtları
DMT	: Devlet Merkezci Teori
DNU-MUR (Honduras)	: Directorio Nacional Unificado-Movimiento de Unidad Revolucionario / Ulusal Birleşik Direktörlük-Devrimci Birlik Hareketi
ed.	: Editör(ler)
EGP (Guatemala)	: Ejército Guerrillero de los Pobres / Yoksulların Gerilla Ordusu
ERP (El Salvador)	: Ejército Revolucionario del Pueblo / Devrimci Halk Ordusu
FAL (El Salvador)	: Fuerzas Armadas de Liberación / Silahlı Kurtuluş Güçleri
FALANGE (El Salvador)	: Fuerzas Armadas de Liberación Anticomunista-Guerra de Eliminación / Anti-Komünist Kurtuluş için Silahlı Kuvvetler-Tasfiye Savaşı
FAO (Nikaragua)	: Frente Amplio Opositor / Geniş Muhalefet Cephesi
FAPU (El Salvador)	: Frente de Acción Popular Unificada / Birleşik Halk Hareketi Cephesi
FAR (Guatemala)	: Fuerzas Armadas Rebeldes / Asi Silahlı Kuvvetler
FARN (El Salvador)	: Fuerzas Armadas de la Resistencia Nacional / Ulusal Direniş Silahlı Kuvvetleri
FER (Nikaragua)	: Frente Estudiantil Revolucionaria / Devrimci Öğrenci Cephesi
FGEI (Guatemala)	: Frente Guerrillero Edgar Ibarra / Edgar Ibarra Gerilla Cephesi
FMLH (Honduras)	: Frente Morazanista para la Liberación de Honduras / Honduras'ın Kurtuluşu İçin Morazanista Cephesi
FMLN (El Salvador)	: Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional / Farabundo Martí Ulusal Kurtuluş Cephesi
FNRP (Honduras)	: Frente Nacional de Resistencia Popular / Ulusal Halk Direniş Cephesi
FPL (El Salvador)	: Fuerzas Populares de Liberación Farabundo Martí / Farabundo Martí Halk Kurtuluş Güçleri
FPM (Honduras)	: Frente Patriótico Morazanista / Morazanist Vatansever Cephe
FPR-LZ (Honduras)	: Fuerzas Populares Revolucionarias Lorenzo Zelaya / Lorenzo Zelaya Devrimci Halk Güçleri
FSLN (Nikaragua)	: Frente Sandinista de Liberación Nacional / Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi
FUD (El Salvador)	: Frente Unido Democrático / Demokratik Birleşik Cephe
GAM (Guatemala)	: Grupo de Apoyo Mutuo / Karşılıklı Destek Grubu

GN (Nikaragua)	: Guardia Nacional / Ulusal Muhafız
GPP (Nikaragua)	: Guerra Popular Prolongada / Uzun Süreli Halk Savaşı
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HRW	: Human Rights Watch / İnsan Hakları İzleme Örgütü
IACHR	: Inter-American Commission on Human Rights / Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu
IMF	: International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
IRCA	: International Railways of Central America / Orta Amerika Uluslararası Demiryolları
JPN (Nikaragua)	: Juventud Patriótica Nicaragüense / Nikaragualı Yurtsever Gençlik
KDT	: Kolektif Davranış Teorisi
KET	: Kolektif Eylem Teorisi
Km.	: Kilometre
KST	: Kaynak Seferberliği Teorisi
MCCA	: Mercado Común Centroamericano / Orta Amerika Ortak Pazarı
MNN (Nikaragua)	: Movimiento Nueva Nicaragua / Yeni Nikaragua Hareketi
MNR (El Salvador)	: Movimiento Nacional Revolucionario / Ulusal Devrimci Hareket
MNR (Honduras)	: Movimiento Nacional Reformista / Ulusal Reform Hareketi Partisi
MPLC (Honduras)	: Movimiento Popular de Liberación Cinchoneros / Halkın Kurtuluş Hareketi
MPU (Nikaragua)	: Movimiento Pueblo Unido / Birleşik Halk Hareketi
MR-13 (Guatemala)	: Frente Rebelde Alejandro de León Aragón 13 de Noviembre / Alejandro de León Aragón 13 Kasım Asi Cephesi
MRP-Ixim (Guatemala)	: Movimiento Revolucionario del Pueblo / Halkın Devrimci Hareketi
OAS	: Organization of American States / Amerikan Devletleri Örgütü
ODECA	: Organización de Estados Centroamericanos / Orta Amerika Devletleri Örgütü
ORDEN (El Salvador)	: Organización Democrática Nacionalista / Milliyetçi Demokratik Örgüt
ORPA (Guatemala)	: Organización Revolucionaria del Pueblo en Armas / Silahlı Halkın Devrimci Örgütü
PAC (Guatemala)	: Patrullas de Autodefensa Civil / Sivil Savunma Devriyeleri

PAR (El Salvador) : Partido de Acción Renovadora / Yenilik Hareketi Partisi

PAR (Guatemala) : Partido Acción Revolucionaria / Devrimci Hareket Partisi

PARLACEN : Parlamento Centroamericano / Orta Amerika Parlamentosu

PCH (Honduras) : Partido Communista de Honduras / Honduras Komünist Partisi

PCMLH (Honduras) : Partido Comunista Marxista-Leninista de Honduras / Honduras Marksist-Leninist Komünist Partisi

PCN (El Salvador) : Partido de Concertación Nacional / Ulusal Uzlaşma Partisi

PCN (Nikaragua) : Partido Conservador de Nicaragua / Nikaragua Muhafazakâr Partisi

PCS (El Salvador) : Partido Comunista Salvadoreño / El Salvador Komünist Partisi

PDC (El Salvador) : Partido Demócrata Cristiano / Hristiyan Demokrat Parti

PDCH (Honduras) : Partido Demócrata Cristiano de Honduras / Hristiyan Demokrat Parti

PGT (Guatemala) : Partido Guatemalteco del Trabajo / Guatemala İşçi Partisi

PL (Honduras) : Partido Liberal / Liberal Parti

PLN (Nikaragua) : Partido Liberal Nacionalista / Milliyetçi Liberal Parti

PLS (El Salvador) : Partido Laborista Salvadoreño / Salvador İşçi Partisi

PMA (Guatemala) : Policia Militar Ambulante / Gezici Askerî Polis

PMLN (Honduras) : Partido Morazanista de Liberación Nacional / Morazanist Ulusal Kurtuluş Partisi

PN (Honduras) : Partido Nacional / Ulusal Parti

PND (El Salvador) : Partido Nacional Democrático / Ulusal Demokratik Parti

PR (Guatemala) : Partido Revolucionario / Devrimci Parti

PRH (Honduras) : Partido Revolucionario Hondureño / Honduras Devrimci Partisi

PRP (Honduras) : Partido Renovación Patriótica / Yurtsever Yenilenme Partisi

PRTC-H (Honduras) : Partido Revolucionario de los Trabajadores Centroamericanos de Honduras / Orta Amerika İşçileri Devrimci Partisi-Honduras

PRTC-S (El Salvador) : Partido Revolucionario de los Trabajadores Centroamericanos de Salvador / Orta Amerika İşçileri Devrimci Partisi-El Salvador

PRUD (El Salvador) : Partido Revolucionario de Unificación Democrática / Demokratik Devrimci Birlik Partisi

PSN (Nikaragua)	: Partido Socialista Nicaragüense / Nikaragua Sosyalist Partisi
PTH (Honduras)	: Partido para la Transformación de Honduras / Honduras Dönüşüm Partisi
PUD (El Salvador)	: Partido Unión Democrática / Demokratik Birlik Partisi
PUD (Honduras)	: Partido Unificación Democrática / Demokratik Birleşme Partisi
RN (El Salvador)	: Resistencia Nacional / Ulusal Direniş
s.	: Sayfa
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SFK	: Siyasi Fırsatlar Kuramı
SICA	: Sistema de la Integración Centroamericana / Orta Amerika Entegrasyon Sistemi
SIECA	: Secretaría de Integración Económica Centroamericana / Orta Amerika Ekonomik Entegrasyon Sekreterliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	: Strategic Arms Reduction Treaty / Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
t.y.	: Tarih Yok
TI (Nikaragua)	: Tercerista/Insurreccional / Üçüncü Yol/Ayaklanmacılar
TP (Nikaragua)	: Tendencia Proletaria / Proleter Eğilim
UDEL (Nikaragua)	: Unión Democrática de Liberación / Demokratik Kurtuluş Birliği
UDN (El Salvador)	: Unión Democrática Nacionalista / Milliyetçi Demokratik Birlik
UFCO	: United Fruit Company / Birleşik Meyve Şirketi
UGB (El Salvador)	: Unión Guerrera Blanca / Beyaz Savaşçılar Birliği
UNO (El Salvador)	: Unión Nacional Opositora / Ulusal Muhalefet Birliği
UNO (Nikaragua)	: Unión Nacional Opositora / Ulusal Muhalefet Birliği
URNG (Guatemala)	: Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca / Guatemala Ulusal Devrimci Birliği
US	: United States / Birleşik Devletler
USA	: United States of America / Amerika Birleşik Devletleri
vb.	: Ve Benzeri
YTH	: Yeni Toplumsal Hareketler

GİRİŞ

Siyasal sistem ile şiddete dayalı toplumsal hareket[1] olguları arasındaki ilişkilerin incelenmesini hedefleyen bir çalışmada önemli nokta, bu iki kavramın farklı paradigmalardaki yaklaşımlarına rağmen, çalışmada yer alan örneklemlere anahtar olabilecek seviyede zeminlerini hazırlayabilmektir. Dolayısıyla savunulan argümanlar, hazırlanan teorik zemine yönelik kavramsal açıklamalar ve tartışmalarla desteklenir. Teori mi pratiği oluşturur yoksa uygulama mı teoriyi oluşturur tartışmasına girmeye elbette gerek bulunmamaktadır. Zira toplumsal hareketlerin önemli bölgelerinden biri olan Latin Amerika coğrafyasının nevi şahsına münhasır karakterini incelemek için kavramsal alet çantamıza yerleştireceğimiz teoriler, çalışmadaki yaklaşımı belirleyecektir.[2] Bu alet çantası birinci bölümde detaylı bir şekilde oluşturulmaya çalışılacak olsa da, öncelikle bu bölümde genel bir giriş yapmakta fayda vardır.

Bu tez çalışmasının temel olgularından biri siyasal sistemdir. Tahmin edileceği üzere siyasal sistemler farklı biçimlerde ve çeşitli amaçlara yönelik kategorize edilmektedirler.[3] Bunun önemli bir sebebi siyasal sistemlerin, devletlerin ortaya çıkışıyla paralel olarak uzun süreli gelişim ve değişimler geçirmesidir. Siyasal rejim, devlet sistemi, hükümet sistemi gibi farklı kelimelerle de tanımlandığı görülen siyasal sistem, temelde ülke içerisindeki egemenliğin sahipliğini ve kullanımını belirleyerek, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki biçimini inşa eden; yasama, yürütme ve

[1] Belirtmek gerekir ki, uluslararası literatürde *"social movements"* olarak geçen kavram, Türkçe literatürde "toplumsal hareketler" veya "sosyal hareketler" olarak kullanılabilmektedir. İhsan Kurtbaş da çalışmasında bu ayrımdan bahsetmiş ve toplumsal karşılığının daha kapsamlı bir ifadeyi sağladığını belirtmiştir. Nitekim, çalışmada toplumsal hareket çevirisi tercih edilecektir. İhsan Kurtbaş, **Toplumsal Hareketler Siyasası: Teori-Oluşum-Dönüşüm**, Ankara, Detay Yayıncılık, 2017, s. 21.

[2] Nihai olarak teori, dünyayı veya bir kısmını anlaşılır kılmaya yönelik bir araçtır. Bununla beraber, bazı etkenlerin varlığı veya yokluğu üzerinden ileriye dönük tahminler yürütmeyi hedefler. Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, **International Relations and World Politics**, Fifth Edition, Boston, Pearson, 2013, s. 25, 26.

[3] Tom Bottomore, **Political Sociology**, New York, Harper & Row, 1979, s. 59; Ayrıca, Paul Brooker konuyla ilgili kapsamlı çalışmasında, siyasal sistemleri keskin sınırlarla tanımlayarak özgül kategorilere dağıtmanın gitgide zorlaştığını belirtmekle beraber, *"yarı"* veya *"hibrit"* gibi eklektik tanımlamaların arttığını ifade etmektedir. Bkz.: Paul Brooker, **Non-Democratic Regimes**, Third Edition, New York, Palgrave Macmillan, 2014.

yargı organlarının oluşumlarının, bu organların yetkilerinin, görev ve sorumlulukları ile işleyişlerinin tanımlandığı bir yapıyı ifade etmektedir.[4] Bu ifadelerden yola çıkarak siyasal sistem için devletin faaliyet prensiplerini belirleyerek çerçeve çizen kurallar bütünü denebilir. Siyasal sistemi konu alan çalışmalarda devlet yapılarının merkeze alınmasının önemli bir sebebi bu paralellikten kaynaklanmaktadır. Analiz esnasında siyasal sistemi ve sistemin kurumlarını iç ve dış etkenlerden bağımsız düşünmek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla bir siyasal sistemi tanımlayabilmek için etkileşime girdiği tüm parçaları da incelemek gerekir.[5] David Easton'un "*Siyasal sistem, değerlerin yetkili dağılımı için bir toplumdaki en kapsayıcı davranış sistemidir.*"[6] ifadesinden yola çıkılacak olursa siyasal sistemin kapsamının yanı sıra toplumla olan iç içe geçmişliği öne çıkmaktadır. Dolayısıyla sistem analizinde incelenmesi gereken en önemli parçalardan biri özellikle toplumun kendisi olarak belirginleşmektedir. Öte yandan Hasan Buran'ın belirttiği üzere, bir ülkenin siyasal sistemi hakkında o ülkenin anayasası ve temel yasaları fikir verebilecek olsa da yetkin bir analiz için tarihî, coğrafi, sosyokültürel ve iktisadi özellikleri, uygulanan parti sistemi, seçim sistemi, siyasal partileri, baskı ve çıkar grupları da incelenmelidir.[7] Siyasal sistemi oluşturan unsurların çeşitliliği, farklı biçimlerde siyasal sistemlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu açıdan Maurice Duverger, niteliklerine göre tüm siyasal sistemleri iki büyük grupta toplamıştır. Bunlardan ilki, yönetenlerin otoritelerini[8] yönetilenlerin özgürlüğü yararına sınırladıkları liberal yapı; diğeri, tam tersi olarak yönetenlerin otoritesini yönetilenlerin özgürlüğü zararına güçlendirdiği otoriter yapıdır.[9] Liberal yapılarla paralellik gösteren demokratik sistemlerde[10]

---

[4] Hasan Buran, Mustafa Karaman, Mehmet Durgut (ed.), **Çağdaş Siyasal Sistemler: Türleri ve Belli Başlı Ülke Uygulamaları**, C. 1, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. XI, 5.

[5] Haluk Alkan, **Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri**, İstanbul, Açılım Kitap, 2013, s. 11.

[6] David Easton, **A Framework For Political Analysis**, Phoenix Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 1979, s. 56.

[7] Buran, Karaman, Durgut, **Çağdaş Siyasal Sistemler...**, C. 1, s. XI.

[8] Andrew Heywood otoriteyi gücün meşrulaşmış bir formu olarak tanımlar. Güç başkalarının davranışlarını etkileyebilme yetisi iken, otorite aynı zamanda bunu yapabilme hakkıdır. Bu hak zorlama ve manipülasyon kullanmadan tanınma ve kabul edilmeyle kazanılır. Andrew Heywood, **Key Concepts in Politics and International Relations**, Second Edition, London, Palgrave, 2015, s. 9.

[9] Maurice Duverger, **Les Régimes Politiques**, 2e Édition, Paris, Presses Universitaires de France, 1951, s. 9, 10.

[10] Liberalizm ve demokrasi kavramları, etkileşimleri ve paralelliklerine rağmen, Francis Fukuyama'nın da belirttiği gibi aynı anlama gelmemektedir. Liberalizm olmadan demokrasi görülebileceği gibi, demokrasi olmayan bir liberalizmden de söz etmek mümkündür. Francis Fukuyama, **The End of**

iktidarlar[11]; çıkar grupları, siyasi partiler, medya, şirketler ve kamuoyu ile etkileşim halindedir. Otoriter yapılarda ise bu etkileşim alanı kısıtlıdır ve iktidar özgül olarak birey veya bir grubun mülkiyeti altındadır. Bu şekilde iktidarı çevreleyen ve etkileyen yapılar, ilk satırlarda bahsedildiği üzere, siyasal sistemi veya rejimi ifade etmektedir.[12] Toparlamak gerekirse, bu çalışmada siyasal sistem, özellikle devlet aygıtını elinde tutan hükümetin/iktidarın kurgulandığı yapısal nitelikler ile açıklanacaktır.

Devlet kavramı Marksist kurama göre ifade edildiğinde *"yöneten sınıf"*[13] olarak ele alınmaktadır. Marksist olmayan tanımlamalarda da devlet olgusunun, meşru

---

History and the Last Man, New York, The Free Press, 1992, s. 42-44; Demokrasi kavramını sade bir şekilde özetlemek için 16. ABD Başkanı Abraham Lincoln'ün politik eşitlik, iktidarın eşit dağılımı, yönetime katılımı ve toplum çıkarının gözetilmesini vurguladığı ve tarihte farklı kişiler tarafından da kullanılan *"halkın, halk tarafından halk için yönetimi"* ifadesine başvurmak açıklayıcı olacaktır. Heywood, **Key Concepts in Politics...**, s. 48-50; İfadeye yönelik tarihsel bir inceleme için bkz.: John L. Haney, "Of the People, by the People, for the People", **Proceedings of the American Philosophical Society**, C. 88, No: 5, 1944, s. 359-367.

[11] Michael Mann'ın ifade ettiği şekliyle iktidar, kişinin amaçlarını takip edebilmesi ve amaçlarına ulaşabilmesi için çevresi üzerinde kurduğu hâkimiyettir. Bu ilişkilerin tarihi ve teorisi, insan toplumunun tarihi ve teorisi ile eşleşir. Michael Mann, **The Sources of Social Power: A History of Power From The Beginning to AD 1760**, C. 1, New Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, s. 1, 6; Keza Michel Foucault da bu iktidar ilişkilerinin oldukça geniş bir kapsamı olduğunu ve insan ilişkilerine, bireyler arasına, aile içerisine, eğitim sürecine ve siyasi yapıya kadar uzandığını belirtir. Michel Foucault, **Ethics: Subjectivity and Truth**, C. 1, ed. Paul Rabinow, çev. Robert Hurley, New York, The New Press, 1997, s. 283; Tezin kapsamında toplumsal hareketlerin hedeflediği iktidar, devlet içerisindeki iktidarı ifade etmektedir. Maurice Duverger devlet içerisindeki iktidar olgusunu, bir grubun kendi değer sistemine göre başka gruplar üzerinde güç kullanma hakkı olarak açıklar. Diğer bir deyişle iktidar meşru güçtür. Maurice Duverger, **The Study of Politics**, çev. Robert Wagoner, Reprinted, Dordrecht, Springer Netherlands, 1980, s. 11-18. Bu açıklamaların yanı sıra uluslararası literatürde *"power"* kelimesinin hem iktidar hem de güç anlamında kullanıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.

[12] Rod Hague, Martin Harrop, John McCormick, **Comparative Government and Politics: An Introduction**, Tenth Edition, London, Palgrave, 2016, s. 5.

[13] Sınıf retoriği Karl Marks ve Friedrich Engels'in öne sürdüğü Marksist kuramdaki en önemli olgulardandır. Ancak sistematik bir biçimde ifade edildiği de söylenemez. Karl Kautsky, Marks tarafından kaleme alınan Komünist Manifesto'da yer alan sınıf mücadelelerinin aslında statü grupları arasındaki çatışmalar olduğunu dile getirmektedir. Ne var ki, Marks ve Engels'in kapitalist toplumlara özgü bir durum olarak sınıfları burjuvazi ve proletarya biçiminde ele alması göz ardı edilemeyecek bir noktadır. Tom Bottomore vd. (ed.), **A Dictionary of Marxist Thought**, Second Revised Edition, Oxford, Blackwell, 1991, s. 84, 85; E. P. Thompson ise Marks ve Engels'in sınıf konusundaki düşüncelerine katılmamaktadır. Thompson'a göre sınıf bir yapı veya kategori değil, insan ilişkilerinde olan bir gerçekliktir. Dolayısıyla Thompson, sınıfları kapitalist topluma bağlayıp proletaryaya indirgemez. Ona göre kapitalist toplum öncesinde emekçiler/ücretliler olarak adlandırdığı dokumacılar, zanaatkârlar, çorapçılar, kumaşçılar işçi sınıfının temellerini oluşturmaktadır. E. P. Thompson, **The Making of the English Working Class**, Reprinted, London, Penguin Books, 1988, s. 8-13; Ayrıca Karl Marks ve Friedrich Engels, proletarya kavramı ile hiçbir üretim aracına sahip olmayan ve iş güçlerini yani emeklerini satarak hayatta kalabilen ücretli modern emekçi sınıfını tanımlamaktadır. Proletarya, emekleri sermayeyi arttırabildiği sürece istihdamda yer bulabilir ve bu halleriyle ticari ürünler gibi birer metadırlar. Karl Marx, Friedrich Engels, **The Communist Manifesto**, London, Penguin Books, 2002, s. 219, 226, 227.

güç çerçevesinde kurumsallık kazanan ve bürokratik yapılar geliştiren bir bütün olduğu söylenebilir.[14] Devletin somut olarak varlık kazanabilmesi ise insan (nüfus), toprak, egemenlik, örgütlenme ve tanınma sağlanmasıyla gerçekleşebilir.[15] Öte yandan devlet iktidarının yapısı, kurumlar arası ilişkilerin düzenlenmesi, devlet fonksiyonlarının işlerliği; anayasalar, siyasi parti kanunları, seçim sistemleri, sosyoekonomik olgu ve süreçlerin ışığında siyasal sistemin kurumsal zemininde şekillenmektedir. Bu açıdan tekrarlamak gerekirse farklı sosyoekonomik ve tarihsel koşullar farklı siyasal sistemleri ortaya çıkarabilmektedir.[16]

---

[14] Stephen D. Krasner, "Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics", **Comparative Politics**, C. 16, No: 2, 1984, s. 224.

[15] Buran, Karaman, Durgut, **Çağdaş Siyasal Sistemler...**, C. 1, s. 14; Öte yandan tanınmanın gerekliliği literatürde önemli bir tartışma konusu olmakla beraber uluslararası toplum tarafından tanınmayan ancak fiilî biçimde var olarak kısıtlı ilişkiler yürütebilen politik yapılara *"sınırlı tanınma"* (limited recognition) atfedilebileceği görülmektedir. Detaylı bir tartışma için bkz.: Muhittin Tolga Özsağlam, "Limited Recognition and Limited Relations: TRNC", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 16, No: 1, 2018, s. 314-328.

[16] Alkan, **Karşılaştırmalı Siyaset...**, s. 11-13; Genel olarak yönetim biçimlerinin monarşi, aristokrasi ve demokrasi olarak üç ayrı başlıkta incelendiği görülebilir. Thomas Hobbes'a göre bu biçimlerden farklı olmasalar da yozlaşmış olarak nitelendirildiklerinde, aynı başlıklar tiranlık, oligarşi ve anarşi olarak adlandırılmaktadır. Thomas Hobbes, **Leviathan**, ed. John C. A. Gaskin, Reissued, Oxford, Oxford University Press, 1998, s. 123; Kavramsal karmaşanın önüne geçmek için kısaca ifade edilecek olursa, Jean Bodin'e göre mutlak egemenliğin tek bir prenste, veya hükümdarda, bulunduğu devlet biçimine monarşi denmektedir. Mehmet Ali Ağaoğulları, Cemal Bâli Akal, Levent Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2009, s. 48; Ancak tek kişi yönetimi olmasına karşın, kişisel despotizm ile monarşinin farklılıkları bulunmaktadır. Zira yönetim devrinin sağlanmasına yönelik bir yaklaşımın etkin olduğu durumlarda monarşi, geleneksel otoritenin uygulanması açısından istikrarlı çerçeve sunabilmektedir. Hague, Harrop, McCormick, **Comparative Government and Politics...**, s. 59, 62; Monarşide birbirlerine meydan okuyan karşıt rakipler ve davranışlar olmadığından, hükümdar küçük eylemleriyle büyük sonuçlar alabilmektedir. Çünkü buradaki önemli nokta, devlet ile hükümdarın özdeşleşmiş gözüküyor olmasıdır. Yani bireyin, kolektif varlığı temsil etmesidir. Jean-Jacques Rousseau, **Discourse on Political Economy and The Social Contrat**, çev. Christopher Betts, Reissued, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 104, 105; Monarşilerde toplum sözleşmesiyle oluşturulan kolektif aygıt devlet, hükümdar tarafından kullanılır. Bu sebeple özel çıkar kamu çıkarı ile özdeştir ve hükümdar istediği kimselerin tavsiyelerini, istediği zaman ve istediği yerde dikkate alır. Hobbes, **Leviathan**, s. 124, 125; Yani hükümdar başkalarının da onayını almak zorunda olmadığından, egemenliğin bölünme tehlikesi de söz konusu edilemez. Ağaoğulları, Akal, Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s. 49; Monarşinin bu çalışma için önemi devleti dönüştürdüğü konumda yer almaktadır. Zira kurumlarının işleyişi bakımından monarşi, kendi içerisinde despotizme kayıp tiranlığa dönüşmesiyle devleti yok edecek rakipleri oluşturmaya en fazla eğilimi barındıran yönetim biçimidir. Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2010, s. 147; Hatta, tüm kuvveti kendi üzerinde toplamış olan despotik rejimlerde toplumsal hareketler, özellikle devrim hareketleri, daha mümkün hale gelmektedir. Jeff Goodwin, "Old Regimes and Revolutions in the Second and Third Worlds: A Comparative Perspective", **Social Science History**, C. 18, No: 4, 1994, s. 596, 597; Bahsi geçen yönetim biçimlerinden bir diğeri olan aristokrasi; aile, soy, erdem, yaş ve yetenek gibi birtakım özellikler üzerinden öne çıkan zümrelerin iktidarını ifade etmektedir. Frank W. Bealey, **The Blackwell Dictionary of Political Science: A User's Guide to Its Terms**, Massachusetts, Blackwell Publishers, 1999, s. 18, 19; Rousseau, **Discourse on Political Economy...**, s. 102-104; Çalışma açısından bağlamı ise, sadece *"zenginlerin"* iktidarını tanımlayan ve

Tez içerisinde ele alınacak olan diğer bir unsur siyasal sistemin yapısı tarafından doğrudan etkilendiği öne sürülecek olan toplumsal hareket olgusudur. Toplumsal hareketler yaşadıkları dönem baz alındığında toplum içinde yaşam standartları düşük seviyede veya birtakım hakları kısıtlanmış veya hak iddiasında olan kesimlerin, bu duruma sebep olduğunu düşündükleri sisteme veya sistem içerisindeki aktörlere yönelik gerçekleştirdikleri ve kısmen veya kökten değişimi hedefledikleri çoğunlukla kolektif, organize, sürdürülebilir; isyan, başkaldırı ve çatışma eylemi olarak tanımlanmaktadır.[17] Bu kapsamlı ifadeden yola çıkılacak olursa, toplumsal hareketlerin temelinde, toplumsal adaletsizliklerden kaynaklanan adalet isteği ve arayışı bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla toplumsal hareketler, toplumu oluşturan ve değiştiren öncül bir kaynak olarak incelenmektedir.[18] Brian Crozier, ayaklanma, isyan, devrim, komplo, kitle ayaklanması üzerine yapılan bir araştırmadan yola çıkarak, tüm isyancılar ve devrimciler için ortak olan tek faktörün *"hayal kırıklığı"* olduğunu dile getirmektedir.[19] Nitekim bu şekilde, bireylerin hislerine yönelik dışa vurumlarıyla bir programı ya da stratejisi olmadan da ortaya çıkabildikleri için[20], organize olmadan, bireysel şekilde gerçekleştirilen gündelik yaşamdan eylemlerin de toplumsal hareketlerin bir alt kategorisi olduğu söylenebilmektedir.[21] Siyaset bilimci ve sosyolog Rudolf Heberle daha sade bir şekilde, toplumsal hareketlerin yükselişini,

---

aristokrasinin yozlaşmış bir biçimi olarak görülen oligarşi olgusunda yer almaktadır. Bu bakımdan oligarşinin, toplumun geri kalanına sosyal statü, entelektüel birikim, büyük bir servet veya üst düzey bir pozisyon bakımından üstünlük kurduğu öne sürülen elitlerin/seçkinlerin alt bir kategorisi olarak görüldüğü söylenebilir. Bealey, **The Blackwell Dictionary of Political Science...**, s. 19, 117.

[17] Toplumsal hareketlerin teorizasyonu konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar tarihsel olarak değişim gösterebildiği gibi, sebepler, amaçlar ve araçlar konularında da ayrılabilmektedir. Farklı yaklaşımları inceleyen çalışmalar için bkz.: Jeff Goodwin, James M. Jasper (ed.), **The Social Movements Reader: Cases and Concepts**, Third Edition, Chichester, Wiley Blackwell, 2015; Mario Diani, "The Concept of Social Movement", **The Sociological Review**, C. 40, No: 1, 1992, s. 1-25.

[18] Castells toplumlarda yer alan adaletsizlikleri genel olarak şöyle sıralamaktadır: *"(...) ekonomik sömürü, umutsuz yoksulluk, adaletsiz eşitsizlik, demokratik olmayan yönetim biçimi, baskıcı devletler, adaletsiz yargı, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, kültürel inkâr, sansür, polis şiddeti, savaş çığırtkanlığı, dinî fanatizm (genellikle başkalarının dinî inançlarına karşı), mavi gezegene (yegane evimize) karşı özensizlik, kişisel özgürlüklerin hiçe sayılması, mahremiyet ihlali, yaşlıların idaresindeki hükümet, bağnazlık, cinsiyetçilik, homofobi (...)"* Manuel Castells, **Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age**, Second Edition, Cambridge, Polity Press, 2015, s. 12.

[19] Brian Crozier, **A Theory of Conflict**, London, Hamish Hamilton, 1974, s. 17.

[20] Castells, **Networks of Outrage and Hope...**, s. 13.

[21] İlerleyen bölümlerde kısaca ele alınacağı üzere bu tartışmanın en önemli öncülerinden biri *"gündelik direniş"* kavramını ortaya süren James C. Scott'tır. James C. Scott, **Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance**, New Haven, Yale University Press, 1985.

mevcut toplumsal düzendeki memnuniyetsizliğe bağlı olarak gelişen bir belirti olarak açıklamaktadır. Bireylerdeki memnuniyetsizlik ise onların yerleşik düzendeki değer ve normları geçersiz görmeye başlamasıyla ortaya çıkar ve böylece sosyal düzende değişim bir amaç haline gelir.[22] Keza Hank Johnston'ın dediği gibi, toplumsal hareketler modern dünyada toplumsal değişimin kilit gücüdür.[23] Bu tanımlamalardan yola çıkılırsa, toplumsal hareketlerin geçmişten bu yana insanlık tarihinde sürekli olarak var olduğunu görmek mümkündür. Kavram; eylem, isyan, devrim, ayaklanma gibi farklı kelimelerle açıklansa da toplumsal hareket niteliğindeki direniş biçimleri, farklı tarih ve yerlerde değişik şekillerde daima yer almıştır.[24]

Toplumsal hareketler üzerindeki önemli bir tartışma da şiddet ile olan ilişkileridir. Her ne kadar hareketlerin şiddeti yöntem olarak tercih etmesi, hareketin neden ve kapsamlarına göre şekillense de mezkûr konularda önemli çalışmaları bulunan siyaset bilimciler Jeff Goodwin ve James M. Jasper, toplumsal hareketlerin şiddeti yöntemleri arasına ekleyip eklememe noktasında sürekli olarak karar alma durumunda olduklarını belirtmektedirler.[25] Dolayısıyla nihai uygulamada yer alsın veya almasın, toplumsal hareketler ve şiddet iç içe geçmiş kavramlardır. Örneğin, milattan önce 73 yılında, Trakyalı bir gladyatör köle olan Spartaküs'ün, Roma Cumhuriyeti'ndeki kölelik düzenine karşı önderliğini yaptığı isyan hareketine katılan binlerce köle ile beraber, yaşamaya zorlandıkları hayattan kurtulmak ve özgürlüklerini kazanmak için, mevcut siyasal düzenin kurumlarını, yöneticilerini ve *"sahip"*lerini hedef almasıyla[26] şekillenen isyanın[27] şiddet kullanımıyla iç savaş haline gelen

---

[22] Rudolf Heberle, **Social Movements: An Introduction to Political Sociology**, ed. John F. Cuber, New York, Appleton Century Crofts, 1951, s. 454, 455.

[23] Hank Johnston, **What Is a Social Movement**, Cambridge, Polity Press, 2014, s. 1. Ancak çalışma içerisinde de vurgulandığı üzere modernite öncesi gözlemlenen kitlesel hareketler toplumsal hareket şemsiyesi altında konumlandırılmaktadır.

[24] Y. Doğan Çetinkaya (ed.), "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 15; James M. Jasper, toplumsal hareketler, devrimler, ayaklanmalar ve hatta siyasi partiler ile çıkar grupları arasında bile net bir sınır olmadığını belirtmektedir. James M. Jasper, **Protest: A Cultural Introduction to Social Movements**, Cambridge, Polity Press, 2014, s. 6.

[25] Jeff Goodwin, James M. Jasper (ed.), "Editors' Introduction", **The Social Movements Reader: Cases and Concepts**, Third Edition, Chichester, Wiley Blackwell, 2015, s. 3.

[26] Brent D. Shaw, **Spartacus and The Slave Wars: A Brief History With Documents**, Boston, Palgrave Macmillan, 2001, s. 1-8; Nic Fields, Steve Noon, **Spartacus and The Slave War 73-71 BC: A Gladiator Rebels Against Rome**, Oxford, Osprey Publishing, 2009, s. 5-7.

[27] Spartaküs'ün liderliğindeki köle savaşı Roma'da yaşanan üçüncü isyan olup, tarihteki en büyük köle isyanlarından biridir. Shaw, **Spartacus and The Slave Wars...**, s. 1.

toplumsal bir hareket olduğunu iddia etmek mümkündür. Nitekim, Latin Amerika tarihinde yer alan toplumsal hareketlerin önemli aktörlerinden olan Güney Meksika bölgesi Chiapas'taki yerli ayaklanmasının uluslararası sözcüsü olarak bilinen Subcomandante Marcos, tıpkı Ernesto "Che" Guevara gibi, Spartaküs'ü politik, hukuki, sosyal ve ekonomik eşitsizliklere karşı mücadelede devrimsel bir simge olarak kullanmıştır.[28] Daha yakın çağlara bakıldığında, Michael Hardt ve Antonio Negri'ye göre 16. yüzyıldan itibaren birçok bölgede ortaya çıkan köylü[29] ayaklanmaları, zamanla biçim değiştirerek silahlı çetelerin, partizanların, gerillaların ve isyancıların birleşmesiyle oluşturulan halk ordularına dönüşmüştür. Dolayısıyla isyan ve devrim, ayaklanma ve iç savaş, silahlı çeteler ile devrimci halk orduları arasındaki geçişkenlik, iktidarı ele geçirip yeni bir toplum oluşturma kavramlarıyla birleştirilmiştir.[30] Benzer şekilde tarihçi Christopher Hill'in 1640-1660 yılları arasında yaşanan İngiliz Devrimi'ni ve 1789 Fransız İhtilali'ni eski düzenin koruyucusu olan iktidarın şiddetli bir şekilde indirilmesiyle sonuçlanan toplumsal hareketler olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bu hareketlerin temel sebepleri içerisinde, iktidarın hukuki, siyasi ve hatta fiziki şiddet ve baskı uygulamalarına başvurması yer almaktadır.[31] Bu açıklamalarla örtüşen bir yaklaşımla Fabrice Lehoucq, Orta Amerika'da eski düzeni değişmeye sevk eden olgunun, devrimciler ile halk hareketlerinin yer aldığı ve

[28] Fields, Noon, **Spartacus and The Slave War...**, s. 5.

[29] Çalışmanın içerisinde sıklıkla değinilen kavramlar olan köylü ve köylülük hakkında bir parantez açmak yararlı olacaktır. Köylü ve köylülük kavramları ile toprağın kontrolü elinde olan ve sadece geçimini hedefleyen tarımsal üreticiler kastedilmektedir. Bu bakımdan işlediği toprak üzerinde söz hakkı olmayan, topraksız, ücretli veya kiracı köylüler ayrı bir konumu oluşturmaktadır. Öte yandan tarım faaliyetini ticari bir girişim olarak yatırım ve kâr amaçlı sürdüren üreticilerin ise çiftçi olarak adlandırıldığı görülmektedir. Eric R. Wolf, "Types of Latin American Peasantry: A Preliminary Discussion", **American Anthropologist**, C. 57, No: 3, 1955, s. 452-455; Benzer tanımları Hobsbawm da kullanmaktadır. Eric J. Hobsbawm, **Viva la Revolución: Hobsbawm on Latin America**, ed. Leslie Bethell, London, Little Brown, 2016, s. 96-100.

[30] Michael Hardt, Antonio Negri, **Multitude: War and Democracy in the Age of Empire**, New York, The Penguin Press, 2004, s. 69-71.

[31] Christopher Hill, **The English Revolution 1640: An Essay**, Third Edition, Reprinted, London, Lawrence & Wishart, 1979, s. 6, 7.

"diktatörlükleri"[32] ekarte ettikleri iç savaşlar olduğunu öne sürmektedir.[33] Ayrıca eklemek gerekir ki Latin Amerika'da ortaya çıkan toplumsal hareketleri Marksist kuramda yer alan sınıf perspektifinden bağımsız şekilde analiz etmek mümkün gözükmemektedir. Ancak hareketleri tamamen sınıfların iktisadi çelişkileri olarak yorumlamak da bölgedeki toplumsal hareketlerin yapılarını açıklarken boş alanlar ve cevapsız sorular bırakmaktadır.[34] Bu çalışma ise tam olarak bu boş alanlara yönelik soruları, öne sürülen varsayımları üzerinden ele alacaktır.

Araştırma Varsayımları

Jeff Goodwin'e göre çoğu toplumsal hareket dolaylı veya doğrudan, devlet içerisinde ekonomik, sosyal ve kültürel reform arayışında olup, tamamen yıkım ve yeniden yapılanmayı hedeflememektedir.[35] Bu tanımlamanın bir diğer karşılığı her toplumsal hareketin, toplumsal bir devrim olmadığı yönünde ortaya çıkmaktadır. Toplumsal hareketler konusunda önemli çalışmaları olan Theda Skocpol'a göre toplumsal devrim bir toplumun devlet ve sınıf yapılarının hızlı ve temelden dönüşümünü ifade etmektedir.[36] Aynı şekilde Hannah Arendt de devrimden bahsedebilmek için bir yenilik isteğinin mevcut olması ve bu yeniliğin özgürlükle

[32] İlerleyen bölümlerde değinilecek olan diktatörlük kavramı, mutlak gücün yani iktidarın, tek bir birey veya çoğul bir grup tarafından keyfî ve kontrolsüz kullanımıyla karakterize edilen bir yönetim biçimini ifade etmektedir. Dolayısıyla otokrasi kavramı ile eş anlamlıdır. Modern anlamda diktatörler hukukun üzerinde ve anayasal kısıtlamaların ötesinde hareket eden kişiler olarak görülmekle beraber, *"proletarya diktatörlüğü"*, *"askerî diktatörlük"* ve *"kişisel diktatörlük"* biçimlerinde tezahür edebilirler. Şahıs diktatörlükleri karizmatik liderlik ile eşleşebilmekteyken, tek parti veya askerî iktidarlar altında biçimlenen diktatörlüklerde şahıslar ön plana çıkmadan cunta veya parti sekretaryası benzeri oluşumlar görülebilmektedir. Geleneksel diktatörlüklerde iktidarın tekelleştirilmesi söz konusu iken, totaliter diktatörlükte toplumsal ve bireysel her alanda siyasal kontrol sağlanmaya çalışılarak bütünsel iktidar hedeflenir. Kimi zaman diktatörlükler halk desteğine sahipmiş gibi gözükmesine rağmen, baskı ve tiranlık yapılarıyla olan paralellikleri önemli ahlaki sorunları açığa çıkarmaktadır. Heywood, **Key Concepts in Politics...**, s. 56, 57; Jerzy J. Wiatr, "Dictatorship", **International Encyclopedia of Political Science**, C. 3, ed. Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino, Los Angeles, SAGE Publications, 2011, s. 653-659.

[33] Fabrice Lehoucq, "Civil War Transitions in Central America", **American Political Science Association 2013 Annual Meeting**, 2013, s. 5.

[34] Doğal olarak toplumsal hareketler tarihini sadece Marksizm üzerinden okumak da eleştiri gören bir durumdur. Erhan Tecim, "Toplumsal Hareketler ve Yenilik Bağlamı: Eleştirel Bir Teorik Konumlandırma", **Sosyal Hareketler Çağı**, ed. Ferhat Tekin, Erhan Tecim, İstanbul, Açılım Kitap, 2016, s. 13.

[35] Jeff Goodwin, **No Other Way Out: States And Revolutionary Movements 1945-1991**, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, s. 10.

[36] Theda Skocpol, **States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China**, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, s. 4.

bağlantılı kurulması gerektiğini belirtmektedir.[37] Konuyu toplum bazında irdeleyen Charles Tilly, bir durumun devrimsel niteliğe bürünmesinde devletin veya devletin bir bölümü üzerinde kontrol sağlamaya yönelik rakip taleplere sahip tarafların veya koalisyonların ortaya çıkmasının ardından bu rekabetçi taleplerin vatandaşların önemli bir kısmı tarafından benimsenmesi ve yönetimlerin bu alternatif koalisyonun taleplerinin benimsenmesini engellemede başarısız olmasını etkili görmektedir.[38] Kaldı ki her toplumsal hareket hedefini devlet aygıtı olarak belirlemediğinden, devrimci bir ajandaya sahip olmak zorunda da değildir. Ancak bu çalışmanın temelde ele alacağı toplumsal hareket modeli, devleti hedef alan ve yöntemlerine şiddeti katabilme potansiyeliyle, literatürde *"devrim hareketi"*[39] olarak da incelenen özgül bir toplumsal hareket olgusudur. Çalışmanın merkezindeki sorunsal ise, toplumsal hareketlerin şiddete yönelmesinde siyasal sistemin ne derecede etkili olduğudur. Çalışma bu noktada siyasal sistemi en önemli etkenlerden biri olarak ele almaktadır. Bu bağlamda Latin Amerika coğrafyasında yer alan, Orta Amerika bölgesindeki dört ülkede (El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua) 20. yüzyıl ve bilhassa Soğuk Savaş dönemi içerisinde cereyan eden şiddete dayalı toplumsal hareketlerdeki siyasal sistemin rolü *"devlet merkezci"* yaklaşım bağlamında analiz edilecektir.

Latin Amerika'daki toplumsal hareketlerin analizi özellikle sol siyaset literatürüne yoğun bir şekilde konu olduğu için, sol paradigmaya dair kavramsal tanımlamalara da yer verilmesi gerekmektedir. Zira sol literatürde bu bölgedeki toplumsal hareketler; devrim, başkaldırı, isyan, ayaklanma gibi jargonlarla ifade edilegelmiştir.[40] Bu durum kavramsal olarak bakıldığında beklenmedik değildir. Tıpkı

---

[37] Hannah Arendt, **On Revolution**, Reprinted, London, Penguin Books, 1990, s. 34.

[38] Charles Tilly, **European Revolutions, 1492-1992**, Oxford, Blackwell Publishers, 1995, s. 10.

[39] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 10-13; Bu tez çalışmasında sıklıkla üzerinde durulacak kavramlardan biri olan devrim veya devrim hareketlerinin, olumlu veya olumsuz, ilerici veya gerici gibi öznel ve normatif bir pencereden değerlendirilmesinden kaçınılacaktır. Heywood'un da yardımıyla kavram nötr bir şekilde Türkçede *"devirmek"*, İngilizcede de *"revolve"* kökünden türetilen ve mevcut düzenin siyasal, sosyal, kültürel veya ekonomik tabanda tamamen değiştirilerek yenisinin oluşturulması anlamına gelen yapısıyla ele alınacaktır. Heywood, **Key Concepts in Politics...**, s. 197, 198; Bu yaklaşımlarla beraber, devrim hareketlerinin halk hareketleri olarak görüldüğünü de eklemek yerinde olacaktır. Ümit Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1979, s. 8.

[40] Bu isimlerin en önemlilerinden birinin Eric J. Hobsbawm olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 20. yüzyılın ortalarında Avrupa'da ve ABD'de Latin Amerika'nın *"büyüsünden"* etkilenmemiş bir aydın olmayacağını dile getirerek bölgedeki toplumsal devrimlerin önemini vurgulamıştır. Eric Hobsbawm, **Interesting Times: A Twentieth-Century Life**, London, Penguin Books, 2002, s. 363.

toplumsal hareket aktörlerinin yapılarında yer alan değişim talebi gibi, *"sol siyaset"* kavramı da Fransız İhtilali sonrasında gelen değişim sürecinin inşası olarak siyaset bilimine yerleşmiştir. Zira ihtilal sonrası toplanan birinci Ulusal Meclis'te, başkan koltuğunun görüş açısına göre meclisin solunda toplananlar, kralın gücünü sınırlandırmak isteyen reformist kanadı temsil etmekteydiler.[41] Sol siyasetten yola çıkılacak olursa toplumsal hareketlerin hedeflerindeki aktörlerin çeşitliliği literatürdeki diğer konulardan biridir. Buna rağmen 20. yüzyıla bakıldığında örneğin ABD'de 1968-1975 yılları arasında yaşanan dört binden fazla protesto eylemi üzerinden yapılan bir çalışmada görülmektedir ki eylemler çoğunlukla hedef olarak devleti ve devletin kurumlarını belirlemişlerdir.[42] Bu noktada ayrıma gidilmesi gereken iki unsur, devleti ele geçirmek olarak tanımlanabilecek şekilde devlet kontrolünün sağlanmasını hedeflemek ile devlet veya devlet kurumları içerisinde değişimler oluşturabilmeyi hedeflemek arasındaki farklardır. Devrim ve sınıf bahsinden yola çıkılırsa, Karl Marks'ın *"Komünist Manifesto"* adlı çalışmasında bahsettiği üzere, toplumların tüm yazılı tarihinin sınıf savaşımlarının tarihi olduğu, yani ezenler ile ezilenlerin devamlı olarak mücadele içerisinde oldukları ve devrimci bir değişim veya mücadeledeki sınıfların ortak yıkımıyla son bulan savaşın hep devam ettiği anlaşılmaktadır.[43] Michel Foucault ise bu durumu sınıf paradigmasından bağımsız olarak aslında salt iktidar olgusuyla açıklamaktadır. Foucault, iktidarın olduğu her yerde direnmenin de olacağını belirtmekte ve dolayısıyla iktidar ve iktidara direnişi ayrılmaz bir ikili olarak görmektedir.[44] Aktörler bazında genelde yöneten ve

[41] Daha detaylı bir ifadeyle, siyaset biliminde ve gündelik jargonda çok kullanılan sağ-sol kavramlarının temelinin, 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali ve devamında toplanan birinci Ulusal Meclis'te şekillendiği söylenebilir. Zira başkan koltuğunun görüş açısına göre meclisin solunda toplananlar kralın gücünü sınırlandırmak isteyenlerden, sağında toplananlar ise eski rejimin mutlakiyetçiliğini muhafaza etmek isteyenlerden meydana gelmiştir. Yani tarihsel çıkış noktalarına bakıldığında politik anlamda sağ görüş mevcut veya geçmiş durumu muhafaza etme; sol görüş ise mevcut durumu değiştirme, yenileme, reform gerçekleştirme olgularından temellenmiştir. Andrew Knapp, Vincent Wright, **The Government And Politics Of France**, Fifth Edition, London, Routledge, 2006, s. 1.

[42] Nella Van Dyke, Sarah A. Soule, Verta A. Taylor, "The Targets Of Social Movements: Beyond A Focus On The State", C. 25, **Authority in Contention**, Research in Social Movements, Conflicts and Change, Bingley, Emerald Publishing, 2004, s. 27, 43, https://doi.org/10.1016/S0163-786X(04)25002-9.

[43] Marx, Engels, **The Communist Manifesto**, s. 219.

[44] Nur Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, 8. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2015, s. 147; Randall McGowen, "Power and Humanity, or Foucault Among The Historians", **Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body**, ed. Colin Jones, Roy Porter, Paperback, London, Routledge, 1998, s. 95.

yönetilen arasında ortaya çıkan bu mücadeleye sebep olan faktörler, amaçlar ve araçlar, toplumsal hareket literatüründe önemli bir ayrıma giderek eski ve yeni toplumsal hareketler olarak kırılmaya uğramıştır. Yeni toplumsal hareketler, sınıf bazlı olmayan, daha sosyolojik ve kültürel temelde, kimliklere yönelik inşa edilen ve iktidarı ele geçirmeyi de amaçlamayan bir şekilde ele alınmaktadır.[45]

Bu çalışmanın temel varsayımı bu faktörlerin etkisini göz ardı etmemekle beraber toplumsal hareketler ile siyasal sistemin ilişkisini merkeze almaktadır. Zira siyasal sistem tüm diğer faktörlerin yanı sıra toplumsal hareketlerin yapısını etkileme ve onları şiddete yönlendirme veya yönlendirmeme konusunda başat noktadadır. İngiliz toplumunu analiz eden E. P. Thompson, detaylı ve kapsamlı çalışmasında insanların yoksunluklarından bahsederken şöyle söylemektedir: *"Hislerin en yoğun yaşandığı konular, doğrudan 'ekmek parası' meselelerinden ziyade adetler, 'adalet', 'bağımsızlık', güvenlik veya aile ekonomisi gibi değerlerin söz konusu olduğu meselelerdi."*[46] Bir önceki satırda yer alan varsayımları doğrular nitelikteki bu tespitten, salt yoksunlukların insanları doğrudan harekete geçirmeye yeterli olmadığı anlaşılabilmektedir. Tarih boyu oluşan tüm toplumsal hareketleri tek başına açıklayabilecek bir varsayım oluşturmak elbette mümkün gözükmemektedir. Ancak Jeff Goodwin, devlet merkezci yaklaşımın[47], birtakım eksikliklerine rağmen, toplumsal hareketleri analiz etmede başarılı bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Zira Goodwin toplumsal, kültürel ve ekonomik değerleri benzeşen ülkelerde farklı düzeylerde hareketlerin oluşmasını, veya oluşmamasını, devletin yapısına, yani devleti kapsayan siyasal sisteme dayandırmaktadır. Goodwin'e göre toplumsal hareketlerin

[45] Elif Topal Demiroğlu, "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, C. 2, No: 1, 2014, s. 134, 140.
[46] Thompson, **The Making of the English Working Class**, s. 222.
[47] Literatürde *"toplum merkezli"* ve *"devlet merkezli"* gibi ayrışan birçok devlet kuramı bulunmasından yola çıkılacak olursa elbette ki tüm sistemleri kapsayan geçerli tek bir kuram olduğu söylenememektedir. Konuyla ilgili bir tartışma için bkz.: Adnan Karataş, "Devlet Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", **Social Science Development Journal**, C. 3, No: 14, 2018, s. 631-643. Ancak bu çalışmada, bahsi geçen tartışmalara girmeden siyasal sistemin unsuru olan devlet, bireyin toplumsal bir varlık olmasından ötürü sözleşmeci bir yaklaşımla ele alınacaktır. İlerleyen başlıklarda değinileceği üzere toplum sözleşmesi sonrasında ortaya çıkan yapıda, birey-toplum-devlet üçlüsü birbirlerini etkileyen ve birbirlerinden etkilenen bir döngü içerisindedir. Toplumsal hareketlerin oluşumunda ve şiddeti yöntem olarak kullanmalarında da siyasal sistemin etkisi bu döngüsel bağlamda incelenecektir. Denklemdeki bir parametre olarak siyasal sistemin varlığına atfedilen önem, toplumu devre dışı bırakmaya yönelik olmamaktadır. Bu açıdan eklektik bir metot tercih edildiği söylenebilir.

bir tipi olan güçlü devrim hareketleri devlete yönelik muhaliflik ile doğmaktadır. Bir diğer deyişle devrim hareketleri politik durumların ürünüdür.[48] Daha özgül olarak tanımlamak gerekirse, siyasal sistemlerin yapısı, karşılarındaki muhalefetin niceliğini ve niteliğini belirleyen başat bir unsurdur. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere, bölgede toplumsal hareketlere katılan insanlarla görüşmeler gerçekleştirilen çalışmalardaki anlatılara da bakıldığında bireylerin örgütlere katılımının ve muhalif yapıların kitlesel eylemlerinde yöntem değiştirerek şiddet yanlısı tutuma bürünmelerinin çoğunlukla siyasal sistemin baskısı ve şiddetinden kaynaklandığı görülmektedir.[49]

Gene Sharp'tan küçük bir alıntı yaparak, tezin varsayımına yönelik kısıtlı ama anlamlı bir giriş yapmak mümkündür: *"Talih onlardan yana olmamasına rağmen öfkeli kurbanlar bazen, acımasız diktatörlere karşı toplayabildikleri her türlü şiddet ve askerî kapasiteyle savaşmak için örgütlendiler."*[50] Bu konuda Fabrice Lehoucq'un çalışmaları da ufuk açıcıdır. Orta Amerika'daki siyasal sistemleri ve iç savaş süreçlerini inceleyen Lehoucq yaptığı tespitte iç savaşların salt bir şekilde eşitsizlik veya yoksulluktan kaynaklanmadığını öne sürmüştür. Çünkü incelediği Orta Amerika ülkelerinde iç savaşın ortaya çıkış dönemleri, ülkelerin en yoksul oldukları zamanlarla örtüşmemektedir. Bu bağlamda iç savaşları tetikleyen temel unsurlar doğrudan siyasal sistemin kendisidir.[51] Bu doğrultuda birinci bölümde detaylıca incelenecek olan toplumsal hareket olgusu, insan algısı ve psikolojisiyle iç içe süreçlerdir. Dolayısıyla, şiddete başvurmayan barışçıl nitelikteki talep ve eylemlerin, sisteme dahil edilip karşılanmasındansa şiddetli bir şekilde bastırılmaya çalışılması, insanların umutlarını düşürerek sistemin düzeleceği beklentisinin bitmesine neden olmaktadır. Umut ve

[48] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 24-26.
[49] Sözlü tarih araştırmaları içeren bazı çalışmalar için bkz.: Margaret Randall, **Sandino's Daughters: Testimonies of Nicaraguan Women in Struggle**, ed. Lynda Yanz, Vancouver, New Star Books, 1981; Karen Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements: Nicaragua, El Salvador, Chiapas, Cuba**, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 2002; Cynthia McClintock, **Revolutionary Movements in Latin America: El Salvador's FMLN and Peru's Shining Path**, Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 1998.
[50] Gene Sharp, **From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation**, Fourth U.S. Edition, Massachusetts, Albert Einstein Institution, 2010, s. 4.
[51] Fabrice Lehoucq, **The Politics of Modern Central America: Civil War, Democratization, and Underdevelopment**, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, s. 64.

beklentilerin yitirilmesi ise sisteme atfedilen meşruiyeti[52] zedeleyeceğinden, bireyleri aşırı yöntemlere itebilmektedir. Toplumsal hareketler ve devrimler üzerine önemli çalışmalar yapan Misagh Parsa farklı üç ülkedeki toplumsal kırılmaları analiz ettiği çalışmasında, belirli bazı devlet yapılarının büyük ölçekte toplumsal çatışmalara daha fazla ortam oluşturabileceklerini belirtmektedir. Bilhassa dışlayıcı politikalar üreten ve kapitalist sermayeye sıklıkla müdahale eden sistemler şiddetli toplumsal muhalefete karşı savunmasız kalabilmektedir.[53]

Bu bilgilerin ışığında, tezin temel teorik varsayımı olan devlet merkezci yaklaşımın ele alınabilmesi için siyasal sistemin ve unsurlarının tanımlanması gerekmektedir. Ardından siyasal sistemler ile şiddete dayalı toplumsal hareketler arasındaki ilişkilerin açığa çıkarılabilmesi amacıyla toplumsal hareketlere yönelik temel yaklaşımlar aktarılarak, devlet merkezci paradigma tanımlanacaktır. Ek olarak şiddet ve toplumsal hareketlerin kesişimleri analize dahil edilerek, siyasal sistem, şiddet ve toplumsal hareket üçlüsü devlet merkezci düzlemden örnek ülkeler aracılığıyla okunacaktır. Tekrar vurgulamak gerekirse bilhassa mevcut rejimi devirmeyi hedefleyen devrimsel nitelikteki toplumsal hareketlerin en etkili biçimde devlet merkezci yaklaşımla açıklanabileceğini belirten[54] Jeff Goodwin, her teorinin eksikleri olabildiği gibi devlet merkezci bakış açısının da toplumsal ağlar, kaynak seferberliği ve çerçeveleme yaklaşımı konularında eksiklikleri olduğunu ve bu eksiklikler sebebiyle kolektif eylemleri tamamen açıklamakta veya kesin olarak ortaya çıkarmakta her zaman yetkin olamayacağını da eklemektedir.[55] Ancak belirtmek gerekir ki çalışmada esas alınan örnek ülkelerdeki siyasal sistemlerin devlet merkezci yaklaşım üzerinden incelenmesi siyasal sistem ve toplumsal hareket ilişkisini ortaya koymaktadır.

---

[52] İlerleyen bölümlerde de tartışılacağı üzere, meşruiyetin siyasal sistemle önemli bir ilişkisi vardır. Seymour Martin Lipset'e göre meşruiyet, siyasal sistemin; kurumlarının toplum için en uygun kurumlar olduğu inancını ortaya çıkarma ve sürdürme kapasitesini içerir. Seymour Martin Lipset, **Political Man: The Social Bases of Politics**, New York, Doubleday & Company, 1960, s. 77.

[53] Misagh Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions: A Comparative Analysis of Iran, Nicaragua, and the Philippines**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 10, 11.

[54] Jeff Goodwin, "State-Centered Approaches to Social Revolutions: Strengths and Limitations of A Theoretical Tradition", **Theorizing Revolutions**, ed. John Foran, London, Routledge, 1997, s. 10-14.

[55] Goodwin, **a.g.e.**, s. 27.

Araştırma Kapsamı, Örneklemi ve Soruları

Tarihsel süreç incelendiğinde İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş dönemi, uluslararası ilişkilerde ve dünya siyasetinde birçok krizin yaşandığı önemli bir dönemdir. ABD ve SSCB arasında yaşanan bu güç mücadelesi ve iki kutuplu sistem haline gelen bloklaşma döneminde, Batı ve Doğu Bloku gibi devletler arası ideolojik kamplaşmaların yanı sıra, siyasal sistemlere yönelik kırılmalar ve değişimler de gözlemlenmiştir.[56] Birçok ülkede darbeler ve devrimler yaşanmış, bazılarında da otoriter veya totaliter eğilimlerde diktatörlük rejimleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu dönem, politik olarak devletin ve devlet gücünün uluslararası sistemde neredeyse en önemli aktör olduğu bir evre olarak ortaya çıkmaktadır.[57] 1960'lı yılların başında yaşanan büyük krizlerin ardından 1970'li yılların sonuna kadar gerginlikleri azaltmak için gösterilen çabalar sonucu yeni krizler cereyan etmemiş olsa da, 1980 yılı sonrası iki kutup arasında mücadele yine kendini göstermiştir. Nihai olarak ise 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi kapanmıştır.[58]

20. yüzyıl süresince Latin Amerika'ya bakıldığında benzer şekilde otoriter yönetimler, darbeler, diktatörlükler, işgaller, liderler, devrimler ve demokrasiye geçiş çabaları görülmektedir.[59] Bu dönemlerin ortaya çıkmasında kuşkusuz etnik sorunlar, sınıfsal mücadeleler, ekonomik kaygılar[60], Soğuk Savaş döneminin oluşturduğu

---

[56] Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 15-20; Ayrıca bkz.: Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Beşinci Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s. 659-682; Faruk Sönmezoğlu vd., **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2010, s. 591, 592; Öte yandan İkinci Dünya Savaşı öncesinde de kapitalizm-komünizm çekişmesine dayalı bir ABD-SSCB mücadelesi olduğu söylenebilir. Bkz.: John Lewis Gaddis, **The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947**, New York, Columbia University Press, 1972.

[57] Ted Robert Gurr da İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen şiddet olaylarının yoğunluğuna dikkat çekmektedir. Özellikle 1961-1968 yılları arasında 114 ülkede farklı biçimlerde de olsa şiddetli sivil çatışmaların yaşandığını belirtmiştir. Ted Robert Gurr, **Why Men Rebel**, Fortieth Anniversary Edition, London, Routledge, 2016, s. 3.

[58] Sönmezoğlu vd., **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, s. 591, 592; Faruk Sönmezoğlu, Hakan Güneş, Erhan Keleşoğlu, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2015, s. 28-35.

[59] Ceren Uysal Oğuz, "Latin Amerika'da Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Yapının Gelişimi: Genel Bir Değerlendirme", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2 (Orta Amerika ve Karayipler)**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 2.

[60] Sibel Utar, "Umudun ve İsyanın Coğrafyasında Tarihi Sokakta Yapanlar: Latin Amerika'da Toplumsal Hareketler", **Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür**, ed. Esra Akgemci, Kâzım Ateş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 176-179, 184; Hank Johnston, Paul Almeida (ed.), "Neoliberal Globalization and Popular Movements in Latin America", **Latin American Social**

ideolojik kutuplaşmanın ve karşıt bloklar arasındaki gerilimlerin bu ülkelere yansıması[61], uluslararası güç ve çıkar rekabeti gibi etkenler gözlemlenmektedir. Öte yandan, Latin Amerika içerisinde ve Orta Amerika özelinde iç savaşlara kadar varan toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında ve gelişiminde sınıf mücadelesi veya ekonomik zayıflıklar, hareketlerin karakteristiğini açıklamada yeterli olmamaktadır. Örneğin Nikaragua'da oluşan hareketin devlet gücünü ele geçirebilmesine rağmen, benzer sosyoekonomik değerlere sahip sınır komşusu Honduras'ta güçlü bir toplumsal hareketin bile oluşmaması sadece sınıfsal veya ekonomik sebeplerle açıklanamamaktadır. Bu noktada farklılık oluşturan parametre siyasal sistemlerin yapısal özellikleridir ve toplumsal hareketlerin oluşumundan, gelişimine kadar başat rol oynamaktadır. Zira bu ülkelerdeki farklı siyasal sistemler veya sistemdeki değişiklikler, çatışma ortamlarını ve devrim içerikli toplumsal hareketlerin izlediği yöntemleri etkileyebilmiştir.[62] Çalışmada özellikle Soğuk Savaş dönemi içerisinde Latin Amerika bölgesinde yaşanan şiddete yönelik toplumsal hareketlerin oluşumunda, başarılı veya başarısız olmasında, izledikleri yöntemlerin ve sebeplerinin belirlenmesinde ve çatışma ortamlarının bitirilmesinde veya bitirilememesinde siyasal sistemin rolü örnek ülkelerdeki hareketler incelenerek analiz edilecektir. Teze konu edilecek Latin Amerika ülkeleri Orta Amerika'da yer alan El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua'dır. Bu dört ülkenin seçilmesindeki önemli sebepler arasında, paydaş bir bölgede sınır komşusu olmaları, benzer ekonomik verilere sahip olmaları, toplumsal hafıza açısından ortak sömürge geçmişlerinin bulunması, tarihte birçok defa ortak siyasal yapılanmalarda yer almaları ve tüm bu karakteristik görece benzerliklerine rağmen dört ülkede de gelişen toplumsal hareketlerin farklı şekillerde ortaya çıkması ve gelişmesi bulunmaktadır.[63] Bu sebeple tezin amacı çerçevesinde

---

Movements: Globalization, Democratization, and Transnational Networks, Lanham, Rowman & Littlefield, 2006, s. 3.

[61] İlerleyen başlıklarda detaylıca inceleneceği üzere Monroe Doktrini ile başlayan ABD müdahaleciliği, Soğuk Savaş döneminde komünizmle mücadele adı altında Latin Amerika ülkelerinde dolaylı veya doğrudan müdahalelere evrilmiştir. Esra Akgemci, "Monroe Doktrini'nin İzinde: Latin Amerika'da ABD Müdahaleciliğinin Tarihsel Gelişimi", **Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür**, ed. Esra Akgemci, Kâzım Ateş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 59.

[62] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 142, 143.

[63] Tezin kapsamı birbirleriyle sınır komşusu olan ve birbirlerine tarihsel, kültürel, iktisadi ve toplumsal olarak benzeyen bu dört ülkeyle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda Orta Amerika'nın en az nüfusa sahip diğer üç ülkesinden, 1981 yılında bağımsızlığına yeni kavuşan Belize, eski adıyla Britanya Honduras'ı; seçim sonuçlarındaki rahatsızlık sebebiyle patlak veren ve bir buçuk ay süren iç savaş haricinde genel

cevap aranacak sorular, teorik altyapı oluşturulduktan sonra, örnek ülkelerdeki siyasal sistem ve toplumsal hareketlere yönelik olacaktır. Tez içerisinde cevap aranacak olan temel sorular şu şekildedir:

- Siyasal sistem nedir ve nasıl yapılanır? Bu çerçevede örnek ülkelerde siyasal sistemlerin farkları var mıdır?
- Toplumsal hareketleri oluşturan koşullar nelerdir?
- Toplumsal hareketler şiddeti ne zaman ve hangi durumlarda kullanırlar?
- Latin Amerika bölgesinde ortak geçmişe ve benzer özelliklere sahip olan Orta Amerika'daki ülkelerde cereyan eden farklı biçimlerdeki toplumsal hareketlerin temel etkeni ülkelerdeki siyasal sistemlerin yapısal farklılıkları mıdır?
- Şiddete dayalı toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında siyasal sistemin rolü nedir?

20. yüzyıl Latin Amerikası siyasal krizlerin ve toplumsal kırılmaların yoğun yaşandığı bir bölge olmakla beraber Orta Amerika nevi şahsına münhasır bir şekilde literatürde *"Orta Amerika Krizi"* (Central American Crisis) başlığı adı altında

olarak reform ağırlıklı demokratik ve istikrarlı bir sosyopolitik sürece sahip Kosta Rika ve politik gidişatını Panama Kanalı sebebiyle çoğunlukla ABD'nin belirlediği, 1960'lı yılların sonuna kadar istikrarsız bir döneme sahip olan, ardından kısmen otoriter kısmen reformist bir sürece giren, 1980'li yılların sonuna doğru başlayan politik gerginlikler sonucu, bilhassa Panama Kanalı'nın güvenliği sebebiyle, ABD işgali yaşayan Panama, tez kapsamına dahil edilmemiştir. Ayrıca bölgeye bir miktar uzak mesafede yer alan yüz ölçümü ve nüfusu oldukça sınırlı bir Karayip adası olan ve İngiliz sömürgesiyken 1974 yılında bağımsızlığını ilan eden Grenada da dönemin önemli ancak farklı bir örneği olarak tez içinde ele alınmamıştır. Zira her ne kadar Grenada'da Marksist-Leninist bir örgütlenme olan *"Yeni Mücevher Hareketi"* (New Jewel Movement), 1979 yılında yönetimi neredeyse *"kansız"* bir şekilde ele geçirmiş olsa da, 1983 yılında bir ABD işgali ile karşılaşmıştır. Tüm bu ülkelerin yanı sıra, Meksika, Kolombiya, Arjantin, Şili, Bolivya, Brezilya gibi diğer Latin Amerika ülkelerindeki toplumsal hareketler bilhassa jeopolitik, tarihî, kültürel, iktisadi, sosyopolitik ve demografik nitelikteki yapısal farklılıklardan ötürü ve Orta Amerika'daki dört ülkenin detaylı incelenebilmesi amacıyla tez kapsamına dahil edilmemiştir. Belize hakkında detaylı bir analiz için bkz.: Assad Shoman, **Belize's Independence and Decolonization in Latin America: Guatemala, Britain, and the UN**, New York, Palgrave Macmillan, 2010; Kosta Rika hakkında detaylı bir analiz için bkz.: Steven Palmer, Iván Molina (ed.), **The Costa Rica Reader: History, Culture, Politics**, 2nd Printing, Durham, Duke University Press, 2006; Panama hakkında detaylı analizler için bkz.: Robert C. Harding, **The History of Panama**, Westport, Greenwood Press, 2006; Walter LaFeber, **The Panama Canal: The Crisis in Historical Perspective**, Updated Edition, New York, Oxford University Press, 1989; Grenada hakkında detaylı bir analiz için bkz.: Gary Williams, **US-Grenada Relations: Revolution and Intervention in the Backyard**, New York, Palgrave Macmillan, 2007.

incelenmektedir.[64] Krizin doğuşuna yönelik yorumlar, Orta Amerika'nın siyaset bilimi açısından çeşitliliğini de ortaya koymaktadır. Baloyra-Herp'in çalışmasına bakıldığında Orta Amerika'daki krizlerin özellikle El Salvador, Guatemala ve Nikaragua bazında modernleşememiş bir oligarşinin kurduğu gerici ittifaklar aracılığıyla oluşan gerici despotizmin çözülmesi ve siyasi tahakküm biçiminin bozulmasıyla ilgili olduğu görülmektedir.[65] Baloyra-Herp'e göre zaten şaşırtıcı olan bu rejimlerin bozulması ve çökmesi değil, bu kadar uzun süre dayanabilmiş olmalarıdır.[66] Ralph Lee Woodward krizin kapsamını genişleterek bölgedeki çatışmaların İspanyol fethinden kalan ayrıcalıklı elitler ile baskılanmış köylüler arasında yaşanan ve 20. yüzyıla varan bir yansıma olduğunu öne sürmüştür. Woodward'a göre geleneksel bir tarım toplumunun modernleşmeye başlayarak orta sınıfın dahil olduğu bir koalisyon aracılığıyla, oligarşilerin politik ve ekonomik paylarından hak talep etmesi, 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başlarında kurulan siyasal, ekonomik ve kültürel sistemlerin *"kaçınılmaz çöküşü"* anlamına gelmektedir.[67] Stefan Rinke, Orta Amerika diktatörlüklerinin çökmesini, reformlardaki başarısızlık üzerine ortaya çıkan iç protestolara bağlamaktadır. Rinke'ye göre Orta Amerika'da tüm Güney Amerika'dan daha fazla kıyım yaşandığı için halklar artık boyun eğmeye rıza göstermemiş ve rejimin insan hakları ihlalleriyle artan zulmü karşısında, kilisenin ve uluslararası kamuoyunun desteklediği direnişler cereyan etmiştir.[68] Dirk Kruijt ise Orta Amerika'daki iç savaşları incelediği çalışmasında konuya küresel boyutta yaklaşarak, 20. yüzyılın ikinci yarısında Nikaragua'da gerçekleşen çatışma ortamının ABD ile SSCB arasında geçen bir *"vekâlet savaşı"*

[64] Örnek vermek gerekirse bkz.: John Weeks, "An Interpretation of the Central American Crisis", **Latin American Research Review**, C. 21, No: 3, 1986, s. 31-53; Kenneth M. Coleman, George C. Herring (ed.), **The Central American Crisis: Sources of Conflict and the Failure of U.S. Policy**, Fourth Printing, Wilmington, Scholarly Resources Inc., 1988; Edelberto Torres-Rivas, "Seven Keys to Understanding the Central American Crisis", **Contemporary Marxism**, No: 3, 1981, s. 49-61.
[65] Enrique A. Baloyra-Herp, "Reactionary Despotism in Central America", **Journal of Latin American Studies**, C. 15, No: 2, 1983, s. 295.
[66] Baloyra-Herp, **a.g.e.**, s. 315.
[67] Ralph Lee Woodward, "The Rise and Decline of Liberalism in Central America: Historical Perspectives on the Contemporary Crisis", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, C. 26, No: 3, 1984, s. 291, 292.
[68] Stefan Rinke, **Latin Amerika Tarihi: İlk Uygarlıklardan Bugüne**, çev. Özgür Zorba, İstanbul, Runik Kitap, 2021, s. 111, 112.

(proxy war)[69] olduğunu belirtmektedir.[70] Nitekim bu bakış açısı çalışma için başka sorular ortaya çıkarmaktadır. Nikaragua'daki iç savaşın sadece dönemin iki büyük süper gücü arasında gerçekleşen bir vekâlet savaşı olduğunu öne sürmek, Nikaragua'da dönemin siyasal sisteminin yapısını ve karşısındaki toplumsal hareketleri tamamen etkisiz parametreler olarak ele almak anlamına mı gelmektedir? Öyleyse, Orta Amerika'da neden sadece Nikaragua iç savaşı bu düzeye yükselmiş ve ülke rejiminin devrilmesiyle sonuçlanmıştır? Ayrıca El Salvador ve Guatemala'daki iç savaşlar da benzer şekilde vekâlet savaşı düzeyinde mi değerlendirilmelidir? O halde Honduras'taki nispeten şiddetsiz gelişen sürecin motivasyonlarına yönelik yorum nasıl yapılmalıdır? Bu soruların cevapları özellikle ikinci bölümde ABD ve SSCB başlıkları altında aranacaktır. Konunun siyasal sistem açısından analiz edilmesini değerli kılan bir karşılaştırma, *"İnsan Hakları İzleme Örgütü"*nün (Human Rights Watch, HRW) 1983 yılı Ekim ayında Honduras'a yaptığı ziyaret sonrası yayımladığı raporda görülmektedir:

> *"Nikaragua'daki Somoza hanedanına benzeyen diktatör aileler, Honduras toplumuna hiçbir zaman hâkim olmadılar. Ülke, El Salvador'daki iç savaşın temelini oluşturan katı sınıf yapısından ve büyük servet eşitsizliklerinden yoksundur ve Guatemala'nın başına dert olan ırksal düşmanlıklarla bölünmüş değildir. Bu yüzden Honduras, silahlı mücadele stratejisine bağlı muhalefet gruplarının gelişmesinden büyük ölçüde kurtuldu."*[71]

Bu çalışmanın altyapısını oluşturabilecek nitelikte olan bu paragraf şunu göstermektedir: Siyasal sistemdeki yapısal farklılıklar, farklı toplumsal sonuçlar

[69] Soğuk Savaş döneminde sıklıkla kullanılan bir kavram olan vekâlet savaşı, bölgesel devletlerin, süper güçler arasında olabilecek doğrudan bir çatışma yerine gerçekleştirdiği varsayılan bir savaşı ifade etmektedir. Vekâlet savaşındaki bölge devletlerinin hepsi veya en azından biri dolaylı yoldan süper güç konumundaki bir devlet tarafından destek görür. Fakat destekleyen güçler çatışmaya doğrudan dahil olmazlar. Böylece süper güç konumundaki devlet, çıkarları için önem arz eden bir bölgede hedeflerini gerçekleştirebilmek için vekil devleti kullanır. Kendi askerî gücünün vekil devletten daha üstün olmasına rağmen doğrudan savaş girmemesinin birçok sebebi ve avantajı bulunmaktadır. Kaldı ki mevzubahis devletin savaşa girmesi için doğrudan iç ve dış kamuoyuna yönelik meşru hakkı olmayabilir. Ayrıca vekâlet savaşının maliyeti ve riski düşüktür. Savaşı yürüten bölgesel güçler açısından ise iki sebep vardır. İlki bu savaşa iradesi dışında zorla dahil edilmesi ihtimalidir. İkincisi ise söz konusu savaşın bölgesel olarak kendi çıkarlarına da uygun olduğunu düşünmesi veya kendisini destekleyen süper güçten sağlayabileceği kazanımların olacağını düşünmesidir. Yaacov Bar-Siman-Tov, "The Strategy of War by Proxy", **Cooperation and Conflict**, C. XIX, 1984, s. 263-268.

[70] Dirk Kruijt, **Guerrillas: War and Peace in Central America**, London, Zed Books, 2008, s. 2.

[71] Americas Watch, Lawyers' Committee, "Human Rights Abuses in a Nation Waiting for War", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 209.

ortaya çıkarmaktadır. Özetlenecek olursa, toplumsal hareket, devrim, iç savaş gibi çok yoğun kitlesel hareketlerin elbette birden çok parametresi olabilir. Ancak bu hareketleri kendi iç dinamiklerinden tamamen soyutlayarak dış dinamiklere bağlamak eksik analizlere sebep olabilir. Bu nedenle tez içerisindeki sorulara cevaplar aranırken farklı değişkenler de göz önünde tutularak, iç dinamikler yani siyasal sistemler ile toplumsal hareketlerin bağları noktasından uzaklaşılmamaya çalışılmıştır.

Literatür Özeti ve Karşılaşılan Zorluklar

Teorik çerçevenin siyasal sistem ve toplumsal hareket kavramları üzerinden şekillendiği bu çalışmada gerek yerli gerek yabancı literatür oldukça geniş tutulmaya özen gösterilmiştir. Kavramlar ve kuramlar üzerindeki genel kabuller dışındaki tartışmalara veya karşıt görüşlere de ehemmiyeti ölçüsünde çalışmada yer verilmiştir. Siyasal sistem konusunda David Easton'un *"The Political System: An Inquiry Into The State of Political Science"* eseri ile başlayan ilk taslak, Ahmet Taner Kışlalı'nın *"Siyaset Bilimi"* ve *"Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma"*, Münci Kapani'nin *"Politika Bilimine Giriş"* gibi eserleriyle kavramsal olarak sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Öte yandan, Max Weber, Maurice Duverger, Andrew Heywood ve Tom Bottomore gibi isimlerin çalışmaları birinci bölümü güçlendiren eserler olmuştur.

Toplumsal hareket konusuna geçiş yapıldığında yerli literatürden Y. Doğan Çetinkaya'nın *"Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim"* çalışmasından faydalanmamak mümkün değildir. Ayrıca Jeff Goodwin, James Jasper, Charles Tilly, Sidney Tarrow, Talcot Parsons, Theda Skocpol ve Gustave Le Bon'un eserleri toplumsal hareket konusunda ana hatları sağlayacak temel eserlerden olmuştur. Bunların yanı sıra birinci bölüm içerisinde Karl Marks, Michel Foucault, Michael Mann, Jürgen Habermas, Bob Jessop, Hannah Arendt gibi isimlerin çalışmaları da kavramlar ve bağlamlar için önem teşkil etmektedir.

Tezin uygulama kısımları da birçok farklı kaynak incelenerek hazırlanmıştır. Şüphesiz 20. yüzyıl krizlerini ele alan bir çalışmada yerli literatürden Faruk Sönmezoğlu ve Rifat Uçarol'un eserleri değerli kaynaklar arasında yer almaktadır. Öte yandan belirtmek gerekir ki, Latin Amerika bölgesel anlamda yerli literatürde özellikle

son 10 yılda kapsamlı çalışmalara konu olmaktadır. Daha öncesinde ise genel bazda sol literatürde ilgi duyulan bir çalışma alanı olarak gözükmektedir. Bu bakımdan 1970-1990 yılları arasında yayımlanan çalışmaların ve çeviri eserlerin özgüllüğü de oldukça faydalıdır. Bunların yanı sıra gayri safi yurt içi hasılası görece olarak daha yüksek olan Latin Amerika ülkelerine yönelik birtakım araştırmalar yer alsa da özellikle Orta Amerika coğrafyasında kalan ülkelere eğilim düşük seyretmiştir. Keza bölgeyle olan coğrafi uzaklık da geçmişte önemli bir engel oluşturmuş ve ilişkilerin ciddi anlamda ancak 20. yüzyılın sonlarında gelişmesi mümkün olmuştur.[72] Bu durum kültürel etkileşim konusunda da zorluk ortaya çıkardığı için araştırmacıların bölgeye yönelik imkânları ve ilgileri düşük seyretmiştir.

Örnek vermek gerekirse Latin Amerika bölgesini toplumsal hareket ve isyan özelinde analiz eden Sibel Özbudun'un derleme kitapları, yöreye yönelik araştırmalara başlayanlara fikir verebilir. Son zamanlarda ise yerli literatürde önemli çalışmalar ve çeviriler de yoğun bir şekilde görülmektedir.[73] İsmail Ermağan, Emine Tahsin ve Segâh Tekin'in editörlüklerinde hazırlanıp Nobel Yayınları'ndan yayımlanan *"Dünya Siyasetinde Latin Amerika ve Karayipler"* serisi; Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur ve Ramazan İzol'un editörlüklerinde hazırlanıp Seçkin Yayıncılık'tan yayımlanan *"21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum"*, Esra Akgemci ve Kâzım Ateş'in editörlüklerinde hazırlanıp İletişim Yayınları'ndan yayımlanan *"Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür"* kitapları bölgeye dair son dönemin en kapsamlı ve önemli çalışmalarındandır. Öte yandan Marta Harnecker'in çalışmaları, John Charles Chasteen'in *"Born in Blood and Fire: A Concise History of Latin America"* adlı eseri ve Eric J. Hobsbawm'ın birçok çalışması gibi bölgeyi inceleyen ve analiz eden eserler de Türkçeye çevrilerek literatüre kazandırılmıştır ve düzenli olarak yeni eserlerin çevirileri de literatüre eklenmektedir. Ankara Üniversitesi

[72] Türkiye-Latin Amerika ilişkilerinin gelişimine yönelik detaylı bir analiz için bkz.: Altuğ Koç, "Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Liberalizm Üzerinde Temellenen Açılımları: 1990'lardan Günümüze Türkiye-Latin Amerika İlişkileri'nin Analizi", **Amaç-Araç Sorunsalı: Türkiye'nin Küresel Aktör Olma İddiası**, ed. Muharrem Ekşi, Ankara, Akçağ Yayınları, 2021.

[73] Latin Amerika'ya yönelik yerli literatürün kapsamlı bir incelemesi için bkz.: Ayşe Yarar, "Türkiye'de Latin Amerika Çalışmaları: Mevcut Durum ve Beklentiler", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 1**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.

bünyesinde faaliyet gösteren Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi de 2009 yılından bu yana önemli çalışmalara imza atmıştır.[74]

Latin Amerika'ya yönelik yabancı literatür ise oldukça geniştir. Kıtanın keşfinden öncesi ve sonrasıyla Maya, Aztek ve İnka Medeniyetleri'nden bugüne bölgeyi inceleyen sayısız önemli eser bulunmaktadır. Bölgedeki ülkelerin bağımsızlık süreçleri, entegrasyon hareketleri, toplumsal hareketleri, siyasal krizleri gibi birçok konuda çalışmalar mevcuttur. Jeff Goodwin'in *"No Other Way Out: States and Revolutionary Movements 1945-1991"*, Eduardo Galeano'nun *"Open Veins of Latin America: Five Centuries of The Pillage of a Continent"*; Thomas E. Skidmore ve Peter H. Smith'in *"Modern Latin America"* ve Leslie Bethell'in editörlüğünde hazırlanan *"The Cambridge History of Latin America"* serisi gibi çalışmalar bunlara örnek gösterilebilir. Ayrıca James Dunkerley'in eserleri, Victor Bulmer-Thomas'ın bölge ekonomisine dair eşsiz çalışmaları, Greenwood tarafından yayımlanan ülke tarihlerine yönelik *"History of"*, Federal Research Division tarafından yayımlanan *"A Country Study"* ve CQ Press'ten yayımlanan *"Political Handbook of the World"* serileri ülke siyasi tarihleri ve 20. yüzyıl Latin Amerikası için kaynak kitaplardandır.

Bunlarla beraber özellikle döneme dair örgüt üyeleriyle görüşme yapan yazarların çalışmaları ve doğrudan kişisel anılara yönelik anlatılar, dönemin gerçekliğini ve psikolojisini anlamak için oldukça yararlı kaynaklardır. Margaret Randall'ın *"Sandino's Daughters: Testimonies of Nicaraguan Women in Struggle"* ve Karen Kampwirth'in *"Women & Guerrilla Movements: Nicaragua, El Salvador, Chiapas, Cuba"* gibi sözlü tarih çalışmalarının yanı sıra Ernesto "Che" Guevara, Fidel Castro, Tomás Borge, Mario Payeras gibi isimlerin çalışmaları ve anıları ve İrfan Çangatin'in gerçekleştirdiği görüşmeleri kapsayan eserler, tez kapsamında önemli argümanlar sağlayan kaynaklardandır.

Dieter Nohlen editörlüğünde hazırlanan *"Elections in the Americas: A Data Handbook"* başlıklı çalışmanın Latin Amerika ülkelerinde gerçekleştirilen tüm seçimlere yönelik eşsiz bir referans kaynak olması göz ardı edilemeyecek bir önem

[74] Merkezin yayınları için bkz.: Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, "Yayınlarımız", (Çevrimiçi) http://latinamerika.ankara.edu.tr/yayinlarimiz/, 20.04.2022.

teşkil etmektedir. Kaynakta da bahsedildiği üzere bölgede 1980 yılı öncesine kadar seçim verilerinin darbe, devrim, kriz veya altyapısal nedenlerden tutarlı bir şekilde saklanamaması önemli zorluklardan biri olsa da Nohlen'in eseri bu eksikliği aşmaya çalışan en önemli kaynaklar arasındadır. Ayrıca tez içinde ülkeler özelinde Orta Amerika çalışmalarına, kitap bölümlerine ve makalelere yoğunlaşılmıştır. Bu sırada anı ve röportaj gibi sözlü tarih çalışmaları olabildiğince karşılıklı bir şekilde incelenerek tutarlılıkları kapsamında çalışmaya dahil edilmeye özen gösterilmiştir. Ayrıca tez çalışmasındaki tüm ikincil sayılabilecek literatürü destekleyebilmek adına mümkün olduğunca CIA belgeleri, raporları, ABD'den farklı kurumların rapor ve belgeleri, dönemin gazete haberleri, Dünya Bankası, OAS, CEPAL gibi uluslararası veya bölgesel kurumların verileri, insan hakları örgütlerinin ve hakikat komisyonlarının raporlarından faydalanılmıştır.

Toplumsal hareketleri içeren bir çalışmanın zorluğu kavramlardaki öznel yaklaşımlar olabilmektedir. Öznelerin ve dönemlerin paradigmasına göre tanımları değişiklik gösterebildiğinden, mümkün olduğunca farklı ve asıl kaynaktan objektif kalarak değerlendirme gereksinimi doğmaktadır. Kaldı ki Soğuk Savaş dönemi, barındırdığı çok parametreli dünyası ile karmaşık bir yapıya da sahiptir. Dolayısıyla doğrusal bir okuma üzerinden analiz yapmak yeterli olmamakta, birkaç çizgiyi takip etmek gerekmektedir. Araştırma konusundaki zorluklardan sayılabilecek olan bir başka unsur Orta Amerika'dan seçilen örnek ülkelerin kamusal bazda resmî websitelerinin genel olarak zayıf, az güncellenen ve yetersiz durumlarıdır. Bu doğrultuda özellikle 20. yüzyıla ait belge, rapor ve istatistiklerin bulunması uzun bir süreci kapsamıştır. Öte yandan İspanyolca isimlerin uzunluğu, örgüt çeşitliliği ve örgüt isim ve kısaltmalarının birbirlerine yakınlığı, çelişen veya karışan bilgilere sebep olabildiğinden, literatür taraması normalin üstü nicelikte kaynaktan doğrulamayı gerekli kılmıştır. Diğer bir talihsizlik ise çalışmanın yürütüldüğü süreçte başlayan Covid-19 salgını ile bölgeye planlanan kısa ziyaretin gerçekleştirilememesidir.

Araştırma Düzeni, Yöntemi ve Katkısı

Çalışmada belgeler, raporlar, dokümanlar, tanıklıklar, röportajlar, anılar, gazeteler gibi birincil kaynaklara önem verilmiş, çapraz bir şekilde veri ve bilgilerin

geçerlilikleri kontrol edilmeye çalışılarak yazıma dahil edilmiştir. Bu konuda olayların içerisinde bizzat bulunan tanıkların, siyasilerin, eski örgüt üyelerinin anı, röportaj ve yazıları dikkate alınmıştır. Ayrıca bölge uzmanları olan siyaset bilimci, tarihçi, sosyolog ve siyasilerin çalışmalarından da ikincil kaynak olarak yararlanılmıştır. Çalışmanın siyasal sistem ve toplumsal hareketlere yönelik teorik çerçevesi birinci bölümde literatür araştırmaları neticesinde verilmiştir. İkinci bölümde Latin Amerika'da siyasal sistemlerin oluşumlarını etkileyen iç ve dış unsurlar, tarihsel arka planıyla anlatılmıştır. Üçüncü bölümde örnek ülkelerin tarihsel gelişimleri ve özellikle Soğuk Savaş dönemindeki siyasal sistemleri, yapısal özellikleri ve politik süreçler; belgeler ve veriler gibi birincil ve bölgeye yönelik ikincil kaynak literatürden aktarılarak analiz edilmiştir. Siyasal sistemleri incelenen ülkelerde gelişen muhalif unsurlar ve toplumsal hareketler dördüncü bölümde incelenerek, hareketlerin ortaya çıkışı, kullanılan yöntemler ve evreleri üçüncü bölüme bağlı olarak dördüncü bölümde sebep-sonuç ilişkisiyle çözümlenmektedir. Bu bölümde siyasal sistemlerin özellikle şiddete yönelik toplumsal hareketlerdeki etkisi önceki bölümlerde verilen ve analiz edilen bilgilerin ışığında kuramsal bir çerçeve oturtulmaya çalışılmıştır. Böylece bu çalışma, siyasal sistemler ile şiddete dayalı toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi çözümleyerek toplumsal hareketlerin şiddete yönelmesindeki etkilerini Latin Amerika örnekleri üzerinden açıklamaya çalışmış ve siyasal sisteme, toplumsal hareketlere ve bölgeye ilişkin, gelecek çalışmalara da fayda sağlayabilecek, bir varsayım geliştirmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
TEORİK ÇERÇEVE: SİYASAL SİSTEM, TOPLUMSAL HAREKETLER VE ŞİDDET

Sosyal bilimler ile beraber siyaset bilimi alanında kullanılan kavram, tanım ve açıklamalar, kesinlikleri her zaman sorgulanan, üzerinde tartışmaların devam ettiği durumlardır ve dönemsel anlamda değişime uğrayabilmektedirler. 1931 yılında hazırladığı bir makalesinde Charles H. Titus, sadece *"devlet"* terimi için o dönem 145 farklı tanıma ulaştığını vurgulamış ve sadece devlet kavramı değil *"kanun"*, *"hükümet"*, *"siyasal"*, *"yönetim"* kavramları için de aynı durumun görüldüğünü belirtmiştir.[1] Buradan yola çıkarak, bu çalışma içerisindeki bütünlüğü koruyabilmek amacıyla kavramların genel kabul gören tanımlarının ve yine aynı kavramların çalışmanın iddiasına yönelik çok yönlü bakış açılarının verilmesi yoluyla, savunulan argümanların güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Kavram karmaşasının bir diğer boyutu da Türkçe literatürdedir. Gerek akademide gerekse günlük hayatta, birçok kavram çok farklı şekilde kullanılabilmektedir. Dolayısıyla soyuttan somuta geçebilmek adına ön hazırlık amacıyla temel noktaların altını çizmek çalışmanın anlaşılırlığına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın kavramsal retoriği, şüphesiz ki siyaseti ve siyasal olanı içerisine almaktadır. Peki, siyaset veya politikadan ne anlaşılmalıdır ve neler için siyasal veya politik denmektedir? İki sözcük farklı etimolojiye sahip olsa da siyaset veya politika *"ülke, devlet, insan yönetimi"* şeklinde aynı anlamda[2] ele alınmaktadır. Münci Kapani, kavrama ait iki farklı yaklaşım olduğunu dile getirir. Bu yaklaşımlardan birine göre siyaset, toplumda yaşayan insanların arasında gerçekleşen çatışmalar, mücadeleler ve kavgalardır. Çatışmanın amaçladığı unsur iktidarın ele geçirilmesidir. Diğer yaklaşım ise siyasetin çatışmadan ibaret olmadığını, aksine toplumda bütünlüğü sağlamak ve

[1] Charles H. Titus, "A Nomenclature in Political Science", **American Political Science Review**, C. 25, No: 1, 1931, s. 45.
[2] Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 16. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2014, s. 17.

genel yararı gözeterek insanların ortak iyiliğini amaçladığını vurgulamaktadır.[3] Karşıt gibi gözüken bu iki yaklaşım çalışmanın kapsamı içerisinde siyasal sistem ve toplumsal hareket açılarından birbirlerini tamamlayıcı olmaktadır. Maurice Duverger karşıt gözüken bu iki tanımı daha da açarak, ilk yaklaşımın azınlığın çoğunluk üzerindeki ayrıcalıklarını sürdürmesine yönelik, ikinci yaklaşımın da bireylerin topluluk içerisinde bütünleşmesini sağlamasına yönelik bir aracı olduğunu ifade eder. Dolayısıyla buradaki değişken unsur toplumsal durum olarak anlaşılmaktadır. Hoşnutsuz, yoksul kişiler için siyaset, savaştır. Varlıklı, memnun kişiler içinse siyaset, bütünleşmedir. Demek oluyor ki iki tanım da bütünün bir parçasını ifade etmektedir.[4]

1.1. Siyasal Sistem: Kavram ve Kapsam

Siyasal olanı somutlaştırmak için David Easton'a başvurmak yerinde olacaktır. Easton'a göre hükümet kurumları, baskı grupları, oy mekanizması, siyasi partiler, sınıflar ve bölgesel gruplar gibi siyasal sürecin bir parçası olan etkileşim halindeki unsurlar siyasal hayatı oluşturmaktadır. Tüm toplum sisteminin bir yönü olan siyasal sistem de bu siyasal yaşamın somut bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.[5] Shmuel N. Eisenstadt da siyasal sistemi toplumsal örgütlenmenin temel bir parçası olarak görür ve farklı türdeki siyasal sistemlerin belirli toplumsal koşullar altında geliştiğini ve işlediğini öne sürer. Dolayısıyla herhangi bir siyasal sistemin ortaya çıkışından itibaren sürekliliği bu koşullara bağlıdır. Ancak koşullardan bağımsız olarak da her siyasal sistemin karakteristik bir takım genel özellikleri vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. *"Siyasal sistem, toplumda yetkilendirilmiş güç kullanımı ve düzenlenmesi üzerinde meşru tekele sahip olan bölgesel bir toplumun örgütlenmesidir.*
2. *Bir parçası olduğu sistemin sürdürülmesi için tanımlanmış sorumlulukları vardır.*
3. *Bu nedenle örgütü, toplumun temel ortak hedeflerini gerçekleştirmek, iç düzenini korumak ve dış ilişkilerini düzenlemek için ağır yaptırımlar uygular. Bir toplumda*

[3] Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, On Dokuzuncu Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2007, s. 17, 18.
[4] Maurice Duverger, **The Idea of Politics: The Uses of Power in Society**, çev. Robert North, Ruth Murphy, Second Printing, Chicago, Henry Regnery Company, 1970, s. xii, xiii; *"Siyasal"* veya *"siyasi"* ifadesiyle aktarılmaya çalışılan ise, devlet işlerine ilişkin olandır. Duverger, **The Study of Politics**, s. 12; Bu bir bakıma sözlük anlamıdır. Daha kapsamlı olarak Hannah Arendt siyasal kavramını, özgürlük ve kamusal tartışma alanı olarak değerlendirirken, Chantal Mouffe siyasalı; iktidar, çatışma ve karşıtlık alanı olarak görmektedir. Chantal Mouffe, **On the Political**, London, Routledge, 2011, s. 9.
[5] David Easton, **The Political System: An Inquiry Into The State of Political Science**, Reprinted, New York, Alfred A. Knopf, 1965, s. 97.

bu farklı işlevleri yerine getiren tüm toplumsal roller ya da gruplar, diğer görevleri ne olursa olsun, o toplumun siyasal sistemini oluşturur."[6]

Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere, her toplumun zorunlu bir şekilde kolektif hedeflerini uygulayıp, bu hedeflerin gerçekleştirilmesini ve ayrıca iç ve dış düzenin korunmasını sağlamak amacıyla, meşru bir etkileşim modeli olarak, siyasal sisteme sahip olduğu varsayılmaktadır.[7]

Özetlenecek olursa siyasal sistem, bir başka deyişle siyasal rejim veya sadece rejim, devlet aygıtından farklı olarak, devlet gücünü kimin ne amaçla kullanabileceğini belirleyen resmî veya gayriresmî organizasyonları, ilişkileri ve kuralları ifade ettiği gibi gücü elinde bulunduranların, bulundurmayanlara karşı nasıl davranacağının bir tanımıdır.[8] Bu durumda, siyasal sistem içinde olduğu toplumun koşullarına göre şekillenmiştir ve siyasal sistemin yapısı; devletin biçimini, sınır, amaç ve araçlarını belirlemektedir. Buna bağlı olarak önceden de kısaca belirtildiği üzere devletlerin oluşum biçimleri, işleyişleri, karakterleri yani devlet kurumları; coğrafi ve tarihî farklılıklardan, savaşların kalıcı izlerinden, anayasalardan ve eşit olmayan siyasi, ekonomik, bürokratik ve kültürel gelişim süreçlerinin ayrışması gibi sebeplerden aynı şekilde biçimlenmeyebilmektedir.[9] Sistemlerine bağlı olarak yönetim ve örgütlenme şekillerinde farklılık gösteren devletler bulunmaktadır ve bu şekillenme siyasal sistem içerisinde gerçekleşir. Siyasal sistem, devletin rejiminin ve dolayısıyla işleyişinin belirleyici unsurudur. Maurice Duverger'in tüm siyasal sistemleri iki blokta toplamasına kısmen benzer şekilde, Ahmet Taner Kışlalı siyasal sistemleri, çoğulcu sistemler, tekilci sistemler ve geri kalmış ülkelerin sistemleri olarak üç başlıkta toplamaktadır.[10] Juan J. Linz de modern siyasal sistemleri demokratik, totaliter ve otoriter sistemler başlıkları altında toplamıştır.[11] Bunların hepsi bir bakıma siyasal

---

[6] S. N. Eisenstadt, **The Political Systems of Empires**, London, Free Press of Glencoe Collier Macmillan, 1963, s. 3-5.
[7] Eisenstadt, **a.y.**
[8] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 12, 13.
[9] Edwin Amenta, "State-Centered and Political Institutional Theory: Retrospect and Prospect", **The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization**, ed. Thomas Janoski vd., Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 99.
[10] Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 8. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2010, s. 237.
[11] Juan J. Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2000, s. 143.

katılımın derecelerini de belirten bir tanımlama olarak düşünülebilir. Dolayısıyla bu katılım ile siyasetin etkin öznesi haline gelen halk, siyasal sistemin değişimini ve gelişimini de sağlayacaktır.[12]

Görüldüğü üzere siyasal sistem, her katmanında siyaset olgusunu içermektedir. Siyaset de iktidar elde etmenin, iktidarı kullanmanın ve iktidarı kullanmaya katılmanın çabasıdır.[13] Çünkü iktidar siyasetin merkezinde yer almaktadır.[14] İktidar ilişkisi, kişiler veya gruplar fark etmeksizin ikili ilişkilerde, karşı tarafa kendi istediği biçimde davranmayı sağlar.[15] Ancak burada ele alınması gereken olgu, siyasal iktidardır. Zira iktidar sadece devletler bazında değil hayatın her alanında görülen bir kavramdır. İnsanlar, aile ilişkilerinden başlayarak gerek özel gerekse de iş hayatlarında iktidar ile her daim karşılaşmaktadır. Bu iktidar, ailede baba veya iş yerinde amir biçiminde tezahür edebilir. Siyasal iktidar ise, en genel, en kapsamlı ve en üstün iktidardır. Çünkü toplumun tümü üzerinde etkilidir, yetki alanı çok geniştir, toplum içindeki diğer iktidarlara da etki etme ve sınır koyma yetkisine sahiptir.[16] Siyasal iktidar, toplumsal kaynakların, toplumsal gruplar arasındaki temel dağılım biçimini ve kontrolünü belirleyen yapıdır. Siyasal iktidarın temel fonksiyonu, hangi grubun ne kadar toplumsal kaynaktan yararlanacağını veya ne kadar toplumsal kaynak yöneteceğini belirlemektir. Eğer iktidar kurumsallaşmış ve herkes tarafından kabul gören meşru-hukuki bir çerçeveye de oturmuşsa, bu tür iktidar, otorite haline gelmiştir.[17] Otorite her ne kadar güce benzerlik gösterse de her zaman bir kurumlar serisine ve içerisinde kendisinin işlediği kurumsallaşmış düzenlemelere karşılık gelmektedir. Toplumla bağdaştırılacak olursa, toplumsal kurumlar insan hayatına yol gösterecek bir dizi kural sunmak için işleyip, güçlünün karşısında saldırıya uğrayan güçsüz lehine bir güvenceyi de garanti ederler. İşte bu kurallar da otoriteyi ifade etmektedir. Bu bakımdan toplumsal meseleler üzerinde güç açısından son otorite devlet olmaktadır.[18]

---

[12] Hasan Topbaş, "David Easton'un Siyasal Sistem Kuramı Bağlamında Siyasal Katılma: Erzurum Seçmeni Üzerine Bir Araştırma", **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, No: 30, 2010, s. 83.
[13] Gencay Şaylan, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1981, s. 2.
[14] Hague, Harrop, McCormick, **Comparative Government and Politics...**, s. 1.
[15] Şaylan, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, s. 2.
[16] Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 109.
[17] Şaylan, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, s. 3-5.
[18] Anthony M. Orum, **Introduction to Political Sociology**, Fourth Edition, New Jersey, Prentice-Hall, 2001, s. 2, 3, 43.

Devlet de bu otoritesini egemenlik yoluyla kullanır. Fakat egemenlik koşulsuz verili bir parametre değildir. Max Weber'e göre egemenlik belirli içerikteki emirler zincirine, tanımlanmış bir insan grubunun itaat etme ihtimalidir.[19] Weber'in bu itaati ihtimal olarak değerlendirmesinin sebebi her durumda başkaları üzerinde güç kullanılamamasıdır.[20] Böylelikle devlet, sınırları içerisindeki herkesi temsil etme ve herkes üzerinde yetki kullanma iddiasında bulunduğu gibi hem içeride hem dışarıda bağımsız hareket etme kabiliyetine sahip olmaktadır.[21]

Siyaset bilimi açısından özetlenecek olursa devlet, sınırlarla belirlenmiş bir toprağı ve o toprak üzerinde yaşayan insanları kontrol eden, meşruiyetini ve gücünü, toplum güçleriyle ilişkisine dayandıran tekil siyasal merkezdir.[22] İktidarın gücü, devletin egemenliğinden doğan bir güçtür. Ancak Jean-Jacques Rousseau'nun vurguladığı üzere egemenlik başkasına geçebilen bir unsur değilken iktidarın aktarımı mümkündür.[23] Dolayısıyla siyasal iktidar bu noktada *"hükümet"* olarak şekillenmektedir. Bir bakıma kamu yönetimi anlamına gelen hükümet, devletin anayasal normlarıyla yetkilendirilmesine dayanır.[24] Hükümet, toplulukların tamamı için karar almak ve bu kararları uygulamakla sorumlu olan örgütlerden oluşur. Dolayısıyla, kamusal yetkiyle donatılmış kurumlar bütününü ifade eder.[25] Bu kavramsal açıklamalar ve tartışmalar bir taraftan da Jean-Louis Vullierme'nin dediği gibi şu durumu doğrular niteliktedir: Siyasal sistem dışında hiçbir kuram; ülke, kentler, siyasal birimler, devletler, uluslar gibi bulanık kavramların bütününü kapsayacak yeterlikte olamamaktadır.[26] Fakat sadeleştirilecek olursa tüm bu tanımların

[19] Max Weber, **Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology**, C. 1, ed. Guenther Roth, Claus Wittich, çev. Ephraim Fischoff vd., Berkeley, University of California Press, 1978, s. 53.
[20] Max Weber, **The Theory of Social and Economic Organization**, çev. A. Henderson, Talcott Parsons, Illinois, The Free Press, 1947, s. 324.
[21] Viotti, Kauppi, **International Relations and World Politics**, s. 6.
[22] Alain Rouquié, **The Military and the State in Latin America**, çev. Paul E. Sigmund, Berkeley, University of California Press, 1987, s. 35; Charles Tilly (ed.), "Reflections on the History of European State-Making", **The Formation of National States in Westren Europe**, Princeton, Princeton University Press, 1975, s. 70, 71.
[23] Rousseau, **Discourse on Political Economy...**, s. 63.
[24] Max Weber, **Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology**, C. 2, ed. Guenther Roth, Claus Wittich, çev. Ephraim Fischoff vd., Berkeley, University of California Press, 1978, s. 16.
[25] Hague, Harrop, McCormick, **Comparative Government and Politics...**, s. 3.
[26] Jean-Louis Vullierme, "Siyasal Sistem", **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, ed. Philippe Raynaud, Stéphane Rials, çev. Necmettin Kâmil Sevil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 787.

kapsamlarını Rod Hague ve Martin Harrop, Şekil 1.1'de görüldüğü üzere ortaya çıkarmışlardır:

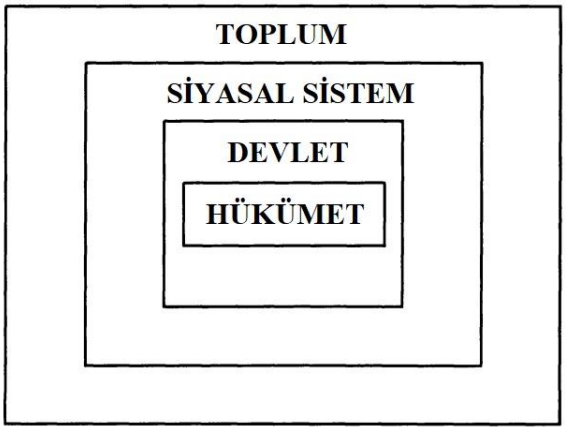

Şekil 1.1: Kapsam Olarak Hükümet, Devlet, Siyasal Sistem ve Toplum[27]

Kaynak: Rod Hague, Martin Harrop, Shaun Breslin, **Comparative Government and Politics: An Introduction**, Third Edition, London, Macmillan, 1992, s. 5.

Bahsi geçen tüm kavramların birbirleriyle olan etkileşimi ve geçişkenliği aşikârdır. Siyasal sistem bahsine David Easton'dan devam etmek gerekirse siyasal sistemin; siyasal topluluk, siyasal rejim ve siyasal otoriteden oluşan üç ögesi olduğu söylenebilir. Siyasal topluluk yurttaşlardan, siyasal rejim topluluğun özümsediği kural ve kalıplardan, siyasal otorite ise siyasal kararların verilmesi için yurttaşlar tarafından yetkilendirilmiş yöneticilerden oluşmaktadır.[28] Öte yandan siyasal sisteme yönelik uluslararası etkilerin de varlığından bahsedilebilir. Uluslararası sistem içerisinde devletlerin iç işlerinde otonomiye sahip olduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır. Ancak dış ilişkilerde durum göreceli seyretmektedir. İlerleyen başlıklarda daha detaylı işleneceği üzere, uluslararası sistem içerisinde çeşitli kapasitelerine göre güçlü ve zayıf devletler yer almaktadır. Bir devlet, başka bir devletin otoritesi altında olmasa da etkisi altında olabilir.[29] Özellikle bazı hâllerde zayıf devletlerin güçlü devletler tarafından

[27] İlerleyen bölümlerde detaylı değinileceği üzere toplum ve siyasal sistem arasındaki geçişi sağlayanın toplum sözleşmesi olduğu ve hükümetin sahip olduğu siyasal iktidarın diğer tüm üst yapılarda da yer aldığı söylenebilir.

[28] Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 34.

[29] David A. Lake, **Hierarchy in International Relations**, New York, Cornell University Press, 2009, s. 46; Dolayısıyla güçlü devletler bazı durumlarda barış ve güvenlik gibi sebeplerle zayıf devletlere müdahalelerde bulunabilmektedir. Bu durum önceki satırlarda bahsedildiği üzere her devletin egemenlik konseptinin aynı olmadığını göstermektedir. Smita Yadav, "Sovereignty In The International System", **World Affairs: The Journal of International Issues**, C. 6, No: 4, 2002, s. 90, 91; Literatürde zayıf devletlerin büyük güç mücadeleleri karşısında bağlantısız kalmayı tercih ettikleri ancak mecbur

bizzat ekonomik, askerî ve siyasal boyutlarda doğrudan veya dolaylı olarak yönlendirildiği görülmektedir.[30] Bu durum küçük ve zayıf devletlerin bir anlamda *"sınırlı egemenlik"*lere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu yolla uluslararası ilişkilerde de devletler arasında hiyerarşik bir üstünlük ilişkisi kurulduğu gözlemlenebilmektedir.[31] Bilhassa otoriter dışlayıcı rejimlerin sıklıkla kendilerinden kapasite olarak daha üst konumda yer alan devletlerden gelecek olan dış desteğe güvenmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Zira bu sayede doğrudan veya dolaylı olarak iç politikalarında kullanabilecekleri ve güçlerini arttırabilecekleri yardımlara sahip olmayı hedeflemektedirler.[32] Ancak bu bağımlılık uzun vadede rejimi daha savunmasız bırakma eğilimine sahiptir. İttifaklardaki değişimler veya sponsor devletin başka krizlere kaynak ayırması sonucu, destek bekleyen rejimin çıkarlarına uymayan olumsuz politikalar ortaya çıkabilir veya destek kesintiye uğrayabilir. Dolayısıyla rejim içerisindeki muhalefetin oluşan bu zayıflığa kanalize olması, rejimi hızlı bir

---

kalırlarsa büyük güçlerin peşine takıldıkları (bandwagoning) öne sürülen bir durumdur. Ayrıca Eric J. Labs bunlara ek olarak denge politikasının da bir alternatif olduğunu belirtir. Eric J. Labs, "Do Weak States Bandwagon?", **Security Studies**, C. 1, No: 3, 1992, s. 385, 406.

[30] Örneğin üçüncü ve dördüncü bölümlerde daha detaylı inceleneceği üzere, Nikaragua'da gerçekleşen Sandinist devrimden sonra komşu ülkeler olan Honduras, Guatemala ve El Salvador'da da benzer senaryolar yaşanmaması için ABD, Orta Amerika'ya ekonomik ve askerî yardımlarda bulunmuştur. Labs, "Do Weak States Bandwagon?", s. 408.

[31] Bu konuda ABD'nin Latin Amerika devletleri üzerindeki etkisi önemli bir örnektir. Lake, **Hierarchy in International Relations**, s. 9, 10; Zayıf devletlere benzer şekilde, toprak, nüfus, ekonomileri gibi yapısal özellikleri sebebiyle *"küçük devlet"* (small state) olarak nitelendirilen devletler de siyaset bilimi literatüründe görülmektedir. Bu nitelendirmeye dahil edilen devletlerde zayıf devletlerdeki gibi egemenlik sorunu olmasa da merkez içerisinde yer almama ihtimalleri daha fazladır. Kapasitelerinin görece azlığı sebebiyle bilhassa güvenlik açısından güçlü devletlerden gelecek yardımlara ihtiyaç duymaktadırlar. Egemenliklerine yönelik olmasa da siyasal sistemlerinin kurumsallığına yönelik şüpheler ve tartışmalar bulunabilir. Bazı küçük devletlerde şahsileşmiş yönetimler görülmesi ve aile temelli, organik, klikleşmiş, patrimonyal, klan veya kabile formasyonlarının yer alması nedeniyle *"şehir devleti"* olarak nitelendirilmelerine yol açmaktadır. Bu yapılanmalarda iktidar için veya iktidara yönelik olarak anayasa dışı yolların ve hatta şiddetin kullanılması ihtimali daha yüksek olmakla beraber, normal karşılanabilmektedir. David Charters, Maurice Tugwell, "Insurgency and Counterinsurgency in Central America", Canada, Operational Research and Analysis Establishment, 1983, s. 6; Roland H. Ebel, "Political Instability in Central America", **Current History**, C. 81, No: 472, 1982, s. 56, 57; Cathal J. Nolan, **The Greenwood Encyclopedia of International Relations**, C. I, Westport, Greenwood Publishing, 2002, s. 295, 296; Graham Evans, Jeffrey Newnham, **The Penguin Dictionary of International Relations**, London, Penguin Books, 1998, s. 64, 500, 501; Ayrıca bu yapıdaki devletlerin iki büyük güç arasında *"tampon devlet"* (buffer state) olarak nitelendirilebildiği de görülmektedir. G. R. Berridge, Alan James, **A Dictionary of Diplomacy**, ed. Brian Barder, Second Edition, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003, s. 25, 26; Öte yandan güvenlik açısından ittifak arayışında olma ihtiyaçları egemenliklerini doğrudan olmasa da dolaylı olarak etkileyen bir unsur olabilmektedir.

[32] Richard Snyder, "Paths Out of Sultanistic Regimes: Combining Structural and Voluntarist Perspectives", **Sultanistic Regimes**, ed. H. E. Chehabi, Juan J. Linz, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1998, s. 58, 59.

çöküş ihtimaline sürükleyebilir.[33] Bu bakımdan devletlerin uluslararası kamuoyundan görebileceği destekler de sistemin devamlılığı için önem teşkil etmektedir.

1.1.1. Toplumun Siyasal Sistemi Hayata Geçirmesi: Devlet ve İktidar

Siyaset biliminde yer alan birçok kavram gibi *"toplum"* nosyonu da sosyologlar arasında mutabakat sağlanamayan bir konumdadır.[34] Toplum en sade tanımıyla belli bir toprak parçası üzerinde yer alan, ortak kültürlerden beslenen, korunma ve devamını sağlayabilme güdüleriyle iş birliği yapan, birçok insandan oluşan, sürekliliğe sahip, kurumsallaşma halindeki karmaşık eylem sistemine sahip ilişkiler bütünüdür.[35] Touraine açısından evrensel bir şekilde toplum fikri; devleti, siyasal kurumları, ekonomik örgütlenmeyi, kültürel değer ve uygulamaları içerir. Sosyal yaşamın tüm açılarını birleştirmeye eğilimlidir.[36] Toplumlar hem oluşturulan kurumlar seti olup hem de kurumları oluşturma kapasitesiyle iki yönlü politik bir olgudur.[37] Talcott Parsons'a göre toplum, sosyal sistemin özel bir türüdür. Sosyal sistem insan eyleminin, davranışsal organizma, bireyin kişiliği ve kültürel sistemle beraber birincil alt sistemlerinden biridir. Sosyal sistemin bireylerin etkileşimlerinden oluştuğunu belirten Parsons, Foucault'ya yakın bir okuma da yaparak, sosyal sistemde hedefleri, fikirleri, tavırları olan her üyenin hem özne hem de obje olduğunu dile getirir.[38] Yani toplumu oluşturan birey ve birey ilişkileri, aynı zamanda doğuşundan itibaren yer aldığı toplum, aile, akraba, okul, iş ve çıkar grupları ile yakın çevresi tarafından da biçimlendirilme sürecinin içerisindedir.[39]

---

[33] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 11, 12; Bunların yanı sıra siyasal sistemler, devletler arası veya devlet dışı uluslararası örgütlerden ve çok uluslu şirketlerden de etkilenebilmektedirler. Muhittin Ataman, "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, C. 2, No: 1, 2003, s. 42-51. Özellikle Orta Amerika'da şekillenen siyasal sistemlerin uluslararası meyve şirketlerinden bir hayli etkilendiği görülmektedir.

[34] António Pedro de Andrade Dores, "Violence in Society", **Pensamiento Americano**, C. 7, No: 13, 2014, s. 153.

[35] Kurtbaş, **Toplumsal Hareketler Siyasası...**, s. 24.

[36] Alain Touraine, "Sociology without Society", **Current Sociology**, C. 46, No: 2, 1998, s. 121, 122; Örneğin Balcıoğlu'nun *"İnsan, ancak toplum halinde yaşayabilir."* ifadesi de Touraine'in sözüyle örtüşmektedir. İbrahim Balcıoğlu, **Şiddet ve Toplum**, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2001, s. 38.

[37] Cahit Aslan, **Birey-Toplum-Devlet Kavramlaştırmaları ve Ara Değişken Olarak Etnisite**, Adana, Karahan Kitabevi, 2004, s. 57.

[38] Talcott Parsons, **Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives**, New Jersey, Prentice-Hall, 1966, s. 5, 8.

[39] Aslan, **Birey-Toplum-Devlet...**, s. 50, 103.

İfadelerden anlaşıldığı üzere insan, doğası gereği toplumsal ve siyasal bir varlıktır. Maddi ve manevi ihtiyaçları doğrultusunda bir araya gelerek toplum çatısı altında ortak amaç ve ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar.[40] Bu bakımdan insanların toplumsal yaşama geçmelerinin önemli sebeplerinden birinin sosyal yaşam ihtiyacı olduğu düşünülürse, sosyal yaşamda da düzeni sağlayabilmek için yasaklar oluşturabilen bir otoriteye gereksinim oluşmuştur.[41] Örnek ülkeler kapsamında çalışma içerisinde ele alınacak siyasal sistem tiplerinden en önemlisi olan başkanlık sisteminin Amerika kıtasında doğduğunu belirtmek gerekir. Özellikle ABD'ye özgü olan, daha sonra Latin Amerika ve dünyanın diğer devletlerinde de uygulanan bu sisteme hayat veren temel fikirlerden biri *"toplum sözleşmesi"*dir. Toplum sözleşmesi devletin, sahip olduğu iktidar gücünün gerçek kaynağı olan topluma hizmet etmek için var olduğunu ifade eder. Sözleşmeye göre insanlar bu gücü teslim etmek veya etmemek noktasında hür iradeye sahiptirler. Amerikan siyasal sistemi de bu irade üzerinde şekillenmiştir.[42] Sözleşmeci düşünürlere göre devletin oluşumu, yapılan bir

[40] Topbaş, "David Easton'ın Siyasal Sistem Kuramı...", s. 82.

[41] İbn Haldun, **Devlet**, çev. Osman Arpaçukuru, 6. Baskı, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2015, s. 89; Öte yandan bu ilişkiler ile ortaya çıkan egemenliğin sağladığı gücün, devlet özelindeki meşruiyeti ve tekelinin açıklanabilmesi için doğa durumundaki insanın ihtiyaçlarına bakmak gerekir. Thomas Hobbes, merkez bir egemen kuvvetin etrafında örgütlenmiş toplumsal-siyasal düzenin gerekliliğini göstermek amacıyla, devletin var olmadığı insan kalabalığı tasarlayarak, bunun *"doğa durumu"* (state of nature) olduğunu belirtir. Ağaoğulları, Akal, Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s. 192; Hobbes, insanların doğuştan eşit olduğunu varsaysa da bu eşitliğin bir güvensizliğe sebep olduğunu öne sürer. Çünkü Hobbes'a göre iki kişinin, aynı anda elde edemeyecekleri bir hususta çıkar çatışmasına düşmeleri onların birbirlerine düşman olması sonucunu doğurur. Dolayısıyla bu güvensizlik ve çatışma ortamı, savaşların temelindeki güdüyü oluşturmaktadır. İşte, egemen bir gücün olmadığı yani devletin olmadığı doğa durumu, insan doğası gereği, sürekli bir savaş halini içermektedir. Dolaysıyla Hobbes'a göre insanlar, hepsini birden korku altında tutan bir güç olmadığı müddetçe, devamlı savaş durumu ortamındadırlar ve bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır. Hobbes, **Leviathan**, s. 82-84; Thomas Hobbes'un tasvir ettiği savaş halindeki doğa durumunun tersi olarak John Locke, doğa durumunu barış, eşitlik ve özgürlük olarak tanımlar. Dolayısıyla Locke da insanları eşit olarak görmesine rağmen, bu eşitlikten kaynaklanan ve herkeste var olan yargılama/cezalandırma hakkı sebebiyle, herkesin birbirine karşı tehdit oluşturduğunu dile getirir. Dolayısıyla Locke'un bakış açısına göre devlet çatışmacı ortamdan değil fakat şahısların mülkiyet ve mülkiyet güvenliği ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Çağdaş yönetime geçilmesinin temel nedeni mülkiyetin korunmasıdır. Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2009, s. 163-175. Devlet öncesi toplumsal düzenin barışçıl veya çatışmacı olup olmadığı ise bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

[42] Martin Kelly'e göre toplum sözleşmesi fikri *"Amerikan Kurucu Babaları"* olan, özellikle Thomas Jefferson ve James Madison üzerinde etkili olmuştur. Zira ABD Anayasası'nın *"Biz insanlar..."* (We the People) ile başlayan ilk cümlesi, bu fikrin bir ürünüdür. Bu ilkeden hareketle, halkının özgür seçimiyle kurulan bir hükümetin, egemenliğin esas sahibi olan ve hükümeti değiştirme gücünü elinde tutan halka hizmet etmesi gerekmektedir. Martin Kelly, "The Social Contract in American Politics", **ThoughtCo.**, 2019, (Çevrimiçi) https://www.thoughtco.com/social-contract-in-politics-105424, 01.12.2020.

toplum sözleşmesi ile nihayete varır. Toplum sözleşmesi siyasallaşan toplumun somutlaşması anlamında önem teşkil eder. Çünkü siyasal sistemin ve buna bağlı olarak devletin yapısal özellikleri toplum sözleşmesinde belirginleşmeye başlar. Bu belirginleşme Rousseau'nun toplum sözleşmesini, *"Her birimiz kendi kişiliğini ve tüm gücünü ortak iradenin en yüksek yönetimi altına koyar; ve biz bir beden olarak her bir üyeyi bütünün bölünmez bir parçası olarak kabul ederiz."*[43] şeklinde özetlemesiyle daha net anlaşılmaktadır. Toplum sözleşmesiyle ortaya çıkan devlet, her bireyin üst bir genel yapıya güç devri yaptığı bölünmez bir bütün haline gelmektedir. Devletin bu bütünlüğü, bölgesel sınırlar içerisinde tanımlanan toplumları idare eden ve yöneten, yönetici bir otoritenin koordine ettiği, temel idari, polis ve askerî örgütlenme olarak ortaya çıkmaktadır.[44] Zaten devlet aygıtı için Vladimir Lenin kısaca, *"ordu, polis ve memuriyet"* tanımını yapmaktadır.[45] İlerleyen bölümlerde daha detaylı aktarılacağı gibi Weber de bu tanımları destekler nitelikte, siyasi bir örgütün devlet olabilmesini, fiziksel gücün, bir diğer deyişle şiddetin, meşru kullanım hakkını ve tekelini başarılı şekilde icra edişine bağlamaktadır.[46] Bunun yanı sıra, Carl Schmitt'e göre *"siyasal birlik"* olan devletin elinde tekelleşen bir diğer unsur da karar verme mekanizmasıdır.[47] Nihai olarak devlet, toplumun oluşturduğu ancak toplumun üstünde siyasal sistemin çizdiği çerçeve bağlamında hâkimiyet kurma hakkı kazanan siyasal

[43] Rousseau, **Discourse on Political Economy...**, s. 55.

[44] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 11; İnsanların toplum halinde yaşamaya başlamasıyla beraber devletin ortaya çıktığını iddia etmek, devlet kavramının geniş bir tanımlaması olmaktadır. Bu yüzden modern anlamda devletin var olma sürecini ulusal toplumların varlığıyla açıklamak daha yerinde olacaktır. Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 105; Uluslararası ilişkiler literatüründe *"modern devlet"*in ortaya çıkışı 1648 Vestfalya Barışı ile oluşan Vestfalya modelinin etkilerini taşımaktadır. Bu döneme kadar süren mutlak devlet anlayışı yerine egemen devletlerin birbirlerinin meşru varlıklarını ve yetki alanlarını tanıdığı ancak ikili ilişkilerde başka ve daha üst bağlayıcı bir otorite tanımadıklarını kabul ettikleri bir döneme geçilmiştir. Christopher Pierson, **The Modern State**, Second Edition, London, Routledge, 2004, s. 37; Michael G. Roskin, **Countries and Concepts: Politics, Geography, Culture**, Thirteenth Edition, Boston, Pearson Education, 2016, s. 8, 9; Modern devlet uygulamada, askerî işlerin yürütülmesi için vergi toplayıcısı, ulusal ekonomi ve sanayileşme faktörlerinin koruyucusu, vatandaşlığı yayarak ulus inşasının kurucusu konumundadır. Linda Weiss, **The Myth of the Powerless State**, New York, Cornell University Press, 1998, s. 9; Ayrıca modern devletin gelişiminde, modern bürokrasinin ortaya çıkışı da etkilidir. Thomas Ertman, "State Formation and State Building in Europe", **The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization**, ed. Thomas Janoski vd., Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 370.

[45] Vladimir Ilich Lenin, **Will the Bolsheviks Retain State Power?**, New York, International Publishers, 1932, s. 16.

[46] Weber, **Economy and Society...**, C. 1, s. 54.

[47] Carl Schmitt, **The Concept of the Political**, çev. George Schwab, Expanded Edition, Chicago, University of Chicago Press, 2007, s. 22.

bir örgütlenmedir.[48] Devlet aygıtı temel olarak ordu ve polisten oluşuyorsa, devletin amacının bireysel güvenlik olduğu kolaylıkla söylenebilir. Böylece insanlar, devletler halinde yaşadıklarında, kendi aralarındaki savaş durumundan kurtulduklarından, kendilerini koruyarak daha mutlu bir hayat sürmüş olurlar.[49] Bu anlayışa göre yönetenlerin en iyi biçimde örgütlendikleri aygıt devlettir ve yönetenler yönetilenlere karşı üstün bir şekilde çalışan yaptırım mekanizmasını, devlet aygıtıyla uygulayabilirler.[50] Yaptırım mekanizmaları aracılığıyla devletin belirli bir bölgedeki diğer tüm organizasyonlardan daha öncelik sahibi olduğu aşikârdır.[51] Devleti oluşturan temel unsurların, güvenliği ve yaptırımları sağlayan mekanizmaların yanı sıra ülke, ulus, iktidar ve egemenlik olduğunu dile getirmek mümkündür.[52]

İlk satırlarda değinildiği üzere devletler arasındaki farklılıkların nasıl ve ne şekillerde tezahür ettiği bir başka tartışma konusu olup bu tezin temel argümanlarından birini oluşturmaktadır. Bu yönetim biçimlerinin yapısal farklılıkları bir bakıma siyasal sistemlerinin açık veya kapalı olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece siyasal sistem içerisinde iktidar karşısında kurumsal olarak muhalefet mekanizmalarının varlığı veya yokluğu önem kazanır. Çünkü bir siyasal sistemin çoğulcu, katılımcı ve katılıma imkân veren özelliklere sahip olabildiğini anlayabilmek için o sistem içerisindeki, sistemin kendisini, ögelerini, toplumsal ve ekonomik yapıyı hedef alabilen bir siyasal muhalefetin varlığına ve etkinliğine bakılması gerekmektedir. Zira etkili bir siyasal muhalefet, iktidarda olmayanların hak ve özgürlüklerinin yanı sıra, en temelinde insan haklarının teminatı olarak yorumlanmaktadır.[53] Duverger'e göre muhalefetin araçları ve imkânları mevcut veya etkili değilse, politik mücadeleler askerî bir hâl almaktadır.

---

[48] Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi...**, s. 32.
[49] Hobbes, **Leviathan**, s. 111; Keza Schmitt de devletin esas görevinin huzur, güven ve düzeni sağlayarak, mutlak memnuniyeti oluşturmak olduğunu vurgular. Schmitt, **The Concept of the Political**, s. 46.
[50] Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi...**, s. 32.
[51] Charles Tilly, **Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990**, Cambridge, Basil Blackwell, 1990, s. 1.
[52] Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 106.
[53] İsmail Akbal, Mehmet Akıncı, "Türkiye'de Siyasal İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Muhalefete Tahammülsüzlüğün Aynası: Basın ve Tasfiyeler", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, C. 9, No: 18, 2013, s. 32; Ayrıca Ronald Holzhacker'in vurguladığı üzere, siyasal sistem içerisinde muhalefet partilerinin etkili sesleri, iktidarın yönetişim verimini yükseltir, demokratik sistemin meşruiyetini geliştirir, anlaşmazlıkları ve çatışmaları tartışmaya açarak toplumsal krizleri önlemeye yardımcı olur. Ronald Holzhacker, "The Power of Opposition Parliamentary Party Groups in European Scrutiny", **The Journal of Legislative Studies**, C. 11, No: 3-4, 2005, s. 428-430.

Süreç içerisinde iktidara karşı direnç, gizli bir direniş ve açık bir ayaklanma olarak iki evrede cereyan eder. Açık ayaklanmalar da devrim veya iç savaş biçimine dönebilmektedir.[54]

1.1.1.1. Devlette Kapasite Sorunsalı

Linda Weiss ve John M. Hobson'ın tanımlarına göre, güçlü devletler terör ve baskıya dayalı keyfî ve sınırları belli olmayan toplumsal kontrol biçimlerine asgari düzeyde başvurmaktadır. Dahası, altyapısal olarak güçlü devletler sistem içerisindeki alternatif güçleri destekleyici bir tutuma girerken, zayıf devletler kendileri dışındaki odakları engelleme yolunu tercih etmektedir.[55] Dolayısıyla altyapısal olarak güçlü devletlerde çatışmalar asgariye çekilmekte ancak zayıf devletlerde çatışma sürekli olarak körüklenmektedir.[56] Michael Mann da devlet gücünü, *"despotik güç"* (despotic power) ve *"altyapısal güç"* (infrastructral power) olarak ikiye ayırır. Despotik güç, devlet elitlerinin zor kullanarak toplumsal alana nüfuz etmesini ifade ediyorken, altyapısal güç, despotik olsun ya da olmasın devletin nüfuz etme kararlarını hayata geçirebilmek için sahip olduğu kurumsal kapasitesini tanımlamaktadır. Bu durumda devletlerin altyapısal güçleri olmadığı müddetçe, despotik güçlerinin hiçbir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü despotik gücü hayata geçirecek unsur altyapısal güçtür. Mann ayrıca altyapısal gücün, despotik gücü de zorunlu bir şekilde arttıracağına yönelik yorumlara katılmamaktadır. Ancak despotik olsun veya olmasın, altyapısal güç devletin topluma olan yayılımını arttıracağı için kolektifliğini de güçlendirir.[57] Mann, altyapısal güçlerin geçmiş çağlardaki yapılarda nispeten zayıf olduğunu ve sanayileşmiş toplumlarda oldukça güçlendiğini belirtir. Bu gücün içerisine vergi toplama, bilgi toplama, her yerde iradesini gerçekleştirebilme, ekonomiyi düzenleme, kamu istihdamı sağlama gibi unsurları katmaktadır.[58] Bunun

---

[54] Duverger, **The Idea of Politics...**, s. 122.
[55] Linda Weiss, John M. Hobson, **States and Economic Development: A Comparative Historical Analysis**, Reprinted, Cambridge, Polity Press, 2007, s. 4-6.
[56] Kenneth N. Waltz'a göre devletlerin güç konumları nüfus ve bölge büyüklüğü, kaynak erişimi, ekonomik kabiliyet, askerî güç, siyasi istikrar ve yeterlilik unsurlarında sahip oldukları kapasiteyle belirlenmektedir. Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s. 131.
[57] Michael Mann, **The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation States, 1760-1914**, C. 2, New Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, s. 59, 60.
[58] Michael Mann, "The Autonomous Power of The State: Its Origins, Mechanisms and Results", **European Journal of Sociology**, C. 25, No: 2, 1984, s. 189.

yanı sıra devlet ve toplum ilişkileri analizinde Migdal'ın *"devletin imajı"* (state image) ve *"devletin uygulamaları"* (state practices) şeklinde yaptığı ikili ayrım da konuya oldukça ışık tutmaktadır. Devletin imajı, algı anlamına gelmektedir. Bu da sınırların içerisindeki veya dışarısındakiler tarafından en uygun kural yapıcı olarak görülmeyi ifade eder. Devletin imajı, insanları kurumların bütünleşmiş ve birbirleriyle uyumlu şekilde hareket ettiklerine ikna eder. Çünkü devletin uygulamaları sıklıkla imaj ile çatışma halindedir. İmaj bir anlamda olması gerekeni, doğruyu ve tekil bir ahlakı vurgularken, devletin uygulamaları doğru yol olarak gösterilen ile genelde çelişen birden fazla faaliyeti içerir ve Foucault'ya göre[59] yönetimselliğe yönelik stratejilerden ibarettir. Devlet aktörlerinin ve kurumlarının verimlilikleri ile uygulamaları devletin imajını güçlendirebilir veya zayıflatabilir.[60] Demek oluyor ki devletin imajı, devletin neler yapabileceği veya yapamayacağına dair zihinlerde yer alan algıyı oluştururken, devletin uygulamaları somut olarak devletin yapabildiklerini veya yapamadıklarını göstermektedir.[61] Tüm bu açıklamalardan ortaya çıkan genel sav, devlet kapasitesinin

[59] Michel Foucault, **Michel Foucault: Power**, C. 3, ed. James D. Faubion, çev. Robert Hurley, New York, The New Press, 2001, s. 219-221; Foucault, **Ethics: Subjectivity and Truth**, C. 1, s. 68, 88; Altuğ Koç, "Michel Foucault'nun 'Biyopolitika' Kavramının Teorik Çerçevesi", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, C. 2, No: 2, 2018, s. 197-204.

[60] Migdal'ın imaj ve pratik kavramlarını oluşturmada Edward Shils'in *"merkez-çevre"* (center-periphery) kavramlarından etkilendiğini kendisi de belirtmektedir. Shils'in merkez ile ifade etmeye çalıştığı değer, inanç, kurum ve elitlerin oluşturduğu bir dokudur. Merkez kendine dair değerleri kurumsallık aracılığıyla toplum genelinde uygular. Toplumsal değişimin temeli burada yatmaktadır. Joel S. Migdal, **State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 16-19, 43-45; Shils'e göre toplumlar, merkez ve çevre arası ilişkiler, pazar, iç göç, siyasal otorite, yasal, idari ve adli düzen, bölgesel sınırlar, dil ve din toplulukları ve milletler tarafından inşa edilir. Tüm bunları bir arada tutan merkez ve çevrenin birbirlerine yönelik tutum ve eylemleridir. Merkez, toplum üyeleri için bir çekim noktasıdır. Bilgiyi elinde tutar. Otorite ve güç uygular. Edward Shils, "Center and Periphery: An Idea and Its Career, 1935-1987", **Center: Ideas and Institutions**, ed. Liah Greenfeld, Michel Martin, Chicago, The University of Chicago Press, 1988, s. 250-254; Çevre ise merkezin bütünleştirmeye çalıştırdığı unsurları ifade etmektedir. Liah Greenfeld, Michel Martin (ed.), "The Idea of the 'Center': An Introduction", **Center: Ideas and Institutions**, Chicago, The University of Chicago Press, 1988, s. ix; Shils'in bu tanımları, Calvin A. Woodward'ın da dediği gibi konsepti dinamik bir denklem haline getirmektedir. Calvin A. Woodward, "Center and Periphery: Essays in Macrosociology. By Edward Shils. Chicago and London: University of Chicago Press, 1975.", **Philosophy of the Social Sciences**, C. 10, No: 3, 1980, s. 334; Her toplum yapısında merkez ve çevrenin farklı oluşunun yanı sıra, merkez-çevre ilişkilerinin toplumun yapısını da belirliyor olması, kavramları özgülleştirmek açısından zorluk oluşturmaktadır. Keza Shils de belirsizliklerinden ötürü daha fazla açıklamaya ve farklılaştırmaya ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Shils, "Center and Periphery...", s. 250. Yine de Shils'in oluşturduğu konsept, toplum içerisindeki değişim ve dönüşüm mekaniklerini anlayabilmek için önemli bir anahtar sunmaktadır.

[61] Latin Amerika'da 1950'li yıllarda zayıf ve yozlaşmış devletlere rağmen ortaya çıkan yeni ve etkili bir bürokratik yapılanma ve yönetimi hedefleyerek, yeni bir sosyal düzen kurma gayesindeki *"başarma"* motivasyonu imaj ve uygulamalara önemli bir örnek olabilir. Migdal, **State in Society...**, s. 40, 41.

bütün olarak var olmadığı ve çeşitli alanlarda farklı şekilde seyrettiğidir. Devletin güçlü olduğunu iddia etmesi sadece bir algıdan ibaret olup uygulamada herhangi bir geçerliliği olmayabilmektedir. Bu noktada Mann'ın altyapısal güç tanımı oldukça anlamlıdır. Devlet, egemenlik iddia ettiği sınırlar içerisinde altyapısal güç olarak zayıf ise, imajı veya despotik gücü ne olursa olsun topluma nüfuz etmede ve uygulamada yetersiz kalacaktır. Dolayısıyla, Linda Weiss devlet yapısının kırılgan veya eksik olduğu durumlarda, saldırgan müdahalelerin daha olası hale geldiğini vurgulamaktadır.[62]

1.1.2. Weberyan Kurama Göre Devletim Tanımı ve Meşruiyet

Marksist perspektiften bağımsız olarak üzerinde yaygın kabul bulunan önemli devlet kuramcılarından olan Weber'in görüşleri detaylı incelendiğinde, geniş birey topluluklarının nasıl bir arada tutulduğuna yönelik varsayımlar daha anlaşılır hale gelmektedir.[63] Weber öncelikle modern devletteki siyasal iktidarın belirli bir toprak bütünlüğü üzerinde hâkimiyet kazanmış olduğunu belirtir.[64] Çünkü devletin doğası, kurumlaşmış bir güç yapısını ve sınıflar arasındaki güç ilişkisinin maddesel bir yoğunlaşmasını içermektedir.[65] Böylece devlet, memurları tarafından meşru bir şekilde fiziksel güç kullanma tekeline sahip siyasal birlik olarak tanımlanmaktadır.[66] Dolayısıyla Weber, devletin toplum üzerinde baskı mekanizmasını kullanmaya yetkili tek organ olduğunu ve bu konudaki tek meşru kaynak olduğunu belirtmektedir.[67] Weber'e göre iktidarın kaynağı sadece ekonomik çıkarlı hedefler veya sınıfsal

---

[62] Weiss, **The Myth of the Powerless State**, s. 18; Kapasitelerine göre güçlü ve zayıf devlet tartışmasında bir diğer nokta ise Latin Amerika'da da örneklerine çok rastlanan *"başarısız devlet"* (failed state) kavramıdır. Edward Newman'a göre başarısız devlet, bir hükümetin olması durumunda bile kamu hizmetlerini ve otoritesini hiçbir şekilde sağlayamayan, kurumlarını devam ettiremeyen ve sınırları üzerinde merkezî kontrolü fiilen yitirmiş devletlere özgü kullanılan bir tabirdir. Edward Newman, "Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World", **Contemporary Security Policy**, C. 30, No: 3, 2009, s. 422; Mary Kaldor da konuya fiziksel baskı ve şiddet kullanımı açılarından yaklaşmaktadır. Kaldor'a göre başarısız devletlerin temel bir özelliği baskı aygıtlarına yönelik kontrolü kaybetmeleridir ve bu durum şiddetin devlet tekelinden çıkıp devlet dışında özelleşmesine sebep olur. Mary Kaldor, **New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era**, Third Edition, Cambridge, Polity Press, 2012, s. 96.

[63] Orum, **Introduction to Political Sociology**, s. 45.

[64] Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi...**, s. 33.

[65] David Easton, "The Political System Besieged by the State", **Political Theory**, C. 9, No: 3, 1981, s. 310.

[66] Weber, **The Theory of Social...**, s. 154.

[67] Orum, **Introduction to Political Sociology**, s. 43.

durumlardan oluşmaz, ekonomi dışı etkenler de en az ekonomi kadar önemlidir.[68] Weber ayrıca bu çalışma için kritik bir argüman olan meşruiyet kavramını da dile getirip şu şekilde açıklamaktadır: İktidar elbette ki bir hâkimiyet konusudur ama otorite, bireylerin rızasına dayanmaktadır. İktidar gönüllü bir itaat olmadan yetkilerini kullanmakta zorluk çekecektir çünkü vatandaşlar rızası olmadan bir şey yapmaya zorlanamazlar. Devlet sahip olduğu şiddet araçlarıyla yönetimi sağlayabilir ancak devletin yönetme hakkına inanç kalmazsa, hiçbir araç başarıya ulaşamaz.[69] Weber meşruluk olgusunda kategorizasyona giderek üç tip meşru otoriteden bahsetmiştir:

1. *"Rasyonel temeller: Normatif kurallar kalıplarının 'yasallığına' ve bu tür kurallar altında otoriteye yükseltilmiş kişilerin emir verme hakkına dayanan yasal otorite.*
2. *Geleneksel temeller: Çok eski geleneklerin kutsallığına ve bu gelenekler altında otorite uygulayanların statüsünün meşruiyetine dair yerleşik bir inanca dayanan geleneksel otorite.*
3. *Karizmatik temeller: Bireyin özel ve istisnai kutsallığına, kahramanlığına veya örnek niteliğindeki karakterine ve onun tarafından ortaya çıkarılan veya emredilen normatif kalıplara veya düzene bağlılığa dayanan karizmatik otorite."*[70]

1.1.2.1. Karizmatik Otorite: "*Caudillo*" ve Başkanlık Sistemi

Latin Amerika'nın 19. yüzyılda başlayan bağımsızlık hareketleri sonucunda 21. yüzyıla bakıldığında bölgede başkanlık sisteminin yaygın kullanımda olduğu görülmektedir. Sadece kıta bakımından değil dünya genelindeki devlet yapılarına bakıldığında başkanlık sistemlerinin yaklaşık %60'ından fazlasının Latin Amerika'da

[68] Bener Ergüngör, "Max Weber", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Žižek'e**, ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, 2. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2014, s. 491.
[69] Orum, **Introduction to Political Sociology**, s. 45, 46.
[70] Weber yaptığı bu tipolojiye rağmen tarihte hiçbirinin saf biçimde örneğinin bulunmadığını da eklemekte ve *"geleneksel karizmatik", "görev bazlı karizmatik"* gibi biçimlere de girebileceklerini belirtmektedir. Weber, **The Theory of Social...**, s. 328, 329; David Easton'a göre ise siyasal sistemlerde meşruiyetin ideolojik, yapısal ve kişisel olmak üzere üç kaynağı bulunur. İdeolojik açıdan siyasal sistemin ve onun üyelerinin bütün olarak amaçlarını ve özelliklerini tanımlayan değerler ifade edilmektedir. Ayrıca sistem üyelerinin geçmiş, bugün ve gelecek hakkındaki vizyonu da bu kapsama dahil olmaktadır. Sistem içerisinde otoritenin büründüğü roller ve uydukları kurallar ise yapısal meşruiyete işaret eder. Kişisel ahlaki değerlerinden bağımsız olarak destek kazanmada etkili olan liderler sistemi de meşrulaştırma potansiyelini beraberinde taşıyacağından kişisel meşruiyeti oluştururlar. Easton özellikle Weber'in karizmatik otorite kavramına sıklıkla değinmektedir. Ancak kişisel meşruiyetin karizmatik otoriteden çok daha geniş bir konseptte tüm liderleri kapsayabileceğini ifade etmektedir. David Easton, **A Systems Analysis of Political Life**, New York, John Wiley & Sons, 1965, s. 278-310.

olduğu anlaşılmaktadır.[71] Bu orana ABD de eklenecek olursa Amerika kıtasının başkanlık sistemi konusunda önemli bir laboratuvar olduğu aşikârdır. Aslında bu durum Latin Amerika için beklenmedik bir gelişme değildir. Zira *"tek adam"* veya *"lider"* motivasyonu Latin Amerika'nın tarihsel sürecinde ortaya çıkan bir olgudur. Tarihsel geçmişlerinden ötürü siyasi geleneklerinde gerek devlet adamları gerek despotik liderler gerek örgüt liderleri, belli başına birer aktör olabilmişlerdir. Tek adam rejimleri veya örgütlerdeki lider figürleri Weber'in bahsettiği, meşruluğun bir tipi olan *"karizmatik otorite"* ile bağdaşmaktadır. Karizmatik otoritede birey, sıradan insanlardan ayrılır, insanüstü bir konuma yerleştirilir. Oluşan bu figüre gönüllü kabul ve mutlak güven ortaya çıkar. Karizmatik vasfına erişen lider ise kendisine karşı direnenleri veya kendisini tanımayanları olumlu karşılamaz. Çünkü dışarıdan gelebilecek sorgulayıcı yaklaşım otoritenin doğasını bozar. Bu yüzden bağnaz tavırları körüklemek durumundadır.[72] Yine de kendisinin meşruluğu sınırsız değildir. Eğer yönetimde, yönetilenlere herhangi bir fayda sağlamıyorsa karizmatik niteliği ortadan kalkar. Dolayısıyla meşruluğu da son bulacaktır.[73] Bu sebeple Weber, kalıcılığı oldukça zor olan karizmatik otoriteyi, rutinleşmeye eğilimli yapısından dolayı, meşruluğu kısa süren bir mekanizma olarak özetler. Kısa süreli yapısından ötürü de sistemde istikrarsızlıkların ve değişimlerin hâkim olabileceğini öngörür. Bu değişimler de geleneksel, rasyonel veya ikisinin birleşimine evrilme yönünde seyredecektir.[74]

Weber bu tipolojisini teorik çerçevede oluşturup, bileşkelerin de olabileceğini belirttiği için Latin Amerika'daki başkanlık sistemlerini anayasaya dayalı kurumsal bir karizmatik otorite olarak iddia etmek mümkündür. Çünkü bölgenin tarihsel gelişimine bakıldığında devlet içerisinde veya muhalif oluşumlarda siyasi kişiliklere oldukça anlam yüklendiği görülür. Bu yapı da toplumda şahıs imajının öne çıktığı başkanlık sisteminde hayat bulmaktadır. Öte yandan siyasal sistemin, siyasal toplum ve sivil toplum[75] üzerindeki baskısını arttırması meşruiyetinde azalmaya neden olacağından

---

[71] José Antônio Cheibub, **Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 137.
[72] Cemil Oktay, **Siyaset Bilimi İncelemeleri: Meşruiyet, Sınıflandırma, Kültür, Modernleşme**, 7. Basım, İstanbul, Alfa, 2014, s. 59.
[73] Weber, **The Theory of Social...**, s. 358-360.
[74] Weber, **a.g.e.**, s. 364; Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi...**, s. 64, 65.
[75] Sivil toplum kavramı ilerleyen bölümlerde sık kullanılacağı için kısa bir tanım yapmakta fayda vardır. Öncelikle sivil kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında *"asker sınıfından olmayan (kimse)"* ve/veya

ve Mann'ın tarif ettiği şekliyle bu baskıyı sürdürebileceği altyapısal kapasiteye sahip olmamasının bir sonucu olarak, sisteme atfedilen karizmatik otorite muhalif kesimlerdeki liderlik vasfını üstlenen simgesel kişilere de aktarılabilmektedir. İlerleyen başlıklarda değinilecek olan *"ikili iktidar"*ın (dual power) çıkış noktasının bu aktarıma dayandığı söylenebilir. Bu açıklamayla örtüşen şekilde Peter Burke birçok devrim niteliği taşıyan toplumsal hareketteki liderlerin, Weber'in tanımladığı karizmatik otoriteye sahip olduğunu belirtmektedir.[76]

İlk defa 18. yüzyılda ABD tarafından uygulanmaya başlanan başkanlık sisteminin Esat Çam'a göre temel motivasyonu, ulus inşasının ve ulusal birliğin hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için güçlü bir yürütme organına olan ihtiyaç inancıdır.[77] Başkanlık sistemi öncelikle bir devlet içerisindeki yasama ve yürütme işlevlerini, bu işlevlere eşdeğer yetkilerin ve onları uygulayacak olan organların nasıl organize edildiklerini ve bu organların birbirleriyle ilişkilerinin nasıl düzenlendiğini gösteren bir hükümet sistemi modelidir. Bu sistemdeki en önemli noktalardan biri katı bir şekilde kuvvetler ayrılığına dayanmasıdır.[78] Dolayısıyla yasama, yürütme ve yargı

"üniforma ya da üniforma niteliğinde bir giysi giymemiş olan (kimse)" anlaşılmaktadır. Tanımın günlük kullanımda kapsamı genişletilerek asker olmayan kişinin ötesinde, silahsız bireyleri veya kamu görevinde olmayan vatandaşları tanımladığı da düşünülebilir. Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 1364, 1365; Bu bağlamda sivil toplumu geniş kapsamdan ele almak mümkündür. Her ne kadar farklı tanımlarda kullanılabiliyor olsa da Heywood'a göre sivil toplum; işletmeler, baskı grupları, kulüpler, aileler vb. gibi özerk grup ve derneklerden oluşan devletten ayrı bir alan olarak kullanılmaktadır. Bu ayrım daha sade bir ifadeyle özel ve kamu ikilisindeki özel olana karşılık gelmektedir. Heywood, **Key Concepts in Politics...**, s. 24; Kavramın kapsam bakımından dönem içerisinde genişlediği de görülmektedir. Bu bağlamda sivil toplum aktörleri olarak sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları, üniversiteler, enstitüler, lobiler, ticari ve dinî örgütler, cemiyetler, meslek örgütleri, şirketler, çevre, sağlık ve insan hakları örgütleri ve medya gibi tüm devlet dışı aktörler ele alınmaya başlanmıştır. Böylece sivil toplum devleti etkileyen ve devletten etkilenen ancak devletin dışında kalan bir alan haline gelmiştir. Bu haliyle de iktidarlara hem meşruiyet sağlama hem de kontrol mekanizması oluşturma görevi görebilmektedir. Muharrem Ekşi, **Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018, s. 114-126.

[76] Peter Burke, **History and Social Theory**, New York, Cornell University Press, 1993, s. 89, 90.

[77] Esat Çam, **Çağdaş Devlet Sistemleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 98; ABD siyasal sisteminin kuruluşu sırasında hızlı karar mekanizması arayışı, Haluk Alkan'ın çalışmasında da vurgulanan bir noktadır. Haluk Alkan (ed.), "Başkanlık Sistemi ve Latin Amerika Deneyimi", **Latin Amerika Siyaseti: Geçiş Sürecinde Başkanlık Sistemleri Meksika - Arjantin - Brezilya - Şili**, Ankara, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2016, s. 9-11.

[78] Kuvvetler ayrılığı argümanını öne süren düşünürlerden biri olan John Locke'u tekrar hatırlamakta fayda vardır. Hasan Buran, "Genel Olarak Başkanlık Sistemleri", C. 2, **Çağdaş Siyasal Sistemler: Türleri ve Belli Başlı Ülke Uygulamaları**, ed. Hasan Buran, Mustafa Karaman, Mehmet Durgut, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. 402; Önceki bölümlerde aktarıldığı üzere sözleşmeci düşünürlerden olan John Locke'un aynı zamanda, başkanlık sisteminin temel sütunlarından biri konumundaki kuvvetler ayrılığı fikrine de öncülük etmesi, ABD siyasal sisteminin oluşum motivasyonu hakkında fikir vermektedir. Nitekim John Locke ve özellikle Montesquieu'nun çalışmalarında yer alan

organları, oluşum ve işlev bakımından birbirlerinden tamamen ayrıdır. Bu açıdan yargının, yasama ve yürütmeden ayrı olup olmadığı siyasal sistemin niteliğini belirlemekte önemli bir etkendir.[79] Ne var ki Cheibub, Elkins ve Ginsburg'un vurguladığı üzere, özellikle Latin Amerika anayasaları, benzersiz bir şekilde başkanları kanun hükmünde kararname çıkarma, yasama önerileri başlatma ve acil durumlarda güç kullanma konularında yetkilendirmeye eğilimlidir. Bu yetkilerin hiçbiri başkanlık sisteminin karakteristik özellikleri arasında olmamakla beraber, siyasi istikrar ve demokrasinin niteliği bakımından potansiyel olarak ciddi sonuçları olan önemli güçlerdir. Latin Amerika ülkeleri başkanlık sistemini ABD'den örnek almış olsa da başkanın yetkilerini yapılandıran ve yasama ile yargı arasındaki etkileşimi sağlayabilecek olan kurumları tam ve tutarlı olarak almamışlardır.[80] Bir başka deyişle Latin Amerika tipi başkanlık sistemlerinde, her ne kadar anayasalarında kuvvetler ayrılığına yer verilmiş olsa da uygulamada kuvvetler ayrılığını zedeleyecek seviyede yasama-yürütme bütünleşmesi yer almaktadır.[81] Bu bakımdan sistem Latin

---

kuvvetler ayrılığı fikri, hükümetlerin üç temel işlevi olan yasama, yürütme ve yargının birbirlerinden ayrı üç kuvvet olarak dağıtılmasını öne süren bir kuramdır. Böylece tüm kuvvetin tek elde toplanarak tiranlığa dönüşmesi engellenmeye çalışılır. Öte yandan gücün ayrıştırılması *"denetleme ve dengeleme"* (checks and balances) denilen kontrol mekanizmasını da sağlamış olur. Dolayısıyla başta ABD'de olmak üzere başkanlık sistemlerinde ve diğer tüm liberal demokrasilerde olması beklenen yapısal bir düzendir. Heywood, **Key Concepts in Politics...**, s. 203, 204.

[79] Mustafa Erdoğan, "Başkanlık Sistemi, Latin Amerika Tecrübesi ve Türkiye", Liberal Perspektif Analiz, Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2016, s. 6, 7; Ayrıca başkanlık sistemleri genellikle federal biçimlerde örgütlenseler de, sınırlı olarak, yarı üniter veya üniter şekilde örgütlendikleri de görülmektedir. Sınırlı olmasının nedeni, sistemin istikrarsızlaşma veya otoriterleşmeye yönelme ihtimalidir. Federal örgütlenmelerde çok partili yapı istikrarsızlaşmaya neden olabileceği gibi, üniter devletlerde tek partili yapı otoriterleşmeye yol açabilmektedir. Buran, "Genel Olarak Başkanlık Sistemleri", s. 402, 403.

[80] Jose Antonio Cheibub, Zachary Elkins, Tom Ginsburg, "Latin American Presidentialism in Comparative and Historical Perspective", Working Paper, Public Law and Legal Theory, The Law School The University of Chicago, 2011, s. 3, 7.

[81] Murat Açıl, **Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 55, 56; Başkanlık sisteminde yer alan tartışmalı bir konu da *"kazanan hepsini alır"* (winner takes all) felsefesidir. Sistemin yapısı gereği %50 oranı 1 fazla geçen aday, tüm yürütme gücünü kazanmış olur. Diğer aday %49,9 oranını bile sağlasa, yürütmede hiçbir temsil hakkı kalmamaktadır. Dolayısıyla bu durum önemli bir kesimin temsil edilmemesi ve hatta sistem dışı kalması yönünde yorumlanabilmektedir. Böylece siyasal kültür olarak kimi toplumlarda benzer senaryolar muhalefet krizlerine dönüşebilmektedir. Fakat Linz bu tartışmaya derinlik sunarak bazı ihtimallerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Öncelikle başkanlık sisteminde seçimi kazanan adayın partisi kongrede yeterli çoğunluğu sağlayamayabilir ve azınlık durumuna geçebilir. Böylece disiplinli kuvvetler ayrılığının sağlandığı sistemlerde başkan *"hepsini al(a)mamış"* olur. Kaldı ki parlamenter bir sistemde, bir partinin çoğunluk seviyede koltuk kazanmasıyla da *"hepsini alma"* durumu oluşabilir. Özetle Linz'in vurgulamaya çalıştığı nokta, sistemlerin yapısal özelliklerini tek senaryo üzerinden yorumlamamak gerektiğidir. Bu açıklamalardan elbette hepsini kazanan başkanla, hepsini kazanan başbakanın aynı yetkilere sahip olduğu da düşünülmemelidir. Yürütme anlamında başbakan yetkisel

Amerika ülkelerinde de orta ve uzun dönemde başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[82] Hasan Buran'a göre bu durum, siyasal sistemlerin sadece anayasal ve yasal açıdan kurgulanmasının demokratik bir düzen oluşturulması için yeterli olmamasından kaynaklanmaktadır.[83] Zira esas olarak başkanın yetki ve ayrıcalıkları işleyişin özünü oluşturur. Buna bağlı olarak sistem bir bakıma başkanın kişiliğinde somutlaştığı için, başkanın kişilik ve yetenekleri işleyişi doğrudan etkilemektedir.[84] Hükümet sistemlerinin başkanlık, parlamenter veya farklı bir şekilde demokratik olarak kurgulanması, uygulamada istenen sonucu vermeyebilmektedir. Yasal düzenlemelerin yanı sıra, politik kültür ve gelişmişlik düzeyi de sistemin nasıl işleyeceğinin birer parametreleri olarak hesaba katılmalıdır. Siyasal sistem, tüm bu parametrelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Bu açıdan Latin Amerika'daki otoriter eğilimli siyasal kültür ve yoğun gelir adaletsizliği bölgedeki başkanlık sistemlerinin de istikrarsız hale gelmesine katkı sağlayabilmektedir.[85]

Bu bölümde kısaca ele alınıp, üçüncü bölümde daha detaylı aktarılacak olan unsur, Juan J. Linz'in de vurguladığı ve Latin Amerika'da gözlemlenen demokratik görünümlü anayasaların altında şekillenen ve katı biçimde geleneksel vasıflarda olmayan kişisel yönetim biçimleridir.[86] Linz'in kavramsal açıklamalarından önce Latin Amerika'nın tarihsel geçmişinde bulunan, Weber'in karizmatik otorite tipiyle örtüşen ve bölgedeki başkanlık sisteminin yapısı hakkında fikir verebilecek olan *"konkistador"* ve *"caudillo"*[87] kavramlarından bahsedilmesi gerekmektedir.

---

olarak elbette halen daha geridedir. Ancak çalışma kapsamını sınırlandırmak bakımından başkanlık sistemiyle parlamenter sistemin kıyaslamalarına daha fazla girilmesine gerek görülmemektedir. Juan J. Linz, "Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?", **The Failure of Presidential Democracy**, ed. Juan J. Linz, Arturo Valenzuela, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1994, s. 14, 15.

[82] Erdoğan, "Başkanlık Sistemi...", s. 9.

[83] Hasan Buran, "Klasik Başkanlık Sistemi ve ABD Uygulaması", C. 2, **Çağdaş Siyasal Sistemler: Türleri ve Belli Başlı Ülke Uygulamaları**, ed. Hasan Buran, Mustafa Karaman, Mehmet Durgut, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. 466.

[84] Çam, **Çağdaş Devlet Sistemleri**, s. 103.

[85] Scott Mainwaring, Matthew Soberg Shugart (ed.), "Presidentialism and Democracy in Latin America: Rethinking the Terms of the Debate", **Presidentialism and Democracy in Latin America**, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 12-15, 52-54.

[86] Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, s. 143.

[87] Latincede *"caput"* yani *"baş"* kelimesinden türetilen caudillo, *"şef"* anlamına karşılık gelmektedir. Caudillo yönetimine veya çekişmesine ise *"caudillaje"* denmektedir. Eric R. Wolf, Edward C. Hansen, "Caudillo Politics: A Structural Analysis", **Comparative Studies in Society and History**, C. 9, No: 2, 1967, s. 169.

Konkistadorlar, 16. yüzyılın macera arayışındaki savaşçı İspanyollarından oluşan, şahsi kazançları ve *"Tanrı'nın zaferi"* için yeni dünyaları fetheden[88] genellikle denizci kaptanlardan oluşmaktaydı.[89] Caudillo ise, 19. yüzyılda Latin Amerika ülkelerinde çoğunlukla bağımsızlık mücadelelerinde askerî pozisyonlarda yer almış, güç ve otoriteye dayalı yönetimi içselleştiren *"karizmatik ve otoriter lider"* niteliğindeki politik kişiler için kullanılmıştır. Karizmatik nitelikleri, şahsi özelliklerinin öne çıkarak çevrelerindekileri de etkilemeyi başarmalarından gelmektedir. Kişilikleri otoriter olmakla beraber ikna ve himaye vasıfları gösterir. Ancak öte yandan kapsayıcı yapıları da bulunmaktadır. Bağımsızlıklarını elde eden ancak halen iç ve dış tehditler içeren Latin Amerika ülkelerinin kuvvetli merkezî otoritelerden, esnek bir demokrasiye geçişi nispeten güç olacağından, caudillo vasfı sömürge dönemlerinin de mirası olarak dikkat çekmiş, demokrasiye geçiş sürecinde merkezî otoritenin ve güvenliğin sağlanarak, karışıklıkların giderilmesi bakımından önem kazanmıştır.[90] Latin Amerika'daki bağımsızlık mücadelelerinin ardından ortaya çıkan meşru ve egemen yeni devletlerdeki yönetim biçimlerinde görülen ve Linz'e göre bir nevi *"şef"* yönetimi olan caudillo[91] iktidarlarının Eric Wolf ve Edward Hansen'e göre dört tipik özelliği bulunmaktadır:

- *"Kişisel hâkimiyet, itaat bağları ve silah zoruyla servet elde etmeye yönelik ortak bir arzu ile pekiştirilen silahlı patron-müşteri kümelerinin tekrar tekrar ortaya çıkması.*
- *Makam/görev değişikliklerine yönelik kurumsal araçların eksik oluşu.*
- *Politik rekabette şiddete başvurulması.*
- *Görevdeki liderlerin şef olarak görev sürelerini garanti altına alma konusunda tekrarlanan başarısızlıkları."*[92]

[88] Hammond Innes, **The Conquistadors**, New York, Alfred A. Knopf, 1969, s. 12.
[89] Buddy Levy, **Conquistador: Hernán Cortés, King Montezuma, and The Last Stand of The Aztecs**, New York, Bantam Books, 2008, s. 331-334.
[90] Monica A. Rankin, **Encyclopedia of Latin America: Search for National Identity (1820s to 1900)**, C. 3, ed. Thomas M. Leonard, New York, Facts On File, 2010, s. xxxii, 51, 52; Juan Linz'in de vurguladığı üzere caudillo iktidarı, Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketlerinin sonucunda büyük birimler olan sömürge yönetimlerinin dağılmasının ardından yeni ve meşru yönetim biçimlerinin tesis edilmedeki zorluklardan ortaya çıkmıştır. Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, s. 155; Bazı çalışmalarda caudilloların faşizmi taklit eden diktatörlerle bir tutulması dikkat çeken bir detaydır. Fritz René, "Latin Amerika'da Şehir Gerillası-Avrupa'daki Müfritlerin Modeli", **Şiddet Yoluyla Politika: Günümüzde Gerilla ve Terörizm**, ed. Rolf Tophoven, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993, s. 39.
[91] Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, s. 155.
[92] Wolf, Hansen, "Caudillo Politics...", s. 169.

Bu özellikleriyle beraber caudillolar eşraf, toprak sahibi ve politikacılarla beraber oligarşik bir yapı oluşturmaktadırlar.[93] Dolayısıyla ekonomik olarak incelendiğinde Latin Amerika'da yaygın bir mülk tipi olan "*hacienda"*ların, bulundukları bölgelerde önemli bir güç haline gelerek yerel caudillo sistemlerini desteklediği görülmektedir.[94] Şahısların nitelikleri üzerinden işleyen bir siyasal sistem olan ve "*caciquismo"* veya "*caudillaje"* olarak adlandırılan caudillo yönetiminin bir diğer yapısal eksikliği kurumsal olmayışıdır. Çünkü caudillo bir şekilde yaşamını yitirirse yerine bir kişi gelebilmesi için işleyen mekanizmalar kurulu değildir. Nitekim *"şef"* olmadığı takdirde grup da dağılacaktır. Mevcut caudillo iktidarında bile kendini bu konum için daha *"yetkin"* gören şahıslar, iktidara rekabet oluşturmaya her zaman meyillidir. Kurumsallığın yer almadığı bir siyasal sistemde bu rekabetler şiddet yoluyla kendini göstermektedir.[95] Buradan yola çıkıp başkanlık sistemi de hatırlanacak olursa, siyasi parti sisteminin ve devamlılık/ardıllık mekanizmalarının kurumsallaştırılmadığı bir ortamda, caudillo-başkan özdeşleşmesi başkanın tüm siyaseti kapsamasını, kendisinin parti haline gelmesini, beceri, başarı, güç veya sahtekarlık yoluyla görevini sürdürmesini zorunlu kılmaktadır.[96] Bununla beraber, Latin Amerika tipi başkanlık sisteminde görüldüğü üzere, gücün yürütme erkinde toplanması, anayasaların konjonktüre göre ve mevcut iktidarın isteklerine göre değişikliğe uğrayabilmesi, iktidar meşruiyetinin caudillo vasıflarıyla göz ardı edilmesi bölgede *"continuismo"* (süreklilik) olarak adlandırılan bir kavramı daha ortaya çıkarmıştır. Böylece görevdeki başkan, yani iktidar, türlü yöntemlere başvurarak, yasal

[93] Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, s. 143; Che Guevara'ya göre Latin Amerika ülkelerindeki orta sınıflar ile toprak sahipleri arasında, feodal yapıların değişken seviyelerde yer aldığı, oligarşik ittifaklar bulunmaktadır. Bu ittifaklar sonucu ortaya çıkan sınırsız oligarşik diktatörlükler ile halkın mücadelesi istikrarsız bir terazide yer almaktadır. Ernesto Che Guevara, **Venceremos! The Speeches and Writings of Ernesto Che Guevara**, ed. John Gerassi, New York, The Macmillan Company, 1968, s. 269.

[94] Latin Amerika'da ve özellikle Orta Amerika'da hacienda ve köylü topluluklar olarak iki tip tarım sistemi bulunmaktadır. Oldukça etkili ve yaygın olan haciendalar tarımsal faaliyet sürdürülen ancak içerisinde kapsamlı sosyal, politik ve kültürel bir sistemi barındıran büyük arazili özel mülkiyetlerdir. Örneğin Guatemala'da haciendalar en iyi tarım arazilerini kapsıyorken, yerli toplulukların köylerinde oldukça bereketsiz sınırlı araziler bulunmaktadır. Frank Tannenbaum, **Ten Keys to Latin America**, Ninth Printing, New York, Alfred A. Knopf, 1971, s. 77-94. Dolayısıyla haciendalar sınıfsal ayrışmanın önemli bir ayağını oluşturduğu gibi bir bakıma yerel oligarşinin egemen olduğu bölgeleri ifade etmektedir. Nitekim haciendalar ve hacienda sahibi olan *"hacendado"*lar, ellerindeki etki potansiyeli ile politika yapıcılarının hem malzemesi hem de yönlendiricisi olmuşlardır.

[95] Wolf, Hansen, "Caudillo Politics...", s. 175-177.

[96] Tannenbaum, **Ten Keys to Latin America**, s. 153.

süresini istediği kadar uzatma imkânı kazanmaktadır. Şüphesiz bu durum, diktatörlük olarak şekillenebilen otoriter/totaliter eğilimdeki siyasal sistemlerin bir nedeni değil sonucudur.[97] Buna paralel bir şekilde Paul C. Sondrol Latin Amerika'da caudillo üzerinden beslenen şahıs diktatörlüğünün totaliter veya otoriter rejimlerle paralellikler gösteren örnekleri olduğunu öne sürmektedir.[98] Bu tanımlamalar caudillo ile bütünleşen sistemin kırılgan yapısından ötürü krizlere açık olduğunu göstermektedir. ABD tipi başkanlık sisteminde kontrol mekanizmaları, başkanın karakteriyle bağlantılı keyfî uygulamalarda bulunmasının önüne geçmekteyken, Latin Amerika tipi başkanlık sistemleri caudillolara keyfîliğe varabilen geniş bir alan tanımaktadır. 20. yüzyılın modern Latin Amerika sistemleri elbette 19. yüzyılda bağımsızlık sonrası kurulan sistemlerle birebir aynı değildir. Ne var ki, geçirdikleri dönüşümlerle beraber caudillo sisteminde yer alan sert karakter, şiddete meyil, ödül siyaseti ve kişiye bağlılık gibi yapısal izlerin etkisinde gitgide merkezileşerek, Wolf ve Hansen'in tabiriyle *"düzen ve ilerleme"* diktatörlüklerine dönüşmüşlerdir.[99] Bu yapıya paralel şekilde Latin Amerika'da *"(bürokratik) askerî"* veya *"(neo)patrimonyal"* biçimlerinde görülen otoriter rejimler de mevcuttur.

1.1.3. Marksist Kurama Göre Devletin Tanımı

Marksist temelli ve sınıfsal yoruma dayalı analiz yapan teoriler devletin, toplumsal sınıf ilişkilerinin bir ürünü olduğunu ve bu ilişkilerin bir grubun başka bir grup üzerinde baskı meydana getirdiğini vurgular. Keza Marks tüm insanlık tarihini bir sınıf çatışması olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında devlet hem bahsi geçen ilişkilerin ürünü hem de biçimlendiricisi olmaktadır. Karl Marks'a göre devletin biçimi insan aklının gelişiminden veya insanların ortak iradesinden değil, üretim ilişkilerinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü Marks toplumun maddi koşullarını, toplumsal yapının ve insan bilincinin çekirdeği olarak görmektedir.[100] Marksist kurama göre toplumsal sınıfları oluşturan temel sebep iş bölümüdür. İnsanın kendisine

[97] Russell H. Fitzgibbon, "Continuismo", **Dictatorship in Spanish America**, ed. Hugh M. Hamill, New York, Alfred A. Knopf, 1966, s. 145-154.
[98] Paul C. Sondrol, "Totalitarian and Authoritarian Dictators: A Comparison of Fidel Castro and Alfredo Stroessner", **Journal of Latin American Studies**, C. 23, No: 3, 1991, s. 599-620.
[99] Wolf, Hansen, "Caudillo Politics...", s. 178.
[100] Martin Carnoy, **The State and Political Theory**, Princeton, Princeton University Press, 1984, s. 46, 250.

yetecek olan üründen fazlasını üretmeye başlamasıyla, başkalarının da farklı çeşit üretim ya da hizmetleri üstlenebilmelerine fırsat sağlanmış ve insanlar arasındaki ilk toplumsal katmanlaşma türleri oluşmuştur.[101] Böylece, toplum içerisinde ayrıştırılması mümkün olmayan insan etkileşimlerini yönlendiren ve belirleyen insan bilinci, maddi koşullara bağlı olarak üretim, paylaşım ve tüketim şeklinin ürünü haline gelmektedir.[102]

Sanayi devrimiyle hızla artan fabrikalaşma ve üretim hızı bu alanda emeğiyle çalışarak istihdam edilen işçilerin yoğun bir şekilde artmasına sebep olmuştur. Marks'a göre emeğini kiralayarak çalışan işçiler, toplumda her şeyi üretenler olmasına rağmen, bu kişiler ürettikleri hakkında söz sahibi olamamaktadırlar.[103] Bunun sebebi de toplumsal sınıf farklılıkların bulunmasıdır. İş bölümü, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti, üretim araçlarının özel mülkiyeti de toplumsal sınıfları ortaya çıkarmıştır.[104] Bu sınıflar işçi, veya Marksist tabirle emekçi, toprak sahipleri ve üretim araçlarına sahip olan burjuvazi, veya diğer adıyla kapitalistler olarak üç temel kategoride toplanabilir.[105] Marks'ın betimlediği bu yapıda, devletin esas görevi

[101] Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 217.
[102] Carnoy, **The State and Political Theory**, s. 46.
[103] Şaylan, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, s. 134.
[104] Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 218.
[105] Bu noktada komünizm ve sosyalizm dışında gerilla hareketlerinde etkisi görülen ve Çin'de komünist devrimin lideri olan Mao Zedong'dan da bahsetmek gerekebilir. Mao'nun uygulamalarından yola çıkarak teoride Maoizm olarak yer bulan yaklaşımın önemli dayanakları bulunmaktadır. Öncelikle Mao gücü salt ve somut bir şekilde silah ile bağdaştırır. Öte yandan Marksizm'den farklı olarak devrimin kent işçileriyle değil, gerilla ordularını oluşturduğu kırsal köylülerle zafere ulaşacağını öne sürmektedir. Dolayısıyla Marksizm'in tabansal katı yorumunu genişleterek bilinçli proleterlere bağımlı kalmadan da devrimin gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Lucian W. Pye, "Mao Zedong", **The Encyclopedia of Political Revolutions**, ed. Jack A. Goldstone, New York, Routledge, 2014; Stuart R. Schram, "Mao Tse-tung (Mao Zedong)", **A Dictionary of Marxist Thought**, ed. Tom Bottomore vd., Second Edition, Oxford, Blackwell, 1991, s. 333-335; Ayrıca Latin Amerika'da Troçkizm'in de etkili olduğu gözlemlenmektedir. 20. yüzyıl başında yaşanan Rus Devrimleri'nde öne çıkan isimlerden biri olan Troçki (Leon Trotsky), devrimin ilerleyen yıllarında görüşleri sebebiyle Sovyet yönetimi ile ayrı düşmüş, Sovyet bürokrasisinin devrime ihanet içerisinde olduğu görüşünden yola çıkarak muhalif hareketleri yönetmeye başladığı için dönemin Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Josef Stalin tarafından Rusya'dan sürgün edilmiştir. Troçki'nin temelde en önemli görüşü, *"düzensiz ve birleşik kalkınma"* ve Marksizm'e bağlı kalarak savunduğu *"sürekli devrim"* fikriyatıdır. Troçki'ye göre geri kalmış bir ülkenin kalkınması için gelişmiş bir ülkenin geçirdiği tüm aşamaları geçirmesine gerek yoktur. Birleşik bir şekilde bu aşamalar atlanarak son safhaya gelinebilmesini mümkün görmektedir. Bu yaklaşım, Latin Amerika'nın kronik geri kalmışlığı bakımından dikkat çekici bir düşüncedir. Sürekli devrimden ise bir ülkede başarıya ulaşan proletaryanın, diğer ülkelerdeki devrimleri de desteklemeye çabalaması kastedilmektedir. Bu Stalin'in *"tek ülkede sosyalizm"* düşüncesiyle çelişen tüm dünyada sürekli bir devrim anlayışına eş değerdedir. Latin Amerika'daki devrimsel nitelikteki toplumsal hareketlerin işleyişlerine bakıldığında çevre ülkelerdeki hareketleri de desteklemeye çalışmalarının Troçki'nin sürekli devrim anlayışından temellendiği söylenebilir. İlerleyen bölümlerde

mevcut dağıtım biçimini yürütmek, korumak ve geliştirmektir.[106] Bu durumda modern devletin yürütme gücü, tüm burjuvazinin ortak faaliyetlerini yürüten bir kuruldan ibarettir.[107] Yani Marks'a göre devlet, burjuva sınıfının oluşturduğu ve kullandığı, kapital düzeni korumakla yükümlü bir kurumdur. Böylece burjuvazi, kapitalist üretim sürecinde emeğin üzerinde belirli bir kontrole sahip olduğu için gücünü devlete ve diğer kurumlara yönelik arttırır.[108] Ancak Nicos Poulantzas toplumsal sınıflar ile devlet ilişkisinin kapsamını daha geniş ele almaktadır. Poulantzas'a göre devlet herhangi bir sınıfın değil, *"sınıflara bölünmüş bir toplumun"* devletidir.[109] Dolayısıyla devletin işlevi, tüm sınıfların yer aldığı toplumun bütünü ile olan ilişkisinden ortaya çıkmaktadır.[110] Bu yaklaşım vasıtasıyla devlet ile toplumun iç içe geçmiş, birbirlerini tamamlayan olgular olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Ancak Bob Jessop'ın Poulantzas'a yönelik yorumundan anlaşılacağı üzere, bir sosyal ilişkiler bağı bile olsa devlet pasif bir araç ya da tarafsız bir aktör değildir. Devlet; kurumlarını, kapasitelerini ve kaynaklarını bazı siyasi güçler için daha erişilebilir ve bazı amaçlar için diğerlerinden daha uyumlu kılan yapısal ve stratejik seçicilik nedeniyle, her zaman taraflıdır. Bu seçicilik ise siyasal sistemin yapısına göre değişkenlik gösterir.[111]

Devlete yönelik tanımlara dönülecek olursa, önceki satırlarda özellikle kapasite konusunda aktarılan yaklaşımlarda görüldüğü üzere, Marks da devleti *"altyapı"*[112]

---

görüleceği gibi Che Guevara'nın Bolivya'ya gidişi veya Nikaragua'da devrimden sonra FSLN'nin diğer Orta Amerika ülkelerindeki hareketleri desteklemeye çalışması, bu anlayışa örnek gösterilebilir. Brian Pearce, "Trotsky, Leon", **A Dictionary of Marxist Thought**, ed. Tom Bottomore vd., Second Edition, Oxford, Blackwell, 1991, s. 546, 547; Tamara Deutscher, "Trotskyism", **A Dictionary of Marxist Thought**, ed. Tom Bottomore vd., Second Edition, Oxford, Blackwell, 1991, s. 547-550; Ernest Evans, "Revolutionary Movements in Central America: The Development of a New Strategy", **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, ed. Howard J. Wiarda, Mark Falcoff, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 176.

[106] Şaylan, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, s. 134; Ancak Raymond Aron'un vurguladığı üzere Marks'ın çalışmalarında sınıf kavramı net bir şekilde açıklanmadığı için tanım ve kapsam muğlak kalmaktadır. Raymond Aron, **Sınıf Mücadelesi: Sanayi Cemiyeti Üzerine Yeni Dersler**, çev. Erol Güngör, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973, s. 18. Öte yandan bu sınıflara ek olarak yönetici sınıfı ve ruhban sınıf katmanlarına da rastlanmaktadır.

[107] Marx, Engels, **The Communist Manifesto**, s. 221.

[108] Carnoy, **The State and Political Theory**, s. 47.

[109] Nicos Poulantzas, **Political Power and Social Classes**, çev. Timothy O'Hagan, Third Impression, London, NLB, 1976, s. 191.

[110] Easton, "The Political System Besieged by the State", s. 309.

[111] Bob Jessop, "The State and State-building", **The Oxford Handbook of Political Institutions**, ed. R. A. W. Rhodes, Sarah A. Binder, Bert A. Rockman, Oxford, Oxford University Press, 2006, s. 113.

[112] Türkçe literatürde *"altyapı"* yerine *"temel"* kelimesinin de tercih edildiği görülmektedir. Tom Bottomore, **Marxist Düşünce Sözlüğü**, çev. Mete Tunçay, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s. 558.

(base) ve *"üstyapı"* (superstructure) biçiminde iki önemli yapıya ayırarak sınıf çatışmalarını açıklamaya çalışır. Marks'a göre altyapı ekonomiyi ve ekonomik ilişkileri ifade etmekle beraber toplumun gerçek temelini oluşturur ve üretim tarzından veya ekonomik sistemden meydana gelir.[113] Üstyapı ise toplumsal bilinç üzerine kurulan ekonomi dışındaki tüm hukuki, kültürel, dinî ve siyasi olgulardır. Marksizm'in buradaki en önemli iddialarından biri üstyapının altyapıya bağlı olarak kurulduğudur. Yani iktisadi parametreler, üretim ilişkilerinin ve araçlarının paylaşımı ve bunların hangi sınıfın veya sınıfların elinde olduğu, üstyapının da belirleyicisi olmaktadır. Dolayısıyla iktisadi ilişkilerin değişimi veya bir değişle altyapının değişimi, üstyapının da değişimine sebep olmaktadır.[114]

1.1.4. Devletin Aygıtları ve Rıza Üretimi

Devletlerin faaliyetlerini sürdürebilmek için elinde tuttuğu ve kapasiteleriyle paralel şekillenen somut aygıtlar bulunmaktadır. Weber'in devleti meşru güç kullanma hakkına sahip tek örgütlenme olarak açıklamasının yanı sıra, Friedrich Engels de benzer şekilde devletin kendisini oluşturan *"yurttaşlar topluluğundan"* ayrı olarak farklı ve özel bir kamu gücüne ihtiyacı olduğunu belirtmektedir.[115] Bu sözlerden hareketle devletin aygıtlarını açıklamak için ilk önce Louis Althusser'in *"Devletin Baskı Aygıtları"* (repressive state apparatuses) ile *"Devletin İdeolojik Aygıtları"* (ideological state apparatuses) ayrımından başlamak faydalı olacaktır. DBA'lar Marksizm'de hükümet, yönetim, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. kurumları içerir ve devletin zora başvurabildiği alanları ifade eder. DİA'lar ise birbirlerinden ayrı ve özel alanlardaki kurumları işaret etmektedir. Bunların içerisinde, eğitim, aile, din, siyaset, sendika, bilgi, basın, yayın, dağıtım ve kültürel aygıtlar yer alır.[116] DBA ve DİA'lar arasındaki farklar kullandıkları araçlar ve hedefledikleri amaçlar bakımından

---

[113] Andrew Heywood, **Political Ideologies: An Introduction**, Sixth Edition, London, Macmillan Education, Palgrave, 2017, s. 115, 116.
[114] Jorge Larrain, "Base and Superstructure", **A Dictionary of Marxist Thought**, ed. Tom Bottomore vd., Second Edition, Oxford, Blackwell, 1991; Louis Althusser, **On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses**, çev. G. M. Goshgarian, London, Verse, 2014, s. 54; Ayrıca neo-Marksistlerin katı altyapı-üstyapı modelinden vazgeçtiği de söylenebilir. Sınıf mücadelesi artık toplumsal analizin başlangıcı veya sonu olarak görülmektedir. Heywood, **Political Ideologies...**, s. 115, 116, 121.
[115] Frederick Engels, **The Origin of the Family, Private Property and the State**, çev. Robert Vernon, Second Printing, New York, Pathfinder Press, 1973, s. 99.
[116] Althusser, **On the Reproduction of Capitalism...**, s. 75.

ortaya çıkar. İlki zor kullanmayı içerirken, ikincisi ideolojiyi kullanır.[117] Demek oluyor ki DBA'lar doğrudan baskı içeren bir aygıt, DİA'lar algı ile yönlendirmeyi hedefleyen bir aygıt kümesidir. Bu açıdan DİA'ların devletin imajını oluşturmakla bağlantılı olduğu aşikârdır. DBA'lar ise devlet uygulamalarının bir kısmını üstlenmektedir. Ayrıca üstyapının devlet içerisinde ekonomi dışında kalan unsurlar olduğunun ötesinde, Althusser DBA ve DİA'ların üstyapı içerisinde iktidardaki sınıfa hizmet eden devlet aygıtları olduğunu iddia etmektedir. Ancak daha önemli gözüken, DİA'lar içerisinde kendi hegemonyasını uygulayamayan sınıfların devlet iktidarında devamlılıklarını sürdüremeyeceği iddiasıdır.[118]

Gramsci sınıf üstünlüğünün iki biçimde kurumsallaştığını öne sürer. Bunlardan biri tahakküm diğeri de hegemonyadır. İlki baskı ve zorlamaya, ikincisi ise rıza ve itaate dayanmaktadır.[119] İlkinden başlamak gerekirse, tahakkümün içeriği genel olarak özgürlükleri kısıtlama üzerinedir. Bu sebeple Steven Lukes, tahakkümü başkaları üzerinde güç kullanma kavramına eklemektedir. Yani tahakküm bazılarının gücünün, diğerlerinin kabiliyetlerini kısıtlayıp, çıkarları bir tarafın lehine diğer tarafın aleyhine etkilediği durumlarda açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla sıklıkla baskı ve zorlama içermektedir.[120] Devletin meşru güç kullanımından yola çıkılacak olursa İbn Haldun

---

[117] Althusser, **a.g.e.**, s. 78; Heywood, ideolojinin şu anlamlarla anıldığını belirtir: "*Siyasi inanç sistemi; eylem odaklı bir dizi siyasi fikir; egemen sınıfın fikirleri; belirli bir sosyal sınıfın veya sosyal grubun dünya görüşü; sınıf veya sosyal çıkarları somutlaştıran veya ifade eden siyasi fikirler; sömürülenler veya ezilenler arasında yanlış bilinci yayan fikirler; bireyi sosyal bir bağlama yerleştiren ve kolektif aidiyet hislerini oluşturan fikirler; bir siyasal sistemi veya rejimi meşrulaştırmak için kullanılan resmî olarak onaylanmış bir dizi fikir; gerçeğin tekelini iddia eden her şeyi kapsayan bir siyasi doktrin; soyut ve oldukça sistematik bir siyasi fikirler dizisi.*" Bu açıklamalardan iki farklı yaklaşım anlaşılabilir. İlki, ideolojilerin dünyanın anlaşılması ve açıklanması için paradigmalar sistemi sunması, ikincisi ise karşıt düşünce ve inançları eleştirmek veya suçlamak için politik bir silah olarak kullanılmasıdır. Demek oluyor ki ideolojiler siyasal hayatı şu şekillerde etkilemektedir: "*Siyasal anlayışı yapılandırmak, siyasal sistemlerin doğasını şekillendirmek, toplumsal bir birleştirici vazifesi görmek.*" Heywood, **Political Ideologies...**, s. 2-5.

[118] Althusser, **On the Reproduction of Capitalism...**, s. 203, 245; Alain Rouquié, Latin Amerika ülkelerinin siyasal sistemlerini incelerken özellikle askerî *"hegemonya"*nın 20. yüzyılda bir düzen haline gelişini birçok defa vurgulamıştır. Rouquié, **The Military and the State...**, s. 271; Bunun nedeni ordunun üstlendiği rolün dönem dönem anayasal hükümlerde bile resmî hale getirilerek, askerî müdahale olgusunun hayatın normali düzeyinde algılanmasında saklıdır. Müdahalenin olasılığı sivil bütünlük ile zıt oranlıdır. Bütünlük düşükse, müdahale ihtimali artmakta; bütünlük yüksekse, müdahale ihtimali azalmaktadır. Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, s. 206.

[119] Mehmet Yetiş, "Hegemonya", **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, ed. Gökhan Atılgan, E. Attila Aytekin, 4. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2014, s. 87, 88.

[120] Steven Lukes, **Power: A Radical View**, Third Edition, London, Macmillan International, Red Globe Press, 2021, s. 119, 123.

her devletin tahakküme başvurma gerekliliğini öne sürmektedir.[121] Michel Foucault ise tahakkümü toplumun her noktasında yer alan evrensel bir iktidar yapısı olarak ifade eder. Öte yandan, rakiplerin uzun süreli mücadelesi sonucunda edinilen stratejik bir konumu da vurgular.[122] Ne var ki Gramsci sınıf egemenliğinin sadece tahakküme bağlı bir şekilde sürdürülmesini mümkün görmemektedir.[123] Dolayısıyla hegemonya, iktidarın devamlılığını sağlayan önemli bir unsur olarak öne çıkar. Basit bir tanımla hegemonya kapitalist toplumlarda egemen bir sınıfın diğer sınıf kesimleriyle oluşturduğu uzlaşmalar neticesinde egemenliğini topluma kabul ettirebilmesi ve yöneticiliğini sürdürebilmesi anlamına gelmektedir.[124] Ancak bu kabul süreci, zorlamaya yönelik değil aksine toplum tarafından gösterilen rıza ile yürümektedir. Tabandan gelen hür bir rıza, Gramsci'ye göre rejimin derin ve eksiksiz sağlamlığını gösterir. Dolayısıyla rejime yönelik sadakat da sosyal ve kültürel kurumlar tarafından üretilmiş olur.[125] Üretim süreci, iktidarın benimsediği görüşü kapsayıcı ve evrensel hale getirmek için siyasal, etik ve entelektüel liderliğini kullanmayı, çıkar ve gereksinimleri biçimlendirmeyi içermektedir. Bu doğrultuda hegemonya, ideolojik bir üstünlük sağlama anlamına gelir.[126] Buradan hareketle Gramsci'nin tahakküm ile hegemonyayı devlet içerisinde siyasal toplum ve sivil toplum olarak iki ayrı yapıya yerleştirdiği görülmektedir.[127] Siyasal toplum, devletin baskı ve denetim aygıtları ile somut hale geldiği için yaptırım mekanizmalarıyla kendini topluma kabul ettirebilir. Fakat sivil toplum, bireylerin günlük yaşam ihtiyaçlarını, hukuku, derneklere katılımı, fikirsel, dinî, manevi ve ahlaki yaşamı barındırır. Bu haliyle sivil toplum ikna ve

---

[121] Hamit Bozarslan, **Lüks ve Şiddet: İbn Haldun'da Tahakküm ve Direniş**, çev. Melike Işık Durmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 43.
[122] Michel Foucault, **Power**, C. 3, ed. James D. Faubion, çev. Robert Hurley, New York, The New Press, 2000, s. 347, 348.
[123] Yetiş, "Hegemonya", s. 88; İktidarların sadece baskı ve şiddet ile devamlılıklarını sağlayamayacaklarına dair anlayış siyaset biliminde meşruluk paradigması üzerinden sıklıkla dile getirilmektedir. Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 27, 28; Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 53.
[124] Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi...**, s. 86.
[125] Orum, **Introduction to Political Sociology**, s. 29; Roberto Regalado, **Latin America at the Crossroads: Domination, Crisis, Popular Movements, and Political Alternatives**, Melbourne, Ocean Press, 2007, s. 32, 33.
[126] Carnoy, **The State and Political Theory**, s. 68-70.
[127] Siyasal toplum ve sivil toplum ayrımının, devletin toplumsal karakterini ve sınıf egemenliğinin ideolojik tesirlerini yok saydığı ve devleti toplum dışı bir varlığa dönüştürdüğü konusunda eleştirel bakış açıları da bulunmaktadır. Erdem Demirtaş, **Ortadoğu'da Devlet ve İktidar: Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, s. 126; Ancak bu ayrım bir *"ayrıştırma"* olarak görülmemelidir. Gramsci için devlet, siyasal toplum ile sivil toplumun bileşkesidir. Jessop, "The State and State-building", s. 113.

cezbetmeye dayanmaktadır.[128] Öyleyse, tahakkümün DBA'larla, hegemonyanın ise DİA'larla olan bağlantısını göz ardı etmek mümkün değildir. Böylece DBA'lar siyasal toplumu düzenlerken, DİA'lar sivil toplumu şekillendirmeye çalışır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde görüleceği üzere Latin Amerika'da otoriter rejimler belirli dönemlerde hegemonyalarını DİA'lar aracılığıyla sağlamaya çalışsa da, bilhassa 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında DBA'lar öne çıkarak tahakküm oluşturma politikalarına geçilmiştir. Bu durum rıza üretimini azalttığı için toplum sözleşmesinin geçerliliğini yitirmesine bağlı olarak sistemlerin meşruiyetini kaybetmesine neden olmuştur.

Siyasal sistemlerin devamlılığında rıza üretimi ve meşruiyetin önemi sürekli olarak vurgulandığı için Gramsci'nin tartıştığı tahakküm ve hegemonya kavramlarını bir adım daha ileri götürüp, Michel Foucault'un *"biyopolitika"* (biopolitic) ve *"biyoiktidar"* (biopower) nosyonlarına başvurmak Orta Amerika örnekleri adına tamamlayıcı olacaktır. Keza biyopolitika kavramıyla Foucault, toplumsal kontrolün sadece ideoloji yoluyla değil, aynı zamanda beden üzerinden de yapıldığını ve yapılabileceğini dile getirmektedir.[129] Önceki satırlardan anlaşıldığı üzere devletin gücü ve toplum üzerindeki denetimi, modern devlete sosyal bir kontrol sağlamaktadır. Ne var ki modern anlamda devletler, meşruiyetini ve gücünü tartışmasız itaat ve baskı uygulamaları ile değil, çok sayıda düzenlemeyi içeren nüfus, refah ve üretkenlik politikaları yoluyla sağlamayı tercih edebilirler.[130] Bu doğrultuda devreye giren biyopolitika, topumun içindeki okullar, yurtlar, kreşler, kurslar, cemiyetler, hastaneler, ibadethaneler gibi sosyal politika kurumlarının devlet nazarında disiplin ve toplumsal kontrol mekanizmaları olarak görülmesini sağlar.[131] Foucault'nun ele alışıyla bu toplumsal kontrol araçları geniş anlamda polis olarak ifade edilmektedir ve kurumsal

[128] Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi...**, s. 88.
[129] Foucault, **Michel Foucault: Power**, C. 3, s. 137.
[130] Colin Gordon, "Governmental Rationality: An Introduction", **The Foucault Effect: Studies in Governmentality With Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault**, ed. Graham Burchell, Colin Gordon, Peter Miller, Chicago, University of Chicago Press, 1991, s. 9-11; McGowen, "Power and Humanity, or Foucault...", s. 98, 99; Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 34.
[131] Michel Foucault, **Discipline and Punish: The Birth of the Prison**, çev. Alan Sheridan, Second Edition, New York, Vintage Books, 1995, s. 300; Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye...**, s. 35.

anlamda polis, toplumsal düzenlemelerin takipçisi olarak konumlanır.[132] Bir bakıma, DBA ve DİA'lar Foucault'nun biyopolitikasında iç içe geçerek devletlere toplum ve beden üzerinde tahakküm ve hegemonya alanı sağlamaktadır. Toplumsal düzenleyici konumundaki polis ise ilerleyen satırlarda bahsedilecek olan hakikat siyasetiyle üretilen normlardan yürütülmeye çalışılır.

İnsan bedenini kontrol etmek, yöneticilere devamlı bir hegemonya imkânı oluşturabilmektedir. Bu yönetim anlayışına bir hapishane tasarımı olan *"Panoptikon"* örneği gösterilebilir. Panoptikonun mimarisi tutsakların gardiyanları göremediği ama tutsaklara her an izlendiklerinin hissini verdiği bir şekilde oluşturulduğundan, bedenlerini kontrol altına alan bir yapı ortaya çıkmıştır.[133] Oluşturulan bu bedensel kontrol ile tutsaklar aslında seyir altında olmasalar bile her daim öyle sandıklarından kaçmaya teşebbüs edememektedirler. Bu bir nevi iktidarın bireyi özne haline getirme sürecidir ve bunu hakikat siyaseti ile gerçekleştirir.[134] Hakikat siyasetiyle normlarını üreten iktidar, bireyi de buna uyumlu hale getirerek meşruiyetini sağlamaya çalışır.[135] Böylece 18. yüzyıl ile beraber sanayi toplumuna geçişin başlaması doğrultusunda biyopolitik uygulamalarla biyoiktidara yönelen sistem, insan bedenine, cinselliğe, aileye, okula, orduya, fabrikalara ve diğer tüm toplumsal unsurlara yayılan bir iktidar ağları dizisi oluşturmuştur.[136] Bu durumun siyasal toplumsallaşma kavramıyla örtüştüğü de görülmektedir. Kanun, kolluk kuvvetleri ve ordu, etkili kontrol araçları gibi görünse de bireylerin ideolojik yollardan siyasal bilinçlendirilme süreçleri daha etkili araçlardandır. Toplumsal sınıflar arasındaki çelişkilerin doğal olarak kabullenilmesi ve siyasal sistemin meşru olduğuna dair inancın yükselmesiyle beraber aygıtlara uyulması gerektiğinin düşünülmesi, siyasal toplumsallaşma ile bireye benimsetilmektedir. Mevcut erkin siyasal toplumsallaşmayı sağlayamadığı koşullarda

[132] Paul Rabinow (ed.), **The Foucault Reader**, New York, Pantheon Books, 1984, s. 277, 278; Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye...**, s. 35.
[133] Foucault, **Power**, C. 3, s. 58; Michel Foucault, **Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977**, ed. Colin Gordon, çev. Leo Marshall, John Mepham, Kate Soper, New York, Pantheon Books, 1980, s. 146-148.
[134] Foucault, **Power**, C. 3, s. 331.
[135] Koç, "Michel Foucault'nun 'Biyopolitika' Kavramının Teorik Çerçevesi", s. 211.
[136] Ferda Keskin, "Foucault'da Şiddet ve İktidar", **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 1996, s. 121.

ise karşı ideoloji ortaya çıkabilir ve toplumsal-siyasal gücü ele geçirmeye başlayarak egemen hale gelebilir.[137]

Bireylerin üretilen normlara ideoloji ve biyopolitika yoluyla uyumlu hale getirilerek rıza üretmesi *"şok doktrini"* (shock doctrine) ile örneklendirilebilir. Naomi Klein'ın aynı isimle kaleme aldığı kitabında vurguladığı üzere doktrin, nüfusun kolektif şekilde *"şok"* haline sokulmasını esas alır. Bu şok etkisi, darbe, terör saldırısı, piyasanın çöküşü, savaş, doğal felaketler gibi somut kriz anlarında gerçekleşir. Bu sayede şok etkisindeki toplumlar rızası olmayan birçok konuda gönülsüz de olsa psikolojik bir etkiyle rıza üretirler. Bu doktrinin temeli ise iktisatçı Milton Friedman'ın görüşlerine dayanmaktadır. Friedman'a göre büyük kriz anları demokrasilerin serbest bölgeleridir. Zira kriz esnasındaki yıkımı önleyebilmek iddiasıyla rıza arayışı olmadan her tür kararın rahatça alınabileceği ortamlar oluşmuş olur. Bu anlayış aslında Foucault'nun belirttiği gibi bedenin kontrolüyle sağlanan hegemonya ile örtüşür. Zira şok doktrini metafor olarak işkenceye benzetilmektedir. İşkenceden ötürü psikolojik olarak kırılan kişi, direnemez hale gelerek itaat ve rıza üretir. Şok doktrini bu etkinin krizler aracılığıyla kitlesel boyutta oluşturulmasından ibarettir.[138] Latin Amerika'nın ekonomik, toplumsal, siyasi, askerî ve hatta coğrafi olarak karşılaştığı birçok krizin öne sürülerek şok doktrinine başvurulması yasal ve meşru olmasa bile iktidarda devamlılık veya hak talebini sağlamıştır. Bu başlık altında incelendiği üzere devlete ait aygıtların analizinin açıkça gösterdiği anlamlı noktalar bulunmaktadır. Hirst ve Thompson'ın belirttiği gibi devletler, aygıtları aracılığıyla hem bağımsız bir yönetici ve merkez karar alıcı konumda hem de kendi eylemlerini ve bireyin hareketlerini kısıtlayacak kuralların kaynağı oluşları bakımından iki yönlüdürler.[139] Yani devlet, aygıtları yardımıyla iktidarına yönelik norm siyasetini oluşturup meşruiyetini sağlamaya ve devam ettirmeye çalışırken, bu norm siyasetine kendi de uyarak toplum için bir çekim merkezi haline gelir.[140] Bu meşruiyet sağlanamazsa aygıtların kullanımı

---

[137] Türker Alkan, **Siyasal Toplumsallaşma**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s. XIV. Bu tartışma ikili iktidar konusuna katkı sunacaktır.

[138] Naomi Klein, **The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism**, New York, Metropolitan Books, 2007, s. 15-17, 140.

[139] Paul Hirst, Grahame Thompson, **Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance**, Second Edition, Reprinted, Cambridge, Polity Press, 2000, s. 278.

[140] Hirst, Thompson, **a.g.e.**, s. 280; Murat Metinsoy, modern çağdan önce bile neredeyse tüm hükümetlerin kurallarını veya sosyokültürel düzenlerini meşrulaştırmak için kılık kıyafet kanunları gibi

salt birer baskı mekanizması haline dönerek, toplumun ihtiyaçlarına veya algılarına karşılık verilemeyeceğinden siyasal sistemin içerisinde önemli bir krize zemin hazırlayacaktır.

1.1.5. Siyasal Sistemlerde Meşruiyet Krizi

Bir iktidarın meşruiyeti, toplumun rızasıyla yönetilebilmesine yönelik önemli bir parametredir. Bu düşünce sadece modern devlete veya kapitalist topluma özgü bir durum da değildir. Örneğin özgürlüklerden yana bir devlet düşüncesi öne süren John Locke da iktidarın meşruiyeti konusunda ısrarcıdır. Locke'a göre halkın istemediği iktidarlar meşru olamazlar ve böyle durumlarda halk direnme ve karşı koyma hakkına her zaman sahiptir.[141] Demek oluyor ki meşruiyetini kaybeden bir siyasal sistemde krizlerin ortaya çıkması oldukça muhtemeldir. Siyasal sistemdeki meşruiyetin nasıl krize dönüşebileceğini yine David Easton'un oluşturduğu sistem döngüsüne yönelik modeli analiz ederek görmek mümkündür. Şekil 1.2'de görüleceği üzere krizlerin oluşumu siyasal sistemin kendisine gelen talep ve desteklerden oluşan beslemeleri, karar veya yasa olarak üretebilme kapasitesiyle alakalıdır. Veriler yeterli üretime dönüşmediğinde siyasal sistem tıkanabilir, krizler ortaya çıkabilir ve tamamen çökebilir. Siyasal sistem mekanizmasının işlerliği sisteme atfedilen meşrulukla da paraleldir.[142] Çünkü kendisine ulaşan olumlu veya olumsuz taleplere yönelik kararlar ve stratejiler geliştiremeyen siyasal sistem her geçen gün kendisine verilen desteği de yitireceği için meşruluğunu da eş değer bir şekilde kaybedecektir. Nitekim toplumların taleplerini karşılamaya yönelik kapasite yetersiz olduğu durumlarda ve/veya bazı kesimlerin temsil edilmeyip sistem dışına itilerek yabancılaştırılması durumunda toplumsal hareketler cereyan edebilmektedir.[143]

---

sembol siyaseti izlediklerini belirtir. Murat Metinsoy, "Everyday Resistance And Selective Adaptation To The Hat Reform In Early Republican Turkey", **International Journal of Turcologia**, C. VIII, No: 16, 2013, s. 10.

[141] İlhan F. Akın, **Devlet Doktrinleri**, 2. Baskı, İstanbul, Beta, 2013, s. 117-119.

[142] Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi...**, s. 52-55.

[143] Selahattin Güven, "Temsil Krizinin Siyaseti: Sosyal Hareketler", **Sosyal Hareketler Çağı**, ed. Ferhat Tekin, Erhan Tecim, İstanbul, Açılım Kitap, 2016, s. 43, 44; Siyasetin, sadece tekrarlanan seçimlerden ibaret yetersiz bir mekanizma olarak algılanması, temsil krizinin önemli nedenlerinden biridir. Mustafa Kemal Coşkun, **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007, s. 30; Dolayısıyla toplumsal hareketler, özellikle siyasal katılım imkânlarının çalışmadığı durumlarda, katılımcı demokrasiyi destekleyen ve insanları karar alma sürecinde yer

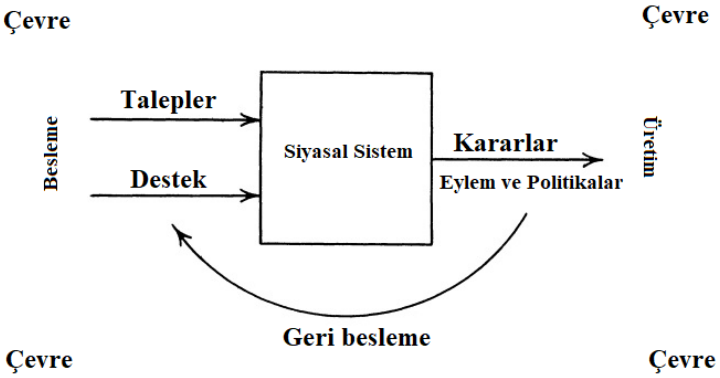

Şekil 1.2: David Easton'un Siyasal Sistem Modeli[144]

Kaynak: David Easton, "An Approach to the Analysis of Political Systems", **World Politics**, C. 9, No: 3, 1957, s. 384.

David Easton'un sistem modeli, Jürgen Habermas ile iç içe incelendiğinde, siyasal sistemlerin ürettiği krizler daha anlaşılır hale gelmektedir. Habermas krizlerin siyasal sistemin meşruluğunu kaybedişine kadar farklı biçimlerde ortaya çıkabildiğini belirtir. Habermas için de siyasal sistem kitle sadakati ile beslenmesi gerekir. Nihai olarak egemen şekilde yürütülen idari kararlar ortaya çıkar.[145] Bu döngü, ortak çözümlere ihtiyaç duyan toplumsal sorunları içerir. Mevcut ve yeni sorunlara, sivil

almaları için teşvik eden toplumsal değişim aracı olarak görülmektedir. Bill Moyer vd., **Doing Democracy: The MAP Model for Organizing Social Movements**, Canada, New Society Publishers, 2001, s. 10; Bahsi geçen döngünün daha anlaşılır olması için Gabriel A. Almond'un örneklerine başvurmak mümkündür. Easton'ın modeli üzerine yorum yapan Almond, sistem döngüsüne iletilen talepleri somutlaştırıp dört ayrı kategoride ele alarak inceler: "*Ücret ve saat kanunları, eğitim fırsatları, sosyal imkânlar, yol ve ulaşım gibi mal ve hizmetlere yönelik talepler; kamu güvenliğinin sağlanması, piyasalar ve işçi-işveren ilişkileri üzerinde kontrol, evliliğe ve aileye ilişkin kurallar gibi davranışların düzenlenmesine yönelik talepler; siyasal sisteme katılma, oy kullanma, görevde kalma, hükümet organlarından ve yetkililerinden isteklerde bulunma ve siyasi dernekler düzenlemeye yönelik talepler; tehdit dönemlerinde veya törensel durumlarda siyasal sistemin ihtişamını ve gücünü sergileme veya normların onaylanması veya siyasi elitlerden politika niyetinin iletilmesine yönelik talepler.*" Benzer şekilde sisteme olan destekler de dört ayrı kategoride şöyle örneklendirilmiştir: "*Vergilerin veya diğer harçların ödenmesi gibi maddi destekler ve iş gücü katkıları ile askerlik görevlerinin ifa edilmesi; kanun ve yönetmeliklere riayet edilmesi; oy verme, örgütlere katılma ve siyaset hakkında iletişim kurma gibi katılımların sağlanması; kamu otoritesine, sembollere ve törenlere saygı gösterilmesi.*" Çıktı üretimine bakıldığında ise, desteklerle paralel olarak siyasal sistemin niteliğine göre işlenen ve/veya işlen(e)meyen taleplerin doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlar görülmektedir. Bunlar, vergi veya kamu hizmetleri gibi biçimlenebilen çıkarımlar, toplum ilişkilerini düzenleyen mevzuatlar, mal ve hizmetlerin, fırsatların, statülerin tahsisi ve dağıtımı, politik sembollerin arzı ve niyet beyanları olarak karşılık bulabilmektedir. Gabriel A. Almond, "A Developmental Approach to Political Systems", **World Politics**, C. 17, No: 2, 1965, s. 192, 193.

[144] Orijinal şemada yer alan *"Input"* yerine *"Besleme"*, *"Output"* yerine *"Üretim"* kelimeleri tercih edilmiştir.

[145] Jürgen Habermas, **Legitimation Crisis**, çev. Thomas McCarthy, Reprinted, Cambridge, Polity Press, 1992, s. 46.

toplum örgütleri aracılığıyla da çözümler aranabilir. Kamuoyuyla bu çözüm talepleri siyasal sistemin unsurlarına ulaşır ve kamu politikaları oluşturma/yürütme üretimine girilmesiyle süreç tekrarlanır.[146] Habermas'a göre üretim krizleri, idari sistemin ekonomik sistemden aldığı zorunlulukları uzlaştırmayı ve yerine getirmeyi başaramadığı bir rasyonalite krizi olarak kendini gösterebilir. Besleme krizleri ise kitle desteğiyle ilişkilendirilen meşrulaştırma krizi biçimine sahiptir ve ekonomik sistemden devralınan zorunluluklar yerine getirilirken, gerekli kitle sadakati düzeyini koruyamamaktan doğmaktadır. Her iki kriz eğilimi de siyasal sistemde ortaya çıksa da görünüm biçimleri bakımından farklılık gösterirler.[147] Meşruiyet krizini ileri kapitalist toplum üzerinden yorumlayan Habermas, daha sonraki incelemelerinde meşruiyetin kapsamını değiştirme ihtiyacı duymuş ve bir sistemin meşru sayılabilmesi ve toplumsal istikrarın devamı için kitle sadakatinin yetersiz kaldığını belirterek, siyasal sistemin esas olarak normlara dayanması gerektiğini vurgulamıştır. Bunu da demokratik meşrulukta mümkün görmektedir.[148]

Konuyu Maurice Duverger'in de meşruiyetle açıkladığı rejim üstü ve rejim içi mücadele kavramlarıyla tamamlamak mümkündür. Duverger'e göre vatandaşların meşru kabul ettikleri sistemlerde mücadele rejim çerçevesi içerisinde kalmaktadır. Ancak toplum kesimleri arasında farklı meşruiyet bağlılıkları ortaya çıkarsa, mücadele rejim üstüne yükselmiş olur.[149] Mücadelenin rejim üstüne çıkması, rejimin genel yapısının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Özellikle devlet ayrıcalıklarının ve siyasal alanın tamamen iktidarda veya belirli bir zümrede tutulmaya çalışıldığı ve sivil toplum

---

[146] Murat Özbank, "Jürgen Habermas", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e**, ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, 2. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2014, s. 760.
[147] Habermas, **Legitimation Crisis**, s. 46.
[148] Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi...**, s. 50-60; Meşruluk, rejimin benimsenmesinden, hükümete duyulan güvenden ve devlet otoritesine siyaseten tabi olmaktan doğabildiği gibi, ideolojik ve kültürel güdülerin etkisiyle hislere ve çıkarlara yönelik yaklaşımlardan hareketle faydacı motivasyonlardan da oluşabilir. Sisteme atfedilen meşruluk ve destek bir bakıma paralel olduklarından ötürü, David Easton siyasal sistem için *"özgül destek"* (specific support) ve *"yaygın destek"* (diffuse support) ayrımı da yaparak, önemli bir katkı sunmuştur. Yaygın destek sessiz, sakin veya kritik anlarda, Easton'ın tabiriyle *"sistemin üyelerini tatmin etme açısından işler kötü gittiğinde"* ortaya çıkan ve desteğini sürdüren kesimi ifade etmekteyken, özgül destek muhalefette bile olsa talepleri sistemde karşılık bulduğu sürece siyasal sistemle bütünleşen gruba işaret eder. Özgül desteğin geri çekilmesi toplumsal hareketlerin tezahürü ve muhalefetin siyasal sistem kurumlarından ayrılarak farklı konumlarda yer almasıyla sonuçlanabilmektedir. Dahası, demokratik olmayan siyasal sistemlerde bu durum sistemin tamamen yıkılmasına sebep olabilir. Easton, **A Systems Analysis of Political Life**, s. 249, 412.
[149] Duverger, **The Idea of Politics...**, s. 158.

ile muhalefete sistem içerisinde hiç yer vermeyen, kapalı ve *"dışlayıcı"* otoriter rejimlerde, reformist veya ılımlı kesimler radikalleştirilip koalisyona sokularak rejim üstündeki mücadeleye katılmaya itilir.[150] Hardt ve Negri bu tanımlamaları biraz daha açarak üç aşamalı hukuki bir çerçeveye bağlamıştır. Yerleşik yasal normlar içinde direniş; işçi grevleri, aktif sivil itaatsizlik ve ekonomik ve siyasi otoriteye karşı çıkan çeşitli diğer eylemlerle başkaldırının ilk seviyesini oluşturarak, düzenin baskıcı taraflarını etkisiz hale getirmeye çalışır. Bir sonraki seviyede mevcut yasal düzeni çevreleyen partiler, sendikalar ve diğer hareketler ile temsili yapılar, yasaların hem içinde hem dışında aynı anda hareket ederek iktidarın otoritesine sürekli meydan okuyan karşı güçler meydana getirir. Son seviyede ise, yasallığın dışında, çeşitli halk orduları ve gerilla hareketlerini içeren örgütlü direnişler, yeni bir toplumun inşası için alanlar açarak mevcut düzeni bozmaya ve yıkmaya çalışır.[151] Yani sistem krizi toplumsal hareketleri sırasıyla yasal, hem yasal hem yasa dışı ve sadece yasa dışı olarak üç ayrı konuma sevk etmektedir.

1.1.5.1. Otoriter ve Totaliter Rejimlerde Meşruiyet Sorunsalı

Meşruiyet, rıza, tahakküm ve hegemonya sarmalı içerisinde hangi rejim biçimlerinin ne düzeyde ve nasıl araçlarla rıza ve meşruiyet sağlayabildiklerini bu başlık altında tartışmak, örnek ülkelerde karşılaşılacak olan siyasal sistemlerin tanımlanabilmesini kolaylaştıracaktır. İlk başlıklarda yönetim biçimlerinin temelde demokratik sistem ve otoriter sistem olarak ayrıldıkları bahsinden yola çıkarak demokrasilere bakılacak olursa, genellikle rıza ve meşruiyet olgularında kriz yaşamadıkları veya çok nadir yaşadıkları görülmektedir. Nadir olarak görülen krizler de çoğunlukla rejim içerisinde cereyan eden ve sisteme meydan okumayan düzeyde gerçekleşmektedir. Ne var ki demokrasilerin karşısında konumlanan otoriter ve totaliter rejimlerde oluşan krizlerden ötürü, sistem karşıtı hareketler devamlı olarak rejim üstüne taşınan rekabete meyilli olmaktadır.[152] Rekabetin rejim üstüne

[150] Jeff Goodwin, Theda Skocpol, "Explaining Revolutions in the Contemporary Third World", **Politics & Society**, C. 17, No: 4, 1989, s. 495, 496.
[151] Hardt, Negri, **Multitude...**, s. 88.
[152] Demokratik olmayan rejimlerden otoriter ve totaliter rejimler anlaşılmakla beraber, her totaliter rejimin otoriter olmasının yanı sıra her otoriter rejimin totaliter olmadığının vurgulanması gerekmektedir. Dolayısıyla totalitarizmin otoriterliğin alt bir kategorisi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Otoriter ve totaliter rejimlere dair kapsamlı bir çalışma için bkz: Brooker, **Non-**

taşınmasının nedeni sistemin belirli düzeylerde kapalı olmasından kaynaklanmaktadır. Zira otoriter rejimlerde yukarıdan aşağı doğru yönde gerçekleşen bir yönetim anlayışı bulunur. Dolayısıyla halkın rızasının hayati bir önemi kalmamaktadır. Yukarıdan sağlanan yönetim anlayışı, doğal olarak muhalefet ve siyasal özgürlüklerin bastırılmasını da kapsayabilir.[153] Genel olarak tahakkümün esas alındığı emir ve itaat ağırlıklı bir rejim biçimi olup, monarşi, diktatörlük ve askerî yönetim biçiminde alt dallara ayrılabilmektedir.[154]

Otoriter rejimler içerisinde ve özellikle Latin Amerika'da en çok rastlanan sistem (bürokratik) askerî otoriterlik olarak görülmektedir.[155] Guillermo O'Donnell

---

Democratic Regimes; Bu arada, Jacob L. Talmon'ın öne sürdüğü *"totaliter demokrasi"* kavramı çalışma kapsamı dışında kalan bir tartışmadır. Totaliter demokrasi, politikada tek bir gerçek olduğunu varsayar ve bu gerçeğin insan yaşamını tamamen kapsadığını öne sürer. Frank Grace, "The Origins of Totalitarian Democracy. By J. L. Talmon. (London: Secker & Warburg. 1952)", **Western Political Quarterly**, C. 5, No: 3, 1952, s. 541; Modern anlamda bakıldığında, totaliter demokrasi halk coşkusuna dayanan bir diktatörlük olduğundan mutlak krallıktan veya tiranlıktan farklıdır. Ancak özünde, liberal değerlere yönelik varsayımları reddetmese de, idealize ettiği mükemmeliyetçi yaklaşım ile merkezî ve baskıcı hale gelir. Bireyin egemen olmasının ve salt genel iradenin ancak bireylerin referandumlarıyla sağlanabileceğini belirterek, parlamentoların bile nihai otorite olamayacağını ekler. Böylece insanı özgürleştirmeye çalışırken, birey ve devlet arasında hiçbir grup, kurum, organizasyon oluşmasına müsaade etmez. Dolayısıyla diğer her şeyin ister istemez dışlanarak tek tipleştirildiği bir yapı haline gelir. Bu yüzden Talmon'un da kabul ettiği üzere totaliter demokrasi Rousseau'nun *"genel irade"* nosyonundan beslenirken, Marksizm ve dayatmacılıkla özdeşleştirilen Jakobenizm yaklaşımlarıyla da benzerlikler taşımaktadır. Jacob L. Talmon, **Origins of Totalitarian Democracy**, London, Secker & Warburg, 1952, s. 6, 249, 250.

[153] Heywood, **Political Ideologies...**, s. 74.

[154] Heywood, **Key Concepts in Politics...**, s. 8; Otoriter rejim ile otokrasinin farklı anlam içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Otokrasi tek bir yöneticinin sınırsız güçlere sahip olduğu veya olmak istediği yönetim biçimini ifade eder. C. W. Cassinelli, "Autocracy", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, C. 1, ed. David L. Sills, New York, The Macmillan Company & The Free Press, 1968, s. 478. Dolayısıyla her otokrasi, otoriter bir rejimdir ancak her otoriter rejim otokrasi olmayabilir.

[155] Howard J. Wiarda kategorik bir ekleme daha yaparak Latin Amerika'da *"korporatizm"*in de (corporatism) etkili olduğunu belirtmektedir. Korporatizm, siyasal topluluğu topluma katılmaya hakkı olduğu düşünülen tüm işlevsel çıkarların bir toplamı olarak ele alır. Ancak katılımı, seçilmiş yöneticilerden ziyade sektör belirlemektedir. Bu işlevsel çıkarlar genel olarak, toprak sahipleri, silahlı kuvvetler, kilise, iş insanları ve sanayiciler, hatta örgütlü iş gücü gibi belirli alanlardaki profesyonel sınıflardan oluşmaktadır. Kapalı korporatist sistemlerde yönetim birkaç grubun elinde toplanmıştır ve katılım kapalıdır. Dolayısıyla bu rejimler diktatörlükle eş değer bir seviyededir. Açık korporatist sistemler ise politik yelpazenin daha çeşitli ve katılımın daha mümkün olduğu rejim biçimlerini ifade etmektedir. Bazı otoriter sistemlerin demokratikleşme süreçleri, kapalı korporatizmden açığa geçişin örnekleri olarak değerlendirilmektedir. Wiarda'ya göre birçok Latin Amerika ülkesi kapalıdan açık korporatizme geçiş yapamadığı için politik krizler, istikrarsızlıklar, devrimler yaşanmıştır. Howard J. Wiarda, **Finding Our Way? Toward Maturity in U.S.-Latin American Relations**, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 19-22; Yazarın konuyla ilgili detaylı bir çalışması için bkz.: Howard J. Wiarda, **Corporatism and National Development in Latin America**, A Westview Replica Edition, Boulder, Westview Press, 1981. Bu açıklamalardan korporatizmin güçlü oligarşiler tarafından yönlendirilen otoriter sistemler olduğu çıkarımı yapılabilir.

demokratik olmayan ancak düşük seviyede modernizasyon hareketleri gösterebilen bu tip siyasal sistemlerde[156] *"teknokrat"*ların[157] rolüne ve sistemdeki döngüye dikkat çekmiştir: Bürokratik otoriter sistemlerde teknokratlar hükümetin performansını kendilerinin yer aldığı sektörlere bağlı olarak, GSYİH'de büyüme, sektörel büyüme, grevler, gösteriler, ayaklanmalar gibi toplumsal huzursuzluk düzeyi, enflasyon oranı, dış ödemeler dengesi ve uluslararası sermayenin getirileri gibi bazı göstergelere bakarak ölçerler. Eğer ki veriler, bir önceki siyasal sisteme kıyasla gelişme göstermekteyse ve göstermeye devam edecekse, mevcut sistem *"memnun edici"* olarak değerlendirilir. Ancak gözlemlenen bir gelişme mevcut değilse, siyasal sistem *"yetersiz"* olarak değerlendirilerek, hükümetin devrilmesi teşvik edilecektir. Dolayısıyla iktidar, teknokratların ve nüfuzlarının etkin olduğu bölgelerin desteğini kaybetmeyi göze alamayacağından, görevde kalabilmek için memnun edici sonuçları elde etmelidir. Bunu yapabilmek adına halkın geneline yönelik talepleri göz ardı ederek, katı tedbirler uygulamaya başlayan iktidar, karşısında yoksun kesimlerden sert direnişler bulur. Teknokratların iktidardan beklentisi bu direnişin başarıyla baskılanmasıdır. Başarı sağlanırsa teknokratların desteği kazanılır ancak yoksun kesim, orta sınıfın bir kısmı ve bazı yerli girişimciler iktidardan desteğini çekecektir. Dar bir koalisyona daha bağımlı hale gelen iktidar, politik bir izolasyonun ve döngünün içine hapsolarak, yoksun kesime yükünü ve baskısını rasyonalize ederek arttırmaya devam eder. Bu döngü içerisinde geniş kitlelere baskısını arttıran iktidar, gitgide daha yoğun bir direnişle karşılaşır. Böylece döngü, koalisyonun bölünmesi ve sistemle beraber tamamen çökmesiyle sonuçlanır.[158]

Görüldüğü üzere askerî bürokratik rejim içerisindeki pragmatik koalisyon bazı yeterliliklere ihtiyaç duyduğu için asgari seviyede modernizasyonu ve gelişim düzeyini sağlayabilmektedir. Ancak bu düzeyin kısıtlılığı bir yana, toplumun geneline yayılmaması, rejimdeki temel kronik problem olarak gözlemlenir. Yine de her askerî

Bu çalışmada siyasal sistemler geniş perspektifte otoriterlik üzerinden değerlendirileceği için korporatizm, sistemin oligarşik yapısı üzerinden eş anlamlı değerlendirilecektir.

[156] Guillermo A. O'Donnell, **Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism**, Berkeley, University of California, 1979, s. 91.

[157] Teknokratlar, teknik işlerde uzman, teknolojiyi takip edip uygulayan, sosyal alanlara nüfuz edebilen, politik olarak etkin nüfusun temsilcileri ve politik elitler olarak tanımlanmaktadır. O'Donnell, **a.g.e.**, s. 30.

[158] O'Donnell, **a.g.e.**, s. 102-105.

rejimin aynı yapısal özelliklere sahip olmadığını da vurgulamak gerekmektedir. Askerî rejimler otoriterlikten, diktatörlüğe kadar farklı düzeylerde yönetim sergileyebilirler.[159] Bu bakımdan belirleyici olan askerî rejimlerin kalkınmaya yönelik tutumlarıdır.[160] Hatta askerî otoriter rejimlerin, sivil demokratik rejimlere geçiş yaptığı da görülebilmektedir. Henri J. Barkey orduların yönetimde olmasına yönelik iki amaç güttüklerini belirtir. İlki, sivil yönetimlere kıyasla daha başarılı ve etkin politikalar izleyerek devleti daha iyi yönetebileceklerine dair inanç ve özgüvene sahip olmaları, ikincisi ise ordunun kurumsal çıkarı ve toplum içerisindeki rolünün korunmasıdır. Ne var ki son dile getirilen hedef ne kadar güçlü ise ve toplum içerisindeki rol ne kadar arttırılırsa, iktidar sivilleşmeden o kadar uzaklaştırılmaktadır.[161] Böyle bir yapı içerisinde sivil-asker ilişkileri de caudillo sisteminde olduğu gibi özel bir şekilde gelişir. Tüm siyasal aktörler, orduyla müttefiklik kurma arzusunda olur. Dolayısıyla ordunun siyasallaşması bir norm haline gelerek, siyaset içerisinde hakem rolünü üstlenmesi, yürütmeyi engellemesi, devirmesi veya koruması meşru görülmeye başlar. Sivil elitlerin orduya destek vermesi darbe koalisyonlarının kurulmasını ve başarıya ulaşmasını kolaylaştırır. Ancak her ne kadar ordunun siyasal sürece müdahalesi ve iktidarı geçici bir süre üstlenmesi meşru görülse de, uzun dönemli ordu yönetimine karşı olumlu bakılmaz.[162] Ne var ki bürokratik askerî rejimlerde uzun süreli ordu yönetimleri kronik hale geldiği için, ordunun politika içerisinde sürekli varlığı ve müdahalesi görülür. Sivilleşme gayretleri veya süreçlerinde ise tekrar bir müdahale ile sivil iktidarın devrilerek ordunun yönetime geldiği görülebilmektedir. Böylece oluşan askerî yapı, toplumda ister istemez bir kültür ve gelenek haline gelir. Bilhassa Latin Amerika göz önünde bulundurulduğunda askerî rejimlerin kendi içerisinde

[159] Amos Perlmutter, "The Comparative Analysis of Military Regimes: Formations, Aspirations, and Achievements", **World Politics**, C. 33, No: 1, 1980, s. 97.
[160] Perlmutter, **a.g.e.**, s. 117; O'Donnell'in belirttiği üzere bu tip rejimlerin toplumsal devrim ihtimalini azaltmak için sanayileşmeyi hızlandırmaya çalıştığı görülebilmektedir. O'Donnell, **Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism**, s. 89.
[161] Henri J. Barkey, "Why Military Regimes Fail: The Perils of Transition", **Armed Forces & Society**, C. 16, No: 2, 1990, s. 169-177.
[162] Alfred Stepan, **The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil**, Second Hardcover Printing, Princeton, Princeton University Press, 1974, s. 63, 64; Öte yandan, Fabrice Lehoucq ve Aníbal Pérez-Liñán özellikle Latin Amerika siyasal sistemlerinde rekabetçi açıklık bulunmayışının darbeleri tetiklediğini öne sürmektedir. Fabrice Lehoucq, Aníbal Pérez-Liñán, "Breaking Out of the Coup Trap: Political Competition and Military Coups in Latin America", **Comparative Political Studies**, C. 47, No: 8, 2014, s. 1105–1129.

"*pretoryanizm"e* dönüşmesi her zaman olası gözükmektedir. Kavramın temelleri Roma İmparatorluğu'nda imparatorları korumak için oluşturulan özel askerî birlik olan *"Pretoryan Muhafızlar"*a (Praetorian Guards) kadar uzanmaktadır. Ancak, imparatorları korumak için oluşturulan bu birlik, askerî güçlerini kullanarak imparatorları indirmiş ve yeni imparatorları atayacak kadar politik bir kimliğe bürünmüştür. Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere pretoryanizm ordunun silah gücünü ve buna yönelik tehdidini kullanarak, politikaya doğrudan müdahil olması, politikayı yönlendirmesi ve hatta iktidarda bulunması anlamına gelmektedir.[163]

Askerî rejimlerin yanı sıra Latin Amerika'da görülen bir diğer yönetim biçimi hanedanlığı andıran "*patrimonyal"* nitelikteki yapılardır. Patrimonyal rejimleri modern bir okumayla yakın dönem siyasal sistemlerine uyarlayan ve ilk defa[164] *"neopatrimonyal"* tanımını kullanarak teorik çıkarımlarda bulunan Eisenstadt, klasik patrimonyal veya neopatrimonyal biçimdeki tüm siyasal sistemlerin, her rejim türünde olduğu gibi, ülkelere, o ülkelerin tarihlerine, kültürlerine ve coğrafyalarına göre farklılık gösterebileceğini belirtmektedir. Ancak patrimonyal rejimleri ortak noktada buluşturan önemli unsurlar vardır. Bunlar siyasal problemleri çözme yolları, merkez ve çevre ilişkilerinin durumu, yöneticiler tarafından üretilen politikalar ve siyasi sürecin ve mücadelenin genel biçimi, olarak sıralanabilir.[165] Neopatrimonyalizm bu bakımdan patrimonyal (klasik) tahakküm ile yasal-ussal bürokratik (modern) tahakkümün iç içe geçmiş bir karışımıdır. Patrimonyal rejimdeki gibi tüm özel ve kamusal alan tamamen şahsileşmemiş olduğundan, bürokratik tahakküme de belirli bir miktarda alan bırakılmaktadır. Öte yandan geleneksel tahakkümün, bürokratik tahakküm üzerine nüfuz etmesi, sistemde güvensizliği yapısal bir özellik haline getirmektedir. Neopatrimonyal rejim içerisindeki bu güvensizlik beraberinde

[163] Eric A. Nordlinger, **Soldiers in Politics: Military Coups and Governments**, New Jersey, Prentice-Hall, 1977, s. 2-5.
[164] Gero Erdmann, Ulf Engel, "Neopatrimonialism Revisited: Beyond a Catch-All Concept", **GIGA Working Papers**, No: 16, 2006, s. 8-11.
[165] S. N. Eisenstadt, **Traditional Patrimonialism and Modern Neopatrimonialism**, Beverly Hills, Sage Publications, 1973, s. 60, 61; Kavrama farklı bağlamlarda atıfta bulunan Latin Amerika'dan, Orta Doğu'ya, Avrupa'dan, Uzak Doğu'ya kadar kapsamlı araştırmalar ve makaleler bulunmaktadır. Erdmann, Engel, "Neopatrimonialism Revisited...", s. 5.

"patronaj-klientalizm"[166] (patronage-clientelism) ilişkilerini, "*nepotizmi"*[167], yolsuzluğu ve kabileciliği (veya etnik milliyetçiliği) ortaya çıkarmaktadır.[168] Patrimonyal rejimlerin ötesinde Juan J. Linz, geleneğe, karizmaya, kurumlara ve modern tek parti sistemine dayanmadan keyfî karakter gösteren rejimlere Max Weber'den ödünç alıp bir parantez açarak *"saltanatçı"* (sultanistic) rejimler demiştir. İçerisindeki zor kullanımının totalitarizmi andırması sebebiyle[169] otoriter ve totaliter rejimler arasında kalan saltanatçılık, Weber tarafından patrimonyal rejim ile kıyasa konu edilmektedir. Weber'e göre patrimonyal rejim geleneksel temelde işlerken, saltanatçılık doğrudan kişiliğe bağlı takdir olgusuyla yürümektedir.[170] Bu doğrultuda takdir olgusuna bağlı olarak modern dönemde de saltanatçı rejimler korku veya teşvike dayalı işlemektedir.[171] Ortak hedefler yerine, şahsi ajandalara sahip olunan ve kurumsallıktan uzak bu rejimleri[172] yapısal olarak otoriterliğin ilerisinde, ekonomik güçlerin kontrolünü elinde tutan, müdahaleci, nepotist, etnik milliyetçi, yozlaşmış şahsi *"neopatrimonyal diktatörlükler"* olarak yorumlamak mümkündür.[173] Nitekim,

---

[166] Patronaj-klientalizm, iktidarda bulunanların ve/veya kaynak sahiplerinin, siyasi destek kazanabilmek için bu kaynaklardan bir kısmını aktarmasını ifade etmektedir. Aktaran taraf patron, alıcı taraf klient (müşteri) olarak tanımlanır. Dolayısıyla klientlerin yoksulluk ve eşitsizlik ile doğrudan bağları bulunmaktadır. Keza patronaj süreci bu yoksulluk ve eşitsizliğin hem sonucu hem de sebebi olarak bir döngü içerisinde yer alır. Bu sebeple patronaj-klientalizm döngüsünün ekonomik kalkınmayı yavaşlattığı, demokrasiyi zayıflattığı ve diktatör rejimlerinin uzun soluklu olmasını sağladığı iddia edilir. Susan C. Stokes, "Political Clientelism", **The Oxford Handbook of Comparative Politics**, ed. Carles Boix, Susan C. Stokes, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 604, 623, 624; Latin Amerika'da patronaj bağları geçmişten bugüne oldukça yaygın durumdadır. Konuyla ilgili detaylı analizler için bkz.: Ezequiel Gonzalez-Ocantos, Virginia Oliveros, "Clientelism in Latin American Politics", **Oxford Research Encyclopedia of Politics**, Oxford University Press, 2019; Tina Hilgers (ed.), **Clientelism in Everyday Latin American Politics**, New York, Palgrave Macmillan, 2012.

[167] Nepotizm akrabalara yönelik kayırmacılığı, hak edilmemiş ödüllerin verilmesini veya haksız ayrımcılığı içeren ve olumsuz anlamda kullanılan bir terimdir. Latince *"nepos"* (yeğen) kelimesinden türetilen kavram, Papa Callixtus III'ün (1378-1458) yeğenlerini kardinal olarak atamasından ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla devlet veya şirket yönetimlerinde de çevresel çıkar ilişkilerine (akraba/tanıdık) dayalı olarak liyakatsizliğin esas olduğu bir bağlantıdır. Nepotizmin temel amaçları, özgül bir statüden/metadan pay dağıtmak ve/veya destek toplamaktır. Richard D. White, "Consanguinity by Degrees: Inconsistent Efforts to Restrict Nepotism in State Government", **State and Local Government Review**, C. 32, No: 2, 2000, s. 108-120; Joan G. Wexler, "Husbands and Wives: The Uneasy Case for Antinepotism Rules", **Boston University Law Review**, C. 62, No: 1, 1982, s. 75-142.

[168] Erdmann, Engel, "Neopatrimonialism Revisited...", s. 9-19.

[169] Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, s. 143, 144.

[170] H. E. Chehabi, Juan J. Linz (ed.), "A Theory of Sultanism 1: A Type Of Nondemocratic Rule", **Sultanistic Regimes**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1998, s. 4-6.

[171] Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, s. 151.

[172] Linz, **a.g.e.**, s. 54.

[173] Goodwin, "Old Regimes and Revolutions...", s. 584. Patrimonyal ve neopatrimonyal rejimler üzerinde sürdürülen kavramsal tartışmaların temelinde, Max Weber'in meşruiyetin kaynakları bağlamında geleneksel ve karizmatik otorite tipolojileri bulunduğu aşikârdır.

başkanlık bahsinde incelendiği üzere caudillo iktidarının neopatrimonyal rejimler ile bürokratik askerî otoriter rejim arasındaki sınır üzerinde olduğunu belirtmek gerekir.[174] H. E. Chehabi ve Juan J. Linz geleneksel çizgideki patrimonyal rejimlerin radikal biçimini saltanatçılık olarak gösterirken, bunların modern formlarının neopatrimonyal ve neosaltanatçı olduğunu vurgulamışlardır. Ancak modern çağda tam anlamıyla saltanat rejimine uygun karakterde bir örnek bulmak ampirik gerçeklikle örtüşmeyeceğinden, farklı seviyelerde ve düzeylerde saltanatçı eğilimler gösteren rejimler olabileceğinin de altını çizmişlerdir.[175] Saltanatçı eğilim gösteren rejimlerde siyasal sistem ile devlet ağırlıklı olarak iç içe geçmiştir. İdeolojik bir altyapıları olmadan, meşru bir görünüm sergilemek için bir anayasa yürürlüğe sokulur ya da bir önceki rejimin anayasası kullanılır. Rejim kurumsallıktan uzaklaştığı için ödül/ceza dürtüleriyle çalışır hale geldiğinden toplumsal desteğini yitirir. Bu açılardan, saltanatçı rejimlerin totaliter rejimlerden ayrıldığı nokta meşruluğunu sağlamaya çalıştığı gerçek bir ideolojiye bağlı olmayışları, otoriter rejimlerden ayrıldığı nokta ise kurumsallaşmamış yapılanmalarıdır.[176] Özellikle patrimonyal rejimlerde iktidara rakip veya aday olan tüm potansiyel tarafların ortadan kaldırılması anlamına gelen ve yaygın bir şekilde görülen politik suikastların, modern dönemde de saltanatçı rejimler içerisinde cereyan ettiği görüş, totaliter rejimler için de dile getirilen bir iddiadır.[177] Ancak aradaki en büyük fark totaliter rejimlerin sahip olduğu ayrıntılı ideolojik yapıyla sistemdeki meşruiyetin sağlanmaya çalışılmasıdır. Saltanatçı rejimlerde detaylı bir ideoloji görülemeyeceği gibi rejimin herhangi bir meşruiyet kaygısı da bulunmamaktadır. Öte yandan saltanatçı rejimlerin, otoriter rejim başta olmak üzere diğer rejimlere kıyasla önemli bir eksikliği, sistemin farklı rejimlere geçişinin kapalı olmasıdır.[178] Dolayısıyla saltanatçı rejimlerde politik krizlere politik çözümler

[174] Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, s. 156; Erdmann, Engel, "Neopatrimonialism Revisited...", s. 30.
[175] Chehabi, Linz, "A Theory of Sultanism 1...", s. 6-9.
[176] Chehabi, Linz, **a.g.e.**, s. 10-25.
[177] Feliks Gross, "Political Violence and Terror in Nineteenth and Twentieth Century Russia and Eastern Europe", C. 8, **Assassination and Political Violence**, ed. James F. Kirkham, Sheldon G. Levy, William J. Crotty, A Report to the National Commission on the Causes and Prevention of Violence, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1969, s. 423, 424.
[178] Juan J. Linz, Alfred Stepan, **Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1996, s. 52-54.

üretilme kapasitesi oldukça düşük olduğu için siyasal sistemin kilitlenmesi ve çökmesi daha muhtemeldir.[179]

Tanım ve kıyaslarda sözü edilen ve Latin Amerika'da da örnekleri görüldüğü iddia edilen totaliter rejimlere bakıldığında ise ideolojik yönlendirme, açık terör ve vahşet üzerine kurulan geniş kapsamlı politik kurallar bütünü görülmektedir. Otoriter rejimden ayrıldığı nokta, toplumsal ve bireysel varlığın üzerinde yükselen bütün bir iktidarı amaçlamasıdır. Bu amaçla özel hayat ve sivil toplumu tasfiye etmeye çalışır.[180] Juan J. Linz'e göre olağanüstü durumlar dışında bile, yargı süreci olmadan, sistematik, yaygın ve örgütlü bir biçimde ölüm de dahil olmak üzere cezalar verilmesi totaliter rejimlere yönelik bir durumdur.[181] Bu rejimlerin, norm süreçlerinin işlemediği, hukuki mekanizmanın çalışmadığı, sistem döngüsündeki beslemelerin göz ardı edildiği, sivil toplumun asimile edilmeye çalışıldığı bir yapı olarak, meşruluğu yaygın destekten değil özgül destekten sağlamaya çalışan ancak ani krizlerle karşı karşıya kalabilen yapılar olduğu söylenebilir.[182] Öte yandan otoriter rejimler de totaliter bazı eğilimler ve/veya özellikler sergileyebilir olsa da bu durum onları tamamen totaliter bir rejim yapmamaktadır. Totaliter rejimler tam anlamıyla kurumsallaşmış sistemli bir yapıyı içerir.[183] Sistemlerdeki tüm bu farklılıklara veya geçişkenliklere rağmen uygulamadaki

---

[179] H. E. Chehabi, Juan J. Linz (ed.), "A Theory of Sultanism 2: A Type Of Nondemocratic Rule", **Sultanistic Regimes**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1998, s. 43.

[180] Heywood, **Political Ideologies...**, s. 207.

[181] Linz, **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, s. 104; Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski tüm totaliter diktatörlüklerde altı temel özellik bulunduğunu belirtmiştir: *"Tüm hayatı kapsayan resmî bir doktrin bütününden oluşan ayrıntılı bir ideoloji; tek bir kişinin (diktatör) başında olduğu, toplam nüfusa kıyasla azınlık bir kesimi temsil eden ve bürokrasiye üstünlük sağlamış tek bir kitle partisi; parti veya gizli polis kontrolüyle, rejimin düşmanlarına ve bazı sınıflara yönelik fiziksel veya psikolojik terör; basın, yayın gibi tüm iletişim teknolojilerinin parti ve hükümet tarafından tekelleşmiş kontrolü; tüm silah gücünün tekelleşmiş kontrolü; tüm ekonominin merkezî kontrolü."* Carl J. Friedrich, Zbigniew K. Brzezinski, **Totalitarian Dictatorship and Autocracy**, Second Edition, Cambridge, Harvard University Press, 1965, s. 22.

[182] Bu noktada Arendt'in vurgularına dikkat etmek gerekir. Arendt öncelikle totaliter rejimlerin kitle desteğiyle var olduklarını belirtmektedir. Ancak rejimin doğasında bulunan sınırsız iktidar talebi, tüm insanlara yönelik kusursuz bir tahakküm ile gerçekleşir. Özel hayat ile beraber yaşamın kamusal alanı tahrip edilerek insanlardan ayrıştırılır ve insanların siyasal kapasiteleri devre dışı bırakılır. Öte yandan totaliter rejimlerde muhalefette yer almayı seçmek de mümkündür ancak cezalandırılmayla sonuçlanacağından hükmü olmayan bir özgürlüktür. Arendt totaliter rejimleri nihai olarak şu şekilde özetler: *"Yasallık tiranlaşmayan yönetimlerin özü, yasasızlık da tiranlığın özü ise, terör totaliter tahakkümün özüdür."* Hannah Arendt, **The Origins of Totalitarianism**, Renewed, New York, Schocken Books, 2004, s. 387, 558, 559, 588, 599, 612.

[183] Roger Caillois totaliter rejimlerde, iktidarın her zaman bir miktar karizmatik olduğunu belirtmiştir. Roger Caillois, "Karizmatik İktidar", çev. Esra Özdoğan, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 2005, s. 88; Bu ayrımların dışında Latin Amerika siyasal sistemlerine yönelik kullanılabildiği görülen *"post-*

benzerliklerin vurgulanması için Donald E. Schulz'un yönelttiği soru ise oldukça önemlidir: *"Totaliter Yugoslavya, otoriter Guatemala'dan gerçekten daha mı baskıcıdır?"*[184]

1.2. Toplumsal Hareketler ve Şiddet

"Özgürlük zalim tarafından asla gönüllü olarak verilmez; ezilenler tarafından talep edilmelidir."[185]

Şiddet karşıtlığı ve sivil itaatsizliğiyle bilenen, sivil haklar aktivisti Martin Luther King Jr.'ın bu deyişi toplumsal hareket kavramının temel motivasyonunu özetleyen bir cümledir. İnsanlık tarihi boyunca çoğunlukla görüldüğü üzere, haklar kitlelere kendiliğinden verilmemiş, kitleler tarafından alınmıştır. Toplumsal hareketler tam olarak bu hak mücadelesinden ortaya çıkan bir olgudur. Ancak toplumsal hareketler hem teoride hem de uygulamada çeşitli aktörlerin ve faktörlerin rol aldığı süreçlere işaret eder. Toplumsal hareketlerin alt bir başlığı olan devrim olgusu Christopher Hill'e göre çok karmaşık olaylar bütünü olarak görülmelidir. Zira çok sayıda kadın ve erkek, ekonomik ihtiyaçların yanı sıra siyasi ve dinî ideallerle de eyleme dahil olurlar.[186] Toplumsal hareket konusu da aynı şekilde karmaşık bir olgudur ve geniş kitlelerin harekete geçmesi kolaylıkla ortaya çıkabilen bir fenomen değildir. Eric J. Hobsbawm, yerel veya bölgesel eylemlerin ancak doğal, ekonomik, politik veya ideolojik kuvvetlerin etkisiyle geniş bir eyleme dönüşebileceğini

---

totaliter" kavramı da yörede izleri olduğu iddia edilen bir başka rejim biçimidir. Post-totaliter sistemler klasik diktatörlükten farklılaşan özel bir totaliter sistemi ifade eder. Totaliter yapılar, yöneticilerin reformcu yaklaşımlarıyla, ideolojik motivasyonların yitirilmesiyle ve sosyal, kültürel ve hatta ekonomik direniş alanlarının ortaya çıkmasıyla, post-totaliter evreye girebilmektedirler. Václav Havel, "The Power of the Powerless", **The Power of the Powerless**, ed. John Keane, New York, M. E. Sharpe, 1985, s. 24-37; Linz, Stepan, **Problems of Democratic Transition...**, s. 51; Örneğin bir sivil toplum kuruluşu olan Students for Liberty'de yayımlanan bir yazıda, birebir tanıma uymasa da, Arjantin'de Peronizm ve Venezuela'da Chavizm'in post-totaliter sistemler olduklarının söylenebileceği belirtilmektedir. Milica Pandzic, "The Post-Totalitarian Systems of Latin America", **Students for Liberty**, 15.12.2020, (Çevrimiçi) https://studentsforliberty.org/north-america/blog/post-totalitarian-systems-of-latin-america/, 22.03.2021.

[184] Donald E. Schulz, Douglas H. Graham (ed.), "Ten Theories in Search of Central American Reality", **Revolution and Counterrevolution in Central America and the Caribbean**, Boulder, Westview Press, 1984, s. 40.

[185] Martin Luther King, Jr., "Letter from Birmingham Jail", 1963, (Çevrimiçi) https://www.csuchico.edu/iege/_assets/documents/susi-letter-from-birmingham-jail.pdf, 04.03.2020.

[186] Christopher Hill, **Puritanism and Revolution: Studies in Interpretation of the English Revolution of the Seventeenth Century**, New York, St. Martin's Press, 1997, s. 28.

belirtmektedir.[187] Toplumda değişimi hedefleyerek organize haldeki oluşumları ifade eden toplumsal hareketler[188], literatürde oldukça kapsamlı bir kavram olarak ele alınmaktadır. Geniş bir ifadeyle açıklanacak olursa Paul Wilkinson'a göre toplumsal hareket, kasıtlı kolektif bir gayretin her yönde ve her yolla, yani şiddeti, yasa dışılığı, devrimi de hariç tutmadan, değişimi desteklemesidir.[189] Keza Arrighi, Hopkins ve Wallerstein'a göre 19. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal hareketler ile ulusal hareketler özünde *"sistem karşıtı hareketler"*i ifade etmektedir. Ancak zaman içerisinde toplumsal hareketler ile ulusal hareketler arasındaki çizgilerin giderek belirginliğini yitirdiğini ve hatta ikisini ayırt etmenin önemsiz hale geldiğini belirtmişlerdir. Zira bazı durumlarda sistem karşıtı hareketler *"ulusçu anti-emperyalist"* ve *"proleter anti-kapitalist"* zeminde iki taraflı bir meşruiyet edinmeye çalışarak, *"ulusal kurtuluş hareketleri"* eğilimine geçmektedir.[190] David S. Meyer ve Sidney Tarrow'a göre, dayanışma içerisinde ortak amaca sahip insanların, mevcut güç ve dağılımına karşı, elitler, muhalifler ve otoritelerle sürekli etkileşim halinde giriştikleri toplu meydan okumalar, toplumsal hareketlerin en iyi tanımıdır.[191] Manuel Castells ise toplumsal hareketleri, tarih boyunca kurumsal iktidarın kontrolünden bağımsız bir şekilde, iletişim sürecinde kendi kendilerine karşı iktidarı oluşturarak, toplumu ve kurumlarını dönüştürüp yeni değer ve amaçlar üreten mekanizmalar olarak tanımlamaktadır. Toplumda yeni oluşturulan kurumlar toplumsal hayatı örgütleyerek yeni normlar hayata geçirmekte ve bu değerleri temsil etmeye başlamaktadır.[192] Yapıları gereği toplumsal hareketler her zaman belirli rakipler arasındaki toplumsal çatışma olarak tanımlanır. Hareketler içerisindeki aktörler, baskın kültürel değerleri veya kurumsal kuralları kırmaya çalışır. Bu bakımdan birçok isyan ve ayaklanma, içsel bir krizin ve toplumsal sistemin tekrar organize edilmesine yönelik işareti olabilmektedir.[193]

---

[187] Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 143-148.
[188] Ahmet Uysal, "Toplumsal Hareketler İçin Kaynak Yaratma ve Kullanma Stratejileri", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10, No: 2, 2009, s. 217.
[189] Paul Wilkinson, **Social Movement**, London, Macmillan, 1971, s. 27.
[190] Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, **Antisystemic Movements**, London, Verso, 1989, s. 26-31.
[191] David S. Meyer, Sidney Tarrow (ed.), "A Movement Society", **The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 1998, s. 4.
[192] Castells, **Networks of Outrage and Hope...**, s. 9.
[193] Alain Touraine, "An Introduction to the Study of Social Movements", **Social Research**, C. 52, No: 4, 1985, s. 772; Arrighi, Hopkins, Wallerstein, **Antisystemic Movements**, s. 29-31; Alberoni Francesco da bu genellemeyi kabul eder ancak sayısız hareketin de doğrudan kurumların (sendika, siyasi parti gibi)

Görüldüğü üzere karmaşık yapıları sebebiyle tek bir başlık altında incelenmesi mümkün olmayan toplumsal hareketlerin yapı ve niteliklerine göre kategorizasyonu kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Bu konuda David F. Aberle'nin oldukça sade ama yetkin tablosu önemli bir anahtar olacaktır.

		Değişim Öznesi	
		Birey	*Toplum*
Değişim Odağı	*Kısmi*	Değiştirici	Reformcu
	Bütün	Kurtarıcı	Devrimci

Tablo 1.1: Toplumsal Hareket Sınıflandırması[194]

Kaynak: David F. Aberle, **The Peyote Religion Among the Navaho**, Second Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 1982, s. 316, 317; John J. Macionis, **Sociology**, Sixteenth Edition, Harlow, Pearson, 2018, s. 631, 632.

Farklılıklarına rağmen bütün toplumsal hareketlerin üç unsur üzerinde de kesiştiği görülmektedir: Özgül amaçların varlığı, uyumlu organizasyon yapısı ve birleştirici ideoloji.[195] Keza yapısı itibarıyla toplumsal hareketlerde genel olarak değişime yönelik amaç yaygın kabul gören bir durumdur. Örneğin Giddens toplumsal hareketleri, toplumdaki mevcut düzenin bazı kısımlarına yönelik büyük değişimleri hedefleyen kolektif hareketler olarak görmektedir. Ayrıca devlet ve bürokrasi çalışmalarının yanı sıra toplumsal hareketler sosyolojisinin de Weber'den oldukça yararlandığını ekler. Weber'e göre toplumsal hareketler, büyük oranda geçmişe ait olan davranış biçimlerinin, hızlı bir şekilde öne sürülen değişim kaynakları aracılığıyla

ürünü olduğunu vurgular. Alberoni Francesco, **Movement and Institution**, çev. Patricia C. Arden Delmoro, New York, Columbia University Press, 1984, s. 15.

[194] Tabloda görüldüğü üzere, özne ve odak olarak iki temel tema üzerinden dört toplumsal hareket sınıflandırması yapılmış ve bunlar şu şekilde açıklanmıştır. Değiştirici hareketler: Bireylerde kısmi değişimleri hedefler. Nüfusun belirli bir kesiminde kısıtlı bir değişim amaçladığı için mevcut düzeni en az tehdit eden hareket tipidir. Kurtarıcı hareketler: Bireylerde tam bir değişimi hedefler. Amaçları, belirli insanların hayatlarını kurtarmalarına yardımcı olmaktır. Örnek olarak, mezhepsel hareketler veya bağımlılıkla mücadele eden kuruluşlar gösterilebilir. Reformcu hareketler: Toplumda kısmi bir değişimi hedefler. Mevcut siyasal sistemin içerisinde kalarak hareket etmektedir. Yeni bir sosyal kalıp isteyenler veya mevcut/eski sosyal kalıpları isteyenler şeklinde iki grupta ayrılabilirler. Kadınların oy hakkı talepleri, zorunlu aşılama lehindeki hareketler ve isyanlar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Devrimci hareketler: Tüm toplumda tamamen değişimi hedefler. Toplumsal hareket ajandasındaki en radikal yönelimdir. Bazen belirli hedefler peşinde koşan, bazen de ütopik hayaller kuran devrimci hareketler, mevcut sosyal kurumları kusur görerek reddeder ve yerine alternatif bir yapı sunar. David F. Aberle, **The Peyote Religion Among the Navaho**, Second Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 1982, s. 316, 317; Tabloda John J. Macionis'in yorumlarından da yararlanılmıştır. John J. Macionis, **Sociology**, Sixteenth Edition, Harlow, Pearson, 2018, s. 631, 632.

[195] Lewis A. Coser vd., **Introduction to Sociology**, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1983, s. 434.

sarsılması veya ortadan kaldırılmasını sağlayan dinamik parametrelerdir.[196] Buradan anlaşılacağı üzere toplumsal hareketler, tartışmacı ve uzlaşmacı açıdan kolektif eylem aracılığıyla kurumsal değişiklikleri içeren toplu mücadeleyi içerir. Bu mücadelenin amacı ise, güç ve otoritenin dağılımında ve etkilerinde değişiklikler oluşturmaktır.[197] Önceki bölümlerde Easton üzerinden tarif edilen sistem döngüsünün işlemediği süreçlerde, toplumsal krizlerin artması beklenir. Bir diğer deyişle sisteme entegre edilmeyen talepler, toplumda kontrolsüz gerginliklere dönüşür.[198] Toplumsal normlar tüketilerek, ortak uyum bozulur ve toplumun çözülmesi başladığı için toplumsal hareketler şiddetlenir.[199]

Çalışmada sıklıkla değinilen ve değinilecek olan bir diğer olgu da şüphesiz kitlelerdir. Toplumsal hareketlerin temel mekanizması olan kitlelere yönelik rasyonel ve irrasyonel çeşitli yaklaşımlar geliştirilmekle beraber kitlelerin doğası gereği sahip oldukları dinamik yapılarından ötürü bulundukları coğrafya ve dönemlere göre her daim değişime uğrayabildikleri öne sürülmektedir. Elias Canetti'nin kitlelere yönelik öne sürdüğü dört özellikle, konuya giriş çerçevesi çizmek mümkündür:

- İlk olarak, kitleler her zaman büyümeyi hedeflemektedirler. Doğal bir sınır bilmezler. Yapay olarak sınırlara hapsedilmeye çalışıldıkları yerlerde ise patlamaya eğilimlidirler. Bu bakımdan kitleleri tamamen zapt edebilecek bir kurum yoktur.
- İkincisi, kitleler kendi içlerinde daima eşittirler. Eşitlik, kitlenin temel motivasyonudur ve bunu bozabilecek unsurlardan uzak durulur.
- Üçüncüsü, kitleler yoğunluğu sever. Yani bütün olmak esastır. Parçalanmamalı, bölünmemelidir. Her şey kitle olmalıdır.

---

[196] Anthony Giddens, **Sociology: A Brief But Critical Introduction**, Second Edition, London, Macmillan Education, 1986, s. 87.
[197] J. Craig Jenkins, William Form, "Social Movements and Social Change", **The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization**, ed. Thomas Janoski vd., Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 332.
[198] Wilbert E. Moore, **Social Change**, Second Edition, New Jersey, Prentice-Hall, 1974, s. 10, 11; Wilbert E. Moore, Arnold S. Feldman, "Society as a Tension-Management System", **Behavioral Science and Civil Defense**, ed. George W. Baker, Leonard S. Cottrell, Washington, D.C., National Academy of Sciences-National Research Council, 1962, s. 102.
[199] Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015, s. 217.

- Dördüncü ve son olarak, kitlelerin istikamete ihtiyacı vardır. Doğası gereği hareket halinde olan kitleler, bir hedefe yönelmeyi ister. Kitlenin seçeceği ortak yön, eşitliğini kuvvetlendirir. Ortak hedefler, üyelerdeki farklılıkları ortadan kaldırarak bütünleştirir. Kitleler, yönleri olduğu müddetçe varlıklarını sürdürebilir.[200]

İlerleyen bölümlerde şiddet nosyonu incelenirken detaylı ele alınacağı üzere, bireylerin kimlikleri sosyal ilişkiler yoluyla inşa edilir ve şekillenir.[201] Bu bakımdan bireylerin ve ardından kitlelerin hareketlere dahil edilebilmesi için sosyal ağlara ihtiyaç oluşur. Çünkü toplu eylemin maliyeti ve tehlikeleri arttıkça, katılım yoğunluğu azalacağı için, bireylerin katılımlarının sağlanmasına yönelik bağların da çeşitli ve güçlü olması gerekmektedir.[202] Sosyal ağlar bireylerin kimliklerini pekiştirirken aynı zamanda onlara ideolojik bir zemin oluşturmak için siyasi bilinç de sağlar. Bu süreç, kitlesel hareketin erken safhasını ifade etmektedir.[203] Klasik düşüncenin aksine bu sosyal ağların büyük oranlarda olması gerekmez. Sosyal ağların oluşabileceği her kuruluş insanları statükoyu desteklemekten ziyade eleştirmeye yöneltebilir, belli bir amaca sahip insanlarla, gerekli politik becerilere sahip insanları bir araya getirebilir ve bu çevrede yer alan bireylere gerekli motivasyonu sağlayabilir.[204] Dolayısıyla hâlihazırdaki mevcut organizasyonların önemli gruplanmaları ve şubeleri bile yeni bir harekete dahil olabilir veya yeni oluşumlara katkıda bulunabilir. Bu tipteki ara yapılar, toplumsal çatışmayı sanıldığı yönde önlemediği gibi bireysel ve toplumsal motivasyon ve meşruiyet sağlayarak, harekete geçirici bir etki gösterebilir. Bu bakımdan resmî örgütlerin toplum içindeki en büyük referans kaynağı olduğuna yönelik varsayım

---

[200] Elias Canetti, **Crowds and Power**, çev. Carol Stewart, New York, Continuum, 1981, s. 29; Toplumsal hareketin sadece çatışma bazlı bir olgu olmadığı da görülmektedir. Zira çatışmanın varlığı kadar kültürel fikriyat da gereklidir. Dolayısıyla hareketlerin amacı, kültürel değerlerin gerçekleştirilmesi ve aynı zamanda sosyal bir rakibe karşı üstünlük kazanmaktır. Alain Touraine, **Critique of Modernity**, çev. David Macey, Oxford, Blackwell Publishers, 1995, s. 240.

[201] Florence Passy, "Social Networks Matter. But How?", **Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action**, ed. Mario Diani, Doug McAdam, Reprinted, Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 23.

[202] Donatella della Porta, Mario Diani, **Social Movements: An Introduction**, Second Edition, Malden, Blackwell Publishing, 2006, s. 117.

[203] Passy, "Social Networks Matter. But How?", s. 23.

[204] della Porta, Diani, **Social Movements...**, s. 120; Passy, "Social Networks Matter. But How?", s. 22-27, 41-43.

geçersizleşmektedir zira küçük topluluklar içindeki birincil gruplar ve sosyal ağlar da bireyler için bu görevi görebilmektedir.[205]

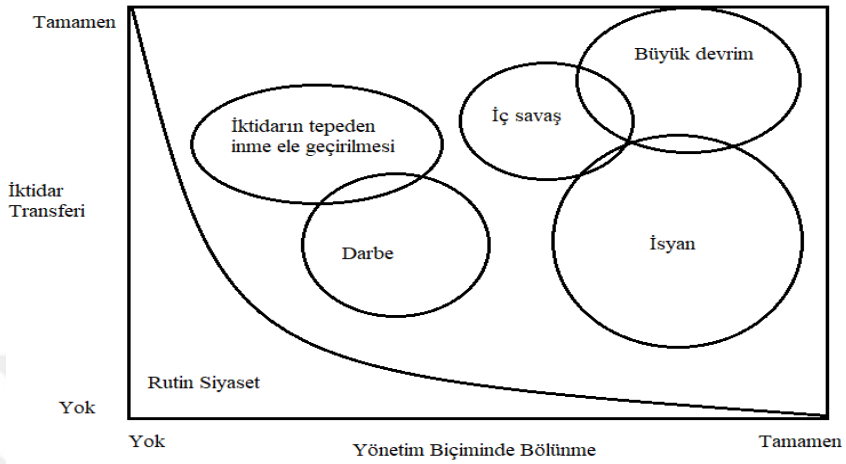

Şekil 1.3: Devrimci Durumların ve Sonuçların Bir İşlevi Olarak Devrim Türleri
Kaynak: Tilly, **European Revolutions...**, s. 16.

Siyasal sistem ve toplumsal hareket ilişkisi bir bakıma algı konseptidir. Frances Fox Piven ve Richard A. Cloward bir protesto hareketinin ortaya çıkması için bilinç ve davranışta dönüşümün gerekli olduğunu belirtir. Bu dönüşüm bireylerin deneyimlediği ve algıladığı sistemin veya onu oluşturan unsurların meşruiyetini kaybetmesiyle başlar. Olağan süreçte yöneticilerin otoritesini ve kurumsal regülasyonların meşruiyetini kabul eden bireyler, olağan dışı sürece geçmeye başlayarak yöneticilerin ve regülasyonların adaletsiz ve yanlış olduğunu düşünmeye yönelirler.[206] Yani üretilen normlar geçerliliğini yitirmeye başlayarak, hakikat siyaseti çöker ve yeni gerçeklik oluşur. Daha ileri boyutlarda ise yeni gerçeklik yeni bir toplumsal sözleşmeye yönelik isteği ve gerektiğinde şiddeti tetikler. Şiddete dayalı toplumsal hareketlerin bir dalını oluşturan devrim hareketleri, bahsi geçen sistem dışı ve rejim üstündeki mücadeleler için verilebilecek bir örnektir. Çünkü mücadelenin hedefi mevcut siyasal sistemin tasfiye edilerek yenisinin inşasını sağlayabilmektir. Jeff Goodwin devrim hareketlerinin toplumsal hareketlerin özel bir alt kategorisi olduğunu kabul etmekle beraber, ikisini birbirinden ayıran net bir çizginin bulunmadığını

[205] della Porta, Diani, **Social Movements...**, s. 120; Maurice Pinard, "Mass Society and Political Movements: A New Formulation", **American Journal of Sociology**, C. 73, No: 6, 1968, s. 684, 685.
[206] Frances Fox Piven, Richard A. Cloward, **Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail**, New York, Vintage Books, 1979, s. 3, 4.

vurgulamaktadır. Bazı durumlarda toplumsal hareketler devrim hareketine dönüşebildiği gibi, bazı durumlarda da devrim hareketleri toplumsal harekete evrilebilmektedir. İkisinin de ortak özelliği doğrudan veya dolaylı olarak siyasal sistemi veya siyasal sistem içerisindeki gücü ele geçirip ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda değişim sağlamayı hedeflemesidir.[207] Charles Tilly'e göre kitlesel hareketler ile benzer özelliklere sahip olan devrimler, bölünen egemenlik sonucunda devlet gücünün yeni iktidar koalisyonuna geçme sürecini ifade etmektedir. Ne var ki, her devrim hareketi devrim ile sonuçlanmamakta, iç savaş veya tepeden el koyma gibi durumlara da dönüşebilmektedir. Tilly, iktidarın aktarımı ve politikada bölünmüşlüğün derecesine göre ortaya çıkan farklı devrim sonuçlarını Şekil 1.3 üzerinde görüldüğü gibi tasvir etmiştir. Farklılıklarına rağmen Tilly tüm bu durum ve sonuçların devrimci nitelik taşıdığını belirtir.[208]

1.2.1. Bireysellikten Kitleselliğe: Toplumsal Hareket Teorileri

"İnsanlar savaşmaktan daha istekli şekilde devrim yapmazlar."[209]

Troçki'nin dile getirdiği bu ifadeyle devrimlere, geniş ifadesiyle toplumsal hareketlere, başvurmanın savaşlar kadar zahmetli olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla toplumları çatışmaya ve devrime sevk eden unsurların bir hayli güçlü motivasyonları olması beklenir. Donatella della Porta ve Mario Diani'ye göre büyük oranda *"sokak siyaseti"* olan toplumsal hareketler, ortak hedeflere ulaşmak için kaynakları paylaşan bireylerin oluşturduğu kolektif eylemlerle sıkı bir şekilde bağlıdır. Zira kolektif eylemin her bölümü, ayrı olaylardan ziyade daha uzun süreli bir eylemin bileşenleri olarak algılanırsa ve eyleme katılanlar, birbirlerini dayanışma ve ideal birlik içerisinde

[207] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 10, 11; Michael Mann ise isyancı bir halk hareketinin devrim olarak tanımlanabilmesi için egemen bir rejimi devirdikten sonra toplumsal gücün dört kaynağı olan ideolojik, ekonomik, askerî ve politik güçlerden en az üçünün önemli bir derecede değiştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Michael Mann, **The Sources of Social Power: Globalizations, 1945-2011**, C. 4, Cambridge, Cambridge University Press, 2013, s. 246.

[208] Bir isyan büyük bir devrime veya iç savaşa evrilebilir. Büyük bir devrim için hem yönetim biçiminde temel bir bölünme hem de büyük bir iktidar transferi (değişikliği) gerekir. Yani hem devrimci durum hem de devrimci sonuç ortaya çıkar. İç savaş ise devrimci durumu içermesine rağmen devrimci bir sonuç olarak iktidar transferine yol açmayabilir. Darbe ve iktidarın tepeden kazanımı, devrimci bir sonuç olarak iktidar değişikliğini içerse de yönetim biçiminde geniş bir bölünmeyi kapsamadığı için devrimci bir durum niteliği taşımamaktadır. Tilly, **European Revolutions...**, s. 13-15.

[209] Leon Trotsky, **History of the Russian Revolution**, çev. Max Eastman, Chicago, Haymarket Books, 2008, s. 740.

hissederlerse, bir toplumsal hareket dinamiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla toplumsal hareketler, ortaklaşan kimlikler ve amaçlar doğrultusunda, geleneksel araçlar kullanmayan birey ve örgütlerin ağıdır.[210] Önceden de değinildiği gibi hareketlerin niteliğinde ağların yeri oldukça önemli bir konumdadır. Zira Castells'in vurguladığı üzere iletişim mekanizmaları yani bireylerin sözlü, yazılı ve/veya dijital şekillerde iletişim ağları oluşturabilmeleri, hareketlerin katılıma açık veya kapalı oluşlarını belirlemektedir.[211] Porta ve Diani, toplumsal hareketlerin kamuoyunu değiştirmeyi amaçlamasının yanı sıra politika uygulayıcılarından destek kazanmaya ve halkın olduğu kadar politik elitlerin de değerlerini değiştirmeye çalıştığını vurgulamaktadır.[212] Bu durum doğası gereği içerisinde çatışmayı bulundurur. Keza Charles Tilly de tezahür eden toplumsal hareketlerin başka kişi veya grupların çıkarlarıyla çatışacak hak taleplerini içermesi sebebiyle çatışmacı yapıda olduğunu vurgular.[213] Politika yapıcı ve uygulayıcılarından bahisle devletin toplumsal hareketlerle olan ilişkisi ise, belli başlı bazı stratejilerden yola çıkarak şu şekillerde açıklanabilir:

- *"Köylü örgütleri ve sendikalar gibi çatışmacı olmayan siyasete sahip, sınıf temelli ve sistem karşıtı örgütlere paralel örgütler kurmak,*
- *Belirli koşullar altında ve mümkün veya gerekli olduğunda sistem karşıtı gündeme sahip sınıf temelli örgütleri bastırmak,*
- *Muhalefet ve direniş güçlerini seferber etme kapasitesine sahip sınıf temelli örgütlerin temsilcileriyle bir diyalog ve müzakere süreci sağlamak,*
- *Liderliği, genellikle STK'ların ara buluculuğuyla ekonomik, sosyal ve siyasi reform politikalarıyla uzlaştırmak,*
- *Bir reform gündemi, ortaklık yaklaşımı ve popülist bir yatıştırma ve klientalizm politikası izleyerek çatışmacı örgütleri pasivize etmek,*
- *Sivil toplum içinde reformist bir yönelime ve demokratik bir gündeme sahip örgütleri güçlendirmek ve sistem karşıtı gündem ile politikalarında doğrudan çatışmacı bir eyleme sahip örgütleri zayıflatmak,*
- *Bunların hepsi başarısız olduğunda, sistem karşıtı gündeme sahip grupları politika oluşturan forumlara ve kurumlara dahil etmek."*[214]

---

[210] della Porta, Diani, **Social Movements...**, s. 19, 23 29; Donatella della Porta, **Clandestine Political Violence**, Cambridge, Cambridge University Press, 2013, s. 14.
[211] Castells, **Networks of Outrage and Hope...**, s. 15.
[212] della Porta, Diani, **Social Movements...**, s. 233.
[213] Charles Tilly, **Social Movements, 1768-2004**, Boulder, Paradigm Publishers, 2004, s. 3; Doug McAdam, Sidney Tarrow, Charles Tilly, **Dynamics of Contention**, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, s. 5.
[214] James Petras, Henry Veltmeyer, **Social Movements and State Power: Argentina, Brazil, Bolivia, Ecuador**, London, Pluto Press, 2005, s. 224, 225.

Bu maddelerden anlaşılacağı üzere devletler toplumsal hareketler ile olan ilişkilerini öncelikli olarak hareketlere rekabet oluşturma veya hareketleri bastırarak tasfiye etme politikalarıyla tesis ederken, bu politikalarda başarısız olunması durumunda müzakere, pasifleştirme veya uzlaştırma politikalarına başvurmaktadır. Nihai olarak halen devamlılığını sürdürebilen hareketler ise politika yapıcı kurumlara dahil edilmek zorunda kalmaktadır. Mario Diani'nin özetlediği üzere 1960'lı yıllardan bu yana dört temel toplumsal hareket yaklaşımının üzerinde durulur. Bunlar, kolektif davranış teorisi, kaynak seferberliği teorisi, siyasi fırsatlar/süreç kuramı ve yeni toplumsal hareketler yaklaşımıdır. İlk üçü Amerikan literatüründe etkinken, sonuncusu Avrupa literatüründe etkilidir. Farklılıklarının yanı sıra, bu dört yaklaşımdaki ortak varsayımları ele alarak genel bir toplumsal hareket sentezi de yapan Diani, şu dört maddenin değişmezliğini vurgular:

- *"Resmî olmayan etkileşim ağları,*
- *Ortak inançlar ve dayanışma,*
- *Çatışma içeren sorunlarda kolektif eylem,*
- *Büyük ölçüde kurumsal olanın ve toplumsal yaşamın rutin süreci dışında sergilenen eylem."*[215]

Kitlelerin harekete geçmesini ele alan yaklaşımlar şüphesiz bu kadarla kalmayıp daha geniş bir yelpazede incelenmektedir.[216] Zira toplumsal hareketler ontolojik düzeyde önemli bir yaşam döngüsünü içermektedir. Bireysellikten, kitleselliğe geçiş bu döngü içerisinde gerçekleşir. Döngü genel olarak dört evrede kendini göstererek sona erer: Ortaya çıkış, birleşme, bürokratikleşme ve geri çekiliş.[217]

---

[215] Diani, "The Concept of Social Movement", s. 3, 7.

[216] Fakat bu yaklaşımların fazlalığı bir *"sentez"* ihtiyacına yönelik tartışmaya da konu olmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra yapılan çalışmalarda, bir toplumsal hareketi sadece tek bir yaklaşımla açıklamanın oldukça zor bir uğraş olduğu ve hatalara yol açılabileceği vurgulanmaktadır. Bu yüzden yaklaşımlar arası etkileşim ve senteze önem verilmektedir. Doug McAdam, Sidney Tarrow, Charles Tilly, "Toward an Integrated Perspective on Social Movements and Revolution", **Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure**, ed. Mark Irving Lichbach, Alan S. Zuckerman, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 151.

[217] Ortaya çıkış evresi, bireysel şikâyetlerin bir toplumsal hareket organizasyonunda bir araya gelmesiyle hızlanır. Organizasyonda birer hareket üyesi haline gelen bireyler, sorunlar hakkında bilinci arttırır ve genel nüfus arasında hoşnutsuzluk hissiyatının gelişmesinde itici kuvvet haline gelirler. Birleşme evresi, hareketlerin sorun ve hedeflerinin net bir şekilde tanımlandığı evredir. Artık hareketin üyeleri rastgele bir araya gelen memnuniyetsiz bireyler değil, örgütlü ve stratejik bir konuma gelen ve lider arayışına girebilen bir konuma yükselir. Bu aşamada toplumsal hareketler gücünü göstermek ve taleplerini vurgulamak için kitlesel eylemlerde bulunabilirler. İkinci aşama bir anlamda kitleselliğe yönelik ilk önemli adımdır. Gerginlik artık gizlilikten çıkarak yaygın hale gelmeye başlar ve koordinasyon sağlanır. Üçüncü evre olan bürokratikleşme, organizasyonların hedeflerini belirleyerek,

Nitekim, başlangıcı olan her şeyin bir sonu olacağından toplumsal hareketler de bazı sonuçlarla nihayete erer. Peki bir hareketin başarılı veya başarısız olarak tanımlanmasındaki ayrım nasıl yapılmaktadır? Şüphesiz her hareket başlangıcında birtakım hedeflerle yola çıkmaktadır ve bu hedeflere ulaşılması, hareketin de başarılı olduğuna yönelik bir gösterge olabilir.[218] Devrimci bir hareketin iktidarı ele geçirmesi ve ekonomik, politik, sosyal değişimleri sağlaması da hareketin başarıya ulaştığını gösterir niteliktedir. Tepki gören bir yasanın yürürlükten kaldırılması ve krize yol açan bir uygulamanın sona erdirilmesi gibi kitlesel hareketlere konu olan unsurlara yönelik değişimler de başarı olarak algılanabilir.[219] Bunların yanı sıra toplumsal hareketler tabanda hareketin amacına ve üyelerine bağlı bireyler ve gruplar yetiştirildiğinde de başarılı görülebilmektedir. Dolayısıyla bir hareketin doğrudan etkili olamasa da geleceğe yönelik izler, motivasyonlar, düşünceler bırakabilmesi ve toplumsal bir zemin oluşturmaya başlaması o hareketin en azından tamamen başarısız olmadığına yönelik bir olgudur.[220]

1.2.1.1. Kitlesel Eylemin Yapı Taşları: Gündelik Direniş ve Toplumsal Eşkıyalık

Toplumsal hareketlerin doğrudan ve aniden kitlesel bir şekilde açığa çıkabilmesi mümkün olsa da çoğunlukla her kitlesel hareketin temelinde bireysel ve gündelik direnişler yer almaktadır. James C. Scott'ın gerçek bir direnişin, organize,

---

bunları gerçekleştirebilecekleri koordineli stratejilerin ortaya çıkmasını içerir. Öte yandan bu stratejiler günlük operasyonlar gerektireceğinden alanında uzmanlaşmış profesyonel *"çalışan"*ların hareketlerde yer almasına gerek duyulur. Dolayısıyla hareketlere artık sadece yoğun kitleler ve sürükleyici liderler değil, eğitimli personeller gerekmektedir. Toplumsal hareketlerin *"kurumsallaştığı"* bu aşama, hedeflerine ulaşabilmeleri konusunda da belirleyici olmaktadır. Nihai olarak da son evre, geri çekilmedir. Geri çekilme; baskı, birleşme, başarısızlık veya başarı sebeplerinden biriyle oluşan bir sonuçtur. İktidarın veya bir otoritenin hareket üzerindeki baskısı, organizasyonun dağılmasına sebep olabilmektedir. Öte yandan oldukça merkezîleşmiş bir organizasyondaki *"karizmatik lider"* iktidarla veya başka bir organizasyonla iş birliği yaparak da hedef değişikliğine veya geri çekilmeye karar verebilir. Jonathan Christiansen, "Four Stages of Social Movements", **Theories of Social Movements**, ed. The Editors of Salem Press, California, Salem Press, 2011, s. 16-21; Rex D. Hopper, "The Revolutionary Process: A Frame of Reference for the Study of Revolutionary Movements", **Social Forces**, C. 28, No: 3, 1950, s. 273.

[218] Paul Burstein, Rachel L. Einwohner, Jocelyn A. Hollander, "The Success of Political Movements: A Bargaining Perspective", C. 3, **The Politics of Social Protest: Comparative Perspectives on States and Social Movements**, ed. J. Craig Jenkins, Bert Klandermans, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1995, s. 281, 282.

[219] Burstein, Einwohner, Hollander, **a.g.e.**, s. 282, 283.

[220] Gia Nardini vd., "Together We Rise: How Social Movements Succeed", **Journal of Consumer Psychology**, C. 31, No: 1, 2020, s. 115.

sistematik, iş birliği içerisinde, ilkeli, devrimci sonuçları hedefleyen, otoriteyi temelden hedef alan karakteristik özellikleri olması gerektiğini savunan Marksist ve liberal anlayışlara karşı çıkarak, alt sınıflar tarafından gerçekleştirilen organize ve sistematik olmayan, bireysel, ekonomik ve siyasi mücadelelerin de önemini vurgular.[221] Direnişin her yerde oluşu, her kademede ve her alanda kendini göstermesiyle ortaya çıkmaktadır ve bu, Scott'ın gündelik direniş kuramıyla anlam kazanmaktadır. Gündelik direnişi vurgulamak için köylü ayaklanmalarını örnek gösteren Scott, köylü ve köylülerden çıkar elde eden taraflar arasındaki mücadelenin sıradanlığına ve devamlılığına dikkat çekmektedir. Her ne kadar rutin bir eylem gibi gözükse de gündelik direniş enstrümanları veya Scott'ın adlandırmasıyla *"nispeten zayıf grupların sıradan silahları"* arasında, ayak sürümek, teşhircilik, sahte itaat, hırsızlık, sahte cehalet, iftira, kundakçılık, sabotaj, gizli saldırı ve cinayet gibi geniş yelpazede araçlar bulunmaktadır. Gündelik direniş biçimi doğrudan otoriteyle veya elit unsurlarla karşı karşıya gelmeden, çok az planlama ve koordinasyon gerektiren veya hiç gerektirmeyen, bireysel mücadelelerdir.[222] Böylece Scott toplumsal direniş hareketlerinin kitlesel, örgütlü ve koordine olması gerektiğine dair algıya karşı çıkarak, analize önemli bir perspektif eklemiştir. Baskıya karşı duruş toplumdaki en alt kademenin elindeki en mikro imkânlarla bile gerçekleşebilmektedir.[223] Bu açıdan

[221] Scott, **Weapons of the Weak...**, s. 292.

[222] James C. Scott, "Everyday Forms of Resistance", **The Copenhagen Journal of Asian Studies**, C. 4, 1989, s. 34; Scott, **Weapons of the Weak...**, s. 29; Gündelik direnişe baskı karşıtı direniş ve üretici direniş olarak iki ayrım getiren Scott, baskı karşıtı direnişin egemenlerin ajandasına yönelik bir sabotaj çabası olduğunu, üretici direnişin ise yeni kurum ve pratik inşasına yönelik gaye taşıdığını belirtir. Fakat her durumda da gündelik direniş tahakküme yönelik önemli bir karşı duruştur. Utku Özmakas, "'Gündelik Direniş' ve Direnişin Koordinatları", **Alternatif Politika**, C. 11, No: 3, 2019, s. 657-665; Keza Thompson'ın onlarca sayfasını ayırdığı *"Luddculuğu"* (makine kırıcılık) bu noktada vurgulamak yerinde olacaktır. Bireysel ve anlık öfke sonucu kırılan bir makine ile başlayan Ned Ludd'un süreci, büyük bir örgütlenmeye dönüşerek toplumsal hareket haline gelmiş, hareketin yayılmasıyla işçiler ücretlerinde artışlar gibi bazı kazanımlar elde etmiştir. Thompson, **The Making of the English Working Class**; Özetle, insanlar ellerinden geldikçe farklı şekillerde protesto imkânlarını kullanırlar. Bu amaçla amirlerin yemeğine tükürülmesi, verilen emirlerin sürüncemede bırakılması, kıymetli malların çalınması veya kırılması gibi çok çeşitli yollar kullanılabilmektedir. Amaç bazen sadece kişisel bir tatmin olsa da sıklıkla, bir otoritenin sarsılması için kitle önünde küçük düşürme arzusunu da içermektedir. Jasper, **Protest: A Cultural Introduction to Social Movements**, s. 17.

[223] Birey ve toplumların başvurduğu bir diğer olgu ise, *"sivil itaatsizlik"*tir (civil disobedience). Ancak itaatsizliğin literatürde bir eylem değil, tutum olarak ele alındığı görülmektedir. Hayrettin Ökçesiz'e göre sivil itaatsizlik kamuya açık ve yasaya aykırı, üçüncü kişilerin daha üstün hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protestodur. Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1994, s. 105, 130; John Rawls ise sivil itaatsizliği, yasa veya politikaların değiştirilmesini amaçlayan, hukuka aykırı fakat şiddeti araçsallaştırmayan, kamusal, vicdani ancak politik bir eylem olarak tanımlar. John Rawls, **A Theory of Justice**, Revised Edition, Cambridge, Harvard University Press, 1999, s. 320; Ayrıca konuyu

gündelik direniş, hem ihtiyacı olan hem de sağladığı direniş bilinci ile tüm kitlesel hareketlerin yapı taşını oluşturmaktadır. Bu bilincin gelişerek büyümesi toplumsal hareketlerin önemli bir sürecidir. Ernesto Che Guevara'nın sözlerinde dahi bu vurguyu bulmak mümkündür: *"Devrim, insanlar aracılığıyla yapılır, ancak bireyler, devrimci ruhlarını günden güne güçlendirmek zorundadır."*[224] Bu yaklaşımlarla örtüşen bir şekilde Peter Burke de gündelik direnişlerin açık ayaklanmalara veya başka biçimdeki bir toplumsal harekete dönüşme ihtimalleri olduğunu belirterek önemini vurgulamıştır.[225]

Latin Amerika köylülüğü üzerinde çalışmalar yapan Hobsbawm, bu yönde gelişen tüm gündelik direnişleri de önemsemekte ve hatta Latin Amerika'ya tüm Avrupa tarihçilerinin dikkat etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü Hobsbawm'a göre 20. yüzyıl Latin Amerikası, tarım kapitalizmine geçiş sürecinin önemli bir örneğidir. Dahası katı Marksist yorumun dışına çıkarak sınıf bilinci eksikliğinin, sınıf ya da sınıf mücadelesi eksikliği anlamına da gelmediğini ekleyerek köylü eylemlerini önemli bir mücadele hareketi olarak kabul eder.[226] Ancak Hobsbawm'ın köylü hareketlerini daralttığı birkaç nokta da bulunmaktadır. Özellikle az sayıda köylünün bileşkesiyle oluşan büyük köylü hareketlerinin bölgesel hareketlerin koalisyonu olduğunun altını çizer. Tüm ülkede cereyan eden köylü hareketleri eğer devlet yetkilileri tarafından organize edilmiyor veya desteklenmiyorsa, bu hareketlerin eş zamanlı olarak, ortak siyasal karaktere veya hedeflere sahip olmalarının düşük ihtimalli olduğunu da ekler. Yani köylü hareketlerine önem vermekle beraber yerel köylü isyanlarının etkisinin ve kapsamının düşük olabileceğini belirtmektedir. Ancak yine de köylü hareketleri etrafındaki diğer hareketlerle birleşip, ekonomik, politik veya ideolojik ek kuvvet de kazandığında daha geniş çapta etkili bir hareket haline

teori ve uygulama bazında ele alarak saha çalışmalarını içeren güncel bir çalışma için bkz.: Nevin Türker Yıldız, **Bulgaristan Türklerinin Direnişi: İktidar Karşısında Kimliğin Muhafazası**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2022. Kavramsal öneminin yanı sıra, bu tez çalışmasının esas analizi şiddete dayalı toplumsal hareketler üzerinden olduğu için sivil itaatsizlik konusu kapsam dışı bırakılacaktır.

[224] Ernesto Che Guevara, **Che Guevara Reader**, ed. David Deutschmann, Second Expanded Edition, Fourth Printing, Melbourne, Ocean Press, 2007, s. 227.

[225] Burke, **History and Social Theory**, s. 88.

[226] Harvey J. Kaye, **The British Marxist Historians: An Introductory Analysis**, Cambridge, Polity Press, 1984, s. 152, 153.

gelebilmektedir.[227] Hobsbawm *"toplumsal eşkıyalık"* (social banditry) olarak öne sürdüğü eylem biçimini içsel köylü protestolardan ayrı tutsa da, örgütsüz ve ideolojisiz yapıları sebebiyle modern toplumsal hareketler içerisine yerleştirmez.[228] Öncelikle *"eşkıyalık"* (bandit) kavramının tartışmasını şiddet üzerinden açar ve siyasal sistemin sınırına yerleştirir. Eşkıyalık, kanun ve otoritenin erişemediği özellikle dağlık ve ormanlık bölgelerde şiddete başvuran, silahlı olarak yaşayan, kendi iradelerini zor kullanarak kabul ettiren, ekonomik, toplumsal ve siyasal düzene başkaldırı biçimidir. Buradan da net bir şekilde ortaya çıkan durum, eşkıyalığın cereyan etmesi için, sözü edilen meydan okuyuşun gerçekleşebileceği zıtlıklarda sosyoekonomik bir düzen ve siyasal sistemin olması gerektiğidir. Öte yandan sokakta gaspçılık yapanları, örgütlü asileri veya gerillaları eşkıyalık kapsamına alarak, modern çağda bu gruptaki insanlara *"terörist"* denmesini eleştirir. Zira Hobsbawm eşkıyalığı aslında köylü toplumlardaki bireysel ve azınlık bir kesimin başkaldırısı olarak ele almaktadır. Çünkü özellikle toplumsal eşkıyalık olarak kavramsallaştırdığı olguyu yoğun bir şekilde romantize ederek, toplumsal eşkıyaların köylü toplumların içerisinde kahraman olarak görülen[229], adalet koruyucusu, intikamcı seviyede birer kurtuluş önderi[230] gibi algılandıklarını savunur.[231] Zira toplumsallıkları bir anlamda hak ve adalet mekanizmalarını gözetmelerinden doğmaktadır. Örneğin toplumsal eşkıyaların kendi veya başkalarının topraklarındaki köylülerin ürünlerine el koymadığı belirtilmektedir.[232] Genel hatlarıyla incelendiğinde Hobsbawm toplumsal eşkıyalığın özellikleri arasında şu maddeleri sayar:

---

[227] E. J. Hobsbawm, "Peasants and Politics", **The Journal of Peasant Studies**, C. 1, No: 1, 1973, s. 9-12.

[228] E. J. Hobsbawm, **Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries**, New York, Norton, 1965, s. 5.

[229] Özellikle 18. yüzyıl Latin Amerikası'nda, gasp ettikleri para ve gıdaları ihtiyaç sahiplerine dağıtan ve *"Robin Hood"* nitelendirmelerine konu olarak toplumsal meşruiyet kazanan eşkıyalar gözlemlenmiştir. Kırsal kesim içerisinde *"haksızlıkların düzeltilmesi"* misyonunu üstlenen bu toplumsal eşkıyalar, kanunlarla barış sağladığında kanunsuzluktan sıyrılıp saygın bir kişilik olarak (örneğin belediye başkanı) tekrar topluma da dönebilmişlerdir. E. J. Hobsbawm, **Bandits**, Revised Edition, New York, Pantheon Books, 1981, s. 41-57.

[230] Örneğin Meksika Devrimi'nde rolü olan Pancho Villa'nın eşkıyalıktan caudilloluğa yükselerek bir devrimci oluşunu buna örnek göstermektedir. Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 107-109. Dolayısıyla güncelde yasal siyasi partiler haline gelen ve hatta bazılarının iktidara yükseldiği, FSLN, FMLN, URNG gibi örgütlenmelerin yazımında *"terörist"* ifadesinin kullanılması da öznel bir bakış açısı oluşturacaktır.

[231] Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 87-95.

[232] Hobsbawm, **Bandits**, s. 17, 18; Eric J. Hobsbawm, **Bandidos**, Barcelona, Crítica, 2001, s. 19-21.

- *"Tarıma dayalı, başkalarının sömürüsü, baskısı ve idaresi altındaki köylüler ve topraksız gündelikçilerden oluşan toplumlarda cereyan eder.*
- *Devrimci, toplumsal isyancı değil, reformcudurlar.*
- *Kendi başlarına toplumsal hareket oluşturmazlar, büyük bir hareketle birleştiğinde, toplumu değiştirebilecek bir gücün parçası olabilirler.*
- *Düzene karşı bir başkaldırı olması sebebiyle, toplumsal protesto olgusu olarak kaldığı müddetçe, isyanın öncüsü ya da potansiyel bir isyan kaynağı sayılabilirler."*[233]

Özetle toplumsal eşkıyalık örgütlü olamayışı sebebiyle gündelik direniş benzeri bireysel eylem ile kitlesel eylem arasında sıkışıp kalan bir olgu şeklinde görülebilir. Ancak ikisi arasında bir aracı veya geçiş olgusu olarak da önemine sıklıkla değinilmektedir. İktidarın adaletsizliği ve kötüye kullanımı noktasında sistemsel değişimi hedeflemeyen fakat köylülerden aldığı destek veya köylülere verdiği destek ile direniş gösteren toplumsal bir protestoyu temsil ederler.[234] Dolayısıyla toplumsal eşkıyalık sıradan suçlulardan ziyade hoşnutsuz köylünün bir tepkisi ve dışa vurumu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yapıları sebebiyle de büyük toplumsal hareketlerin ilk habercileri olabilmektedirler.[235]

Buraya kadar öne sürülen tartışmalardan ve ilerleyen başlıklardan görüleceği üzere, köylü hareketlerinin tek başına devrimci bir karakteri olamasa da devrimci

---

[233] Kitap içerisinde farklı farklı sayfalardaki tanımlamaları üzerinden oluşturulan maddelerdir. Hobsbawm, **Bandits**, s. 19-29, 98.

[234] Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, s. 41.

[235] Leslie Bethell, "Introduction: Eric and Latin America", **Viva la Revolución: Eric Hobsbawm on Latin America**, London, Little Brown, 2016, s. 7-22; Fakat toplumsal eşkıyalık konusunda Hobsbawm'a gelen eleştiriler de bulunmaktadır. Örneğin Karen Barkey, eşkıyaların bahsedildiği gibi sınıfsal hareketlerde katkıları bulunmadıklarını aksine kırsal toplumun esas zorbaları olduklarını vurgulamıştır. Eşkıyalar kırsal toplumlara zarar vermiş, kaynaklarını yağmalamış, yerel iktidarların baskıları altında kalmalarına destek vermişlerdir. Karen Barkey, **Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization**, Ithaca, Cornell University Press, 1994, s. 21; Benzer bir eleştiri Anton Blok'tan da gelmiştir. Blok, eşkıyaların tasvir edildiği gibi kahramanvari bir konumları olmadığını ve köylülere dair herhangi bir örgütsel kapasiteyi politik bir güce çevirebilecek unsurlar olmadıklarını belirtir. Dahası, eşkıyalar köylü çıkarlarını ulusal çapta desteklemek bir yana, köylü eylemlerini fiziksel şiddet ve korkutma yollarıyla engellemeye veya saptırmaya da eğilimlidirler. Bu yüzden de Blok, Hobsbawm'ın toplumsal eşkıya kavramını klişe ve hayal ürünü bir nosyon olarak değerlendirir. Anton Blok, "The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered", **Comparative Studies in Society and History**, C. 14, No: 4, 1972, s. 496, 500; Hobsbawm ise toplumsal eşkıyalığın köylü toplumu arasında oldukça meşru görüldüğünü dile getirip, sisteme yönelik bir karşı duruş olması sebebiyle kitlesel bir hareketle birleşebileceğini belirtmiştir. Ama Blok'un eleştirilerinden sonra, *"zenginden çalıp, fakirlere dağıtma"* seviyesinde romantize ettiği eşkıyalık olgusunu bir noktada daraltma ihtiyacı da duyarak çoğunlukla etkisiz kalabildiklerini veya şahsi amaçlara yönelebildiklerini vurgulamıştır. Dahası, iyi eşkıya, kötü eşkıya ayrımına yönelmek zorunda kalmıştır. Eric Hobsbawm, "Social Bandits: Reply", **Comparative Studies in Society and History**, C. 14, No: 4, 1972, s. 504.

nitelikli gerilla hareketlerinde önemli bir yeri vardır.[236] Latin Amerika coğrafyasında caudillo vasfının oluşturduğu karizmatik lider olgusu bu bölgedeki toplumsal eşkıyalığı iktidara direniş sergileme açısından kısıtlı da olsa etki oluşturabilme noktasında siyasal ve toplumsal anlamda tesirli kılmıştır. Öte yandan gelecek başlıklarda yer verileceği üzere Latin Amerika'da yaygın bir unsur olan gerillaların, ilkel seviyede olsa da eşkıyalıktan toplumsal izler taşıdığı dile getirilmektedir.

1.2.1.2. İrrasyonel Vurgu: Kolektif Davranış Teorisi

Toplumsal hareket teorilerine yönelik literatürde kitleler temel olarak iki kategoriye ayrılır. Bunların biri irrasyonel diğeri ise rasyonel görüştür.[237] Kitleleri irrasyonel kalabalıklar olarak tanımlayan Gustave Le Bon, KDT'nin ideolojik zeminini oluşturan eserinde temel olarak *"kalabalıklar"*dan (crowds) ve *"kitleler"*in (masses) gücünden bahsederek, yeni çağın *"Kalabalıklar Çağı"* (Era of Crowds) olduğunu belirtmiştir.[238] Kitlenin irrasyonelleşmesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Öncelikle Le Bon'a göre kitle içindeki birey ile kendi halindeki birey farklı durumdadır.[239] Kitlelerin düşünme ve akıl yürütme konusunda etkinlikleri zayıf olsa da, eyleme hızlı yönelirler. Le Bon, bireylerin gelişigüzel toplanarak oluşturduğu kalabalıklarda bilinçlerini yitirerek tek bir varlık oluşturduğunu belirtir. Böylece birey, kalabalık içerisinde rasyonalitesini kaybeder ancak birlikteliğin verdiği motivasyon ile bastırdığı içgüdülerini açığa çıkarmaya başlar. Bunun önemli bir sebebi kitlenin isimsiz ve mesuliyetsiz yapısıdır. Öte yandan Le Bon'a göre, kalabalık içerisindeki his ve davranışların bulaşıcı bir etkisi de vardır. Kitle psikolojisi içerisinde birey,

---

[236] Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 173-182.

[237] *"Kolektif Davranış Teorisi"* (Collective Behavior Theory) ile *"Kolektif Eylem Teorisi"* (Collective Action Theory) karıştırılmaması gerekmektedir. KDT kitleleri irrasyonel çerçevede ele alırken, KET buna karşı çıkarak kitlelerin rasyonel olduğunu dile getirir. KDT için bkz.: Çağrı Kaderoğlu Bulut, "Yeni Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolü: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsat Yaklaşımları", **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, No: 39, 2014, s. 56, 57; Neil J. Smelser, **Theory of Collective Behavior**, Third Printing, New York, The Free Press, 1965; KET için bkz.: Enes Abanoz, Cem S. Sütcü, "Sosyal Ağlarda Kolektif Eylem Eşik Modeli Üzerine Bir Çalışma", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 17, No: 1, 2018, s. 56; Mancur Olson, **The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups**, Twentieth Printing, Cambridge, Harvard University Press, 2002, s. 1-3.

[238] Gustave Le Bon, **The Crowd: A Study of the Popular Mind**, New York, The Macmillan Co., 1896, s. xiii, xxiv. Eserin ilk baskısının 1895 yılında yapıldığı dikkate alınırsa, tarımdan sanayi toplumuna geçiş halindeki bir döneme tekabül eden nüfusa ve nüfus artış hızına paralel gözlemlenen *"kitleler"* nitelendirmesinin neden *"kalabalıklar"* üzerinden algılandığı anlaşılabilmektedir.

[239] Çetinkaya, "Tarih ve Kuram...", s. 18-20.

topluluğun çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutarak öz bilinçten uzaklaşır ve kendisine aykırı davranışlarda bulunabilir.[240] Turner ve Killian da bu yoruma katılarak kolektif davranışta geleneklerin eyleme rehberlik etmeyi bırakarak, insanların toplu hareket halindeyken yerleşik kurumsal kalıplarını yıktığını öne sürmektedir.[241] KDT'nin, kitleleri kontrolsüz güçler olarak betimlediğini iddia etmek mümkündür. Fakat Le Bon, kontrolü sağlayan unsuru da belirtir. Kitleler bütünleşen güçlerini, yüksek iradeye sahip, yetki ve nüfuzu baskın bir liderin önderliğinde bir amaca kanalize etmeyi ister.[242]

KDT'lerde ayrıca iki ayrı davranış türüne de rastlanmaktadır. İlki kurumsal-geleneksel, ikincisi kurumsal olmayan kolektif davranıştır. Kurumsal olmayan kolektif davranış mevcut sosyal normlar üzerinden şekillenmeyen, tanımlanmamış ve yapılandırılmamış durumları açıklamak için ortaya çıkan bir davranış türüdür. Bu davranış türü, sosyal düzen veya bütünleşme aşamasında yapısal birtakım değişiklikler sonucu oluşan toplumsal ve ekonomik çöküşlerin sebep olduğu rahatsızlık, hayal kırıklığı ve saldırganlık hissiyatıyla bireyi kolektif davranışa katılım göstermeye eğilimli hale getirebilir. Böylece aniden oluşan bir kalabalık hareketinden toplumsal harekete doğru değişim geçiren bir formasyona sahiptir. Hareketin ortaya çıkışı ile büyümesi basit iletişim yollarıyla oluşur. Bu görüşteki sosyal bilimciler, kolektif davranışı kalabalıkların sosyal değişime verdikleri irrasyonel tepkiler olarak değerlendirmektedir.[243] Keza KDT'nin önemli teorisyenlerinden olan Neil J. Smelser bu durumu insanlarda anlık olarak gelişen hislere bağlayarak, başlıca kolektif davranış türlerini panik, çılgınlık ve düşmanca patlamalar olarak öne sürmüştür. Bu hislerin açığa çıkabilmesi için kitlenin yer aldığı sistemde bozulmalar başlayarak gerilimlerin[244] birikim göstermesi bir ön koşul olmaktadır. Yeterince gerilimin

---

[240] Bon, **The Crowd...**, s. xvii, 1-13.
[241] Ralph H. Turner, Lewis M. Killian, **Collective Behavior**, Third Edition, New Jersey, Prentice-Hall, 1987, s. 3.
[242] Bon, **The Crowd...**, s. 118-121.
[243] Jean L. Cohen, "Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements", **Social Research**, C. 52, No: 4, 1985, s. 671-673.
[244] KDT ve yoksunluk teorisiyle benzeşen unsurları barındıran bir diğer yaklaşım literatürde *"Gerilim Kuramı"* (Strain Theory) olarak geçmektedir. Temel olarak yoksunluklardan ortaya çıkan hareketlerin altında yatan motivasyonlardaki sosyalliğe ve yapısallığa vurgu yapmakla beraber sosyal kurumların insanları suça teşvik ettiğini öne sürmektedir. Bu sebeple çoğunlukla kriminolojide kullanılan bir teoridir. Genel hatları için bkz.: Cahit Aslan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi: Toplumsal Fay**

birikmesi kitleleri toplumsal düzeni yeniden oluşturmaya yönelik seferberliğe sevk edebilir.[245] Ancak Turner ve Killian, KDT'nin toplumsal değişime her zaman katkı sağlayan bir yapıda olduğunu belirtse de geniş yelpazede kültürel etkileşimler kurup kolektifliğini yayamadığı takdirde değişimi tek başına sağlamakta yetersiz kalabileceğini vurgulamıştır.[246]

1.2.1.3. Algılara Atıf: (Göreli) Yoksunluk Teorisi

Yoksunluk kendi içerisinde iki kategoriye ayrılır. Bunlardan biri *"mutlak yoksunluk"* (absolute deprivation) diğeri ise *"göreli yoksunluk"* (relative deprivation) olarak adlandırılır.[247] Mutlak yoksunluk, kişinin varlığını devam ettirebilmesi ve topluma entegre olabilmesini sağlayan asgari ihtiyaçlara işaret etmektedir. Dolayısıyla yaşam için gerekli olan, gıda, temiz su, giyim, hijyen, barınak, eğitim, bilgi ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçları ifade eden ve asgari kaynakların yokluğu olarak tanımlanan "*mutlak yoksulluk"*la eş anlamlıdır.[248] Yoksulluğun mutlak ölçüleri, yoksulluğun yaygınlığı veya ortalama yoğunluğu ile ölçülen dezavantajın, sağlık, refah, üretkenlik ve sosyal uyum gibi hem birey hem nüfus düzeyindeki etkilerini tahmin etmede önemlidir. Mutlak yoksunluğun, göreli yoksunluğa göre bir farkı, ülkeler arası yoksulluk kıyaslamalarında standardizasyon sağlayabiliyor oluşudur. Yine de zaman zaman koşullara bağlı olarak farklı kapsamlara maruz

---

Hatlarının Anatomisi, Adana, Karahan Kitabevi, 2016, s. 127, 128; Charlotte Nickerson, "Merton's Strain Theory Of Deviance And Anomie In Sociology", **Simply Psychology**, 2023; Benzer bir yaklaşımı *"Kitle Toplumu Kuramı"*nda (Mass Society Theory) görmek mümkündür. Kitle toplumu kuramı, modernitenin oluşturduğu mağduriyetlerin neticesinde birey ve toplum arasında oluşan mesafeye dikkat çekerek kitlelerde artan toplumsal yabancılaşmanın tepki üreterek hareketlere sebep olduğunu öne sürer. Dolayısıyla toplumda modernite yayıldıkça hareketlerin azalacağı iddia edilir. William Kornhauser, **The Politics of Mass Society**, Illinois, The Free Press, 1959, s. 14, 237; Çetinkaya, "Tarih ve Kuram...", s. 20, 21; Aslan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi...**, s. 126.

[245] Smelser, **Theory of Collective Behavior**, s. 382-387.

[246] Turner, Killian, **Collective Behavior**, s. 404.

[247] Anindya Sen, Ömer Avcı, "Why Social Movements Occur: Theories of Social Movements", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C. XI, No: I, 2016, s. 126.

[248] Keren Ladin, "Absolute Deprivation", **The Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, and Society**, ed. William C. Cockerham, Robert Dingwall, Stella R. Quah, Chichester, John Wiley & Sons, 2014, s. 1; United Nations, "Report of the World Summit for Social Development, Copenhagen, 6-12 March 1995", New York, 1996, s. 38, (Çevrimiçi) https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/116/51/IMG/N9511651.pdf, 06.05.2021; Dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in ifadesine göre *"yoksulluk"* sadece gelir eksikliğinden ibaret değildir. Tüm yaşamsal ihtiyaçları kapsamaktadır. United Nations, "Ending Poverty", (Çevrimiçi) https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty, 20.05.2021.

kalabilmektedir.[249] Mutlak yoksunluğa kıyasla daha kapsamlı bir yaklaşım olan göreli yoksunluk teorisinin öncüsü olan Ted Robert Gurr, diğer birçok yaklaşım gibi öncelikli olarak insan psikolojisini ve doğasını ele alarak, insanın hayatı anlamlandırma motivasyonunu sağlayan iki motor fonksiyonu olduğunu belirtir. Bu fonksiyonlardan biri mutluluk, tatmin ve sevgi; diğeri ise kaygı, dehşet ve öfke hislerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İnsan bu hislere göre çevresini algılar ve eylemlerde bulunur. Esas olarak da zararlı etkilerden kaçınabilmek için tatmin edici unsurlara yönelmeyi öğrenir.[250] Gurr buradan yola çıkarak göreli yoksunluğun bireyin *"değer beklentileri"* (value expectations) ile *"değer yetenekleri"* (value capabilities) arasındaki tutarsızlık algısı olduğunu dile getirir. Değer beklentileri, toplumdaki bireylerin şu an ve gelecekte hak ettiklerini düşündükleri durumları, değer yetenekleri ise yine bireylerin şu an ve gelecekte elde edebilecekleri veya koruyabilecekleri durumların algısını ifade etmektedir. Teorinin göreli yaklaşımı bu algı farkından doğar. Kişi yoksunluk algısını, statüsü, konumu ve hak ettiğini düşündükleri üzerinden oluşturur. Bireyde önemli bir yoksunluk algısı oluşması durumunda, sosyal kurumlara yönelik tatminsizlik ve memnuniyetsizlik doğar. Bu algı ile ortaya çıkan hisler de kişilerin, devrim hareketlerine kadar varabilecek olan siyasal şiddet içerikli eylemlere yönelik eğilimini arttıracaktır.[251] Dolayısıyla Gurr'un öne sürdüğü bu teoride toplumsal hareketler, toplum hayatında insan hakları, anayasal haklar, eğitim, istihdam, barınma gibi birtakım konulardaki yoksunluk algılarının toplumun tahammül edebileceğinden daha yüksek bir seviyeye ulaşmasıyla ve kendilerini kısıtlanmış, baskı altına alınmış hissetmeleriyle ortaya çıkan kolektif eylemlerdir.[252] Yoksunluk teorisi genel olarak bazı hareketlerin neden ortaya çıktığını anlamakta faydalı olsa da yoksunluğun mevcut olduğu ancak herhangi bir hareketin oluşmadığı durumları açıklamada yetersiz kalmaktadır.[253] Ancak konu üzerinde Karl-Dieter Opp

[249] Ladin, "Absolute Deprivation", s. 1.
[250] Gurr, **Why Men Rebel**, s. 22; Gurr bu tanımlamalarda, Hadley Cantril'in insan fizyolojisi, psikolojisi ve motivasyonuna dair kaleme aldığı makaleden yararlanmaktadır. Hadley Cantril, "Sentio, Ergo Sum: 'Motivation' Reconsidered", **The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied**, C. 65, No: 1, 1967, s. 95-99.
[251] Gurr, **Why Men Rebel**, s. 24, 27, 46-54.
[252] Gülçin Erdi Lelandais, "Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme", **Küreselleşme, Direniş, Ütopya, Yeni Toplumsal Hareketler: Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet**, ed. Barış Çoban, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2009, s. 66.
[253] Sen, Avcı, "Why Social Movements Occur...", s. 126.

tarafından gerçekleştirilen önemli bir ampirik çalışma yoksunluk algısının, insanların toplumsal hareketlere katılımını etkilemediği gibi şiddet yanlısı yasa dışı eylem yöntemlerine de yöneltmediğini göstermektedir.[254] Bu durumda yoksunluklar konusunda Troçki'nin şu sözü oldukça özetleyici olmaktadır: "*Gerçekte, yalnızca yoksunlukların varlığı bir ayaklanmaya neden olmak için yeterli değildir; öyle olsaydı, kitleler her zaman isyan ederdi.*"[255]

1.2.1.4. Sınıfsal Yorum: Çatışma Teorisi

Latin Amerika coğrafyasındaki toplumsal hareketleri Marksizm'den tamamen bağımsız tartışmak mümkün değildir. Keza toplumsal hareketleri Marksist bakış açısıyla açıklayan teoriler mevcuttur. Zira Marksizm'in toplumsal hareketlerden geliştirilen ve onlar için hazırlanmış bir teori bütünü olduğu belirtilmekte ve Marks ve Engels'e ait çalışmaların, 19. yüzyılın halk hareketlerinin tecrübe ettiği deneyimlerin, tartışmaların, teorilerin ve çatışmaların bir sentezini temsil ederek, bu hareketlerin daha da gelişmesine katkıda bulunmayı amaçladığı ifade edilmektedir. Marksist teorinin gelişiminin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, emperyalist savaşlara ve kapitalizme karşı devrimci mücadelelerden, sömürgecilik karşıtı hareketlere ve dünyadaki yeni popüler iddia biçimlerinin ortaya çıkmasına kadar, küresel çapta muhalif halk hareketleriyle bağlantılı olduğu belirtilir. Fakat bu gelişimin aksine klasik Marksizm'in *"hareket"* kavramını kullanmasına rağmen toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını, karakterini ve gelişimini özel olarak açıklayan bir teori ortaya koymadığı belirtilmektedir. Hatta hareket kavramının sınıf mücadelesi, hegemonya, devrim, insan varlığı, yabancılaşma ve uygulama gibi Marksizm'de yer alan diğer temel kavramlarla nasıl iç içe geçebileceğinin de analizi yapılmamıştır.[256]

---

[254] Opp bu çalışmada, nükleer enerji karşıtı 121 aktivist ile hem 1982 yılında hem de 1987 yılında görüşmüştür. Böylece bu iki yıl arasında 1986 yılında yaşanan Çernobil felaketinin görüşmeciler üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Bulgularında, yaşanan kriz sonrası 1982 yılında yaptığı görüşmelerde az miktarda şikâyeti olan kişilerin, 1987 yılında yüksek şikâyete ulaştığını gözlemlese de, genel olarak durumun toplumsal harekete katılımı arttırdığına veya şiddetlendirdiğine yönelik bir sonuca ulaşmamıştır. Karl-Dieter Opp, "Grievances and Participation in Social Movements", **American Sociological Review**, C. 53, No: 6, 1988, s. 853-864.

[255] Trotsky, **History of the Russian Revolution**, s. 353.

[256] Colin Barker vd. (ed.), "An Introduction", C. 46, **Marxism and Social Movements**, Leiden, Brill, 2013, s. 1.

"Şimdiye kadar var olan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir. Özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa, tek kelimeyle, ezen ile ezilen birbirleriyle sürekli karşıtlık içinde olmuşlar, kimi zaman örtülü, kimi zaman açık ama kesintisiz bir mücadele yürütmüşlerdir. Her seferinde ya toplumun devrimci bir dönüşümüyle ya da çatışan sınıfların ortak yıkımıyla sonuçlanan bir mücadele."[257]

Komünist Manifesto'nun ilk sayfalarına bu sözlerle başlayan Karl Marks, insanlık tarihini sınıf çatışmalarından ibaret görmekteydi. Çünkü ona göre tarih boyunca sömüren ve sömürülenler durmaksızın bir mücadele halindedir. Bu anlayış temelinde Marksist kuramdan doğan *"çatışma teorisi"*[258] (conflict theory), toplumsal yapının iktisadi ilişkiler vasıtasıyla oluştuğundan hareketle, çatışmanın toplumsal değişmenin aracı olarak sınıflar arası bağlarla belirlendiğini belirtmektedir.[259] Böylece çatışma teorisi toplumu örtüşen ve çatışan düzlemde etkileşim halindeki güç ilişkileri ağı olarak görür.[260] Brian Crozier'ın çok kısa bir şekilde ifade ettiği gibi: "*Devlet gereklidir; ama buna isyan kaçınılmazdır. Bütün çatışma teorisi bu paradoksun iki maddesinde yatar."*[261] Basit bir ifadeyle bu durum, sınıfsal olarak farklı çıkarların birbirleriyle çelişmesi anlamına gelmektedir. Böylece özellikle devrim niteliğindeki değişimlerde şiddetli çatışma ve zor kullanma gerekeceğinden çatışma teorisi toplumsal değişimin merkezine yerleştirilir.[262] Marks'a göre çelişkilerin kaynakları olan ekonomik değişiklikler yani üretim araçlarındaki yoğun değişimlerde, ekonomik yapı, sosyal ilişkiler ve siyasal sistem arasındaki denge bozulur ve sınıflar arası açık çatışmaların sonucunda devrim ortaya çıkar.[263] Bu haliyle çatışma teorisinin Marksizm'den beslenerek determinist bir niteliğe büründüğü ve tarihsel gelişime

[257] Marx, Engels, **The Communist Manifesto**, s. 219.
[258] İnan Akdağ, "Çatışma Teorisi Bağlamında Tarihsel-Toplumsal Çatışmanın Değişen Biçimleri Üzerine Bir İnceleme", **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 15, No: 10, 2020, s. 5233; Manorama Savur, ilk çatışma teorisyeninin Niccolò Machiavelli olduğu öne sürmektedir. Zira iç çekişmelerin ve devletler arası savaşların güç ve hâkimiyet arzusundan kaynaklandığını belirten Machiavelli, sıradan insanlar ile büyük güçlüler arasında sürekli bir çatışma olduğunu vurgular. Bu yüzden *"çatışma"* Machiavelli'nin düşünceleri içerisinde merkez bir konuma yerleşmiştir. Manorama Savur, "Sociology of Conflict Theory", **Social Scientist**, C. 3, No: 12, 1975, s. 30, 31.
[259] Ruhat Yaşar, "Çatışma Teorisi Bağlamında Depresyonun Sınıfsal Karakteri", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 5, 2003.
[260] Harland Prechel, Linzi Berkowitz, "Conflict Theories in Political Sociology: Class, Power, Inequality, and the Historical Transition to Financialization", **The New Handbook of Political Sociology**, ed. Thomas Janoski vd., Cambridge, Cambridge University Press, 2020, s. 53.
[261] Crozier, **A Theory of Conflict**, s. 3.
[262] Akdağ, "Çatışma Teorisi...", s. 5237, 5238.
[263] Anthony Giddens, **Sociology**, Third Edition, Cambridge, Polity Press, 1997, s. 506.

yönelik çıkarımda bulunduğu söylenebilir.[264] Marks'ın ifade ettiği şekliyle burjuvazinin üretim araçlarındaki gücünü devamlı bir şekilde arttırmasına paralel olarak, mülkiyet ve gelir dağılımı gitgide nüfusun çoğunluğunu oluşturan emekçi sınıfın aleyhine şekillenecektir. Bu sınıfsal çelişki, emekçi sınıfın yönetimi ele geçirip toplumsal ilişkileri değiştirmeyi hedefleyen toplumsal bir birlik olmasıyla sonuçlanacağından devrim kaçınılmaz olacaktır.[265] Demek oluyor ki, üretim araçlarının sahipliği ve üretim ilişkilerindeki konumlar toplum içerisindeki çatışmanın sınıfsal etkenleri olmaktadır. Zaten Marks'ın, toplumsal çatışmayı emek ve sermaye sınıfları arasında konumlandırması çatışma teorisinin temel varsayımını özetler niteliktedir.[266]

1.2.1.5. Paradigmada Değişim: Yeni Sol ve Yeni Toplumsal Hareketler

Tarihsel olarak incelendiğinde 20. yüzyıl ortalarına kadar işçi hareketleri şeklinde sınıfsal ve ekonomik bazda iktidarı doğrudan hedef alan temellerde ilerlediği öne sürülen toplumsal hareketler 1970'li yıllardan sonra kırılma yaşamış ve ortaya çıkan YTH çerçevesi altında çevre, cinsel tercihler, kimlik, hayvan hakları, kadın hakları, çocuk hakları, küreselleşme karşıtlığı gibi özgül konular ele alınmaya başlanmıştır.[267] Zaten Sidney Tarrow'a göre genel hatlarıyla bakıldığında bütün toplumsal hareketler sadece siyasal sistemi hedef almamakta, çekişmeli mücadeleleri

---

[264] Buradan hareketle Marks, gelecekte sınıfsız bir topluma ulaşılacağını ve hegemonik küçük sınıflar yerine ortak mülkiyet altında ekonomik bir sistem kurularak daha eşit bir toplum oluşturulacağını öngörmektedir. Giddens, **a.g.e.**, s. 10.

[265] Raymond Aron, **Main Currents in Sociological Thought**, C. 1, çev. Richard Howard, Helen Weaver, New York, Anchor Books, 1968, s. 151, 152, 196, 197.

[266] Akdağ, "Çatışma Teorisi...", s. 5234; Marksist yaklaşıma göre bu üretim ilişkileri ve çelişkiler neticesinde emekçi sınıf kendi ürettiği ürünlerden uzaklaşmasıyla, üretme hissi ve emeğinden yoksun kalır. Bu yabancılaşma içsel tatmini zayıflatacağı için bireyi kolaylıkla şiddet ve çatışma içine girebilir hale getirmektedir. Yakup Şahin, "Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar: Teorik Bir Giriş", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, C. 1, No: 1, 2013, s. 39.

[267] Alain Touraine, **Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society**, çev. Myrna Godzich, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1988, s. 127; Kenan Çayır (ed.), "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", **Yeni Sosyal Hareketler**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999, s. 32, 33; Yavuz Yıldırım, "1968'den 2000'lere Yeni Toplumsal Hareketlerden Yeniden Toplumsal Hareketlere", ed. Doğancan Özsel, Armağan Öztürk, **Doğu Batı**, Devrimler II, No: 79, 2016, s. 227, 228; Yeni toplumsal hareketler kavramına ilişkin eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştiriler *"yeni"* olarak atfedilen hareketlerin eskilerden büyük farklılıklar içermediği ve temellerinin yine geçmişte yaşanan birçok harekette yattığını vurgulamaktadır. Gönül İçli, "Yeni Toplumsal Hareket Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies**, C. 10, No: 14, 2015, s. 429, 430; Dolayısıyla yeni olarak yapılan nitelendirmenin tam bir kopuş anlamına gelmediği fakat siyasal alanda genişleme olarak yorumlanabileceği ifade edilmektedir. Yıldırım, "1968'den 2000'lere...", s. 237.

içeren bu kolektif eylem hareketleri otoritenin yanı sıra elitlere ve kültürel kodlara yönelik olabilmektedir.[268] Eski-yeni toplumsal hareket anlayışının çıkış noktası 20. yüzyılın ortalarından itibaren değişen kolektif eylem anlayışıdır. YTH olarak bahsedilen kategorizasyon eskiye bir çizgi çekme isteğinden vuku bulur. Bu bağlamda eski olarak nitelendirilen toplumsal hareketler, ekonomik hedefler peşinde koşan, devrimi ve iktidarın ele geçirilmesini amaçlayan hareketler ile işçi sınıfı hareketleri olarak konumlandırılmıştır.[269] Alain Touraine'e göre YTH 1970'li yıllar itibarıyla sanayi veya sanayi sonrası toplumlara meydan okuma şeklinde ortaya çıkmaktadır.[270] Özellikle 1968 döneminde toplumsal hareketlerin sayıca artmasının yanı sıra içerik olarak da çeşitlenmesi hareketlerin teorik altyapısını etkilemiştir.[271] Böylece yeni dönem çatışmalarının ve çelişkilerinin tayin edildiği bir meydanda var olan YTH'nin kavramsallaştırılması, önceki dönem üzerinden yapılan kıyaslarla sağlanmaktadır. Karşılaştırmaya duyulan gereksinim YTH'nin, çatışmacı kültürel bir alan içerisinde doğduğundan yola çıkarak, yeni alanın tanımlanmasına yönelik mecburiyettir.[272] Sanayi toplumuna karşı bir konumda yerleşen YTH'nin tabanında sınıfsal yapıdan kopuk bir yaklaşım bulunmaktadır. Zira bu hareketlerin Marksizm'e tamamen zıt bir düzlemde, kişilerin sağcı veya solcu, muhafazakâr veya liberal, kapitalist veya sosyalist olmalarından bağımsız bir şekilde ideolojileri birleştiren zeminde oluştuğu öne sürülür.[273] Böylece ekonomik amaçlar üzerine odaklanan, tek bir sosyal sınıftan üyelerle bir araya gelerek olabildiğince homojen yapıda örgütlenen ve siyasal gücü yani iktidarı ele geçirmeyi hedefleyerek devrim düşüncesiyle iç içe geçen ve siyasal parti veya siyasal hareketin ışığında şekillenen işçi hareketleri sanayi toplumunun ürünleri olarak *"eski toplumsal hareketler"* tarafına çekilmiştir.[274]

---

[268] Sidney G. Tarrow, **Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics**, Third Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, s. 6, 9.
[269] Çetinkaya, "Tarih ve Kuram...", s. 34, 35; Bulut, "Yeni Toplumsal Hareket...", s. 51.
[270] Touraine, **Return of the Actor...**, s. 127.
[271] Yıldırım, "1968'den 2000'lere...", s. 228.
[272] Demiroğlu, "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması", s. 136.
[273] Enrique Laraña, Hank Johnston, Joseph R. Gusfield (ed.), "Identities, Grievances, and New Social Movements", **New Social Movements: From Ideology to Identity**, Philadelphia, Temple University Press, 1994, s. 6, 7.
[274] Çayır, "Toplumsal Sahnenin...", s. 16.

Esasen YTH'nin, *"yeni sol"* anlayışıyla beraber ilerlediğini de düşünmek mümkündür.[275] 1960'lı yıllarda klasik sol tanımsal kırılmalara uğrayarak geçmiş tartışmalarına geri dönmüş ve silahlı mücadeleyi tercih edenler devrimci sol olarak konumlandırılırken kurumsal mücadeleye yönelenler reformist olarak nitelendirilmiştir. 1990'lı yıllarla beraber ise yeni sol kavramı silahlı mücadeleyi bırakarak kurumsal mücadeleye evrilen ve şiddet ile devrim ikilisini reddeden solu tanımlamak için kullanılmıştır. Daha geniş bir tanımla yerli halklar, kadınlar, çevreciler ve insan hakları aktivistleri gibi çok sayıda özneyi içeren *"toplumsal sol"* anlamında da kullanılır hale geldi.[276] Bir diğer deyişle yeni sol anlayışı, sivil toplumu vurgulayan, sınıf yerine bireyi esas alan, çoğulcu, demokratik ve ademimerkeziyetçi bir sosyalizm anlayışına işaret eder.[277] Dolayısıyla işçi sınıf üzerindeki merkeziyetçi yaklaşımın zayıflaması, sosyalist hareketin de merkezsizleşmesi anlamına gelmektedir.[278] Bu değişimlere paralel olarak 20. yüzyılın sonlarına doğru sol değerlerin ve işçi sınıfı hareketinin bir hezimete uğradığı yönünde yapılan eleştirilerin neticesinde artık sınıfa dayanmayan YTH'nin ortaya çıktığı ve dolayısıyla bunların doğrudan sosyalizm tabanlı olmadığı dile getirilmektedir.[279] Touraine'e göre eski toplumsal hareketler devrim fikriyle, YTH demokrasi fikriyle ilişkilidir. Bu tespit iki yaklaşımın amaçlarını özetleyerek eski/yeni karmaşasını bir nebze çözmeye çalışır.[280] Claus Offe de bu ayrımı destekler nitelikte, eski ve yeni paradigmadaki farkları, özellikle birey, kimlik, otonomi ve barış temaları üzerinden gruplamaktadır. Eski paradigmada iktisadi temelli çatışan gruplar varken, yeni paradigmada çeşitli temalar etrafında bir araya gelen topluluklar yer almaktadır.[281] Dolayısıyla YTH aktörlerini ve yöntemlerini genişleterek şiddeti araçsallaştırmayan demokrasi temelli bir ajanda izler.

---

[275] Demiroğlu, "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması", s. 134; Ahmet Murat Aytaç, "Dünya Görüşü ve İdeoloji", **Siyaset: Kavramlar, Kurumlar: Süreçler**, ed. Yüksel Taşkın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 127.

[276] Marta Harnecker, "Latin America & Twenty-First Century Socialism: Inventing to Avoid Mistakes", **Monthly Review**, C. 62, No: 3, 2010; Beatriz Stolowicz, **A Contracorriente**, México, Universidad Autónoma Metropolitana, 2012, s. 382, 383.

[277] Mete Kaan Kaynar, "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Solunda Yeni Yaklaşımlar: Birey, Sivil Toplum, Demokrasi ve Sosyalizm", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, C. 3, No: 9, 2005, s. 197-199.

[278] Aytaç, "Dünya Görüşü ve İdeoloji", s. 126, 127.

[279] Coşkun, **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, s. 13.

[280] Alain Touraine, "Beyond Social Movements?", **Theory, Culture & Society**, C. 9, No: 1, 1992, s. 143.

[281] Claus Offe, "New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics", **Social Research**, C. 52, No: 4, 1985, s. 832, 833.

Bu bilgilerin ışığında Yavuz Yıldırım'ın şu cümleleriyle YTH'yi özetlemek mümkündür:

> *"1968'in öğrencileri, kadınları, siyahları, savaş-karşıtları bugün borçlular, temsil edilemeyenler, karar-alma süreçlerinden dışlananlar, krizlerin faturalarını ödemek zorunda kalanlar olarak genişleyerek mücadelelerine devam etmektedir. Bunu da mekânsal olarak temsilcilerin toplandığı yer olan parlamentolardan ziyade yeniden meydanlar, açık-alanlar gibi kamusallığı sembolize eden noktalarda yürütmeye çalışmaktalar."*[282]

1.2.1.6. Rasyonel Tepki: Kolektif Eylem ve Kaynak Seferberliği Teorileri

1960'lı yıllardan itibaren çoğunlukla irrasyonel teorilere tepki olarak *"rasyonel seçim"*[283] (rational choice) temelinde ortaya çıkan *"Kolektif Eylem Teorisi"* (Collective Action Theory) ve *"Kaynak Seferberliği Teorisi"* (Resource Mobilization Theory) kalabalık içerisinde us kaybına uğrayarak etkisizleşen bireylerin oluşturduğu kitlelerin irrasyonel davranışlar neticesinde eyleme katıldıkları varsayımını reddederek, hak arayışında olan ve eylemlere katılan insanların rasyonel biçimde kâr/zarar, risk/fayda ve maliyet/yarar değerlendirmesi yaptıklarını varsayar. Yararlanılan kaynakları merkezde konumlandırarak, hareketlerin gelişmesi, değişmesi ve gerilemesi gibi dönemleri dinamik bir şekilde ele almaktadır.[284] Zira KET'in literatürdeki öncülerinden biri olarak görülen Mancur Olson'un da öne sürdüğü üzere bireyler kendilerine göre avantajlı olarak gördükleri durumda toplumsal hareket oluşturmayı kabul ederler.[285] Buradan hareketle KST toplumsal hareketlerin irrasyonel davranışlardan ibaret olmayan, ölçülebilir, tartışılabilir, incelenebilir olgular olduğunu dile getirmektedir.[286] Fakat bir taraftan da rasyonel seçim anlayışından yola çıkarak toplumsal hareketleri dönüşüm oluşturmaktan ziyade kısa sürede en yüksek kazanımı elde etme stratejisine hapsetmektedir.[287] Yani insanlar yararlarına olabileceklerine inandıkları durumlarda harekete geçmektedirler. Ancak bu motivasyonun sağlanması için; olası faydanın, olası zarardan fazla algılanması gerekir. Bu bakımdan KST genel

---

[282] Yıldırım, "1968'den 2000'lere...", s. 237.
[283] Rasyonel seçim, bireylerin eylemlerini mantıklı hesaplamalar doğrultusunda ussal düzlemde gerçekleştirdiğini öne sürmektedir. Aslan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi...**, s. 133.
[284] Uysal, "Toplumsal Hareketler İçin...", s. 219.
[285] Olson, **The Logic of Collective Action...**, s. 1-3; Bulut, "Yeni Toplumsal Hareket...", s. 56.
[286] Çetinkaya, "Tarih ve Kuram...", s. 22.
[287] Lelandais, "Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme", s. 65, 66.

olarak kâr maksimizasyonu üzerine yoğunlaşmaktadır.[288] Dolayısıyla teori; para, insan, zaman, kültür gibi kaynakların hareketin oluşumundaki belirleyiciliğine ve bu kaynakları yönetebilecek kurumsal yapıya odaklanır. Yaklaşımın bir diğer odak noktası ise toplumsal hareketin işlevini pratik bilgi ve mevcut toplumsal zeminden sağlanan iktisadi araçlarla, eldeki kaynakları kullanmayı kapsayan bir başarı olarak görmesidir.[289] Bu bakımdan KST, toplumsal grupların neden toplumsal hareketler oluşturduğundan daha çok, bu hareketlerin nasıl oluştuğu, geliştiği, ne kadar başarılı olduğu sorularına yanıt aramaktadır.[290]

John D. McCarthy ve Mayer N. Zald, geleneksel olarak nitelendirdikleri KDT benzeri klasik yaklaşımlarla, KST'nin temel farklarını üç başlıkta incelemiştir. İlk olarak destek aşamasında KST, klasik yaklaşımdaki gibi mağdur ve yoksun kesimlere bağlı değildir. Hareket içerisinde elbette bu kesimler de yer alabilir ama hareketin değerlerini taşımayan kişi ve kurumlar bile kaynak desteği sağlayabilirler. Bir diğer konu strateji ve taktiklerdir. Geleneksel hareketler pazarlık, ikna, şiddet gibi yöntemleri izlerken KST, kitleleri ve elitleri tarafsız hale getirme veya sempatizanlaştırma gibi daha çeşitli araçlar kullanırlar. Bu bakımdan, farklı amaçlara göre kullanılan farklı taktikler zaman zaman çelişkiler de oluşturabilir. Son olarak ise, KST'nin kurumsal zemini sebebiyle altyapısal olarak daha geniş bir kitleyi ve ağı kapsıyor olmasıdır.[291] Görüldüğü üzere KST, bir hareketin var olabilmesini kaynaklara ve kaynakların yönetimine doğrudan bağlamaktadır. Kaynakların toplanması ve yönetilebilmesi için kurulan ağ, komplike bir organizasyon haline gelir. Böylece toplumsal hareketlere yönelik farklı organizasyonların birbirlerine destek veya rakip olması da *"toplumsal hareketler endüstrisi"*ni (social movement industry) oluşturur.[292] KST'deki rasyonellik ve kaynak yönetimi vurgusuyla toplumsal hareketlerin anarşik ve kaotik olmadığı, siyasal sistem aygıtlarıyla iletişim kuran ama

[288] Bulut, "Yeni Toplumsal Hareket...", s. 57.
[289] Uysal, "Toplumsal Hareketler İçin...", s. 221.
[290] Lelandais, "Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme", s. 71.
[291] John D. McCarthy, Mayer N. Zald, "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory", **American Journal of Sociology**, C. 82, No: 6, 1977, s. 1216, 1217.
[292] McCarthy, Zald, **a.g.e.**, s. 1219; Çetinkaya, "Tarih ve Kuram...", s. 24.

olağan dışı araçları da kullanabilen, rasyonel, araçsal, profesyonel örgütlenmeler olduğu iddia edilmiştir.[293]

1.2.1.7. İktidar Zafiyeti: Siyasi Fırsatlar/Süreç Kuramı

Siyasal durumun önemini toplumsal hareketler içerisinde incelemeye dahil eden teorilerden biri olan ve KST ile paralellikler gösteren *"Siyasi Fırsatlar/Süreç Kuramı"*nın[294] (Political Opportunity/Process Theory) ilk olarak Doug McAdam'ın 1982 yılında yayımlanan "*Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*" kitabında kullanıldığı görülmektedir.[295] SFK, KST'nin analizini ileri götürerek toplumsal hareketler ile siyasal sistemlerin etkileşimlerini incelemeyi esas almış ve daha dinamik boyuta çıkarmıştır.[296] Dolayısıyla, toplumsal hareketlerin hayat buldukları siyasal sistemle ve sistemin faaliyetleriyle olan ilişkisi üzerine eğilerek[297] toplumsal hareketleri ve siyasal sistemi, analizin merkezine almış ve hareketlerin durumlarını siyasi fırsatlara bağlamıştır.[298] Kuramın bir diğer destekleyicisi olan Charles Tilly'e göre toplumsal hareketler rutin dışı politik ajandalar izliyor olsalar da, siyasal süreçlere ve siyasal arenaya bağlıdırlar. Öte yandan SFK, sistemin kendisine

---

[293] Maree Gladwin, "The Theory and Politics of Contemporary Social Movements", **Politics**, C. 14, No: 2, 1994, s. 60, 61; KST'nin toplumsal hareket teorilerine sağladığı katkıların yanı sıra, eksikliklerine yönelik eleştiriler de bulunmaktadır. Bunların biri yaklaşımdaki *"kaynak"* kavramının kapsamının çeşitli ve geniş olmasıdır. Diğer bir eleştiri ise maliyet ve kâr olgularının açıklayıcı olmayışıdır. Zira bireylerin konumu ve manevi değerlerine göre maliyet/fayda algıları değişkenlik gösterebilmektedir. Bu durum hareketlerin nedenini belirlemeyi güçleştirecektir. Uysal, "Toplumsal Hareketler İçin...", s. 233; Marwan Khawaja'nın Batı Şeria üzerinden yaptığı ampirik çalışma toplumsal hareket teorilerini sınamada oldukça yararlı olmuştur. KST'ye göre, yoğun baskı altında kalan Filistinlilerin maliyet hesaplaması sonucu kolektif eyleme katılmaması gerekirken, aksine kitlesel hareketlerde artış yaşanmıştır. Khawaja bu çelişkiye kurumsal bağlılık ve güçlü ulus kimliği gibi manevi duyguların sebep olduğunu iddia etmiştir. Yani KST'deki varsayımlar yetersiz kalmıştır. Marwan Khawaja, "Resource Mobilization, Hardship, and Popular Collective Action in the West Bank", **Social Forces**, C. 73, No: 1, 1994, s. 195, 210, 214.

[294] Uluslararası literatürde political opportunities/process olarak geçen kavramın yerli literatürde *"Politik Olanaklar"* şeklinde çevirileri de bulunmaktadır. Çetinkaya, "Tarih ve Kuram...", s. 24.

[295] Doug McAdam, "Political Process Theory", **The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements**, ed. David A. Snow vd., Oxford, Blackwell Publishing, 2013, s. 1; Ancak McAdam *"siyasi süreç"* olarak isimlendirilen kavramı James Rule ve Charles Tilly tarafından kaleme alınarak 1975 yılında yayımlanan *"Political Process in Revolutionary France, 1830-1832"* adlı çalışmadan aldığını belirtmektedir. Ardından da bir ekleme yaparak Rule ve Tilly'nin kullandığı kavramla kendisinin kullandığı kavramın eş anlamlı değil ama uyumlu olduğunu vurgulamıştır. Doug McAdam, **Political Process and the Development of Black Insurgency 1930-1970**, Paperback Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 1985, s. 36.

[296] Lelandais, "Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme", s. 73.

[297] Bulut, "Yeni Toplumsal Hareket...", s. 63.

[298] Aslan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi...**, s. 129.

yönelik devrimci veya şiddet bazlı hareketleri muhakkak bastırmaya çalıştığını ancak bu ajandada veya yöntemde olmayanların hoş görülebildiğini hatta desteklenebildiğini iddia etmektedir.[299] Kuram, Doug McAdam'a göre klasik yaklaşıma ve KST'ye alternatif sunarak hareketlerin hem içsel hem de dışsal sebeplerine odaklanmayı öne sürer.[300] SFK aslında siyasal sistem ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkilere yönelik tersten bir okumayı içermektedir. J. Craig Jenkins ve Charles Perrow'un 1946-1972 yılları arasında ABD içerisindeki tarım işçilerinin örgütlenmeleri ve eyleme geçmeleri üzerine SFK açısından yaptıkları bir çalışmada, tarım işçilerinin destek almadan kendi kendilerine başarılı bir isyan hareketi sürdürmelerinin olanaksız olduğunu iddia ederek kendi betimlemeleriyle böylesi *"güçsüz"* grupların başarıya ulaşabilmeleri için muhakkak liberal kurumların desteği ile politik elitlerin tarafsızlığına, bir diğer deyişle dış desteklere, gereksinim olduğunu vurgulamışlardır.[301] Bu haliyle Jenkins ve Perrow, ileri sürdükleri siyasi fırsatlar olgusuyla, KST'ye dışsal sebep olarak siyasal sistemin durumunu ve yapısını ekledikleri gibi, klasik toplumsal hareket yaklaşımlarına da farklı bir bakış açısı sunmuştur. Jenkins ve Perrow'a göre yoksun gruplar için hoşnutsuzluk her daim mevcut olsa da kitlesel eylem, kaynak eksikliği ve baskı tehdidi sebebiyle nadiren geçerli bir seçenektir. Yoksun grupların harekete geçebilmesi dışarıdan gelen destek ve politik elitler tarafında ihtilaf ve/veya hoşgörü olduğunda mümkün hale gelir.

---

[299] Charles Tilly, **From Mobilization to Revolution**, New York, Random House, 1978, s. 100-115; Anthony M. Orum, John G. Dale, **Siyaset Sosyolojisi: Günümüz Dünyasında İktidar ve Katılım**, çev. İbrahim Kaya, İstanbul, Say Yayınları, 2016, s. 269, 270.

[300] McAdam, **Political Process and...**, s. 59.

[301] Jenkins ve Perrow öncelikle 1946-1952 yılları arasındaki *"Ulusal Tarım İşçileri Sendikası"*nın işçileri örgütlemede başarısızlıkla sonuçlanan girişimini, ikinci olarak 1965-1972 yılları arasında başarılı bir girişim olan *"Birleşik Tarım İşçileri"*nin süreçlerini kıyaslamıştır. İki örgüt de aynı şikâyetlere, aynı amaçlara ve taktiklere sahip olmasına karşın, mücadele süreçlerinden farklı iki sonuç alınmasına sebep olan tek değişkenin toplumsal yapıya da bağlı olarak politik çerçeve olduğu belirtilmiştir. İlk süreç esnasında hükümet tarım işletmelerini güçlü bir şekilde destekliyorken, liberal örgütlerden ve örgütlü emekten sendikaya gelen destek zayıf ve kararsız bir pozisyonda kalmıştır. Ancak ikinci süreçte, politik çevre değişim geçirdiği için hükümet tarım işçileriyle ilgili politikalar konusunda bütünlüğünü yitirmiştir. Liberal örgütler ve işçiler birlikte bir reform koalisyonu kurup tarım şirketlerinin imtiyazlarına yönelik hamlelerde bulunarak, mücadele için kaynaklar sağlamayı başarmıştır. Böylece Jenkins ve Perrow şunu önermektedir: İlk süreç kamu yetkililerinin direnci ve dış desteğin sağlanamaması sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmış, ikinci süreçte ise politik elitler güçlü direncini yitirmiş ve koalisyonlar aracılığıyla dış destek sağlanarak başarı elde edilmiştir. Yani iki dönem arasındaki değişken unsurlar *"siyasi fırsatlar"* ve *"destekler"* olarak öne sürülmüştür. J. Craig Jenkins, Charles Perrow, "Insurgency of the Powerless: Farm Worker Movements (1946-1972)", **American Sociological Review**, C. 42, No: 2, 1977, s. 249-268.

Demek oluyor ki, hareketlerin başarısı, iktidarın verdiği karşılıklara göre şekillenmektedir. Yani toplumsal hareketler, politik anlamda baskının azaltılmasının yanı sıra ekonomik ve politik elitler arasında cereyan edecek bir mücadelenin neticesinde ortaya çıkan olanakları kullanarak kuvvet kazanırlar.[302] Öte yandan siyasi fırsatlar olarak bahsedilen fırsatların ne olduğu konusunda literatürde kesin bir mutabakat görülmese de şu dört maddeden birinin varlığı, mağdur ve örgütlü grupların kolektif eyleme katılmasını teşvik etmektedir: Yetkililere erişim imkânı; baskının azaldığına dair algı; grup dışında kalan ekonomik veya siyasi elitlerin bölünmüş olması; elitlerin veya etkin grupların destek vermesi.[303] Charles Tilly bu durumu hükümet ve şiddet arasındaki bağlantı üzerinden de ifade etmektedir: Hükümetlerin çok zayıf olduğu yer ve zamanlarda, kişiler arası şiddet büyük oranda çoğalır. Hükümetlerin çok güçlendiği yerde ve zamanda ise şiddet daha az gözlemlenmektedir.[304] Başka bir deyişle, siyasi fırsatların çeşitlenmesi, kolektif hareketlerin şekillenmesi veya kolektif hareketlere katılımın sağlanmasıyla beraber eylemlerin ortaya çıkmasına teşvik edici olabilir. Ancak Çetinkaya'nın vurguladığı üzere bu olanakların açığa çıkmasında toplumsal hareketlerin bir etkisi olduğu söylenemez, bir diğer deyişle olanakların varlığı hareketlerden bağımsız gelişmektedir.[305]

1.2.1.8. Yorumlama Şeması: Çerçeveleme Yaklaşımı

Toplumsal hareket yaklaşımlarında eksik olduğu iddia edilen birey algısına yönelik unsur, *"çerçeveleme yaklaşımı"* (framing perspective) ile açıklanmaya çalışılmış ve bazı teorilerle de beraber kullanılmıştır. YTH ve KST benzeri

[302] Jenkins, Perrow, **a.g.e.**, s. 251, 253; Çetinkaya, "Tarih ve Kuram...", s. 25.
[303] Orum, Dale, **Siyaset Sosyolojisi**, s. 272.
[304] Charles Tilly, **The Politics of Collective Violence**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 26.
[305] Çetinkaya, "Tarih ve Kuram...", s. 25; Ne var ki Goodwin ve Jasper, Orta Amerika'daki devlet baskısını örneklendirerek, SFK'da iddia edildiğinin aksine, devlet şiddetinin seferberliği her zaman bastıramadığını, bunun birçok ek koşulu olduğunu ve hatta muhalefete yönelik sert tutumların çoğu zaman daha şiddetli hareketlere neden olduğunu vurgulamıştır. Jeff Goodwin, James M. Jasper (ed.), "Caught in a Winding, Snarling Vine: The Structural Bias of Political Process Theory", **Rethinking Social Movements: Structure, Meaning, and Emotion**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2004, s. 13, 14. Gerçekten de Tilly'nin yorumlarına bakılacak olursa SFK, toplumsal hareketin ve niteliğinin nedenlerini değil oluşabilme ve başarıya ulaşıp ulaşmama nedenlerini incelemektedir.

yaklaşımlarda kimlik gibi kültürel[306] vurgular yapılmış olsa da çoğunun boşlukta bıraktığı iddia edilen bir unsur vardır. Bu unsur insanların tecrübelerine dayalı olarak çevrelerini ve dünyalarını yorumlama algısıdır. Algılar; değer, inanç ve anlam gibi kişinin yer aldığı toplumda etkileşim içerisinde olduğu yapılarla üretilir ve her birey kendi anlam dünyasını oluşturur. Robert D. Benford ve David A. Snow'a göre birçok toplumsal hareket teorisinde değer, inanç ve manalar gibi ideolojik unsurlar, oluşturulmaya gerek duyulmadan her zaman mevcut oldukları varsayımı sebebiyle araştırılmamıştır. Ancak çerçeveleme yaklaşımı kişilerdeki ideolojik birikimleri verili bir şekilde görmemektedir. Hareketler inanç ve fikirleri etkinleştirmede taşıyıcı görev üstlendikleri gibi, hareketlerin katılımcıları; hareketlerin karşıtları ve izleyicilerine yönelik ideoloji üretiminde rol oynamaktadır. Dolayısıyla mevcut manalar bu üretim sürecinde yeniden şekillendirilip, yapılanabilmektedir.[307] Çerçeveleme yaklaşımı tam bu noktada devreye girerek, literatürde eksik olduğu düşünülen bir açığı kapatmaya çalışır. Böylece çerçeveleme teorisyenleri, toplumsal hareket örgütlerine ve faaliyetlerine destek verme ve katılım gösterme konusunun, kritik bir soru olması sebebiyle, kapsamlı bir şekilde anlaşılması için hem sosyal/psikolojik hem de yapısal/örgütsel faktörlerin dikkate alınmaya başladığını vurgulamaktadır.[308]

Çerçeveleme yaklaşımındaki *"çerçeve"*nin içerisinde kişisel anlamları, manaları ve algıları bulmak mümkündür. Bennett M. Berger çerçeveyi *"sosyologların 'arka plan', 'ayar', 'bağlam' gibi ifadelerle kastettikleri somut bir metafor*" olarak özetlemektedir. Dolayısıyla *"çerçeveleme analizi"* de bireylerin sosyal yaşamlarında edindikleri tecrübelerin yapısını konu almaktadır.[309] Bu bağlamda, çerçeveler

[306] Kültür iki şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan biri, kültürün bireyleri karakterize eden değerler, inançlar ve motivasyonlar olarak görüldüğü sosyal-psikolojik yaklaşım, diğeri kültürün bir insan topluluğunun tüm yaşam biçimi olarak düşünüldüğü yaklaşımdır. Bu açılardan kültürün toplumsal hareketlerde önemli bir değişken olabileceği öne sürülür ve *"kültürel kuram"* (cultural theory) kapsamında değerlendirilir. Stephen Hart, "The Cultural Dimension of Social Movements: A Theoretical Reassessment and Literature Review", **Sociology of Religion**, C. 57, No: 1, 1996, s. 87-100. İkinci bölümde değinilecek olan *"Kurtuluş Teolojisi"* kültürel değerlerden beslenen hareketlere önemli bir örnektir.

[307] David A. Snow, Robert D. Benford, "Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization", **International Social Movement Research**, C. 1, 1988, s. 197, 198.

[308] David A. Snow vd., "Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation", **American Sociological Review**, C. 51, No: 4, 1986, s. 464.

[309] Bennett M. Berger, "Foreword", **Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience**, Reprinted, Boston, Northeastern University Press, 1986, s. xiii, xvi.

bireylerin hayatındaki sayısız olayı konumlandırmasına, algılamasına, tanımlamasına ve etiketlemesine yardımcı olan bir yorumlama şemasıdır. Çerçeveler de kendi içerisinde doğal ve sosyal olarak iki başlıkta toplanır. Doğal çerçeveler, yönlendirilmeyen, müdahale edilmeyen, başarı veya başarısızlık atfedilmeyen, olumlu veya olumsuz etkileri olmayan, determinist yapıdaki fiziksel süreçlerdir. Sosyal çerçeveler ise, bireylerin iradesi ve hedeflerini etkileyen bir arka plandır. Böylece sosyal çerçevelerin etkisiyle birçok eylem güdümlü hale gelir.[310] Benford ve Snow, çerçevelerin olayları anlamlandırarak, eyleme rehberlik ettiğini dile getirmektedir.[311] Toplumsal hareketler de çerçevelemeyi, potansiyel katılımcılarını harekete geçirmek, destek toplamak ve karşıtlarını da tasfiye edebilmek amacıyla, mana üretme ve yorumlamada kullanır.[312] Çünkü kolektif eylem çerçeveleri, toplumsal hareket organizasyonlarının eylem ve mücadelelerine teşvik ve meşruiyet sağlayan, eylem odaklı inançlar ve anlamlar bütünüdür.[313] Hank Johnston'a göre çerçeveleme, toplumsal hareketlerdeki düşünsel ve yorumlayıcı unsurları ele almaktadır.[314] Böylece fırsat, organizasyon ve eylemin aracılığı insanların durumlarına ortak anlamlar sağlar. Zira harekete katılım gösterecek insanların en azından hem mağdur hissetmeleri hem de kolektif davranırlarsa bu sorunu çözebileceklerine dair ortak algı ve inanca sahip olmaları gerekir.[315] Çerçeveleme yaklaşımındaki önemli bir vurgu, toplumsal

[310] Erving Goffman, **Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience**, Reprinted, Boston, Northeastern University Press, 1986, s. 21, 22.
[311] Robert D. Benford, David A. Snow, "Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment", **Annual Review of Sociology**, C. 26, No: 1, 2000, s. 614.
[312] Snow, Benford, "Ideology, Frame Resonance...", s. 198.
[313] Benford, Snow, "Framing Processes...", s. 614.
[314] Johnston, **What Is a Social Movement**, s. 65.
[315] McAdam, Tarrow, Tilly, "Toward an Integrated Perspective...", s. 157; Konuya bir detay daha eklemek için toplumsal hareket organizasyonlarının oluşma süreci ve birey açısından hareketlere ve örgütlere katılım tercihlerini, örneğin gerilla örgütleri, etkileyen ve çerçeveleme süreciyle birbirlerini besleyen *"Diyalojik Benlik Teorisi"*nden (Dialogical Self Theory) bahsedilebilir. DBT'ye göre benlik, temelinde dalgalı, karşıt, çoklu ve özerk *"ben"*lerden oluşmaktadır. Her *"ben"* farklı sese, anlatıma sahiptir ve benlik bunlar arasında gidip gelmektedir. Sonuç olarak bu farklı seslerin bilgi alışverişi, bir diğer deyişle *"diyalogları"*, karmaşık ve anlatısal olarak yapılandırılmış bir benlik inşa eder. Hubert J. M. Hermans, "The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning", **Culture & Psychology**, C. 7, No: 3, 2001, s. 248; Hubert J. M. Hermans, Harry J. G. Kempen, Rens J. P. van Loon, "The Dialogical Self: Beyond Individualism and Rationalism", **American Psychologist**, C. 47, No: 1, 1992, s. 28-31; Daha somut bir ifadeyle, bireylerin gerçek, gerçek dışı, bilinen ve hayal edilen iç dünyaları sürekli etkileşim içerisindedir. Bu etkileşim kişinin yaşam sürecindeki hikâyesini, olay örgülerini, temalarını ve karakterizasyonlarını oluşturur. Peter McIlveen, "A Test for Theoretical Integration: Systems Theory Framework and Dialogical Self", **Australian Journal of Career Development**, C. 16, No: 3, 2007, s. 33-35; Teoriyi öne süren Hubert Hermans bu süreci bir yazarın bilimsel bir dergiye makalesini göndermeye benzetmektedir. İnceleme sürecinde hakemlerden yardım

hareketleri tek başına açıklamaya çalışmadan, diğer yaklaşımların üzerine harekete geçirici bir unsur olarak eklenmesidir.[316] Dahası, Snow ve ekibi, çerçevelemeyi bilmenin de tek başına bir anlam ifade etmediğini belirtip, hareketlerin bazen ortaya çıkıp bazen çıkmamasında, bazen uzun sürüp bazen kısa sürede sona ermesinde veya başarıya ulaşıp ulaşmamasında, siyasi fırsatlar veya toplumdaki kaynaklar kadar çerçeveleme sürecinin de etkili olduğunu vurgulamak istemişlerdir.[317]

1.2.1.9. Sistem/Yapı Analizi: Devlet Merkezci ve Siyasi Kurumsalcı Teori

"*Devlet Merkezci ve Siyasi Kurumsalcı Teori"* (State-Centered and Political Institutional Theory) sosyal olgularda devletin etkilerini esas alan bir yaklaşımın ürünüdür.[318] Toplumsal hareketleri inceleyen birçok teori, hareketlerin temel sebeplerini siyasal sistemi dışarıda bırakıp genel olarak içsel ve çevresel faktörler üzerinden okumuştur. Edwin Amenta'ya göre 1980'li yıllardan sonra daha çok kullanılmaya başlanan DMT temel hatlarıyla, devlet yapılarını ve aktörlerini, siyaset ve devletler üzerinde merkezî etkiye sahip olarak görme eğilimindedir. Diğer yaklaşımların aksine siyasi kimlikler, çıkarlar ve grupların stratejileri verili kabul edilmeyip, devletlerin yapısal özellikleri tarafından şekillendirildiği belirtilir. Öte yandan devlet aktörleri de siyasi sonuçların belirlenmesinde, sınıf veya çıkar

---

niteliğinde eleştirel yorumlar alan yazar, kendini tek tek hakemlerin yerine koyarak, yorumları onların gözünden algılamaya çalışır. Hatta hakemlerin algı zeminine de ulaşmaya çalışarak eleştirilerin varsayımlarını anlamlandırır. Böylece tekrar kendi benliğine dönerek yeni bir inşa süreci başlatır ve edindiği yorumlarla makalesini geliştirir. Revize edilmiş son makale; yazarın ilk konumu, hakemlerin karşıt konumları ve yazarın yeni konumunun bir ürünü olur. Günlük hayat içerisindeki çoğu süreç de tam olarak bu şekilde ilerlemektedir. Farklı kültürlerdeki insanların görüşleri, uygulamaları ve yaşam tarzları, bireyin kendisi ve algıladığı dünya hakkındaki görüşlerini değiştirmektedir. Hubert J. M. Hermans, "The Dialogical Self: One Person Different Stories", **Self and Identity: Personal, Social, and Symbolic**, ed. Yoshihisa Kashima, Margaret Foddy, Michael J. Platow, Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 2002, s. 71, 72; Dolayısıyla süreçler sadece diğerlerinin yaşadığı ve etkilendiği bağımsız anlatılar değil, insanların kararlarını ve davranışlarını harekete geçiren unsurlardır. Raquel da Silva, **Narratives of Political Violence: Life Stories of Former Militants**, Oxon, Routledge, 2019, s. 8; Detaylı hikâye ve anlatı analizleri için bkz.: Arthur W. Frank, **Letting Stories Breathe: A Socio-Narratology**, Chicago, University of Chicago Press, 2010. İşte DBT'deki bu süreçler, çerçevelemedeki algı üretimleriyle paralellik gösterir.

[316] David A. Snow, Robert D. Benford, "Master Frames and Cycles of Protest", **Frontiers in Social Movement Theory**, ed. Aldon D. Morris, Carol McClurg Mueller, New Haven, Yale University Press, 1992, s. 151, 152.

[317] Snow vd., "Frame Alignment Processes...", s. 478.

[318] Theda Skocpol, "Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research", **Bringing the State Back In**, ed. Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 28.

gruplarından daha etkili olacak şekilde, politikanın önem arz eden unsurları olarak görülmektedir.[319] Keza Jessop da hatırlanacak olursa devlet, kendi başına bir güçtür ve sadece ekonomiye veya sivil topluma hizmet etmez.[320] Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, DMT analizlerinde farklı ve bir bakıma ayırt edilemeyip hatalı yorumlanan yaklaşımların varlığıdır. Jeff Goodwin bu farklı yaklaşımları dört ana başlıkta toplayarak, DMT kullanılırken ayrışan veya beraber ele alınması gereken modeller şeklinde kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Goodwin'e göre birbirinden oldukça farklı dört yaklaşım şunlardır: Devlet özerkliği[321], devlet kapasitesi, siyasi fırsatlar, devlet inşacı.[322] Devlet özerkliği yaklaşımı salt hali üzerinden DMT ile sıklıkla karıştırılmakla beraber, ismine münhasır bir şekilde hem sivil toplum içerisinde hem de diğer devletler arasında her devletin yapısal özerkliğini vurgulamaktadır. Yani devlet görevlileri olan politikacılar, bürokratlar ve askerî görevliler, sivil toplumdaki örgütlü gruplardan çok farklı kimlikler, çıkarlar,

[319] Amenta, "State-Centered and Political Institutional Theory...", s. 96, 97.
[320] Jessop, "The State and State-building", s. 118.
[321] Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği üzere, DMT siyasal sistemi toplumsal hareketlerin temel değişkeni konumuna oturtabilmek ve sınayabilmek amacıyla ele alınmaktadır. Bu doğrultuda devlet elbette özerk bir güç olarak kabul edilmektedir. Ancak bunun anlamı devlet ve toplumu birbirinden tamamen soyutlamak anlamına da gelmemelidir. Aksi halde toplumun da devletin yapısından etkilenmemesi gerekirdi. Öte yandan Jessop'ın da vurguladığı şekilde DMT'ye gelen önemli bir eleştiri, toplumu neredeyse yok saymaya çalışıp, toplum merkezci yaklaşımı dışladığı iddiasıdır. Ne var ki bu çalışmanın teması salt şekilde devlet teorisi veya toplum teorisi üzerine olmadığı için bu tartışmaları sınırlandırmak gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmada siyasal sistemlerin bağımlı bir değişken olarak özerk aktörler oldukları kabul edilmekle beraber toplumlarla olan dönüşümlü etkileşimleri göz ardı edilmemektedir. Zira devlet ve toplumu birbirlerinden tamamen bağımsız değişkenler olarak ele almak, iki olguyu zaman-mekân üzerinde de bağımsızlaştıracağı için ontolojik sorunsala yol açarak, kavramsal biçimlerinde ve çalışma kapsamında çıkmaz bir yola sebep olacaktır. Bob Jessop, **State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place**, Cambridge, Polity Press, 1990, s. 91, 92, 279-288.
[322] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 37; Ayrıca bu noktada, uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla kullanılan *"inşacılık"* (constructivism) kavramını kısaca aktarmak gerekmektedir. İnşacılık yaklaşımının önemli temsilcilerinden olan Alexander Wendt'in vurguladığı üzere inşacılığın birçok yorumu bulunur. Dahası, inşacılık uluslararası politikanın bir teorisi de değildir. Temel olarak aktörlerin sosyal olarak nasıl inşa edildiğini (yapılandırıldığını) incelemeye sevk eden bir yaklaşımdır. Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, eBooks.com Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 1, 7; Buradan, inşacı yaklaşımda aktörlerin önceden yapısal olarak verili özellikleri olmadığı anlaşılmaktadır. Aktörler; fikirler, inançlar ve çıkarlar ile zaman içerisinde şekillenirler. Stephen M. Walt, "International Relations: One World, Many Theories", **Foreign Policy**, No: 110, 1998, s. 40, 41; Bu durumda sosyal ilişkiler içerisinde yer alan aktörler birbirlerinden etkilenerek davranışlarını şekillendirir ve bu etkileşimler bir değişim süreci oluşturur. Alexander E. Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", **International Organization**, C. 41, No: 3, 1987, s. 337-340. Dolayısıyla inşacılık, yapıların karşılıklı etkileşim sürecinde oluşturulduklarını öne süren bir yaklaşımdır. Goodwin üzerinde durduğu devlet inşacılığı ile sosyal süreç içerisinde devlet yapısının karşısındaki aktörleri (kitleleri) etkileyerek inşa ettiğini vurgulamak istemektedir.

ideolojiler ve eylemler geliştirebilirler.[323] Tanımlamadan anlaşılacağı üzere devlet özerkliği, devleti toplum içerisinden kısmen soyutlayarak, bağımsız bir yapı olarak ele almaktadır. Öte yandan Theda Skocpol'a göre aslında devlet özerkliği ile anlatılmak istenen devletin pragmatik ve işlevsel uygulamalar izleyebilecek yapıda olmasıdır. Zira devletler, ajandasında sadece sosyal grupların, sınıfların ve toplumun taleplerini veya çıkarlarını yansıtan hedefler bulundurmayabilir. Tüm bu unsurların taleplerinden bağımsız farklı eylemler de hayata geçebilir. Zaten devleti rasyonel bir aktör haline getiren bu bağımsız eylem potansiyelidir. Fakat bu bağımsız hedefler, hükümet sistemlerinin sabitlenmiş yapısal özelliği olmayıp dönemlere göre değişkenlik gösterebilmektedir.[324] Dolayısıyla DMT'nin sadece devlet özerkliği üzerinden okunması Goodwin'in de vurguladığı üzere devlet ve toplumun, ve toplumsal hareketlerin, birbirlerinden tamamen ayrı düşünülmesine yönelik eksik ve hatalı analizlere sonuç açabilmektedir.[325] DMT'ye göre devlet kısmen özerktir ama DMT sadece devlet özerkliğine işaret etmez. İkinci yaklaşım olan devlet kapasitesi, altyapısal kapasite bağlamında ele alınmaktadır. Goodwin'e göre bu yaklaşım devletlerin mali kaynaklarındaki, askerî gücündeki ve sivil topluma örgütsel erişimindeki, veya nüfuzundaki, farklılıklara odaklanır. Üçüncü DMT yorumu siyasi fırsatlardır. Toplumsal hareket teorileri altında incelenen bu yaklaşım devletin altyapısal olarak gerekli araçlardan yoksun olduğu veya kitlesel hareketlere yönelik grupları bastırmak yönünde motivasyonu/niyeti olmadığı durumlarda, toplumsal hareketlere alan açıldığını öne sürmektedir. Dördüncü ve son olarak Goodwin, esas önem verdiği ve devlet inşacı olarak adlandırdığı yaklaşımı açıklamaktadır.[326] Goodwin'in özel olarak bu tanımlamaları yapmasındaki sebeplerden biri, DMT'nin önceki bölümlerde bahsedilen SFK ile karıştırılmasıdır. Hatırlanacağı üzere SFK'da siyasal sistemin hareketler üzerindeki etkisi oldukça sınırlı görülmekte ve hareketlerin buldukları siyasi boşlukları kullanarak başarıya ulaşabildikleri öne sürülmekteydi. Ne var ki, devlet inşacı yaklaşımda, sivil toplum devletlerden bağımsız olarak kurgulanmamakta aksine devletin sivil toplumun çeşitli yönlerini inşa etme veya

[323] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 37.
[324] Skocpol, "Bringing the State Back In...", s. 9-14.
[325] Jeff Goodwin, "Toward a New Sociology of Revolutions", **Theory and Society**, C. 23, No: 6, 1994, s. 733.
[326] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 37-39.

oluşturmaya yardım etme yolları incelenmektedir.[327] Böylece, belirli sosyal olguların kültürel ve siyasi şikâyetler, sosyal sorunlar ve kolektif kimlikler gibi semboller aracılığıyla tanındığı, tanımlandığı ve hatta tamamen veya kısmen üretildiği anlayışı üzerine modellen inşacılık yaklaşımından yola çıkarak yapılan bu kavramsallaştırma ile beraber, devlet inşacılığı yaklaşımı devletlerin kültürel veya söylemsel etkileriyle sınırlanmamış, devletlerin örgütlenmesi ve uygulamalarına da eşit derecede yer verilmiştir.[328] Buradan Goodwin'in DMT ile toplum merkezci yaklaşımı ayrıştırmak yerine, sosyal inşa ve sosyal süreç içerisinde birleştirdiği anlaşılmaktadır.[329] Kaldı ki DMT'nin devletlerin toplumsal faktörler ile şekillendirilmeyen kurumlar olduğuna yönelik bir iddiası bulunmamaktadır.[330]

Theda Skocpol'un *"Tocquevilleci"* (Tocquevillian) bağlamda nitelendirdiği DMT'de devletlerin politika yapıcı ve sosyal değişim aktörü olarak görülmesi gerektiği vurgulanır. Dolayısıyla devletlere bu anlamda daha fazla dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü kurumsal yapıları ve faaliyet kalıpları, siyasi kültürü etkileyip, grupların oluşumunu ve kolektif siyasi eylemlerin ortaya çıkışını teşvik ederek belirli politik konuların gündeme getirilmesini olanaklı hale getirir.[331] Edwin Amenta,

---

[327] Goodwin, "State-Centered Approaches...", s. 11; Goodwin, "Toward a New Sociology of Revolutions", s. 733.

[328] Goodwin, "State-Centered Approaches...", s. 11, 29.

[329] Ancak Goodwin, ve Skocpol, şüphesiz ağırlığını siyasal sistemlere ve yapılarına vererek politik ortamı merkeze alır. Öte yandan köylü hareketlerine veya köylülerin devrim hareketlerindeki önemine de vurgu yaparak toplumsal argümanlardan tamamen kopmamaya çalışmaktadır. Kırsal nüfusun kitle hareketlerindeki önemini vurgulayan çalışmalara yönelik olumlu nitelendirmelerde bulunan Goodwin, klasik toplumsal devrimlerde ve Üçüncü Dünya isyanlarında köylü akımının merkezî bir rol aldığını da vurgular. Ancak bu rollere belirli sınırlar koymayı da ihmal etmemektedir. Öncelikle devrim hareketlerine yönelik koalisyonların, köylü hareketlerinden çok daha geniş olduğunu belirtir. Ayrıca bazı siyasal rejimlerde geniş devrimci koalisyonların oluşmasına ve hatta bu koalisyonlar tarafından tasfiye edilmeye yönelik zafiyet olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla Goodwin özgül olarak sınıfsal hareketlerin ve toplumsal dinamiklerin etkisini göz ardı etmese de esas olarak siyasal sistemler tarafından istenmeden de olsa inşa edilen ve homojen olmayan geniş koalisyonların ve onların niteliklerinin sebeplerini analiz etmektedir. Çünkü devrimci kırılmalar ve iktidarlara meydan okunarak rekabet edilmesi, kentsel ve kırsal alanlardaki farklı sosyal sınıfların ve etnik grupların, aralarındaki ayrımın kaldırılmasıyla, ortak hedefler doğrultusunda koalisyon ve ittifaklar oluşturabilmesindedir. Goodwin, Skocpol, "Explaining Revolutions...", s. 491, 492; Bir diğer deyişle DMT'ye göre devletin faaliyetleri ve etkileri devleti çevreleyen siyasal sistemin ayırt edici özellikleri tarafından kolaylıkla açıklanabilecektir. Toplumsal faktörler ise ilgisiz olmasalar da ikincil kalmakta ve devlet üzerindeki etkileri her zaman siyasal sistem ve devletin eleğinden geçirilmektedir. Jessop, "The State and State-building", s. 118.

[330] Goodwin, "State-Centered Approaches...", s. 19.

[331] Alexis de Tocqueville'in Fransız İhtilali'nin kökenlerine ilişkin argümanı, devletin kurumsal yapısı ve politika uygulamaları üzerinden şekillenmektedir. Tocqueville'e göre monarşi, aristokrasinin kapasitesini zayıflatmakla beraber, istemeden de olsa köylüleri ve burjuvaziyi kışkırtmıştır. Aydınlara

Tocquevilleci argümanlar çerçevesindeki DMT'ye, siyasi parti sistemleri de dahil olmak üzere diğer büyük ölçekli siyasi kurumların inşasına ilişkin daha fazla argüman eklenerek, teorinin siyasi kurumsal bir noktaya evrildiğini belirtmektedir. Bazı teorisyenler kuramı daha yapısal ve sistemik hale getirirken, bir kısmı da tarihsel süreçlere odaklanmıştır. Özellikle 1990'lı yıllar ile beraber siyasi kurumsalcılık, politik bağlama olan vurgusunu artırmıştır. Dolayısıyla sosyal süreçlerin ve sonuçların açıklanabilmesi için siyaset ve devletlere ilişkin siyasi kurumsal teoriler daha sık ele alınmıştır. Vurgulanan iddia ise, makro düzeydeki yapıların, örgütsel seviyedeki siyaseti ve bu örgütlerin hareket sınırları ve formasyonları ile politik çıkarları arasındaki ilişkileri etkileyen politik bağlamları oluşturduğudur. Dolayısıyla Amenta'ya göre yapısal boyuttaki siyasi kurumsalcılığın en güçlü örnekleri Goodwin'in çalışmalarında görülmektedir.[332] Goodwin'in vurguladığı üzere bu yaklaşım, sivil toplumdaki aktörlerin ve aktörlere ait kimliklerin, hedeflerin, stratejilerin, sosyal bağların, fikirlerin ve hatta hissiyatların devlet tarafından nasıl şekillendiğini ele alarak, toplumsal hareketleri açıklamaya çalışır.[333]

Benzer şekilde Skocpol, Lenin'in "*Her devrimin temel sorunu devlet iktidarıdır.*"[334] cümlesinden yola çıkarak devlet ve devrim ilişkisini açıklamaya koyulsa da Lenin'den farklı olarak merkeze sınıf mücadelesini almak yerine devletin salt bir şekilde kendisini yerleştirir. Zira Skocpol'a göre devlet iktidarı sorunu toplumsal devrimci dönüşümlerde temel öneme sahip olsa da devlet iktidarı yalnızca sınıf egemenliğinin bir aracı olarak anlaşılamamakta ve devlet yapılarındaki değişiklikler sadece sınıf çatışmaları açısından açıklanamamaktadır.[335] Bu noktada Goodwin'in devreye girdiği görülür. Goodwin ilk başta ana hatları çizilen dört farklı yorumu belirli modellere sokarak DMT'nin çerçevesini belirlemiş ve devrimsel hareketlerin ortaya çıkmasına yardımcı olan beş farklı devlet özelliği ve uygulamasını şu şekilde sıralamıştır:

---

da statükoya karşı soyut, rasyonalist yaylım ateşi başlatmak için ilham vererek, kitlesel hareketleri üretmiştir. Yani Tocqueville devrimin oluşumunu analiz ederken devletin etkilerini esas almıştır. Skocpol, "Bringing the State Back In...", s. 21.

[332] Amenta, "State-Centered and Political Institutional Theory...", s. 103, 104, 114.

[333] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 39.

[334] V. I. Lenin, **Collected Works: April-June 1917**, C. 24, Moscow, Progress Publishers, 1964, s. 38.

[335] Skocpol, **States and Social Revolutions...**, s. 284.

- *Kapsayıcı olmayan ekonomik ve sosyal düzenlemelerin korunması veya desteklenmesi:* Devlet inşacı bir perspektife sahip olan bu görüş devlet uygulamalarının, sivil toplumdaki mağdur gruplar arasında ayırt edici bir stratejik yönelim oluşturmaya yardımcı olduğunu iddia eder. Temel argümanına göre, bir toplum içerisinde ekonomik ve sosyal düzenlemelerde adaletsizlikler görülebilir. Ancak bunun kitlesel bir hareket motivasyonu olabilmesi için devlet (görevlileri) tarafından kanun, düzenleme, uygulama ve hatta zor kullanarak desteklenmesi, korunması gerekmektedir.
- *Harekete geçmiş grupların devlet gücünden veya kaynaklarından dışlanması:* Bu görüş, siyasi fırsat ve devlet inşacı argümanlarından beslenmektedir. Görüş net bir şekilde, mağdur grupların devlet gücünde veya etkisinde önemli bir pay elde ettiklerinde veya edebilmeye inandıklarında devletin devrilmesini veya radikal bir yeniden örgütlenmeyi hedeflemediklerini savunmaktadır. Dolayısıyla grupların bu imkânlarının tamamen yok edilmesi, radikalleşmeye neden olmaktadır.
- *Harekete geçmiş gruplara ve muhalif siyasi şahsiyetlere karşı ayrım gözetmeyen, ancak ezici de olmayan devlet şiddeti:* Bir önceki maddeye benzer şekilde, muhalif gruplara karşı uygulanan devlet şiddeti de, devletin şiddetle parçalanması ve kökten yeniden örgütlenmesi gerektiği inancını meşru hale getirir ve kitle hareketlerinin radikalleşerek bu yola başvurmasına neden olur. Goodwin durumu bir başka deyişle özgül olarak şöyle özetler: "*Şiddet içeren dışlayıcı rejimler çoğu zaman istemeden en radikal toplumsal eleştirilerin hegemonyasını beslerler.*"
- *Zayıf asayiş kapasiteleri ve altyapı gücü:* Devlet kapasitesi ve siyasi fırsatlar argümanlarından beslenen bu yaklaşım, devletlerin ne kadar otoriter veya acımasız olursa olsun, karşıtlarını bastırabilme kapasitesine sahip olduğu müddetçe gücü elinde tutabileceğini iddia eder. Devlet tüm sınırları içerisinde altyapısal olarak zayıf ise ve coğrafi olarak eşit güçlere sahip değilse, gerilla hareketleri henüz devlet tamamen çökmeden bile yoğun bir şekilde organize olabilir.

- *Karşı-devrimci elitleri yabancılaştıran, zayıflatan veya bölen yozlaşmış ve keyfî kişisel yönetim:* Bu yapıdaki siyasal sistemler yani otokratik ve neopatrimonyal diktatörlükler, özellikle devrim hareketlerine karşı oldukça savunmasızdırlar. Bu diktatörlük yönetimlerinde ekonomik ve askerî oligarşiler özellikle zayıflatılmak istenir. Ancak bu durum devrimcilerin güçlenmesine sebep olduğundan, devletin karşı koyma gücü oldukça azalmaktadır.[336]

Tüm bu argümanlar tek bir potada eritilirse şu ortaya çıkar: Belirli yapıdaki devletler, yaygın şikâyetleri siyasallaştırarak, barışçıl reform yollarını kapatarak, radikal ideoloji ve kimlikleri makul ve meşru hale getirerek ve karşı devrimcileri zayıflatarak, insanları kendilerini savunabilmeleri için silaha sevk ederek, devrimcilerin insanları organize edebilmeleri için gerekli siyasal alanı sağlar. Bazı devletlerse çökme ihtimaline daha yakın oldukları için devrimci hareketlere siyasi fırsatlar sunar. Böylece tüm bu devlet yapıları *"istemeden"* radikal hareketlerin oluşumunu ve hatta baskınlığını geliştirmektedir.[337] Jeff Goodwin'in analizleri göstermektedir ki, iktidarların sert ve baskıcı bir tutum izlemeden, iş birliği ile yaklaştığı süreçlerde hareketler reformist konuma dönebilmekte veya etkilerini yitirebilmektedir. Ancak devlet, baskıcı ve dışlayıcı bir tutum sergilerken bunu destekleyecek altyapısal kapasiteye sahip değilse, devrimci bir koalisyon hareketinin ortaya çıkması olası hale gelmektedir. Dolayısıyla siyasal sistemin yapısı hareketlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve izleyeceği ajandalarda doğrudan etkiye sahip olmaktadır.[338] Buna kanıt olarak çok partili (yarı) demokrasilerin hâkim olduğu yoksul ülkelerde bile,

[336] Goodwin, "State-Centered Approaches...", s. 14-18.
[337] Goodwin, **a.g.e.**, s. 18; Bu arada, Skocpol'un öğrencisi olan Jack A. Goldstone, DMT'ye yeni bir yorum daha katar. Ona göre devrimler aşağıdan gelen bir isyandan ziyade yukarıda oluşan bir çöküş nedeniyle meydana gelmektedir. Randall Collins, "Maturation of the State-Centered Theory of Revolution and Ideology", **Sociological Theory**, C. 11, No: 1, 1993, s. 118, 119. Goldstone'un yorumu bu çalışmanın bakış açısıyla ters düşmemektedir. Elbette devrim hareketlerinin, veya yoğun şiddet içerikli kitlesel hareketlerin, varlığı devrim karşıtı kesimlerin de dahil olmak üzere yaygın desteğin yitirilmesini içerdiğinden, meşruiyetini kaybeden çökmüş bir siyasal sistemin varlığından söz edilebilir. Ancak tezin argümanı siyasal sistemin, toplumsal hareketler üzerindeki etkisinden temellenmektedir.
[338] Jeff Goodwin, "The Renewal of Socialism and the Decline of Revolution", **The Future of Revolutions: Rethinking Radical Change in the Age of Globalization**, ed. John Foran, London, Zed Books, 2003, s. 66-71; Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 27-30; Jenkins, Form, "Social Movements and Social Change", s. 332-334.

devrimci koalisyonların büyümediği gösterilmektedir.[339] Keza seçimlerle sağlanan meşruiyet konusunda Che Guevara da benzer bir bakış açısına sahiptir:

> *"Bir hükümetin, hileli olsun ya da olmasın, bir tür halk oylamasıyla iktidara geldiği ve en azından bir anayasal meşruluk görünümünü sürdürdüğü durumlarda, sivil mücadele olanakları henüz tüketilmediği için gerilla hareketi büyük zorluklar yaşayacaktır."*[340]

Belirtmek gerekir ki DMT'nin argümanları teoride kalmayıp, uygulama olarak da ampirik araştırmalarla desteklenmeye çalışılmıştır. Örneğin Ann Shola Orloff ve Theda Skocpol, bir çelişkiyi açıklamak için yaygın toplum merkezci görüşe, DMT'yi ekleyerek çıkarımda bulunmuştur.[341] Orloff ve Skocpol, ABD ve İngiltere arasındaki birçok benzerliğe rağmen, sosyal sigorta programlarının neden İngiltere'de ABD'de olduğundan çok daha erken benimsendiğini analiz ederken, devlet yetkilileri ve politikacılara ait özerk eylemlerin ile devlet yapılarının ve yapısal dönüşümlerinin, toplumsal gruplardaki politik tercihleri etkilediğini vurgulamıştır. Yani devletin oluşum süreçleri devletin yapısını, devletin yapısı da toplumsal dinamikleri belirlemektedir.[342] David S. Meyer ve Debra C. Minkoff da bu bakış açısıyla örtüşen bir tespitte bulunarak, politikadaki olumsuz değişikliklerin, sonuca etkisi olsun olmasın, seferberliği tetikleyebileceğini dile getirmiştir.[343] Keza Meyer tarafından ABD'de nükleer karşıtı aktivistler üzerinde yapılan bir araştırmada, hükümet politikasının düşmanca, kavgacı tutuma büründüğü ve kurumsal yolların politik avantaj sağlamak için kapatıldığı zamanlarda aktivistlerin daha geniş kitlelere ulaşma ve kurum dışı desteği harekete geçirme konusunda başarılı olma ihtimallerinin arttığı öne sürülmektedir.[344] Öte yandan 1976-1985 yılları arasında Batı Şeria'da gerçekleşen

---

[339] Yazarlar, kitlesel hareket oluşmayan bu ülkelere örnek olarak, bu çalışmanın da kapsamında yer alan, Honduras'ı örnek göstermektedir. Goodwin, Skocpol, "Explaining Revolutions...", s. 495.

[340] Ernesto Che Guevara, **Guerrilla Warfare**, The Authorised Edition, London, Harper Perennial, 2009, s. 14.

[341] Ann Shola Orloff, Theda Skocpol, "Why Not Equal Protection? Explaining the Politics of Public Social Spending in Britain, 1900-1911, and the United States, 1880s-1920", **American Sociological Review**, C. 49, No: 6, 1984, s. 745.

[342] Orloff, Skocpol, **a.y.**; Amenta, "State-Centered and Political Institutional Theory...", s. 101.

[343] David S. Meyer, Debra C. Minkoff, "Conceptualizing Political Opportunity", **Social Forces**, C. 82, No: 4, 2004, s. 1462.

[344] David S. Meyer, "Protest Cycles and Political Process: American Peace Movements in the Nuclear Age", **Political Research Quarterly**, C. 46, No: 3, 1993, s. 470-472; Meyer ve Minkoff bu kalıba uygun benzer eylemlerin de olduğunu belirtmektedir. Meyer, Minkoff, "Conceptualizing Political Opportunity", s. 1462.

kitlesel olayların analiz edildiği bir araştırmadaki bulgulara göre baskının artmasıyla kitlesel hareketlerin de doğrudan arttığı öne sürülmüştür.[345] Bu durum DMT'ye katkı sağlayarak, baskı ve kitlesel hareket ilişkisinin coğrafi konumdan bağımsız olduğunu da gösterir niteliktedir. Örneğin 6 Latin Amerika ve 3 Afrika ülkesi üzerinden ampirik bir çalışma yürüten Sabine C. Carey, baskı ile protesto arasında kesin bir bağ olduğu sonucunu çıkarmıştır.[346]

Toplumsal hareketlerin siyasal sistemler tarafından büyük oranda etkilendiğini öne süren kayda değer bir başka ampirik çalışma yürüten Mark Irving Lichbach'a göre bir muhalif grup, hükümetin baskı politikasına karşılık taktiklerini değiştirebilmektedir. Hükümetin şiddet kullanmayan gruplara karşı arttırdığı baskı, muhalif grubun şiddetsiz eyleme yönelik maliyetini de arttırdığı için, şiddet yanlısı eylemlerin çoğalmasına sebep olabilmektedir. Benzer şekilde muhalefetin azalması, hükümetin uzlaşmacı politikalarına bağlıdır ve tutarlı politikalar muhalefeti zayıflatırken, tutarsız politikalar güçlendirmektedir.[347] Lichbach'ın ulaştığı bu sonuçlar, Goodwin'in argümanlarını da önemli ölçüde destekler niteliktedir. Öte yandan Goodwin teoride kullanılan, kapasite, baskı, rejimin niteliği ve toplumsal hareket yaklaşımları gibi tüm parametreleri bir araya getirerek hangi siyasal sistem yapılarında devrimci kitlesel hareketler oluşabileceğini ve hangi durumlarda bu hareketlerin hedeflerine ulaşabileceğini küp modeller üzerinden göstermiştir.

[345] Khawaja, "Resource Mobilization, Hardship...", s. 191, 208-210.
[346] Sabine C. Carey, "The Dynamic Relationship Between Protest and Repression", **Political Research Quarterly**, C. 59, No: 1, 2006, s. 1-9.
[347] Mark Irving Lichbach, "Deterrence or Escalation? The Puzzle of Aggregate Studies of Repression and Dissent", **The Journal of Conflict Resolution**, C. 31, No: 2, 1987, s. 266-297.

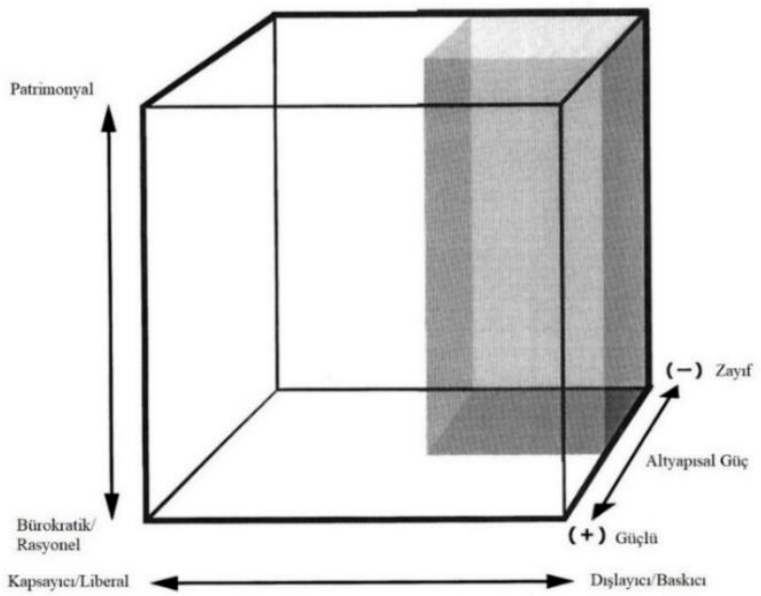

Şekil 1.4: Devrimci Hareketlere Sebep Olabilecek En Muhtemel Rejim Yapıları (Taralı Alan)

Kaynak: Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 29.

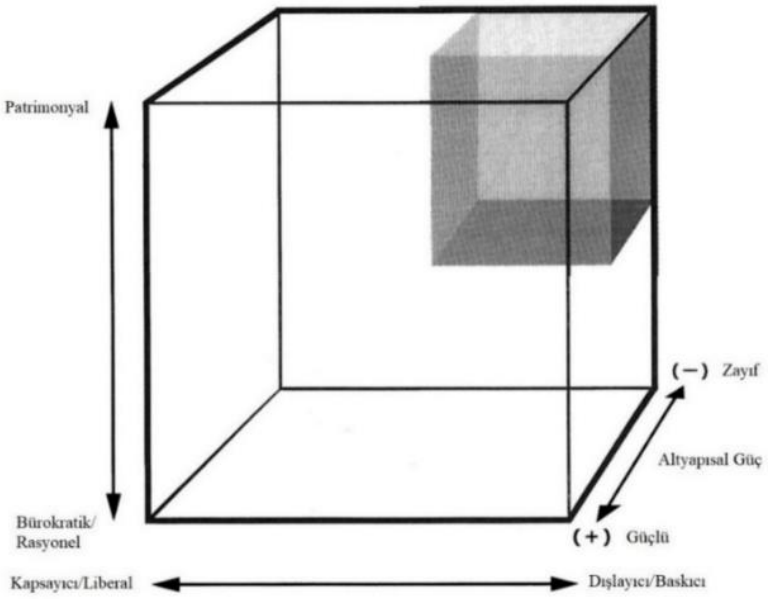

Şekil 1.5: Devrimci Hareketler Tarafından Devrilmesi En Muhtemel Rejim Yapıları (Taralı Alan)

Kaynak: Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 29.

Şekil 1.4'te ifade edildiği üzere altyapı gücü zayıf, dışlayıcı ve baskıcı yapıdaki patrimonyal veya bürokratik rejimler, devrimci hareketlerin oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Bununla beraber Şekil 1.5'te görüleceği üzere, patrimonyal rejimlerin

özelinde, ortaya çıkan devrimci hareketlerin başarıya ulaşması ve mevcut iktidarı devirmesi muhtemeldir. Goodwin'in özellikle altını çizmek istediği nokta, baskıcı ve zayıf rejimlerde devrimci hareketlerin, iktidarın şahıs/aile özelinde toplandığı irrasyonel patrimonyal rejimlerde ise devrim ihtimalinin artıyor olmasıdır. Benzer yorumu Misagh Parsa'nın çalışmasında da görmek mümkündür. Parsa'ya göre rejim baskısı ve yetersiz kapasite toplumsal hareketlerin rekabetini güçlendirir. Keza baskının yoğun yürütüldüğü bir siyasal sistemin zayıfladığı anlarda kolektif eylemlere fırsatlar doğabilmektedir. Öte yandan kamuoyunda tanınarak sembolleşmiş kişilere yönelik yürütülen baskıcı eylemler ve muhalefeti topyekûn sindirmek için başvurulan baskıcı politikalar, muhalefet örgütleri ve nüfusun geniş kesimleri arasında bir koalisyon oluşmasına zemin hazırlayarak devleti savunmasız hale getirebilmektedir.[348]

Nitekim DMT'nin de her teori gibi eksiklikleri, sınırları ve eleştirenleri[349] bulunmaktadır. DMT'nin özellikle devlet ve siyaset dışı olgular olan, sosyal ağlar,

[348] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 89.

[349] Çalışmanın konusu ve kapsamı 20. yüzyılı içerdiği için, daha çok 20. yüzyıl sonlarıyla başlayan ve 21. yüzyıla ait olan ve küreselleşmenin sebep olduğu iddia edilen modern devletlerin azalan etkisi/önemi tartışmalarına yer verilmeyecektir. Bu konuda özellikle son 30 yılda üretilen literatürde, artan küreselleşmenin devletleri etkisizleştirdiğine yönelik argümanlar öne sürülmektedir. Argümanları desteklemek için iki başlığa sıklıkla rastlanılır: Teknoloji ve küresel ekonomi. Teknolojinin oluşturduğu dönüşümün devletlerin sınırlarını etkisiz haline getirdiği ve çok uluslu ve uluslararası şirketler aracılığıyla küresel ekonomilerin, ulusal ekonomilerin etkinliğini gitgide azalttığı iddia edilmektedir. Örneğin Kenichi Ohmae hükümetlerin küreselleşen dünyada işlevsel olarak asgari seviyelere düştüğünü ve daha da düşeceğini belirtirken, artık tek sorumluluklarının iş gücünü eğitmek, çevreyi korumak ve sosyal altyapı kurmak olması gerektiğini vurgulamaktadır. Kenichi Ohmae, **The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy**, Revised Edition, New York, HarperCollins Publishers, 1999, s. xvi; Benzer şekilde Robert B. Reich de yeni yüzyılın ulusal şirket, ulusal ekonomi, ulusal sanayi gibi *"ulusallıklardan"* uzak bir dönem olacağını belirterek küreselleşmenin boyutlarını vurgulamaktadır. Robert B. Reich, **The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism**, New York, Vintage Books, 1992, s. 3; Dolayısıyla küreselleşmenin, devlet özerkliğini ve devlet kapasitesini zayıflattığı düşünülmektedir. Richard N. Rosecrance, Etel Solingen, Arthur A. Stein, "Globalization and Its Effects: Introduction and Overview", **No More States? Globalization, National Self-determination, and Terrorism**, ed. Richard N. Rosecrance, Arthur A. Stein, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2006, s. 3; Öte yandan bu iddiaların tersini ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır. Martin Wolf, küreselleşmenin devletleri önemsizleştirmediğini, tam aksine uluslararası entegrasyon içerisinde insanların başarılı olabilmesi için devletlere ve onların uygulamalarına her daim ihtiyaçları olduğunu vurgulamaktadır. Martin Wolf, "Will the Nation-State Survive Globalization?", **Foreign Affairs**, C. 80, No: 1, 2001, s. 190; Zira Hirst ve Thompson da küreselleşme arttıkça, bireylerin böylesi karmaşık ve çoğulcu sosyal bir sistem içerisinde korunabilmesi için daha çok regülasyona ve kanuna ihtiyacı olacağını belirtir. Bunu sağlayacak olan uluslararası hukuk da devletler olmadan işleyemeyecektir. Hirst, Thompson, **Globalization in Question...**, s. 277-280. Bu tartışmalar geçerliliğini korurken, tezin 20. yüzyılı hatta daha özgül olarak Soğuk Savaş dönemini kapsayan yılları ele aldığı düşünüldüğünde, dönemin en önemli, hatta kimi teorisyenlere göre tek, aktörünün egemen devletler olduğuna yönelik yaygın varsayım göz önünde bulundurulmalıdır.

maddi kaynaklar, kolektif inanç ve söylemler gibi konularda kuramsal eksikliği bulunduğu belirtilmektedir. Buradan hareketle değişimi tetikleyen ve hatta bu motivasyonu güçlendiren politik şartlar içerisinde yer alan bireylerin, devrim hareketleri veya başka formdaki bir kolektif hareket içerisinde benzer düşünen insanlardan oluşan yeterince büyük bir sosyal ağa bağlı olmadıkça etkili bir şekilde hareket edemeyecekleri öne sürülmektedir. Ancak DMT bu noktada, bahsi geçen sosyal ağların zaten devlet yapısı tarafından radikalleştirilerek inşa edileceğini vurgular. Elbette ki bu ağların devlet dışı olarak, sınıf veya etnik bağlarda, akrabalıklarda, dinî topluluklarda, kentsel mahalleler veya kırsal köylerde de oluştuğu görülmektedir. Öte yandan politik durum devrimci harekete uygun olsa bile kaynaklardan yoksun bir kitleselliğin oluşması mümkün değildir. Fakat politik durum ve siyasi fırsatlar kaynakların da yarar sağlaması için merkezde toplanmasına zemin hazırlar. Dolayısıyla Goodwin KST, SFK ve rasyonel seçim yaklaşımlarını ele alarak DMT'yi geliştirmektedir. Ayrıca, devletlerden ayrı şekillenebilen, inançların, kimliklerin ve stratejilerin bağımsız rolleri konusunda da çerçeveleme yaklaşımına değinilmektedir. Önceki başlıklarda detaylı şekilde bahsedildiği üzere çerçeveleme yaklaşımında nesnel gerçeklik, belirli kültürel sistemler veya söylemler aracılığıyla yorumlandığında yani bir diğer deyişle çerçevelendiğinde adaletsiz ve değiştirilebilir olarak tanınır hale gelmektedir. Zira basitçe özetlemek gerekirse, bireylerin algısında, kitlesel eylemin gerekliliği ve kurtuluş yolu olduğu fikri yer almadığı müddetçe, hareket oluşamaz, oluşsa bile etkili olamaz. Ancak DMT zaten bu çerçevelerin verili olmadığını kabul etmekle beraber, politik süreç içerisinde inşa edileceğini vurgulamaktadır.[350]

Bu görüşlerin ışığında Goodwin'e göre DMT diğer toplumsal hareket teorilerinde olduğu gibi, devrim hareketlerini veya başka bir deyişle kitle hareketlerini topyekûn veya tek başına açıklayamamaktadır ancak bu yolda çabalayan en güçlü argümanlardandır.[351] Öte yandan Goodwin DMT ile *"bazı akademisyenlerin devrimci hareketleri hızlı toplumsal değişimin, yoğun şikâyetlerin veya yoksulluğun, belirli sınıf yapılarının veya toprak mülkiyeti sistemlerinin, ekonomik bağımlılığın, emperyalist*

[350] Goodwin, "State-Centered Approaches...", s. 21-27.
[351] Goodwin, **a.g.e.**, s. 27; Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 63, 64.

tahakkümün, öncü partilerin vb. eylemlerinin veya tüm bu faktörlerin gömülü olduğu siyasi bağlamdan soyutlanmış bir kombinasyonunun ürünü olarak görme eğilimine meydan okumak" istediğini vurgulayarak son noktayı koymaktadır.[352]

1.2.2. Şiddetin Siyasallaşması

Ali Püsküllüoğlu'nun Türkçe Sözlük eserine bakıldığında şiddetin *"karşıt tutumda, görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, sert davranma, sertlik"* anlamına geldiği; şiddet olaylarının ise, "*insanları sindirmek, korkutmak için yaratılan olay ya da girişilen eylem*" olarak tanımlandığı görülmektedir.[353] Öte yandan John Keane'nin şiddetin anlamı konusunda tartışmaya yer verdiği sayfalara bakılırsa, zaman ve mekâna göre değişikliğe uğrayabilen bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Keane kavramın etimolojik analizinden yola çıkarak, Latince "*violentia"* kelimesinden türetilen İngilizce karşılığının, bir başkası üzerinde isteği dışında fiziksel güç kullanılması ve bunun sonucunda oluşan rahatsızlığın ifadesi olduğunu belirtir.[354] Artun Ünsal, şiddetin genel anlamıyla başkasını öldürme, sakat bırakma veya yaralama aracılığıyla zarar verilmesini kapsadığı için gücü aştığını belirtir ve her zaman, her yerde olduğunu belirtmektedir.[355] Şiddetin korkuyu, korkunun da şiddeti ortaya çıkaran bir paradoks olması muhtemeldir ancak kategorik olarak en sert şiddet türlerinden birisi baskının neden olduğu şiddettir.[356] Bunu doğrulayacak şekilde Erich Fromm uygulamada en önemli şiddet türlerinden birinin tepkisel şiddet olduğunu öne sürer. Tepkisel şiddet bir insanın ya da başkasının yaşamını, özgürlüğünü, onurunu ve malını korumak için başvurduğu korku kaynaklı bir şiddet türüdür. Dolayısıyla tepkisel şiddet yıkımı değil korumayı hedeflemektedir. Fromm'a göre bireyin istek ve gereksinimleri de özgürlük alanına gireceğinden, bunların engellenmesine yönelik durumlarda da tepkisel şiddet ortaya çıkacaktır. Bu bakımdan, insanların çoğu zaman en temel ihtiyaçlarından bile mahrum bırakıldığı düşünüldüğünde, tarihin her

[352] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 30.
[353] Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, s. 1429.
[354] John Keane, **Reflections on Violence**, London, Verso, 1996, s. 65-67.
[355] Artun Ünsal, "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 1996, s. 29, 30.
[356] Giovanni Scognamillo, "Şiddet, Toplum, Birey ve Kan", **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 1996, s. 359, 361; Özcan Köknel de baskının yükselmesinin, şiddeti tırmandıracağını belirtmektedir. Özcan Köknel, **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**, 2. Basım, İstanbul, Altın Kitaplar, 2000, s. 35.

döneminde görülen toplumsal şiddet şaşırtıcı olmamaktadır.[357] Öte yandan Özcan Köknel saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin, bireysel ve toplumsal kargaşadan kaynaklandığını belirtir.[358] Artun Ünsal'ın da vurguladığı üzere bu noktada iki şiddet yaklaşımıyla karşılaşılır. İlki, birtakım hedeflere ulaşmak için şiddet yoluyla başkalarına zarar verilmesi veya caydırıcı bir etki oluşturulması bakımından bir araç, diğeri; bireysel veya kolektif, sonuçları göz önünde bulundurulmayan bir dışa vurumdur.[359] Wright Mills'in sıklıkla başvurulan *"Bütün siyaset bir iktidar mücadelesidir; iktidarın nihai biçimi şiddettir."*[360] tanımına göre de iktidar ve siyaset ikilisini şiddetten bağımsız düşünmek mümkün değildir. Ancak bu durum iktidar ve şiddetin her zaman aynı anlama geldiğini de göstermez. Arendt, iktidar ve şiddetin dayanaklar bakımından ayrıldığını vurgular. İktidar temsiliyet üzerinden, çoğunluk, azınlık gibi, sayılara dayanırken, şiddet araçlara dayandığından sayılara ihtiyaç duymayabilmektedir.[361] İktidar ile şiddetin kesişmesi ise siyasal şiddet kavramını ortaya çıkarmaktadır. Şiddetin alt bir kategorisi olan siyasal şiddet için, H. L. Nieburg'a bakıldığında *"amacı, hedef veya kurban seçimleri, çevreleyen koşulları, uygulama ve/veya etkileri siyasal öneme sahip olan, bir diğer deyişle sosyal sistem için sonuçları olan bir müzakere durumunda başkalarının davranışlarını değiştirme eğilimi olan, bozma, yıkma, yaralama eylemleri"*[362] olduğu görülmektedir. Ruşen Keleş ve Artun Ünsal, siyasal şiddeti fiziksel gücün meşru ve yasal olmayan biçimleri olarak ele alıp, kapsamına bireysel şiddeti, dinsel ve etnik çatışmaları, gerilla hareketlerini, iç savaş, devlet terörü ve askerî müdahaleleri ve son noktada da uluslar arasındaki savaşları dahil ederek oldukça çeşitlilik gösteren bir nosyon olduğunu vurgulamıştır.[363] Eleştirel teorisyenler ise, siyasal şiddet, terörizm, çatışma, şiddet gibi kavramların belirli bağlamlara dayanan ve zamana göre değişen sosyal ve politik

---

[357] Erich Fromm, **The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil**, New York, Harper & Row, 1971, s. 17-21.
[358] Temelinde ise iki farklı görüş yatmaktadır. Bir görüş saldırganlığın içgüdüsel olarak doğuştan olduğunu iddia ederken, diğer görüş bu durumun toplumsal kaynaklı olarak sonradan edinildiğini öne sürer. Köknel, **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**, s. 20.
[359] Ünsal, "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", s. 30.
[360] Wright C. Mills, **The Power Elite**, New Edition, Oxford, Oxford University Press, 2000, s. 171.
[361] Hannah Arendt, **On Violence**, San Diego, A Harvest/HBJ Book, 1970, s. 40-43.
[362] Harold L. Nieburg, **Political Violence: The Behavioral Process**, New York, St. Martin's Press, 1969, s. 13.
[363] Ruşen Keleş, Artun Ünsal, **Kent ve Siyasal Şiddet**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 1.

anlatılar, söylemler ve uygulamalar tarafından inşa edildiğini öne sürmektedir. Bu bakımdan siyasal şiddet, sosyal ve politik hayat içerisindeki faaliyetlerden bağımsız kendiliğinden var olan bir unsur olmadığı için somut değişmez bir gerçeklik değildir. Ancak anlatısal doğası sebebiyle siyasal şiddetin kendisinin ve siyasal şiddeti araçsallaştıran birey ve grupların diyalojik benliği yansıttıklarını söylemek mümkündür.[364]

Siyasal şiddetin oluşum nedenlerine bakıldığında iki hâkim kuramdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki olan *"engellenme-kızgınlık-saldırganlık kuramı",* siyasal şiddetin, gereksinim veya faaliyetlerin engellenerek bireylerin sınırlandırılması veya yapmak istemediklerinin yaptırılması sebebiyle ortaya çıkan saldırganlıktan[365] hayata geçtiğini iddia eder. Önceki bölümlerde detaylı bir şekilde açıklanan diğer bir sebep olan göreli yoksunluk teorisi ise, kişinin yaşamına dair beklenti ve imkânları arasındaki farkların bilincine varmasıyla ortaya çıkan yoksunluk hissinin saldırganlık oluşturmasıyla siyasal şiddetin cereyan ettiğini öne sürmektedir.[366] Charles Tilly de benzer şekilde, insanların kolektif şiddete katılıp katılmama motivasyonlarının, şiddet araçlarının uygun ve uygunsuz kullanımı, sosyal kategoriler arasındaki farklılıklar ve adalet veya adaletsizlik hakkındaki fikirleri tarafından belirlendiğini vurgulamaktadır.[367] Konuyla ilgili bazı çalışmalar şiddeti içeren toplu isyanların, isyancılar lehinde politika değişimlerine yol açtığını belirtir. Bu nedenle, protesto ve hatta şiddet, diğer politik stratejiler sonuç vermediğinde, memnuniyetsizliği iletmek ve kolektif çıkarları edinmek için rasyonel girişimler olarak görülebilmektedir.[368] Hatta konjonktürel olarak şiddetin doğru noktalara hedeflenmesi durumunda daha etkin sonuçlar alınabildiği iddia edilmektedir.[369] Bu bakımdan siyasal şiddet kolektif

---

[364] Silva, **Narratives of Political Violence...**, s. 39-42; Gabriela Spector-Mersel, "Narrative Research: Time for a Paradigm", **Narrative Inquiry**, C. 20, No: 1, 2010, s. 211.

[365] Demokratik rejimlerde dahi, toplumdaki yoğun şikâyetlere sebep olan konulara yönelik çözüm üretmek yerine şikâyetleri zorla bastırma yolu tercih edilirse, barışçı protestolar veya pasif sivil itaatsizlikler siyasal şiddete evrilme eğilimi taşımaktadır. Hayati Hazır, **Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak: Siyasal Şiddet ve Terörizm**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2001, s. 24.

[366] Y. Furkan Şen, **Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet ve Terörizm: Nedenlere ve Sonuçlara İlişkin Kavramsal Bir Çözümleme**, Ankara, Kilit Yayınları, 2018, s. 80, 81; Fakat bu kuramın yetersiz kaldığı yerler de belirtilmişti.

[367] Tilly, **The Politics of Collective Violence**, s. 6.

[368] James W. Button, **Blacks and Social Change: Impact of the Civil Rights Movement in Southern Communities**, Princeton, Princeton University Press, 1989, s. 11, 12.

[369] Burstein, Einwohner, Hollander, "The Success of Political Movements...", s. 294.

eylemlerle kesişmektedir. Isabelle Sommier'e göre de geçmişten bu yana gelen analizlerde kolektif eylem ile şiddet iç içe geçmiş iki durum olarak ele alınmıştır. Hâkim kültür, şiddeti tamamen reddediyor olsa da kimi toplumsal gruplarda şiddet etkili bir yere sahiptir.[370] Keza Ted Gurr, siyasal şiddetin siyasal rejime, onun aktörlerine, görevdekilere olduğu kadar rekabet içerisindeki siyasi gruplara yönelik, siyasi bir topluluk içerisinden gerçekleştirilen tüm kolektif saldırılar olduğunu belirtmektedir.[371] Olguyu kategorik bir çerçeveye oturtmak gerekirse Fred Von Der Mehden beş tip siyasal şiddet olduğunu öne sürer ve bunları şu şekilde açar:

1. *İlkel:* Irk, etnik veya dinî sebeplerin oluşturduğu kültürel çatışmalardır.
2. *Ayrılıkçı:* Genellikle yine dinî ve etnik kesimlerle bağlı olan ve bağımsızlık, otonomi veya merkez yönetimden özel hak talebinde bulunulan çatışmalardır.
3. *Devrim ve karşı devrim:* Bir rejimi tamamen devre dışı bırakıp, yerine yeni bir ekonomik ve siyasal modelin kurulmasıyla ortaya çıkan çatışmaları kapsar. Karşı devrim de yeni kurulan modellere yönelik çatışmaları içermektedir.
4. *Darbe odaklı:* Ekonomik ve siyasal sistemde kökten değişimler yapma niyetinde olmayan organize bir grubun iktidarı devirme çabasıdır.
5. *Siyasal problem ve/veya kişilik odaklı:* Öğrenci eylemleri, seçim politikaları, ekonomik ve sosyal sorunlar, toprak reformu ve getto anlaşmazlıklarına yönelik çatışmalardır.[372]

Genel hatlarıyla incelendiğinde siyasal şiddetin aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşmesi toplumsal şiddeti, yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmesi devlet

---

[370] Isabelle Sommier, Graeme Hayes, Sylvie Ollitrault, **Breaking Laws: Violence and Civil Disobedience in Protest**, çev. Marina Urquidi, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2019, s. 29, 30; Ayrıca belirtmek gerekir ki, sosyal çevre şiddeti şekillendirebildiği ölçüde şiddet tarafından da şekillendirilir. Dolayısıyla süreç bir döngüsel ilişkiler bağıdır. Albert Bandura, **Aggression: A Social Learning Analysis**, New Jersey, Prentice-Hall, 1973, s. 39-46; Carl von Clausewitz'in *"Savaş, siyasetin başka araçlarla sürdürülmesinden başka bir şey değildir."* tespiti hatırlanacak olursa, toplumsal hareketlerin de devlet-toplum ilişkilerinin başka araçlarla sürdürülmesi olduğu iddia edilebilir. Carl von Clausewitz, **On War**, ed. Beatrice Heuser, çev. Michael Howard, Peter Paret, New York, Oxford University Press, 2007, s. 7.

[371] Gurr, **Why Men Rebel**, s. 3, 4.

[372] Fred R. Von Der Mehden, **Comparative Political Violence**, New Jersey, Prentice-Hall, 1973, s. 7-15.

şiddetini ifade etmektedir.[373] Ayrıca Evren Balta'nın siyasal şiddet ile ilgili çalışmasına bakıldığında şiddet aktörlerine yönelik oldukça sadeleştirilmiş bir ayrıma rastlamak mümkündür. Bu ayrıma göre şiddet aktörleri üç başlıkta toplanarak özetlenmiştir:

- *"Kurumsallaşmış resmî baskı aktörleri: Ordu, polis, korucular.*
- *Kurumsallaşmış devlet-dışı baskı aktörleri: Paramiliter güçler*[374]*, gerillalar, savaş ağaları, mafya, korsanlar, terör grupları.*
- *Kurumsallaşmamış şiddet aktörleri: Hırsızlar, katiller gibi bireysel suç eylemlerinde bulunan aktörler."*[375]

Bu noktada konuya önemli bir parantez açarak, siyasal şiddet ile terörizm kavramları arasında karışıklık yaşandığını söylemek gerekir. İki kavram da teoride politik ve ideolojik hedef veya sembollere sahip olması gerektiği için ve şiddete dayandıkları için, ortak paydada ele alınmaktadır. Ancak her terör eylemi siyasal şiddetin kapsamına girse de her siyasal şiddet eylemi terörizme dahil olmamaktadır. Bu noktada terörizm siyasal şiddetin alt bir başlığı olarak ele alınmalıdır.[376] Evren Balta, terörü devlet dışı kurumsallaşmış bir şiddet biçimi olarak açıklasa da, tanım olarak terörizmin çok çeşidi olduğu ve hiçbirinin evrensel bir kabul görmediğini[377]

---

[373] Hasan Acar, Yunus Karaağaç, "Siyasal Şiddet, Terör ve Terörizm Kavramları", **Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri**, ed. Hasan Acar, Serkan Yenal, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. 1.

[374] Paramiliter kavramı tanım olarak geniş bir yelpazede kullanılıyor olsa da temelde gayriresmî, ordu dışı, devlet dışı, ancak devlet içindeki departmanlar dahil önemli müttefiklerin yardımıyla faaliyete geçen siyasi, silahlı örgütlerdir. Devlet dışında kurulmalarına ve yasa dışı olmalarına rağmen devletlerin imkân ve kaynaklarından yararlanabilmektedirler. Böylece toplumsal hareketler karşısında, onları durdurmak için devlet şiddetini, ve hatta terörünü, devletin resmî olarak dahil olmasına gerek kalmadan kayıt dışı uygulayabilecek ve askerî formasyon ile de görülebilen bir örgütlenmedir. Sistem karşıtı hareketlere yönelik eylem yürüttükleri için devletin korunmasını hedeflerler. Bu yüzden paramiliter gruplar kendilerini meşru müdafaa içerisinde görür. Ancak eleştirmenleri tarafından *"savaş ağaları"* (warlords) veya *"ölüm mangaları"* (death squads) olarak adlandırılırlar. Julie Mazzei, **Death Squads or Self-Defense Forces? How Paramilitary Groups Emerge and Challenge Democracy in Latin America**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2009, s. 1-24.

[375] Evren Balta, "Siyasal Şiddetin Örgütlenmesi", **Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler**, ed. Yüksel Taşkın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 191.

[376] Acar, Karaağaç, "Siyasal Şiddet...", s. 7; Terörün, toplumsal şiddet unsuru olarak incelendiği de görülmektedir. Orhan Türkdoğan, **Günümüzde Toplumsal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2016, s. 367.

[377] Benzer yaklaşıma Goodwin'in çalışmasında da rastlanmaktadır. Jeff Goodwin, "A Theory of Categorical Terrorism", **Social Forces**, C. 84, No: 4, 2006, s. 2027-2030; Farklı bir bakış açısı da Raquel da Silva'dan öne sürülmüştür. Portekiz'deki Salazar rejimine karşı yürütülen hareketlerin içinde yer almış örgüt üyeleriyle yaptığı görüşmeler neticesinde hazırladığı kitabında Silva, terörizmin hiçbir zaman tarafsız bir tanımı yapılmadığını ve kültürel, siyasi, sosyal, tarihsel birçok değişkene bağlı inşa edildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla çalışmasında *"terörizm"* yerine *"siyasal şiddet"*, *"terörist"* yerine de *"siyasal şiddet militanı / militan"* demeyi tercih etmiştir. Silva, **Narratives of Political**

belirtmektedir. Bununla beraber tüm tanımların buluştuğu ortak bir nokta olarak, terörün siyasi hedeflere ulaşabilmek için bilinçli bir şiddet kullanımı olduğunu vurgulamaktadır.[378] Dolayısıyla bilinçli şiddetin sistematikleşerek baskıcı bir korku aygıtına dönüşmesi, terörün en önemli farkı olarak ortaya çıkar.[379] Siyasal şiddetin en sert biçimlerinden biri olan terörizmin, diğerlerinden ayrıldığı önemli noktayı Ekkart Zimmerman'ın yine kendi çalışmasına yaptığı bir atıftan yola çıkarak tespit etmek mümkündür: Terör, bir saldırının yeri, zamanı ve kurbanlarının sayısı hakkında asimetrik bilgilere dayanan, siyasi kararları veya yönetim biçimini etkilemek için sivillere yönelik korkutma dahil şiddetli saldırıları içeren bir eylemdir.[380] Çünkü terörizm, bombalama, kundaklama, silahlı saldırı ve suikast, rehin alma ve şahıs/uçak kaçırma gibi kitlesel şiddet eylemleriyle sivilleri ve yabancı vatandaşları hedef alabilmektedir.[381] Zimmerman'ın açıklaması net bir şekilde gösteriyor ki terörizm temelinde sivilleri hedef alabilme[382] eğilimiyle topluma ve iktidara korku aşılayarak, politik ajandasını hayata geçirebilme amacındadır. Sivillerin hedef içerisinde tutulabiliyor olması da terör eylemlerinin meşruiyet arayışında olmadığının göstergesidir.[383] Öte yandan Donatella della Porta tüm siyasal şiddet eylemlerinin verdiği zararlardan bahsetmiş ancak bir ayrıma giderek kültürel ve hislere yönelik

Violence..., s. 38; Silva ile örtüşen bir anlayışa dil bilimci Noam Chomsky'de rastlamak mümkündür. Chomsky'e göre terörizm çalışmalarında konuyu somut bir şekilde ele alan *"gerçekçi yaklaşım"* ve olguyu bir iktidar sisteminin amacına uygun bir şekilde inşa etmeye çalışan *"propagandacı yaklaşım"* şeklinde iki tür metodolojik yola başvurulmaktadır. Propagandacı yaklaşımın çoğunlukla hükümetler ve totaliter devletlerin araçları tarafından kullanıldığını öne sürmektedir. Noam Chomsky, "International Terrorism: Image and Reality", **Western State Terrorism**, ed. Alexander George, New York, Routledge, 1991, s. 12.

[378] Ayrıca terörün bir şiddet kategorisi mi yoksa siyasal şiddet stratejisi mi olduğu konusundaki tartışmayı da dile getirmektedir. Balta, "Siyasal Şiddetin Örgütlenmesi", s. 193. Tartışmanın iki tarafı da siyasal şiddetin, terörizmi kapsadığı konusunda hem fikir gözükmektedir. Bu tartışmaya tez kapsamı içerisinde yer verilmeyecek olup terör siyasal şiddetin alt bir başlığı olarak ele alınacaktır.

[379] Paul Wilkinson, "Trends in International Terrorism and the American Response", **Terrorism and International Order**, ed. Lawrence Freedman vd., London, Routledge, 1986, s. 37, 38.

[380] Ekkart Zimmermann, "Globalization and Terrorism", **European Journal of Political Economy**, C. 27, 2011, s. 152, 153.

[381] Wilkinson, "Trends in International Terrorism...", s. 38.

[382] Y. Furkan Şen de terör eylemlerinde esas hedeflerin bireyler yani sokaktaki insanlar olduğunu dile getirmektedir. Şen, **Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet...**, s. 1.

[383] Örneğin Latin Amerika'nın en önemli devrimci liderlerinden Ernesto "Che" Guevara terörizmi, kamu görevlilerinin de rastgele öldürülmesi gibi devrimci amaçlara zarar veren sonuçlar ürettiği için, olumsuz bir silah olarak değerlendirir. John B. Wolf, "Terrorist Manipulation of the Democratic Process", **The Police Journal: Theory, Practice and Principles**, C. 48, No: 2, 1975, s. 103, 104.

etkilerin maddi hasarlardan daha önemli olduğunu dile getirmiştir.[384] Bu noktada terörizmin maddi veya manevi zarar ayrımına gitmediği çıkarımını yapmak da mümkündür. Eklemek gerekir ki, terör olgusunu sadece birey ve/veya grupların iktidara yönelik kullandığını söylemek eksik bir tanım olur. Benzer şekilde iktidarın toplum içerisindeki sivil gruplara ve/veya bireylere keyfî şiddet uygulaması da devlet terörü olarak yorumlanır.[385]

1.2.2.1. Bireysel Şiddet

İnsanda saldırganlık tüm canlılarda da görülen, kendini koruma üzerinden şekillenen doğal bir özelliktir. Ancak yıkma, yok etme ve zarar vermeye yönelik şiddet eylemleri doğal değil öğrenilen bir davranış türüdür. Bu tip şiddet eylemleri, sosyal, siyasal, ekonomik ve ideolojik olarak bireyin zihin dünyasında şekillenen sosyal bir olaydır.[386] Örneğin ailelerden gelen anlatılar ve birikimler bireylerde şiddeti normalleştirmeye yarayan bir etken olabilmektedir. Dolayısıyla siyasi ortam ile birleşen kültürel ve sosyolojik unsurların bireyin sosyal ve siyasi değişim için şiddetin gerekli olduğuna inanmasında etkili olduğu iddia edilebilir. Bununla birlikte bireyin gelişen radikal eğilimlerinin siyasal şiddetin temel itici gücü olduğu söylenmektedir.[387] Bu konuda Ayşegül Komsuoğlu da şiddeti ait kaynakların tamamen bireylerin yoksunluklarından ve gerçekleşmeyen taleplerinden doğan hayal kırıklıklarının oluşturduğu saldırganlıkla açıklanamadığını belirtmekle beraber, şiddet cereyan eden ülkelerdeki siyasal sistemlerin karakterleri, kitle psikolojileri ve siyasal

---

[384] Donatella della Porta, "Research on Social Movements and Political Violence", **Qualitative Sociology**, No: 31, 2008, s. 226.

[385] Wilkinson, "Trends in International Terrorism...", s. 38.

[386] Balcıoğlu, **Şiddet ve Toplum**, s. 36, 37. Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere saldırganlık ve şiddetin insana ait doğal bir özellik mi yoksa çevresel etkilerle öğrenilen bir unsur mu olduğu tartışmalı gözükebilir. Bu çalışmada saldırganlığın insan doğasına ait bir eylem olduğu ancak çevresel faktörlerin etkisiyle yönlendirilerek şiddete dönüşebildiği varsayımıyla hareket edilecektir.

[387] Örneğin Portekiz'de 1961-1974 yılları arasında yaşanan sömürge savaşlarında sosyal adaletsizliğin yanı sıra polis güçlerinin bir hukuk öğrencisini öldürmesi diğer muhalif öğrencileri de etkileyen bir unsur olmuştur. Silva, **Narratives of Political Violence...**, s. 3, 4; Davranışsal olarak incelendiğinde psikiyatristler şiddet eylemini gerçekleştiren bireylerin toplumla ve aileleriyle olan ilişkileri de dahil olmak üzere tüm geçmişlerini göz önünde bulundururlar. Rafael Moses'a göre sosyal, kültürel ve ekonomik (yoksulluk, işsizlik) faktörlerle beraber, şiddetin kendisi de şiddet oluşumunda önemli etkenlerdendir. Öte yandan şiddet, bireyler ve topluluklar arası düşmanlıklarda ansızın ortaya çıkan gerilimler neticesinde, terör eylemlerinde ve savaş koşullarında açığa çıkmaktadır. Rafael Moses, "Şiddet Nerede Başlıyor?", çev. Ayşe Kul, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 1996, s. 23, 24; Dolayısıyla tekrar vurgulamak gerekirse bireyin eylemlerinin şekillenmesinde içinde bulunduğu çevre ve kültür faktörlerini birincil derecede esas almak gerekir. Balcıoğlu, **Şiddet ve Toplum**, s. 64-71, 133.

kültürleri gibi tüm faktörlere bütün olarak bakılması gerektiğini vurgulamaktadır.[388] Zira öğrenme teorilerine bakıldığında da, şiddet davranışının, diğer herhangi bir davranış gibi öğrenildiği ve kültürel veya alt-kültürel nosyona bağlı olarak dışlanacağı veya kabul göreceği anlaşılmaktadır.[389] Bu yüzden, irrasyonel teorilerin aksine, bireylerin siyasal şiddet kullanan bir örgüte katılımı da bilinçli bir süreç olarak düşünülmektedir. Zira bu durum onun olumlu ve olumsuz tecrübelerini, gururu kırılan ve haksızlığa uğrayan hissiyatlarını içermektedir. Öte yandan özgül olarak siyasal bilincin gelişiminde aile ve doğum yeri şiddetin öğreniminde olduğu gibi önemli olmaktadır.[390] Bunun yanı sıra bireyin şiddete yönelmesindeki en kritik nokta yaşamsal kaygıdır. Zorluklara bir noktaya kadar sabır gösterebilen insan, hayatı tehlikede olunca direnme, isyan etme gibi eylemlere başvurabilmektedir.[391] Zira yaşamsal kaygı insandaki doğal dürtüleri açığa çıkaran bir korkudur. Toplumsal hareketlerdeki katılım yoğunluğunun gençlerde (hatta öğrencilerde) olduğu göz önünde bulundurulduğunda şiddet üzerindeki psikolojik etkenlerin önemi daha da anlaşılır hale gelmektedir. Zira gençler kolay öfke hissiyatları içerisinde, alt kültürlerin de etkisiyle, erişemedikleri hedeflerin ve beklentilerin oluşturduğu yoksunluk ile tepkisel olarak saldırganlık ve şiddet eylemlerini benimseyebilirler.[392] Bu bakımdan bireysel ve toplumsal şiddet geçişkenli iki nosyondur. Siyasal şiddetin bireyselleşmiş biçimi, bir harekete veya gruba dahil olunması durumunda, kitlesel bir formasyona dönüşebilmektedir. Benzer şekilde toplumsal şiddet halindeki bir oluşum, etkisini veya gücünü kaybederek, ayrı ayrı tekil/münferit şiddet eylemlerine de dönüşebilir. Dolayısıyla iki şiddet türünün birbirlerinden etkilendikleri ve birbirlerini besledikleri söylenebilir.

1.2.2.2. Toplumsal (Kolektif/Kitlesel) Şiddet

Şiddet eğilimi göstermeyen bireyi, grup içerisinde ve grup adına şiddet kullanımına yönelten soyut ve somut sebeplerin belirlenebilmesine yönelik birçok

---

[388] Ayşegül Komsuoğlu, "Siyasal Şiddet Üzerine", **Şiddet**, C. 13, felsefelogos, No: 37, 2009, s. 56.
[389] Türkdoğan, **Günümüzde Toplumsal Şiddet...**, s. 139; Bandura, **Aggression: A Social Learning Analysis**, s. 90-98; Sommier, Hayes, Ollitrault, **Breaking Laws...**, s. 29, 30.
[390] Silva, **Narratives of Political Violence...**, s. 55-60.
[391] Şen, **Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet...**, s. XIII.
[392] Balcıoğlu, **Şiddet ve Toplum**, s. 130.

çalışmayı siyaset biliminden, psikolojiye kadar çeşitli disiplinlerde görebilmek mümkündür. Charles Tilly kolektif şiddetin, özünde çekişmeli politikaların bir biçimi olduğunu söylemektedir.[393] Toplumsal şiddetin toplumsal düzenin bozulmasına sebep olan anti-sosyal davranışlar olarak ele alındığı görülmektedir. Ampirik araştırmalarda ortaya çıkan verilere göre toplumsal şiddeti tetikleyen, bireyler arası gelir eşitsizliği, siyasal şiddet, bolluk, sosyal hareketlilik, sosyokültürel heterojenlik, sosyal değişme oranı ve nüfus büyüklüğü olmak üzere çeşitli unsurlar tespit edilmiştir.[394] Bireyin şiddet yanlısı bir grup içerisindeyken, şiddeti kullanabilir hale gelmesi birçok etkene bağlıdır. Grup başka bir gruba karşı nefret üretebilir veya ekonomik, sosyal veya hayatta kalma gibi çeşitli parametreleri kullanarak bireyin tehdit algısını yükseltebilir. Ayrıca bireyi harekete geçirmek için ödül mekanizması oluşturarak sosyal veya maddi teşvikler sağlayabilir. Böylece grubun içerisinde yer almak isteyen birey, grup adına şiddete başvurabilir. Rebecca Litman ve Elizabeth Levy Paluck'un öne sürdüğü üzere, grubu içselleştiren birey, şiddeti daha kolay kullanır hale gelecektir. Zira kitleye dahil olarak tekillikten kurtulan kişi, grubun içinde hareket ederek bireysel engellerden kurtulacak ve sorumluluklardan da kendini muaf hissedebilecektir.[395] Toplumsal şiddeti iki ayrı kategoride incelemek mümkündür: İlki toplum içerisinde yer alan ve iktidar dışında kalan, grup veya kesimlerin birbirleriyle arasındaki çatışmalar[396]; diğeri ise kolektif olarak yönetici sınıfa, yani iktidara yönelik şiddet kullanımı sonucunda ortaya çıkan ve iç savaşa yol açabilen iktidar ile anti-iktidar veya rakip iktidar çatışmalarıdır.[397]

---

[393] Charles Tilly, "The Politics of Collective Violence", **Collective Violence, Contentious Politics, and Social Change: A Charles Tilly Reader**, ed. Ernesto Castañeda, Cathy Lisa Schneider, New York, Routledge, 2017, s. 275.

[394] Türkdoğan, **Günümüzde Toplumsal Şiddet...**, s. 372; Necmettin Özerkmen, "Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet", **Akademik Bakış Dergisi**, No: 28, 2012, s. 8, 9.

[395] Rebecca Littman, Elizabeth Levy Paluck, "The Cycle of Violence: Understanding Individual Participation in Collective Violence", **Advances in Political Psychology**, C. 36, 2015, s. 86-95.

[396] Toplum içerisindeki grup veya kesimlerin şiddet yanlısı çatışmaları kamusal bir asayiş problemidir ve geleneksel, ideolojik veya çıkar bazlı sebeplerle ortaya çıkabilir. Geleneksel çatışmalara toplumlardaki gruplar arasında yaşanan kan davası çatışmaları; ideolojik çatışmalara geçmiş dönemlerde yaşanan sağ-sol çatışmaları ve çıkar bazındaki çatışmalara ise mafya ve çete savaşları örnek gösterilebilir.

[397] Aktörleri açısından şiddet ayrımları için Artun Ünsal'ın detaylı tablosu önemli bir referans niteliğindedir. Ünsal, "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", s. 32, 35.

1.2.2.2.1. İç Savaş ve Gerilla Savaşı

Devletin, sınırları içerisinde meşru şiddet kullanımının tek sahibi olması, doğal bir sorunsalı beraberinde getirir: Devlet dışı alternatif şiddet odaklarının konumu. Devlet ve hükümetlerin paradigmasından, devletin dışında kalan tüm toplumsal şiddet unsurları gayrimeşru, yasa dışı ve kısıtlanmış durumda olduklarından[398] isyana kalkışan şiddet grupları suçlu ya da terörist olarak nitelendirilir. Ne var ki bu gruplardan bazıları kendilerine gerilla ve/veya özgürlük savaşçısı gibi nitelendirmelerde bulunur. İç çatışmalar/savaşlar tam olarak bu şekilde iktidar ile bir bölgeyi veya tamamen iktidarı ele geçirmeyi veya hükümet politikalarını değiştirmeyi hedefleyen kurumsallaşmış devlet dışı şiddet aktörleri arasında cereyan etmektedir.[399] Bu bakımdan Keane'nin de bahsettiği üzere iç savaşlar, devlet iktidarının araçlarını ele geçirmek veya korumak için dikkatlice planlanan ve yürütülen, rasyonel bir şekilde hesaplanarak şiddet yöntemleri kullanılan mücadelelerdir. Bu mücadeleler sivillerin de katılımı ve şiddetin tüm taraflarca stratejik bir araç olarak belirlenmesiyle iç savaş haline gelmektedir.[400] Benzer şekilde Joseph LaPalombara'ya göre de iç savaşlar, hedefleri mevcut rejimi devirme ve tasfiye etmek olan, geniş çapta katılımları içeren, büyük organizasyonlardır.[401] İç savaşın araç ve amacına giren unsurların çeşitliliği, tanım olarak kapsamını genişlettiği için devrim, isyan, ayaklanma, iç çatışma gibi diğer kavramlarla[402] eş anlamlı yönde kullanıldığı görülebilmektedir. Fakat tüm bu kavramlar arasında nüanslar olduğu söylenebilir. İlerleyen bölümlerde uygulama düzeyinde görüleceği gibi iç savaşlar, bir ülkenin sınırları içerisinde iktidarın da dahil olduğu ve sivillerin yer aldığı şiddet içerikli politik çatışmalardır. İç savaşta siviller belirleyici unsur olduğundan, iç savaş ile gerilla savaşı yöntem olarak iç içe

---

[398] Hardt, Negri, **Multitude...**, s. 25.
[399] Balta, "Siyasal Şiddetin Örgütlenmesi", s. 191.
[400] John Keane, **Violence and Democracy**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 25. İngilizcede *"civil war"* olarak kullanılan kavramın, Türkçede *"sivil savaş"* yerine, toplumun her kesimini kapsaması sebebiyle *"iç savaş"* olarak yerleştiği belirtilmelidir.
[401] Joseph LaPalombara, **Politics Within Nations**, New Jersey, Prentice-Hall, 1974, s. 381.
[402] Harry Eckstein iç savaş da dahil olmak üzere tüm bu kavramların *"dâhilî savaş"* (internal war) altında toplandığını belirtmektedir. Detaylarda ayrışan yönleri olsa da hepsi bir siyasal düzenin anayasasını, yöneticilerini veya politikalarını değiştirmek için şiddetin kullanıldığı çatışmaları tanımlamaktadır. Bu çatışma biçimleri zaman içerisinde birbirlerine yönelik geçişkenlik de gösterebilmektedir. Harry Eckstein, "On the Etiology of Internal Wars", **History and Theory**, C. 4, No: 2, 1965, s. 133-136.

geçmiştir.[403] İç savaşlar ile gerilla savaşları arasındaki ilişkiyi araştıran Fearon ve Laitin, öncelikle iç savaşların sanıldığı üzere etnik veya dinî çeşitlilikler gibi kültürel farklılıklardan kaynaklı olmadığını vurgular. Onlara göre gerilla hareketlerine yönelik tüm sebepler, iç savaşın başlangıç aşamasını oluşturmaktadır. Ancak her çatışmayı da iç savaş olarak görmek yanlıştır. Bu yüzden belirli kriterler hazırlayarak bunları içeren çatışmaları iç savaş olarak ele almayı tercih etmişlerdir:

- Hükümetin veya bir bölgenin kontrolünü ele geçirmek veya hükümet politikalarını değiştirmek için şiddet kullanan organize grupların varlığı,
- Her taraftan belirli sayıda kayıpların olması.[404]

İç savaş konusunda Michael Mann'ın altyapısal kapasite kavramından özellikle yararlanmak gerekir. Altyapısal kapasite konusunda zayıf olan otoriter rejimlerin, gerçekte bu iddialarını uygulamaya geçiremeyecekleri için muhalif hareketler karşısında başarısız olmaya meyilli olduklarından önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Özellikle dağlık ve ormanlık coğrafyaya sahip devletlerin, kapasitesine bağlı olarak, merkezden uzak sınır bölgelerinde ve dağlık veya ormanlık alanlarında varlığını koruyabilmesi daha da zorlaşabilmektedir. Dolayısıyla bu bölgeler devrimci gerilla hareketlerinin konumlandığı ve büyüdüğü alanlar haline gelir. Bu durumlarda mevzubahis bölgeler Timothy P. Wickham-Crowley'in tabiriyle *"sürekli isyan"* (persistent insurgencies) bölgelerine çevrilir. Bu bakış açısına göre devlet, isyanları bastırmakta yetersiz kalır ancak kitleler de devlet gücünü ele geçirmeyi başaramaz.[405] Böylece devrim hareketleri devletin sınırları içerisinde kalan bölgelerde kolektif hizmet sunup egemenliği ikiye bölerek Troçki'nin tabiriyle ikili iktidar oluşturmuş olur.[406]

---

[403] Barbara F. Walter, "Civil Wars", **The Encyclopedia of Political Revolutions**, ed. Jack A. Goldstone, New York, Routledge, 2014; İç savaşlar, doğası gereği asimetrik, düzensiz savaşı içerdiğinden gerilla savaşı ile sıklıkla ilişkilendirilmektedir. Stathis N. Kalyvas, "Civil Wars", **The Oxford Handbook of Comparative Politics**, ed. Carles Boix, Susan C. Stokes, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 426-430.

[404] James D. Fearon, David D. Laitin, "Ethnicity, Insurgency, and Civil War", **The American Political Science Review**, C. 97, No: 1, 2003, s. 75, 76.

[405] Timothy P. Wickham-Crowley, "Structural Theories of Revolution", **Theorizing Revolutions**, ed. John Foran, London, Routledge, 1997, s. 52.

[406] Goodwin, Skocpol, "Explaining Revolutions...", s. 494; Trotsky, **History of the Russian Revolution**, s. 149-155.

Elbette ki iç savaşlar devletlerin içerisinde bir anda belirmezler. Öncesinde düşük seviyeli isyanlar ve kamu düzeninin bozulması gibi belirtiler açığa çıkmaktadır.[407] Ne var ki, Wickham-Crowley'in çalışmasında vurgulandığı üzere merkezî otoritenin yetersiz kaldığı bu gibi durumlarda, gerilla hükümetleri kendini göstermeye başlar ve bilhassa köylüler ile yeni bir *"toplum sözleşmesi"* yaparak, mevcut sözleşmeyi geçersiz hale getirir. Bu durumun kırsalda doğal iki sonucu olur. İlki, gerilla varlığının köylüler için meşrulaşmasıdır, diğeri ise *"eskimiş"* konuma düşen merkezî otoritenin gayrimeşru hale gelerek meşru güç kullanım hakkını yitirmesidir. Ancak gerilla hükümetinin de köylü için yerine getirmesi gereken unsurlar vardır: Halkın dış tehditlere karşı korunması, içeride barış ve düzenin temin edilmesi, köylülerin sağlık, eğitim gibi altyapısal imkânlarında ve toprak dağıtımıyla beraber gelirlerinde artışların sağlanması. Bu unsurların gerçekleştirilememesi veya içeride şiddetin cereyan etmesi gerillaların da köylüler ile olan sözleşmesini geçersiz hale getirebilmektedir.[408] Wickham-Crowley kısaca şunu da eklemektedir: Kırsalda sürekli olarak baskısını arttıran bir iktidar, köylülerin alternatif bir otoriteye karşı olumlu bakmasına sebep olmaktadır.[409] Sosyal eşkıyalık olgusu hatırlanacak olursa, özellikle Latin Amerika'nın kırsal kesimlerindeki gerilla hareketlerinin tıpkı sosyal eşkıyalıkta olduğu gibi adaleti sağlayan *"Robin Hood"* kisvesinde algılanmaya itildiği söylenebilir. Bu algının oluşturulmasında önemli bir pay ise, istemeden de olsa, baskısını sürekli arttıran iktidardadır. Siyasal sisteme karşı şiddete başvuran bir grubun üyeleri, devleti halkın veya ulusun elinde değil, meşru olmayan bir rejimin elinde görerek kendi eylemlerini meşru kılmaya çalışır. Orada suçlu bir rejim vardır ve ülke ile vatandaşlar mağdur konumdadır. Böylece mevcut sistemle mücadele etmenin tek yolu olarak şiddete başvurmak görülür. Hedeflerini insan hayatları değil siyasal sistemin yapıları olarak belirlediklerinden, halk tarafından da destek göreceklerini düşünürler.[410] Bunun tersi bir paradigmadan isyan hareketlerinin karşısında

[407] Päivil Lujala, Nils Petter Gleditsch, Elisabeth Gilmore, "A Diamond Curse? Civil War and a Lootable Resource", **The Journal of Conflict Resolution**, C. 49, No: 4, 2005, s. 542.
[408] Timothy P. Wickham-Crowley, "The Rise (and Sometimes Fall) of Guerrilla Governments in Latin America", **Sociological Forum**, C. 2, No: 3, 1987, s. 473.
[409] Bu iddiasını desteklemek için de Küba, Kolombiya, El Salvador, Guatemala gibi ülkelerde yasayla veya baskıyla sistematik bir şekilde yerlerinden edilen köylülerin gerilla ile bağ kurmasını örnek göstermektedir. Wickham-Crowley, **a.g.e.**, s. 480, 481.
[410] Örneğin Portekiz'de Salazar iktidarına karşı siyasal şiddet kullanan bir örgütün üyesi, *"Salazar'a karşı mücadelede yer aldım, çünkü kendisiyle savaşmam için aynı silahları kullanmama izin vermedi..."*

konumlanan *"karşı devrim"* (counter-revolution) hareketlerinin üyeleri de şiddet kullanımlarını, isyancıların yasa dışılığına ve seçilmemişliğine bağlayarak meşrulaştırabilmektedir. Çerçeveleme yaklaşımı ve DBT'den hatırlanacağı gibi, her iki durumda da şiddeti kullananlar benliklerinde karşılarındakini insan olarak düşünmeme algısını inşa ederler ve buna bağlı olarak şiddetin seviyesi artış gösterir.[411]

İç savaş olgusunun genel kabul gören aktörlerinden biri olan ve Latin Amerika'nın toplumsal hareketlerinde sıklıkla görülen gerilla hareketleri yapısal olarak incelenecek olursa, hareketlere katılanların bir siyasal sistem içerisinde kendilerini zayıf hissedenler veya gerçekten zayıf olanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Psikolojik olarak gerilla davranışı hayatın her alanına yansır ve mücadelede hedef, düşmanı ve onun sistemini ortadan kaldırmak olarak şekillenir. Bu süreç, zorbalığa karşı zorbalık fikriyatıyla ilerler.[412] Hobsbawm, gerilla hareketlerinin zenginlere karşı yoksullar ve baskıcı iktidarlara karşı ezilenlerle ortak çıkarlara sahip olması veya yabancı işgali ve oligarşi altındaki faaliyetler sebebiyle oluşan ulusçuluk hissiyatlarının pekişmesiyle, ülkedeki farklı bölgelerden kitlesel destek edinebildiğini belirtir.[413] Keza Che Guevara'ya göre gerilla savaşı halkın savaşı ve bu doğrultuda gerilla savaşçısı da toplumsal bir reformcudur. Gerilla savaşı özellikle de büyük köylü kitlelerinin yaşadıkları ve öldükleri topraklarının, tüm üretim araçlarının, hayvanlarının esas sahibi olabilmelerini hedefleyen tarım devrimciliğidir.[414] Bu açıdan incelendiğinde gerilla savaşı devrimci politik mücadele için en ideal araç haline gelir.[415] Gerilla hareketleri varlıklarını devam ettirebilmek için köylü desteğine temel seviyede ihtiyaç duyar. Ne var ki köylü desteğine sahip olmaları başarıyı kesinleştiren bir durum değildir. Gerillaları başarıya yaklaştıran esas faktör, tek bir kesimden değil

---

diyerek siyasal sistemdeki politik imkânların önemine dikkat çekmektedir. Yine de şiddet kullanan üyeler, silahlardan ve patlayıcılardan hoşlanmadıklarını ve son çare olarak başvurduklarını vurgulamaktadırlar. Silva, **Narratives of Political Violence...**, s. 75, 76, 102, 103, 114.

411 Silva, **a.g.e.**, s. 76, 77, 84-86.

412 Werner Hahlweg, "Modern Gerilla ve Terörizmin Teorik Temelleri", **Şiddet Yoluyla Politika: Günümüzde Gerilla ve Terörizm**, ed. Rolf Tophoven, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993, s. 12.

413 E. J. Hobsbawm, **Revolutionaries: Contemporary Essays**, London, Phoenix, 1994, s. 165.

414 Guevara, **Guerrilla Warfare**, s. 16, 17.

415 Latin Amerika'da özellikle komünist partilerin eylemsizliklerini aşabilmek için önemli görülmektedir. Brian Loveman, Thomas M. Davies (ed.), "Introduction: Guerrilla Warfare, Revolutionary Theory, and Revolutionary Movements in Latin America", **Guerrilla Warfare**, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, s. 5, 11.

halkın birçok kesiminden destek sağlayıp geniş koalisyonlar kurabilme yetenekleridir.[416] Dolayısıyla gerilla savaşında tüm stratejik üstünlük ve maddi gereksinimlerin yanı sıra halkın yaygın desteğinin de sağlanması başarı için hayati öneme sahiptir. Halk desteği gerilla hareketlerinin iki ayrı başlıkta incelenmesine sebep olur. İlki, halk desteğine sahip olup toplumda kökleşmiş bir şekilde *"haklı dava"* için kuvvet kazanan gerilla gruplarıdır. Halk tamamen yok edilemeyeceği için bu grubun da tamamen bertaraf edilmesi mümkün olmayıp, politik arayışlara geçilir. İkinci grup ise, yabancı unsurların teşvikiyle, halkın değil onların çıkarına ajandalar takip eden gerilla gruplarıdır. Bu grupların halk desteği olmadığı için, tasfiye edilebilmesi mümkündür.[417] Bir bakıma Hobsbawm'ın da *"sudaki balık"* tasvirinde vurguladığı gibi, politik ve toplumsal tabanı olmayan gerillanın hiçbir anlamı yoktur.[418] Bunlara bağlı olarak arazi koşulları, halkın yaklaşımı, malzeme bulunurluğu, yerleşik otoritenin tavrı gibi durumların uygun seviyelerde seyrettiği süreçlerde gerilla grupları, yönetici elitlerin gücünü yıpratarak yıllarca hayatta kalabilir.[419] Bu açıdan gerillalar temelleri, süreçleri, kaynakları, araçları ve destek gereksinimleri bakımından toplumsal eşkıyalık ile paralel okunabilmektedir. Kırsal nüfusun aktif veya pasif desteğini alamayan gerilla, hedefine ulaşmakta oldukça zorlanır. Çünkü gerillalar da eşkıyalara benzer şekilde ancak kırsal bölgelerde örgütlenip güçlenebilmektedir. Karşısındaki düzenli ordu ve polis gibi devlet araçlarına olan üstünlüğü de sadece bu bölgelerde sağlayabilir. Zor ve erişilmez arazilerde hareketlilik sağlayarak onu takip edenlerden daha yüksek dayanıklılık gösterebilir. Böylece genel bir kural olarak rakibinin şartlarında, yoğun bir şekilde yüz yüze savaşmaktan kaçınmış olur. Ancak toplumsal eşkıya ile gerilla arasındaki temel fark şüphesiz eşkıyalığın oldukça sınırlı hedeflerle, küçük bölgelerde etkili olabildiğidir.[420]

[416] Robert H. Dix, "Why Revolutions Succeed & Fail", **Polity**, C. 16, No: 3, 1984, s. 432-436; Forrest D. Colburn, **The Vogue of Revolution in Poor Countries**, Princeton, Princeton University Press, 1994, s. 46; Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 138.
[417] Hahlweg, "Modern Gerilla ve Terörizmin Teorik Temelleri", s. 18-21.
[418] Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 173-182.
[419] LaPalombara, **Politics Within Nations**, s. 390.
[420] Hobsbawm, **Revolutionaries: Contemporary Essays**, s. 163, 164.

Gerilla birimlerinin[421] profesyonel olmayan sivillerden oluşması[422], gerilla savaşının iç savaş ile olan bağlantısını da ortaya koymaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere taktiksel olarak küçük ve düzensiz birliklerden oluşan gerilla savaşı; arazi avantajı, gizlilik ve şaşırtmacaya dayanır. Topyekûn sıcak çatışmaya girmekten kaçınarak *"vur-kaç"* (hit-and-run) denilen taktiği kullanır. Böylece karşı tarafın sayı ve silah üstünlüğünü, araziye hâkim olarak azaltmayı hedefler.[423] Rakibinin stratejik bölgelerine yönelik sabotajlar düzenleyerek altyapısal tahribatlar sağlanması da kullanılan yöntemler arasındadır. Bu sayede karşı tarafın hareket kapasitesi kısıtlanmaya çalışılır. Öte yandan gerilla birlikleri düzensiz küçük gruplardan oluştuğu için eylemleri arasında koşullara bağlı olarak uzun süreler görülebilmektedir. Zira eylemlerin sonuca ulaşabilmesi için planlama, lojistik, kaynak, istihbarat, halk desteği gibi birçok değişkenin uygun düzeyde olması gerekmektedir. Bu değişkenlerde artışlar eylemler arasındaki sürelerin de kısalmasıyla, hatta eş zamanlı eylemlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanabilmektedir.[424] Bu varsayımları gerilla hareketleri üzerinde yoğun çalışmalar yapan Régis Debray'da da görmek mümkündür. Özellikle Che Guevara'nın hareketlerinden yola çıkarak teorileştirdiği *"foco"* stratejisi, Latin Amerika'da 1960'lı yıllardaki gerilla hareketlerinin temelini içermektedir. İspanyolca bir kelime olan ve değiştirilmeden literatüre aktarılan foco, *"odak"*, *"başlangıç/yayılma merkezi"* gibi anlamlara gelmektedir. Bu açıdan gerilla literatüründe küçük gerilla gruplarını, hareketlerin temelini, çekirdeğini ve merkezini ifade etmektedir. Ancak daha önemli olarak focolar, gerilla gruplarının/hareketlerinin yürüttüğü faaliyetlerin hem somut hem de soyut olarak etki değerleriyle ortaya çıkan

[421] Gerilla savaşının yapısal özelliklerine bakmak için önce etimolojisine başvurulabilir. İspanyolcada savaş anlamına gelen *"guerra"* kelimesinin *"küçük savaş"* anlamında türetilmiş bir karşılığı olan *"guerrilla"* kavramının ilk olarak 1809-1813 yılları arasında Fransızların İberya'dan tasfiye edilebilmesi için Wellington Dükü'ne yardım eden düzensiz nitelikteki İspanyol-Portekiz isyancıları tanımlamak için kullanıldığı belirtilmektedir. Emily Rodriguez, "Guerrilla", **Encyclopedia Britannica**, 2017, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/topic/guerrilla, 25.02.2018; Ancak elbette gerilla taktiklerinin direniş hareketlerinin çatışmacı bir kolu olarak savaş tarihi kadar eski olduğu belirtilmektedir. Virgil Ney, **Notes on Guerrilla War: Principles and Practices**, Chicago, Arcole Publishing, 2017.

[422] Ney, **Notes on Guerrilla War...**

[423] Guevara, **Guerrilla Warfare**, s. 18-27.

[424] Wolfram Brönner, Horst-Eckart Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, çev. Coşkun Kartal, İstanbul, Yarın Yayınları, 1986, s. 119, 120.

odak oluşturma gücünü tanımlamaya yöneliktir. Yani gerilla focosu, halkın dikkatini çekmenin ve destek kazanabilmenin bir yöntemidir, silahlı bir propagandadır.[425]

Savaş kuramları üzerine önemli çalışmaları olan hatta savaş üzerine ilk defa bilimsel incelemeyi üreten General Carl von Clausewitz[426] yaşadığı dönem içerisinde taktiksel olarak gözlemlediği bir çatışma stratejisi olan gerilla savaşını tartışmalarına dahil etmiştir. Gerilla savaşını *"halkın savaşı"* ve *"özgürlük veya direniş için genel bir ayaklanma"* olarak değerlendiren Clausewitz için bu çatışma stratejisi son, ve bir miktar vahametli, bir yöntemdir. Werner Hahlweg'in de vurguladığı üzere, Clausewitz gerilla savaşını/genel ayaklanmayı politik, ekonomik veya toplumsal koşullarıyla açıklamaktan ziyade, *"düşmanla ilişkisi bakımından savaşın başka bir aracı"* olarak analiz etmektedir. Bu bakımdan taktiksel olarak gerilla savaşını ilk defa kayıtlara geçiren Clausewitz, bu savaş biçiminin ülke içinde dağınık mevzilerde, küçük birlikler halinde, düzenli ordu biçimini almaktan kaçınarak, sabit olmadan, dağ, nehir, bataklık gibi arazi koşullarını kullanarak şaşırtıcı manevraların oluşturduğu etkilerle yürütülmesi gerektiğini belirtir. Böylece gerilla savaşı, bir yenilgiden sonra son direniş veya düzenli savaş öncesi doğal bir yardımcı olabilmektedir.[427] Öte yandan gerilla hareketlerinin kırsal bölgelerde yoğunlaşmış olması, kentler içerisinde hiç görülmeyeceği anlamına da gelmemektedir. Ancak kente yönelik eylemlerin temel amacı, siyasal sistemin yetersizliğine yönelik bir kuşku oluşturarak güvensizlik ortamı sağlamak ve iktidarın baskı gücünü sınırlandırabilmekten ibarettir.[428]

---

[425] Guevara, **Guerrilla Warfare**, s. 13, 14; Detaylı analizler için bkz.: Régis Debray, **Revolution in the Revolution? Armed Struggle and Political Struggle in Latin America**, çev. Bobbye Ortiz, New York, Grove Press, 1967; Matt D. Childs, "An Historical Critique of the Emergence and Evolution of Ernesto Che Guevara's Foco Theory", **Journal of Latin American Studies**, C. 27, No: 3, 1995, s. 593-624; Hardt, Negri, **Multitude...**, s. 75; Dolayısıyla foco, Latin Amerika komünist partilerinin reformist yaklaşımlarını eleştirerek, köylülüğün yeni devrimci sınıf olarak devrimci şiddet eylemleriyle büyük bir uyanış sağlayacağını öne süren bir yöntemdi. James Dunkerley, **The Long War: Dictatorship and Revolution in El Salvador**, London, Verso, 1985, s. 89, 90.

[426] Burak Samih Gülboy, **Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014, s. 2-10.

[427] Werner Hahlweg, "Clausewitz and Guerrilla Warfare", **Journal of Strategic Studies**, C. 9, No: 2-3, 1986, s. 127-132; Clausewitz, **On War**, s. 184-190; Carl von Clausewitz, **Clausewitz on Small War**, ed. Christopher Daase, James W. Davis, Oxford, Oxford University Press, 2015, s. 204; Loveman, Davies, "Introduction: Guerrilla Warfare...", s. 2.

[428] Hobsbawm, **Revolutionaries: Contemporary Essays**, s. 169.

Toplumları ortaya çıkaran şiddetin, korkulmaması gereken bir araç olduğunu belirten Che Guevara, şiddetin halk önderleri tarafından uygun bulunan en doğru koşullarda kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yönde uygulandığı takdirde gerilla savaşının halkın bir savunma aracı olabileceği derecede, saldırı işlevi de üstlenen bir araç olduğunu dile getirir. Hatta daha doğru bir tabirle gerilla savaşı saldırı üzerinden savunma sağlayan bir araçtır. Çünkü nihai hedef iktidarı ele geçirmektir.[429] Ancak Che, şiddet ile terör arasına bir sınır çekerek açıklık getirir ve örneğin sabotaj ile terörün net bir şekilde ayrılması gerektiğini belirtir. Sabotaj etkili bir devrim aracıyken, terör ayrım gözetmeyen yapısıyla masumların ölmesine yol açan etkisiz bir yoldur.[430] Toparlanacak olursa, Walter Laqueur, 19. ve 20. yüzyıllarda üç tip gerilla hareketi olduğunu belirtir. İlki, bir savaş hali durumunda yürütülen veya düzenli ordunun yenilmesinin ardından işgale karşı sürdürülen gerilla savaşıdır. İkincisi, ayrılıkçı hareketlerin merkezî hükümetlere karşı yürüttüğü gerilla savaşıdır. Üçüncüsü ise Latin Amerika'da tipik hale gelen, yerli yöneticilere karşı yürütülen gerilla savaşıdır. Birinci ve üçüncü gerilla tipi, birbirlerine zıt gibi gözükseler de, Latin Amerika'daki gerilla analizini dikkat çekici hale getiren detayı içerir. Zira Latin Amerika'da yöneticilere, bir diğer deyişle siyasal sisteme, karşı yürütülen gerilla savaşının ulusal ve vatansever özellikler taşıyan, bağımsızlık ve ulusal birlik için güdüm altındaki yöneticileri ülkelerinden tasfiye etmek isteyen gerçek vatanseverlerin savaşı olduğu öne sürülmektedir.[431] Dolayısıyla terörün öznel yapısı ve farklı tanımları sebebiyle gerilla savaşını, şiddeti araçsallaştıran silahlı toplumsal hareketlerin stratejik tercihleri[432] olarak ele almak, kavramsal düzlemin sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

---

[429] Guevara, **Venceremos!..**, s. 270-272.
[430] Guevara, **Guerrilla Warfare**, s. 28, 29.
[431] Walter Laqueur, **Guerrilla: A Historical and Critical Study**, Second Printing, Boston, Little Brown, 1976, s. 395.
[432] Strateji boyutunda, gerilla savaşı ve gerilla taktikleri gibi kavramlar işletme ve pazarlama gibi disiplinlerin literatürlerine dahi geçiş yapmıştır. Pazarlamanın bir şirket için en önemli departman olduğunu öne süren yazarlar, gerilla taktiklerine dair temel bilgilerin satış elemanları ve pazarlama departmanları tarafından da kullanılabileceğini öne sürmüştür. Ortaya çıkan *"gerilla pazarlama"* (guerrilla marketing) kavramı ile büyük reklamlara bütçe ayırmadan daha düşük maliyetlerle daha etkin pazarlamaların yapılacağı iddia edilmiştir. Önemli olan gerilla savaşında olduğu gibi sahayı bilmek, geleneksel taktikleri kullanmadan, etkili stratejiler belirlemektir. Bütçenin büyüklüğü değil, hayal gücünün derinliği önemlidir. Dolayısıyla televizyon, radyo, gazete, dergi gibi geleneksel reklam aygıtlarına değil, insanların aklında yer edebilecek küçük detaylara yönelik fırsatlara güvenilir. Warren A. French, Clyde E. Harris, "Can Our Salesforce Managers Learn from Guerrilla Tactics?", **Journal of Personal Selling & Sales Management**, C. 2, No: 2, 1982, s. 8-13; Jay Conrad Levinson, **Guerrilla**

1.2.2.3. Devlet Şiddeti

Önceki bölümlerde aktarıldığı üzere Thomas Hobbes'un tasvir ettiği doğa durumunda sürekli çatışma ve şiddet hali söz konusudur. Devlet, bu güvensizlik ortamı içerisinde güvenlik sağlayabilmek için ortaya çıkarak insanlar üzerinde kapsayıcı bir güç olur ve bu anlamda şiddet, hem devleti kuran hem de koruyan bir unsur haline gelir.[433] Bu bağlamda devlet şiddeti denildiği zaman akla ilk önce devletin meşru şiddet kullanımına dair tekelliği gelebilmektedir. Fakat burada önemli bir ayrıma gidilmesi gerekir. Meşru şiddet tekeli yasalarla hukuka bağlı bir şekilde sağlanmaktayken, ayrı bir nosyon olarak devlet şiddeti, yönetici elitler tarafından etnik, ideolojik veya dinî gruplara yönelik uygulanan keyfî bir şiddet türüdür ve devlet terörü olarak kavramsallaştırılır.[434] Von Der Mehden konuyu öncelikle adalet ve hukuki temelden ele alarak, polis gücünün farklı vatandaşların işledikleri benzer suçlara ayrı şekilde yansıtılmasını devletin uyguladığı siyasal şiddet olarak yorumlar. Devamında ise devletin uyguladığı siyasal şiddetin kapsamını genişleterek şunları ekler: Elinde güç bulunduranlara yönelik saldırılar gerçekleştirmek, birliği ve düzeni sağlamak için uygulamalarda bulunmak, önemli bir tehdit oluşturmayan ve şiddete başvurmamış muhalif unsurları bastırmak, *"hoş karşılanmayan"* kişi ve grupları ortadan kaldırmak.[435] Keza Charles Tilly de tüm hükümetlerde bazı yöneticilerin kendi güçlerini ve maddi avantajlarını artırmak için şiddet yöntemlerini kullandığını vurgulamaktadır.[436] Siyasal iktidarın meşruluğu onun toplum içerisinde genel bir kabulüyle sağlanabilir, aksi halde meşru görülmeyen bir siyasal iktidar, bireyler açısından gayrimeşru güç ve korku anlamına gelir. Böylesi bir iktidarın devamlılığı ise

---

Marketing: Secrets for Making Big Profits from Your Small Business, Boston, Houghton Mifflin Company, 1984, s. 3-8; Jay Conrad Levinson, Jeannie Levinson, Amy Levinson, **Guerrilla Marketing: Easy and Inexpensive Strategies for Making Big Profits from Your Small Business**, Fourth Edition, Boston, Houghton Mifflin Company, 2007, s. 3-10.

[433] Komsuoğlu, "Siyasal Şiddet Üzerine", s. 49.

[434] Acar, Karaağaç, "Siyasal Şiddet...", s. 2.

[435] Mehden ayrıca Z. K. Brzezinski'nin otoriter ve totaliter rejimleri tasfiye şiddeti konusunda tekelleşmiş gördüğünü de eklemektedir. Von Der Mehden, **Comparative Political Violence**, s. 37-40; Gerçekten de Brzezinski özellikle totalitarizmin bu tasfiyeyi her durumda başvurulabilecek şekilde kalıcı hale getirdiğini belirtir. Böylece sistem içerisindeki çatışmalara yönelik tüm *"sadakatsiz"* birey ve gruplar etkisiz hale getirilebilmektedir. Zbigniew K. Brzezinski, **The Permanent Purge: Politics in Soviet Totalitarianism**, Cambridge, Harvard University Press, 1956, s. 168.

[436] Tilly, **The Politics of Collective Violence**, s. 27.

ancak tahakküm ve itaat ile sürdürülebilir.[437] İşte tam bu noktada devlet şiddetinin kontrolsüz ve sınırsız bir biçimi olan devlet terörü devreye girer. Bu bakımdan terörün bir ideoloji değil taktik olması sebebiyle her devlet tipinde görülebileceği öne sürülmektedir.[438] Zira tarihte bu şekilde iktidara sahip devletlere her dönem rastlanmıştır. Örneğin tiranlıklardan bu yana iktidarlar konumlarını korumak için nitelikli insanların öldürülmesi gibi terör benzeri uygulamalara başvurabilmiştir. Fakat sistematik bir şekilde devlet teröründen bahsedebilmek için, toplumun tamamen şiddet aracılığıyla yeniden şekillendirilmesi yönünde uygulamalar gerekmektedir. Bu amaçta kullanılan terör, destekleyicileri tarafından iç ve dış düşmanlara karşı bir savunma mekanizmasıdır.[439] Bir diğer deyişle devlet terörü, devlet veya devletin unsurları tarafından özellikle sivil bireylere ve nüfusa karşı, politik yıldırma ve kontrol amacıyla şiddetin veya şiddet tehdidinin kullanılmasıdır. Bu tanım doğrultusunda, 20. yüzyılda Latin Amerika'da birçok ülkede *"ölüm mangaları"* ortaya çıkması genel olarak devlet terörüne gösterilen bir örnek olmaktadır.[440] Devlet terörü özellikle DBA'lar vasıtasıyla uygulanır. İktidar böylelikle, ayrıcalıklarını ve faaliyetlerini devam ettirebilme güdüsüyle, elindeki kurum ve grupları şiddete dayalı bir şekilde araçsallaştırarak karşıtlarını ortadan kaldırma veya sindirmeyi hedeflemektedir.[441] Bu faaliyetler genellikle kaçırmalar/kaybolmalar, yasa dışı alıkoymalar, işkence ve suikastlar gibi farklı yollarla yürütülebilir.[442] Bu şiddet tipi biyopolitikaların bir yansıması olarak görülebilir. Hedef birey bazında olabileceği gibi kitlesel bazda da cereyan edebilir.

---

[437] Şen, **Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet...**, s. 4.
[438] Ruth Blakeley, "Bringing the State Back into Terrorism Studies", **European Political Science**, C. 6, No: 3, 2007, s. 234.
[439] Şen, **Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet...**, s. 90, 91; Birçok çalışmada devlet terörünün diğer terör biçimlerine göre daha fazla ölümden sorumlu olmasından dolayı daha yıkıcı ve yok edici olarak görülmesine rağmen bu konudaki araştırmaların yetersizliğine yönelik eleştirilerin varlığı dikkat çekicidir. Goodwin, "A Theory of Categorical Terrorism", s. 2028; Edward S. Herman, Gerry O'Sullivan, **The "Terrorism" Industry: The Experts and Institutions That Shape Our View of Terror**, New York, Pantheon Books, 1989, s. 13-51; Jonathan Glover, "State Terrorism", **Violence, Terrorism, and Justice**, ed. R. G. Frey, Christopher W. Morris, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 274; Richard Jackson, Eamon Murphy, Scott Poynting (ed.), "Introduction: Terrorism, the State and the Study of Political Terror", **Contemporary State Terrorism: Theory and Practice**, London, Routledge, 2010, s. 1, 2; Ruth Blakeley, "State Terrorism in the Social Sciences: Theories, Methods and Concepts", **Contemporary State Terrorism: Theory and Practice**, ed. Richard Jackson, Eamon Murphy, Scott Poynting, London, Routledge, 2010, s. 12, 13.
[440] Jeffrey A. Sluka (ed.), "Introduction: State Terror and Anthropology", **Death Squad: The Anthropology of State Terror**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2000, s. 2, 8.
[441] Keleş, Ünsal, **Kent ve Siyasal Şiddet**, s. 4; Hardt, Negri, **Multitude...**, s. 25, 26.
[442] Blakeley, "State Terrorism in the Social Sciences...", s. 19.

Bireysel hedeflerde suikastlardan sonra en şiddetli araç işkence yöntemleridir ve bir kontrol mekanizması olarak diktatörlüklerin doğasında yer alır.[443] Ancak bir paradoks olarak devletin terör kullanımına başvurması, zayıflığının hem nedeni hem de sonucu olarak yorumlanmaktadır.[444]

Her devlet tipinde rastlanabileceği belirtilse de genellikle otoriter ve totaliter rejimlerde görülen devlet terörünün dikkat edilmesi gereken iki unsuru vardır. İlki kanun, yasa, yargı gibi sistemlerin tamamen göz ardı edilmesi, diğeri de devlet terörünün çoğunlukla gizli yürütülmesidir. Kanunlara uyan bir vatandaşın normal bir siyasal sistem içerisinde devlet tarafından kaçırılmak, dövülmek, öldürülmek gibi bir kaygısı olmamaktadır. Ancak özellikle 1970 ve 1980'li yılların Latin Amerikası'nda *"kaybolan"* insanların sayısı arttıkça, toplum içerisinde oluşan belirsizlik ve korku da yükselmiştir. Devlet terörüyle hedeflenen de tam olarak budur.[445] Öte yandan devlet bu faaliyetlerini gizlilik içerisinde yürütürken, politik olarak farklı tutumlar da sergileyebilir. Örneğin bazı devlet kurumları, veya onlara bağlı örgütlenmeler, kaybolmalar, katliamlar ve işkence yoluyla vatandaşları terörize ederken, aynı devlet aygıtının diğer kurumları insan hakları koşullarının iyileştirilmesi, kaybolan kişilerin yerinin tespit edilmesi ve mahkûmların serbest bırakılması için çalışmalar yürütüyor olabilir.[446] Ayrıca devletler bu faaliyetleri dış politika hedeflerine ulaşmak için harici olarak da yürütebilmektedir.[447] Bu gibi durumlarda ise devletler terörü doğrudan uygulamak yerine hedeflerindeki ülkeler içerisindeki mevcut terörist grupları gizli bir şekilde destekleyerek kullanır. "*Devlet destekli terör"* (state-sponsored terrorism) olarak nitelendiren bu gibi eylemlerin özellikle ABD tarafından Soğuk Savaş dönemi Latin Amerika coğrafyasında stratejik bir yöntem olarak sıklıkla kullanıldığı

[443] Şüphesiz en sert diktatörlüklerde bile şiddetin bazı engelleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi iktidarın toplumu tamamen yok edemeyeceği gerçeğidir. Sadece ölüm üreten bir iktidarın kendisini de yok edeceği aşikârdır. Dolayısıyla devamı için belirli bir dengeyi gözetmek zorundadır. Hardt, Negri, **Multitude...**, s. 19, 20.
[444] Adam Roberts, "Terrorism and International Order", **Terrorism and International Order**, ed. Lawrence Freedman vd., London, Routledge, 1986, s. 11.
[445] Harvey W. Kushner (ed.), **Encyclopedia of Terrorism**, Thousand Oaks, Sage Publications, 2003, s. 344-346.
[446] Cecilia Menjívar, Néstor Rodriguez (ed.), "State Terror in the U.S.–Latin American Interstate Regime", **When States Kill: Latin America, the U. S., and Technologies of Terror**, Austin, University of Texas Press, 2005, s. 21.
[447] Blakeley, "State Terrorism in the Social Sciences...", s. 19.

görülmüştür.[448] Özellikle Soğuk Savaş dönemine ait olan bu yöntemlerden biri *"kontrgerilla"* (counter-guerilla) operasyonlarıdır. Devletler tarafından ülke içinde veya ülke dışında siyasal şiddetin bir türevi olarak kullanılan kontrgerilla, veya kontra, operasyonları, Michael McClintock'a göre ABD'nin *"isyanla mücadele"* (counter-insurgency) doktrininin katkısı ve mirası sayesinde devlet terörizminin meşrulaşarak muhalif hareketlerin, isyanların ve toplu ayaklanmaların bastırılabilmesi için bir araç haline gelmiştir. Kontra faaliyetlerde geniş paramiliter düzensiz oluşumlar, elit özel kuvvetler tarzı birimler ve askerî kontrol altındaki merkezî istihbarat teşkilatları kullanılmaktadır. Yöntem olarak da gerilla taktiklerini, gerillalara geri uygulayarak bastırma şeklinde bir karşı saldırı anlayışını içermektedir.[449] Ancak gerilla savaşından ayrı olarak kontra taktikleri arasında özellikle çevre tahribi de bir yöntem olarak yer almaktadır. Gerilla unsurlarının takibi ve düzenli istihbaratı zor olacağı için bu yolla bölgesel saldırı hedeflenir. Zira düşmana doğrudan saldırmadan, onu destekleyen fiziksel ve sosyal çevreyi yok etmek başarı sağlayabilmektedir. Ancak bu yöntemler ayrım yapmadan sivil halkın da katline sebep olmaktadır.[450] Kuvvetler ayrılığının ortadan kalktığı, yasama ve yargının yürütme kontrolü altına girdiği siyasal sistemlerde yargı, şeffaflığını, bağımsızlığını ve hukuka bağlılığını yitirebileceğinden ve DBA'lar kapsamında kolluk kuvvetleri de bu kontrolsüzlük çerçevesinde konum alabileceğinden, devlet şiddeti/terörü ihtimali artarak *"ulusal çıkar"* gibi sebeplerle yasa dışı faaliyetlere yönelim başlamaktadır.[451] Bu anlayış, ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere Latin Amerika coğrafyasında özellikle 20. yüzyılda, şiddetin tarihsel kökleriyle beraber, merkezîleşmiş askerî otoritelerin veya patrimonyal rejimlerin etkisinde oldukça hâkim bir yapı haline gelmiş ve şiddetin doğurduğu yeni şiddetler bir çatışma hatta iç savaş döngüsü oluşturmuştur.

---

[448] İlerleyen bölümlerde daha detaylı ele alınacağı üzere, örneğin CIA'in Nikaragua'da Sandinista hareketine/rejimine karşı kontraları örgütleyip, desteklediği görülmüştür. Cindy C. Combs, Martin W. Slann, **Encyclopedia of Terrorism**, Revised Edition, New York, Facts On File, 2007, s. 303.

[449] Michael McClintock, "American Doctrine and Counterinsurgent State Terror", **Western State Terrorism**, ed. Alexander George, New York, Routledge, 1991, s. 121-125.

[450] Vietnam'daki bombalamalar, Latin Amerika'daki köylü katliamları bu durumlara örnek gösterilebilir. Hardt, Negri, **Multitude...**, s. 57, 58. Ancak bu yöntemlere başvurulma yoğunluğu iktidarın konumunu daha zora sokabilmekte ve bir meşruiyet krizi oluşturabilmektedir. Meşruiyet farklı gruplara yöneltilerek yeni bir toplumsal çekim merkezi ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir.

[451] Rod Bantjes, **Social Movements in a Global Context: Canadian Perspectives**, Toronto, Canadian Scholars' Press, 2007, s. 106.

1.3. Bölüm Değerlendirmesi

Birinci bölümde siyasal sistem ve toplumsal hareketler, temel yaklaşım ve kuramlar üzerinden anlatılarak tanımlanmıştır. Sözleşmeci bir yaklaşımla toplum tarafından oluşturularak çerçevesi çizilen siyasal sistem, yapısı gereği içerisinde yer alan devlet ve iktidarın hareket alanını çizmektedir. Toplum bu noktada hem etken hem edilgen olarak konumlanır. Ancak devlet, oluşturulan normlarla ve üretmeye başladığı hakikat siyaseti ile ağırlıklı olarak toplumu şekillendirmeye başlar. Siyasal sistemin devamlılığı ise sisteme atfedilen meşruiyet ile paraleldir. Toplum içerisinde sistem döngüsü ve sistemin kurumları aracılığıyla üretilen meşruiyet, bir diğer deyişle sisteme gösterilen rıza, sistemin kriz yaşamasının önüne geçer. Zira David Easton'un tanımladığı şekilde sistem döngüsünde talepler işlenip arza çevrildiği müddetçe meşruiyet sağlanabilmekte ve muhalif yapılar sistemin üstüne çıkma ihtiyacı duymamaktadır. Siyasal sistemde veya rejimlerde devlet aygıtı, Weber'e göre meşru güç kullanımı ve bürokratik mekanizmaları ifade etmekle beraber Weber meşruiyet kaynaklarının iktidarın yapısıyla olan ilişkisini açıklamıştır. Bu noktada Latin Amerika siyasal sistemlerinin tanımlanmasında ağırlığı olan karizmatik otoritenin bölgede görülen caudillo iktidarı üzerinden başkanlık sistemi biçimini alması, siyasal sistemlerin önemli bir yapısal özelliğidir. Böylece kurumsal mekanizmaların yetersiz kalışıyla iktidar otoritesinin belirli kişi veya gruplar üzerinden yürütülerek, anayasaları manipüle edebildiği otoriter rejimlere evrilme eğilimleri ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla karizmatik otoriteler istikrarsız yapısı sebebiyle otoriterliğe yönelmesiyle meşruiyet sorununu ve sisteme yöneltilen rekabetleri açığa çıkarmaktadır. Bu noktada Latin Amerika'daki siyasal sistemlerin farklılıklarından ötürü otoriter rejimlerin analizlerini sağlamlaştırabilmek ve kıyaslarını kolaylaştırabilmek için otoriter, totaliter, post-totaliter rejimler ile daha özgül yapılanmalar olan (bürokratik) askerî, (neo)patrimonyal ve saltanatçı yönetimlerin temel noktaları ve ayrımlarına yer verilmiştir. Farklı otoriterlik biçimlerine rağmen otoriter yapıların iki büyük sorunu altyapısal kapasiteleri ile imaj ve uygulamaları yönünde açığa çıkmaktadır. Devletin baskı aygıtları aracılığıyla despotik eğilimler göstermeye çalışan otoriter rejimlerin altyapısal kapasiteleri yetersiz ise, oluşan imaj ve uygulama farkı sebebiyle normları çökmeye başladığından tahakkümü geçersiz hale gelir. Öte yandan totaliter ve post-

totaliter rejimlerde devletin ideolojik aygıtlarına da DBA'lar kadar başvurulduğu görülmektedir. DİA'lar ile üretilen hakikat siyaseti DBA'ların yardımıyla birey ve toplum üzerinde polis kontrolüne dönüştürülerek tahakküm ile hegemonyanın bir arada yürütüldüğü ve şok doktrini çerçevesinde yöntemler uygulanabildiği biyopolitikalara evrilir. Ancak imaj ve uygulamaları tutarlı olmayan veya salt baskı üreterek meşruiyetini korumaya çalışan sistemler, karşısında sistem karşıtı hareketlerin oluşmasına neden olur.

Bu noktada ele alınan toplumsal hareketlerin karmaşık doğası gereği, çözümlemeye bireylerin motivasyonlarından başlanmıştır. Bu bakımdan öne çıkan gündelik direniş ve toplumsal eşkıyalığa da yer verilerek toplumun en küçük biriminden başlayan direnişlerin önemine yer verilmiştir. Her ne kadar Marksist kuramda sınıfsal paradigma ve üretim ilişkileri, çatışmanın temel sebepleri olarak görülse de gündelik direniş ile kitlesel olsun veya olmasın toplumun temelindeki çatışmalarda sınıfsal bilinç oluşmadan da direnç açığa çıktığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla toplumsal eşkıyalık nosyonu üzerinden açıklanmaya başlanan köylü hareketlerinin de özellikle devrimci nitelik kazanan toplumsal hareketlerden olan gerilla örgütlerine sağladıkları katkının, hareketlere meşruiyet kazandırdığı anlaşılmıştır. Toplumsal hareketlerde görülen önemli bir tartışma hareketlerin irrasyonel veya rasyonel şekillerde oluştuğu yönündedir. İrrasyonel yaklaşımlarda hareketler, bireylerin kalabalıklar içerisinde kaybolarak oluşturduğu kitlelerin dışa vurumsal tepkileriyle açıklanmaktadır. Birçok toplumsal harekette elbet anlık tepkiler görülse de özellikle toplumsal hareketlerin bir kolu olan devrim hareketlerinde kitlelerin tamamen rasyonellikten uzaklaştığını söylemek olası değildir. Bu açıdan toplumsal çatışmaların sadece yoksunluklar, ekonomi ve sınıfsal çelişkiler üzerinden açıklanamayacağı da aşikârdır. Zira yoksunlukların ve sınıfsal çelişkilerin tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde gözlemlenebildiği düşünüldüğünde, farklı şekillerde oluşan veya hiç oluşmayan hareketlerin dinamikleri açıklanamaz hale gelmektedir. Bu noktada irrasyonel düşünceye tepkiyle ve çatışma teorisine eleştiriyle doğan eski ve yeni toplumsal hareket ayrımında, yeni sol ile şekillendirilen yeni toplumsal hareketler, 20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan çok sınıflı kitlelerin siyasal sistemden bağımsız olarak birçok toplumsal konuyu ajandalarına aldıklarını

dile getirmektedir. Bu bağlamda işçi sınıfına indirgendiği iddia edilen ve sınıf çatışmasıyla ele alınan toplumsal hareketler eski konumuna itilmiştir. Ne var ki YTH içerisinde de devam eden tartışmalar böyle bir ayrımın zorluğunu göstermekle beraber, YTH'nin eski olarak konumlandırılan hareketlerden bir kopuşu değil ancak yöntem ve temalar konusunda bir çeşitlilik olabileceği anlaşılmaktadır. İrrasyonel yaklaşıma gelen bir diğer tepki de kolektif eylem teorilerinde görülmektedir. KET'ler veya daha özgül olarak kaynak seferberliği teorisi, hareketlerin sadece tepkisel bir şekilde ortaya çıkmadığını, kitlelere katılacak üyelerin rasyonel bir şekilde kâr/zarar matematiği yapmaları sonucunda kendilerine fayda görmelerinde eyleme geçtiklerini belirtmektedir. Öte yandan KST'ler bu yaklaşımıyla toplumsal hareketlerdeki dönüşüm isteğini asgariye indirgemekte ve olguyu sıradan bir çıkar maksimizasyonuna çevirmektedir. Kaldı ki devrim hareketlerinde kitlelerin baskı altında oldukça zor koşullarda ve *"canları pahasına"* eyleme geçtikleri düşünüldüğünde olası zararın hiçbir kâr ile fayda düzeyine yükseltilemeyeceği aşikârdır. Bu açıdan KST'lerde eksiklikler geliştirilmek amacıyla analize siyasal sistemin yapısı da eklenerek siyasi fırsatlar kuramı öne sürülmüştür. SFK, hareketlerin siyasal sistemlerdeki zayıf anlarda veya rejimlerin hareketlere ılımlı yaklaştığı zamanlarda güçlenerek başarılı olabileceğini iddia etmektedir. Bu bakış açısının altyapısal kapasiteleri zayıf olan sistemler açısından geçerli olduğu kısımlar olsa da SFK, hareketleri daha çok başarılı olabilmeleri üzerinden ele almakta ve hareketlerin çıkışındaki temel motivasyonları açıklamamaktadır. Birçok teoride bu motivasyonların, çerçeveleme yaklaşımının öne sürdüğü, bireyin çevresini yorumlamasını ve algılamasını sağlayan ideolojik, kültürel, sosyal birikimlerle geliştiği öne sürülmekle beraber, SFK hareketlerin nitelik farklılıklarına yönelik bir analiz üretmediği için otoriter siyasal sistemlerdeki şiddetle iç içe geçen devrimsel hareketleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Tüm bu toplumsal hareket teorilerinin zayıf kaldığı ve açıklayamadığı noktalardan yola çıkarak çalışmanın temel argümanını destekleyecek olan devlet merkezci teori ise toplumsal hareketlerin oluşumuna neden olan başat unsur olarak siyasal sistemleri görmektedir. DMT'ye göre siyasal sistemin ve aktörlerinin yapısı toplumu şekillendirmekle beraber toplumdaki çatışmanın da belirleyicisi konumundadır. Bu açıdan sınıfsal yapıları reddetmeyip çatışmaların salt bir şekilde sınıfsal çelişkilerden ve üretim ilişkilerinden oluşmadığını öne sürer. Bu

iddiasıyla doğal olarak yoksunluklar da geri planda tutulmaktadır. Yoksunluklar elbette ki şikâyetlerin oluşması için bir unsurdur ama şikâyetlerin kitleselliğe dönüşmesi ve hatta şiddetle iç içe geçerek sistem karşıtı bir yapıya bürünmesi ayrı bir denklemdir. DMT açısından bu denkleme devlet özerkliği, kapasitesi ve inşacılık eklenmekle beraber KST, SFK ve çerçeveleme yaklaşımı reddedilmemiştir. DMT'nin toplumsal ilişkilerde ve çatışmalarda siyasal sistemi merkeze alması, kısmen devletin özerk yapısının bir sonucudur. Elbette bu durum devletin toplumdan hiç etkilenmediği anlamına da gelmemektedir. Ancak toplumda harekete geçirici motivasyonların devletin kapasitesine bağlı olan uygulamaları ile üretilmesinden yola çıkarak, çerçeveleme yaklaşımını kapsayacak şekilde toplumdaki çatışmaların oluşturulmasında ağırlığın siyasal sistemde olduğu öne sürülür. DMT özellikle şiddete dayalı toplumsal hareketler olarak değerlendirilen devrim ve benzeri hareketleri açıklamakta öne çıkmaktadır. Şiddetin doğal olduğu kadar sonradan üretilen biçimleri göz önünde bulundurulursa, siyasallaşarak kitleler tarafından kullanılan şiddetin, siyasal sistemin toplumda oluşan memnuniyetsizliklere ve şikâyetlere çözüm sunmadan baskılama yoluna gitmesiyle, başvurulan bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Rejime yöneltilen beklentiler karşılanmadıkça, toplumsal güven azalır. Öte yandan çözümsüzlükle artan şikâyetlerin baskılanmaya çalışılması ve sisteme olağan yöntemlerden katılım yollarının kapatılması rejimi rıza üretilmeyen bir meşruiyet krizine sokar ve olağan dışı yolları kullanıma açar. Dolayısıyla kapatılan siyasal sistem mekanizmalarının toplum üzerindeki tüm uygulamaları rejim üstü mücadeleyi meşru ve olanaklı hale getirir. Meşruiyetini kaybeden DBA'lar salt devlet şiddetine ve hatta devlet terörüne dönüştüğünden hegemonya yerini tahakküme bırakarak, son aşamada sistem karşıtı konuma itilen şiddete dayalı toplumsal hareket ile iç savaşa girer. İç savaşın önemli bir unsuru haline gelen gerilla örgütleri halktan alabildikleri destek düzeyinde meşru hale gelmeye başladıklarından mevcut siyasal sistemin toplumsal sözleşmesi çöker ve yeni bir sözleşme ortaya çıkar. Bu yeni sözleşme bir anlamda ikili iktidarın tezahürü olmaktadır. Böylece siyasal sistemin, aktörleri, kurumları ve mekanizmalarıyla bir diğer deyişle yapılarıyla, kendine yöneltilen şiddetli rekabeti oluşturduğu anlaşılmaktadır.

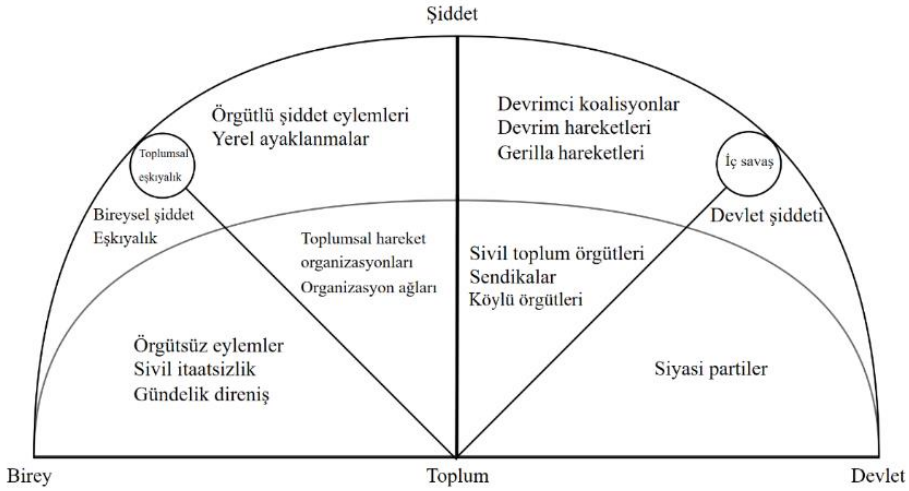

Şekil 1.6: Birey, Toplum ve Devlet Üçgeninde Şiddet Düzeylerine Göre Ortaya Çıkan Toplumsal Hareketler veya Eylemler[452]

Birinci bölümde aktarılan toplumsal hareketler ve eylemler şiddet seviyeleri üzerinden modellenmiş ve birey-toplum-devlet üçlemesindeki karşılıkları Şekil 1.6'daki yelpazeye aktarılmıştır. Yelpazenin soldan sağa doğru tabansal düzlemi örgütlenme düzeylerini göstermekle beraber, yukarı doğru çıkıldıkça sistemden uzaklaşılmakta ve şiddete başvurulmaktadır. Devlet bazında otoriter rejimlerde görülen bu durum sürdürüldükçe meşruiyet kaybına yol açacağından karşısındaki şiddetsiz ve barış yanlısı örgütlenmeleri de rejim üstü çatışmaya yöneltip şiddete dayalı örgütlenmelerin ve hareketlerin ortaya çıkmasına neden olarak, iki siyasal şiddet biçiminin iç savaş noktasında karşı karşıya gelmesine sebep olur. Çalışmanın birinci bölümünde detaylıca incelendiği üzere şiddete dayalı toplumsal hareketlerde siyasal sistemin başat rolde olduğu iddiası ilerleyen bölümlerde Latin Amerika örnekleri üzerinden sınanacaktır.

[452] Prof. Dr. Murat Metinsoy, Prof. Dr. Burak Samih Gülboy ve Doç. Dr. Caner Sancaktar ile gerçekleştirilen tez izleme toplantılarında taslak olarak düşünülen ve ardından bu tez çalışmasının yazarı tarafından literatür araştırmaları ve teorik okumalar sonucunda geliştirilerek oluşturulan birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkisel bağların şiddet üzerinden değerlendirilen toplumsal hareketler ve eylemler karşılığıdır.

İKİNCİ BÖLÜM
ORTA AMERİKA'DA POLİTİK SOSYOKÜLTÜREL MİRASIN TARİHSEL ANALİZİ: LATİN AMERİKA'YA YÖNELİK İÇ VE DIŞ ETKENLER

Bu çalışmanın ele aldığı sorular kapsamında cevapların aranacağı örnek ülkeler Latin Amerika coğrafyasındaki Orta Amerika bölgesinde yer alan El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua'dır. Bu ülkeler, tarihsel olarak incelendiğinde Amerika Kıtası'nın keşfedilişi ve sömürgeleştirilişinden bu yana mikro düzeyde isyanlara ev sahipliği yapmış, özellikle de Soğuk Savaş döneminde iç savaşlara kadar varan büyük kitlesel hareketlere tanıklık etmiştir. 20. yüzyıl süresince dört ülkeye kısaca bakıldığında üç farklı durum görülmektedir:

- Nikaragua'da rejimin yıkılmasıyla sonuçlanan örgütlü halk hareketinin yükselmesi.
- El Salvador ve Guatemala'da rejim ile halk örgütlenmeleri ve gerilla hareketleri arasındaki mücadelenin silahlı çatışmayla beraber yıllar süren iç savaşlara evrilmesi.
- Honduras'ta rejime yönelik büyük kitlesel hareketlerin cereyan etmemesi.

Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Aynı coğrafi konumda sınır komşusu olan, tarihsel olarak ortak miraslara sahip, benzer bağımsızlık mücadelelerinin ardından siyasal sistemlerini kuran ve hem sosyokültürel hem de sosyoekonomik görece eşit değerlerin bulunduğu bu ülkelerde, 20. yüzyılda bahsi geçen hareketlerin niteliği hangi sebeplerle farklı yoğunluklarda ve farklı yöntemlerle cereyan etmiştir? Birinci bölümde aktarılan toplumsal hareket yaklaşımlarına bakıldığında bu ülkelerdeki hareketlerin motivasyonlarını irrasyonel olarak veya sadece ekonomik kaygılarla, yoksunluklara olan öfkeyle ya da kültürel etkenlerle açıklamak yeterli veya mümkün olmamaktadır. Zira ortak özelliklere sahip bu ülkelerdeki kitleleri harekete geçiren faktör sadece ekonomi veya kültür olsaydı, dört ülkede de benzer hareketlerin oluşması ve yakın sonuçların alınması beklenirdi.

Dolayısıyla bu noktada hareketleri etkileyen üst bir değişken neden olarak farklı siyasal sistemlerin yapıları önerilmektedir. Konuyu biraz açmak için Jeff Goodwin'e başvurulacak olursa toplumsal hareketlere konu olan ve hatta yaygın bir ulusçu muhalefet tarafından hedef alınarak çöken siyasal sistemlere yönelik dört özellik görülmektedir:

- *"Sivil toplum içerisinde zayıf örgütlenmiş yerel sosyal sınıfların, çıkar gruplarının ve derneklerin özerkliği.*
- *Ekonomik ve/veya askerî olarak yabancı güçlere bağımlı olunması.*
- *Ayrım yapmaksızın tüm muhalefetin baskılanması.*
- *Etkin ekonomik sektörlerin elde tutulması."*[1]

Bu bağlamlarda 1960'lı yıllar itibarıyla Orta Amerika'da başlayan Orta Amerika Krizi, içerisinde otoriter rejimleri, meşruiyet krizlerini, şiddete dayalı toplumsal hareketleri, iç savaşları ve devrimi bulundurmasıyla, siyasal sistemlerin toplumsal hareketler üzerindeki rolünün incelenebileceği en zengin süreçlerden biridir. Bu krizin incelenmesi özgül olarak siyasal sistemlerin analizini içermekle beraber, Latin Amerika ve Orta Amerika'ya yönelik bölgesel süreçleri, tarihsel perspektifleri, iç ve dış etkenleri ve ekonomik parametreleri de önemli bağlamları sebebiyle kapsamına almaktadır. Zira siyasal sistemler ve yapıları, çevre koşullarına bağlı olarak şekillenen ürünler olmakla beraber, süreç içerisinde geliştirdikleri farklılıklarla toplumsal dinamiklerin belirleyicisi olmaktadır. Belirtmek gerekir ki Sibel Özbudun, bölgedeki İspanyol sömürgeciliği, bağımsızlık hareketleri, ABD müdahaleleri, askerî diktatörlükler, gerilla savaşları ve demokratikleşme aşamaları bakımından birçok sosyokültürel ve sosyoekonomik paydaşlığa rağmen, yerli topluluklardaki dilsel, kültürel ve siyasal farklılıklar sebebiyle, tüm Latin Amerika'nın ve yerlilerinin homojen bir yapıda incelenmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.[2] Bu anlayıştan yola çıkarak çalışmada önce Latin Amerika ve Orta Amerika'nın tarihsel gelişimleri ve öznel yapılarına değinilerek bölgeye dair analiz zemini hazırlanacak ardından özgül incelemelere geçilecektir. Bu doğrultuda ikinci bölüm içerisinde Latin Amerika'ya yönelik genel açıklamalarda bulunulup, Orta Amerika özelinde Latin Amerika'yı ve

[1] Goodwin, "Old Regimes and Revolutions...", s. 578.
[2] Sibel Özbudun, **Latin Amerika'da Yerli Hareketleri: Anlatılan Senin Hikâyendir**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2012, s. 17.

siyasal sistemlerini etkileyen, etkilediği iddia edilen veya etkileme ihtimali olan temel unsurlar ele alınacaktır.

2.1. Latin Amerika Bölgesine Dair Genel Panorama

Resim 2.1: Latin Amerika Haritası

Kaynak: David Bushnell, James Lockhart, Roger A. Kittleson, "History of Latin America", **Encyclopedia Britannica**, 2021, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/place/Latin-America, 06.05.2021.

Kapsam ve kavram olarak Latin Amerika (Resim 2.1), dört ayrı bölgeyi içermekle beraber kültürel bir bütünlüğe de işaret etmektedir. Bağımsızlığını ilan etmiş 33 ülkenin yer aldığı Latin Amerika'nın coğrafi sınırları içerisinde Kuzey Amerika'dan Meksika dahil olmakla beraber, Orta Amerika, Karayip Adaları ve Güney Amerika bulunmaktadır. Bu kapsama alanının temel niteliği bölge ülkelerinde Latin dillerinin konuşulmasından kaynaklanan tarihsel ve kültürel bir bütünlüğü ifade ediyor oluşudur. Kuzey Amerika'da yer alan Meksika ile Güney Amerika'da yer alan

Kolombiya arasında konumlanan bölgeye Orta Amerika, Orta Amerika'nın güneyinde kalan diğer tüm bölgeye de Güney Amerika denmektedir.[3] Kuzey Amerika ile Güney Amerika'yı bağlayarak bir köprü vazifesi gören Orta Amerika, konumu sebebiyle İspanyol fethinden beri önem teşkil etmiştir. Geniş dağlardan yağmur ormanlarına kadar bölge coğrafyasının çeşitliliğine karşın, oluşan doğal afetlerin sıklığı yerleşimcileri dönem dönem felakete uğratmıştır. Büyük depremler, kasırgalar, yanardağ patlamaları ve seller, oluşturduğu tahribat ile politik ve ekonomik krizleri tetikleyebilmiştir.[4]

Bölgenin kültürel olarak en önemli miraslarından biri yüzyıllar boyunca Maya, Aztek ve İnka Medeniyetleri'ne ev sahipliği yapmış olmasıdır. Ancak Amerika Kıtası'nın keşfiyle beraber bölgeye yerleşen İspanya ve Portekiz İmparatorlukları'nın üç yüz yıl süren sömürgeleştirme faaliyetleri neticesinde kıtanın sosyokültürel ve sosyoekonomik tüm yapısı etkilenmiştir.[5] Bu bağlamda Latin Amerika tarihi

---

[3] Jeff Wallenfeldt, "What Is the Difference Between South America and Latin America?", **Encyclopedia Britannica**, 2018, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/story/what-is-the-difference-between-south-america-and-latin-america, 28.05.2018; Bushnell, Lockhart, Kittleson, "History of Latin America"; İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde bu tez çalışmasının yazarı tarafından hazırlanan bazı makalelerden de yararlanılmıştır. Bkz.: Koç, "Soğuk Savaş Sonrası...", s. 197-258; Altuğ Koç, "'Ağaçların Diyarı' Guatemala'nın Ülke Analizi", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 4**, ed. İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

[4] Henry A. Kissinger (ed.), "The Report of the President's National Bipartisan Commission on Central America", Macmillan Publishing Company, 1984, s. 19, 20.

[5] Köklerine inildiğinde Latin Amerika'nın Aztek, İnka ve Maya gibi kadim medeniyetlere ev sahipliği yapması, bölge ve yerlilerin tarihinin çok eskilere dayandığının önemli bir göstergesidir. Kıtanın Avrupa tarafından sömürgeleştirilmesi modern tarih kabulüne göre 1492 yılında Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını keşfinin ardından, Portekiz ve İspanya'nın dünya üzerindeki hâkimiyetlerini belirleyen ve 1494 yılının Haziran ayında yapılarak, 1506 yılında Papa II. Jules tarafından onaylanan Tordesillas Antlaşması ile başlamıştır. Faruk Bal, "XVI. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İktisadî İlişkileri: Akdeniz'de Rekabet", **Öneri Dergisi**, C. 9, No: 36, 2011, s. 203; Frances Gardiner Davenport, **European Treaties Bearing on the History of the United States and Its Dependencies to 1648**, Washington, D.C., Carnegie Institution of Washington, 1917, s. 107, 108; Hakkı Hakan Erkiner, "Grotius Öncesinde İlk Modern Uluslararası Hukuk Düşüncesinin Oluştuğu Tarihsel Koşullar ve Erken Klâsik Dönemdeki Öğreti", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 18, No: 1, 2012, s. 78; Meridyenler üzerinden paylaşım yapılan Tordesillas Antlaşması ile Avrupa kıtası dışındaki tüm topraklar *"Yeşil Burun Adaları"* (Cape Verde) kılavuz noktası seçilip İspanya ve Portekiz arasında paylaştırılarak, sınırın batı tarafında kalan bölgeler Brezilya hariç İspanyol, sınırın doğu tarafında kalan bölgeler Filipinler hariç Portekiz hâkimiyetine geçti. Süleyman Elik, Faruk Bal, "Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi 1493-1648", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 16, No: 1, 2014, s. 110; Bal, "XVI. Yüzyılda Osmanlı-İspanya...", s. 203; Böylece Latin Amerika'nın çok önemli bir bölümü İspanya'ya geçmekle beraber ve Portekiz'e sadece, Güney Amerika'da daha sonra keşfedilecek olan bugünkü Brezilya bölgesi, sınır tartışmalarının ardından bırakıldı. H. B. Johnson, "The Portuguese Settlement of Brazil, 1500–1580", C. 1, **The Cambridge History of Latin America: Volume 1: Colonial Latin**

literatürde ağırlıklı olarak görüldüğü üzere fetihlerin, işgalin, sömürünün, köleliğin[6] ve bu baskılara karşı gelişen direnişin tarihidir.[7] Öte yandan bölgeye yönelik akın *"İber Yarımadası / İberya"*dan (Iberian Peninsula) gelen yoğun istilalarla da kalmamış, Afrika'dan getirilen köleler ile bölgede yeni bir toplum oluşturulmuştur.[8] Sömürge yerleşimlerindeki yöneticilerin bir süre sonra Latin Amerika doğumlu nesilden oluşması toplumdaki etnik çeşitliliği gitgide arttırmıştır. Ayrıca, İspanya ve Portekiz'in bu coğrafyada oluşturduğu kurumlar, bölgenin siyasal sistemlerini de doğrudan etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Richard W. Weatherhead'in bölgedeki tarihsel mirası dört başlıkta özetlediği görülmektedir. Bunlar, kıtasal birlik idealine rağmen parçalanmış bütün gerçekliği, belirgin bir ulusal karakter arayışı ancak az gelişmişlik ve konjonktür sebebiyle bunun geri plana itilmesi, 19. yüzyıl ile başlayan devrimci miras ve son olarak demokrasi ideasının tiranlık uygulamaları haline bürünmesi, şeklinde sıralanabilir.[9] Sömürge sürecinden 19. yüzyıl başlarına kadar geçen süre Latin Amerika yerlilerinin yerel çapta isyanları dışında, sömürge yönetimini genel olarak kabul edip içselleştirdiği bir dönem olmuştur.[10] Dolayısıyla

---

America, ed. Leslie Bethell, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 253-258; 16. yüzyılda İberya'dan gelen ilk sömürgeci birimler iki farklı lokasyonda yerleşim kurmaya başladılar. İspanyol gruplar çoğunlukla Orta Amerika bölgesine yerleşirken, Portekiz gruplar Güney Amerika'da kendilerine bırakılan Brezilya bölgesinde konumlanmışlardı. John Charles Chasteen, **Born in Blood and Fire: A Concise History of Latin America**, New York, W. W. Norton & Company, 2001, s. 45-49; İspanya zaman kaybetmeden Karayipler, Orta ve Güney Amerika üzerinde küçük ileri karakollar ve koloniler kurmaya başladı. William D. Phillips, Carla Rahn Phillips, **A Concise History of Spain**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 134; Ayrıca Karayipler bölgesindeki verimli adaya da yerleşerek adını *"Hispanyola"* (Hispaniola) koydular. Bartolomé De Las Casas, **A Short Account of the Destruction of the Indies**, ed. Nigel Griffin, London, Penguin Books, 1992, s. 9.

[6] Chasteen, **Born in Blood...**, s. 15.

[7] Sibel Özbudun (ed.), "Mayaların Tarihine Bir Bakış", **Mayaların Dönüşü**, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1998, s. 70-72.

[8] Chasteen, **Born in Blood...**, s. 17, 18, 43, 44.

[9] Richard W. Weatherhead, "Traditions of Conflict in Latin America", **Politics of Change in Latin America**, ed. Joseph Maier, Richard W. Weatherhead, Third Printing, New York, Frederick A. Praeger, 1965, s. 14.

[10] Ancak bu noktada önemli bir parantez açmak gerekir. Yerlilerin sömürgeci kurumları kabul edişi, onların tamamen bir teslimiyet içerisine girdikleri anlamına gelmemektedir. Sömürge döneminde bölgede bulunan ve İspanyol yönetimini yoğun bir şekilde eleştiren tarihçi Rahip Casas, yerlilerin sömürge yönetimleri ve uygulamalarına karşı dönem dönem direndiklerini ve mücadele ettiklerini ifade etmektedir. De Las Casas, **A Short Account of the Destruction of the Indies**, s. 21, 58, 59; Bu durum bölgedeki çelişkili gözüken ama öznellik taşıyan *"İtaat ederim ama uygulamam."* geleneğinin somut hali olarak görülmektedir. Christopher Dickey, "'Obedezco Pero No Cumplo' ["I Obey but I Do Not Comply"]", **Central America: Anatomy of Conflict**, ed. Robert S. Leiken, New York, Pergamon Press, 1984, s. 35; Ne var ki yerlilerin elindeki kaynaklar ve örgütlenme imkânları tahmin edileceği üzere sınırlı kalmış olsa da Nathan Wachtel bu konuda özellikle sömürge toplumları tarihinin, ekonomik, sosyal, politik, ideolojik olmak üzere her düzeyde uzun bir yeniden bütünleşme süreci

Latin Amerika'daki sömürge kontrolünün hegemonik bir şekilde sürdürüldüğü dile getirilmektedir.[11] Ancak 1776 Amerikan Devrimi ve 1789 Fransız Devrimi, bu coğrafyaya da ulusçuluk[12] ve liberalizm akımını aşıladığından özellikle Latin Amerika için 19. yüzyıl, iki yaklaşımın paralel yürüyerek hem çekiştiği hem de iş birliği yaptığı ve böylece de ulusal bağımsızlık hareketlerinin başladığı süreç olmuştur. 19. yüzyıl başlarında ulusçuluk hareketlerinin Latin Amerika'da da etkili olması, bu coğrafyada ulus inşa etme arayışını da beraberinde getirmiştir.[13] Dolayısıyla ulusçuluk olgusunun

olduğunu vurgulamaktadır. Bu süreç senkretizm, direniş, melezleşme, İspanyollaştırma gibi farklı aşamalardan geçmiş olmasına rağmen, değerlerini ve geleneklerini empoze etmeye çalışan baskın İspanyol kültürü ile kendi değerlerini ve geleneklerini korumakta ısrar eden egemen yerli kültür arasındaki çatışma halen devam etmektedir. Nathan Wachtel, "The Indian and the Spanish Conquest", C. 1, **The Cambridge History of Latin America: Colonial Latin America**, ed. Leslie Bethell, çev. Julian Jackson, Olivia Harris, The Cambridge History of Latin America, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, s. 248. Sonuç olarak şüphesiz ki sömürge dönemi, bağımsızlık sonrası dönem için önemli bir miras bırakmıştır. Bu miras hem direniş ve mücadele motivasyonunu hem de İspanyol kurumlarının bileşimini içermektedir. Bölgenin sömürge sürecinden kalan ekonomik, kültürel ve politik mirası konusunda detaylı değerlendirmeler için bkz.: Steve J. Stern, "The Tricks of Time: Colonial Legacies and Historical Sensibilities in Latin America", **The Princeton University Library Chronicle**, C. 57, No: 3, 1996, s. 371-392; Stanley J. Stein, Barbara H. Stein, **The Colonial Heritage of Latin America: Essays on Economic Dependence in Perspective**, Reprint, New York, Oxford University Press, 1981.

[11] Chasteen, **Born in Blood...**, s. 69-70.

[12] Literatürde, Latin Amerika'da kitle hareketlerinin temel motivasyonlarından birinin *"ulusçuluk"* (nationalism) olduğu görülür. Türkçede bu kavramın bir karşılığı *"milliyetçilik"* olsa da, Latin Amerika'nın zengin etnik yapısı ve kültürü nedeniyle kavramın salt bir şekilde etnik milliyetçilik üzerine kullanıldığı düşünülmemelidir. Aksine sömürge süreçlerinden gelen ekonomik yapının, Latin Amerika ülkeleri içerisindeki yer altı ve yer üstü kaynaklarını yabancı ve hatta yerli oligarşi vasıtasıyla gelişmiş ülkelere aktarması, yoğun bir şekilde gelir adaletsizliği oluşturduğundan, ülkelerde bağımsızlık olgusu etrafında şekillenen bir vatanseverlik motivasyonu ortaya çıkardığı söylenebilir. Zira Lambert'ün de vurguladığı üzere ulusal kimlikler ortak hafıza, tarih ve efsanelere dayalı olsa da, kullanımı politiktir ve toplumun içindeki güçle paraleldir. Bu yapısıyla meydan okumalara, yeni yorumlamalara ve yeni biçimlere sürekli olarak açık haldedir. Peter Lambert, "Myth, Manipulation, and Violence: Relationships between National Identity and Political Violence", **Political Violence and the Construction of National Identity in Latin America**, ed. Will Fowler, Peter Lambert, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s. 32, 33; Hobsbawm da benzer bir yorumda bulunarak, Latin Amerika'daki ulusçuluğun, etnisiteye bağlı bir milliyetçilik ile aynı şekilde görülmemesi gerektiğini ve hatta bağımsızlık sonrası ortaya çıkan Latin Amerika devletlerinin gerçek anlamda *"ulus devlet"*ler olmadığını belirtmektedir. Öte yandan Latin Amerika örneğinde etnisite değil ama bilhassa tarih ayrıştırıcı olmaktan ziyade birleştirici bir unsur olmuştur. Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 262-271; Ancak ortaya çıkan Latin Amerika uluslarının toplumsal sınıflar temelinde yükseldiğini söylemek mümkündür. Ulusçu ideoloji sınıf uzlaşması görüşünü benimseyerek, ulus bütünlüğünü hem kültürel kimlik üzerinden meşrulaştırmış hem de heterojen bir toplumsal yapının unsurlarını amaçları doğrultusunda konsolide etmiştir. Böylece çeşitli sınıfları ve toplumsal grupları hiyerarşik yapıları sabit kalmak kaydıyla birleştirmiştir. Regalado, **Latin America at the Crossroads...**, s. 136; Francisco Zapata, **Ideología Y Política En América Latina**, México, El Colegio de México, 1990, s. 11-15.

[13] Benedict Anderson'ın ilerleyen sayfalarda değinilecek olan Latin Amerika creolelerinin küresel anlamda modern ulusçuluğun öncülleri olduklarını belirtmesi önemli bir yorumdur. Creolelerin bu atılımı, İspanya'dan gelen baskı ve Avrupa'dan gelen düşünce akımlarının yayılmasına bağlanmakla beraber dönemin şartları, kapitalist ve teknolojik gelişmişlik düzeyinin düşüklüğü ile yaygınlaşmış ulus bilincin sağlanamaması gibi sebeplerle başarısız bir deneme olarak görülmektedir. Benedict Anderson,

Latin Amerika'da bağımsızlık hareketleri ile paralel ele alınması gerekmektedir. Bu açıdan ulusçuluğu Latin Amerika'da bağımsızlık hareketlerinden bu yana gelişen önemli bir toplumsal hareket unsuru olarak görmek olasıdır. Zira bu olgu, ilerleyen tarihlerde kurulacak olan Latin Amerika devletlerinde önemli bir yer tutmuştur. Çünkü Chasteen'e göre ulusçuluk bu coğrafyada *"emperyalizme karşı ideolojik bir savunma, toplumsal eşitlik için olumlu bir güç ve beyaz üstünlüğüne karşı bir panzehir"* olarak algılanmaktadır.[14] Bunlara ek olarak, dördüncü bölümde daha detaylı görüleceği üzere, bölgedeki kitlesel hareketlerde yerli, *"mestizo"*, *"creole"*, *"ladino"* gibi kimlikler[15] üzerinden temellenen ayrımcı kast sistemine benzer anlayışların

Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Revised Edition, London, Verso, 2006, s. 47-65.

[14] Chasteen, **Born in Blood...**, s. 19-21; Latin Amerika'da ulus ve ulus devlet inşası tartışmalı bir konu olsa da literatürde yaygın olarak, Chasteen'in öne sürdüğü argümanlara da benzer şekilde, bağımsızlık hareketleriyle paralel olarak ele alınmaktadır. Zira bölgedeki bağımsızlık, ulus inşa sürecinin bir başlangıcı olarak düşünülür. Şüphesiz bu durum vatanseverlik unsuruyla harmanlanmaktadır. Eski sömürge toplulukları, tarihsel geçmişlerini kültürel bir ortaklık olarak ele alıp bölgesel ve kültürel bir ulus bir araya getirmenin motivasyonunu taşımaktadır. William G. Acree, Juan Carlos González Espitia (ed.), **Building Nineteenth-Century Latin America: Re-Rooted Cultures, Identities, and Nations**, Nashville, Vanderbilt University Press, 2009, s. 1-3; Latin Amerika için inşa edilmeye çalışılan bu ulus fikri Hugo Achugar'ın öne sürdüğü *"kurucu imgeler"* (foundational images) üzerinden şekillenmektedir. Kültürel sembolleri, imajları ve objeleri esas alan bu imgeler, resimlerden, pullara, giyimden, madenî paralara kadar geniş yelpazede simgesel ortak değerler oluşturulmasından ibarettir. Hugo Achugar, "Foundational Images of the Nation in Latin America", **Building Nineteenth-Century Latin America: Re-Rooted Cultures, Identities, and Nations**, ed. William G. Acree, Juan Carlos González Espitia, Nashville, Vanderbilt University Press, 2009, s. 12-28; Ne var ki parçalanmış egemenlik yapıları, vatanseverlik vurgusu aracılığıyla, heterojen Latin Amerika toplumlarını tek bir ulusun egemenliği altında homojenleştirme çabasına yönelterek, bölgede iki tip sonuca yol açmıştır: Çeşitli türlerdeki liberal cumhuriyetler ile askerî yönetime veya caudillo yönetimine dayanan otoriter rejimler. Fernando López-Alves, "Nation-states and National States: Latin America in Comparative Perspective", **Contention and Trust in Cities and States**, ed. Michael Hanagan, Chris Tilly, Dordrecht, Springer, 2011, s. 116-120; Öte yandan, bağımsızlık sonrasında Latin Amerika halklarının kurduğu ortak kültürel bağlar, ülke sınırlarının ötesinde topyekûn bir *"Latin Amerikancılık"* (Latin Americanism) hissiyatı oluşturmuştur. Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 9, 10.

[15] Tatu Vanhanen, **Prospects of Democracy: A Study of 172 Countries**, London, Routledge, 1997, s. 112; Kıtadaki etnisite zenginliği, tanımlar konusunda da çeşitlilik ve karışıklık oluşturmuştur. Çalışma kapsamında bahsedileceği üzere bunlardan bazılarını açıklamakta fayda vardır. Ancak belirtmek gerekmektedir ki tanımlardan bazıları yörelere göre de değişim gösterebilmektedir. Örneğin mestizo, Latin Amerika'da yaşayan yerli ve bölgeye yerleşen Avrupalıların bir araya gelişiyle oluşan melez nesil için kullanılmaktadır. Chasteen, **Born in Blood...**, s. 54, 326, 327; Creole veya criollo; tamamen İspanyol kökenli soya sahip olup sömürge sürecinde Amerika kıtasında doğan nesil için kullanılmaktadır. Creoleler bölge tarihi boyunca sıklıkla ayrımcılık görmüşler, birçok yönetim kademesinde doğrudan İberya doğumlu İspanyollar tercih creoleler edilmiştir. 18. yüzyılın sonlarına doğru creoleler de kendilerini Amerikalı görmeye başlayarak özgürlükçü kimliklere büründüklerinden Güney Amerika'nın bağımsızlık mücadelesine destek vermişlerdir. Ernest E. Rossi, Jack C. Plano, **The Latin American Political Dictionary**, California, ABC-Clio, 1980, s. 1, 2; Bununla birlikte creolenin ilk başlarda Amerika doğumlu Afrikalılar için kullanıldığı da olmuştur. Mark A. Burkholder, "Creole", **Encyclopedia of Latin America: From Colonies to Independent Nations (1550s to 1820s)**, C. 2, ed. Thomas M. Leonard, New York, Facts On File, 2010, s. 85-87; Tanım konusunda en karmaşık

oluşturduğu baskı ve ekonomik krizlerle had safhaya varan gelir adaletsizliğinin başat olmasa da etkilerini görmek mümkündür.[16]

19. yüzyıl başlarında bağımsızlıklarını ilan ederek siyasal sistemlerini kurmaya başlamış olan Latin Amerika devletleri[17], sömürge döneminin ve uluslararası konjonktürün etkisinde ağırlıklı olarak ABD tipi başkanlık sisteminden etkilenerek, kuvvetli bir yürütme organı inşa etme gayesiyle[18], bağımsızlılarından bu yana çoğunlukla başkanlık sistemini uygulamıştır. Hatta bu bakımdan Latin Amerika, ABD ile beraber küresel çapta ilk defa *"halk egemenliği"* ilkesinin büyük oranda hâkim olduğu bir bölge olmuştur. Ancak birinci bölümde açıklandığı üzere eşitlik idealleri anayasal bakımdan zayıf kalmış ve temel hakların korunamaması ile kuvvetler

kavramlardan biri ise ladinodur. Kökleri Romalılara kadar dayanan terim, Latince konuşabilen yerliler için kullanılmış ardından değişime uğrayarak İbranice ve Latince karışımı yerel ve melez bir dilin adı haline gelmiştir. Daha sonra ise kavram kültürel değişimlere uğrayarak Amerika yerlilerinin dillerini bilen İspanyolları veya İspanyolca bilen yerlileri ifade etmek için kullanılmıştır. Dilden bağımsız olarak Ladino ayrıca İspanyol olmayanların, İspanyol gelenek, görenek, giyim, inanç gibi kültürel kimlikleri benimsemesini de ifade etmektedir. Laura Matthew, "Ladino", **Encyclopedia of Latin America**, C. 1, ed. Thomas M. Leonard, J. Michael Francis, New York, Facts On File, 2010, s. 180; Yani ladinolar etnik kimlikten ziyade kültürel olarak İspanyol/Avrupalı kültürünü benimsemiş kişiler için sık kullanılır hale gelmiştir. Thomas P. Anderson, **Politics in Central America: Guatemala, El Salvador, Honduras, and Nicaragua**, New York, Praeger, 1982, s. 20; Tüm bu tanımlardan anlaşılacağı üzere bölgede etnik ve kültürel kimliklerin tanımları yöreye ve döneme göre değişim gösterebilmektedir. Bir kavramın birden çok anlamı olabileceği gibi, aynı anlama gelen farklı kavramlar da ortaya çıkabilmektedir. Özetlenecek olursa, mestizo etnik temelde melez bir kimliği, ladino kültürel anlamda İspanyollaşmayı, creole İspanyol soyundan gelmeyi ifade etmektedir. Bu noktada son olarak şunu eklemek gerekir ki, zaman içerisinde özellikle mestizolar başkan, meclis üyesi, ordu generali, sanatçı, politikacı, iş insanı, akademisyen gibi birçok önemli statüye ve mertebeye yükselerek Latin Amerika'nın en önemli unsuru haline gelmiştir. Tannenbaum, **Ten Keys to Latin America**, s. 42, 43.

[16] John Osborne, Sue Ann Kime, Regina O'Donnell, **Global Studies: A Review Text**, ed. Wayne Garnsey, Paul Stich, Final Edition, New York, N & N Publishing, 2000, s. 165; Ulusçuluğa dair yönelimi sömürge dönemi üzerinden şu şekilde düşünmek olasıdır: Sömürge döneminde iktidar sorgusuz sualsiz olduğu kadar sembolik bir bakış açısıyla da kralın kendisidir. Yani kralın kim olduğundan bağımsız olarak salt bir şekilde kralın varlığı, iktidarın kendisidir. Dolayısıyla bağımsızlıkla beraber kralın yerini doldurabilecek bu eş değerde sembolik bir varlık, demokrasi, federalizm, sosyalizm veya komünizm değil ulusçuluk ile kendini göstermeye başlamıştır. Ancak Latin Amerika'nın zengin yelpazedeki etnik toplulukları, etnisite üzerinden ulus inşasını mümkün kılmamıştır. Öte yandan bazı politikacılar ise ulusçuluğu sadece kendi politik ajandalarına hizmet etmesi için bir araç olarak kullanmıştır. Tannenbaum, **Ten Keys to Latin America**, s. 145-147; Bu bakımdan ulusçuluk olgusunun Latin Amerika'da farklı anlam ve amaçlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Latin Amerika solunda ise kavramın vatanseverlik yönüyle ele alındığı söylenebilir. Konuya dair bir inceleme için bkz.: Arthur P. Whitaker, "Nationalism and Social Change in Latin America", **Politics of Change in Latin America**, ed. Joseph Maier, Richard W. Weatherhead, Third Printing, New York, Frederick A. Praeger, 1965, s. 85-100.

[17] Chasteen, **Born in Blood...**, s. 93-117.

[18] Oya Yeğen, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Latin Amerika'da Anayasalar ve Anayasa Yapım Süreçleri", **Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür**, ed. Esra Akgemci, Kâzım Ateş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 121.

ayrılığının göz ardı edilmesi siyasal kurumlarının istikrarsız oluşmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak anayasaların kısa ömürlü oluşu, rejim yapıları ve iç savaşlar nedeniyle anayasa ideallerinin kâğıt üzerinde kalması bölgenin doğal bir akışı haline gelmiştir. Stefan Rinke'ye göre bu çatışmaların bir nedeni *"krala"* sadakatten, *"soyut bir devlete"* sadakate geçiş yapmanın zorluğudur. Bu zorlu geçiş çabasında güçlenen caudilloların iktidar iddiaları otoriter rejimlerin ortaya çıkmasına olanak tanımış, anlaşmazlıkların çözümsüzlüğü şiddeti tetiklemiştir. Öte yandan rejimler içerisinde orduların merkezîleşmesi sivil veya değil tüm hükümetlere sıklıkla müdahale etmelerine olanak tanımıştır. Merkeziyetçiliğe karşı ise tepkisel olarak bölgeselcilik kendini göstermiş ve çatışma ortamının tekrar ortaya çıkmasına neden olmuştur.[19] 19. yüzyılın doğrudan asker kökenli olmayan ancak caudillo vasfındaki generalleri, kişisel iktidarlarını ve zenginliklerini arttırmak için ideolojiyi ve kuvvet kullanımını yöntem olarak belirlemiş ve bu yüzden rejimlerde kurumsallık sağlanamadığı için hükümet değişimleri çoğunlukla *"ele geçirme"* ile yürümüştür. Bu durum 20. yüzyılda da kısmen devam etmiştir.[20] Sistemlerin istikrarsızlığına katkı olarak 20. yüzyıl başlarında ABD'nin doğrudan askerî müdahaleleri[21], Soğuk Savaş döneminde ise bölge içi darbelerde ABD'nin teşviki ya da desteği gözlemlenmektedir.[22] Hiç şüphe yok ki bu durum bölgedeki siyasal sistemlerin yeterince istikrarlı hale getirilememesine sebep olmuştur. Bu istikrarsız rejimler içerisinde sık sık cereyan eden darbelerin, askerî yönetimlerin ve hatta dikta ağırlıklı askerî devlet[23] yapılarının oluşması ise, özellikle devrim niteliğindeki kitlesel hareketlerin ortaya çıkmasına ortam sağlamış[24] ve iç savaşların gölgesinde barışın

[19] Rinke, **Latin Amerika Tarihi...**, s. 69-72.
[20] Rouquié, **The Military and the State...**, s. 153, 154.
[21] Chasteen, **Born in Blood...**, s. 201-204.
[22] Açıl, **Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi**, s. 114, 115.
[23] Rouquié, Latin Amerika özelindeki devlet-ordu bütünleşmesini açıklamaya çalışan ve konuya tarihsel bir şekilde az gelişmişlik üzerinden sosyoekonomik ve dış politika gibi analizlerle yaklaşan görüşleri eleştirmektedir. Çünkü Rouquié'ye tek başına hiçbir yaklaşım, bölgedeki tüm askerî yönetimlerin yapısını açıklamaya yeterli olamayacaktır. Konunun homojen bir coğrafi olgu olarak incelenmesi yanlış sonuçlara yöneltebileceğinden, genel karşılaştırmalarla temel mekanizmaların öne sürülebileceğini belirtmektedir. Rouquié, **The Military and the State...**, s. 1-13.
[24] Bölgenin sosyokültürel tarihi incelendiğinde Latin Amerika toplumlarında refah ve iktidarın adaletsiz dağılımının geçmiş yüzyıllardan 20. yüzyıla kadar devam ettiği görülmektedir. Sınıfsal olarak ele alındığında Aztek, Maya ve İnka Medeniyetleri'nde kraliyet ve soylular, sömürge döneminde sömürgeci liderler ve valiler, bağımsızlık sonrasında bile toprak sahipleri ve kilise liderleri, 20. yüzyılda ise askerî liderler, diktatörler, sivil politikacılar sınıfsal imtiyazlarını konsolide edebilmek için politik

yerleşemediği dönemlere sahne olmuştur.[25] Bağımsızlık sonrası bölgedeki iç çekişmelerin liberaller ve muhafazakârlar arasında şiddetli düzeyde devam etmesi, neredeyse tüm Latin Amerika ülkelerindeki politik istikrarsızlığın temellerini oluşturan nedenlerden bir diğeridir. Liberaller, Fransız ve Amerikan Devrimleri'nin etkisiyle federalizm ve kilise ile devletin ayrılması gibi konuları savunurken, muhafazakârlar güçlü bir merkezî yönetimi, ruhani ve dünyevi güçlerin yakınlığını ve İspanyol mirasının benimsenmesini öne sürmekteydiler.[26] Bu çekişmelerin etkisiyle bölgedeki iktidar kavgaları devam etmiş ve yeni bir iç çatışma haline bürünerek dış tehdide karşı mücadele kısa sürede yerini bölge içi iktidar paylaşımlarının mücadelesine evrilmiştir. Nitekim kısa süreli monarşi denemeleri, birleşik devletler kurma girişimleri ve Orta Amerika'da federasyon çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, bağımsız cumhuriyetlerden oluşan devletler 19. yüzyılın ortalarına doğru yükselmeye başlamışlardır. Ne var ki, alışılagelen sömürü düzeni bu yönetimlerin altında da sona ermemiş sadece aktörler ve yapıları değişmiştir. Büyük toprak sahipleri, yerlilerin topraklarına el koyup nüfuzlarını genişleterek, kendi paralarını basmaya hatta kendi ordularını bile kurmaya yönelmişlerdir. Bağımsızlık mücadelelerinde önem teşkil eden yerliler ise yeni kurulan bağımsız devletlerde topraklarını kaybedip, topraksız köylü durumuna itilmişlerdir. Özetle cumhuriyetçi yeni rejimler de sömürgecilikten kalan baskı uygulamalarını devam ettirmiştir.[27]

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları, küresel pazarda tarım ürünlerine olan talep Latin Amerika'nın tarım ihracatını arttırarak bölgenin hızlı ekonomik yükselme yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu sayede yerli oligarşi yeni ordu yapılarıyla politik ve ekonomik gücünü nispeten konsolide etse de devam eden iktidar çekişmeleri ve yerel ayaklanmalar çoğunlukla güç kullanımıyla çözülmüş, iktidarın zayıf kaldığı

---

nüfuzlarını kullanmışlardır. Harry E. Vanden, Gary Prevost (ed.), **Politics of Latin America: The Power Game**, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 101.

[25] Müge Aknur, Fulya Akgül Durakçay, "Latin Amerika'da Demokratikleşme", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 52; Hakkı Göker Önen, "21. Yüzyıl Penceresinden Latin Amerika'da Askeri Kültür ve Sivil-Asker İlişkileri", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 85; Oğuz, "Latin Amerika'da Siyasal, Ekonomik...", s. 2.

[26] Charles W. Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", **Political Systems of Latin America**, ed. Martin C. Needler, Second Edition, New York, Van Nostrand Reinhold, 1970, s. 74, 75.

[27] Özbudun, **Latin Amerika'da Yerli Hareketleri...**, s. 83-85.

durumlarda ABD'nin bölgeye müdahale ettiği görülmüştür. *"1929 Dünya Ekonomik Buhranı"* (Great Depression) ile geçici büyümeler etkisini yitirmiş ve istikrarsızlık tekrar baş göstermiştir. Ancak oluşan kriz dönemlerinde otoriter rejimler ortaya çıkarak istikrarsızlığı baskıyla bertaraf etme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla 1930-1960 yılları arasında Latin Amerika devletlerinde tekrar bir yapılanma sürecine girildiği görülmektedir. Bu süreçte etki ve büyüklük olarak oligarşiyle rekabete girerek geleneksel düzene meydan okuyabilecek bir orta sınıf oluşmuş, sendikalar kurulmuş, yeni siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Artan sanayileşme, yerli ve yabancı oligarşiye biriken tepki ve yüzyılın başından beri gelişen ABD karşıtlığı toplumsal değişimlerin zeminini hazırlarken, 1930'lu yıllara kadar sürdürülen geleneksel eski yapı ise yerini askerî/sivil ve çoğunlukla otoriter idarelere bırakmaya başlamıştır. Tüm bu gelişmelerin ışığında 1960'lı yıllar ile beraber toplumsal parçalanmalar ve otoriter statükoya karşı devrim mücadeleleri kendini göstermiştir. Latin Amerika'nın bu hareketli yüzyılında Howard J. Wiarda'ya göre geleneksel otoriter, kapalı ve açık korporatist, demokratik ve devrimci biçimlerde beş farklı siyasal sistem öne çıkmıştır.[28]

(Milyon Kişi)	**1750**	**1800**	**1850**	**1900**	**1950**	**1999**
Latin Amerika ve Karayipler	16	24	38	74	167	511
Dünya	791	978	1.262	1.650	2.521	5.978

Tablo 2.1: 1750-1999 Yılları Arasında Latin Amerika ve Dünya Nüfusu[29]

Kaynak: Population Division Department of Economic and Social Affairs, "The World at Six Billion", United Nations Secretariat, 12.10.1999, s. 6.

Tablo 2.1'de görüldüğü üzere Latin Amerika nüfusu özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda artış göstererek güncelde 650 milyon seviyesini geçmiştir. Bu durum aslında bölgenin keşfinden önceki nüfusunun dünyaya kıyasla bir hayli seyrek

[28] Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 15-17.

[29] 2022 yılında Latin Amerika nüfusu 650 milyonu geçmiş durumdadır. The World Bank, "Population, total - Latin America & Caribbean", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZJ, 05.05.2022; 2010 yılı verilerine göre bölge nüfusunun yaklaşık %8'ine karşılık gelen 42 milyonluk nüfusunu Amerika yerlileri oluşturmaktadır. Bu nüfus çoğunlukla Meksika, Guatemala, Peru ve Bolivya'da bulunmaktadır. The World Bank, "Indigenous Latin America in the Twenty-First Century", 2016, (Çevrimiçi) https://www.worldbank.org/en/region/lac/brief/indigenous-latin-america-in-the-twenty-first-century-brief-report-page#:~:text=The%20latest%20available%20census%20data,regional%20total%2C%20or%2034%20million., 05.05.2022.

olduğunu ve yörenin yeni topraklara sahip olma anlamında bir akına uğradığını göstermektedir. Zira 2000'li yıllara gelindiğinde çoğunluğu dört ülkede toplanan yerli nüfus toplam nüfusun içerisinde %8'lere kadar gerileme kaydetmiştir. Bölgedeki etnik zenginliğe rağmen, Avrupa ve esas olarak İspanyol kültürünün ağırlığı öne çıkmaktadır. Bir diğer önemli husus ise, 1900'li yıllardan 2000'li yıllara gelindiğinde dünya nüfusu yaklaşık 3,6 kat artarken, Latin Amerika nüfusunun 6,9 kat artmış olmasıdır. Dünya geneline göre daha hızlı bir şekilde nüfus artışı yaşayan bölge toplumsal, ekonomik ve siyasi yeni olgularıyla beraber krizlerini üretmiştir. Geleneksel sistemler, hızla artan nüfusa cevap veremediği için politik krizler artmış, toplumsal dönüşüm için gerekli mekanizmalar kurulu olmadığından toplumsal kırılmalar tüm bölgeye yayılmıştır.[30]

Sadeleştirilmiş bir bakış açısıyla, bağımsızlıklarından 21. yüzyıla kadar Latin Amerika'da siyaset, başkanlık sistemlerinin yapısal sorunları ve caudillo iktidarının otoriter eğilimleri sebebiyle sıklıkla şahıs veya grup siyasetine bürünmüştür. Hükümetler ve siyasi partiler temelde hepsinin sahibi olan liderlerin tekeline alınmıştır. Zira fikren ele alınacak olursa caudillo iktidarı seçildiği için değil lider olduğu için yönetimdedir.[31] Che Guevara'ya göre de tüm Latin Amerika bölgesinde benzer özellikler hâkim olmuştur. Küçük bir azınlığı temsil eden ve diktatör eğilimler gösteren kişi veya gruplar darbelerle iktidara gelirken, geniş halk tabanına sahip demokratik hükümetler zahmetli bir şekilde ortaya çıkabilmiş, çoğu zaman hayatta kalabilmek için mücadele etmeleri, tavizler vermeleri gerekmiştir.[32] 20. yüzyılda da kronik hale gelen bu sorunla ilgili olarak 1984 yılında yayımlanan Kissinger raporunda, Latin Amerika genelindeki krizlerin meşruiyet kaynaklı olduğu ve bu meşruiyet krizlerinin bilhassa Orta Amerika'da şiddetli bir düzeye ulaştığı vurgulanmaktadır. Rapora göre Orta Amerika ulusları, siyasal sistemlerinin ve

[30] Tannenbaum, **Ten Keys to Latin America**, s. 187.
[31] Tannenbaum'un kıtadaki siyaseti özetlemek için anlattığı anı dikkat çekicidir: *"Yıllar önce Vera Cruz'dan Mexico City'ye giden bir trende, sürgüne gönderilen Honduraslı bir askerle konuştuğumu hatırlıyorum. 'Honduras'ta kaç siyasi parti var?' diye sordum. 'Yalnızca iki: Kırmızı ve Yeşil. Ben Yeşil Partili'yim.' diye yanıtladı. 'Ve aralarındaki fark nedir?' Bir an düşündükten sonra şöyle dedi: 'Eh, aralarında gerçek bir fark yok, sadece doğal olarak Yeşil Parti'nin daha iyi olduğunu düşünüyorum."* Tannenbaum, **a.g.e.**, s. 136-138.
[32] Ernesto Che Guevara, **Reminiscences of the Cuban Revolutionary War**, London, Harper Perennial, 2006, s. 135.

hükümet yapılarının nasıl olması gerektiğine yönelik sancılı bir süreç geçirmiştir.[33] Güncel olarak politik durumlarına bakıldığında ise, Freedom House raporuna göre Karayipler de dahil olmak üzere 33 bağımsız Latin Amerika devletinden 28'i temsili demokrasiyle yönetilmektedir.[34] Ancak kurumsallaştırılamayan demokratik hayat sebebiyle, otoriterlik ve liberallik arasında sürekli gelgitler yaşanan bölgede, kuvvetler ayrılığı oturtulamamış, siyasi haklar ve kişisel özgürlükler tam anlamıyla güvence altına alınamamıştır. Öte yandan devlet egemenliklerini zedeleyecek şekilde oluşan dış müdahalelerinin de önüne geçilememiştir. Özetlenecek olursa Latin Amerika'da, tarihsel arka planına bağlı olarak, siyasi kültür ve gelenek, iktisadi kriz dönemleri, yoksulluk ve adaletsiz gelir dağılımı, askerî vesayet ve başta ABD kaynaklı olmak üzere dış müdahaleler gibi sebepler demokratik gelişimin istikrarlı bir şekilde gerçekleşememesine sebep olmuştur. Dolayısıyla 33 devlet içerisinde liberal demokrasiden otoriterliğe uzanan çeşitlilikte rejim yelpazesi mevcuttur.[35] Politik yelpazede özellikle otoriterliğin yaygın olması akıllara doğal olarak sömürge döneminden kalma izleri getirmektedir. Frank Tannenbaum'a göre sömürge döneminin belirgin özellikleri merkeziyetçilik, hiyerarşi ve otoriterlik olmuştur. Bununla beraber Latin Amerika'ya özgür, bağımsız ve egemen devletlerin inşasını sağlayan bağımsızlık mücadeleleri bile sömürge dönemindeki bu gelenekleri değiştirmeyi başaramamış, siyasal ve toplumsal sistemdeki etkileri korunmuştur.[36] Dolayısıyla birinci bölümde incelenen karizmatik otorite, caudillo ve başkanlık sisteminin oluşturduğu bağlantılı kurumların, tüm sömürge döneminin ve bağımsızlık mücadelelerinin bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bu kurumların ortaya çıkardığı continuismo, bölgede diktatör eğilimdeki iktidarları besleyen, düşük okuma yazma oranı, politik çatışmalar ve bilinçsizlik gibi tüm faktörlerden güç alarak neredeyse meşru ve yasal olarak algılanan bir seviyeye ulaşmıştır.[37] Bu durum

[33] Kissinger, "The Report of the President's National...", s. 12, 13.
[34] Freedom House, "List Of Electoral Democracies FIW 2020", 2020, (Çevrimiçi) https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/2020_List_of_Electoral_Democracies_FIW_2020.xlsx, 15.03.2021.
[35] Aknur, Durakçay, "Latin Amerika'da Demokratikleşme", s. 46, 54, 67, 75.
[36] Tannenbaum, **Ten Keys to Latin America**, s. 66.
[37] Fitzgibbon, "Continuismo", s. 153; Rouquié'nin bu konudaki yorumu dikkat çekicidir. Rouquié, Latin Amerika'da diktatör eğilimlerdeki yönetimlerin bile, Batı demokrasisine yönelik bir etiket kaygısı taşımaları sebebiyle kendilerini meşru ve haklı göstermek için çabaladıklarını ve meşruiyetlerini tarihe veya geleneğe dayandırdıklarını öne sürmektedir. Rouquié, **The Military and the State...**, s. 32-35.

bölgedeki siyasal geleneğin biyopolitikayla da örtüştüğünü göstermektedir. Zira biyopolitika Latin Amerika bağlamında sadece yaşam döngülerinin ve organizmanın sömürgeleştirilmesi veya kontrol edilebilir nüfus oluşturulmasına dayalı bir süreci değil aynı zamanda yeni biyolojik tahakküm biçimlerinin, ekonomik çıkarım modellerinin, grupların ve nüfusların sömürülmesinin ortaya çıkışını da kapsamaktadır.[38] Bahsi geçen tüm yapılara bölgedeki iktisadi ilişkilerde de rastlamak elbette farklı kurumlar aracılığıyla mümkün olmuştur.

2.1.1. 20. Yüzyılda Kıtada Sosyoekonomik Durum ve Bağımlılık Teorisi

Latin Amerika keşfinin ardından bölgesel anlamda her daim önem arz eden bir coğrafya olmuştur. Tarım ürünleri ve ham madde konusunda yüksek çeşitliliğe ve zenginliğe sahip olan kıta, küresel bazda tarım ve sanayi ticaretine kaynak olarak görülmüştür. 20. yüzyıla bakıldığında Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı öncesinde hızlanan sanayileşme ile ortaya çıkan tarım ürünü ve ham madde ihtiyacının Latin Amerika'dan sağlandığı görülmektedir. Bu durum Latin Amerika'nın pazar ekonomisine girmesiyle beraber devletlerinin kapitalist ve liberal iktisadi değerlere göre yapılanmasına sebep olmuştur. Toprak reformlarının çoğunlukla sağlanamaması veya yetersiz kalması sebebiyle topraksız kalan köylüler ise şehirlere yerleşerek esnaf ve zanaatkâr olarak atölyelerde, küçük sanayi işletmelerinde, yabancılara ait olan maden ocaklarında, demiryolu inşaatlarında ve tersanelerde çalışmaya başlamıştır. Nitekim bunun bir sonucu olarak özellikle 1917-1927 yılları arasında işçi mücadeleleri artış göstermiştir.[39] Tablo 2.2 üzerinden kısaca iş gücü dağılımlarına bakıldığında 1950'li yıllarda bölge iş gücünün halen yoğun olarak tarım sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. İstihdamın en yoğun olduğu ikinci sektör ise sanayi ve hizmet alanlarında toplanmıştır. İlerleyen dönemlerde de, tarım alanındaki iş gücü azalma göstermiş, yerine sırasıyla hizmet, sanayi, ticaret ve inşaat sektörlerinde artış

Rouquié'nin bu iddiası imaj ve uygulama retoriğiyle örtüşmektedir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere gerçekten de bazı Orta Amerika devletlerinde tamamen sembolik düzeyde meşruiyet sağlama adına gerçekleştirilen seçimler düzenlenmiş olsa da bazı dönemlerde tüm siyasi partilerin yasaklandığı ve seçimlerin düzenlenmediği de görülmektedir. Dolayısıyla Rouquié'nin iddiası tamamen yanlış olmamakla beraber sınırlılıklara sahiptir.

[38] Rodrigo Parrini, Nattie Golubov, "Biopolitics", **The Routledge Handbook to the History and Society of the Americas**, ed. Olaf Kaltmeier vd., London, Routledge, 2019, s. 231.

[39] Aylin Topal (ed.), "Türkiye'den Latin Amerika'ya Bakmak: Tarihsel Arka Plan", **Latin Amerika'yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s. 26, 27.

yaşanmıştır. 1930'lu yıllarda, önceki yıllara kıyasla ayaklanmalar ve hareketler yerini görece istikrarlı otoriter yönetimlere bırakmış, bu yönetimler de aslında bağımsızlık sürecinden bu yana oluşturulan *"yeni sömürgeci"* dönemi ABD'nin de nüfuzunu arttırmasıyla devam ettirmiştir.[40] Ancak ekonomik buhran sebebiyle küresel ekonomideki daralmalar Latin Amerika'nın ihraç mallarına yönelik talepleri de azalttığı için, bölgenin uluslararası ticaretteki yeri düşüş göstermiştir. Gelirlerin düşmesine paralel olarak azalan işçi ücretleri ve artan pahalılıkla bazı ülkelerde toplumsal krizler ve bu krizlere yöneltilen baskıların yanı sıra siyasi çekişmeler meydana gelmiştir.[41]

	Tarım	Maden	Sanayi	İnşaat	Enerji	Ticaret	Ulaşım	Hizmet
1950	55	1,2	14,1	3,5	0,5	7,9	3,7	14,1
1960	48,2	1,1	15,4	4,2	0,6	9,2	4,5	16,8
1970	42,3	0,9	16,3	5,5	0,8	10,7	4,4	19,1
1980	35,1	0,8	18,3	6,7	0,9	12,2	4,2	21,8

Tablo 2.2: 1950-1980 Yılları Arasında Latin Amerika İş Gücünün Sektörlere Göre Oransal Dağılımı[42]

Kaynak: Victor E. Tokman (ed.), **Mercado de Trabajo en Cifras, 1950-1980**, Ginebra, Organización Internacional del Trabajo, 1982, s. 34.

Ekonomik buhran dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Latin Amerika'da da devletçi sanayileşme politikalarının gündeme gelmesine sebep olmuş, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ithal ikameci[43] sanayileşme politikaları baz alınarak küresel ekonomiyle entegre çabaları tekrar başlamıştır.[44] Alain Rouquié'nin sosyolojik olarak

[40] Chasteen, **Born in Blood...**, s. 191, 192; Regalado, **Latin America at the Crossroads...**, s. 111-122.
[41] Gary Prevost, "Cuba", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 329; Aldo C. Vacs, "Argentina", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 403; Eduardo Silva, "Chile", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 446; Wilber Albert Chaffee, "Brazil", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 486.
[42] Tablo Tokman'ın belirlediği 19 ülke üzerinden oluşturulmuştur. Ancak bu ülkeler Latin Amerika'nın nüfus ve GSYİH olarak büyük çoğunluğunu kapsamaktadır.
[43] İthal ikame ve ithalat ikamesi, özellikle 20. yüzyılda gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanan devlet politikalarından biridir. İthalatın azaltılması amacıyla yurt içindeki piyasa ihtiyaçlarının, koruyucu ve özendirici tedbirler uygulanarak yerli üretimle sağlanmasını hedefleyen bir kalkınma stratejisidir. Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2003, s. 591.
[44] Beyhan A. Akay, "Latin Amerika'da Geçmişten Günümüze Ekonomi Politikaları", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 215-217; Emine Tahsin, "Dünya Ekonomisi İçinde Latin Amerika

da vurguladığı üzere, Latin Amerika'nın siyasal sistemleriyle iç içe geçen askerî hegemonyanın[45] kurumsallaşması ve sivil toplumda kabul gören meşru bir unsur olarak dayatılması bu dönemlere rastlamaktadır.[46] Küresel çapta yaşanan ekonomik krize rağmen iktisadi olarak Latin Amerika, küresel sermaye ve pazar için her zaman önem teşkil eden bir bölge olmaya devam etmiştir. Zira ilk sömürgecilik faaliyetleri ile beraber yörenin öz kaynakları olan altın ve gümüş gibi madenleri tüketilmiş, ardından Avrupa ve ABD gibi gelişmiş ülkelere yeni ürünler ve madenler ihraç edilmiştir.[47] Bölgenin büyüme oranındaki istikrarsızlık, uluslararası sistemdeki olumsuzluklardan kaynaklanabildiği gibi, ağırlıklı olarak kendi içerisinde cereyan eden krizlerden oluşmaktadır. Buna rağmen, buhran sonrası uygulamaya konulan ithal ikameci politikalar sayesinde sanayileşme ve yatırım düzeyi artmış, 1960 yılı sonrasında önemli bir büyüme hızına ulaşılmıştır.[48] Bu büyüme politik krizlerin de etkisiyle kalıcı olamadığı gibi özellikle 1970'li yılların durgunluk ortamında ithal ikameci politikaların geçerliliğini yitirmeye başlamasıyla, yüksek enflasyon oranları, bütçe açıkları, dış borç geri ödeme sorunları, döviz, üretim ve yatırım konularında sıkışıklık meydana getirmiştir.[49] 1970'li yılların sonuna doğru petrol fiyatlarının yükselmesi ve bölge ihraç ürünlerinin ucuzlaması ciddi boyutta cari açığa neden olduğundan, enflasyon ve işsizlikte ciddi artışlara neden olmuştur. Buna bağlı olarak likidite krizi ve GSYİH büyümelerinde düşüş yaşanmıştır.[50] Böylece 1973 yılı petrol krizi ve 1982 yılı borç krizinin sonrasında bölgedeki içe dönük büyüme politikaları yetersiz kaldığından büyüme oranları yavaşlamış, nitekim eşitsizliklerin artışı 1980'li

---

ve Karayipler Bölgesi", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2 (Orta Amerika ve Karayipler)**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 341.

[45] Birinci bölümden hatırlanacak olursa hegemonya zorlamaya değil yönetilenlerin rızasına bağlı olarak toplum içerisinde rejime duyulan bağlılık ile şekillenmektedir. Bu bağlılık, yönetici egemen sınıfın imtiyazlarını devam ettirmek için kendi normlarıyla oluşturduğu sosyal ve kültürel kurumlar tarafından üretilir. Orum, **Introduction to Political Sociology**, s. 29, 30; Thomas R. Bates, "Gramsci and the Theory of Hegemony", **Journal of the History of Ideas**, C. 36, No: 2, 1975, s. 351, 352; Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi...**, s. 86-88.

[46] Rouquié, **The Military and the State...**, s. 271. Bu tespitin bazı dönemlerde geçerli olduğu söylenebilmekle beraber Latin Amerika ve bilhassa Orta Amerika'da iktidarın kendini kabul ettirmede sıklıkla tahakküme başvurduğu görülmektedir. Bu tartışma üçüncü ve dördüncü bölümlerde ele alınacaktır.

[47] Örnek vermek gerekirse sömürge dönemlerinde indigo, kakao, şeker; 19. yüzyılda kauçuk, nitrat, bakır, kalay; 20. yüzyılda kahve, tahıl, muz ve petrol ürünleri Latin Amerika'nın ihraç ettiği belli başlı ürünler arasındadır. Vanden, Prevost, **Politics of Latin America: The Power Game**, s. 148.

[48] Tahsin, "Dünya Ekonomisi İçinde...", s. 342.

[49] Topal, "Türkiye'den Latin Amerika'ya...", s. 34.

[50] Charters, Tugwell, "Insurgency and Counterinsurgency...", s. 13.

yılların olumsuz seyretmesine[51] ve toplumsal hareketlerin tekrar ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[52] 1980'li yıllarda oluşan olumsuz gidişat sonrası yeni çözüm yolları aranmış ve dünyanın etkisine girdiği neoliberal ekonomi politikaları[53] Latin Amerika'nın da izleyeceği yol haline gelmiştir.[54] Fakat neoliberal ekonomi politikaları da beklendiği etkiyi oluşturamadığı gibi enflasyonun hızla yükselmesine sebep olmuştur.

	Latin Amerika ve Karayipler	Sahra-altı Afrika	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	Doğu Asya ve Pasifik	Güney Asya	Sanayi ülkeleri ve yüksek gelirli gelişmekte olan ülkeler	Doğu Avrupa
1960	53,24	49,9	41,39	37,43	36,23	35,03	25,09
1970	49,06	48,19	41,93	39,88	33,95	34,76	24,63
1980	49,75	43,46	40,45	38,7	35,01	33,23	25,01
1990	49,31	46,95	38,03	38,09	31,88	33,75	28,94

Tablo 2.3: Bölgelere Göre Eşitsizlik Endekslerinin Gini Katsayısı Bazında On Yıllık Ortalamaları[55]

Kaynak: Klaus Deininger, Lyn Squire, "A New Data Set Measuring Income Inequality", **The World Bank Economic Review**, C. 10, No: 3, 1996, s. 584.

Tablo 2.3'te görüleceği üzere yoksul kesimler yine zarar görmüş, adaletsiz gelir dağılımının artışı toplumdaki yoksulluğu daha da yükseltmiştir. Bölgedeki kırılgan gelişim düzeyi ve bağımsızlık sonrası istikrarsız büyüme oranları sebebiyle toplum içerisindeki en zengin ve en yoksul kesimlerin yaşam standartları arasında gitgide büyüyen fark, Latin Amerika'nın dünyada en büyük oranda gelir adaletsizliği

[51] Tahsin, "Dünya Ekonomisi İçinde...", s. 341.
[52] Topal, "Türkiye'den Latin Amerika'ya...", s. 43.
[53] 1980'li yıllardan sonra, gelişmekte olan birçok ülkede uygulanır hale gelen neoliberal ekonomi politikaları temelinde bireysel özgürlüğe ve girişimciliğe dayanmaktadır. Bu politikalara göre, serbest piyasa ekonomisi ve uluslararası mal ve sermaye akışlarının serbestliği sağlanarak, küresel ekonomiyle entegrasyon sürecine girilecek ve uzun vadede hızlı büyüme oranlarına ulaşılacağı için toplumun tüm kesimleri bu refah artışından yararlanacak ve yoksulluk azalacaktır. Ahmet İncekara, Betül Mutlugün, "Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları Sürecinde Gelir Bölüşümü ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Analizi", **International Conference on Eurasian Economies**, 2016, s. 358; Bu politikaların uygulanabilmesi için devletin, ekonomi içerisindeki etkinliğinden, özellikle kamu harcamalarını azaltarak, vazgeçmesi ve özel sektöre yeni kâr alanları açması beklenir. Ancak her ülkede aynı sonuçlar alınamamaktadır. Yaşar Tamer Ergül, "Neoliberalizmin İkilemi: Büyük Devlet ya da Azalan Toplam Kârlar", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 4, No: 2, 2009, s. 17-20, 25, 26.
[54] Akay, "Latin Amerika'da Geçmişten...", s. 219-221.
[55] *"Gini katsayısı"* (Gini coefficient), gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek için kullanılan en yaygın birimdir. Tam eşitlik Gini katsayısının sıfır olmasına ve tam eşitsizlik Gini katsayısının 100 olmasına neden olur. Yani katsayı ne kadar yüksekse o kadar eşitsizlik, ne kadar düşükse o kadar eşitlik söz konusudur. Office for National Statistics, "The Gini Coefficient", 26.04.2022, (Çevrimiçi) https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/methodologies/theginicoefficient, 30.05.2022.

yaşanan bölge sıfatını edinmesine sebep olmuştur.[56] 1990 yılında Latin Amerika geneline bakıldığında nüfusun en varlıklı %5'i ortalama olarak toplam gelirin %25'ini alırken, en yoksul %30'luk kesim sadece %7,5'ini almaktaydı.[57]

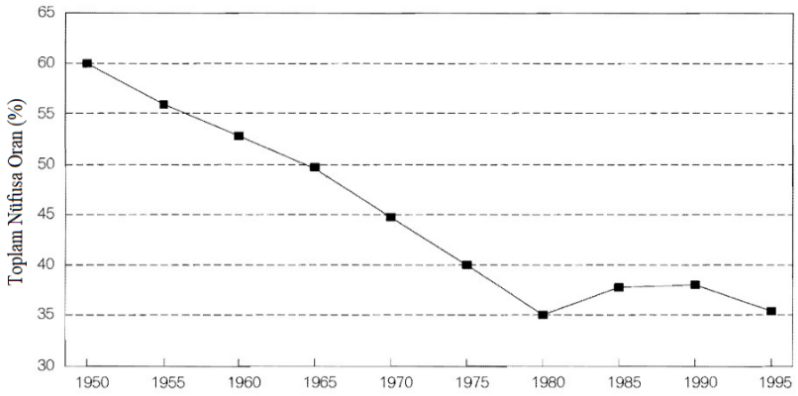

Grafik 2.1: 1950-1995 Yılları Arasında Latin Amerika'da Yoksulluğun Toplam Nüfusta Oranı

Kaynak: Juan Luis Londoño, **Pobreza, Desigualdad y Formación del Capital Humano en América Latina, 1950-2025**, Washington, D.C., EI Banco Mundial, 1996, s. 6.

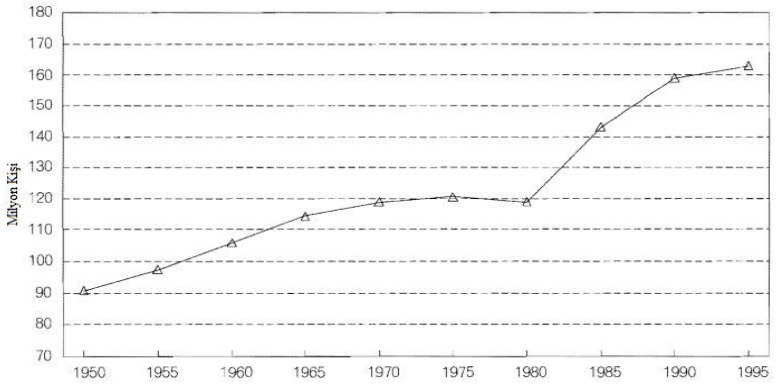

Grafik 2.2: 1950-1995 Yılları Arasında Latin Amerika'da Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Kişi Sayısı

Kaynak: Londoño, **a.y.**

Latin Amerika'da uygulanan neoliberal politikaların da refahı arttırmadığı ve bireyi özgürleştirmediği söylenebilir. Aksine otoriter yönetimlerin de etkisiyle

[56] Victor Bulmer-Thomas, **The Economic History of Latin America Since Independence**, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 404; Daron Acemoglu, James A. Robinson, **Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty**, London, Profile Books, 2012, s. 19.

[57] Samuel A. Morley, **The Income Distribution Problem in Latin America and the Caribbean**, Santiago, United Nations Publication, 2001, s. 18.

yoksulluk, işsizlik ve gelir adaletsizliği artış göstermiştir.[58] Grafik 2.1 ve Grafik 2.2'ye bakıldığında, nüfusa oranla yoksulluğun azaldığı görülebilir ancak doğrudan yoksul kişi sayılarına bakıldığında grafik ters yönlüdür. 1950'li yıllarda 90 milyondan fazla yoksul birey varken, 1995 yılında bu sayı 160 milyonu geçmiştir. 1990-2000 yılları arasında da olumlu gelişmeler yaşanmamış, bölgenin hiç büyüme gösteremediği dönemler olmuştur. Yabancı sermaye varlığının artması ulusal paraların değerini arttırdığı için bölgede cari açık[59] ciddi anlamda büyümüştür. Bu durum bölge ekonomisinde yabancı sermayeye yönelik bağımlılık oluşturduğu için ekonomik çöküşleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim toplumsal muhalefetin de etkisiyle bu çöküşler neoliberalizm politikalarından geri dönüş hareketine evrilmiş ve 2000'li yıllarda reformist sol hükümetlerin iktidara geldiği süreçler başlamıştır.[60]

(Milyar Dolar | 1990 Yılı Uluslararası Dolar Sabiti)	1820	1870	1913	1950	1973	1990	1998
Latin Amerika	14	27	121	423	1.397	2.239	2.941
Dünya	694	1.101	2.704	5.336	16.059	27.076	33.725

Tablo 2.4: 1820-1998 Yılları Arasında Latin Amerika ve Dünya Bazında GSYİH Miktarları

Kaynak: Angus Maddison, **The World Economy**, Paris, OECD Publishing, 2006, s. 194, 261, 329.

	1820-1870	1870-1913	1913-1950	1950-1973	1973-1998
Latin Amerika	1,37	3,48	3,43	5,33	3,02
Dünya	0,93	2,11	1,85	4,91	3,01

Tablo 2.5: Latin Amerika ve Dünya Bazında GSYİH Büyüme Oranları

Kaynak: Maddison, **a.g.e.**, s. 126, 197.

[58] Akay, "Latin Amerika'da Geçmişten...", s. 223.

[59] Cari işlemler hesabı, bir ülkenin ihraç ve ithal ettiği mal ve hizmetlerin işlendiği hesaptır. Bu hesapta ihracat, gelir kalemleri (alacak) içerisinde; ithalat ise gider kalemleri (borç) içerisinde yer almaktadır. Alacak ile borç meblağlarının eşit oluşu cari işlemlerin dengede olduğunu, alacak kalemin fazla oluşu cari fazlayı, borç kalemin fazla oluşu cari açığı göstermektedir. Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, s. 401-404.

[60] Serdal Bahçe, "Latin Amerika'da Neoliberalizm: Bağımlılığın Gelişmesi ve Gelişmenin Bağımlılaşması", **Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür**, ed. Esra Akgemci, Kâzım Ateş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 98, 100; Öte yandan Latin Amerika'da 2000'li yıllar sonrası gelişmeleri, Türk siyasetine de bir dönem konu olan *"Ortanın Solu"*na geçiş olarak değerlendiren görüşler de bulunmaktadır. Mehmet Özkan, "Türkiye-Latin Amerika İlişkileri Üzerine Notlar", **Dış Politika**, No: 3, 2018, s. 99, 100; Ortanın solu hakkında detaylı inceleme için bkz.: Altuğ Koç, "1965 Genel Seçimleri Öncesinde 'Ortanın Solu' Söyleminin Ortaya Çıkışı", **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, C. 6, No: 2, 2017, s. 36-50.

(1990 Yılı Uluslararası Dolar Sabiti)	1820	1870	1913	1950	1973	1998
Latin Amerika	665	698	1.511	2.554	4.531	5.795
Dünya	667	867	1.510	2.114	4.104	5.709

Tablo 2.6: 1820-1998 Yılları Arasında Latin Amerika ve Dünya Bazında Kişi Başına Düşen GSYİH

Kaynak: Maddison, **a.g.e.**, s. 126, 195, 264.

	1820-1870	1870-1913	1913-1950	1950-1973	1973-1998
Latin Amerika	0,10	1,81	1,43	2,52	0,99
Dünya	0,53	1,30	0,91	2,93	1,33

Tablo 2.7: 1820-1998 Yılları Arasında Latin Amerika ve Dünya Bazında Kişi Başına Düşen GSYİH Büyüme Oranları

Kaynak: Maddison, **a.g.e.**, s. 126, 196, 265.

Bölgenin genel iktisadi tarihi ile beraber Tablo 2.4, Tablo 2.5, Tablo 2.6 ve Tablo 2.7 incelendiğinde yöredeki GSYİH ile kişi başına düşen GSYİH'nin artışı ve artış hızları gözlemlenebilir. Grafikler Latin Amerika'daki yapısal sorunları ve krizleri gösteriyor olsa da dünya geneliyle benzerlikler taşıdığı dönemleri de yansıtmaktadır. Ancak Latin Amerika ekonomisinin kırılgan yapısı ile bu denli iniş ve çıkışlara açık olmasında öne sürülen önemli bir tez bulunmaktadır. Bu aslında bölge ekonomisinin 20. yüzyılda sıklıkla vurgulanan yapısal bir özelliği olan, kaynak aktarımı seviyesinde ihracata bağlı büyüme oranları sebebiyle öne sürülen *"bağımlılık*[61] *teorisi"*dir (dependency theory).[62] Teorinin önemli savunucularından biri olan *"Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri Ekonomik Komisyonu"*nun (Comisión Económica para América Latina y el Caribe, CEPAL) öne sürdüğü üzere, bağımlılık teorisi merkez ve çevre arasındaki ticari ilişkilerin, zengin (gelişmiş) ve fakir (gelişmemiş veya gelişmekte olan) ülkeler arasındaki kalkınma farkını arttırma eğilimindedir.[63] İlk defa 1950'li

[61] Bağımlılık, iki ülke arasında eşitsiz temelde inşa edilen ilişki biçimdir. Bu ilişkide, gelişmiş taraf merkez olarak adlandırılırken diğer az gelişmiş taraf, çevre veya uydu olarak nitelendirilir. B. N. Ghosh, **Dependency Theory Revisited**, Reissued, London, Routledge, 2019, s. 1.

[62] Susanne Bodenheimer, "Dependency and Imperialism: The Roots of Latin American Underdevelopment", **NACLA Report on the Americas**, C. 4, No: 3, 1970, s. 21.

[63] Nilay Ökten, "Dependency Theory Re-Visited: The Case of Latin America", İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 24; Esasen, klasik ve neo-klasik teoriye göre, dış ticaret iki taraf için de (ithalatçı ve ihracatçı) büyümenin lokomotifi olan faydalı bir süreçtir. Ancak CEPAL teorisyenleri bunu reddetmiştir. Temelde ise ticaretin dayandırıldığı uluslararası iş bölümüne yönelik gelişime karşı çıkıp, Latin Amerika'daki eşitsizlik üzerine kurulu dış ticaret yapısının sömürge döneminin etkisiyle oluşturulan bir zorlama olduğunu öne sürmektedirler.

yıllarda Raúl Prebisch[64] ve CEPAL[65] tarafından öne sürülen bağımlılık teorisi temel olarak merkez ülkelerdeki gelişmenin sağlanması için çevre ülkelerdeki az gelişmişlik durumunun kaynak aktarımıyla devam ettirildiğini iddia eder. Dolayısıyla merkezin gelişmesi çevre ülkelerden aktarılan fazlalığa ihtiyaç duyar. Nitekim konjonktürde egemen devletlerin, çevre veya bağımlı ülkeleri kontrol etmelerini sağlayacak şekilde oluşturabilecekleri ekonomik bir hiyerarşiyi içerir.[66] Bu şekilde oluşan bir hiyerarşide çevrede yer alan ülkenin merkeze bağımlı olmaktan başka yolu kalmaz, bu bağımlılığı da kendi iradesiyle bitiremez. Nihai olarak çevre ülkeler merkezin oluşturduğu etkiyle yoksullaşıp merkezleri güçlendirirken, çevrelere fayda sağlayacak yaygın bir etki oluşmamaktadır.[67] Bağımlılık teorisinin öncülerinden Andre Gunder Frank'e[68] göre Latin Amerika'nın içerisinde bulunduğu bağımlılık, kapsama alanına girdiği küresel kapitalizmin tarihsel gelişiminin, yapısının ve özellikle egemen burjuvazi sınıfının ürettiği ekonomik, politik, sosyal ve kültürel politikaların sonucudur. Ayrıca bağımlılık sadece dışsal bir süreç değil, Latin Amerika toplumunda içselleştirilen bir

---

Prebisch ve diğer CEPAL teorisyenleri, bu eşitsizlik içerisinde az gelişmiş ülkelerin teknolojik ilerlemelerden ve üretim maliyetlerinin düşüşünden faydalanmadıklarını vurgulamışlardır. Böylece aslında bu ilişkide az gelişmiş taraf en iyi ihtimalle çok yavaş gelişirken, veya hiç gelişme göstermezken, gelişmiş ülke kalkınma hızını ve zenginleşmesini daha da hızlandırmaktadır. Yusif A. Sayigh, **Elusive Development: From Dependence to Self-Reliance in the Arab Region**, London, Routledge, 1991, s. 32, 33; Raúl Prebisch, "The Economic Development of Latin America: And Its Principal Problems", United Nations Publication, New York, Economic Commision for Latin America, 27.04.1950, s. 1-8.

[64] André Munro, "Dependency Theory", **Encyclopedia Britannica**, 2018, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/topic/dependency-theory, 05.05.2022.

[65] Giovanni E. Reyes, "Four Main Theories of Development: Modernization, Dependency, World-System, and Globalization", **Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas**, C. 4, No: 2, 2001, s. 112, 113.

[66] Ünal Arslan, "Latin Amerika Ülkelerinde Bağımlılık", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 8, No: 3, 2006, s. 41.

[67] Ghosh, **Dependency Theory Revisited**, s. 4.

[68] Ökten, "Dependency Theory Re-Visited: The Case of Latin America", s. 13; Bu noktada belirtmek gerekir ki bağımlılık teorisi, kapitalist eksende gelişmiş ülkenin, az gelişmiş ülkeye yönelik *"sömürüsünü"* içerdiğinden Marksist izler de taşımaktadır. Bu yaklaşımı vurgulayan Paul Baran'ın *"The Political Economy of Growth"* çalışmasıyla bağımlılık teorisini yaygın kullanıma açtığı iddia edilmektedir. Ardından da Andre Gunder Frank ve Samir Amin gibi iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir. Ghosh, **Dependency Theory Revisited**, s. 1; Ancak bahsi geçen eserinde Baran, bağımlılık teorisi özelinde bir iddia öne sürmekten ziyade, gelişmişlik ve az gelişmişlik nosyonlarının kapitalist sistem içerisinde nasıl var oldukları ile beraber, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin tarihsel süreçleri ve birbirleriyle olan ilişkilerini analiz etmektedir. Kitabın temel iddiası ise gelişmiş ülkelerin kalkınmalarının az gelişmiş ülkelerdeki artı değer sömürüsüne dayalı oluşu ve az gelişmiş ülkelerin gelişmesine engel olan bu durumun *"tekelci kapitalizm"* (monopoly capitalism) süreci olduğudur. Paul A. Baran, **The Political Economy of Growth**, New York, Monthly Review Press, 1957, s. 140-145; Nicholas Kaldor, "The Political Economy of Growth by Paul A. Baran", **The American Economic Review**, C. 48, No: 1, 1958, s. 164-170.

kalkınma teorisi asimilasyonudur.[69] Zira az gelişmiş ülkeler dünya kapitalist sistemiyle bütünleşip ticaret sirkülasyonuna başladığında, sosyoekonomik ve politik yapıları tamamen bozulma göstermekle beraber, kapitalizmin yasaları ve çelişkilerinin az gelişmişliği daha da derinleştirdiği ihracat ekonomisine sahip tipik bir az gelişmiş ülke niteliğini kalıcı olarak kazanmaktadırlar. Bu durum yapısal bir sorun olduğu için, küresel ekonomiye erken sömürge döneminden itibaren entegre edilen Latin Amerika ülkeleri de diğer az gelişmiş ülkelerde gözlemlenen problemleri tecrübe etmekte ve bu problemler planlama süreci veya dış yardım ile çözülememektedir.[70] Latin Amerika bölgesindeki yapısal problemlerin temeli, bölge kaynaklarının sömürge sürecinde ihraç edilmeye başlanması yoluyla küresel pazara girilmiş olması ve bu durumun gelişmiş ülkelere düşük ve dengesiz fiyattan ham madde ve birincil mallar transfer etmeye ve karşılığında katma değeri yüksek mamul ithal etmeye dayanan eşitsiz bir ticaret haline gelmesindendir. Bu eşitsizlik, bölgeyi gelişmiş ülkelerden borç, yardım ve yabancı yatırım almasına bağımlı kılmıştır.[71] Bağımlılığın kapsamı sadece birincil kaynak ve üretilmiş mamul ticaretinin eşitsizliği boyutundan çıkarak, siyasi, kültürel, teknolojik ve finansal bağımlılık seviyesine taşınmıştır. Böylece bağımlılık teorisi, merkezin tahakküm ve sömürüsü ile çevrenin boyun eğdiği bir bağımlılığa işaret eder hale gelmektedir.[72] Bu bağımlılığın sonucunda derinleşen ve yapısal hale gelen gelir adaletsizliği ve politik baskıların, bölgede 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra kültürel kırılmalara da yol açtığı söylenebilir. Bu kırılmalardan en önemlilerinden biri ise ilerleyen başlıklarda değinilecek olan Kurtuluş Teolojisi'dir.

2.1.2. Bağımsızlık Öncesi Orta Amerika'nın Tarihsel Arka Planı

Oldukça sınırlı bir coğrafyada yedi ülkeyi barındıran (Resim 2.2) ve Kuzey Amerika ile Güney Amerika arasında bir köprü konumunda olmanın tüm gerginliğini taşıyan Orta Amerika bölgesindeki 20. yüzyıl krizlerini anlayabilmenin yardımcı bir yolu, bölgenin devraldığı mirası incelemekten geçmektedir. Çünkü Hobsbawm'ın 20.

[69] Andre Gunder Frank, "Economic Dependence, Class Structure, and Underdevelopment Policy", **Dependence and Underdevelopment: Latin America's Political Economy**, ed. James D. Cockcroft, Dale L. Johnson, New York, Anchor Books, 1972, s. 19, 20.
[70] Ghosh, **Dependency Theory Revisited**, s. 43, 44.
[71] Arslan, "Latin Amerika Ülkelerinde Bağımlılık", s. 52.
[72] Sayigh, **Elusive Development...**, s. 39.

yüzyılda Latin Amerika için *"sosyal devrimlerin lavlarıyla köpüren bir kıta"*[73] demesinin bir sebebi de sömürge dönemlerinden kalan politik, toplumsal, kültürel ve ekonomik kurumların izleri ve bu izlerin oluşturduğu etkilerdir.[74] Beslendikleri bu ortak tarihe rağmen, 20. yüzyılda dikkat çeken farklılıkları da incelenmesi gereken bir husustur. Henüz 19. yüzyılda İspanya ve Portekiz'in sömürgeci kurumlarından ayrılıp, bağımsızlıklarını yeni kazanan Latin Amerika devletlerine yönelik olarak 1823 Monroe Doktrini ile başlayan ABD nüfuzunun devamında 20. yüzyıl, Latin Amerika için otoriter yönetimlerin, darbelerin, diktatörlüklerin, devrimlerin, demokrasiye geçiş mücadelelerinin çağı olacaktır.[75] Hobsbawm'ın küresel çapta *"Aşırılıklar Çağı"* (Age of Extremes) olarak adlandırdığı bu çağın Latin Amerika'da nedenlerini incelemek için süreci başa sararak kısaca incelemek ileriki analizlere fayda sağlayacaktır.

Resim 2.2: Orta Amerika Haritası

Kaynak: Victor Bulmer-Thomas, **The Political Economy of Central America Since 1920**, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s. xxiv.

[73] Hobsbawm, **Interesting Times: A Twentieth-Century Life**, s. 363.
[74] Daron Acemoğlu ve James A. Robinson tarafından kaleme alınan *"Why Nations Fail"* kitabının ilk sayfalarında yer alan şu soru ve verilen cevap dikkat çekicidir: *"ABD'nin kurumları ekonomik başarıya neden Meksika'nın kurumlarından ya da bu konuda Latin Amerika'nın geri kalanından çok daha elverişlidir? Bu sorunun cevabı, erken sömürge döneminde farklı toplumların oluşma şekillerinde yatmaktadır. O dönemde etkileri günümüze kadar devam eden kurumsal bir ayrışma yaşandı. Bu farklılığı anlamak için Kuzey ve Latin Amerika'daki sömürgelerin kuruluşundan başlamalıyız."* Acemoglu, Robinson, **Why Nations Fail...**, s. 9; Bu paragraftan da görüleceği üzere Latin Amerika genelinde siyasal sistemlerin yapısı sömürge döneminin izlerini taşımaktadır. Kissinger, "The Report of the President's National...", s. 18-21.
[75] Oğuz, "Latin Amerika'da Siyasal, Ekonomik...", s. 2, 3.

Amerika kıtasının keşfi ile beraber Maya yerlileriyle ilk defa tanışan İspanyollar, gelişmiş katmanlı ve sınıflı, fakat toplumsal krizlerden parçalanmış bir yerli toplumuyla ilk teması gerçekleştirmişti. Susanne Jonas'a göre birçok konuda ileri teknikler geliştiren ve dönüşüm halinde olan Maya yerlileri, keşifler ve fetihler olmasaydı Batı Avrupa gibi ileri bir toplum olma potansiyeline sahipti.[76] İspanyollar 1524 yılında bugünün Guatemala bölgesine vardıklarında dağılan bir Maya Medeniyeti ile karşılaştılar. Dönem olarak Maya yerlileri sadece Guatemala'da değil, Belize, Honduras, El Salvador'un batı kısımları ve Meksika'nın beş bölgesinde yaşamaktaydı. Yerliler genel olarak tarıma dayalı bir toplum oluşturmakla beraber dere, göl ve deniz kıyılarında balıkçılık yaptıkları da görülmekteydi.[77] Üç asır süren sömürge döneminin ardından kıtanın dönüm noktası 19. yüzyıl ile başladı. Meksika ve Güney Amerika'daki liberaller bağımsızlıkları için mücadeleye başladılar ve 1810 yılında mücadele tüm kıtaya yayıldı. Bağımsızlık hareketinin başlamasıyla mestizolar ve yerliler de bu mücadeleye katılım gösterdi. İlk olarak Simón Bolívar'ın önderliğinde Kolombiya 1819 yılında İspanya'yı yenerek zafer elde etti ve ardından Meksika da 1821 yılında bağımsızlığını kazandı. Dikkat çeken bir şekilde tüm bu bağımsızlık savaşlarının arasında Guatemala Krallığı[78] 1808-1821 yılları arasında görece sakin dönemler geçirmekteydi. Bunun bir sebebi krallığın Orta Amerika'da nispeten izole kalması ve şehirlerinin birbirleriyle iletişimlerinin kısıtlı olmasıydı ama

[76] Susanne Jonas, "Guatemala", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 254; Chasteen, **Born in Blood...**, s. 29-33.

[77] Alex Roberto Hybel, Zander Weisman Mintz, Elise Hope Dunn, **The Challenges of Creating Democracies in the Americas: The United States, Mexico, Colombia, Venezuela, Costa Rica, and Guatemala**, Cham, Palgrave Macmillan, 2020, s. 22.

[78] Yeni İspanya'ya bağlı olan Guatemala, sömürgeleştirme sürecinde özel bir duruma sahiptir. Aslında bu özel durumun sebebi çok sayıdaki valilikte bulunan konkistadorların birbirleriyle sorunlar yaşaması ve konkistadorların yöneticilik vasıflarına güvenilmemesiydi. Kendi çıkarlarına önem veren konkistadorların valilik görevlerinden alınmasının önemli bir sebebi buydu. Ancak İspanya sadece bununla yetinmedi ve özellikle Orta Amerika'da valilik çatışmalarını ve yönetim krizlerini gidermek için 16. yüzyıl ortalarında *"Guatemala Krallığı"* (Kingdom of Guatemala) veya *"Guatemala Genel Kaptanlığı"* (Captaincy General of Guatemala) adıyla tek bir politik yapı hazırlayıp, bu yapıya Meksika'nın güneydoğusunda yer alan Chiapas ile beraber Guatemala, El Salvador, Belize, Honduras, Nikaragua ve Kosta Rika'yı dahil etti. Panama ise Peru genel valiliğine bağlı önemli bir bölge olduğu için dışarıda bırakıldı. Konuyla ilgili detaylı çalışmalar için bkz.: John A. Booth, Christine J. Wade, Thomas W. Walker, **Understanding Central America: Global Forces, Rebellion, and Change**, Sixth Edition, Boulder, Westview Press, 2015, s. 57, 58; Lynn V. Foster, **A Brief History of Central America**, Second Edition, New York, Facts on File, 2007, s. 68-70; Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 146; Benjamin Keen, Keith Haynes, **A History of Latin America**, Eighth Edition, Boston, Houghton Mifflin Harcourt, 2009, s. 216; Douglass Sullivan-González, **Piety, Power, and Politics: Religion and Nation Formation in Guatemala, 1821-1871**, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1998, s. 7.

en önemli sebebi 1811-1818 yılları arasında krallığın başında olan José Bustamante y Guerra'nın sert bir muhafazakâr olarak özgürlük peşindeki liberallere müdahalelerde bulunmasıydı. Guerra, muhalefete nefes aldırmamış, Guatemala gazetesini sansürletmiş, Meksika sınırına asker göndererek bağımsızlık mücadelesi veren devrimcilerin krallığa girmesini engellemişti. Bu durum farklı görüşlerdeki tüm muhalefetin ona karşı birleşmesine neden oldu ve başarısız olunsa da birkaç ayaklanma krallıkta kendini gösterdi. İspanya'da da Fernando'nun anayasayı yürürlükten kaldırması sebebiyle yaşanan bürokratik krizler sebebiyle Fernando, Guerra'yı görevden aldı. 1821 yılının ortalarında Guatemala sınırlarında beliren Meksikalı askerler, Guatemala'nın bağımsız Meksika'ya katılmasını talep ettiler ve ne yerliler ne de İspanyol yetkililer tarafından herhangi bir itiraz veya bir direniş olmadan, Guatemala Krallığı bağımsızlığını ilan etmiş oldu.[79]

2.1.3. Bağımsızlık Sonrası Orta Amerika'da Genel Durum

Genel panoramaya bakıldığında kıtanın keşfiyle beraber başlayan sömürge hareketleri bölgede yoğun etnik çeşitliliğe sebep olduğundan güncelde kültürel anlamda (din, dil, gelenek, vb.) zenginliklere yol açmıştır.[80] Ancak altına ve diğer tüm zenginliklere hücum furyası, bölgedeki yerlilerin şiddetli bir şekilde öldürülmesine veya köleleştirilmesine de sebep olmuştu. Kıtanın keşfinden sonra yaklaşık 300 yıl kadar İspanyol ve Portekiz sömürgeciliği altında yoğun bir şekilde ve tüm şiddet yöntemlerine başvurularak[81] sömürgeleştirilen bölge, nihai olarak iki politik rüzgârın ortasında kalmıştı: Liberalizm ve ulusçuluk. 16. yüzyılda İspanyol ve Portekiz sömürgeciler bölgedeki yerlilere ve köleleştirdikleri Afrikalılara, dillerini, dinlerini ve kurumlarını benimsetmesine rağmen[82], sömürgeyle geçen 300 yıldan sonra, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi'nin etkileriyle beraber Latin Amerika'da 19. yüzyılda

[79] Timothy Anna, "The Independence of Mexico and Central America", C. III, **The Cambridge History of Latin America Volume III: From Independence to c.1870**, ed. Leslie Bethell, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 79-81, 90, 91; Foster, **A Brief History of Central America**, s. 120, 131-133.

[80] İspanya ve Portekiz, sömürge faaliyetleri için ayrıca Afrika kıtasından Amerika kıtasına binlerce köle getiriyordu. Edward E. Telles, **Pigmentocracies: Ethnicity, Race, and Color in Latin America**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2014, s. 1-3.

[81] De Las Casas, **A Short Account of the Destruction of the Indies**, s. 14-17; Temel Demirer, "Latin Amerika: 'Dün'ünden, 'Bugün'üne", **Latin Amerika: İsyan Hep Vardı!**, ed. Sibel Özbudun, İstanbul, Kaldıraç Yayınevi, 2009, s. 512-516.

[82] Foster, **A Brief History of Central America**, s. 68.

politik değişime gidilmekteydi.[83] Guatemala'nın 1821 yılında bağımsızlığını kazanması elit sınıfın[84] önderliğinde gerçekleşse de toplumun tüm kesimleri tarafından desteklenmişti. Bağımsızlık iç kurumlarda küçük değişimler oluşturmuş olsa da esas olarak dış bağlantılarda ciddi farklılıklar yaşandı. Sömürge sürecindeki İspanyol tekeli yerine İngiliz, Alman ve son olarak ABD çıkarları devreye girmekteydi.[85] Esasen Orta Amerika'nın kendini bir anda bağımsızlık içerisinde bulması, geleceklerini tasarlayamadan ve ulusal kimliklerini oturtamadan gerçekleştiği için alternatif oluşumlara yönelim yaşandı. Bu yüzden İspanya'dan bağımsız kalan Guatemala ve diğer Orta Amerika bölgeleri, hızlı bir şekilde Meksika İmparatorluğu'na dahil oldular.[86] Ne var ki, 1821 yılı ve sonrası Meksika için ekonomik ve toplumsal yapıda hızlı devrimsel değişimler getirmedi.[87]

İki yıl süren Meksika İmparatorluğu'nun ekonomik ve siyasal bir krizle dağılması, Orta Amerika ülkelerinin ikinci kez bağımsız kalmasını sağladı ve 1823 yılında Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua bu sefer kendi aralarında *"Orta Amerika Federal Cumhuriyeti"*ni (República Federal de Centroamérica, 1823-1841) kurdular. Uyuşmazlıklara ve anlaşmazlıklara rağmen

[83] Foster, **a.g.e.**, s. 120; D. A. G. Waddell, "International Politics and Latin American Independence", C. 3, **The Cambridge History of Latin America: From Independence to c.1870**, ed. Leslie Bethell, Cambridge, Cambridge University Press, 1985, s. 197; Liberalizm ve ulusçuluk bu coğrafyada hem çelişkilere hem de ortak değerlere yol açmıştır. Liberalizm etkisi, bölge için halkın kendi kendini yönetebileceğini ifade etmekle beraber ulusçuluk dünya genelindeki sömürge karşıtlığının temel dayanağı haline gelmişti. Bu iki anlayış o süreçte birbirini desteklese de liberalizmdeki serbest piyasa fikri ulusçuluk ile örtüşmüyordu ve bu durum bağımsızlık sonrası oluşan Latin Amerika devletlerinin önemli krizlerini oluşturacaktı. Bölgede bağımsızlık anlayışıyla şekillenen ulusçuluk, gelenekçi muhafazakârlıktan, sosyalist sol anlayışa kadar geniş bir yelpazede ele alınabiliyor olsa da iktidar krizlerinin temeli olacaktı. Chasteen, **Born in Blood...**, s. 18-24.

[84] Latin Amerika'da sermaye, toprak veya soya bağlı olarak birey ve ailelerden oluşan elit sınıfların, siyasal sistem içerisinde oligarşi ile iç içe olduğunu veya bizzat yerli oligarşiyi oluşturduğunu belirtmek gerekmektedir. Dönem dönem elit sınıflar değişime uğrasa da siyasal sistem içerisindeki oligarşik yapıları uzun yıllar devam etmiştir. Dolayısıyla oligarşi idaresindeki siyasal yapılar, her zaman elitlerin çıkarlarını gözetmeye çalışmışlardır. Konuyla ilgili detaylı analizler için bkz.: Zephyr Lake Frank, "Elite Families and Oligarchic Politics on the Brazilian Frontier: Mato Grosso, 1889-1937", **Latin American Research Review**, C. 36, No: 1, 2001, s. 49-74; Dennis Gilbert, **The Oligarchy and the Old Regime in Latin America, 1880-1970**, Lanham, Rowman & Littlefield, 2017; Joe Foweraker, **Oligarchy in the Americas: Comparing Oligarchic Rule in Latin America and the United States**, Cham, Palgrave Macmillan, 2021.

[85] Jonas, "Guatemala", s. 255.

[86] Foster, **A Brief History of Central America**, s. 134, 135; Gordon Kenyon, "Mexican Influence in Central America, 1821-1823", **Hispanic American Historical Review**, C. 41, No: 2, 1961, s. 176.

[87] Jan Bazant, "Mexico from Independence to 1867", C. III, **The Cambridge History of Latin America Volume III: From Independence to c.1870**, ed. Leslie Bethell, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 425-430.

İspanya ve Meksika'dan kendilerini ayırmayı başaran Orta Amerika, nihayet tek bir çatı altında kendi egemenliklerine kavuşabilmişti.[88] Artık tamamen kendi kaderlerinin belirleyicisi olduklarına inanan Orta Amerikalılar, *"egemen, serbest, İspanya'dan, Meksika'dan ve Eski veya Yeni Dünya'nın diğer tüm iktidarlarından bağımsız"* bir ulus olduklarını deklare ediyorlardı.[89] Tüm Latin Amerika'da görüldüğü üzere Orta Amerika'da da liberaller ve muhafazakârlar çekişme halindeydi. Liberaller Bourbon döneminde başlayan reformların devam ettirilmesini, kilisenin daha fazla sınırlandırılmasını, köleliğin yasaklanmasını ve ekonomik kalkınma için ağır vergilerin kaldırılmasını talep ediyorlardı. Muhafazakârlar ise düzen, ölçü ve istikrardan yanaydılar. Kilise başta olmak üzere birçok İspanyol kurumunu onayladıkları gibi reformlara da sıcak bakmıyorlardı. Böylece Orta Amerika'da iktidar mücadeleleri kendini gösterdi. 1829 yılında Francisco Morazán'ın liderliğindeki liberal güçler muhafazakârları alt edince, daha geniş çapta bir çatışma kendini göstererek muhafazakârları tüm iktidardan saf dışı etme mücadelesine giriştiler.[90]

Uzun sürmeyen bir deneyim olarak tarihte yer alan Orta Amerika Federal Cumhuriyeti sürecinde 1830-1839 yılları arasında göreve gelen Başkan Morazán, kilise iktidarı, toplumun alt ve üst sınıflar olarak bölünmesi ve iktisadi zayıflık gibi temel sorunlar konusunda reform programları uygulamaya başlamış ve program 1831-1838 yılları arasında Guatemala Devlet Başkanı Mariano Gálvez tarafından da benimsenerek serbest ticaret, gelişmiş ihracat, tekstil sektörü için korumacı uygulamalar, din özgürlüğü, evrensel eğitim ve yargı reformu konularında geniş reformları kapsamına aldı. Fakat yüksek vergilerin ve 1837 yılında yaşanan kolera salgınının yerli ayaklanmalarına yol açmasıyla başa gelen muhafazakâr tandanslı José Rafael Carrera'nın başkanlık dönemiyle, reform karşıtı döneme girildi.[91] 1837 yılında Guatemala'nın dağlık bölgelerinde liberal yönetime karşı başlayan büyük köylü ayaklanması; köy rahiplerinin salgını *"cennetin bir gazabı"* olarak değerlendirip

[88] Thomas E. Skidmore, Peter H. Smith, **Modern Latin America**, Sixth Edition, New York, Oxford University Press, 2005, s. 359, 360.
[89] Hector Pérez-Brignoli, **A Brief History of Central America**, çev. Ricardo B. Sawrey A., Susana Stettri de Sawrey, Berkeley, University of California Press, 1989, s. 67.
[90] Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 360.
[91] Pérez-Brignoli, **A Brief History of Central America**, s. 73, 74; Cahide Sarı, Temel Demirer, "Arka Bahçeye Uzanan Serbest Piyasa Eli", **Latin Amerika Yerlileri**, ed. Sibel Özbudun, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2006, s. 100.

cemiyetlerini ayaklanmaya teşvik etmesi ve yerlilerin de katılımıyla hızla Guatemala'ya ve diğer bölgelere yayıldı. Ayaklanmanın lideri Carrera'nın hedefleri arasında geleneksel hukuki prosedürlerin geri getirilmesi, dinî düzen ve ayrıcalıkların iade edilmesi, 1829 yılında sürülenlerin affedilmesi ve iktidarının kabul edilmesi bulunmaktaydı. Nihai olarak Carrera Guatemala'yı ele geçirdi ve 1840 yılında Morazán'ı devirdi.[92] Böylelikle Orta Amerika Federal Cumhuriyeti'nin *"hayal bazında"* bile sonuna gelinmiş oldu.[93] Cerrera ve Morazán'ın birbirlerine karşı sürdürdüğü iç savaş sürecinde çaresiz kalan federal meclis 1838 yılında artık her devletin istediği yönetim biçimini seçmekte özgür olduğunu onayladı. Cerrera zaten Guatemala'yı ele geçirmişti ve kısa aralar dışında ölümüne kadar Guatemala'nın başında olacaktı.[94]

Federal Cumhuriyetin dağılmaya başlamasıyla beraber Orta Amerika ülkeleri devlet egemenliklerini de ilan etmeye başladılar. İlk olarak 1838 yılında Nikaragua ve kısa bir süre sonra Honduras ve Kosta Rika ayrıldıklarını deklare etti.[95] Federal Cumhuriyetin çözülmesinin ardından El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua bağımsız devlet yapılanmalarını sürdürseler de sömürge döneminin alışıldık faaliyetlerinden uzaklaşamadılar ve ihraç ürünlerini ve kaynaklarını dışarı aktarmaya devam ettiler.[96] 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgedeki siyasi havayı etkileyen iki önemli olay yaşandı: Bunlardan ilki ABD ve Avrupa'da eğitim gören ABD vatandaşı William Walker'ın küçük bir ordu kiralayıp 1855 yılında Nikaragua'yı istila ederek başkanlık koltuğuna oturmasıdır.[97] İkincisi ise 1856 yılında Panama'da *"Karpuz*

---

[92] Pérez-Brignoli, **A Brief History of Central America**, s. 74, 75; Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 360.
[93] Foster, **A Brief History of Central America**, s. 149, 150; Pérez-Brignoli, **A Brief History of Central America**, s. 78.
[94] Hubert Herring, Helen Baldwin Herring, **A History of Latin America: From the Beginnings to the Present**, Third Edition, Third Printing, New York, Alfred A. Knopf, 1969, s. 470, 473.
[95] Christopher Minster, "The Federal Republic of Central America (1823-1840)", **ThoughtCo.**, 2018, (Çevrimiçi) https://www.thoughtco.com/the-federal-republic-of-central-america-2136340, 20.01.2019.
[96] Pérez-Brignoli, **A Brief History of Central America**, s. 79-81.
[97] Walker'ın köleliği tekrar canlandırması ve tüm Orta Amerika'ya yönelik işgal planlarının bulunması bölge devletlerini hızlıca tedirgin etti. Henri Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, çev. Patrick Camiller, Oxford, Verso, 1981, s. 3-5; Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 361; Foster, **A Brief History of Central America**, s. 167; ABD, Walker'ın başkanlığını tanımış olsa da Orta Amerika devletleri duruma tepki gösterip, ordu topladılar. Walker'ın varlığı Orta Amerika'da kısa sürede *"ulusal mücadele"*ye döndü ve 1 yıl içerisinde Walker mağlup edildi. Pérez-Brignoli, **A Brief History of Central America**, s. 82.

İsyanı" (Watermelon Riot) olarak adlandırılan ve ABD'nin Panama'ya girmesiyle sonuçlanan ilk askerî müdahalesidir.[98] Bu iki olay Orta Amerika'daki ABD baskısını ve müdahalelerini gösterdiği gibi bölge halkının baskılara karşı kitlesel tepkilerini ve direnişini de göstermektedir. 1860'lı ve 1870'li yıllar ise Orta Amerika'da liberal yönetimlerin zaferi ile başladı. Liberaller bazı modernizasyon faaliyetlerini uygulamaya koyup, kapitalist reformları hızlandırdılar.[99] Öte yandan yabancı yatırımları arttırmak ve bölge ekonomisini güçlendirmek için liberal reformları benimsemiş olsalar da Orta Amerika'nın gelişimini yeterince tamamlamadığı için demokrasi ilkelerinin henüz yerine getirilemeyeceği kanısındaydılar. Bu sebeple örneğin yerli halka eşit davranılması gerektiği düşünülmüyordu. Önemli olan toplumsal adalet değil iktisadi ilerlemeydi. Yeni anayasa taslakları hazırlandı, ordular profesyonelleştirildi, kilisenin yetkileri sınırlandırıldı. Ancak dönemin yöneticileri Lynn V. Foster'a göre *"liberal diktatörlükten"* öteye gidemediler ve yerliler ile kırsal yoksul kesimin durumunda bir iyileşme sağlamadılar.[100] 1850-1880 yılları arasında güçlü ticaret bağları olan liberal partiler, tüm Orta Amerika'da iktidara gelmişler ve nispeten istikrar sağlayabilmişlerdi ancak ilerleyen süreçlerde toprak sahipleri oligarşi

[98] Thomas L. Pearcy, **The History of Central America**, Westport, Greenwood Press, 2006, s. xiv; İsyanın başlangıcı, Panama'daki bir Amerikan vatandaşının Panamalı bir satıcıdaki karpuzu yedikten sonra ücretini ödemeyi reddetmesiyle başlamıştır. Tartışma aniden bıçaklı ve silahlı tartışmaya dönüşmüş ve ABD baskısına yönelik isyana bürünmüştür. Kalabalıklar hızlıca taş, ustura ve benzer silahlarla Kuzey Amerikalıların yoğun yaşadıkları yerlerde toplanmış ve bağırmaya başlamışlardır. Birkaç saat sonra biten ayaklanmada ABD şirketlerine ait bazı binalar tamamen harap olmuş, tren istasyonu yıkılmış, telgraf kabloları kopmuş, ölü ve yaralılar etrafa yayılmıştır. İsyanın temelinde Panamalıların ekonomik zorluklara, ABD baskısına ve çiğnenen haklarına yönelik birikmişliğin olduğu söylenebilir. Mercedes Chen Daley, "The Watermelon Riot: Cultural Encounters in Panama City, April 15, 1856", **The Hispanic American Historical Review**, C. 70, No: 1, 1990, s. 86-88, 108; Yaşananların ABD'de de tepki toplaması üzerine, birkaç ay sonra 160 Amerikan askeri Panama'daki ABD vatandaşlarının güvenliğini sağlamak ve olası bir iç karışıklık daha çıkmasını engellemek için Panama'ya gönderilmiştir. Kenneth J. Grieb, "Watermelon Riot (Panama Riot)", **Encyclopedia of Latin American History and Culture**, C. 6, ed. Jay Kinsbruner, Erick D. Langer, Detroit, Charles Scribner's Sons, 2008, s. 424-425.

[99] Jan L. Flora, Edelberto Torres-Rivas (ed.), **Sociology of "Developing Societies" Central America**, London, Macmillan Education, 1989, s. 12.

[100] Foster, **A Brief History of Central America**, s. 170-172; Bu arada Orta Amerika'yı tekrar birleştirebilme umuduyla 1895 yılında Honduras, Nikaragua ve El Salvador, Amapala Antlaşması ile *"Büyük Orta Amerika Cumhuriyeti"*ni (República de América Central) kurdular. Ancak iç karışıklıklar, politik istikrarsızlıklar, yönetim problemleri gibi nedenlerden uzun ömürlü olamadı ve 1898 yılında dağıldı. William F. Slade, "The Federation of Central America", **The Journal of Race Development**, C. 8, No: 2, 1917, s. 210-215.

gücünü tekrar konsolide ederek, diktatörlüklerin yükseldiği otokrasi rejimlerine geçişi gerçekleştireceklerdi.[101]

1899 yılında, Orta Amerika'da faaliyet gösteren ABD menşeli iki şirketin birleşerek UFCO'yu kurması, Orta Amerika devletlerinin ve halkının politik ve ekonomik anlamda iyileşme ihtimallerini de azalttı. Zira UFCO'nun varlığı ABD'nin bölgede yatırımlarıyla beraber nüfuz artışı, doğrudan kontrolü ve kaynak aktarımı anlamına gelen yeni bir dönemin başladığına işaretti.[102] Orta Amerika'nın *"muz cumhuriyeti"*[103] (banana republic) imajı da tam olarak böyle başlayacaktı. Bu değişim hali, yerli oligarşinin güçlenmesiyle beraber yeni bir ithalat/ihracat oligarşisini de koalisyona katmış ve 1890-1930 yılları arası oligarşi iktidarıyla sürdürülen liberallerin dönemi olmuştur.[104] Orta Amerika'nın iki güçlü ihraç ürünü kahve ve muz olarak öne çıktığından sektörel anlamda tarım oligarşisi bu ürünler üzerinden güçlenmiştir. Böylece 19. yüzyılın sonlarına doğru kahve oligarşileri Guatemala ve El Salvador'da liberal dönüşümün ve büyük toprak sahipliğinin parçası olarak gelişti. Yerli oligarşi, rekabetin azlığı nedeniyle en çok El Salvador'da ilerleyebildi. Nikaragua'nın egemenliği dönem dönem kesildiği için oligarşi geri planda kaldı ve yabancı çıkarlar öne çıktı. Honduras'ta ise geleneksel bir büyükbaş hayvancılık oligarşisi etkili olmaktaydı fakat bu oligarşi sadece iç pazara yönelik üretim yaptığından ve ticaret ilişkileri parasal ağırlıkta olmadığından sermaye birikimi gerçekleştiremiyordu. Bu durum hacendadoların güçlü bir devlete gereksinimlerini azalttığı ölçüde esnek bir merkezî otorite benimsenmesini sağladı. Bu doğrultuda ülkedeki kapitalist üretim

[101] Kissinger, "The Report of the President's National...", s. 22.
[102] Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 364.
[103] Kavramın ilk kez O. Henry'nin kaleme aldığı ve 1904 yılında yayımlanan *"Cabbages and Kings"* adlı romanda hayali bir Orta Amerika ülkesi için kullanıldığı görülmektedir. O. Henry, **Cabbages and Kings**, New York, McClure, 1904, s. 147, 328; Kavramın atfedildiği hayali ülkenin ise gerçekte Honduras olduğu düşünülmektedir. Marcelo Bucheli, "Multinational Corporations, Totalitarian Regimes and Economic Nationalism: United Fruit Company in Central America, 1899–1975", **Business History**, C. 50, No: 4, 2008, s. 433; Bulmer-Thomas, **The Political Economy...**, s. 1; Gündelik jargonda çok kullanılmakta olan muz cumhuriyeti kavramı özellikle muz, kahve, vb. tarım ürünlerinin ihracatına dayalı ekonomileri olan ülkeler için kullanılıyor olsa da temel dayanağı Orta Amerika'nın 19. ve 20. yüzyılda UFCO gibi meyve şirketlerinin nüfuzu altına girmesinden dolayı hükümetleri, bakanları ve hatta başkanları bile kontrol edebilecek seviyeye ulaşmasından egemenliğini nispeten kaybetmiş, siyasal sistemi işlemeyen, istikrarsız, az gelişmiş hatta yozlaşmış devletlere işaret etmektedir. Chasteen, **Born in Blood...**, s. 186, 187; John Soluri, **Banana Cultures: Agriculture, Consumption, and Environmental Change in Honduras and the United States**, Austin, University of Texas Press, 2005, s. 2.
[104] Kissinger, "The Report of the President's National...", s. 22, 23.

yabancı sermayeye ait meyve şirketleri tarafından parsellendi.[105] Bu bakımdan Victor Bulmer-Thomas'a göre muz cumhuriyeti tanımı Orta Amerika siyasal sistemlerinin istikrarsızlığından ortaya çıkmıştır. Nitekim 1920 yılı öncesine kadar ihracata dayalı büyümenin istikrarsızlığı azalttığına dair veriler olsa da, 20. yüzyılın yeni politik yapısında Orta Amerika kendi siyasal sistemini dış etkenleri dikkate almadan kuramayacaktı.[106]

UFCO, 1920'lere gelindiğinde Küba, Guatemala, Honduras, Kosta Rika, Panama, Kolombiya ve Jamaika'da faaliyet gösteren, faaliyet gösterdiği ülkelerde kendi kasabalarını kuran, dünyadaki en büyük tarım şirketi haline geldi.[107] Böylece kısa sürede tarım ürünlerinde tekelleşen UFCO, tarım politikalarında kendini koruyabilmek için, doğal afetlere karşı yedek tarla bulundurabilmek gibi, devlet imtiyazlarını da edinmeye çalıştı. Nitekim, Orta Amerika'nın doğrudan ekonomik gelişimi için yetersiz teşvik sağlarken, devlet meselelerine doğrudan dahil oldu.[108] Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, 20. yüzyıl başlarında Orta Amerika'nın barış ve iş birliği anlaşmalarında da ilerlemeler yaşanmaktaydı. Örneğin 1902 yılında Kosta Rika, Honduras, Nikaragua ve El Salvador; 1906 yılında Kosta Rika, Guatemala, El Salvador ve Honduras çeşitli dostluk ve iş birliği anlaşmaları imzaladılar. Ancak bu çabaların en önemlilerinden bir tanesi 1907 yılında Washington'da ABD'nin öncülük ettiği, beş Orta Amerika ülkesinin katıldığı ve Meksika'nın da temsilci bulundurduğu protokoldür. Protokolün nihai amacı Orta Amerika'da barışın sağlanması ve iş

---

[105] Jan L. Flora, Edelberto Torres-Rivas (ed.), "Historical Bases of Insurgency in Central America", **Sociology of "Developing Societies" Central America**, London, Macmillan Education, 1989, s. 32-37.

[106] Bulmer-Thomas, **The Political Economy...**, s. 16, 17.

[107] James W. Martin, **Banana Cowboys: The United Fruit Company and the Culture of Corporate Colonialism**, Albuquerque, University of New Mexico Press, 2018, s. 2; Şirket sadece tarım alanında değil Orta Amerika'daki altyapı işlerinde de tekelleşerek, politik nüfuzunu arttırıyordu. 1913 yılında Tropical Radio and Telegraph Company'i kurup bölgedeki radyo ve kablo iletişiminin önemli bir miktarına sahip olarak kontrol altına aldı. Ayrıca bağı olduğu *"Orta Amerika Uluslararası Demiryolları"* (International Railways of Central America, IRCA) üzerinden demiryolu gibi ulaşım hatlarına da sahipti. Piero Gleijeses, **Shattered Hope: The Guatemalan Revolution and The United States, 1944-1954**, Princeton, Princeton University Press, 1991, s. 87-89; Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 364; Paul J. Dosal, **Doing Business with the Dictators: A Political History of United Fruit in Guatemala, 1899-1944**, Wilmington, Scholarly Resources, 1993, s. 1-3; Kosta Rica, Guatemala, Honduras ve El Salvador'da faaliyet gösteren IRCA 1936 yılında UFCO'nun alt bir kuruluşu olarak da resmen tescilleniyordu. Mark S. Joy, "International Railway of Central America (IRCA)", **Encyclopedia of U.S. - Latin American Relations**, C. 2, ed. Thomas M. Leonard vd., Los Angeles, Sage, 2012, s. 508.

[108] Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 364.

birliğinin arttırılmasıydı[109] ve protokolün motivasyonu yıllar sonra 1923 yılında gerçekleştirilen *"Orta Amerika Konferansı"*na da (Central American Conference) hayat verdi. Amaç yine Orta Amerika'da barışı oturtabilmek için gerekli düzenlemeleri hayata geçirebilmekti ve daha somut sonuçlara ulaşıldı. Öte yandan, 1907 yılında düzenlenen Washington Konferansı neticesinde silahlanmanın sınırlandırılması ve devletler arası oluşabilecek sorunların çözülebilmesi için kurulan, ancak 1917 yılında feshedilen Orta Amerika Adalet Divanı tekrar kuruldu.[110] 20. yüzyılın başları Orta Amerika'da bu gelişmelerle şekillendi. Ardından bölgede şüphesiz, Birinci Dünya Savaşı, Dünya Ekonomik Buhranı, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaşın etkileri sert bir şekilde yaşandı ve hissedildi. Ne var ki İkinci Dünya Savaşı süresince ABD'den yana tavır sergileyen Orta Amerika ülkelerindeki caudillo yönetimlerinin Avrupa'daki faşist yönetimlerle benzerlikler göstermesine rağmen, uluslararası bir meşruluk kazandığı görülmüştür.[111] Bunun önemli bir iç sebebi bölgedeki bağımsızlık sürecinde orduların başat unsur olmasıyla kazandığı saygıdır.[112]

	Toplam	Yıllar													
El Salvador	7	1931	1944 (2)	1948	1960	1961	1979								
Guatemala	11	1921	1926	1930	1931	1944 (2)	1954	1957	1963	1982	1983				
Honduras	14	1903	1907	1911	1919	1924	1936	1954	1956	1957	1963	1972	1975	1978	1980
Nikaragua	7	1911	1925	1926 (2)	1936	1947	1979								

Tablo 2.8: 20. Yüzyılda Orta Amerika'da Gerçekleşen Darbe ve Devrimler

Kaynak: Fabrice Lehoucq, Anibal Pérez-Liñán, "Regimes, Competition, and Military Coups in Latin America", **Meetings of the American Political Science Association**, 2009, s. 16; Michael Krennerich, "El Salvador", C. 1, **Elections in the Americas: A Data Handbook**, ed. Dieter Nohlen, New York, Oxford University Press, 2005, s. 276; Petra Bendel, Michael Krennerich, "Guatemala", C. 1, **Elections in the Americas A Data Handbook**, ed. Dieter Nohlen, New York, Oxford University Press, 2005, s. 323; Alexander Somoza, "Honduras", C. 1, **Elections in the Americas: A Data Handbook**, ed. Dieter Nohlen, New York, Oxford University Press, 2005, s. 407; Michael Krennerich, "Nicaragua", C. 1, **Elections in the Americas: A Data Handbook**, ed. Dieter Nohlen, New York, Oxford University Press, 2005, s. 489.

[109] James Brown Scott, "The Central American Peace Conference of 1907", **The American Journal of International Law**, C. 2, No: 1, 1908, s. 121-127; Slade, "The Federation of Central America", s. 218-241.
[110] Herman G. James, "Latin America in 1923", **The American Political Science Review**, C. 18, No: 3, 1924, s. 545.
[111] Bulmer-Thomas, **The Political Economy...**, s. 87, 88.
[112] Kadriye Okudan Dernek, Alpay Günal, "Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sisteminin İşleyişi", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset Ekonomi Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 28, 29.

Orta Amerika'da 20. yüzyıl, darbe ve ayaklanmaların gölgesinde geçen bir asır olarak yörede sert izler bırakmıştır. Tablo 2.8'de görüleceği üzere 20. yüzyıl boyunca dört Orta Amerika ülkesinde çok sayıda darbe gerçekleşmiştir. Noam Chomsky'nin vurguladığı üzere, ABD'nin bilhassa tüm Orta Amerika'daki darbelerde rolü olmasının yanı sıra El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'da destekledikleri kontrgerilla hareketleriyle katliam seviyelerine varan baskıların tetikleyicisi olmuştur.[113] Darbeciler ise politikacıların ekonomik ve toplumsal sorunları çözmede başarısız olduklarını öne sürerek, eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır.[114] Hatırlanacak olursa bu durum şok doktrinine uygun bir örnektir. Zira Orta Amerika'da krizler sıklıkla olağan dışı çözümlerin olağan olarak gösterilmeye çalışılmasına konu olmaktadır. Orta Amerika'da liberal ve muhafazakâr tarafların 19. yüzyılda mücadele halinde olması, bu durumun politik bir kültür haline gelmesine sebep olup, bazı Orta Amerika ülkelerinde liberaller ve muhafazakârlar olmak üzere iki partili sistemin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu yapı tüm Orta Amerika ülkelerinde dönem dönem görülse de, esas olarak Honduras ve Nikaragua'da kalıcı hale gelmiştir.[115]

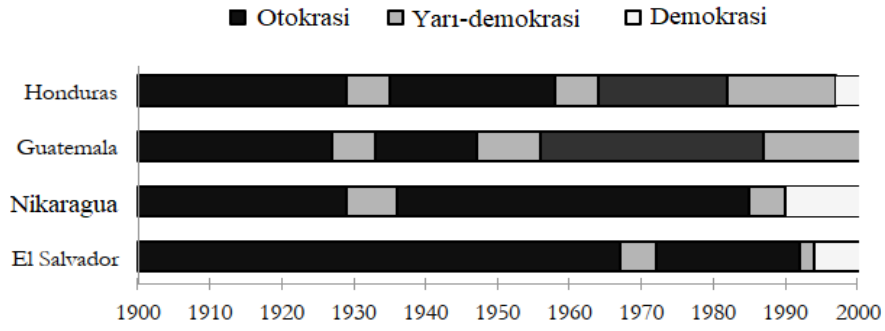

Grafik 2.3: 1900-2000 Yılları Arasında Orta Amerika'da Görülen Rejim Tipleri[116]

Kaynak: Fabrice Lehoucq, "Democratization and Other Civil War Legacies in Central America", **The Kellogg Institute for International Studies**, No: 402, 2015, s. 3; Kirk Bowman, Fabrice Lehoucq, James Mahoney, "Measuring Political Democracy: Case Expertise, Data Adequacy, and Central America", **Comparative Political Studies**, C. 38, No: 8, 2005, s. 965-967.

[113] Noam Chomsky, **How the World Works**, ed. David Barsamian, Arthur Naiman, Boulder, Soft Skull Press, 2011, s. 17-20.
[114] Rinke, **Latin Amerika Tarihi...**, s. 105.
[115] Charles W. Anderson, "Central American Political Parties: A Functional Approach", **The Western Political Quarterly**, C. 15, No: 1, 1962, s. 126.
[116] Lehoucq bu grafiği, Bowman ve Mahoney ile beraber yayımladığı çalışmadaki verileri esas alarak oluşturmuştur.

	Otokrasiyle Geçen Süre Oranı	Darbe Sayısı	Son Darbe	İsyan Yılları	Son İsyan
El Salvador	94%	6	1979	5	1980
Guatemala	83%	9	1963	15	1980
Honduras	84%	13	1980	0	Yok
Nikaragua	90%	4	1947	12	1979
Orta Amerika Ortalaması	72%	7,8	-	6	-
Latin Amerika Ortalaması	55%	10,2	-	-	-

Tablo 2.9: Latin Amerika ve Orta Amerika'da 1900-1980 Yılları Arasında Yönetim ve Toplumsal Ayaklanma İstatistikleri[117]

Kaynak: Lehoucq, **The Politics of Modern Central America...**, s. 22; Bowman, Lehoucq, Mahoney, "Measuring Political Democracy...", s. 965-967; Scott Mainwaring, Daniel Brinks, "Political Regimes in Latin America, 1900-2007", 2008, s. 57-61, (Çevrimiçi) http://kellogg.nd.edu/scottmainwaring/Political_Regimes.pdf, 05.05.2016; Lehoucq, Pérez-Liñán, "Regimes, Competition, and Military Coups in Latin America", s. 15-21; Paul Collier, Anke Hoeffler, Måns Söderbom, "Post-Conflict Risks", **Journal of Peace Research**, C. 45, No: 4, 2008, s. 475, 476.

Öte yandan Grafik 2.3 ve Tablo 2.9'da Orta Amerika siyasal sistemlerinin otoriter ve darbeye açık yapısı net bir şekilde görülmekle beraber Honduras dışındaki bu rejimlerin karşılarında sürekli olarak ayaklanma cereyan ettiği de anlaşılmaktadır. Honduras'ın çelişkili duran özel durumu bu çalışmanın öne sürdüğü argümanı ilginç kılan temel unsurdur. Bunların yanı sıra Orta Amerika'da cereyan eden toplumsal hareketleri inceleyen Jeff Goodwin, bölgeye dair 10 benzer özelliği şu şekilde sıralamaktadır:

1. *"Özellikle savaş sonrası dönemde, toprak ağaları veya oligarşinin hâkim olduğu tarımsal ihracata dayalı hızlı kalkınma.*
2. *Yerleşik iş gücüne dayalı geleneksel çiftlik üretiminden, daha kapitalist anlayışla göçmen iş gücüne dayalı (topraksız köylüler ve çok az toprağa sahip yarı proleter köylüler) tarım endüstrisine geçiş.*
3. *Hızlı nüfus artışı.*
4. *Toprak mülkiyet dağılımının, geniş çapta topraksızlığa ve fakirliğe sebep olmasının yanı sıra, yoğun şehir göçünü ve işsizliği tetiklemesi.*
5. *Özellikle Soğuk Savaş dönemi içerisinde ABD tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı tampon olabilmesi amacıyla desteklenen, tipik olarak yerel oligarklarla devletin silahlı kuvvetleri arasında oluşan stratejik müttefikliklerden temellenen politik otoriter rejim geleneği.*
6. *Egemenlikleri altında olan tüm ulusal sınırları kontrol etmekte yetersiz kalan mali ve altyapısal olarak zayıf devlet yapısı. (Özellikle çevresel sınırlar ve/veya dağlık bölgeler.) Bu durumun sonucu olarak da oldukça düşük vergi oranları.*
7. *Katolik Roma'dan kalma dinsel etkiler ve ona bağlı olarak değişen kurumlar, uygulamalar, dahası 1960'lardan itibaren de özgürleşme düşüncesinin etkisi.*

[117] Lehoucq bu tabloyu, Bowman ile Mahoney'in; Mainwaring ile Brinks'in; Pérez-Liñán ile Lehoucq'un ve Collier, Hoeffler ile Söderbom'un çalışmalarındaki verilerden yararlanarak hazırlamıştır.

8. *1950 ve 1960'lardan itibaren reform kökenli kuruluşların ve demokrat Hristiyan, sosyal demokrat tandanslı siyasi partilerin varlığıyla başlayan dönüşüm.*
9. *Bu dönüşümün, Marksist Leninist etkisindeki kurumların devamı olarak, özellikle Küba Devrimi'ni örnek alıp, gerilla mücadelesini ABD emperyalizmi ve onun yerel müttefiklerine yönelik ulusal bağımsızlık stratejisi olarak benimsemesi.*
10. *Bu ideolojik devrimci oluşumların, kitle hareketlerini ve gerilla ordularını seferber edebilme çabası, ortak bir konjonktürden de etkilenmesi ve bunlardan en önemli üçü: a) Küba'da yer alan komünist rejimin sadece ilham olmaması aynı zamanda bölgedeki devrimci hareketlere destek vermesi, b) Kilisenin kıtlığı azaltmak için aktivist çabaları ve 'son çare' olarak silahlı mücadelenin meşruiyetinin kabul edilişi, c) Vietnam sendromu da denilen ve ABD'nin Vietnam hezimetinden sonra ortaya çıkan yoğun tartışmalar ışığında, anti-komünist rejimlerin desteklenmesinin yararlılığının sorgulanmasıdır."*[118]

2.1.4. Soğuk Savaş Döneminde Seçili Orta Amerika Ülkelerinin Altyapısal Verileri ve Kapasiteleri

Küresel boyutta incelendiğinde Orta Amerika altın ve gümüş kaynaklarının yanı sıra muz, kahve ve indigo gibi tarım ürünlerinin büyük bir ihracatçısı olmuştur. Ancak ihracata ve ham maddeye dayalı büyüme ekonomisi genel olarak dünyadaki krizlerden etkilenme eğiliminde olduğu için, bu ülkelerin ekonomilerinde önemli istikrarsızlıklar meydana gelmiştir. Öte yandan gelişmiş ülkeler ithalatını azaltabilmekte veya ithal ettikleri malları işleyip tekrar az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere ihraç edebilmektedirler. Dolayısıyla bu durum bağımlılık teorisinde incelendiği üzere Orta Amerika ülkelerindeki gelişme hızının oldukça düşük seyrederek kişi başına düşen GSYİH'nin yavaş büyümesine ve gelir adaletsizliğinin artmasına sebep olmuştur. Latin Amerika'da oldukça küçük bir yüz ölçümünü kapsayan Orta Amerika ülkelerinden olan El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua, nüfus olarak da bölgenin az bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak 20. yüzyılda nüfus artış hızı genel olarak ve 1980 yılı sonrası El Salvador'un dışında, Dünya ve Latin Amerika geneli nüfus artış oranlarının üzerinde seyretmiş ve önemli bir nüfus gücü elde edilmiştir (Tablo 2.10).[119]

[118] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 147-149.
[119] The World Bank, "Population Growth (annual %) - World, Latin America & Caribbean, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?end=1990&locations=GT-1W-ZJ-SV-NI-HN&start=1961&view=chart, 16.07.2023.

(Milyon Kişi)	1950	1960	1970	1980	1990
El Salvador	1,8	2,4	3,4	4,7	5,3
Guatemala	2,8	3,8	5,2	7,2	9
Honduras	1,4	1,9	2,6	3,6	5
Nikaragua	1	1,4	1,8	2,6	4,2

Tablo 2.10: 1950-1990 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Nüfus Verileri[120]

Kaynak: Bulmer-Thomas, **The Political Economy...**, s. 310, 311; The World Bank, "Population, total - El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", **World Development Indicators**, (Çevrimiçi) https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.TOTL&country=SLV,GTM, HND,NIC, 12.06.2022.

Ülkelerin yüz ölçümleri göz önüne alındığında ise nüfuz bazında ciddi dengesizlikler ortaya çıkmış, büyüyen nüfuslar karşısında yetersiz üretim kapasiteleri kıtlık ve enflasyon gibi sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca nüfusun artması, yetersiz arazi ve adaletsiz toprak dağılımları sebebiyle, yoksulluğun da artmasına neden olmuştur. Veriler üzerinden bakılacak olursa El Salvador'un 21.040 km^2, Guatemala'nın 108.890 km^2, Honduras'ın 112.490 km^2 ve Nikaragua'nın 130.370 km^2 yüz ölçümleri bulunmaktadır.[121] El Salvador dışında kalan üç ülkenin yüz ölçümleri birbirlerine yakın olmasına rağmen El Salvador diğer ülkelere kıyasla 5-6 kat küçük alana sahiptir. Ne var ki bu yüz ölçümüne rağmen nüfus bakımından her zaman ikinci konumunu korumuştur. Öte yandan yüz ölçümü ve nüfus durumunun El Salvador'da oluşturduğu dengesizlik gıda kıtlığı sorunlarına yol açmıştır. 1965 yılında diğer üç ülkede km^2 alana düşen kişi sayısı 50'lerin altında iken, El Salvador'da üç katı bir fark ile 150'leri geçmektedir. İlerleyen yıllarda ise makasın daha da açıldığı anlaşılmaktadır.[122]

Toplumsal hareketlerdeki bir diğer tartışmalı konu da nüfusun eğitim düzeyidir. Zira ülkelerdeki öğrenci ve genç nüfusun kitlesel hareketleri etkileyebilen

[120] 1950-1980 arası yıllar Bulmer-Thomas'dan, 1990 yılı verisi The World Bank'dan alınmıştır.
[121] The World Bank, "Surface Area (sq. km) - El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/AG.SRF.TOTL.K2?locations=SV-GT-HN-NI, 20.10.2020.
[122] The World Bank, "Population Density (people per sq. km of land area) - El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST?locations=SV-GT-HN-NI, 20.10.2020.

unsurlar olduğu öne sürülmektedir.[123] Özellikle eylemlerde lise ve üniversite öğrencilerinin yoğunluğu ve farklılık oluşturabilme ihtimalleri, teori ve uygulamada göz ardı edilmeyen bir konudur. Ancak Orta Amerika'da 1950-1970 yılları arasında oldukça genç bir nüfus ortaya çıksa da ülkelerdeki okul, öğretmen ve materyal eksikliği gibi altyapısal yetersizlikler ve geçim zorlukları sebebiyle ilkokula başlayan binlerce öğrenciden çok küçük bir oranın ilkokulu tamamlayabildiği görülmektedir. Dolayısıyla orta ve üniversite öğrenim seviyesi buna bağlı olarak epey düşük seyretmiştir.[124] Nitekim 1960'lı yıllarda Orta Amerika ülkelerinde okuryazarlığın oldukça düşük olduğu ve ancak 1975 yılı sonrasında %50 seviyelerine çıktığı görülmektedir.[125] Her ne kadar bölgede öğrenim seviyelerinin arttırılması için çaba gösteriliyor olsa da gelişmeler yavaş seyretmiştir. 1970'li yıllara bakıldığında ülkelerde kayıtlı öğrenciler içinde orta ve yükseköğretim düzeyinin %10-%25 aralığında oldukça sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Sadece Nikaragua'da 5 yıllık süreçte hem orta hem yükseköğretim açısından önemli bir artış yakalanmış ve diğer ülkelere kıyasla bir miktar ara açılmıştır. Hatta 1970'li yılların sonlarına doğru üniversite öğreniminin brüt oranı %10'u geçebilen tek ülke olmuştur.[126] Bu durumun ülkede yenilikçilik ve vizyon bakımından da katkı sağladığı söylenebilir.[127] Ancak bu gelişmelerin nüfusun geneline yansıması kısa vadede mümkün olmayacağı gibi, kayıtlı öğrencilerin programlarını bırakma oranları, genel düzeylerin düşük kalmasına neden olmaktadır.

[123] Örneğin Nikaragua'da iktidarı deviren Sandinist hareketin içerisinde 13-19 yaş arası çocuklar ve gençlerin etkin rollerde bulunması sebebiyle devrimin *"Çocukların Devrimi"* adıyla da anıldığı görülmektedir. Akgemci, "Monroe Doktrini'nin İzinde...", s. 64.

[124] 20. yüzyıl genelinde Orta Amerika'da eğitim-öğretim hakkında detaylı analizler için bkz.: George R. Waggoner, Barbara Ashton Waggoner, **Education in Central America**, Lawrence, The University Press of Kansas, 1971; Germán W. Rama, J. C. Tedesco, "Education and Development in Latin America (1950-1975)", Buenos Aires, UNESCO, ECLAC, 1980.

[125] Max Roser, Esteban Ortiz-Ospina, "Literacy", **Our World in Data**, 20.09.2018, (Çevrimiçi) https://ourworldindata.org/literacy#global-literacy-today, 29.10.2020.

[126] UNESCO, "Statistical Yearbook 1980", 1980, s. 175-179; Brüt okullaşma oranı yaşlarından bağımsız olarak bir öğretim düzeyinde kayıtlı olan tüm öğrencilerin sayısının, o öğretim düzeyine ait teorik yaş aralığındaki nüfusun sayısına oranıdır. Durmuş Günay, Aslı Günay, "Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim Okullaşma Oranları ve Gelişmeler", **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, C. 6, No: 1, 2016, s. 15; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, **Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2020/21**, Ankara, t.y., s. XVIII.

[127] Waggoner, Waggoner, **Education in Central America**, s. 106.

	İlkokul terk veya hiç kayıt olmamış	İlkokul	Ortaokul Lise	Üniversite
El Salvador	86,3%	11,3%	2,1%	0,3%
Guatemala	90,8%	7,2%	1,4%	0,6%
Honduras	91,7%	5,6%	2,2%	0,5%
Nikaragua	89,7%	7,2%	2,7%	0,4%

Tablo 2.11: 1970 Yılında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde İş Gücü Öğretim Düzeyi Oranları[128]

Kaynak: Gonzalo Retamal, "The Politics of Adult Education in Central America: 1950-1980", **Education in Central America and the Caribbean**, ed. Colin Brock, Donald Clarkson, London, Routledge, 1990, s. 186.

Tablo 2.11'de dört ülkede 1970 yılı verilerine göre, çalışan nüfus içindeki öğretim düzeylerinin oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir. Öğrenim seviyesindeki düşüklüğün bir sebebi de kırsal nüfusun uzun yıllar çoğunlukta olması ve bu bölgelere yatırımın oldukça düşük olması sebebiyle oluşan imkânsızlıklardır. Belirtmek gerekir ki Latin Amerika'da üniversitelerin özerkliğine dair oluşan gelenek, 20. yüzyıl otoriter rejimleri tarafından bazı istisnalar dışında genel olarak ihlal edilmemiş, öğrencilerin sistem karşıtı örgütlenmeler organize etmesine olanak sağlamıştır. Dolayısıyla Nikaragua'da Sandinistalar ve Wickham-Crowley'in öne sürdüğü üzere üniversiteler *"devrimci bilinç"* üreten merkezler haline gelmiştir. Bu doğrultuda Wickham-Crowley'in tezi, 1965-1975 yılları arasında Orta Amerika'da 2 ila 6 kat arası artış gösteren üniversite öğrenci sayıları ile 1970'li ve 1980'li yıllardaki gerilla artışları arasında korelasyon bulunduğu yönündedir.[129] Nüfus yapılarının yanı

[128] Yazarın belirttiği orijinal kaynak olan *"ICECU, 1970"* açık bir şekilde yazılmadığı için bulunamamıştır.

[129] Timothy P. Wickham-Crowley, **Guerrillas and Revolution in Latin America: A Comparative Study of Insurgents and Regimes Since 1956**, Princeton, Princeton University Press, 1992, s. 220, 221; Bu konuya Misagh Parsa da önem atfederek yer ayırmıştır. Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 107-116; Karen Kampwirth'in de Nikaragua'da yaptığı görüşmelerde kadın gerilla üyelerinin ve bilhassa gerilla liderlerinin üniversite öğrencilerinden seçildiğini tespit etmesi bu tezi doğrular niteliktedir. Öğrencilerin devrim gibi toplumsal hareketlerin içerisinde yer almalarının önemli sebepleri arasında gençlikleri ve henüz aile kurmadıkları için sorumluluklarının az olması gösterilir. Yaşları sebebiyle karşılaşabilecekleri sonuçlar açısından nispeten tecrübesiz olmaları yetişkin insanlara nazaran daha ciddi risklere girebilmelerine olanak sağlamaktadır. Henüz ücretli işlere bağımlı bir iş ve konumları bulunmadığından örgütlenmelerde ve organizasyonlarda daha kolay yer alabilmekte ve demokrasi, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi konularda fikir yürütmeye zaman ayırabilmektedirler. Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 40, 65, 66; Bu yüzden çevrelerindeki sorunlar ve gelecek konusunda endişeli tutumda olduklarından statükoya karşı isyan etme eğilimi göstermektedirler. Cristina Flesher Fominaya, "Youth Participation in Contemporary European Social Movements", **Council of Europe**, 2012, (Çevrimiçi) https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/youth-and-social-movements, 02.09.2019; Bunu doğrular nitelikte Orta Amerika'nın siyasal koşulları altında Nikaragua, El Salvador ve Guatemala'da öğrencilik çağında toplumsal hareketlere katılan gençlerin daha sonra devrimci gerilla hareketlerine savaşçı olarak katıldıkları

sıra Orta Amerika ülkelerinin önemli bir yoksunluğu şüphesiz ki ekonomik yetersizlikler ve gelir adaletsizliğidir. Ekonomisini önemli bir oranda tarım ticareti ile oluşturan ülkelerin nüfusu, uzun bir süre tarım toplumu olarak kırsalda yoğunlaşmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında halen nüfuslarının yarısından fazlası kırsalda yaşayan Orta Amerika ülkelerinin, ilerleyen yıllar içerisinde ağırlıklarını yavaş bir oranda kente doğru kaydırdıkları anlaşılmaktadır. Ancak 1990 yılına gelindiğinde sadece Nikaragua'da kentsel nüfusun, kırsalı geçtiği görülmekte[130], Guatemala ve Honduras'ta ise %60 düzeylerinde kırsal nüfus devam etmektedir.[131] Nüfusun kırsaldan kente geçişinin sebeplerine bakıldığında istihdamın sektörel anlamda değişmesi başlıca bir etken olarak anlaşılmaktadır. Tarımda endüstrileşme, teknoloji kullanımı, topraksız köylülerin artması gibi sebeplerden tarım istihdamında düşüş yaşanmış, yerine az miktarda sanayi ve inşaat, önemli miktarda ise ticaret ve hizmet sektörü istihdamı artış göstermiştir. Dört ülkenin de ortak noktası tarım ekonomisinin her dönem başat konumda olmasıdır. On yıllık dönemlerde tüm ülkelerin tarım sektöründe düşüş yaşanmasına rağmen sadece Nikaragua'da %50 seviyesinin altına düşmüştür. Diğer ülkelerde ise yaklaşık %70 seviyelerinden %50 seviyelerine gerilemiştir. Tarım sektörü yerine ağırlıklı olarak hizmet ve ticaret, az düzeyde de sanayi sektöründe artış yaşanmıştır. Bu verilerin ışığında bağımlılık teorisi tekrar ele alındığında, teorinin öne sürdüğü gibi dört Orta Amerika ülkesinde de sanayi sektörü önemli bir büyüme hızı yakalayamamıştır. Bu noktada tarım işçiliğini bırakarak kırsaldan kente yerleşen nüfusun genel olarak hizmet ve ticaret sektörüne geçiş yaptığı söylenebilir. Ülkelerdeki sektörel değişimin önemli sebeplerinden biri kırsaldaki topraksızlığa ve işsizliğe bağlı bir şekilde yoksulluk oranının kente kıyasla oldukça yüksek olmasıdır.[132]

---

gözlemlenmiştir. León Enrique Ávila Romero, "Social Movements", **The Routledge Handbook to the History and Society of the Americas**, ed. Olaf Kaltmeier vd., London, Routledge, 2019, s. 424.

[130] Kırsaldan kente göçen nüfusun, genelde şehirlerin fakir mahallelerinde yaşaması sebebiyle daha memnuniyetsiz hale geldiği söylenebilir. Mike Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, London, Bookmarks, 1990, s. 38.

[131] United Nations, "Distribution of Population by Urban and Rural Areas", **ECLAC, CEPALSTAT Statistical Databases and Publications**, (Çevrimiçi) https://statistics.cepal.org/portal/databank/index.html?lang=en&indicator_id=33&area_id=396&members=230%2C235%2C239%2C240%2C212%2C146%2C29119%2C29128%2C29138%2C29150%2C29160%2C330%2C331, 13.06.2022.

[132] Tokman, **Mercado de Trabajo en Cifras, 1950-1980**, s. 53, 56, 58, 65.

	Aşırı Yoksul	Temel İhtiyaçlardan Yoksun	Yoksul Olmayan
El Salvador	50,6	17,5	31,9
Kentsel	44,5	13,1	42,4
Kırsal	55,4	21	23,6
Guatemala	39,6	31,5	28,9
Kentsel	16,8	30,2	53
Kırsal	51,5	32,2	16,3
Honduras	56,7	11,5	31,8
Kentsel	30,6	13,3	56,1
Kırsal	69,7	10,5	19,8
Nikaragua	34,7	26,8	38,5
Kentsel	21,6	24	51,4
Kırsal	50	30	20

Tablo 2.12: 1980 Yılında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Toplam, Kentsel ve Kırsal Nüfus Üzerinden Tahmini Yoksulluk Oranları

Kaynak: Comisión Económica para América Latina, "Notas Sobre La Evolucion Del Desarrolo Social Del Istmo Centroamericano Hasta 1980", **CEPAL**, 1982, s. 20.

Tablo 2.12 üzerinde detaylı görüleceği üzere 1980 yılındaki rakamlara bakıldığında dört Orta Amerika ülkesinin de kırsaldaki yoksulluk oranları yaklaşık %75-85 aralığında seyrederken, kentteki yoksulluk oranları %45-55 aralığında gözlemlenmektedir. Kırsaldaki yoksulluğun temel sebepleri arasında sömürge sürecinden bu yana gelen ve önemli krizlere neden olan toprak kullanımı sorunları bulunmaktadır. Bunlardan biri UFCO ve benzeri meyve şirketlerinin Honduras ve Guatemala gibi ülkelerdeki nüfuzu ve imtiyazları sebebiyle ekilebilir toprakların büyük kısımlarını kontrolü altına almasındandır.[133] Bir diğer sebep ise birinci bölümde bahsi geçen hacienda yapılarını elinde tutan yerel tarım oligarşisinin edindiği büyük araziler sebebiyle küçük ve orta köylüye yeterince ekilebilir alan kalmamasıdır.

	Topraksız Tarım İşçileri	Tarım İşgücünde Oranı
El Salvador	75.632	15,6%
Guatemala	107.309	16,5%
Honduras	99.099	26,1%
Nikaragua	87.796	31,4%

Tablo 2.13: 1960'lı Yılların Başında Topraksız Tarım İşçilerinin Sayısı ve Sektörde Oranı

Kaynak: Grupo de Estudio en Tenencia de la Tierra y Desarrollo Rural, "Tenencia De La Tierra Y Desarrollo Rural En Centroamerica, GTT/4/REV.1", CEPAL, 1971, s. 71, (Çevrimiçi) https://repositorio.cepal.org/handle/11362/25080, 12.06.2022; Bulmer-Thomas, **The Political Economy...**, s. 162.

[133] Edelberto Torres Rivas, **History and Society in Central America**, çev. Douglass Sullivan-González, Texas, University of Texas Press, 1993, s. 30-41.

Tablo 2.13 incelendiğinde 1960'lı yıllarda topraksız köylülerin tarım iş gücünde önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir. Tablo 2.14'te aktarılan verilere göre de 1970'li yıllarda kırsal nüfusun yaklaşık olarak %25'ten fazlasının kendi toprağına sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Dahası topraksız köylüler de dahil olmak üzere yeterli toprağa sahip olmayanların oranı Nikaragua'da %59, Honduras'ta %65, Guatemala ve El Salvador'da ise %80'in üzerinde olduğu görülmektedir. 1930'lu yıllarda bile UFCO'nun tüm Orta Amerika ve Karayipler'de 3,5 milyon dönüm arazisi olması, tarım sektörünün yabancı oligarşi elinde toplandığını göstermektedir. Bu haliyle Guatemala'da en büyük toprak sahibi ve işveren haline gelen UFCO ülkedeki %2,2 oranında küçük bir kesimin, ekilebilir arazinin %70'ine sahip olmasına sebep olmaktaydı.[134] Benzer şekilde 1979 yılında gerçekleşen iktidar değişikliği öncesine kadar Somoza iktidarı yönetimindeki Nikaragua'da, toprağın sadece %4'ü, köylülerin %70'i tarafından ekilmekteydi. Buna karşın iki binden daha az kişi toprağın %50'sinden fazlasına sahipti. Toplamda nüfusun %5'inden daha az bir kesimi toprağın %85'ini kontrol ediyordu.[135] El Salvador'da 1971 yılında yapılan bir tarım sayımına göre tüm çiftliklerin %8'ine karşılık gelen 1.951 çiftlik, tüm tarlaların %73'ünü kapsıyordu. Geriye kalan %27'lik alan ise, yaklaşın 250.000 çiftlik arasında bölüştürülmüş durumdaydı.[136] Honduras'ta ise coğrafi yapı sebebiyle yetişmesi kısıtlı olan kahve ve tarım oligarşisinin yeterince güçlenememesiyle[137] toprakların özel mülkiyeti sınırlı kalmıştı.[138] Ancak toprak dağılımında çevre ülkelerde olduğu gibi eşitsizlik hâkimdi. 1974 yılında 5 hektar veya daha küçük araziler, tarım arazilerinin yalnızca %9,1'ine karşılık gelen tüm çiftliklerin %64'ünü oluşturuyordu. Aynı

[134] Grace Livingstone, **America's Backyard: The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror**, London, Zed Books, 2009, s. 17, 26.
[135] Lois Ross, "Nicaragua's Agrarian Reform and Revolution 40 Years On", **rabble.ca**, 17.10.2018, (Çevrimiçi) https://rabble.ca/columnists/nicaraguas-agrarian-reform-and-revolution-40-years/, 20.07.2020.
[136] Donald E. Jacobson, David B. Ehrenthal, "The Economy", **El Salvador: A Country Study**, ed. Richard A. Haggerty, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1990, s. 119.
[137] J. Mark Ruhl, "Agrarian Structure and Political Stability in Honduras", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, C. 26, No: 1, 1984, s. 36.
[138] Bunun temel sebebi Honduras'ın tarım konusunda Kolomb öncesi bir gelenek olan ve *"Ejido"* olarak adlandırılan sistemi uygulamasındandır. Meksika'da da görülen bu sistem, arazilerin bütün bir köy olarak ortak kullanıldığı, bilindik anlamıyla tarım kooperatifine benzer bir yapıdır. Harvey K. Meyer, **Historical Dictionary of Honduras**, New Jersey, The Scarecrow Press, 1976, s. 122.

zamanda, tüm çiftliklerin %0,2'si 500 hektarın üzerinde araziye sahipti ve tarım arazilerinin %22'sini kontrol ediyordu.[139]

(Hektar)	Topraksız	<0,7	0,7-4	4-7	7-35	35-350	>350	Topraksız veya Yetersiz Toprak Sahibi
El Salvador	26,10%	24,40%	36,20%	6,20%	4,90%	2%	0,20%	86,70%
Guatemala	26,60%	15%	42,30%	6,90%	7,40%	1,40%	0,40%	83,90%
Honduras	31,40%	10,30%	24,10%	11,90%	18,10%	3,90%	0,30%	65,80%
Nikaragua	33,80%	1,50%	24,20%	7,90%	18,10%	13,50%	1%	59,50%

Tablo 2.14: 1970 Yılında Seçili Orta Amerika Ülkelerindeki Kırsal Ailelerin Arazi Büyüklüğüne Göre Dağılımı[140]

Kaynak: Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 153; John Weeks, **The Economies of Central America**, New York, Holmes & Meier, 1985, s. 112.

Özellikle Tablo 2.14'te yer alan veriler, bahsi geçen ülkelerdeki birçok toprak reformu denemesinden sonrasını kapsıyor olsa da, halen dağılımdaki dengesizliğin sürdüğünü göstermektedir. Toprak dağılımındaki yoğun eşitsizliklerin giderilmesi büyük toprak sahiplerinin, meyve şirketlerinin ve otoriter rejimlerin başvurmak istediği bir çözüm olmadığı için toprak reformları genelde hem teknik hazırlıkta hem de uygulamada yetersiz kalmış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1960'lı yıllarda kıta genelinde ilgi duyulan ve çeşitli şekillerde uygulanmaya çalışılan toprak reformu 1970'li yıllardan sonra hükümetlerin iş birliği içerisinde olmaması gibi sebeplerden gündemlerden çoğunlukla çıkmıştır.[141]

Yine de Tablo 2.15'te yer alan verilerden 1970'li yıllar ile beraber tekrar yürürlüğe giren reformları görmek mümkündür. Bunların en önemli sebebi ülkelerde oluşan yoğun toplumsal hareketlerin dinmesini sağlayabilmek için öne sürülen ancak yine çok az etki oluşturabilen kanunlardır. Zaten reform konusunda Guatemala, UFCO ve Nikaragua, Somoza sebebiyle oldukça geç kalmış olduğundan, Nikaragua'da reform devrim sonrasında gündeme gelebilmiş, Guatemala'da ise iç savaş sonrasında ateşkes ve barış görüşmeleri hızlandırıcı bir etken olmuştur. El Salvador'da da Guatemala'ya benzer ama bir nebze daha aktif şekilde reform denemelerinde

[139] Richard T. Nelson, "Honduras Country Brief: Property Rights and Land Markets", University of Wisconsin–Madison, Land Tenure Center, 2003, s. 4.
[140] Tabloda 4 hektar altındaki topraklar yetersiz olarak değerlendirilmektedir.
[141] Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 103.

bulunulsa da ciddi sonuç alınamamış, barış görüşmelerinde bir hamle olarak kalmıştır. Bu dönemlere kadar yapılan reformların çoğunda teknik hatalar ve engellemeler bulunduğundan ve ülkelerin yüz ölçümleri ile coğrafi özellikleri sebebiyle ekilebilir arazilerin kısıtlı olmasından ötürü topraksız çiftçilere yeterli toprağı sağlamakta başarısız olunmuştur. Ayrıca Orta Amerika bölgesinin deprem ve kasırga açısından yoğun doğa olaylarına sahne olması, yöre tarımını da olumsuz etkileyen unsurlardan olmuştur.[142]

	Reform Tarihleri	Yararlanan Aile Sayısı	Dağıtılan veya Onaylanan Hektar Miktarı
El Salvador	1932, 1965, 1975, 1980	85.227 (1980)	295.694 (1980)
Guatemala	1952 (İptal edildi), 1955, 1986	50.267 (1955) 1.800 (1986)	664.525 (1955) 16.000 (1986)
Honduras	1877, 1898, 1924, 1936, 1954, 1962/3, 1972, 1975, 1982	5.843 (1962/3) 35.000 (1972/1975)	90.642 (1962/3) 120.000 (1972/1975)
Nikaragua	1963/4, 1979, 1981	8.117 (1963/4)	357.989 (1963/4)

Tablo 2.15: Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Toprak Reformu Yasaları ve Sonuçları

Kaynak: James W. Wilkie, **Measuring Land Reform: Supplement to the Statistical Abstract of Latin America**, Los Angeles, UCLA Latin American Center, 1974, s. 3; Alberto Vargas, "El Salvador Country Brief: Property Rights and Land Markets", University of Wisconsin–Madison, Land Tenure Center, 2003; Susana Lastarria-Cornhiel, "Guatemala Country Brief: Property Rights and Land Markets", University of Wisconsin–Madison, Land Tenure Center, 2003; Nelson, "Honduras Country Brief: Property Rights and Land Markets"; J. David Stanfield, "Insecurity of Land Tenure in Nicaragua", University of Wisconsin–Madison, Land Tenure Center, 1995; William C. Thiesenhusen, **Broken Promises: Agrarian Reform and the Latin American Campesino**, Boulder, Westview Press, 1995, s. 154; Richard Hough, John Kelley, Steve Miller, "Land and Labor in Guatemala: An Assessment", USAID, 1982, s. 52, (Çevrimiçi) https://my.vanderbilt.edu/seligson/files/2013/12/Land-and-Labor-in-Guatemala-An-Assessment.pdf, 13.08.2021; Carmen Diana Deere, Peter Marchetti, "The Worker-Peasant Alliance in the First Year of the Nicaraguan Agarian Reform", **Latin American Perspectives**, C. 8, No: 2, 1981, s. 40-73; Barbara Annis, "The Economy", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 126.

Tarım sektöründeki toprak dağılımı verilerinden görüleceği üzere kırsal alanda yeterli toprağa sahip olmayan kesimin, diğer mülkler üzerinde ücretli işçilik yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak özellikle Dünya Ekonomik Buhranı sonrası başlayan fiyat düşüşleri ve ardından küresel çapta ithal ürünlerine olan yoğun talebin azalışı tarım ekonomisini etkilediğinden, ücretlerde de genel bir düşüş gözlemlenmiştir (Tablo 2.16). Reel ücretler tarım sektöründe çoğunlukla düşüş yaşamakla beraber, tarım dışı sektörlerde, özellikle kentlerde, ücretlerin iniş çıkışlar yaşadığı görülmektedir. Ancak

[142] Céline Charvériat, "Natural Disasters in Latin America and the Caribbean: An Overview of Risk, Working Paper 434", **Inter-American Development Bank**, 2000, s. 14, 16, 17, 30.

tarım ücretleri her dönem tarım dışı ücretlerin altında kalmıştır. Öte yandan ücretler kıyaslandığında Nikaragua'da büyük ölçüde bir üstünlük görülmekte, arkasından sırasıyla El Salvador, Honduras ve Guatemala gelmektedir.

(Dolar)	1965		1970		1975		1980		1984	
	Tarım	Tarım Dışı	Tarım	Tarım Dışı	Tarım	Tarım Dışı	Tarım	Tarım Dışı	Tarım	Tarım Dışı
El Salvador	72	95	68	96	62	123	58	114	36	85
Guatemala	-	51	-	47	23	38	30	40	-	39
Honduras	-	-	-	-	45	77	45	65	49	61
Nikaragua	276	361	243	317	218	283	182	241	-	-

Tablo 2.16: 1965-1984 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Tarım ve Tarım Dışı Sektörlerde Reel Ücretler[143]

Kaynak: Alain de Janvry, Elisabeth Sadoulet, Linda Wilcox, "Rural Labor in Latin America", University of California, California Agricultural Experiment Station Giannini Foundation of Agricultural Economics, 1986, s. 61, 62.

Bahsi geçen ülkelerdeki tarım sektörünün daralması ve sanayi sektöründeki yavaş büyüme hızı, ülkelerin GSYİH'lerinde ve kişi başına düşen GSYİH'lerinde dengesiz artış hızları meydana getirmiştir. Tablo 2.17 ve Tablo 2.18 incelendiğinde 1965 yılına kadar El Salvador ve Nikaragua'da önemli bir büyüme oranı gözükmektedir. Akabinde ise bu büyüme yavaşlamış ve hatta düşüş eğrisi çizmiştir. Guatemala da benzer senaryoyu daha küçük kırılmalarla yaşamıştır. Honduras'a bakıldığında ise iç savaş gibi yoğun çatışmalar yaşanmadığından nispeten istikrarlı bir portre görülmektedir. Dört ülke içerisinde Guatemala'nın başat konumda olduğu söylenebilir. Ardından El Salvador, Honduras ve Nikaragua gelmektedir. GSYİH artış oranları açısından değerlendirildiğinde bölgenin dünya ortalamasına yakın seviyelerde olduğu gözlemlenmektedir. Ancak esas sorun kişi başına düşen GSYİH ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerdir. 1977 dolar sabiti bazında yapılan değerlendirmelere göre, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua kişi başına düşen GSYİH bakımından *"orta gelirli ülkeler"* kategorisine girmiştir.[144] Tablo 2.19'da güncel değerlendirmelere bakıldığında ülkelerin kişi başına düşen GSYİH'leri dünya ve ABD verilerinin oldukça altında kaldığı görülmektedir. Artışlar istikrarlı olamadığı gibi dönem dönem sert düşüşler yaşanmıştır.

[143] Tarım dışı sektörler aynı zamanda kent ücretlerini de kapsamaktadır.
[144] The World Bank, **World Tables: From the Data Files of the World Bank**, Second Edition, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1980, s. 470.

(Milyar Dolar | 2015 Yılı Uluslararası Dolar Sabiti)	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
El Salvador	1,9	3	3,8	4,7	8,4	10,4	13,1	12,5	11,4	12,6
Guatemala	3,5	5,2	5,8	7,6	9,8	13	17,1	22,6	21,4	24,7
Honduras	1,5	1,9	2,1	2,4	3,1	3,9	4,7	6,4	7	8,5
Nikaragua	1	1,4	2,1	2,9	4,8	5,8	7,4	6	6,2	5,2

Tablo 2.17: 1945-1990 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinin GSYİH Değerleri

Kaynak: The World Bank, "GDP (constant 2015 US$) - El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", **World Development Indicators**, (Çevrimiçi) https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.KD&country=SLV,GTM,HND,NIC, 09.04.2022; 1945-1955 yılları arası veriler ve El Salvador'un 1960 yılına dair verisi, yaklaşık olarak ayrıca hesaplanmıştır: Comisión Económica para América Latina, "Notas Sobre La Evolucion...", s. 12; Bulmer-Thomas, **The Political Economy...**, s. 308.

	1945-1950	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990
El Salvador	11,6	5,3	4,7	15,7	4,8	5,2	-0,9	-1,8	2,1
Guatemala	9,7	2,3	6,2	5,8	6,5	6,3	6,4	-1,1	3,1
Honduras	5,3	2,1	2,9	5,8	5,2	4,1	7,2	1,9	4,3
Nikaragua	8,0	10,0	7,6	13,1	4,2	5,5	-3,8	0,7	-3,2

Tablo 2.18: 1945-1990 Yılları Arası 5 Yıllık Dönemlerde Orta Amerika Ülkelerinin Yıllık Ortalama GSYİH Artış Oranları

Kaynak: Tablo 2.17'deki veriler üzerinden hesaplanmıştır. Kıyaslanabilmesi açısından bakılırsa, ABD'de 1965-1970 yılları arası ortalama GSYİH artış %3,3 ve 1985-1990 yılları arası ise 3,4 olarak görülmektedir. The World Bank, "GDP Growth (annual %) - United States", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?contextual=default&end=1990&locations=US&start=1961&view=chart, 10.06.2022.

(Dolar | 2015 Yılı Dolar Sabiti Bazında)	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
El Salvador	1.521	1.654	1.820	2.653	2.897	3.223	2.776	2.347	2.362
Guatemala	1.743	1.665	1.854	2.071	2.398	2.801	3.291	2.718	2.734
Honduras	1.144	1.134	1.197	1.327	1.424	1.467	1.723	1.627	1.704
Nikaragua	1.341	1.734	1.665	2.312	2.376	2.605	1.821	1.650	1.241

Tablo 2.19: 1950-1990 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinin Kişi Başına Düşen GSYİH Değerleri

Kaynak: Genel kıyaslama için diğer veriler şöyledir: 1960 yılında küresel boyutta kişi başına düşen GSYİH ortalaması 3.585 dolar, ABD'de ise 19.135 dolar olup, 1990 yılında sırasıyla 6.789 dolar ve 39.278 dolara yükselmiştir. The World Bank, "GDP Per Capita (constant 2015 US$) - World, United States, European Union, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=1W-US-EU-SV-GT-HN-NI, 14.06.2023; Bulmer-Thomas'ın verileri ayrıca hesaplanarak eklenmiştir. Bulmer-Thomas, **The Political Economy...**, s. 312.

Öte yandan ortalama veriler genel yoksulluğu gösteriyor olsa da, mutlak yoksulluk verileri Tablo 2.20 üzerinden daha net okunmaktadır. Seçili yıllara göre alınan verilerde, nüfusun en alt %20'sini oluşturan kesim toplam gelirin %1 ile %5 arasına sahipken; en üst %5'lik kesim gelirin %32 ile %42'sine sahip olmak arasında gidip gelmektedir. Bu verilere göre dört ülke arasında Honduras, alt kesimin en düşük gelire sahip olduğu ülke olarak, Nikaragua ise üst kesimin en büyük paya sahip olduğu ülke olarak gözlemlenmektedir.

Ülke, Yıl	En Yoksul %20 (Nüfus)	En Zengin %5 (Nüfus)
El Salvador, 1961	4,30%	34%
Guatemala, 1970	5%	35%
Honduras, 1967/68	1,60%	32,90%
Nikaragua, 1970	3,10%	42,40%

Tablo 2.20: Seçili Orta Amerika Ülkelerinde % Gelir Dağılımı[145]

Kaynak: Weeks, **The Economies of Central America**, s. 47; Shail Jain, **Size Distribution of Income: A Compilation of Data**, Washington, D.C., The World Bank, 1975, s. 36, 44, 46; The World Bank, **World Tables...**, s. 463.

Genel gelir dağılımının Gini katsayısı üzerinden değerlendirmesine bakıldığında ise görece yakın değerler gözlemlenmektedir (Tablo 2.21). Bu verilere göre El Salvador eşitsiz gelir dağılımının en yüksek, Guatemala'nın ise en düşük olduğu ülke olarak gözüktüğü söylenebilir.

Ülke	Gini Katsayısı
El Salvador	0,6
Guatemala	0,46
Honduras	0,51
Nikaragua	0,51

Tablo 2.21: 1980 Yılı Verilerine Göre Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Gelir Dağılımında Gini Katsayısı Değerleri[146]

Kaynak: Comisión Económica para América Latina, "Notas Sobre La Evolucion...", s. 18.

Bu bölüm içerisinde incelenen iktisadi verilere bakıldığında dört ülkenin oldukça yakın sosyoekonomik değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bazı

[145] Honduras için hane dağılımı esas alınmıştır. Diğer ülkeler için, yüzdeler ekonomik olarak aktif nüfus veya ekonomik olarak aktif ve işsiz nüfus anlamındadır.
[146] Gelir dağılımı ölçümüne göre katsayı yüksekliği eşitsizliğin yüksekliğini ifade etmektedir.

verilerde Honduras'ın nispeten daha olumsuz, Nikaragua'nın daha olumlu özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan şüphesiz devletlerin altyapısal özelliklerini sadece ekonomik bazda ele almak eksik bir analiz oluşturur. Bu bakımdan askerî kapasiteler ve polis ağı gibi özelliklere de kıyas amacıyla kısaca bakmak çalışmanın savunduğu yaklaşıma argüman üretecektir.[147] Öncelikli olarak Orta Amerika'nın coğrafi şartları, dağlık bölgeleri ve ormanlık alanları küçük ve hızlı konum alabilecek araçlara gereksinim duyduğundan ağır tanklar veya ağır uçaklar gibi büyük askerî araçlara fazla yer verilmediği anlaşılmaktadır. Bunlar yerine hafif tanklar, zırhlı mobilize araçlar, obüs, havan topları, küçük botlar, küçük savaş uçakları, bombardıman uçakları, eğitim uçakları ve özellikle hem kentlerde hem de kırsalda hızlı bir şekilde etkili olabilmek için helikopterler tercih edildiği görülmektedir. 1979 yılı öncesine kadar da bu birimlerin 50'yi geçmediği anlaşılmaktadır. 1979 yılı sonrasında ise Nikaragua'da yaşanan devrim sonrasında teçhizatlarda ve envanterde artışlar yaşanmıştır.[148]

	El Salvador		Guatemala		Honduras		Nikaragua	
	78-79	85-86	78-79	85-86	78-79	85-86	78-79	85-86
Asker	7.130	41.650	14.270	31.700	14.200	16.600	7.100	62.850
Paramiliter kuvvetler	3.000	11.000	3.000	15.000	3.000 (78-79)		4.000 (78-79)	
Polis gücü	4.000	7.000	11.700 - 14.600 (1981)	11.600	4.500 (1983)	5.000	2.000 (78-79)	8.000

Tablo 2.22: Seçili Orta Amerika Ülkelerinde 1978-1979 Yılları Askerî ve Polis Gücü Kapasiteleri

Kaynak: The International Institute for Strategic Studies, **The Military Balance 1978-1979**, s. 75, 78; The International Institute for Strategic Studies, **The Military Balance 1985-1986**, s. 148-153; Polis gücü verileri için bkz.: Ropp, "National Security", s. 222; Charters, Tugwell, "Insurgency and Counterinsurgency...", s. 120, 155, 156; Vásquez, "Policías de Ayer y Hoy".

[147] Şüphesiz otoriter devletlerin baskı aygıtları askerî kapasitelerine ve polis gücüne bağlıdır. Bunun yanı sıra ABD'de de politik manipülasyonları için dış ülkelerdeki ordu ve polis güçleriyle bağlar kurmuştur. Chomsky, **How the World Works**, s. 26.

[148] The International Institute for Strategic Studies, **The Military Balance 1978-1979**, London, IISS, 1978, s. 75, 78; The International Institute for Strategic Studies, **The Military Balance 1985-1986**, London, IISS, 1985, s. 148-153; Polis gücü verileri için bkz.: Steve C. Ropp, "National Security", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1983, s. 222; Charters, Tugwell, "Insurgency and Counterinsurgency...", s. 120, 155, 156; Vladimir Vásquez, "Policías de Ayer y Hoy", **La Prensa**, 2015, (Çevrimiçi) https://www.laprensani.com/2015/08/09/suplemento/la-prensa-domingo/1880715-policias-de-ayer-y-hoy, 22.06.2021.

Tablo 2.22'de görüleceği üzere 1980'li yıllarda ülkelerdeki personel sayısı önemli bir düzeyde yükseltilmiştir. Bununla beraber kolluk kuvveti ve paramiliter kuvvet sayısında da artış gözlemlenmektedir. 1970'li ve 1980'li yıllarda devam eden iç savaşların nedeni ve sonuçları bu verilerden anlaşılabilmektedir. Öte yandan şiddet yanlısı örgütlenmeler de gerilla savaşında görüldüğü gibi kırsalda, ormanlık ve dağlık alanlarda konuşlandığı ve ağır silahlara erişimleri olmadığı için tüfek, havan topu, el yapımı bombalar gibi hafif silahlarla hızlı mobilize olmaya yönelmiştir. Silahları genelde kısıtlı miktarda SSCB ve Küba'dan, uluslararası silah karaborsası, eski ordu mensupları, ele geçirilen ordu karargâhları ve askerlerinden edinerek envanterlerine eklemişlerdir.

	(1)	(2)	(3)	(4)
El Salvador	10	2,1	8	11,6
Guatemala	10	2,5	3	8,9
Honduras	11	4,1	2	13,2
Nikaragua	21	3	3	12,8

Tablo 2.23: Seçili Orta Amerika Ülkelerinin Altyapısal Değerlendirmeleri[149]
Kaynak: Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 251.

Goodwin'in Tablo 2.23'te özetlediği değerlendirmeler üzerinden toparlanacak olursa dört ülkenin de gerek ekonomik gerek demografik gerekse de askerî altyapılarının oldukça yakın olduğu anlaşılmaktadır. Tablo üzerinde 1 numaralı sütunda dikkat çeken bir husus ise 1972 yılında Nikaragua'da tüm diğer ülkelerin iki katı kadar askerî harcama yapıldığıdır. Buna rağmen devrim hareketleri engellenememiş ve 1979 yılında iktidar devrilmiştir. Öte yandan 3 numaralı sütunda El Salvador hava kuvvetlerinin 1971 yılındaki görece yüksekliğinin ilerleyen başlıklarda değinilecek olan Futbol Savaşı sonrasında hava kuvvetlerine yönelik yapılan atılımlardan kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim ülkelerin kıyaslanarak ele

[149] Goodwin bu değerlendirme tablosunu 1971-1995 yılları arasında yayımlanan birkaç resmî istatistik kaynağından topladığı veriler üzerinden kendi hesaplandırmalarına dayandırarak oluşturmuştur. (1) numaralı sütun 1972 yılında kişi başına düşen askerî harcamalara yönelik değerdir. (2) numaralı sütun 1972 yılında paramiliter kuvvetler de dahil olmak üzere 1.000 kişi başına düşen askerî güçlere yönelik değerdir. (3) numaralı sütun 1971 yılında kara alanının kilometrekaresi başına düşen helikopterler, nakliye ve keşif uçakları dahil tüm askerî uçakların 10.000 katına karşılık değerdir. (4) numaralı sütun 1972 yılı GSMH'sinin yüzdesel olarak toplam devlet cari gelirinin değeridir. Orijinal tablodaki diğer ülkeler ve 1995 yılı otoyol, demiryolu verileri dahil edilmemiştir.

alınan kapasiteleri göz önünde bulundurulduğunda toplumsal hareketler konusunda değişken faktörler olmadıkları anlaşılmaktadır.

2.2. Siyasal Sistemleri Etkileyen İç Unsurlar

Robert H. Holden'in Orta Amerika üzerine yaptığı çalışmalardaki temel varsayımı, bölgedeki devlet destekli şiddetin kaynaklarını incelemenin en iyi yolunun devletlerin oluşum sürecindeki hem ulusal hem de uluslararası etkileşimlerin yansımalarını incelemekten geçtiği yönündedir.[150] Buradan hareketle, ilerleyen başlıklarda Latin Amerika ve Orta Amerika özelinde gelişim gösteren ve siyasal sistemlerin veya toplumsal hareketlerin yapısına etki etme ihtimali olan ekonomik, toplumsal ve siyasal unsurlar bağımlılık teorisi göz önünde bulundurularak incelenecektir.

2.2.1. Manevi Düzlemde Sosyokültürel Bir İsyan: Kurtuluş Teolojisi

Latin Amerika coğrafyasında cereyan eden isyan, direniş, devrim gibi toplumsal hareketleri incelerken göz ardı edilmemesi gereken bir konu, bu yöreye özgü olarak ortaya çıkan *"Kurtuluş Teolojisi"* (Liberation Theology) yorumudur.[151] Birinci bölümde incelenen toplumsal hareket teorilerinde vurgulandığı üzere kitlesel hareketlerde kültür, algı ve dünyayı yorumlama önemli bir motivasyondur. Bu bağlamda Latin Amerika inanç değerlerinde ve kilise yapılarında özellikle 20. yüzyılın Soğuk Savaşı içeren çatışmalı döneminde Kurtuluş Teolojisi ortaya çıkıp, yoksul kesimin, işsizlerin, köylü ve çiftçinin haklarını savunarak bilinç aşılayan bir halk teolojisi haline gelmiştir.[152] Teolojinin oluşum süreçlerine bakıldığında 1968 yılında düzenlenen Medellín konferansının yanı sıra Peru'da Rahip Gustavo Gutiérrez[153]

---

[150] Robert H. Holden, "Securing Central America Against Communism: The United States and the Modernization of Surveillance in the Cold War", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, C. 41, No: 1, 1999, s. 22.

[151] Teolojinin başlangıcı için Latin Amerika coğrafyası esas alınsa da, dünyanın başka bölgelerinde de farklı yorumları ortaya çıkmıştır. Christopher Rowland (ed.), "Introduction: The Theology of Liberation", **The Cambridge Companion to Liberation Theology**, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 6.

[152] Akın Üstünyer, "Kurtuluş Teolojisi Hareketi Üzerine Bir İnceleme: Latin Amerika Örneği", **Oksident**, C. 3, No: 1, 2021, s. 36.

[153] İlahiyat profesörü olan Rahip Gutiérrez, konuşmaları ve eserleriyle Kurtuluş Teolojisi'nin kurucusu olarak anılmaktadır. Olle Kristenson, **Pastor in the Shadow of Violence: Gustavo Gutiérrez as a Public Pastoral Theologian in Peru in the 1980s and 1990s**, Uppsala, Teologiska Institutionen, 2009, s. 6; Ancak ilk kurtuluş teologunu İspanyol papaz Bartolomé de las Casas'a kadar götüren kaynaklar da

tarafından gerçekleştirilen konferansın Kurtuluş Teolojisi'nin önemli bir yapı taşını oluşturduğu söylenebilir.[154] Bu konferans ile Pablo Richard'ın deyişiyle *"kalkınmacı türden pratiğe bağlı dünya görüşünden, kurtuluş pratiğine bağlı dünya görüşüne açık bir kırılma ve sıçrama"* meydana gelmiştir.[155] Zira gençlik faktörünün önemli bir rol oynadığı bu kırılmada, kiliselerin genç üyeleri siyasal ve sosyal mevzulara yönelik yenilikçi ve radikal bir tavır sergilemeye başlamışlardır. Çünkü yoksulluğun, baskının ve şiddetin nedenlerini teoloji anlatıları çerçevesinde açıklamak gerekiyor olsa da, hepsini önleyebilmek için somut uygulamalara yönelinmesi hasıl olmuştur.[156]

Christopher Rowland'a göre Kurtuluş Teolojisi ilk olarak sıradan insanların gündelik yoksulluk tecrübelerinden temellenir. Bu tecrübeleri de dinî unsurların yorumlarına dayandırır ve birçok kilise yaşamının içerisinde bulunduğunu vurgular. Zira yaklaşım, kırsal ya da kentsel bölgelerde yapılan toplantılarda, ibadetlerde ve insanlık için yürütülen projelerde ortaya çıkmıştır. Bu haliyle, sadece teorisyenlerin

---

bulunmaktadır. Örneğin Erik Camayd-Freixas Kurtuluş Teolojisi'nin argümanlarında özgünlük olmadığını ve bu yaklaşımın, Casas'ın görüş ve stratejilerinde yer aldığını belirtmektedir. Erik Camayd-Freixas, "Teaching Liberation Theology: The Legacy of Las Casas", **Approaches to Teaching the Writings of Bartolomé de Las Casas**, ed. Santa Arias, Eyda M. Merediz, New York, Modern Language Association, 2008, s. 187; Zira, İspanya'nın sömürge bölgesi olan Yeni İspanya'ya atanan ilk papaz Bartolomé de las Casas, görüşleriyle ve objektif tarihçiliğiyle, uluslararası hukuk ve insan hakları ile beraber yerlilerin haklarını savunmasının yanı sıra köleliğe karşı çıkan ilk Avrupalı olması sebebiyle zamanın ötesinde görülmektedir. Oktay Etiman, "Çevirmenin Notu", **Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2014, s. 7-16; Gutiérrez ise Casas'ın bu şekilde nitelendirilmesini anlamlı görür ve saygı gösterir ancak kendisi bu tanımlamayı tam anlamıyla uygun görmediği için tercih etmemektedir. Gustavo Gutiérrez, **Las Casas: In Search of the Poor of Jesus Christ**, çev. Robert R. Barr, New York, Orbis Books, 1993, s. 8.

[154] Teolojinin temelleri büyük oranda 1968 yılında Medellín'de gerçekleştirilen konferansta atılmıştır. Robert Mackin, "Liberation Theology and Social Movements", **Handbook of Social Movements Across Latin America**, ed. Paul Almeida, Allen Cordero Ulate, Handbooks of Sociology and Social Research, Dordrecht, Springer, 2015, s. 101; Ancak Kurtuluş Teolojisi'nin Batı Avrupa teologlarından ve akımlarından etkilendiği de iddia edilmektedir. Gustavo Gutiérrez'in 1950'li yıllarda Avrupa'da eğitim alması, iddianın desteklenmesi için kullanılan argümanlardandır. Gerd-Rainer Horn, **Western European Liberation Theology: The First Wave (1924-1959)**, Oxford, Oxford University Press, 2008, s. 292-301.

[155] Pablo Richard, **Death of Christendoms, Birth of the Church: Historical Analysis and Theological Interpretation of the Church in Latin America**, çev. Phillip Berryman, New York, Orbis Books, 1987, s. 145; İngilizce karşılığı *"Liberation Theology"* olan kavram içerisinde Gutiérrez, dinî anlamda günahlardan ve kötülüklerden arınmak manasına gelen *"salvation"* nosyonunu da *"liberation"* ile eşitleyerek kullanmaktadır. Böylece bireyin toplumsal ve politik olarak özgürleşmesi ve kötülüklerden kurtuluşunu aynı potada eritmeye çalışır. Gustavo Gutiérrez, **A Theology of Liberation: History, Politics, and Salvation**, çev. Caridad Inda, John Eagleson, Revised Version, New York, Orbis Books, 1988, s. xiv, xxxvii, xxxix, 29, 83-105; Frederick Sontag, "Liberation Theology and Its View of Politieal Violence", **Journal of Church and State**, C. 31, No: 2, 1989, s. 280.

[156] Ergun Aydınoğlu, **Brezilya İşçi Partisi Deneyimi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1991, s. 95, 96.

değil bizzat mücadeleyi veren ve yoksullukla savaşan insanların ürettiği bir yorumdur. Böylece de baskı ve yoksulluğa karşı yeni bir beklenti ve umut oluşturmuştur.[157] Gustavo Gutiérrez de teolojinin çıkış noktasını *"yok sayılanların var olmasına"* bağlamaktadır. Bu aslında bir değişimin ve onunla gelen farkındalığın ifadesidir. Çünkü Latin Amerika'daki nüfusun büyük çoğunluğundaki yoksulluğun uzun dönemler boyunca toplumda benimsenmesine ve benimsettirilmesine yönelik algıların kırılması; insanların direnmeye, toplumsal hareketlere katılmaya, adalet mücadelelerine girmeye başlaması; örgütlenmelerin ortaya çıkması; yerli halkların haklarının farkına varması; hatta gerilla şiddetine varıncaya kadar tüm toplumsal kırılmalara tanıklık eden Soğuk Savaş döneminde otoriter ve baskıcı yönetimlere meydan okunması, bir anlamda yoksul insanların kendi kaderlerini yine kendilerinin tayin edebileceklerini görmeye başladıklarına işaret etmektedir. Bu gelişim, insanların inançları üzerinde de izler bırakmaktadır.[158] Bu bakımdan Kurtuluş Teolojisi'nin diğer teolojilerden önemli bir farkı pratik yönünün daha belirgin olmasıdır.[159] İdeolojik altyapısına bakıldığında sömürge sonrası bağımsızlıkçı hareketlerin ve Marksist izlerin teolojide görüldüğü belirtilmektedir.[160] Dolayısıyla Kurtuluş Teolojisi, Hristiyan kültüründen yola çıkarak, Engels'in *"kölelerin ve ezilenlerin dini"* anlayışına varmaktadır. Marksizm'den yararlanılan anti-emperyalizm gibi noktalar olduğu kadar, yine Marksizm'de görülmesi mümkün olan dinsizlik gibi temelden

[157] Rowland, "Introduction: The Theology of Liberation", s. 1, 2.
[158] Gustavo Gutiérrez, "The Task and Content of Liberation Theology", **The Cambridge Companion to Liberation Theology**, ed. Christopher Rowland, çev. Judith Condor, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 20-22.
[159] Üstünyer, "Kurtuluş Teolojisi Hareketi...", s. 40; Valdemar Boff, Ergun Aydınoğlu, "Kurtuluş Teolojisi Röportajına Giriş", **Brezilya İşçi Partisi Deneyimi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1991, s. 105.
[160] Hüseyin Ahsen Akdal, "Kurtuluş Teolojisi Hareketinin Düşünsel ve Toplumsal Kaynakları", İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 86, 87; Ne var ki teolojinin özellikle Marksizm ile kurduğu iddia edilen ilişki genel olarak eleştiriye uğramıştır. Üstünyer, "Kurtuluş Teolojisi Hareketi...", s. 46; Bu sebeple yaklaşımı benimseyen teologlar, Marksizm ile kurulan bağlara açıklama getirmeye çalışmışlardır. Örneğin ilahiyat profesörü Rahip Leonardo Boff ve kardeşi Profesör Clodovis Boff, Kurtuluş Teolojisi'nde Marksizm'in asla özne olarak ele alınmadığını sadece yoksul kesimlerle ilgili olarak işlendiğini vurgulamaktadır. Bu yoruma göre Kurtuluş Teolojisi, Marksizm'i yoksulluğun sebepleri ve çözümleri konusunda bilgilenmek amacıyla kullanmaktadır. Dolayısıyla Marksizm'e herhangi bir kutsallık atfedilmemekle beraber Marksizm'in metodolojik olarak kabul gören ve *"ezilen"* kesimlerin dünyasını anlamayı kolaylaştıran bazı nosyonlarını dikkate alır. Bu nosyonlar şu şekilde özetlenmektedir: Ekonomik faktörlerin önemi; sınıf mücadelesine dikkat edilmesi; dinî olanlar da dahil olmak üzere ideolojilerin gücü. Leonardo Boff, Clodovis Boff, **Introducing Liberation Theology**, çev. Paul Burns, Third Printing, New York, Orbis Books, 1989, s. 27, 28.

reddedilen unsurlar da bulunmaktadır. Ancak sorunların ortaya çıkışında sorumluluk üstlenerek kilise eleştirisi yapmayı ihmal etmemektedirler.[161]

Bu açıdan teolojinin sorunları tanımlayabilmesi ve çözüm üretebilmesi için pragmatik ve eklektik bir yapıda olduğu söylenebilir. En nihayetinde teolojideki Marksizm, katı doktriner bazda ele alınmamaktadır. Gramsci, Che Guevara, Althusser gibi literatüre katkı sunan her yoruma dikkat edilmektedir. Ayrıca sınıfsal ve iktisadi düşüncelerden şekillendiği yönündeki açıklamalardan ötürü teolojinin Latin Amerika'ya özgü ortaya sürülen ve önceki bölümde açıklanan bağımlılık teorisi ile de bağları olduğu söylenebilir. Zira teoloji şunun farkına varmıştır: Bağımlı ekonomiler, gelişmiş ekonomilere hizmet etmekten öteye gidememektedir. Bağımlılığın önlenebilmesi için de yoksul halk kitleleri örgütlenmelidir.[162] Uygulamadaki örneklere bakıldığında Orta Amerika'da 1970'li yıllarda kırsalda Kurtuluş Teolojisi'ni benimseyen Hristiyan grupların bir sivil toplum aygıtına dönüşerek kooperatiflerle örgütlendiği, bu halk örgütlenmelerinde eğitim ve bilinç sağladığı, hatta kooperatif üyelerinin birbirlerini her şartta korumalarına yardımcı olduğu görülmektedir. Böylece kırsal kesimde iktidar baskısının etkisi kırılmaya çalışılarak, direnişlerin önü açılmıştır.[163] Dolayısıyla Rowland ortada yeni bir teolojiden ziyade uygulamada yeni bir yöntem olduğunu vurgular. Yeni yöntem hayattan kopuk olarak değil, yoksullara ve dışlananlara bir çözüm sunarak ortaya çıkmaktadır.[164] Teolojinin temel varsayımları bazında Gutiérrez *"kurtuluş"*u üç başlıkta toplayıp açıklamıştır:

- Yoksulluğa ve adaletsizliğe sebep olan sosyoekonomik yapıların kaldırılmasını ve ötekileştirilenlere saygı duyulan yeni bir toplumun inşasını hedefleyen, politik ve toplumsal kurtuluş.

[161] Aydınoğlu, **Brezilya İşçi Partisi Deneyimi**, s. 100, 101.
[162] Boff, Aydınoğlu, "Kurtuluş Teolojisi Röportajına Giriş", s. 107-109.
[163] Jenny Pearce, **Promised Land: Peasant Rebellion in Chalatenango, El Salvador**, London, Latin America Bureau, 1986, s. 143, 144; Bu durumu doğrular nitelikte Gutiérrez de bağımlılık teorisinin önemine vurgu yapar ve teorinin Latin Amerika'daki sosyoekonomik gerçekliğin anlaşılmasında önemli bir araç olduğunu belirtir. Ayrıca, 1960'lı yıllar ile beraber çok sık kullanılan bağımlılık teorisinin, yöredeki ve toplumdaki ekonomik zayıflığın farkına varılması, yapısal analizlere konu edilmesi ve çözüm arayışlarına girilmesi açısından sağladığı katkıları sayesinde Kurtuluş Teolojisi içerisinde de yer aldığını ekler. Fakat bağımlılık teorisini de dışsal faktörlere gereğinden fazla vurgu yapması gibi noktalarda eleştirerek, değişen uluslararası konjonktürde artık bölgenin yapısını analiz etmekte yetersiz kaldığı belirtilir. Gutiérrez, "The Task and Content of Liberation Theology", s. 22, 23.
[164] Rowland, "Introduction: The Theology of Liberation", s. 3, 4.

- İnsanların özgürce ve onurlu bir şekilde kendilerini geliştirme potansiyellerini engelleyen her şeyden kurtarılması için, insani kurtuluş.
- Adaletsizliğin ortadan kaldırılması için bencillik ve günahtan kurtuluş.[165]

Bu bakımlardan Kurtuluş Teolojisi'nde uygulama, gerçek ve özgürlük birbirlerinden ayrılmaz durumdadır.[166] Dolayısıyla kurtuluş teologları konferans, kitap ve makale gibi akademik üretimler yapmanın yanı sıra devamlı bir şekilde halk ile beraber hareket ederek çalışmışlar ve teolojiyi uygulama ve hayatın içinden donelerle ilerletmişlerdir. Boff'ların da belirttiği üzere kurtuluş teologlarını halkın toplandığı yerlerde, toplantılarda, çalışma gruplarında, kırsal sorunlarda, kadınlara karşı yapılan ayrımcılık tartışmalarında, etnik azınlık grupları ve kültürlerinin sorunları üzerine yapılan tartışmalarda danışman olarak görmek mümkündür. Toplumdan gelen sorunları dinlerler, derinleştirirler, tartışırlar ve yorumlarlar.[167] Latin Amerika'da yaşanan birçok toplumsal harekette Kurtuluş Teolojisi'ni savunan kilise ve din görevlilerinin hareketlere destek verdiği bilinmektedir.[168] Keza Gutiérrez *"Kilise, sessizliği veya dostane ilişkileriyle diktatörce ve baskıcı bir hükümete meşruiyet kazandırdığında, salt dinî bir rolü yerine getiriyor mu?"* diye sorarak kiliselerin baskıcı yönetimlere sessiz kalmasını bile eleştirmiştir. Dahası, "*Latin Amerika'da kilise, kendisini farklı şekillerde mevcut olan şiddetin ortasında, devrim sürecinin içine yerleştirmelidir."*[169] şeklinde keskin bir tavır da belirtmiştir. Ne var ki Gutiérrez hareketleri destekliyor olsa da şiddet eylemlerinin izin verilen sınırlarını net bir şekilde belirtmemiştir.[170] Ancak 1970 yılında yayımlanan bir makalesinde *"Latin Amerika'yı*

---

[165] Gutiérrez, "The Task and Content of Liberation Theology", s. 26, 27.
[166] Zoe Bennett, "'Action is the Life of All': The Praxis-Based Epistemology of Liberation Theology", **The Cambridge Companion to Liberation Theology**, ed. Christopher Rowland, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 39.
[167] Boff, Boff, **Introducing Liberation Theology**, s. 20.
[168] Mackin, "Liberation Theology and Social Movements", s. 101. Bu konuya ilerleyen başlıklarda daha detaylı yer verilecektir.
[169] Gutiérrez, **A Theology of Liberation...**, s. 40, 75.
[170] Bu konuda Frederick Sontag, Hristiyanlıkta şiddet kullanımının gerekçelendirildiği bir nokta olmadığını vurgulamakla beraber yine de bireyin bu tür araçları kullanmanın sorumluluğunu omuzlarına almak isterse, şiddete ve yıkıma başvurabileceğini belirtmektedir. Öte yandan örneğin ABD'de yaşayan bir insan için şiddet içermeyen bir devrimi takip etmenin kolay olduğunu, ancak Güney ve Orta Amerika gibi birey özgürlüklerinin çok zor bulunduğu askerî iktidarların hâkim olduğu örneklerden yola çıkarak herhangi bir protestonun şiddetle bastırılabildiği, açık bir şekilde askerî güç ve otokratik siyasi yönetimle karşı karşıya kalındığında, güçten başka hiçbir şeyin değişimi başaramayacağının kolaylıkla görülebildiğini öne sürmektedir. Zira Sontag bu gibi durumlarda, güç ve şiddete başvurmak istemeden

ezilen ve tahakküm altına alınan bir kıta olarak etiketlemek, bizi doğal olarak kurtuluştan söz etmeye ve buna göre hareket etmeye sevk ediyor." diyerek baskıya karşı zaruri bir direnişin kaçınılmaz olduğunu da dile getirmektedir. Ek olarak *"(...) kıtamızdaki birçokları için bu kurtuluş, er ya da geç şiddet yollarından geçmek zorunda kalacak."*[171] cümlesiyle de bölgedeki kurtuluşun sağlanması için şiddet kullanmanın zorunluluğunu vurgulamaktadır. Valdemar Boff, Kurtuluş Teolojisi ve şiddet ilişkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. 1960'lı yıllarda birçok rahibin silahlı mücadeleye katıldığını belirten Boff, teolojinin çözüm üretmede şiddetten kaçınmadığını ve kaçınmaması gerektiğini vurgular. Öncelik her bölgede yoksul halkla beraber birimler ve gruplar oluşturmaktır. Böylece aydınlanma ve bilinçlenme için çaba gösterilerek, topyekûn kurtuluşa geçilecektir. Boff'a göre, barış ve demokrasi temel ilke olarak belirlense de, yoksul halk *"şiddetten başka çare yok"* derse, yani başka türlü bir direniş ya da mücadele biçimi bir çıkış yolu kalmazsa şiddetin reddedilmesi mümkün değildir.[172] Tüm bu bilgilerin ışığında teolojinin Latin Amerika'da uzun bir süre benimsenerek toplumsal hareketlerin gelişimini etkilediği ve meşrulaştırılarak çekim gücünü arttırdığı söylenebilir. Özellikle dördüncü bölümde görüleceği üzere teolojiyi destekleyen kiliseler ve din görevlileri devlet terörü karşısında silahlı mücadele konusunda onay vermek bir yana, bizzat örgütlere katılım göstererek çatışmaların içinde yer almışlardır. Bu durum şiddet yanlısı muhalif örgütlerin toplumsal kabul görmesine neden olmuş ve hatta kadınların da gerilla örgütlerine katılımını yoğun bir şekilde arttırarak toplumsal hareketlerde yer almasını sağlayan bir etken haline gelmiştir.[173] Teolojinin içerisinde yer alan kurtuluş vurgusu politik bir nosyonu içerdiği için bireyleri otoriter rejimlerden kurtarmayı da hedefleyen

---

özgürlük/kurtuluş kavramından bahsetmenin, tüm bu konuşmaları ya hüsrana ya da önemsizliğe mahkûm edebileceğini iddia etmektedir. Sontag, "Liberation Theology and Its View of Politieal Violence", s. 282-285.

[171] Gustavo Gutiérrez, "Notes for a Theology of Liberation", **Theological Studies**, C. 31, No: 2, 1970, s. 249, 250.

[172] Boff, Aydınoğlu, "Kurtuluş Teolojisi Röportajına Giriş", s. 109-111.

[173] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 135; Ilja A. Luciak, **After the Revolution: Gender and Democracy in El Salvador, Nicaragua, and Guatemala**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2001, s. 13; Öte yandan tüm Latin Amerika ülkelerindeki kiliselerin topyekûn bir şekilde Kurtuluş Teolojisi'ni benimsedikleri ve toplumsal hareketleri destekledikleri elbet söylenememektedir. İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere kilise hiyerarşisinin rejimi desteklerken, aktivist rahiplerin hareketlere destek vererek bölünmelerin yaşandığı dönemler olmuştur. Bahman Bakhtiari, "Revolution and the Church in Nicaragua and El Salvador", **Journal of Church and State**, C. 28, No: 1, 1986, s. 20.

bir motivasyon sağlamıştır. Nitekim Gutiérrez, Kurtuluş Teolojisini *"(...) baskı, adaletsizlik ve ölüm dünyasında yaşam Sözü'nü sunma girişimidir*." diyerek özetlemektedir.[174]

2.2.2. Latin Amerikancı Yaklaşımlar: Orta Amerika Özelinde Bölgesel Entegrasyon Dinamikleri ve Sorunları

Latin Amerika ve Orta Amerika tarihine bakıldığında, bağımsızlık sürecinden bu yana belirgin bir şekilde entegrasyon[175] ve birleşme çabaları bulunduğu görülmektedir. Bu çabaların kimileri birleşik devletler ve federasyon denemeleri gibi başarısızlıkla sonuçlanmış, kimileri ise politik, ekonomik ve kültürel örgütlenmeler olarak başarıya ulaşarak ülkeler arası iletişimi, koordinasyonu ve iş birliklerini güçlendirmiştir. Bu sayede bölgesel kalkınma, krizlerin çözümleri, barış ve asayişin kalıcı hale getirilmesi gibi konular hedeflenmiş ve uluslararası alanda da Latin Amerika kimliği ve kültürü güçlendirilmeye çalışılmıştır. Latin Amerika'ya özgü bölgesel ilk örgütler 1820'li yıllarda, bağımsızlığı pekiştirmek amacıyla istikrarlı, dostane ve üretken ilişkiler tesis edebilmenin yanı sıra güvenlik kaygılarına yönelik bir önlem amacıyla da kurulmaya başlanmıştır.[176] Latin Amerika'daki bu çabaları Simón Bolívar'ın fikirlerine kadar götürmek mümkündür. Bölgenin bağımsızlık mücadelesine hem siyasi hem de askerî anlamda liderlik etmiş olan Bolívar, kıta hakkında halen geçerliliğini koruyan fikirler öne sürmüştür. Özellikle, sömürge dönemi, şiddet, acı ve etnik çeşitlilik gibi birçok unsurdan oluşan kültürel yelpazenin tamamen yeni bir demografi ve halk oluşturduğunu vurgulayan Bolívar'a göre bu halkın bağımsızlığını kazanarak elde ettiği özgürlük, tüm vatandaşların ortak noktada

[174] Gutiérrez, "The Task and Content of Liberation Theology", s. 37.

[175] Entegrasyon veya bütünleşme, devletler arasında iktisadi ve siyasi ulus üstü kurumlar oluşturarak egemenlik yetkilerinin bu ulus üstü kurumlara devredilmesi anlamına geldiğinden, başlatılması ve ilerletilmesi zor bir süreç olarak görülmektedir. Niteliklerine bakıldığında siyasal bütünleşme bölgesel barış ve güvenlik ortamı sağlarken, iktisadi bütünleşme toplumsal refahı arttırmak için piyasaya yönelik imkânların çoğaltılarak engellerin azaltılmasını hedeflemektedir. Tüm bunların başarıya ulaşabilmesi teknik, kültürel, iktisadi, siyasal, hukuki, coğrafi, vb. bazı ön koşulları gerektirir. Koşulların yeterince oluşmaması, süreçleri yavaşlatan veya sonlandıran bir duruma getirebilmektedir. Caner Sancaktar, "Devletler Arası Bütünleşme: Boyutlar ve Koşullar", **Turan-Sam**, C. 13, No: 49, 2021, s. 138, 139.

[176] Jorge I. Domínguez, "International Cooperation in Latin America: The Design of Regional Institutions by Slow Accretion", **Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective**, ed. Amitav Acharya, Alastair Iain Johnston, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 83.

buluştuğu toplumsal bir gerçekliktir. Bolívar'ın fikirlerindeki bu ortaklık ve kıtasal yurttaşlık vurgusu *"Pan-Amerikanizm"* (Pan-Americanism) düşüncesinin de temellerini oluşturmuştur. Ayrıca Bolívar, Pan-Amerikanizm ile bir Latin Amerika yurttaşlığı ve birliğini tasavvur ederken, ABD hegemonyasından uzak durulabilecek bir duvarı da ima etmiştir.[177] Bolívar, kendi tabiriyle İspanyol Amerikası'na yönelik öne sürdüğü ulusçuluk fikriyle *"daha büyük bir Amerika"* için tekil ulusların ötesinde bir vizyonu hedeflemiştir. Ancak her bağımsız Latin Amerika ülkesindeki farklılıkları kabul ederek, Amerika'yı tek bir ulus olarak görmediğini de belirtmiştir. Zaten Bolívar'a göre tüm Amerika'nın tek bir hükümet tarafından idare edilmesi mümkün olmadığı için İspanyol Amerikası uluslarının arasında bir lig veya konfederasyon kurulması daha olasıydı.[178] Dolayısıyla, 1823 tarihli Monroe Doktrini'nden tam 3 yıl sonra 1826 yılında, Latin Amerika'da bir konfederasyon arayışında olan Bolívar[179] tarafından düzenlenen Panama Kongresi'nin Pan-Amerikanizm için bir başlangıç sayılması anlamlıdır.[180] Kongre her ne kadar önemli sonuçlara ulaşamasa da Amerika içi ilişkilerin gelişiminde önemli bir rol oynamış ve ABD'nin Latin Amerika üzerinde hegemonya kurma çabalarının karşısında duran, eşitlikleri ve köleliğin sona erdirilmesini vurgulayan vatansever bir manifestoya dönüşmüştür.[181] 19. yüzyıl boyunca devam eden kongrelerin ardından yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında ise ABD'nin Pan-Amerikanizm fikrini kontrolü altına aldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar ABD politikacıları tarafından 19. yüzyıl ortalarında ticaret amaçlı kıta birliği fikirleri dile getirilse de esas olarak 1889-1892 yılları arasında ABD dışişleri bakanlığı yapmış olan James G. Blaine'in çalışmalarıyla ABD'nin kıtada etkin rol almak istediği görülmektedir.[182]

---

[177] Sara Castro-Klarén, "Framing Pan-Americanism: Simón Bolívar's Findings", **CR: The New Centennial Review**, C. 3, No: 1, 2003, s. 30-32, 47.
[178] John Lynch, **Simón Bolívar: A Life**, Paperback Edition, New Haven, Yale University Press, 2007, s. 212-217.
[179] Buket Önal, "Latin Amerika Bölgesindeki Ekonomik Entegrasyon Modelleri", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 1**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, s. 23, 24.
[180] M. Semih Gemalmaz, **Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Latin Amerika'da İnsan Hakları**, Üçüncü Basım, İstanbul, Kavram Yayınları, 1994, s. 37.
[181] Ralph Sanders, "Congressional Reaction in the United States to the Panama Congress of 1826", **The Americas**, C. 11, No: 2, 1954, s. 141, 142, 152-154.
[182] A. Curtis Wilgus, Raul D'eca, **Latin American History: A Summary of Political Economic Social and Cultural Events from 1492 to the Present**, Fifth Edition, Sixth Printing, New York, Barnes & Noble, 1968, s. 413, 414; Harold Molineu, **U.S. Policy Toward Latin America: From Regionalism**

1888-1890 yılları arasında ilk defa ABD'de düzenlenen *"Amerikalı Devletler Konferansı"* (International Conference of American States) serisi ile New York şehri basınında Pan-Amerikanizm terimi kullanılmaya başlanmıştır. Dönemin tarihçileri, egemen tüm Amerika devletlerinin bu konferansa eşitlik ve hukuk ilkeleri doğrultusunda müdahaleciliğe karşı iş birliği amacıyla katıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla 19. yüzyılın Bolívar ideası yerini tüm Amerika kıtasını kapsayan bir düşünceye bırakmıştır. Böylece bu durum tarihte ve literatürde *"eski Pan-Amerikanizm"* / *"yeni Pan-Amerikanizm"* farkını ortaya çıkarmıştır.[183] ABD'deki konferanslar sonrası 14 Nisan 1890 günü *"Uluslararası Amerikan Cumhuriyetleri Birliği"* (International Union of American Republics) kurulmuş ve 14 Nisan, Pan-Amerikanizm günü olarak kabul edilmiştir.[184] 20. yüzyılda da dönem dönem devam eden konferansların ardından 1947 yılında imzalanan Rio Antlaşması ve 1948 yılında düzenlenen Bogotá Konferansı ile Amerika kıtasının Pan-Amerikanizmi üstlenen en büyük örgütlenmesi olan *"Amerikan Devletleri Örgütü"* (Organization of American States, OAS) kurulmuştur.[185] OAS'ın kurucu sözleşmesi kesin bir şekilde devletlerin egemenliğini savunmakta ve devletlerin başka devletlere doğrudan veya dolaylı askerî, politik, ekonomik ve kültürel müdahalesine hiçbir koşulda hakları olmadığını belirtmekteydi. Kuruluş felsefesi incelendiğinde OAS, barış, güvenlik, karşılıklı anlayış ve iş birliği amacıyla tüm Amerika devletlerini kapsaması için kurulan bölgesel nitelikte, kıtadaki en büyük örgüttü.[186] Ancak OAS'ın ABD Pan-Amerikanizmini savunurken, ağırlıklı olarak ABD çıkarları ve politikaları doğrultusunda şekillenmiş

---

to Globalism, Second Edition, Boulder, Westview Press, 1990, s. 19; Regalado, **Latin America at the Crossroads...**, s. 123-128.

[183] Richard V. Salisbury, "Pan-Americanism", **Encyclopedia of Latin American History and Culture**, C. 5, ed. Jay Kinsbruner, Erick D. Langer, Detroit, Gale, 2008, s. 48-49; Thomas M. Leonard (ed.), **Encyclopedia of Latin America: The Age of Globalization (1900 to the Present)**, C. 4, New York, Facts On File, 2010, s. 238, 239.

[184] Örgütün ismi 1910 yılında *"Pan-Amerikan Birliği* (Pan-American Union) olarak değiştirilmiştir. Leonard, **Encyclopedia of Latin America...**, C. 4, s. 239.

[185] Salisbury, "Pan-Americanism", s. 48-49; OAS'ın resmî sitesinde yazılan tarihçeye göre kuruluşun temelleri için Panama Kongresi yerine ABD konferansları esas alınmıştır. Bu bakımdan önceki satırlarda belirtildiği üzere yeni Pan-Amerikanizm fikrinin Monroe Doktrini'ne uygun bir şekilde ABD kontrolünde ilerletildiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Organization of American States, "Our History", **OAS**, t.y., (Çevrimiçi) https://www.oas.org/en/about/our_history.asp, 20.09.2021. Amerika kıtasında ABD hâkimiyetini kurumsallaştırma amacı taşıyan Monroe Doktrini'ne ilerleyen başlıklarda detaylı bir şekilde değinilecektir.

[186] Peter Calvert, **The International Politics of Latin America**, Manchester, Manchester University Press, 1994, s. 157-159.

bir örgüt olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan örgütün Latin Amerika veya Orta Amerika özelindeki sorunlara çare olma kapasitesi ABD'nin *"onayı"* ve desteği ile mümkün olduğundan, kriz çözmede çoğunlukla yetersiz kalmıştır.[187] Aynı yıl kıtaya yönelik kurulan bir diğer iktisadi alt komisyon da Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan CEPAL olmuştur. Merkezi Şili'de yer alan komisyon ayrıca 1951 yılında Orta Amerika için de Meksika'da bir ofis açmıştır. CEPAL'ın temel amacı bölgedeki ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak ve ülkeleri hem kendi aralarında hem de diğer ülkelerle bağlar kurmaya teşvik etmekti.[188]

Bölgesel veya uluslararası örgütlerin genel bir ikilemi olarak OAS'ın da kıtada önleyemediği ancak durmasına katkı sunduğu önemli bir kriz El Salvador ve Honduras arasında gerçekleşerek 100 saat süren *"Futbol Savaşı"*dır (Soccer War). 1969 Dünya Kupası futbol müsabakası için yapılan ön elemelerde karşı karşıya gelen iki komşu ülke millî takımının maçları sırasında çıkan olaylar iki ülke arasında kısa süreli bir savaşa sebebiyet vermiştir. Bu savaşın sebebi elbette futbol maçından ibaret olmamakla beraber maçların gerginliği iki ülke arasında geçmişten bu yana biriken sorunların patlamasına sebep olmuştur. Futbol Savaşı'nın sebepleri demografik ve ekonomik olarak 19. yüzyılın sonlarına kadar dayanmaktadır. Ayrıca iki ülke arasındaki sınır devamlı olarak tartışma konusu olmuş ve yıllarca kesin olarak belirlenememiştir.[189] Dolayısıyla savaşın nedenleri arasında ülkelerin sınır sorunu[190] ve dengesiz yüz ölçümü farklarından kaynaklanarak El Salvador'dan Honduras'a gerçekleşen göç akımı bulunduğu söylenebilir. Zira Salvadorlu köylülerin Honduras içlerine yerleşmesi ülke ekonomisini ve toplumsal hayatını olumsuz etkilemekteydi.[191] Şüphesiz bu sorunun kökleri oldukça geçmişe dayanmaktadır. El Salvador'daki

[187] Jack Child, **The Central American Peace Process, 1983-1991: Sheathing Swords, Building Confidence**, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1992, s. 9.
[188] Economic Commission for Latin America and the Caribbean, "About", **ECLAC**, t.y., (Çevrimiçi) https://www.cepal.org/en/about, 20.02.2022.
[189] William H. Durham, **Scarcity and Survival in Central America: Ecological Origins of the Soccer War**, Stanford, Stanford University Press, 1979, s. 1-9; Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 383; Keen, Haynes, **A History of Latin America**, s. 459, 460.
[190] Sınır anlaşmazlıklarının Orta Amerika ülkeleri arasında sıklıkla görülen genel bir sorun olduğu söylenebilir. Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 147, 148.
[191] Dilek Dulkadir, "Mikro Ölçekte Başlayıp Makro Düzeye Taşınmış Bir Çatışma Süreci: 1969 Futbol Savaşı", **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, No: 3, 2016, s. 26, 27; Dunkerley, **The Long War...**, s. 80-82.

orantısız nüfus yoğunluğu sebebiyle Salvadorlu köylüler toprak ihtiyacından ötürü çok eskilerden itibaren Honduras'ın sınırlarına yerleşip bu bölgelerdeki toprakları nesiller boyunca işlemeye başlamışlardı. Ancak Honduras hükümeti 1969 yılında bu topraklara el koyarak Honduraslı köylülere geri dağıtmaya başladığı için bu kararın sonucunda El Salvador'un içerisine yönelik büyük bir tersine göç başlamış oldu. Tahmin edileceği üzere bu yurda geri dönüş göçü El Salvador hükümetinde yeni kaygılara yol açtı. Çünkü yıllardan beri yaşadıkları topraklarından olan Salvadorlu köylüler, El Salvador'a döndüklerinde toprak reformu konusunda taleplerde bulunabileceği için, gerilla hareketlerini besleyebilirlerdi.[192] Öte yandan El Salvador'un, tersine göç alması nüfus yoğunluğu sorununun daha da artmasıyla beraber hâlihazırdaki kıtlık probleminin şiddetlenmesine sebebiyet verecekti. Dolayısıyla Honduras sınırından gelen 300.000 civarındaki Salvadorlu göçmen karşısında El Salvador sınır önlemleri almaya başlamıştı.[193] Ayrıca iki ülke arasında, 1960 yılında kurulan *"Orta Amerika Ortak Pazarı"* (Mercado Común Centroamericano, MCCA) konusunda da anlaşmazlıklar bulunmaktaydı. Zira örgütün ticaret dengeleri El Salvador için yarar sağlayıp ticaretini yükseltirken, Honduras için olumsuzluklara sebep olmuştu.[194] Bu yüzden Honduras yönetimi, bölgedeki en zayıf ekonomiye sahip olan ülke olarak diğer ülkelerin ve hatta doğrudan El Salvador'un gelişimini, hiçbir karşılık görmeden finanse ettiğini öne sürmekteydi. Gerçekten de bağımlılık teorisinde görüldüğü üzere ekonomik entegrasyonlarda az gelişmiş ülkelerin endüstriyel gelişimi yavaş seyretmekte ve genel olarak zaten görece daha gelişmiş ülkelere kaynak aktarımı sağlandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bölgesel bazda Honduras MCCA içerisinde tam olarak bu yaklaşıma benzer şekilde *"çevre"* konumunda kalmıştı.[195] Nitekim biriken bu gerginliklerin gölgesinde oynanan üç maç boyunca olaylar yaşanmış, en sonunda üçüncü maçta El Salvador'un maçı kazanmasının ardından önce Honduraslılar Salvadorluların saldırısına uğramış

[192] Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 383; Tahmini verilere göre topraksız kalan 60.000-130.000 arasında köylü El Salvador'a geri dönmüştür. Bu yüzden bu tersine göç akımının El Salvador iç savaşını etkilediği aşikârdır. Thomas M. Leonard, **The History of Honduras**, California, Greenwood, 2011, s. 153.
[193] Durham, **Scarcity and Survival in Central America...**, s. 1-62.
[194] Durham, **a.g.e.**, s. 1; Keen, Haynes, **A History of Latin America**, s. 459, 460.
[195] Alain Rouquié, Michel Vale, "Honduras – El Salvador, the War of One Hundred Hours: A Case of Regional 'Disintegration'", **International Journal of Politics**, C. 3, No: 3, 1973, s. 36-38.

ardından Honduras'taki Salvadorlular saldırıya uğramıştır. Buna karşılık olarak El Salvador'un Honduras'a askerî birlikler göndererek, başkente kadar ilerlediği dört günlük bir savaş yaşanmıştır. Hava kuvvetlerinin ve karşılıklı bombalamaların da yaşandığı dört günün ardından ABD ve özellikle OAS'ın araya girerek El Salvador'un güçlerini çekmesi için ekonomik yaptırım tehdidinde bulunmasıyla iki ülke ateşkes ilan etmiştir.[196] Sonuç olarak kısa süren ancak etkileri büyük olan bu savaş, bölgesel örgütlerin ikilemlerini gözler önüne sermektedir. Zira OAS, ateşkes konusunda katkı sunsa da, iki ülke arasındaki uzun yıllardan beri süren gerginliği çözememiş ve savaşın önüne geçememiştir.[197]

Bölgesel örgütler bahsinden devam edilecek olursa ekonomik olarak incelendiğinde 1961 yılında Guatemala, El Salvador ve Nikaragua tarafından kurulan ve bir sonraki yıl Honduras ve Kosta Rika'nın da katıldığı MCCA serbest ticaret ve ortak bir dış tarife uygulayarak bölge içinde ticaretin artmasına katkı sağlamayı hedeflemekteydi. Böylece ülkeler arası karşılıklı bağımlılık artma eğilimi göstermiş, bu durum entegrasyon derinliğinin de yükselmesine neden olmuştur. Özellikle ülkelerin kendi aralarında oluşturduğu gümrük birliğini sağlayıp karşılıklı ticareti arttırdığı için, ülkelerin geleneksel endüstrilerini canlandırarak yeni yatırımlar yapılmasına olanak sağlamıştır.[198] CEPAL'ın da teşvikleri neticesinde[199], 1960 yılında beş ülkenin *"Orta Amerika Ekonomik Entegrasyonu için Genel Antlaşması"*nı (Tratado General de Integración Económica Centroamericano) imzalamasıyla hız kazanan iktisadi iş birliği gayretlerine dayanan *"Orta Amerika Ekonomik Entegrasyon Sekreterliği"* (Secretaría de Integración Económica Centroamericana, SIECA)[200] gibi örgütlenmelerle[201] paralel şekilde MCCA, kuruluşundan 1969 yılına kadar

[196] Dulkadir, "Mikro Ölçekte Başlayıp Makro Düzeye Taşınmış...", s. 30, 31; Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 383.
[197] Rouquié, Vale, "Honduras – El Salvador...", s. 17, 18.
[198] Jeffrey B. Nugent, **Economic Integration in Central America: Empirical Investigations**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1974, s. 5; Vincent Cable, "The 'Football War' and the Central American Common Market", **International Affairs**, C. 45, No: 4, 1969, s. 663, 664.
[199] James D. Cochrane, **The Politics of Regional Integration: The Central American Case**, New Orleans, Tulane University, 1969, s. 51-55; Stuart I. Fagan, **Central American Economic Integration: the Politics of Unequal Benefits**, Berkeley, University of California, 1970, s. 1.
[200] OECD, "Secretariat for the Economic Integration of Central America (SIECA)", 2018, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/SIECA%20profile.pdf, 09.10.2021.
[201] Bunlardan en önemlileri arasında *"Orta Amerika Ekonomik Entegrasyon Bankası"* (Banco Centroamericano de Integración Económica, BCIE) ve *"Orta Amerika Savunma Konseyi"* (Consejo de

Honduras'ın şikâyetleri dışında, üye ülkelerin karşılıklı ticaretini yükseltmiş olsa da o yıl başlamış olan Futbol Savaşı sebebiyle faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Honduras 1970 yılında örgütten çekilerek, El Salvador dışındaki ülkelerle ikili antlaşmalar yapmayı tercih etmiştir. İlerleyen yıllarda da El Salvador iç savaşı ve Nikaragua devrimi ile bölge iç ticareti oldukça zayıflamıştır.[202]

Tarihi boyunca Orta Amerika, Guatemala Krallığı'ndan, Orta Amerika Cumhuriyeti'ne kadar; Orta Amerika Adalet Divanı'ndan, Orta Amerika Ortak Pazarı'na kadar sürekli olarak tek çatı altında yer almaya çalışmış veya entegrasyon arayışında olmuştur.[203] Augusto César Sandino gibi liderlerin anti-emperyalist bir ideası olan Orta Amerika Birliği'nin temel amacı bölge egemenliğinin, özgürlüğünün korunması ve ABD hegemonyası ile diğer tüm olası işgallerin bölgeden uzak tutulabilmesidir.[204] Her ne kadar 19. yüzyıl içerisindeki federasyon denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da birlik hissiyatından vazgeçilmemiş ve 20. yüzyıl başlarında yeni oluşumlar denenmiştir. Bunların ilk örneklerinden biri 1902 yılında Kosta Rika, Honduras, Nikaragua ve El Salvador aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için bağlayıcı olacak daimî bir tahkim mahkemesi kuran Corinto Antlaşması'dır. 1907 yılında gerçekleştirilen "*Orta Amerika Barış Konferansı"*nda (Conferencia de Paz Centroamericana) ise ortak mahkemeye yönelik entegrasyonu derinleştirmek için yeni sözleşmeler imzalanmıştır. Böylece *"Orta Amerika Adalet Divanı"* (Corte de Justicia Centroamericana, CJC) ve *"Uluslararası Orta Amerika Bürosu"* (Oficina Internacional Centroamericana) kurulmuştur.[205] Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın

Defensa Centroamericana, CONDECA) sayılabilir. Nugent, **Economic Integration in Central America...**, s. 8, 9.

[202] Calvert, **The International Politics of Latin America**, s. 182, 183.

[203] Bölgeyi bir araya getirmek için, Nikaragualı Salvador Mendieta ve bir grup Orta Amerikalı akademisyenin 1904 yılında kurduğu *"Orta Amerika Birlik Partisi"* (Central American Unionist Party) bile bulunmaktaydı. Rodrigo Páez Montalbán, "Central America: In Search of Lost Unity", **Resilience of Regionalism in Latin America and the Caribbean: Development and Autonomy**, ed. Andrés Rivarola Puntigliano, José Briceño-Ruiz, London, Palgrave Macmillan, 2013, s. 121, 122, 129.

[204] Cemre Çağla Atamer, "Latin Amerika'da Entegrasyon Çabaları: Avrupa Birliği ile Karşılaştırmalı Bir Analiz", Aydın, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 98; Montalbán, "Central America: In Search of Lost Unity", s. 141-144.

[205] Manley O. Hudson, "The Central American Court of Justice", **American Journal of International Law**, C. 26, No: 4, 1932, s. 759-761; Tarihsel olarak CJC'nin en önemli tarafı dünyanın ilk uluslararası adalet mahkemesi olmasıydı. Charles Ripley, "The Central American Court of Justice (1907-1918): Rethinking the World's First Court", **Diálogos Revista Electrónica de Historia**, C. 19, No: 1, 2018, s. 49.

etkisiyle ve Orta Amerika'da ortaya çıkan otoriter yeni rejimlerin farklı ajandaları sebebiyle birlik fikirleri uzun bir süre göz ardı edilmiş olsa da savaş sonrası entegrasyon çabaları devam etmiştir. Bunlardan biri olan *"Orta Amerika Devletleri Örgütü"* (Organización de Estados Centroamericanos, ODECA) 1951 yılında San Salvador'da yapılan tüzük ile faaliyete geçmiştir. Örgütün amacı karşılıklı ilişkilerin güçlendirilmesi ve kurumsallaştırılmasıydı. Ayrıca prensipleri arasında meşru olmayan hükümetleri tanımayı reddetmek ve başka bir devletin silahlı saldırısı durumunda karşılıklı destek vermek yer alıyordu.[206] 1962 yılında imzalanan yeni tüzük ile Orta Amerika'daki engellerin kaldırılması ve dayanışma ile beraber kalkınma taahhüt altına alındı. Ayrıca yeni CJC, *"Orta Amerika Ekonomik Konseyi"* (Consejo Económico Centroamericano), BCIE ve CONDECA bu tüzük ile hayata geçmiş oluyordu.[207] Ne var ki ODECA da Orta Amerika'daki entegrasyon ve birlik taleplerini yeterince karşılayamadı ve 1970'li ve 1980'li yılların ekonomik ve politik krizlerinin yanı sıra aynı dönem şiddet olaylarının artması sebebiyle faaliyetini durdurdu.[208] Tüm bu durumlar bölgedeki entegrasyon ve birlik sürecini biraz sekteye uğratmış olsa da, tamamen kesintiye uğratmamıştır. Hatta bu durumun önüne geçebilmek amacıyla, çatışma ortamına ve ülkeler arası gerginliklere son verip iş birliklerini tekrar pekiştirmek ve barış ortamını sağlamak için 1983 yılında Contadora Grubu ortaya çıkmıştı. Kolombiya, Meksika, Venezuela ve Panama'nın öncülük ettiği grubun amacı Orta Amerika'daki iç savaşların ve toplumsal krizlerin sona erdirilmesi için barışçıl bir ortam sağlamaktı. Bu doğrultuda Orta Amerika devletlerine özgür, bağımsız ve meşru seçimlerin yapılması yönünde telkinlerde bulunuldu. Her ne kadar grup doğrudan bir antlaşma sağlayıp, etkili olamasa da öncüsü olduğu Esquipulas süreci ile başlayan ateşkeslerin, barış anlaşmalarının, sivilleşmenin, gerilla örgütlerinin

---

[206] Montalbán, "Central America: In Search of Lost Unity", s. 131; Gemalmaz, **Amerika İnsan Hakları...**, s. 59.

[207] SICA INT, "Carta de la Organización de Estados Centroamericanos (ODECA) - Segunda Carta", 1962, (Çevrimiçi) https://www.sica.int/documentos/carta-de-la-organizacion-de-estados-centroamericanos-odeca-segunda-carta_1_992.html, 20.10.2021; Örgütün bir çabası da bölgede insan haklarını derinleştirmek için 1964 yılında taslak olarak hazırladığı *"Orta Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi"*ni geliştirebilmekti. Ancak taslak metin kabul aşamasına gelemedi. Gemalmaz, **Amerika İnsan Hakları...**, s. 62, 63.

[208] James D. Cochrane, "Organization of Central American States (ODECA)", **Encyclopedia of Latin American History and Culture**, C. 4, ed. Jay Kinsbruner, Erick D. Langer, Detroit, Gale, 2008, s. 914.

partileşmesinin ve hakikat komisyonlarının önünü açmış oldu.[209] Nitekim, 1993 yılında bölgedeki istikrarın görece yükselmesi, ülkeler içi ateşkeslerin yapılıp, barış anlaşmalarının imzalanmasıyla ODECA, Orta Amerika ülkeleri tarafından tekrar tasarlanarak bölgede barış ve demokrasiyi desteklemek için *"Orta Amerika Entegrasyon Sistemi"* (Sistema de la Integración Centroamericana, SICA) adıyla kuruldu.[210] 1991 yılında ODECA ülkelerinin imzaladığı Tegucigalpa Protokolü'ne dayanan SICA, Adalet Divanı (Corte Centroamericana de Justicia), Ortak Pazar ve Ekonomik Entegrasyon gibi geçmişteki tüm Orta Amerika çabalarını tek bir çatı altında toplayıp canlandırdığı gibi *"Orta Amerika Parlamentosu"* (Parlamento Centroamericano, PARLACEN) gibi yeni oluşumlara da hayat verdi.[211]

2.2.2.1. Orta Amerika Barış Planı ve Anlaşmaları

Orta Amerika'da 1960'lı yıllardan itibaren başlayan köklü toplumsal ve politik değişimlerin ortaya çıkardığı Orta Amerika Krizi[212] ilerleyen başlıklarda görüleceği gibi büyük katliamları ve yıkımları beraberinde getirmiş, 1980'li yılların ortasından itibaren bu acı dolu dönemin sonlandırılabilmesi için bölge genelinde ateşkes ve barış arayışları kendini göstermiştir. Ayrıca bu dönem ABD, bölgede *"sıcak çatışmadan"* fayda değil aksine zarar göreceği konusunda ikna olması üzerine, politikalarını ateşkes, barış ve demokrasi geliştirilmesi yönünde kalkınma stratejilerine çevirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda ABD'den ve Avrupa'dan bölgeye sürekli olarak barış ve kalkınma için teşviklerde bulunulmasıyla beraber bu teşvik ve desteklerin dönem dönem kurumsal boyuta yükseldiği de görülmektedir. Örneğin 1983 yılının Haziran ayında Lahey'de Kuzey ve Orta Amerikalılar ile Avrupalıların katılımıyla düzenlenen konferans serilerinde bölgede tarafsızlık, *"askersizleştirme"* (demilitarization) ve yeni/alternatif ekonomik modellerin uygulanması yönünde öneriler yapılmıştır.[213] Toplantılar neticesinde ortaya çıkan Lahey Bildirgesi'nde yer alan tespitler Orta

[209] Montalbán, "Central America: In Search of Lost Unity", s. 138, 139; Child, **The Central American Peace...**, s. 15.
[210] Cochrane, "Organization of Central American States (ODECA)", s. 914.
[211] Ioannis F. Papageorgiou, "Central American Integration System", **The Democratization of International Institutions: First International Democracy Report**, ed. Lucio Levi, Giovanni Finizio, Nicola Vallinoto, Centre For Studies On Federalism, London, Routledge, 2013, s. 296-298.
[212] Weeks, "An Interpretation of the Central American Crisis", s. 31.
[213] Stuart Holland, Donald Anderson, "Kissinger's Kingdom? A Counter-Report on Central America", Nottingham, Spokesman, 1984, s. 20, 21.

Amerika'nın tarihsel ve toplumsal gerçekliklerini dikkate alarak bölgeye yönelik daha uygun stratejiler belirlenmesinde teşvik edici olmuştur. Orta Amerika'nın bir asırdan fazla süre gelen toplumsal çatışmalarının ve mücadelelerinin özgüllüğüne vurgu yapan bildirge, ABD'nin geçmişteki politikalarının bölgede farklı sınıflar arasındaki ittifakları arttırdığını öne sürmüştür. Dolayısıyla bölgenin, ABD tarafından ideolojik çatışma alanı olarak görülmeye ve kullanılmaya devam ettiği sürece, demokratik ve çoğulcu alternatif modellerin gerçekleşme ihtimalinin daha da zayıflayacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda yapılması gereken bölgenin sorunlarını çözmede, büyük güçlerin müdahalesi olmadan serbest bırakılması ve demokrasi ile çoğulculuğun sağlanabilmesi için asgari düzeyde maddi, ekonomik ve politik şartların oluşturulmasıdır. Bildirge, çoğunlukçu bir yapıda olup halkın üst düzeyde kamu ve özel sektör yönetimlerinde yer almasını hatta ulusal bazda planlama ve karar alma aşamalarında bulunmasını önermektedir. Böylece her düzeyde sağlanacak katılım süreci, köylülerin, işçilerin, etnik grupların, teknokratların, iş insanlarının ve aydınların yeni toplumsal ilişkilere daha eşit bir temelde katıldığı, demokrasi ve siyasi çoğulculuğun temel güvencesini oluşturacaktır.[214]

Contadora Grubu ile beraber bölgede barışa yönelik gündeme gelen ilk hazırlıklar 1984 yılında *"Orta Amerika Barış ve İş Birliği Yasası"* (Act for Peace and Cooperation in Central America) olarak kendini göstermiştir. Nikaragua'nın belgeyi ivedi bir şekilde imzalamak istemesi ABD'yi rahatsız etmiş olmasına rağmen, Contadora Grubu ABD'nin Nikaragua'daki kontra faaliyetlerinden vazgeçip askerî gücü geri çekmesi için çağrıda bulunmuştu.[215] 1984 yılının sonuna doğru gözden geçirilmiş bir *"Contadora Yasası"* (Contadora Act) üzerinde görüşüldü. Bu doğrultuda silahların sınırlandırılması, silah kaçakçılığının ve yabancı askerî danışmanların ve üslerin kullanımının sona erdirilmesi önem teşkil etmekteydi. Yasanın, silah yardımları, askerî tatbikatlar, faaliyetler ve isyan hareketlerine

[214] "The Hague Declaration: An Alternative Policy for Central America and the Caribbean", **Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies**, C. 9, No: 18, 1984, s. 153-166.

[215] Gemalmaz, **Amerika İnsan Hakları...**, s. 63; Child, **The Central American Peace...**, s. 29, 30; Ayrıca bölgede barış anlaşmalarına yönelik ilk somut teklifte bulunan ülke 1983 yılı Ekim ayında Nikaragua olmuştu. Daniel Ortega Saavedra, Sergio Ramírez Mercado, Rafael Córdova Rivas, "Nicaragua's Proposals for Peace in Central America", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 239-245.

desteklerin derhâl kesilmesini şart koşuyor olması, gerek otoriter rejimlere verdiği gerekse Nikaragua'da kontralara verdiği destekler sebebiyle ABD açısından uygun bir durum değildi. Farklı zamanlarda ve yerlerde düzenlenen görüşmeler ve toplantılar sonrasında 1985 yılının Eylül ayında ABD'nin kaygılarına göre tekrar revize edilen ikinci bir Contadora Yasası taslağı hazırlandı. Bu taslakta askerî yardımlar maddesi biraz daha esnetilerek ABD'ye alan açılıyordu. Ancak taslağın bu hali de, kontralara destek imkânı sağlayacağı için Nikaragua tarafından reddedildi. 1986 yılının Haziran ayında Orta Amerika devletlerine son bir taslak daha sunuldu ve bu taslağın da kabul görmemesi durumunda grubun dağıtılacağı iması verildi. Son taslak oldukça detaylı ve yıllara yayılan sürecin tecrübesini içeriyor olsa da tüm taraflardan kabul görebilmesi mümkün olmadı. Kaldı ki Orta Amerika devletlerinin Contadora'ya yönelik inancı kalmadığından bölgenin Contadora'ya ihtiyacı da kalmadığını düşünmeye başlamışlardı. Bu süreçte zaten 1986 yılının ortalarında başlayan Esquipulas süreci dikkat çekti ve Contadora'nın dağılmasıyla gayretler o tarafa yöneldi.[216]

"Orta Amerika Barış Anlaşması" (Esquipulas Peace Agreement), 1987 yılında beş Orta Amerika ülkesi tarafından (Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua) imzalanan ve dış aktörlerin etkisinden uzak bir şekilde bölgeye barış, huzur ve istikrar sağlanması için hedefler belirleyen anlaşmalar[217] serisidir. Guatemala'da imzalanan anlaşma, ulusal uzlaşma, ateşkes, demokratikleşme, çoğulculuk, ifade özgürlüğü, serbest seçimler, düzensiz kuvvetlere veya isyancı hareketlere yardımın durdurulması, komşu ülkelere saldırı amaçlı toprakların kullandırılmaması, anlaşmanın bekleyen kısımları için görüşmelere devam edilmesi, mülteciler ve yerlerinden edilmiş şahısların durumu, barış ve kalkınma için iş birliği, demokrasi ve özgürlüğün ve uluslararası tanınmanın sağlanması konularında ortak bir eylem planı içeriyordu.[218] Esasen Esquipulas metinlerini Contadora'nın devamı olarak

[216] Child, **The Central American Peace...**, s. 30-40.
[217] 1986 yılının Mayıs ayında Guatemala'nın Esquipulas beldesinde Contadora sürecine destek vermek ve barışı sağlayabilmek için yapılan ilk toplantı sonucu ortaya çıkan belge *"Esquipulas Deklarasyonu"* (Esquipulas Declaration) veya *"Esquipulas I"* olarak adlandırılmaktadır. 1987 yılındaki anlaşma ise *"Esquipulas II"* olarak tarihe geçmiştir. Ambler H. Moss, "Peace in Central America?", **Survival: Global Politics and Strategy**, C. 32, No: 5, 1990, s. 427.
[218] İspanyolcada *"El Acuerdo de Paz de Esquipulas"*, İngilizcede *"Esquipulas Nicaraguan Peace Agreement"* veya *"Central American Peace Accords"* karşılıkları olan anlaşma *"Arias Plan"* olarak da

görmek doğru bir yaklaşımdır. Çünkü Esquipulas, Contadora'da görüşülen ve taslak olarak kaleme alınan birçok maddeyi içerdiği gibi sonuca bağlanamayan barış çabalarını arttırmış ve mutabakata vardırmıştır.[219] Bu bakımdan anlaşmalar uluslararası kamuoyunda da ilgi ve destekle karşılandı. Dahası, insan haklarına ve demokrasinin temeli olarak ele alınan serbest seçimlere vurgu yapan anlaşmanın tasarlanmasında ve yürürlüğe girmesindeki rolü sebebiyle dönemin Kosta Rika Başkanı Oscar Arias Sánchez'e 1987 yılında Nobel Barış Ödülü verildi.[220] Planın ortaya çıkmasında Nikaragua'da FSLN hükümeti ve kontra örgütü olan RN arasındaki çatışmaların da etkisi bulunmakla beraber bölgede ateşkes ve barış için öncelikli gerekli olan unsur büyük güçlerin bölgeden çekilmesi yönündeki gereksinimdi.[221] Bu açıdan bakıldığında, barış planlarının ülkelerdeki iç işlerine karışılmaması amacını da hedefleyen, meşru hükümetler dışındaki silahlı gruplara yardımın kesilmesi yönündeki maddesi, ABD ve hatta SSCB'ye[222] yönelik bir karşı duruşu da içermekteydi. Planın ilk hedefi, yürürlüğe girmesinden 90 gün sonra ülkelerdeki iç savaşlarda ateşkes ilan edilmesinin sağlanmasıydı. Ülkeler birbirlerinin egemenliklerine saygı gösterecek ve barış komisyonları kuracaktı. Plana göre genel af ilan edilerek siyasi tutuklular serbest bırakılacak, dışarıdan müdahale olmaksızın çoğulcu, katılımcı bir demokrasi teşvik edilecek, tam bir basın özgürlüğü garanti altına alınacak ve tüm siyasi partilerin basın, radyo ve televizyona erişimi sağlanacaktı. Bölge içindeki ve dışındaki hükümetlere,

anılmaktadır. Moss, **a.g.e.**, s. 421, 427, 428; United Nations General Assembly, "Procedure for the Establishment of a Firm and Lasting Peace in Central America (Esquipulas II)", 1987, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/centralamerica-esquipulasII87, 14.07.2021.

[219] Child, **The Central American Peace...**, s. 45.

[220] The Nobel Peace Prize, "Oscar Arias Sánchez", t.y., (Çevrimiçi) https://www.nobelpeaceprize.org/laureates/1987, 10.10.2020; Gemalmaz, **Amerika İnsan Hakları...**, s. 63.

[221] Luciak, **After the Revolution...**, s. 34; Zira anlaşmadan kısa bir süre önce 1986 yılının Mart ayında Başkan Reagan bir televizyon yayınında halen Nikaragua ve SSCB *"tehdidine"* yönelik şu şekilde beyanlarda bulunmaktaydı: *"Nikaragua'yı üs olarak kullanan Sovyetler ve Kübalılar, Kuzey ve Güney Amerika arasındaki kritik koridorda baskın güç haline gelebilir. Orada kurularak Panama Kanalı'nı tehdit edecek, Karayipler'deki hayati deniz yollarımızı kapatacak ve nihayetinde Meksika'ya karşı harekete geçecek bir konumda olacaklar. Bu gerçekleşirse, milyonlarca çaresiz Latin halkı kuzeye, ABD'nin güneyindeki şehirlere ya da biraz özgürlük umudunun kaldığı her yere kaçmaya başlayacaktır."* Moss, "Peace in Central America?", s. 422.

[222] Esasen dönemsel olarak incelendiğinde özellikle Mihail Gorbaçov'un (Mikhail Gorbachev) liderliğinde SSCB, değişen politikalarının doğrultusunda küresel ve bölgesel barışın geliştirilmesine yönelik bir tavır sergilediği için Orta Amerika'daki barış girişimlerine ve planlarına koşulsuz destek vermekteydi. Danuta Paszyn, **The Soviet Attitude to Political and Social Change in Central America, 1979–90: Case-Studies on Nicaragua, El Salvador and Guatemala**, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2000, s. 76.

düzensiz kuvvetlerin herhangi bir Orta Amerika devletinin toprağını diğer Orta Amerika devletlerine saldırmak ya da ikmal üsleri kurmak için kullanmalarının önlenmesi ile beraber ülkelerine geri dönüş ya da yer değiştirme için yapılan yardımlar hariç olmak üzere, tüm düzensiz güçlere ya da isyan hareketlerine askerî, lojistik, mali ya da propaganda amaçlı her türlü yardımı kesmeleri için çağrıda bulunuldu.[223] Böylece plan, tüm bu çoğulcu ve demokratik girişimlerde bulunurken, Orta Amerika'ya dışarıdan müdahalede bulunulmaması için ABD'yi oyun dışı bırakmaya çalışmaktaydı.[224]

Barış planı Orta Amerika'da politik çoğulculuğu teşvik ederek liberalleşme ve politik özgürlük bağlamında çabaları motive etti. Bölgedeki otoriter rejimler de ülkelerindeki toplumsal hareket organizasyonlarını muhatap almak zorunda kalarak diyaloglar kurma yoluna gitti.[225] Nikaragua'nın barış planları doğrultusunda, üzerine düşenleri en hızlı gerçekleştiren ülke olması ve kontralar konusundaki argümanları, ABD karşısında bir nebze destek görmesini sağladı. Zirveden çıkan deklarasyon bilhassa kontralara yardımın bitirilmesi konusunda ortak bir çağrı oluşturmuştu. Böylece Nikaragua ve kontralar arasında ateşkesi sağlayan bir anlaşmanın önü açıldı.[226] Zirvenin somutlaşması, 1989 yılının Ağustos ayında Honduras'ın Tela kasabasında gerçekleştirilen zirvede mümkün oldu. Bölgede devam eden çatışmalar zirvenin temel gündemiydi. Dolayısıyla Nikaragua'da 1990 yılında serbest ve açık seçimlerin yapılması, kontraların dağıtılması ve El Salvador hükümeti ile FMLN gerillalarının uzlaşmacı bir diyalog başlatması konularında anlaşma imzalandı. Zaten FMLN, Tela'da toplanacak olan beş Orta Amerika Başkanı'na, El Salvador hükümetiyle doğrudan ve yapıcı bir barış diyaloğuna katılmaya istekli olduğunu ifade eden bir mektup da göndermişti.[227] Barış anlaşmasının en önemli başarısı Nikaragua'da FSLN hükümetinin 1990 yılında yaptığı seçimler sonucu iktidarı

[223] William Goodfellow, James Morrel, "Esquipulas: Politicians in Command", **Political Parties and Democracy in Central America**, ed. Louis W. Goodman, William M. LeoGrande, Johanna Mendelson Forman, Boulder, Westview Press, 1992, s. 274.
[224] Albert Sterr, **Che'nin Mirası: Latin Amerika Gerilla Hareketleri Üzerine Söyleşiler**, çev. Tunçay Kulaoğlu, İstanbul, Belge Yayınları, 1997, s. 60.
[225] Cynthia J. Arnson (ed.), "Introduction", **Comparative Peace Processes in Latin America**, Washington, D.C., Woodrow Wilson Center Press, 1999, s. 13.
[226] Goodfellow, Morrel, "Esquipulas: Politicians in Command", s. 275, 276.
[227] Child, **The Central American Peace...**, s. 69, 70.

muhalefete devretmesiyle başlayan normalleşme hareketleriydi. Nikaragua zaruriyetlerden de olsa, mücadelelerin askerî alandan siyasi alana geçiş yapması için merkezî bir çaba sarf ederek bölgeye örnek teşkil etti.[228] Nihai olarak 150 yıllık süreç düşünüldüğünde Orta Amerika'nın bağımsızlığından bu yana süregelen bölgesel entegrasyon çabaları 20. yüzyıl sonlarına doğru oluşturulan Contadora, Esquipulas ve Arias üçlemesiyle barış ve barışı koruma yönünde önemli bir aşama kaydetmiş oldu. Orta Amerika'daki çatışma ortamında, gerek rejimleri gerekse rejim karşıtı kuvvetleri ateşkes, diyalog, müzakere ve barış yoluna sevk ederek, barış anlaşmalarının, toplumsal uzlaşmaların ve hakikat komisyonlarının önü bu sayede açıldı.[229]

2.2.3. Küba Devrimi Etkisi: *"Ya Vatan Ya Ölüm!"*

1959 yılının Ocak ayında Küba'nın 1933 yılından beri doğrudan veya dolaylı olarak yönetiminde olan Fulgencio Batista iktidarı devrilmiş yerine Batista rejimine karşı kentsel ve kırsal direnişin liderliğini üstlenerek iki yıl boyunca gerilla savaşı yürüten Fidel Castro gelmiştir. Böylece isyan ordusu yeni iktidarın önderliğinde Küba devletinin yeni koruyucusu olmuştu. Nitekim 20. yüzyıl içerisinde ve Soğuk Savaş döneminin tam ortasında, ABD'nin yanı başında bir ülkede devrim hareketi başarıya ulaşmış, iktidarı devirerek yönetimi ele geçirmişti.[230] Amerika kıtasını vatanı olarak ifade eden Che Guevara'ya, Castro'nun ideolojisi sorulduğunda gelen cevap oldukça net olmuştur: Fidel Castro komünist değil, ulusçu bir devrimcidir (nacionalista revolucionario) ve mücadeleleri kendi halklarını koruyabilmek için Kuzey Amerika'ya yöneliktir.[231] Bu yüzden Küba Devrimi'nin nedenlerini baskıcı bir rejimin yükselttiği gerginlikler ile beraber politik tıkanma, yozlaşma ve kurumların işlevini yitirmesiyle oluşan zayıflıklarda bulmak olasıdır.[232] Küba Devrimi'nin, dönemsel şartlar sebebiyle tekrarlanması zor olsa da, tüm Latin Amerika'da farklı seviyelerde önemli etkileri olduğunu söylemek elbet mümkündür.[233] Şüphesiz dönemsel olarak

[228] Goodfellow, Morrel, "Esquipulas: Politicians in Command", s. 283, 284.
[229] Child, **The Central American Peace...**, s. 1, 147-164.
[230] Jorge Dominguez, "Cuba Since 1959", **Cuba: A Short History**, ed. Leslie Bethell, 13th Printing, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
[231] Ernesto Che Guevara, **América Latina: Despertar de un Continente**, ed. María del Carmen Ariet García, Segunda Impresión, Melbourne, Ocean Press, 2005, s. 202.
[232] Hugh Thomas, "The Origins of the Cuban Revolution", **Fidel Castro's Personal Revolution in Cuba: 1959-1973**, ed. James Nelson Goodsell, New York, Alfred A. Knopf, 1975, s. 17-29.
[233] Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 173-182; Guevara, **Che Guevara Reader**, s. 276, 277.

küresel perspektifte oluşum içerisindeki devrim hareketlerinde, Fidel Castro ve Che Guevara'nın karizmatik önderliklerindeki Küba deneyimi öncü niteliği taşımış[234] ve gerilla örgütlerinin dirilişine ilham kaynağı olmuştur.[235] Öte yandan, devrimin hemen ardından gerçekleştirilen tarım reformları[236] ile kıta genelinde benzer reform taleplerinin artmasına da neden olduğu söylenebilir. Aslında Küba Devrimi öncesinde de Orta Amerika ve Karayipler için öncü niteliği taşıyabilecek bir dönem daha yaşanmış[237] ve Che Guevara'nın hayatında, Castro ile tanışıp Küba Devrimi'ni tasarlamasında bu dönem önemli bir yer etmiştir. İlerleyen başlıklarda detaylı bir şekilde incelenecek olan bu dönem Guatemala'da 1944-1954 yılları arasını kapsadığı ve önemli reformlar içerdiği için *"10 Yıllık Bahar"* olarak adlandırılmıştır. 10 Yıllık Bahar'ın son dönemlerinde Guatemala'ya gelen Che Guevara, buradaki irtibatları aracılığıyla yeni insanlarla tanışmıştır.[238] Guatemala'da bu süreçte devrimciliği öğrenen Che Guevara tanıştığı devrimci gruplar aracılığıyla Fidel Castro'nun kardeşi Raúl Castro ile görüştü. 10 Yıllık Bahar'ın sert bir şekilde sonlandırılmasının ardından Meksika'ya geçen Che Guevara, Guatemala'daki devrim sürecinin neden başarıya ulaşamadığına yönelik analizler geliştirdi ve dersler çıkardı. Küba'ya geçmek için hazırlıklara başladığında ise, Raúl Castro vasıtasıyla Fidel Castro ile tanıştı.[239] Guatemala konusundaki tespitlerini ileride önce Küba, ardından da tüm Latin Amerika için değerlendirerek çıkarımlarda bulunan Che Guevara'ya göre Guatemala'nın modernleştirilememiş eski tip ordusu, komünizmle mücadele adı altındaki saldırıya direnebilecek yapıda değildi. Halkın önemli bir gücü olmasına karşın, bu gücün konsolide edilip baskıları püskürtmeye yönelik kullanılması tecrübe edilmemişti. Guatemala'da 10 yıllığına demokratik bir şekilde seçilen sivil reformist başkanların, bu denli saldırıya uğraması ve hazırlıklı olmadıkları için yönetimden düşürülmesi tüm kıta için bir ders niteliğindeydi.[240] Guatemala tecrübesi yıllar sonra Che Guevara'nın

[234] Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 165-168.
[235] Hardt, Negri, **Multitude...**, s. 74.
[236] Jaime Suchlicki, "Historical Setting", **Cuba: A Country Study**, ed. Rex A. Hudson, Fourth Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 2002, s. 65, 66.
[237] Guevara, **América Latina...**, s. 241, 242, 410.
[238] Richard L. Harris, **Che Guevara: A Biography**, California, Greenwood, 2011, s. 43-51.
[239] María del Carmen Ariet García (ed.), "Prologo", **América Latina: Despertar de un Continente**, Segunda Impresión, Melbourne, Ocean Press, 2005, s. 6, 7; Guevara, **América Latina...**, s. 203.
[240] Guevara, **América Latina...**, s. 246.

bir mektubunda şu satırla ifade edilecekti: *"Arjantin'de doğdum, Küba'da savaştım ve Guatemala'da devrimci olmaya başladım."*[241]

Sistem karşıtı hareketler açısından incelendiğinde Küba örneği, Soğuk Savaş döneminin tam ortasında ve ABD'nin yanı başında, tüm kıtaya ve dünyaya ABD'ye koşulsuz bir şekilde bağlılığın doğal bir şart ve mecburiyet olmadığını göstermiştir. Bu bakımdan tüm Latin Amerika'ya önemli bir motivasyon sağladığı göz ardı edilemez. Castro ve Che Guevara'nın anti-emperyalist ve sömürge karşıtı mücadelede pasif direnişi mümkün görmemesi ve silahlı gerilla savaşını bağımsızlık için bir zaruriyet olarak değerlendirmesi, tüm bölge için öncü bir direniş niteliği taşımaktadır.[242] Bu açıdan örneğin Nikaragua'da iktidar değişiminde hedefe ulaşan Sandinista hareketinde, Sovyetler'den çok Küba'nın etkisi ve desteği olduğu söylenebilir.[243] Ancak Latin Amerika'da bu dönemde yaşanan mücadele süreçleri, ortak iyilikleri öne sürerek yaygın desteği sağlamlaştırmadan, hızlı bir şekilde mevcut rejimlerle silahlı mücadeleye evrildiği için çoğunlukla başarıdan uzaktı.[244] Bu yüzden Castro, kitlelerin hareketleri ve devrim hakkında, uygulamadan yola çıkarak halkların önemi ve gücüne vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda İkinci Havana Bildirisi, bilhassa devlet merkezci yaklaşımıyla örtüşen bir şekilde şu cümleleri öne sürmektedir: *"Egemen sınıfların benimsediği yönetim biçimi olan diktatörlüğün acımasız karakteri, kendisini her zamankinden daha açık bir şekilde ortaya koyuyor. İşte o zaman halkların devrimci patlaması kaçınılmaz hale gelir."* Devrimin karakterinde ise köylülük ön plana çıkarılmaktadır. Latin Amerika'daki az gelişmişlikten ötürü işçi

[241] Guevara, **Che Guevara Reader**, s. 370.
[242] Caleb M. Bush, Rochelle Morris, "Empires Crumble, Movements Fall: Antisystemic Struggle, 1917-1968", **Making Waves: Worldwide Social Movements, 1750-2005**, ed. William G. Martin, Boulder, Paradigm Publishers, 2008, s. 109, 110; Devrim sonrası 1960 yılının Eylül ayında yayımlanan Birinci Havana Bildirisi, insan haklarına, işçi haklarına ve özgürlüklere yoğun bir şekilde değinerek tüm dünya halklarının kardeşliğine, Che Guevara ve Castro'nun ünlü deyişleri *"Ya Vatan Ya Ölüm!"* (Patria o Muerte) ile sonlandırdığı şu cümlelerle çağrı yapıyordu: *"Ekonomik, siyasi ve toplumsal talepleri için mücadele etmek, işçilerin, köylülerin, öğrencilerin, aydınların, siyahların, yerlilerin, gençlerin, kadınların, yaşlıların görevi; kurtuluşları için savaşmak, ezilen ve sömürülen ulusların görevi; dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar ve aralarındaki coğrafi mesafe ne olursa olsun, ezilen, sömürgeleştirilen, sömürülen veya saldırıya uğrayan tüm halklarla dayanışma göstermek her halkın görevidir."* Guevara, **América Latina...**, s. 252-260; Jaime Suchlicki, **Historical Dictionary of Cuba**, New Jersey, The Scarecrow Press, 1988, s. 86, 87.
[243] William Richardson, "Soviet Policy toward Latin America - A Historical Outline", **World Affairs**, C. 149, No: 2, 1986, s. 65.
[244] Goodwin, Skocpol, "Explaining Revolutions...", s. 493.

sınıfının görece azınlıkta kalması, kırsal bölgelerin yoğun yoksulluğu nedeniyle köylülüğü baskın hale getirmiş, işçi ve devrimcinin entelektüel önderliğiyle temel ve baskın güç olmasını gerekli kılmıştır.[245] Bu açılardan Castro ve Che Guevara'nın Mao'dan etkilendiği öne sürülebilir. Ayrıca köylülük hakkındaki görüşleri Hobsbawm'ın tanımlamalarına da yakın durmaktadır.[246]

Bunların ötesinde Küba, diğer ülkelerdeki hareketlere Sovyet kaynaklı yardımları ulaştırarak ve Küba içerisinde eğitimler vererek destekte bulunmuştur. Ancak bu yardımların ABD'nin bölgedeki otoriter rejimlere yaptığı yardımların yanında oldukça düşük düzeyde kaldığı göz önünde bulundurulursa Orta Amerika'daki hareketlerin bu çabalarla ortaya çıktığını veya büyüdüğünü öne sürmek maddi anlamda mümkün değildir.[247] Bunu doğrulayacak bir diyaloğu Nikaragua'da gerilla mücadelesine genç yaşta katılan ve FSLN'de yer alan kadın komutanlar Dora Maria'dan duymak mümkündür:

> *"İnsanların tarihsel olarak devrim yapma kapasitesine sahip olduğunu, devrim yapmaları gerektiğini ve yapacaklarını anlamamız gerekiyordu - bu tarihsel bir yasadır. Ama ben bunu hiçbir zaman tarihsel bir yasa olarak anlamadım. Bence pek çok insan da anlamadı. Elbette bunun yapılabileceğini bize gösteren Küba Devrimi vardı. Kendimizi duygusal olarak Küba halkına yakın hissetsek de, devrimlerinin mekaniğini kavramaktan uzaktık."*[248]

Ne var ki bu açıklamadan anlaşılacağı üzere çerçeveleme yaklaşımında belirtildiği gibi Küba Devrimi'nin kısıtlı da olsa sorun saptama, belirleme ve çözüme yöneltme noktasında kitlesel motivasyon, bilinç ve heyecan sağladığı önemli bir gerçektir.[249] Öte yandan devrimin önemli bir katkısı, bir devrimin köklerinin şehir

---

[245] Fidel Castro, **Fidel Castro Speaks**, ed. Martin Kenner, James Petras, Middlesex, Penguin Books, 1972, s. 161-164.

[246] Wayne S. Smith, "The Soviet Union and Cuba in Central America: Guardians Against Democracy?", **Political Parties and Democracy in Central America**, ed. Louis W. Goodman, William M. LeoGrande, Johanna Mendelson Forman, Boulder, Westview Press, 1992, s. 289, 290.

[247] Çatışmalar körüklenmemiş aksine 1993 yılında Küba'da düzenlenen 4. Sao Paulo Forumu'nda Orta Amerika'daki barış çabaları nedeniyle, yasal siyasi parti haline gelen, FSLN, FMLN ve URNG'ye destek verilmiştir. İrfan Çangatin, **Gerilla ve Sonrası: Latin Amerika Solu Tartışıyor**, İstanbul, Bireşim Yayınları, 1993, s. 95.

[248] Randall, **Sandino's Daughters...**, s. 54.

[249] Zira 1979 Havana Bildirisi'nde, El Salvador ve Guatemala gibi tüm ülkelerdeki özgürlük hareketlerine destek verildiği beyan edilmekteydi. Nikaragua'daki FSLN devrimi bir zafer olarak adlandırılmakta ve selamlanmaktaydı. FSLN yönetimindeki Nikaragua'nın zirveye katılmasından ötürü de memnuniyetler dile getirilmişti. İç savaştan çıkan Nikaragua'nın tekrar inşası için de yardım programı öngörülüyordu. Tüm metin için bkz.: United Nations General Assembly, "6th Summit

proletaryasına dayanması gerektiğini savunan doktriner Marksist varsayımlara karşı çıkması ve alternatif örnek sunması olarak görülmektedir.[250] Dolayısıyla Küba örneği Latin Amerika'da geniş kitlelerin devrimci eylem için sadece demokratik ve anti-emperyalist motivasyonlar ile seferber olabileceğini göstererek önemli bir model ortaya koymuştur.[251]

2.3. Siyasal Sistemleri Etkileyen Dış Unsurlar

Robert H. Holden'den hatırlanacağı üzere siyasal sistem ve toplumsal hareketler analizinde göz ardı edilmemesi gereken dinamikler iç ve dış unsurlardır. Dolayısıyla siyasal sistemin rolü incelenirken ele alınan koşullardan bir diğeri de çevresel faktörlerdir. Liberal ve kısmen inşacı yaklaşımların öne sürdüğü, devlet kimlikleri ve çıkarlarının uluslararası kurumlar tarafından dönüştürebilir olduğu iddiasından[252] yola çıkarak bir toplumsal hareketin çevresinden veya uluslararası sistemden destek alabiliyor olması veya bir toplumsal hareket karşısındaki mevcut siyasal sistemin uluslararası sistemden destek alabiliyor veya alamıyor oluşu da, söz konusu hareketlerin ortaya çıkışında ve devam edebilirliğinde açıklayıcı bir unsur olarak ifade edilmektedir.

2.3.1. Sömürge Karşıtlığından Arkabahçeye Uzanan Bir El: ABD'nin Kıtasal Tahakkümden Hegemonyaya Geçiş Süreci ve Etkileri

Hobsbawm'ın vurguladığı üzere, 20. yüzyılda Latin Amerika'da ABD kadar etkisi olan başka hiçbir güç olmamıştır.[253] Zaten Latin Amerika'nın ABD'nin

Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement", 1979, (Çevrimiçi) http://cns.miis.edu/nam/documents/Official_Document/6th_Summit_FD_Havana_Declaration_1979_Whole.pdf, 15.08.2020; Zaten 1970'li yıllarda Nikaragua'da FSLN'ye, El Salvador'da sonradan FMLN çatısı altında olarak birleşecek olan PCS, FARN ve FPL'ye destek verilmişti. Mark Falcoff, "Cuba's Strategy in Exporting Revolution", **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, ed. Howard J. Wiarda, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 150.

[250] Marc Becker, "Socialism", **The Routledge Handbook to the History and Society of the Americas**, ed. Olaf Kaltmeier vd., London, Routledge, 2019, s. 432.

[251] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 83.

[252] Alexander E. Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, C. 46, No: 2, 1992, s. 394.

[253] Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 189-199.

"arkabahçesi"[254] olduğu yönündeki deyiş, yörenin sömürge sürecinden bu yana gelen tarihi ve ABD'nin Monroe Doktrini ile başlayan kapitalist ve yayılmacı Latin Amerika politikasının bir yansımasını göstermektedir.[255] 1823 yılında deklare edilen Monroe Doktrini, tüm Amerika ve özellikle Latin Amerika için yeni bir sürecin başlangıcını ifade etmektedir. Zira doktrinde sömürgeliklerini bitirip bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerin üzerinde Avrupa devletlerinin artık hak talep edemeyeceği ve yeni sömürgeleştirme faaliyetlerinde bulunamayacağı vurgulanmaktaydı. Şüphesiz bu gelişme kıtanın bağımsızlık ve egemenlik mücadelesine destek sağlamakla beraber Latin Amerika'yı güvence altına alıyordu.[256] Böylece ABD, doktrinle beraber Amerika kıtasının koruyuculuğunu üstleniyor ve tüm dış tehditlere bir sınır çekmiş oluyordu.[257] Öte yandan, Latin Amerika'ya yönelik kendi müdahaleciliğinin de dayanağını oluşturmuş oldu. 19. yüzyıl sonlarına doğru yükselen müdahaleci politikaları özellikle Meksika, Küba ve Orta Amerika üzerinde yoğunlaştı.[258] Bir anlamda Monroe Doktrini ile Latin Amerika'ya yönelik kıta ötesi sömürgecilik sonlandırılmış ancak ABD müdahalelerinin ve *"Birleşik Meyve Şirketi"* (United Fruit Company, UFCO) gibi şirketlerin bölgeye nüfuz etmesinin önü açılmıştı.[259] Bu anlayışı doğrular nitelikte, ABD politika planlama direktörü George F. Kennan 1950 yılında ABD'nin Latin Amerika Büyükelçileri'ne yaptığı bir brifingde ABD dış politikasının asıl hedefinin *"kendilerine ait olan Latin Amerika ham maddelerini*

---

[254] Arkabahçe metaforu, mülkiyet hakkı bulunan, korunması ve kollanması gereken bir bölge tasvirinin Latin Amerika üzerinden ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. David W. Dent, **Historical Dictionary of U.S.-Latin American Relations**, Westport, Greenwood Press, 2005, s. 45, 46; Deyişin aslı *"America's Backyard"* şeklindedir. Bu bakımdan her ne kadar Amerika kavramı tamamen bir kıtayı ifade etse de, deyiş içerisinde ABD kastedilerek hem Amerika kıtası genelindeki hem de Latin Amerika'daki bağlamı Grace Livingstone'un tabiriyle *"kalıcı emperyal kibrin"* göstergesidir. Livingstone, **America's Backyard...**, s. 6.

[255] Michael Hardt, Antonio Negri, **Empire**, Fourth Printing, Cambridge, Harvard University Press, 2001, s. 177, 178.

[256] Joseph Wheless, "The Monroe Doctrine and Latin America", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 54, No: 1, 1914, s. 69, 70, 78; Monroe Doktrini aynı zamanda ABD'nin *"yalnızcılık"* (isolationism) politikasını da ifade etmekteydi. Levent Ürer, "Woodrow Wilson'un 'İdeal' Dünya Tasarımının, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Felsefesine Etkileri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 28, 2003, s. 3.

[257] Burak Samih Gülboy, "Pax Britannica'dan Pax Americana'ya?", **Kartal'ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, ed. Toktamış Ateş, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s. 94.

[258] Akgemci, "Monroe Doktrini'nin İzinde...", s. 53, 54.

[259] Senem Atvur, "Orta Amerika'nın Siyasal Toplumsal ve Ekonomik Panoraması", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2 (Orta Amerika ve Karayipler)**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 29.

korumak" olduğunu vurgulamaktaydı.[260] Bilhassa 20. yüzyıldan itibaren ABD'nin Latin Amerika'ya yönelik dış politikası çoğunlukla komünizmle mücadele konusunda yoğunlaşmış ve buna paralel olarak Soğuk Savaş döneminde ilişkiler çoğunlukla gerilimli seyretmiştir.[261] Bununla beraber uluslararası şirketler ve *"CIA"* (Central Intelligence Agency) aracılığıyla Latin Amerika devletlerinin ABD güdümünden çıkamaması, bölgedeki toplumsal hareketleri de şüphesiz etkileyen bir unsur olmuştur.[262]

(Milyon Dolar)	El Salvador	Guatemala	Honduras	Nikaragua
Ekonomik Yardım	*3.093,1*	*1.318,4*	*1.623,1*	*607,4*
Kredi	725,4	386,8	489,6	249
Hibe	2.367,7	931,6	1.133,5	358,4
Ülke Bazında Oran	%46,6	%19,8	%24,4	%9.1
Askerî Yardım	*1.031,6*	*74,8*	*491,9*	*29,6*
Kredi	110,7	10,7	52,4	5,2
Hibe	920,9	64,1	439,5	24,4
Ülke Bazında Oran	%63,4	%4,6	%30,2	%1,8

Tablo 2.24: 1946-1990 Yılları Arasında ABD'nin Dört Orta Amerika Ülkesine Maddi Yardımları

Kaynak: Office of Planning and Budgeting, "U.S. Overseas Loans and Grants and Assistance from International Organizations: Obligations and Loan Authorizations July 1, 1945 - September 30, 1990", 1990, s. 49, 51, 54, 57.

Tablo 2.24'te görüldüğü üzere Soğuk Savaş döneminde ABD tarafından dört Orta Amerika ülkesine yapılan yardımların büyük bir bölümü karşılıksız hibe olarak aktarılıp, kalan küçük kısımları kredi olarak verilmiştir. 44 yıllık süreç göz önüne alınırsa yardımların sanıldığı kadar yüksek olmaması da dikkat çekicidir. ABD ve bölge ülkelerinin dış ticaret verilerine bakıldığında ise, şüphesiz Latin Amerika genelinde olduğu gibi Orta Amerika ülkelerinde de hem ihracat hem de ithalatta ABD ağırlığı görülmektedir. Bazı komşu ülke ticaretleri dışında çoğu Orta Amerika ülkesi

[260] Chomsky, **How the World Works**, s. 11, 12.
[261] Örneğin 1958 yılında ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon'ın Latin Amerika gezileri sırasında Venezuela'nın başkenti Caracas'ta uğradığı küfürlü ve taşlı saldırılar beklenen durumlar değildi. Olay üzerine Nixon gezisini yarıda keserek ABD'ye erken dönmek zorunda kaldı. Guevara, **América Latina...**, s. 228, 229.
[262] Tannenbaum'un bölgeden iki kişinin sohbeti esnasında tanıklık ettiği şu cümle, durumu oldukça net özetlemektedir: *"Ne zaman bir diktatörlüğü devirsek, ABD'ye karşı bir zafer kazandığımızı hissederiz."* Tannenbaum, **Ten Keys to Latin America**, s. 178.

için birinci ithalatçı ve birinci ihracatçı ülke, o ülkelerin toplam ihracatı ve toplam ithalatı içerisinde neredeyse yarısını kapsayacak miktarda ABD'dir.[263]

Tarihsel olarak incelendiğinde ABD'nin 20. yüzyıl itibarıyla Latin Amerika'da etkisini arttırdığı görülmektedir. 1901-1909 yılları arasında görev yapan ABD Başkanı Theodore Roosevelt, Latin Amerika hükümetlerinin *"tüm hatalarını"* düzeltme sorumluluğunu taşıdıklarını belirtip, olası bir Avrupa müdahalesinin de önüne geçmek için, ABD çıkarları doğrultusunda *"Büyük Sopa Diplomasisi"* (Big Stick Diplomacy) başlatarak Latin Amerika'ya uygulanacak olan askerî ve ekonomik tüm yaptırımlara yönelik politikaların önünü açmış oldu. Ne var ki bu yolla, çıkarı doğrultusunda devlet egemenliklerine aykırı dış politika stratejileri belirleyen ABD, bir taraftan da Latin Amerika'daki ABD karşıtlığının tohumlarını atmaktaydı.[264] Bölgeye müdahalelerin yolunu açan Roosevelt'in ardından 1909-1913 yılları arasında başkan seçilen William Howard Taft kıtanın iktisadi olarak da korunması ve desteklenmesi gerektiğini öne sürerek ekonomik regülasyonları ve yaptırımları devreye soktu. *"Dolar Diplomasisi"* (Dollar Diplomacy) olarak adlandırılan bu düzenlemelere göre Latin Amerika hükümetleri, finansal konularda da ABD ile iş birliği içinde olmalı, ABD çıkarına aykırı mali işlemlerde bulunmamalıydı. Zira ABD yönetimine göre Latin Amerika dengesiz bir ekonomiye sahip olmakla beraber, politik olarak da istikrar sağlayamıyordu. Dolayısıyla yardımcı bir el niteliğinde *"sağduyu diplomasisi"* (Common Sense Diplomacy) olarak adlandırılarak meşrulaştırılan bu kontrol mekanizması, gümrük ofisleri üzerinden sağlanmaya çalışıldı.[265] Bu politikalardan açık bir şekilde etkilenen ülkelerden biri Nikaragua oldu. Ülke ekonomisini tamamen kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiren ABD, gerektiği takdirde askerî müdahalelerde de bulunarak kendi güdümündeki yöneticileri iktidara taşıdı. Böylece

[263] Department of International Economic And Social Affairs Statistical Office, "1982 Yearbook of International Trade Statistics", New York, United Nations, 1984, s. 324, 442, 468, 738.
[264] Dent, **Historical Dictionary of...**, s. 71, 72; Roosevelt, Monroe Doktrini'nin de ötesine geçerek Latin Amerika'nın bir hata yapması veya Avrupa devletleriyle bir sorun yaşaması durumunda ABD'nin müdahale hakkı bulunduğunu belirtmektedir. Gülboy, "Pax Britannica'dan Pax Americana'ya?", s. 98; E. B. Potter (ed.), **Sea Power: A Naval History**, Second Edition, Second Printing, Maryland, Naval Institute Press, 1982, s. 189-191.
[265] Dent, **Historical Dictionary of...**, s. 156, 157.

iki ülke arasındaki bu asimetrik ilişkiler 1960'lı yıllarda temellenen sistem karşıtı Sandinista hareketinin de önemli bir motivasyonunu oluşturmuştu.[266]

Taft'ın ardından göreve gelen ABD'nin en etkili başkanlarından Woodrow Wilson, sekiz yıllık görevi boyunca eski yaptırım politikalarından uzaklaşmaya çalışsa da, Latin Amerika'da Küba, Nikaragua, Meksika gibi istikrarsız bölgelere *"demokrasiyi öğretmek"* için müdahalelerde bulunmaktan geri kalmadı. 1929-1933 yılları arasında başkanlık yapan Herbert Hoover'a kadar müdahale ve yaptırım politikalarından tamamen vazgeçilmemiş olmakla beraber Başkan Hoover, ABD'nin Latin Amerika müdahalelerine ve sopa diplomasisine doğrudan karşı çıkan ilk başkan olmuştur. Böylece ilk defa müdahaleci anlayışı baz almayan "*İyi Komşuluk Politikası"*nın (Good Neighbor Policy) temelleri atılmıştır.[267] 1933-1945 yılları arasında görevde olan ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt döneminde ise tüm Amerika kıtasının ortak çıkarlarının geliştirilmesi ve birlik sağlanması için İyi Komşuluk Politikası uygulamaya koyulmuştur. Aslında Roosevelt'in bu politikayı tasarlamasındaki önemli bir sebep, Büyük Sopa Diplomasisi ve Dolar Diplomasisi gibi uygulamaların ve askerî müdahalelerin olumsuz etkilerini azaltarak bölgedeki ABD imajını düzeltme isteğiydi.[268] İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1950'li ve 1960'lı yıllara önemli iz bırakan iki olay Guatemala ve Küba'ya doğrudan gerçekleştirilen ABD darbeleri ve operasyonları olmuştur. Guatemala'nın, ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde aktarılacak olan, 10 yıllık sivil demokrasi sürecine komünizm tehdidi gerekçesiyle müdahale eden ve kendi çıkarlarını destekleyecek bir yönetimi iktidara getiren CIA destekli darbenin ABD açısından başarıya ulaştığı görülmektedir. Küba operasyonu ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[269]

---

[266] Molineu, **U.S. Policy Toward Latin America...**, s. 48-52.
[267] Dent, **Historical Dictionary of...**, s. 229-231, 390, 459-461.
[268] Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 189-199; İyi Komşuluk Politikası aynı zamanda Latin Amerika'daki otoriter rejimleri kabul ederek meşrulaştırıyordu. Öte yandan Roosevelt döneminin bir diğer politikası olan *"Yeni Düzen"* (New Deal) ile sağlanan finansal destekle de ekonomik nüfuz başlamış olacaktı. Böylece politik nüfuzun yanı sıra, Orta Amerika ülkeleri üzerindeki Avrupa etkisi tamamen tasfiye edilerek ABD'ye yönelik ekonomik bağımlılıklar da sağlanmış oluyordu. Politik ve ekonomik etkileri, askerî politikalar takip ederek Orta Amerika ordularında ABD'den gelen askerî danışmanlar yer almaya başladı. Oğuz Önderer, **Farabundo Martí San Salvador'da: İç Savaştan Silahlı Barışa**, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 16-22.
[269] Dominguez, "Cuba Since 1959", s. 101-103; Akgemci, "Monroe Doktrini'nin İzinde...", s. 59.

Esasen 1961-1963 yıları arasında görev yapan Başkan John F. Kennedy döneminde oluşturulan *"İlerleme İçin İttifak"* (Alliance for Progress) programı ilişkilerde yeni bir dönemi ifade etmekteydi. Program 10 yıl boyunca Latin Amerika'da altyapısal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik gelişimi sağlamak için milyar dolarlık yardımı içeriyordu. Şüphesiz ittifak programı anti-komünist bir Soğuk Savaş politikası olarak ABD çıkarlarına yönelik bir planlamayı içermekteydi. Ancak teoride oldukça etkin bir program gibi gözükmesine rağmen Latin Amerika gerçeklerinden uzak oluşu sebebiyle uygulamada başarılı olması mümkün değildi. Bilhassa komünizmle mücadeleyi güçlendirmek için bölge devletlerindeki silahlı kuvvetlerin desteklenmesi, otoriter askerî rejimlerin güçlenmesine neden olduğu için demokrasinin önüne geçildi.[270] Zira iktisadi kalkınmanın toplumsal ve politik gelişimi de sağlaması beklenirken, tam tersi bir etkiye yol açtı.[271] Programın önemli bir hedefi Küba Devrimi'nin etkilerini azaltmaktı[272], fakat ABD çıkarlarına öncelik verilmesi, programın bir hegemonya tezahüründen öteye gidememesine neden oldu.[273] Hatta İlerleme İçin İttifak programı beklendiğinin aksine demokrasiyi engelleyen darbelerin meydana gelmesini tetiklemişti.[274] Bunların yanı sıra Kennedy dönemi politikaları tamamen güç kullanımı üzerinde temellendirilmemiştir. Kennedy döneminde kurulan ve halen faaliyetlerini sürdüren bir yardım kuruluşu olan *"Barış Gönüllüleri"* (Peace Corps), İlerleme için İttifak politikasının bir ürünü olmuştur. Kendi raporlarında belirtildiği üzere teşkilatın amacı, *"Dünya barışını ve dostluğunu teşvik ederek, gerekli ülkelere eğitimli insanların yardımıyla, bu ülkelerde Amerikalıların daha iyi*

---

[270] Edwin Lieuwen, **Generals vs. Presidents: Neomilitarism in Latin America**, New York, Frederick A. Praeger, 1964, s. 3-9; Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 191; Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 47.

[271] Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 173-181; Hobsbawm, **Viva la Revolución...**, s. 189-199.

[272] Loveman, Davies, "Introduction: Guerrilla Warfare...", s. 22, 23.

[273] García, "Prologo", s. 10, 11; Ayrıca ABD, Domuzlar Körfezi Çıkarması'nın başarısız olmasından sonra da Castro yönetimini devirmek için CIA bazlı gizli operasyonlarını devam ettirmekteydi. Bu doğrultuda 1961 yılının Kasım ayında Küba'da iç karışıklık çıkarıp yönetimi işlemez hale getirmek ve Castro'ya suikast düzenlemek için Mongoose Operasyonu düzenlenmişti. Fakat bu operasyon da başarısızlıkla sonuçlandı. Dent, **Historical Dictionary of...**, s. 325, 326.

[274] Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 76, 77, 190; Keza Kennedy'nin ilk dönem politikalarının ılımlı olduğuna yönelik yorumlar bulunsa da, komünizmle mücadele konusunda faaliyetlerin devam ettirildiği göz ardı edilmemelidir. 1960'lı yılların başında Latin Amerika ordularını iç güvenlik konularında eğitebilmek için *"Amerika Birleşik Devletleri Amerika Ordu Okulu"* (U.S. Army School of the Americas) açıldı ve Kosta Rika, El Salvador, Honduras, Guatemala, Nikaragua ve Panama ülkelerinin ordularına burada isyanla mücadele doktrinine yönelik eğitimler verildi. Charters, Tugwell, "Insurgency and Counterinsurgency...", s. 28.

*anlaşılmasını ve Amerikalıların bu insanları daha iyi anlamasını sağlamak"*tır.[275] Amaçlarından da anlaşıldığı üzere dış politika aracı olarak tasarlanan Barış Gönüllüleri, Kennedy dönemi sonrasında da devam edip, 1966 yılında 15.000 gönüllüyle Latin Amerika da dahil olmak üzere birçok yabancı ülkede hizmete başlayarak etkili bir dış politika hamlesine dönüşmüştür.[276] Bu bakımdan bir *"kamu diplomasisi"*[277] (public diplomacy) örgütü olarak çalışan gönüllüler, yol, su, kuyu, ev, elektrik gibi temel altyapı inşaatlarının yanı sıra eğitimli kadrosuyla lobicilik faaliyetlerinde de bulunmuştur.[278] Bu yanıyla gönüllülerin ABD'nin *"yumuşak gücü"*ne[279] (soft power) yönelik bir aracı haline geldiği söylenebilir. Başkan Kennedy'nin 1963 yılının Kasım ayında suikasta uğramasının ardından göreve gelen Lyndon B. Johnson, 1969 yılına kadar sürdürdüğü başkanlık dönemi boyunca genel olarak Latin Amerika ile ilgili yoğun bir dış politika ajandasına sahip olmamakla beraber, Kennedy'nin İlerleme için İttifak programı doğrultusunda hazırlanan politikalara devam etmiştir.[280]

"Latin Amerika önemli değil. İçinde bulunduğumuz müddetçe, insanların Latin Amerika umurlarında bile değil, Don."[281] sözlerinin sahibi, 1969-1974 yılları arasında

---

[275] Peace Corps, "Reaching Around the Globe One Community at a Time, Congressional Budget Justification, Fiscal Year 2008", Washington, D.C., 2008, s. 3.
[276] Thomas Nisley, "Send in the Corps! The Peace Corps and the Popular Perception of the United States in Latin America", **Politics & Policy**, C. 41, No: 4, 2013, s. 539, 556.
[277] Kamu diplomasisi, değişen güç, diplomasi, medya-kamuoyu ilişkileri, sivil toplum olguları ve dinamiklerinin etkisinde diplomatik anlayış, araç ve yöntemlerinin sert araçlar yerine sivil toplumla yürütülen yumuşak araçlara evrilmesi sonucu ortaya çıkan bir dış politika stratejisidir. Ekşi, **Kamu Diplomasisi...**, s. 21, 22.
[278] Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 104-106.
[279] Joseph Nye tarafından kavramlaştırılan yumuşak güç, liberalizmden etkilenen bir bakış açısının sonucudur. *"Sert güç"* (hard power) olarak adlandırılan zorlama veya baskıya dayanan araçlar yerine, karşı tarafın rızasını sağlayabilecek bir çekim gücü oluşturmak için cezbedici araçlar kullanılması yumuşak güce karşılık gelmektedir. Joseph S. Nye, **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, New York, Public Affairs, 2004, s. 5-10; Dolayısıyla dış politikada entegrasyon çabaları, ortak kimlik ve değerlere vurgu yapılması, diplomasi ve ikna gücünün etkin kullanımı yumuşak gücün bir tezahürüdür. Tarık Oğuzlu, "Liberalizm", **Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular**, ed. Şaban Kardaş, Ali Balcı, On Birinci Basım, İstanbul, Küre Yayınları, 2020, s. 153; Yumuşak gücün kaynaklarını kültür, değerler, politikalar ve kişilikler oluşturur. Araçlarında ise kurumların ön planda olduğu kamu diplomasisi stratejileri ile bireysel diplomatik faaliyetler yer almaktadır. Hendrik W. Ohnesorge, **Soft Power: The Forces of Attraction in International Relations**, Cham, Springer, 2020, s. 204.
[280] Jonathan Colman, **The Foreign Policy of Lyndon B. Johnson: The United States and the World, 1963-1969**, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2010, s. 163-169.
[281] James Mann, **Rise of the Vulcans: The History of Bush's War Cabinet**, New York, Viking Penguin, 2004, s. 16.

başkanlık görevinde bulunan Richard Nixon'ın dönemi ABD dış politikasında Latin Amerika'nın öncelik sıralaması gerileyerek, doğrudan askerî müdahale politikasından vazgeçilmiş olsa da bölgede *"başka bir Küba"* olmaması adına ABD yanlısı otoriter rejimlere destek verilmeye devam edilmiştir.[282] ABD iç ve dış siyasetinin skandallar ve krizler sebebiyle tıkanmalar yaşadığı 1970'li yılların izleri dış politikaya da güç kullanımından uzaklaşma olarak yansımıştır. Buradan hareketle 1974-1977 yılları arasında başkanlık görevini yürüten Gerald Ford döneminde hazırlanan ve Linowitz Raporu olarak adlandırılan belgeler ABD'nin müdahaleci Latin Amerika politikalarını terk ederek insan haklarını geliştirmeye dayalı yeni ara bulucu formüller üzerinde yoğunlaşılmasını teşvik etmekteydi.[283] Bu doğrultuda Ford sonrası göreve gelen Jimmy Carter da aynı çizgiyi koruyarak bölgede insan haklarını geliştirme politikalarına yöneldi. Tıpkı Kennedy'nin programı gibi 1977-1981 yılları arasında görev yapan Başkan Carter'ın *"İnsan Hakları"* programının da karmaşık sonuçlar meydana getirdiği öne sürülmekle beraber Howard J. Wiarda'ya göre bu program sayesinde en azından işkencelerde azalmalar, tutukluların serbest bırakılması ve askerî baskılara kısıtlamalar sağlanarak özgürlüklerde bir miktar iyileşme sağlanabilmişti.[284] Ancak kısa bir süre sonra Nikaragua'da Sandinist rejimin bir devrimle iktidara gelmesi ve hareketin Latin Amerika ve Batı Avrupa'dan güçlü bir destek alması, Carter yönetimini Nikaragua'daki yeni yönetimin üzerine gidebilmek konusunda kısıtladı.[285] Keza insan hakları politikası gereği, Nikaragua'ya yönelik sert bir müdahalede bulunulması, ABD dış politikasının dönemsel olarak çelişkiye düşmesine neden olacaktı. Bu yüzden Carter'ın Latin Amerika politikalarının etkisizliğini en çok eleştiren kişi ise başkanlık yolundaki Ronald Reagan olmuştur.[286] Dolayısıyla keskin bir değişim başkanlık seçimleriyle oluştu. Carter dönemi politikalarının etkisiz olarak

[282] Williams, **US-Grenada Relations...**, s. 17, 18.
[283] Regalado, **Latin America at the Crossroads...**, s. 147-149; Raporun tamamı için bkz.: Commission on United States - Latin American Relations, "The Americas in a Changing World", Washington, D.C., 1974.
[284] Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 77, 78.
[285] Ilya Prizel, **Latin America Through Soviet Eyes: The Evolution of Soviet Perceptions During the Brezhnev Era 1964-1982**, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, s. 34.
[286] Regalado, **Latin America at the Crossroads...**, s. 148-151.

yorumlanması, Reagan döneminde bilhassa Orta Amerika'da ikinci bir Küba vakası yaşanmaması için sert baskılara neden oldu.[287]

ABD'nin Orta Amerika politikası hakkında Eldon Kenworthy'nin 1985 yılında yayımlanan makalesindeki şu cümleye yer vermek aydınlatıcı olacaktır: *"ABD'nin Orta Amerika politikası hakkında söylenebilecek belki de en doğru ifade, bölgeye yönelik tutarlı bir ABD politikası olmadığıdır."*[288] Gerçekten de Reagan döneminin Orta Amerika politikaları bu sözü doğrular nitelikte inişli ve çıkışlıdır. ABD'de 1981-1989 yılları arasında başkanlık yapan Ronald Reagan döneminde Sovyet/komünizm tehdidi kullanılarak Orta Amerika'ya yönelik ilk iş, güç kullanımı ve yaptırım anlayışına geri dönülmesidir. Bunun önemli bir sebebi, Reagan yönetiminin Orta Amerika'daki tüm ayaklanmalardaki sorumlunun Küba ve Sovyetler olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktaydı.[289] Reagan döneminde Orta Amerika'nın ABD için en önem teşkil eden bölge olduğu vurgulanmakta ve *"Marksistlerin Nikaragua sonrasında, El Salvador, Guatemala ve Honduras'ta da düzeni bozacakları"* iddia edilmekteydi.[290] Bu doğrultuda El Salvador'da gerçekleşen ayaklanmanın Küba Devrimi'ndeki gibi Sovyet destekli olduğu öne sürülerek, Reagan yönetimi tarafından ivedi bir şekilde gizli bir paramiliter isyanla mücadele örgütü kurulması tasarlandı.[291] Paramiliter örgütler aracılığıyla sürdürülen ve CIA tarafından yönetilen gizli operasyonlar zaten Reagan başkanlığa gelir gelmez gündeme gelen bir konuydu. 1981 yılında Reagan, kongreye ABD güvenliğinin sağlanması için bu operasyonların gerekliliğini bildirmekteydi. 1983 yılı sonlarına doğru kontraların gizlilik perdesi kalktı ve kamuoyu insan hakları ihlallerinden, köprülerin, elektrik hatlarının, petrol tesislerinin, tarlaların tahribatından haberdar oldu. Örgütler konusunda Reagan yönetimine eleştirilerin artmasıyla beraber kongreden gelen destekte de sarsılmalar

[287] Sait Yılmaz, "ABD'nin Arka Bahçesi Latin Amerika: Askeri Müdahaleler ile Dayatılan Sömürü Düzeni", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 1**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, s. 441-443.
[288] Eldon Kenworthy, "United States Policy in Central America: A Choice Denied", **Current History**, C. 84, No: 500, 1985, s. 97.
[289] Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 167; Allan Nevins, Henry Steele Commager, Jeffrey Morris, **Pocket History of the United States**, Ninth Revised Edition, New York, Pocket Books, 1992, s. 639.
[290] Walter LaFeber, "The Reagan Administration and Revolutions in Central America", **Political Science Quarterly**, C. 99, No: 1, 1984, s. 1, 2.
[291] Calvert, **The International Politics of Latin America**, s. 170.

başladı.[292] Öte yandan ABD'nin, Orta Amerika bazında ele alındığında El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'da paramiliter yapılar oluşturduğu görülmekle beraber Honduras'ta oluşturmaya çalıştıkları paramiliter grup ülkede destek görmemesi sebebiyle sınırlı kalmıştı.[293] Reagan döneminin ilk yılları kullanılan operasyonel kontra politikalarından sonuçlar alınamaması ve Reagan'a desteğin azalması[294], yönetimin politika değiştirmesine sebep oldu. Bunun ilk işareti 1983 yılı Kasım ayında kongrede kabul edilen *"Demokrasi Projesi"* (Project Democracy) adlı programdır. Program doğrultusunda Orta Amerika'da dürüst ve serbest seçimler, siyasi partiler ve demokratik kurumların desteklenmesi planlandı.[295] Böylece Reagan 1984 yılı sonrası

[292] Thomas M. Leonard, **Central America and the United States: The Search for Stability**, Athens, The University of Georgia Press, 1991, s. 186, 187.

[293] McClintock, "American Doctrine...", s. 145; Görüldüğü üzere ABD'nin bölgedeki devlet şiddetine katkısı sınır dışı gizli istihbarat operasyonları ve dolaylı olarak paramiliter örgütlere destek verilmesi aracılığıyla yürütülmüştür. Örneğin ABD'nin desteklediği *"Condor Operasyonu"* ile devletler arası istihbarat paylaşımları yapılmış ve kaçırma, sorgulama, işkence ve suikastlar gerçekleştirilerek siviller arasında korku atmosferi oluşturulması sağlanmıştır. Blakeley, "State Terrorism in the Social Sciences...", s. 19; 1975 yılında resmî bir şekilde kurumsal hale gelen Condor Operasyonu esas olarak askerî hükümetlere sahip Latin Amerika ülkelerinin bir araya gelerek oluşturduğu ve tüm hukuki kaynakları görmezden geldikleri yasa dışı veya yasalar üstü denebilecek anti-komünist bir yapılanmadır. ABD dışişleri bakanlığı ve CIA'ın operasyondan haberdar olması bir yana ABD, içindeki bazı vatandaşların suikastına varacak kadar, operasyonun yürütülmesini gizli bir şekilde destekledi ve birime yardım sağladı. Bu bakımdan operasyon uluslararası kapsamda devlet destekli terörizm ağı kurarak komünizm adı altında, mevcut iktidarlara tehdit oluşturabilecek bütün muhalifleri, sendika ve köylü liderlerini, din görevlilerini, öğrencileri, öğretmenleri, şüpheli gerillaları ortadan kaldırmayı hedefledi ve birçoğunda başarılı oldu. Dent, **Historical Dictionary of...**, s. 319-324; J. Patrice McSherry'e göre bu operasyonun asıl nedeni gerillalar veya komünizmden duyulan kaygı değil, *"Latin Amerika'nın sınıfsal olarak tabakalaşmış uluslarında ve başka yerlerde siyasi ve sosyoekonomik değişim talep eden yeni halk hareketlerinden"* duyulan kaygıydı. J. Patrice McSherry, "Tracking the Origins of a State Terror Network: Operation Condor", **Latin American Perspectives**, C. 29, No: 1, 2002, s. 55; Bu örnekle beraber başka örneklerde de görüleceği gibi 1970'li yıllardan itibaren çatışmalar, sınır ötesi müdahale biçimine dönüşmesiyle Hardt ve Negri'ye göre *"küresel toplumsal düzenin inşasını ve yeniden üretimini amaçlayan biyoiktidarın ayrılmaz bir unsuru"* olmaya başladı. Fakat bu müdahale biçimi, *"yabancılaştırılan"* vatandaş ve işçiler meydana getirdiği için karşısında direnişi de buldu. Hardt, Negri, **Multitude...**, s. 39, 53.

[294] Reagan yönetiminin paramiliter savaş için ayırdığı bütçe kongre tarafından hiçbir zaman sabit ve yoğun bir çoğunluk ile desteklenmemiştir. Hatta 1984 yılında kontraların fonlanması yasaklanmış ancak 1985 ve 1986 yıllarında ufak farklarla tekrar onaylanmıştır. Arnson, "Introduction", s. 13; Ayrıca 1986 yılında ortaya çıkan *"İran-Kontra Skandalı"* (Iran–Contra Affair), Reagan yönetimini daha da zora sokmuştu. Nikaragua'da bir kontra uçağının düşürülmesiyle başlayan skandallarda, ABD yetkililerinin İran'a yasa dışı yollardan silah satarak gelirlerini Nikaragua'daki kontra örgütlerine aktardığı ortaya çıktı. Warren I. Cohen, **The Cambridge History of American Foreign Relations: America in the Age of Soviet Power, 1945-1991**, C. IV, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s. 234; Gioconda Belli, **The Country Under My Skin: A Memoir of Love and War**, çev. Kristina Cordero, New York, Alfred A. Knopf, 2003, s. 347.

[295] Howard J. Wiarda, "At the Root of the Problem: Conceptual Failures in U.S.-Central American Relations", **Central America: Anatomy of Conflict**, ed. Robert S. Leiken, New York, Pergamon Press, 1984, s. 271-273.

bölgede barış, demokrasi, ateşkes ve kalkınma gibi vurguların yapıldığı politikalara yöneldi.[296]

Bu anlayışın hem önemli bir dayanağı hem de sonucu 1984 yılında yayımlanan başkanlık raporuydu. 1983 yılında Reagan'ın doğrudan emriyle Orta Amerika hususunda kapsamlı bir rapor hazırlanması için en fazla 12 üyeden oluşacak bir komisyon oluşturulması kararı alındı. Başkanın belirleyeceği üyeler hükümet, iş dünyası, işçi, eğitim, İspanyol ve dinî toplulukların elit liderleri arasından olacaktı ve aynı siyasi partiden yediden fazla üye olmayacaktı. ABD'nin bölgedeki çıkarlarını ve bu çıkarlara yönelik tehditleri araştıracak olan komisyonun başkanı eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger oldu. Hazırlanan raporun girişinde, dünyanın başka yerlerinde de krizler olmasına karşın Orta Amerika'daki krizin, *"birkaç nedenden ötürü Amerika Birleşik Devletleri üzerinde özellikle acil bir talep"* oluşturduğu belirtiliyordu. Bu nedenler dört başlıkta toplanarak Orta Amerika'nın önemi ve ABD açısından çıkarları vurgulanmıştı. Birinci neden, Orta Amerika'nın bölgesel bir komşu olmasından ötürü ABD'nin doğrudan güvenlik çıkarlarını ilgilendirmesidir. İkinci neden, Orta Amerika devletlerinin görece küçük olması nedeniyle ABD'nin oluşturabileceği büyük etkilerdir. Üçüncü neden, erken hareket etmenin maliyetinin daha düşük olmasıdır. Son olarak dördüncü neden ise, büyük bir gücün kayıtsız kalma şansının olmayışıdır. Rapor genel hatlarıyla Orta Amerika konusunda ABD'nin bu zamana kadar yeterli bilgiye sahip olamadığını ve hareket etmekte geç kaldığını vurgulamakla beraber bölgedeki memnuniyetsizlik sebeplerinin ve ekonomik zorlukların gerçekliği kabul edilerek Nikaragua'da olduğu gibi devrimlere zemin hazırladığı öne sürülüyordu. Dahası, bu koşullar Sovyetler Birliği tarafından desteklenen Küba ve Nikaragua gibi *"düşman dış güçler"* tarafından istismar edilmekteydi.[297] Komisyon raporu bazı noktalarda ABD'nin kaba kuvvete dayanan eski politikalarının yanlışlığını dolaylı yoldan eleştirmektedir. Ancak 1960'lı yıllardan sonra bu politikaların terk edilerek, İyi Komşuluk Politikası, İlerleme İçin İttifak gibi yumuşak güce dayalı kamu diplomasisi araçlarına geçilmesi olumlu bulunmaktaydı. Öte yandan Orta Amerika'daki kapalı otoriter rejimlerin varlıkları kabul edilip, gerilla hareketleriyle mücadele için

[296] Leonard, **Central America and the United States...**, s. 187.
[297] Kissinger, "The Report of the President's National...", s. 1-5.

oluşturulan kontra birliklerine sivil halkı katletmeleri için kaynak ayrılması desteklenmiyor ve onaylanmıyordu. Komisyon bir bakıma o yıla kadar ki baskı politikalarının sonuç vermediğinin, aksine şiddeti körüklediğinin farkına varmakla beraber bu politikaların değiştirilmesini önermekteydi. Buna paralel olarak bölgedeki şiddet döngüsünün sona erdirilmesi için politik, ekonomik, hukuki ve kültürel reformlar yapılması öngörülüyordu. Zira komisyona göre bölgedeki hoşnutsuzlukların Küba ve Nikaragua'da olduğu gibi devrim hareketlerine dönüşebilme eğilimi her daim mevcuttu. Bu yüzden hoşnutsuzlukların altyapısal olarak giderilerek bölgeyi Küba, Nikaragua ve dolaylı olarak SSCB etkisine bırakmamak ABD'nin önemli bir dış politika ajandası olarak görülmeli ve bu doğrultuda öncelikle, kişisel ve ekonomik özgürlükler, ifade özgürlüğü, insan haklarına saygı ve bağımsız, eşit düzlemde adalet ve ceza hukuku uygulama sistemi oluşturularak siyasi çoğulculuk ve siyasi parti rekabeti ile seçimlerin gerçekleştirilmesinin desteklenmesi gerektiği öne sürülüyordu. Ayrıca bölgedeki gelir adaletsizliğinin giderilmesi amacıyla *"topraksızlar için toprak"* anlayışını içeren toprak reformları yapılması, eğitim seviyesinin yükseltilmesi için eğitimde reform gündeme alınıp, temel eğitim düzeyinin arttırılması, ilköğretim ve yükseköğretim imkânlarının düzeltilmesi gerekliydi. Öte yandan şiddet döngüsünün bitirilmesi için ateşkesler yapılmalı ve tüm siyasi partilerin adaletli bir şekilde serbest seçimlere katılması sağlanmalıdır. Komisyonun önemli bir vurgusu da Orta Amerika'da o dönem yeni bir kuruluş olan ve barış ortamı için girişimlerde bulunan Contadora Grubu'nun desteklenmesi gerektiğini belirtmesiydi.[298] Ne var ki, ABD'nin 1984 yılında yayımlanan bir başka Orta Amerika politikasına bakıldığında dış politikanın halen komünizmle mücadele retoriği üzerinden şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Zira ABD bölgenin Sovyetler, Küba ve Nikaragua etkisine girerek kendi kontrolünden çıkmasını istemiyordu. Örneğin El Salvador'da yeni bir gerilla zaferi tüm Orta Amerika'da bir domino etkisi oluşturup devrimci hareketleri cesaretlendirerek tetikleyebilir ve ABD'nin bölgedeki varlığını tehlikeye atabilirdi. Ancak bölgede eskiden yapıldığı gibi yoğun bir şekilde askerî varlık gösterilmesi tüm Latin Amerika'da ABD düşmanlığını tetikleyebileceği için ABD'nin diğer

[298] Raporun tamam için bkz.: Kissinger, "The Report of the President's National..."

bölgelerdeki faaliyetleri de riske girebilirdi.[299] Zaten bu rapordan hemen önce Reagan yönetimi Kissinger raporunun tespitleri[300] doğrultusunda *"Jackson Planı"* olarak adlandırılan *"1984 Yılı Orta Amerika Demokrasi, Barış ve Kalkınma Girişimi Yasası"*nı kongreye sunmuştu. ABD yönetimi daha fazla baskıyla Orta Amerika'dan sonuç alamayacağı konusunda ikna olarak çıkarlarını sürdürebilmek için insan hakları, demokrasi ve kalkınma gibi unsurların vurgulanmasına yöneldi.[301] Bu anlayışlar doğrultusundaki yasa ile beş yıllık süre içinde Orta Amerika'da ithalat desteği, gıda yardımı, konut inşası, eğitim, tarım gibi konularda yaklaşık sekiz milyar dolarlık kaynak sağlanması öngörülüyordu. Ancak planın uygulanabilmesi, bölgedeki barış ve demokrasinin sağlanabilmesi için güvenliğin önemli bir şart olduğu öne sürülerek, ABD'nin doğrudan müdahalesiyle olmasa da, bilhassa El Salvador'a askerî yardımda bulunmayı vaat etmekteydi.[302]

1989 yılında göreve gelen George H. W. Bush döneminde ise Latin Amerika'nın öncelikli görülmemesi, bölgeye yönelik politikalarda daha da azalma meydana getirmiştir. Öte yandan kısa süreli olarak Reagan'dan devralınan bazı politikalar devam ettirilse de[303] Latin Amerika ile ilgili konular uyuşturucu kaçakçılığı,

---

[299] Edward Gonzalez vd., "U.S. Policy for Central America: A Briefing", Santa Monica, Rand, 1984, s. vi, vii.

[300] Kissinger raporundan kısa bir süre sonra aynı yıl içinde, İngiliz parlamentosu üyeleri tarafından hazırlanan bir karşı rapor hazırlanmıştır. Kissinger raporu ve ABD dış politikasının yeni yol haritasına yönelik eleştirileri, tespitleri ve önerileri içeren bu rapor, ABD'nin Sovyetler Birliği ve Nikaragua devrimi düzleminde yeni bir meşruiyet oluşturma peşinde olduğunu öne sürmekteydi. Ne var ki Nikaragua'nın ABD'ye askerî anlamda bir tehdit olmasının asla mümkün olmadığı iddia edilen raporda, gerçekte Nikaragua'nın ABD'ye toplumsal ve ekonomik olarak alternatif bir yol rekabeti oluşturduğu için tehdit olarak görüldüğü belirtilmişti. Bu sebeple, FSLN'yi karşı devrim anlayışı ve kontralar aracılığıyla indirmenin mümkün olmadığına ve olası bir *"doğrudan"* müdahale senaryosunun 20.000 ABD personelinin kaybına neden olacağına dair tahminlerin, ABD'yi bölgede *"çoğulculuğa"* ve *"demokratik seçimlere"* yönelttiği öne sürülmüştü. Rapor bilhassa Sovyetler'in bölgede ciddi bir varlığının olmadığını ve Nikaragua'nın SSCB uydusu olduğuna dair hiçbir gösterge var olmadığını vurgulamaktadır. Hatta daha uygun bir uydu analojisinin Orta Amerika siyasal sistemleri ve ABD ikilisi üzerinden yapılabileceği öne sürülmektedir. Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 1-17.

[301] United States Department of State, "Central America Democracy, Peace and Development Initiative", 1984, (Çevrimiçi) http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents/Central%20America%20Democracy%2C%20Peace%20and%20Development%20Initiative%20%28no%20date%20posted%29.pdf, 22.11.2022.

[302] United States Department of State, **a.y.**; U.S. Congress, "S.2347 - Central America Democracy, Peace, and Development Initiative Act of 1984", 1984, (Çevrimiçi) https://www.congress.gov/bill/98th-congress/senate-bill/2347, 10.03.2022.

[303] Goodfellow, Morrel, "Esquipulas: Politicians in Command", s. 280.

göç, demokratikleşme ve ticaret olarak daraltıldı. Böylece Reagan'ın Orta Amerika'da vazgeçilemeyen sert politikalarından sonra bölgede yumuşama yoluna gidildi.[304]

2.3.2. SSCB'nin Orta Amerika'daki Varlığı ve İdeolojik Etkiler

Tarih sayfalarında Latin Amerika ile Rusya'nın temasları oldukça eskilere dayandırılabilecek olsa da yıllar boyunca dikkate değer seviyelere ulaşmadığı görülmektedir. Bunun bir sebebi iki bölge arasındaki ciddi mesafe farkıdır. Bir diğer önemli husus ise Moskova'nın Latin Amerika konusunda her daim yetersiz bilgiyle, kıtanın dinamiklerini kavramadan tutum ve politikalar geliştirmesidir.[305] SSCB ile Latin Amerika münasebetlerinin ise üç ayrı dönem altında incelenmesi mümkündür. İlk dönem Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan 1959 yılında gerçekleşen Küba Devrimi'ne kadar geçen süreçtir ve bu dönem SSCB'nin bölgedeki ham madde ve ürünlere yönelik ticaret ilgisi de bulunmadığından, Latin Amerika konusunda beklentileri ve faaliyetleri asgari düzeyde seyretmekle beraber[306] ilişkiler teorik ve manevi destek seviyesinde kalmıştır. Küba Devrimi sonrasında SSCB'de gerçekleşen paradigma değişimi ilişkilerin ikinci dönemini ifade etmektedir. Teorik ve manevi desteğin yanı sıra kısıtlı da olsa maddi destek sağlanmaya bu dönemde başlanmıştır.[307] Zira bu dönem içerisinde hem Küba hem de Nikaragua Devrimleri, Sovyetler'de algı değişimi oluşturduğundan bölgeye olan ilgi ve desteğin artmasına sebep olmuştur.[308] Son dönem ise 1985 yılı sonrası Gorbaçov'un yumuşama politikaları doğrultusunda Latin Amerika'dan tekrar uzaklaşıldığı süreci ifade etmektedir.[309]

20. yüzyılda Latin Amerika solu genel olarak emperyalizm vurgusu yapıp anti-emperyalist bir çizgide yer alarak özellikle kırsal kesimin dikkatini çekmeyi

[304] Dent, **Historical Dictionary of...**, s. 93, 94.
[305] Prizel, **Latin America Through Soviet Eyes...**, s. 1-3.
[306] James P. Nichol, "Foreign Policy", **Soviet Union: A Country Study**, ed. Raymond E. Zickel, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1991, s. 440.
[307] Kubilayhan Erman, **Latin Amerika ve İspanya Üzerine Güncel Çalışmalar**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2015, s. 40.
[308] Edmé Domínguez Reyes, "Soviet Relations with Central America, the Caribbean, and Members of the Contadora Group", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 481, 1985, s. 148, 149.
[309] Erman, **Latin Amerika ve İspanya...**, s. 39, 40.

hedeflemiştir.[310] Dolayısıyla 1918-1959 yılları arasında SSCB, Latin Amerika'ya yönelik dikkatli ve ılımlı politikalar izlemiş, yerel komünist partilere ilerici gruplarla ittifak kurmalarını, seçimlere katılmalarını ve hatta komünist partilere alan bırakan hükümetlerle iş birliği yapmalarını bildirmiştir. 1928-1935 yılları arasında kısa bir dönem hükümetlere karşı direniş denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmış, hareketlerin sert bir şekilde bastırılması ve çoğu Latin Amerika ülkesinde komünist partilerin yasa dışı ilan edilmesiyle, düzelmesi yıllar alacak uzun süreli bir eylemsizliğe geçilmiştir.[311] İkinci Dünya Savaşı öncesi SSCB ve Latin Amerika arasında oldukça sınırlı münasebetler olduğu anlaşılmakla beraber, savaş sonrasında ABD'nin bölgeye nüfuz etme rekabetinden ötürü ilişkiler gerileyen bir konuma düşmüştür.[312]

Castro'ya göre SSCB-Küba ilişkileri diplomatik krizler, başarısız çözümler, gerçekleştirilmeyen vaatler, vazgeçilen sözler gibi olumsuzluklarla doludur. Küba'nın sosyalist devrimi ise tamamen Küba'nın başarısıdır. Zira Sovyetler devrim için *"ne tek kuruş para ne de tek tüfek"* vermişlerdir. Kaldı ki 1959 yılına kadar Castro'nun hiçbir Sovyet yetkilisiyle veya lideriyle de tanışmışlığı bulunmamaktadır.[313] Howard J. Wiarda da Sovyetler'in Küba Devrimi'nde Sovyetler Birliği'nin hiçbir katkısı olmadığının altını çizip, o dönem Küba Komünist Partisi'nin Fidel Castro için *"küçük burjuva reformcusu"* şeklinde nitelendirmeler yaparak küçümsediklerini eklemektedir.[314] Zaten Tablo 2.25 üzerinde görüleceği gibi iç savaş ve devrim kadar büyük derecelere yükselebilen toplumsal hareketler konusunda önemli bir bölge olan Orta Amerika ülkelerinde komünist parti üyeliği, nüfuslara oranla oldukça düşük seyretmiştir.[315]

---

[310] Ricardo Melgar Bao, "The Anti-Imperialist League of the Americas Between the East and Latin America", çev. Mariana Ortega Breña, **Latin American Perspectives**, C. 35, No: 2, 2008, s. 9-24.
[311] Smith, "The Soviet Union and Cuba...", s. 287, 288.
[312] Murad Khashimov, "Sovyetler Birliği - Latin Amerika ve Karayipler İlişkileri ve Yumuşak Güç", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-3**, ed. İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. 217; Guatemala'da komünistlikle suçlanan 1944-1954 yılları ise gerçekliği yansıtmamaktadır. Smith, "The Soviet Union and Cuba...", s. 288.
[313] Fidel Castro, Ignacio Ramonet, **Fidel Castro: My Life, A Spoken Autobiography**, çev. Andrew Hurley, New York, Scribner, 2009, s. 287, 288.
[314] Howard J. Wiarda, Mark Falcoff (ed.), **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 4.
[315] Blasier, **a.g.e.**, s. 84.

	1962	1973	1982
El Salvador (PCS)	500	100-150	200
Guatemala (PGT)	1.000-1.100	750	750
Honduras (PCH)	1.500-2.000	300	1.500
Nikaragua (PSN)	200-300	60	1.200

Tablo 2.25: Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Sovyet Yanlısı Komünist Partilerin Üye Sayıları[316]

Kaynak: Cole Blasier, **The Giant's Rival: The USSR and Latin America**, Second Printing Revised Edition, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1989, s. 83.

Tablo, geleneksel komünist partilerin bürokratikleşerek ağırlaştığını ve katı doktriner yapılarıyla popüler etki oluşturmaktan uzak kaldığını gösterir niteliktedir.[317] Zira Sovyetler'in Latin Amerika konusundaki genel görüşü pragmatik olduğu kadar ideoloji ağırlıklıydı. Zira Marksist doktrine göre Latin Amerika'nın mevcut yapılanması henüz sosyalist devrim için uygun değildi. Komünistlere göre sosyalizme ulaşabilmek için belirli tarihsel aşamalardan geçilmesi gerekmekteydi. Sosyalizmin ortaya çıkması kapitalizmin varlığına bağlı görülmekle beraber, kapitalizm de *"feodalizm"*in[318] sonraki aşaması olarak düşünülüyordu. 20. yüzyıl Orta Amerika ülkelerinde ise istisnalar dışında genel olarak halen yarı feodal yapı hâkimdi. Bu yüzden Marksist teorisyenler bu devletlerde önce, *"burjuva demokrasisi"* anlamında, kapitalizmin kurulduktan sonra sosyalizme geçişin mümkün olabileceğini düşünmekteydiler.[319] Nikaragua'daki iktidar değişikliğinde dahi ülke içerisindeki Sovyet yanlısı komünist parti etkili olamamış sürecin dışında kalmıştı. Orta Amerika genelinde de komünist partiler katı doktriner bakış açısından ayrılamayıp, kentli proletarya arayışı içerisinde kırsal gerilla hareketlerine olumlu yaklaşmamıştır.[320] Öte yandan Latin Amerikalılar Sovyet politikalarını ve iktisadi modellerini beğenmedikleri gibi, *"fazla katı, bütüncül, yapılı, bürokratik, totaliter, Tanrısız ve Hristiyanlık karşıtı"* görmüşlerdir. Ek olarak, kıtadaki tüm istikrarsızlıklara rağmen sivil toplumda yer eden liberal deneyimler ve sivilleşme çabaları demokrasiye meyilli

[316] Aldo Isuani ve Aldo Vacs tarafından çeşitli resmî istatistikler doğrultusunda hazırlanan bir tablodur.
[317] Wiarda, Falcoff, **The Communist Challenge...**, s. 66.
[318] Feodalizm, sabit toplumsal hiyerarşiler ve katı yükümlülükler içeren tarıma dayalı bir üretim sistemidir. Heywood, **Political Ideologies...**, s. 25.
[319] Smith, "The Soviet Union and Cuba...", s. 296, 297.
[320] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 12, 13; Örneğin El Salvador'da işleyen bir parti oturtulması yarım asır sürmüştür. Richardson, "Soviet Policy toward Latin America - A Historical Outline", s. 63.

bir talep oluşturduğu için Sovyetler'in yönetim anlayışı bölge toplumu için çekim oluşturmamıştır.[321] Zaten Sovyetler'in söz konusu Orta Amerika ülkeleriyle ticaretinin son derece düşük seviyede olduğu görülmektedir.[322] Bu durumda elbette mesafe ve seyrek ilişkilerle beraber bölgeye yönelik önceliğin düşük olmasının etkileri yüksektir. Ayrıca dönemin genel olarak ABD yanlısı otoriter Orta Amerika rejimlerinin, Sovyetler ile ekonomik veya diplomatik ilişki kurması da beklenemezdi.[323] Yine de bölge ABD ile olan rekabet bakımından ideolojik bir hegemonya mücadelesini içermekteydi. Dolayısıyla bölgenin varlığı ABD için *"komünizmle mücadele"* anlamında olduğu kadar SSCB için de *"emperyalizmle mücadele"* noktasında değerliydi. Fakat Sovyetler'in burada devrimci değişime yönelik bir beklentisi bulunmamaktaydı. Bu anlayışı pekiştiren bir şekilde 1960'lı yıllardan sonra Sovyetler de bölgede sert güç yerine yumuşak gücü tercih ederek kamu diplomasisi aygıtlarına yöneldi. Bu doğrultuda diplomatik, ticari ve kültürel temaslara ağırlık verildi ve koşulların uygun görülmediği ülkelerdeki devrimci hareketlere destek oldukça azaltıldı.[324] Nikaragua ile olan ilişkiler ise Somoza iktidarının FSLN tarafından devrilmesi ve yeni kurulan Sandinist rejimin başarıya ulaşmasıyla gelişme göstermiş[325] ve Nikaragua Sovyetler'den tank, helikopter, obüs, uçak savar füzesi gibi önemli askerî destekler almaya başlamıştır. Kısıtlı da olsa bu destekler Orta Amerika'daki diğer hareketler için önemli bir motivasyonu ifade etmiştir.[326]

Bunun yanı sıra FSLN liderlerinden ve devrim sonrası içişleri bakanı olan Tomás Borge, Nikaragua'nın Sovyetler Birliği ve Küba uydusu olduğuna yönelik iddiaların küçük düşürücü olduğunu vurgulayarak, *"(...) Teslim olacak kadar onursuz olsaydık, hiç şüphe yok ki Birleşik Devletler hükümetine teslim olmak çok daha kolay ve çok daha rahat olurdu."* sözleriyle hiçbir ülkeye *"uydu"* olmadıklarını, aksine bağlantısızlık yönünde ve geniş çeşitlilikte uluslararası politika izlediklerini

[321] Wiarda, Falcoff, **The Communist Challenge...**, s. 65, 66.
[322] Department of International Economic And Social Affairs Statistical Office, "1982 Yearbook of International Trade Statistics", s. 324, 442, 468, 738.
[323] Prizel, **Latin America Through Soviet Eyes...**, s. 54.
[324] Richardson, "Soviet Policy toward Latin America - A Historical Outline", s. 65.
[325] Jiri Valenta, Virginia Valenta, "Soviet Strategies and Policies in the Caribbean Basin", **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, ed. Howard J. Wiarda, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 96.
[326] LaFeber, "The Reagan Administration...", s. 19.

belirtmektedir.[327] Bu açılardan Latin Amerika genelinde ve Orta Amerika özelinde Sovyetler'in varlığının politik etki değil, psikolojik etki oluşturabilecek seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü tüm bu varlığın, ABD'ye karşı bir tehdit düzeyinde olduğu söylenememektedir.[328] Bu bilgilerden yola çıkılırsa, Orta Amerika'da cereyan eden hareketlerin doğrudan ideolojik bir tabandan ve Sovyetler'den beslendiği veya yönlendirildiğini söylemek doğru olmamaktadır. Keza Howard J. Wiarda'nın da vurguladığı gibi Latin Amerika genelinde komünist sisteme yönelik bir eğilim de zaten bulunmamaktadır. Sovyetler ise bölgede ulusçuluk, ABD karşıtlığı, ulusal bağımsızlık ve sosyal adalet temelli ortaya çıkan devrimsel hareketlere dahil olarak bir etki alanı kazanmak istese de lojistik ve jeopolitik olarak kıtada ABD ile mücadele edemeyeceğinin farkındadır.[329] Öte yandan bölgede 1960'lı ve 1970'li yıllardaki gerilla hareketlerinin Che Guevara ve Debray temelli foco stratejisinden ve Maoizm'den taktiksel anlamda pragmatik olarak etkilenen, ulusçu bir perspektifte sosyalizm yönleri olduğu söylenebilir.[330] Ancak yine de unutulmaması gereken bağlam Latin Amerika'da gerçekleşen hareketlerin, Küba ve Nikaragua devrimleri de dahil olmak üzere, katı ideolojik ve doktriner çerçevelere sıkıştırılmadan

---

[327] Tomás Borge, "We Speak to You from a Country at War", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 250; Bu durumu destekler nitelikte 5 Kasım 1988 tarihinde Nikaragua'da Sovyet devrimi yıldönümü olması sebebiyle basın toplantısı düzenleyen Sovyet Büyükelçisi Valeri Nikolayenko Sovyetler Birliği'nin Orta Amerika'da, Nikaragua'da veya başka hiçbir yerde askerî üs kurma niyeti olmadığını ve Orta Amerika'daki varlıklarını tehdit edici bir noktaya dönüştürmeye isteklerinin ve ihtiyaçlarının olmadığını vurgulamıştır. Dahası, Büyükelçi Orta Amerika ülkeleri ve Sandinistalar ile kontralar arasındaki barış müzakerelerinin Sovyetler Birliği tarafından güçlü bir şekilde desteklendiğini dile getirerek, ABD'nin de Nikaragua ile ikili güvenlik müzakerelerine başlamasını önermiştir. Ayrıca, Nikaragua'da yaşanan kasırga sonrasında yardımlarını bir miktar arttıran Sovyetler'in, Nikaragua'yı sosyalist bloğa çekmeye yönelik bir amaçları olmadığını, Nikaragua'nın ekonomik ihtiyaçlarını sadece Sovyetler ile olan ilişkileriyle değil alternatif yollarla da çözebileceğini vurgulamıştır. Julia Preston, "Soviets Raise Profile, But Not Aid, in Managua", **The Washington Post**, 06.11.1988, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1988/11/06/soviets-raise-profile-but-not-aid-in-managua/8d7f35e2-0927-49c5-a6d5-dd5a450e0187/, 22.08.2021; Bu arada Sovyetler'in 1980'li yıllarda Contadora ile başlayan barış sürecini, Orta Amerika'daki kontra faaliyetlerini bitirme amacı taşıması sebebiyle, ABD'ye karşı desteklediği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda bölgede kendisini Latin Amerika ulusçuluğuna sempati duyan bölgesel bir ara bulucu olarak konumlandırmaya çalışmıştır. Mary Desjeans, Peter Clement, "Soviet Policy Toward Central America", **Proceedings of the Academy of Political Science**, C. 36, No: 4, 1987, s. 231.

[328] Robert K. Evanson, "Soviet Economic and Military Trade in Latin America: An Assessment", **World Affairs**, C. 149, No: 2, 1986, s. 83, 84.

[329] Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 164, 165; Richardson, "Soviet Policy toward Latin America - A Historical Outline", s. 61.

[330] Fouad Kalouche, Eric Mielants, "Transformations of the World-System and Antisystemic Movements: 1968-2005", **Making Waves: Worldwide Social Movements, 1750-2005**, ed. William G. Martin, Boulder, Paradigm Publishers, 2008, s. 131.

yürütüldüğüdür. Castro, devrimin gerçekleşebilmesi için yol açan öncülere gereksinim olduğunu kabul etmekle beraber bu öncülerin/liderlerin Marksist-Leninist parti olmak zorunda olmadığını ve devrimi gerçekleştirmek isteyenlerin partilerden bağımsız olarak bu hakka sahip olduğunu vurgular.[331] Debray, Castro'nun ifadelerine karşı çıkmamakla beraber, *"Marksist-Leninist partileri"* özellikle Latin Amerika'daki Moskova merkezli komünist partiler olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Küba Devrimi komünist olmayanların kapitalizmi devirebileceğine yönelik uygulamada bir ispattır.[332]

Marta Harnecker de benzer şekilde Latin Amerika ve bilhassa Orta Amerika'da gerçekleşen toplumsal hareketlerin özgünlüğüne vurgu yapmaktadır. Nikaragua'da Sandinistalar yeni devrimci hükümette radikal rahipleri bakan olarak atamış ve siyasi çoğulcu tutumlarını devam ettirmişlerdir. Keza El Salvador'da komünist gerilla komutanı olan Schafik Jorge Hándal, Latin Amerika devrimci öznesinin sadece işçi sınıfından ibaret olamayacağını, sürecin salt bir şekilde komünistler tarafından yönetilemeyeceğini ve tüm yeni öznelerin sürece katılması gerektiğini savunmaktadır. Buna örnek olarak da Guatemala'daki gerilla örgütü EGP'yi göstererek, örgütün devrim hareketlerine yerli halkı dahil eden ve onları devrimin temel itici gücü olarak gören ilk örgüt olduğunu belirtmektedir.[333] Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Orta Amerika devrimcileri, hareketleri belirli sınıflar üzerinden değil, yaygın desteğin sağlanabileceği tüm halk kesimlerinden yürütmeyi hedeflemiş ve doğrudan ideoloji ithal etmek yerine bölgesel şartlara göre yerel paradigmalar oluşturmaya çalışmıştır. Bu yüzden Leslie Bethell'ın özetlediği gibi komünist sol da dahil olmak üzere Marksist sol, Latin Amerika'yı doğru anlayamadığından, mevcut durumlardan en iyi şekilde yararlanabilmek için, ilerici politik hareketlerle güçlerini birleştirmek yerine, ideolojik

[331] Bu yaklaşıma Debray'ın da katıldığı anlaşılmaktadır. Debray, **Revolution in the Revolution?..**, s. 98, 99.
[332] Leo Huberman, Paul M. Sweezy (ed.), "Debray: The Strength and the Weakness", **Regis Debray and the Latin American Revolution**, New York, Monthly Review Press, 1968, s. 4, 5.
[333] Harnecker, "Latin America & Twenty-First Century Socialism..."; Thompson ve Che Guevara'nın görüşlerine dönülecek olursa, ideolojik bilincin eylem için birincil koşul olmadığı hatırlanacaktır. Bu doğrultuda Harnecker'ın önemli bir yaklaşımı da kitlelerdeki bilincin egemen ideoloji tarafından üretilmek zorunda olmadığı, gerekli bilincin mücadele deneyimlerinden ve uygulamalardan da birikebileceği yönündedir. Marta Harnecker, **Vanguardia Y Crisis Actual**, Argentina, Gente Sur, 1990, s. 9, 10. Bu açıdan bakıldığında Latin Amerika genelinde siyasal sistemlerin ve toplumsal hareketlerin oluşumlarında bu özgüllük görülebilmektedir.

olarak *"saf"* ve etkisiz olmayı tercih etmiş ve bölge siyasetinde çoğunlukla geri planda kalmıştır.[334] Sonuç olarak Latin Amerika genelinde komünist ve Marksist ideolojilerin etkileri oldukça kısıtlı seyretmiştir. Elbette bu düşüncelerin partiler ve liderler aracılığıyla ortaya çıkan bir takım stratejik ve devrimsel dinamikler sağladığı düşünülebilir ancak bu dinamikler salt ideoloji bazında bölgede temel veya başat aktörler olamamıştır.[335] Bunu doğrular nitelikle hem Sovyetler Birliği hem de Küba'nın son geldiği noktayı Wayne S. Smith şu şekilde özetler:

> *"Sovyetler Birliği ve Küba, Orta Amerika dramının aktörleridir, ancak ikincil öneme sahip aktörlerdir. Oradaki sorunu onlar yaratmadı ve çatışmayı sürdürmeye de çalışmıyorlar. (...) Ne Sovyetler Birliği ne de Küba, bölgede demokratik sistemlerin ve partilerin gelişmesine karşı değildir. Gerçekten de, her ikisi de tarihsel anın bu gelişmeyi gerektirdiğine ikna olmuş görünüyor."*[336]

2.4. Bölüm Değerlendirmesi

Çalışmanın ikinci bölümünde, analize konu olan bölge ve ülkeler genelinde etkili olduğu iddia edilen unsurlara yer verilmiştir. Bu amaçla önce Latin Amerika'nın sömürge döneminden kalan tarihsel mirası, modern kurumlarına bıraktığı izler açısından ele alınabilmek için incelenmiş ve kıtanın keşfinden itibaren oluşturulan tüm yapıların modern dönemin ekonomik, toplumsal ve siyasi tüm kurumlarında izi olduğu anlaşılmıştır. Sömürge mirasında öne çıkan konulardan biri Orta Amerika'daki ekonomik yapılardır. İhraca yönelik tarım ekonomisiyle küresel pazara entegre edilen bölge, bağımlılık teorisinin vurguladığı gibi kaynak aktarımıyla sürekli fakirleşen ve gelişme hızının oldukça yavaş seyrettiği bir konumda bırakılmıştır. Bu durum toplum içerisinde yoğun mutlak yoksulluk ve gelir adaletsizliği meydana getirerek toplumun *"insanca"* yaşayabilme değerlerinden mahrum kalması sebebiyle, 20. yüzyılın ortasından itibaren yeni bir dinî yorum olan Kurtuluş Teolojisi'nin doğmasına sebep olmuştur. İnsanca adil bir şekilde yaşamanın hak olduğunu öne süren bu yaklaşım, gerektiğinde ve son çare olarak insanî hakların elde edilebilmesi için baskının olduğu yerde şiddetin de bir araç olarak kullanılabileceğini öne sürerek devrim hareketlerini meşru bir konuma getirmiştir. Latin Amerika'nın geniş kültürel yelpazeye sahip bir

[334] Bethell, "Introduction: Eric and Latin America", s. 7-22.
[335] Nichol, "Foreign Policy", s. 440.
[336] Smith, "The Soviet Union and Cuba...", s. 303.

coğrafya olduğu tartışma gerektirmeyen bir gerçekliktir. Kıta demografisinin asırlar içerisinde oldukça çeşitli hale gelmesi kültürel unsurlar etrafında toplanılmasını sağladığından, bağımsızlık hareketlerinde ve bağımsızlık sonrasında Latin Amerika ulusuna dair kimlik arayışları artmış ve bölgede Pan-Amerikanizm üzerinden temellenen Latin Amerikancılık anlayışı yaygınlaşmıştır. Ne var ki bağımsızlıkları sonrasında Pan-Amerikanizm'in ABD tarafından manipüle edilmeye başlanması bölgeye etki eden uluslararası unsurların önemini ortaya çıkarmıştır. ABD'nin Latin Amerika üzerindeki nüfuzu Monroe Doktrini ile başlasa da esas olarak 20. yüzyıl itibarıyla yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bakımdan ABD'nin bölgeye dair bir asırlık politikaları her dönem değişime uğrasa da genel olarak komünizmle mücadele adı altında tahakkümden hegemonyaya evrilen yaptırımlar aracılığıyla sağlanan nüfuza konu olmuştur. Özellikle 1960'lı yıllar ile Orta Amerika'daki otoriter rejimlere verilen desteğin yanı sıra, paramiliter kontrgerilla örgütlenmelerin oluşturulmasına katkı sağlanması 1970'li ve 1980'li yıllarda devlet terörlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu anlamda Orta Amerika'da ABD'nin varlığı, halklarda ABD karşıtlığını yükseltmekle beraber, siyasal sistemlerinin halklarına baskı uygulayan ve ABD çıkarları doğrultusunda hizmet eden düşman unsurlar olduğu şeklinde algıların oluşmasını ve siyasal sistemlere karşı geliştirilen sistem karşıtı hareketlerin ulusal bağımsızlık ve ulusal kurtuluş savaşı biçiminde algılanmasını sağlamıştır. Küba Devrimi ve Sovyetler konusunda da ters yönde argümanlar toplumsal hareketler açısından dile getirilmekle beraber, iki ülkenin de Orta Amerika Krizi ve toplumsal hareketlerinde yoğun bir etkisi görülmemektedir. Elbette Sovyetler ve Küba malzeme, teçhizat, silah, eğitim ve finansman gibi konularda kaynak sağlamış olsa da bunlar oldukça kısıtlı düzeyde gerçekleşmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Sovyetler'in kıta üzerinde beklentisi ve hedeflerinin olmaması ve ABD ile yoğun mücadeleye gireceği uzak bir bölge oluşturmak istememesidir. Küba ise Orta Amerika'ya SSCB paradigmasından değil bağlantısızlık ve ulusal mücadele üzerinden yaklaşmıştır. Ancak bölgedeki örgüt liderlerinin demeçlerinden de anlaşılacağı üzere Küba ve Sovyetler hareketlere cesaret ve motivasyon bağlamında etki edebilmiş, Orta Amerika devrimcilerinin izlediği yollar kendilerine özgü olmuştur. Bu bağlamda hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişimi katı ideolojik tutumları içermediği gibi yoğun bir uluslararası desteğe de bağlı yürümemiştir. Latin Amerika'nın ABD ve Sovyetler'in

etkisinden uzak durma isteği aslında kıtanın etkisi altına girdiği önemli bir akım olan ve Simón Bolívar'ın önderlik ettiği bağımsızlık hareketlerinde görülen Pan-Amerikanizm temelindeki Latin Amerika ulusu fikrine kadar dayanmaktadır. Her ne kadar ABD bu ideayı manipüle etmeye çalışsa da Pan-Amerikanizm Latin Amerikancılık adıyla coğrafi ve kültürel birlik olarak ilerlemeye devam etmiştir. Bu doğrultuda barışı tesis etme ve koruma, ticari ve politik ilişkileri geliştirme ve toplumsal kalkınma sağlayabilme konularında 20. yüzyıl boyunca gerek Latin Amerika genelinde gerekse de Orta Amerika'da bölgesel veya uluslararası örgütler, federasyonlar, ortak pazarlar, adalet divanları gibi yapılanmalar kurulmuştur. Bunların birçoğu devamlılığını sağlayamasa da Orta Amerika'da özellikle 1980'li yılların ortasından itibaren barış isteğiyle başlayan görüşmeler ve planlar doğrultusunda ortaya çıkan önemli gruplar, anlaşmalar ve bölgesel örgütler kalıcı bir şekilde kurumsal hale gelerek, barışın tesis edilmesi ve korunması sağlanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ele alınan bir diğer konu da ülkelerin altyapısal kapasiteleri bağlamında ekonomileri ve askerî güçleridir. Bu bağlamda Orta Amerika'daki dört ülke özelinde iktisadi veriler üzerinden kıyaslamalar yapılarak, iktisadi altyapılarının benzerlikleri ve varsa farklılıkları öne sürülmeye çalışılmıştır. Buradaki amaç toplumsal hareket teorilerinde, kitlesel hareketlerin ve şiddetin yoksulluk sebebiyle ortaya çıktığına yönelik iddianın ölçülerek, tutarlı olup olmadığının gösterilmesidir. Nitekim ortaya çıkan bulgulara bakıldığında, dört ülkenin de oldukça yakın ekonomik verilere sahip olduğu ve hatta bazı konularda iç savaş gözlemlenmeyen Honduras'ın bölgede en geri kalan ülke olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ülkeler arasında ciddi bir değişken olmamakla beraber Orta Amerika Krizi'nin salt yoksunluklar açısından açıklanması mümkün gözükmemektedir. Öte yandan altyapısal kapasitenin bir diğer konusu askerî teçhizatlardır. Hatırlanacağı üzere siyasi fırsatlar kuramı toplumsal hareketlerin özellikle kapasiteleri zayıf devletlerde veya hareketlere ılımlı yaklaşılması durumunda ortaya çıkabileceğini öne sürmekteydi. Ancak incelenen Orta Amerika ülkelerindeki verilerde bu iddiayı desteklemeyen koşullar söz konusudur. Ülkelerdeki askerî kapasiteler görece yakın değerlerde olmakla beraber El Salvador'daki teçhizatların nispeten fazlalığı ve Nikaragua'daki askerî harcamaların yüksekliği sebebiyle bu ülkelerde SFK'ya göre iç savaş ve devrimin oluşmaması

gerekmektedir. Ayrıca Honduras'ta 1980 yılına kadar gözlemlenen askerî envanterine göre diğer ülkelere benzer niteliklerde toplumsal hareketler cereyan etmesi gerektiği de söylenebilir. Dolayısıyla ülke kapasitelerinin de etkili bir değişken olmadığı görüldüğünden şiddete dayalı toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı konusunda doğrudan farklılık oluşturduğu iddia edilememektedir. SFK'nın elbette barış yanlısı hareketlerin oluşumunda *"ortam"* sağladığı öne sürülebilir ama hareketlerin nedenleri ve nitelikleri konusunda açıklayıcı olmamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ORTA AMERİKA'DA SİYASAL SİSTEMLERİN OLUŞUMU VE YAPISAL ANALİZİ

Çoğunlukla İspanya sömürgesi olan ve 19. yüzyıl başlarında bu durumu terk etmeye başlayan Latin Amerika coğrafyasındaki devletler ABD siyasal sistemine benzer şekilde başkanlık yapısını benimsemiş olsalar da gözlemlenen istikrarsız yönetimler, askerî darbeler, iç savaşlar, otoriterleşme gibi durumlardan ötürü sistemin bu coğrafyada yeterince iyi çalışmadığı ve oturtulamadığı anlaşılmaktadır.[1] Dolayısıyla bu bölümde Guatemala, El Salvador, Honduras ve Nikaragua'nın siyasal yapıları ve sorunları incelenecektir. Ülkelerin siyasal sistemleri incelenirken anayasal gelişimleri, tarihsel süreçleri, iktidar yapıları, seçimler ve özgürlükler gibi perspektifler ele alınarak kıyas yapılabilmesi için argümanlar oluşturulacaktır. Önceki bölümlerin kıyaslamalarında ülkeler alfabetik sırayla verilmiş olmakla beraber üçüncü ve dördüncü bölümler itibarıyla tarihsel bir anlam bütünlüğü sağlanabilmesi amacıyla ilk önce 1944 yılı devrimi sebebiyle Guatemala ardından 1979 yılı devrimi sebebiyle Nikaragua ve devamında El Salvador ile Honduras ele alınacaktır.

3.1. Guatemala Siyasal Sistemi

Üniter başkanlık sistemiyle yönetilen Guatemala'nın[2] Orta Amerika içerisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. İspanya'nın bölgeyi kolay kontrol edebilmek amacıyla oluşturduğu Guatemala Krallığı uzun bir dönem Orta Amerika'yı büyük bir oranda kapsamıştır. Bu durum bağımsızlık sonrasında da politik ve kültürel etkiler oluşturmuş ve Orta Amerika federasyonlarına yönelik denemelerde yine Guatemala'nın ağırlığı görülmüştür. Öte yandan Guatemala'da yaşayan yerli Maya halkı, Orta Amerika'nın yanı sıra tüm Latin Amerika bölgesindeki en yoğun Maya nüfusundan biridir. Ayrıca Guatemala, gerek nüfus gerekse de GSYİH bakımından Orta Amerika'nın başat ülkesi

[1] Oğuz, "Latin Amerika'da Siyasal, Ekonomik...", s. 4.
[2] OECD, "Guatemala", 2016, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Guatemala.pdf, 09.10.2021.

durumundadır.[3] 1825 yılında ilk bağımsız ve ulusal anayasasını hazırlayan Guatemala'nın zengin bir anayasa geçmişi bulunmaktadır.[4] Yasama, yürütme ve yargı organları ABD Anayasası örnek alınarak hazırlanan 1825 Anayasası ülke genelindeki vatandaş/birey haklarını güvence altına almaktansa, daha çok elit sınıfın haklarına yönelik teminatlarda bulunmuştur.[5] 1847 yılında ise rejim ilk kez *"cumhuriyet"* olarak ilan edilmiş[6] 1879 Anayasası ile de *"Guatemala Cumhuriyeti"* ülkenin resmî adı haline gelmiştir.[7] Bugün halen yürürlükte olan 1985 Anayasası öncesi 1921, 1945, 1956 ve 1965 Anayasaları yürürlüğe girmiştir. Bunlar arasında 1945 Anayasası'nın Guatemala tarihinde özel bir yeri bulunmaktadır. Ülkenin 1944 yılında girdiği demokratik sürecin etkisinde hazırlanan 1945 Anayasası, liberal ve demokratik anlayışla hazırlanmış, özgürlüğe, eşitliğe, sosyal adalete vurgu yaparak, vatandaşların hakkını koruyan *"devrimci"* bir anayasa olmuştur. Anayasa birçok kesim tarafından olumlu karşılanmakla beraber insan hakları ve sosyal adalet gibi temel demokratik prensipleri ilke edinmesi sebebiyle, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan konjonktürde takdir toplamıştır. Keza 1945 Anayasası, BM Antlaşması ile paralel olarak hazırlanarak kabul edilen ve ortak değerler üzerine inşa edilen ilk ulusal anayasa olmasıyla da önemli bir değere sahiptir.[8] 1945 Anayasası'nın ardından yürürlüğe giren 1956 Anayasası, 1945 Anayasası'nın tersi değerlerde, bir karşı devrim anayasası olarak komünizmle mücadele perspektifinde hazırlanmıştır. Zira ülkede 1954 yılında ABD destekli operasyonla başlayan reform karşıtı hareketler ve karşı devrim sürecinde, 1945 Anayasası'nın mimarları tasfiye edilmiştir.[9] Ülkede terse doğru akan

[3] Nüfus yoğunluğu sebebiyle kişi başına düşen GSYİH ise Panama ve Kosta Rika'nın gerisinde kalmaktadır. The World Bank, "Data for Guatemala, Nicaragua, El Salvador, Honduras, Belize, Panama, Costa Rica", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/?locations=GT-NI-SV-HN-BZ-PA-CR, 19.04.2021.

[4] Yürürlükte olan 1985 Anayasası, Guatemala tarihindeki 11. anayasadır. Constitute Project, "Guatemala", (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/countries/Americas/Guatemala, 20.02.2019.

[5] Raymond N. Ruggiero, "The Origins of a Democratic National Constitution: The 1945 Guatemalan Constitution and Human Rights", Florida, The Florida State University, Doctorate Thesis, 2013, s. 27.

[6] Corte De Constitucionalidad, "Digesto Constitucional", 2001, s. 231, (Çevrimiçi) http://biblioteca.oj.gob.gt/digitales/42728.pdf, 18.09.2019; Fernando González Davison, "Guatemala, Constitutions", **Encyclopedia of Latin American History and Culture**, Encyclopedia.com, (Çevrimiçi) https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/guatemala-constitutions, 17.05.2020.

[7] Alberto Pereira-Orozco, "Historia De La Constitución: Constitucionalismo Guatemalteco", s. 10, (Çevrimiçi) http://legis.gt/wp-content/uploads/2017/06/Historia-de-la-Constituci%C3%B3n.pdf, 04.09.2021.

[8] Ruggiero, "The Origins of a Democratic...", s. 104, 112.

[9] Pereira-Orozco, "Historia De La Constitución...", s. 13.

demokratik süreç, *"askerî anayasa"* olarak görülen 1965 Anayasası ile tepe noktaya ulaşmıştır. Bu döneme kadar ki anayasa metinleri genel olarak incelendiğinde hükümetin ve organlarının tanımları bir metinden diğerine az miktarda değişikliğe uğramış olsa da vatandaşların siyasi ve sosyal hakları, devletin sosyal ve ekonomik sorumlulukları ve devletin, vatandaşların haklarını kısıtlama yetkisi gibi konularda büyük değişiklikler yapıldığı görülmektedir.[10] 1965 Anayasası'ndan sonra yürürlüğe giren 1985 Anayasası, ülkenin yaşadığı iç savaş sebebiyle oluşan politik, toplumsal ve ekonomik çöküş içerisinde ve askerî otoriterinin sivil iktidarlara alan bırakmadığı bir ortamda, demokratik kurumların oluşturulabilmesi için hem ulusal hem de uluslararası perspektifte insan haklarının temel alındığı ve korunduğu ve Latin Amerika'da ilk kez *"İnsan Hakları Ombudsmanlık Ofisi"*nin kurulmasını içeren bir metin olarak oldukça önem arz etmektedir.[11]

Genel olarak bakıldığında 1985 Anayasası yasama, yürütme ve yargı organlarını ayırarak kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiştir. 1985 Anayasası öncesi 4 ile 6 yıl arasında değişkenlik gösteren başkanlık ve parlamento süresi, 4 yıl olarak kesinleştirilmiştir. Ancak ülkede seçim sistemi, bilhassa 1954 yılı darbesinin ardından, 20. yüzyıl boyunca sorunlu bir işleyişe sahip olmuştur. Sol eğilimli partiler yasa dışı kabul edildiği için seçimlere katılmaları mümkün olmamış, seçim süreçleri çoğunlukla baskı altında hileli bir şekilde geçmiştir.[12] Yine de anayasa değişimleriyle beraber yenilenen seçim yasalarının işleyişine bakıldığında olumlu bir seyir görülmektedir. 1945 yılında kadınlara seçme hakkı tanınmış, 1956 yılından itibaren gizli oy uygulamasına geçilmiştir. 1985 yılı itibarıyla de görev süresi biten başkanların yeniden seçilmesi ve caudillo, darbe veya devrim ve ordu geçmişi olanların aday olması

[10] James D. Rudolph, "Government and Politics", **Guatemala: A Country Study**, ed. Richard F. Nyrop, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 138.

[11] Ne var ki bu anayasada da yer alan askerî müdahale zafiyeti, yargı sistemi ve yerli hakları konularındaki eksiklikler, 1996 yılında imzalanan barış anlaşması sonrası başlatılan reform sürecinin sonucu olarak 1999 yılında referandum ile halka sunulmuş ancak kabul edilmemiştir. Roddy Brett, Antonio Delgado, "The Role of Constitution-Building Processes in Democratization, Case Study Guatemala", International IDEA, 2005, s. 6, 11, (Çevrimiçi) https://constitutionnet.org/sites/default/files/cbp_guatemala.pdf, 28.10.2019.

[12] Kristin Marsh, "Republic of Guatemala", **World Encyclopedia of Political Systems and Parties**, ed. Neil Schlager, Jayne Weisblatt, Fourth Edition, New York, Facts On File, 2006, s. 521-525; Anayasa tam metni için bkz.: Constitute Project, "Guatemala 1985 (rev. 1993)", (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/constitution/Guatemala_1993, 20.02.2019.

yasaklanmıştır. 1990 yılından önce başkanlık seçimlerinde salt çoğunluğa ulaşılamadığı takdirde parlamento karar almaktayken, bu yıldan itibaren iki turlu seçimlere geçilmiştir.[13] Ancak Guatemala, Orta Amerika'da en tutarsız ve kurumsallaşmamış siyasi partilere ve parti sistemine konu olmaktadır. Seçmende etkin yere sahip olamayan parti yapıları, ülkede sürekli olarak değişken parti sayılarına ve partilere sebep olmuştur. Dolayısıyla çok az parti iki seçimden fazlasını görebilmiş ve parti üyeleri sürekli olarak parti değişikliğine yönelmişlerdir.[14] Öte yandan politik katılım çoğunlukla baskılanmış ve demokratik seçimler nadiren gerçekleşmiştir. Böylece siyasi partiler ülkenin siyasi yaşamında her daim ikinci planda kalmıştır.[15] Bunun hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak 1944 yılından itibaren seçimlere katılım oranının sürekli olarak düştüğü görülmektedir. 1944 yılında seçimlere katılım oranı %97,6 olarak en yüksek düzeye ulaşmış, ilerleyen tüm seçimlerde bu oran düşüş yaşayarak, *"hileli"* 1974 yılı seçimlerinde %46,4'e kadar inmiştir.[16] Sonraki seçimlerde ise gözlemlenen en yüksek katılım %69,74 ile 2015 yılı seçimleri olabilmiştir.[17] Bu veriler Guatemala halkının partileri yozlaşmış, fırsatçı, demagojik ve gereksiz görmesinin önemli bir işareti olarak öne çıkmakta olduğundan iki sonuca varılmaktadır. Birincisi partiler demokrasinin gerekli kurumları olarak görülmemekte ve buna bağlı olarak ikincisi partiler asgari meşruiyeti sağlamak konusunda sorun yaşamaktadır.[18]

---

[13] Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 317-322.
[14] Lehoucq, **The Politics of Modern Central America...**, s. 140-143.
[15] Buna bağlı olarak Guatemala'da partilerden ziyade liderler ön planda olmuştur. Orta Amerika ve hatta Latin Amerika'nın genelinde liderlerin çoğunlukla öne çıktığı alışıldık bir fenomen olmasına rağmen Guatemala'da farklılık gösteren durum, partilerin tamamen kurucularına/liderlerine paralel olarak yaşamasıdır. Liderin çıkarları, partinin çıkarıdır. Bir bakıma partiler kişisel seçim araçlarıdır. Parti kadrolarının ideolojik düzeyleri, programları veya kurumsal tarihleri olmadığı için liderleri politik sahneden çekildiği an genellikle parti de dağılma yaşar. Kişi odaklı parti içi gruplaşmalarda kaybeden hizipler ise ayrı bir parti kurmayı veya başka partilere geçmeyi tercih etmektedir. Bu bakımdan tüm büyük partiler kendilerini gelecekte yer alması gereken başarılı aktörler olarak gösterebilmekten geri kalmışlardır. Omar Sánchez, "Guatemala's Party Universe: A Case Study in Underinstitutionalization", **Latin American Politics and Society**, C. 50, No: 1, 2008, s. 123-130, 138, 139; Ronald H. McDonald, Mark J. Ruhl, **Party Politics and Elections in Latin America**, Boulder, Westview Press, 1989, s. 277, 283.
[16] Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 337-344.
[17] Tribunal Supremo Electoral, Guatemala, "Memoria de Elecciones Generales y al Parlamento Centroamericano 2015", 2016, s. 7, (Çevrimiçi) https://www.tse.org.gt/images/memoriaselec/me2015.pdf, 20.11.2021.
[18] Sánchez, "Guatemala's Party Universe...", s. 137, 138.

3.1.1. Tarihsel Arka Plan

İkinci bölümden hatırlanacağı üzere Federal Cumhuriyetin dağılması ve José Rafael Carrera'nın 20 yıllık iktidarının ardından 1865 yılında ölmesiyle liberaller ve ordu arasında mücadelelerin tekrar başladığı Guatemala'da, liberaller muhafazakâr yapıda yönetilen Guatemala'nın değişen dünya ekonomisine yönelik iktisadi ve toplumsal yapılarında ayarlamalar yapılması gerektiğini düşünüyorlardı.[19] Birkaç yıllık çekişmelerden sonra nihai olarak 1871 yılında General Justo Rufino Barrios'un önderliğinde liberaller önemli bir zafer elde ettiler.[20] 1873-1885 yılları arasında başkanlık yapan Justo Rufino Barrios[21] döneminde reformlara tekrar başlanmıştı.[22] Barrios'un devlet gücünü konsolide etme çabası, beraberinde nispeten otonom yerli toplulukları da merkezî otoriteye bağlama politikasını içeriyordu. Böylelikle arazi, istihdam ve emtia için birleştirilmiş ulusal bir pazar oluşturulması hedeflendi. Reform programı ekonomik, sosyal ve ideolojik alanlarda büyük değişimleri içeriyordu ve bu sayede kilisenin otoritesini ve gücünü kısıtlamak için kiliselere ait araziler kamulaştırıldı, ayrıcalıkları kaldırıldı, dinî ve medeni özgürlükler sağlandı. Kilise topraklarına el koyulmasıyla tersine bir tarım reformu da başlamış oldu. Önce kilise ve manastırlara ait topraklar ve ardından devletin ucuza veya ücretsiz olarak yerli topluluklara ve özel yatırımlara dağıttığı ekilmemiş araziler kahve üreticilerine verildi. Topraklarını kaybeden yerliler *"borç köleliği"*[23] (debt bondage) ve *"avarelik yasalarıyla"*[24] (law of vagrancy) dağıtılan topraklarda ucuz iş gücü olarak çalıştırılmaya zorlanmaktaydı.[25] Barrios ayrıca Guatemala'da modernleşme hareketi

[19] Keen, Haynes, **A History of Latin America**, s. 265.
[20] Jonas, "Guatemala", s. 255.
[21] Bazı kaynaklarda görev süresi 1873-1879 yılları arasında olarak belirtilse de Barrios 1885 yılında El Salvador'a karşı girdiği savaşın cephesinde ölene kadar başkanlıkta kalmıştır. Robert H. Holden, **Armies Without Nations: Public Violence and State Formation in Central America, 1821-1960**, New York, Oxford University Press, 2004, s. 52, 53.
[22] Pérez-Brignoli, **A Brief History of Central America**, s. 85, 86.
[23] Yaygın bir kölelik modeli olarak, borçlarını ödeyemeyen kimselerin borçlarına karşılık iş güçlerini ücretsiz sunmalarına denir. Bkz.: Mehtap Dinçer, "Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde 'Borç Köleliği' Olgusu", **Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, No: 1, 2017, s. 21-40.
[24] İlk örneklerine İngiltere ve daha sonra ABD'de de rastlanan avarelik yasası, genel olarak köleliğin bitmek üzere olduğu dönemlerde iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla, boşta ve çalışmayı istemeyen kişilerin çalışmaya sevk edilmesini sağlamak için oluşturulmuştur. Öte yandan güçlü toprak sahipleri için ucuz iş gücü temin etmenin de bir yolu olarak kullanılmıştır. William J. Chambliss, "A Sociological Analysis of the Law of Vagrancy", **Social Problems**, C. 12, No: 1, 1964, s. 76, 77.
[25] Keen, Haynes, **A History of Latin America**, s. 265, 266.

başlatarak ulusal bir ordu kurulmasını sağladı. Devlette kurumsallığın sağlanabilmesi için bürokrasi geliştirildi ve karayolu ile demiryolu inşaatları teşvik edildi. Ülkede toprak mülkiyeti küçük bir kesimde yoğunlaşırken, kahve başlıca ihracat mamulü haline gelmekteydi.[26] İvedi ve geniş bir modernizasyon hamlesi, kahve üretim sektöründe zorunlu çalıştırma ve göç uygulamalarını da beraberinde getirmekteydi. Köylüler kahve üretimine uygun topraklara gönderiliyor, mevsimlik işçiliğe zorlanıyorlardı. Bu politikalar toprak sahipleri ve şehirli tüccarlar tarafından da destek görmekteydi. Bu noktada dikkat edilmesi gereken durum Guatemala rejiminin kuruluş aşamasında başlattığı modernizasyon sürecinde yerlilere yürüttüğü ayrımcı ve baskıcı tutumdur. Nitekim 20. yüzyıl iktidarları da bu politikaları benimsemiş ve üretim araçları ile toprağı elinde bulunduran azınlığın baskıya dayalı egemenliklerinin yolu açılmıştır.[27]

3.1.1.1. 1931-1944 Yılları Arasında ABD ve UFCO Kontrolünde Şekillenen Otoriter Siyasal Sistem

Barrios'un ardından iki liberal görüşlü general daha yönetimi devam ettirmiş, 1892 yılında seçilen Barrios'un yeğeni General José María Reina Barrios 1898 yılında suikast sonucu ölmüştü. Reina Barrios'un ardından Carrera'dan beri ilk defa askerî bir figür olmayan sivil bir yönetici olarak avukat ve bürokrat Manuel Estrada Cabrera yönetime geldi ve 1920 yılına kadar iktidarda kaldı.[28] Cabrera dönemi Guatemala'nın altyapısal olarak bir miktar ilerleme kaydettiği bir süreçtir. Özellikle yol ve liman yapımına önem verilmiş ve bu sayede kahve lojistiği hızlandırılmıştır. Ancak altyapı sözleşmeleri bir süre sonra özel şirketlere geçmeye başladığından, UFCO ile bağlantılı olan IRCA sözleşmeleri çoğunlukla toplayarak ülke ulaşımını kontrolü altına aldı. Kontrolüne Puerto Barrios limanını da ekleyen UFCO, 1901 yılında yapılan bir sözleşme ile Guatemala'dan ABD'ye gönderilen mektupların ve üreticiden sabit fiyatla alınan muzların taşınması işlerini de kendine bağladı. Böylece doğrudan gelen yatırımlar, krediler ve dış pazarın kontrolü ile oluşturulan ABD'nin ekonomik nüfuzu,

[26] John A. Booth, Mitchell A. Seligson, **The Legitimacy Puzzle in Latin America: Political Support and Democracy in Eight Nations**, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s. 82.
[27] Pérez-Brignoli, **A Brief History of Central America**, s. 85; Sarı, Demirer, "Arka Bahçeye Uzanan Serbest Piyasa Eli", s. 100, 101.
[28] Holden, **Armies Without Nations...**, s. 53-55.

Guatemala üzerinde bir vesayete dönmeye başladı. Benjamin Keen ve Keith Haynes'e göre bu gelişmelerden ötürü Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD Büyükelçiliği Guatemala hükümetinin neredeyse bir kolu haline gelmişti.[29] 1920 yılına gelindiğinde ise Guatemala'daki ABD Bakanı, Cabrera'nın güvenilmez bir hale geldiğini ve büyük bir çoğunluk tarafından artık kabul görmediğini belirtiyordu. Yasama meclisinin, Cabrera hükümetini tanımama kararıyla[30], ordu da ikiye bölündü ve muhalif kuvvetlere katılımlar başladı. Dört günlük iç savaş sonrasında, Cabrera istifa etti.[31] Cabrera altyapısal konularda gelişme sağlamış olsa da hazine kaynaklarını israf etmiş, eğitime önem vermeyerek, askerî harcamalara büyük bütçeler aktarmıştı. Dünya Ekonomik Buhranı ile beraber ülkenin tarım ürünlerine yönelik talep ve fiyat düşüşlerinin yaşanması Guatemala ekonomisini sarstığından Cabrera dönemi sonrasında oluşan istikrarsızlığa yönelik tepkiler başladı. Bu ortamda 1931 yılında, daha önce valilik görevlerinde kayda değer hizmetlerde bulunduğu düşünülen General Jorge Ubico'nun başkanlığa seçilmesiyle Guatemala'da yeni bir dönem başlamış oldu.[32] Ubico iktidara gelir gelmez yeni örgütlenmeye başlayan Komünist Parti'yi devre dışı bıraktı. Tarım işçilerinde borç köleliğini kaldırdı. Polis gücüyle düzen ve asayiş sağlandı.[33] Kölelik gibi bazı uygulamalar farklı düzenlemelere tabi tutuluyor, bir taraftan sendikalar, öğrenciler, siyasi liderler ortadan kaldırılıyor, bir taraftan da yerlilere yönelik kanunlar tekrar çıkarılıyordu. Çıkarılan bir yasaya göre her yerli, çalışma günlerini gösteren bir ajanda taşıyacak, günler yetersiz görülürse hapis yatacak veya 6 ay boyunca ücretsiz olarak çalıştırılacaktı. Dahası, kahve ve muz üreticilerine şüpheli durumlar için yerlileri öldürme yetkisi bile tanınmıştı.[34] Ubico'nun tarım politikalarının arka planında ABD'nin desteğini kazanmak bulunuyordu. Böylece UFCO, Ubico'nun neredeyse *"ücretsiz"* dağıttığı topraklarla ve sağladığı imtiyazlarla

[29] Keen, Haynes, **A History of Latin America**, s. 439, 440.
[30] Hatta meclis, Cabrera'nın akli dengesinin bozulduğunu iddia ediyordu. Keen, Haynes, **a.g.e.**, s. 439.
[31] Holden, **Armies Without Nations...**, s. 53-55.
[32] Nick Cullather, **Secret History: The CIA's Classified Account of Its Operations in Guatemala, 1952-1954**, Second Edition, Stanford, Stanford University Press, 2006, s. 9, 10; Sarı, Demirer, "Arka Bahçeye Uzanan Serbest Piyasa Eli", s. 101; 1931 yılı seçimlerinde Ubico zaten tek adaydı. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 337.
[33] Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 389.
[34] Eduardo Galeano, **Open Veins of Latin America: Five Centuries of The Pillage of a Continent**, 25th Anniversary Edition, New York, Monthly Review Press, 1997, s. 112.

ülke içerisinde egemen tek şirket haline gelmişti.[35] Ubico döneminde devlet yönetimi olabildiğince askerî kadrolardan oluşturularak, ülkedeki 22 valiliğin tamamına generaller atandı. Ulusal radyo ve karayolları yönetimlerine de subaylar yerleştirildi. Dönemin kırılma noktası ise 1943-1949 yılları arasını kapsayacak olan üçüncü bir dönem için devam etme isteği oldu. Bu durum halk içerisinde artık gerilimin iyice yükselmesine, orta sınıfın ve hatta üst sınıfın bile desteğini Ubico'dan çekmesine sebep olmuştu.[36]

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası konjonktür Batı demokrasisi yönünde yol almaya başladığı için Orta Amerika devletlerinde de kısa süreli ılımlı reformist hükümetler ortaya çıkmış veya çıkması için çabalanmıştır. Benzer şekilde Guatemala'da üniversite öğrencileri ve öğretmenlerin rejime direnç göstermeye başlamasıyla, Ubico'nun yürüttüğü baskıcı rejime ciddi bir muhalefet akımı doğdu, grevler ve gösteriler büyüyerek huzursuzluk artış gösterdi. Protestolar sırasında genç bir öğretmenin bir asker tarafından öldürülmesi, ülke çapında genel grevin cereyan etmesine sebep oldu. Ubico çaresiz bir şekilde yönetimi subaylarına bıraktı ancak kitlelerin talebi yeni bir seçimin yapılmasıydı. Aralarında Yüzbaşı Jacobo Árbenz Guzmán'ın da yer aldığı subayların öncülüğündeki darbeyle, Ubico başkanlıktan alındı. Yönetimi devralan subaylar tüm kesimlerin takdirini toplayacak şekilde sivil bir iktidara yönetimi devretmek için seçimlerin yapılmasını öngördüler ve 1944 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen seçimler[37] ile sivil bir aday olan üniversite profesörü Juan José Arévalo başkanlığa seçildi. Bu olaylar neticesinde 1944 yılı *"Guatemala Devrimi"* olarak adlandırılacak ve *"10 Yıllık Bahar"* (Diez Años de Primavera) dönemine girilecekti.[38]

[35] Martin C. Needler, Jan Knippers Black, "Historical Setting", **Guatemala: A Country Study**, ed. Richard F. Nyrop, Second Edition, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 21, 22; Cullather, **Secret History...**, s. 10.
[36] Gleijeses, **Shattered Hope...**, s. 14-23.
[37] 1931 yılından itibaren Ubico tüm diğer partileri yasakladığı için 1944 yılına kadar başka seçim yapılmamıştı. 1944 yılı seçimlerinde Arévalo, 10 yılı aşkındır biriken tüm memnuniyetsizliğin sonucu olarak oyların %86,3'ünü alarak başkan seçildi. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 317, 338.
[38] Gleijeses, **Shattered Hope...**, s. 22-36; Cullather, **Secret History...**, s. 10, 11; Chasteen, **Born in Blood...**, s. 256.

3.1.1.2. *"10 Yıllık Bahar"*: 1944-1954 Yılları Arası Reform Süreci

Guatemala'nın bağımsızlık sonrası dünya pazarına dahil olmasıyla etkisi altına girdiği yeni sömürge dönemi, 1930'lu yıllarda yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı'nın ortaya çıkardığı ağır ekonomik ve sosyal krizlerin de etkisinde, çalışan orta sınıf ve genç subayların birleşerek Jorge Ubico iktidarını 1944 yılında devirmesiyle kırılmaya başladı. Böylece Guatemala tarihinde 1944-1954 yılları arasında yaşanacak olan kavramsal olarak tek sivil demokratik dönemin önü açıldı.[39] 1944 seçimleriyle başa gelen idealist bir üniversite profesörü olan Juan José Arévalo reformist politikalara hız vererek, 1945 Anayasası'nı hazırlamış, işçi ve köylülerin örgütlenmesini teşvik etmişti. Sanayi işçilerinin ücretleri %80 oranında arttığı gibi, eğitim ve diğer birçok alanda da reformlar sürdürülmüştü.[40] O döneme kadar vergisiz ve kontrolsüz bir şekilde ülkenin arazilerine, demiryollarına ve limanlarına sahip olan UFCO, artık her konudaki sorgusuz imtiyazını kaybediyordu.[41] Bu dönemde yurt çapında okuma yazma kampanyaları başlatılmış, okullar, hastaneler ve konutlar inşa edilmiştir. Özellikle 1945 Anayasası ile zorunlu işçiliğin tüm türleri kaldırıldı, basına özgürlük sağlandı, kadınlara haklar tanındı, başkanlık makamının yetkileri sınırlandırıldı, etnisiteye yönelik ayrımcılık suç unsuru haline getirildi ve toplumda kadın-erkek eşitliği esas sayıldı. 1947 yılında çıkarılan işçi kanunu ile çalışma koşullarına çok önemli iyileştirmeler yapıldı, sosyal güvenlik, toplu pazarlık ve sendika özgürlüğü sağlandı[42]. Arévalo önemli bir endüstriyel kalkınma gerçekleştirebilmek için devlet bankası başta olmak üzere bir takım devlet kurumlarını hayata geçirdi. Yabancı şirketlerin de ulusal şirketlerle aynı kanunlara tabi tutulması sağlandı. Amaç kamulaştırma olmasa da ülkenin çıkarlarına yönelik tüm şirketlerin işlemlerine regülasyonlar getirildi. Arévalo esas olarak UFCO ve IRCA'nın yurt içindeki kontrolsüzlüğünü hedef almaktaydı. Bu arada toplumsal olarak da kadının ön plana çıkması Arévalo hükümetinde etkili olduğu gibi önemli gelişmelere yol açtı. 1946 yılında kurulan ve Ubico'ya karşı ayaklanan öğrencilerin de yer aldığı *"Demokratik*

[39] Jonas, "Guatemala", s. 256.
[40] Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 389.
[41] Galeano, **Open Veins...**, s. 113.
[42] Bu yasadan en çok büyük toprak sahipleri etkilendiği için özellikle UFCO yasanın kendisine yönelik çıkarıldığını öne sürerek ABD'den destek istemekteydi. Cullather, **Secret History...**, s. 15, 16.

Kadınlar Birliği" demokrasinin, insan haklarının, ulusal kalkınmanın sağlanabilmesi için 1947 yılında Amerikalı kadınlara yönelik konferans düzenledi. 1947 yılında kurulan *"Guatemalalı Kadınlar İttifakı"* da işçi sınıfı, tarım reformu ve yerli hakları üzerinde yoğunlaşmaktaydı.[43] Tüm bu reform çabalarının karşısında, 1944-1950 yılları arasında Arévalo'nun iktidarı döneminde yirmiden fazla darbe ve ayaklanma girişimi gerçekleştirilmişti.[44] Bu açıdan değerlendirilirse Arévalo döneminin reformist olduğu kadar mecburi olarak korumacı bir yapıya da sahip olduğu görülebilir. Sivil rejimin ayakta durabilmesi adına, ABD'den, SSCB'ye; ülke içindeki taleplerden, ayaklanmalara kadar pek çok konuyu dengede tutmaktan başka çare görülmediği için ılımlı bir reform politikası yürütülüyordu. Politik olarak siyasi partilerin yasal olarak varlığına izin verildi ama koalisyon hükümeti olan *"Devrimci Hareket Partisi"* (Partido Acción Revolucionaria, PAR) tarafından kontrol altında tutulmaya çalışıldı. Sendikalara örgütlenme serbestliği sağlandı fakat grev konusuna kısıtlamalar getirildi ve kırsal kesimlerde örgütlenmeye izin verilmedi. Yine de halk kontrollü reformlardan memnun kaldı ve rejim destek gördü.[45]

1950 yılında Başkan Juan José Arévalo vermiş olduğu sözü tutarak yönetimde tekrar yer almadı ve barış içerisinde iktidardan ayrıldı. Zaten 1950 yılı seçimleri[46] Guatemala'nın diğer seçimlerine göre, büyük ölçüde Arévalo'nun reformlarının etkisiyle farklılık göstermektedir. Arévalo'nun iktidardaki süresi boyunca, okuma yazma bilen kadınlara oy hakkı sağlanmış, komünist partiler dışındaki diğer partilere seçimlere katılma hakkı verilmiş, ülke yavaş yavaş uluslararası şirketlerin isteklerinden ziyade, halkın isteklerine doğru yönetilmeye başlamıştır. Arévalo'nun ardından başkan seçilen eski Savunma Bakanı Jacobo Árbenz Guzmán da seçim vaatlerine bağlı kalarak, yeni karayolları ve limanlar yapmış, tarım reformu kanununu yürürlüğe sokmuştur. Yeni karayolları ve limanların yapımı, ülke ulaşımını elinde tekelleştirmiş olan UFCO'dan bağımsız şekilde hareket edebilmeyi sağlamaktaydı.

[43] Keen, Haynes, **A History of Latin America**, s. 441.
[44] Sarı, Demirer, "Arka Bahçeye Uzanan Serbest Piyasa Eli", s. 101; Skidmore, Smith, **Modern Latin America**, s. 389.
[45] Gleijeses, **Shattered Hope...**, s. 31-49; Cullather, **Secret History...**, s. 10, 11.
[46] Jacobo Árbenz Guzmán oyların %65,4'ünü alarak başkan seçilmişti. %18,7 oranıyla ikinci olan Miguel Ydígoras Fuentes ise gelecek için adını duyuran bir aday oldu. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 338.

Tarım reformu ise ülkedeki toprak dağılımındaki büyük adaletsizliğin önüne geçmeyi hedefliyordu. Reform öncesi nüfusun yaklaşık %2'si tarıma elverişli arazinin %72'sini kontrol etmekteydi. Nüfusun %88'i ise sadece %14'lük bir tarım alanına sahipti. *"Kararname 900"* (Decreto 900) adındaki reform kanununun 1952 yılı Haziran ayında yürürlüğe girmesiyle, 223 dönümün üzerindeki kullanılmayan tüm araziler devlet tahlilleri karşılığında kamulaştırıldı. Bu durum en ağır şekilde UFCO'yu etkiledi ve UFCO'nun elinde yer alan 550.000 dönümlük arazinin %85'i nadasa bırakılmış vaziyette olduğundan, yaklaşık 400.000 dönüm arazi kamulaştırılarak 50.000 köylüye dağıtıldı. Bu kanun ile toplamda 1.491.785 dönüm arazi yaklaşık 100.000 aileye dağıtılmış oldu.[47] Hükümetin amacı komünist bir yapı oluşturmak değil birkaç kişi ve şirkette toplanan toprakları özgürleştirerek kırsalda güçlenen üretken bir gençlik oluşturmaktı. Ne var ki plan Orta Amerika açısından ve dönem itibarıyla radikal ve *"tehlikeli"* olarak görüldü. Yasaya karşı çıkanlar böyle bir uygulamanın bölgedeki tüm devletleri etkileyerek köylü ve yerlilerin aynı taleplerde bulunmasını ve toplumsal krizlerin tetiklenebileceğini dile getirmekteydiler. Hatta Nikaragua Devlet Başkanı Somoza da bu tepkilere katılmış ve Guatemalalı toprak sahiplerine destek vermişti. Yasanın uygulanmasındaki gecikmeler ve yetersizlikler toprak işgallerine, PAR'dan daha radikal görüşler sebebiyle ayrılarak kurulan *"Guatemala İşçi Partisi"*nin de (Partido Guatemalteco del Trabajo, PGT) öncülük ettiği isyanlara ve çatışmalara sebep olduğundan, bu durum yasaya karşı gelenlerin tepkilerine meşru bir zemin hazırladı ve kanun bir anlamda rejimin sonunu getirdi.[48]

3.1.1.3. *"Operation Fortune"*: CIA ve Karşı Devrim Süreci

UFCO'nun ABD menşeli bir şirket olmasının yanı sıra ABD iç siyasetinde de oldukça önemli bir konumu bulunmaktadır. Örneğin 1953-1959 yılları arasında ABD dışişleri bakanı olan John Foster Dulles, UFCO'nun hem hissedarı hem de şirket

[47] Pearcy, **The History of Central America**, s. 110-112; Kararname 900 hakkında detaylı bir inceleme için bkz.: Gleijeses, **Shattered Hope...**, s. 149-170.

[48] Cullather, **Secret History...**, s. 22, 23; 1944-1954 yılları arasında iktidarda olan Juan José Arévalo ve Jacobo Árbenz Guzmán dönemleri Guatemala'nın reformlara yer verilen, serbest seçimler ve muhalif siyasi partilerin kurulabilmesi gibi temel demokratik özgürlüklerin sağlandığı, zorunlu işçiliğin kaldırıldığı, asgari ücret ile beraber işçi ve köylülere toplantı ve pazarlık hakkı tanındığı ve sosyal refah için temel kurumların oluşturulduğu en önemli demokratik dönemi olarak tarihe geçmişti. Jonas, "Guatemala", s. 256.

avukatı olarak şirket içerisinde yer almıştır.[49] Foster Dulles'ın kardeşi Allen Dulles ise aynı yıllarda CIA'in direktörü olarak görev yapmaktaydı.[50] Bu doğrultuda hem ekonomik hem politik sebeplerden UFCO'nun arazilerini kaybetmesini olumsuz karşılayan ABD yönetimi Árbenz Guzmán'ı devirmek için yollar aramaya başladı.[51] 1952 yılında CIA ve bazı üst düzey ABD yetkilileri yaptıkları görüşmelerde Guatemala'da gerektiği takdirde zorla başa getirilecek yeni bir yönetimin gerekliliğini onayladılar. Aynı yıl Eylül ayında *"Pbfortune"* kod adıyla başlayan operasyonla Guatemala'da hükümet değişikliği için gerekli adımlar atılmaya başlandı. İki yıl önce iktidarı devirmek amacıyla darbeye kalkışan Teğmen Carlos Castillo Armas hükümet tarafından sürgün edilmişti ancak ABD teşkilatının ilgisini de çekmeyi başarmıştı. Bu sebeple 1952 yılında Pbfortune başlatıldığında ilk akla gelen isim Castillo Armas oldu. CIA el altından Armas'a silahlar temin etmekle beraber, operasyona Nikaragua'da Somoza iktidarının da destek vermesi kararlaştırıldı.[52] 1953 yılında *"Pbsuccess"* kod adıyla yeniden tasarlanan operasyon psikolojik, ekonomik, diplomatik ve paramiliter tüm kollardan yürütülecekti. Ayrıca ABD Deniz ve Hava Kuvvetleri operasyona lojistik destek sağlamakla yükümlüydü. OAS aracılığıyla Guatemala'nın prestijini düşürecek konferanslar yapılmasının yanı sıra ABD medyası Guatemala'nın *"Kızıl İktidar"* olduğunu ve Panama Kanalı için bir tehdit oluşturduğunu vurgulayan propagandalar başlatmıştı. Böylece olası bir yönetim değişikliğine komünizm tehdidi üzerinden meşru zemin oluşturulmak isteniyordu.[53] 1954 yılında Çekoslovakya'dan Guatemala'ya gelen silah nakliyatı aranan fırsat oldu. Komünist bloğun silahları bölgede yasaklandığı için Guzmán derhâl komünistlik ile suçlanabilirdi. Operasyonun yerel yürütücüsü Castillo Armas uçaklarla Guatemala üzerinden broşürler atarak halk ve ordu içinde bir isyan başlatmayı hedefliyordu. 15 Haziran günü Honduras ve El Salvador üzerinden isyancı birlikler ülkeye sokuldu. Árbenz Guzmán bir süre direniş gösterse de ordu da başlayan isyanlar bu direnişlerin gücünü kırdı. Dolayısıyla 27 Haziran 1954 günü Árbenz Guzmán istifasını sunarak iktidardan çekildi[54] ve

[49] Guevara, **Reminiscences of the Cuban Revolutionary War**, s. 136.
[50] Harris, **Che Guevara: A Biography**, s. 52.
[51] Smith, "The Soviet Union and Cuba...", s. 288, 289.
[52] Ancak ilk operasyon ifşa olduğu için iptal edildi. Cullather, **Secret History...**, s. 12, 29-31.
[53] Cullather, **a.g.e.**, s. 38-56; Gleijeses, **Shattered Hope...**, s. 230-278.
[54] Cullather, **Secret History...**, s. 77-104; Gleijeses, **Shattered Hope...**, s. 320-351; Dunkerley, **The Long War...**, s. 38-40.

Guatemala yönetimine operasyonda yer alan Carlos Castillo Armas getirildi. Armas ivedi bir şekilde Kararname 900'ü iptal etti ve kamulaştırılarak dağıtılan tüm toprakları eski sahiplerine geri verdi. Bununla da yetinmeyip bazı kaynaklara göre 8.000 kişiyi reformlarla bağlantıları olduğu gerekçesiyle idam etti. 1957 yılına gelindiğinde ise Armas çok aydınlatılamayan bir şekilde kendi muhafızlarından biri tarafından suikasta uğradı ancak yürüttüğü anti-reform politikaları Guatemala'da miras olarak kaldı.[55] 1954 yılında yaşanan ve ABD ile beraber Panama, El Salvador, Honduras ve Nikaragua iktidarları tarafından da desteklenen darbe[56], Thomas L. Pearcy'e göre bir bakıma Guatemala'da yıllarca sürecek olan iç savaşın da temellerini atmış oluyordu. Çünkü bu yılda başlayan anti-reformist uygulamalar işçi, köylü, yerli, öğrenci, toplum ve insan hakları gibi yeni akım toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına sebep oldu.[57] Ancak 1954 yılı ile beraber oluşturulan yapı, komünizmle mücadele adı altında toplumsal muhalefetin kontrol altında tutulmaya çalışıldığı resmî bir kontra oluşumunu da içermekteydi. Bu doğrultuda 1955 yılında Armas'ın başkanlığı sırasında ülke içi istihbaratın güçlendirilerek yerel komünist hareketlerinin tespit edilebilmesi için Guatemala ordusuyla çalışmak üzere ABD'li bir istihbarat uzmanı görevlendirilmişti.[58] Öte yandan 1984 tarihli ABD başkanlık raporunda 1954 yılı faaliyetlerinin yanlışlığına dair resmî bir itiraf niteliğindeki tespit dikkat çekicidir: *"Guatemala'da, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1954 yılında Árbenz hükümetinin düşmesine yardım etmesinin ardından siyaset, komşu ülkelere kıyasla daha bölücü, şiddet yanlısı ve kutuplaşmış bir hal aldı."*[59] Raporda vurgulandığı gibi 1954 yılı sonrasında ABD müdahaleciliği ile beraber varlıklarını bu dış müdahalelere borçlu

[55] Pearcy, **The History of Central America**, s. 112, 113; Needler, Black, "Historical Setting", s. 30; Guzmán'ın devrilmesinde ABD'ye bölgede Nikaragua Başkanı Somoza García da destek vermişti. Somoza iktidarı Orta Amerika'da *"anti-komünist jandarma"* olma iddiasıyla ABD'den destek görmeyi bekliyordu. María Dolores Ferrero Blanco, "Violencia Y Represión En El Ocaso De Los Somoza: Las Condiciones Carcelarias De Los Presos Políticos", **Historia Crítica**, No: 39, 2009, s. 175.

[56] Luis Suárez, "U.S. Aggression Against Latin America", **One Hundred Red Hot Years: Big Moments of the 20th Century**, ed. Deborah Shnookal, Radical History, Melbourne, Ocean Press, 2003, s. 11.

[57] Pearcy, **The History of Central America**, s. 9.

[58] Holden, "Securing Central America...", s. 15; Zaten Árbenz Guzmán'ın devrilmesinden hemen sonra CIA tarafından *"Pbhistory"* kod adıyla yeni bir operasyon daha başlatılmıştı. Bunun amacı Guatemala'daki tüm resmî devlet kayıtlarının ve belgelerinin incelenerek eski yönetimin komünist faaliyetlerini ortaya çıkarmak ve kamuoyu nazarında yeni iktidarı tamamen haklı gösterebilmekti. Ancak incelenen binlerce belgeye rağmen ciddi kanıtlar bulunamadı. Cullather, **Secret History...**, s. 106, 107.

[59] Kissinger, "The Report of the President's National...", s. 25.

otoriter ve baskıcı asker kökenli başkanların neredeyse kesintisiz bir şekilde iktidarda yer aldığı dönemler başlamaktadır. 1957 yılı seçimlerinin hileli olması nedeniyle çıkan protestolar, seçimin iptal edilerek 1958 yılında tekrarlanmasını gerektirse de Miguel Ydígoras Fuentes başkanlığı kazanarak[60] asker-başkan sürecini devam ettirmiştir.

3.1.1.4. 1960'lı Yıllar ile Başlayan İç Savaş Dönemi

Ydígoras Fuentes, Ubico'nun kabinesinde yer almış biri olarak, Armas'ın açtığı komünizmle mücadele yolunu daha da sıkılaştırıp yönetimi devam ettirdi. Öte yandan ekonomik sorunlar artış gösterirken ülkedeki yönetim yetersizliği ve yolsuzluklar tepkilerin artmasına neden oldu.[61] 1954 yılı darbesiyle politik anlamda yozlaşmaya başlayan Guatemala'da, hükümet yolsuzluğunu, anayasa ihlallerini ve ülkenin CIA eğitim kampı haline gelmesini protesto eden ve toplumsal, ekonomik ve siyasi reform ihtiyacını vurgulayan genç subaylar Árbenz rejiminin etkisinde ilerici ve ulusçu bir hükümet kurma hedefiyle ayaklanarak 13 Kasım günü bir darbe hareketine kalkıştılar. Darbe hareketi çabuk bir şekilde bastırıldı ancak darbeyi planlayan subaylar yer altına geçerek ülkedeki devrimci hareketleri örgütlemeye başladılar. Böylece Guatemala'da 36 yıllık iç savaşın başladığı gün olarak görülen 13 Kasım 1960 günü tarihe geçmiş oldu.[62] Darbenin başarısızlığının ardından ülkede öğrenci ile öğretmen eylemleri ve şehir protestoları başladığı sırada Başkan Ydígoras Fuentes 1962 yılı Mart ayında başkenti tamamen ordunun kontrolüne bıraktı ve kabinede sivil olarak sadece dışişleri bakanı kaldı. Böylece Guatemala rejiminin baskıcı askerî yapısı tamamlanmış oldu. Henüz halk hareketleri ve gerillalar da Guatemala'da gelişim gösteremediği için ordu tarafından kolaylıkla baskılandı ve dağıldı.[63] Ülkedeki huzursuzluk ve gerilla hareketliliği 1963 yılı Mart ayında bir darbeye daha sebep oldu. Komünist tehlikeyi ve olası bir iç savaş ihtimalini öne sürerek yönetimi devirip başa gelen Enrique Peralta Azurdia iktidarı, kırsalda cinayet, işkence ve kaçırma

[60] Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 338, 339.
[61] James Dunkerley, "Guatemala Since 1930", **Central America Since Independence**, ed. Leslie Bethell, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 138.
[62] Daniel Rothenberg (ed.), **Memory of Silence: The Guatemalan Truth Commission Report**, New York, Palgrave Macmillan, 2012, s. xxvii, xxviii.
[63] Brian Loveman, Thomas M. Davies (ed.), "Guatemala", **Guerrilla Warfare**, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, s. 226; NACLA, "New Resources", **NACLA Report on the Americas**, C. 17, No: 2, 1983, s. 3.

faaliyetlerinin başladığı dönem oldu ve 1966 yılına kadar sıkıyönetim ilan edildi.[64] 1966 yılı seçimlerinde[65] 1944-54 yılı reformlarını yenileme ve sosyal adaletin sağlanması üzerinden kampanya yürüten Julio César Méndez Montenegro *"Devrimci Parti"*den (Partido Revolucionario, PR) aday olarak başkanlığı kazandı. 12 yılın ardından ilk defa sivil bir iktidara dönüş yapan ülkede demokratik düzenin sağlanacağına yönelik umutlar boşa çıktı ve aksine baskı daha da şiddetlendi.[66] Méndez Montenegro ordu tarafından sınırlandığı için demokratik özgürlüklerin sağlanması, işçi hakları ve kamu harcamalarının arttırılması gibi vaatlerini gerçekleştiremedi. Dahası, rejim seyrinde akış bozulmadı ve baskı artarak, kontrgerilla faaliyetleri köylülere de yöneltildi. Bu anlayış doğrultusunda, sadece 1966-1968 yılları arasında Zacapa'da binlerce kişi ölmüştü.[67]

O dönem gerilla birliklerinin önemli bir merkezi haline gelen Zacapa için yapılan bu operasyona *"Guatemala Operasyonu"* adı verilmekle beraber, bu kontrgerilla operasyonunu yürüten komutan çok kısa bir süre sonra başkanlığa geçecek olan Carlos Manuel Arana Osorio idi. Osorio ile, ordunun iktidarı tekeline alma süreci devam etti. Yeni iktidar modelinde ordu yöneticileri silahlı adamlar olmaktan çıkarak, iş insanı ve teknokrat sıfatlarını da kazandılar. Böylece askerî bir oligarşi oluşturularak ülke zenginliklerini kontrol altına alan asker burjuvazisi sağlandı.[68] 1960'lı ve 1970'li yıllardaki hareketler çoğunlukla bastırılmış olsa da 1970'li yılların sonuna doğru ve özellikle 1980'li yılların başında tekrar alevlendi. Bilhassa 1960 ve 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik büyümeye rağmen, yerli ve yoksul kesimin yaşamlarını iyileştirmeye yönelik hiçbir ciddi eylemde bulunulmaması bu durumu daha da

[64] Loveman, Davies, "Guatemala", s. 227; Edelberto Torres-Rivas, "Problems of Democracy and Counterrevolution in Guatemala", **Political Change in Central America: Internal and External Dimensions**, ed. Wolf Grabendorff, Heinrich-W Krumwiede, Jörg Todt, Boulder, Westview Press, 1984, s. 117-122.

[65] Seçimlere katılımın %56,3 oranında düşük düzeyde gerçekleşmesi, rejimin meşruiyet sorununu göstermektedir. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 339.

[66] Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. xxviii.

[67] Keen, Haynes, **A History of Latin America**, s. 443; Lehoucq, **The Politics of Modern Central America...**, s. 54; Loveman, Davies, "Guatemala", s. 228.

[68] Edelberto Torres-Rivas, "Guatemala-Crisis and Political Violence", **NACLA Report on the Americas**, C. 14, No: 1, 1980, s. 19; Mario Payeras, **Cangıl Günleri: Guetamala'nın Gizli Savaşı**, çev. Oğuz Önderer, İstanbul, Belge Yayınları, 1995, s. 12, 13; Loveman, Davies, "Guatemala", s. 229, 230.

körüklemekteydi.[69] Böylece 1963 yılında gerçekleştirilen darbe ile siyasi parti faaliyetleri ile anayasa iptal edilmiş ve yeni bir güç odağı oluşturulmuştu. Bu yıldan itibaren isyanla mücadelede ordu doğrudan sert ve sistemli bir şekilde etkin olmaya başlamıştı.[70] 1960'lı yıllardaki ilk gerilla isyanı yerlilerden daha çok ladinoları içermekteydi. *"Asi Silahlı Kuvvetler"* (Fuerzas Armadas Rebeldes, FAR) adındaki bu isyancıların etkinliği, doğrudan ABD tarafından organize edilip yönetilen kontrgerilla grupları karşısında çok dayanamadı. Dahası bu tarihten sonra Guatemala ordusu disiplinli ve modernize kontrgerilla ordusu haline getirildi. 1970 yılında başkanlık seçimlerini[71] kazanan Albay Arana Osorio ile beraber kontrgerilla faaliyetleri devlet içerisinde kurumsallaştırıldı. Gerilla birliklerin destek aldığı sivil merkezlerin ortadan kaldırıldığı ilk operasyonlarda 8.000 sivil öldü. Böylelikle Latin Amerika ilk defa *"Beyaz El"* (Mano Blanca) ve *"Göze Göz"* (Ojo por Ojo) gibi isimleri olan yarı resmî ölüm mangalarına tanıklık etmekle beraber, sivil muhalif liderlerin ortadan kaybolmasına şahit olmaya başladı. 1980'li yıllar boyunca 46.000 asker toplayan ordu, *"ölüm makinesi"* sıfatıyla Latin Amerika tarihinin en acımasız ordusu olarak bilinir hale geldi.[72]

Politik açıdan da Guatemala ordusunun doğrudan bir partisi olmasa da kendi başkan adayları bulunmaktaydı. Dolayısıyla birkaç sağcı grup ile ittifaka girip seçimleri kolayca güvence altına alabiliyorlardı.[73] 1974 yılı Mart ayı seçim hazırlıklarında adaylardan General Kjell Eugenio Laugerud García iş, aş, sağlık hizmeti, okullar, yollar gibi altyapısal vaatlerde bulunmaktaydı. Yerlilere ise *"Topraklar sizindir."* denilerek toprak reformu yapılacağının ve yerlilerin topraklarına dair haklarının güvence altına alınacağının sözü verilmekteydi. Bu yüzden birçok yerli topluluğu da Laugerud García'dan yana oy kullandı. Son derece hileli geçen seçimler sonrasında başkanlığa gelen Laugerud García söz verdiği vaatleri yerine getirmedi. Düzenlenen toprak reformu, köylülere ve yerlilere toprak dağıtmaktan ziyade

[69] Jonas, "Guatemala", s. 259.
[70] Torres-Rivas, "Problems of Democracy...", s. 121, 122.
[71] Carlos Manuel Arana Osorio oyların %43,3'ünü alarak seçildi. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 339.
[72] Jonas, "Guatemala", s. 260, 261; Loveman, Davies, "Guatemala", s. 231, 232.
[73] Edelberto Torres-Rivas, "Guatemala: Crisis and Political Violence", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 38.

ellerindeki toprakların daha küçük parseller halinde bölünmesine sebep olmaktaydı. Bu arada büyük sermayedarlar köylerde diledikleri işlemleri yapıp yüzlerce ağacı kesip götürebilmelerine rağmen yerliler tek bir ağaç kesebilmek için bile izin almak zorundaydı ancak izinleri de kolay bir şekilde karşılık bulmuyordu. Tüm bu olaylar ve tepki toplayan toprak reformu kırsalda kitlesel örgütlenmelerin oluşmasına neden oldu.[74] Laugerud García'nın sendikalara ise daha ılımlı davranmasıyla, sendikal hareketlerde kısa sürede büyük bir artış gözlemlendi. Ayrıca köylüler arasında hükümet yanlısı kooperatifler kurulması da teşvik edildi. Politik ortamın bir nebze açıldığı sırada 1976 yılı Şubat ayında yaşanan deprem bilhassa yerlilerin olduğu bölgeleri yerle bir etti. Deprem nedeniyle yaklaşık 30.000 kişi ölürken, 77.000 kişi de yaralandı. Ayrıca 1 milyondan fazla kişi de evsiz kalmıştı. Nikaragua depreminden sonraki yolsuzluk hatalarına düşülmese de ülkedeki büyük yıkım toplumsal gerginliği yükseltti. Deprem sebebiyle işçi çıkarmalarının başlaması, grevleri arttırdı. Grevler de ölüm mangalarının tekrar şiddete başvurmasını tetiklemekteydi. Böylece 1977 yılı ile artan insan hakları ihlalleri ülkede rejim ile gerillaların çatışmalarını arttırdı. Bu ortamda düzenlenen 1978 yılı seçimleri de bir önceki seçimler kadar hileli bir şekilde gerçekleştirildi ve General Fernando Romeo Lucas García başkan olarak yönetime geldi. Lucas García'nın iktidarında da geçmiş yıllara göre değişen bir durum görülmedi. Aksine ordunun büyümesiyle yükselen şiddetler ülke çapında cinayetlerin ve katliamların artmasına neden oldu. 7 Mart 1982 günü yeni seçimler gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, bu seçimlerin de hileli olmakla suçlanması ve ülkede artan gerilla örgütlerinin sebep gösterilmesiyle 23 Mart 1982 yılında bir darbe düzenlenerek General Efraín Ríos Montt dönemi başlamış oldu.[75]

3.1.1.5. 1980'li Yılların Gölgesinde Sivil İktidara Geçiş Süreci

Askerî diktatörlüklerin sürdüğü Guatemala, 1966-1970 yılları arasında Méndez Montenegro başkanlığında kısa bir sivilleşme yaşadıysa da sivil yönetime esas dönüş

[74] Elisabeth Burgos-Debray (ed.), **I, Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala**, çev. Ann Wright, Second English Language Edition, London, Verso, 2009, s. 184-187; Ayrıca, Kjell Eugenio Laugerud García'nın %44,6 ile seçildiği 1974 yılı seçimleri yoğun düzeyde hileli olmakla suçlanmıştır. Bu bakımdan sonuçlar güvenilir değildi. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 339.
[75] Needler, Black, "Historical Setting", s. 36-39.

1986 yılında başladı.[76] Zira 1982 yılı seçimlerinin büyük oranda hileli olması[77] sonucunda cereyan eden darbe ile beraber General Efraín Ríos Montt'un iktidarı ele geçirmesiyle başlayan süreç Guatemala iç savaşının en kanlı dönemi olarak tarihe geçti. Montt rejiminin, Guatemala yerlilerine yönelttiği, "*Bizimleyseniz sizi besleyeceğiz; değilseniz sizi öldüreceğiz.*"[78] söylemi yaklaşan karanlık günlerin habercisiydi. İlerleyen süreçte Guatemala ordusuyla beraber yerli toplumlara yönelik sistematik baskı politikası başlatıldığından on binlerce Guatemalalı ölmüş, binlercesi evsiz kalmış oldu.[79] Kontrgerilla operasyonları yerli topluluklar üzerinde yoğun bir baskı ve kıyım olarak geri döndü. Sonuç olarak 1981-1983 yılları arasında 440 köy tamamen yok edildi ve on binlerce sivil öldürüldü veya kayboldu, daha da fazlası yerinden oldu. Susanne Jonas'a göre rejimin yöneldiği bu denli sert ve sistematik baskıdaki amaç sadece gerillaları ve desteklerini ortadan kaldırmak değil aynı zamanda Maya kültürünü ve kimliğini de yok etmekti.[80] Elindeki aşırı güç ile sınır tanımamaya başlayan Ríos Montt iktidarı, isyanla mücadele operasyonları son derece sert katliamlarla gerilla hareketlerini yavaşlattığı için 1983 yılı Mart ayında bazı değişikliklere giderek, sıkıyönetimi kaldırdı, 1 yıldır yasaklanan siyasi partilere tekrar izin verdi ve yeni anayasayı gündeme getirdi. Ancak Ríos Montt'un paramiliter kuvvetleri de azaltacağına dair eğilimler göstermesi yeni bir darbe ile daha sonuçlandı.[81]

Ríos Montt'un yerine gelen General Óscar Humberto Mejía Víctores rejim politikalarında değişikliğe gitmemeyi tercih ederek, siyasi cinayetler ve insan kaçırma politikalarını devam ettirdi.[82] 1984 yılında gerillalar Mejía Víctores tarafından yenilgiye uğratılmalarına rağmen tamamen dağılmadılar ve büyük ölçüde azalan

[76] Jonas, "Guatemala", s. 260.
[77] Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 340.
[78] Jennifer Schirmer, **The Guatemalan Military Project: A Violence Called Democracy**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1998, s. 58; Bu sözleri Latin Amerika yerlileri ilk defa duymuyordu. Yaklaşık dört asır önce bir İspanyol valisi de köyde yerlilere Hristiyan dininin ve İspanya iktidarının kabul edilmemesi durumunda tutsak alınacaklarını veya öldürüleceklerini söylüyordu. De Las Casas, **A Short Account of the Destruction of the Indies**, s. 33.
[79] Pearcy, **The History of Central America**, s. 9, 10.
[80] Jonas, "Guatemala", s. 262-264.
[81] Rudolph, "Government and Politics", s. 136-138.
[82] Charles D. Brockett, **Political Movements and Violence in Central America**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 219; Sarı, Demirer, "Arka Bahçeye Uzanan Serbest Piyasa Eli", s. 102.

kuvvetlerine rağmen mücadelelerine devam ettiler. Varlığını isyan hareketlerinin bastırılmasıyla meşrulaştıran askerî yönetim, gerillaların geri çekilmesinden sonra çelişkili bir sürece girdi. Güvenlik sorunları yerini ekonomik sorunlara bıraktı. Uluslararası yardımın önemli bir şartı iyileştirilmiş insan hakları ve demokratikleşme olduğu için ekonomik elitler orta sınıf gruplara katılarak demokratik geçişe yönelik baskıyı arttırdılar. Bu rüzgârın hâkim olduğu süreç içerisinde 1985 yılında yapılan seçimlerle başkanlığa sivil lider Vinicio Cerezo Arévalo seçildi.[83] Vinicio Cerezo'nun zaferi uzun yıllar süren askerî diktatörlük yönetimlerinden sonra gerçek değişikliklere dair umutlar oluşturdu. Ancak Vinicio Cerezo iktidarı, orduyu kontrolü altına alamadığı gibi ülkenin sosyal ve ekonomik sorunlarına eğilmedi. Ordu esas önceliğini gerilla güçlerini ortadan kaldırmak olarak kabul ettiği için, 1990 yılına kadar sürecek olan iktidarında politik çoğulculuğa ve iç savaşın bitmesine yönelik tam bir ortam oluşturamadı. Dolayısıyla Vinicio Cerezo dönemi de ülkenin onlarca sorunuyla mücadele ederek demokrasiye geçiş süreci olmaktansa, geçmişte yer alan kontrgerillacı askerî iktidarların sivil modeline dönüştü.[84] Ancak bu dönemde Orta Amerika genelinde barışa ve demokratikleşmeye yönelik atılımlar ortaya çıktığı için Vinicio Cerezo yönetimindeki Guatemala da buna katılım gösterdi. Ne var ki ordu ve gerilla kuvvetleri tamamen iş birliğine yanaşmadılar. Dönemin koalisyon içindeki gerilla örgütü olan *"Guatemala Ulusal Devrimci Birliği"* (Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca, URNG) ile ateşkes görüşmeleri ilerletilemediği gibi 1987 yılı sonlarına doğru iç savaş tekrar alevlendi.[85] 1980-1987 yılları arasında ekonomi daha da kötüye gitmiş, gelir adaletsizliği artmış, yoksulluk en üst seviyelere ulaşmıştı. Böyle bir ortamda, 1989 yılında Vinicio Cerezo çareyi URNG ile tekrar görüşmeler başlatmakta aradı ve açık bir çağrıda bulunarak görüşmelere başlandı.[86] Fakat Vinicio Cerezo ve ordunun süreci yönetmedeki başarısızlıkları, iktidara dair tüm desteğin

[83] Brockett, **Political Movements and Violence in Central America**, s. 219; İki turda sonuçlanan 1985 yılı seçimlerinde Cerezo Arévalo son turda oyların %68,4'ünü almıştır. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 340, 341.
[84] Booth, Wade, Walker, **Understanding Central America...**, s. 182-184; Jonas, "Guatemala", s. 265; Jonas Susanne, **The Battle for Guatemala: Rebels, Death Squads, and U.S. Power**, Boulder, Westview Press, 1991, s. 171, 172.
[85] Booth, Wade, Walker, **Understanding Central America...**, s. 183.
[86] Keen, Haynes, **A History of Latin America**, s. 444.

azalmasına sebep oldu.[87] Bununla beraber ekonominin düzeltilememiş olmasıyla öğretmenler ve tarım işçileri protesto amaçlı grevlere başladılar.[88] Sonuç olarak Vinicio Cerezo yönetimine dair memnuniyetsizlik 1954 darbesinden beri olan geleneği değiştirmedi ve 1990 seçimlerinde çok düşük bir katılım olarak kendini gösterdi.[89]

3.1.1.6. Barış Süreci ve 2000'li Yıllar Sonrası Siyasal Sistemin Evrimi

1991 yılında göreve gelen Jorge Serrano Elías, barış sürecini URNG ile doğrudan müzakerelere oturarak yeniden başlattı. Ancak Serrano Elías'ın bir *"kendi kendine darbe"*[90] (autocoup) gerçekleştirip anayasayı devreden çıkarma çabasıyla tüm süreç yine kesintiye uğradı.[91] 1995 yılı seçimlerine gidilmeden önce Elías'ın yerine getirilen Ramiro de Léon Carpio döneminde insan hakları, mültecilerin yerleşimi, hakikat komisyonu kurulabilmesi için tarihsel teyit ve yerli hakları konularında dört anlaşma imzalandı. Toprak ve iktisadi konular ise daha sonra görüşülmesi için *"Sosyo-Ekonomik Anlaşma"*ya bırakıldı.[92] Barış görüşmeleri hızlanarak devam ederken 1995 yılı sonlarında yeni bir başkanlık seçimi düzenlendi.[93] Yeni Başkan Álvaro Arzú dönemi geçmişteki tüm istikrarsız süreçlere rağmen başarılı işlere imza attı ve özellikle barış görüşmelerine devam edildi. Müzakerelerin neticeye varabilmesi için Álvaro

[87] Foster, **A Brief History of Central America**, s. 253; Buraya bir parantez açarak Vinicio Cerezo dönemini on yıllar sonraki ilk sivil iktidar olması açısından değerlendirmek gerekmektedir. Cerezo'nun iktidara gelir gelmez ordunun tüm vesayetini kırarak URNG ile görüşmesi çok mümkün değildi. Kaldı ki bu dönem El Salvador'da iç savaş halen devam etmekle beraber Nikaragua'da da FSLN hükümeti ile kontralar arasında çatışmalar sürüyordu. Dolayısıyla Guatemala açısından birçok noktada şartlar olgunlaşmamıştı. Yine de demokratikleşme adına bazı adımlar atılmaya çalışılarak ordu işleyişinde düzenlemeler yapıldı ve ulusal güvenlik stratejisi, ulusal istikrar düzeyine çekildi. Böylece basın ve sivil toplum kuruluşlarına bir nebze alan açılmasına paralel bir şekilde özellikle şehirlerde sosyal hayat canlanmaya başladı. Dinorah Azpuru, "Peace and Democratization in Guatemala: Two Parallel Processes", **Comparative Peace Processes in Latin America**, ed. Cynthia J. Arnson, Washington, D.C., Woodrow Wilson Center Press, 1999, s. 104-106.

[88] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 62, 63.

[89] Hybel, Mintz, Dunn, **The Challenges of Creating Democracies in the America...**, s. 229; Seçimler iki turda gerçekleştirilmişti. İlk turda birincilik Jorge Carpio Nicolle'de olmasına rağmen, ikinci turda kazanan aday oyların %68,1'i ile Jorge Serrano Elías oldu. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 341.

[90] Kendi kendine darbe kavramı iktidarın yönetimde kalmak için hukuka aykırı faaliyetlerde bulunması anlamına gelen bir darbe türünü ifade etmektedir. Zeynep Tüfekçi, "This Must Be Your First", **The Atlantic**, 07.12.2020, (Çevrimiçi) https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/12/trumps-farcical-inept-and-deadly-serious-coup-attempt/617309/, 22.04.2021.

[91] Foster, **A Brief History of Central America**, s. 253.

[92] Nicola Short, **The International Politics of Post-Conflict Reconstruction in Guatemala**, New York, Palgrave Macmillan, 2007, s. 77.

[93] İki tur süren seçimlerin galibi son turda %51,2 oy oranıyla Álvaro Enrique Arzú olmuştur. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 342.

Arzú doğrudan gerilla liderleri ile görüşmelere katıldı ve nihai olarak 1996 yılı Mart ayında URNG ve ordu arasında sınırsız bir ateşkes yapıldı. Mayıs ayında sosyoekonomi ve tarım konularına, Eylül ayında da silahlı kuvvetler üzerindeki sivil kontrolü arttırmaya, askerî otoriteyi sadece dış savunma kapsamında sınırlandırmaya ve yozlaşan ulusal polisi yenilemeye yönelik olarak sivil-asker ilişkileri anlaşmaları yapıldı.[94] En sonunda da 29 Aralık 1996 tarihinde *"Kesin ve Kalıcı Barış Anlaşması"* (Accord on Firm and Lasting Peace) imzalandı[95] ve 1960 yılında ilk kıvılcımları başlayan 36 yıllık iç savaş süreci bitmiş oldu. Ne var ki Charles A. Reilly'e göre Latin Amerika'da yaşanan barış süreçleri ve gerilla savaşlarını sonlandıran anlaşmalar genellikle sürecin en kolay kısmı olmuştur. Çünkü sonrasında yaşanacak olan politik, ekonomik ve toplumsal geçiş süreci uzun süreli ve sancılı olan esas aşama olarak gözlemlenmektedir. Bu geçiş süreçleri otoriter askerî rejimlerden, sivilleşmeye ve demokratikleşmeye; kapalı pazar ve temel üretimden, açık ekonomi, rekabetçi bölgesel ve küresel pazarlara girmeye; kırsal köy yaşamından, şehir merkezlerine veya yurt dışına göç etme şeklinde gerçekleşmektedir. Guatemala'da 1996 yılında imzalanan barış anlaşması da on yıllar süren sorunların çözülebilmesi için dört yıl öngörüyordu ve iki milyar dolarlık dış yatırım alınmasıyla ülkenin hızla iyileşeceği umudunu oluşturmuştu.[96] URNG'nin yasal bir siyasi parti olarak ilk defa katılım gösterebildiği 1999 yılı seçimlerinde[97] Alfonso Antonio Portillo Cabrera iktidara geldi. Yeni dönem içerisinde sosyoekonomik sorunlara daha çok eğilmeye çalışan Alfonso Portillo, yoksulluğu azaltmak için asgari ücreti yükseltmek gibi önlemler

---

[94] Booth, Wade, Walker, **Understanding Central America...**, s. 185, 186.

[95] Patricia Ardón, **Post-War Reconstruction in Central America: Lessons from El Salvador, Guatemala and Nicaragua**, çev. Deborah Eade, Oxford, Oxfam, 1999, s. 44-46; Jonas, "Guatemala", s. 274.

[96] Charles A. Reilly, **Peace-Building and Development in Guatemala and Northern Ireland**, New York, Palgrave Macmillan, 2009, s. 17-21; Ancak yerli haklarının sağlanması ve ordu gücünü sınırlandırarak sivil iktidarın otoritesinin arttırılması yönündeki değişikliklerin anayasada düzenlenebilmesi için 1999 yılı Mayıs ayında gerçekleştirilen anayasal reform referandumunun sonucunda hayır oyları çoğunlukta çıkmıştı. Jonas, "Guatemala", s. 275; Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 317-352; Halbuki henüz referandum öncesinde Mart ayında dönemin ABD Başkanı olan Bill Clinton, Guatemala'ya yaptığı ziyaret sırasında Guatemala'nın 36 yıl süren iç savaşından duyduğu üzüntüyü dile getirip, ABD'nin Guatemala güvenlik güçlerini kontra faaliyetleriyle destekleyerek binlerce sivilin katledilmesine yol açan politikasında hatalı olduğunu beyan etmekteydi. Charles Babington, "Clinton: Support for Guatemala Was Wrong", **The Washington Post**, 11.03.1999, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/daily/march99/clinton11.htm, 18.03.2020.

[97] 1999 yılı seçimleri URNG'nin %12,4 oy oranına ulaşarak en yüksek düzeyde oy aldığı seçimlerdi. Ancak ittifak adayları Álvaro Colom Caballeros 10 yıl sonra farklı bir partiden aday olarak başkanlığa seçilecektir. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 343.

almaya çalışmıştı. 2002 yılına gelindiğinde ise iç savaş kurbanlarının zararlarını tazmin edebilmek için 400 milyon dolar bütçesi olan *"Ulusal Tazminat Programı"*nı başlattı.[98] Tüm bu reform çabalarına rağmen 2002 yılında BM yerli temsilcisi, Guatemala'daki Maya yerlilerinin %60'ının şiddet ve ayrımcılıktan halen kurtulamadığını açıklamaktaydı.[99] 2003 yılı seçimlerinde başkanlığı kazanan Óscar José Rafael Berger, barış anlaşmasının şartlarını uygulamak için çalışmaları sürdürerek, sivil toplum liderleriyle görüşmeler gerçekleştirdi. Ayrıca Nobel Ödüllü yerli lideri Rigoberta Menchú'ya ülkedeki yerliler ile ilişkilerin geliştirilmesi için elçilik teklifinde bulunuldu. 2007 yılı seçimlerinde ise Rigoberta Menchú'nun yeni kurulan *"Guatemala için Buluşma"* Partisi'nin (Encuentro por Guatemala) lideri olarak başkanlığa adaylığını koyması gündem oluşturdu. Adaylığının Guatemala tarihi açısından demokratik anlamda esas değerli ve önemli olan tarafı, ilk defa yerli ve kadın bir liderin başkanlığa aday olduğunu ilan etmesiydi.[100]

2007 yılında yaklaşık 50 yıldan sonra ilk defa sağ partilerin dışında sol bir partiden seçilen ve URNG'nin eski adayı olan Başkan Álvaro Colom özellikle mültecilerin ülkelerine geri dönmeleri konusunda önemli bir aktör olduğu için yerli toplulukları arasında destek görmekteydi.[101] Ancak Álvaro Colom'un seçildiği süreç Guatemala'da sokak şiddetinin yükselmeye devam ettiği bir dönemdi. 2008 yılında evsiz insanların sayısı yükselmiş, suç oranları kontrolden çıkmış ve cinayetler sivil halka da sıçramıştı. Hükümetin yaptığı açıklamaya göre sadece 2008 yılında kayıtlara geçen 5.900 cinayet vardı. On yıllar süren iç savaşta her yıl işlenen cinayet sayısının yaklaşık 5.000 olduğu düşünüldüğünde[102] iç savaşın bittiği Guatemala'da asayişin, uyuşturucu çetelerinin, yasa dışı örgütlerin ve sivillere yönelik şiddetin halen en mühim konu olarak kendini gösterdiği anlaşılmaktadır.[103] Toplumdaki gerginliği düşürebilmek amacıyla Álvaro Colom yönetimi atılımda bulunup Óscar Berger

[98] Booth, Wade, Walker, **Understanding Central America...**, s. 186-188.
[99] Sarı, Demirer, "Arka Bahçeye Uzanan Serbest Piyasa Eli", s. 20.
[100] Reilly, **Peace-Building and Development...**, s. 32-36.
[101] Metin Yeğin, **Gerillanın Barışı: Guatemala - Meksika - El Salvador, Barış ve Ateşkes Süreci**, 2. Baskı, İstanbul, Öteki Yayınevi, 2015, s. 109, 110.
[102] Robert Lummack, "Growing Bloodshed Rocks Guatemala", Nacla, 15.12.2008, (Çevrimiçi) https://nacla.org/news/growing-bloodshed-rocks-guatemala, 23.01.2022.
[103] BM'ye göre o dönem Guatemala'da tahmini olarak 1,5 milyon yasa dışı silah mevcuttu. Booth, Wade, Walker, **Understanding Central America...**, s. 192; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 97, 98.

döneminde başlatılan tazminat ödemelerini hızlandırarak, 2009 yılında binlerce aileye ulaşmıştır. Ayrıca amcası da ölüm mangaları tarafından öldürülen Álvaro Colom ailelere bizzat mektup göndererek devletin geçmişteki suçları için af talebinde bulunmuştur.[104] Şüphesiz Álvaro Colom'un bu mektubu Guatemala tarihi açısından bir hayli önemli yer teşkil etmektedir. Binlerce insanın öldüğü, yüzlerce insanın kaybolduğu yıllarca süren iç savaş sonrası, devletin en üst kademesi tarafından bu acıların paylaşılması ve sorumluluğun devlet bazında kabul edilip, geçmişe yönelik af dilenmesi; yapılan haksızlıkların, hukuksuzlukların ve suikastların devlet eliyle yürütüldüğüne dair doğrudan ispat haline gelmekte ve geleceğe yönelik de barış çağrısı olmaktadır.[105]

3.1.2. Siyasal ve Toplumsal Muhalefetin Kurumsal Konumu Açısından Siyasal Sistemin Durumu ve Meşruiyet Krizi

Orta Amerika özelinde bakıldığında Guatemala hem devrim hem de karşı devrim konusunda bölgesel bir okul niteliğindedir. 1944 yılında başlayan sivil reformist süreç, sağlamaya çalıştığı haklar ile gerek Küba'dan gerekse Nikaragua'dan çok daha önce halkçı politikalar oluşturabilen, toprak reformunu başlatan, oligarşinin ve UFCO gibi büyük şirketlerin ülke sermayesini transfer etmesinin önüne geçmeye çalışan, altyapısal ve sosyoekonomik olarak devrimci bir döneme işaret etmektedir. Ne var ki hem ülke hem bölge bazındaki çıkarları açısından ABD'ye bir tehdit anlamına gelen bu dönem, hızlı bir şekilde tasfiye edilmiştir. Ardından başlatılan ABD

[104] Booth, Wade, Walker, **Understanding Central America...**, s. 192; Anne-Marie O'Connor, "Payments and Apologies for Victims of Guatemala's Civil War", **The Washington Post**, 06.05.2009, (Çevrimiçi) http://www.latinamericanstudies.org/guatemala/payments.htm, 28.09.2020.

[105] Barış sürecini ilgilendiren önemli bir gelişme daha Guatemala eski Başkanı Efraín Ríos Montt'un *"soykırım ve insanlığa karşı suçlar"* işlediği gerekçesiyle 2012 yılında mahkemeye çıkarılmasıdır. Davalar devam ederken 2015 yılında alınan bir karar ile Montt'un yargılanabileceği ancak ileri yaşı ve demans hastalığı nedeniyle mahkûm edilemeyeceği açıklanmış olsa da Montt 2018 yılında ölene kadar davalar sonuçlanamamıştır. Ancak Guatemala'da insanlığa karşı işlenen suçlara dair eski bir başkana yapılan bu yargılama süreci, yaşanan iç savaştan sonra barış sürecini kurumsallaştırabilmek ve hukuki güveni sağlayabilmek için önemli bir gelişme olarak tarihe geçmiştir. BBC, "Guatemala Ex-Leader Rios Montt to Face Genocide Charge", 27.01.2012, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/news/world-latin-america-16750880, 10.09.2019; The Guardian, "Guatemala Court: Former Dictator can be Tried for Genocide – But not Sentenced", 25.08.2015, (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/world/2015/aug/25/guatemala-rios-montt-genocide-trial-not-sentenced, 18.09.2021; Reuters, "Guatemalan Ex-President Returns Home After Release from U.S. Prison", 26.02.2015, (Çevrimiçi) https://www.reuters.com/article/us-guatemala-portillo/guatemalan-ex-president-returns-home-after-release-from-u-s-prison-idUSKBN0LT28F20150226, 18.09.2021.

yanlısı rejim modeli gitgide devlet terörü uygulamaya başlayan karşı devrimci bir ordu oligarşisine evrilmiş ve bir iç savaşı körüklemiştir. Bu doğrultuda Guatemala ilk önce 1944-1954 yılları arasındaki politikalarıyla, Che Guevara'nın da anılarında görüldüğü üzere, devrimciler için önemli model olmuştur. Karşı reform ve kontrgerilla ile başlayan toplu katliamlar, kaybolmalar, suikastlar gibi rejim faaliyetleri sebebiyle bölgede ölüm mangalarını da ilk defa ortaya çıkaran[106] ülke Guatemala olmaktadır. Susanne Jonas'ın tespitlerinden yola çıkılırsa, Guatemala'da yükselen toplumsal hareketlerin El Salvador veya Nikaragua'ya kıyasla *"yalnızlığını"*; oligarşinin, yönetici sınıf ve ordu ile olan koalisyonunda aramak mümkündür. Toplumda sert bir sınıfsal ayrım ve yoğun gelir adaletsizliği, toprak kullanımı üzerinden kutuplaşmayı körüklemiş, Guatemala oligarşisinin şiddet yanlısı ve dışlayıcı davranışının temelini oluşturmuştur. Ayrıca oligarşi için gerekli olan iş gücünün yerli nüfus üzerinden *"zorla"* sağlanması, yüzyıllardan beri gelen *"ırkçı"* tutumun bir tezahürü olarak belirmiştir.[107] 1960'lı yıllarda itibaren Guatemala'nın en önemli ihracat kalemi olan tarım gelirlerinin bilhassa küresel ekonomide kahve, pamuk ve şeker fiyatlarının düşmesiyle, zayıflaması ülkeyi ciddi bir kargaşa içerisine itmiş[108] 1960 yılı ile başlayan toplumsal çatışma sürecinde siyasal sistem ülkeyi toplumsal alanda da kısıtlayarak dar bir alana hapsetmiştir. Silahlı örgütlerle bağlantısı olsun olmasın çoğu sivil toplum örgütü *"iç düşman"* olarak görüldüğünden, üye ve liderleri infaz edilmiştir. Bu doğrultuda onlarca meslek erbabı, akademisyen, uzman öldürülmüş veya ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Toplumsal ve siyasi katılım yolları kapatıldığı için ifade özgürlüğüne de bir alan kalmamıştır. Bu bakımdan iç savaş dönemi boyunca ülkede eleştirel düşünmek bile tehlikeli bir eylem sayılmış, siyasi ve toplumsal gerçekler, olaylar veya fikirler hakkında yazmak tehdit, işkence, kaçırılma ve ölüm riskini göze almak anlamına gelmiştir. Buna paralel bir şekilde basın da kontrol altına alınmış, oto sansür ve çarpıtma ile kısıtlanmıştır.[109] Bunların yanı sıra

[106] Payeras, **Cangıl Günleri...**, s. 16.
[107] Susanne, **The Battle for Guatemala...**, s. 87, 88, 92.
[108] Valenta, Valenta, "Soviet Strategies...", s. 121.
[109] Commission for Historical Clarification, "Guatemala — Memory of Silence: Report of the Commission for Historical Clarification: Conclusions and Recommendations (February 1999)", **Die Friedens-Warte**, C. 74, No: 4, 1999, s. 526, 527; Susanne Jonas, Ed McCaughan, Elizabeth Sutherland Martínez (ed.), **Guatemala Tyranny on Trial: Testimony of the Permanent People's Tribunal**, San Francisco, Synthesis Publications, 1984, s. 166-168.

1970'li yıllarda gerçekleştirilen seçimlerin hileli olarak tarihe geçmesi halkta sistemin yasal yollarla değişebileceğine ve düzelebileceğine dair umutların bitmesine neden olmuştur.[110] Böylelikle gerek politik gerek sosyal hayatın daraltılması her türlü sivil toplum örgütünün de yasa dışı ilan edilmesiyle sonuçlanmış, özellikle sendikalar ve sendikal hareketler resmî olarak tanınmadığı için hepsi yasa dışı kapsama sokulmuştur.[111] *"Uluslararası Af Örgütü"*nün (Amnesty International) 1980 yılında yayımladığı raporda da bu durum şu şekilde doğrulanmaktadır: *"(...) bugün Guatemala'da bir sendika lideri veya bir sendikanın aktif üyesi olmak, kişinin hayatını riske atması anlamına gelir."*[112] Uluslararası Af Örgütü'nün 1981 yılında yayımladığı bir başka rapora göre de Guatemala'da mevcut rejime muhalif olan veya muhalif olduğu düşünülen herkes sistematik bir şekilde işkence görmekteydi. Hükümet ise suçlamaları reddetse de ülkede çoğunlukla ordu ve polisin özel birimler vasıtasıyla cinayetleri doğrudan işlediği anlaşılmaktadır. Rejim tarafından gerçekleştirilen alıkoymalar, din görevlilerine, sendikacılara ve kırsalda kanaat önderi haline gelmiş şahıslara sistemli bir şekilde uygulanmış, gözaltına alınan çoğu kişiden bir daha haber alınamadığı için *"kaybolmuş"* sayılmışlardır. Guatemala yönetimi bu sayede muhalefeti pasif hale getirerek olası toplumsal hareketlerin önüne geçmeye çalışmıştır. 1970'li yıllardan beri Guatemala'yı izlediğini belirten Uluslararası Af Örgütü, ülkedeki en büyük sorunun yasa dışı *"kaybolmalar"* olduğunu öne sürmektedir.[113] Bu kaybolma vakalarının adli kayıplara kıyasla önemli farkı işkence, sakatlama ve çoğunlukla cinayetle sonuçlanan yasa dışı gözaltıları ifade etmesidir.[114] Benzer şekilde ABD Kongresi 1977 yılında Guatemala'yı insan haklarını ihlal eden ülkeler listesine yerleştirmiştir.[115] Zira 1960'lı yıllar ile başlayan isyanla mücadele, 1970'li yıllardan itibaren *"yakıp yıkma stratejisine"* (scorched earth) dönüşmüştür. 1982 yılından sonra

[110] Payeras, **Cangıl Günleri...**, s. 16.
[111] Torres-Rivas, "Guatemala: Crisis and Political Violence", s. 44.
[112] Amnesty International, "Report 1980", London, 1980, s. 144, (Çevrimiçi) https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/0003/1980/en/, 19.03.2021.
[113] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", London, 1981, s. 3, 26, (Çevrimiçi) https://www.amnesty.org/en/documents/amr34/002/1981/en/, 09.12.2020.
[114] Thomas E. Morgan, Marian A. Czarnecki, Donald M. Fraser (ed.), "Human Rights in Nicaragua, Guatemala, and El Salvador: Implications for U.S. Policy, Hearings Before the Subcommittee on International Organizations of the Committee on International Relations House of Representatives Ninety-Fourth Congress Second Session", Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1976, s. 173.
[115] Payeras, **Cangıl Günleri...**, s. 5.

da Montt'un iktidarında ordunun giderek devletle bütünleşmesi kırsalda yoğun askerî işgaller, sistemli ve ideolojik katliamlara yol açmıştır. İdeolojik olarak hem ulusal güvenlik doktrini kullanılmış hem de komünizmle mücadele görünümü altında *"mutlak kötü"* olan iç düşmanın yok edilmesi meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan raporlarda Guatemala rejiminin *"totaliter"* bir devlet inşa ettiğine yönelik yorumlara rastlamak mümkündür.[116] Ayrıca kırsal bölgelere yönelik uygulamada örgüt üyesi olsun olmasın, genç, yaşlı, kadın, erkek ayırt etmeden sistematik ve topluca gerçekleştirilen katliamlar ideolojinin hem etnik hem de kültürel bir soykırımı ve asimilasyonu kapsadığına işaret etmektedir. Bu doğrultuda yerli nüfus etnik-ulusal krizin temel aktörü haline gelmiştir. Kast sistemini andıran ırkçı uygulamaların ve baskının, aşırı yoksunluk ile birleşmesi, yerlilerin 1970 ve 1980'li yıllardaki hareketlenmeleri yönlendiren toplumsal kuvvet haline gelmesini sağlamıştır.[117]

Politik olarak bakıldığında Guatemala'nın 36 yıl süren iç savaşında hiçbir sol parti yasal bir şekilde sistem içerisine dahil edilmemiş ve sol genel bir tasfiye yaşamıştır.[118] Dolayısıyla politik anlamda muhalefetin yasal sınırlar içerisinde örgütlenmesi mümkün olamamıştır. Ülkede muhalefete bir alan olmadığı gibi medya konusunda da şiddet içeren baskılar her daim yoğun olmuştur. Örneğin yeni açılan bir gazete olan *"La Epoca"* 1988 yılında hükümet yetkilileri tarafından bombalanmıştır.[119] Charles D. Brockett'in tespitine değinmek gerekirse, Guatemala'da *"vahşi"* seviyelerdeki baskı, insanları tek mevcut yolun devrimci şiddete başvurmak olduğuna ikna etmiş, halk eylemleri de devrimci şiddet ile paralel gitmiştir.[120] Özetle, tekelci oligarşi ve silahlı kuvvetlerin koalisyonu ile oluşturulan korporatist sistem, kendisine meydan okuyan hareketleri yenmeyi değil yok etmeyi seçerek devlet terörüne başvurmuş[121] ve 1970-1990 yılları arasında etnik ayrımcılık ile sürdürdüğü bu politikasını kurumsallaştırarak bir ideoloji haline getirmiştir. Bu açılardan otoriter niteliklerde oluşturulan Guatemala siyasal sisteminin 1980'li yıllara kadar yoğun şekilde DBA ve DİA kullanımlarını içeren askerî-oligarşi koalisyonu

[116] Jonas, McCaughan, Martínez, **Guatemala Tyranny on Trial...**, s. 251.
[117] Susanne, **The Battle for Guatemala...**, s. 103-107.
[118] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 133.
[119] Chomsky, **How the World Works**, s. 38.
[120] Brockett, **Political Movements and Violence in Central America**, s. 290, 291.
[121] Susanne, **The Battle for Guatemala...**, s. 117.

olduğu söylenebilir. Öte yandan yerlilere yönelik uygulamalar 20. yüzyıl boyunca ideolojiyle desteklenerek biyopolitik bir konum almış ve özellikle 1980-1983 yılları arasında sistem totaliter eğilimler göstermiştir. Bu durum rejim karşısında yerli halk tabanında yoğunlaşan sistem karşıtı hareket oluşturarak önce halk örgütlenmeleri ardından gerilla örgütlenmeleriyle koalisyona girilmesine zemin oluşturmuştur. Akabinde gelen çözülmeler ile önce post-totaliterliğe ardından da sivil iktidara geçiş yapılmış olsa da tüm çabalara rağmen toplumsal şiddet döngüsü kırılamamıştır.

3.2. Nikaragua Siyasal Sistemi

Üniter başkanlık sistemiyle yönetilen Nikaragua[122], iki partili sistemi devam ettiren Orta Amerika ülkelerinden olmakla beraber özellikle Somoza ailesinin önderliğindeki geleneksel caudillo iktidarı biçiminin kalıcılığı, Nikaragua'da siyasal sistemi farklı bir boyuta taşımıştır.[123] Diğer Orta Amerika ülkeleriyle kıyaslandığı zaman Nikaragua'da yaklaşık 42 yıl süren tek tip şahsi iktidarlık, anayasal sürecin de kişisel eğilimlere göre değişiklikler yaşamasına neden olmuş, 20. yüzyıl içerisinde yürürlüğe giren anayasalarda sürekli olarak yürütücü gücün kapsamı genişletilmiştir.[124] 20. yüzyıl başlarında ABD müdahalesi ve ardından Somoza ailesinin 40 yılı aşkın süren iktidarı, şüphesiz bunun önemli etkenlerinden sayılabilir. 1826 yılında kurucu meclisin önderliğinde federal devlet olarak ilk anayasasını hazırlayan Nikaragua, Orta Amerika Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasıyla, 1838 yılında özgür, egemen ve bağımsız bir devlet olduğunu ilan eden bir kararname daha oluşturmuştur. 1838 kararnamesinden sonra, sivil iktidarın gücünü arttırıp ordunun

---

[122] Rokale Cardona Recinos, "Republic of Nicaragua", UCLG, s. I, (Çevrimiçi) https://www.gold.uclg.org/sites/default/files/Nicaragua.pdf, 23.02.2023.

[123] Anderson, "Central American Political...", s. 130; Bazı kaynaklarda Nikaragua'nın tek partili sisteme sahip olduğu yazılmaktadır. Buradan yola çıkarak Nikaragua parti sisteminin daha öznel olduğu söylenebilir. Somoza iktidarı sürecinde *"rejim partisi"* ve izin verilen muhalefet partisi olarak kısıtlı bir ikili yapı söz konusuyken Somoza sonrasında da yine rejim partisi modeli değişmemiş olup, muhalefette *"FSLN karşıtı parti"* olgusu oluşmuştur. McDonald, Ruhl, **Party Politics and Elections in Latin America**, s. 9, 10, 33-46.

[124] Nina Serafino, "Government and Politics", **Nicaragua: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1994, s. 147; Despacho 505, "Nicaragua Ha Tenido 14 Constituciones En 200 Años De Vida Independiente", 15.09.2021, (Çevrimiçi) https://www.despacho505.com/nicaragua-ha-tenido-14-constituciones-en-200-anos-de-vida-independiente/, 27.06.2022; Yürürlükte olan 1987 Anayasası, Nikaragua tarihindeki 14. anayasadır. Constitute Project, "Nicaragua", (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/countries/Americas/Nicaragua, 20.02.2019.

etkinliğini azaltan ara metinler olsa da engellendikleri için yürürlüğe giremedi.[125] William Walker hadisesinden sonra hazırlanan 1858 Anayasası ise oldukça uzun yıllar yürürlükte kalabildi. Özellikle 1826 ve 1858 Anayasaları'nın ABD'den esinlenen liberal bir yapıda olması, köylüler ve yerliler için olumlu gelişmelerdi. Zorunlu çalışma ortadan kalkarak kırsal kesimin topraklarına dönmesi mümkün olabilmişti.[126] 1893 yılında yürürlüğe giren anayasa ile eşitlik ve özgürlük ilkeleri vurgulandı, idam kaldırıldı, devlet ile kilisenin ayrımı sağlandı, seçim, sıkıyönetim ve *"amparo yasaları"*[127] oluşturuldu. Ne var ki 1896 yılındaki düzenlemelerle idam tekrar getirildi, amparo yasası kaldırıldı. 1909 ve 1911 yıllarında ülkedeki karışıklık sürecinde ve ABD müdahalesi altında yeni anayasal metinler de düzenlendi. Nihai olarak da 1937 yılında Anastasio Somoza García'nın başkanlığa gelmesiyle Nikaragua'da Somoza ailesinin dönemi başladı. 1939 yılında aile, eğitim ve çalışma konularında sosyal haklar tanıyan bir anayasa ilan edildi. Ancak 1950 yılında seçimlerde sadece iki parti olacağı, üçüncü bir parti olmasına izin verilmeyeceği ilan edilen bir anayasa daha yürürlüğe sokuldu. 1955 yılında yapılan bir revizyon ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi, cumhurbaşkanının akrabalarının meclis üyesi olması sağlandı. 1974 Anayasası ile komünist partilerin kurulması ve faaliyet göstermesi yasaklanıyordu. Dahası, başkanın yetkileri, özgürlükleri kısıtlayabileceği seviyeye kadar arttırılıyordu. Somoza iktidarının 1979 yılındaki düşüşünden sonra ise rejimin tüm kurumsal aygıtı ortadan kaldırılarak, yeni hükümetin varlığını meşru kılacak yasalar ilan edildi. 1987 yılında da Nikaragua'yı sosyal bir devlet modeline dönüştüren son bir anayasa oluşturuldu. Sosyal, ekonomik ve kültürel haklar bu anayasada geniş çapta tanındı.[128]

Neredeyse 20. yüzyılın yarısına iz bırakan Somoza ailesinde ülke başkanlığı, genelkurmay başkanlığı ve *"Ulusal Muhafızlar"*ın (Guardia Nacional, GN) başı gibi

[125] Despacho 505, "Nicaragua Ha Tenido..."; Russell H. Fitzgibbon (ed.), **The Constitutions of the Americas**, Chicago, The University of Chicago Press, 1948, s. 554, 555.
[126] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 5, 6; Fitzgibbon, **The Constitutions of the Americas**, s. 554, 555.
[127] Amparo, yasal bir iddiaya dava aşamasında koruma sağlayan yasadır. Çıkış noktası İspanyol medeni kanununa dayanmaktadır. Kanuna göre bir kişi bir arazi parçası üzerinde geçici bir tapu alabilir ve bir araştırma yapılıncaya ve tam tapu verilene kadar iddiasını koruyabilirdi. Bu temelde, bir arazi talebinin dava sırasında korunması kavramından yola çıkılarak, her türlü yasal iddiayı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Tim L. Merrill (ed.), **Honduras: A Country Study**, Third Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 285.
[128] Despacho 505, "Nicaragua Ha Tenido..."; Krennerich, "Nicaragua", s. 479-482.

en üst görevlerde bulunan üç önemli isim bulunmaktadır. İlerleyen başlıklarda karışıklık olmaması adına bu isimleri dönemleriyle önceden sıralamakta fayda vardır. Bu isimlerin ilki Somoza ailesinin de lideri olan ve kısa süreli değişimler dışında ülkeyi 1937 yılından 1956 yılına kadar idare eden baba Anastasio Somoza García'dır. Somoza García'nın suikast sonucu öldürülmesiyle yerine 1922 doğumlu büyük oğlu Luis Somoza Debayle gelmiş ve son 4 yıllık değişiklikler dışında 1967 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu ölene kadar ülkeyi yönetmiştir. Luis Somoza iktidardayken, baba Somoza García'nın 1925 doğumlu küçük oğlu Anastasio Somoza Debayle da genelkurmay başkanlığı yapmıştır. Abisinin 1967 yılında ölümü üzerine de kısa vadeli değişiklikler dışında 1979 yılında gerçekleşen FSLN devrimine kadar ülkeyi yöneten isim olmuştur.[129] Bu açıdan, Somoza rejiminin ilk bölümde ele alınan neopatrimonyal ve neosaltanatçı çizgide gidip gelen bir yapısı olmasına uygun düşeceği üzere ilerleyen bölümlerde baba Somoza'ya *"I. Somoza"*, büyük oğul Somoza'ya *"II. Somoza"* ve küçük oğul Somoza'ya *"III. Somoza"* denilecektir. Somozalar'ın yönetime geldiği 1937 yılından itibaren düzenlenen seçimlere bakıldığında yaklaşık 40 yıl boyunca yapılan tüm seçimlerin görünüm amaçlı hileli bir şekilde düzenlendiği anlaşılmaktadır. Katılım oranlarına dair verilerin bulunmadığı seçimlerde Somozalar her daim yüksek düzeyde oy almıştır. Çünkü seçimlere Somozalar'ın *"Milliyetçi Liberal Parti"*si (Partido Liberal Nacionalista, PLN) dışında tek bir muhalefet partisi olan *"Nikaragua Muhafazakâr Partisi"*nin (Partido Conservador de Nicaragua, PCN) katılmasına *"izin verilmiştir"*. 1963 yılında tepkilerin azaltılması ve gerginliğin düşürülmesi için II. Somoza PLN'den aday olmamış ve yerini René Schick Gutiérrez'e bırakmıştır. Ancak arka planda ülkeyi yöneten yine Somoza iktidarı olmuştur.[130] 1967 yılı itibarıyla da III. Somoza 1979 yılında devrilene kadar yönetimde kalmıştır. FSLN'nin iktidara gelmesiyle 1979-1987 yılları arasında anayasa yürürlükten kaldırılmış, 1987 yılında yürütmenin yine güçlü tutulduğu ancak kontrol mekanizmalarının oluşturularak, kuvvetler ayrılığının benimsendiği bir anayasa hazırlanmıştır. İlk etapta başkanın görev süresi 6 yıl olarak belirlense de sonradan 5 yıla düşürülmüş ve parlamento süresiyle eşitlenmiştir. 1984

[129] Phil Gunson, Greg Chamberlain, Andrew Thompson, **The Dictionary of Contemporary Politics of Central America and the Caribbean**, London, Routledge, 2016, s. 330-332.
[130] Krennerich, "Nicaragua", s. 499-502.

yılına kadar gerçekleştirilen tüm seçimler, dönemlerinin anayasalarına bağlı düzenlemelerle yürütülmüş olsa da seçimler çoğunlukla Somoza iktidarının gölgesinde *"rakipsiz"* bir şekilde seyretmiştir. 1987 Anayasası ile seçim kanunu tekrar düzenlenmiş ve ara dönemlerde revize edilmiştir.[131] Ne var ki Nikaragua'nın tarihsel bir çelişkisi olarak "*continuismo"* sarmalında başkanların tekrar seçilmesinin ve uzun süreli kişisel iktidarların önüne geçmek mümkün olmamıştır. 1995 yılında yapılan bir düzenleme ile peş peşe adaylık yasaklanmış fakat aralıklı olarak 2 dönemlik seçilmeye izin verilmiştir. 2009 yılında ise FSLN'nin lideri Başkan José Daniel Ortega Saavedra başkanlık süresini kısıtlayan engellerin kaldırılmasını isteyerek, her ne kadar anayasayı değiştirmek için meclisten yeterli desteği bulamasa da Yargıtay Dairesi süre sınırlamasının insan haklarına ve eşitliğe aykırı olduğu öne sürmesiyle, yeniden adaylığın önünü açmıştır. 2014 yılında anayasada yapılan bir düzenlemeyle de hukuken süre sınırına son verilmiştir.[132]

3.2.1. Tarihsel Arka Plan

19. yüzyıl ortalarında William Walker'ın Nikaragua'yı istilası ve 20. yüzyıl başlarında da ABD müdahalelerinin ülke egemenliğini sürekli olarak kesintiye uğratması ülkede anti-emperyalist ve vatansever bir ayaklanma kültürü geliştirmişti. Walker'ın devrilmesinden sonra başlayan ve 30 yıldan fazla süren muhafazakârların iktidarında oligarşi tekrar güçlenmek için toprakları geri alarak iş gücü hiyerarşisini yeniden başlatmıştı. 20. yüzyıla girerken iktidara liberaller gelmekle beraber José Santos Zelaya'nın 1893 yılı ile başlayan 16 yıllık iktidarında ABD karşıtı politikaları ve Orta Amerika ülkeleriyle savaş noktasına gelmesi, Nikaragua'nın doğrudan ABD müdahalesiyle karşılaşmasına neden olmuştu. Böylece ülkede ABD yanlısı oligarşinin kurumsallaşarak ülke yönetimini ele geçirdiği bir dönem açılıyordu.[133] 20. yüzyıl

[131] John A. Booth, "Republic of Nicaragua", **World Encyclopedia of Political Systems and Parties**, ed. Neil Schlager, Jayne Weisblatt, Fourth Edition, New York, Facts On File, 2006, s. 969-973; Krennerich, "Nicaragua", s. 480-487; Tam metin için bkz: Constitute Project, "Nicaragua 1987 (rev. 2014)", (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/constitution/Nicaragua_2014, 20.02.2019.

[132] Tom Ginsburg, Zachary Elkins, "One Size Does Not Fit All: The Provision and Interpretation of Presidential Term Limits", **The Politics of Presidential Term Limits**, ed. Alexander Baturo, Robert Elgie, Oxford, Oxford University Press, 2019, s. 47; Nikaragua'da başkanlık süre sınırının kaldırılması hakkında detaylı bir inceleme için bkz.: David Close, "Presidential Term Limits in Nicaragua", **The Politics of Presidential Term Limits**, ed. Alexander Baturo, Robert Elgie, Oxford, Oxford University Press, 2019, s. 159-177.

[133] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 1-7.

Nikaragua için devlet egemenliğinin defalarca çiğnendiği, merkezî otoritenin sağlanamadığı, seçim demokrasisinin kurumsallaştırılamadığı 20 yıllık bir dönemle başladı ve ülkedeki politik boşluk pretoryan bir yapının gücü sayesinde yaklaşık yarım asır boyunca hanedanlığa dönüşecek bir aile iktidarıyla kapatıldı.

3.2.1.1. 1930'lu Yıllarda Yükselen Neopatrimonyal Bir Rejim: 42 Yıllık Somoza İktidarı

20. yüzyıl sürecinde Nikaragua tarihine bakıldığında üç önemli unsur görülmektedir. ABD müdahaleleri, Somoza ailesinin iktidarı ve Sandinista devrimi. Ülkede Somoza'nın 1937 yılında iktidarı üzerine alışına kadar geçen sürede ABD müdahaleleri etkili olmuş, hegemonyasını devam ettirebileceği Somoza yönetiminin yükselişinin ardından fiilen çekilmeyi tercih etmiştir. Ancak bu dönem, Nikaragua halkının ABD'nin bir uzantısı olarak gördüğü Somoza iktidarının eline geçen siyasal sisteme olan karşıtlığının ortaya çıktığı ve geliştiği bir evre olmuştur.[134] Siyasal sistemin gelişimine bakıldığında henüz 20. yüzyıl başında yeni büyümekte olan kahve endüstrisi görülmektedir. Bu sayede doğan yeni burjuvazi eski oligarşi yapısına rakip olarak dünya pazarıyla bağlantı kurmuştu. Böylece 1893 yılından itibaren başkanlık görevinde bulunan José Santos Zelaya liberal bir ekonomi politikasıyla ulusal entegrasyonlar, serbest ticaret ve kaynak kontrolü sağlayarak büyüyen yeni endüstriyi desteklemişti. Bir taraftan da toprakların kamulaştırılması hızlandırılarak ulusal bir toprak mülkiyeti sağlanmıştı. Ancak Zelaya'nın politikaları sonucu ABD tarafından görevden alınması Nikaragua'da uzun süreli bir vesayet dönemini başlattı.[135] 1921 yılında ABD'nin ülkeyi tamamen işgalinin ardından 1924 yılında ülkede seçimler

[134] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 37-39.

[135] Santos Zelaya bu süreçte ABD'ye alternatif sağlamak için Avrupa ülkeleriyle ilişkileri de geliştirerek İngiliz bankalarından borç anlaşmaları sağladı. ABD'nin Panama Kanalı açma girişimlerine karşılık Santos Zelaya'nın Nikaragua'da kendi kanalını açmak için Almanya ve Japonya ile görüşmeye başlaması ise ABD için kabul edilebilir değildi. 1909 yılında ABD Nikaragua'ya doğrudan müdahale ederek Santos Zelaya'yı görevden aldı ve ülkenin kontrolünü ele geçirdi. Uzun bir süre ABD işgali altında yaşayan ülkede silahlı ayaklanmalar yaşansa da yeterli gücün toplanamaması sebebiyle etkisiz kalmışlardı. Ülke kaynaklarının ve kurumlarının ABD şirketlerinin kontrolüne verilmesi vesayetin düzeyini derinleştirmekteydi. Bu duruma tepki olarak 1912 yılında liberaller ulusal bir ayaklanma gerçekleştirdi ancak ABD Deniz Kuvvetleri'nin geniş bir müdahalesi ile bu ayaklanma da bastırıldı ve yeni ayaklanmaları önlemek için Deniz Kuvvetleri'nin bir kısmı ülkede kalıcı olarak bırakıldı. Ülkede seçimler manipüle edilerek ve vatandaşların oy hakları engellenerek ABD yanlısı muhafazakârların iktidarına devam edildi. Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 24, 25; Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 6-9.

düzenlenmiş ve seçim sonrasında ABD ülkeden geri çekilmeye başlamıştı. Ancak muhafazakâr kanattan gelen bir darbe teşebbüsü sonrası ABD işgali tekrarlandı. Dolayısıyla Nikaragua içerisindeki toplumsal hareketler yoğun bir şekilde ABD karşıtı halk hareketine dönüşmeye başlıyordu.[136]

Liberaller ve muhafazakârlar arasındaki çekişme devam ederken ABD'nin kendi çıkarlarını korumak amacıyla ülke politikasında ve seçimlerde sürekli olarak nüfuzunu kullanması ve her durumda askerî müdahalede bulunması 1927 yılında ülkedeki ilk büyük gerilla savaşına sebep oldu. Daha sonraları Küba'da Che Guevara'nın ve Fidel Castro'nun da sıklıkla kullanacağı bir söz olan *"Ya özgür vatan ya da ölüm!"* cümlesiyle yola çıkan bir *"vatansever"* Augusto César Sandino küçük bir savaşçı grubunu kendi imkânlarıyla silahlandırarak Nikaragua'daki ABD tahakkümüne ve ABD yanlısı yöneticilere karşı mücadeleye kalkıştı. Sandino'nun başarılı direnişi karşısında kayıplar veren ABD kuvvetleri 1932 yılında ülkeden çekilme kararı aldı. Ancak ülkedeki kamu düzeni 1927 yılında yine ABD tarafından oluşturulan GN'ye bırakıldı. Ülkedeki bu istikrarsız ortamda yükselen isim Anastasio Somoza García idi ve 1933 yılında ABD tarafından GN'nin başına getirildi. I. Somoza ilk iş olarak Sandinist tehlikeyi bertaraf ettikten sonra karşısında durabilecek başka bir kuvvet kalmadığı için iktidara ilerlemeye başladı. Konumu sayesinde, ABD'nin fiilen çekilmesinin ardından 1937 yılında ülkenin başına gelebilecek gücü elde etti. Devleti kendi inisiyatifi altında konsolide ederek hem vergilerle doğrudan kendini finanse etti hem de ülkede faaliyet gösteren yabancı şirketlerin kendisine doğrudan ödeme yapmasını sağladı. İkinci Dünya Savaşı ile beraber ülkedeki Alman mülkleri de kamulaştırıldığı için I. Somoza Nikaragua'daki en büyük toprak sahibi haline geldi. Kamu hazinesine erişimi, devlet imtiyazlarını sağlaması ve baskı yoluyla kamulaştırmalar yapması sermaye birikimini sağladı ve nihai olarak faaliyetlerini büyükbaş hayvancılıktan, kahve üretimine; altın madenciliğinden, odunculuğa kadar her türlü sektöre yaydı.[137] Bu arada ABD ile olan *"müttefikliğini"* sürdürebilmek amacıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında pragmatik politikalarla tarafları sakin

[136] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 30-32.
[137] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 9-17; Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 28, 29; Brian Loveman, Thomas M. Davies (ed.), "Nicaragua", **Guerrilla Warfare**, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, s. 356, 357.

tutmaya çalışarak huzursuzlukları önlemeye ve özellikle ülkedeki komünist partinin söylemlerini kırmaya çalıştı. Bu sebeple 1 Mayıs 1945 günü ücretleri ve sosyal hizmetleri güvence altına alan, ancak hiç yürürlüğe girmeyecek olan, çalışma kanununu çıkardı. Fakat Soğuk Savaş dönemine girilmesiyle ülke içindeki eski ittifakları ve vaatleri geride bırakarak burjuvaziyle tekrar barıştı.[138] Şüphesiz bu durum I. Somoza'nın kişisel eğilimlerini yansıtmıyordu ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan konjonktürde ABD desteğini devam ettirebilmeye ihtiyacı vardı. Bu doğrultuda Guatemala başta olmak üzere özellikle Orta Amerika bazlı CIA operasyonlarında ön safhalarda oldu.[139] İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle tekrar seçimlere aday olmak isterken hem ülke çapında hem de ABD tarafından eleştiri alarak tepki toplaması üzerine gergin havayı bertaraf edebilmek için 1947-1950 yılları arasında kendi partisi olan PLN'den başka adayları göstererek doğrudan başkanlık yapmadı.[140] Ancak kendisi aday olmasa da hileli bir seçimle partisinin tekrar kazanmasını sağladı. Komünizmle mücadele adı altında yoğun devlet baskısı tüm muhalefet için yolların kapanmasına neden olduğundan Somoza tekrar 1950 yılı ile beraber başkanlığa geri döndü. 1950 yılından itibaren küresel çapta gözlemlenen ekonomik büyümeler, ihraç mallarına taleplerin artması ve ABD ile gelişen müttefikliğinin de hızıyla I. Somoza, ülkedeki tüm ekonomik gücünü arttırmaya devam etti. Ne var ki gelecek seçimlerde de aday olması beklenen Somoza için 1956 yılı, iktidarının sonu oldu.[141] Anastasio Somoza García, 21 Eylül 1956 günü Nikaragualı bir şair olan Rigoberto López Pérez tarafından vurularak öldürüldü. Bu olay sonrasında ülkede olağanüstü hâl ilan edilerek baskı şiddetli bir şekilde arttırıldı. On binlerce kişi tutuklanarak, hapse atıldı. Nikaragua'nın yeni dönemi Pérez'in

[138] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 29.
[139] Loveman, Davies, "Nicaragua", s. 357.
[140] Marisabel Brás, "Historical Setting", **Nicaragua: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1994, s. 27.
[141] 1947 yılında başkanlık görevine gelen Leonardo Argüello Barreto'nun Somoza'ya bağımlı olmak istemeyişi iktidar kavgasına neden oldu ve Somoza Barreto'yu komünistler ile bağlantılı olduğunu gerekçe göstererek görevden aldı. Kongrenin seçtiği vekil başkanı da birkaç ay sonra görevden alarak amcası Victor Roman y Reyes'i başkanlığa getirmesi ABD tarafından hoş karşılanmadı ve yeni hükümet tanınmadı. Bunun üzerine ABD desteğini tekrar kazanabilmek için komünizmle mücadele adı altında yoğun bir devlet baskısı başlatılarak yeni yasalar çıkarıldı, *"Nikaragua Sosyalist Partisi"* (Partido Socialista Nicaragüense, PSN) üyeleri tutuklandı. Bölgede *"büyüyen komünizm tehdidi"* için ABD doğrudan ülkede askerî üs kurmaya davet edildi. Böylece ABD tekrar Nikaragua ile ilişkilerini devam ettirdi. Clifford L. Staten, **The History of Nicaragua**, California, Greenwood, 2010, s. 54-58.

bireysel eylemiyle iki taraflı olarak başlatılmıştı: Somozalar'ın yükselen neosaltanatçı rejimi ve karşılarında yükselen halk destekli gerilla hareketleri.[142]

3.2.1.2. 1970'li Yıllar ile Neosaltanatçılığın Fiili Biçimde Yoğunlaşması

Nikaragua'da 1947 yılından 1967 yılına kadar ülke seçimlerinde Somozalar'ın partisi PLN ve izin verilen muhalefet partisi PCN'den başka bir parti seçimlere katılamamıştır.[143] Bu bakımdan I. Somoza'nın 1956 yılında öldürülmesinin ardından da önemli değişiklikler yaşanmamıştı. 1956 yılı ile beraber II. Somoza başkanlığı devralırken, III. Somoza silahlı kuvvetlerin başına geçti. Somoza ailesinin iktidarda neopatrimonyal rejimlerin özelliklerine benzer şekilde eğilimler göstermesi, bu suikastın etkisini bir miktarda azaltmıştı. Zira öldürülen başkanın yerine, derhâl oğulları geçerek rejimin devamlılığı sağlanmıştı. Elbette *"diktatörün devrilmesi"* noktasında başarılı olunduğunu düşünen muhalefet kısa süreli umuda kapılsa da, çoğu yakalanmış, hapsedilmiş ve idam edilmişti.[144] 1958 ve 1959 yıllarında rejim ile üniversite öğrencileri de şiddetli bir şekilde karşı karşıya geldi ve öğrencilere ateş açılması sonucu öldürülen öğrenciler sebebiyle yeni bir baskıcı evrenin kapıları açıldı.[145] 1960 yılı Kasım ayında ülkede olağanüstü hâl ilan edildi ve muhalefetin üzerindeki baskı arttırıldı. ABD'den sağlanan hem maddi hem de askerî yardımların yanı sıra GN isyanla mücadele konusunda ABD'li personellerden eğitim almaya başladı.[146] 1963 yılı seçimlerinde Somozalar'ın partisinden başkan seçilen René Schick Gutiérrez, sadece iktidara sivil ve demokratik bir görünüm kazandırmak için

---

[142] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 30, 33; Tomás Borge, **The Patient Impatience: From Boyhood to Guerilla, a Personal Narrative of Nicaragua's Struggle for Liberation**, Connecticut, Curbstone Press, 1992, s. 89-94.

[143] Krennerich, "Nicaragua", s. 500, 501.

[144] Karl M. Schmitt, "Assassination in Latin America", C. 8, **Assassination and Political Violence**, ed. James F. Kirkham, Sheldon G. Levy, William J. Crotty, A Report to the National Commission on the Causes and Prevention of Violence, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1969, s. 540-542; I. Somoza'nın suikastı ülkede gerginliğin yükseldiği bir dönemde yaşanmıştı. 1950'li yıllarda üniversitelerde hareketlenmeler kendini göstermeye başladığı için hükümet Granada Üniversitesi'ni León'a taşımış ve Granada'da bu olay büyük tepki toplamıştı ancak bu tepki herhangi bir karşılık bulmadı. Ne var ki üniversite amfisine asılan Somoza portresine öğrenciler tepki gösterip protestolar başlatınca portre götürülmek zorunda kaldı. Bu arada üniversite içinde Somoza karşıtı öğrencilere yönelik de Somoza yanlısı bir öğrenci grup kurulmaya çalışıldı. Borge, **The Patient Impatience...**, s. 87-90.

[145] Juan Carlos Bow, "Past and Present Student Protest in Nicaragua", **Confidencial Digital**, 07.10.2018, (Çevrimiçi) https://confidencial.digital/english/past-and-present-student-protest-in-nicaragua/, 15.06.2021.

[146] Staten, **The History of Nicaragua**, s. 65, 66.

"atanmış" bir memur niteliğindeydi. Ülkeyi halen arka plandan Somoza kardeşler yönetmekteydi.[147] Seçimlerden önce muhalefet partisi PCN'nin adayı seçimin OAS tarafından denetlenmesini talep etmişti ancak iktidar bu isteği reddetti. Bunun üzerine protesto amacıyla yürüyüş düzenleyen muhalefet üyeleri seçim sonuna kadar tutuklandı. Dolayısıyla René Schick'in adaylığı ve başkanlığı ABD'nin İlerleme için İttifak programı kapsamına dahil olabilmek için Somozalar tarafından Nikaragua'ya verilen bir seçim demokrasisi izlenimiydi. Bu izlenimde başarılı oldular ve 1963-1967 yılları arasında ABD'nin artan desteğiyle beraber Somozalar konumlarını güçlendirdiler. 1966 yılında Schick'in ölmesiyle 1967 yılı seçimlerine hazırlıklar başlatıldı ancak Nikaragua'da tepkilerle beraber toplumsal hareketler yükselmeye başladı.[148] 1967 yılı seçimleri şiddetli baskının etkisinde gerçekleşmişti. PCN seçim öncesinde 40.000 kişilik bir yürüyüş düzenleyerek hükümetin politikalarını protesto etmek istedi. İletişim eksiklikleri sebebiyle rejimin bir darbeyle indirileceği sanılmıştı.[149] Fakat eylemciler tuzağa düşürülerek GN'nin yaylım ateşine maruz kaldılar ve yüzlerce kişi öldü.[150] Seçimler yaklaşırken de iktidar baskı veya rant ile insanları mitinglere katılmaya mecbur kılıyordu. Hatta anayasaya göre seçimlerde gizli oy esas olmasına rağmen Somozalar *"açık oy"* kullanacaklarını ve gizli oy kullananların *"hükümet düşmanı"* sayılacağını beyan etti.[151] Şubat ayında gerçekleştirilen seçimlerden 2 ay sonra, Nisan ayı ortasında II. Somoza'nın kalp krizi sonucu ölmesiyle ülkedeki tüm güç III. Somoza'ya geçti ve 4 yıllık iktidarıyla beraber yolsuzluk ve güç kullanımının artması, karşısındaki muhalefetin güçlenmesine ve bir araya gelmesine yol açtı. 1971 yılında görev süresi bitmek üzereyken anayasayı değiştirerek süresini uzatmak istedi. Tepkilerin artmasıyla 1972 yılı Mayıs ayında bir koalisyon kabinesi kurularak tansiyonun düşürülmesi planlandı. Ancak 1972 yılında yaşanan deprem, Nikaragua ile beraber Somoza iktidarının da yıkımını başlatan süreç oldu.[152]

[147] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 171.
[148] Loveman, Davies, "Nicaragua", s. 367, 368.
[149] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 39-41.
[150] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 215-217.
[151] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 39-41; Ayrıca seçimlere ciddi biçimde hile karışmıştı. Krennerich, "Nicaragua", s. 501.
[152] Brás, "Historical Setting", s. 29-32.

3.2.1.3. Bir Rejimin Çöküşü: Deprem ve Suikastların Ardından Dağılan Somoza Hanedanı

Nikaragua'nın başkenti Managua'da 1972 yılının Aralık ayında gerçekleşen büyük deprem ülkede çok büyük tahribata sebep oldu. Şehirde neredeyse sağlam bina kalmamış, elektrikler kesilmiş, hayat durmuştu. Şehir tam bir karmaşa durumuna girdiğinden, asayiş de tamamen kontrolden çıktı. GN asayişi sağlamak bir kenara bizzat yağmalama olaylarının öncüsü oldu. Binlerce insan çevre illere ve ülkelere doğru göç etmeye başladı. Ancak bu büyük deprem Somoza iktidarının bir çıkmaza girmesine de sebep olmaktaydı. GN şehri yağmalayıp, kendi ailelerini kayırıyor, ayrıca ülke dışından gelen yardım malzemelerinin ticaretini yapıyordu. III. Somoza ise kendini *"Ulusal Afet Komisyonu Başkanlığı"*na atayarak ülkede olağanüstü hâl ve sıkıyönetim ilan etti. Ülkedeki sanayi ve endüstri zaten Somoza'ya ait veya Somoza'nın kontrolünde olduğu için şehrin yeniden yapılanması adına tüm ihaleler yakınlarına dağıtıldı. Medya sansürü ile tüm eleştirel nitelikteki haberler engellendi. Ne var ki III. Somoza'nın tüm bu baskı politikaları, hâlihazırdaki devrim hareketlerinin halk tarafından desteklenmesini ve Somoza karşıtı cephenin güçlenerek geniş bir koalisyon oluşturmasını hızlandırdı.[153] 1974 yılı seçimlerine boykotlar damgasını vurdu ve en düşük katılımlı seçimlerden biri oldu.[154] 1970'li yıllarda eylemlerini arttıran Somoza karşıtı gerilla örgütü FSLN'nin 1974 yılı Aralık ayındaki rehin alma eylemi de rejim için son nokta oldu. Ülkede 1974 yılı sonundan 1977 yılı Ağustos ayına kadar yeniden olağanüstü hâl ilan edildi. Olağanüstü hâl sürecinde kitlesel hareketler oldukça geriledi ve örgütlenmeler yer altına inerek operasyonları sessize aldı. III. Somoza'nın 1977 yılında tedavi için gittiği ABD'den dönüşü sonrası olağanüstü hâli kaldırmasında ABD'de *"İnsan Hakları"* temelinde dış politika yürüten Carter yönetiminin ısrarları ve örgütlerin bitirildiği inancı etkili oldu.[155] 1977 yılı

[153] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 313-315; Örneğin Nikaragualı şair ve yazar Gioconda Belli, Somoza karşısında *"diktatörlüğe"* karşı mücadele etmek için FSLN'ye katılmıştı. Başlarda bu kararına yönelik kendini sorgulasa da özellikle deprem sonrasında düşünceleri şu sözlerinden anlaşıldığı üzere netleşmiştir: *"(...) Biz, ateş etmeyi spor için değil, Nikaragua'da diktatörlüğün bize bıraktığı tek alternatif haline gelen savaş için öğrendik."* Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 46-56, 83.

[154] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 39; Toplam katılım verileri mevcut olmasa da, geçerli oylar, toplam seçmenlerin yaklaşık %69'unu oluşturmaktadır ve III. Somoza oyların %91,7'sini alarak seçilmiştir. Krennerich, "Nicaragua", s. 502.

[155] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 179; Loveman, Davies, "Nicaragua", s. 374-379; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 81.

sonbaharında III. Somoza'nın kalp rahatsızlığı sebebiyle Miami'de tedavide olması, ülkede çeşitli söylentilere neden olmuştu. Bu süreçte özel mülkü içine hükümet bütçesinden havaalanı inşa ettirmesi, tepki toplayan olaylardan biriydi.[156] Somoza'nın yokluğunda parlamento yetersiz kaldığı için FSLN açısından önemli bir alan açılmıştı. Öte yandan 1972 yılı depreminden beri yürürlükte olan basın sansürünün kaldırılmasından ötürü iktidarın tüm yasa dışı faaliyetleri konuşulmaya başlandı. İş çevreleri, kilise ve siyasi partiler demokrasinin esas alınacağı bir *"ulusal diyalog"* talep etti. Bu arada siyasi tutukluların aileleri, GN tarafından hazırlanan adli tıp raporlarının gerçeği yansıtmadığı iddiasıyla mezarları kazarak işkenceden deforme olmuş bedenlere ulaşmaya başladılar. Gioconda Belli'nin satırlarına yansıdığı üzere Somoza karşıtlığıyla tabandan vatansever bir dalga yükseliyordu, insanlar meydanlarda *"Yaşasın Sandino! Yaşasın FSLN!"* şeklinde sloganlar atmaktaydı.[157]

Somoza'nın çöküşünü hızlandıran olay ise, *"La Prensa"* gazetesi editörü Pedro Joaquín Chamorro Cardenal'in 1978 yılı Ocak ayında iktidar tarafından öldürülmesiydi. Silahlı eylemleri desteklemiyor olsa da Somoza karşıtlığı[158] sebebiyle Sandinistalar, Joaquín Chamorro'yu muhalefetin bir sözcüsü olarak görmekteydiler. Özgürlüğü savunan duruşuyla hem halkın hem de gerillaların sempatisini kazanmış toplumsal bir semboldü. İktidar tarafından hedef alınması, III. Somoza'nın ulusal diyalog taleplerini dikkate almadan savaşa devam edeceğinin bir göstergesiydi.[159] Joaquín Chamorro'nun öldürülmesi halkta birçok sınıfı Somoza rejimi karşısında bir araya getirdi. Muhalefet III. Somoza'nın istifasını isterken, birçok örgüt ve sendika greve çıkarak ülke ticaretinin durmasına neden oldu. 1978 yılı sonlarına doğru FSLN ülke çapında destek ve güç kazanarak eylemlerini ve saldırılarını yükseltti ancak rejim halen sert bir şekilde karşılığını sürdürmekteydi. Fakat uluslararası kamuoyunun dikkatini Nikaragua'ya yöneltmesi, ABD ve OAS nazarında Somoza rejimine karşı desteğin azalması ve GN'nin kontrolsüzce suikastlar, katliamlar ve gasplar

[156] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 72.
[157] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 171, 172.
[158] Aslında Chamorro solcu bir muhalif değildi. Ancak Somoza rejimine olan muhalefeti sebebiyle sol örgütler tarafından da önemli bir ses olarak ele alındı. Somoza'nın talimatı sonucu öldürülmesinin ardından Somoza *"tiranlığı"* netleştiği için fakir mahallelerde başlayan yoğun kitle hareketleri, Somoza rejiminin son aylarının başlangıcını göstermekteydi. Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 13.
[159] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 176, 177.

gerçekleştirmesi III. Somoza'yı çaresiz hale getirdi. 1979 yılı Nisan ayında FSLN nihai hücumunu başlatarak başkente ilerlemeye geçti.[160] Askerî olarak üstünlüğü kazanmaya başlayan gerillaların ardından politik süreci de tamamlayabilmek adına 16 Temmuz 1979 günü Kosta Rika'dan Nikaragua'ya geçici *"Ulusal Yeniden Yapılanma Hükümet Cuntası"* (Junta de Gobierno de Reconstrucción Nacional) üyelerinin uçağı yola çıktı. Nikaragua'nın ana şehirleri devrimci kuvvetlerin kontrolü altına girmişti ve GN çökmüştü. 17 Temmuz günü III. Somoza bir uçakla ülkeyi terk etti ve başkanlığı geçici olarak Kongre Başkanı Francisco Urcuyo'ya bırakmıştı. Urcuyo'nun 1981 yılındaki seçimlere kadar yönetimde kalma niyetinde olduğunu ilan etmesiyle Sandinista güçleri başkente doğru ilerleyerek 19 Temmuz'da tüm yönetimi ele geçirdi.[161]

3.2.1.4. 1979 Yılı ile Başlayan Devrimci İktidar: FSLN Dönemi Siyasal Sistem

FSLN'nin 1979 yılında iktidarı ele geçirmesi hem bölgesel hem küresel anlamda önem teşkil etmekteydi. Devrim, Orta Amerika ve ABD'yi doğrudan ilgilendirdiği gibi, SSCB'nin de Latin Amerika'daki ilgisini harekete geçirdi. Carter dönemi içerisinde olan ABD, İnsan Hakları programı gereği tam anlamıyla baskı politikalarına geçemese de Reagan dönemi ile beraber ABD'nin bölgedeki kontrolünü kaybetmemesi adına, Nikaragua'da yaşanan iktidar değişikliğini komünizm tehdidi gerekçesiyle istikrarsız hale getirmek için ekonomik[162] ve politik yaptırım uygulama kararları alındı. Ayrıca hükümetin yıpratılması adına kontrgerilla savaşı başlatacak CIA destekli 15.000 kişilik paramiliter bir kontra örgütü devreye sokularak ülkede şiddet eylemleri düzenlenmeye başlandı.[163] Esasen FSLN rejimi, Küba'daki devrimden veya diğer sosyalist devletlerden farklı olarak tek parti sistemini

[160] Staten, **The History of Nicaragua**, s. 83-86.
[161] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 21.
[162] FSLN'nin başa gelmesinin ardından, özellikle El Salvador'daki gerilla örgütlenmelerine silah yardımı yapılmasının anlaşılması üzerine, ABD ve Batı kurumları tarafından Nikaragua'ya yönelik yapılan hibe ve kredi gibi ekonomik yardımların kesildiği veya azaltıldığı görülmektedir. Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 62, 63; İrfan Çangatin, **Özgür İnsanların Generali Sandino'nun Ülkesi**, İstanbul, Patika Yayıncılık, t.y., s. 54, 55; Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 292.
[163] Eva Golinger, **The Chávez Code: Cracking US Intervention in Venezuela**, Massachusetts, Olive Branch Press, 2006, s. 15.

dayatmadan daha çoğulcu bir siyasal sistem kurmaya çalışmaktaydı. Halkçı bir hegemonya söz konusu olsa da yeni rejime tüm toplum kesimlerinin katılım göstermesine imkân tanındı. Dış politikada da aynı doğrultuda, ideolojik bağlar kurmaya yönelik değil, çoğulcu ve pragmatik bir yol izlenmek isteniyordu. Bu bağlamda FSLN, ABD ile ilişkileri bitirmeden, ülke içerisindeki ABD nüfuzunu azaltıp eşit düzlemde ilişkiler kurmayı hedefliyordu.[164] Öte yandan FSLN ilk 5 yıllık döneminde halkın acil sorunlarının, seçim düzenlemekten daha önemli olduğunu öne sürerek 1984 yılına kadar seçime gitmeyi tercih etmedi. Böylece 1979-1984 yılları arasında Nikaragua, Ulusal Cunta ve Devlet Konseyi tarafından yönetildi. Cunta ve Konsey'de ise temsilciler aracılığıyla geniş bir kesimin temsili sağlanmaya çalışılmaktaydı.[165] ABD tarafından yalnızlaştırılmasının sonucu olarak 1980-1985 yılları arasında Sovyetler Birliği ile Nikaragua arasındaki ithalat, ihracat verileri, askerî yardımlar, kredi ve hibeler gibi birçok etkileşim artış gösterdi.[166] ABD'nin askerî yöntemleri FSLN'nin devrilmesinde başarı sağlayamayınca ise politika değişimine gidildi. Ülkede demokratik seçimler teşvik edilerek, FSLN'nin rakiplerine destekte bulunuldu.[167] FSLN iktidara gelir gelmez ilk iş olarak kapsamlı bir tarım reformu için çalışmalara başladı ve 1979 yılından itibaren birkaç yıl içinde yaklaşık 500.000 kişiyi kapsayacak şekilde 97.000 köylü ailesine kooperatif ve aile mülkiyeti biçiminde toprak dağıtıldı.[168] Çoğunlukla Orta Amerika'daki paramiliter kontra hareketlerine destek vermeye sıcak bakmayan ABD Kongresi 1987 yılında Nikaragua kontralarını desteklemeyi bıraktı. Bu doğrultuda politik bir zemine geçebilmek ve FSLN ile diyalog oluşturabilmek amacıyla 1987 yılında ülke içindeki tüm kontra grupları *"Nikaragua Direnişi"* (Resistencia Nicaragüense, RN) çatısı altında birleşti.[169] Bu arada ABD, Nikaragua üzerindeki yaptırımlarını ekonomik ve politik araçlarla yürütmeye başladığı için sağ politikacıların, örgütlerin ve hatta kontra destekçilerinin çatı kurumu haline gelen *"Ulusal Muhalefet Birliği"* (Unión Nacional

[164] Paszyn, **The Soviet Attitude to Political...**, s. 34, 35.
[165] Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 31.
[166] Edmé Domínguez Reyes, "Soviet and Cuban Policy Towards Nicaragua: 1979-1987", **Revista CIDOB d' Afers Internacionals**, No: 18, 1990, s. 76-79; Paszyn, **The Soviet Attitude to Political...**, s. 52-54.
[167] Golinger, **The Chávez Code...**, s. 20.
[168] Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 24; Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 63.
[169] Gunson, Chamberlain, Thompson, **The Dictionary of Contemporary Politics...**, s. 252, 253.

Opositora, UNO) 1985 yılının ortalarında kurularak ABD'nin ülkedeki politik silahı oldu.[170]

Bu arada Orta Amerika barış planları çerçevesinde kabul edilen yükümlülükleri en hızlı uygulamaya başlayan Nikaragua'ydı. Bölgedeki ilk ulusal uzlaşma komisyonu kuruldu ve komisyon başkanı olarak rejime eleştirileriyle bilinen muhalif bir isim getirildi. Muhalif gazete ve radyolar tekrar açıldı. Bu doğrultuda beklenmedik hareketlerden biri de Sandinista hükümetinin 1987 yılında kontralarla görüşmeye başlamasıydı.[171] Bu aslında ABD'nin de Nikaragua'yı muhatap kabul etmesi için bir ön şartıydı. İlk etapta çok sonuç alınamasa da 1988 yılı Mart ayında görüşmeler ilerleme sağlayarak bir anlaşma ile sonuçlandı. Anlaşma doğrultusunda ateşkes, silahsızlanma ve af için prosedürler oluşturuldu ve kontralar ABD'den yalnızca insani yardım almayı kabul etti.[172] 1988 yılı boyunca hükümet ve kontraların görüşmeleri devam etti. Zaman zaman görüşmeler tıkanma noktasına gelse de, iki taraf da tekliflerini sürekli olarak yeniledi. Kontralar parti, hükümet ve devlet organları arasındaki ayrımların netleştirilmesini, bürokrasinin ve ordunun tarafsızlaştırılmasını, parti-devlet bütünleşmesinin sona erdirilmesini, muhalefete resmî bir şekilde politik özgürlük ve seçim hakkı tanınmasını, siyasi tutukluların serbest bırakılmasını ve medyada muhalefete yer verilmesini talep etmekteydi. FSLN'nin bu konularda olumlu adımlar atması durumunda silah bırakmayı da taahhüt ediyorlardı. FSLN bunlara doğrudan karşı çıkmadı. Kontralarla hükümet adına görüşen başmüzakereci ve Başkan Daniel Ortega'nın kardeşi Humberto Ortega Saavedra tarafların, meselelerin yüzde sekseni üzerinde anlaşmaya vardığını ve hükümetin özellikle ordu konusunda partiyi hükümetten ayırmak için harekete geçtiğini belirtti. Ayrıca hükümet, demokrasi güvencelerinin yerine getirilip getirilmediğini kontralara tasdik edecek olan hükümet, kilise ve muhalefet üyelerinden oluşan bir uzlaşma komisyonu önermişti. 1990 yılı seçimleri için ulusal bir diyalog yürütmek amacıyla silahsızlanmalarını teklif etmişlerdi. 1989 yılının Ocak ayında Orta Amerika Başkanları'nın yeni bir

[170] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 12, 13.
[171] Goodfellow, Morrel, "Esquipulas: Politicians in Command", s. 274, 275.
[172] Barry H. Barlow, "The Nicaraguan-Contra Negotiations of 1988: A Test of The Reagan Doctrine", **Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies**, C. 18, No: 35, 1993, s. 68, 72, 73; Luciak, **After the Revolution...**, s. 35; Goodfellow, Morrel, "Esquipulas: Politicians in Command", s. 276, 277.

görüşmesinde Nikaragua'nın bu teklifleri kabul gördü ve kontralara silah bırakma çağrısında bulunuldu.[173] 1990 yılı Şubat ayında yapılan seçimlerde kontraların geçmiş faaliyetleri ve ABD'nin muhalefet kanadına yaptığı maddi ve politik destekler[174] sonuç vererek, UNO ve adayı Violeta Barrios de Chamorro seçimleri kazandı.[175] 1978 yılında öldürülen La Prensa editörü Joaquín Chamorro'nun eşi olan Violeta Chamorro[176] seçimlerden iki ay sonra FSLN lideri ve Nikaragua Başkanı Daniel Ortega'dan yönetimi devraldı. Böylece Nikaragua'da FSLN hareketinin dönemi bir süreliğine kapanmış oldu.[177] Seçim öncesi iki tarafın da şikâyetlerine rağmen seçimleri izlemesi için BM, OAS ve bir ABD konseyi ülkeye davet edilmişti. Seçimin ardından tüm gözlemciler seçimlerin sorunsuz ve düzgün gerçekleştirildiğini raporladılar. Ayrıca seçime katılımın %90 civarında olması ve UNO'nun zaferini iki tarafın da olgunlukla karşılaması demokrasi için önemli bir adımdı.[178] FSLN'nin iktidardan çekilmesi yine 1990 yılının ortalarına doğru kontra örgütü olan RN'nin de silahsızlandırılmasıyla sonuçlandı.[179]

3.2.1.5. 2000'li Yıllar Sonrasında Tekerrür Eden *"Continuismo"* ve Şiddet

1990 yılında barış içerisinde gerçekleşen iktidar devri Nikaragua demokrasisi için kayda değer bir gelişmedir. Ayrıca Violeta Chamorro, Nikaragua'nın ilk kadın başkanı olarak bir ilke imza atmıştır. Ne var ki ilerleyen yıllarda UNO popülerliğini kaybederken, Somozalar'ın eski partisi tekrar örgütlenerek muhafazakâr tabanın oylarına talip oldu.[180] FSLN, 1990, 1996 ve 2001 yıllarındaki seçimleri kaybetmiş olsa

[173] Barlow, "The Nicaraguan-Contra Negotiations...", s. 72-82.
[174] Bush yönetimi Nikaragua halkına FSLN'yi seçmemesi karşılığında para yardımı yapılacağının vaadini vermekteydi. Ancak bunlar gerçekleşmedi. Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 102, 103.
[175] Krennerich, "Nicaragua", s. 502.
[176] Eşinin ölümünden sonra La Prensa'nın yönetimine gelen Violeta Chamorro, FSLN başa gelir gelmez gazeteyi FSLN karşıtı bir tutuma çevirmişti. Dolayısıyla UNO da benzer özellikler taşımaktaydı. Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 13, 14.
[177] Thomas W. Walker (ed.), "Introduction: Historical Setting and Important Issues", **Nicaragua Without Illusions: Regime Transition and Structural Adjustment in the 1990s**, Wilmington, Scholarly Resources, 1997, s. 13, 14.
[178] Moss, "Peace in Central America?", s. 429.
[179] Luciak, **After the Revolution...**, s. 32.
[180] Dirk Kruijt, Alberto Martín Álvarez, "The Sandinista Guerrilla, Revolution and Legacy", **Latin American Guerrilla Movements: Origins, Evolution, Outcomes**, ed. Dirk Kruijt, Eduardo Rey Tristán, Alberto Martín Álvarez, New York, Routledge, 2020, s. 137.

da her daim ikinci büyük parti olarak muhalefette kalmaya devam etti. FSLN ve Ortega yönetiminden şikâyetçi insanların oluşturduğu birliktelik, FSLN karşısında kazanmasına en muhtemel partilerin yükselmesine neden olduğu için üç seçim boyunca FSLN muhalefette yer almıştı. Ancak ülkede yolsuzlukların devam etmesi tepkilere yol açmaktaydı.[181] 2006 yılı seçimlerine doğru FSLN lideri Ortega hem eski Başkan Arnoldo Alemán hem de 2002-2007 yılları arasındaki mevcut Başkan Enrique Bolaños ile iş birliği yaparak konumunu güçlendirdi. Ayrıca kontraların liderliğiyle de ittifak kurarak sözcüleri Jaime Morales Carazo'yu yardımcısı olarak atadı. Böylece *"Barış ve Uzlaşma"* sloganıyla sürdürülen kampanya ile 2006 yılı seçimleri FSLN ve Ortega'nın tekrar iktidara dönmesiyle sonuçlandı.[182] Ortega FSLN'de rakipsiz liderliğini devam ettirerek, yargıyı kontrol altına alarak ve ittifaklar kurarak güçlendiği bir muhalefet süreciyle başkanlığa geri dönmüş oldu.[183] Ancak 2006 yılı seçimlerinde Ortega'nın başkanlarla yaptığı iş birlikleri sayesinde seçim konseyinde yer alan yargıçları kendi çevresinden kişilerle değiştirmesi gerekçesiyle seçimlerin hileli olduğu iddia edildi.[184] 2009 yılında Ortega, yüksek mahkemeye başvurarak yeniden seçilme yasağının kaldırılmasını sağladı.[185] Bu ortamda Ortega lehine sonuçlanan 2011 yılı seçimleri de uluslararası ve ulusal gözlemciler tarafında usulsüzlükle suçlandı ve muhalefet sonuçları kabul etmedi. Böylece Ortega'nın *"kalıcılığı"* 2011 yılı seçimleriyle kesinleşmiş oldu. Kendi iktidarını sürdürebileceği şekilde tüm yasal engelleri kaldırarak, ilerleyen yıllarda gerçekleşecek seçimlerdeki pürüzler de giderildi. Ordu ve ulusal poliste değişiklikler yapıldı. Dolayısıyla 2016 yılı seçimlerinde de kimse farklı bir sonuç beklememekteydi. Ancak gidişat üzerine 2018 yılında ülke çapında toplumsal hareketler cereyan etti.[186]

2018 yılında cereyan eden hareketler, ülkede son yıllarda yaşanan kitle olayları için bir ilk değildi. Ülkede 2006 yılından beri gözlemlenen ancak rejim şiddetiyle

[181] Moisés Martínez, "Ortega Cements Another Electoral Fraud in Nicaragua", **Confidencial Digital**, 03.06.2021, (Çevrimiçi) https://confidencial.digital/english/ortega-cements-another-electoral-fraud-in-nicaragua/, 06.02.2023.
[182] Kruijt, Álvarez, "The Sandinista Guerrilla...", s. 137; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 149.
[183] David Close, "Nicaragua: The Return of Daniel Ortega", **Reclaiming Latin America: Experiments in Radical Social Democracy**, ed. Geraldine Lievesley, Steve Ludlam, London, Zed Books, 2009, s. 111.
[184] Martínez, "Ortega Cements Another Electoral Fraud in Nicaragua".
[185] Kruijt, Álvarez, "The Sandinista Guerrilla...", s. 136, 137.
[186] Martínez, "Ortega Cements Another Electoral Fraud in Nicaragua".

karşılaşan protestolar ara ara kendini göstermekteydi. Fakat 2017 yılı itibarıyla başlayan ekonomik durgunluk ve sosyal programların düşüşe geçmesi ülkede yoksulluğun tekrar yükselmesine yol açtığı için uzun süredir hükümet tarafından baskılanan sivil toplum, 2018 yılı Nisan ayında başlayan bir gösteri dalgası ile hareketlendi ve ülke çapında protestolar oluştu. O sırada ülkede yaygın olan orman yangınlarında hükümetin müdahalesiz kalışı, çiftçilerin ve çevrecilerin de protesto dalgasına katılmasına neden oldu. Dahası, hükümet bu krizin ortasında emeklilik yaşını yükselttiğini ve emekli maaşlarını düşürdüğünü ilan etti. Bu karar üzerine gerginlik alevlenerek 100.000 kişinin katıldığı yürüyüşler başlatıldı ve üniversite öğrencilerinin sokaklara dökülmesiyle barikatlar kuruldu. Hükümet, protestoları bastırmak için şiddete yönelse de ordu şiddet kullanımını reddedip tarafsız kalmayı tercih etti. Ancak yine de zaman zaman maskeli ve üniformalı bazı kişiler aracılığıyla silah kullanıldı. Olaylar sırasında Nikaragua'da öğrenciler *"Ortega ve Somoza aynı kişilerdir."* sloganları attı[187] ve öğrencilerin bu tepkilerindeki gerçekler raporlara yansıdı. 2018-2019 yıllarında süren olaylarda *"Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu"*na (Inter-American Commission on Human Rights, IACHR) göre 27'si çocuk 355 kişi ölmüştü.[188] Ülkede krizler sürerken 2021 yılı Kasım ayında gerçekleştirilen seçimlerde de herhangi bir değişim yaşanmadı. 2018 yılından bu yana süren protestolar ve tepkiler ile gerginlikler artarken seçimler öncesinde eski Başkan Violeta Chamorro'nun kızı, gazeteci Cristiana Chamorro Barrios başta olmak üzere bazı gazeteci, eski siyasetçi ve bürokratlar tutuklandı. Tamamen bir *"düzmece"* olduğu iddia edilen seçimlerin sonucunda Ortega tekrar başkanlığı kazanarak 15 yıllık iktidarını devam ettirdi.[189]

[187] Kruijt, Álvarez, "The Sandinista Guerrilla...", s. 138, 139.
[188] OAS, "IACHR Updates Death Toll Records of Human Rights Crisis That Started in April 2018 in Nicaragua", 15.11.2021, (Çevrimiçi) https://www.oas.org/en/iachr/jsForm/?File=/en/iachr/media_center/preleases/2021/302.asp, 16.01.2022.
[189] Caitlin Hu, Natalie Gallón, Mia Alberti, "Ortega Wins Again in Nicaraguan Elections Panned as 'Parody' by International Observers", **CNN**, 08.11.2021, (Çevrimiçi) https://edition.cnn.com/2021/11/07/americas/nicaragua-election-nov-7-intl-latam, 02.02.2022.

3.2.2. Siyasal ve Toplumsal Muhalefetin Kurumsal Konumu Açısından Siyasal Sistemin Durumu ve Meşruiyet Krizi

John A. Booth Nikaragua'da tüm Somoza iktidarının saltanat rejimleriyle benzerlikler gösteriyor olsa da bilhassa son iktidara sahip olan III. Somoza döneminin tam anlamıyla saltanatın *"en katışıksız hali"* olduğunu belirtir.[190] Nikaragua'da şüphesiz Somoza iktidarının en büyük dayanağı, varlığını da borçlu olduğu, ABD desteği idi. Ülke denetimi oligarşilerin izlediği yollara benzer şekilde GN ile sağlanıyordu ancak bu grup pretoryan bir yapıya dönüştürüldüğü için Somozalar'ın özel olarak çıkarlarını da korumaktaydı. Ülkede demokratik bir görünüm sağlanması ve meşruiyetin korunması için imaj bazında seçim mekanizması işletiliyordu. Yeniden seçilme yasağı da arada farklı ancak kontrollü isimlerin başkanlığa getirilmesiyle aşılıyordu. Dolayısıyla arka planda her daim Somozalar'ın eli bulunduğundan sistem Henri Weber'in dile getirdiği gibi Latin Amerika geleneği haline gelen "*continuismo"* ile kalıcı hale getirilmişti. İki parti dışındaki tüm diğer partiler *"yabancı ideolojileri"* savundukları için yasaklanarak iki partili sistem sağlanmıştı ancak PLN dışındaki muhalefet partisi olan PCN'nin bir hükmü yoktu. Somozalar'ın partisi PLN ise gerçek bir siyasi partiden ziyade başkana bağlı ve bağımlı bir cemiyet vasfındaydı. PLN'nin tüm seçim kampanyaları hazineden karşılanıyor, GN seçimlerin güvenliğini ve temsilciliğini sağlıyordu. PLN ve Somoza'ya oy kullananlara verilen *"Magnifica"* isimli özel kart ile tüm ülke içinde ayrıcalıklar temin ediliyordu. Henri Weber'e göre İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Somozalar ülkeyi ve devleti özel mülkleri gibi görmeye başlamışlardı.[191] Böylece 1940'lı yıllarda Somoza iktidarı tüm ülkedeki iktisadi faaliyetleri de kontrolü altına almaya başlayıp, tarım ve sanayide pek çok alana el koyarak tüm ülkeyi şahsi çalışanları ve komisyoncuları haline getirmişti. Dolayısıyla gücünü hem ekonomik hem de politik alanda pekiştirmek ve ülkedeki tek güç olmak hedefindeydi.[192]

[190] John A. Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", **Sultanistic Regimes**, ed. H. E. Chehabi, Juan J. Linz, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1998, s. 133.
[191] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 18, 19, 30.
[192] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 37-39.

1950'li ve 1960'lı yıllarda bölgedeki entegrasyon çabalarının da etkisiyle, ülke içindeki kurumlarda, teşkilatlanma yapıları, sosyal güvenlik ve çalışma mevzuatları ve ekonomik kalkınma konularında bürokratik modernleşme anlamında gelişmeler yaşanmış olsa da bu gelişmelerin olumlu etkileri halka yansımadı. Aksine bu sayede Somozalar toplum üzerindeki denetimini arttırdığı gibi, gelişmelerin sağladığı gelirlerle zenginliklerini çoğaltmaktaydılar. Kurumların kişisel araçlar haline gelmesi yeni sorunları tetikleyerek, yolsuzluk ve manipülasyon problemlerini ortaya çıkardı.[193] Örneğin 1972 yılında başkent Managua'da, kentin yaklaşık %80'ini yıkarak binlerce kişinin ölümüne, yaralanmasına ve evsiz kalmasına neden olan deprem sonrası yapılan tüm insani yardımları III. Somoza zimmetine geçirerek servetini 400 milyon dolar arttırmıştı. Dahası, GN de harabe şehri yağmalamaktan geri kalmamıştı.[194] Pearcy'e göre iktidarın en büyük sorunu, bu keyfî yönetimleriyle halkı öfkeye sevk ettiklerinin ve değişim taleplerini harekete geçirdiklerinin farkında olmayışlarıydı.[195] Farkında değillerdi çünkü Somozalar iktidarın imkânlarını kullanarak tüm devleti ele geçirdiklerinde hem saygınlıklarının artacağını hem de buna bağlı olarak ülke kontrolünün kolaylaşacağını düşünmekteydiler. Ancak düşündüklerinin aksine, faaliyetleri sebebiyle ülkedeki alt kesim ile beraber burjuvazinin ve oligarşinin de önü kapatılmış oluyordu. Böylece ülkede ortak noktaları Somoza karşıtlığı olan büyük bir muhalefet koalisyonuna ortam sağlanıyordu.[196] Hükümet politikaları üst düzey memurların, büyük toprak sahiplerinin, büyük endüstriyel, finansal ve ticari sermayenin çıkarlarına yönelik gelişti ve onları koruma altına aldı. Bunu yaparken sistematik olarak küçük ve orta ölçekli sermayeyi dışladı. Sermaye birikim sürecinin kolaylaşması için de çalışan sınıflar baskı altına alındı. Bu amaçla işçi örgütlenmelerine yönelik yoğun baskı yürütülerek hareketsiz bırakılmaya çalışıldı.[197] Booth'a göre III. Somoza'yı çöküşe götüren problemlerin temelinde, başkan ve başkanın atadığı kişilerde, rüşvet, imtiyaz, ihale dağıtımı, vergi affı gibi yolsuzlukların artması, ulusal burjuvazi ile olan ittifakın çökmesi ve GN'nin aşırı şiddeti ve baskıları

[193] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 136.
[194] Pearcy, **The History of Central America**, s. 16; Fakat 1988 yılında gerçekleşen kasırga felaketinde Sandinista iktidarına hiçbir yardım gönderilmemişti. Chomsky, **How the World Works**, s. 35.
[195] Pearcy, **The History of Central America**, s. 16.
[196] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 39-42.
[197] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 69, 70.

bulunmaktaydı. Başkan birçok kurumdan maaş ve pay almakla beraber odunculuk ve madencilik gibi çeşitli sektörlerde şahsına ait imtiyazlar bulunduruyordu.[198] Kissinger'ın başkanlığındaki komisyonun raporuna göre Nikaragua'nın bu dönemi *"kleptokrasi"*[199] (kleptocracy) vasıflarını taşımaktaydı. Sisteme muhalefet arttıkça, baskı yaygın bir şekilde sistematik hale geldi.[200] III. Somoza zaten CIA ile koordine çalışmaya da özen gösterdiği için[201] isyancı hareketler konusunda oldukça sert bir yol izleniyordu. Somoza ailesinin yıllardan beri elinde olan en önemli güç, ülkede ayaklanmaları bastırmada kullanılan, ABD tarafından eğitilmiş ve oldukça profesyonel GN birimiydi. GN'nin önemli bir özelliği ülkenin telgraf, radyo, telefon, posta, polis, gümrük ve vergi toplama mekanizmalarını kontrol ediyor olmasıydı.[202] Dolayısıyla rejim tüm ülkenin iletişim ağını elinde tutmaktaydı.

Nikaragua ekonomisinin önemli bir kısmını 1960'lı yıllara kadar tarım sektörü oluşturmuştur. 1960'lı yıllar ile beraber hafif sanayi gelişmeleri yaşansa da dış ticaret dengesi tersine işlemiştir. Ülkenin ihracat kapasitesini ana mallar ve ham maddeler, ithalatını ise işlenmiş mallar oluşturduğu için ödemeler dengesi bozuldu ve dış borç artış gösterdi. Küresel tüm dalgalanmalara karşı kırılgan bir ekonomi ortaya çıktığı için 1969-1979 yılları arasında birçok fabrika kapanmak zorunda kaldı. Tarım ve sanayi oligarşisi ise oluşan negatif tablonun tüm faturasını yine iş gücüne yüklemeye çalıştı. Öte yandan 1950'li yıllardan itibaren toprak sahipleri, köylülerin topraklarını ele geçirmeye başladığından, köylülerden yanıt olarak gelen toprak işgalleri sebebiyle karşılıklı çatışmalar yükselmişti ancak hukuk ve adalet sistemi çalışmadığı için kanunsuzluklar artmakta ve çoğunluk için hak aramak mümkün olmamaktaydı. Aktif nüfusun çok az bir bölümünü oluşturan şehirli sanayi, inşaat ve maden işçileri açısındansa durumlar çok az daha iyi tutulmaya çalışılıyordu. Ancak örgütlenme

[198] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 136-138.
[199] Kleptokrasi üst düzey siyasi kişi veya grupların, kamu kurumlarını kendi çıkarları için kullanarak kamu kaynaklarını mülkiyetlerine geçirdiği yolsuzluk ve yozlaşmışlık rejimidir. Böyle rejimlerde hukuk göz ardı edilir ve yasa dışı faaliyetlere rastlanır. Yargıda adalet ve eşitlik yoktur. Thomas Mayne, "What Is Kleptocracy and How Does It Work?", **Chatham House**, 2022, (Çevrimiçi) https://www.chathamhouse.org/2022/07/what-kleptocracy-and-how-does-it-work, 12.01.2023.
[200] Kissinger, "The Report of the President's National...", s. 26; Humberto Ortega, "Nicaragua - The Strategy of Victory", **Sandinistas Speak: Speeches, Writings, and Interviews with Leaders of Nicaragua's Revolution**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1982, s. 56, 57.
[201] Ferrero Blanco, "Violencia Y Represión En El Ocaso De Los Somoza...", s. 175.
[202] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 135, 136.

düzeyleri çok düşük olmasına rağmen özellikle 1970'li yılların enflasyonist ve işsizlik ortamında hareketlenmelerinin önüne geçilemedi.[203] Genele bakıldığında ise ülkede aktif iş gücünün %7'den bile daha az bir bölümü sendikalıydı ve sendikaların güçleri oldukça kısıtlanmıştı.[204] İşçilerin talepleri daha 1940'lı yıllarda iş kanununa eklenmişti ama kanun 1979 yılına kadar uygulanmadı.[205] Sendikalar her dönem baskı altında tutulmakla beraber sendika liderleri hukuka aykırı bir şekilde hapse atılıyor ve mahkemeye çıkarılmadan aylarca hücrede tutulabiliyordu.[206] İşçi hareketleri 1970'li yılların başında grev ve protestolar ile kendini göstermekteydi ancak yoğun baskıya maruz kaldıkça geri çekilmek durumunda kaldılar. Ne var ki diğer tüm kesimlerde olduğu gibi işçi hareketleri de iki olaydan sonra eylemlerini yoğunlaştırdı. Bunlardan ilki 1972 yılı depremi, diğeri de 1978 yılında Joaquín Chamorro'nun öldürülmesiydi. III. Somoza ise tüm şikâyetlere, hareketlere, protestolara ve diyalog taleplerine yanıtını Joaquín Chamorro suikastıyla verdi. Bu suikast ülkede işçi ve öğrencilerin hızlı bir şekilde radikalleşmesini ve koalisyona girmesini sağladı.[207] Somozalar'ın şahsi karakterleri oldukça pragmatik, çıkarcı ve baskıcı bir yapıdaydı. Ülkede sadece rejimin güçlenebileceği veya karşılarındaki bazı *"düşman"* unsurların satın alınabileceği ve etkisiz hale getirilebileceği durumlarda reform yapılıyordu.[208] Her türlü muhalefet unsuruna yönelik baskılarının boyutu oldukça şiddetliydi. Örneğin ülkede 1926 yılında kurulan en eski ve ana muhalefet gazetesi La Prensa'ya yönelik baskı hiçbir zaman azalmadı.[209] I. Somoza'nın 1956 yılında öldürülmesinde La Prensa editörü Joaquín Chamorro'in de rolü olduğuna yönelik yersiz suçlamalarla Chamorro birkaç ay boyunca gözaltında tutularak bizzat III. Somoza'nın bulunduğu görevli gruplar tarafından işkenceye maruz bırakıldı.[210] Öte yandan ülkede hiçbir zaman tam

[203] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 23-29.
[204] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 53.
[205] Víctor Tirado, "Improvement in the Situation of Workers is the Task of the Workers Themselves", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 96.
[206] Morgan, Czarnecki, Fraser, "Human Rights in Nicaragua, Guatemala, and El Salvador...", s. 14.
[207] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 173-183.
[208] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 136.
[209] Emilio Álvarez Montalván, "Historia de La Prensa SA", **La Prensa**, (Çevrimiçi) https://www.laprensani.com/historia-de-la-prensa-nicaragua, 15.02.2023; Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 49.
[210] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 136; Yasa dışı tutuklamalar ve gözaltında işkence gibi hususlar Somoza iktidarının ilk yıllarından beri mevcuttu. I. Somoza rejimi sırasında muhalif bir avukat olan Pedro Hurtado Cárdenas, 1940 yılında gözaltına alındığında elektrikten, darpa kadar çok

anlamıyla bulunmayan basın özgürlüğü 1974 yılında ilan edilen olağanüstü hâl ile tamamen askıya alınmıştı.[211] Ancak bu durum ülkede *"yer altı gazeteciliği"*nin başlamasıyla sonuçlandı ve gazeteciler halka haberleri bilhassa kiliselerde toplanarak vermeye gayret ettiler. Nitekim iktidarın keyfî doğrultuda gerçekleşen her baskısı muhalefetin yeni bir direnişiyle karşılaşmaktaydı.[212] Böylece rejim, muhalefet ve basın ile sonu olmayan bir çatışma döngüsüne girmekteydi. Muhalefet eylemlerini ve basın eleştirilerini arttırdıkça, Somozalar'dan daha sert karşılık geliyordu. Basın ve radyoya yönelik yayınları engelleyebilmek için sansür yasaları çıkarıldı. FSLN üyesi olsun olmasın, şüpheli herkes tutuklanabilmekteydi. Soruşturma ve kovuşturma süreçleri askerî mahkemelerde görülürken, yasal gerekçeler için GN'nin iç tüzükleri kullanılıyordu. Tutuklamalar ve uzun süreli alıkoymalar sadece şehir bazında değil kırsal bölgelerde de yoğunlaştırıldı.[213]

1970'li yılların ortalarından itibaren FSLN güç ve destek kazandıkça Somoza iktidarı baskısını şiddet araçlarıyla arttırma yolunu tercih etti. Rahip Fernando Cardenal Martínez ABD'ye sunmak üzere güçlükle hazırladığı raporda GN'nin helikopterlerden atılan köylüler, yargısız infazlar, tecavüzler ve yakılan kulübeler gibi rejimin acımasızlığını ortaya koyan çok sayıda suçlama vardı.[214] Uluslararası Af

şiddetli işkencelere maruz bırakılmıştı. Pedro Hurtado Cárdenas, **Las Torturas Como Sistema: Testimonio Originalmente Publicado En Febrero De 1946**, Segunda Edición, Managua, Folleto Azul, 2019.

[211] Morgan, Czarnecki, Fraser, "Human Rights in Nicaragua, Guatemala, and El Salvador...", s. 14, 15; Bağlantılı olarak GN'nin ülke çapındaki baskısı, adalet sisteminde de gözlemlenmekte olan bir hususdur. Anayasaya göre polislerin tutukluları 24 saatlik süre içerisinde mahkemeye sevk etmesi ve mahkemenin de 10 günlük süre zarfında hapis kararı vermesi veya serbest bırakması gerekmekteydi. Ancak bu süreler çoğunlukla, ifadelerin gecikmesi veya nakliye aracı olmaması gibi çeşitli gerekçelerle göz ardı ediliyordu. Tutukluların mahkemeye sevki için gerekli paraları yoksa, yargılanmadan yıllarca cezaevinde mahsur kalabiliyorlardı. Bilhassa siyasi tutuklulara yönelik bu *"sınırsız"* davranışlar ülke genelinde adalet sistemi boyutunda yapılan kötü muamelelerin artmasına, protestolara, cezaevi dayanışmalarına sebep olmaktaydı. Bu arada kırsal kesimlerde gerillaya yardım eden kadınlar gözaltına alındığında, tacize ve şiddete uğruyorlardı. İktidar bu sayede eylemcilerin gözünü korkutarak yıldırmak istese de kadınların kitlesel hareketlere katılımı artmaya ve kadın örgütleri kurulmaya başlamıştı. Ferrero Blanco, "Violencia Y Represión En El Ocaso De Los Somoza...", s. 163-168.

[212] Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 48.

[213] Ferrero Blanco, "Violencia Y Represión En El Ocaso De Los Somoza...", s. 163, 164; Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 107.

[214] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 147; Bir gardiyanın gizli bir şekilde yaptığı açıklamalar GN'nin kontrolsüzlüğünü gözler önüne sermektedir. Uluslararası İnsan Hakları Komisyonu'nun bölgede incelemeler yapacağını öğrenen GN, bazı köylere birimler göndererek, kadın, erkek, çocuk, yaşlı gözetmeksizin öldürdükleri köylüleri gömülü oldukları yerlerden çıkarmış ve yakılarak *"delillerin"* yok edilmesini sağlamıştı. Gardiyanın belirttiğine göre bu köylüler FSLN iş birlikçisi oldukları gerekçesiyle vurulmuşlardı ancak gerçek nedeni, zaten hiçbir şeyleri olmayan köylülerin son

Örgütü'nün 1980 yılında yayımladığı raporda da, ülkedeki iç savaşta 50.000 kişinin çoğunlukla keyfî ve GN'nin yargısız infazlarıyla öldürüldüğü bildirilmiştir. Somoza yönetimi dönemindeki tutuklamalar sıklıkla cinayetle sonuçlanmış, insan hakları komisyon üyeleri, sendikacılar, siyasi liderler, gazeteciler, örgüt liderleri dahil olmak üzere yüzlerce kişi tutuklandıktan sonra *"kaybolmuştur"*.[215] GN'ye atfedilen; suikast, yargısız infaz, tecavüz ve işkence gibi insan hakları ihlallerinin yanı sıra gerillalarla ilişkisi olduğu gerekçesiyle suçlanan kişilerin götürüldüğü ve bir daha dönemediği toplama kamplarıyla da ülkeye korku salınmıştır.[216] Somozalar'ın devrilmesindeki önemli sebeplerden biri siyasal sistemin neopatrimonyal ve hatta neosaltanatçı eğilimler göstermesiyle rejim karşıtı şiddete dayalı güçlü bir koalisyon oluşumuna zemin hazırlamasıdır. Birinci bölümde görüldüğü üzere neopatrimonyal rejimlerde ülkeler tamamen bir kişi veya genelde aile biçimindeki bir grubun elinde olan iktidar, öznel ve keyfî eğilimleriyle yönetilmekte olduğundan siyasal sistem ve sivil toplum son derece kapalı hale gelmeye meyillidir. Bu yapılarda ülkedeki tüm üretim ağları, finans sektörleri, kolluk kuvvetleri, basın organları ve bürokratik yapı dolaylı veya doğrudan rejimin elinde toplanır veya toplanmaya çalışılır. Nikaragua'da da görüldüğü üzere ortaya çıkan sonuçlardan biri yönetici ve oligarşi sınıfının liyakata değil patronaj ilişkileri ve sadakate yönelik olarak şahsi tercihlere göre oluşturulması ve artan yolsuzluklar ile yozlaşmanın önüne geçilememesidir. Bir diğer sonuç yerel burjuvazinin gelişiminin engellenmesiyle modernleşmenin önüne geçilmesi ve orta sınıfların rejim karşıtlığına itilmesidir. Son olarak da siyasal sistemde başta seçim olmak üzere tüm katılım mekanizmalarının işlevsiz hale getirilmesi ve baskıcı şiddet ile hukuksuzluğun da artmasıyla, rejim karşısında yer alan tüm muhalefetin konsolide olmasını sağlayarak, meşru görülmeye başlanan rejim üstü mücadeleye geçmelerine teşvik edilmesidir. 1930'lu yıllardan itibaren neopatrimonyal eğilimlerde ilerleyen rejim özellikle 1970'li yıllarda neosaltanatçı bir biçime dönüşmüş olmasına karşın yozlaşmışlığın ve keyfîliğin artmasına bağlı olarak altyapısal kapasite bakımından imaj ve pratiklerini eşit bir şekilde ilerletememiş, oluşan muhalif koalisyonun

kalan her şeyini alabilmekti. "Carta de Charlotte Baltodano de 13 de febrero de 1978". ACHM, MR/E-001-C- 017, 000499'dan aktaran; Ferrero Blanco, "Violencia Y Represión En El Ocaso De Los Somoza...", s. 168-172.

[215] Amnesty International, "Report 1980", s. 153, 154.

[216] Morgan, Czarnecki, Fraser, "Human Rights in Nicaragua, Guatemala, and El Salvador...", s. 1-31.

yürüttüğü şiddete dayalı toplumsal hareketlerin karşısında uluslararası kamuoyunun artan baskısıyla da savunmasız kalmıştır. Somozalar'ın FSLN tarafından devrilmesi neopatrimonyal rejimlerin toplumsal hareketlerle ilişkisini doğrular niteliktedir.[217] Öte yandan kurulan bu sistem FSLN iktidarıyla bile tamamen değiştirilmemiş ve FSLN lideri Ortega 2000'li yıllar ile beraber kişiye dayalı continuismo anlayışını devam ettirmiştir.

3.3. El Salvador Siyasal Sistemi

Üniter bir yapıya sahip olan El Salvador[218] birçok Latin Amerika ülkesi gibi başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Ülke anayasa geçmişi bakımından da oldukça hareketli dönemler geçirmiştir.[219] Ne var ki El Salvador'un bağımsızlığını ilan etmesinin ardından caudillo diktatörlüğü, nüfusun küçük bir kesimini temsil edebilen oligarşi hükümeti ve ordunun siyasetteki etkinliğiyle, politik istikrar ve demokratik gelişim uzun yıllar sağlanamamıştır.[220] İlk anayasası, bağımsızlık ilanının ardından katıldığı Orta Amerika Federal Cumhuriyeti'nden ayrılmasıyla, 1824 yılında yürürlüğe girmiştir. İlk metnin ardından 1841[221], 1864, 1871, 1872, 1883, 1885 ve 1886 yıllarında da başkanın yetkileri ve süresi konusunda değişiklik yapmak için tasarlanan yeni anayasalar yürürlüğe girmiştir. Bunlardan en önemlisi sayılan 1886 Anayasası başkanın süresini dört yıl olarak belirlemiş ve ikinci dönem görev süresini iptal etmiştir. Diğer anayasalardan farklı olarak da tek meclisli yasama organı

[217] Benzer bir analiz için bkz.: Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 183-195.
[218] OECD, "El Salvador", 2016, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-El-Salvador.pdf, 09.10.2021.
[219] Yürürlükte olan 1983 Anayasası, El Salvador tarihindeki 12. anayasadır. Constitute Project, "El Salvador", (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/countries/Americas/El_Salvador, 20.02.2019.
[220] Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", s. 71.
[221] 1841 Anayasası'nın önemli bir özelliği *"Habeas Corpus"* ilkesinin ilk defa ekleniyor olmasıdır. Mary Holper, "Habeas Corpus Reform in El Salvador", Boston College Law School, 2003, s. 3, (Çevrimiçi) https://lawdigitalcommons.bc.edu/ljawps/1, 02.03.2020; Latincede *"bedenine sahipsin"* anlamına gelen deyiş, kişinin hukuka uygun olarak gözaltına alınıp alınmadığını veya hapsedilip hapsedilmediğini araştırmak için mahkeme tarafından verilen yazıyı ifade eder. Cary Federman, **The Body and the State: Habeas Corpus and American Jurisprudence**, Albany, State University of New York Press, 2006, s. ix; Oldukça eski tarihlere dayanan bu deyişin farklı tanımları da bulunmaktadır. Bu bakımdan, gözaltında tutulan birinin, mahkeme veya yargıç tarafından mahkemeye çıkarılmasını sağladığı da görülmektedir. Ancak en önemlisi, herhangi bir mahkûmiyetin yasallığını sorgulayarak kişisel özgürlük ihlallerini düzeltmek için kullanılmasıdır. Brian Duignan, "Habeas Corpus", **Encyclopedia Britannica**, 2019, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/topic/habeas-corpus, 28.11.2019; Dolayısıyla ilke, birey temel hak ve özgürlükleri konusunda önemli bir güvenceyi temsil etmekte ve bireyleri keyfî gözaltı uygulamalarından korumayı amaçlamaktadır. Gemalmaz, **Amerika İnsan Hakları...**, s. 242.

kurmuştur. Başkanın yetkilerine sınırlandırmalar getirilip, yürütme kararnamelerinin anayasa hükümlerine uyması gerektiği eklenmiştir. Önceki anayasalara göre oldukça uzun ömürlü olan 1886 Anayasası, 1939 yılında General Maximiliano Hernández Martínez tarafından değiştirilmiş ve başkanın görev süresini uzatan, yetkilerini arttıran bir anayasa hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ülkede artan tepkilerle beraber Martínez'in görevinden ayrılması sebebiyle 1939 Anayasası da çeşitli değişikliklere uğramış ve 1946 yılında 1886 Anayasası'na geri dönülmüştür. 1950 yılındaki yeni metin ile de kadınlara ilk defa seçme hakkı getirilmiştir. Albay Julio Adalberto Rivera'nın başkanlığı sürecinde ise 1962 yılında bir anayasa metni hazırlanmış ancak bu metin de 1950 Anayasası'na oldukça yakın olmuştur.[222] Son olarak yürürlüğe giren ve güncel olarak bazı değişiklikler ile beraber halen yürürlükte olan 1983 Anayasası, 1962 Anayasası'nda olduğu gibi, El Salvador'u cumhuriyetçi, demokratik ve temsili olarak tanımlamaktadır. Hükümet; kuvvetler ayrılığını benimseyerek yasama, yürütme ve yargı dallarına ayrılmıştır. Ordu, hükümetin anayasal bir dalı olmasa da ülkenin yönetimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.[223]

Ülkenin anayasal geçmişiyle beraber gelen ancak *"görünümde"* kalan bir seçim geleneği de vardır. Ne var ki El Salvador'da 1889 Anayasası'ndan bu yana seçim kanunu yer alıp, başkanlık ve parlamento seçimleri yapılmasına rağmen, aralarından sadece birkaçı serbest ve adil gerçekleştirilebilmiştir. Anayasa değişiklikleri sebebiyle 4 ile 6 yıl arasında gidip gelen seçim süreleri 1962 yılından itibaren 5 yıl olarak sabitlenmiş ve mevcut başkanın peş peşe ikinci kez seçilmesi yasaklanmıştır. Seçimlerde ise genel olarak salt çoğunluk uygulaması kullanılmış ve 1970'li yılların sonuna kadar, hiçbir adayın salt çoğunluğu sağlayamaması durumunda, parlamento karar verme yetkisine sahip olmuştur. Ancak 1984 yılından sonra gelen düzenlemeyle, en çok oyu alan iki aday için ikinci tura gidilmeye başlanmıştır. Parlamento süresi ise 1950-1970 yılları arasında 2 yıl olarak

[222] Richard A. Haggerty (ed.), "Government and Politics", **El Salvador: A Country Study**, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1990, s. 144, 145; Fitzgibbon, **The Constitutions of the Americas**, s. 366, 367; Krennerich, "El Salvador", s. 269, 270.
[223] Haggerty, "Government and Politics", s. 152; Kristin Marsh, "Republic of El Salvador", **World Encyclopedia of Political Systems and Parties**, ed. Neil Schlager, Jayne Weisblatt, Fourth Edition, New York, Facts On File, 2006, s. 405, 406; Güncel metin için bkz.: Constitute Project, "El Salvador 1983 (rev. 2014)", (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/constitution/El_Salvador_2014, 20.02.2019.

düzenlenmiş, 1982 yılı ile beraber bu süre 3 yıla çıkarılmıştır.[224] Fakat 1994 yılına kadar gerçekleştirilen seçimlerde demokrasi tam olarak tecelli edememiş ve sol eğilimli partiler çoğunlukla yasaklanmış veya baskı altında tutulmuştur. Bu yüzden birçok seçim bu partiler tarafından boykot edilmiştir.[225] 1950 yılı sonrasında ordunun oluşturmaya çalıştığı resmî parti süreci de ülkedeki seçim akışını bir hayli zedelemiş, üst üste yaşanan hileli seçim vakaları sebebiyle partiler ve seçimler anlamsız hale gelmiştir.[226]

3.3.1. Tarihsel Arka Plan

Orta Amerika Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasıyla El Salvador bağımsız egemen bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmış olsa da ülkede en başta çözülmesi gereken sorun güvenlik olarak kendini göstermişti. Liberaller ve muhafazakârların iktidar mücadelesi sürerken tarım oligarşisinin sömürüsü altında yoksulluğa devam eden geniş kesimler dönem dönem ayaklanmaktaydı. Bu ayaklanmaların ilki 1833 yılında şiddetli bir şekilde kendini gösterdi ve kiralık askerlerle yine şiddetli bir şekilde bastırıldı. Ortaya çıkan merkezî güç ihtiyacında belirginleşen caudillo otoritesinin başkanlık mücadelesine dönüştüğü 1850-1900 yılları arasında Orta Amerika ortalamasının bir hayli üzerinde olarak yaklaşık 50 başkan değişikliği görülen El Salvador'da, 19. yüzyılın sonlarına doğru güçlenen liberaller 1879, 1881 ve 1882 yıllarında yürürlüğe soktuğu yasalar ile köylülere ait komünal topraklara el koyarak tarım endüstrisinin belirli zümrelerin elinde birikmesine müsaade etmekteydiler. Topraklarından olan köylüler ülke çapında küçük ayaklanmalara kalkıştıkça, hükümet kamu düzenine yönelik önlemler almaya yöneldi. 1886 yılında düzenli ordu kurmaya yönelik yasa bu ortamda çıkarıldı ve bu yıldan itibaren ordu ve liberal oligarşinin ülke üzerindeki koalisyonu başladı. Ülkede denetimi ve ticareti kolaylaştıracak demiryolu ve telgraf gibi altyapısal ilerlemeler de gerçekleştirilerek oligarşinin önü açıldı.[227] Toprak dağıtımlarıyla ülkedeki kahve üretiminin %75'ini kontrolü altına alan *"14*

[224] Krennerich, "El Salvador", s. 272, 273.
[225] Marsh, "Republic of El Salvador", s. 406, 407.
[226] McDonald, Ruhl, **Party Politics and Elections in Latin America**, s. 291.
[227] Dunkerley, **The Long War...**, s. 7-14.

Aile"[228] (Catorce Familias) öne çıkarak, ellerinde bulunan tarımsal gücü kullanıp ülkede etki sahibi olmaya başladılar. Orduyu sağ kolları yapıp, kiliseyi de meşruiyet sağlamak için kontrol altına aldılar. Uzun bir süre klasik bir feodalizm sistemini koruyarak, reform taleplerini engellemeye çabalasalar da bu üçlü koalisyon içinde ordu, sorgusuz ortak olmayı bırakarak zaman içerisinde gelişim gösterip, sanayileşen toplumda çeşitlenen oligarşi arasında ara bulucu bir kuvvet haline geldi.[229] 14 Aile aracılığıyla 20. yüzyıl başlarında kurumsallaştırılan oligarşi düzeni, ülkedeki tüm tarım ekonomisini kontrol ederken, ülke siyasetini de elinde toplamayı başardı.[230] 20. yüzyıl başlarına kadar oligarşi tarafından elde tutulan kahve ekonomisi, kendi konumlarını güçlendirmelerini sağlarken, ülke çapında altyapıların gelişmesine önemli faydalar sağlamadı. Haciendalar ile sağlanan üretim, geçimi için çalışan halk kitlelerinin yoksulluğunu pekiştirdi ve zenginleşen oligarşi, devlet aygıtını kendi içerisinde değiş tokuş ederken, toplum kapalı tutuldu.[231]

Orta Amerika'da liberal/muhafazakâr mücadelesi devam ettiği sırada, El Salvador'da erken dönemde etkin güç elde eden liberaller ekonomik anlamda kalkınma sağlayabilmek için etkili ve düzenli bir hükümet arayışındaydılar. Böylece ordunun da desteğiyle 1919 yılından 1927 yılına kadar Jorge Meléndez ve kayınbiraderi Alfonso Quiñónez başkanlık görevinde bulundu. Bu dönem devlet merkeziyetçiliği üst seviyeye ulaştığından demokratik gelişimin önüne geçildi. İki başkanın kurduğu parti olan *"Ulusal Demokratik Parti"*nin (Partido Nacional Democrático, PND) sınırları dışında politika yapılmasına da izin verilmemekteydi.[232] 1927 yılında Quiñónez'in ardından başkan koltuğuna oturan Pío Romero Bosque ise kısa sürede demokratik reformlar gerçekleştirmeye çalışarak her kesimi memnun etmeye çalıştı. Serbest ve adil başkanlık seçimleri için çalışmalar yaptı.[233] Bosque

[228] 14 Aile, El Salvador'daki tarım oligarşisini ifade eden simgesel bir retoriktir. 14 aileden oluşan oligarşik çekirdeğin varlığı yanlış değildir ancak uzun vadede bu sayı 65 aileye kadar yükselmiştir. Dunkerley, **a.g.e.**, s. 7.
[229] Charters, Tugwell, "Insurgency and Counterinsurgency...", s. 79; Daniel Fogel, **Revolution in Central America**, California, Ism Press, 1985, s. 16-18.
[230] Önderer, **Farabundo Martí...**, s. 12, 13.
[231] Dunkerley, **The Long War...**, s. 9, 10.
[232] Erik Ching, **Authoritarian El Salvador: Politics and the Origins of the Military Regimes, 1880-1940**, Indiana, University of Notre Dame Press, 2014, s. 175.
[233] Christopher M. White, **The History of El Salvador**, Westport, Greenwood Press, 2009, s. 72; Önderer, **Farabundo Martí...**, s. 15.

döneminde olağanüstü hâlin kaldırılması, geçmiş dönemlerin baskıcı tutumlarının eleştirilmesi, tarım sektörü dışında sendikal haklar tanınması, yerli üreticilere vergi muafiyetleri sağlanması ve işçilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi sınırlı da olsa olumlu gelişmeler olarak görüldü. Bu yüzden Bosque'ye *"demokrasinin babası"* nitelendirmesi yakıştırıldı.[234] Ancak bu ilerleme kapıdaki kriz nedeniyle kısa sürecekti.

3.3.1.1. 1931-1944 Yılları Arasında Oligarşi ve Ordu İttifakının Kurumsallaşması

Dünya Ekonomik Buhranı ile beraber liberal ekonomi politikaları çöktüğü için, El Salvador'da oluşturulmaya çalışılan reformist siyasal yapı da kesintiye uğradı ve ülkede köylü isyanları kendini gösterdi.[235] Yine de Romero Bosque tüm Orta Amerika tarihinde dikkat çekici derecede demokratik düzeyde bir seçim düzenlenmesini sağladığı için yüksek katılımlı bir seçim gerçekleştirildi.[236] Böylece 1931 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde bir kırılma gerçekleşerek *"Salvador İşçi Partisi"* (Partido Laborista Salvadoreño, PLS) Başkanı Arturo Araujo seçimleri kazandı.[237] Ancak buhranın etkilerini azaltmak için vergi reformu ve ordu bütçesinin kısılması gibi ayarlamalar yapmak isterken artan tepkiler, sürekli hale gelen grevler ve olağanüstü hâl ilanı sonrasında ülkedeki krizler derinleşti. Zaten PLS'den ötürü endişeli olan ordu, 3 aydır maaşların ödenememesi sebebiyle grev başlattı. Gidişat sebebiyle Savunma Bakanı General Maximiliano Hernández Martínez aynı yıl kriz ortamını öne sürerek askerî bir darbe ile yönetime el koydu.[238] Hernández Martínez rejimi altında muhalefetin oldukça baskı altına alındığı görülse de[239] yerel seçimlerde *"El Salvador Komünist Partisi"*nin (Partido Comunista Salvadoreño, PCS) yer

[234] León Zamosc, "Class Conflict in an Export Economy: The Social Roots of the Salvadoran Insurrection of 1932", **Sociology of "Developing Societies" Central America**, ed. Jan L. Flora, Edelberto Torres-Rivas, London, Macmillan Education, 1989, s. 65-68.
[235] Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", s. 75, 76.
[236] Dunkerley, **The Long War...**, s. 19, 20.
[237] Krennerich, "El Salvador", s. 270.
[238] Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", s. 75, 76; Dunkerley, **The Long War...**, s. 22, 23; Önderer, **Farabundo Martí...**, s. 15; Bu durum, şok doktrinine benzer şekilde, Dünya Ekonomik Buhranı gibi büyük krizlerin oluşturduğu psikolojik ortamın dünyada otoriter hatta totaliter diktatörlük yönetimlerine yol açtığına yönelik yoruma önemli örneklerden biridir. Library of Congress, "Great Depression and World War II, 1929 to 1945", (Çevrimiçi) https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/great-depression-and-world-war-ii-1929-1945/overview/, 20.01.2022.
[239] Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", s. 76.

almasına izin verilmişti. Ancak birçok bölgede PCS'nin başarı sağlaması üzerine ordu, partiyi engelleyerek yönetimlere geçmesine engel oldu. Bu durum halkın kitlesel bir şekilde Farabundo Martí'nin öncülüğünde ayaklandığı olaylarla devam etti.[240] 1932 yılında gerçekleşen köylü ayaklanmasında hükümet ve toprak sahipleri, aralarında sadece birkaç gerçek ayaklanmacının olduğu 30.000 köylüyü sert bir şekilde katletti. Direnişin lideri olan Marksist Agustín Farabundo Martí ayaklanmadan önce yakalanıp vurulmuştu.[241] İspanyolcada katliam anlamına gelen *"La Matanza"* olarak adlandırılan bu ayaklanma, iktidara gelecekteki potansiyel ayaklanmaların önlenmesi için sıkıntıların giderilmesi gerektiği noktasında uyarı niteliğinde oldu.[242] Böylece 1931-1944 yılları arasında yönetimde olan Hernández Martínez, iktidarını sağlamlaştırabilmek için hem oligarşinin kaygılarını giderdi hem de kamu binaları, okullar, yollar gibi altyapı çalışmalarına önem verip kamu hizmetlerini arttırarak kitlelerin desteğini kazandı.[243] Bu bakımdan özellikle La Matanza ile sağlamlaşan ordu-devlet iktidarının tasarımcısı Martínez 1944 yılına kadar başkanlığını korudu. Bu süreçte toprak reformu ile yoksulluğa çözüm üretmeye çalışsa da yürürlüğe giren reformlar ortalama köylüye çok az fayda sağladı ve yapısal yoksulluktan etkilenen insanlara katkı sağlayacak verim ve özen gösterilmedi.[244] Ayrıca politik ve toplumsal yaşam oldukça baskılanmıştı. Tamamen kontrol altında tutulan örgütlenmeler dışında, geriye kalan tüm sendikalar ve politik partiler yasa dışı ilan edilmişti. Üniversitelerin özerkliği de rejim için engel oluşturmadı ve tüm kurumlar çevrelendi.[245] Bunlara ek olarak 1943 yılında iktidarın daha fazla gelir elde edebilmek için ihracat vergisini arttırması, Martínez'e yönelik tedirginliği son noktaya taşıyarak aktif bir oligarşi muhalefeti oluşturdu.[246] 1944 yılında ise öğrencilerin liderliğinde toplanan, oligarşi, orta sınıf ve ordudan unsurlar, kalkıştıkları geniş bir kitlesel hareketle Martínez'in iktidarına son vermeye çalıştılar. İlk teşebbüs rejimin hareketlere karşı sert bir

[240] Önderer, **Farabundo Martí...**, s. 15; Harald Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", **El Salvador: Central America in the New Cold War**, ed. Marvin E. Gettleman vd., Revised and Updated, New York, Grove Press, 1987, s. 71, 72.
[241] Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", s. 76.
[242] Ching, **Authoritarian El Salvador...**, s. 288.
[243] Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", s. 76.
[244] White, **The History of El Salvador**, s. 77, 78.
[245] Dunkerley, **The Long War...**, s. 32, 33.
[246] Richard A. Haggerty (ed.), "Historical Setting", **El Salvador: A Country Study**, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1990, s. 17, 18.

çatışmaya girmesiyle başarısız olmuştu. Ancak Martínez ayaklanmayı bastırmakla yetinmeyip La Matanza'yı tekrarlama hatasına düşerek, ayaklanmada rolü olduğu düşünülen kişileri idam ettirdi. Bu durum başkentteki gerginliğin daha çok artarak, genel grevlerin başlamasına sebebiyet verdi ve ABD Elçisi'nin önerisi üzerine Martínez nihai olarak istifasını sundu.[247] Ne var ki Martínez'in bu süreçte El Salvador oligarşisi ile kurduğu kurumsal ittifak sistemi, kişiler ve iktidarlar değişse bile 1970'li yıllara kadar kendini yeniden üretmeye devam edecekti.[248]

Hernández Martínez'in istifasının ardından yerine yine onun desteklediği General Andrés Ignacio Menéndez geçici başkan olarak yönetimi devralmasıyla ülkede geçici ve sınırlı bir politik çeşitlilik ortaya çıktı. Ancak Martínez dönemi yasaklanan komünist gruplar yine politik özgürlüğe kavuşamadılar. Buna rağmen Menéndez geçmişin hatalarını tekrarlamamaya çalışarak baskıdan kaçınmaya gayret etti ve seçim yapılmasını öngördü. Bu sebeple rejim karşıtı hareketler heterojen ve öncüsüz durumda olduğu için koalisyon kurmaya yönelmedi ve yönelmeye ihtiyaç da duyulmadı. Çünkü Hernández Martínez'in devrilmesi ülkede zaten bir zafer havası[249] oluşturmuştu. Ne var ki bu politik ortam fazla uzun sürmedi ve seçimlere gidilemeden aynı yıl içerisinde Albay Osmín Aguirre y Salinas darbe yaparak Ignacio Menéndez hükümetini indirdi ve tüm politik rakiplerini ülkeden sürdü veya hapse attı.[250] Ülkedeki politik özgürlüğün daralmasıyla üniversite öğrencileri Aguirre yönetimine karşı silahlı bir ayaklanma başlattı ve hemen ardından bu ayaklanmaya FUD'un organize ettiği Guatemala'dan gelen 2.000 kişilik bir direnişçi grup katıldı. Çoğu öğrenci olan 450 direnişçinin öldürülmesiyle, ayaklanma iktidar tarafından bastırıldı.

---

[247] White, **The History of El Salvador**, s. 79; Dunkerley, **The Long War...**, s. 33, 34; Muhalif koalisyon oldukça farklı sınıf ve ideolojilerden oluşan eklektik bir yapıydı: Sivil politikacılar, mihver yanlısı subaylar, hükümetin ekonomik kısıtlamalarına itiraz eden iş insanları ve bankacılar, vergilerden rahatsızlık duyan kahve üreticileri. Temelde en güçlü ortak yanları Martínez iktidarına yönelik memnuniyetsizlikleriydi. Haggerty, "Historical Setting", s. 18; Martínez'in iktidardan çekilmesinin önemli bir sebebi ABD desteğini yitirmesiydi. Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 72.

[248] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 72.

[249] Dunkerley, **The Long War...**, s. 34.

[250] Ancak yakın görüşte olan gruplar politik olarak bir araya gelmeye başlayarak, ilk önce Martínez'i deviren birlik olan *"Salvador Demokratik Hareketi"*, *"Demokratik Birlik Partisi"* (Partido Unión Democrática, PUD) adı altında partileşti ve daha fazla katılımcı toplayarak *"Demokratik Birleşik Cephe"* (Frente Unido Democrático, FUD) ismini aldı. Martínez'in eski destekçileri ise *"Birleşik Sosyal Demokrat Parti"*yi (Partido Unido Social Democrático, PSUD) kurup başına General Salvador Castaneda Castro'yu getirdiler. White, **The History of El Salvador**, s. 79, 80.

Osmín Aguirre yönetimi gücünü pekiştirdiği sırada, 1945 yılında ülke sıkıyönetim altındayken muhalefetin çekildiği bir seçim gerçekleştirerek General Salvador Castaneda Castro'ya başkanlığı devrettiler.[251] Castaneda yönetimi ilk başlarda geçici bir politik açılım başlattı. Ülke çapında siyasi genel af ilan edildi ve orduda tekrar yapılanmaya gidildi. Küçük reformlarla bazı hoşnutsuzluklar giderilmeye çalışıldı fakat ülke bulunduğu durgunluktan çıkamadığı için Eylül ayında başlatılan genel grev ile San Salvador'da hayat durma noktasına geldi. Halen sıkıyönetim altında olan ülkede geçici açıklık böylece geri alınmaya başlandı. Bazı darbe teşebbüsleri nedeniyle alt düzey subaylar ataşe olarak yurt dışına gönderildi.[252] Öte yandan şiddet yanlısı olmayan eylemlere bile sert yaptırımlar uygulanmaya başlandı. Bunların en önemlilerinden biri 1946 yılında düşük ücretler sebebiyle ülke çapında fırıncı ve tekstilcilerin düzenlediği grevlerdi. Rejimden karşılık gecikmedi ve çalışma bakanlığı grevleri yasa dışı ilan etti. Dahası, fırıncı eylemleri sırasında güvenlik güçleri eyleme müdahale etti, sendika lideri dahil 200 eylemciyi gözaltına aldı. Öğrenci ve işçilerin başka bir eyleminde ise Ulusal Muhafız ile polislerin silahlı müdahalesi sonrası çok sayıda kişi öldü ve yaralandı.[253]

Dört yıl süren sıkıyönetimin ardından 1948 yılı Aralık ayına gelindiğinde Castaneda iktidarı bırakmak istemediği için, ülkenin çıkarları gerekçe gösterilerek meclis tarafından görev süresi uzatıldı. Bu süreklilik tehdidine yanıt olarak, kendilerine *"Ordu Gençliği"*[254] (Juventud Militar) adını veren bir grup genç subay bir kışla isyanı düzenledi, Castaneda'yı görevden aldı, bir askerî cunta kurarak orduda üst düzey subayları emekliye sevk etti, seçimler ve yeni bir anayasa oluşturulması için

[251] Paul D. Almeida, **Waves of Protest: Popular Struggle in El Salvador, 1925-2005**, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2008, s. 56; Dunkerley, **The Long War...**, s. 34, 35; Gerçekleştirilen seçimlerde diğer adaylar çekildiği için tek aday kalan Castaneda %99,7 oy oranı almıştı. Krennerich, "El Salvador", s. 287.
[252] Tommie Sue Montgomery, **Revolution in El Salvador: Origins and Evolution**, Boulder, Westview Press, 1982, s. 62, 63.
[253] Aristides Augusto Larín, "Historia del Movimiento Síndical de El Salvador", **La Universidad**, No: 4, 1971, s. 148.
[254] Haggerty, "Historical Setting", s. 18.

çağrı yayımladı.[255] *"1948 Devrimi"* olarak adlandırılacak bu olaylarla, 1979 yılına kadar sürecek olan yeni bir sistem ortaya çıkmaktaydı.[256]

3.3.1.2. 1948 Devrimi ile Başlayan Resmî Parti Süreci ve Kontrollü Reformlar

1948 yılı gerçekleştirilen darbenin sorumluları Castaneda Castro'nun görevden alınmasıyla başlayan süreci 1948 Devrimi olarak nitelendirdiler. *"Devrimci Konsey"* adını verdikleri, üç orta düzey subay ve iki sivil profesyonelden oluşan bir grup kurarak 1950 yılında açık bir seçim gerçekleştirilmesi için hazırlandılar. Ayrıca kendileri de *"Demokratik Devrimci Birlik Partisi"*ni (Partido Revolucionario de Unificación Democrática, PRUD) kurdular ve Devrimci Konsey'in başında olan Albay Óscar Osorio Hernández partinin liderliğine getirildi.[257] Böylece El Salvador 1948 yılından itibaren resmî partinin iktidarı altında fiilî bir *"tek parti"* dönemine girmiş oluyordu. PRUD bir bakıma ordunun hâkimiyeti altındaki El Salvador'un, üst sınıf ve kitle desteğini elde edebilme çabasından oluşan bir koalisyondu. Ordu, oligarşinin desteğini alabilmek için konumlarına ve radikal hareketlerden gelebilecek tehditlere yönelik güvence verdi. Ayrıca orta sınıf ve kitlelere de sosyal ve ekonomik reform garantisi veriliyordu. Yöneticilerin takdirine bağlı olarak, ulusun huzurunu tehlikeye atmayacak ya da radikal reform arzularına yol açmayacak *"makul"* muhalefete izin veriliyordu. Ancak iktidarın onayını alamayan muhalif akımlar hızlıca bastırıldı.[258] Yeni seçim yasası ile beraber 1950 yılı Mart ayında yapılan seçimlerde ilk defa kadınlara oy hakkı tanındı ve gizli oy usulü uygulandı. PRUD halen resmî parti olmasına ve muhalefete oldukça dar bir alan tanınmasına rağmen, Óscar Osorio'nun ordudan eski bir meslektaşı Albay José Ascencio Menéndez tarafından kurulan "*Yenilik Hareketi Partisi"* (Partido de Acción Renovadora, PAR) 1950 yılı seçimlerine katılabildi.[259] Uygulanan politik kısıtlamalara rağmen, başkanlık ve meclis

[255] Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", s. 77; Rex A. Hudson, "National Security", **El Salvador: A Country Study**, ed. Richard A. Haggerty, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1990, s. 201.
[256] Dunkerley, **The Long War...**, s. 35.
[257] Haggerty, "Historical Setting", s. 18; Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", s. 77; Dunkerley, **The Long War...**, s. 35.
[258] Anderson, "Central American Political...", s. 131.
[259] Tommie Sue Montgomery, **Revolution in El Salvador: From Civil Strife to Civil Peace**, Second Edition, Boulder, Westview Press, 1995, s. 44, 46.

seçimlerinde PRUD geçerli oyların %56,4'ünü, PAR %43,6'sını aldı.[260] Aldığı oy oranının nispeten PAR ile olan yakınlığına rağmen, Paul D. Almeida'ya göre El Salvador'da 1950-1960 yılları arası, resmî askerî parti PRUD tarafından yürütme organının, yasama meclisinin ve belediye hükümetlerinin tekelleştirildiği ve örgütlenme özgürlüğü gibi çeşitli temel demokratik hakların reddedilerek, hileli seçimlerin düzenlendiği bir dönem olarak yorumlanmaktadır.[261] Osorio'nun başkanlık döneminde hazırlanan 1950 Anayasası ise devrim adı altında kontrollü bir reformasyon içermekteydi.[262]

Oligarşik yönetimin etrafında inşa edilen kalıcı liberal ilkeler, tüm halka daha iyi refah sunabilmek ve mülkiyetin toplumsal işlevini garanti altına alabilmek amacıyla, iş gücü ve sermaye arasında; çalışma günü sınırı, örgütlenme hakkı, toplu sözleşmeler ve resmî asgari ücret düzenlemeleri içerecek ve makul düzeyde devlet müdahalesine izin verecek şekilde yeniden tasarlandı. Anayasa, toprak reformunu içermekteydi ancak hiçbir zaman uygulanmadı. Ayrıca tüm sosyal reformlar sadece kentsel alanları içermekteydi. Kırsal örgütlenmeler kesin bir şekilde yasa dışı ilan edilmişti ve topraklarda herhangi bir mülkiyet değişimi olmadı. Yürürlüğe giren *"Demokratik ve Anayasal Düzenin Müdafaası Kanunu"* ile demokrasi güvence altına alınmak bir yana tüm demokratik ilkeler göz ardı edilerek devlet aygıtları seferber edilebiliyordu.[263] Şehirlerde izin verilen sendikalaşma ile sanayi işçisine özgürlük alanı açıldı ancak sendikaların içerisinde yer alan *"aşırı unsurlar"* derhâl baskılanıyordu. Kırsal alandaki tarım işçisi ise tamamen kendi haline terk edildi.[264] Görev süresi 1956 yılında bitecek olan Osorio, sorunsuz bir şekilde seçimlere giderek başkanlığı, oyların yaklaşık %95,2'sini alan José Lemus'a bıraktı.[265] Seçim tamamen PRUD'un istekleri doğrultusunda *"onaylı"* rakip partiler tarafından gerçekleştirildi. Bunun yanı sıra oy pusulalarının değiştirilmesi ve çeşitli manipülasyonlar ile kolaylıkla üstesinden gelinen bir seçim sağlanmıştı. Ayrıca seçimlerdeki bu tahribat,

[260] Krennerich, "El Salvador", s. 281, 287.
[261] Almeida, **Waves of Protest...**, s. 61.
[262] Anayasa, Eylül ayında yürürlüğe girdi. Tüm metin için bkz.: Pan American Union, Division of Law and Treaties, "Constitution of the Republic of El Salvador, 1950", 1953.
[263] Dunkerley, **The Long War...**, s. 35, 36.
[264] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 72, 73.
[265] Seçimin meşru gözükebilmesi için Lemus karşısında yer alan diğer iki adayın seçimden çekilmesi yasaklanmıştı. Ancak yine de seçimi boykot etmişlerdi. Krennerich, "El Salvador", s. 288.

1960'lı ve 1970'li yıllar için *"hileli seçimler"* geleneğini ortaya çıkarmaktaydı. Lemus rejimi Osorio gibi denge politikalarını sürdürmeye devam etti. Kamu düzenini korumaya yönelik kanunu kaldırarak liberal bir ortam sağlamaya çalıştı. Kontrollü bir şekilde politik ve toplumsal alanda serbestlik oluşturularak sendikalara, grev yapılmaması koşuluyla, belirli imkânlar tanındı. Ancak 1950'li yılların sonlarına doğru kahve başta olmak üzere tarım ürünlerine yönelik uluslararası talebin azalması, fiyatların düşüşüne neden olmuş, hem işçi ücretlerinde hem de istihdamda hızlı bir gerileme ortaya çıkarmıştı. Ayrıca son on yıl içerisinde yeni anayasa ile kâğıt üzerinde vurgulanan demokrasi ve insanca yaşam koşulları, uygulamada yetersiz kalmıştı. Geniş kitlelerin sorunlarına yapısal reformlar yerine geçici çözümler üretilerek krizler ertelenmiş oldu. Öte yandan bir ikilem olarak kısıtlı da olsa baskı aygıtlarının kullanılmamaya çalışıldığı politik ve sendikal serbestlik yeni örgütlenmelere zemin hazırlamıştı. Bu örgütlenmeler 1950'li yıllar biterken ortaya çıkan ekonomik daralma ile kendini daha çok göstermeye başlayacak ve La Matanza'dan beri sessizliğe gömülen El Salvador kitleleri için Küba Devrimi'nin de etkileriyle yeni imkânlar açığa çıkacaktı.[266]

3.3.1.3. 1960'lı ve 1970'li Yıllarda İstikrarsız Rejimin Toplumsal Krizleri Üretmesi

Osorio ve Lemus'un politikalarındaki iniş çıkışlar ve ekonomik gerilemeler sol eğilimli hareketlerin çoğalmasına ve güçlenmesine neden olmuştu. Lemus reform programları başlatsa da yeterli olmadı ve ülkede protestolar kendini göstermeye başladı. Kriz derinleşmeden ve toplumsal bir infial patlamadan önce oligarşi ve ordu, durumu kontrol altına alabilmek için Lemus'u 1960 yılının Ekim ayında darbeyle indirip uzun vadeli reformların yapılabileceği ve sosyalist temsilcilerin de yer aldığı geçici bir hükümet kurdu. Hedefleri geniş reformlar ve serbest bir seçim ile sol siyaseti de sisteme entegre edebilmekti. Bu doğrultuda sıkıyönetim kaldırıldı, siyasi tutuklular serbest bırakıldı. PCS'nin yasal şekilde var olmasına izin verilmedi ama varlığı da engellenmedi. Bu tutum ordunun içindeki sol karşıtı hiziplerin harekete geçmesine neden olduğundan ülkedeki bu kademeli *"sol dönüşüm"* 1961 yılında başka bir karşı

[266] Dunkerley, **The Long War...**, s. 40-42.

darbeyle daha son buldu.[267] Bu süreçte ABD tarafından yürürlüğe sokulan İlerleme için İttifak programının geniş kitleler için olumsuz sonuçları olmaktaydı. Özellikle tarımda modern tekniklerin teşvik edilmesi, ürün arzlarının arttırılması ve çeşitlendirilmesi ile kırsalda kırılgan bir kapitalist endüstrileşme oluşturulmaktaydı. Bu durum toprakların belirli ellerde birikmesine neden olduğundan topraksız köylülerde artış yaşandı.[268] 1960'lı yıllardan itibaren ülkedeki siyasal ve toplumsal düzen, çelişkilerin merkezi olmaya başladı. İkinci darbenin ardından 1961-1962 yılları arasında ülkeyi *"Sivil-Asker Müdürlüğü"* (El Directorio Cívico-Militar) olarak isimlendirilen sivil-asker koalisyonu yönetti[269] ve 1962 yılından itibaren ise koalisyon içinde yer alan subay Julio Adalberto Rivera Carballo, kurduğu *"Ulusal Uzlaşma Partisi"* (Partido de Concertación Nacional, PCN) ile başkanlık görevine geldi. 1979 yılına kadar 18 yıl iktidarda olan PCN, ordu ile kurumsallaşan bir iktidarın tehlikelere karşı korunaklı olacağı düşüncesiyle kurulmuştu. Sınırlı bir esneklik ve diyalog ile şiddet unsurlarına dayanıklı bir sistem öngörülüyordu. Halka hizmetin esas olduğuna yönelik propagandalar ve her beş yılda bir seçim yapılacağı şeklinde demokratik güvenceler ile demokrasi ilkeleri temelinde yükselen bir meşruiyet kurulması düşünülüyordu.[270] 1962-1967 yılları arasında süren Adalberto Rivera döneminde kent-kır ayrımı daha da belirgin hale getirildi. Kentlerdeki işçilerin çalışma koşullarında iyileştirme yapılıp, sınırlı sendikal haklar tanınırken, toplumsal değişimi hedefleyen *"militan"* gruplara izin verilmiyor hatta hapis veya cinayetlerle karşılaşılıyordu. Kırsal kesimde ise sendikal hareketler hâlâ tamamen yasaktı. Bu süreçte muhalefet tarafında da hareketlenmeler mevcuttu. 1960 yılında kurulan *"Hristiyan Demokrat Parti"*

[267] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 73; Dunkerley, **The Long War...**, s. 42-44.
[268] Dunkerley, **The Long War...**, s. 60, 61.
[269] Philip J. Williams, Knut Walter, **Militarization and Demilitarization in El Salvador's Transition to Democracy**, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1997, s. 64.
[270] Fakat bu, PCN'nin *"görünen"* yüzüydü. James Dunkerley'e göre PCN, çıkarlarıyla örtüştüğü ölçüde halkçı politikalardan yana, özünde diktatörlüğe bağlı gerici bir partiydi. Toprak sahibi, subay ve bürokratlardan oluşan bu oluşum El Salvador'a vaat ettiklerinin en ufak bir kısmını bile gerçekleştirmekten uzaktı. Tüm düşüncelerinin arkasında askeriyenin güçlendirilerek, ayaklanmaların bastırılabilmesi yatmaktaydı. Dunkerley, **The Long War...**, s. 72, 73; Bu düşüncenin 1932 yılında Martínez'in binlerce kişiyi katletmesiyle başlayan militarist siyasal sistemin yansıması olduğu söylenebilir. Sistem yarım asrı aşan süre boyunca kendini üretmeye devam etmiş ve El Salvador ordusu hem içeriden hem dışarıdan yozlaşan ve kontrolsüz hale gelen bir yapıya evrilmiştir. Shirley Christian, "The Divided Military", **Crisis and Opportunity: U.S. Policy in Central America and the Carribean**, ed. Mark Falcoff, Robert Royal, Washington, D.C., Ethics and Public Policy Center, 1984, s. 251-254.

(Partido Demócrata Cristiano, PDC) reform politikalarını temel aldı ve tarım işçileri için örgütlenme özgürlüğünü hedefledi. Tarımda makineleşmenin dış borç oluşturduğunu öne sürerek, ülke içi iş gücünü kullanarak ulusal kalkınmayı destekledi. Böylece PDC kasabalarda artan bir destek topladı ve 1970'li yılların ortasında kırsalda devrimci halk örgütlerin oluşacağı ilk işçi ve köylü gruplarını örgütledi.[271] Bu arada liberal muhalefetin partisi PAR da sola bir dönüş yaparak sosyal demokratların konumunu benimsedi. Toprak reformu, kapsamlı bir istihdam programı, ulusal bir kooperatif, kademeli gelir vergisi gibi konularda vaat ve çağrılarda bulundu. 1967 yılı seçimlerinde sosyal demokrat eğilimlerin işçi sınıfından güçlü bir taban bulduğu anlaşılınca seçim sonrasında PAR, hükümet tarafından yasaklandı. PAR'ın yasaklanması üzerine *"Ulusal Devrimci Hareket"* (Movimiento Nacional Revolucionario, MNR) ve *"Milliyetçi Demokratik Birlik"* (Unión Democrática Nacionalista, UDN) yükselişe geçti ve üç parti 1972 yılında birleşerek *"Ulusal Muhalefet Birliği"*ni (Unión Nacional Opositora, UNO) kurdu.[272]

1969 yılında yaşanan Futbol Savaşı ülke ekonomisini sarstığı gibi zaten istikrarsız olan politik sürecini de olumsuz olarak etkiledi. 1972 yılı seçimleri de[273] bu doğrultuda oldukça gergin ve çatışmalı geçti. Seçimin ilk sonuçları UNO'nun önde gittiği yönündeydi ancak PCN bir anda duruma müdahale ederek oy pusulaları üzerinde tahribatlarda bulundu ve UNO üyelerine saldırılar düzenlendi hatta öldürülenler oldu. Duarte'nin radyodan kitlesel destek çağrısında bulunması üzerine güvenlik güçleri baskıyı arttırarak sıkıyönetim ilan etti. Hileli seçim sonuçlarına göre

[271] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 73, 75; Ancak PDC'nin önemli bir kısmı da PCN ile yakın bir çizgideydi. Bu çizgide olanlar arasında ileride başkanlık görevine gelecek olan José Napoleón Duarte de bulunmaktaydı. Grup mülkiyet hakkını doğal bir hak olarak görüp, işçi sınıfının tasarruf yatırımlarıyla konumunu değiştirebileceğini öne sürmekte ve böylece sınıfsız bir toplum kurulabileceğini öngörmekteydi. Devrimin bilimsel olarak planlanıp teknik olarak verimli bir devlet tarafından uygulanacağı düşünülüyordu. Bu arada Napoleón Duarte'nin halk diline hâkim ve demagoji konusunda yetenekli olması, halkın ilgisini çekmişti ve bu sayede 1964 yılı meclis ve belediye seçimlerinde 14 sandalye ve başkent dahil 37 belediye kazanılmasıyla önemli bir başarı elde edildi. Duarte belediye başkanlığını 1969 yılına kadar sürdürecekti ve 1976 yılına kadar da PDC'yi denetimi altında tuttu. Dunkerley, **The Long War...**, s. 78, 79.

[272] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 75, 76; Dunkerley, **The Long War...**, s. 79, 80, 83, 84.

[273] 1967 yılı seçimlerinde PAR yasaklandığı için MNR ve UDN ile kurdukları UNO seçimlere katılmıştı. PDC de seçimlerde UNO'ya katılım gösterdi ve UNO'nun adayı Duarte oldu. Böylece resmî kayıtlara göre PCN'nin adayı olan Molina oyların %43,4'ünü, UNO'nun adayı olan Duarte %42,1'ini almıştı. Krennerich, "El Salvador", s. 288.

UNO ve adayı José Napoleón Duarte'nin kaybetmiş olmasına rağmen, bir grup subay Duarte'yi başkanlığa çıkarmaya çalıştı. Ancak Duarte halktan ve ordunun geri kalanından yeterince destek görmedi. Böylece PCN ve Albay Arturo Armando Molina komutasındaki askerler Duarte'yi indirerek, yönetimi ele geçirdi ve ilk iş olarak Duarte ve ekibini sürgüne gönderdi.[274] Arturo Molina dönemi sol üzerine baskı daha da arttı. Aydınlar ve sendikacılar tutuklanarak ülkeden sürüldü. Rejimin baskı aygıtı olan *"Demokratik Milliyetçi Örgüt"* (Organización Democrática Nacionalista, ORDEN) ve diğer sağ paramiliter örgütler; sendikacılar, köylü liderleri ve aydınlara yönelik sistemli bir suikast politikası başlattı. Böylece rejimin baskıcı politikaları ve demokratik yolların kapatılması reformist güçleri devrimci gruplarla bir araya getirmeye başladı.[275] 1974 yılında Başkan Molina'nın Piskoposlar Konferansı'nda yaptığı politik analiz, ülkenin başkanlık nazarında iki kutuplu şekilde bölündüğünün göstergesiydi. Başkana göre ülkede *"demokrasiden yana"* ve *"komünist totaliterliği dikte etmeye çalışan"* iki türde örgüt bulunmaktaydı. İlk gruptakiler hükümet ve hükümetin kurumlarıydı. İkinci gruptakiler ise muhalefet siyasi partileri, çoğu sendika, öğrenci örgütleri, köylü grupları, gerillalar ve yabancı rahiplerdi. Molina bu *"yıkıcı"* cenahın ideolojisini de Kurtuluş Teolojisi olarak gösterdi.[276]

1975 yılında kırsaldaki ayaklanmaların biraz olsun önüne geçebilmek ve silahlı toplumsal hareketlere zemin hazırlamamak için kontrollü bir toprak reformu üzerinde görüşülmeye başlandı. *"Tarımsal Dönüşüm Yasası"* adı altında yürürlüğe sokulan düzenleme öncelikle ordunun topraklar üzerinden kontrol sağlayarak ekonomik gücü kendi üzerine alma çabası olarak görüldü ve yasanın uygulanması yavaşlatıldı. 1976 yılında başlatılan proje üzerine toprak sahipleri ve tarım şirketleri yasayı kınayan ve komünistlikle suçlayan basın açıklamaları yaptılar. Artan baskılar üzerine yasa, toprak sahipleri ve şirketler lehine tekrar değiştirilerek etkisiz hale getirildi ve tamamen

[274] Dunkerley, **The Long War...**, s. 84-86; Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 75, 76.
[275] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 76.
[276] Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador: A Report on Current Political Events in El Salvador", London, 1977, s. 19; Öyle ki, neredeyse tüm din görevlileri hedef haline getirilmişti. 1980 yılının sonlarına doğru ABD vatandaşı kilise mensubu dört kadın Ulusal Muhafızlar tarafından kasıtlı bir şekilde tutuklanıp infaz edilmişlerdi. The Commission on the Truth for El Salvador, "Report of the Commission on the Truth for El Salvador: From Madness to Hope, the 12-Year War in El Salvador", 1993, s. 62-66.

gündemden düştü. Molina hükümeti yasayı gerçekleştiremediği için, umutlanan kırsal kesimin daha sert bir şekilde tepki göstermesine neden oldu. Bunun üzerine oligarşi tarafından desteklenen ORDEN kırsal kesimdeki tepkilere şiddet kullanımıyla müdahale etmeye başladı.[277] 1976 yılı Mart ayında gerçekleştirilen ve UNO tarafından boykot edilen yerel seçimler sonrası eski başkan adayı ve eski rektör Fabio Castillo ABD Kongresi'nde UNO'nun boykot açıklamalarına atıfta bulunarak El Salvador'da askerî diktatörlüğün oy hakkını tanımayarak halkın egemenliğini ve anayasal düzenin temelini ortadan kaldırdığını ve böylece diktatörlük rejimi tesis ettiğini, üniversite özerkliğini kaldırdığını, insan haklarına, bireysel özgürlüklere ve güvencelere saygı gösterilmediğini, kaybolmaların arttığını, işkencelerin arttığını, barışçıl gösterilere izin verilmediğini, sendikal hakların yok edildiğini, ordunun baskıcı bir örgüt haline geldiğini ve kuvvetler ayrılığının fiilen kaldırılmasıyla tüm gücün üst düzey subaylarda toplandığını dile getiriyordu.[278] İki taraflı şiddetin artmaya başladığı ve PCN'nin kitlelerin taleplerini karşılayamadığı bir ortamda gerçekleştirilen 1977 yılı seçimlerinde de hileler devreye girerek PCN oyların %67,3'ünü aldı[279] ve UNO'ya karşı yine üstünlük sağlayarak yönetimini devam ettirdi. Seçim sonucunda PCN adayı General Carlos Humberto Romero başkanlığa geldi. Seçimlerde sürekli olarak hileye başvuruluyor olmasının bir gelenek haline gelmesi, reformist ve barışçıl muhalefetin yasal yollardan ümidini kesmesine ve rejimle muhalefetin şiddet yoluyla çatışmasına neden oluyordu. Sert bir şekilde bastırılan olaylar sonrasında rejim çareyi yeniden sıkıyönetim ilan etmekte gördü.[280] 1977 yılının Kasım ayında 10 yıl önce de benzeri görülen *"Kamu Düzeninin Korunması ve Güvence Altına Alınması Kanunu"*nun yürürlüğe sokuldu. 1977 yılından itibaren hızlı bir şekilde paramiliter örgütlerin kırsal kesimdeki yıkıcı faaliyetleri artmış ve birçok reformist için ülkeyi terk etmekten veya devrimci yer altı örgütüne katılmaktan başka seçenek kalmamıştı. Yine de halk kesimlerinin rejimle olan mücadelesi devam ettikçe koalisyonlar büyümekteydi. Kilisenin bir kısmı ılımlı muhalefeti desteklerken, San Salvador Başpiskoposu Óscar

[277] Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador...", s. 6-8.
[278] Morgan, Czarnecki, Fraser, "Human Rights in Nicaragua, Guatemala, and El Salvador...", s. 44, 45; Almeida, **Waves of Protest...**, s. 118, 119.
[279] Krennerich, "El Salvador", s. 289.
[280] Dunkerley, **The Long War...**, s. 106, 107; Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador...", s. 29-31.

Arnulfo Romero ve grubu halk örgütlerinin faaliyetlerini de meşru görmekteydi. Dünya pazarında kahve fiyatlarının düşmesi, bazı dış yatırımcıların ülkeden çekilmesi, 1978 yılının ülke için kötü bir hasat yılı olması ve enflasyon oranları, tarım işçilerinin reel gelirlerinin azalmasına neden olduğundan 1978 yaz ayları devlet güçleri ile halk örgütlerinin şiddetli çatışmalarını körükledi. Nikaragua'da FSLN ve Somoza savaşının da etkileriyle ABD, El Salvador'da ılımlı muhalefeti canlandırmak için Carlos Romero hükümetinin demokratik tavizler vermesini talep etti. Sonuç olarak Başkan Carlos Romero 1979 yılının Mart ayında kamu düzeni kanununu yürürlükten kaldırdı. Bunun üzerine de devrimci halk örgütlerinin koordine ettiği kent grevleri kendini gösterdi.[281] 1979 yılı başında da *"Birleşik Halk Hareketi Cephesi"* (Frente de Acción Popular Unificada, FAPU) üyeleri Meksika Büyükelçiliği'ni ve bazı OAS ofislerini işgal ederek siyasi tutukluların serbest bırakılması talebiyle 150 kişiyi rehin aldı. İlerleyen aylarda da benzer işgaller yaşandı ancak Mayıs ayında Venezuela Büyükelçiliği işgali *"Devrimci Halk Bloku"*ndan (Bloque Popular Revolucionario, BPR) 14 üyenin ölmesiyle sonuçlandı. Oluşan protestolara FAPU da destek vererek öğrenci tutuklamaları ve köylü liderlerin öldürülmesine karşı 4 Ekim günü 12.000 kişiyle başkente yürüyüşe geçildi.[282]

3.3.1.4. 1979 Darbesi ve İç Savaş Süreci

Nikaragua'da FSLN'nin Somoza iktidarını devirerek başardığı devrim, El Salvador'da da tedirginliğe sebep olmuştu. Zira halk hareketleri ve kararlı kalabalıkların rejimleri devirebilme kapasitesine sahip olduğu anlaşılmıştı. 1979 yılının Eylül ayında da El Salvador oldukça karmaşık bir sürece girdi. Ülkede birçok yerde gerginlikler devam ediyorken San Salvador'da dört fabrika, işçiler tarafından işgal edildi ve halk örgütlenmeleri 1980 yılını *"kurtuluş yılı"* olarak ilan etti. FSLN devriminin etkileri, Romero'nun ülkede barışı sağlayamaması ve gerginliğin sürekli artması, 1979 yılının Ekim ayında gerçekleşen bir darbe ile sonuçlandı. Başkan Romero görevden alınmakla beraber orduda da kapsamlı bir tasfiye yapıldı.[283] Darbe

[281] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 78, 79.
[282] Helen Schooley, **Conflict in Central America**, Burnt Mill, Longman, 1987, s. 182.
[283] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 81; James Dunkerley, **Power in the Isthmus: A Political History of Modern Central America**, London, Verso, 1988, s. 379, 380.

ilk etapta başarıyla sonuçlanan *"demokratik bir devrim"* olarak yorumlandı.[284] Ancak yeni yönetim, rejim taraftarı aşırı sağcılar ile rejim karşıtı aşırı solcular karşısında kendini konsolide etmekte başarılı olamadı.[285] Darbenin gidişatının değişmesi ve ülkenin iç savaşa sürüklenmesinin nedeni ordu içerisinde 1979 yılı ortalarından itibaren başlayan ve birbirinden bağımsız ilerleyen üç farklı gruplaşmadan kaynaklanıyordu.[286] Cunta yönetimi iktidara geldiği süreçte nispeten kapsamlı bir temsilciler mekanizması kurarak kolektif bir yönetimi benimsedi. Amaç ülkede şiddete yönelen sol eğilimli toplumsal hareketleri tamamen fiziksel yollarla yok etmekten ziyade, askerî yöntemlerle kontrollü hale getirmekti. Hatta liberal muhalefet partilerinin taleplerini karşılayacak ve ekonomik krizi rahatlatacak reformları başlatarak ülkedeki kitlesel ayaklanmaların politik zemini zayıflatılmak isteniyordu. Cunta yönetimi ülkedeki şiddetin ekonomik sorunlardan kaynakladığı konusunda hem fikirdi. Buraya kadar yaşananlar darbenin birinci evresiydi. İkinci evre 1980 yılında ABD'nin PDC'ye destek vererek cuntada değişiklik yapmasıyla başladı. İlk cuntadaki reformlar prensipte korunsa da biçimlerinde değişikliğe gidildi. Reformların yürürlüğe sokularak toplumsal hareketlerin ve solun kademeli olarak söndürülmesi yerine yoğun bir isyanla mücadele ve kontrgerilla hamlesiyle solu ortadan kaldırma stratejisi

[284] Darbe sonrasında ilk olarak genç subayların yer aldığı reformcu grup uluslararası bir mesaj yayımlayarak durumu ve konumunu netleştirmek istedi. Mesajda Romero rejimi, insan haklarını ihlal etmek, yozlaşmak, ekonomik ve toplumsal bir felakete sebep olmak ve silahlı kuvvetler ile ülkenin adını lekelemekle suçlanıyordu. Öne sürülen bu olumsuz durumlar ülkede geleneksel hale gelen adaletsiz ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılardan kaynaklanmaktaydı. Seçim hileleri ve yetersiz kalkınma programları, *"egemen sınıfın atalarının ayrıcalıklarından"* ortaya çıkmıştı. Ordu şimdi şiddeti ve yolsuzluğu durdurmak, ORDEN'i feshetmek, insan haklarını garanti altına almak ve bütün ideolojik grupların katılacağı serbest seçimlere uygun koşulları oluşturmak için acil durum programı kabul edecekti. Nitekim bu ilkeler doğrultusunda genel af ilan edildi, sendikalara güvenceler sunuldu, toplantı ve ifade özgürlüğü sağlandı. Ayrıca tarım reformu, üretimi artıracak programlar ve tüm vatandaşların barınma, beslenme, eğitim ve sağlık haklarını yerine getirecek programlar hazırlanacaktı. Özel mülkiyet, toplumsal bir işlevi olması koşuluyla dokunulmaz olarak kabul edildi. Dunkerley, **The Long War...**, s. 129-131; Harald Jung, "The Civil War in El Salvador", **Political Change in Central America: Internal and External Dimensions**, ed. Wolf Grabendorff, Heinrich-W. Krumwiede, Jörg Todt, Boulder, Westview Press, 1984, s. 90, 91.

[285] Falcoff, "Cuba's Strategy in Exporting Revolution", s. 151.

[286] Gruplardan biri, anayasaya bağlı genç subaylardan oluşmakta ve ülkede ciddi reformların gerekli olduğunu düşünmekteydi. Bir diğer grup, ABD yanlısı bir şekilde kitlesel örgütlenmelerin önüne geçebilmek için sınırlı reformların yapılması gerektiğini öne sürmekteydi. Gruplardan sonuncusu ise eski Başkan Carlos Romero ve Albay Roberto D'Aubuisson'un yer aldığı ulusal polis ve oligarşi tarafından desteklenen ve tüm reformların bastırılması gerektiğini düşünen son derece tepkisel bir ekipten oluşuyordu. Jung, "The Civil War in El Salvador", s. 90; Cynthia J. Arnson, "The Salvadoran Military and Regime Transformation", **Political Change in Central America: Internal and External Dimensions**, ed. Wolf Grabendorff, Heinrich-W Krumwiede, Jörg Todt, Boulder, Westview Press, 1984, s. 100.

benimsendi. Sivil kanat bu yönelime karşı çıkmasına rağmen yeterince etkili olamadı. Mart ayında tarım reformunun yürürlüğe koyulmasıyla da üçüncü evreye geçildi. Reformun güvenli bir şekilde sürdürülebilmesi gerekçe gösterilerek ülkede sıkıyönetim ilan edildi. Diğer reformlarda olduğu gibi geniş kesimlere fayda sağlamayan bu reform sonucunda kitlesel eylemler hızlı bir şekilde kendini gösterdi. Başpiskopos Óscar Romero, PDC'nin planlarına karşı çıkarak rejimle olan mücadelesini arttırdı ancak bu mücadele Romero'nun ölümüyle sonuçlanacaktı. Böylece demokratik vaatlerle yönetime gelen cunta hükümeti, ılımlı reformist paradigmadan, darbe öncesinde de olduğu gibi paramiliter operasyonlar yürüten baskıcı askerî otoriter yapıya daha da sertleşerek geri dönmüş oldu. Bu durum beklenti içerisinde olan toplumun hızlı bir şekilde radikalleşmesiyle sonuçlanarak gerilla gruplarının güçlenmesine ve birleşmesine zemin hazırladı.[287] 1982 yılı Nisan ayında gerçekleştirilmesine karar verilen başkanlık seçimlerinde PDC ve PCN yine ön plandaydı. PCN, 18 yıl boyunca ülkedeki tek parti olmasının verdiği şebekelere güveniyor, PDC de Duarte'nin konuşmaları ile görünüm kazanıyordu. Bu arada iki parti daha seçimlerde belirdi. Bunlardan biri *"Milliyetçi Cumhuriyet İttifakı Partisi"* (Alianza Republicana Nacionalista, ARENA), diğeri de *"Demokratik Eylem Partisi"* (Acción Democrática, AD) idi.[288]

1981 yılında kurulan ARENA, 1979 cuntasında ve ölüm mangalarında yer alan Roberto D'Aubuisson liderliğinde sağ milliyetçi ve sert bir anti-komünist ideolojiyle devlet terörünü koordine eden şiddet yanlısı bir siyasi partiydi.[289] Bu doğrultuda 1982 yılı seçimlerine halk, şiddet ve tehditlerin gölgesinde katılıyordu. Öyle ki devlet memurlarına ve bazı fabrika işçilerine, attıkları oyları kanıtlamaları durumunda maaşlarının ödeneceği söylenmişti. Tüm baskılara rağmen seçime katılma oranının düşüklüğü ve seçim sonuçlarına yönelik farklı açıklamalar seçimlerin güvenilirliği

[287] Bu arada feshedileceği söylenen ORDEN görünümde dağıtılmış olsa da sadece isim değiştirmişti ve ordunun kontrolünde genel olarak ulusal muhafız biçiminde kontrgerilla operasyonları paramiliter bir şekilde devam ediyordu. Darbenin oluşturduğu bir başka değişiklik sürgünde olan devrik Başkan Napoleón Duarte'nin ülkeye geri dönmesiydi. PDC'nin başına geçen Duarte, başkanlık seçimleri için bir tarihin belirlenmesi durumunda cuntaya destek verebileceğini açıkladı. Dunkerley, **The Long War...**, s. 132-135, 143, 144.
[288] Dunkerley, **a.g.e.**, s. 202-205.
[289] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 22, 23.

konusunda kuşku uyandırmaktaydı.[290] PDC oyların %40,2'sini, PCN %18,6'sını alırken sürpriz bir şekilde ARENA %29,3'ünü almayı başardı.[291] 1982 yılı seçimlerinin kazananı Başkan Álvaro Magaña'nın cunta hükümeti sonrası bir ara geçiş dönemi rolünü üstlendiği söylenebilir. Ancak ARENA, PCN ve PDC sürekli olarak bir rekabet içerisindeydi. ARENA özellikle sağ muhafazakâr toprak sahibi grupların desteğine talipti fakat Roberto D'Aubuisson'un şiddet yanlısı demeçleri ve toplumsal kutuplaşmayı körükleyen parti tabanı, geniş desteğin ARENA'dan uzaklaşmasına da neden olmaktaydı. ABD'nin ise PDC ve adayı Duarte'yi desteklemesi, ABD yardımlarının koşulu olarak algılandı. 1984 yılı seçimlerine bu ortamda gidilirken, FMLN 1982 yılı seçimlerinde olduğu gibi seçimleri engellemeyeceğini duyurdu. Ancak FMLN'nin kontrolü altındaki bölgelerdeki aktif halk desteği neticesinde oylama yapılmadığı anlaşılmaktaydı. İkinci tura kalan seçimlerin[292] galibi ise Duarte oldu. Duarte ilk etapta iç savaşı bitirmeye yönelik barıştan ve diyalogdan yana bir portre çizerek beklentileri yükseltmişti. FMLN'nin 1984 yılı ortalarına kadar sürdürdüğü askerî kazanımları ve arttırdığı desteği karşısında Ekim ayında diyalog taleplerini kabul etti. Ancak, sağlanan ateşkes sonrası başlayan görüşmelerde hiçbir makul talebi bile tartışmaya yanaşmadan görüşmelerin çıkmaza girmesine neden oldu. Dolayısıyla hâlihazırda beş yıldır sürmekte olan iç savaşta diyalog ihtimallerinin oldukça azalmış olması sonraki beş yıllık ateşi daha körükledi.[293] Dahası, 1986 yılında yürürlüğe sokulan ekonomik paket ile halk üzerindeki ekonomik ağırlık daha da arttırıldı. Paket 14 yeni vergiyi içermekle beraber, elektrik ücretlerine artış getiriyordu. Bu durum halkın taleplerinin önemsenmediğine yönelik ciddi bir gösterge olduğundan zaten çatışma içerisindeki rejim-toplum gerginliğini önemli şekilde yükseltti.[294] Böylece 1989 yılı seçimleri Duarte'nin başarısızlıkla yönettiği süreç sonrasında ARENA'nın yükselişe geçerek ilk defa birinci parti çıkmasıyla sonuçlandı. PDC ve AD ittifak kurmasına rağmen oyların sadece %36,5'ini alabilmişti. ARENA ise

[290] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 20-22.
[291] Krennerich, "El Salvador", s. 281, 293.
[292] İkinci tur PDC adayı Duarte ile ARENA adayı Roberto D'Aubuisson arasında gerçekleşmişti. Duarte oyların %53,6'sını, D'Aubuisson ise %46,4'ünü almıştı. Krennerich, **a.g.e.**, s. 289.
[293] Dunkerley, **The Long War...**, s. 233-244.
[294] Department of Social Sciences Universidad de El Salvador, "An Analysis of the Correlation of Forces in El Salvador", ed. Richard Harris, çev. Kelley Swarthout, **Latin American Perspectives**, C. 14, No: 4, 1987, s. 441, 442; Joaquín Villalobos, "Popular Insurrection: Desire or Reality?", **Latin American Perspectives**, C. 16, No: 3, 1989, s. 16.

%53,8'lik bir orana ulaşarak, adayları Alfredo Félix Cristiani'nin başkanlığa geçmesini sağladı.[295]

3.3.1.5. Barış Süreci ve 2000'li Yıllar Sonrası Siyasal Sistemin Değişimi

1989 yılına kadar ve 1989 yılı içerisinde de görüşmelerden sonuç alınamamasının yanı sıra rejimin ölüm mangaları aracılığıyla kırsalda ve kentte şiddeti ve suikastları artış gösterdi. Böylece FMLN 1989 yılı Kasım ayının ilk haftalarında tüm imkânlarını seferber ederek genel saldırısını başlattı.[296] FMLN'nin genel saldırısındaki amacı rejimi politik bir çözüme sevk edebilmek için askerî bir üstünlük kurabilmekti. Bu bakımdan 1989 yılı saldırısı iki tarafın da birbirini yenemediği ancak FMLN'nin gücünü kanıtladığı bir süreç oldu. Rejimin, ülkede cereyan eden sabotajlara ve ulaşım blokajlarına daha fazla dayanamayacağı için müzakereleri başlatmaktan başka bir çaresi kalmamıştı.[297] İki yılı aşkın süren görüşmelerin sonunda 1991 yılında FMLN yasal bir siyasi parti statüsüne kavuştu[298] ve 1992 yılında imzalanan barış anlaşmasıyla iç savaş sona ermiş oldu. Barış süreciyle beraber FMLN'nin yasal siyasi parti haline gelmesi hem maddi kaynaklara hem de tabansal desteğe olan ihtiyacını arttırdı. Bu yüzden FSLN kadar olmasa da çareyi orta sınıf ve ilerici burjuvazi ile koalisyon oluşturma ihtimallerinde görmekteydi. Kırsal kesime de toprak, kredi, pazar ve teknik eğitim sağlayabileceğini göstermeye çabaladı. Kapitalizm ile mesafeli olabilmek adına bilhassa komünal üretim ve kooperatiflerin güçlendirilerek, halk ekonomisi/sektörü oluşturulmasının işaretlerini veriyordu.[299] Bu doğrultuda hedefleri sisteme entegre olup aynı zamanda sistemi reform etme üzerine şekillenmekteydi. Politik, kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda demokratikleşmenin sağlanması isteniyordu. Çoğulculuğun önemi vurgulanarak, ülke ekonomisinin 14 Aile tekelinden çıkarılması gerektiğini savunmaktaydılar. Onlara göre ülkede serbest piyasa ekonomisi bile mevcut değildi, sadece küçük bir oligarşi azınlığının tekeli mevcuttu. Dolayısıyla klasik ideolojinin savunduğu gibi üretim araçlarının ve toprakların tamamen devletleştirilmesini değil ama demokratikleştirilmesini hedefliyorlardı.

[295] Krennerich, "El Salvador", s. 290.
[296] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 53.
[297] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 116, 117.
[298] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 189, 190.
[299] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 14, 15.

Küçük üreticilerin ve kooperatiflerin güçlendirileceği halk sektörü de bu şekilde oluşturulacaktı. Ancak FMLN mevcut gücünün de farkında olduğundan ağırlığını başkanlık ve parlamento seçimlerine değil yerel seçimlere yönlendirmekteydi. Yerel yönetimlerde güç kazanarak taban çalışmalarını arttırmayı ve etkilerini genişletmeyi hedefliyorlardı.[300] Barış anlaşmasının ardından 1994 yılından itibaren tüm seçimlere katılım sağlanarak özellikle mecliste ve belediye başkanlıklarında önemli başarılar elde etmeye başlandı.[301] Katıldığı ilk 1994 yılı seçimlerinde ARENA'nın ikinci turda üstünlük sağlaması[302] FMLN için bir miktar hayal kırıklığıydı.[303] 1994 yılı seçimleriyle başlayan bir diğer gelişme de ülke seçimlerinin ağırlıklı olarak ARENA ve FMLN arasında gerçekleştiği fiilî bir iki partili sisteme evrilmesiydi. 2009 yılı seçimlerinde ise El Salvador tarihinde bir ilk gerçekleşti ve FMLN adayı Carlos Mauricio Funes Cartagena seçimleri kazanarak El Salvador Başkanı olmayı başardı.[304] Mauricio Funes FMLN'nin gerilla olarak savaşmayan ilk parti lideriydi. Seçim hazırlıkları sırasında sağlık, eğitim ve suçla mücadele programlarına ağırlık vererek adaletli vergi reformu konusunda vaatlerde bulundu. Karşısında yer alan ARENA Partisi ise yeterli argüman üretmekten uzaktı. Temel eleştirileri ülkenin yeni bir Venezuela olacağına yönelikti. Savaşlardan yorulmuş seçmene halen toplumsal çatışmanın mümkün olabildiği korkusunu yaymak istemekteydiler. Ancak FMLN ve Mauricio Funes bu eleştirilerin zeminsiz kalması için dış politikada Orta Amerika entegrasyonunu destekleyeceklerini ve ABD ile ilişkilerini güçlendireceklerini açıklamaktaydı. Bu yaklaşımla FMLN'nin herhangi bir kutuplaştırma veya cephe politikasında yer almadan demokratik prensipler doğrultusunda ilerleyeceğinin bir güvencesi verilmek isteniyordu. Dolayısıyla FMLN iktidarında toplumsal çatışmanın değil toplumsal barışın hedeflendiği vurgulanıyordu.[305] Seçimlerin ardından tam da bu

[300] Çangatin, **a.g.e.**, s. 28, 29, 36, 37.
[301] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 73, 74.
[302] İkinci tur seçimleri ARENA ile FMLN arasında gerçekleşti. Oyların %68,3'ünü ARENA alırken, FMLN %31,7 oranında kalmıştı. Ancak FMLN'nin yasal bir siyasi parti statüsüne kavuşarak katıldığı ilk seçimlerde bile ikinci tura kalabilmesini bir başarı olarak değerlendirmek mümkündür. Krennerich, "El Salvador", s. 290.
[303] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 112.
[304] FMLN oyların %51,32'sini, ARENA ise %48,68'ini almıştır. Tribunal Supremo Electoral República De El Salvador Centroamérica, "Memoria Especial Elecciones 2009", 2009, s. 87, (Çevrimiçi) https://www.tse.gob.sv/documentos/memoria-de-elecciones/memoria-elecciones-2009.pdf, 20.11.2021.
[305] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 95, 96.

amaçla Başkan Funes, *"çağdaş Latin Amerika tarihinin en kötü sivil katliamı"* olarak adlandırdığı 1981 tarihli *"El Mozote Katliamı"* sebebiyle 2012 yılında devlet kademesi olarak, *"Bu katliam için, Salvador devleti adına işlenen iğrenç insan hakları ihlalleri ve suiistimaller için kurbanların ailelerinden af diliyorum."* sözleriyle resmî özürlerini beyan etti.[306] 2014 yılı seçimlerinde de FMLN az bir farkla seçimleri kazanabilmiş olsa da[307] 2019 yılı seçimlerini kaybettiği için FMLN döneminin sonuna gelinmiş oldu.[308]

3.3.2. Siyasal ve Toplumsal Muhalefetin Kurumsal Konumu Açısından Siyasal Sistemin Durumu ve Meşruiyet Krizi

El Salvador birçok Latin Amerika ülkesi gibi azınlığın refahı ve çoğunluğun yoksulluğu gözlemlenen bir ülkedir.[309] Liberaller, El Salvador'un 1823 yılında bağımsızlığını kazanışının ardından uzun bir süre boyunca, ülkenin küresel ekonomiye entegre olabilmesi için serbest girişim ve ekonomik modernizasyonu savunmuştur. Bu bağlamda özellikle tarımsal ihracatın arttırılması hedeflenmiştir. Salvadorlu oligarşi, mestizoları ve yerli kitleleri gelişim sürecine engel görmelerine rağmen, önemli bir iş gücü olarak değerlendirmişlerdir. 19. yüzyıl başlarında ekonomisini ilk önce indigo ihracatına dayalı olarak geliştiren El Salvador, Avrupa'dan talebin kesilmesiyle, indigo yerine kahve ihracatına geçiş yapmış ve bu amaçla kahve üretimini elinde tutmak isteyen oligarşi, hükümet manipülasyonu ile mestizolar ve yerli toplulukların elinde bulunan kahve yetiştirmeye uygun arazileri ele geçirmiştir. Dahası, 1880'li yıllara gelindiğinde topluluk alanları tamamen yasa dışı ilan edildi. Böylece ortaya çıkan boş araziler hükümete yakın kahve üreticileri tarafından toplandı. Hükümetin çıkardığı avarelik yasasıyla da topraksız kalan köylüler kahve tarlalarında çalışmaya

[306] BBC, "El Salvador Head Apologises for 1981 El Mozote Massacre", 17.01.2012, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/news/world-latin-america-16589757, 22.08.2020. El Mozote Katliamı'na dördüncü bölümde değinilecektir.
[307] Tribunal Supremo Electoral República De El Salvador Centroamérica, "Memoria Especial Elecciones 2014", 2014, s. 144, 157, (Çevrimiçi) https://www.tse.gob.sv/documentos/memoria-de-elecciones/memoria-elecciones-2014.pdf, 20.11.2021.
[308] Tribunal Supremo Electoral República De El Salvador Centroamérica, "Memoria Especial Elecciones 2019", 2019, s. 124, (Çevrimiçi) https://www.tse.gob.sv/documentos/memoria-de-elecciones/memoria-eleccion-2019.pdf, 20.11.2021; David Marcial Pérez, "Nayib Bukele's Permanent State of Emergency", **EL PAÍS**, 21.03.2023, (Çevrimiçi) https://english.elpais.com/international/2023-03-21/nayib-bukeles-permanent-state-of-emergency.html, 20.04.2023.
[309] Anderson, "El Salvador: The Army As Reformer", s. 71.

zorlandı. Ülkedeki ilk köylü isyanları böyle başlamaktaydı.[310] Bu bakımdan şüphesiz El Salvador'un da diğer Orta Amerika ülkeleri gibi siyasal sistem olarak sömürge dönemlerinden etkilendiği söylenebilir. Bağımsızlık mücadelelerinin karizmatik lider figürleri etrafında toplanması, caudilloları 19 ve 20. yüzyıllarda iktidara taşımış ve iktidarın merkezileşmesine sebep olmuştur. Ayrıca bölgedeki ihracat ekonomisi yerel oligarşiyi güçlendirmiş ve aile yönetimlerinin etkisine girilmiştir. Erik Ching'e göre özellikle 1920'li yıllarda El Salvador siyasal sistemi toplumu bir bütün olarak ele alıp barışçıl çözümler sunmamış, devletin büyümesiyle gücün merkezileştiği ve patronaj-klientalizm olgusunun sağlamlaştırıldığı bir noktaya evrilmiştir.[311] 1930'lu yıllardan itibaren kurulan ordu ve oligarşi ittifakı, siyasal sisteminin temel özelliği olmuştur. Ordu; başkanlık ve kabine üzerinde kontrolü elinde tutarken, tarım oligarşisi de ekonomik alanın kontrolünü edinmiştir.[312]

Dönem itibarıyla tüm Latin Amerika ülkelerinin temel ekonomisi tarım bazlı olmasına rağmen, 20. yüzyılda El Salvador'un nüfusu gıda arzını aşacak seviyeye gelmiş ve ülkede kıtlık sorunu oluşmuştur. Ayrıca arazilerin kötü kullanımı ve tersine göç sorunları ile toprak reformu isteği konusundaki hareketlenmeler yükselmiştir.[313] Ancak isteksiz ve yetersiz girişilen reformlar, insanların önce umutlanmasına ardından ise hayal kırıklığı yaşamasına sebep olduğundan reform öncesinden daha olumsuz psikolojilere ve umutsuzluklara düşülmesine neden olunmuştur. Bu durum ılımlı sayılabilecek muhalif taleplerin şiddete kaymasına ve artmasına olanak sağlamıştır.[314] Ne var ki ekonomideki olumsuzluklara ve topraksız bırakılan köylülere rağmen Cynthia McClintock, *"Salvadorlu köylülerin yaşam standartlarında keskin bir genel düşüş olduğuna veya köylülerin geçimine yönelik bir tehdit olduğuna dair hiçbir kanıt olmadığını"* vurgulamaktadır. Bunu vurgulamasının sebebi, FMLN gerillaları ile yaptığı görüşmeler sonucunda öne sürdüğü argümanı desteklemektir. McClintock teorik çıkarımları, ekonomik araştırmaları ve yaptığı görüşmeler neticesinde El Salvador'daki gerilla ayaklanmasının iktisadi yoksunluklarla değil doğrudan siyasal

[310] Booth, Wade, Walker, **Understanding Central America...**, s. 137, 138.
[311] Ching, **Authoritarian El Salvador...**, s. 287.
[312] Jung, "The Civil War in El Salvador", s. 84, 85.
[313] Konuyla ilgili kapsamlı ampirik bir çalışma için bkz.: Durham, **Scarcity and Survival in Central America...**
[314] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 48.

sistemin baskısı ve şiddet kullanımıyla bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Herhangi bir şiddet içermeyen talep ve tepkilere hükümet tarafından gelen şiddet yanlısı baskı, muhalefetin yöntemlerini değiştirmesine ve şiddete şiddetle karşılık vermesine neden olmuştur.[315] Keza hatırlanacağı üzere 1960'lı yıllarda gelişen endüstri ile beraber ortaya çıkan işçi talepleri, rejimin kısa süreli ve kısıtlı olanaklar tanımasına neden olsa da sınırlı haklar ayrıcalık tanınan gruplarda tutulmuş ve ülkedeki sınıfsal ayrımcılık körüklenmiştir. Kentlerde tanınan sendikal haklar, kırsalda uygulanmamış, *"radikal"* olarak değerlendirilen sol gruplar ise sürekli baskı altında tutulmuştur.[316] McClintock'un argümanını destekler nitelikte *"Orta Amerika İşçileri Devrimci Partisi-El Salvador"*un (Partido Revolucionario de los Trabajadores Centroamericanos de Salvador, PRTC-S) kadın komutanlarından María Valladares, El Salvador iç savaşını ve ülke içindeki kaosu, politik baskıya, askerî diktatörlüğe, sosyal ve ekonomik adaletsizliğe bağlamaktadır.[317] El Salvador'da 1992 yılında kurulan *"Hakikat Komisyonu"*nun (Comisión de la Verdad para El Salvador), raporuna bakıldığında da bu kurumsal baskının 1930'lu yıllardan itibaren ordu, istihbarat ve güvenlik güçleri ile yakın ilişki içinde olan iş insanları ve toprak sahipleri arasında bir tür suç ortaklığı geliştirilerek ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu ortaklığın amacı, ülkeyi iddia edilen yabancı komplo tehdidine karşı savunmak adına sivil halk arasında *"yıkıcıları"* deşifre etmek olmuştur. Bir diğer deyişle devleti savunmak için iç karışıklığı kontrol etmek bir öncelik haline gelerek baskı arttırılmıştır.[318] Ülkede kamusal alan neredeyse tamamen kapatılmış ve sivil toplum oldukça baskı altına alınmıştır. Dolayısıyla sendikal hareketler sistematik bir şekilde şiddete maruz kalmıştır. Sonuç olarak 1972-1992 yılları arasında 1.000'e yakın sendika üyesi öldürülmüş ve bilinmeyen sayılarda üye kayıplara karışmıştı.[319] Öte yandan sistemin kapalılığı seçimler üzerinden perçinlenmekteydi zira seçimlerin varlığı sadece mevcut rejimin seçimi kazanması doğrultusunda geçerliliğini sürdürebiliyordu. 1972 ve 1977 yılı seçimlerinde PDC'nin başı çektiği koalisyon kazanan olmasına rağmen sert bir şekilde ortadan kaldırıldı. Destekçileri öldürüldü ve adaylar ülkeyi terk etmek zorunda

[315] McClintock, **Revolutionary Movements in Latin America...**, s. 167, 284.
[316] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 70-74.
[317] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 19.
[318] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 133.
[319] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 46.

kaldı.[320] Böylece 1970'li yılların ortalarında askerî rejim; kriz içerisindeki bir ekonomi sebebiyle hoşnutsuz işçiler, topraksız ve işsiz köylüler, kenar mahallelerde ötekileştirilmiş bir nüfus ile karşı karşıya olduğundan seçim hilelerini, insan hakları ihlallerini, siyasal şiddeti, baskı ve cinayetleri sistemli bir hale getirerek karşısındaki barış yanlısı muhalefetin şiddet yanlı hale gelmesine yol açtı. Rejimin elinde tuttuğu kontrollü örgütlerin yanı sıra devrimci örgütler ortaya çıkmakta ve büyümekteydi. Örgütsüz ancak memnuniyetsiz yığınların örgütlenme süreci de bu dönemde başladı. Dolayısıyla özellikle 1970'li yıllar devletin şiddetine, şiddetle karşılık verilmeye başlandığı bir dönem oldu.[321] Ülkedeki önemli bir sorun bağımsız gazetelere de izin verilmiyor oluşuydu. Böylece El Salvador'da rejimin baskısını ve insanlara yapılan infazları gündem edebilecek bir kurum da kalmamıştı.[322] Sadece gazeteler değil, televizyon ve radyo istasyonları da dahil olmak üzere tüm medya, ordu veya oligarşinin kontrolü altındaydı. Geriye çok kısıtlı sayıdaki gerillalara ait gizli radyo istasyonları kalmaktaydı.[323]

Bunların yanı sıra 1970'li yılların ortasından itibaren kilise görevlilerinin Kurtuluş Teolojisi ile yöneldikleri rejim karşıtı tavır, kiliselerin de birer direniş merkezi olmasına olanak tanıdığı için kitle hareketleriyle din insanları ortak mücadele içerisine girmişlerdi. Bu doğrultuda kilise radyosu ve binaları halka haberlerin servis edildiği önemli kaynaklar haline gelmişti. Tommie Sue Montgomery'nin henüz 1982 yılında yayımlanan çalışmasında giriş kısmını kaleme alan El Salvadorlu politikacı, üniversite personeli ve aynı zamanda 1979 yılı cuntasının üyesi olan Román Mayorga Quirós, El Salvador siyasal sisteminin *"gayrimeşru"* oluşuna dair özel başlık açmıştır. Bu başlık altında özellikle 1972 ve 1977 yıllarındaki seçimlerin hileli olması, tarım reformunun durdurulması[324], reformist partilerin siyasi katılımlarının reddedilmesi ve baskılanması, halk örgütlenmelerinin dağıtılması gibi sebeplerle halk nazarında askerî

[320] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 47, 48.
[321] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 77, 78; Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador...", s. 1, 2.
[322] Chomsky, **How the World Works**, s. 30, 31.
[323] Tommie Sue Montgomery, "The Church in the Salvadoran Revolution", **Latin American Perspectives**, C. 10, No: 1, 1983, s. 76.
[324] Örneğin 1981 yılında kurulan ARENA oligarşinin temsilcisi ve savunucusu bir konumda olduğu için toprak reformunu *"mülkiyetin solcu gerillalara"* geçmesi olarak değerlendirdiğinden karşı çıkmaktaydı. Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 12, 13.

iktidar biçiminde şekillenen rejimin meşruiyetini yitirdiğini vurgulamış ve insanların silahlı mücadeleden başka çare kalmadığına inanmasıyla devrimci örgütlenmelerin güçlendiğini ve kitlesel şiddetin başladığını eklemiştir.[325] Şiddetin sebebi ve sonucu olarak yargı sistemi de bağımsız işlememekteydi. İlk olarak tehdit ve cinayetler yargıyı etkisi altına almaktaydı. İkinci olarak anayasal bakımdan yargı sisteminin teknik sorunları bulunuyordu. Örneğin mahkemelerde savunma avukatı hakkına doğrudan izin verilmemekteydi. İşkence altındaki kişilerin verdiği itiraflar kanıt olarak kullanılıp, mahkûmiyet kararı verilebiliyordu. Medeni hukuk sistemi yozlaşmıştı ve siyasi vakaları kapsamıyordu. Bu haliyle El Salvador yargısı İngiliz Parlamentosu üyelerinin de vurguladığı üzere *"Ordu ne isterse, onu alır."* yapılanmasının bir parçası haline geldiğinden *"insan haklarının ihlali, fikirlerin bastırılması için bu hükümette esas"* olmuştu. Buna paralel olarak insan hakları ihlali de ülkenin her kurumunda ve her yerinde önemli bir sorundu. Hapishanelerde işkence ve tecavüzler yaşandığına dair bilgiler her daim yer almaktaydı.[326] Uluslararası Af Örgütü'nün 1984 yılında yayımladığı rapora göre de El Salvador ceza hukuku sistemi tamamen çökmüş durumdaydı. Rejim tarafından gerçekleştirilen yargısız infazları ve insan hakları ihlallerini soruşturmaya veya hükümet personelini kovuşturmaya teşebbüs eden az sayıdaki yargı mensubu aynı sonucu yaşayarak ya kayboluyordu ya da doğrudan suikasta uğruyordu. Avukatların da benzer baskılara maruz bırakılarak korkutulması sonucunda mağdur vatandaşlar kendilerini savunabilecek avukat bulmakta güçlük çekmekteydi. Çoğu hâkim ve savcı, tehditler üzerine davalardan çekiliyordu. Sonuç olarak ülkede hukuk sistemi tamamen çökmüş bir şekilde rejimin kontrolündeydi.[327] El Salvador'da ordu, devlet anlamına geliyordu. Yargı ordunun elindeydi, ülke topraklarının *"esas"* sahibi de orduydu.[328] Ordunun gayriresmî ve yasa dışı yan

[325] Román Mayorga Quiroz, Tommie Sue Montgomery, "Introduction", **Revolution in El Salvador: Origins and Evolution**, Boulder, Westview Press, 1982, s. 4.
[326] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 31, 32.
[327] Amnesty International, "Extrajudicial Executions in El Salvador: Report of an Amnesty International Mission to Examine Post-Mortem and Investigative Procedures in Political Killings, 1-6 July 1983", London, 1984, s. 17, 18, (Çevrimiçi) https://www.amnesty.org/en/documents/amr29/014/1984/en/, 22.03.2021.
[328] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 29; El Salvador ordusunun *"kontrolden çıktığına"* dair yorumlar 1989 yılında New York Times gazetesinde de kendini gösteriyordu: *"Reform ve ilerleme iddialarına rağmen, El Salvador'da hiçbir sivil hükümet orduyu kontrol etmiyor. (...) 14 Aile'nin yerini 14 savaş lordu almıştır."* Joel Millman, "El Salvador's Army: A Force Unto Itself", **The New York Times**,

paramiliter kurumları, yasama, yürütme, yargının dışında kalarak sivil hükümetleri bile manipüle eden kontrolsüz bir kurum olarak yükselmişti.[329] Ortaya çıkan otoriter niteliklerdeki oligarşik askerî yapı, ordu içerisindeki grupların yönelimine göre bürokratik askerî veya sadece askerî rejim olarak dönem dönem değişikliklere uğramıştır. İki dönemde de otoriter yapı korunsa da reformist subayların ağırlıkta olduğu süreçlerde toplumsal sorunlara biraz daha açık olunmuş, siyasal ve toplumsal sistem görece esnek bırakılmıştır. Ne var ki bu gruplar hızlıca tasfiye edildiği için otoriter askerî yapı ağırlıklı bir şekilde sistemi baskı, şiddet ve seçim hileleriyle kontrolü altında tutmuştur. Bu şekilde gerçekleşen kapalı otoriterleşme, karşısında farklı kesimlerin yöneldiği koalisyonlar ile oluşturulan şiddete dayalı toplumsal hareketleri ortaya çıkarmıştır.

3.4. Honduras Siyasal Sistemi

Üniter başkanlık sistemi ile yönetilen Honduras[330] 1982 yılında yürürlüğe giren son anayasası dahil olmak üzere bağımsızlığından bu yana Orta Amerika'da en çok anayasaya sahip olan ülke konumundadır.[331] 1825 yılında yürürlüğe giren ilk anayasa, İspanyol etkilerine sahip olmakla beraber hükümetin üç dalını oluşturmuştur. 1839 Anayasası ile Honduras hükümeti cumhuriyetçi ve halkın temsilcisi olarak tanımlanıp birey hakları güvencesi sağlanmış, 1865 Anayasası ile Honduras cumhuriyet olarak ilan edilmiştir. Ayrıca ilk defa habeas corpus hakkı teminat altına alınmıştır.[332] 1880 yılında yürürlüğe giren anayasa, Honduras siyasal sistemine, belediye özerkliği ilkesi ve devletin ekonomik kalkınmayı desteklemedeki rolü de dahil olmak üzere birçok yeni özellik getirmiştir. Önceki anayasalarda Roma Katolikliği devletin resmî dini ilan

10.12.1989, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1989/12/10/magazine/el-salvador-s-army-a-force-unto-itself.html, 04.05.2020.

[329] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 172, 173.

[330] OECD, "Honduras", 2016, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Honduras.pdf, 09.10.2021.

[331] Yürürlükte olan 1982 Anayasası, Honduras tarihindeki 15. anayasadır. Constitute Project, "Honduras", (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/countries/Americas/Honduras, 20.02.2019.

[332] Mark P. Sullivan, "Government and Politics", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 149, 150; Ministerio Público De Honduras, "Constitución De 1839", (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20100828220725/http://www.mp.hn/Biblioteca/constituciones/1839.htm, 11.06.2022; Ministerio Público De Honduras, "Constitución De 1865", (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20100829004814/http://www.mp.hn/Biblioteca/constituciones/1865.htm, 11.06.2022; Fitzgibbon, **The Constitutions of the Americas**, s. 467.

edilmişken, 1880 Anayasası ile kilise ve devlet ayrılmıştır. Policarpo Bonilla Vásquez'in başkanlığı sırasında yürürlüğe giren 1894 Anayasası, döneminin en ilerici metinlerinden biri olarak kabul edilmekteydi. Bu anayasa ile idam kaldırılıyor ve davalardaki iddialara koruma sağlayan basın, seçimler ve amparo yasalarını kapsayan yasaların statüsü yükseltiliyordu. 1924 Anayasası sosyal ve istihdam konularında yeni hükümler getirdi ve yasama organını, yürütme organı karşısında daha güçlü bir kurum haline getirmeye çalıştı. Ne var ki, Tümgeneral Tiburcio Carías Andino yönetiminde ilan edilen 1936 Anayasası ile yürütmenin yetkileri yeniden pekiştirilmiş, cumhurbaşkanlığı ve yasama görev süreleri dört yıldan altı yıla çıkarılmıştır. Ramón Villeda Morales'in başkanlığı sırasında ise 1957 yılında anayasa tekrar değiştirilmiş ve 1954 yılında yaşanan genel grev nedeniyle büyüyen ticaret sendikasının etkisiyle *"çalışma hükümleri"*[333] (labor provisions) getirilmiş, ayrıca seçim süreçlerini düzenleme amacıyla bir kurum oluşturulmuştur. 1982 yılında yürürlüğe giren son güncel anayasa ile de adil bir topluma ulaşmanın yolu olarak hukukun üstünlüğüne vurgu yapılmaktadır. Geçmişte yürürlüğe giren tüm anayasaların izlerini taşıyan 1982 Anayasası, Honduras tarihinin en gelişmiş anayasal metni olarak görülmektedir.[334] Bugüne kadar birkaç defa değişiklik yaşayan ancak halen yürürlükte olan metin; yasama, yürütme ve yargı ayrımı yaparak kuvvetler ayrılığını benimsemiş, başkan ve parlamento üyelerinin görev süresini 4 yıl olarak belirlemiştir. Aktif silahlı kuvvetler veya kilise görevlilerinin başkan adayı olması bu anayasa ile yasaklanmıştır.[335] Öte yandan Honduras'ta anayasalar ile beraber seçim sistemlerinde de değişimler gözlemlenmektedir. 1894 Anayasası eşit, gizli ve doğrudan oy hakkı sağlamış, 1954

[333] Çalışma hükümleri; sendikalar, ticari kuruluşlar ve halk arasında farklı iş birliği ve diyalog biçimleri de dahil olmak üzere, işçi haklarını korumaya ve geliştirmeye yönelik ticaret anlaşmalarında yer alan yükümlülüklerdir. International Labour Organization, "ILO Launches New Online Database on Trade Agreements That Include Labour Provisions", 26.01.2022, (Çevrimiçi) https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_835844/lang--en/index.htm, 23.05.2022.

[334] Sullivan, "Government and Politics", s. 149, 150.

[335] Kirk Bowman, "Republic of Honduras", **World Encyclopedia of Political Systems and Parties**, ed. Neil Schlager, Jayne Weisblatt, Fourth Edition, New York, Facts On File, 2006, s. 550-553; Tam metin için bkz.: Constitute Project, "Honduras 1982 (rev. 2013)", (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/constitution/Honduras_2013, 20.02.2019.

yılından itibaren de kadınlara seçme hakkı tanınmıştır. 1982 Anayasası itibarıyla da görev süresi biten başkanların ikinci defa seçilmesi yasaklanmıştır.[336]

Honduras, Orta Amerika'da iki partili sistemi koruyabilen iki ülkeden biridir.[337] Ancak şüphesiz bu partiler özellikle modern liderlik yapılanmasıyla kendi içerisinde önemli değişimlere uğramıştır.[338] Ülkedeki dikkat çeken bir durum da hükümet ve ordu arasındaki dönüşümlerdir. İktidar, sivil hükümet ve askerî hükümet arasında sürekli olarak el değiştirmiş olsa da, ordunun konumu her daim özerkliğini korumayı başarmıştır. Bu doğrultuda ordu, ülke güvenliğinin yanı sıra ülke içinde de asayişi sağlayacak olan polis ve istihbarat servisi gibi kurumların kontrolünü elinde tutarak, ülkede bütçeden, eğitime orduyu etkileyen tüm konularda söz sahibi olmuştur.[339]

3.4.1. Tarihsel Arka Plan

Bağımsızlığının ve Federal Cumhuriyetin dağılmasının ardından Honduras'ın birbirlerine bağlı olmayan şehir ve kasabaları merkezî bir yönetimin de eksikliği ile beraber hızlı gelişim gösteremedi ve 1870'li yıllara kadar ekonomik durgunluk ve toplumsal bir gerileme yaşadı. 19. yüzyıl sonlarına doğru ise ülkede liberaller etkin olmaya başladığından, Honduras'ın modernleşmesi adına finansman sağlanması için yabancı yatırımın ülkeye çekilmesi isteniyordu. O dönem liberaller en üst sınıfların zenginleşmeye başlamasıyla zenginliğin toplumun en aşağısına kadar inebileceğini düşünmekteydi.[340] Ancak politik istikrarsızlıklar ve parti içi bölünmeler ile beraber Birinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu olumsuz koşullar, ülkeyi henüz 20. yüzyıl

[336] Somoza, "Honduras", s. 399-404; Anayasada yasaklanmış olmasına rağmen 2018 yılında görev süresi bittikten sonra bir daha aday olamaması gereken Başkan Juan Orlando Hernández, yüksek mahkemenin 2015 yılında verdiği bir kararını gerekçe göstererek tekrar aday olabilmiş ve seçimleri kazanarak 2022 yılına kadar başkanlık görevinde bulunmuştur. Yıllar sonra ilk defa bir başkanın tekrar aday olabilmesi, anayasa ihlali suçlamasıyla tüm ülkede tepkilere neden olmuştur. Heather Gies, "Hondurans Vote in Controversial Presidential Election", **Al Jazeera**, 27.11.2017, (Çevrimiçi) https://www.aljazeera.com/news/2017/11/27/hondurans-vote-in-controversial-presidential-election/, 20.10.2018.

[337] Mevzubahis diğer ülke Nikaragua olmasından ötürü, Honduras'ın iki partili sistemde daha istikrarlı olduğu söylenebilir. Meyer, **Historical Dictionary of Honduras**, s. 358; McDonald, Ruhl, **Party Politics and Elections in Latin America**, s. 111.

[338] Anderson, "Central American Political...", s. 128, 129.

[339] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 42, 43.

[340] Leonard, **The History of Honduras**, s. 10, 41-61.

başlarında kısa süreli çatışmalara sürükledi. Örneğin 1915 yılında başkan olan Francisco Bertrand, halkın ve ABD'nin desteğine sahip olmamasına rağmen 1919 yılına gelindiğinde başkanlığı bırakma ve açık bir seçim düzenleme niyetinde değildi. ABD'nin araya girmesi ve eğer iktidardan çekilmezse bir müdahalenin kaçınılmaz olduğuna yönelik imada bulunmasıyla Bertrand görevinden çekildi. Ardından serbest seçim vaadiyle geçici olarak göreve gelen Francisco Bográn sözünü tutarak 1919 yılında seçimleri düzenlendi. Ancak adil koşullarda cereyan etmeyen seçimlerin kazananı *"Liberal Parti"*den (Partido Liberal, PL) Rafael López Gutiérrez oldu. 1919-1924 yılları arasında Gutiérrez yönetimi askerî harcamaları fazlasıyla arttırarak bütçeyi zora soktu ve 1920-1923 yılları arasında 15'ten fazla ayaklanma ve darbe teşebbüsü gerçekleşti. ABD'den gelen yoğun baskı üzerine ise 1923 yılı Ekim ayında dönemin şartlarına göre, görece adil ve demokratik sayılabilecek bir seçim[341] düzenlendi. Seçimlerde en çok *"Ulusal Parti"* (Partido Nacional, PN) adayı Tiburcio Carías Andino olmasına rağmen çoğunluğu sağlayamadığı için karar meclise kalmıştı fakat Gutiérrez sürekli olarak meclis kararını öteledi. UFCO'nun da desteğiyle başkanlığını ilan eden Carías Andino'nun bu kararı sonucunda çatışmalar cereyan etti. ABD'nin baskıları sonucu 1924 yılında tekrarlanan seçimlerde Andino adaylıktan çekildi, PL aday göstermeyi reddetti. Sonuç olarak PN adayı Miguel Paz Barahona başkan olarak yoluna devam etmiş oldu.[342] Barahona döneminde geçmiş yılların korkusuyla, muhalefet ve özellikle gazeteciler açısından baskı ağırlıklı bir süreç olsa da ülkede demiryolu yapımı gibi modernleşme süreçleri başlatıldı.[343] Ayrıca Paz Barahona'nın kişisel hırslarının asgariliği ve demokratik eğilimleri Honduras için nispeten sakin bir döneme neden oldu. 1928 yılı seçimleri de aynı şekilde sorunsuz bir şekilde düzenlendi ve Vicente Mejía Colindres dönemi başladı.[344] Bu arada 20. yüzyılın başından itibaren ülke siyasetinde PL ve PN olarak iki partili sistem resmî bir

[341] Bu seçimlere ek olarak 1928 ve 1932 seçimleri de dönemlerine göre adil değerlendirilmektedir. Somoza, "Honduras", s. 400.
[342] Richard L. Millett, "Historical Setting", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 23-26; Somoza, "Honduras", s. 414.
[343] Leonard, **The History of Honduras**, s. 97-100.
[344] Darío A. Euraque, **Reinterpreting the Banana Republic: Region & State in Honduras, 1870-1972**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1996, s. 55-57.

şekilde kurumsallaşmıştı.[345] Ülke siyaseti PL ve PN arasında el değiştirmesine rağmen, mutabık olunan nokta yabancı sermayenin varlığıyla modernleşen bir ülke oluşturmaktı. Bu doğrultuda 20. yüzyıl başlarında Honduras UFCO'nun kontrolü altına girmeye başladı. Ülke içindeki küçük yetiştiricileri alan UFCO, hükümet ile anlaşarak demiryolu hattı inşa etme yetkisi edindi ve böylece imtiyazlarını genişleterek 1929 yılı sonuna kadar 650.000 dönüm toprağa sahip oldu. Şirket bununla da kalmayıp 165 yetiştiriciyle daha dört yıllığına anlaşıp ülkede tarım üretiminin büyük bir kısmında söz sahibi haline geldi.[346] Bu dönem içerisinde ekonominin siyaseti yönlendirdiği söylenebilir. Zira meyve şirketleri, hükümetin sürekli verdiği imtiyazlar, yerel oligarşinin zayıflığı ve siyasal sistemin geniş kesimlere kapatılması sebebiyle ülke siyasetinde doğrudan etkili olmaya başlamışlardı.[347] Keza tarım ürünleri bu yıllarda halen ihracatın çok önemli bir kalemiydi ve devlet gelirleri kahve ve muz endüstrisi sayesinde yüksekti. Büyük şehirlerde elektrik, su, kanalizasyon, asfalt yol gibi altyapısal modernizasyonlar gerçekleştirildi. Başkent Tegucigalpa'da tramvay sistemi bile hizmete girmişti. Küçük bir hava kuvveti kurulmasıyla modernleşmeye başlayan ordu halen eğitimsiz ve yetersiz olsa da ulusal kontrolü sağlamak için önemli bir gelişmeydi.[348] Böylece Honduras Dünya Ekonomik Buhranı'nın gölgesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın küresel etkileri içinde yeni dönemine girmekteydi.

---

[345] Somoza, "Honduras", s. 400; PN başlarda zayıf olsa da 1910'lu yıllardan itibaren örgütlenmesini güçlendirdi ve 1920 yılıyla beraber ülkede etki sahibi olmaya başladı. Hazırladıkları program ile anayasaya bağlı kalınmasını, Orta Amerika Birliği kurulması için girişimlerde bulunulmasını, hükümetin siyasetten daha çok idari işlere yönelmesini, mali reform ve serbest seçimlerin sağlanmasını, sermaye ile emeğin ve *"Honduras halkı arasındaki uyumun"* korunmasını savunmaktaydılar. Meyer, **Historical Dictionary of Honduras**, s. 251, 358; Temelde zaten PN, PL'den ayrılarak ortaya çıkmıştı. PN'nin farkı, daha muhafazakâr bir tabanı konsolide ederek özellikle kırsaldaki toprak sahiplerinin desteğine sahip olmasıydı. Ayrıca UFCO bu bağlamda desteğini PN'ye veriyordu ve 20. yüzyıl ortalarından itibaren askeriyede modernleşmenin etkisiyle beraber *"ordunun partisi"* biçimini alacaktı. Gunson, Chamberlain, Thompson, **The Dictionary of Contemporary Politics...**, s. 239, 240; Anlaşılacağı üzere iki partinin birbirinden ideolojik olarak derin farklılıkları olmamakla beraber, politikalarındaki temel ayrıldıkları nokta orduyla olan ilişkileri olmuştur. PL anti-militarist bir yaklaşımla orduya karşı mesafeliyken, PN ordu ile doğrudan ittifak içerisinde olabilmek üzerine politikalar geliştirmişti. Bu açıdan iki parti aşırı zıt kutuplarda olmadığı gibi ilerleyen süreçlerde mevcut farklılıklar daha da azalacaktı. Sullivan, "Government and Politics", s. 172-175.

[346] Leonard, **The History of Honduras**, s. 84.

[347] Somoza, "Honduras", s. 400.

[348] Millett, "Historical Setting", s. 27, 28; Leonard, **The History of Honduras**, s. 102.

3.4.1.1. 1930'lu Yılların Buhran ve Savaş Ortamında Yükselen Popülist Otoriterlik: Carías Andino Dönemi

Honduras'ta Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkileri hemen hissedilmeden önce 1930 yılında hızlı bir ihracat rekoru ardından hızlı bir düşüş kaydedildi. Buhran derinleştikçe küçük çapta tepkiler ve ayaklanmalar kendini gösterse de kısa sürede etkisizleştirildi. Ekonomik ve toplumsal anlamda gergin bu ortama rağmen 1932 yılında nispeten barışçıl ve adil bir seçim ile beraber UFCO'nun desteklediği Tiburcio Carías Andino başkanlık görevine geldi.[349] 16 yıl başkanlığa devam edecek olan Carías Andino'nun, Honduras'ta sembolik anlamda 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçişin temsilcisi olduğu söylenebilir. Bununla beraber Andino'nun 1930'lu yıllar boyunca ekonomik buhrandan çıkmanın tek yolu olarak ulusal barış ve düzeni sağlamak olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir. Hatırlanacağı üzere Orta Amerika caudilloları 20. yüzyıl başından itibaren yüzyılın son çeyreğine kadar ekonomi, savaş, ulusal birlik ve bütünlük gibi kavramlara yönelik *"şok doktrini"* unsurlarının kullanıldığı argümanlar geliştirmiş ve politikalarına meşru bir zemin oluşturmaya çalışmıştır. Andino da benzer koşullar öne sürerek son 30 yılda liberallerin altyapı, kalkınma, eğitim gibi ilkelerden vazgeçip bütçeyi boş yere borca sokmasından ötürü kendisinin PN'de yer aldığını vurgulamış ve bütçe konusunda ciddi düzenlemelerde bulunmuştur. Bu amaçla devlet gelir ve giderleri dengede tutulmaya çalışılmış, devlet memurlarında veya maaşlarında azaltmaya gidilmiş, merkezî kontrolü arttırarak yerel harcamalara kısıtlamalar getirilmiştir. Oluşan bütçe fazlasıyla dış borçlar ödenerek borç yükü hafifletilmeye başlanmıştır.[350] İşçi hareketlerinden yana tavır sergilemediği için meyve şirketlerinin desteğini kazanarak, gücünü konsolide etmiş, korumacı ekonomi politikalarıyla iç ve dış finans çevrelerinde konumunu güçlendirmiştir.[351] Bu açıdan Honduras siyasetinde şahıs üzerinde şekillenen caudillo otoriterliğinin ve erken bir nepotizmin bu merkezîleşme süreciyle başladığı söylenebilir. Dolayısıyla Carías Andino dönemi *"ulusal çıkarlar"* öne sürülerek seçimlerin ertelendiği, muhalefete

[349] Richard Haggerty, Richard L. Millett, "Historical Setting", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 28.
[350] Leonard, **The History of Honduras**, s. 112, 113.
[351] Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 29.

baskının hapis, sürgün ve sansür ile belirginleştiği *"Kutsal Barış"* ironisiyle öne çıkmaktadır.[352] Zira özgürlüklerden fedakârlık edilen bu dönem, 1932 yılı öncelerine göre huzurun tesis edilmesi, politik konsolidasyonun ve istikrarın sağlanması sebebiyle kabul edilebilir bir çerçeveye yerleştirilmiş ve ülke içinde otoyol, okul, havaalanı, kamu binaları yapımı gibi hamleler olumlu karşılanmıştır.[353] Öte yandan dönem itibarıyla Honduras sahnesinde yeni bir aktör daha belirginliğini kazanmaya başlamıştır: Ordu. Honduras ordusu 20. yüzyılın ilk yarısında çevre devletlerin ordularına kıyasla oligarşi veya başka bir sınıfla sıkı ittifaklara veya koalisyonlara girmeyerek, ayrılmaz bağlar geliştirmedi. Böylece sınıflar arası bir ara bulucu konumda kalabilmeyi başarmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle beraber Honduras halkında politik baskınının azaltılması, medya sansürlerinin bitirilmesi ve iktidar değişikliklerine yönelik protestolar etkisini gösterdi. Barışçıl başlayan ve şiddete başvurulmaması için kontrollü bir şekilde izin verilen gösteriler hızlı bir şekilde çatışmaya dönerek ölümlerle sonuçlanmış olduğundan ülkedeki gerginlik sert bir şekilde yükseldi. Protestocular ev hapsine alınıp, kamu hizmetlerinden mahrum bırakılarak cezalandırıldılar.[354] Yine de 1933-1949 yılları arasında başkanlık yapan Carías Andino'nun döneminde James Dunkerley'e göre Orta Amerika konjonktüründe ele alındığında örneğin Guatemala'da Başkan Jorge Ubico'ya kıyasla baskı ve şiddet daha azdı.[355] Nitekim 1947 yılında Andino'nun 1949 yılından itibaren yönetimi bırakacağını açıklaması ise tansiyonu düşüren karar oldu. Mirasını devam ettirebilmek adına PN adayı ve aynı zamanda savaş bakanı olarak görevde olan Juan Manuel Gálvez'i destekledi. Zaten seçimler adil şartlarda, demokratik bir düzeyde gerçekleştirilmedi ve PL birçok konuda kısıtlandı. Sonuç yine PN lehine oldu ve Juan Manuel Gálvez başkanlığa seçildi.[356]

---

[352] Steve Lewontin, "'A Blessed Peace': Honduras Under Carías", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 85-88.
[353] James A. Morris, **Honduras: Caudillo Politics and Military Rules**, Boulder, Westview Press, 1984, s. 8, 9, 61, 62; Leonard, **The History of Honduras**, s. 112, 113; Donald E. Schulz, Deborah Sundloff Schulz, **The United States, Honduras, and the Crisis in Central America**, Boulder, Westview Press, 1994, s. 16-18.
[354] Leonard, **The History of Honduras**, s. 112, 113, 127-131.
[355] Dunkerley, **The Long War...**, s. 19.
[356] Leonard, **The History of Honduras**, s. 131; Morris, **Honduras...**, s. 9, 10; Ulusal Parti adayı Juan Manuel Gálvez'in oyların %99,8'ini alması, seçimin adilliği konusunda fikir vermektedir. Somoza, "Honduras", s. 415.

3.4.1.2. 1950'li Yıllarda Siyasete Giren İki Yeni Aktör: İşçiler ve Ordu

Başkanlık görevini üzerine alan Juan Manuel Gálvez, daha ilk günlerden halkçı bir portre çizmek için Andino'dan farklı hareket etmeye başladı. Ön bir hazırlığı ve korumaları olmadan basın konferansı düzenleyerek kendisinin *"gömlekli bir başkan"* olduğunu beyan etti. Başkanlık sarayına taşınmadı ve her gün berberine uğrayıp *"işe"* yürüyerek gitmeyi tercih etti. Andino'nun son yıllarındaki toplumsal olaylardan sonra Manuel Gálvez'in halkın sempatisini kazanmak için çabalaması, rejimin geçmişten dersler çıkararak temkinli davrandığını göstermektedir. Başkanlığı boyunca Manuel Gálvez sıklıkla tarım fuarlarına, okul ve spor etkinliklerine katılıp insanlarla sohbet ederek halkın içerisinde bulunmuştu. Daha da önemlisi, çevredeki uzak bölgeleri ziyaret etmek için uçakla seyahat ederken yanına sadece pilotunu almıştı. Dolayısıyla siyaset bu tonda devam ederken ülke genel olarak barış içerisinde düzenli günler geçirdi. Andino'dan devralınan altyapısal programlara devam edilerek, bütçe dengesine de özen gösterildi. Ayrıca eğitim için kamu bütçesinden arttırılmış düzeyde kaynak ayrıldı. Öte yandan yeni yönetim işçilere yönelik yasa hazırlayarak asgari ücret, sekiz saatlik iş günü, ücretli tatil günleri, iş kazalarına yönelik sınırlı işveren sorumluluğu, kadın ve çocukların istihdamı için düzenlemeler getirdi. Para piyasalarında regülasyonların yanı sıra yatırımların arttırılabilmesi için Honduras Merkez Bankası ve Ulusal Kalkınma Bankası gibi modern kuruluşların açılışı yine bu dönemde yapıldı.[357] Bu bakımdan Gálvez'in de Andino'ya benzer sembolik bir anlamı bulunmaktadır: Geleneksel endüstrinin ve oligarşinin sona ermesi.[358] Böylece önü açılan yeni dış yatırımlar sayesinde ekonomik üretim yelpazesinde çeşitlilik arttırılarak işlenmiş gıda yoluyla tarımda endüstrileşme hızlandı ve kimyasal üretim ile tekstil imalatında canlılık başladı.[359] Ayrıca sivil toplum konusunda da gelişmeler etkili olmaya devam etti. Özellikle geçmişteki protestoların nedenleri unutulmayarak, basın özgürlüğü konusunda önemli iyileştirmeler yapıldı ve hükümetin resmî yayını dışında üç gazete daha yayın hayatına başladı. Politik tutuklular serbest bırakıldı, sürgünlerin ülkelerine dönmesine izin verildi. Öte yandan siyasi partilere organize olabilmeleri

[357] Leonard, **The History of Honduras**, s. 132; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 32, 33.
[358] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 18, 19.
[359] Morris, **Honduras...**, s. 10.

için serbestlik tanındı. Böylece PL de tekrar aktif hale gelerek örgütlenmeye başladı. Rejimin her alanda yaptığı bu iyileştirmeler neticesinde ülkedeki toplumsal gerginlik son derece azaldı. Yine de Guatemala'nın etkisiyle Honduras işçileri, çevre ülkelere göre görece iyileştirilmiş durumda olmalarına rağmen, 1954 yılı ortalarında seçimlere az bir süre kala ülke tarihindeki en büyük genel greve başladı. Bir domino etkisiyle büyüyen ve taleplerini sıralayan işçiler, hükümet ile pazarlığa başlayarak taleplerinin tamamı olmasa da bir kısmını elde etmeyi başardı. Fakat olaylar sonrasında bazı işçi liderlerine hapis ve sürgün kararı verildi. Birkaç ay sonra gerçekleşen seçimlere Manuel Gálvez katılmazken Andino PN'den tekrar aday oldu. Şüphesiz Honduras Andino'nun bıraktığı gibi değildi. Bu arada PN içinde de bölünme yaşanmış ve *"Ulusal Reform Hareketi Partisi"* (Movimiento Nacional Reformista, MNR) kurulmuştu. MNR'nin kurulması ülke içindeki komünist grupları heyecanlandırarak *"Honduras Komünist Partisi"*nin de (Partido Communista de Honduras, PCH) kurulmasına[360] zemin oluşturdu. Ancak büyük toprakların dağıtılmasını, yabancı şirketlerle yapılan sözleşmelerin gözden geçirilmesini, tüm arazi, maden ve kamusal hizmetlerin kamulaştırılmasını öngören programları sebebiyle 1954 yılı seçimleri öncesinde geçici Başkan Vekili Julio Lozano Díaz tarafından yasaklandı. MNR ise, seçime katılsa da %21,1'lik oy oranıyla sonuncu parti olabildi. PL adayı Ramón Villeda Morales ise oyların %48,1'ini alarak seçimi kazanmıştı.[361] Seçimi kazanan olmasına rağmen PL oyların salt çoğunluğunu alamadığı için Ramón Morales göreve gelemedi ve kararı meclisin vermesi gerekiyordu. Meclise giren MNR, Morales'in başkanlığını kabul etmedi. Bu arada Başkan Manuel Gálvez ise sağlık sebebiyle Miami'de olduğu için yerine Lozano Díaz vekâlet etmekteydi. Dolayısıyla son karar yüksek mahkemeye kalmıştı fakat partiler bu duruma da sıcak bakmıyordu. Beklenmedik bir şekilde Başkan Vekili Lozano Díaz meclisi feshederek yeni seçimler yapılana kadar üç büyük partinin temsilcilerinin yer alacağı bir kabine kurduğunu ilan etti. Yönetimin devralınmasıyla Lozano Díaz bir kalkınma programı başlatmak istedi.

[360] PCH ilk defa 1927 yılında yapılanmış olsa da o dönem Latin Amerika'da gelişen komünizm karşıtı tutum ile etkinliğini sürdürememiştir. 1954 yılında tekrar kurulmuş, seçimlere alınmamış ve 1957 yılında tekrar yasa dışı olarak ilan edilmiştir. Morris, **a.g.e.**, s. 77; Suyapa G. Portillo Villeda, **Roots of Resistance: A Story of Gender, Race, and Labor on the North Coast of Honduras**, Texas, University of Texas Press, 2021, s. 56-72.

[361] Leonard, **The History of Honduras**, s. 133, 141, 142; Somoza, "Honduras", s. 415.

Programda uluslararası krediler alarak yatırımların teşvik edilmesi ve vergi artışları söz konusuydu. Ancak PN yeni kredilerin ülke kaynaklarını sömüren yabancı şirketlerin artmasına sebep olacağını öne sürerek programı reddetti. Ayrıca vergi artışlarından da ülkedeki sınırlı oligarşi şikâyetçi oldu. Bunların yanı sıra işçilere örgütlenme ve grev hakkı tanıyan, asgari ücretlerde, çalışma saatleri ve şartlarında iyileştirme sağlayan bir iş yasası daha hazırlandı. Bu yasa Lozano Díaz'ın en azından işçilerden destek almasını sağlamaktaydı ancak yasanın iki sorunu bulunmaktaydı. İlk olarak şirketlere lokavt hakkı da tanınıyordu, ikinci olarak ise diğer maddeler şirketlere uygulattırılamamaktaydı. Böylece işçilerin desteği uzun ömürlü olmadı.[362]

1955 yılında ülkeyi vuran kasırga ve seller UFCO arazilerini olumsuz etkileyip, birçok ekim alanı kullanılamaz hale geldiğinden yaklaşık 10.000 işçinin işten çıkarılabileceği öngörülmekteydi. Bu durumun yeni bir grevi daha tetiklememesi için hükümet ile UFCO anlaşmaya oturdu. 62.000 dönüm arazi bağışlanması karşılığında en fazla 3.000 işçinin işten çıkarılabileceği belirtildi. Çıkarılanlar da kamu işlerinde görevlendirilecekti.[363] Bir süre dengeli politikalar izleyen Lozano Díaz seçimleri erteleyerek kendi partisini kurdu. Başkentte oluşan protestolar üzerine diğer partilerin faaliyetlerine sınırlandırma getirerek 1954 yılı seçimlerinin kazananı Ramón Villeda Morales'i 1956 yılında tutuklayıp sürgüne yolladı. Lozano Díaz 1956 yılı Ekim ayında kurucu meclis ve anayasa seçimleri düzenleyerek iktidarını meşru bir zemine oturtmak istese de diğer partiler seçimi boykot etti. Boykot edilen seçime rağmen sonuçlar oldukça hileli oldu ve Díaz'ın partisi oyların %90'ını aldığını iddia ederek, oluşturmak istediği meşruiyeti tamamen kaybetti. Ekim ayı sonlarına doğru ordu komutanları ve hava kuvvetleri akademisi, eski başkanın oğlu Binbaşı Roberto Gálvez ile beraber bir cunta oluşturarak yönetime el koydu.[364] 1960'lı yıllar yaklaşırken Honduras toplumu UFCO'nun modernizasyon başlattığı tarım endüstrisi, ihracat ekonomisi ve son

[362] Leonard, **The History of Honduras**, s. 142, 143; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 34, 35; Euraque, **Reinterpreting the Region and State...**, s. 71-73.
[363] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 24.
[364] Leonard, **The History of Honduras**, s. 142-144; Bu olayın Honduras tarihinde önemli kırılma noktalarından birini ifade ettiğini vurgulamak gerekmektedir. 1940 ve 1950'li yıllardaki profesyonelleşme yönündeki dönüşümler etkili olarak ordunun kendi karakterini kazanmasını sağlamış ve modernleşen ordu politik sürecin *"kötü"* gidişatına müdahale ederek öne çıkmıştır. Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 36; Morris, **Honduras...**, s. 11, 12, 35; Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 25, 26.

dönemin görece reformist ve özgür ortamında iki değişim yaşamıştır. İlk olarak tarımdaki teknolojik gelişmeler geleneksel tarım işçilerinin işsiz kalmasına neden olduğundan kentlere göçü arttırmış ve ekonomik açıdan olumsuz süreçleri hazırlamıştır. Öte yandan endüstrileşme süreci şirketleşme ve kurumsallaşmayı beraberinde getirdiğinden teknokrat, avukat, diş hekimi, mühendis, muhasebeci, muhabir, eğitimci, küçük tüccar ve iş insanı gibi büyüyen bir orta sektör üretmeye başlamıştır. Bu orta sektör kendi halk örgütlenmelerini oluşturarak PL ve PN'ye katılmış ve *"yaşlanmış"* liderlerden yana memnuniyetsizliklerini belli etmişlerdir.[365] Dolayısıyla 1956 yılı darbesi dönüşmekte olan toplumla beraber ordunun yeni karakterini gösterir niteliktedir. 1930'lu yıllardan bu yana endüstrileşmenin getirdiği reform süreçleri, yavaşlasa veya dursa bile, talepkâr bir işçi ve orta sınıf oluşturmakla beraber ABD yardımlarının başlamasıyla eğitimli bir askeriyenin de kurumsal olarak oluşmasına zemin hazırlamıştır. 1956 yılında ordudaki yeni nesil, ulusçu ve reformist subaylar ilk defa öne çıkarak Honduras siyasetine doğrudan müdahil olmuşlardır. Böylece yönetime ilk defa el koyan ordu, yönetim sürecinde ısrarcı olmayarak 1 yıl içerisinde, 1957 yılı Ekim ayında seçimlere gitmeyi tercih etmiştir. Seçimlerin kazananı 1954 yılında olduğu gibi tekrar PL olmuş ve Ramón Villeda Morales gecikmeli de olsa başkanlık koltuğuna oturmuştur.[366]

Bu ortamda neredeyse 25 yıl sonra iktidara gelen PL ve başkan seçilen adayı Ramón Morales her kesimin yararına olacağını öne sürdüğü bir kalkınma programı başlattı. *"Uluslararası Para Fonu"* (International Monetary Fund, IMF) desteği ile ulusal para biriminde istikrar sağlandı. Uluslararası fonlar aracılığıyla büyük şehirler ve sahil hatları boyunca otoyollar inşa edildi. Yerli ve yabancı sermaye için vergi indirimleri ve yatırım garantileri için güvence verildi. Ücret, çalışma saatleri, çalışma koşulları, tatiller, işçi tazminatı, kıdem tazminatı ve doğum izni konularında işçi haklarını garanti altına alan yeni bir ulusal iş kanunu yürürlüğe girdi. Bu kanun ayrıca işçi ve işveren arasındaki anlaşmazlıkları çözmek üzerine bir mekanizma da oluşturmakla yükümlüydü. 1959 yılına gelindiğinde yeni bir sigorta kanunu

[365] Leonard, **The History of Honduras**, s. 135-138.
[366] Leonard, **a.g.e.**, s. 144; Somoza, "Honduras", s. 410; Euraque, **Reinterpreting the Region and State...**, s. 73, 74.

hazırlanarak, işsizlik, sağlık, yaşlılık, annelik, kazalar, maluliyet ve ölüm hallerine yönelik güvenceler oluşturuldu.[367] Elbette ki rejimdeki *"tüm kesimleri"* memnun edebilmek toplumun doğasına aykırı bir durum olduğundan Ramón Morales'in politikalarının işçilere *"fazla"* taviz olduğunu düşünen oligarşi kesimleri, işçilere öfke beslemeye başladı. Dengeyi sağlamak adına 1958 yılında muz işçilerinin küçük çaplı bir grevinde işçilerden tavır alarak ücretlerinin arttırılmasını destekledi. Bunun yanı sıra kırsalda oluşan bir arazi meselesinde de toprak sahibi lehine çözüm getirmeyi tercih etti.[368] 1962 yılı Tarım Reformu Yasası ile köylülere kamu arazileri dağıtılması bile toprak sahiplerini öfkelendirdi. Keza ekilmemiş araziler için bir vergi çıkarılması da gündemdeydi. Dolayısıyla yasa, arazilerin kullanılmasını teşvik ediyor aksi halde kamulaştırılmasını veya vergilendirilmesini öngörüyordu. Ancak yasaya ABD ve UFCO'dan büyük tepkiler gelmekle kalmadı, tepkiler somutlaştırılarak, yardımların ve faaliyetlerin durdurulması noktasına getirildi. Köşeye sıkıştırılan Morales yasayı tepkiler doğrultusunda tekrar düzenledi ve yeni yasada kamulaştırmaların önüne geçilmiş oldu. Böylece tarım reformunun hiçbir etkisi kalmadı.[369] Morales ABD'nin desteğini tekrar kazanabilmek için, Fidel Castro ile irtibatta olduğuna yönelik iddialar üzerine ABD'nin Küba üzerindeki müdahalelerini destekledi ve halkı komünizme karşı uyarmaya başladı. Zaten daha 1959 yılında yapılan reformlardan rahatsız olan çevre devletlerin etkisiyle hem PN hem de polis teşkilatında Morales'e yönelik tepkiler oluşmuştu. Bu tepkilerin bazıları saraya yönelik ayaklanmalarla sonuçlandığı için Morales PN ile bağlantıları olan ve Savunma Bakanı Albay Oswaldo López Arellano kontrolündeki polis teşkilatını lağvederek, hükümet ve adalet bakanlığının yetkisi altında hareket edecek 2.000 kişilik yeni bir sivil kolluk kuvveti oluşturdu. Yeni bir sivil muhafız birimi oluşturulması ordudaki bazı grupların hoşuna gitmemişti. Ayrıca sağ eğilimli gruplar hükümeti komünizmin üzerine yeterince gitmemekle suçlarken, sol gruplar da işçiler için yeterince iyileştirmeler yapılmadığından şikâyetçiydi. Böylece tüm kesimlerin memnuniyetiyle yola çıkılan hükümet programında neredeyse her kesimin farklı bir hoşnutsuzluğu ortaya çıktı. Her ne kadar Morales denge

[367] Leonard, **The History of Honduras**, s. 144, 145; Morris, **Honduras...**, s. 37, 38; Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 27, 28.
[368] Leonard, **The History of Honduras**, s. 144-146; Morris, **Honduras...**, s. 38, 39.
[369] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 28-30.

politikalarıyla toplumdaki çatışmaların önüne geçmeye çalışsa da, konjonktür bilhassa Soğuk Savaş dönemi sebebiyle elverişli değildi.[370]

3.4.1.3. Darbelerin Gölgesinde Gelişen Sivil Toplum

Savunma Bakanı Albay Oswaldo López Arellano'nun elinde tuttuğu polis teşkilatının lağvedilmesiyle oluşan gerginlik rejimin gidişatını değiştiren yegâne unsurlardan biridir. 1963 yılında seçimler düzenlenecekken PL, Morales'ten daha fazla sosyal reform yanlısı ve ordunun özerk statüsünün sona erdirilmesi için kampanya yürüten bir aday belirlemişti. PN ise yüksek mahkeme başkanlığı yapmış olan uzlaşmacı bir aday ortaya çıkardı. Ne var ki seçimden 10 gün önce López Arellano tüm devlet kademelerini ele geçirerek yüzlerce vatandaşın ölmesine sebep olduğu bir darbe düzenledi. Hızlı bir şekilde patronaj yoluyla merkezî otoritesini güçlendirdi ve ulusal bütçenin kontrolünü eline aldı. Darbenin gerekçesi olarak radikal unsurların varlığı gösterildiği için sol gruplar ve örgütlenmeler komünizm suçlamasıyla dağıtıldı. Toprak reformu için kurulan tarım enstitüsüne ayrılan bütçe iptal edilerek, tarım reformu askıya alındı. Esasen o döneme kadar Honduras'ta geniş bir halk örgütlenmesi bulunmadığı halde Arellano'nun bu politikaları köylü örgütlenmelerin artmasına neden oldu. Arellano PN'yi de kendi çıkarları doğrultusunda düzenleyerek iki partili seçim sistemini devam ettirme niyetini gösterdi. Bu açıdan darbe, partili seçim sisteminin kaldırılmadığı askerî bir rejime geçiş sinyalleri veriyordu. Bir bakıma bu imajın yumuşatılması adına 1965 yılında sonucu belli bir seçim düzenlendi. Seçimlerin hileli olduğuna yönelik suçlamalara rağmen PN, %55,1 oranında oy alabilmişti. PL ise %44,9 oy oranı ile ikinci partiydi. Seçim sonuçları liberaller tarafından boykot edilse de herhangi bir sonuç alınamadı.[371]

López Arellano'nun inşa etmeye çalıştığı rejime PL dışında iş ve işçi liderlerinden de tepkiler gelmeye başladı. 1968 yılı Nisan ve Mayıs ayında liderler; başkan, kabinesi ve askerî komutanlar ile görüşerek ülkedeki sosyoekonomik gelişme ve bürokratik yolsuzluklar konusunda eleştirilerini bildirdiler ve rejimin siyasal ve

[370] Leonard, **The History of Honduras**, s. 144-146; Morris, **Honduras...**, s. 38, 39.
[371] Leonard, **The History of Honduras**, s. 144-148; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 37, 38; Morris, **Honduras...**, s. 39-41; Somoza, "Honduras", s. 411.

sosyal açılardan kapanmaması için tüm sektörlerin ulusal kalkınma planlarına dahil edilerek görüşlerin alınmasını talep ettiler. Arellano herhangi bir tepki göstermeden görüşleri değerlendirmeye alacağını belirtti. Fakat bir taraftan da ABD'nin komünizmle mücadele gündemine yönelik olarak 1961 yılında başlatılan İlerleme için İttifak programının kapsamına alınmak Arellano için önemli bir kaynaktı. Bu yüzden olası *"aşırı"* hareketlere izin verilmemesi gerekmekteydi[372] ve 1968 yılı Eylül ayında başlayan genel grev sebebiyle olağanüstü hâl uygulamasına geçildi, baskı yoluyla grev dağıtıldı.[373] Rejimin başarısız politikaları neticesinde ülkenin sürüklendiği iktisadi ve toplumsal gerginlik 1969 yılında Futbol Savaşı ile de had safhaya yükseldi. Ancak bu gerginlik El Salvador'a yöneltildiğinden, Honduras halkı tepkisel olarak hızlı bir vatanseverlik geliştirerek savaş sırasında ordu ile birlik oldu. İşçi ve köylüler ülkelerini korumak için askere alınmayı talep etti. Binlerce sivil vatandaşın katıldığı yerel savunma birlikleri ortaya çıkarak sınır güvenliğine yardımcı olmaya başlandı. Ordu ve subaylar da kırsaldaki köylülerin durumuna tanıklık ederek empati geliştirebildi. Böylece iç çekişmeler bir süreliğine askıya alınmış olsa da, iki ülke arasındaki savaşın sona ermesinden sonra kriz tekrar kendini gösterdi. Toplumsal talepler gayet açıktı: Serbest ve açık seçimlerin düzenlenmesi, ordunun tekrar yapılandırılması ve yeni ekonomik programların yürürlüğe sokulması. Bunun yanı sıra savaş öncesine göre değişen bir durum ordu saflarındaydı. Artık alt düzey subaylar da geniş kesimlerin taleplerine sıcak bakmaktaydılar ve üstlerine karşı memnuniyetsizlikleri vardı. Böylece ast ve üst arası ordu kademelerinde çatlaklar kendini gösterdi.[374] Bu arada öne sürülen taleplerin bir program dahilinde oluşturulması amacıyla işçi, köylü ve iş dünyası temsilcileri *"Ulusal Birlik Planı"* hazırlayıp Arellano'ya sunabilmek için bir dizi toplantı gerçekleştirdi. Plana göre serbest seçimler düzenlenecek ve koalisyon hükümeti kurulacaktı. Bu amaçla Honduras tarihinde görülmedik bir şekilde PL ve PN 1971 yılı Ocak ayında bir anlaşma imzalayarak Mart ayında gerçekleştirilecek seçimlerin ardından ulusal birlik hükümeti kurma konusunda mutabakata vardılar. Kurulacak olan bu hükümet teknik eğitimin güçlendirildiği bir tarım reformu

[372] Leonard, **The History of Honduras**, s. 146-148; Morris, **Honduras...**, s. 40, 41.
[373] Euraque, **Reinterpreting the Region and State...**, s. 77.
[374] Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 39-41; Leonard, **The History of Honduras**, s. 148-154; Morris, **Honduras...**, s. 41, 42.

hazırlayacak, kamu hizmeti kanunu çıkaracak ve hükümet yapılanmasında düzenleme gerçekleştirecekti. Seçimler yaklaşırken, sınırlı miktarda politik özgürlükler sağlanarak, siyasi genel af ilan edildi. Etkisi olmasa da *"Hristiyan Demokrat Parti"* (Partido Demócrata Cristiano de Honduras, PDCH) gibi yeni partiler kurulma şansı yakaladı.[375]

Nispeten serbest ve dürüstlükle gerçekleştirilen 1971 yılı seçimlerinde PL, 52 yaşında saygın bir iş insanı olarak bilinen Jorge Bueso Arias'ı; PN ise üniversite profesörü Ramón Ernesto Cruz'u aday gösterdi. Cruz oldukça aktif bir seçim kampanyası düzenledi ve kitle iletişim araçlarından sıkı bir şekilde yararlandı. Nihai olarak 1971 yılı seçimleri Cruz lehine sonuçlanmış oldu.[376] Ancak, seçim öncesi kurulacağı söylenen koalisyon hükümeti kısa sürede sorunlar yaşamaya başladı. Tarım reformunun yavaşlaması ve ekonominin canlandırılamaması her kesimden tepkilerin yeniden yükselmesine neden oldu. Kırsal kesimlerde tepkiler artınca küçük çapta cereyan eden çatışmalar birkaç köylünün ölmesiyle sonuçlandı. Bu durum köylü grupların hareketlenmesini hızlandırdı. Köylü ve işçi örgütlerinin başkentte 20.000 kişiyle açlık grevine başlayacaklarını duyurmaları orduyu tekrar harekete geçirdi. İşçi hareketi ve ordunun bir araya gelmesiyle 4 Aralık 1972 günü eski Başkan López Arellano'nun da içinde bulunduğu kansız bir darbe ile Cruz görevden alındı. Başkentteki gerginlik hızlı bir şekilde azaldı ve hissedilir bir rahatlama yaşandı.[377] Beklendiği üzere López Arellano başkanlık koltuğuna tekrar oturdu ama geçmişteki tutumlarında değişimler görüldü. Önceki tutucu tavrını kenara bırakarak daha dengeli bir yol bulmaya çalıştı.[378] Tarım reformu için hazırlanan yasa doğrultusunda, kullanılmayan toprakların köylülere verilmesi için kamulaştırmalar yapılarak

[375] Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 41, 42.
[376] Ulusal Parti oyların %52,6'sını, Liberal Parti ise %47,4'ünü aldı. Sonuçlar nispeten yakındı. Ancak bazı küçük partilerin seçime katılmasına izin verilmemişti ve seçim dışı kalan partiler boykot ilan etti. Seçime katılım oranının %67,5 oranında kaldığı düşünülürse boykotun bir nebze karşılık bulduğu söylenebilir. Dolayısıyla Honduras siyasal sisteminin kararsız gelişiminin toplumda şüphe oluşturduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır. Leonard, **The History of Honduras**, s. 153, 154; Somoza, "Honduras", s. 415.
[377] Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 42, 43; Morris, **Honduras...**, s. 42-44; Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 38-40.
[378] Leonard, **The History of Honduras**, s. 154, 155; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 43.

dağıtımlara başlandı ancak yeterli olmadı.[379] 1974 yılı Ocak ayında sosyal ve ekonomik reformları teşvik ederek ulusal hedefleri geliştirecek olan 15 yıllık ulusal kalkınma planı kamuoyuna açıklandı. Ayrıca orman kaynakları üzerinde tekrar ulusal kontrol sağlanması için iktisadi teşebbüsler kuruldu.[380] Ne var ki ekonomik kalkınma konusunda ilerleme sağlanamadı zira bunun önemli bir sebebi ülkeyi 1974 yılı Eylül ayında vuran şiddetli kasırgaydı. Honduras tarihinde en şiddetli afet olan kasırga, tarım alanları, yerleşim bölgeleri ve altyapısal merkezler dahil neredeyse tüm sahil şeridini altüst ederek çok büyük maddi hasar vermesinin yanı sıra yaklaşık 10.000 kişinin ölmesine neden olmuştu.[381] Afetin yaralarını sarmak ve memnuniyetsizlikleri azaltmak için 1 Ocak 1975 günü yeni bir tarım reformu kanunu çıkarıldı. Önceki kanunda devredilen topraklar kamulaştırılarak çiftçilere tahsis edildi. Ancak kanunun çok fazla yasal prosedür, tanım ve kısıtlama içerdiği için uygulanması yavaş ilerliyordu hatta uygulama için yönetmelikler ertelendi ve yayımlanmadı.[382] Ülke yıkımı yaşarken ortada zaten Arellano'nun birkaç ay önce tarım ihracatından alınan vergiyi yükseltmemesi için 1,25 milyon dolarlık rüşvet aldığı iddiaları bulunmaktaydı. Suçlamalar çoğaldıkça 22 Nisan 1975 günü ordu tekrar müdahil olarak Arellano'yu görevden aldı ve yerine Juan Alberto Melgar Castro geldi.[383] Melgar Castro, Arellano döneminde başlatılan reformları devam ettirip ettirmemek konusunda ikilemdeydi. Zaten seçimle göreve gelmediği için tabanı konusunda endişeleri mevcuttu. Reformların sağ görüşlü gruplar tarafından tepki çekeceği düşünülmekteydi.[384] Yeni bir tarım reformu yasası yürürlüğe sokulsa da toprak sahipleri bunu engellemek için her yolu denemeye başladılar. Engellemelere karşı kırsalda başlayan tepkiler ciddi bir köylü ayaklanması halini aldı. Melgar Castro ortalığı yatıştırmak için iki tarafın da kabul edebileceği çözümler ararken toprak sahipleri baskınlık kurmayı başardılar. 1979 yılına kadar dağıtılması planlanan topraklardan sadece %15'inin devredilmesi mümkün olabildi.[385] Ancak Honduras siyasal sisteminin kronik bir sorunu haline gelen

[379] J. Mark Ruhl, "The Economy", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 124.
[380] Morris, **Honduras...**, s. 46.
[381] Leonard, **The History of Honduras**, s. 154, 155; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 43.
[382] Morris, **Honduras...**, s. 46.
[383] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 42-44; Leonard, **The History of Honduras**, s. 154, 155; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 43; Morris, **Honduras...**, s. 47, 48.
[384] Morris, **Honduras...**, s. 49, 50.
[385] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 44, 45.

yozlaşma, Melgar Castro'nun da sonunu getirdi. Uyuşturucu kaçakçılarına Honduras üzerinden güvenli bir geçiş yolu sağlandığı iddiaları 1978 yılının yaz aylarında tepkilere neden olmuştu. Suçlamalar ve ülke asayişinin tehlikede olduğuna yönelik kaygılar arttıkça Melgar'a olan destek azalmaktaydı. Ayrıca düzenleneceğine yönelik söz verilen seçimler yaklaştıkça hükümetin herhangi bir eylemde bulunmayışı, Melgar'ın görev süresini uzatacağına yönelik endişeler oluşturdu. Ancak diğer bir taraftan ülkenin demokratik gelişimi darbe veya yönetime el koymalarla sürekli kesintiye uğradığı için olası bir müdahaleye karşı olan öğrenci örgütleri ve sendikalar, Melgar Castro'ya destek vermek amacıyla gösteriler düzenleyecekken, 7 Ağustos günü ordunun Melgar'ı *"kamu düzeni kontrolünü kaybettiği"* gerekçesiyle görevden almasıyla, General Policarpo Paz García'nın liderliğinde bir cunta yönetime geldi.[386]

Paz García ilk hedeflerinin hemen bir seçim düzenleyip sivil yönetime geri dönmek olduğunu belirterek 1980 yılı Nisan ayında bu vaadini gerçekleştirdi. Halktan seçime ilgi büyük oldu ve %81'den fazla oranla rekor düzeyde bir katılım gerçekleşti. Ancak seçim sisteminin işlevsizliği nedeniyle hiçbir partinin mecliste sandalye çoğunluğuna ulaşamaması başkan belirlenememesine sebep oldu. Bu yüzden Paz García görevine seçimlere katılan üç partinin kurduğu koalisyon ile devam etti. Yeni bir anayasa hazırlanıp 1981 yılı Kasım ayında tekrar seçimlere gidildi. PN seçim kampanyasını hukuk, düzen ve anti-komünizm üzerinden yürütürken, PL adayı 57 yaşındaki tıp doktoru Roberto Suazo Córdova kapsamlı bir ekonomik ve toplumsal kalkınma programı, reformlar, dürüst ve etkin bir hükümet ve ülke sorunları için ulusal diyalog oluşturma vaatleri ile seçim kampanyası yürüterek seçimlerin kazananı oldu. Seçimlere gösterilen ilgi ve PL'nin %53,9'luk oy oranı halkın askerî rejimlere ve kısmen bu rejimlerle bağlantılı PN'ye yönelik bir tepki geliştirdiğini göstermekteydi.[387] Böylece Honduras'ta 10 yılı aşkındır süren darbeler ve askerî rejimden, halkın yorulduğu ve sivil iktidara dönmenin genel bir istek haline geldiği anlaşılıyordu.[388] Öte yandan bu tepkinin halen seçimler yoluyla gösterilmek istenmesi,

[386] Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 44, 45; Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 48.
[387] Leonard, **The History of Honduras**, s. 155; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 45, 46; Morris, **Honduras...**, s. 55, 56, 71-73; Somoza, "Honduras", s. 411, 416.
[388] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 59.

Honduras siyasal sistemi içerisindeki toplumsal tabakaların muhalefetini rejim içerisinde devam ettirmek istediği anlamına gelmekteydi. Ayrıca 1980-1981 yılı seçimleri ülkede anayasal sürece katılımdaki ilgiyi de göstermektedir. Sonuç olarak 1981 yılı seçimleriyle Honduras'ta hem ordu yönetimlerinin hem de darbeler döneminin sonuna gelinmiş ve halen geçerli olan 1982 Anayasası yürürlüğe girmiştir.[389]

3.4.1.4. 1980'li Yıllar ve ABD Nüfuzu

Reagan yönetimi 1980-1985 yılları arasında Orta Amerika'daki etki alanını ve çıkarlarını kaybetmemek için yoğun bir şekilde *"sopa"* politikasına geri dönmeye çalıştı ve bu politikayı uygulama sürecinde özellikle Honduras'ın topraklarını küçük çaplı bir Orta Amerika üssü gibi kullanmaya başladı. Buna bağlı olarak 1980'li yıllara dek Honduras'ta demokratik bir ortam olduğu söylenememekle beraber, sistematik cinayetlere ve toplu katliamlara dönük bir şiddet sarmalının olmamasına rağmen 1978-1982 yılı arasında iktidarda olan Başkan Policarpo Paz García döneminde CIA tarafından eğitilen sağcı paramiliter ölüm mangalarının örgütlendiği görülmektedir.[390] Dönemin yeni Başkanı Roberto Suazo Córdova bölgesel ama uluslararası çapta da yankıları olan Orta Amerika krizine yönelik olarak ilk etapta çatışmadan ziyade bir arada yaşamayı öne sürmüş ve OAS'a bir barış planı tavsiyesinde bulunarak, Orta Amerika'da genel çapta bir silahsızlanmayı, yabancı askerî danışmanların geri dönmesini, kabul gören anlaşmaların uluslararası düzeyde uygulanmasını, bölgesel silah trafiğinin sona erdirilmesini, belirlenmiş sınırlara saygı gösterilmesini ve kalıcı çok taraflı bir diyalog kurulmasını teşvik etmiştir. Honduras 1930'lu yıllardan beri ABD'den askerî yardım almakla beraber, 1980'li yılların gündemiyle ABD yardımlarından yoğun bir şekilde faydalanan bir ülke haline geldiği görülmektedir. Ancak bu yardımların bir karşılığı da olmuştur. Honduras'ın nüfus yoğunluğu düşük bir ülke olmasının avantajı ile boş durumdaki sahil kısımları ve iç kısımlarda kalan

[389] Leonard, **The History of Honduras**, s. 155; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 45, 46; Morris, **Honduras...**, s. 55, 56, 71-73; 1980 ve 1981 yılı seçimlerinde sol partilerin katılımına izin verilmemişti ve seçimlerin boykot edilmesi çağrısında bulunulmuştu. Buna rağmen Honduras nüfusuna oranla iki seçimde de 1 milyondan fazla oy kullanılması halkın halen sisteme atfettiği meşruiyeti gösterir niteliktedir. Dolayısıyla siyasal sistemin seçim gibi demokratik ve barışçıl yollarla düzeltilmek istendiği söylenebilir. Somoza, "Honduras", s. 411, 416.
[390] Leonard, **The History of Honduras**, s. 155.

ormanlık alanlar Nikaragua'da FSLN hükümetine saldırı amaçlı kullanılan kontraların bölgesi haline getirilmiştir.[391] Sadece 1981-1985 yılları arasında Honduras'a sağlanan askerî yardımın 174 milyon dolardan fazla olduğu düşünülürse, Reagan politikalarının desteklenmesi şaşırtıcı olmamaktadır. Bu yardımlara bağlı olarak ABD birliklerinin doğrudan Honduras üzerinde tesisler kurarak konuşlandığı da dikkat çekmektedir.[392] Dahası, 1985 yılının Mayıs ayında Honduras'ın ABD ile yaptığı bir anlaşmayla, Comayagua ilinde içinde havaalanı da bulunacak geniş bir askerî üs inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Dönemin tahminlerine göre Nikaragua'da faaliyetlerde bulunmak için Honduras'ta eğitim alan ve yaşayan 15.000-17.000 arasında kontra olduğu da göz önünde tutulursa ülkenin küçük çapta bir ABD üssüne dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yolla 1987 yılına kadar olası bir Nikaragua saldırısı gerekçesiyle birkaç defa daha savaş gemileri ve personeller ile yapılan tatbikatlar sonucunda Honduras'ın ve hatta Orta Amerika'nın koruma altında olduğu imajı verilmeye çalışılmıştır.[393] Bu doğrultuda Honduras Genelkurmay Başkanı General Gustavo Álvarez Martínez Orta Amerika'daki krizi öne sürerek Honduras'ta şüphe duyulan tüm sol eğilimli kişi, grup ve hareketlerin üzerine baskı kurmaya yöneldi. Zamanla yerel ve uluslararası insan hakları örgütleri de ülkedeki kaybolma, işkence ve cinayetler için Álvarez'i sorumlu tutmaya başladı. Rejimde şiddete yönelik kayma başlayınca ülkede gerçekte kimin yönetimde olduğuna yönelik kuşkular kendini gösterdi.[394]

Córdova rejiminin Honduras için önemi ise uzun süreli askerî rejimlerden sonra dönülen ilk sivil hükümet olmasıydı. Dolayısıyla dikkatler Córdova üzerinde toplanmıştı. Bu yüzden iktidara *"devrim, çalışma ve dürüstlük"* ilkeleriyle gelen Córdova'nın Honduras üzerindeki tarihsel değeri ülkenin siyasal sistemine vereceği

[391] Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 46-48; Leonard, **The History of Honduras**, s. 156, 157; Victor Bulmer-Thomas, "Honduras Since 1930", **Central America Since Independence**, ed. Leslie Bethell, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 219-221.
[392] Child, **The Central American Peace...**, s. 18; Leonard, **The History of Honduras**, s. 158, 159; Richard Halloran, "Pentagon Details Honduras Action", **The New York Times**, 26.07.1983, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1983/07/26/world/pentagon-details-honduras-action.html, 22.09.2019; Paszyn, **The Soviet Attitude to Political...**, s. 49; Ropp, "National Security", s. 233-235; "The Nuts and Bolts of the U.S. Military Presence in Honduras", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 298-303.
[393] Leonard, **The History of Honduras**, s. 158, 159.
[394] Leonard, **a.g.e.**, s. 157, 158.

yön olmuştur. Zira dönem itibarıyla Honduras'ın iki yolu vardı: İlki ulusal bütünleşme arayışında yönetime ve topluma daha geniş katılımı sağlayan bir siyasal sistem, diğeri ise caudillo siyasetinin dışlayıcı ve otoriter tarzlarının ve askerî yönetim alternatiflerinin sürdürüldüğü bir siyasal sistem.[395] Bu doğrultuda zaten ekonomik ve sosyal anlamda olumlu bir miras devralınmadığı için atılacak olan her adım hayati önem taşır hale gelmiştir. Bu zorluklara rağmen başlarda olumsuzluklar yaşanmasına rağmen Córdova hükümetinin yolsuzluğu bir ölçüde azaltmayı ve krediler, yeniden finanse edilen dış borçlar, kısmen bütçe kesintileri ve ABD yardımları yoluyla ülkenin ekonomik güçlüklerinin etkisini hafifletmeyi başardığı söylenebilir ancak darboğazdan çıkılmadığı da aşikârdır.[396] 1980'li yıllarda ortaya çıkan çatışmalar sebebiyle bu görece çabaların yeterli olmadığı öne sürülebilir fakat çatışmaların genel halk desteğine ulaşmaması ise toplum nazarında halen *"umutların"* yitirilmediğine işaret etmektedir.[397] Öte yandan Honduras üzerindeki ABD etkisine rağmen 1980'li yılların ortalarından itibaren bölgedeki barış süreçlerinin katkısıyla ve 1989 yılında ABD'nin çekilmesiyle de, politikalarda tekrar eskide olduğu gibi dengeli olmaya başlanmıştır. Bu dengenin sağlanabilmesi için atılan adımlardan ilki Álvarez'in ordu içerisinde görevden alınarak Miami'ye gönderilmesi olmuştur. Ardından 1985 yılı Ocak ayında dışişleri bakanı, kontraların ülkeden sınır dışı edileceğinin duyurusunu yapmıştı. ABD yönetiminin askerî çözümde ısrarcı olması, Orta Amerika'da isyancı grupların arayışa girmelerine neden olduğu kadar, Honduras'ta da üniversite çevresinde, kiliselerde ve kamu binalarında ABD karşıtlığını tetiklemekteydi.[398] Başkan Córdova'nın süresi bitmeye yakın ülkedeki gündem konusu yıllar sonra seçimle gelen bir başkanın görev süresinin normal şartlarda biterek tekrar seçimle görevini devredebilmesiydi. Ülkedeki görece normalleşmenin yeni ihtiyacı görev sürelerinin ve seçimlerin kurumsallaşabilmesiydi. Álvarez'in de etkisiyle Córdova dönemi baskıyla iç içe geçen, huzursuz ve halkı yoran bir süreç olduğu için olası bir

[395] Morris, **Honduras...**, s. 58, 59.
[396] James A. Morris, "Government and Politics", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 195; Córdova dönemi ekonomi politikaları hakkında kısa bir inceleme için bkz.: Nancy Peckenham, Annie Street (ed.), "The Central American Pauper: Honduras's Economy in the 1980s", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, New York, Praeger, 1985, s. 239-244.
[397] Morris, "Government and Politics", s. 195.
[398] Leonard, **The History of Honduras**, s. 159-161; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 51-53; Bulmer-Thomas, "Honduras Since 1930", s. 221.

devamlılık ihtimalinin tedirginliği hâkimdi. Bu ortamda dört siyasi partinin üyeleri ülke tarihine geçecek benzeri görülmemiş bir bildiri yayımladılar ve;

- *"Yeniden seçilmeyi yasaklayan anayasal yetkiye saygı,*
- *Siyasi ve toplumsal örgütlerin iç işlerine müdahaleye son verilmesi,*
- *Ulusal hazineye karşı suç işleyenlerin cezalandırılması,*
- *Parti ön seçimleri,*
- *Dürüst bir seçim sürecinin sağlanmasından sorumlu kurumların güçlendirilmesi,*
- *Hükümetin üç erki arasındaki kuvvetler ayrılığına saygı,"*[399]

maddeleri üzerinde çağrıda bulundular ve 1985 yılı seçimlerine de bu ortamda gidildi.

3.4.1.5. Orta Amerika Barış Süreci ve 2000'li Yıllar Sonrası Siyasal Sistemin Yönü

1985 yılı sonrasında belirsizlikle geçen dört yılın ardından 1989 yılı seçimlerinin Honduras siyasi tarihi açısından önemi politik kültürüne yaptığı katkıydı. Zira ülke tarihinde çok uzun yıllar sonra neredeyse ilk defa, iktidar bir partiden diğerine barışçıl yollarla normal bir şekilde devredilmişti. Bu sonuçların ülkede siyasal gelişimin devam ettiği ve demokrasinin yerleştiği izlenimini güçlendirdiği söylenebilir. Öte yandan ülkedeki iki partili sistem de devam etmekte ve diğer partilerin seçime katılabiliyor olmasına rağmen aldıkları oy oranı oldukça düşük seyretmekteydi.[400] Ne var ki 2005 yılı seçimleriyle başkan olan José Manuel Zelaya Rosales'in 2009 yılında başlattığı anayasa tartışması ülkede büyük bir krize ve infiale sebep olmuştu. Anayasanın değiştirilmesi veya yenilenmesi için referandum teklifi öne süren Zelaya'nın çabaları, anayasa ile sınırlanan başkanlık görev süresini uzatmak için bir zemin hazırlığı olarak yorumlandı ve muhalefet, yüksek mahkemenin de oluruyla güvenlik güçlerini toplayıp aynı yıl Haziran ayında Zelaya'yı Kosta Rika'ya giden bir uçağa bindirerek sürgün etti. Zelaya'nın bu hareketiyle başlayan olaylar ve görevden alınması Honduras'ta 1982 yılından beri süregelen 27 yıllık *"müdahalesiz"* dönemin kesilmesine neden oldu.[401]

---

[399] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 122, 123.
[400] Schulz, Schulz, **a.g.e.**, s. 268, 269.
[401] Ginsburg, Elkins, "One Size Does Not Fit All...", s. 46; Honduras'ın 1982 Anayasası'nın 42. madde 5. fıkrasına göre *"başkanın görevine devam etmesine veya yeniden seçilmesine teşvik veya yataklık*

3.4.2. Siyasal ve Toplumsal Muhalefetin Kurumsal Konumu Açısından Siyasal Sistemin Durumu ve Meşruiyet Krizi

Orta Amerika krizinin içerisinde kalmasına rağmen izole edilmiş konumunu korumaya çalışan Honduras'ın El Salvador, Guatemala ve Nikaragua gibi şiddet, terör ve iç savaş geliştirmeden sürdürdüğü politik sürecinin sebeplerini yine sömürge dönemlerine kadar dayandırmak mümkündür. Sömürge döneminde Honduras'ın yer aldığı bölgede etkili olan salgın hastalık ve katliamlar yerli nüfusun son derece azalmasına neden olduğundan, bağımsızlığının ardından Honduras homojen bir şekilde mestizo kültürüyle yetişen bir nüfusa ev sahipliği yapmış, bu durum Avrupa kurumlarının ve kültürünün ülkede etkili olmasına neden olarak siyasal sisteminin öncelikli şekilde şiddete başvurmadan ılımlı bir uzlaşma ve koalisyon platformu biçiminde olmasını sağlamıştır. Sistemin politik açıklığı, toplum katmanlarının örgütlenerek taleplerini iletebilmesini sağladığından, *"rejimin yıkılmasını"* hedefleyen radikalleşmiş toplumsal taban üretilmemiştir. Yerli oligarşinin yeterince gelişememesi, sınıflar arası ayrımın aşırı düzeyde belirginleşmemesini ve ordunun oligarşi elindeki bir araç olarak değil, sınıflar üstü bir hakem niteliğinde bağımsız bir kurum olarak ön plana çıkmasını sağlamış ve ordunun bu yapısı kendi içerisindeki karar mekanizmalarını geliştirdiği için toplumsal reformlara karşı kurum içi direnç oluşmamıştır. Bu arada yerli oligarşi ülkede daha güçlü durumda olan yabancı sermayenin elinde tuttuğu tarım endüstrisinde çalışan işçi ve köylülerin hareketlerine ve taleplerine doğrudan katılım göstermese de olumlu bir tavır içerisinde olmuş ve rejim ile kurulan diyalog platformlarında toplumun tüm kesimleriyle ittifak kurmaktan çekinmemişlerdir.[402] Öte yandan birçok Orta Amerika ülkesi gibi Honduras da

etmek" vatandaşlıktan çıkarılmakla sonuçlanmaktadır. Constitute Project, "Honduras 1982 (rev. 2013)".

[402] Elisavinda Echeverri-Gent, "The Society and Its Environment", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 80-88; Mary W. Helms, "The Society and its Environment", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 68-75; Joan Kruckewitt, "U.S. Militarization of Honduras in the 1980s and the Creation of CIA-Backed Death Squads", **When States Kill: Latin America, the U. S., and Technologies of Terror**, ed. Cecilia Menjívar, Néstor Rodriguez, Texas, University of Texas Press, 2005, s. 172; Honduras ordusunun 19. Yüzyıl'dan itibaren gelişimine dair detaylı bir inceleme için bkz.: Edmundo Flores, "National Security", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 209-248.

istikrarsız bir siyasal sürece sahip olmuştur. 1984 yılı öncesine bakıldığında bağımsızlığından bu yana Honduras'ta onlarca kez hükümet ve anayasa değiştirildiği ve bir o kadar darbe ve darbe teşebbüsünde bulunulduğu görülmektedir.[403] Ne var ki, Noam Chomsky'nin ifadesiyle ele alınacak olursa Honduras, insan hakları ihlalleri yapıyor olsa da El Salvador veya Guatemala gibi *"ölüm saçan terörist bir devlet"* haline gelmemiştir.[404] Zaten hükümet ve ordu da kendini bölgede *"barış ve demokrasinin koruyucuları"* olarak takdim etmiştir.[405] Bu bakımdan ordunun hükümet üzerindeki etkisine rağmen, Sovyetler'e göre de Honduras *"yumuşak diktatörlük"* olarak tanımlanmıştır.[406] Darbelerle politik sürece sıklıkla müdahale ediliyor olsa da Honduras'ta askerî yönetimler ve sivil iktidarlar dönüşümlü olarak göreve gelmiştir. Buna ek olarak, askerî görevlilerin güvenlik meselelerini kontrol ettiği ve siyasi hakemler olarak hareket ettiği, oligarşinin ise önemli kabine konumlarını elinde tutarak ekonomiyi yönettiği ve bürokrasiye atamalar yaptığı bir düzenlemede ortaklaşa hüküm sürdükleri görülmüştür.[407] Paralel olarak ordu 1940'lı yıllardan itibaren profesyonelleştikçe kendilerini ülkedeki siyasetin bağımsız hakemleri olarak görmeye başlamış ve ülkedeki sivil hükümetleri sürekli olarak darbeyle indirme geleneği liberalleşmenin ve reformların dönem dönem kesilmesine neden olmuştur. Örneğin 1949-1954 yılları arasında başkanlık görevinde olan Juan Manuel Gálvez'in yeni siyasi partilerin oluşumunu sağlayacak liberalleşme süreci ve 1957-1963 yılları arasında başkanlık görevinde olan Ramón Villeda Morales'in tarım reformu uygulama girişimi[408] askerî darbelerle kesintiye uğramıştır. Bu bakımdan ordunun siyaset üstü bir konuma yerleşerek 1960-1982 yıllarında siyasi partileri ötekileştirdiği söylenebilir. Ne var ki burjuvazi ve siyasi partilerin oluşturduğu iç baskı ile gerilla hareketlerinin sınırlı bir şekilde ortaya çıkışı orduyu bir geçiş sürecine sevk etmiştir. 1980 yılı ile

[403] LaFeber, "The Reagan Administration...", s. 22.
[404] Chomsky, **How the World Works**, s. 42.
[405] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 40.
[406] Valenta, Valenta, "Soviet Strategies...", s. 123.
[407] Kissinger, "The Report of the President's National...", s. 25.
[408] Tarım reformu konusunda ülke taleplerine dikkat edilirse 1960'lı yıllara kadar önemli bir köylü hareketi de görülmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ulusal iletişimde zayıflık, dağıtım sorunları, yetersiz kredi gibi sebepler reform konusunda kararlı politik uygulamaların ortaya çıkmasını geciktirmiştir. Bu doğrultuda geçici önlemler, bürokratik yetersizlikler, politik çekinceler ile anlık uygulamalara başvurulmuştur. Yetersiz olmasına rağmen toplumda devamlı olarak önemli sonuçlara ulaşılacağına dair beklenti canlı kalmıştır. Morris, **Honduras...**, s. 96-100.

beraber kurucu meclis, yeni seçimler ve siyasi partilerin öne çıkışı demokrasiye bir dönüşün başlangıcı olmuş ve 1982 Anayasası ile nihai noktaya getirilmiştir.[409] Ülkedeki darbeler dizisini ve politik istikrarsızlığı ekonomik yoksunluğa bağlamak elbette mümkündür. Zira Honduras bölgenin en yoksul ülkesi olmasının yanı sıra dünyanın bile en yoksul ülkelerinden biriydi. Üç aileden ikisi temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamazken, 5 yaş altı çocukların %70'inden fazlası yetersiz beslenmekteydi. Ayrıca nüfusun önemli bir bölümünün sosyal güvenliği veya temel sosyal yardımı yoktu.[410] Bu durum şok doktrininde öne sürüldüğü üzere, dönem dönem ekonomik krizlerin gerekçe gösterilerek yönetime el koyulması gibi olaylara yol açmaktaydı. Öte yandan politik istikrarsızlığa neden olan hükümet veya asker darbelerinin yaşanmasının bir nedeni de seçim sisteminin yetersizliği olarak gözükmektedir. Ülkede uzun bir süre salt çoğunluk sistemi uygulanması sebebiyle bazı dönemlerde sistemin kitlendiği görülmüştür. Hiçbir aday geçerli oyların %50'sine ulaşamadığında, meclisin en iyi iki aday arasından başkanı seçmesi gerekirken, partiler anlaşamamış, adaylar karşılıklı olarak boykot edilmiş, oluşan politik boşluklarda iktidarı ele geçiren politikacılar veya yönetime el koyan ordu için zemin oluşmuştur. Buna rağmen Honduras toplumunda seçimler siyasal sisteme katılımın en somut biçimi olarak yer etmiştir.[411]

Politik süreçleri açısından diğer dört Orta Amerika ülkesine kıyasla daha az şiddete sahne olan Honduras, yargı kurumları bakımından ise farklılık göstermemektedir. Ülke genelinde hukuk sistemi siyasi baskı altına girmiş, kanun karşısında eşitlik ve adil hüküm kalmamış ve yargı yozlaşmıştır.[412] Özellikle 1980'li yıllarda paramiliter birimler tarafından gerçekleştirilen kaybolma vakalarında adalet sistemi kayıtsız kalarak, kaybolan kişiler için ne soruşturma yürütmüş ne de önlem almaya çabalamıştır.[413] Bu durum siyasal sistemin de bir niteliği olarak gözükmektedir. Zira hükümetler ve partiler değişse bile yozlaşma ve yolsuzluk

[409] Somoza, "Honduras", s. 401.
[410] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 35, 36.
[411] Somoza, "Honduras", s. 399-420; Morris, **Honduras...**, s. 128.
[412] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 42; Sullivan, "Government and Politics", s. 165.
[413] Human Rights Watch, **Honduras, The Facts Speak for Themselves: The Preliminary Report of the National Commissioner for the Protection of Human Rights in Honduras**, çev. Human Rights Watch/Americas, New York, Center for Justice and International Law, 1994, s. 124.

aşılamayan bir sorun olarak sabit kalmaktadır.[414] Ülkede 1970'li yılların sonu itibarıyla başlayan sınırlı şiddetin de dördüncü bölümde detaylı değinilecek anti-komünizm politikalarıyla paralel olarak ABD tarafından desteklenen *"3-16 Taburu"* (Battalion 3-16) aracılığıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Zira Reagan döneminde Honduras, Orta Amerika'da komünizmle mücadele için bir ABD üssü olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Gelen ABD yardımları ve desteği sayesinde Honduras ordusu da siyasal şiddet uygulamasını bir anda üstlenmiştir. 1980 yılı itibarıyla bu yönde eğilimler görülmeye başlansa da konjonktür değişikliği sebebiyle sonuç vermemiş ve sivil uzlaşmacılığa geri dönülmek zorunda kalınmıştır.[415] Öte yandan 20. yüzyılda Honduras'ta kısıtlı ifade özgürlüğüne sahip olan bir muhalefet alanının varlığından söz edilebilir. Yoğun kitlesel muhalefet ise uzun bir süre organize olamamıştır, çoğunlukla da ihtiyaç oluşmamıştır. Orta Amerika raporuna göre bunun sebepleri arasında hükümetin barış sağlayacağına yönelik duyulan umut, ordudan duyulan korku, güçlü bir parlamenter muhalefetin yoksunluğu ve hareketlerdeki bölünmeler gösterilmektedir.[416] Ordu zaman zaman korkutma ve sindirme politikalarıyla manipüle ediyor olsa da belirli bir seviyede kalabilen basın özgürlüğünün ifade özgürlüğüne ortam sağladığı görülmektedir.[417] Basın üzerinde hükümet kontrolleri bulunmamakla beraber sansür yerine iş birliği uygulamaları öne çıkmaktadır. Ayrıca üniversitenin de serbest bırakılması, ifade özgürlüğüne katkı sağlamıştır.[418] Öte yandan işçi ve köylülere yönelik sendikal haklar tanınması 1950'li yıllardan itibaren sendikaların güçlü bir şekilde hükümetlerle pazarlığa oturmasını mümkün kılmıştır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar olumlu ya da olumsuz olsun, kırsal kesimlerin ve kent işçilerinin politika yapımına katılarak, şikâyetlerin hafifletildiği anlaşılmaktadır.[419]

Honduras siyasal sisteminin belirli bir açıklığı geniş ölçekli köylü örgütlenmelerinin var olmasına ve El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'da uygulanan

[414] Sullivan, "Government and Politics", s. 147, 148.
[415] W. John Green, **A History of Political Murder in Latin America: Killing the Messengers of Change**, Albany, SUNY Press, 2015, s. 252-254.
[416] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 46.
[417] Sullivan, "Government and Politics", s. 193, 194.
[418] Echeverri-Gent, "The Society and Its Environment", s. 83.
[419] Echeverri-Gent, **a.g.e.**, s. 87, 88; Örneğin 1990 yılına gelindiğinde enflasyon sebebiyle ücretlerinde artış isteyen işçiler 64 şirkette 94 grev düzenlemişti. Annis, "The Economy", s. 120-123.

kitlesel ve sistematik baskının aksine, taleplerini dile getirmesine izin vermiştir. Köylü kitleselliği ve aşağıdan gelen baskının bir sonucu olarak tarım reformu sürekli olarak da gündemde tutulmuştur.[420] Bu karmaşa içerisinde dikkat çeken unsur Policarpo Paz García öncesinde gerçekleşen kurucu meclis seçimlerindeki yüksek katılım oranı ve sonrasında García'nın devlete hukuki bir kurumsallık kazandırma çabalarıdır.[421] García döneminin önemli bir özelliği halkın anayasa seçimlerine ve başkanlık seçimlerine yoğun bir şekilde katılımı aracılığıyla gösterilen sivil iktidarlara dönüş özlemidir. Dolayısıyla Honduras'ta halk, sistemin düzeleceğine yönelik umudunu tamamen yitirmediğinden, siyasal sistemin meşruiyeti çökmemiştir. Baskı dönemlerinde bile halk örgütlenmeleri varlığını sürdürebilmiş, örgüt ve toplumsal tabakalar rejime taleplerini ileterek sisteme katılım sağlayabilmişlerdir. Böylece toplumsal hareketler çoğunlukla iç savaş veya yüksek düzey terör eylemlerine dönüşmeden çözülebilmiştir.[422] Özetle, Orta Amerika'nın en fakir ülkesi olmasına rağmen güçlü oligarşiye sahip olmayışı, toprak reformunun sürekli olarak gündemde tutulması, görece özgür ve bağımsız basın kurumlarının, muhalefetin ve uzun bir geçmişe sahip olan sendikal örgütlenmenin varlığı ve ordunun hiçbir zaman özel bir sınıfın baskıcı pretoryan muhafızı olmaması gibi durumlar sebebiyle ülkede toplumsal şiddetin halka yayılması mümkün olmamıştır.[423] Yarı açık bir şekilde uzlaşmacı düzeyde gelişen siyasal sistem, yöneltilen talepler ile şikâyetleri tamamen dışlamadığı için ve ordu, bağımsız ve *"dengeleyici"* bir kurum olarak öne çıktığı için alt kesimlerde yoğun tepkiler birikmemiş ve bunları yönlendirecek öncü bir gerilla örgütü oluşmamıştır. 1980'li yıllarda kendini gösteren gerilla örgütlenmeleri ise bu yıllarda ABD'nin yönlendirmesiyle ordunun başvurduğu paramiliter eylemlerden ötürüdür ve saldırılar çoğunlukla ABD unsurlarına yönelik gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Honduras siyasal sisteminin yapısı 20. yüzyıl boyunca şiddete dayalı toplumsal hareketlerin oluşumuna zemin hazırlamamıştır.

[420] Douglas Kincaid, "'We Are the Agrarian Reform': Rural Politics and Agrarian Reform", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 146.
[421] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 143.
[422] Echeverri-Gent, "The Society and Its Environment", s. 65.
[423] Langhorne A. Motley, "Protecting an Emerging Democracy in Honduras", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 285.

3.5. Bölüm Değerlendirmesi

Üçüncü bölüm genelinde dört ülkenin de anayasal yapılarından, siyasal süreçlerine kadar temel noktalara değinilmiştir. Bu doğrultuda dört ülkede de tarihsel süreçlerinden ortaya çıkan birtakım nüanslarla siyasal sistemlerinin farklı yapılarda oluştuğu görülmektedir. Her ne kadar anayasalarda birey hak ve özgürlüklere yönelik atılımlarda bulunulsa da[424] özellikle 20. yüzyılın ortamında doğan otoriter yapılarda bu ilkelerin devreden çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Guatemala'da 1944 yılında başlayan reformist sürecin 1954 yılında sert bir şekilde kesilip, karşı reform sürecine geçilerek, komünizmle mücadele adı altında kapalı bir sistem oluşturulduğu görülmektedir. Bu sistem özellikle yerli nüfusun yoğunluğu sebebiyle, etnik ayrımcı bir noktaya evrilerek yerlilere uyguladığı şiddet politikalarıyla baskıcı ve totaliter özellikler gösteren kapalı otoriter bir yapıya dönüşmüştür. Nikaragua'da ise 20. yüzyıl başında ABD'nin doğrudan müdahaleleri ABD karşıtı hareketleri etkilemiş, bu hareketlerin önlenmesi amacıyla oluşturulan Ulusal Muhafız birliği Somoza ailesinin pretoryan bir aygıtı haline gelerek, Somozalar'ın hanedanlığa dönüşmesini sağlamış ve ülkede 40 yılı aşkın sürecek olan neopatrimonyal bir sistemi ortaya çıkarmıştır. 1960'lı yılların ortasından itibaren sistem çoğunlukla kapalı tutularak karşısında hareketlerin gelişmesine zemin oluşturmakla beraber 1970'li yıllardan itibaren neredeyse tamamen neosaltanatçı bir yapıya dönüşerek sistem karşıtı devrimci hareketin, tüm muhalif unsurları tek çatı altında toplamasına yol açmış ve iktidarın devrilmesine varan süreci harekete geçirmiştir. El Salvador'a bakıldığında oligarşi ve ordu ittifakı üzerinden şekillenen siyasal sistem içerisinde ordunun bağımsız bir şekilde ön plana çıkarak önce bürokratik askerî yapıyı oturttuğunu ardından da içerisinde ürettiği paramiliter oluşumlarla tamamen askerî otoriter yapıya büründüğü anlaşılmaktadır. Bu sistem 1970'li yıllarda önce ılımlı muhalif hareketlerin ve halk örgütlenmelerinin gelişimini hızlandırmıştır. Sistemin siyasal şiddet kullanılarak tamamen kapalı noktaya getirilmesi de çoklu kesimlerin yer aldığı gerilla hareketleriyle çarpışılan iç savaşın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

[424] Gemalmaz, **Amerika İnsan Hakları...**, s. 242-244.

Bu üç ülkeye kıyasla Honduras'ta bağımsızlığından itibaren güçlü bir şekilde gelişemeyen yerli oligarşi, ordunun bağımsız bir kurum olarak gelişmesine ortam sağlamıştır. Öte yandan ülkede işçi örgütlenmesi ve sendikaların serbest bırakılması erken dönemlerde gelişen bir uzlaşmacı kültürü besleyerek sistemin yarı açık bir yapıda oluşmasına zemin hazırlamıştır. Meyve şirketlerinin geliştirdiği yabancı oligarşiyle beraber önemli bir orta sektör ortaya çıkmış ve reformist talepleri geliştirerek ülkedeki işçi sınıfının taleplerine destek vermiştir. Bu ortamda ordu da halk tabanındaki tepkilere ve reform isteklerine topyekûn karşıt bir tavır geliştirmeden, zaman zaman seçim sistemi gibi sebeplerle kitlenen siyasete müdahale etmiş ve sistemin tekrar devam etmesini sağlayarak geri dönmüştür. Dolayısıyla Honduras siyasal sistemi, sistem karşıtı hareketlerin gelişmesine ortam oluşturmamıştır. Ancak 1970'li yılların sonunda ülkede ABD varlığının artmasıyla başlayan siyasal şiddete karşı bir hareketlilik ortaya çıkmıştır. Bu açıdan mekanizmalarını kapalı tutmayan sistem, kısa bir süre otoriterliğe geçiş yaparak düşük seviyede de olsa şiddete dayalı toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat kısa vadede yarı açık sisteme geri dönülmesiyle, hareketler büyüyemeden dağılmıştır. Öte yandan rejimlerin siyasal ve sivil toplumu baskı altına alarak özel ve kamusal alanı çıkmaza soktuğu[425] iç savaş ve iç savaş sonrası gerçekleştirilen seçimlerdeki katılım oranlarından da anlaşılmaktadır.[426]

Barış anlaşmaları öncesinde ülkelerde gerçekleştirilen seçimlerin güvenilirliği konusunda yerleşik şüphelerin, vatandaşların seçimlerle herhangi bir değişiklik sağlamayacakları umutsuzluğunu oluşturduğu söylenebilir. Bu bakımdan seçimlerin demokratik bir halk iradesini sağlamaktan ziyade iktidarların meşruiyet kalkanı olarak

[425] Kissinger, "The Report of the President's National...", s. 25, 26.

[426] Örneğin El Salvador'un 1999 yılı seçimlerinde yaklaşık 3,1 milyon kayıtlı seçmenden sadece 1,2 milyon kadarı oy kullanmış ve katılım %38,5 düzeyinde kalmıştır. Krennerich, "El Salvador", s. 291; Guatemala'da da aynı yıl gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinin ikinci turunda yaklaşık 4,4 milyon kayıtlı seçmenden 1,8 milyonu oy kullanarak sadece %40,4 oranında katılıma ulaşılmıştır. Bendel, Krennerich, "Guatemala", s. 343; Nikaragua'da Somoza döneminde kayıtlı seçmen verileri bulunmadığı için oranlara yönelik yorum yapmak mümkün olmamaktadır. Ancak FSLN sonrası katılımda tahmini bir artış görülmekle beraber 1996 yılı seçimlerinde yaklaşık 2,4 milyon kayıtlı seçmenden 1,8 milyonu oy kullanarak %76,4 oranında bir katılıma ulaşılmıştır. Krennerich, "Nicaragua", s. 503; Honduras'ın gerçekleştirdiği seçimlerde ise katılım oranlarının görece yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu durumda bile 1993 yılı seçimlerinde kayıtlı yaklaşık 2,7 milyon seçmenden 1,7 milyonu oy kullanmış ve %64,8 düzeyinde bir katılım oluşmuştur. Somoza, "Honduras", s. 417.

kullanıldığı düşünülebilir ancak bu kalkan yeterli olmamış, dördüncü bölümde görüleceği üzere çoğunlukla toplum sözleşmesinin çökmesine ve ikili iktidarın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
LATİN AMERİKA'DA ORTAYA ÇIKAN TOPLUMSAL HAREKETLERİN ŞİDDETE YÖNELİMLERİNDE SİYASAL SİSTEMLERİN ROLÜ

Üçüncü bölümde siyasal sistemleri ve yapısal sorunları açıklanan ülkelere, devlet perspektifinden yaklaşılmış olup bu bölümde ise siyasal sistemin yapısal niteliğine karşılık, bu ülkeler içerisinde şiddete dayalı kitlesel eylemlerin neden ve nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği ve oluşan yapıları incelenerek, hangi siyasal sistem yapılarında ne tür toplumsal hareketlerin cereyan ettiği analiz edilecektir.

20. yüzyılın, iktisadi krizlere, iki büyük dünya savaşına ve soğuk savaşa tanıklık etmesinin yanı sıra, statükoya karşı şiddeti de içeren protesto ve ayaklanmalarla geçen bir dönem olduğu aşikârdır.[1] İkinci bölümde aktarıldığı üzere bölgedeki sömürge sürecinden kalan ihraç ekonomisi ve ulusal kaynakların yabancı şirketler ve/veya oligarşi tarafından kontrolü, bölgenin istikrarsız büyümesine ve sanayileşme anlamında geri kalmasına sebep olmuştur. Tarım ihracı yapılan bölgelerden işlenmiş mamul alınması da dış borç krizleri oluşturduğundan ekonomik anlamda krizler ortaya çıkarmış ve bu durum şüphesiz yoksul bireylerin artmasına ve bölgedeki gelir eşitsizliğinin yükselmesine neden olmuştur. Tüm bu ekonomik sıkıntılar ve baskılamalar bölgede 16. yüzyıldan beri gelen ayaklanma ve direniş kültürünü elbette besledi.[2] Ancak bir direnişin, eylemin, kitlesel bir hareketin şiddete başvurması için sadece ekonomik sorunlar tek başına yeterli midir yoksa başka unsurların mı ağırlığı vardır? Dahası, ekonomik sorunlar ağırlıkta olmadan da şiddete yönelen toplumsal bir hareketin ortaya çıkması mümkün müdür? Dördüncü bölüm, yöredeki toplumsal hareketleri inceleyerek, bu sorulara yanıt arayacaktır. Yapısal bir

[1] Türkdoğan, **Günümüzde Toplumsal Şiddet...**, s. 123.
[2] Direniş kültürü, egemen kültürle etkileşimde olup, bilinçli ya da bilinçsiz farklı kültürel kimliği sürdürmeye çalışmak için direniş göstermek şeklinde geniş bir kapsamı ifade etmektedir. Jan L. Flora, Douglas K. Benson, Cornelia B. Flora, "Central America: Cultures in Conflict", **Sociology of "Developing Societies" Central America**, ed. Jan L. Flora, Edelberto Torres-Rivas, London, Macmillan Education, 1989, s. 17, 18.

girişle başlamak gerekirse Jeff Goodwin 1989 yılında Doğu Avrupa'da cereyan eden muhalif hareketler ile Üçüncü Dünya ülkelerinde ortaya çıkan devrimlerin şu ortak özellikleri olduğunu belirtir:

- Devlet otoritesine karşı yaygın öfkeyle birleşen çok sınıflı hareketlerdir.
- Ulusçuluk veya vatanseverlik karakterine sahiplerdir.
- Radikal liderlik önderliğinde hareket ederler.
- Tepkisel ideolojiler gözlemlenir.[3]

Toplumsal hareketlerin önemli bir dalı olan devrim hareketlerinde, özellikle Orta Amerika'da görüldüğü üzere, geniş koalisyonlar meydana gelmektedir. Zira siyasal sistem yani devletin formasyonu; farklı ideolojileri, sınıfları, şikâyetleri tek bir çatı altında toplanmaya itebilmektedir. Devrimci hareketler de siyasal sistemin bu zaafını kullanıp, kitleleri ulusçu, halkçı veya dinî argümanlar etrafında meşru bir zemin oluşturarak birleştirmeye gayret etmektedir. Bu motivasyonlar arasında özellikle Latin Amerika gibi Üçüncü Dünya olarak görülen bölgelerde ulusçu tavrın daha ağır basarak kitleleri harekete geçirmede oldukça etkili olduğu görülmektedir.[4] Dolayısıyla Latin Amerika'da ulusçuluk ile anti-emperyalizmin birleşiminden devrimci ulusçuluk akımı ortaya çıkmıştır. Oligarşi karşıtlığını da içinde barındıran bu akım ulus zenginliklerinin geri kazanılması, evrensel eğitim ve kamu yatırımları ilkeleri üzerinde yükselmiştir.[5]

---

[3] Goodwin, "Old Regimes and Revolutions...", s. 582, 583.
[4] Goodwin, Skocpol, "Explaining Revolutions...", s. 493.
[5] Regalado, **Latin America at the Crossroads...**, s. 137, 138; 1960'lı yıllar içerisinde Başkan John F. Kennedy ve Başkan Lyndon B. Johnson dönemlerinde ulusal güvenlik danışmanlığı yapan Walt W. Rostow ise, Küba Devrimi ile beraber Latin Amerika'da cereyan etmeye başlayan gerilla hareketlerinin gelenekselden modern topluma geçişin krizleri olduğuna yönelik tespitlerde bulunmaktadır. Rostow'a göre, modernleşme ve toplumsal değişim sürecinden geçen Afrika, Asya ve Latin Amerika'da bulunan geleneksel toplumun bu süreci mevcut durum için yıkıcı ve devrimci eğilimde olmaktadır çünkü içinde bulundukları zayıf hükümetleri hem gerilla savaşına karşılık verebilecek kapasitelere sahip değildir hem de toplumsal ve ekonomik talepleri karşılamakta zorluk çekmektedirler. Ayrıca bu modernleşme sürecinden komünistlerin fayda sağlamak istediği ve ABD'nin bu fırsatçılığı önlemesi gerektiği de belirtilerek ikinci bölümde detaylı bir şekilde incelendiği üzere komünizmle mücadelenin altyapısı oluşturulmak istenmektedir. Ancak Rostow'un tespitinin Honduras gibi yoğun çatışmalar görülmeyen ülkeleri açıklamakta zayıf kaldığı söylenebilir. Walt W. Rostow, "Countering Guerrilla Attack", **Modern Guerrilla Warfare: Fighting Communist Guerrilla Movements, 1941-1961**, ed. Franklin Mark Osanka, Third Printing, New York, The Free Press of Glencoe, 1963, s. 465-467; Loveman, Davies, "Introduction: Guerrilla Warfare...", s. 20, 21.

4.1. Kültürel Miras: Latin Amerika'da Şiddet, Direniş ve İsyan Geleneği

Toplumsal hareketler içerisinde yer alan bireylerin, şiddeti içsel olarak meşrulaştırmasına dair teorik tartışmalara birinci bölümde yer verilmiştir. Kişileri bu yola sevk eden unsurlar içerisinde sosyokültürel özellikler her daim önemli olmuştur. Zira çerçeveleme ve diyalojik benlik teorisinde bahsedildiği gibi bireylerin benliği ve algılarının hangi koşullarda ve hangi etkenlerle, nasıl ve kim tarafından inşa edildiği göz ardı edilemeyecek bir konudur. Keza siyasal şiddete başvuran hareketlere katılan insanlarda özellikle aileden, yaşadıkları coğrafyaya kadar belirleyici anlatılar bulunmaktadır.[6] Şüphesiz şiddet, toplumsal hareketler gibi insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Fakat görülme sıklığının birçok coğrafya ve kültüre göre değişim gösterdiği söylenebilir. Bu konuda özellikle Latin Amerika bölgesi literatürde yoğun bir şekilde isyan, başkaldırı ve şiddetle ilişkilendirilmektedir. Birçok tarihçi, araştırmacı ve siyaset bilimci bu durumun tarihsel kalıtımlardan meydana gelen yapısal özellikler nedeniyle oluştuğunu belirtmektedir. Örneklendirmek gerekirse, Dirk Kruijt ve Kees Koonings'in editörlüklerini yaptıkları çalışmanın girişinde *"Latin Amerika'da bir terör, şiddet ve korku mirası var."* diye söze başladıkları görülür.[7] Tannenbaum şiddetin, Latin Amerika'da iktidara gelmenin geleneksel bir yolu olduğu için, önemli bir gerçekliği ifade ettiğini belirtir. İktidar devrinin şiddet kullanımından başka kurumsallaşmış bir yöntemi olmamasından ötürü hükümetler dengesizdir. Bu dengesizlik de yine şiddet veya devrim yoluyla iktidar mücadelesine yol açtığından[8] siyasal sistem içerisinde iktidar krizi bitmeyen bir döngü haline gelir. Latin Amerika'ya hatta özellikle Orta Amerika'daki toplumsal hareketlere yönelik

[6] Silva, **Narratives of Political Violence...**, s. 57, 58; Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 73, 74.

[7] Kees Koonings, Dirk Kruijt (ed.), **Societies of Fear: The Legacy of Civil War, Violence and Terror in Latin America**, London, Zed Books, 1999, s. 2; Guatemala üzerine çalışmalar yapan Piero Gleijeses de ülkede var olan korku ve nefret mirasını şu şekilde betimlemektedir: *"Ortak bir amaç duygusu değil, korku ve nefret on milyon Guatemalalıyı birleştiriyor. (...) Korku kültürü, Guatemala tarihinin ana köküdür. Belirli bir diktatörlüğe, tek bir adama veya tek bir aileye atfedilemez. Bu kültür yerliler için henüz atlatamadıkları bir travma olan İspanyol fethi ile başlayan uzun geceden geliyor."* Piero Gleijeses, "The Culture of Fear", **Secret History: The CIA's Classified Account of Its Operations in Guatemala, 1952-1954**, Second Edition, Stanford, Stanford University Press, 2006, s. xxiii; Ayrıca yerli literatürde de benzer girişlere sıklıkla yer verilmektedir, bkz.: Sezai Özçelik, "Latin Amerika Çatışmaları ve Analizleri", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2 (Orta Amerika ve Karayipler)**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 271.

[8] Tannenbaum, **Ten Keys to Latin America**, s. 144, 145.

literatürde, bölgedeki kitlesel eylemlerin ve şiddet hareketlerinin *"tarihsel"* bir karşılığı olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Bu karşılık *"kültürel bir miras"* olarak ele alındığında oldukça anlam kazanır.[9] Şüphesiz ilk olarak, süreç içerisinde İberyalıların Latin Amerika'daki amansız şiddet ve katliamları De Las Casas'ın da ifade ettiği üzere, geri dönüşü olmayan acılar ortaya çıkarmış ve bölgede barış yerine her daim ateşlenen şiddetin tohumları ekilmiştir. Böylece bir gelenek olarak ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen kesimler anayasalarda temel hakları sürekli olarak göz ardı etmiştir.[10] Bölgedeki fiziksel şiddet ayrıca toplumsal ayrımcılık biçiminde de kendini bularak bir kast sistemi oluşmasına yol açmıştır. Şekil 4.1'de görüleceği üzere bölgede etnisite üzerinden oluşan toplumsal sınıf farkları 20. yüzyıl içerisinde dahi vatandaşların devlet kademelerinde ve bürokratik görevlerde yer alamamasına, dışlanmasına veya ayrımcılık görmesine sebep olmuştur.[11]

Şekil 4.1: Sömürge Döneminde Latin Amerika'da Oluşan Kast Yapısı

Kaynak: Osborne, Kime, O'Donnell, **Global Studies: A Review Text**, s. 165.

[9] Örneğin Latin Amerika konusunda araştırmaları bulunan gazeteci Tina Rosenberg'ün şu cümleleri önemli bir vurgudur: *"Latin Amerika'nın temellerinde siyasal şiddetin gelişmesine izin veren nedir? Tek bir cevap vermem gerekseydi, bu olurdu: Tarih. Latin Amerika'nın çoğu, hukuka değil güce dayalı siyasi ve ekonomik ilişkiler kurarak şiddet yoluyla fethedildi ve sömürgeleştirildi."* Tina Rosenberg, **Children of Cain: Violence and The Violent in Latin America**, New York, Penguin Books, 1992, s. 17.

[10] Rinke, **Latin Amerika Tarihi...**, s. 75.

[11] Isabel Camacho, "Spanish Caste System", 2020, (Çevrimiçi) https://www.nuestraverdad.com/post/spanish-caste-system, 10.10.2021; Toplumsal sınıfların kültürel bir analizi için bkz.: Flora, Benson, Flora, "Central America: Cultures in Conflict", s. 17-31.

Sömürge döneminde kurulan bu sistem, egemenliğin hazine görevlileri, iş insanları ve tüccarlar arasında paylaşılmasına neden olurken Afrikalılar ve yerli halklar, ezici bir etnik baskıya maruz kalmış ve sömürge toplumunda belirli sınıflara dönüşerek, toplumun en alt basamakları haline getirilmişlerdir.[12] Üçüncü bölümde bahsedildiği üzere, özellikle yerli nüfusun yoğun olduğu Guatemala'da, yerlilere yönelik uygulamaya alınan *"çalışma saati"* gibi ırkçılığa varan *"etnik ayrımcı"* kanunlar ile iktidar bir bakıma kendini biyopolitik bir noktada konumlandırmıştır. Nihai olarak etnisite üzerinden birey bedenlerine yönelik yürürlüğe konulan kanunlar halkın bir kesiminde kontrol mekanizmasına ve aynı zamanda sistemli bir şekilde ayrımcılık şiddetine dönüşmüştür.[13] Dahası, Orta Amerika siyasal sistemlerindeki bu tutum, devlet terörünün bir parçası haline gelmiştir.[14] İspanyol Amerikası'ndan kalma "*las castas"* adındaki bu sistem, kıtadaki çeşitli etnik unsurların, yerlilerin ve melezlerin ayrımcılık görmesine sebep olsa da bu ayrımcılık ve beyaz ırkın üstünlüğüne dair hegemonya zaman içerisinde Latin entelektüellerin *"yerlicilik"* (indigenismo) adı verilen teorik meydan okumasıyla karşılaşmıştır. Yerlilerin Latin yaşamındaki rolünü destekleyerek, Latin kültürünün yerli kültürüyle olan devamlılığını benimseyen teori[15] 20. yüzyıl için önemli bir akım haline gelmiş, daha çok Meksika'da etkin olsa da kıta genelini kapsayıcı şekilde fikirlere sebep olmuştur. Öte yandan kıtadaki etnik çeşitliliğin üstün bir *"kozmik ırk"* (raza cósmica) oluşturacağı düşünüldüğünden, bölgenin *"Indo-America"* olarak adlandırılması gerektiği savunulmaktaydı.[16] Bu arada biraz başa dönülecek olursa, creole veya criollo olarak adlandırılan Avrupa kökenli yeni sınıfın burjuvalaşma sürecinin, Aydınlanma Çağı'nın, Amerikan bağımsızlık sürecinin, Fransız Devrimi'nin ve Avrupa savaşlarının da etkileriyle ulusa dayalı bağımsızlık hareketinin temelini oluşturduğu

[12] Regalado, **Latin America at the Crossroads...**, s. 104.
[13] Güncel olarak Latin Amerika hükümetleri tarafından ırkçılık, ayrımcılık ve kast sistemlerine yönelik hiçbir iz kalmadığı dile getiriliyor olsa da toplum nazarında hâkim görüş aksi yöndedir. Elbette ki sömürge dönemindeki vahşi yöntemlerin geçmişte kaldığı söylenebilse de biyopolitik düzenlemeler sosyoekonomik alanlarda kendini göstermektedir. Örneğin Martinez ve Iyer; Latin Amerika'daki birçok televizyon reklamında *"Avrupalı"* görünüme sahip olan modeller tercih edildiğini vurgulamaktadır. Rutilio Martinez, Vish Iyer, "Latin America's Racial Caste System: Salient Marketing Implications", **International Business & Economics Research Journal**, C. 7, No: 11, 2008, s. 55-61.
[14] Jackson, Murphy, Poynting, "Introduction: Terrorism, the State...", s. 2.
[15] Rossi, Plano, **The Latin American Political Dictionary**, s. 19.
[16] Gunson, Chamberlain, Thompson, **The Dictionary of Contemporary Politics...**, s. 176.

görülür. Nihai olarak ulus bilincini destekleyenlerin politik, ekonomik, kültürel ve toplumsal taleplerini yansıtan ulusçu bir ideoloji doğrultusunda Latin Amerikalı ulusların bağımsızlık mücadeleleri üzerinde yoğunlaşılmıştır.[17] Ne var ki sömürge sürecinden sonra gelen bağımsızlık hareketleri ile başlayan ulus inşası denemeleri de çatışmaların kalıcılaşmasında önemli bir sebep haline gelerek, bağımsızlık adı altında ayrı cumhuriyetlere bölünmeyi ve halklar arasında çatışmaları ortaya çıkarmıştır.[18] Bu bölünmeler kapasiteleri ve yapıları açısından özellikle Orta Amerika ülkelerinde siyasal sistemleri bakımından şehir devletler niteliği taşıyan yapılanmalar oluşturmuştur.[19] Zira Siniša Malešević'e göre de bağımsızlık süreçleri yeni devletler değil *"küçük imparatorluklar"* meydana getirmiştir. Bu durum Güney ve Orta Amerika'da yer alan ülkelerin siyasal sistemlerine işleyerek aşırı güç kullanımı ve militarizmin etkisinde savaş ve şiddetin bölgede eksik olmamasına da sebep olmuştur. Ne var ki baskıcı ve şiddete eğilimli siyasal sistemlerine rağmen zayıf kapasitelere sahip bu ülkelerde devletler arası savaşa çok az başvurulmakla beraber bölgedeki şiddetin esas olarak ülkelerin içerisinde cereyan ettiği görülmüştür.[20] Zira ulusal kimliğin toplumsal birleşme, akrabalık, entegrasyon gibi bir arada tutucu özelliklerine rağmen şiddetle olan ilişkileri de bulunmaktadır. Bunları bilhassa otoriter siyasal sistemlere, yabancı işgallerine ve ekonomik modernleşmeye karşı başlatıldığı öne sürülen kurtuluş mücadelelerinde ve ulusal birliğin, gururun, ahlaki ideallerin ve topluluğun güçlendirilmesi çabalarında görmek mümkündür.[21] Bunu destekler nitelikte ayrıca Latin Amerika'nın göze çarpan bir geleneği daha, birlik mücadelelerinde veya toplumsal motivasyonlarda karizmatik otoritenin farklı bir tezahürü olarak lider sembollerinin öne çıktığıdır. İlerleyen başlıklarda görüleceği üzere Orta Amerika'da Sandino ve Farabundo Martí toplumsal mücadelelerde önemli semboller olmuştur. Benzer şekilde Latin Amerika'nın bağımsızlık önderi Simón Bolívar, Küba'nın bağımsızlık öncüsü José Martí, Meksika Devrimi'nin öncüleri

[17] Regalado, **Latin America at the Crossroads...**, s. 105-107; Benedict Anderson'a göre creoleler, başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, ideolojik anlamda ulus devletin öncüleriydiler. Anderson, **Imagined Communities...**, s. 47-65.
[18] Regalado, **Latin America at the Crossroads...**, s. 109, 110.
[19] Flora, Torres-Rivas, **Sociology of "Developing Societies" Central America**, s. 2.
[20] Siniša Malešević, **The Sociology of War and Violence**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 168, 169.
[21] Lambert, "Myth, Manipulation, and Violence...", s. 26.

Emiliano Zapata ve Pancho Villa, Küba Devrimi'nin liderleri Fidel Castro ve Che Guevara, Guatemala'da yerlilere liderlik etmiş Rigoberta Menchú gibi onlarca toplum önderi, Latin Amerika'daki toplumsal kırılmalarda birleştirici birer unsur olmuşlardır.

Bağımsızlık süreçlerine dönülecek olursa, Howard J. Wiarda'nın da vurguladığı üzere, Orta Amerika ülkelerindeki bağımsızlığın, toplumsal ve ekonomik bir değişimi sağlamadığı anlaşılmaktadır. Zira bağımsızlıklarının ardından da toprak, sınıf ve kast sistemleri ile elitler iktidarı gibi yapısal özellikler mevcudiyetini korumuştur.[22] Dolayısıyla sömürge döneminin ardından kurulan devletlere yönelik, halklar tarafından atfedilen meşruiyetler de oldukça düşük kalmıştır. Çünkü bu devletlerin, sömürge döneminin görünüm değiştirmiş modelleri olarak ABD kapitalizminin aracısı şeklinde görülmeleri, toplumlar ile devletler arasında kopukluk oluşmasına neden olmuştur. Oluşan bu kopukluk da devletlerin benimsenmelerini güçleştirmişti.[23] Bu açıdan incelendiğinde ulusal kimliğin diğer kimliklere kıyasla oldukça yüksek miktarda motivasyonu bir araya getirebilmesiyle, insanları rutinleri dışında aşırı eylemlere katılmaya ikna edebilecek güce sahip olduğu öne sürülmektedir. Böylece siyasal şiddet eylemlerinin haklılaştırılmasına ve meşrulaştırılmasına yol açan aşırı hissiyatları tetiklemek için önemli bir siyasal araç haline de gelmektedir.[24] Latin Amerika'daki çatışmaya yönelik geleneği bölgedeki şiddetli yoksulluk ve gelir adaletsizliği üzerinden açıklamaya çalışan geniş bir literatür olsa da, şiddet ve isyan hareketlerini sadece bu perspektiften açıklamak mümkün olmamaktadır. Zira bölgedeki yoksulluk tüm kıtaya yayılmışken, büyük isyanların her yerde görülmediği aşikârdır. Hobsbawm'ın da işaret ettiği üzere, özellikle yoksul tarımsal nüfus her yerde eşit seviyede isyancı eğilimlerde olmamıştır. Ancak farklı koşullara bağlı olarak belirli bölgelerde yerel bir köylü isyanı geleneğini görmek mümkündür.[25] Walter Laqueur ise Latin Amerika'daki *"gerilla savaşını"* 18. yüzyıldaki bazı küçük yerli toplulukların ayaklanmalarını örnek göstererek, bağımsızlık savaşlarından öncesine dayandırmakta, bağımsızlık savaşlarında ise

[22] Wiarda, **Finding Our Way?..**, s. 270, 271.
[23] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 9, 10.
[24] Lambert, "Myth, Manipulation, and Violence...", s. 33, 34.
[25] E. J. Hobsbawm, "Guerrillas in Latin America", **Socialist Register**, C. 7, 1970, s. 51.

gerilla savaşının daha da arttığını vurgulamaktadır.[26] Bölgedeki yönetenler ve yönetilenler arasındaki çekişmenin çoğunlukla şiddetli çatışmalara dönüşmesinin neredeyse bir teamül haline gelmesinin Orta Amerika açısından dikkat çekici sonuçları olmuştur. Yörede 1960-1990 yılları arasında süren iç savaşlarda, gerilla hareketleri Batı Avrupa'daki dayanışma kurumlarının desteği ile beraber Latin Amerika halklarının sempatisine sahip olmuştur. Ancak diktatörlük seviyesine ulaşmış rejimlere destek ise ABD'den gelmiştir.[27] Bu bakımdan Hobsbawm'ın da tespitleriyle bağlanacak olursa, Che Guevara bölgedeki bazı koşulların ortaya çıkardığı zorunluluklardan bahsetmektedir. İlk olarak Latin Amerika genelindeki siyasal sistemlerin bir sonucu olarak iktidarlar, güçlerini kaybetmek istememekte ve bunun için mücadeleyi sürdürmektedirler. İkinci olarak Latin Amerika köylülüğü, yerli ve yabancı oligarşi ittifakının *"sömürüsü"* altında feodaliteye karşı, patlaması an meselesi olan yoğun bir tepki biriktirmektedir. Bu iki unsurun kıtasal düzeyde gözlemlenmesi, *"halkın tüm güçleri ile baskının tüm güçleri arasındaki ölümüne bir mücadele"* olarak nitelendirilebileceğinden, kullanılacak tek strateji gerilla savaşıdır.[28] Buna bağlı olarak özellikle Latin Amerika'da devrim hareketleri gibi toplumsal hareket süreçlerinde üst düzey devlet yetkililerine yönelik suikastlar da gözlemlenmektedir. Örneğin Karl M. Schmitt'in sözlerine bakılırsa, Nikaragua'nın 40 yılı aşkın süre boyunca iktidarında kalan Somozalar'ın, rakipleri tarafından devrilmekten veya bir kavgada öldürülmekten değil, suikasta kurban gitmekten tedirginlik duyduğu anlaşılmaktadır. Dahası, bu kaygı tüm kıtaya da yayılan bir hissiyat haline gelmiştir.[29] Schmitt'e göre Latin Amerika'da yaşanan suikastların hangi siyasal sistemlerde oluştuğuna dair bulgular göstermektedir ki, ulusal hükümetin sağlam bir şekilde kurularak otoritesine saygı duyulduğu ve rıza gösterildiği yerlerde suikastlara nadir rastlanmakta, ancak otoritelerin çökmesine bağlı olarak hizipçiliğin ve rekabetin, toplumsal gerginliği arttırdığı yerlerde suikastlara daha sık rastlanmaktadır. Bu eylemlerin ortaya çıkışındaki önemli bir detay ise ekonomik,

[26] Laqueur, **Guerrilla: A Historical and Critical Study**, s. 52-55.
[27] Kruijt, **Guerrillas...**, s. 1, 2.
[28] Ernesto Che Guevara, **Che Guevara Speaks: Selected Speeches and Writings**, ed. George Lavan, New York, Merit Publishers, 1967, s. 84, 85.
[29] Schmitt, "Assassination in Latin America", s. 538.

politik veya ideolojik çekişmelerin değil, saygı duyulan yani *"meşru"* bir otoritenin varlığı veya yokluğunun başat faktör oluşudur.[30]

Ülke	Sayı
El Salvador	2
Guatemala	12
Honduras	0
Nikaragua	5

Tablo 4.1: Orta Amerika'da 1948-1967 Yılları Arasında Gerçekleşen Suikastlar

Kaynak: Ivo K. Feierabend, Rosalind L. Feierabend, Betty A. Nesvold, "The Comparative Study of Revolution and Violence", **Comparative Politics**, C. 5, No: 3, 1973, s. 395.

Örneğin Tablo 4.1'de görüldüğü üzere de Guatemala'da erken başlayan karşı devrim ve iç savaş sebebiyle suikastların diğer ülkelere kıyasla öne çıktığı anlaşılmaktadır. Aynı süreler içerisinde Honduras'ta hiç suikast görülmemesi ise memnuniyetsizliklerin çözüme kavuşturulabilme kapasitesinden doğan meşruiyet olduğu söylenebilmektedir. Migdal'ın aktardıklarıyla örtüşen bir şekilde Latin Amerika'da devletlerin imaj ve uygulamadaki meşruiyetlerinin yitirilmesi veya kurulamamasının yanı sıra, artan yoksulluklar ve baskılar ile beraber, bölgede kültürel etkiler de oluşarak, yeni dinî akımların doğmasına neden olunmuştur. Kıtanın geçmişinden itibaren uzun yıllar boyunca genel olarak Katolik gelenek hâkim olsa da her ülke tarihsel gelişimine göre kendine has gelenekler geliştirmiştir. Bu bakımdan diğer mezheplerin de tüm kıtada etkileri görülmektedir. Sömürge sürecinden, bağımsızlık hareketlerine kadar Latin Amerika kiliseleri muhafazakâr bir anlayışta konjonktürün destekleyicisi konumunda kalmışlar, kölelik veya İspanya hâkimiyeti konularında aykırı tavır sergilememişlerdir.[31] 20. yüzyıl ile beraber ise bölgede Katolik Kilisesi'nin bazen devletlerin yanında bazen ise toplumsal hareketlerin yanında tavır alması, üzerinde durulması gereken bir ikilemdir. Bunun önemli sebepleri arasında kiliselerin tutumunu etkileyen iki büyük kırılma gösterilebilir. İlki 1960'lı yıllarda Vatikan'ın tutumunu esneterek farklı düşüncelere izin veren yaklaşım değişimi, ikincisi ve Latin Amerika için en önemlisi ise, bölgedeki din insanlarının 1968 yılında Kolombiya Medellín'de yaptıkları toplantılardır. Medellín toplantıları

[30] Schmitt, **a.g.e.**, s. 539.
[31] Prizel, **Latin America Through Soviet Eyes...**, s. 72.

Latin Amerika'daki yoksulluğun sebeplerini belirleyebilmek ve insanlara değişim araçlarını sunabilmek yönünde önemli görüşlere işaret ettiği için[32] değişim amacıyla bir araya gelen Hristiyan topluluklar, Katolikliğin yeni bir formu olan *"Kurtuluş Teolojisi"* fikrini oluşturmuşlardır. Böylece Kurtuluş Teolojisi'nin yankıları tüm Latin Amerika'da hızlı bir şekilde hissedildiği gibi Orta Amerika'da cereyan eden toplumsal hareketlere de katkı sunmuştur.[33] Teoloji; isyanlar, ayaklanmalar, devrim mücadeleleri, gerilla hareketleri gibi devlet dışı siyasal şiddet uygulayan oluşumlara *"kurtuluş"* adına mücadele hakkı tanıdığı için devletlerin kaybettiği meşruiyet, Kurtuluş Teolojisi'ni benimseyen kiliseler, topluluklar ve din insanları aracılığıyla gerilla hareketlerine aktarılmıştır. Hareketlerdeki ideolojik kaynaklar ve bilinç ise ayrı bir tartışma konusudur. Verilere bakıldığında Orta Amerika'da iş gücünün yaklaşık sadece %10-12 civarının örgütlenebildiği zayıf bir sendikacılık kültürü hâkim olduğu görülmektedir. Bu durum Thompson ve Hobsbawm ile aktarılan proleter bilinç tartışmasını tekrar yüzeye çıkarmaktadır. Orta Amerika'daki toplumsal hareketlerin katı ideolojik kaynakları, motivasyonları ve eğilimleri olmamasından ötürü, isyan ve çatışma geleneğine rağmen, köylü, işçi, öğrenci fark etmeksizin bölge insanının çoğunluğu ideoloji bazlı devrimci bir anlayıştan uzak olmuş ve bu bağlamda kitlesel eyleme yönelik eğilimleri de düşük seyretmiştir.[34] Dolayısıyla bölgedeki ideolojik zayıflık ile beraber öznel gelişim, hareketlerin sınıfsal bazda değil çok sınıflı bir şekilde yaygın halk bazında oluşması gerektiğini şart koşmuştur. Nitekim Orta Amerika'da gözlemlenen kitlesel hareketlerin Marksist temelli olmadan tüm kesimleri tek bir çatı altında birleştirebileceği unsuru, siyasal sistemin kendisi olarak ortaya çıkmıştır. Bölgede siyasal sistemin muhalif oluşumlara verdiği veya vermediği tüm tepkilerin, şiddet yanlısı baskıların, göz ardı edilen taleplerin döngüsel bir karşılığı olmuş, bu döngü ise iki taraflı siyasal şiddete yol açmıştır. Bu doğrultuda yeni başlığa geçmeden önce, ön hazırlık olması amacıyla ülkelerdeki şiddet yanlısı toplumsal hareket örgütlerinin, örgütlerdeki yaklaşık gerilla sayılarının ve şiddet vakalarının özet tablolarda verilmesi, yararlı bir kıyaslama olacaktır.

[32] Bantjes, **Social Movements in a Global Context...**, s. 119.
[33] Aydınoğlu, **Brezilya İşçi Partisi Deneyimi**, s. 99.
[34] Wiarda, Falcoff, **The Communist Challenge...**, s. 67, 68.

	El Salvador	Guatemala	Honduras	Nikaragua
1959-60				Çeşitli gruplanmalar
1961				FSLN
1960-62		MR-13, FAR, FGEI		
1970	FPL			
1971		ORPA		
1972	ERP	EGP		
1975	FARN			
1976	PRTC-S			
1977			PRTC-H	FSLN'de bölünmeler
1978			MPL	
1979	FAL		FMLH	FSLN, MPU ittifakı
1980	FMLN FMLN-FDR		FPR-LZ	
1982		URNG MRP-Ixim		
1982-83			DNU-MUR	
1988-89			FPM	

Tablo 4.2: 1959-1989 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerindeki Örgütlenmeler[35]

Kaynak: Booth, Wade, Walker, **Understanding Central America...**, s. 348, 349.

	El Salvador (FMLN)	Guatemala (URNG)	Honduras	Nikaragua (FSLN)
1978				1.500
1979				5.000
1982		6.000		
1984	9.000 - 15.000			
1987	6.000 - 8.000	500 - 2.000	500 - 1.000 (Etkin değil)	
1992	8.000			

Tablo 4.3: Ülkelere ve Yıllara Göre Tahmini Gerilla Sayıları

Kaynak: P. Schmid, Albert J. Jongman, **Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, & Literature**, New Brunswick, Transaction Publishers, 2005, s. 564, 630; Edelberto Torres-Rivas, "Insurrection and Civil War in El Salvador", **Keeping the Peace: Multidimensional UN Operations in Cambodia and El Salvador**, ed. Michael W. Doyle, Ian Johnstone, Robert C. Orr, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 222; Latin American Weekly Report, "Guerrilla Forces '25,000 Strong'; US Southern Command Gives Country-by-Country Tally", 11.05.1987, (Çevrimiçi) https://www.latinnews.com/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=49&archive=109688&search=central%20america%20combatants, 10.11.2022; Latin American Weekly Report, "Peace", 24.12.1992, (Çevrimiçi) https://www.latinnews.com/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=49&archive=59943&search=combatants, 17.07.2022; Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 224.

[35] 4. bölümde ele alınan literatür doğrultusunda orijinal tabloda geliştirmeler, düzenlemeler yapılmıştır.

Ülke	Grup	Kısaltma	Sonuç
El Salvador	Farabundo Marti Halkın Kurtuluş Kuvvetleri	FPL	1980 Yılında FMLN'yi Kurdu
	Halkın Devrimci Ordusu	ERP	1980 Yılında FMLN'yi Kurdu
	Ulusal Direniş Silahlı Kuvvetleri	FARN	1980 Yılında FMLN'yi Kurdu
	Orta Amerika İşçilerinin Devrimci Partisi-El Salvador	PRTC-S	1980 Yılında FMLN'yi Kurdu
	Silahlı Kurtuluş Kuvvetleri	FAL	1980 Yılında FMLN'yi Kurdu
	Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi	FMLN	1992 Barış Anlaşması / 2009 İktidar
Guatemala	Guatemala İşçi Partisi	PGT	1982 Yılında URNG'yi Kurdu
	Devrimci Silahlı Kuvvetler	FAR	1982 Yılında URNG'yi Kurdu
	Silahlı Halkın Devrimci Örgütü	ORPA	1982 Yılında URNG'yi Kurdu
	Yoksulların Gerilla Ordusu	EGP	1982 Yılında URNG'yi Kurdu
	Guatemala Ulusal Devrimci Birimi	URNG	1996 Barış Anlaşması
Honduras	Orta Amerika İşçilerinin Devrimci Partisi-Honduras	PRTC-H	1982/3 Yılında DNU-MUR'da Birleştiler
	Halk Kurtuluş Hareketi-Cinchoneros	MPLC	1982/3 Yılında DNU-MUR'da Birleştiler
	Honduras'ın Kurtuluşu İçin Morazanista Cephesi	FMLH	1982/3 Yılında DNU-MUR'da Birleştiler
	Lorenzo Zelaya Devrimci Halk Güçleri	FPR-LZ	1982/3 Yılında DNU-MUR'da Birleştiler
	Ulusal Birleşik Direktörlük-Devrimci Birlik Hareket	DNU-MUR	1998 Yılında PUD Adıyla Seçime Girilmiştir
Nikaragua	Proleter Eğilim	TP	1978/9 Yılında FSLN'de Birleşildi
	Uzun Süren Halk Savaşı Eğilimi	GPP	1978/9 Yılında FSLN'de Birleşildi
	Ayaklanmacılar/Üçüncü Yol	TI	1978/9 Yılında FSLN'de Birleşildi
	Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi	FSLN	1961 İlk Kuruluş / 1979 Zafer / 1990 Seçim Kaybı

Tablo 4.4: Orta Amerika Silahlı Muhalif Grupların Süreçleri[36]

Kaynak: Michael E. Allison, "Why Splinter? Parties that Split from the FSLN, FMLN and URNG", **Journal of Latin American Studies**, C. 48, No: 4, 2016, s. 709.

Tablo 4.2 ve Tablo 4.3'te görüleceği üzere Orta Amerika Krizi boyunca dönem dönem silahlı örgütlenmeler ortaya çıkmış, halk desteği alabildiği ve rejime karşı direnebildiği sürece devamlılığını sağlayabilmiştir. Tablo 4.4'te de görüleceği üzere 1960'lı ve 1970'li yıllarda çoğunlukla dağınık oluşan bu örgütler 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başıyla tek çatı altında toplanmaya yönelmiştir. Sadece Nikaragua'nın en etkili örgütü olan FSLN'nin 1960'lı yıllardan itibaren süregeldiği

[36] Michael E. Allison'ın tablosu taslak olarak kullanılarak geliştirilmiştir.

görülmekle beraber o da kendi içerisinde bazı görüş ve strateji farklılıkları sebebiyle bölünmeye uğramış ancak tekrar birleşmiştir.

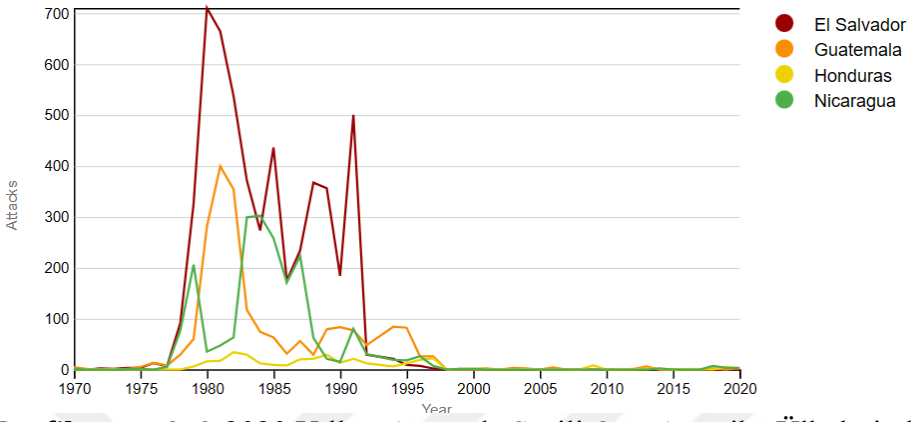

Grafik 4.1: 1970-2020 Yılları Arasında Seçili Orta Amerika Ülkelerinde Gerçekleşen 9688 Terör Vakasının Yıllara Göre Dağılımı[37]

Kaynak: START, "Global Terrorism Database 1970 - 2020", https://www.start.umd.edu/gtd, **National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism**, 2022, (Çevrimiçi) https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=country&casualties_type=b&casualties_max=&dtp2=all&country=61,83,88,145&region=2, 15.11.2022.

	El Salvador	Guatemala	Honduras	Nikaragua
Muhtemel	55.000	83.555	-	10.000
En Yüksek	75.000	116.300	-	35.000

Tablo 4.5: Siyasal Sistemler ile Devrimci Toplumsal Hareketler Arasında Gerçekleşen İç Savaş Ölümleri[38]

Kaynak: Bethany Lacina, "The PRIO Battle Deaths Dataset, 1946-2008, Version 3.0 Documentation of Coding Decisions", International Peace Research Institute, **PRIO**, 2009, s. 181-184, 219-223, 230, 404-406, (Çevrimiçi) https://www.prio.org/download/datasetfile/10/PRIO%20Battle%20Deaths%20Dataset%203.0%20Documentation.pdf, 18.05.2022.

Örgütlenmelerin yanı sıra Orta Amerika Krizi'ne yönelik şiddet verileri Grafik 4.1 ve Tablo 4.5 üzerinde görülebilmektedir. Üç ülkede de 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca şiddet olayları üst düzeydeyken Honduras'ta oldukça düşük düzeyde

[37] Bu grafiğe yansımamakla beraber Guatemala'da 1954 yılı ile başlayıp 1960'lı yıllar boyunca süren şiddeti de göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca 1980 yılı sonrasında Nikaragua'da gözlemlenen şiddet olayları FSLN hükümeti ile kontralar arasında gerçekleşen savaştan kaynaklanmaktadır.

[38] Tablo Bethany Lacina tarafından hazırlanan PRIO veri seti kullanılarak derlenmiştir. Verilerde tek taraflı saldırılara yönelik ölümlerin yazılmadığı not edilmiştir. Dolayısıyla sayıların daha fazla olduğu düşünülebilir. Honduras'ta 20. yüzyıl ortalarından itibaren iç savaş yaşanmadığı için herhangi büyük bir veri kaydedilmemiştir. Guatemala için Tarihi Aydınlatma Komisyonu raporunda ise 50.000'i kayıp olmak üzere 200.000'den fazla kişinin öldüğü belirtilmektedir. Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. xvii, xxi, xxxi.

seyretmiştir. Bunların sebepleri ilerleyen bölümlerde toplumsal hareketler üzerinden detaylıca incelecektir fakat öncesinde FLMN ve FSLN'nin beslendiği geçmiş bağlara kısaca değinmek amacıyla Sandino ve Farabundo Martí'ye yer verilecektir.

4.1.1. Augusto César Sandino

Bağımsızlığının ardından kısa süreli liberal yönetimlerin dışında Nikaragua'nın 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında ABD tarafından baskı altında tutulması, seçimlerinin manipüle edilmesi ve hatta doğrudan işgale uğraması, ülkedeki büyük çaptaki ilk toplumsal hareketin önünü açarak, ileride çok bahsi geçecek isimlerden olan Augusto César Sandino'nun önderliğinde anti-emperyalist bir gerilla savaşını başlatmıştır.[39] Bu bakımdan Sandino, ölümünün ardından uzun bir süre sıradan bir eşkıya olarak anılsa da, Nikaragua'da Somoza iktidarına karşı yükselen halk ayaklanmalarında sembol olarak ele alınmış ve ulusçu, anti-emperyalist, özgürlükçü mirası sahiplenilmiştir.[40]

Sandino'nun yaşam öyküsü köyündeki bir gençlik kavgasıyla başlamaktadır. Kavga sırasında kendisine hakaret eden bir kişiyi vurduktan sonra sırayla Honduras'a, Guatemala'ya ve Meksika'ya kaçmak zorunda kalan Sandino, buralarda hep işçilik yapmıştır. Özellikle Meksika'dayken ABD karşıtı işçi hareketleriyle tanışmış ve bunu ülkesi Nikaragua ile özdeşleştirmiştir. 1926 yılında Nikaragua'daki karışıklık üzerine ülkeye dönerek ayaklanmalara katılmış, olayların ardından ambar memuru olarak hayatına devam etmiştir. Bu dönemde ABD müdahaleleri ve ABD yanlısı hükümetlerin ülkedeki tahribatları sebebiyle vatanseverlik motivasyonu pekişerek kendi birikimleriyle 300 kişilik silahlı bir grup oluşturmuştur.[41] Sandino'nun 1927 yılında yayımladığı manifestosuna bakıldığında kendisinin *"vatansever"* motivasyonlarla ayaklandığı anlaşılmaktadır. Sandino, ülkesinde ABD'nin ve ABD kontrolündeki yöneticilerin baskısı ve zulmüne duyduğu yoğun öfkeyle, ulusal onurlarını savunacaklarını dile getirmekte ve ABD'nin direktiflerine boyun eğen yöneticilerin artık *"Nikaragualı"* sayılmadıklarını, gerçek Nikaragualı vatanseverlerin

[39] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 30-32.
[40] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 26-28.
[41] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 11, 12.

canı pahasına ülkeleri için mücadele edeceğini vurgulamaktadır. Sandino bilhassa, *"Ben bir paralı asker değil, egemenliğimize karşı saldırıya izin vermeyecek bir vatanseverim."* cümlesiyle ABD'nin ve ülke içindeki yardımcılarının Nikaragua'daki müdahalelerine ve nüfuzuna yönelik savaş açtığını, bu savaş uğrunda gerekirse canını vereceğini sert bir şekilde duyurmaktaydı.[42] Bir başka cümlesinde de *"Özgürlük çiçeklerle değil kurşunlarla fethedilir (...)"* sözlerini sarf ederek, neden savaşa girdiğini kısa bir şekilde özetliyordu.[43] Manifestosundan anlaşılacağı üzere Sandino, ideolojik olarak radikal sol bir hareketin temsilcisi değil, işgal altında olduğunu düşündüğü ülkesini kurtarmaya çalışan vatansever bir ulusçuydu. Bu yüzden de ABD işgalinden kurtulmayı hedefleyen herkesle çalışmaya gönüllüydü. Her ne kadar ilk başlarda ABD karşısında yenilgi alsa da, daha sonraları gerilla benzeri vur-kaç taktiklerine yönelerek[44] grubunu dağlık bölgeye yerleştiren Sandino'ya ABD ordusundan yapılan bombardımana rağmen, ciddi zararlar verilememekteydi. Sandino arazi şartlarını lehine çevirerek özellikle ormanlık alanda ABD askerlerine kayıplar verdirmeye başladı. Bu durum hem hükümet hem de ABD yönetimi ve kamuoyu için ciddi sorun oluşturdu zira Sandino *"son Amerikan askeri ülkeyi terk edene kadar"* savaşmaya kararlıydı. Fakat Sandino'nun kalkıştığı bu ulusçu, vatansever, gerilla savaşında gün geçtikçe halk desteğine gereksinimi artmasına rağmen ABD ve hükümet bu süreçte birçok bölgede nüfusu taşımış, stratejik konumlar oluşturmuş, çok sayıda köylüye işkence yapmış ve bazı kent kısımlarını bombalamıştı.[45]

Sandino'nun liberal bir düşünceyle, ülkesi için düşünce özgürlüğü, bağımsızlık, ulusal egemenlik, kalkınma gibi hedeflerin peşinde olduğu söylenebilir. Ancak Sandino'nun bu hedefleri gerçekleştirebilecek bir kapasiteye veya ABD ile mücadele edebilecek bir kuvvete sahip olmadığı da aşikârdır. Ayrıca ilerleyen süreçte ülke burjuvazisinden gelen sınırlı destek de Sandino'nun yanından çekilmiştir.[46] Bunun olabileceğini önceden fark ettiği için Sandino, politik örgütlenmelerini

[42] Augusto César Sandino, "Political Manifesto", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 396-398.
[43] Eduardo Crawley, **Nicaragua in Perspective**, Revised Edition, New York, St. Martin's Press, 1984, s. 72.
[44] Evans, "Revolutionary Movements in Central America...", s. 170.
[45] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 12, 13.
[46] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 26-28.

sömürüye en çok uğrayan en yoksul kesimler arasında sürdürmeye çalışmaktaydı. Bu doğrultuda toplumsal sorunlarla da ilgilenmeye gayret ederek etkin oldukları bölgelerde işinden olanlara maaş sağlama, toprak reformunu hayata geçirme ve tarım kooperatifleri oluşturma gibi altyapısal faaliyetlere girişildi. Ayrıca yabancı şirketlerden toplanan vergilerle de işçilerin gıda sorunları çözülüyordu. Sandino'nun mücadelesi ülkede 6-7 yıllık bir iç savaşa evrilmiş ve uluslararası kamuoyunun da ilgisini çekmiştir. Tüm dünyadan anti-emperyalist gruplar desteklerini iletirken, Sandino'ya *"Özgür İnsanların Generali"* (General de Hombres Libres) sıfatı, savaşçılarına da *"Küçük Çılgın Ordu"* (el pequeño ejército loco) adı takılmıştı. 1933 yılı OAS konferansının konusu bile Sandino olmuştu.[47]ABD'nin askerlerini geri çekmesi halinde silahları bırakıp köy kooperatifleri kuracağını söyleyen Sandino'nun talebi bir bakıma yerine getirildi[48] ve başkan ile muhalefet, ivedi bir şekilde barış sağlanması, genel af çıkarılması, kabineye liberallerin alınması, ABD denetiminde bir silahsızlandırma, ülkede partilerden bağımsız yeni bir Ulusal Muhafız kuvveti oluşturulduktan sonra ABD deniz piyadelerinin ayrılması ve 1928 yılı seçimlerinin ABD tarafından denetlenmesi konularında anlaştı.[49] Böylece ABD ülkeden parça parça geri çekilme kararı aldı ancak ülke *"asayişini"* 1927 yılında Nikaragualı askerlerden oluşturdukları Ulusal Muhafızlar'a bıraktılar. ABD'nin ülkeden çekilmesi üzerine Sandinist cephede politik ve sosyal tartışmalar cereyan etti. Farklı eğilimlerden çeşitli görüşler ortaya atılması, hareketin gücünde zayıflama meydana getiriyordu. 1933 yılında Başkan Juan Bautista Sacasa'nın iktidara gelmesiyle Sandino kooperatifler konusundaki taleplerine yöneldi ve buralar için güvence istedi. Zira Sandino'ya göre uzun vadede tarım kooperatifleri ülkenin kalkınmasını sağlayabilir ve büyük toprak sahiplerinin önüne geçebilirdi.[50] Bu arada ABD ülkeden çekildiğinde Sandino'nun 3.000 kişiye varan ordusu Nikaragua'da pek çok yeri kontrol etmekteydi ancak bir barış anlaşmasıyla silahlar bırakılmış ve sadece kooperatif bölgesinde 100 kişilik bir acil durum kuvveti tutulmuştu.[51] Ancak bu süreçte Ulusal Muhafızlar'ın

[47] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 12, 13.
[48] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 30-32; Mark Falcoff, "Nicaraguan Harvest", **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, ed. Howard J. Wiarda, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 221.
[49] Loveman, Davies, "Nicaragua", s. 355.
[50] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 13, 14.
[51] Crawley, **Nicaragua in Perspective**, s. 79-83.

başında Anastasio Somoza García'nın bulunması tüm gidişatı değiştirdi. Somoza ilk önce kooperatiflere saldırmaya başladı. Ardından Sandino başkanlık sarayına resmî bir davet ile görüşmeye çağrıldı. Fakat bu davet ABD Büyükelçiliği ile Somoza'nın düzenlediği bir tuzak operasyondu. Böylece Sandino 1934 yılında *"ilk Somoza"* tarafından tuzağa düşürülerek öldürüldü. Sandino'nun öldürülmesi üzerine Sandinist hareketin destekçileri dağıldı ve yakalananlar infaz edildi. Ayrıca, kurulan kooperatiflerin de yok edilmesi sırasında birçok aile yaşamını yitirdi. Tüm bu süreç Nikaragua'da bir devlet terörü olarak tarihe geçmişti ve Sandino ismi ilerleyen süreçlerde neredeyse tüm Orta Amerika'daki toplumsal hareketlerde bir sembol haline gelecekti.[52] Ancak 1934 yılı sonrasında şiddet yanlısı toplumsal hareketler uzun bir süre görülmeyecek, Nikaragua'da Sandino mirasının tekrar keşfedilmesi için 1960'lı yıllara kadar beklenmesi gerekecekti. Nikaragua'nın tarihsel bir paradoksu olarak ABD'nin varlığı Sandino'ya, Sandino'nun varlığı ABD tarafından oluşturulan ve desteklenen Ulusal Muhafızlar ve Somozalar'a[53], Somozalar'ın varlığı da FSLN'ye neden olmuştu.

4.1.2. Agustín Farabundo Martí Rodríguez

El Salvador'un bağımsızlığını kazanması, altyapısal anlamda üretim ilişkilerine köklü anlamda bir yenilik getirmediği için, sömürge döneminden kalma iktisadi yapı, çoğunluğun fakirliği ve azınlığın zenginliği üzerinden devam etmiştir. Oluşan tarım oligarşisi henüz 19. yüzyıl başlarında askerî anlamda yeterince güçlenemediği ve ülke idaresini tam anlamıyla sağlayamadığı için ekonomik ve toplumsal boşluklar cereyan etmekteydi. Bu sırada özel mülklerde yasa dışı istihdam devam ediyor, vergiler arttırılıyor, gezici ordu birlikleri için zorunlu askerlik uygulaması sürdürülüyor ve köylüler kendi topraklarında sürekli artan bir baskıyla karşılaşıyordu. Biriken tepkiler 1833 yılında ülkedeki en büyük ve şiddetli tarım ayaklanmasını ortaya çıkararak yerlilerin ve ladinoların silahlanmasına neden oldu. Bir tarım işçisi olan Anastasio Aquino'nun önderliğinde *"Kurtuluş Ordusu"* haline gelen ayaklanmacılar saldırıya geçerek karşılarındaki orduları yenilgiye uğrattılar.

[52] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 14, 15; Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 30-32; Falcoff, "Nicaraguan Harvest", s. 221.
[53] Dunkerley, **The Long War...**, s. 18, 19.

Ancak hareketin tutarlı bir politik liderliğe sahip olmaması ve köylü birliklerin kendi topraklarında kalma tercihleri sebebiyle, hareketin başkente ilerleyerek rejimi hedeflemesi mümkün olmadı. Bu kararsızlık sürecinde hükümet ordusu güçlerini kiralık askerlerle[54] tekrar toparlayarak ayaklanmayı kesin bir şekilde mağlup etti. Aquino yakalanarak öldürüldü ve başı halka açık bir şekilde teşhir edilerek dehşet havası oluşturulmaya çalışıldı. Sosyal adalet talepleriyle başlayan hareket sert bir şekilde bastırılmış olsa da El Salvador tarihinde 100 yıl sonra tekrar hatırlanacak olan isyancı bir halk kahramanı geleneği başlamış oldu. 19. yüzyılın bitimine yakın olarak ülkede güçlenen liberaller öncelikli olarak toprak dağılımına müdahalede bulunmaya başladılar. Yürürlüğe giren yasalarla komün topraklara el koyarak oligarşide birikmesine müsaade edilmesi, ülkede karışıklıklar ortaya çıkardı. Topraksız kalan köylüler topraklarının alınmasından sorumlu olan hâkimleri kendi usulleriyle cezalandırmaya başladılar.[55] Ortaya çıkan güvenlik sorunu 1886 yılında düzenli orduya geçilmesini gerekli kıldı. Böylece kurumsal hale gelen ordu, oligarşi ile ittifak halinde ülke yönetiminde söz sahibi oldu. Bu süreçte toprak birikimi sağlayarak ortaya çıkan ve *"14 Aile"* olarak adlandırılan El Salvador tarım oligarşisi konumunu korumak hatta güçlendirmek için reformlardan uzak durmuş ve topraksız köylünün durumunu iyileştirmek için herhangi bir çabada bulunmamıştı. Tarihin tekerrür etmesiyle yaklaşık bir asır sonra El Salvador topraklarında ses getiren büyük bir kırsal ayaklanma daha cereyan etti. İlerleyen başlıklarda *"Katliam"* (La Matanza) adıyla değinilecek olan bu ayaklanmanın öncüsü Agustín Farabundo Martí Rodríguez isimli bir Marksisti.[56] 1930'lu yılların iktisadi krizleri içerisinde kırsal kesimde etkili bir isim olmaya başlayan Farabundo Martí esasen toprak sahibi varlıklı bir aileden gelmekteydi. El Salvador Üniversitesi'nde eğitim görmüş, Karl Marks ve diğer komünist teorisyenlerin çalışmalarından etkilenmişti.[57] Bu süreçte siyasete ilk defa öğrenciliği sırasında 1919-1923 yılları arasında süren Jorge Meléndez yönetimine karşı çıkmak için girdi ancak muhalif duruşu 1920 yılında Guatemala'ya sürgün

[54] Haggerty, "Historical Setting", s. 3, 4.
[55] Dunkerley, **The Long War...**, s. 10-12.
[56] Haggerty, "Historical Setting", s. 3, 4; Thomas P. Anderson, **Matanza: The 1932 "Slaughter" That Traumatized a Nation, Shaping US-Salvadoran Policy to This Day**, Second Edition, Connecticut, Curbstone Press, 1992, s. 89.
[57] Haggerty, "Historical Setting", s. 14, 15.

edilmesine sebep oldu ve burada öğretmen, inşaat ve tarım işçisi olarak çalışmaya başladı. 1925 yılında Guatemala'da *"Orta Amerika Sosyalist Partisi"*nin (Partido Socialista Centroamericano) kurulmasında rol aldı ve bu sebeple Guatemala'dan da sınır dışı edildi. Ülkesine dönüşünün ardından El Salvador'da işçi federasyonunun baş organizatörü olup, SSCB ile El Salvador arasında önemli bir köprü görevi görerek El Salvador komünistlerinin yardım almasını sağladı ve bu yüzden 1927 yılında hapse atıldı. Hapishanede sürdürdüğü açlık grevine sendikacılardan destek gelmesinin de katkısıyla serbest bırakıldı ve New York, Meksika, Küba, Jamaika seyahatlerinin ardından Nikaragua'ya gitmenin yolunu buldu.[58]

Nikaragua'da Sandino'ya kıyasla Marksist ve komünist kimliği daha ağır basmakta olan Martí, birkaç ay Sandino ile bizzat görüşme içerisinde oldu, hatta onun özel yazmanı olarak görev aldı. Ancak Sandino, ABD'ye yönelik *"ulusçu"* mücadelesini Marksist mücadeleye çevirmeyi reddedince iki liderin yolları ayrıldı. El Salvador devleti tarafından birkaç kez hapse atılan ve sınır dışı edilen Martí'nin kendi ülkesindeki hedefleri belliydi: Komünist bir sistem kurmak amacıyla hükümete karşı halk isyanını örgütlemek.[59] 1930 yılında Salvador Komünist Partisi'nin kurulmasıyla El Salvador'a geri döndü.[60] Eylemlerine Arturo Araujo döneminin sonlarına doğru başlayan Martí'nin, başkanın evine kadar giderek takipçileriyle protestolarda bulunması, tekrar hapse atılmasına sebep oldu. Hapiste başladığı açlık grevinin gazeteler tarafından duyurulması, sağlığının kötüleşmesi ve sokakta tepkilerin artması üzerine ise serbest bırakıldı. Öte yandan bu sırada kırsalda küçük köylü hareketleri de kendini göstermişti.[61] 1931 yılında gerçekleşen darbe sonrası başa gelen General Hernández Martínez dönemi Martí ve El Salvador'un kaderini değiştiren olayların başlangıcı oldu. Yaklaşan belediye ve meclis seçimlerinde örgütlenen komünist parti önemli bir başarı kazansa da halkın günlerce süren kutlamaları rejimin tepkisiyle karşılaştı ve komünist partiye, destekçilerine ve neredeyse tüm sol kesime büyük bir saldırı düzenlendi. Rejimin bu saldırısına toplumsal bir karşılık verilmeye çalışılsa da ne teçhizat ne de örgütlülük yeterliydi. Martí ve diğer parti üyeleri kalkışacakları

[58] Gunson, Chamberlain, Thompson, **The Dictionary of Contemporary Politics...**, s. 208, 209.
[59] Haggerty, "Historical Setting", s. 14, 15.
[60] Gunson, Chamberlain, Thompson, **The Dictionary of Contemporary Politics...**, s. 209.
[61] Anderson, **Matanza...**, s. 89-105.

ayaklanmanın planını yaptılar[62] ancak 1932 yılında yaşanan La Matanza ayaklanmasından birkaç gün önce, yardımcılığını yapan iki komünist öğrenci ile beraber yakalandı ve kurşuna dizildiler.[63]

4.2. Guatemala'da Siyasal Sistem ile Şiddete Dayalı Toplumsal Hareketlerin İlişkisi

1944 yılında Ubico rejimine karşı başlayan isyanlarda 1 kişinin öldürülmesi tüm ülkede genel grevin ve protestoların başlamasına yol açmış ve nihai olarak Ubico'nun devrilmesiyle son bulmuştu. Geçici cunta hükümeti hızlı bir şekilde seçimleri düzenleyerek ülkede 10 yıllık sivil reformist demokratik iktidarların önünü açtı. Ancak 1954 yılında ABD destekli bir darbe sonucu devrilen sivil iktidar sonrası ülkede reform karşıtı, baskıcı ve şiddet yanlısı bir rejim oluştu.[64] Böylelikle 1954 yılı itibarıyla Guatemala siyasal sistemi artan ekonomik sorunlarla beraber, politik ve toplumsal hayatın kısıtlandığı, sivil toplumun baskılandığı ve bilhassa yerli halka yönelik sistemli şiddetin arttığı otoriter bir rejime evrilmişti. 1960'lı yıllar ile beraber siyasal sistem de karşısında şiddete yönelen hareketlerle karşılaşmış ve Orta Amerika Krizi'nin bir yansıması olarak 1970'li yıllarda ülke içi şiddet yoğunlaşarak iç savaşa dönüşmüştür.[65] Ne var ki Guatemala'da toplumsal hareketlerin doğası siyasal sistemine bağlı olarak çevre ülkelere göre farklı gelişimler göstermiş ve ülkenin gidişatından rahatsız olan genç subaylar ilk örgütlenmeleri oluşturmuşlardır. Özellikle 1954 yılından sonra ülkede düzenlenen seçimlerin çoğunlukla hileli olması ve askerî iktidarların kendi adaylarını belirlemesi, seçimlere katılımın sürekli olarak düşük seviyede gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu yüzden de ülkede siyasi partiler kurumsallaşmadığı gibi halkın nazarında meşrulaşan bir rejim bağlılığı da tam anlamıyla sağlanamamıştır. 1960'lı yıllarda yeni oluşmaya başlayan silahlı örgütlenmeler yetersiz kaynakları, kararsız stratejileri ve etkin olmayan liderliği gibi sebeplerle sistem tarafından hızlı bir şekilde bertaraf edilmişti. Zira etkin bir öncü örgütün, kırsal kadroların ve kent ile kır muhalefeti arasında iletişimin bulunmayışı

[62] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 31, 32.
[63] Gunson, Chamberlain, Thompson, **The Dictionary of Contemporary Politics...**, s. 209.
[64] Fogel, **Revolution in Central America**, s. 117-121.
[65] Valenta, Valenta, "Soviet Strategies...", s. 121.

devrimci hareketler için uygun koşulları oluşturabilmek adına siyasi çabayı gerekli kılmaktaydı. Bunun foco ve geniş tabanlı bir halk koalisyonu ile sağlanabileceği düşünülse de[66] bilhassa kırsaldaki yerli halklardan yeterince destek gelmemesi ve foconun başarılı olamaması hareketlerin 1970'li ve 1980'li yıllara sarkmasına neden oldu. İlerleyen yıllarda ise Guatemala'da diğer Orta Amerika ülkelerine göre farklı olarak yoğun yerli nüfusun yer alması siyasal sistemin etnik ve kültürel baskıyı sistematik hale getirmesiyle sonuçlandığından devrim hareketlerinin tabansal desteği de bu doğrultuda değişim yaşadı. Ülkedeki etkili gerilla örgütlenmeleri de bu şekilde ortaya çıktı.[67]

4.2.1. Şiddet Yanlısı Örgütlenmeler: URNG ve Ölüm Mangaları

Guatemala'da ortaya çıkan silahlı hareketlerin temeli öğrenci, işçi, köylü, aydın gibi sınıflardan bağımsız bir şekilde ordudan tasfiye edilen subaylara dayanmaktadır. 1960 yılında başarısız olan darbe girişimi sonrasında darbeci subaylar siyasal sistemin gidişatını değiştirebilmek için çareyi silahlı örgüt kurmada aramışlar ve 1962 yılında Guatemala'da ilk silahlı örgütlerden biri olan *"Alejandro de León Aragón 13 Kasım Asi Cephesi"*ni (Frente Rebelde Alejandro de León Aragón 13 de Noviembre, MR-13) kurmuşlardır.[68] Dönemi baz alındığında Orta Amerika'da en çok köylü katılımcıya sahip örgütlenme olmayı başaran MR-13[69], 1962 yılının sonlarına doğru PGT, öğrenci örgütleri ve başka küçük örgütlenmelerle beraber PGT'nin silahlı bir kanadı olan FAR'ın ortaya çıkmasını sağlamıştır.[70] Bu arada FAR'a bağlı olan *"Edgar Ibarra Gerilla Cephesi"*nin (Frente Guerrillero Edgar Ibarra, FGEI), başkentte dağa çıkacağı sırada öldürülen öğrenci lideri Edgar Ibarra tarafından örgüt stratejilerine yönelik bir bildirisi yayımlanmıştı.[71] FGEI, Guatemala'nın 1944 devrimiyle izlenen demokratik devrim programını ülkede ulusal burjuvazi olmadığı

[66] Loveman, Davies, "Guatemala", s. 223, 224.
[67] Salvador Cayetano Carpio, Comandante Benedicto, Jaime Wheelock, **Listen, Compañero: Conversations with Central American Revolutionary Leaders, El Salvador, Guatemala, Nicaragua**, ed. Roger Burbach, Patricia Flynn, California, Center for the Study of the Americas, 1983, s. 45-47.
[68] Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. xxviii.
[69] Wickham-Crowley, **Guerrillas and Revolution in Latin America...**, s. 27.
[70] Ancak MR-13 ile FAR 1964 yılında ayrıldılar. Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. xxviii; Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 47.
[71] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 54.

için anlamsız bulmakta ve ülke için gerekli olanın halkın desteğiyle uzun soluklu silahlı bir mücadelenin sağlanıp, iktidarın tamamen devrilmesini hedeflemek olduğunu vurgulamaktaydı.[72] Buna bağlı olarak FAR'ın Moskova'dan veya Pekin'den destek almayan *"ulusçu bir hareket"* olduğu da belirtilmekteydi.[73] 1960'lı yıllar ile başlayan şiddete dayalı silahlı örgütlenmeler ilk on yıl yeterli desteği ve organizasyonu sağlayamaması sebebiyle rejim tarafından hızlı bir şekilde bertaraf edilmiştir. Yine de örgütlenmeler tamamen ortadan kalkmadığı için yer altı süreci ve bekleyişin ardından, 1970'li yılların ortamında tekrar harekete geçilmiştir. Özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda çok sayıda yerlinin güney sahillere ve başkente sezonluk işçi olarak gitmeye zorlanması yeni bir sosyal yapının oluşmasına neden olup, yerlileri kültürlerini koruyabilmeleri amacıyla daha çok mücadele etmeye sevk ettiği için yerliler bu dönemden itibaren ortaya çıkan ayaklanmalardaki en etkin sosyal güçlerden biri haline geldiler. Bu durum yerlileri ister istemez bir sınıf mücadelesi içine soktu. Sezonluk işçi olarak zorla çalıştırılan ve yarı proleterleştirilen yerli gruplar, yaylalardaki en küçük arazilerini bile baskı sonucunda kaybettiği için radikalleşmeye başladı. Yerlilerin radikalleşmesindeki bir diğer merkezî etken de *"Yoksulların Kilisesi"* (Church of the Poor) yaklaşımını besleyen Kurtuluş Teolojisi idi.[74]

Tüm bu etkenler, 1976-1978 yılları arasında esas olarak yerliler tarafından yürütülen ancak yoksul ladinoların da yer aldığı köylüler ile mevsimlik işçilerden oluşan ve köylülerin haklarını savunmayı hedefleyen *"Köylü Birlik Komitesi"* (Comité de Unidad Campesina, CUC) adında ulusal bir köylü örgütünün oluşmasına ortam sağlamış oldu.[75] Böylece değişen tabanla beraber 1970'li ve 1980'li yıllardaki ayaklanmalara yarım milyon civarı yerlinin aktif katılımı Guatemala için oldukça yeni

[72] Debray, **Revolution in the Revolution?..**, s. 37, 38.
[73] Richard Gott, **Guerrilla Movements in Latin America**, New York, Doubleday & Company, 1971, s. 84.
[74] Jonas, "Guatemala", s. 261, 262; Yoksulların Kilisesi'ni farklı bir konsept olarak değerlendirmek gerekir. Ancak toplumsal yaklaşımları benzerdir ve birbirlerini beslemektedirler. Konuyla ilgili bir inceleme için bkz.: Pablo Richard, "Religion and Democracy: The Church of the Poor in Central America", **Alternatives**, C. XIII, No: 3, 1988, s. 357-378.
[75] İlerleyen bölümlerde daha detaylı aktarılacağı üzere, 1992 yılında Nobel Barış Ödülü alan Guatemalalı Maya yerlisi Rigoberta Menchú, babasının da kuruluş aşamasında yer aldığı CUC'a yerlilerin ve ailesinin gördüğü zulüm sebebiyle 1979 yılında katılmıştır. Ancak öncesinde de yerli örgütlenmelerde yer almış, koordinasyon sağlamış ve desteklerde bulunmuştur. Detaylı hayat hikâyesi için bkz.: Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**

bir durumdu. 6.000-8.000 arası silahlı militan ve 250.000-500.000 arası aktif destekçi toplayan gerillalar, 1979 yılında hem Nikaragua'da Sandinista hareketinin iktidarı devirdiği ortamda, hem de El Salvador'da başlayan iç savaş ortamında Guatemala'daki yöneticileri tedirgin etmeye yeterliydi. 1982 yılına gelindiğinde ise farklı gerilla örgütleri olan *"Yoksulların Gerilla Ordusu"*[76] (Ejército Guerrillero de los Pobres, EGP), *"Silahlı Halkın Devrimci Örgütü"* (Organización Revolucionaria del Pueblo en Armas, ORPA), FAR ve PGT, URNG çatısı altında birleştiler.[77] Birleşme fikri Küba tarafından bir süredir ısrar edilen bir politikaydı. İlk başlarda farklı gerilla grupları birleşme fikrine sıcak bakmasa da nihai olarak 1981 yılı sonlarına doğru anlaşmaya vardılar ve 1982 yılında URNG çatı kuruluş haline geldi.[78] URNG içindeki baskın grup da üyelerin yaklaşık %70'ini oluşturan yerlilerdi.[79] Bu açıdan hiç şüphesiz Guatemala toplumsal hareketleri ve öncüsü URNG bir yerli ayaklanmasıydı. Yerlilerin silahlı örgütlere katılmasındaki en önemli sebeplerden biri rejim tarafından uygulanan ayrımcılık olarak görülmekteydi. Zira yerlilerin yıllar boyunca birey olarak bile kabul edilmemeleri, haklarını alabilmek için onları zorunlu bir silahlı mücadeleye itmekteydi.[80]

URNG içerisinde yer alan EGP, yerlilerin ağırlıklı olduğu bölgelerde aktif olan en büyük örgütlerdendi. Bu yüzden CUC ile de yakın çalışma halindeydi. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan FAR tekrar örgütlenerek 1970'li yıllarda işçi hareketinde ciddi bir etki sahibi olmuştu. Bu doğrultuda 1978 yılında başkent ve birkaç küçük bölgede faaliyetlerine başlayabilmişti. FAR'dan yerlilerin ihmal edilmesi sebebiyle 1971 yılında ayrılarak kurulan ORPA yaygın kitlesel desteğe sahip olmasa da köylü desteğiyle kırsalda etkiliydi ve genelde askerî eylemler yürütmekteydi. PGT ise Guatemala Komünist Partisi'nin (Partido Comunista de Guatemala) 1949 yılında

[76] EGP'nin ilk adı *"Yeni Devrimci Savaş Organizasyonu"* (Nueva Organización Revolucionaria de Combate) idi. Mario Vázquez Olivera, Fabián Campos Hernández, "The Second Cycle of the Guatemalan Insurgency (1970-1996)", **Latin American Guerrilla Movements: Origins, Evolution, Outcomes**, ed. Dirk Kruijt, Eduardo Rey Tristán, Alberto Martín Álvarez, New York, Routledge, 2020, s. 152-155.
[77] Jonas, "Guatemala", s. 262-264; Schooley, **Conflict in Central America**, s. 163, 164.
[78] Luciak, **After the Revolution...**, s. 23, 24; Valenta, Valenta, "Soviet Strategies...", s. 122; Birleşme öncesinin kısa bir anlatımı hakkında bkz.: Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 271-277; Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 58.
[79] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 76.
[80] Yeğin, **a.g.e.**, s. 212; Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 72.

bölünmesiyle ortaya çıkan ilk gruplardandı. Ayrıca 1982 yılında *"Halkın Devrimci Hareketi"* (Movimiento Revolucionario del Pueblo, MRP-Ixim) adında ortaya çıkan beşinci bir örgütlenme daha vardı. ORPA'dan ayrılarak kurulan MRP'ye FAR, EGP ve PGT'den çıkan militanlar da katılmıştı ancak MRP, URNG ile birleşmeye olumlu bakmamaktaydı.[81]

Birleşmenin arka planı elbette birçok farklı sebebi içermekle beraber bunlardan en önemlisi Guatemala rejiminin yoğun bir şekilde kapalı ve baskıcı bir noktaya ulaşmasıdır. 1981 yılında PGT siyasi komisyon üyesi ve Guatemala komünist önderi Antonio Castro ve Árbenz Guzmán yönetiminde dışişleri bakanlığı yapmış olan URNG temsilcisi Guillermo Toriello ile yapılan görüşmeler, Guatemala'da sistem karşıtı hareketlerdeki motivasyona dair çok önemli bilgiler sağlamaktadır. Dönemin Guatemala rejiminin ABD emperyalizmi tarafından desteklenen ulus karşıtı soykırımcı *"neo-faşist"* bir hükümet olduğunu belirten Toriello, sadece son iki buçuk yılda köylüler, işçiler, üniversite üyeleri de dahil olmak üzere entelektüeller, gazeteciler ve rahiplerden oluşan beş binden fazla kişinin hükümet kararıyla veya bilgisi dahilinde öldürüldüğünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla hükümetin bu vahşeti ve şiddeti sebebiyle geniş halk kitleleri devrimci güçlerle karşılık vermeye başlamıştır. Castro da bu görüşlere katılmakla beraber, ülkedeki hukuksuzluk ve terörün, büyük toprak sahiplerinin desteğiyle gerçekleştirilen 1954 darbesi ile başladığını eklemektedir. Castro'ya göre her ne kadar büyük toprak sahipleri etkisiz hale gelmiş olsa da ABD ile bağlantılı olan ve ülke içinde tekelleşerek neredeyse tüm üretim dallarını elinde tutan burjuvazi etkisini genişletmiştir. Hükümetin önemli bir desteği etkisini arttıran burjuvaziden gelmektedir. Toriello bu tespiti daha da ileri götürerek hükümetin konjonktürden çıkarı olan tüm güçleri bir araya getirmeyi başardığını ve tüm oligarşinin militarize hale getirildiğini belirtmektedir. Bu çatışma ortamında ülkedeki "*yasal imkânların tamamen kapatıldığını*" vurgulayan Toriello, URNG için ilkesel olarak her mücadele biçiminin kabul edildiğini ancak aralarında en umut verici olanın silahlı mücadele olduğunu dile getirmektedir. Castro da benzer şekilde PGT'nin yasal siyaset yerine çatışmacı mücadeleye dönmesini *"tüm yasal yolların kapalı"* olmasına bağlamaktadır. Ayrıca Orta Amerika'da Guatemala'nın tüm karşı devrim

[81] NACLA, "New Resources", s. 9; Loveman, Davies, "Guatemala", s. 234, 235.

güçleri için bir merkez haline gelmesinin yanı sıra, Nikaragua'dan kaçan Somoza rejimi yöneticilerinin bile ülke içinde saklandıklarını öne sürmektedir. Bu gerekçelerle, her ne etkide olursa olsun tüm fırsatların kullanılmasının ve muhtemel zorluklara rağmen tüm direnişçi hareketlerin diktatörlük karşısında birleşmesinin önemli bir gereklilik olduğunu savunmaktadırlar.[82] PGT'ye genç yaşta katılan komutan Pablo Monsanto ile yapılan görüşmede de bu yaklaşımları birebir görmek mümkündür. 1961 yılında ilk defa öğrenci hareketlerinde yer almaya başlayan Monsanto daha bu yıllardaki hareketlerin bile sert bir şekilde bastırıldığını ancak bu sayede politizasyonun arttığını belirtmektedir. Monsanto'ya göre şiddet kullanmayan hareketler, 1 aylık süre içerisinde çok sert baskılar sebebiyle şiddet içeren direniş biçimlerine yönelmiştir. Rejimin her geçen gün şiddet uygulaması sebebiyle parti ve gençlik, silahlı mücadeleye başlanması gerektiğini düşünmüş ve PGT, 1960'lı yılların ortalarında silahlı mücadeleden yana karar almıştır. Çünkü Guatemala'da barışçıl ve yasal yollardan demokratik bir hükümet kurulacağına dair inanç kalmamıştır.[83] URNG'ye henüz 14 yaşında katılan eski bir yerli üyenin sözleri de, Guatemala'daki toplumsal mücadelenin nasıl bir motivasyon içerisinde olduğunu göstermektedir:

> *"Ordunun yaptıklarına karşı neden diyordum, yani neden öldürüyorlar? Neden baskı kuruyorlar? Biz aslında gayet sükûnet içinde yaşıyorduk. Beni önce ordu aldı. İşkence yaptı. Çok fazla işkence yaptı. Dövdüler, soydular, kamçıladılar. Öldürmediler, dedim ki şimdi yaşıyorum ama sonra ne olacak? Onların öldürmesini mi bekleyeceğim yoksa yine bir kez daha bu durumu mu? Bir gün gerilla ile bağlantı kurdum ve dedim ki gerillaya gitmek daha iyi. Dedim ki ben gideceğim. O esnada gitmek istiyordum. Çünkü ordu bütün topluluğu öldürdü. Benim amcamı, kardeşimi öldürdü. O sırada gerilla topluluğa geldi yine. Ben düşündüm ve gittim. Yani düşündüm ki ya gerillaya katılacağım ya da diğer türlü nasıl yaşayabilirim ki?"*[84]

1981 yılından itibaren URNG'nin ideolojik eğilimi Guatemala'nın şartlarına özel, faydacı bir devrimcilikti. Kurulduğu yıl bile demokratik hükümet çağrısı yapan URNG, devrimciliği, toplumu iyileştirebilmek için, gerçekte karşılığı olan uygulanabilir toplumsal dönüşümleri sağlamak olarak görmekteydi. Esas hedef ise halkın refahı ve mutluluğu olmalıydı. Bu bakımdan katı Marksist ideolojiyi

[82] Antonio Castro, Guillermo Toriello, "A Step Forward Unity", **World Marxist Review**, C. 24, No: 3, 1981, s. 66-68.
[83] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 43, 44.
[84] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 121.

benimsememişlerdi.[85] Bu durumu URNG'nin programından da anlamak mümkündür. Programın genel hatları şu beş temel ilke üzerinden oluşturulmuştu:

- Halka yönelik baskının bitirilmesi ve herkesin barış içerisinde yaşama hakkının güvence altına alınması,
- Guatemala nüfusunun temel sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması,
- Yerli ve mestizo halklar için eşitlik sağlanması,
- Tüm vatansever, demokratik ve halk kesimlerinin ülkenin geleceğiyle ilgili siyasi kararlara dahil olma haklarına dayalı olarak katılacağı çoğulcu bir hükümetin oluşturulması,
- Bağlantısızlık ve kendi kaderini tayin politikalarının önerilmesi.[86]

Örgüt üyeleri ve programından anlaşılacağı üzere hareketlerin çıkış noktası kapalı bir rejimin şiddet ve baskı politikalarıdır. Guatemala'nın 36 yıllık iç savaşında sistemli gerçekleştirilen devlet şiddeti birçok bağımsız uluslararası komisyon raporunda da görülmektedir. Resmî merciler tarafında reddedilip, münferit vakalar olarak gösterilmeye çalışılsa da ülke içindeki tüm cinayet ve kaybolmaların güvenlik kuvvetlerine bağlı resmî birimler tarafından gerçekleştirildiği çoğu rapora yansımıştır. Dönem dönem farklı paramiliter gruplanmalar ortaya çıksa da hepsi ordunun bir kolu olarak faaliyet yürütmüştür. Bu faaliyetler özellikle ordu istihbarat departmanı olarak *"isyanla mücadele"* operasyonlarından bizzat sorumlu olan G-2 aracılığıyla gerçekleştirilmiş, G-2'nin mücadele kapsamında sınır tanınmamıştır.[87] Kontrgerilla faaliyetler için ayrıca paramiliter yapıda *"Kaibiles"* adında bir özel kuvvet, polis içinde de *"Gezici Askerî Polis"* (Policia Militar Ambulante, PMA) adında özel bir kolluk kuvveti oluşturulmuştur. Ordu içindeki bu birimler gerilla gruplarının faaliyet gösterdiği kırsal alanlarda keyfî gözaltılar, kaybolmalar ve cinayetlerden sorumlu tutulurken, PMA'ların hem kent hem kırsalda sivillerin tutuklanması için mobilize bir şekilde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca PMA üyeleri büyük toprak sahipleri ve kent burjuvazisi tarafından *"tutulabiliyor"* olduğundan kırsalda ve fabrikalarda

[85] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 102.
[86] Cayetano Carpio, Comandante Benedicto, Wheelock, **Listen, Compañero...**, s. 79.
[87] Schirmer, **The Guatemalan Military Project...**, s. 53.

sendikalara yönelik yaşanan birçok kaybolma vakasında rolleri bulunmaktaydı. PMA ve ordu ile koordine çalışan ulusal polis teşkilatı da gözaltında tutulan mahkûmların hapishane transferleri sırasında veya hapisten çıkarılmalarının hemen ardından öldürülmelerinden sorumluydu. Tüm bu gövde teşkilatlanmaların yanı sıra bunlara kentte ve kırsalda istihbarat ve sistemli suikastlar bazında destek veren yan kuruluşlar da bulunmaktaydı.[88] Bu yan kuruluşlardan en önemlisi halkı denetlemek ve isyanlarla mücadele etmek için ordu tarafından kurulan *"Sivil Savunma Devriyeleri"* (Patrullas de Autodefensa Civil, PAC) adındaki yerel ve paramiliter örgütlenmeydi.[89] PAC'ların ilk ortaya çıkışı 1960'lı yılların ortasından itibaren başlatılan isyanla mücadele operasyonlarına kadar dayanmaktadır. *"Zacapa Katliamı"*nda olduğu gibi devriyeler kırsal militanlar biçiminde görev alarak rejimin öncü kuvveti ve istihbarat birimi olarak faaliyet göstermişlerdir.[90]

1980'li yıllar ile beraber ordu, gerillalara verilen desteği kesebilmek için kırsalda yaşayan tüm erkek nüfusu PAC'a katılmaya zorluyordu. Katılan üyelerin kendi bölgeleri içinde ve çevresinde sürekli devriye gezmeleri gerekmekteydi. Bazı üyeler silahsız bir şekilde yol kenarlarındaki bekçi kulübelerini yönetmekle veya köylerini denetlemekle görevliydi. Silahlı olanlar ise çevrelerindeki cinayetlere, işkencelere, tecavüz ve katliamlara doğrudan katılmıştı. Böylelikle baskının en yüksek olduğu zamanlarda PAC'ın 1 milyon üyeye ulaştığı tahmin edilmektedir. Rejimin baskısı karşısında silah bırakan bazı gerillalar bile eğitim programlarına alınarak PAC'a katılmaya zorlandılar. PAC'ın resmî kontrol mekanizmaları ABD ve bazı uluslararası yardım kuruluşları tarafından finanse edilen gıda yardımı ve istihdam gibi sosyal yardımlarla ilişkilendirilmekteydi. Daniel Rothenberg'e göre böylelikle kırsal ve büyük oranda yerli nüfus sürekli gözetim altında tutulup, olası ihlallerde suç ortaklığına zorlanarak, susturulma ve itaatin baskın ideolojisiyle kökten dönüştürülmekteydiler.[91] PAC'a katılan köylüler yiyecek, barınma ve istihdam ile ödüllendirilmekte, devriyelere katılmayı reddedenler ise *"kaybolmakta"* ya da

[88] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 10, 11; Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. xxix.
[89] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 80, 81.
[90] Schirmer, **The Guatemalan Military Project...**, s. 83.
[91] Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. xxii-xxxi.

doğrudan infaz edilmekteydi.[92] Eski bir ordu mensubunun Uluslararası Af Örgütü raporuna geçen ifadelerine göre, birçok asker orduya zorla alınıyor ve *"beyin yıkama"* sürecinden geçiyordu. Bu süreçten sonra askerler tamamen rejimin ideolojisini benimseyerek bir haklılık ve üstünlük ruh haliyle hedef gösterilen herkesi öldürebilir hale gelmekteydi. Mensup, eğer emir verilirse *"annesini, babasını ve kardeşini"* bile öldürebileceğini, çünkü o süreçte ordunun söylediği her şeyi yapabilecek hissiyatta olduğunu dile getiriyordu.[93] Benzer şekilde geçmişte orduya kayıtlı bir er, ordudaki adaletsizliklerden ve halk karşıtlığından etkilenerek gerillalara katıldığını söylemektedir.[94] Rejimin ve ordunun oluşturduğu izleme ve denetleme aygıtları ilk bölümde bahsedilen *"Panoptikon"* tanımıyla örtüşmektedir. Kırsalda sürekli kontrol altında tutulan ve aslında belki yan komşusu veya her gün alışveriş ettiği kişilerin PAC üyesi olma ihtimaliyle yaşayan yerlilerin sistemli bir şekilde bedensel baskı altında tutulmaya çalışıldığı aşikârdır. Böylece hem yerliler üzerinden sistemli bir sindirme politikası uygulanmış hem de ülke çapında olası toplumsal hareketlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu durum Guatemala siyasal sisteminin 1960'lı yıllardan sonra kısmen biyopolitik bir iktidar biçimine evrildiğini göstermektedir. Öte yandan Rothberg'in yorumu ve bu yorumlar ile örtüşen Uluslararası Af Örgütü raporu göz önünde tutulursa rejimin faaliyetleri resmî ideolojik bir çerçevede sunulmaktadır. Buradan hareketle siyasal sistemin üçüncü bölümde de vurgulandığı üzere totaliter eğilimler gösterdiği somut bir gerçekliktir.

4.2.2. Kurtuluş Teolojisi'nin Etkileri ve Kilisenin Konumu

Guatemala Katolik kilisesi, Árbenz Guzmán'ın başlattığı toprak reformunun köylülere bir ölçüde ekonomik bağımsızlık sağlayacak olması sebebiyle kilise üstünlüğünü sınırlayacağından, 1954 yılında rejimin devrilmesine ve ardından kurulan Castillo Armas iktidarına destek vermiştir. Askerî rejime destek verilmesi için kırsal kesimde de örgütlenme sürdürülmüş ve bazı yerliler de kiliseye alınarak köylüler etkilenmeye çalışılmıştır. Ancak zamanla yerli rahipler, topluluklarında saygı gören

[92] Dirk Kruijt, "Exercises in State Terrorism: The Counter-Insurgency Campaigns in Guatemala and Peru", **Societies of Fear: The Legacy of Civil War, Violence and Terror in Latin America**, ed. Kees Koonings, Dirk Kruijt, London, Zed Books, 1999, s. 50.
[93] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 20-24.
[94] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 151.

toplumsal liderler olarak öne çıktıkça, sömürge döneminden bu yana halklarının ezilmesine duydukları tepkiyi canlandırarak otoriteye boyun eğmektense toplumsal ve politik mücadeleye girişerek ezilenlerin hakkını savunmaya yönelmişlerdir. Kurtuluş Teolojisi'nin Guatemala'da etkilerinin görülmesiyle bu rahipler yeni yaklaşımı hızlı bir şekilde benimseyip rejimin karşıtı konumuna gelmiş ve birçok yerli rahip EGP'nin öncü kadrolarında yer almaya başlamıştır.[95] Aktivist rahipler ve Hristiyan topluluklar da *"Katolik Eylem"* (Acción Católica) adında bir halk örgütlenmesi kurarak toplumsal adalet taleplerinin dinî uygulamalarla bütünleştirilmesi ve Kurtuluş Teolojisi öğretilerinin benimsenmesi için çalışmalara başlamıştır.[96] 1960'lı yılların sonunda kilise aktivistlerinin statükoyu güçlü bir şekilde eleştirmeye yönelmesiyle, kilise rejimin hedefi haline gelmiş, çok sayıda din görevlisine suikastlar düzenlenmiştir.[97]

1970'li yıllarda ise kilise ile CUC bir araya gelerek kırsalda okuma yazma kursları gibi sosyal faaliyetler yürütmeye başlamıştı.[98] Öte yandan sendikaların yasa dışı olması sebebiyle köylüler, yaşam koşullarını iyileştirmek ve büyük toprak sahiplerinin gaspına karşı toprak haklarını savunmak için tarım kooperatiflerini ve din görevlilerinin desteklediği toplulukları kullanmaya çalıştı. Yerli ve köylü örgütlerin Katolik rahiplerle özdeşleşmesiyle rejim şiddeti kapsamını arttırdı. Örneğin 1978 yılı Mayıs ayında dinî topluluklar ile ordu arasında çatışmalar kendini gösterdi. 29 Mayıs günü yüzlerce yerli, protesto yürüyüşüne başladıklarında valinin toprak ihlalleri konusunda kendilerine yardımcı olacağı düşüncesindeydi. Ne var ki kasaba merkezine vardıklarında 150 kişilik askerî birlik ile karşılaştılar ve çatılardan başlayan ateşler sonucunda köylülerle beraber kol kola giren rahip ve rahibeler birlikler tarafından öldürüldü.[99] 1976-1981 yılları arasında rejim, din görevlilerine baskısını fazlasıyla yükseltti ve bunun sonucu olarak bazı bölgelerdeki kiliseler kapatıldı. Ancak bu durum

[95] Fogel, **Revolution in Central America**, s. 194-196.
[96] Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. xxix; Minor Sinclair (ed.), "Faith, Community and Resistance in the Guatemalan Highlands", **The New Politics of Survival: Grassroots Movements in Central America**, New York, Monthly Review Pres, 1995, s. 78-89.
[97] Margaret E. Crahan, "Religion and Democratization in Central America", **Political Parties and Democracy in Central America**, ed. Louis W. Goodman, William M. LeoGrande, Johanna Mendelson Forman, Boulder, Westview Press, 1992, s. 339-341.
[98] Rigoberta Menchú, The Committee of Campesino Unity (CUC), "Weaving Our Future: Campesino Struggles for Land", **The New Politics of Survival: Grassroots Movements in Central America**, ed. Minor Sinclair, New York, Monthly Review Press, 1995, s. 56.
[99] Loveman, Davies, "Guatemala", s. 232; NACLA, "New Resources", s. 5.

aktivist rahip ve rahibelerin geri adım atmasına neden olmadan eylemlere daha da ağırlık vermelerine yöneltti. 8 Haziran'da işçiler, köylüler ve din görevlileri 60.000 kişilik bir eylem düzenledi.[100] Ülkede şiddet her gün artmaya devam ederken 24 Temmuz 1980 günü düzenlenen Piskoposluk Konferansı'na katılan Guatemala Katolik Kilisesi Piskoposları, Guatemala halkına şu şekilde sesleniyordu:

- *"Son zamanlarda rahiplerin artan bir şekilde haince öldürülmesi, rahiplere, keşişlere ve hizmetin diğer üyelerine yönelik sürekli ölüm tehditleri ve her türlü evanjelik ve ruhani faaliyeti engelleyen bir güvensizlik ortamı ile kiliseye, özellikle de El Quiché piskoposluğuna yönelik zulümden derin endişe duyulmaktadır.*
- *Piskopos, rahipler, keşişler, hizmetkârlar ve bu piskoposluğun inananları kardeşçe dayanışmakta ve kilise onların acılarına sempati duymaktadır.*
- *Kilise, Anayasamızın bile onayladığı bir insan hakkı olan din özgürlüğü çerçevesinde Tanrı'nın yardımıyla misyonunu yerine getirebilmesi için yetkililerle diyalog kurmaya isteklidir.*
- *Kilise, Guatemala'daki rahiplerden, keşişlerden ve inançlılardan, bu çok ciddi sorunun mümkün olan en kısa sürede çözülmesi için Tanrı'ya sürekli dua etmelerini istemektedir."*[101]

Aynı ay EGP de bir açıklama yaparak Hristiyan grupların bilinç sağlamada ve örgütlenmedeki katkılarını onaylamakta ve kiliselere rejim güçleri tarafından saldırılar düzenlendiği, bombalar atıldığı, rahip ve rahibelerin öldürüldüğü bir şiddet sarmalında barışçıl yöntemlerin tükenmesiyle Hristiyan grupların da devrimci şiddetin meşru ve adil olduğunu kabul etmeleri gerektiğini ve kapılarının her zaman açık olduğunu belirtmekteydiler.[102] Ancak 1970 ve 1980'li yıllarda kilise eleştiri ve kınamadan öteye gidemedi. Hatta artan rahip cinayetleri üzerine bazı bölgelerden çekilip, ülkeyi terk edenler oldu.[103] Bu arada rejimin baskısından ve şiddetinden korunmak için uzak ve yüksek bölgelere çekilen yerliler buralarda *"direniş toplulukları"* oluşturarak komün hayatlarını korumaya çalıştılar. Bu süreçte en önemli destekçileri ise kilise olmaktaydı.[104] Bu açılardan devrim hareketliliği anlamında ciddi katkısı olmasa da, aktivist din görevlilerinin, direniş topluluklarının ve Katolik Eylem'in yıllar içerisinde oluşturduğu yaklaşım, Kurtuluş Teolojisi'nin de etkileriyle farklı bir yola girerek,

[100] NACLA, "New Resources", s. 5.
[101] Thomas Buergenthal, Dinah Shelton, **Protecting Human Rights in the Americas: Cases and Materials**, Fourth Revised Edition, Strasbourg, International Institute of Human Rights, N. P. Engel, 1995, s. 397.
[102] Phillip Berryman, **Stubborn Hope: Religion, Politics, and Revolution in Central America**, New York, The New Press, 1994, s. 108-112.
[103] Schooley, **Conflict in Central America**, s. 148, 149.
[104] Sinclair, "Faith, Community and Resistance...", s. 75, 76.

ülkedeki katliamlara ve suikastlara tepki olarak *"Yaşam Teolojisi"* (Theology of Life) nitelemesini tercih ettikleri Yoksulların Kilisesi'ne dönüştü.[105] Dolayısıyla Kurtuluş Teolojisi'nden etkilenen Katolik Eylem ve Hristiyan toplulukları bilhassa yerlilerin aydınlanmasında önemli rol oynadı[106] ve böylece hareketlerin meşru görülmesine katkı sağladı.

4.2.3. İç Savaşta Kadınların Etkisi

Guatemala iç savaşı, yerli nüfus ve kadınların çatışmalara dahil olduğu toplumsal bir değişimi içinde barındırmaktadır. URNG içinde kadın üye sayısı ilk dönemlerde kısıtlı olsa da hem 1970'li yıllar sonrası bölgenin durumundan hem de El Salvador'daki kadınların örgütsel faaliyetlerinden etkilenerek ilerleyen yıllarda artış göstermiştir. Kadınların örgütler içinde çatışmalara katılması Orta Amerika'daki diğer süreçlerle benzeşmektedir. Birçok kadın Guatemala'daki şartların değişmesi için iç savaşa dahil olmuştur. Bazıları aile üyelerinin suikasta uğraması sonucu güvenlik kaygısıyla katılım sağlarken, bazıları ailelerinin yanında olmak için katılım göstermiştir. Dolayısıyla ülkedeki yoğun baskı ve etnik ayrımcılığın bireyleri aktif bir örgüt üyesi olmaya sevk ettiği söylenebilmektedir. Bu durumu bir gerillanın sözleriyle doğrulamak mümkündür: *"Ailem ben doğmadan önce örgütlenmişti. Ben on üç yaşında vicdani olarak katıldım."*[107] Kitle hareketlerine katılan iki Guatemalalı kadınla yapılan görüşmeler de hem kırsal kesimdeki zorlukları hem de yerlilere yapılan baskıyı göstermektedir. Kırsalda yaşam koşullarının oldukça zor olduğunu belirten ilk görüşmeci, yerli işçilere her zaman daha da kötü davranıldığını söylemektedir. Bu durum onu örgütlere katılmaya itmiş ve ölene kadar mücadele edeceğini belirtmiştir. İkinci görüşmeciye devrim hareketlerine neden katıldığı sorulduğunda öncelikle etrafındaki yerlilerin gördükleri muameleyi anlatmaya başlamıştır. Görüşmeci, babasının bile yerlileri yarı insan yarı hayvan olarak gördüğünü ve kendisini bu düşünceyle yetiştirmeye çalıştığını belirtmiştir. Ancak görüşmeci büyüdükçe toplumdaki bu ayrımcılığı sorgulamaya, nedenini anlama çabasına girmiştir. Ailesi tarafından üniversiteye yazdırıldığında kendi gibi

[105] Sinclair, **a.g.e.**, s. 93-104.
[106] Susanne, **The Battle for Guatemala...**, s. 188.
[107] Luciak, **After the Revolution...**, s. 23, 27.

sorgulamalar içerisinde olan yedi kişilik bir gruba dahil olsa da grup ilerleyen süreçte saldırıya uğramış ve beş üyesi öldürülmüştür. Nihai olarak kendini örgütlerin içinde bulmuştur. İlk zamanlar örgüt üyelerinin rahiplerden aldıkları cübbelerle veya kılık değiştirerek yaptıkları banka soygunları gibi eylemlerine tanıklık etmiş, öğretmenlerin daha iyi şartlarda çalışabilmesi adına mücadele ederken ölen Maria Chinchilla gibi devrimci kadınların toplumsal etkilerini gözlemlemiş ve ardından mücadelenin kalıcılığı için, kendi ifadesiyle *"sömürünün ve baskının bitirilmesi için"*, yeni bir toplum kurmanın şart olduğunu anlamıştır.[108]

Guatemala'da kadınların mücadelesini hayatın her anında görmek mümkündür. Yerliler, kadınlar ve halk hareketleri ülke için önemli bir üçgen oluşturmuş ve ortaya çıkan kitlesellikte kadınlar ve bilhassa yerli kadınlar, gündelik direnişten, halk örgütlenmelerine ve hatta gerilla hareketlerine kadar toplumsal hareketlerin her noktasında yer almışlardır. Örneğin 1979 yılında CUC'un eylemleri arttığı sırada, bir ordu kamyonu askerleri kışlaya götürmek için Chupol'un pazarına girdiğinde, CUC üyelerinin annelerinden ve eşlerinden oluşan bir grup ortaya çıkmış ve askerleri meşaleler, sopalar ve taşlarla uzaklaştırmıştır.[109] Öte yandan organizasyon olarak bakıldığında kadın gerillalar iletişim, lojistik ve savunma faaliyetlerinde görev almakla beraber, yemek, bulaşık, çamaşır, temizlik gibi geleneksel ev işleri erkek ve kadınlar arasında eşit dağıtılmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan kadınların iç savaşta yer almaları toplumsal cinsiyet farkındalığı ve eşitliği konusunda da önemli değişimleri içermekteydi.[110] Bu bağlamda ele alınırsa Guatemala'nın içinde bulunduğu kriz, tüm toplumu ilgilendiren bir durumdu. Bu yüzden URNG'de yer alan kadın komutanlardan Alba Estela Maldonado ülkenin değişimi için kadınların yapısal durumlarının da değişmesi gerektiğini öne sürmekteydi. İç savaş sürecinde direniş gösteren katılımcıların en az %25'inin kadın olması bunun için olumlu bir başlangıçtı ve bu oran içerisinde de yerli kadınlar önemli bir yer tutmaktaydı. Önceden değinildiği üzere

[108] Luz Alicia Herrera, "Testimonies of Guatemalan Women", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, çev. Maria Alice Jacob, Boulder, Westview Press, 1983, s. 392-400.
[109] Carlota Mcallister, "A Headlong Rush into the Future: Violence and Revolution in a Guatemalan Indigenous Village", **A Century of Revolution: Insurgent and Counterinsurgent Violence During Latin America's Long Cold War**, ed. Greg Grandin, Gilbert M. Joseph, Durham, Duke University Press, 2010, s. 286.
[110] Luciak, **After the Revolution...**, s. 28; Fogel, **Revolution in Central America**, s. 224-226.

kadınlar operasyonel destek görevlerinde yer almakla beraber çok ciddi bir şekilde doğrudan cephelerde yer alan savaşçı kadınlar da bulunmuştur. Hatta örgütlenmelerde kurucu roller alan birçok kadın gerilla da mevcut olmuştur.[111] Dolayısıyla Guatemala'da kadınlar toplumsal dönüşümün ilerici ve öncü bir unsuru olmuşlardır.[112] Özellikle 5 Haziran 1984 günü otuz yıllık şiddetin bir ürünü olarak üç kadın tarafından kurulan *"Karşılıklı Destek Grubu"* (Grupo de Apoyo Mutuo, GAM) Guatemala'da rejime karşı yenilmeyen ilk insan hakları örgütü olmuştur. Örgütün kuruluşu kurucuların yakınlarını ararken morglarda, mezarlıklarda, karakollarda, hastanelerde ya da üniversite rektörlüğünde karşılaşmaları ile başlamaktadır. İlerleyen süreçte buluşmalar haftada bir şekilde organize edilmiş ve katılımlar gitgide artmış olup, katılan üyeler çoğunlukla yerliler ve kaybolan öğrencilerin yakınlarından oluşmuştur. İlk etaplarda hükümet doğrudan sorumlu tutulmamakla beraber ülkedeki kaybolmalar arttıkça eylemlere geçilmiştir. Fakat bunun üzerine GAM da baskının hedefi haline gelmiş, bazı GAM yöneticileri ve üyeleri kaçırılarak öldürülmüştür. Tüm baskıya rağmen GAM dağılmadan insan hakları örgütü olarak mücadelesini ve eylemlerini sürdürmeyi ve kalıcı olmayı başarmıştır.[113]

4.2.3.1. Direnişten Barış Elçiliğine Uzanan Bir Hayat Hikâyesi: Rigoberta Menchú ve Yerli Hareketleri

Kadınların Guatemala iç savaşındaki önemini gösteren sembol bir isim de yerli direnişin seslerinden Rigoberta Menchú'dur. 1959 yılında kırsalda fakir bir köyde doğan Menchú'nun ailesiyle yaşadıkları, Guatemala'daki fakirliğin, köylülüğün ve yerliliğin anlaşılması konusunda önemli bir göstergedir. Topraksız köylüler olarak toprak sahibi oligarşinin hizmetinde çalışan; baskı, şiddet ve efendi-köle ilişkisine benzer şekilde bir muamele içerisinde yaşayan Menchú ve ailesinin, kardeşleri ve arkadaşlarının bazıları gıdasızlıktan, bakımsızlıktan, ilaçsızlıktan, toprak ilaçlaması

[111] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 64-67.
[112] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 73 ,74.
[113] Jennifer Schirmer, "'Those Who Die for Life Cannot Be Called Dead:' Women and Human Rights Protest in Latin America", **Feminist Review**, No: 32, 1989, s. 12-16; Amnesty International, "Guatemala: The Human Rights Record", London, 1987, s. 4, 136-148; Seslerini duyurmak için 1984 yılı Kasım ayında meclis binasını şiddete başvurmadan işgal ederek, ciddi bir eyleme imza atmışlardır. Menchú, The Committee of Campesino Unity (CUC), "Weaving Our Future: Campesino Struggles for Land", s. 64.

sonucu zehirlenmeler gibi ihmallerden ölmüş, annesi ile babası çoğu zaman çiftlik sahiplerinden eziyet görmüştür. Ayrıca yerli topluluklar devlet dairelerinde ve bürokraside işleri olduğu her zaman ötekileştirildikleri bir durumla karşılaşmışlardır.[114] Buna bağlı bir şekilde Menchú'nun babası Vicente Menchú Pérez'in hapse atılması üzerine Menchú şöyle söylemektedir: *"Guatemala'da yoksulların, özellikle de İspanyolca konuşamadıkları için yerlilerin başına gelen budur. Yerliler istedikleri şeyler için konuşamazlar."*[115] Menchú ve ailesinin yıllar süren emeklerinin sonunda edindikleri küçük bir toprak, yerlilere ait diğer toprakların başına geldiği gibi, büyük toprak sahipleri tarafından ele geçirilmek istendi. Bu amaçla yerlilerin okuma yazma bilmemelerini kullanarak onlara topraklarını terk edeceklerini beyan eden bir kâğıt imzalattırılıyordu. Bu kâğıt, yerli topluluğun temsilcisi olan Pérez'e de imzalattırıldığı için toprak sahiplerine mühim bir koz geçmiş oldu. Bölgedeki yerliler örgütlenerek protestolar düzenlemelerine rağmen her seferinde toprakları ellerinden alınmaya çalışıldı ve en sonunda 1967 yılında hem evlerinden hem köylerinden atıldılar. Uzun mücadelelerden sonra bir süreliğine topraklarına dönebilseler de büyük toprak sahiplerinin baskısı artarak devam etmekteydi. Pérez bu durum karşısında sürekli olarak ülkeyi geziyor, topraklarını güvence altına alabilmek için yollar arıyor, hapse atılıyor, kaçırılıyor, dövülüyordu. Yerlilere baskının şiddetli hale gelmesi, onların palalar, sopalar, çapalar ve taşlar gibi günlük aletleriyle ilk defa silahlanmasına neden oldu. Kırsaldaki toprak sahibi ve yerli çekişmesi, rejimin yerlileri sindirme politikalarıyla şiddetli bir hale gelmeye başladı. Ne var ki Pérez'in 1977 yılında tekrar hapse atılmasının farklı sonuçları oldu. Hapishanede tanıştığı siyasi tutsak, Pérez'e köylülerin topraklarını geri alabilmesi için birleşmelerini ve bir örgüt kurmaları gerektiğini söylemişti. Bu hapis sürecinde Pérez köylüler ve yerliler için

[114] Menchú'nun hayat hikâyesi için bkz.: Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**; Bu tez çalışmasının kapsamı dışında kalmakla beraber David Stoll, Menchú'nın hayat hikâyesinde tutarsızlıklar olduğunu iddia ettiği bir çalışma hazırlamış ve ciddi bir tartışma başlatmıştır. Bkz.: David Stoll, **Rigoberta Menchú and the Story of All Poor Guatemalans**, Expanded Edition, New York, Routledge, 2018; Fakat Stoll'a karşı da başka yazarlardan karşı eleştiriler kaleme alınmıştır. Bunlardan biri olan Victoria Sanford, Stoll'un çalışmasının güvenilir kaynaklardan oluşmadığını belirtmiştir. Victoria Stanford, "Between Rigoberta Menchú and La Violencia: Deconstructing David Stoll's History of Guatemala", **Latin American Perspectives**, C. 26, No: 6, 1999, s. 38-46. Menchú'nun hayatı ve tartışmalar bir yana, Guatemala'da Tarihi Aydınlatma Komisyonu ve insan hakları örgütlerinin raporlarındaki veriler ve hatta Başkan Álvaro Colom döneminde iç savaş mağdurlarından af dilenmesi, Guatemala'da 20. yüzyılda yaşanan devlet şiddetinin kesinliğini ispatlar niteliktedir.

[115] Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 121.

gidişatı değiştirecek olan şu farkındalığa vardı: *"Düşman toprak sahipleri değil, tüm sistemdir."*[116] Pérez'in 1977 yılından itibaren CUC'un örgütlenmesinde yer alması, Menchú'nun da hayatını değiştirdi.[117] Yerli topluluklarda örgütlenmeler başladı ve Menchú da bunlara dahil oldu. Yerliler için Guatemala'daki en önemli sorunlardan biri etnik ayrımcılıktı. Menchú bunu şöyle özetlemektedir: "*Ladinolar üstün bir ırk gibi davranırlar. Görünüşe göre Ladinoların bizim insan olmadığımızı, bir tür hayvan olduğumuzu düşündüğü bir zaman vardı."*[118] Bu anlayışların neden olduğu şiddetli baskılardan hareketle yerli halk her türlü mücadeleye dahil olmaya çalıştı. Yerliler özellikle gerillaların olduğu bölgelerde yerel politik örgütlenmeler kurarak geleneklerini, inançlarını ve kültürlerini korumaya çalışsalar da rejim bulabildiği tüm topluluk liderlerini, rahiplerini ve üyelerini öldürmeye devam etmekteydi. Bu durum yerlileri tuzaklar kurmaya, silahlar üretmeye ve uyarı mekanizmaları geliştirmek gibi yöntemlere sevk ediyordu.[119]

Guatemala'da yerlilerin toprak mücadelesi, toprağın sadece bir geçim veya üretim kaynağı düzeyinde düşünülmesinin ötesinde bir bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. Birçok teori ve yaklaşım konuyu iktisadi perspektiften ele alarak, toprakları olmayan yerli ve köylülerin içerisinde bulundukları yoksulluk sebebiyle kitlesel hareketlere kalkıştıklarını öne sürmektedir. Ancak konu bu analizden daha fazlasını gerektirir. Zira yerliler için toprak, hayatın kendisidir. Yaşam biçimleridir, gelenekleri, töreleridir. Bu doğrultuda toprak, iktisadi bir boyuttan çıkarak yerlilerin hayatları için mücadelesine, yaşam hakları için direnişlerine evrilmektedir. Keza Menchú da bunu yaparken İspanyollar tarafından işgal edilen toprakları için atalarının karşı koyuşlarından ilham aldıklarını dile getirmektedir. Böylece tıpkı İspanyol fethine direnmeye çalışan yerliler gibi Menchú'nun içinde bulunduğu yerli topluluklar da köy girişlerine tuzaklar yerleştirmeye başlamıştır. Çocuktan, yaşlıya, erkekten, kadına herkes köylerin savunması için hazırlanmış, ayrıca son çare olarak kaçabilecekleri tüneller de oluşturulmuştur. Yerli toplulukları bir bakıma gerilla savaşında olduğu gibi

[116] Burgos-Debray, **a.g.e.**, s. 121-137.
[117] Rachel A. May, **Terror in the Countryside: Campesino Responses to Political Violence in Guatemala, 1954-1985**, Athens, Ohio University Center for International Studies, 2001, s. 137-139.
[118] Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 144, 145.
[119] Cayetano Carpio, Comandante Benedicto, Wheelock, **Listen, Compañero...**, s. 65-67.

arazi şartlarını yararlarına kullanabilmeyi de öğrenmiştir. Keza, Che Guevara ve diğer gerilla liderlerinin açıklamalarında görüldüğü gibi Menchú kendi direnişleri için de *"Çok fazla tavsiyeye, teoriye veya belgeye ihtiyacımız yok, hayat bizim öğretmenimiz oldu."* cümlesini dile getiriyordu.[120] Dolayısıyla yerlilerin direnişi de hayatın içerisinden çıkan bir hareketti. Bu bakımdan 1970'li yıllarda yerli hareketlerinin yükselip, gerilla hareketleriyle birleşmesi de tesadüf değildir. EGP'nin liderlerinden Mario Payeras'ın anılarında görüldüğü üzere 1970'li yılların başında orman ve dağlık alanlarda yeniden örgütlenmeye başlayan gerilla hareketleri ilerleyen süreçte yerliler ile yakınlaşmış ve yerlilere hem teorik hem örgütsel katkı sağlamaya başlanmıştı. Ayrıca konaklama ve yolluk anlamında da yerli grupların köylerinden destek alınabiliyordu.[121] Keza Menchú da annesinin, gerillaları kendi evlatları gibi sevdiğini söylüyordu.[122] Böylelikle başta EGP olmak üzere diğer örgütler de yerli topluluklardan destek aldılar ve onların sosyoekonomik ve kültürel meselelerine yöneldiler. Yerliler arasında birkaç yıl yaşayıp entegre olduktan sonra sempatilerini kazandılar ve böylece 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren gerillaların inisiyatifleri, siyasi ve reform manifestoları temelde yerlilerin sorunlarıyla bağlantılı hale geldi.[123] Yerlilerin silahları ilk etapta tamamen günlük iş aletlerinden ve kurabildikleri tuzaklardan ibaretti. Ancak yaptıkları planlar ile askerleri şaşırtıp tuzağa düşürerek silahlarını almaya başladılar. Böylece ilk defa ateşli silahlarla örgütlenmeler başlamış oldu. Kendi köylerinin güvenliğini bir miktar sağladıktan sonra çevre köylere gidilmeye başlandı. Çevre köylerin de durumu oldukça kötü haldeydi. Kötü hayat şartları yüzünden insanlar genç yaşlarda ölüyordu. Hayattakiler ise 1960'lı yıllarda başlayan rejim işgalleri sebebiyle işkence ve tecavüzlerin ardından öldürülüyordu.[124] Zira Blase Bonpane'nin iğneleyici sözleriyle: *"Guatemala'da bir yerli öldürmek suç değildi."*[125] Buradan yola çıkıldığı takdirde Kay B. Warren'ın sözleri anlaşılır olmaktadır. Warren'a göre yerli liderlerin Guatemala'daki meselenin sınıf çatışması bazlı olmadığını dile getirmeleri, esas olarak

[120] Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 145-156.
[121] Payeras'ın anıları için bkz.: Payeras, **Cangıl Günleri...**; Guatemala çok sık ağaçlı ve geniş ormanlarıyla tanınan bir coğrafyaya sahip olduğu için gerillalar ormanları arazi avantajı olarak kullanıyordu. Guatemala hakkında detaylı bilgi için bkz.: Koç, "'Ağaçların Diyarı' Guatemala'nın Ülke Analizi", s. 1-27.
[122] Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 257.
[123] Kruijt, "Exercises in State Terrorism...", s. 48.
[124] Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 161-175.
[125] Anderson, **Politics in Central America...**, s. 51.

yeni nesil sömürgecilik ve ırkçılığın tüm biçimlerini işaret etmelerinden kaynaklanmaktaydı.[126] Örgütlenmeler ve yerli hareketleri devam ederken CUC hükümetten yasal bir statü talep ederek köylü haklarını savunan resmî bir sendika olmayı talep etti. Ancak hükümetten bu talebe yanıt gelmedi. Örgüt, hükümetin kendilerini mecburi olarak yasa dışı bir alana ittiği düşüncesiyle, çalışmalarına gizli bir şekilde devam etmeye başladı.[127] Ancak 1 Mayıs 1978 yılında yaptıkları toplu gösteri ile ilk defa kendilerini deklare etmeyi tercih ettiler. Rejimin Mayıs ayının bitimine doğru Panzós'ta bir katliama imza atması bu bakımdan tesadüf değildi. 1 ay sonra Panzós'u protesto etmek için 100.000 kişi daha yürüyüş yaptı.[128]

Menchú'nun yaşadığı ilk kayıp 1979 yılında erkek kardeşinin işkence görerek öldürülmesiydi. Kısa bir süre sonra 1980 yılında ise babası bir CUC eylemi sırasında öldü, aynı yıl Nisan ayında annesi askerler tarafından kaçırılarak defalarca tecavüze uğradı ve şiddetli işkencelerin ardından öldürüldü.[129] Bu arada CUC ülkedeki en önemli sivil örgütlerden biri haline gelip ön plana çıkarak, gençten, yaşlısına, erkekten, kadınına, yüzlerce insanın katılım gösterdiği ve yerlilerin aktif olduğu en büyük örgüt haline geldi. Ancak kırsal harekete güç kazandırmak adına etkin politik bir araç olabilmesi için üyeleri yerliler ile sınırlı kalmadı. Kooperatiflerin, Hristiyan grupların ve köylü birliklerin çatı bir örgütü haline geldi. Doğrudan silahlı bir örgüte dönüşmese de yerlilerin gördüğü baskı ve ayrımcılık[130], CUC'u da *"sömürüyü kökünden sökmek için"* gerilla hareketlerine destek vermeye yöneltti. Bu doğrultuda sabotaj, savunma hazırlığı, politik eğitim, kaynak kullanımı gibi konularda ortak hareket edildi. Dahası gündelik direniş örneği olarak reklam panoları veya pankartları olmayan işçiler, büyükbaş hayvanların üzerine sloganlar yazmaya başladı.[131] Dolayısıyla CUC, Guatemala gerçekliğini içselleştirmiş kırsala yönelik yaygın bir örgüt olmasıyla beraber ilkeleri gereği salt ideoloji tabanlı bir yapılanma da olmadı. Aksine *"tarım*

[126] Kay B. Warren, **Indigenous Movements and Their Critics: Pan-Maya Activism in Guatemala**, Princeton, Princeton University Press, 1998, s. 49.
[127] Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 187.
[128] Olivera, Hernández, "The Second Cycle...", s. 155.
[129] Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 201-203, 216, 229-235.
[130] Menchú 1992 yılında verdiği bir röportajda yerlilerin ırkçılık düzeyinde gördüğü ayrımcılığı dile getirmiştir. "Interview with Rigoberta Menchú Tum", **Indians.org**, 1992, (Çevrimiçi) http://indians.org/welker/menchu2.htm, 17.08.2018.
[131] NACLA, "New Resources", s. 6, 7.

işçileri için arınmış bir zihinle yükselen yumruk" ifadelerinden de anlaşılacağı üzere ülkenin içinde bulunduğu duruma karşı birlikteliği temsil etmekteydi[132]

1992 yılının Ekim ayında Nobel Komitesi, Rigoberta Menchú'ya *"yerli halkların haklarına saygı temelinde sosyal adalet ve etno-kültürel uzlaşma için yaptığı çalışmalar nedeniyle"* Nobel Barış Ödülü verilmesine karar verdi. Komite tarafından yayımlanan basın bülteninde şu ifadelere yer verilmekteydi:

> *"Güney ve Orta Amerika'daki diğer birçok ülke gibi, Guatemala da Avrupalı göçmenlerin torunları ile yerli nüfus arasında büyük bir gerilim yaşadı. Bu gerilim 1970'lerde ve 1980'lerde yerli halklara yönelik geniş çaplı baskılarla doruğa ulaştı. Menchú, yerel hakların savunucusu olarak giderek daha belirgin bir rol oynamaya başladı.*
>
> *Rigoberta Menchú, en acımasız baskı ve zulme maruz kalmış bir ailede, yoksulluk içinde büyüdü. Toplumsal ve politik çalışmalarında, mücadelenin uzun vadeli hedefinin barış olduğunu her zaman aklında tuttu."*[133]

Menchú'nun 1992 Yılı Nobel Barış Ödülü aldığı gün Oslo'da Guatemala hükümetinden veya ordudan bir temsilci katılım göstermemişti. Sadece ara bulucu görevi üstlenen Piskopos Rodolfo Quezada Toruño ve URNG temsilcisi törene katılmıştı. URNG'de yer alan komutan Rolando Morán, Rigoberta Menchú'nun insan hakları, barış ve ulusal uzlaşmadan yana biri olarak, gerçekleri konuştuğunu vurgulamaktaydı. Devlet yetkilileri ise Menchú'nun *"ülke itibarına"* zarar verdiğini düşünmekteydiler. Öte yandan Guatemalalı bir yerlinin bu ödülü alması tüm dünyada ve özellikle Latin Amerika'da yerlilere karşı adaletin sağlanması olarak olumlu değerlendirilmekteydi. Ödül Guatemala iç savaşında yerlilerin ağırlıklı olarak katılım gösterdiği gerilla hareketi olan URNG için de olumlu bir gelişmeydi. 1992 yılında devletle barış görüşmeleri yürüten URNG için bu ödül önemli bir meşruiyet ve hak tanınması sağlamaktaydı. Menchú teşekkür konuşmasında ödülü bir mücadele aracı olarak gördüğünü vurgulayarak, insan hakları, barış ve ulusal uzlaşma yönünde olumlu bir katkı sunmaktaydı.[134]

---

[132] May, **Terror in the Countryside...**, s. 132, 133.
[133] The Norwegian Nobel Committee, "The Nobel Peace Prize 1992, Press Release", **The Nobel Prize**, 1992, (Çevrimiçi) https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1992/press-release/, 18.02.2022.
[134] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 67, 68, 71.

4.2.4. *"Operation Guatemala"*: Karşı Devrim ile Başlayan Beyaz Terör Süreci

Guatemala'da 1954 yılında başlayan karşı reform süreci ve artan baskı 10 Yıllık Bahar neslinin tepki biriktirmesine sebep olmuştur. Bu anlamda Rachel A. May'in çalışmasında Guatemala'nın tarihsel ilerleyişi üzerinden yapılan siyasal şiddet analizi oldukça açıklayıcıdır. May'a göre Castillo Armas ile başlayan siyasal şiddet halk örgütlenmelerinin radikalleşmesi yönünde teşvik edici bir gelişmedir. Barışçıl konumdaki örgütler bazı durumlarda şiddete şiddetle karşılık vermeye veya şiddet içeren örgütlerle ittifaklar kurmaya itilirken, şiddeti tercih etmeyenler ise açlık grevleri veya bina işgali gibi radikal barışçıl eylemlere yönelmiştir.[135] Bu açıdan özellikle üniversite öğrencilerinin 1950'li yılların ortalarından itibaren protesto ve gösteri gibi eylemlerde aktif olduğunu söylemek mümkündür.[136] Bu dönemin ilk öne çıkan hareketlerini PGT üstlenmiştir. Ülkedeki ortam sebebiyle mücadelenin her biçiminin kullanılmasına yönelik çağrısından sonra 1962 yılında sokaklar hükümetin istifası için protestolarla dolmuş ve arbedeler başlamıştır.[137] Zaten ABD'nin desteklediği komünizm karşıtı propagandalar ile baskının artması ve ekonominin kötüleşmesi 1960'lı yılların temel konuları olmuştur. Hatırlanacağı üzere 1960'lı yılların en dikkat çeken bölgelerinden biri olan Guatemala'da sivil reformist iktidar ABD tarafından desteklenen darbeyle indirilmiş ve ardından anti-reformist karşı devrimci bir sürece girilmişti. Buna bağlı olarak 1960'lı yılların başında rejime karşı silahlı eyleme başvuran gruplar ortaya çıksa da dağınık olmaları sebebiyle ortak stratejiye yönelemediler. Örgütlenmeleri yetersizdi ve halk desteği göremediler. Bu yüzden iktidara direnecek güce sahip olamadılar ve devlet güçlerinin bombardımanları ve operasyonları ile de oldukça zayıfladılar.[138]

Ülkenin ilk gerilla örgütlerinden olan 1962 yılında kurulan FAR, bu operasyonlar altında dağılan gruplardan biriydi. Bu süreçte FAR başarısız veya

[135] May, **Terror in the Countryside...**, s. 8, 9.
[136] Heather A. Vrana, **This City Belongs to You: A History of Student Activism in Guatemala, 1944-1996**, California, University of California Press, 2017, s. 62-127.
[137] Carlos Figueroa Ibarra, "The First Cycle of the Guatemalan Insurgency (1954–1972)", **Latin American Guerrilla Movements: Origins, Evolution, Outcomes**, ed. Dirk Kruijt, Eduardo Rey Tristán, Alberto Martín Álvarez, New York, Routledge, 2020, s. 57.
[138] Payeras, **Cangıl Günleri...**, s. 10, 11.

kontrolsüz bazı eylemlerde bulundu. ABD Büyükelçisi J. Gordon Mein'i kaçırmak için girişilen operasyonda Mein'in ölümüne sebep olundu. Alman Büyükelçisi Kont Von Spreti ise infaz edildi. Bu eylemler rejimin FAR üzerine daha sert bir şekilde gitmesine yol açtı ve örgüt ciddi bir şekilde tasfiye edildi.[139] Bu dönemde demokratik düzenin korunması amacıyla olduğu öne sürülen ve gerillaların yükselişini engellemesi için planlanan ve önceden Vietnam'da kullanılmış olduğundan Guatemala'ya göre uyarlanan, *"Guatemala Operasyonu"* adı verilen bir süreç başlatıldı. Operasyon sivil otoritenin kontrolünün ötesinde, gerillalara, gerillaların arkadaşlarına ve ailelerine suikast düzenleyen ve nihayetinde şüphelenilen herkesi de tehdit eden, sınır tanımayan bir baskı aygıtı haline geldi. Görünümde imaj biçiminde tarafsız ve olayların kontrolünü kaybetmiş gözüken bir devlet varken, arka plandaki uygulamalarda paramiliter örgütlenmelerle baskı kurumsallaştırıldı. Ölüm ve gizli mezarlar hayatın gerçekliği haline geldi. Edelberto Torres-Rivas operasyonların psikolojik ve ideolojik etkisini şu çarpıcı sözlerle anlatmaktadır:

> *"Karşı ayaklanmanın geniş kapsamı Guatemala toplumu üzerinde silinmez bir iz bıraktı. Ölüm günlük bir olay olduğunda, kişisel yaşamın kabul edilen bir boyutu haline gelir. Dehşet duyarsızlaştırır ve 'toplama kampı zihniyeti' denen şeyle tüm sosyal ilişkilere (aile, iş, kişiler arası, toplumsal, vb.) nüfuz eder."*[140]

Torres-Rivas'ın betimlediği gibi ülkedeki bu şiddeti gerçekleştiren aygıtlardan olan *"Beyaz El"* ismindeki anti-komünist ölüm mangası şüpheli kişilerin evlerinin duvarlarını boyayarak işaretliyor ve önce korku oluşturuyordu. Ardından kaçırma, işkence ve cinayetler peşi sıra geldi. İnsanların bedenleri parçalanıp yollara bırakılarak sistemli bir sindirme politikası uygulanmaktaydı. Stratejik bir hata olarak gerillaların karşı saldırıda bulunabilmek için sivil bölgelere bombalamalar yapması ordunun operasyonlarını şiddetlendirmiş ve örgüt kadrosunun infaz edilmesiyle sonuçlanmıştı.[141] Ne var ki ordu gerillalar ile sınırlı kalmadan sivillere yönelik operasyonlarını katliam seviyesine çıkardı. Böylece 1966 yılında ordunun topyekûn saldırısı ve ABD desteğiyle sağlanan napalm bombaları sonucunda örgütler baskılandı. 1966-1968 yılları arasında *"Zacapa Kasabı"* (Butcher of Zacapa) lakaplı

[139] Lehoucq, **The Politics of Modern Central America...**, s. 55; Loveman, Davies, "Guatemala", s. 229, 230; Susanne, **The Battle for Guatemala...**, s. 67-69.
[140] Torres-Rivas, "Guatemala: Crisis and Political Violence", s. 42.
[141] Ibarra, "The First Cycle...", s. 58.

Carlos Arana Osorio'nun komutasındaki harekâtta 8.000 köylü öldürüldü. Ardından üst düzey liderlerin de öldürülmesiyle hareketler bölündü.[142] Guatemala Operasyonu sürecinde de 18.000'den fazla Guatemalalı öldürülmüştü.[143]

Dönemin ABD İstihbarat ve Araştırma Bürosu Direktörü Thomas L. Hughes'un 1967 yılı Ekim ayında yazdığı *"İsyanla Mücadele Çıldırıyor mu?"* başlıklı dört sayfalık istihbarat raporu, Guatemala'daki devlet şiddetinin ABD nazarında dahi aşırı bulunduğunu ve *"beyaz terör"*[144] (white terror) olarak nitelendirildiğini gözler önüne sermektedir. Rapor, önceki yıllarda Guatemala'da *"aşırı sola"* karşı güvenlik görevlileri ve sağcı sivil destekçilerin katılımıyla örtülü yürütülen isyanla mücadele operasyonlarının son derece başarılı olduğunu ve ülkenin hiçbir yanında istikrarı tehdit edebilecek gerilla hareketi kalmadığını vurgulayarak başlamaktadır. Raporda belirtildiği üzere gerilla benzeri kaçırma, işkence ve infaz taktikleri kullanılan operasyonlar Başkan Méndez Montenegro'nun orduya tam yetki vermesiyle gerçekleştirilebilmiştir. Fakat gelinen noktada kullanılan yöntemlerin Guatemala'da huzursuzluk oluşturması ve halk desteğini yitirmesi sebebiyle Méndez Montenegro'nun ikilemde olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden Elçilik, Montenegro'ya bu yoğun şiddetin sürdürülmesi durumunda, halkta kanun ve düzenin tekrar sağlanmasına yönelik istek uyanabileceği ve darbe için koşulların sağlanabileceği yönünde uyarıda bulunmuştur. 1966-1967 yıllarında yaşanan şiddet olaylarının bir kısmının sol örgütler tarafından gerçekleştirilmiş olmasının yanı sıra büyük bir kısmının devlet güçlerinin isyanla mücadele eylemlerinden kaynaklandığı, raporda vurgulanan önemli bir bölümdür. Ordu içerisinde oluşturulan gizli komando birimi ile kaçırma, bombalama, sokak suikastları yöntemleri kullanılarak bilindik ve şüpheli komünistlere ve muğlak bir şekilde tanımlanan *"hükümetin düşmanlarına"* karşı infazlar gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda işçiler, iş insanları, öğrenciler, aydınlar,

[142] Fogel, **Revolution in Central America**, s. 126; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 46.
[143] Torres-Rivas, "Guatemala: Crisis and Political Violence", s. 43.
[144] Beyaz terör kavramı temelde, karşı devrimci hareketlerin paramiliter bir şekilde devrimci gruplara aşırı şiddet uygulamasını ifade etmektedir. Konuyla ilgili bir araştırma için bkz.: Robert Gerwarth, "The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", **Past & Present**, C. 200, No: 1, 2008, s. 175-209.

bürokratlar ve politikacılar birimin listesinde yer almışlardır.[145] Raporda da görüldüğü gibi erken dönemde yoğun şiddet ile baskılanarak 300 kişiyi geçmeyi başaramayan gerilla örgütleri, Küba'dan etkilenerek uygulamaya çalıştıkları foco stratejisinin etkili olmaması sebebiyle halk desteği sağlayamadılar. Keza hareketlerin birleşik bir liderliğinin olmaması ve doğru bir strateji izlenmemesi de bir eksiklik olarak yorumlanmaktaydı.[146] Öte yandan toprak sahipleri ve orduyu tedirgin etmeye yetecek ölçüde *"rahatsızlık"* çıkarabildiler. Bu durum hâlihazırda ABD desteğinin güçlendirdiği komünizmle mücadele operasyonlarını yoğunlaştıran rejimin, örgütleri kolaylıkla bertaraf etmesini tetikledi. 1960'lı yılların sonlarına doğru rejim, baskısını daha da sistemli bir şekilde kurumsallaştırarak en ılımlı taleplere ve hareketlere bile sert bir şekilde paramiliter operasyon uygulanmaya başladı.[147] O dönem Guatemala'da hizmette olan ve dönemin politikalarını *"terörizm"* olarak nitelendiren Kurtuluş Teolojisi takipçilerinden ABD'li Rahip Blase Bonpane 1960'lı yıllarda rejim politikaları sonucunda yaşanan olaylar için *"Guatemala'daki teröristler devletin temsilcileriydi."*[148] sözleriyle en ağır yorumu yapanlar arasındaydı. Guatemala'da başlatılan isyanla mücadele operasyonlarının ABD'nin Vietnam'da kullandığı operasyonlarla oldukça benzeştiği öne sürülmekle beraber Susanne Jonas'ın da vurguladığı üzere Guatemala, Latin Amerika'nın *"isyanla mücadele laboratuvarı"* olmuştu. Ölüm mangaları ve *"kaybolmalar"* ilk kez burada tecrübe edilmeye başlanmış ve ardından Latin Amerika'da isyan bastırma operasyonlarının rutin bir parçası haline gelmişti. Ancak bu operasyonların hedefi gerillalardan çok siviller olmuştu.[149]

4.2.5. Küllerinden Doğan Toplumsal Hareketler

Uzun bir süre boyunca ülke yoğun bir şekilde ordu hâkimiyeti altında baskılanmaktayken 1970'li yıllarda Guatemala devrimci örgütlenmeleri yeniden

[145] Raporun tamamı için bkz.: Thomas L. Hughes, "Intelligence Note - 843 Guatemala: A Counter-Insurgency Running Wild?", U.S. Department of State, 23.10.1967, (Çevrimiçi) https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB11/docs/doc04.pdf, 22.05.2021.
[146] Cayetano Carpio, Comandante Benedicto, Wheelock, **Listen, Compañero...**, s. 60; Ibarra, "The First Cycle...", s. 60, 61.
[147] Dunkerley, "Guatemala Since 1930", s. 141, 142.
[148] Blase Bonpane, **Guerrillas of Peace: Liberation Theology and the Central American Revolution**, Third Edition, San Jose, toExcel, 2000, s. 28-30.
[149] Susanne, **The Battle for Guatemala...**, s. 69-71.

canlanmayı başardılar. EGP hareketliliğini başkentte yoğunlaştırıp üst düzey suikastlarla veya fidye amacıyla iş insanlarını kaçırarak hareketliliğini başlatmıştı.[150] Örneğin 1970 yılı Mart ayında ABD Büyükelçiliği'nde görevli bir personeli kaçırıp, iki siyasi tutuklunun bırakılmasını talep etmişler, talepleri gerçekleştirilince kaçırılan personeli de serbest bırakmışlardı.[151] Ancak yükselen eylemlere rejimin tepkisi de gecikmedi. 1960'lı yıllardaki *"gizli"* şiddet, resmî bir hale getirilerek tüm örgütlenmelere ve halk kesimlerine yöneltilir oldu.[152] Fakat bu noktada hareketlerin de önceki yıllardan dersler çıkardığı anlaşılmaktadır. Önce EGP'de sonra da URNG'de yer alan Mario Payeras adıyla da bilinen *"Comandante Benedicto"*, 1960'lı yıllar ile 1970'li yıllar arasında derin yaklaşım ve anlayış farklılıkları olduğunu belirtmektedir. Payeras'a göre öncelikle 1960'lı yılların gerilla hareketleri foco stratejisi üzerine yoğunlaştığı için bölgesel olarak etkili olamamıştı. Ancak 1970'li yıllar halk hareketlerinin ortaya çıkarak, örgütlenmelerin halk kesimlerine yayılmaya başladığı dönem olmuştu. Ayrıca Payeras 1970'li yıllarda örgütlenmelerin artık yerlilerin bölgesinde çoğalmış olduğunu ekleyerek önemli bir tabansal değerlendirme daha yapmaktaydı.[153] Bu yüzden 1970'li yıllarda strateji uzun soluklu halkçı devrimci savaş üzerinde temellendirildi. Sınıf çatışması ve etnik talepler yoluyla Guatemala devriminin ortaya çıkabileceğini savunan EGP, dağlık bölgelere yöneldi. FAR önce ormanlar aracılığıyla cephelerini yeniledi ve ardından 1971 yılında başkent fabrikalarına ve endüstri arazilerine yoğunlaştı. Bu durum FAR ile PGT'yi yakınlaştırdı ama PGT silahlı eylem konusunda halen kararsızdı. Bu arada FAR'dan ayrılarak çiftçiler, işçiler ve yerliler arasında örgütlenmeye çalışan ORPA da kendini göstermeye başladı. Yöntem ve konum olarak birbirlerinden ayrı gibi gözüken bu örgütlenmeler, aksine ulusal çapta birbirlerini tamamlayan bir yapıya dönüşmeye evrildiler. 1973 yılında öğretmenler greve başladı ve hareketin ses getirmesinin olumlu etkisiyle 1974 yılında demiryolu, elektrik ve tütün işçileri greve katıldı.[154] 1978 yılı

[150] Olivera, Hernández, "The Second Cycle...", s. 154.
[151] Juan de Onis, "Kidnapping Diplomats is Becoming a Latin Custom", **The New York Times**, 15.03.1970, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1970/03/15/archives/kidnapping-diplomats-is-becoming-a-latin-custom-canadians-begin-to.html, 08.05.2021.
[152] Torres-Rivas, "Guatemala: Crisis and Political Violence", s. 43.
[153] Cayetano Carpio, Comandante Benedicto, Wheelock, **Listen, Compañero...**, s. 59, 60.
[154] Payeras, **Cangıl Günleri...**, s. 13-15; Fogel, **Revolution in Central America**, s. 129, 130; NACLA, "New Resources", s. 3, 4.

Şubat ayına gelindiğinde kamu çalışanlarının greve başlaması, neredeyse tüm kamu hizmetlerinin durmasına neden olmuştu. 1979 yılı Ekim ayında ise toplu taşıma ücretlerinde artış yapılması sendikaların ayaklanmasına sebebiyet verdi. Nihai olarak 1980 yılı Şubat ayında da tarım işçileri greve gitti ve 16 şeker fabrikası çalışamaz hale geldi.[155] Böylece 1980 yılına kadar tüm işçi hareketleri rejime karşı cephe almış oldu. Aslında tüm bu olaylar yaşanmadan önce sendika lideri Miguel Angel Albizures, 1 Mayıs 1974 günü Uluslararası İşçiler Günü'nü kutlamak için barışçıl bir gösteri organize ettiklerini ve daha gösterinin başından polis şefiyle görüşerek şiddeti önlemeye çalıştığını belirtmektedir. Ne var ki gösteriye derhâl göz yaşartıcı bomba atılıp, ateş edilmeye başlanmıştı ve sonuç olarak 7 kişi ölmüş, 12 kişi yaralanmış ve yüzlerce kişi tutuklanmıştı.[156]

İlk etapta ORPA ve EGP geniş kitlelere yayılma çabasının hata olduğunu düşündüğünden halen foco stratejisinin gerekliliğini savunmaktaydılar. Ancak foco konusunda da 1960'lı yılların yaklaşımından çıkılmıştı. İki örgüt yerli köylülerin aktif katılımını devrimci savaşın temel bir unsuru olarak görüyordu. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarla özellikle ORPA'ya yerliler katılım göstermeye başladı. 1960'lı yıllardan alınan mirasla sabırlı davranan gruplar, askerî tabandan ziyade toplumsal taban oluşturmaya yöneldiği için önemli ölçüde büyüme sağladılar. 1976 yılı depreminin ardından ülkenin yoksul bölgelerinde oluşan yıkımlar sebebiyle halk örgütlenmeleri ve Katolik gruplar bölge halklarıyla yardım faaliyetlerine katıldılar. Bu süreçte EGP kitlesel anlayışını değiştirerek sürece dahil olmaya ve kırsalda sempati kazanmaya gayret etti. EGP'nin devrimci halk oluşturma ilkesinin sonuçları olarak sağladığı kadro ve maddi desteğiyle CUC'un kurulması bu süreçlerde gerçekleşti. Ayrı iki örgüt olmalarına rağmen çok yakın hareket etmeye özen gösterdiler. ORPA ise hem dağ hem şehirde örgütlenmesini sürdürüp sınıfsal ve etnik bir tabanda ilerlemesine rağmen, doğrudan yerli topluluklar ile bağ kurmadığı için 1976 yılında bir kopuş yaşadı. Bu ayrılığın sonucunda MRP-Ixim ortaya çıktı.[157] Böylece 1970'li yıllar örgütlenmelerin

[155] Edelberto Torres-Rivas, "Presentation By the Prosecutor", **Guatemala Tyranny on Trial: Testimony of the Permanent People's Tribunal**, ed. Susanne Jonas, Ed McCaughan, Elizabeth Sutherland Martínez, San Francisco, Synthesis Publications, 1984, s. 12, 13.
[156] Jonas, McCaughan, Martínez, **Guatemala Tyranny on Trial...**, s. 48.
[157] Olivera, Hernández, "The Second Cycle...", s. 152-155.

tekrar belirginleştiği fakat farklı stratejilere ve farklı konulara sahip olduğu bir dönem oldu. 1970'li yılların sonundan itibaren ise, artan rejim baskısı örgütleri tek bir çatı altında toplanmaya yöneltecekti.

4.2.6. Yoğun İç Savaş Süreci

1976 yılında etkili olan deprem sonrasında kitle hareketlerinin artması sebebiyle 1977 yılından itibaren hükümet ve ordu, kırsal kesimde ve bazen başkentte kontrolü sürdürmek için baskısını arttırdı. 1954 yılından bu yana zaten on binlerin öldüğü Guatemala'da bu yıllarda şiddet çoğunlukla muhalefet partilerine, sendika aktivistlerine ve toplumun önde gelenlerine ölüm mangaları aracılığıyla yöneltilirken büyük oranda yerli halk da katledilmekteydi.[158] Yerliler kendine özgü kıyafetleri, dilleri ve yerli gelenekleri ile *"ilkel"* olarak görülmekte olduğu için hem İspanyol kültürünün hem de ülkenin gelişmesine engel olarak düşünülmekteydiler. Bu anlayışa göre yerliler devletin gelişimini yavaşlatmakta ve konsolidasyonunu zayıflatmaktaydı. Rejimin yerlilere bu denli sistemli katliamlar yöneltmesinin ideolojik temeli bu anlayıştan gelmekteydi. Tüm baskılara rağmen şehirde ve kırsalda örgütlenmelerin ve hareketlerin devam ediyor oluşu ülkedeki siyasal sistemin önemli bir kesim tarafından meşru görülmemesi nedeniyle yükselen şiddete önemli bir örnektir. Resmî olarak kabul edilmemesine rağmen sendikalaşma da artmış ve işçiler *"canları pahasına"* protesto, yürüyüş, grev gibi eylemlere yönelmiştir. Örneğin 1978 yılı Şubat ve Mart aylarında 1954 yılından bu yana en büyük işçi grevi kendini göstermiş ve 85.000 işçi dokuz günlük grev ilan etmiştir.[159] Ancak sendikalarının bağımsızlığı için mücadele eden Guatemala Şişe İşçileri Sendikası'nın iki genel sekreteri 1 yıl sonra suikasta uğramış ve sendikanın yönetim kurulunun üç üyesi idama çarptırılmıştır.[160] İşçilerin mücadeleleri uluslararası kamuoyunda ses getirince ABD'de Başkan Carter yönetimi *"İnsan Hakları"* programının politikalarına istinaden Orta Amerika'daki *"müttefiklerinden"* insan haklarına daha fazla saygı gösterilmesi konusunda ısrar etmekteydi ancak Guatemala rejimi bu talebi dikkate almadı.[161] Bu yaşananları

[158] Saul Landau, **The Guerrilla Wars of Central America: Nicaragua, El Salvador & Guatemala**, New York, St. Martins' Press, 1993, s. 175-179.
[159] Dunkerley, "Guatemala Since 1930", s. 148, 150.
[160] Torres-Rivas, "Guatemala: Crisis and Political Violence", s. 45.
[161] Dunkerley, "Guatemala Since 1930", s. 150.

doğrular nitelikte bir açıklama eski bir yerel yöneticiden geldi. Guatemala City'nin eski Belediye Başkanı Manuel Colom Argueta artan devlet şiddeti üzerine yerel polisin bir ölüm mangası gibi çalıştığını beyan etmekteydi. Çok geçmeden 1979 yılının Mart ayında şehir merkezinde öldürüldü. Argueta'nın söyledikleriyle örtüşen bir şekilde eski bir içişleri bakanlığı personeli de Guatemala'daki ölüm mangalarının güvenlik güçleri tarafından yürütülen *"sindirme politikasının"* bir parçası olduğunu beyan etmekteydi.[162] Bu arada rejim karşıtı devrimci bir örgütün lideri olan Colom Argueta'nın öldürülmesi muhalefette olumsuz ama teşvik edici bir etki oluşturdu. Özellikle ılımlı gruplar için, ülkede hükümet ile gerçekleştirilecek olası bir diyalog zemininin tamamen ortadan kalkması sebebiyle, düzenlenen cenaze törenine 200.000'den fazla kişi katılmış ve protestolar sokaklardan taşmıştı. Ne var ki cinayetlerin sonu gelmedi ve örgütün diğer liderleri de aynı yıl öldürüldü.[163] Bu arada kırsalda da katliamlar artmaktaydı. 1978 yılının Mayıs ayında ülkede en şiddetli toplu katliamlardan biri gerçekleştirildi. Panzós kasabasında petrol bulunması sebebiyle evlerinden atılmaya başlanan ve arazi hakları adına protesto etmek için toplanan yerlilere, çatı ve binalara yerleştirilmiş askerler tarafından ateş açılarak 5'i çocuk 100 kişinin ölmesine neden olundu. Olaylar sonrası ordu, yerlilerin bir garnizona saldırdığını söyleyip suçlamalarda bulunarak, cinayetleri meşru göstermeye çalışsa da, kasaba halkının ifadelerine göre toplu mezarlar, katliamın iki gün öncesinden açılmıştı.[164] Bunu protesto etmek adına ilerleyen süreçte 100.000 kişilik bir yürüyüş düzenlendi ancak operasyonların durması için etkili olmadı.[165]

1978 yılından itibaren yaklaşık 5.000 kişi hükümet güçleri tarafından öldürülmüştü. Sadece 1980 yılı Ocak-Kasım ayları arasında da 3.000 kişi hükümet tarafından *"huzur bozucu"* ve *"suçlu"* olarak tanımlanarak öldürüldü. Ölenlerin bedenleri vadilere yığılmış, yol kenarlarına atılmış veya toplu mezarlara gömülmüş bir şekilde bulunmaktaydı. Çoğunda işkence izleri mevcuttu ve boğularak veya vurularak

[162] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 7, 8.
[163] Anderson, **Politics in Central America...**, s. 38.
[164] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 10; Guatemala News and Information Bureau, "Guatemala: Peasant Massacre", **NACLA**, 25.09.2007, (Çevrimiçi) https://nacla.org/article/guatemala-peasant-massacre, 22.05.2020; Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 187, 188.
[165] Olivera, Hernández, "The Second Cycle...", s. 155.

öldürülmüşlerdi. Ne var ki 1978 yılından bu yana başkanlık görevinde olan Romeo Lucas García hükümetinde tüm bu ölümlerin sorumluluğu kabul edilmemekle beraber resmî kontrol olmayan bağımsız paramiliter grupların faaliyetleri olduğu beyan edilmekteydi. 1981 yılında yayımlanan Uluslararası Af Örgütü raporuna göre ise cinayetlerin bağımsız gruplar tarafından değil güvenlik güçlerine bağlı bir şekilde gerçekleştirildiği öne sürülmekteydi.[166] Artan şiddet üzerine, 1979 yılında Nikaragua'da FSLN'nin nihai hücumundan da etkilenerek, EGP sabotajlar ve polis karakollarına saldırılarla eylemlerini arttırmaya çalıştı. İlk etapta FAR ve ORPA, FSLN'yi desteklemeye yönelse de sonradan eylemlerini EGP'ye paralel olarak başlattılar.[167] Yerlilerin yoğun olduğu bölgelerde vur-kaç şeklinde gerilla taktikleri sıklaştırıldı ve ordunun helikopter gibi ağır teçhizat kullanımına rağmen Nebaj kasabası ele geçirildi. Örgütler ayrıca maddi finansman sağlayabilmek için kaçırma eylemlerini de arttırmaktaydı. Örneğin 1979 yılı Mayıs ayında varlıklı bir toprak ağasının kızı kaçırılarak yüklü miktarda fidye karşılığında serbest bırakıldı. Esas etkili olan ise Ekim ayında toprak sahipleri topluluğunun lideri olan Jorge Raúl García Granados ile birlikte oğlu ve yeğenin kaçırılmasıydı. Aylar süren pazarlıklar sonucu 16 milyon dolar karşılığında 1980 yılı Ocak ayında serbest bırakıldılar.[168] 1980 yılındaki rejim kaynaklı suikastlar din insanları, eğitimciler, öğrenciler, avukatlar, doktorlar, sendikacılar, gazeteciler gibi kanaat önderlerine yöneltilmekle beraber çok sayıda statüsüz kırsal nüfustan fakir ve sivil insan da suikastların hedefi olmuştu. Ayrıca birçok *"kaybolma"* ihbarlar üzerine yaşanmış, özellikle dinî gruplar, işçi örgütleri veya siyasi partilerle temasa geçen veya geçtiği düşünülen kişilerin de suikastlara uğradığı görülmüştür.[169] Ülkedeki bu şiddet üzerine Lucas García hükümetinde başkan yardımcısı olarak görev yapan Francisco Villagrán Kramer, 1979 yılından bu yana hükümeti insan hakları ihlalleri sebebiyle eleştirmiş, *"Guatemala'da adalet için savaşanların kaderi ölüm ya da sürgündür."* sözleriyle istifa noktasına gelmiştir. 1980 yılı Şubat ayında yabancı basına yaptığı açıklamada ise

[166] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 3-5.
[167] Olivera, Hernández, "The Second Cycle...", s. 155, 156.
[168] Anderson, **Politics in Central America...**, s. 42, 43.
[169] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 6.

"Guatemala'da siyasi mahkûmlar yoktur, sadece siyasi cinayetler vardır." sözleriyle ülkedeki şiddetin boyutunu gözler önüne sermiştir.[170]

Bu arada 1980 yılının en önemli olaylarından biri Ocak ayında şehirlerde yaşandı. Başta CUC olmak üzere yerlilerin ve birçok yerden gelen köylülerin katıldığı örgütlenmeler, yaşadıkları baskılara daha fazla tepkisiz kalamayıp kentlere yönelik eylemlere geçtiler. Şehirlerde askerlerin bulunmasını ve ordu tarafından işlenen insan hakları ihlallerini protesto etmek için başlayan eylemlerde İspanyol Elçiliği işgal edildi. İspanyol Elçiliği'nin işgali sırasında Rigoberta Menchú'nun babası ve onlarca köylü çıkan yangın sonucu öldü. İşgale katılan çiftçi Gregorio Yujá Xona, polisin yaylım ateşinden kurtulup, Menchú'lar tarafından özel bir hastaneye götürülmesine rağmen tedavi gördüğü hastaneden polis birimleri tarafından açıklama yapılmadan alınmış ve sonradan işkence edilmiş bir şekilde ölü bulunmuştu.[171] Bu olaylara karşılık olarak ise EGP, askerî bir konvoya saldırı düzenlemiş 13 askerin ölmesine sebep olmuştu.[172] Birkaç ay sonra 1 Mayıs 1980 günü gerçekleştirilen gösterilerde tahmini bilgilere göre içlerinde Peder Conrado de la Cruz ve yardımcısı Herlindo Cifuentes'in de bulunduğu en az 44 kişi tutuklanarak gözaltına alındı ve *"kayboldu"*. İlerleyen günlerde ise 44 kişiden çoğu ölü olarak bulundu. Aynı şekilde Katolik Rahiplerden Walter Voordeckers, José María Gran Cirera ve Faustino Villanueva da 1980 yılı içerisinde öldürülmüştü.[173] Cinayetler politikacılara da yöneltildiğinden Hristiyan Demokrat Parti'den 3 kişi öldürülmüş, parti genel sekreteri olan geleceğin başkanı Vinicio Cerezo kaçmak zorunda kalmıştı.[174] Devlet şiddeti sadece kilise veya partilere değil üniversiteye de sirayet ettiğinden, 1980 yılında San Carlos Üniversitesi katliamlara sahne olmuştu. Öğrenci, öğretmen, memur fark etmeksizin Mart ayında en az 28 ve Eylül ayında da en az 27 kişi öldürüldü. Üniversite rektörü başta olmak üzere 50 kişi de ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Cinayetler bu olaylarla da son bulmadı ve kayıtlara göre aynı üniversiteden en az 71 öğrenci öldürüldü veya kayıplara karıştı ve

[170] Amnesty International, "Report 1980", s. 145.
[171] Burgos-Debray, **I, Rigoberta Menchú...**, s. 214-219; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 196; Polis gözaltısından kaçmayı başaran bir kişinin yaşadığı ve şahit olduğu işkenceler komisyon raporuna geçtiği için, ülkedeki işkencelerin boyutu hakkında fikir alınabilmektedir. Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 13, 16-19.
[172] Anderson, **Politics in Central America...**, s. 43.
[173] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 6, 7.
[174] Anderson, **Politics in Central America...**, s. 39.

53 öğretmen daha ülkenin çeşitli yerlerinde ölü bulundu.[175] Aynı yıl Haziran ayında ise üniversitede öğrenci lideri Manuel Valvert'e yönelik suikast girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması olayların büyümesine neden oldu. Suikastçılardan biri kaçarken diğer ikisi öğrenciler tarafından yakalandı. Yakalanan saldırgan üniversitenin giriş kapısında üzerine benzin dökülerek yakıldı. Bir sonraki ay paramiliter gruplar yaşananları bir intikam hadisesine çevirerek üniversitenin otobüs durağına otomatik tüfeklerle ateş açarak 5 kişinin ölümüne, 11 kişinin de yaralanmasına neden oldu. Yıl sonuna kadar üniversitenin yüzlerce cinayete sahne olmasıyla rektör ülkeyi terk etti ve üniversite kapatıldı.[176]

1944 yılında başlayan demokratik ve reformist süreçle ülkede yetişen yeni öğrenci nesili Heather Vrana'ya göre *"öğrenci ulusçuluğu"* geliştirmiştir. Temelinde orta sınıf bir liberalliği içinde barındıran ve reform gereksiniminde olan bu grup, 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca radikal hedeflere yöneldi. Ancak yoğun baskı altında kalmalarıyla bazıları hayatlarına ve ailelerine dönmeyi, bazıları da apolitik kalmayı tercih etti. Muhalefette yer almaya devam edenlerin bazıları Avrupa'ya veya Kuzey Amerika'ya kaçarak buralarda uluslararası insan hakları örgütleriyle temasa geçti. Küçük bir kısım ise gerillalara katılmak için üniversiteden ayrıldı. Ülke içindeki hareketlerde etkileri olmasına rağmen organizasyon zayıflıkları ve örgütlenme eksiklikleri, kolay dağılmalarına sebep olmaktaydı.[177] Bu bakımdan ileride görüleceği üzere doğrudan öğrenci hareketlerinden temellenen Nikaragua'daki devrim gibi bir gelişim gösteremediler. Öte yandan 1979-1980 yılları arasında ulusal işçi sendikalarına yönelik operasyonlar düzenlenerek onlarca sendikacı gözaltına alınmıştı. Gözaltına alınmalar binalara baskınlar şeklinde gerçekleştiriliyor ve çoğu sendikacıdan bir daha haber alınamıyordu. Geri dönebilenler ise çok sert bir şekilde darp edilmiş durumda oluyordu.[178] 1980 yılı Şubat ayındaki grevler de benzer şekillerde sonuçlanmıştı. Bir tarım işletmesinde başlayan grev hızlıca yayılmış

[175] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 7; Amnesty International, "Report 1980", s. 140; 1954-1996 yılları arasında San Carlos Üniversitesi'nden 363'ü öğrenci olmak üzere 492 kişi öldürülmüştü. Bunların çoğunluğu 1980-1983 yılları arasında gerçekleşti. Vrana, **This City Belongs to You...**, s. 4, 230.
[176] Anderson, **Politics in Central America...**, s. 41.
[177] Guatemala'da öğrenci hareketleri hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz.: Vrana, **This City Belongs to You...**
[178] Amnesty International, "Guatemala: A Government Program of Political Murder", s. 12, 13.

binlerce işçi otoyol boyunca yürüyüşe geçmişti. Hükümet ancak çatışmalar sonucunda birkaç işçi liderinin ve dinî önderin öldürülmesinin ardından günlük ücretlerde artışa gitti, ama tansiyon düşmedi. Temmuz ayında EGP, yerlilerin yoğunlukta olduğu San Juan Cotzal'da yer alan ordu garnizonuna saldırarak olaylara karşılık verdi.[179] Bu şekilde Temmuz ve Kasım ayları arasında EGP askerî birliklere ve kışlalara saldırılarını devam ettirerek 30'dan fazla eylemde bulundu. Orduya kayıplar verdirmekle beraber önemli miktarda teçhizat da ele geçirmişti.[180] 1980 yılı itibarıyla ise MRP, PGT ve FAR kaçırma eylemlerini arttırdı. Birçok tanınmış kişi sadece talep edilen manifestonun yayımlanmasının ardından serbest bırakıldı. 1982 yılı seçimleri öncesinde ise URNG çatısı altında birleşen örgütler başkente ve elektrik altyapılarına sabotaj düzenleyerek rejime ekonomik zarar vermeyi hedefledi.[181] URNG, 1982 yılı başlarında yayımladıkları manifesto ile giriştikleri devrimci savaşın, katledilen halkların kendini savunduğu ve düşmanını yeneceği bir halk mücadelesi olduğunu vurguluyordu:

> *"İşçiler, köylüler, yerliler ve Ladinolar, Katolikler ve Protestanlar, düşünecek ve savaşacak yaştaki erkekler ve kadınlar, vatansever ve demokratik tüm kesimler işin içinde. Savaş 20 yılı aşkın bir süredir devam ediyor ve şimdi neredeyse tüm ülkeyi kapsıyor. Yüzlerce vatansever, gerilla güçlerinde savaşırken canını verdi ve her gün on binlercesi, toplumsal adaletsizliğin kadim ve ağır zincirlerini sonsuza dek kırabilmesi için çaba ve fedakârlıklarıyla katkıda bulunuyor."*[182]

Ayrıca ilk maddeye ekledikleri *"Devrim halkımıza yönelik baskıyı kesin olarak ortadan kaldıracak ve tüm vatandaşlara en yüksek insan hakları olan yaşam ve barışı garanti edecektir."* beyanıyla ülkedeki temel sorunun şiddet ve ölüm olduğunun altını çiziyorlardı.[183] URNG birleşiminin öncesinde 1981 yılı Ocak ayında CUC ve beş örgüt birleşerek *"31 Ocak Halk Cephesi"* (Frente Popular 31 de Enero, FP-31) adında yeni bir öncü kitle örgütü kurmuşlardı. CUC'un gerilla örgütleriyle doğrudan birleşmesi ilk

[179] Berryman, **Stubborn Hope...**, s. 108, 109.
[180] Marlene Dixon, Susanne Jonas (ed.), "Documents from Guatemala by the Guerrilla Army of the Poor (EGP)", **Revolution and Intervention in Central America**, New Revised Edition, San Francisco, Synthesis Publications, 1983, s. 129.
[181] Schooley, **Conflict in Central America**, s. 179.
[182] Guatemalan National Revolutionary Unity URNG, **Guatemala, the People Unite!**, Second Printing, San Francisco, Solidarity Publications, 1983, s. 3.
[183] Guatemalan National Revolutionary Unity URNG, **a.g.e.**, s. 14.

bu örgüt sayesinde gerçekleşti ancak örgüt 1982 yılında artan devlet şiddeti ile yer altına inmek zorunda kaldı.[184]

4.2.7. *"Tüfek ve Fasulye"* Gölgesinde Yerlilerin Var Olma Mücadelesi

1982 yılı Mart ayında darbeyle yönetime el koyan Efraín Ríos Montt sıkıyönetim ilan ederek ülke çapında isyanla mücadele operasyonları başlattı. Sıkıyönetim kanunu ile beraber her türlü sendikal ve siyasi faaliyet yasaklandı, habeas corpus kaldırıldı, silahlı kuvvetlere tutuklama yetkisi verildi, hane dokunulmazlığı iptal edildi, evlere, iş yerlerine ve araçlara geçici olarak el koyulmasının yolu açıldı, rejimin izin verdiği haberler dışında, özellikle gerilla hareketlerine dair haberlerin verilmesi yasaklandı, ülke içi dolaşım kısıtlandı ve izinli olmayan özel toplantılar yasaklandı.[185] Montt'un *"Tüfek ve Fasulye"* (Fusiles y Frijoles) politikasıyla kıtlık çeken yerli köylere gıda ve güvenlik sözü verilmekteydi. Ancak politika başka bir deyişle rejimin karşısında olanlar ve gerillalarla iş birliği yapanlar için infaz edilmek anlamına geliyordu.[186] Yani strateji ve teklif basitti: *"Bizimleyseniz sizi besleyeceğiz; değilseniz sizi öldüreceğiz."*

Artan şiddet olaylarına paralel olarak Mart ayı sonunda piskoposlar iki belge yayımladı. Biri, askerî cuntaya hitaben, halka verilen sözlerin yerine getirilmesini umduklarını ifade eden, Evanjelizm'in gelişmesi için özgürlük garantisi isteyen ve diyalog taleplerini dile getiren bir mektuptu. Diğer mektup, *"Kutsal Perşembe"* münasebetiyle, hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin durumunu kınadıkları ve ülke içindekilerin sayısının bir milyonu aştığını hesapladıkları mektuptu. Ayrıca, halka yapılan baskı da kınanmıştı. 27 Mayıs günü baskı bir kez daha kınandı ve bunun *"soykırımın"* en uç noktasına ulaştığını belirttiler.[187] Bunlardan Ríos Montt dönemi için ilki, 107 çocuk ve 70 kadının

---

[184] May, **Terror in the Countryside...**, s. 141, 142.
[185] Eugene K. Keefe, "National Security", **Guatemala: A Country Study**, ed. Richard F. Nyrop, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 189.
[186] Raúl Molina Mejía, "Toward Understanding the Political Situation", **Guatemala Tyranny on Trial: Testimony of the Permanent People's Tribunal**, ed. Susanne Jonas, Ed McCaughan, Elizabeth Sutherland Martínez, San Francisco, Synthesis Publications, 1984, s. 38, 39; Guatemala'da 1975-1985 yılları arasında gerçekleştirilen katliamları, Tüfek ve Fasulye politikasını ve devriyeleri olaylar üzerinden aktaran kapsamlı bir çalışma için bkz.: Robert M. Carmack (ed.), **Harvest of Violence: The Maya Indians and the Guatemalan Crisis**, Norman, University of Oklahoma Press, 1988.
[187] Jonas, McCaughan, Martínez, **Guatemala Tyranny on Trial...**, s. 148.

öldürüldüğü 13 Mart 1982 tarihli *"Río Negro Katliamı"*ydı. Ölümler bununla bitmedi ve 1982 yılı boyunca Río Negro'da 440 erkek, kadın ve çocuk öldürüldü. Río Negro'nun bu katliamları yaşamasının sebebi ise bölgede inşa edilecek hidroelektrik baraj için yol yapılacak olmasıydı.[188] Birkaç ay sonra 1982 yılının Temmuz ayında yerlilerin yaşadığı Nentón kasabasında 352 kişi daha öldürüldü. Kasabaya gelen askerler, erkekleri ayrı, kadınları ayrı, çocukları ayrı yerlerde kilitleyerek öldürmeye başlamışlardı. Bölgeyi sonradan ziyaret eden tanıkların ifadesine göre her yerde yanmış ve parçalanmış bedenler vardı.[189] Aynı zamanlarda Plan de Sánchez köyünde pazar alışverişi için toplanan yerli köylüler bir anda bombalanmaya başladılar. Köyün etrafı sarıldı ve öğleden sonra kadınlara tecavüz etmeye ve erkeklere işkence etmeye başlandı. Son olarak herkes yakılarak öldürüldü. Katliam ardında 200'den fazla ölü bırakmıştı.[190] 1982 yılı Aralık ayına gelindiğinde ise Las Dos Erres köyü sakinlerinin gerillalara sempati beslediği bilgisiyle askerler gerilla kamuflajıyla köye yaklaştılar. Gerilla kılığındaki Kaibiles birimleri köye girip herkesi zorla evinden dışarı çıkardı. Kadın ve çocukları iki ayrı kilise binasına, erkekleri de bir okula kilitlediler. Erkekler tek tek sorgulandı, evler arandı, ancak ne bir silah ne de gerillalar ile bağlantılı bir şey bulunabildi. Birlik amiriyle görüşme yapıldıktan sonra kurumuş bir kuyuya 3-4 aylık bir bebeği atarak katliama başladılar. Tüm köyün kadınlarına tecavüz edip, 200 kişi civarındaki bütün köy nüfusunu balyozla veya silahla öldürerek kuyuya attılar.[191] Katliamların bu denli vahşice gerçekleştirilmesinin sebebi rejim tarafından destekleniyor ve onaylanıyor olmasıydı. Bir toplantıda Ríos Montt *"İnsanları öldürüyoruz, kadınları ve çocukları katlediyoruz. Sorun şu ki, orada herkes gerilla."*[192] ifadeleriyle katliamları doğrulamıştı. 1983 yılı ortalarında ise köylerin imha edilerek yerlerine kolay kontrol edilebilir güçlendirilmiş mezralar kurulmaya başlanması ve on binlerce erkeğin zorunlu bir şekilde sivil devriyelere alınması gerillaların kapasitesini daraltan bir durum olmuştu. Rejim tarafından insanlara

[188] Lauren Carasik, Grahame Russell, "Justice Delayed 30 Years in Guatemala", **Al Jazeera**, 04.01.2012, (Çevrimiçi) https://www.aljazeera.com/opinions/2012/1/4/justice-delayed-30-years-in-guatemala/, 22.03.2020; Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. 160, 161.
[189] Jonas, McCaughan, Martínez, **Guatemala Tyranny on Trial...**, s. 112-115; Amnesty International, "Guatemala: The Human Rights Record", s. 59-63.
[190] Jonas, McCaughan, Martínez, **Guatemala Tyranny on Trial...**, s. 157, 158.
[191] Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. 50-52.
[192] Amnesty International, "Guatemala: The Human Rights Record", s. 100.

aşılanmaya çalışılan korku, halkın gerillalara katılımı bir kenara, sempati duymasından bile çekindiği bir boyuta ulaşmıştı. Öte yandan kırsaldaki bu kontrol, yerlilerin topraklarından koparılarak geleneklerinden uzaklaşmasını da sağlamak amacıyla sürdürülmüştür.[193] Bu süreçte URNG ise birçok yerde güç kaybedip, savunmaya geçmek zorunda kalmıştı.[194] Zayıflayan hareketler 1985 yılı itibarıyla orta çaplı düzeyde kendini tekrar gösterebilse de El Salvador veya Nikaragua'daki hareketlerin çok gerisinde kaldılar.[195] Böylece ordunun yoğun yakıp yıkma stratejisi kapsamındaki saldırıları ve kırsala yönelik ideolojik politikalarıyla örgütler girdikleri kriz sürecinden kolay bir şekilde çıkamadı. Varlıklarını sürdürseler de FSLN'nin elde ettiği başarıya ulaşma imkânları ve ihtimalleri kalmamıştı. Dolayısıyla 1983 yılı sonrasındaki taktiklerini Orta Amerika barış planlarından hareketle hükümeti barış anlaşmasına ikna edebilmek üzerine yoğunlaştırdılar. Kısa bir süreden sonra URNG tekrar toparlanabilmeyi başardı. Örgütlerin kolay kolay yok olmayacağı imajının oluşturulması ve Rigoberta Menchú gibi figür isimlerle uluslararası kamuoyunda dikkat çekilmesi toplumsal hareketin siyasi ağırlık kazanmasını sağlamış oldu. Böylece 1986 yılında Vinicio Cerezo hükümetiyle ilk irtibatlar zor da olsa sağlanabildi.[196] Sadece 1982-1985 yılları arasında ordunun başlattığı katliamlarda 446 köy yerle bir edilmiş, 50.000-75.000 insan katledilmişti.[197] 1986 yılında Guatemala'da ulusal savunma bakanlığı çalışanı ve 1987 yılında da savunma bakanı olan General Héctor Gramajo'nun 1990 yılında verdiği bir röportaj, Guatemala'daki katliamların boyutunu gözler önüne sermektedir:

> *"Güç kullanmaktan vazgeçmiyoruz. Kullanmamız gerekiyorsa, gerekiyordur ama daha sofistike bir şekilde. İşi tamamlamak için herkesi öldürmenize gerek yok. Daha sofistike araçlar kullanımı, büyük katliamlara geri dönmeyeceğiz anlamına geliyor... Demokratik sistemle daha uyumlu olmak için daha insani, daha az maliyetli bir strateji oluşturduk. Nüfusun yüzde 70'inin kalkınmasını sağlarken yüzde 30'unu*

[193] Dunkerley, "Guatemala Since 1930", s. 155.
[194] Jonas, "Guatemala", s. 262-264.
[195] Dunkerley, "Guatemala Since 1930", s. 155.
[196] Olivera, Hernández, "The Second Cycle...", s. 157-160; Barış süreçlerini kronolojik ve detaylı bir şekilde inceleyen kapsamlı bir çalışma için bkz.: Ardón, **Post-War Reconstruction in Central America...**, s. 36-47.
[197] Jennifer Schirmer, "The Guatemalan Politico-Military Project: Legacies for a Violent Peace?", **Latin American Perspectives**, C. 26, No: 105, 1999, s. 94.

öldüren Sivil İşler'i [Civil Affairs] *(1982'de) kurduk. Önceden, strateji yüzde 100'ünü öldürmekti. "*[198]

Guatemala İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Adrían Sandoval Monroy da, Başkan Montt döneminde yaşanmaya başlayan olaylar için 1982 yılı Temmuz ayında şöyle yazmaktaydı:

- *"Guatemala halkının siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ciddi şekilde ihlal edilmektedir.*
- *Halk seçimleri, uygulamada mevcut olmadığından ve hükümetler, ordu ve yönetici sınıflar tarafından hileli ve yasa dışı bir şekilde kurulduğundan temsili sistem reddedilmiştir.*
- *Mevcut hukukun üstünlüğü mutlak bir cezasızlıkla ihlal edilmekte, böylece mevcut yöneticilerimizin adaletsiz ve keyfî davranışlarından kaynaklanan bir korku ve güvensizlik durumu yaratılmaktadır.*
- *Darbeden bu yana toplumsal kriz ve baskı endişe verici bir şekilde kötüleşmiş ve Guatemala ordusu ile onun temsilcisi General Ríos Montt 23 Mart 1982'den bugüne kadar Guatemala halkına karşı işlenen soykırım ve insanlığa aykırı eylemlerinden suçludur.*
- *Bu durum, Guatemala halkının ayaklanma yoluyla da olsa kendilerini savunma, kurtuluşlarına ulaşma ve çıkarlarını temsil eden ve haklı taleplerini karşılayan demokratik bir hükümet kurma hakkını meşrulaştırmaktadır. "*[199]

ABD'den gelen ve içeride oluşan baskılar sonucunda Başkan Montt 1984 yılının ortalarında bir anayasal seçim gerçekleştireceğinin sözünü vererek, sivilleşmeye yönelik bazı işaretler verdi ve ordudaki provokatif unsurları azalttı. Ancak 1983 yılı Ağustos ayında kendi kabinesindeki Savunma Bakanı Mejía Víctores bu durumdan rahatsız olup bir darbe gerçekleştirdi. Sadece 2,5 yıl iktidarda kalabilen Víctores hükümeti, Guatemala'da sivil geçişin başladığı ve devlet kademelerinden ordunun çekildiği bir dönem olarak gözükse de[200] ülkedeki şiddet ve paramiliter eylemler bir süre daha devam etti. ABD istihbarat raporlarına göre Víctores döneminde kaybolmalar ve suikastlar halen sürdürülmekteydi. Hatta kaybolmalarda artış yaşanmıştı. 1983 yılı Kasım ayında bir rahip öldürüldüğü için kiliseden çok büyük bir tepki beklenmişti. Zira rapora göre Guatemala Kilisesi eskisine göre daha genç ve daha atılgandı.[201] 1984 yılında ordunun kırsala asker sevkiyatı halen devam ettiği için küçük

[198] Jennifer Schirmer, "The Guatemalan Military Project: An Interview with Gen. Héctor Gramajo", **Harvard International Review**, C. 13, No: 3, 1991, s. 10, 11.
[199] Jonas, McCaughan, Martínez, **Guatemala Tyranny on Trial...**, s. 4, 5.
[200] Dunkerley, **Power in the Isthmus...**, s. 498.
[201] Bureau of Intelligence and Research, "Guatemala: Death Squads Resume Activity", 21.11.1983, (Çevrimiçi) https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB15/docs/doc03.pdf, 18.05.2019; United

çatışmalarda iki taraflı kayıplar yaşanıyordu. 1985 yılı Şubat ayına gelindiğinde URNG *"devrimci savaşın gelişimini hızlandırma"* niyetini ilan etti ve çatışmalar artış gösterdi.[202] Eylül ayında öğrenciler tekrar öne çıkarak başkanın istifası talebiyle büyük bir protesto gerçekleştirdiler. Bir grup öğrenci kampüsten şehir merkezine yürüdü ve ulusal saray önünde miting yaptı. Buna karşılık ordu, bir tank ve 500 askerle kampüsü dört gün boyunca işgal etti. Askerler sınıfları, ofisleri ve laboratuvarları tahrip etti. Ancak, bir taraftan demokrasiye dönüş mücadeleleri, bir taraftan da askerî yapılanmanın iktidarda kalma mücadelesi ülkeyi bir çıkmaza sürüklemiş olmasına rağmen Orta Amerika'da barış sürecinin başladığı bir ortamda ve uluslararası kamuoyunun gözünü Guatemala'ya çevirdiği bir dönemde rejimin fazla seçeneği kalmamıştı.[203] Buna rağmen 1985 yılı itibarıyla ordu kurumsallığını sağlamlaştıracak ve olası bir sivil iktidara geçişte kendisini bağımsız kılabilecek düzenlemeler yaptı. Böylece arka planda halen ülkeyi yöneten esas unsur olabilecekti. Dolayısıyla 1985 yılı seçimlerinin düzenlemesinde bir mahsur bulunmamaktaydı.[204] 1970 ve 1980'li yılların halk örgütlenmeleri ve devrimci hareketlerine bakıldığında 1960'lı yıllara göre önemli gelişmeler yaşandığı ve hatalardan dersler çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Ancak yine de hareketler topyekûn bir devrimi sağlamaktansa rejimi reform edebilmek yolunda politik başarı sağlayabilme amacıyla müzakerelerde avantaj elde edebilme stratejisine dönüşmüştür. Hareketlerin temelindeki eksikliklere bakıldığında, ilk olarak isyancıların bu denli yoğun operasyonlara hazır olmadıkları anlaşılmaktadır. Bir başka sebep örgütlenmelerin, çok sınıflı halk tabanı ile ilişki kurmada yetersiz kalışlarına bağlı olarak başkentte ve diğer yerlerdeki halk hareketlerini yönlendirmeyişleridir. Zira orta sınıf ve ılımlı muhalefet gruplarından destek almak için yeterli bir ittifak stratejisi geliştirilmediği için bilhassa rejim baskısı karşısında, geniş siyasi cephe örgütlenmeleri kurma girişimleri başarısız olmuştur. Tüm bunların yanı sıra

States Department of State, "Guatemala's Disappeared 1977-86", 28.03.1986, s. 13, (Çevrimiçi) https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB15/docs/doc08.pdf, 29.10.2022.

[202] Schooley, **Conflict in Central America**, s. 180, 181.

[203] Öğrenci protestoları 1996 yılında imzalanacak barış anlaşmasına kadar dönem dönem devam etmişti. Vrana, **This City Belongs to You...**, s. 232, 233.

[204] Landau, **The Guerrilla Wars of Central America...**, s. 196, 197.

hareketlerdeki bölünmeler ve rekabetler, çatı bir öncü örgütün kurulmasını geciktirmiştir.[205]

4.2.8. Sivil İktidarların Dönüşü: Barış Anlaşması ve Tarihi Aydınlatma Komisyonu

36 yıl süren Guatemala iç savaşı tüm ülkeyi ve tüm toplumu altüst eden, yoran, arkasında on binlerce ölüm ve kayıp bırakan, en kanlı, en acılı tarihî olaylardan biridir. Ülkede barış görüşmeleri başladığı dönemde halk, gerillalar ve neredeyse herkes ülkedeki savaşın durmasını, silahların susmasını ve kayıpların bitmesini istemekteydi. URNG liderleri de barış anlaşmasını doğru bulmaktaydı çünkü halk artık geleceğin inşasını talep ediyordu.[206] Dinorah Azpuru, Guatemala'da barış süreci 1986 yılında göreve gelen Başkan Vinicio Cerezo ile geri dönülen sivil iktidar döneminden itibaren başladığını dile getirmektedir. 1985 Anayasası çerçevesinde düzenlenen 1985 yılı seçimleri ulusal ve uluslararası düzeyde şeffaf gerçekleşmiş ve Vinicio Cerezo başkanlığa seçilmiştir. Ancak göreve geldiği sırada ordunun halen *"ulusal güvenlik"* saydığı konularda sivil iktidara tam yetki devri yapmaya niyetli olmaması URNG ile resmî görüşmelere başlamasına engel olmaktaydı. Dolayısıyla bu durum görüşmelerin ilk etapta gayriresmî olmasını zorunlu kılmıştı.[207] 1987 yılı Ekim ayına gelindiğinde ise Vinicio Cerezo, URNG ile doğrudan diyaloğa başlamayı kabul etti.[208] İspanya'da diyalogların başlatılacak olmasının yanı sıra silahlı eylemlere katılanlar için genel af ilan edildi ve hükümetten bağımsız bir şekilde çalışabilecek olan *"Ulusal Uzlaşma Komisyonu"* (Comisión Nacional de Reconciliación) kuruldu.[209] İlk zamanların aksine hükümet, ordu ve URNG ön koşulsuz bir diyalog için hazırlıklara başladı. Uzun zamandır Cerezo hükümetine diyalog teklifinde bulunan URNG, sivil toplumu da sürece katarak, demokratik bir zeminde insan haklarına saygı temalı bir Guatemala barışı niyetindeydi. Böylece silahlı iç savaş politik çözüme ulaşabilirdi.[210] Ancak Cerezo müzakerelerde tek taraflı olarak URNG'nin silah bırakmasını şart koşmaktan

[205] Susanne, **The Battle for Guatemala...**, s. 139-142.
[206] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 12, 13, 24.
[207] Azpuru, "Peace and Democratization in Guatemala...", s. 97, 103.
[208] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 44.
[209] Azpuru, "Peace and Democratization in Guatemala...", s. 104.
[210] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 63-70, 78.

öteye gidememişti. İlerleyen süreçlerde küçük çapta gelişmeler yaşansa da esas olarak görüşmeler 1990 yılı sonunda başkan seçilen Serrano Elías ile devam edebildi. Serrano tek taraflı görüşme anlayışından vazgeçerek ülkedeki sorunların ve URNG'nin taleplerinin ele alınması konusunda uzlaşmaya vardı.[211] 1991 yılında barış görüşmelerinin gündemi üzerinde anlaşma sağlanabildi ve demokratikleşme sürecine yönelik çerçeve sözleşme yapıldı. Tartışmalar sonrasında 1992 yılında paramiliter devriyeler konusunda anlaşma imzalandı. PMA ve PAC gibi paramiliter grupların oluşturduğu insan hakları ihlalleri ve yıkım sebebiyle URNG, anlaşmaya dair genel koordinasyonun BM tarafından üstlenilmesini talep etmekteydi. Bu sayede diyaloglar uluslararası toplum düzeyinde de meşruiyet ve güvence kazanabilecekti.[212]

Barış görüşmeleri sürerken, 1993 yılında Serrano Elías bir iç darbe denemesinde bulunmasına rağmen başarısız olmuş, yerine vekâleten seçilen Léon Carpio görüşmeleri başarıyla devam ettirmişti. 1994 yılının Haziran ayında Oslo'da yapılan bir toplantıda 1960-1996 yılları arasında yaşanan iç savaşın araştırılması için tarafsız bir komisyon kurulmasına karar verildi. Mevcut hükümetin ve URNG'nin anlaştığı ve *"Tarihi Aydınlatma Komisyonu"* (Comisión para el Esclarecimiento Histórico) olarak adlandırılan bu komisyon 1995 yılında seçilen Álvaro Arzú yönetiminin gayretlerinin sonucunda 1996 yılı Aralık ayında yapılan son barış anlaşmasıyla kuruldu ve Eylül 1997 tarihinde çalışmalara başladı. Komisyonun kurulmasındaki önemli bir etken, o tarihe kadar Arjantin, Şili ve El Salvador'da hakikat komisyonlarının kurulması sebebiyle Guatemala sivil toplumunda da, 30 yıldan fazla süren ve 200.000 insanın ölümüne, 500.000 ile 1.5 milyon arası insanın ise yerinden olmasına neden olan iç savaşta yaşananların araştırılarak sorumluların ortaya çıkarılması isteğinin oluşmasıydı.[213] Yaşanan döneme yönelik yazılan literatür,

---

[211] Lehoucq, **The Politics of Modern Central America...**, s. 87.

[212] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 63-70, 78.

[213] Christian Tomuschat, "Foreword", **Memory of Silence: The Guatemalan Truth Commision Report**, ed. Daniel Rothenberg, New York, Palgrave Macmillan, 2012, s. xv; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 222, 223; Azpuru, "Peace and Democratization in Guatemala...", s. 109-116; Funda Özçelik'in barış anlaşmalarını analiz ettiği çalışmasına bakıldığında Guatemala barış anlaşmasında en sık söz edilen temel üç konunun URNG üyelerinin topluma entegrasyonu, demokratik yönetim, yargı organı ve adalet sistemi olduğu görülmektedir. Öte yandan kategorik olarak bakıldığında konuların birincil olarak politik meselelerde odaklandığı, ardından sosyoekonomik sorunların ele alındığı anlaşılmaktadır. Sosyoekonomik konularda önem atfedilen ilk iki başlık ise toprak sorunları ve haklarıdır. Funda Özçelik, "The Analysis of the Relationship Between the Content of Peace Accords

rapor ve istatistiki belgeler incelendiğinde Guatemala'nın devlet bazında çok sert bir baskı uyguladığı aşikârdır. Ancak komisyon daha keskin bir sonuca vararak o dönem özellikle Maya yerlilerine *"soykırım"* uygulandığı görüşüne varmıştır. Akabinde Guatemala'nın, ABD dış politikasının da katkısıyla, *"devlet terörü"* uyguladığı kayıt altına alınmıştır. Zira 36 yıl boyunca tüm şiddet vakalarında öldüğü düşünülen yaklaşık 200.000 kişinin çoğunluğu yerlilerden oluşmaktadır. Aydınlatma Komisyonu, devlet güçleri tarafından gerçekleştirilen 626 katliamı belgelemiş ve kayıtlı vakalarda yapılan incelemelerde, işkence, tecavüz, kaybolma ve öldürme vakaları dahil olmak üzere tüm insanlık dışı katliamların %93'ünün bizzat devlet tarafından gerçekleştirildiğini tespit etmiştir. Gerillalara ise suikast ve kaçırma gibi olaylar bakımından %3'lük bir oran atfedilmiştir. Ayrıca incelenen vakalardaki verilere göre ülkede devlet şiddetine maruz kalanların %83,33'ü Maya yerlileridir.[214] Bu yüzden Aydınlatma Komisyonu bilhassa 1980-1983 yılları arasında ülkedeki yerli Maya nüfusuna karşı soykırım eylemleri yürütüldüğüne karar vermiştir.[215] Nitekim Guatemala'da siyasal sistemin totaliter eğilimler gösteren şiddet içerikli yapılanması, özellikle kırsal ve yerli nüfusa sistemli bir baskıyı açığa çıkarmış ancak imaj ve uygulamalar düzeyinde yeterli altyapısal kapasiteye sahip olunmaması sebebiyle, her tür barışçıl şikâyetin bile şiddete dayalı toplumsal harekete evrilmesinde temel sebep olmuştur.

---

and Post-Accord Stability: Comparative Case Study of Guatemala and El Salvador", İstanbul, Sabancı University, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 54-67; Bu doğrultuda barış anlaşması gereğince URNG, 1997 yılından itibaren kuvvetlerini terhis etmeye başladı. Süreç BM'nin Guatemala için oluşturduğu bir komisyon tarafından izlemeye alındı. Terhislerden sorumlu bir subayın raporuna göre son dönemde URNG'nin 3.250 savaşçısı bulunmaktaydı ancak terhise kayıtlanan kişi sayısı bundan bile azdı. Bunun sebebi ise bazı üyelerin sivil hayata çoktan katılmış olması, listelerde resmî olarak yer almak istemeyişleri veya barış anlaşmasının uygulanabilirliğine inançlarının bulunmamasıydı. BM kayıtlarına göre nihai olarak 5.753 URNG üyesi terhis edilmişti ve bunların 2.940'ı savaşçı, 2.813'ü siyasi üyeden oluşmaktaydı. Savaşçı kadronun 410 üyesi de kadınlardan oluşuyordu. Luciak, **After the Revolution...**, s. 24, 26. Nitekim 1998 yılında yasal bir siyasi parti statüsüne kavuşan URNG ilk defa 1999 yılı seçimlerine katılabilmeyi başardı.

[214] Rothenberg, **Memory of Silence...**, s. xix-xxiii, 235, 236.

[215] Rothenberg, **a.g.e.**, s. 70-72.

4.3. Nikaragua'da Siyasal Sistem ile Şiddete Dayalı Toplumsal Hareketlerin İlişkisi

FSLN kurucularından Carlos Fonseca Amador, Orta Amerika'da hâkim olan isyan geleneğinin, Nikaragua'da çok yoğun bir şekilde etkili olduğunu söylemektedir. Bağımsızlığını kazanmasından bu yana iktidar değişiminin şiddet kullanımıyla sağlandığı ülke, kendi şartlarına yönelik direniş biçimi geliştirmiştir. Öncelikle Sandino'nun vatansever ölçekli direnişinde silahlı bir mücadele gelişmiş ve buna bağlı olarak 1926-1936 yılları arasında ciddi kayıplar yaşanmıştır. Ancak Carlos Fonseca'ya göre o dönem ülkedeki direniş, devrimci bilinçten uzak olduğu için sonuçları uzun vadede görülebilmişti. 20. yüzyılın başlarında ülkedeki burjuvazi henüz gelişemediği için geleneksel komünist yapıdaki PSN ideolojik olarak kitleleri harekete geçirebilecek düzeyde olmamış ve hatta İkinci Dünya Savaşı süresince PSN'nin Somoza iktidarına destek verdiği bir dönem bile olmuştur. Özetle, Sandino direnişinden Küba Devrimi'ne kadar geçen sürede Nikaragua'da silahlı hareketler kesintiye uğramıştır.[216] 1956 yılında Somoza'nın suikastıyla başlayan yeni süreç ise, Küba'daki hareketlenmelerin etkisiyle 1960'lı yılların sonuna kadar bir dizi gerilla eylemiyle devam etmiştir.[217] 1956 yılında I. Somoza'nın şair Rigoberto López Pérez tarafından öldürülmesi bireysel bir eylem olarak gerçekleşmişti ama Pérez'in sözleriyle olay *"tiranlığın sonunun başlangıcı"* haline geleceğinden kitleselliğin ilk kıvılcımı olacaktı.[218] Pérez'in gerçekleştirdiği suikast öncesi annesine yazdığı mektup, girdiği eylemin sebepleri ve rejimle ilgili fikirler vermektedir. Pérez mektubunda, rejime yönelik her türlü eyleme katılmasına rağmen Nikaragua'nın özgür bir ülke olabilmesi adına tüm çabaların faydasız olduğu gerçeğini kabul ederek, yine de tiranlığı sona erdirmek için ilk adımı atan kişi olmak istediğini belirtmektedir. Yaptıklarının ülkesini gerçekten seven her Nikaragualı tarafından uzun zaman önce yapılması gereken bir görev olduğunu vurgulamış ve bunun bir fedakârlık değil vazife olduğunu belirtmiştir. Carlos Fonseca'nın mektup hakkında yorumları dikkate

[216] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 64-66.
[217] Carlos Fonseca Amador, "Nicaragua: Zero Hour", **Sandinistas Speak: Speeches, Writings, and Interviews with Leaders of Nicaragua's Revolution**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1982, s. 29-33.
[218] Ortega, "Nicaragua - The Strategy of Victory", s. 53, 54.

alındığında Pérez'in, ABD'ye karşı Nikaragua'yı savunan Sandino'dan etkilendiği çok açıktır. Bu doğrultuda yine son derece ABD yanlısı olan ve ülkeyi şahsi çıkarlarıyla şiddet sarmalına sokarak çıkmaza sürükleyen rejim karşısında, kendi açısından bireysel duruş sergilemeye çalışmıştır.[219] Eylemin oluşturduğu ulusal etkinin yanı sıra bu şekilde gerçekleşen farklı bireysel silahlı eylemler, 1962 yılına kadar kitlesel bir harekete dönüşmekten uzaktı. 1960'lı yılların genel kitlesel bilançosu, ülkedeki yerel örgütlenmelerin veya ayaklanmaların, bilhassa kırsal kesimle birleştirilerek geniş halk kesimlerine yayılmasını sağlayabilecek öncü bir örgütün yokluğundan ötürü, sistemi sarsacak eylemsellikten uzak kalınmış olmasıydı. 1960'lı yılların ortasından itibaren bu açığı FSLN kapatmaya başlayacaktı.[220]

4.3.1. Şiddet Yanlısı Örgütlenmeler: FSLN ve Ulusal Muhafızlar

FSLN, Nikaragua'da Sandino'nun mirası üzerinden yola çıkan bir oluşumdur. Sandino'nun başlattığı hareket, öldürüldükten sonra yavaşlamış olsa da ABD nüfuzuna ve Somoza iktidarına karşı direniş tamamen bitmemiş ve dağınık bir şekilde zayıf tepkiler olarak çoğalmaya devam etmiştir. 1956 yılında I. Somoza'nın López Pérez tarafından öldürülmesi, Humberto Ortega'ya göre bireysel bir eylem olduğu kadar tiranlığın sonunun başlangıcını ifade etmektedir. Somoza'nın öldürülmesinin oluşturduğu hareketlilik ve baskı sonrasında 1958 yılından itibaren Küba'da Fidel Castro'nun eylemlerine paralel şekilde Nikaragua'da Carlos Fonseca tarafından yönetilen bir gerilla savaşı başlamıştır. 1961 yılına kadar 19 silahlı hareket, karşılarındaki iktidarla mücadelenin yollarını ararken, Küba Devrimi Nikaragua'daki hareketlerde önemli bir politik etki bırakmış ve devrimin uygulanmasına yönelik örnek olmuştur. Böylece gerilla savaşında Sandino ile eş değerde devrimci bir öncünün oluşturulmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Bu anlayışla 1961 yılında birçok silahlı grup bir araya gelerek Sandinista Cephesi'ni oluşturmuş ve Sandino'nun mirasını kabul ederek Somoza'ya karşı mücadelenin bir merkezi olarak, Somoza'ya ve liberal-muhafazakâr güçlere alternatif bir güç haline gelmeye çalışmıştır.[221] Bu açıdan

[219] Rigoberto López Pérez, "Carta-Testamento De Rigoberto López Pérez a Su Madre", 04.09.1956, (Çevrimiçi) http://www.sandinovive.org/carlos/rlp.htm, 20.09.2020; Mektubun İngilizce çevirisi için bkz.: Crawley, **Nicaragua in Perspective**, s. 115.
[220] Amador, "Nicaragua: Zero Hour", s. 32-34.
[221] Marta Harnecker, **Pueblos En Armas**, México, Universidad Autónoma de Guerrero, 1983, s. 6, 7.

FSLN'nin hem maddi hem manevi temelleri Nikaragua'nın 1920'li yıllarda yaşadığı ABD istilalarına kadar dayanmaktadır. FSLN kurucuları özellikle Sandino'nun 1927-1933 yılında ABD deniz piyadelerine yönelik başlattığı direnişteki politik ve askerî stratejilerini inceleyerek yola koyulmuşlardır.[222] Bu nedenle FSLN'ye göre ulusal çıkarların ABD hâkimiyeti ile örtüşmemesi ve ABD'nin ülkedeki yerel uzantısı olan Somozalar'ın bir diktatörlük rejimi olması, Somoza rejimini en tehlikeli düşmanları haline getiriyordu. Dolayısıyla halk toplumsal sınıflara ayrılmadan, Somoza'ya karşı mücadelede bir bütün olarak ele alındı. Bu rejimi devirmek tüm halkın mücadelesiydi ve FSLN bütün Nikaragualıları çağırıyordu.[223]

1961 yılında aralarında Carlos Fonseca ve Tomás Borge Martínez'in de yer aldığı bir grup öğrenci ve entelektüel tarafından, Somoza iktidarına karşı çıkmak için kurulan FSLN[224] bir süre yer altında faaliyet gösterip, açıktan siyasete kalkışmasının ardından, üyeleri tutuklanarak cezaevine atılmıştı.[225] Bu arada FSLN, 1962 yılında kurulan bir öğrenci örgütü olan ve ülkedeki tüm öğrencilerin koordinesinde önemli bir konumda olan *"Devrimci Öğrenci Cephesi"* (Frente Estudiantil Revolucionaria, FER) tarafından da destek görmeye başlamıştı.[226] 1963 yılında Başkan René Schick döneminde ilk gerilla eylemlerini yapan FSLN, stratejik ve ideolojik uyumsuzluklarının yanı sıra yetersiz destek gibi sebeplerle başarısız olmuştu. İlerleyen iki yıl boyunca desteğini ve organizasyon yeteneğini arttırmak için FER gibi öğrenci gruplarıyla çalışıldı. Ancak bu süreçte Schick döneminin geçici liberalliği 1967 yılının Ocak ayında düzenlenen gösteride 400 kişinin öldürülmesiyle kapandı.[227] 1969 yılına kadar FSLN'nin örgütlenmesi henüz tamamlanmadığı için sayıca oldukça küçüktü.[228]

---

[222] Evans, "Revolutionary Movements in Central America...", s. 170.
[223] Marta Harnecker, **Nicaragua: El Papel De La Vanguardia**, Argentina, Editorial Contrapunto, 1986, s. 16, 17.
[224] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 196.
[225] Borge ve Fonseca üniversite yıllarından itibaren öğrenci eylemlerine ve örgütlenmelerine dahil olmaya başlamışlardı. Zira Borge'nin babasının Sandino'nun ABD'ye karşı direnişinde üst düzey komutanlıkta yer almış olması, Borge için destekleyici bir motivasyon haline gelmişti. Bu bakımdan birçok hareketin, Fonseca ile beraber, öncüleri konumundaydılar ve sürekli olarak gözaltına alınıyorlardı. İlk Somoza'nın suikastından sonra da bir süre hapse atılıp yargılanmışlardı. Borge'nin detaylı hayat hikâyesi için bkz.: Borge, **The Patient Impatience...**
[226] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 107, 108.
[227] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 34, 35.
[228] Jaime Wheelock, "The Great Challenge", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 130.

Yine de 1969 yılında FSLN bir manifesto niteliğinde "*Tarihî Programı*"nı (Programa Histórico del FSLN) yayımladı. Programda temel konular birkaç başlıkta ele alınarak, prensipler belirlendi. Program ilk olarak devrim hükümetinin özgürlükleri sağlayacağını, insan hakları ihlallerini sona erdireceğini, yasa dışı faaliyetleri bitireceğini, tüm vatandaşlara eşit haklar tanıyacağını ve temel insan ihtiyaçlarının sağlanması için özen gösterileceğini vurgulayarak temel hedefleri belirlemişti. Diğer başlıklarda ise toprak reformu, kültür ve eğitimde devrim, iş kanunu ve sosyal güvenlik, yönetimde dürüstlük, inançlara saygı, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, bağımsız dış politika ve Orta Amerika halklarının birliği konularına yer verilerek hem Nikaragua için hem de Orta Amerika için altyapısal ve politik öncelikler vurgulanmıştır.[229]

Grup, 1970'li yıllara gelindiğinde *"diktatörlüğe"* direnmek için köylülerin ve ılımlı bazı iş insanlarının desteğini kazanmaya başlasa da[230] Che Guevara'nın Bolivya yolculuğunu da inceleyerek hem kırsalda hem de kentte örgütlenmeler oluşturarak harekete katılımı arttırmaya çalıştı.[231] Bu doğrultuda FSLN özellikle aile (b)ağlarından destek kazanmaktaydı. Gençlerin eylemlerde yer alması ebeveynleri, ebeveynlerin örgütlerde yer alması gençleri etkiliyordu. Aile bağlarına ek olarak, kilise ve öğrenci grupları da FSLN öncesinde oluşan toplumsal merkezlerdendi. Kimlikleri sebebiyle de rejim tarafından *"muhalif"* tanımlamasında aceleci davranılmadığı için örgütlenebilmek adına güvenli bir alan ve zaman bölgesiydiler.[232] Yine de 1970 yılına kadar FSLN ulusal düzeyde bir mesaja sahip olmasına rağmen ulusal çapta bir örgüt seviyesine ulaşamamıştı. Jaime Wheelock'a göre 1974 yılına kadar da bir ittifak politikası mümkün gözükmüyordu. Öncü olarak FSLN'nin tüm halkı yurtsever bir ittifakta birleştirebilmesi için gelişme sürecine ihtiyacı vardı ve öncelikli hedef hareketin inşa edilmesi, güç kazanılmasıydı.[233] 1974 yılı sonlarına doğru FSLN içinde

[229] Programın detaylı metni için bkz.: Carlos Fonseca, "The Historic Program of FSLN", ed. Mary-Alice Waters, **New International**, No: 9, 1994, s. 129-140; Bruce Marcus (ed.), **Sandinistas Speak: Speeches, Writings, and Interviews with Leaders of Nicaragua's Revolution**, New York, Pathfinder Press, 1982, s. 13-22.
[230] Pearcy, **The History of Central America**, s. 16.
[231] Evans, "Revolutionary Movements in Central America...", s. 171.
[232] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 37-39.
[233] Harnecker, **Nicaragua: El Papel De La Vanguardia**, s. 35; Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 35.

üç eğilim görülmekteydi. Bunlardan ilki Jaime Wheelock tarafından temsil edilen ve Sovyet yanlısı geleneksel Komünist Parti'ye alternatif olarak Marksist bir parti kurulmasını ve işçi ve köylü kesim içerisinde siyasi çalışmalar yaparak, sınıf temeline dayanan bir örgütlenme oluşturulmasını öne süren proleter eğilimdi. Bu gruba göre esas yapılması gereken kent ve kırsaldaki işçilerin örgütlenerek devrimci bir parti inşa edilmesiydi. İkinci olarak, Carlos Fonseca ve Tomás Borge tarafından desteklenen uzun süreli halk savaşı eğilimi görülmekteydi ve kısa vadede ayaklanma olasılığının zorluğunu dile getirerek dağlarda ve kırsal kesimlerde gerilla hareketine ağırlık verilmesi gerektiğini vurguluyorlardı. Böylece bu gruptakiler kırsal nüfusun hazırlandığı uzun bir halk savaşından yanaydı. Daniel Ortega ve Humberto Ortega ise FSLN içerisindeki farklılıklara çözüm bulmak için, kent eylemlerinin silahlı eyleme dönüştürülerek kent haricindeki gerilla hareketleriyle birleştirilmesi durumunda kısa vadede ayaklanma ve zaferin mümkün olabileceğini öngören, üçüncü bir yolu öne sürmüşlerdi. Zira Somoza karşıtı bir ittifak tabanı kurarak iktidarın çok daha kısa sürede düşürülebileceğini belirtmekteydiler.[234]

Bu doğrultuda kentte *"Proleter Eğilim"* (Tendencia Proletaria, TP), kırsalda da *"Uzun Süreli Halk Savaşı"* (Guerra Popular Prolongada, GPP) örgütlenmeleri ortaya çıktı.[235] Bunlara ek olarak 1976 yılında *"Üçüncü Yol"* veya *"Ayaklanmacılar"* (Tercerista/Insurreccional, TI) adında bir eğilim daha kendini gösterdi.[236] Üç grubun bir süre birbirlerinden ayrı hareket etmelerine rağmen en önemli ortak noktaları Somoza karşıtlığıydı. Nihai olarak 1977 yılı ortalarında öğrenciler, orta sınıf, kilise ve burjuvazinin de bulunduğu eklektik ve pragmatik bir grup olarak değerlendirilen TI, FSLN liderliğine geçti.[237] Bu arada GPP'nin çabalarıyla sol partilerin ve 30 halk örgütünün katılımı sağlandı ve *"Birleşik Halk Hareketi"* (Movimiento Pueblo Unido, MPU) çatısı altında birleşildi. TI ise ılımlı burjuvaziyi FSLN'ye dahil edebilmek amacıyla[238] *"Geniş Muhalefet Cephesi"*ne (Frente Amplio Opositor, FAO) katılmıştı.

---

[234] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 36, 37; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 159; Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 21, 22; Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 21-23; Ortega, "Nicaragua - The Strategy of Victory", s. 80-83.
[235] Evans, "Revolutionary Movements in Central America...", s. 171.
[236] Harnecker, **Vanguardia Y Crisis Actual**, s. 136; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 80.
[237] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 36, 37; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 159; Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 21, 22.
[238] Wheelock, "The Great Challenge", s. 132, 133.

1978 yılında ulusal sarayın işgal edilmesinin ardından TI'nın da MPU'ya katılması istendi. Nihai olarak üç eğilim de MPU'da toplanarak ortak bir strateji belirleyebildiler ve FSLN ile MPU iç içe geçti. Böylelikle Jaime Wheelock'a göre üç eğilim ve farklı oluşumlardaki katılımlar, başarıya giden yolda örgütlenmeleri arttırarak katkı sağlayan bir süreç olmuştu.[239] Humberto Ortega'ya göre de FSLN içerisindeki farklı eğilimler politik ve ideolojik görüş ayrılıklarından değil uygulamadaki yaklaşım farklılıklarından ve yeterli iletişimin sağlanamamasından ortaya çıkmıştı. Ulusal koordinasyon sağlandığında üç yoldan da ilerleyen tek bir örgüt varlığını devam ettirmişti. Böylece 1978 yılı başlarında eğilimler arasında iş birliği oluşturularak ortak rota izlenmesi sağlandı.[240] Nitekim, üç eğilim 1978 yılı ortalarında birleşerek ortak harekete yöneldiler[241] ve 1979 yılı Mart ayında birlik anlaşması imzalayarak tam birleşmeyi sağladılar.[242]

FSLN halktan yaygın bir destek alabilmek ve çok kesimli geniş bir koalisyon oluşturabilmek için prensiplerini ve hedeflerini ortak bir zeminde tutmaya özen göstermekteydi.[243] 1978 yılında yayımlanan programlarında, verdikleri savaşın işçilerin, çiftçilerin, işsizlerin, sömürülmüş erlerin, Nikaragua'nın tüm ezilenlerinin iktidarı için olduğunu vurgulamaktaydılar. Yani ayrım yapmaksızın, küçük tüccar, küçük üretici, memur, öğretmen, ücretli, aydın, teknisyen ve uzmanların iş birliği ve desteklerini kattığı bir iktidar kurabilmek için savaşmaktaydılar.[244] FSLN içinde görev alan şair ve yazar Gioconda Belli anılarında açık bir şekilde şöyle diyordu:

> *"Biz, Sandinistalar, bir ulusal kurtuluş hareketiydik, terörist değil. Masum insanlara kendi sorumlulukları olmayan şeylerin bedelini ödeten yöntemlere her zaman karşıydık. FSLN hiçbir zaman sivil hedefleri, arabaları ya da uçakları bombalamadı*

[239] Harnecker, **Nicaragua: El Papel De La Vanguardia**, s. 35, 36.
[240] Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 21-23; Ortega, "Nicaragua - The Strategy of Victory", s. 80-83.
[241] Socialist Workers Party, "How the Workers and Farmers Government Came to Power", ed. Mary-Alice Waters, **New International**, No: 9, 1994, s. 95.
[242] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 228.
[243] Harnecker, **Pueblos En Armas**, s. 24, 25.
[244] FSLN, **Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin FSLN Programı**, çev. Mahir Kurtuluş, Ankara, A Yayınları, 1979, s. 5; FSLN ve MPU programları bir CIA raporunda da özetlenmiştir. Foreign Assessment Center, "Nicaragua's Sandinista National Liberation Front: A Research Paper, CIA-RDP80T00942A001200040001-7", CIA, 1979, s. 2, 3.

ve gerçekleştirdiğimiz iki rehine alma operasyonunda da rehineler hep Somoza'nın yandaşlarıydı."[245]

Yani Belli'den de anlaşılacağı üzere FSLN bir anlamda *"halk için, halkla beraber"* savaştığını ifade etmekteydi. Programlarına bakıldığında FSLN'nin öncelikli amacı elbette ki Somoza rejimine son vererek, iktidarı ele geçirmekti. Sonrasında ise toplumu iyileştirmeye yönelik yapılacak sosyoekonomik politikalara önem vermekteydiler. İlk olarak Somozalar'ın mallarına el koyularak halkın çıkarında kullanılması için düzenlemeler yapılacaktı. Ülke çapında toprak reformu başlatılarak büyük toprak sahipliğine son verilecek, işlenmemiş toprak da bırakılmayacaktı. Köylerde, madenlerde ve kentlerde çalışma şartları, saatleri ve ücretleri düzeltilecek ve işçi haklarına aykırı tüm *"baskı"* yasaları iptal edilecekti. Öğretmen ve memurların çalışma ve yaşam şartları iyileştirilerek eğitimdeki politik baskılar bitirilecekti. Sendikalaşma tamamen özgür bırakılacak hatta hükümet tarafından desteklenecekti. Ayrıca barınma, ulaşım, sağlık, eğitim, asayiş gibi altyapısal konularda da ciddi bir kalkınma gayreti gerçekleştirilecekti.[246] FSLN, Somoza'dan kalan anti-demokratik siyasal şiddeti de programa dahil ederek, şiddetin önüne geçileceğini özellikle şu cümlelerle vurgulamaktadır:

"İşkence ve politik cinayetler son bulacaktır. Bir daha ne işkence işlenecek, ne kardeşlerimiz iz bırakmadan ortadan kaybolacak, ne de yurtseverler öldürülecektir. Bütün işkenceciler, bütün katiller ve onların cinayetlerini koruyan bütün savcılar, ve çürümüş politikacılar, Sandinista adaletinin önüne çıkarılıp hesap vereceklerdir.

Demokratik özgürlükleri tadacağız. Herkes düşüncelerini istediği gibi dile getirme hakkına sahip olacak ve hiç kimse düşüncelerinden ötürü baskıya uğramayacaktır. Bütün Nikaragualılar politik örgütlenme hakkına, sendika, kooperatif ve ilçe derneklerine üye olma hakkına sahip olacaklar.

Hiç kimse herhangi bir dinî düşüncesinden ötürü baskıya uğramayacak, tam tersi Sandinista Cephesi ülkeyi değiştirmek için iş birliğine giren din adamlarını destekleyecektir. Yurt dışında bulunan bütün siyasi göçmenler, yurt dışında daha iyi olanaklar aramaya gitmiş olan yurttaşlar, Sandinista Hükümeti tarafından geriye çağrılacaktır.

(...) Sandinista Cephesi saflarında diktatörlüğe karşı iş birliğinde bulunan ulusal muhafızlar, er ve subaylar; bizim saflarımıza geçen ya da teslim olanlar; ulusal demokratik yeni halk ordusuna katılabilecekler. Ve onlara insan olarak saygı

[245] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 198.
[246] FSLN, **Sandinista Ulusal Kurtuluş...**, s. 7-15.

duyulacaktır. Bu askerler hiçbir ayrım görmeksizin, ne sömürülecek ne de aşağılanacaklar."[247]

Görüldüğü üzere FSLN programında sosyoekonomik kalkınmayla beraber şiddetin bitirilmesi için maddeler yer almaktadır. Bu prensipler doğrultusunda FSLN'nin iktidarı devirmesinin ardından yargısız infaz, işkence, intikam suikastları gibi yeni terör olaylarının gözlemlenmemesi önem teşkil etmektedir. FSLN'nin bölgedeki bir diğer özelliği de iktidarı ele geçirip Nikaragua'da yeni bir rejim kurmayı başarmasıyla elde ettiği imkânları çevre ülkelerdeki gerilla hareketlerine destek amacıyla kullanmaya başlamasıdır. Bu bakımdan 1980 yılı ile beraber Sovyetler ve Orta Amerika arasında bir köprü görevi de görmüş, bölgesel desteği koordine etmiştir.[248] Ancak bu destek ve ilişkilerin dönem bazında değişkenlik gösterdiği ve konjonktüre göre sınırlı gerçekleştiği de aşikârdır. Keza FSLN'nin de Sovyetler ile olan ilişkisi pragmatik bir düzlemden ayrılmamıştır. FSLN liderlerinden olan Bayardo Arce Castaño'nun FSLN hakkındaki bir tespiti de örgütün konumu hakkında bilgi sağlamaktadır. Castaño'ya göre Sandinizmo karma ekonomiye izin verilen, çok partili siyasi sistemin yürütüldüğü, inanç özgürlüğü bulunan, gazete ve radyolara ait her türlü basın özgürlüğünün olduğu, okuma yazma ve eğitim seferberliğini destekleyen, toprak reformuyla köylüyü toprağa kavuşturan bir anlayıştı ve başlangıcından itibaren FSLN demokratik bir halk hareketinin ürünüydü. Bu doğrultuda Küba veya Sovyetler Birliği modeliyle de bağlantısı yoktu. Hatta, Nikaragua Küba'dan ilham almamıştı ama Küba, FSLN ve Sandinizmo'nun isim babası olan Sandino'dan ilham almıştı.[249] Bunu doğrular nitelikle Gioconda Belli ABD'nin *"komünist"* nitelendirmesi üzerine şöyle diyordu:

"Biz komünist değiliz diye tartıştık, Birleşik Devletler'in bize yapıştırdığı etikete karşı çıktık. Ve gerçek şuydu: İncelediğimiz tüm Marksizm ve Leninizm'e, Küba'ya, Fidel'e ve hatta Sovyetler Birliği'ne duyduğumuz tüm sevgi ve saygıya rağmen, Nikaragua için farklı hayallerimiz vardı, yeni bir tür sosyalizm istiyorduk, Nikaragua'ya özgü, özgürlükçü."[250]

---

[247] FSLN, **a.g.e.**, s. 16, 17.
[248] Valenta, Valenta, "Soviet Strategies...", s. 97.
[249] Deirdre English, "We Are Sandinistas: Conversations with Nicaragua's Embattled Leaders", **Mother Jones**, C. X, No: VII, 1985, s. 22, 24.
[250] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 276.

FSLN'ye destek veren ve bünyesinde birden fazla örgütü barındıran MPU da[251] programlarında, FSLN'nin Somoza'yı devirmek için yürüttüğü mücadelesinde *"demokratik ve halkçı"* gerçek bir yol olduğunu vurgulamakta ve FSLN ile MPU'nun hedeflerinin *"tamamen"* örtüştüğünü üç maddeyle bildirmektedir:

1. *"Kitle hareketi-işçi-köylü içindeki örgütlenme çalışmalarını geliştirmek.*
2. *Somoza diktatörlüğüne karşı tüm demokratik ve devrimci kesimlerin birliğini sağlamlaştırmak.*
3. *Silahlı halk ayaklanması sürecini başlatmak."*[252]

FSLN ve MPU'nun programları, önceliklerini açıkça tek bir hedefte toplamaktadır. Ayrıca programlarında herhangi ideolojik bir manifesto veya Sovyetler Birliği ile kurulacak bir müttefiklik de geçmemektedir. Mücadelelerini kısıtlı bir sınıf çatışmasına çevirerek sınırlı bırakmaktansa *"(...) Somoza Diktasından kurtulmak isteyen tüm güçler birliğinin taşıdığı büyük önemi (...)"* belirtmektedirler. Böylece ülkenin içinde bulunduğu toplumsal hareketi tek bir amaç altında birleşen çoğunluğun yani halkın hareketi olduğunu öne sürmektedirler. Bu anlayış doğrultusunda uluslararası kamuoyunun desteğini yitirmemek amacıyla *"(...) ideolojileri, ırk, kültür ya da siyasal örgütlenmeleri ne olursa olsun, bütün dünya ülkeleri ile diplomatik ve kültürel ilişkiler geliştirilecektir."* maddesine yer verdikleri görülmektedir.[253] Zaten devrim sonrasında da görüldüğü üzere ülke yapısal olarak karma ekonomi, serbest, özgür partileşme ve politikaya katılma, bloksuz ve bağlantısız dış politika gibi hedefleri takip etmiştir.[254] FSLN'nin geniş destek politikasının halkta karşılık bulduğu söylenebilir. Örgüte veya silahlı eylemlere katılım göstermeyen ancak FSLN'yi destekleyen sivil hareketler de bu süreçte kendini göstermiştir. Örneğin TI'nın teşvikiyle 1977 yılında kurulan ve yerel burjuvazi, orta sınıf, aydınlar, din insanları, büyük toprak sahipleri ve iş insanlarından oluşan on iki kişinin yer aldığı *"On İkiler Grubu"* (El Grupo de los Doce) Nikaragua'nın politik sürecinde FSLN'nin vazgeçilemeyecek bir unsur olduğunu öne sürerek hem ulusal hem uluslararası alanda kabul görmesine önemli katkı sunmaktaydı. Marta Harnecker'e göre On İkiler Grubu

[251] İleride üzerinde durulacağı üzere, FER ve *"Ulusal Konularda Kadın Birliği"* (Asociación de Mujeres ante la Problemática Nacional, AMPRONAC) gibi öğrenci ve kadın örgütleri de MPU'nun içinde yer almışlardır. Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 33, 34.
[252] FSLN, **Sandinista Ulusal Kurtuluş...**, s. 22.
[253] FSLN, **a.g.e.**, s. 28, 31.
[254] Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 26.

FSLN'nin etkisini toplumsal kesimlere yaymada başarılı bir oluşumdu.[255] Yayımladıkları bildiri ile diktatörlük karşısında FSLN'nin yanında yer aldıklarını söylerken, Nikaragua halkına da aynı tutumu sergilemeleri için çağrıda bulunuyorlardı.[256] Ayrıca bir koalisyon hükümetinin kurulması, insan haklarına saygı, sendika, eğitim ve örgütlenme özgürlüğü, Somoza ailesinin ülke ekonomisi üzerindeki denetiminin sona erdirilmesi, tarım reformu uygulanması, maden, enerji kaynakları, orman ve balıkçılığın devletleştirilmesi, toplu taşımanın kamulaştırılması, profesyonel bir ordu kurulması ve siyasi katılımı güvence altına alacak bir seçim yasasının oluşturulması gibi talepleri bulunmaktaydı.[257]

Nikaragua iç savaşında FSLN'nin karşısında ise Somoza iktidarının pretoryan kuvveti haline gelen en kapsamlı örgüt olarak GN yer almaktaydı. GN, 1927 yılında ABD'nin ülkedeki iç karışıklıkları ve ayaklanmaları önlemek için kurduğu bir *"düzen"* aygıtıydı. Bu bakımdan ulusal polis veya ordu teşkilatlanmalarından ayrılıyordu. Yapılanma olarak hem ordu hem polis biçiminde 7.500 kişilik bir güce sahip olmasıyla Somozalar'ı iktidara taşıyan ve iktidarda tutan devletin yegâne silahlı baskı aygıtıydı. Ancak Nikaragua'da 42 yıl boyunca devlet ile Somozalar'ın aynı anlama gelmesinden ötürü GN de Somozalar'ın şahsi bir güvenlik şirketi gibi hareket etmekteydi ve istihbarat konusunda CIA ile ortak çalışmalar yapıldığı için GN'nin varlığı diğer Orta Amerika devletlerinde de görülmekteydi. GN, Somoza rejimine sonsuz sadakat sunarken, rejimin de her türlü imkânından faydalandığı için devletin en yozlaşan, rüşvet ve kayırmacılığa, hukuksuzluğa başvuran kurumu haline gelmişti.[258] Yaklaşık yarım asır boyunca Somozalar ile GN'nin bağının sürekli olarak artması, ikisinin birbirine olan gereksinimi de her daim zorunlu kıldı. Özellikle 1972

[255] Harnecker, **Vanguardia Y Crisis Actual**, s. 141; Grubun kurucusu ve lideri Sergio Ramírez, Somoza destekçisi bir ailenin oğlu olarak Nikaragua Ulusal Üniversitesi'nde hukuk eğitimi almıştı. Gerilla eylemlerine katılım göstermese de FSLN'nin güvendiği bir isim olmayı başarmıştı ve devrim sonrasında On İkiler Grubu olarak kabinede yer almışlardı. Karen DeYoung, "Uneasy Alliance of Rebels, Businessmen to Rule Nicaragua", **The Washington Post**, 22.07.1979, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1979/07/22/uneasy-alliance-of-rebels-businessmen-to-rule-nicaragua/b4dafb1c-0bfe-4440-a98a-f37fb8c905fc/, 01.05.2021.

[256] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 169; Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 257, 258.

[257] Blase Bonpane, The Twelve's Return Threatens Somoza, In These Times, 1978, s. 9'dan aktaran; Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 63, 65.

[258] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 30-32.

yılı depremiyle tüm yolsuzluklara hatta yağmalamalara ilk başvuranın GN olması ülkedeki Somoza karşıtlığı ile beraber GN'ye yönelik nefreti de körüklemişti.[259]

4.3.2. Kurtuluş Teolojisi'nin Etkileri ve Kilisenin Konumu

Nikaragua'da ortaya çıkan kitlesel hareketlerde kilisenin yoğun bir etkisi ve katılımı gözlemlenmektedir. Aslında Nikaragua Kilisesi 1968 yılında gerçekleştirilen Medellín konferansına kadar oldukça geleneksel ve muhafazakâr bir kurumdu. Uzun yıllar boyunca geçmiş rejimler ve güncel olarak Somoza iktidarı desteklendi. Ancak 20. yüzyılın ortalarından sonra Nikaragua Kilisesi'ne değişim ve dönüşümün yansımaları ulaşmaya başladı. Bazı peder ve rahiplerin Orta Amerika'daki dinî değişimlerden etkilenmesiyle başlayan yeni topluluk hareketleri, öncelikle üyelerine kişisel itibarı ve kolektif girişimin değerini yaymaya yöneldi. Medellín konferansından sonra 1969 yılında bu topluluklar Managua'da *"Hristiyan Gençlik Hareketi"* (Christian Youth Movement) oluşturmaya karar verdiler ve hareketin üyeleri hızlı bir şekilde politikleşerek FSLN'nin aktivistleri veya sempatizanları olmaya başladı.[260] Gelenekselcilikten kopuş devam ederek 1973 yılında Orta Amerika Üniversitesi'nde yer alan rahipler ve öğrenciler Managua'da *"Hristiyan Devrimci Hareketi"*ni (Christian Revolutionary Movement) kurdular ve birçoğu FSLN'ye katıldı. Böylece FSLN içerisinde Hristiyan din insanlarının yer aldığı bir kanat oluştu.[261] Toplulukların faaliyetleri kültürel anlamda da etkin bir rol içermekteydi. Örneğin *"Söz'ün Temsilcileri"* (Delegados de la Palabra) adındaki grup kırsal bölgelerde dinî hizmetler sunmakla kalmayıp, okuryazarlık, sağlık ve tarım eğitimleri veriyordu. GN'nin, Söz'ün Temsilcileri'ne yönelik devamlı baskısı onları FSLN'ye katılmaya sevk etti. Dahası aralarından bazı köylü liderler *"Köylü İşçileri Derneği"*ni (Asociación de Trabajadores del Campo) kurdu.

1972 yılında gerçekleşen Managua depremi sonrası Protestan Kilisesi de insan hakları faaliyetlerine katılım gösterdi ve Somoza rejimine yönelik cephe almaya

[259] Jean R. Tartter, "National Security", **Nicaragua: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1994, s. 196, 197.
[260] Michael Löwy, "Marxism and Liberation Theology", **Notebooks For Study and Research**, No: 10, 1988, s. 21-25; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 71, 72.
[261] Löwy, "Marxism and Liberation Theology", s. 21.

başladılar. Aralarından bazı rahipler de FSLN'yi desteklemeye yöneldi.[262] 1970'li yılların başında başpiskoposluğa atanan Miguel Obando y Bravo önceleri Somoza rejimine karşı bir tutum sergilemese de, Kurtuluş Teolojisi akımından etkilendi ve açık bir şekilde rejimi eleştiren bir konuma geçiş yaparak, kilisenin toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunlarda sessiz kalan geleneksel yapısına tavır aldı. Kilise ile Somoza ilişkisinin en önemli kırılma noktası ise şüphesiz deprem felaketi oldu. Kilise depremin yaralarını sarmaya çalışırken III. Somoza'nın halen kendi çıkarlarını korumaya çalışması, deprem yardımlarının şahıslara aktarılması ve rejim yolsuzluklarının üst düzey yetkililerde artması, kilisenin yoğun eleştirisine konu oldu. Yayımlanan bildiriler ile, hükümetin siyasi baskıları, şahsi çıkarların üstünlüğü, GN'nin yapısı ve hileli seçimler doğrudan kınandı. 1974 yılı seçimleri öncesinde de kilise, insanların kanun önünde hakları olması gerektiğini, tek parti sisteminin yanlışlığını ve bu yanlışlara karşı koymanın doğal bir hak oluşturduğunu beyan eden bildiriler yayımladı.[263] Bu doğrultuda Hristiyan topluluklar FSLN'yi sadece desteklemekle kalmayıp GN'ye düzenlenen eylemlerde doğrudan görev aldılar. Ancak buna karşılık olarak III. Somoza da şiddetini sürekli arttırdı. *"Solentiname"* topluluğunun GN kışlasına FSLN ile beraber yaptığı saldırı sonrasında Somoza güçleri tüm topluluğu yok edip ortadan kaldırdı.[264] İktidarın tüm bu baskısı bir taraftan da FSLN'nin elini kuvvetlendirmekte ve şiddetini meşrulaştırmaktaydı. Örneğin Nikaragua'ya 1970 yılında gelip, FSLN'ye katılan Peder Gaspar García Laviana 1977 yılı Aralık ayında Medellín çözümüne değinerek yazdığı bir açık mektupta şunları söylemekteydi:

> *"Latin Amerika piskoposları tarafından imzalanan Medellín belgelerinin Latin Amerika'daki durumla ilgili bölümde belirttiği gibi, 'Temel insan haklarını ciddi şekilde tehlikeye atan ve ulusun ortak çıkarlarına büyük zarar veren açık ve ısrarlı bir zorbalık durumunda, bu zorbalık ister bir bireyden isterse açıkça adaletsiz yapılardan kaynaklansın, devrimci ayaklanma meşru olabilir.' Tüm Nikaragualı kardeşlerim, halkımızın Kurtuluş gününün gecikmeye devam etmemesi için, Sandinist Cephe'nin bu mücadelesini desteklemenizi Mesih'e olan sevginizle rica ediyorum."*[265]

[262] Löwy, **a.g.e.**, s. 22; Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 131, 145-153.
[263] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 148-150.
[264] Löwy, "Marxism and Liberation Theology", s. 22.
[265] P. Alvaro Argüello (ed.), **Comandante Padre: Gaspar Garcia Laviana**, C. 8, Instituto Historico Centroamericano, s. 17, 18, (20.10.2021); Michael Löwy, **The War of Gods: Religion and Politics in Latin America**, London, Verso, 1996, s. 97.

Laviana'nın bu mektubu açık bir şekilde, otoriter ve baskıcı bir siyasal sisteme karşı, bir diğer deyişle *"zorbalığa"* karşı, mücadelenin haklılığı ve hatta gerekliliğini vurgulamaktadır. Laviana, insan hakları ve adaletin olmadığı bir siyasal sisteme yönelik direnişe dinî bir çağrıda bulunarak, Somoza baskısından kurtulabilmek için FSLN'nin destek verilmesi gereken toplumsal bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple FSLN'nin savaşını meşru bir savaş olarak tanımlar ve vicdanına iyi geldiğini söyler. Kurtuluşun her türlüsü için verilecek mücadelenin kutsallığına şöyle atıfta bulunur:

> *"Somocismo bir günahtır ve kendimizi baskıdan kurtarmak, kendimizi günahtan kurtarmaktır. Bu yüzden elimde tüfeğimle, Nikaragua halkına olan inancım ve sevgimle, ana vatanımıza adalet krallığının gelmesi için son nefesime kadar mücadele edeceğim."*[266]

1978 yılında yazdığı ikinci mektupta ise şu satırlara yer vermektedir:

> *"İnancım ve Katolik Kilisesi'ne ait olmam, beni FSLN ile devrimci süreçte aktif bir şekilde yer almaya mecbur ediyor. Ezilen bir halkın kurtuluşu, Mesih'in toptan kurtuluşunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu süreçteki aktif katkım, ezilenlerle ve onları özgürleştirmek için mücadele edenlerle Hristiyan dayanışmasının bir işaretidir."*[267]

Laviana'nın mektuplarından anlaşılacağı üzere, FSLN'nin yanında verilecek devrimci bir mücadele özgürlüğün yolu olacaktır. Bu yolda sunulan katkıyı da Hristiyan dayanışması olarak görmektedir. Hiç şüphe yok ki Laviana'nın yazdığı mektuplar rejim tarafında rahatsızlık oluşturduğundan, 1978 yılının Aralık ayında GN ile girilen bir çatışmada öldürülmüştür.[268] Laviana ile benzer şekilde 1978 yılının Ocak ayında Nikaragua Piskoposlar Konferansı'nda *"Tanrı'nın Halkına Mesaj"* (Message to the People of God) bildirisi yayımlanmıştı. Bildiride özetle *"insanlar adaletsiz gelir dağılımından dolayı insanlık dışı yaşamaktayken, birçok vatandaşın (şehirde ve ülkede) ölümü ve ortadan kaybolması bir sır olarak kalıyorken, gençliğin ve halkın önemli bir kısmı vatansever çözümleri sadece silahlanmakta görüyorken, vatandaşların yöneticilerini seçme hakları yozlaştırılmışken, orantısız bir baskı*

[266] David Gullette, "Gaspar Garcia Laviana (Comandante Martin): Revolutionary Priest", **Alliance for Global Justice**, 2018, (Çevrimiçi) https://afgj.org/nicanotes-guest-post-gaspar-garcia-laviana-comandante-martin-revolutionary-priest, 04.12.2019.
[267] Argüello, **Comandante Padre...**, C. 8, s. 21; Löwy, **The War of Gods...**, s. 97.
[268] Löwy, **The War of Gods...**, s. 97.

varken" sessiz kalamayacakları ifade ediliyordu.[269] 1978 yılında gerginliğin bu seviyede yükselmesinde III. Somoza rejiminin politikaları ve faaliyetleri etkili olmuştu. Editör Joaquín Chamorro'nun öldürülmesi toplumdaki tüm diğer kesimler gibi kiliseyi de harekete geçirmişti. 1978 yılı Ocak ayında düzenlenen genel grev sırasında devletin yazılı ve görsel medya üzerinde yoğun baskı uygulaması sebebiyle Managua'daki Katolik Kiliseleri'nde medya tarafından yayımlanamayan haberler halka duyurulmaya başlandı. Ülke çapındaki tüm kiliseler, Hristiyan grupların Chamarro'nun öldürülmesini protesto edebilmek için toplu hareket edebildikleri önemli merkezler haline geldi. Rejim ise karşılık olarak kiliseleri zapt ediyor veya din görevlilerini sınır dışı ederek, tutuklayarak veya darp ederek baskıda bulunuyordu. Hükümete yapılan istifa çağrıları karşılık bulmayınca kilise tarafından silahlı mücadeleye verilen destek ya da doğrudan katılım artış gösterdi.[270] Böylece 1978 ve 1979 yıllarında cereyan eden ayaklanmalarda genç ve yoksullardan oluşan çok sayıda Hristiyan, aktif bir şekilde yer aldı.[271] Dahası, 1979 yılında kurulan yeni rejimde Rahip Ernesto Cardenal kültür bakanı, Rahip Fernando Cardenal eğitim bakanı, Rahip Miguel d'Escoto dışişleri bakanı, Rahip Edgar Parrales de sosyal refah bakanı olarak hükümette yer aldılar.[272]

Sonuç olarak Kurtuluş Teolojisi'nin Nikaragua özelinde bir takım odak noktaları olduğunu söylemek mümkündür. Bunların başında 1972 yılı depreminin ülke çapında oluşturduğu Somoza karşıtı dalga gelmektedir. Kiliselerin radikalleşmesi, FSLN'nin artan gücü ve halk tarafından kabul görmesi deprem sürecinde hız kazanmıştır. FSLN din karşıtı olmamakla beraber Hristiyanları devrim hareketine katılmaları için teşvik ederek, birçok bölgede kiliseler tek sığınak kaynağı olmasıyla halk direnişinin odak noktası haline gelmiştir. Kilise hiyerarşisi de doğrudan FSLN'yi desteklememiş olsa da birçok krizde ara bulucu rol oynayarak güvenilirlik

[269] Third World Bishops, "Mensaje De Los Obispos Del Tercer Mundo", Praxis De Los Padres De América Latina, ed. José Marins, Bogotá, Ediciones Paulinas, 1978, s. 42-47'den aktaran; Phillip Berryman, **The Religious Roots of Rebellion: Christians in Central American Revolutions**, Second Printing, New York, Orbis Books, 1984, s. 77.
[270] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 152, 153.
[271] Löwy, "Marxism and Liberation Theology", s. 22.
[272] Löwy, **The War of Gods...**, s. 99; Barış Aydın, "Kapitalizme Buğz Etmek: Latin Amerika'da Kurtuluş Teolojisi", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 366.

kazanmıştır.[273] Süreç içerisinde din görevlileri ve kiliselerin tavırlarına bakıldığında genel odak noktanın haksız ve orantısız devlet baskısı ile şiddeti olduğu görülmektedir. Bu sebeple yoksulluk ikinci planda *"insana yakışır yaşam isteği"* seviyesinde kalmıştır. Ancak yoğun ve adaletsiz şiddet, insanın benliğine, kimliğine ve bedenine olan bir müdahale olduğu için karşı çıkılması gereken ve mücadele edilmesi gereken bir *"zorbalık"* olarak görülmüştür. Bu mücadelede şiddete şiddet ile karşılık vermek neredeyse *"kutsanarak"* meşrulaştırılmış ve bütün ezilenlerin desteği beklenmiştir. Tüm bu açılardan Michael A. Gismondi'nin çalışmasında özetlendiği gibi Nikaragua Kilisesi ve Kurtuluş Teolojisi; kardeşlik, eşitlik, paylaşım ve özgürlük gibi Hristiyan hümanist idealleri, muhalefetteki sağ ve sol tarafından farklı yorumlara ve kullanımlara uygun hale getirmiş ve dinî ideoloji, karşıt grupların belirli bir tarihsel kavşakta homojen bir cephede bir araya gelmesine olanak sağlamıştır. Böylece din, devrim sırasında ortak bir ideolojik zemine dönüşerek bir araya gelmesi zor olan kesimlerin ittifakında önemli bir bağ haline gelmiştir.[274]

4.3.3. Devrimde Öğrencilerin ve Kadınların Etkisi

Nikaragua'da yaşanan toplumsal hareketin bir devrime dönüşerek sosyal kırılma oluşturmasında öğrencilerin ve kadınların önemi göz ardı edilemez. Tarihe bakıldığında öğrencilerin toplumsal mücadelelerde her daim önlerde yer aldığı görülebilmektedir.[275] Somozalar'ın iktidarı süresince de öğrencilerin muhalif

[273] Michael Dodson, T. S. Montgomery, "The Churches in the Nicaraguan Revolution", **Nicaragua in Revolution**, ed. Thomas W. Walker, New York, Praeger, 1982, s. 163.

[274] Michael A. Gismondi, "Transformations in the Holy: Religious Resistance and Hegemonic Struggles in the Nicaraguan Revolution", **Latin American Perspectives**, C. 13, No: 3, 1986, s. 32; Kilisenin etkisi devrim sonrasında uluslararası arenada da rol oynamış ve Kurtuluş Teolojisi taraftarları küresel çapta diğer Hristiyan hareketlerle irtibat kurarak FSLN için bir köprü olmuş ve Nikaragua'ya uluslararası yardımların ulaşması için çaba göstermişlerdir. Ayrıca ABD'nin propagandalarına karşı argümanlar sunarak ideolojik bir boyutta da desteklerini sürdürmüşlerdir. Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 78.

[275] İkinci bölümde de kısaca değinildiği üzere, yapısal olarak analiz edildiğinde öğrencilerin bu konumlarının sebepleri birkaç maddede sıralanabilir. Misagh Parsa'ya göre öğrenciler yüksekokul veya üniversite gibi kurumlarda kolektif eylemi kolaylaştıran iletişim ağına sahiptir. Bu kurumlardaki görece korunaklı pozisyonları, hem baskıcı devletleri tanımlamalarına hem de hızlı bir şekilde harekete geçebilmelerine imkân sağlamaktadır. Toplum içinde itibarlı bir noktada yer aldıkları için hareketlerinin yayılma alanı oldukça geniş olabilmektedir. Öte yandan karakterlerinin doğasında yer alan yenilik arayışı, geçmişten kopmaya yönelik eğilimi arttırdığı için, toplumsal düzenin yeniden inşasına yönelirler. Bu bakımdan dışlayıcı yönetimlere, iktidarın merkezîleşmesine, otoriter, baskıcı rejimlere ve toplum içindeki eşitsizliğe muhalif konumda yer alırlar. Nihai olarak siyasal sistemin baskısını üzerine çekecek düzeyde etkin bir kuvvet haline gelirler. Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 94, 95.

konumları toplumsal yapıyı etkileyen bir unsur olmuştur. İlk dönemlerinden itibaren oluşturulan baskı, öğrenci kitlelerindeki bilinç oluşumunu etkilemiş ve 1979 yılındaki FSLN zaferine varıncaya değin ortaya çıkan toplumsal liderler, geçmiş yılların öğrencilerinden doğmuştur. Örneğin La Prensa'nın editörü ve *"Demokratik Kurtuluş Birliği"*nin[276] (Unión Democrática de Liberación, UDEL) lideri Joaquín Chamorro, I. Somoza'ya suikast gerçekleştiren López Pérez, FSLN'nin kurucularından Tomás Borge ve Carlos Fonseca gibi isimler geçmiş dönemlerin öğrenci hareketlerindeki aktivistlerdir.[277] Zaten FSLN üyelerinin önemli bir çoğunluğu da üniversite öğrencileri, mezunları veya üniversiteyi bırakanlardan oluşmuştur.[278] Somoza iktidarına karşı girişilen gerilla savaşında ölenler arasından seçilen rastgele 640 kişinin %29'unun öğrenci, %22'sinin esnaf, %16'sının işçi veya kalfa, %16'sının ofis çalışanı, %7'sinin teknisyen, uzman, öğretmen ya da akademisyen, %5'inin tüccar, %4,5'inin köylü veya çiftçi olduğu anlaşılmaktadır.[279] Ayrıca yaş aralığına bakıldığında ölenlerin %71'inin 15-24 yaş arası gençlerden oluştuğu görülmektedir.[280] IACHR'nin henüz 1978 yılında hazırladığı insan hakları raporunda da Somoza iktidarı cinayetlerinin özellikle 14-21 yaş arası genç nüfusta yoğunlaştığı belgelenmiştir.[281] Verilerden de görüldüğü üzere Nikaragua'da yaşanan toplumsal hareketlerde öğrenciler veya daha geniş bir ifadeyle gençler en kalabalık katılımı oluşturuyordu. Ülkedeki düşük refah seviyesi ve gelir adaletsizliğinin ortaya çıkardığı yoksunluklar öğrencilerin tepkisine ve değişim taleplerine sebep olmaktaydı. Ancak siyasal sistem

[276] UDEL, silahlı eylemden yana olmayan ancak Somoza iktidarına karşı olan burjuvazinin önderlik ettiği bir muhalefet örgütüydü. UDEL özellikle politik ve sendikal özgürlüklerin sağlanmasını, basın sansürünün, baskının bitirilmesini ve siyasi tutuklular için genel af çıkarılmasını talep etmekteydi. Ortega, "Nicaragua - The Strategy of Victory", s. 56, 57.

[277] Manzar Foroohar, **The Catholic Church and Social Change in Nicaragua**, New York, State University of New York Press, 1989, s. 113, 114; Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 107.

[278] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 107; FSLN'nin önemli bir alt grubu olan FER'in çalışmalarını ve önemini bizzat üyesi olan Omar Cabezas'ın anlatımlarından takip etmek mümkündür. FER'in yoğun bir şekilde kırsalda küçük birlikler halinde dolaşarak köylü nüfusu bilinçlendirme ve örgütleme çalışmaları yaptığı görülmektedir. Omar Cabezas, **Fire From the Mountain: The Making of a Sandinista**, New York, Nal Books, 1986.

[279] Carlos M. Vilas, **The Sandinista Revolution: National Liberation and Social Transformation in Central America**, çev. Judy Butler, New York, Monthly Review Press, 1986, s. 112; Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 138.

[280] Vilas, **The Sandinista Revolution...**, s. 108.

[281] Inter-American Commission on Human Rights, "Report on the Situation of Human Rights in Nicaragua, OEA/Ser.L/V/II.45 doc. 18 rev. 1", Organization of American States, 1978, (Çevrimiçi) http://www.cidh.org/countryrep/nicaragua78eng/conclusions.htm, 11.11.2019.

bu taleplere çözüm bulmak yerine, şiddet yanlısı baskısını arttırarak yanıt vermekteydi. Böylelikle Kurtuluş Teolojisi'nin de katkısıyla 1970'li yıllarda öğrenciler insan hakları ihlallerini protesto etmek için kiliseleri işgal ederek eylemlerini şiddetlendirdiler. 1972 yılı depreminin oluşturduğu kriz ortamıyla öğrenci eylemleri hız kazandı ve 1973-1974 yıllarında 34 ders boykotu, 16 kilisede gerçekleştirilen 20 işgal ve 4 açlık grevi düzenlendi. Ancak bu süreçte dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntı ise deprem sonrası düzenlenen 44 protestonun sadece 5 tanesinin doğrudan ekonomi ile ilgili olmasıydı. Diğer protestolar ağırlıklı bir şekilde politik konulardan oluşuyordu. Tüm hareketlerle beraber, öğrenci eylemlerinin toplumun tüm kesimlerini etkileyen ve harekete geçiren bir vaka haline gelmesi üzerine ise Somoza iktidarı çareyi 1974 yılında olağanüstü hâl ilan etmekte buldu. Zira öğrenciler iktidarın dışlayıcı ve baskıcı politikaları üzerinde yoğunlaşarak şiddet yanlısı hale gelmişti. 1977 yılında olağanüstü hâlin kaldırılmasıyla öğrenci hareketleri yine kendini göstermeye başlasa da esas şiddetlenme 1978 yılı Ocak ayında Joaquín Chamorro'nun öldürülmesiyle yaşandı. Öğrenci grupları hükümete karşı protestolarını yoğun bir şekilde arttırdı ve en aktif toplumsal kesim oldular. Bu süreçte 182 kez gösteri, 224 defa okul ve kilise işgali, 156 kez sınıf boykotu ve 10 defa açlık grevi düzenlendi. Gerektiği durumlarda da işçi ve köylülerle ortak gösteriler organize edildi. Öğrenci gruplarının bu dönemdeki temel direnişi yine hükümetin baskısına yönelikti ve bu doğrultuda FSLN'ye destek verildi veya FSLN ile beraber hareket edildi. Böylece 1970'li yılların başından itibaren öğrenciler, eylemler içindeki en belirgin grup haline geldiler. Siyasi tutuklamalar ve ülkedeki enflasyon gibi birçok konuya yönelik eylemlerde bulunan öğrenciler tutuklanarak aylarca hapse atılıyordu. Ayrıca rejim tarafından olağanüstü hâl ilanı veya şiddet kullanımı gibi yollara başvurularak süreç çıkmaza sokulmaktaydı.[282]

Öte yandan Orta Amerika'da 20. yüzyıl boyunca yaşanan toplumsal hareketlerde kadınların etkinliği de bir hayli yüksek düzeydedir. Dönem içinde değerlendirildiğinde bu durum, küresel ve bölgesel anlamda yeni ve üzerinde

[282] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 107-116.

durulması gereken bir konudur.[283] Örneğin 1960'lı yıllarda gerilla liderlerinin içinde kadınların oranları tüm Latin Amerika bazında %0-%20 arasında değişkenlik gösterirken[284], 1970'li ve 1980'li yıllarda Nikaragua ve El Salvador gerillalarının dörtte biri veya üçte birini kadınlar oluşturmaya başlamıştır.[285] Göz ardı edilmemesi gereken bir başka nokta kadınların bu katılımının ABD veya Batı Avrupa tipi feminist hareketten kaynaklanmadığıdır. Latin Amerika'da kadın mücadelesi kendi koşullarıyla oluşmuş ve devrimci halk hareketlerinin ayrılmaz bir parçası olarak özel bir şekilde ortaya çıkmıştır.[286] Bu açıdan Karen Kampwirth'in de dile getirdiği gibi kadınların gerilla hareketlerine katılmalarının nedenleri doğrudan toplumun gerçekleriyle ilgilidir: "*Diktatörlüğü sona erdirmek, yoksulların ve yerlilerin sömürülmesine son vermek, çocukları için daha adil ülkeler oluşturmak."* Elbette aralarında toplumsal cinsiyet adaleti talebiyle katılan kadınlar olsa da, çoğunluğu daha özgür ülkelerde yaşamak ve hayatta daha fazla seçeneğe sahip olmak sebebiyle bir tarafta yer almayı seçmiştir. Nikaragua'da ortaya çıkan gerilla hareketinin, Latin Amerika'da kadınların erkeklerle neredeyse eşit oranda yer aldığı ilk hareket olmasından ötürü önemi göz ardı edilemeyecek bir durumdur.[287]

1960'lı yılların ortalarına kadar kadınlar örgüt içinde haberci ve sığınak idarecisi gibi destekleyici yan görevlerde yer alsa da, o tarihlerden sonra doğrudan kırsal gerilla kuvvetlerine entegre olmuşlardır.[288] Dolayısıyla kadınlar Somoza'ya karşı direnişte ve krizin gidişatını değiştirmede önemli bir etken olarak öne çıkmışlardır. Nikaragua iç savaşında gerek kendi örgütlerini kurarak gerekse de FSLN içinde yer alarak aktif görevlerde yer almış ve gerilla hareketlerinde ön safhalarda bulunmuşlardır. Böylece toplumdaki *"geleneksel"* rollerinin de dışına çıkarak hem dönemsel hem bölgesel olarak önemli bir toplumsal kırılmaya daha imza

[283] Fatma N. Çağatay, Jo-Anne Scott, "Women and Revolution", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 379.
[284] Wickham-Crowley, **Guerrillas and Revolution in Latin America...**, s. 21.
[285] Wickham-Crowley, **a.y.**; Çağatay, Scott, "Women and Revolution", s. 382; Toye Helena Brewer, "Women in El Salvador", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 407; Patricia Flynn, "Women Challenge the Myth", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 416.
[286] Çağatay, Scott, "Women and Revolution", s. 381.
[287] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 6, 18.
[288] Luciak, **After the Revolution...**, s. 17.

atmışlardır.[289] Bu bakımdan kadınların örgütlü gerilla mücadelesine destek vermesinin tek nedeni ekonomik yoksunluk ve refah seviyesinin düşüklüğü değil Somoza ve GN'nin ülkedeki sınırsız baskısı ve vahşete varan şiddet yanlısı politikaları olduğu söylenebilir. Bu konuda Margaret Randall'in 1979 yılının Kasım ayından, 1980 yılının Ocak ayına kadar Nikaragua'da devrimci kadınlarla yaptığı görüşmeler, Karen Kampwirth'in ağırlıklı olarak Nikaragua, El Salvador ve Meksika'da devrimci kadınlarla yaptığı görüşmeler ve Ilja A. Luciak'ın 1984-2001 yılları arasında El Salvador, Nikaragua ve Guatemala'ya düzenlediği ziyaretler sürecinde çok sayıda yetkili ve eski örgüt üyesi ile gerçekleştirdiği görüşmeler dönemin Orta Amerika gerçekliğini birinci tanıklardan ortaya koyan çalışmalardır.[290] Kadınların direnişi 1977 yılında AMPRONAC'ın kurulmasına yol açmış, derneğin adı daha sonra, Somoza ile mücadelede ölen ilk kadın FSLN üyesi olan Luisa Amanda Espinoza'nın anısına *"Luisa Amanda Espinoza Nikaragualı Kadınlar Derneği"* (Asociación de Mujeres Nicaragüenses Luisa Amanda Espinoza, AMNLAE) olarak değiştirilmiştir. Derneğin ilk dönemlerdeki üye azlığına rağmen faaliyetleri önem teşkil etmektedir zira birçok mitingde yer alıp, özellikle FSLN ile beraber hareket etmelerinin yanı sıra kırsaldaki kadınların da bilinçlenmesini sağlayıp, tanıklıklarını kullanarak etkilerini arttırıyorlardı.[291] Joaquín Chamorro'nun öldürülmesi dernek için de sarsıcı oldu ve eylemlerini şiddetlendirdiler. AMPRONAC siyasi tutukluların ve kayıpların aileleriyle beraber yerel BM bürolarını işgal etmeye başladı. 12 gün süren işgalin son gününde BM önünde 600 kadın toplanarak miting düzenlemişti ve hükümet göz yaşartıcı bombalar ile gösteriyi dağıtmak istese de kadınlar bombaları geri atarak direnmeye devam ettiler.[292] Dernek her bölgeden ve her kesimden üye edinerek güç kazandı. Köylü ve işçi kadınların yanı sıra varlıklı, ayrıcalıklı ailelere mensup kadınlar da görev almaktaydı. Örneğin ABD'de eğitim gören, AMPRONAC'ın Genel

[289] Nihal Kalkan Yağcı, "Nikaragua'da Somoza Dönemi ve Kadın Gerilla Hareketleri", **Latin Amerika'da Devrim ve Kadın**, ed. Onur Yamaner, Ankara, Gece Kitaplığı, 2017, s. 138-141.
[290] Randall, **Sandino's Daughters...**, s. vi-ix; Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...** Dolayısıyla bu başlık altındaki teorik yaklaşımların El Salvador'daki kadın devrimciler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Luciak, **After the Revolution...**, s. xxv.
[291] Randall, **Sandino's Daughters...**, s. 1-4.
[292] Randall, **a.g.e.**, s. 5-7; Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 252.

Koordinatörü Gloria Carrion kadınların kitlesel eylemlere katılmasındaki temel gerçeklikleri, yaşadıklarıyla ortaya koymaktadır:

> *"Elbette kadınların mücadeleye katılımının sınıfsal çizgileri aştığını belirtmek önemlidir. Kadınları mücadeleye katılmaya iten sadece korkunç ekonomik koşullar değildi. Ayrıcalıklı vasıflarda pek çok kadın da mücadeleye katıldı. Yaygın baskı ve özellikle de bu baskının gençlerimiz üzerinde yoğunlaşması, her sınıftan kadını öfkelendirdi. Baskı o kadar kötüydü ki sadece genç olmak bile suç sayılıyordu. Yaş tek başına zulme uğramak için bir nedendi. Luis Alfonso Velásquez vakasında olduğu gibi, sekiz, dokuz, on yaşındaki çocuklara yönelik düpedüz siyasi suikastlar yapıldığını gördük."*[293]

Dernek tüm baskıya rağmen dağılmadan çalışmalarına devam etti. Bir süre gizlilik içerisinde hareket edilse de seminerler düzenleyerek propagandalarını sürdürdüler. Ulusal bağlantılarını tekrar kurarak operasyonel yapılarını güçlendirdiler ve bu sırada direnişin her türlüsüne başvururken gündelik direniş tekniklerini de unutmadılar. Örneğin bir faaliyetleri GN üyelerinin evlerine mektuplar göndermekti. Mahallelerinde ikamet eden muhafızların özellikle eşlerine isimsiz mektuplar yazarak, *"kocalarını komşularına ve Nikaragua halkına ihanet ettiklerine ikna etmelerini"* istiyorlardı.[294] Kadın tanıkların anlatıları, Somoza iktidarının ve GN'nin şiddete başvurma konusunda sınır tanımadığını göstermektedir. Hapse atılan kadınlar dövülmekte ve tecavüze uğramaktaydı. Kırsalda da durum farklı değildi, kadınlar konuşmaları için işkencelere maruz kalıyordu. Ancak rejimin bu tutumu, toplumsal muhalefetin daha bütün ve daha şiddet yanlısı hale gelmesine zemin hazırlamaktaydı. Kadınlar ilk etapta rahip ve rahibelerin yardımı ve teşvikiyle aşevleri, çocuk bakım merkezleri, okuma yazma programları gibi sivil toplum hareketleri düzenlerken, *"ılımlı muhalefet"* sayılabilecek bu faaliyet bölgelerine sürekli ve şiddetli gelen baskı, birçok kadının meşru müdafaa hakkını kullanarak gerilla örgütlerini desteklemesine veya doğrudan örgütlere katılmasına neden oldu.[295] Yani gündelik ve nispeten bireysel

[293] FSLN'ye yedi yaşında katılan Managualı bir çocuk olan Luis Alfonso Velásquez, sınıf arkadaşlarını örgütlemiş, üniversite mitinglerinde konuşmalar yapmış, para toplamış, bombalar yapmış ve silahlı propagandalar yürütmüştür. 29 Nisan 1979'da bir GN üyesi tarafından vurularak öldürülmüştür. Ölümünün ardından Managua'nın merkezinde büyük bir park inşa edilerek, adı verilmiştir. Randall, **Sandino's Daughters...**, s. 13, 14.

[294] Randall, **a.g.e.**, s. 21-23.

[295] T. David Mason, "Women's Participation in Central American Revolutions: A Theoretical Perspective", **Comparative Political Studies**, C. 25, No: 1, 1992, s. 66, 79; Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 8.

direnişin, silahlı hale gelerek şiddet yanlısı bir biçime dönüşmesi siyasal sistemin bir ürünüydü.[296]

Gençlerin ve kadınların mücadeleleri birbirlerini tamamlayan hareketlerdi. Gençler gelecekleri için çaba gösteriyorken, kadınların iktidara yönelik direnişi toplumsal konumlarının birden fazla açıdan değerlendirilmesini gerektirmektedir. Kadınlar hem kendileri, hem aileleri, hem eşleri hem de çocukları için mücadelenin içine girmişlerdir. Onlarca kadın eşlerini ve çocuklarını oldukça vahşi şekillerde kaybetmişler, kimileri de bunlara bizzat şahit olmuşlardır.[297] Kadınların aktif bir şekilde gerilla hareketlerinde yer almasını destekleyen bir başka güçlü unsur Orta Amerika'da etkisini gösteren Kurtuluş Teolojisi'dir.[298] Kadınların teolojiden etkilenmesi bir yana, rahibelerin doğrudan FSLN hareketinde yer alması veya muhalif hareketlere destek vermesi mücadelenin toplumsal kabulünü ve meşruiyetini arttırmıştır.[299] Bu açılardan öğrenci hareketleri, kadın hareketleri ve Kurtuluş Teolojisi, Nikaragua'da birbirlerini tamamlayan oluşumlardı.

4.3.4. Somozalar Karşısında Oluşan Muhalif Hareketlenmeler

Somozalar ortaya çıkışlarından itibaren iktidarlarını salt bir şekilde devletin tüm kurumlarında ve toplumsal alanda baskı aygıtlarını kullanarak sürdürmeyi hedeflemiştir. Zira iktidarda kalmak için gerekli meşruiyete sahip olamasa da, kurduğu iktisadi düzen ve silah gücü ile sağladığı kontrolün yeterli olacağını düşünmekteydiler. Bu kontrolün en ufak bir muhalefet hareketinde zayıflayacağı algısına sahip olduklarından siyasal katılımı asgari düzeyde tutmaya gayret ediyorlardı ve tehdit gördükleri unsurları hızlıca ortadan kaldırma eğilimindeydiler. Şüphesiz bunda, varlıklarını borçlu oldukları ABD'nin politikaları, Soğuk Savaş döneminin anti-

[296] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 37-39.
[297] Randall'ın görüşmelerinden anlaşılacağı üzere herhangi bir yakınını kaybetmeyen kadın neredeyse yoktur. Randall, **Sandino's Daughters...**; Yağcı, "Nikaragua'da Somoza Dönemi...", s. 141-143.
[298] Mason, "Women's Participation in Central American...", s. 65; Yağcı, "Nikaragua'da Somoza Dönemi...", s. 145.
[299] Örneğin Randall'ın görüşmecilerinden Rahibe Martha, özellikle gençlere her türlü yardımı sağlamaya çalıştıklarını, gerillaları saklayacak evler bulduklarını ve malzeme taşıdıklarını belirtiyordu. Bu sebeple GN'den tehditler almaya başlamış ve *"kaza geçireceğine"* dair söylentilerle korkutulmak istenmişti. Buradan da anlaşılacağı üzere halkın kurtuluşu için kilise, rahip ve rahibeler kitlesel harekete destek veriyordu ancak bu uğurda birçok din görevlisi tehdit ediliyor, dövülüyor, hatta ateş altında kalarak ölüyordu. Randall, **Sandino's Daughters...**, s. 156-160.

komünist paradigması, Guatemala'daki sivil demokratik dönemin ve Küba Devrimi'nin etkileri bulunmaktaydı. Bu faktörlerin etkisinde Somozalar'ın Orta Amerika'da *"anti-komünist jandarma"* olma eğilimi ve ABD desteğini devam ettirebilme isteği şaşırtıcı değildi. Ancak bu isteğin bazı sonuçları da vardı. Henüz Soğuk Savaş etkisini göstermediği sıralarda İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Orta Amerika ülkelerinde otorite rejimler yerlerini yarı açık rejimlere bırakmak zorunda kalıyorken Somoza iktidarının devamlılığı tepkilere neden olmaya başladı. 1944 yılı Haziran ayında öğrenciler başkentte I. Somoza'nın seçimlerde tekrar aday olması sebebiyle barışçıl bir şekilde protestolar başlattı. Eylemler karşısında hükümet 500'den fazla öğrenciyi tutukladı ve hapse attı. Ertesi gün siyah elbiseler giyen kadınlar öğrencilerin hapse atılmasını protesto etmek için yürüyüşe başladılar. Temmuz ayı başında da öğrencilerin önderliğinde ABD Elçiliği önünde eylemler yapıldı. Aslında ülkede etkili olmaya başlayan öğrenci kuşağı, ileride rejimin sonunu getirecek olan neslin başlangıcıydı. Tepkilerin daha artmaması ve ABD'nin tepkisini çekmemek adına bazı ılımlı kanunlar çıkarıldı, sansür kaldırıldı, öğrenciler serbest bırakıldı ve Somoza görünümde adaylıktan çekildi.[300]

İlerleyen 10 yıl ülke hızlı değişimlere sahne oldu. 1947 yılında Somoza ile *"geçici başkan"* arasında iktidar kavgası çıktı ancak çeşitli yollara başvurularak Somoza 1950 yılında tekrar iktidara geldi. 1956 yılına kadar rejimini güçlendirme yolunda sağlam bir şekilde ilerlerken bir suikast sonucu öldürülse de ülkede kurulan siyasal sistem ölen *"Baba Somoza"*nın yerine *"Oğul Somoza"*yı getirmek konusunda hiç sorun yaşamadı. Yeni Somoza, toplumsal kırılmaların başladığı bir Nikaragua'da iktidara gelmişti. Küba Devrimi'nden birkaç ay sonra Nikaragua'da da ilk silahlı örgütlenmeler kendini gösterse de II. Somoza tarafından hızlı bir şekilde taburlarla ve bombardımanlarla bastırılmıştı. 1959 yılının Haziran ayında GN ile çarpışmak için Honduras'tan giriş yapmaya çalışan bir grup sert bir şekilde yok edildi. GN; işçi, köylü, öğrenci gözetmeksizin tüm grubu ortadan kaldırmıştı. Olayın haberi ulusal çapta duyulunca öğrenci grupları protestolara başladı. Kısa bir süre sonra Temmuz ayında Nikaragua'nın León şehrinde öğrenciler tarafından herhangi bir şiddete başvurulmadan barışçıl bir şekilde gerçekleştirilen geleneksel yürüyüş politik bir

[300] Staten, **The History of Nicaragua**, s. 53, 54.

protesto eylemi halini aldı ve GN ile öğrenciler arasında çatışmalar çıktı. Muhafızlar tarafından açılan ateş sonrası dört öğrenci öldürülmüş ve yüzden fazlası yaralanmıştı. 1 yıl sonra 1959 yılı olaylarını protesto etmek için lise öğrencileri gösteri düzenlerken, aynı şiddet tekrar uygulanmış ve bir öğrencinin ölmesine neden olunmuştu.[301] Böylelikle Somoza rejimi dönem dönem muhalefeti dışarıda bırakarak sisteme yönelik rıza üretmekten vazgeçmiş, GN aracılığıyla tahakküm oluşturarak iktidarını sürdürmek istemiştir. 1960 yılına kadar geçen sürede Nikaragua'daki eylemler toplumsal kırılmalara yönelik birikimleri gösteriyor olsa da hareketlerin kopuk oluşu, organizasyon eksikliği ve kaynak yetersizliği sebepleriyle Somoza rejimini sarsmak konusunda etkili olunamıyordu. Bu konuda Tomás Borge 1960 yılında sorunu özetleyen ve kısa bir çözüm sunan şöyle bir yazı kaleme almıştı:

> *"Halkımızın mücadeleci ruhuna ve yiğitliğine derin bir inancımız var. Sorun lider aramak değil, mücadeleye devam etmektir. Tüm halklar mücadele ettiklerinde liderler ortaya çıkarırlar. Liderler önceden hazır belirmezler ve küçük toplantılarda varılan anlaşmalardan doğmazlar. Halk önderleri, çoğu zaman barut ve kan kokusuyla sıçrayan savaşın hararetinde ortaya çıkar. Sonuç olarak, şu anki pozisyonumuz: mücadele için örgütlenmektir."*[302]

Zaten bu yazıdan birkaç ay önce 1960 yılı başında aralarında Daniel Ortega'nın da yer aldığı *"Nikaragualı Yurtsever Gençlik"* (Juventud Patriótica Nicaragüense, JPN) örgütünü kurmuştu. FSLN'nin öncüsü olan bu oluşum Sandino'nun anti-emperyalist çizgisinde, Küba Devrimi'ni örnek alan demokratik bir programa sahipti. Hedeflerini *"vatanın kurtuluşu için, gençliğin birliği için"* sloganıyla özetlediler ve ülkenin toplumsal ve politik dönüşümünü, demokrasinin, ulusal egemenliğin, insan onurunun, politik özgürlüğün, ekonomik ve toplumsal adaletin yeniden tesis edilmesini ve Nikaragua'nın kurtuluşu için ölen kahramanlara ve şehitlere saygı gösterilmesini talep ettiler. JPN, işçi, köylü ve öğrenci birleşmesinde öncü bir örgüt haline gelmeyi başardı. Ülkede işlenen suçları, arkadaşlarına yönelik suikastları ve Carlos Fonseca'nın tutuklanıp sürgün edilmesini kınadılar. İnşaat işçilerinin grevlerine destek vererek işçiler arasında önemli bir etki bıraktılar. 1960 yılının Kasım ayında bazı bölgeleri ele geçirmeye yönelik denemelerin ardından Somoza yönetimi

[301] Staten, **a.g.e.**, s. 57-59; Borge, **The Patient Impatience...**, s. 108-111; Randall, **Sandino's Daughters...**, s. 153.
[302] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 117.

olağanüstü hâl ilan etti ve halk örgütlerini baskıladı. Dolayısıyla örgütün yetersiz tecrübesi ve bilinç eksikliği daha fazla büyüyemeden rejim tarafından bertaraf edilmesiyle sonuçlandı. Üyelerin bir kısmı hapisle bir diğer kısmı da burs ile dağıtıldı. Nitekim henüz halk örgütleri bu denli baskıya hazır değildi.[303]

4.3.5. Gerilla Örgütlenmeleriyle Başlayan Şiddete Dayalı Hareketler

1960 yılı başında FSLN henüz kurulmamış olsa da kurulma hazırlıkları başlamıştı. Örgütün kurucuları Küba'da askerî, stratejik, devrimsel birçok konuda doğrudan Che Guevara ile görüşerek eğitimler aldı. Önceki tecrübelerin kanıtladığı üzere Somoza'nın altında şekillenen yönetimin devrilmesi için halkın direnişini silahlı mücadeleye bağlayan bir aracının gerektiğini düşünmekteydiler. Bu amaçla FSLN öncesinde *"Yeni Nikaragua Hareketi"* (Movimiento Nueva Nicaragua, MNN) kuruldu. Hareket, JPN'ye benzer şekilde Sandino'nun prensiplerini temel alıyordu. Bu doğrultuda Nikaragua için kitleleri örgütleyecek ve silahlı mücadeleyi destekleyecek bir hareketin oluşumunu tarihsel bir gereklilik olarak görmekteydiler. Hedeflerini ulusal bağımsızlık, oligarşinin sömürüsüne karşı mücadele, ulusal birlik ve Latin Amerika halklarının birliği ilkeleriyle somutlaştırdılar. Ülkeye döndüklerinde bazı öğrenci örgütleri harekete katıldı. Sandino'nun fikirleri basılarak ülkede dağıtılmaya ve 1962 yılında ilk politik-askerî eğitim çalışmalarına başlandı ve örgüt aynı yıl nihai olarak FSLN adına geçiş yaptı.[304]

1960'lı yıllarda muhalefet henüz tek çatı altında toplanmamış ve münferit durumlar dışında şiddet yanlısı bir konuma evrilmemiş olsa da baskı her daim sabitti. Rejim, çiftliklerin yakılmasından, insanların hapsine kadar pek çok kanun dışı yönteme başvuruyordu. 1965 yılında yüzlerce köylünün katılımıyla Managua'ya yürünen bir protesto başlatıldı. Gösteriler şehre varınca da her gün devam etti ve açlık grevleri düzenlenerek yetkililerle konuşma taleplerinde bulunuldu. Ne var ki bu taleplere cevap verilmeden gösteri liderleri tutuklandı ve bir polis mahkemesinde temyiz hakkı olmadan 180 gün hapis cezası verildi.[305] Bu anlamda rejim ve GN keyfî

[303] Borge, **a.g.e.**, s. 117-121; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 67-69.
[304] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 120-129.
[305] Randall, **Sandino's Daughters...**, s. 171.

tutuklamalar ve idamlardan hiç çekinmemekteydi ve 1967 yılında öğrenci birliği başkanı ve iki öğrenci infaz edilmişti.[306] 1967 yılı gerek seçim öncesi gerek seçim sonrası ülkede şiddetin yükseldiği bir dönemdir. 1963 yılında gerçekleştirilen seçim düzenlemeleriyle kapalı hale getirilen seçimler, ılımlı muhalefeti de tek bir yönde toplanmaya sevk etmekteydi. Dönemin muhalefet partileri bir araya gelerek 1966 yılında *"Ulusal Muhalefet Birliği"*ni (Unión Nacional Opositora, UNO)[307] kurdular. La Prensa editörü Joaquín Chamorro'nun da yer aldığı UNO, seçimlerin sürekli olarak Somozalar tarafından kontrol edilmesine karşı çıkarak 1967 yılı başında başkentte bir halk ayaklanması yükseltmeye çalıştı. Binlerce gösterici Somoza'nın devrilmesi için çağrıda bulunurken bir anda şiddetli ateş hattı altında kaldılar. Somoza şehir merkezine tank göndererek göstericileri abluka altına almaya çalıştı. Birçok insanın ölümü ve yaralanmasıyla sonuçlanan ateşlerin altında bazı göstericiler otele sığınarak 117 kişiyi rehin aldı. Nihai olarak Papalık temsilcileri, Nikaragua Kilisesi ve ABD Büyükelçiliği'nin müzakeresiyle bir ateşkes sağlandı. Olayın ardından muhalif radyo istasyonları ve muhalefet gazetesi La Prensa kapatılarak yüzlerce kişi tutuklandı.[308] Bu sırada FSLN seçim öncesindeki olaylarda meşru zemin kazanmaya başlarken örgütlenmesini arttırdı. 1967 yılı seçimlerinin 1963 gibi hileli şekilde cereyan etmesi FSLN için silahlı eylemlerini devam ettirmede kararlılık sağladı. Seçimlerin hileli olması bir yana seçim öncesi Somozalar'ın baskısı ve seçime yönelik tutumları ülkedeki tek parti yönetimini derinleştirmişti. FSLN örgütsel yapısını güçlendirebilmek ve kaynak oluşturabilmek için banka soyma eylemlerine girişti. Soygun sırasında *"Bu bir FSLN soygunudur. Size zarar vermeyeceğiz. Parayı Somozalar'ı devirmek için istiyoruz."* diyorlar ve sivillere zarar gelmemesine dikkat ediyorlardı.[309] FSLN, Küba'da Che Guevara tarafından uygulanan foco stratejisiyle 1962-1967 yılları arasında eyleme geçmeye çalıştı. Ancak 1963 yılında siyasi hazırlık yapılmadan kalkışılan başarısız bazı eylemlere imza atılmış ve ardından köylü örgütleri ile yerli toplulukların sürekli olarak toprak sahiplerinin koruyucusu olan GN baskısı altında saldırıya uğramaktan geliştirdiği tepkinin ivmesiyle Pancasán

[306] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 246.
[307] 1985 yılında FSLN karşısında kurulan muhalefet koalisyonu olan UNO ile Chamorro'lar bakımından bağlantılıdır.
[308] Loveman, Davies, "Nicaragua", s. 368; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 69-71.
[309] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 227, 228.

bölgesinde, köylüler ve işçilerin de yer aldığı bir gerilla üssü kurmaya yönelmişti.[310] Stratejiler eylemden ziyade örgütlenmeye kaymıştı fakat yetersiz motivasyon, malzeme kıtlığı, arazi uygunsuzluğu, iletişim kopukluğu ve ihbar gibi sorunlar köylülerin ayrılmasına sebep oluyordu. Ayrıca Fonseca'ya göre bu dönem henüz geniş halk kitleleri silahlı mücadeleye sempati duyuyor olsalar da, seçim olgusuna inançlarını tam olarak yitirmemişlerdi.[311] Bir süre bölgede gizliliklerini koruyabilmişken, kaza eseri yerel bir polis ile karşılaşılması sonucu çıkan çatışmalarda Somozalar bölgeden haberdar oldular ve hızlı bir şekilde asker sevkiyatı gerçekleştirilip şiddetli bir operasyon başlatılarak muhbirler ve tehditler aracılığıyla bölgedeki gerillaların çoğu bulundu ve öldürüldü. Dahası, operasyonun sorgulamalarla devam etmesi üzerine yüzlerce *"şüpheli"* FSLN sempatizanı da infaz edildi. Dolayısıyla ilk eylemler ancak tecrübe ve bilinç kazanımı düzeyinde gerçekleşebildi. Silahlı eylemin Somoza iktidarını devirmek için gerekli bir unsur olduğu ancak farklı unsurlarla desteklenmesi gerektiği çıkarımı yapılmıştı. Özellikle halk desteği, üs ve kaynak bu süreçte olmazsa olmazlar arasındaydı.[312] Böylece foco stratejisi geride bırakılıyor ve GPP eğilimi ortaya çıkıyordu.[313] Ne var ki örgütün foco stratejisiyle giriştiği süreçte kayıpları büyük oldu. GN şiddetli baskılarla birçok örgüt liderini infaz etti. Daniel Ortega 1967 yılı sonlarına doğru yakalanıp hapse atıldı. 1969 yılında bir başka örgüt liderine yapılan çok sayıda askerin yer aldığı ve helikopterle desteklenen operasyon ulusal televizyon aracılığıyla yayınlandı. Somoza FSLN'nin yok edildiğini duyururken, GN'nin gücünün gösterimini de yapmaktaydı. 1969 yılında FSLN'nin Tarihî Programı bu ortamda ortaya çıkmıştı. Örgüt ve hayatta kalan liderlerin 1960'lı yıllardan edindiği dersler ile hazırlanan program, devrimi foco stratejisine değil uzun süreli olarak halkın katılımına bağladı. Bu doğrultuda işçi, yerli, kadın haklarının korunduğu, Somoza servetinin halka geri verileceği, toprak ve eğitim reformu sağlanacak demokratik bir hükümetin çağrısı yapıldı.[314] Ayrıca Nikaragua'da da bu dönemde FSLN ile kilise arasında yakınlaşma oluştu. Rahipler, rahibeler ve Hristiyan topluluklar gerillalara destek olmaya, örgütlere katılmaya, kırsal kesimlere giderek

[310] Borge, **a.g.e.**, s. 359; Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 21.
[311] Amador, "Nicaragua: Zero Hour", s. 36-39.
[312] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 152-169.
[313] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 21.
[314] Staten, **The History of Nicaragua**, s. 73, 74.

köylülere okuma yazma eğitimleri vermeye başladı. Bunun önemli bir sonucu halkın FSLN'ye olan ilgisinin artması oldu. Zira Hristiyanlık ile silahlı hareketlerin bir araya gelebilmesi tabuların kırılmasına ve örgütlerdeki meşruiyetin artmasına neden oluyordu.[315] Örneğin 1970 yılı Ocak ayında şair ve ilahiyatçı Profesör Leonel Rugama'nın FSLN eylemlerine katılım göstermesi sebebiyle GN tarafından öldürülmesi Borge'ye göre ülkedeki entelektüel çevrenin, gençlerin ve edebiyatçıların devrimci harekete katılmasına yol açmıştı.[316]

4.3.6. Somoza Hanedanının Toplumsal Karşıtı Sandinista Hareketinin İktidara İlerleyişi

1970 yılı itibarıyla FSLN'ye katılımın ve desteğin artmaya başlamasıyla eylemlerde de çoğalma gözlemlenmektedir. Aynı yıl Kosta Rika'ya ait bir ticari uçak kaçırılmış, bazı varlıklı ailelerin üyeleri, muhalefetin eski başkan adayının yeğeni ve UFCO yöneticileri rehin alınmış, pazarlıklar sonucu FSLN üyesi olan siyasi tutukluların serbest bırakılması karşılığında rehineler serbest bırakılmıştır. Öte yandan bu yıllardaki eylemler aracılığıyla kentlerden gelen destekte de artış gözlemlendi.[317] Siyasi tutuklular için eylemler ise çoğalarak devam etti. 1970 yılı Mayıs ve Haziran aylarında anneler ve öğrenciler dayanışma halinde açlık grevi yaparak siyasi tutuklulara destek verdi. Eylül ayında ise ulusal çapta büyük bir protesto dalgası ülkeyi sardı. 1971 yılına gelindiğinde öğrenciler ve işçiler toplu taşıma ücretlerindeki artışa yönelik seferber oldu ve birkaç ay sonra açlık grevleri tekrar başladı. Köylü grupları ise Somoza'nın protestoda bulunan bölgelere savaş helikopteri göndermesine yönelik ayaklandılar.[318] Tüm bu isyan dalgası sürerken esas olarak 1972 yılı depremi FSLN hareketinin toplumsal zemine yayılmasında önemli bir etken oldu. 10.000'den fazla kişinin öldüğü ve 300.000'den fazlasının da evsiz kaldığı deprem sonrasında III. Somoza'nın, yardımları halka kullanmak yerine zimmetine geçirmesi, şehri yokluğa, yağmaya, yıkıma terk etmesi ve insanların çaresizlik içerisinde yardım bekliyor olması, toplumun her kesimini derinden etkiledi. Din görevlilerinden, gerillalara kadar

[315] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 262-268.
[316] Borge, **a.g.e.**, s. 293-298.
[317] Staten, **The History of Nicaragua**, s. 74, 75.
[318] George Black, **Triumph of the People: The Sandinista Revolution in Nicaragua**, London, Zed Press, 1981, s. 85.

her bloktan insan depremin oluşturduğu yıkımda iktidarın kayıtsızlığına karşı birleşmiş oldu. Deprem öncesinde tarım ürünlerine yönelik fiyatların düşmesi, taleplerin azalması, işçi ücretlerinin altüst olması gibi sebeplerden hâlihazırda büyüyen tepkiler bulunmaktaydı. Depremle beraber ulusal oligarşiden de gelen memnuniyetsizlik, genel bir halk seferberliğine dönüşerek, kamu politikalarının protestosuna ve reformist taleplere yol açtı.[319] 1974 yılı seçimlerinde işçi örgütlenmeleri, seçimlerin görünüm amacıyla yapıldığını, dolayısıyla oy verecek kimsenin olmadığını beyan ederek protestolar başlattı ve boykot çağrısında bulundu. Bu süreçte işçi örgütleri FSLN ile doğrudan bağ kurmasalar da, protesto, boykot ve grevleriyle ülkedeki toplumsal hareketlere dolaylı destek oldular. Bu eylemlerine rejim tarafından tutuklama, sendika baskını ve dağıtma gibi yoğun baskılar gelmesi ise hükümetin meşruiyetini günden güne kaybetmesine neden olduğu için FSLN'nin gücünü arttırmış oldu.[320]

1973-1974 yıllarında küçüğünden büyüğüne tüm halk eylemlerine rejim tarafından sert karşılık verilmekteydi. 1973 yılı sonlarına doğru FSLN'nin dört üyesi GN tarafından kamp dışındayken teker teker yakalanıp infaz edilmişti. Toprak sahiplerinin ele geçirdiği toprakları tekrar alabilmek için toprak işgali gerçekleştiren 23 yerli lider de yine GN tarafından öldürüldü. İlerleyen günlerde işçilerin çalışma koşulları için yaptığı grev sert bir şekilde bastırıldı. 1974 yılında da olaylar dinmedi. Ayaklanma yaşanan köylere yoğun operasyonlar düzenleniyor ve olaylar işkence, tecavüz ve cinayetler ile sonlanıyordu. Ayrıca onlarca insan bir anda kayboluyordu.[321] Bu süreçte rejim katliamlarının kamuoyundan gizlenebilmesi için basına yönelik sansür başlatılarak, hükümete veya doğrudan Somozalar'a karşı eleştirel haberlere izin verilmedi. Dahası bu yönde haber yapmaya çalışan gazeteciler ve muhabirler tehdit edildi, saldırıya uğradı, dövüldü ve hapse atıldı. 1974 yılında yapılacak seçimlerde ise Somoza'nın iktidarda kalabilmesi adına anayasal değişiklikler yapılmaya başlandı. Bu yüzden seçimi boykot edeceğini açıklayan muhalefet partileri yasa dışı ilan edildi. La Prensa editörü Chamorro tutuklandı ancak Başpiskopos Miguel Obando seçimlerde oy

[319] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 146; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 77, 78.
[320] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 173-183.
[321] Borge, **The Patient Impatience...**, s. 355-358.

kullanmayacağını ilan etti.[322] Bu bilgilerin ışığında ülkenin 1960 yılından bu yana sürecine bakıldığı zaman Somoza ile FSLN'nin en yoğun mücadelesinin deprem felaketi sonrasında başladığı anlaşılmaktadır. Depremin ardından iktidarın tavrı ve eylemleri FSLN için bir dönüm noktası haline gelmiş ve kazandıkları tabansal destek ile Somoza hükümetine yönelik şiddet yanlısı eylemlerini arttırmaya başlamışlardır. 1974 yılı seçimlerinin öncesinde ve sonrasında son derece hileli süreçler yaşanması ve birçok kesimden yapılan boykot çağrıları Somoza iktidarının meşruiyetini azalttığı oranda FSLN'nin arttırmıştır. Dolayısıyla 1972 yılı depremi ve 1974 yılı seçimleriyle ülkede ikili iktidar gerçekleşmeye başlamıştır. Böylelikle FSLN örgütsel gücünü konsolide edebilmek amacıyla 1974 yılındaki saldırılarını hapisteki *"yoldaşları"* serbest bırakmak, *"davaları"* adına para toplamak ve açık savaşı devam ettirmek stratejileri üzerine temellendirdi.[323] Bu eylemlerden en önemlisi de yıl sonunda yaşandı. 1974 yılının Aralık ayında bir grup FSLN üyesi, hükümetten üst düzey yetkilileri rehin alarak yüksek miktarda fidye istedi. İktidar bu parayı verdi ancak FSLN ve destekçilerine yönelik şiddetli saldırı başlatarak savaş açtı. Böylece iki güç arasındaki mücadele ülkede bir iç savaşa evriliyordu.[324]

Olayların arka planına bakıldığında, rehine krizi aslında FSLN'nin farklı bir planının sonucu olarak yaşanmıştı. 27 Aralık 1974 günü Somoza'nın eski bir bakanı olan José María Castillo Quant'ın evinde ABD Büyükelçisi'ne veda amacıyla özel bir parti düzenlenmekteydi ve III. Somoza'nın kayınbiraderi, kuzeni ve yeğeni de partide bulunmaktaydı. FSLN için bu durum ABD Büyükelçisi'ni kaçırmak için büyük bir fırsat olarak görüldü. Ancak baskının zamanlaması iyi yapılamadığı için Büyükelçi partiden ayrılmıştı. Yine de FSLN'nin elinde halen Somoza ailesinin üyeleri, bakanlar, iş insanları gibi üst düzey kişiler rehin olarak kaldı. Müzisyen ve garsonların serbest bırakılmasının ardından, taleplerin yerine getirilmemesi halinde rehinelerin 36 saat sonra infaz edilmeye başlanacağı ilan edildiği için, Somoza FSLN tarafından istenen fidyeyi ödedi, tutuklu Sandinistalar serbest bırakıldı ve bir örgüt belgesi hem La

[322] Staten, **The History of Nicaragua**, s. 78.
[323] Stephen Kinzer, "Sandinistas Mark Raid That Presaged Victory", **The New York Times**, 07.01.1985, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1985/01/07/world/sandinistas-mark-raid-that-presaged-victory.html, 20.08.2020.
[324] Pearcy, **The History of Central America**, s. 16, 17.

Prensa'da yayımlandı hem de radyoda okundu. Gerillalar otobüsle havaalanına doğru giderken halktan yüzlerce insan caddelere dökülmüş[325] ve otobüsü selamlamıştı. Basına verilen metinde FSLN'nin bugüne kadar gerçekleşen eylemleri, sebepleri ve sonuçlarıyla açıklanıyordu. Ayrıca hem FSLN üyelerine hem de sivillere yönelik gerçekleştirilen işkence ve cinayetler sıralanmaktaydı. Halen kayıp durumdaki kişilerin akıbeti sorulmaktaydı. Bunların yanı sıra ülkede sistemli hale getirilen baskı ve şiddet vurgulanarak FSLN'nin bu şiddet karşısında gelecek nesillerin özgürlüklerini sağlayabilmek adına meşru bir şiddet kullandığı açıklanıyordu. Rehinelerin bırakılması için de tutuklu FSLN üyelerinin serbest bırakılması, 5 milyon dolar fidye, ülke genelinde asgari ücretin arttırılması ve 1 aylık yılbaşı ikramiyesi verilmesi, alt kademe GN askerlerinin maaşlarına zam yapılması, tüm baskı politikalarına son verilmesi ve basın özgürlüğü sağlanması[326] talep edildi. FSLN'nin asgari ücretlere ve GN mensuplarının maaşlarına bile artış talep etmesi tüm halkın desteğini kazanarak, meşruiyet sağlanabilmesi için önemli bir hareketti. Böylece toplum nazarında ikili iktidar sağlamlaştırılmaya çalışılıyor ve Somoza rejiminin prestiji ve meşruiyeti sarsılmak isteniyordu. Zaten FSLN üyelerinin havaalanına giderken halkın destek sloganlarıyla karşılaşması bu durumun gerçekleşmeye başladığının göstergesiydi. FSLN açısından zaferle sonuçlanan bu eylem, III. Somoza için büyük bir yenilgiydi. Bu yüzden, olayın ardından çok sert bir devlet baskısı başladı. Olağanüstü hâl ilan edilerek, askerî mahkemeler kuruldu. Kiliseye göre 400'e yakın kişi, Uluslararası Af Örgütü'ne göre ise 200 köylü ve yaklaşık 500 siyasi tutuklu bu süreçte kaybolmuştu.[327] Öte yandan yılbaşı baskınının FSLN açısından önemli birkaç sonucu daha oldu. Öncelikle serbest bırakılan tutuklular arasında daha sonradan FSLN liderliğine ve hatta Nikaragua Başkanlığı'na yükselen Daniel Ortega bulunmaktaydı. Ayrıca yine Ortega ile yakınlığıyla bilinen ve FSLN'de askerî ve politik görevlerde bulunan Reinaldo Gregorio Lenín Cerna Juárez serbest bırakılan tutuklulardandı. Lenín

[325] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 99, 100; Wheelock, "The Great Challenge", s. 130, 131.
[326] Bildirinin tam metni için bkz.: Borge, **The Patient Impatience...**, s. 358-363.
[327] Eduardo Crawley, "All Change: Two Successful Revolutions", **New Internationalist**, 02.10.1979, (Çevrimiçi) https://newint.org/features/1979/10/01/successful-revolutions, 01.02.2022; Kinzer, "Sandinistas Mark Raid That Presaged Victory"; Alan Riding, "Nicaragua Will Free 26 To Win Hostages' Release", **The New York Times**, 30.12.1974, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1974/12/30/archives/nicaragua-will-free-26-to-win-hostages-release-special-to-the-new.html, 28.07.2021.

Cerna'nın FSLN'deki varlığı önemli bir kişiyle daha kesişti. Baskın sırasında korumalar dışında rehinelerden öldürülen tek kişi silaha uzanmaya çalışan eski bakan Castillo idi. Castillo'nun kızı Marisol Castillo Bellido ise bir süre sonra FSLN'ye katıldı ve yarbaylığa kadar yükselmişti. FSLN içinde yer aldığı sürede de Lenín Cerna ile evlendi. Marisol Castillo bir röportajında olaylar ve FSLN hakkında *"Yapılanlar tarihsel anla ilgiliydi ve halkımızın kurtuluşu içindi."* yorumunda bulunarak mağduru olduğu bir olayın bile meşruluğunu ve haklılığını savunmaktaydı.[328]

1979 yılında hazırlanan bir CIA raporuna göre FSLN'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği eylem en ses getiren ve en başarılı eylemiydi.[329] Nobel ödüllü yazar Gabriel García Márquez de 1974 yılbaşı olayının *"Sandinista Cephesi tarihinde ve Nikaragua'nın uzun ve dramatik tarihinde bir aşamayı kapatıp bir başka aşamayı açtığını"* öne sürüyordu.[330] FSLN'nin rehin alma eyleminden sonra III. Somoza 1974 yılında olağanüstü hâl kararı ile başlattığı ve kırsalda binlerce kişinin öldüğü 3 yıl sürecek bir devlet terörü dönemini aralamış oldu. Nihai olarak şiddet kentsel bölgelere de sıçradı.[331] 1975-1977 yılları arasında askerî olarak FSLN tamamen yok edilmeye çalışılarak, kırsalda büyük operasyonlar düzenlendi, kentlerde baskı yükseldi ve askerî mahkemeler kuruldu. Carlos Fonseca dahil birçok FSLN lideri bu dönemde öldürülmüştü. Örgüt içerisindeki üç ayrı grup olan TP, GPP ve TI'nın belirgin bir şekilde ayrılması bu dönem yaşandı.[332] Tüm bu baskıların neticesinde FSLN ortadan kaldırılmak bir yana, 1977 yılında GN'nin bazı kışlalarına saldırı düzenleyerek kısmen

---

[328] Kinzer, "Sandinistas Mark Raid That Presaged Victory"; Riding, "Nicaragua Will Free 26 To Win Hostages' Release"; Marisol Castillo 2022 yılına kadar FSLN içinde aktif olarak görev almış ve en son 2022 yılının Kasım ayında FSLN denetçiliği görevinden istifa ederek emekli olmuştur. The LA News, "Sandinista Comptroller Marisol Castillo Resigns", 2022, (Çevrimiçi) https://latin-american.news/sandinista-comptroller-marisol-castillo-resigns/, 18.02.2023.

[329] Foreign Assessment Center, "Nicaragua's Sandinista National Liberation Front...", s. 1.

[330] Kinzer, "Sandinistas Mark Raid That Presaged Victory".

[331] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 146-149.

[332] Ortega, "Nicaragua - The Strategy of Victory", s. 57; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 79-81; Tüm bunların yanı sıra ayrıca tutukluluk süreçleri rejimin geldiği noktayı göstermektedir. Örneğin 1976 yılında hapse atılan FSLN liderlerinden Tomás Borge'nin tecrübe ettikleri ülkedeki hukuksuzluklar ve insan hakları ihlalleri konusunda dikkate değer anlatılardır. Borge'nin anlattıklarına göre tutukluluk süresince ilk 15 gün elleri kelepçeli ve çıplak bir şekilde duvara bağlı oturur vaziyette durmak zorunda kalan Borge'nin yüzü ve vücudunun her yeri dövülmüş, kaburgaları kırılmıştı. Tuvalete gitmesine izin verilmemişti. Yemek yemeden, gardiyanların tükürdükleri suları içiyordu. Sorgulanması için de son derece soğuk bir odaya götürülmekteydi. Direnişine hapishane içinde devam edebilmek için açlık grevine başlayan Borge'ye diğer siyasi tutuklular da destek verdi. Öte yandan dışarıda eylemciler, tutukluların mahkemeye çıkarılmasını, hiçbir suçlaması olmayanların ise serbest bırakılmasını talep etmekteydiler. Ferrero Blanco, "Violencia Y Represión En El Ocaso De Los Somoza...", s. 166.

başarılı oldu ve ele geçirilen askerî teçhizatlar sayesinde önemli bir kapasite elde etti.[333] Ayrıca köylerde toprak işgalleri artıyor ve GN ile çatışmaya giriliyordu. 1977 yılının Ocak ayında başpiskopos ve piskoposlar ülkede yürütülen devlet terörüne açık bir şekilde tepki verdikleri bir bildiri yayımladılar.[334] Somoza iktidarı hızla sona yaklaşmaktaydı.

4.3.6.1. Joaquín Chamorro ve Bill Stewart Cinayetleriyle Çöküşün Hızlanması

Rejimin geniş ittifaklı bir halk koalisyonu karşısında sıkışmaya başlaması ılımlı reformistlerin umudunu arttırmaktaydı. Bu doğrultuda 1977 yılı bitmeye yakın tüm halk kesimleri ve ılımlı muhalefet örgütleri Somoza ile diyalog kurmak için anlaştı. Yapılacak olan görüşme için ön koşulların belirlendiği bir bildiri yayımlandı. Bildiride kayıp kişilerin araştırılması, siyasi tutukluların durumu, devlet kaynaklarının kullanımı, sansür, sendikalar gibi birçok konuda maddeler bulunmaktaydı. Ancak bildiriden birkaç gün sonra 10 Ocak 1978 günü bildirinin imzacılarından La Prensa editörü Joaquín Chamorro'nun öldürülmesi, hükümetle muhalefet arasındaki tüm diyalog sürecinin ve uzlaşma ihtimalinin bitmesine neden oldu.[335] Zaten FSLN en başından beri rejim ile uzlaşmanın mümkün olmadığını öne sürmekte, mümkün olsa bile sistemin sorunlarına çözüm olmayacağı için tek çarenin tam kapsamlı bir devrim olduğunu savunmaktaydı. FSLN'ye göre sistemde her yolun kapatılması rejimin silah yoluyla yıkılmasını zorunlu kılıyordu.[336] Ülke çapında III. Somoza'nın istifa etmesine veya diyalog başlatmasına yönelik çağrılar varken, Joaquín Chamorro'nun suikast sonucu öldürülmesi tüm ülkede şok etkisi oluşturdu. Bu olay geniş muhalefet cephelerinin kurulabilmesi için özel sektör örgütlerinin sendikalara katılarak, ülke bazında genel grevleri desteklemelerine neden oldu.[337] Böylece oligarşinin de dahil olduğu yaygın halk protestoları başladı.[338] Joaquín Chamorro'nun cenazesine 120.000

[333] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 38.
[334] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 26, 27.
[335] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 251, 252.
[336] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 34-37.
[337] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 146-149; Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 40, 41.
[338] Jörg Heinrich Christopher Le Blanc, "Political Violence in Latin America: A Cross-Case Comparison of the Urban Insurgency Campaigns of Montoneros, M-19, and FSLN in a Historical

kişi yürüyüş yaparak katılmış ve ülke genelinde greve çıkılmıştı. FSLN'nin oluşturmaya çalıştığı ikili iktidar süreci bu olay sonrasında daha da güçlendi.[339] Zira suikast, ülkedeki gerginliğin kırıldığı nokta oldu. UDEL tüm iş yerlerinin kapatılmasına yönelik çağrılar yaptı. Öğrenci ve işçi örgütleri Somoza'nın istifasını talep eden mitingler düzenlerken, şehirlerdeki protestolar saldırılara dönüştü, barikatlar kuruldu ve taş, sopa, molotof kokteyl gibi her şey kullanılır hale geldi. Gazete ve radyo çalışanları bile silahlanarak eylemlere destek vermeye başlamış[340], Somoza'nın iş yerlerine yönelik saldırılar ve kundaklamalar düzenlenmişti. GN durumu kontrol altına alamadığından geri çekilmek zorunda kaldı. Öğrenciler dersleri boykot etti, siyasi tutukluların anneleri açlık grevlerine başladı. Ülkedeki dip dalga FSLN'nin de güçlenmesine neden oldu ve ayrıca dünyanın birçok yerinden Nikaragua ve FSLN'nin mücadelesine destek gelmeye başladı. Dolayısıyla FSLN artık dünya kamuoyunda meşru bir muhatap düzeyine ulaşmıştı. Halkın Somoza karşısında oluşturduğu doğal koalisyon, FSLN'nin de içinde yer alan üç ayrı grubun, farklılıklarını bir kenara bırakmasına neden oldu.[341] FSLN'nin prestiji artış gösterirken halkın da silahlı eylemlere yönelik inancı ve yönelimi artıyordu. Zira rejimin silahla yıkılmasına yönelik yol daha çok güvenilir hale gelmekteydi. Kısa süreli yenilgiler veya GN'nin artan baskısı, hareketlerin dağılmasına değil daha fazla büyümesine neden oluyordu. Örneğin 1978 yılının Şubat ayında küçük bir kasabada Joaquín Chamorro'yu anmak için başlayan tören, GN'nin baskısıyla ayaklanmaya dönüştü. 1 hafta boyunca top ve hava bombardımanı ile kasabaya saldırılmasına rağmen bölge sakinleri uzun bir süre direniş gösterdiler. 200 kişinin ölümünün ardından kasaba, devlet güçleri tarafından ele geçirildi ancak toplumdaki tüm katmanlar daha da aktif hale geldi. Böylelikle siyasal sistemin yapısı şiddete dayalı toplumsal hareketleri kendiliğinden ortaya çıkarıyordu.[342] Mahallelerdeki iş birlikçiler bilindiği için kitlesel

Perspective", Utrecht, Universiteit Utrecht, PhD Thesis, 2012, s. 199; Black, **Triumph of the People...**, s. 107-112.

[339] Gonzalez, **Nicaragua: What Went Wrong?**, s. 39; Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 41, 42.

[340] Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 48.

[341] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 176-181; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 83.

[342] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 42; Fogel, **Revolution in Central America**, s. 52.

isyanlar başladığında devre dışı kaldılar ve böylece halk ayaklanmaları GN'nin casus ağlarını da işe yaramaz hale getirdi.[343]

1978 yılının bilançosu, 1972 yılı depremi ve 1974 yılı seçiminin biriktirdiği bir toplumsal patlamanın son kıvılcımla ateş almasıydı. 1974-1977 yılları arasının olağanüstü hâl altında geçmesi ülkedeki kitlesel hareketleri asgari düzeye çekmişti. Ancak örgütler halen varlıklarını sürdürüyordu. Olağanüstü hâlin kalkmasıyla grevler ve protestolar kendini hemen gösterdi. Tüm muhalif eylemlere destek veren Joaquín Chamorro'nun 1978 yılı başında öldürülmesi ülke çapında toplumsal infial oluşturdu. İşçiler, öğrenciler, kilise tarafından düzenlenen eylemler cereyan etmeye başladı ve kitlesellik yükseldi.[344] 1978 yılı böylece özellikle her kesimin çok aktif olduğu bir yıl haline geldi. Düzenlenen grevlerin ve yayımlanan bildirilerin en önemli konusu politik baskıydı. İşçiler ile öğrencilerin ortak eylemlere yönelmesi FSLN açısından da olumlu sonuçlara yol açıyordu. 1970'li yılların başında FSLN ile yakınlaşmayan işçiler, Somoza şiddeti karşısında yeni koalisyonlara ılımlı yaklaşmaya başladılar. Birçok işçi örgütü, önce FAO ve UDEL gibi ılımlı ancak geniş politik koalisyonlara geçiş yaptı. Fakat bunların rejim karşısında zayıf kalması tercihleri değiştirdi ve MPU ile FSLN'ye geçişleri arttırdı.[345] Toplumsal kırılmalar artarken 1978 yılı Ağustos ayında FSLN'den bir grup gerilla ulusal sarayda meclis toplantı halindeyken baskın düzenleyerek tüm milletvekillerini rehin aldı. Rehinelere karşılık olarak 1974 yılından bu yana hapiste olan yüzlerce siyasi tutuklunun serbest bırakılması talep edildi. Saldırıdan bir saat sonra Başpiskopos Miguel Obando y Bravo müzakereleri başlatmak için saraya giriş yaptı. Siyasi tutukluların yanı sıra 10 milyon dolar fidye ve Küba'ya geçiş için bir uçak istendi. Gerillaların tüm talepleri karşılanmasa da siyasi tutuklular serbest bırakıldı ve bir miktar fidye ödemesi yapıldı. Ayrıca gerillalar uçakla Panama'ya geçiş yapabildiler.[346] Bu askerî başarının yanı sıra FSLN, Nikaragua radyosunda bildirisinin

[343] Le Blanc, "Political Violence in Latin America...", s. 215.
[344] Ortega, "Nicaragua - The Strategy of Victory", s. 60.
[345] Parsa, **States, Ideologies, and Social Revolutions...**, s. 179-183.
[346] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 194; The Washington Post, "Guerrillas Seize National Palace In Nicaragua", 23.08.1978, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1978/08/23/guerrillas-seize-national-palace-in-nicaragua/ad4b1091-bc55-44cd-9c1e-c0ce97604858/, 22.11.2022; The Washington Post, "Rebels Are Flown From Nicaragua", 25.08.1978, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1978/08/25/rebels-are-flown-from-nicaragua/fd6b2a93-f2eb-429b-a621-8cf1dd126df1/, 22.11.2022.

1 saat boyunca okunmasıyla politik anlamda da önemli bir üstünlük kazanmayı başardı. Bildiride ABD ve Somoza karşısında duran herkes selamlanırken, On İkiler Grubu'nun da ilericiliği övülmekteydi. Dahası, yakın zamanda başlatılması mümkün bir silahlı mücadele için halk milislerinin örgütlenmesi gerektiği radyodan açık bir şekilde duyuruldu.[347]

Meclis baskını sonrası Eylül ayı itibarıyla 1978 yılı sonlarına kadar grevler devam ederken, bazı şehirlerde ayaklanmalar da başladı. FSLN'nin sivil halkı hedef almamaya çalışarak baskıcı rejime yönlendirilmiş eylemleri hem halkın sempatisini sağlamış hem de rejimden duyulan korkuyu hafifletmişti. Şehir içlerinde halk ve gerillalar birleşerek siperlerin arkasından tanklara el yapımı kokteyl ve bombalarla karşılık veriyordu. III. Somoza yenilgiyle köşeye sıkıştıkça şiddetini arttırdı. GN çeşitli şehirlerde FSLN öncülüğüyle gerçekleşen ayaklanmaları tank ve top ateşlerinin yanı sıra fosfor ve napalm bombalarıyla hedef alarak sert bir şekilde bastırdı. GN, bu şehirlerdeki eylemlerini bir intikama çevirerek çocuk, genç, yaşlı demeden sadece şüphe üzerine bile yüzlerce insanı işkenceye maruz bırakarak öldürdü. Bu şiddet ile Eylül ayı 6.000 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştı.[348] Birçok yerde ayaklanmalar bastırılamasa da hava bombardımanları sebebiyle hayatta kalanlar dağlara çekildi. Şehirler yerle bir edilmekle kalmadı, girilen bölgelerde yakalanan herkes türlü işkencelerden geçirildi. Ancak uzun süreli çarpışmalar ülkede önemli bir kırılma noktasıydı. Halk artık FSLN'nin öncülüğüne destek vererek Somoza iktidarıyla rekabet etmeye başlamıştı. Eylül'de yaşanan kent çatışmalarını Ümit Kıvanç şu şekilde özetlemektedir:

> *"Eylül'de bütün ülke çapında sergilenen, apaçık, bir yanda devletin öbür yanda halkın yer aldıkları, devletle halkın cepheleştikleri bir mücadeleydi. Bu mücadele içinde, devlet, halkın karşısında açıkça 'düşman' rolündeydi. Zaten halkın onu 'kendi devleti' olarak görmesi diye bir şeyden hiçbir zaman söz edilemezdi."*[349]

1979 yılı geldiğinde Joaquín Chamorro cinayetinin birinci yılını anmak için toplanan göstericilere şiddetli bir saldırı daha düzenlendi.[350] GN, ayaklanmalara karşı

[347] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 71.
[348] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 194, 195; Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 45, 46.
[349] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 72-74.
[350] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 47.

bir süre direniş gösterse de FSLN içindeki üç farklı eğilim halkın Somoza *"terörü"* karşısında oluşan tepkisini konsolide edebilmek için 1979 yılı başlarında tekrar birleşti. Ayrıca Sandino radyosunu da örgütleyerek halka yönelik çağrılarını güçlendirmeye başladılar. Askerî başarının yanı sıra grev ve ayaklanmalar bu anlamda önemli bir kazanım[351] olmaktaydı. Nisan ayında başlatılan nihai saldırıyla GN başkente kadar püskürtüldü. Ancak devlet güçleriyle, devrimci güçlerin mücadelesinde GN, sivil bölgeleri de hedef almaktan yine çekinmedi. Haziran ayı başında başkentte son genel grev başlatılırken, birçok şehirde halk silahlanmış ve GN ile çatışma haline girmişti. Haziran sonu ise mahalleler bombalanarak on binlerce kişinin ölümüne neden olundu.[352] Artan devlet şiddeti üzerine 17 Haziran'da birçok Latin Amerika ülkesi Somoza ile diplomatik ilişkilerini sonlandırdı. FSLN, MPU, On İkiler Grubu ve Violeta Chamorro'nun yer aldığı bir grup Kosta Rika'da bulundukları sırada geçici bir hükümet kurduklarını deklare ettiler. Buna ek olarak, GN'nin bitmek bilmeyen şiddeti, sona yaklaşmalarını hızlandırdı. Haziran ortalarında bir yardım ambulansının şoförüyle, sağlık görevlisi bile GN tarafından öldürülmüştü. Rejim cinayetlerinin bu düzeyde sivillere yönelmesi uluslararası boyuttaki tepkiyi arttırmaktaydı. Joaquín Chamorro cinayetinin ülke içinde oluşturduğu infiali uluslararası düzeye çeken ikinci olay ise yine Haziran ayında gerçekleşti. 20 Haziran 1979 günü ABC televizyonundan muhabir Bill Stewart kameraman kayıttayken, GN tarafından durduruldu, kimliğini göstermesine rağmen yere yüzüstü yatırılmasının ardından önce tekmelendi ve aniden ateş edilerek öldürüldü. Olayın şoku altında kameraman olay yerini terk ederek görüntüyü haberlere servis etti. Bu görüntü FSLN ve Nikaragua halkının yıllardır tam olarak nasıl bir durumla karşı karşıya olduğunun ve neler yaşadıklarının tüm dünyaya bir kanıtı oldu. Uluslararası kamuoyunda tepkiler oluşturan görüntüler üzerine ABD de Somoza iktidarından desteğini çekmek zorunda kaldı.[353] ABD'nin Somozasız yeni bir Somozist iktidara geçiş yapılmasına yönelik

[351] Ortega, "Nicaragua - The Strategy of Victory", s. 77, 78.
[352] Chomsky, **How the World Works**, s. 33; Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 234, 235; Staten, **The History of Nicaragua**, s. 86.
[353] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 146-149; Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 235, 236. Stewart'ın vurulma anı ve sonrasında oluşan tepkilere dair dönemin birçok kaydına internet üzerinden ulaşılabilmektedir.

önerisi[354] ve ortak barış gücü gönderme teklifi[355] OAS'ta reddedildi.[356] Rejimin son günlerinde ise geçici cunta ile şu temel ilkelerde anlaşmaya varılmıştı:

- *"Sandinist gerillalar ile Ulusal Muhafızlar arasında ateşe derhâl son verilecektir.*
- *General Somoza, yetkilerini Ulusal Meclis'e devrederek, Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek üzere Nikaragua'dan ayrılacaktır.*
- *Ulusal Meclis, Cunta ile teması sağlamak üzere bir başkan seçecektir.*
- *Kosta Rika'da bulunan Geçici Hükümet, iktidarı devralmak üzere davet edilecektir. Bu ilk adımlar, Somoza'nın istifasından sonraki 24 saat içinde atılacaktır.*
- *Cunta'nın orduya yeni bir biçim verilmesi çağrısı üzerine, Ulusal Muhafızlar ve Sandinist gerillaları görüşmelere başlayacaklardır.*
- *Cunta, yürürlükte olan Anayasa'yı kaldıracak ve yeni bir kararname ile mümkün olan en kısa sürede belediyeler düzeyinden başlayarak yeni seçimler yapacaktır.*
- *Geçiş dönemini yerinde izlemeleri için, Latin Amerika ülkeleri dışişleri bakanları davet edilecektir.*
- *Yeni hükümet insan haklarına saygılı olacak ve Somoza yanlılarından intikam almaya kalkışmayacaktır."*[357]

Tüm bu olaylar zinciri rejimin paniklemesine yol açtı ve 6 Temmuz'da III. Somoza istifasını ABD'ye sundu. Somoza'nın ülkeden servetiyle kaçışı üst düzey subayların da kaçmasına sebep oldu ve GN dağıldı.[358] Somoza'nın gidişinin ardından yerine vekâlette bulunan ve geçiş dönemini sağlaması düşünülen Francisco Urcuyo ise iktidarı devretmeyeceğine yönelik demeçlerde bulunarak herkesi şaşkınlığa uğrattı. Ancak ABD ve FSLN baskısına dayanamadan 1 günlük süreçte Guatemala'ya kaçtı. Son kalan GN üyeleri de teslim oldu.[359] Nitekim Nikaragua'da 42 yıl boyunca süren on binlerce kişinin öldüğü, yüz binlerin evsiz kaldığı, Somoza dönemi kapanmış ve FSLN dönemi başlamıştı. Bu bakımdan Timothy P. Wickham-Crowley, ve Jeff Goodwin'in de, vurguladığı gibi eylemciler, demokratik bir siyasal sistem içerisinde veya şahıs üzerinde keyfîleştirilmemiş bürokratik bir otoriter rejimde değil, özellikle birinci bölümde saltanatçı olarak bahsedilen patrimonyal, kapalı, otoriter, şahıs rejimlerinde devrim hareketini son noktaya kadar taşıyıp devlet gücünü ele geçirmeyi başarmışlardı.[360] Dolayısıyla Nikaragua'da Somoza iktidarının çöküşünü, rejimin

[354] Chomsky, **How the World Works**, s. 33.
[355] Belli, **The Country Under My Skin...**, s. 236.
[356] Weber, **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, s. 52.
[357] Milliyet, "Somoza'nın Gerillalarla Yaptığı Gizli Anlaşma", (18.07.1979), s. 3; Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 98, 99.
[358] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 146-149; Chomsky, **How the World Works**, s. 33.
[359] Kıvanç, **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, s. 99, 100.
[360] Wickham-Crowley, "Structural Theories of Revolution", s. 56.

neopatrimonyal ve neosaltanatçı eğilimler göstermesine bağlamak mümkündür. I. Somoza'dan itibaren oldukça baskıcı bir rejim olan Nikaragua'da, özellikle III. Somoza dönemi, tüm hükümetin yozlaştığı, baskının ve şiddetin sınırsızlaştığı, ulusal endüstriye ve para akışına el koyulduğu bir zaman dilimi olmuş ve tüm muhalefet *"anti-Somoza"* olarak tek çatı altında toplandığı için rejim çöküşe sürüklenmiştir. Bu çöküş süreci ülkede ulusal oligarşinin iktidara desteğini kesmesi ve son dönemde ABD ile uluslararası kamuoyundan da desteğin yitirilmesiyle Mann ve Shils'in vurguladığı gibi kapasite kaybına ve imaj ve uygulamaları konusunda çıkmaza girilmesine neden olarak hızlanmış ve rejim sona ermiştir.[361]

4.3.7. FSLN Dönem(ler)i ve Siyasal Şiddetin Geri Dönüşü

FSLN'nin 1979 yılında iktidara gelişinden kısa bir süre sonra özellikle Reagan döneminde ABD, FSLN hükümetini yıpratmak için hem ekonomik hem de askerî yaptırımlar devreye aldı. Ekonomik yaptırımlar doğrudan ABD üzerinden gerçekleşen finansmanlar ve yardımların durdurulması ile dolaylı olarak diğer ülkelerden veya kuruluşlardan gelen yardımların yavaşlatılması yönündeyken askerî yaptırımlar Nikaragua'da paramiliter kontra örgütlerinin oluşturularak desteklenmesi doğrultusunda gerçekleştirildi. FSLN hükümeti ve kontraların çatışmalarıyla geçen 10 yılın ardından 1990 yılı seçimlerinde FSLN iktidarı demokratik bir şekilde muhalefete devretti. 1990-2006 yılları arasında 16 yıllık muhalefet döneminin ardından ise tekrar iktidara gelen FSLN ve Başkan Ortega, Somoza iktidarını hatırlatacak düzeyde continuismo özellikleri sergilemeye başlamış olup, ortaya çıkan FSLN karşıtı eylemlerde siyasal şiddete başvurmayı tercih etmiştir. İktidara tekrar gelmesiyle beraber gücünü yeniden konsolide etmeye ve örgütünü güçlendirmeye çalışan Ortega'nın ilk olarak 2006 yılı ile beraber kadın hareketlerine, örgütlerine ve özellikle feminist hareketlere bir baskı oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Bu amaçla karşıt örgütler kurularak FSLN desteklenmeye çalışılmıştır. Ardından 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz ile beraber taksi, otobüs ve kamyon/tır şoförlerinin benzin fiyatları sebebiyle başlattığı grev ve protestolarda polis, Ortega'nın emriyle olduğuna yönelik iddialarla, eylemcilere şiddetli bir saldırı düzenleyerek çok sayıda kişinin

[361] Booth, "The Somoza Regime in Nicaragua", s. 151, 152.

yaralanmasına neden olmuştur.[362] Aslında FSLN'nin tekrar iktidara gelmesiyle beraber 2006 yılından itibaren ülkede ara ara yükselen ancak tamamen bitmeyen bir protesto dalgası oluştuğu söylenebilir. 2008 yılı Ağustos ayında da muhalefet gruplarının protesto yürüyüşüne FSLN destekçileri saldırmış ve taşlı sopalı çatışmalar çıkmıştır. FSLN ise *"sokaklar halkındır"* diyerek çatışmaların önüne geçmek için kayda değer adımlar atmadığından toplanma ve protesto hakkını baskılayan bu yaklaşımlar muhalefetin eyleme kalkışmaması için izlenen bir sindirme politikasına dönüşmüştür. Gerek seçimlerdeki şüpheler gerekse özgürlüklerin daraltılması, ülkedeki gerginliğin her geçen gün birikmesine sebep olduğundan 2009 yılında bu gerginlikler yine bir sokak gösterisine ve çatışmasına dönerek onlarca kişinin yaralanmasıyla sonuçlanmıştır.[363] Aynı yılın Ortega'nın caudillo geleneğine başvurarak continuismoyu canlandırdığı yıl olarak tarihe geçtiği söylenebilir. İlk olarak anayasada bir kişinin peş peşe başkan adayı olamayacağına yönelik ibare yok sayılmış, ardından gerçekleştirilen 2011 yılı seçimlerinde Ortega'nın seçim zaferi ciddi hileler ile suçlanmıştır.[364] 2011 yılından itibaren siyasal sistemin 20. yüzyılda olduğu gibi tekrar kapatılmaya başlanması ülkede huzursuzlukları yükseltip yerel ve küçük çapta gösterilerin ve eylemlerin oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Sürekli olarak biriken gerginlikler bazı münferit olaylarla su yüzüne çıkıp ülke çapında protestoların ve yer yer çatışmaların yaşanmasıyla sonuçlanmıştır. Bunlardan ilki 2013 yılı Haziran ayında emeklilik maaşları ve uygulamasında yapılan değişiklikler üzerine başlayan protestolarda sivil eylemcilerin, Ortega'nın destekçisi olduğu söylenen maskeli gruplar tarafından saldırıya uğramasıydı. Saldırı sırasında polisin ise göstericilerin kaçmaması için blokaj oluşturarak olayların kötüleşmesine ortam hazırladığına yönelik suçlamalar vardı. Muhalefet yaşananlardan sonra hükümetin yaşlılar üzerinde paramiliter gruplar aracılığıyla *"devlet terörü"* uyguladığını ifade etmekteydi.[365] Olayların üzerinden çok geçmeden, yapılacağı duyurulan Nikaragua

[362] Dan La Botz, **What Went Wrong? The Nicaraguan Revolution: A Marxist Analysis**, Leiden, Brill, 2016, s. 323-331.
[363] La Botz, **a.g.e.**, s. 335, 336.
[364] Kai M. Thaler, "Nicaragua: A Return to Caudillismo", **Journal of Democracy**, C. 28, No: 2, 2017, s. 159.
[365] The Daily Telegraph, "Mob Attacks Pensioners in Nicaragua", 23.06.2013, (Çevrimiçi) https://www.dailytelegraph.com.au/news/breaking-news/mob-attacks-pensioners-in-nicaragua/news-story/4b908f3ff0a3e02118c35449de1c2750, 29.05.2019.

Kanalı sebebiyle çıkan tartışmalardan ötürü protestolar cereyan etmiş, kanal yapımı için arazilerinden tahliye edilecek olan eylemcilere yönelik polis müdahalesi sonucu çok sayıda tutuklama gerçekleşmiş ve yaralanmalar yaşanmıştı.[366] 2016 yılı seçimlerine kanal tartışmaları ve ekonomik krizin belirtileriyle gidilmiş olmasına rağmen Ortega zaferini tekrar ilan ederek parti-devlet bütünleşmesini hayata geçirmeye başladı. Seçim sonuçlarına karşı protestolar ve planlanan kanala karşı devam eden toplumsal hareketler ise polis baskısıyla karşılaştı.[367]

2014-2018 yılları arasında kanal projesi sebebiyle birçok defa düzenlenen protestolar sebebiyle polis ve eylemciler arasında çatışmalar yaşanmışken, 2018 yılı itibarıyla yeni bir protesto dalgası daha kendini gösterdi. 2013 yılında yaşanan emeklilik krizinden sonra 2018 yılı Nisan ayında düzenlenen yeni bir sosyal güvenlik reformu ile işçi ve işverenlerin sosyal güvenlik ödemeleri yükseltilirken, emeklilerin emekli maaşlarında kesintiye gidildi.[368] Reformun duyulması üzerine başlayan yoğun protestolar, önceki protestolarda olduğu gibi polis baskısı ve belirsiz grupların saldırısıyla karşılaşarak şiddetli bir hale döndü. Çıkan çatışmalarda en az 10 kişinin ölmesi, Ortega'nın geri adım atmasına neden oldu ve reformlar iptal edildi.[369] Olayların bu denli büyümesindeki önemli bir etken Nisan ayında ülkedeki orman yangınlarına müdahale etmede başarısız olan hükümete yönelik hâlihazırda tepkilerin birikmesi ve özellikle öğrencilerin önderliğinde gösterilerin başlatılmasıydı.[370] Böylece yıllardan beri kötüye giden ekonomi, kanal krizi, sosyal güvenlik reformu ve kadın hareketlerinin baskılanması gibi biriken tüm toplumsal rahatsızlıklar 2018 yılı Nisan ayındaki hareketlerde konsolide olarak ortaya çıkmış oldu.[371] Nisan olaylarında

[366] The Guardian, "Protests Erupt in Nicaragua Over Interoceanic Canal", 24.12.2014, (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/world/2014/dec/24/nicaragua-protests-interoceanic-canal-rivas, 25.01.2022.
[367] Thaler, "Nicaragua: A Return to Caudillismo", s. 160, 166.
[368] Radek Buben, Karel Kouba, "Nicaragua in 2019: The Surprising Resilience of Authoritarianism in the Aftermath of Regime Crisis", **Revista De Ciencia Política**, C. 40, No: 2, 2020, s. 432, 433.
[369] Buben, Kouba, **a.y.**; BBC, "Nicaraguan Authorities Call for Peace After Deadly Protests", 22.04.2018, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/news/world-latin-america-43846643, 15.03.2022; Havana Times, "Peaceful Protests Against Nicaraguan Social Security Reforms Violently Repressed", 19.04.2018, (Çevrimiçi) https://havanatimes.org/news/peaceful-protests-against-nicaraguan-social-security-reforms-violently-repressed/, 01.09.2019.
[370] Al Jazeera, "Nicaragua Unrest: What You Should Know", 17.07.2018, (Çevrimiçi) https://www.aljazeera.com/news/2018/7/17/nicaragua-unrest-what-you-should-know, 03.06.2021.
[371] Buben, Kouba, "Nicaragua in 2019...", s. 433, 434; 2018 yılı ile başlayan protesto dalgasının güncel ve kapsamlı bir analizi için bkz.: Graig R. Klein, José Cuesta, Cristian Chagalj, "The Nicaragua Protest

da şiddete başvurulması ve basına yönelik sansür uygulanması rejimin yapısını tekrar gözler önüne sermekteydi. Bunu doğrular nitelikte protestolara katılan bir öğrenci durumu şekilde özetliyordu: *"Biz sadece Nikaragua sosyal güvenlik kurumu için değil, Sandinista rejimi tarafından halkın yıllarca yağmalanması sebebiyle de savaşıyoruz."*[372] 328 kişinin ölümüyle sonuçlanan Nisan olayları sonrasında Ortega, sosyal güvenlik reformundan geri adım atmış olsa da ülkedeki baskı politikasında bir değişim görülmedi. İlerleyen aylarda protestolar halen devam ederken, Eylül ayında protestolar yasa dışı ilan edildi ve organize edilmesi halinde tutuklamalar başlatılacağı duyuruldu.[373] 3 ay sonra Aralık ayında ise ülkede faaliyet gösteren insan hakları örgütlerinin ve medya kuruluşlarının ofislerine polis baskınları yapılarak lisansları iptal edildi.[374] Toplumsal memnuniyetsizlikler çözüme kavuşturulmamakla beraber süreklilik gösteren hareketler karşısında 2019 yılında da sivil topluma yönelik baskı devam etti. Muhalefet, hükümetin meşruiyetini kabul etmeyerek sivil itaatsizliklerle ve protestolarla Ortega'nın devrilmesini veya erken seçimleri sağlamayı planlıyordu.[375] 2019-2021 yılları boyunca basına sansür, sivil toplum kuruluşlarına ve insan hakları örgütlerine kısıtlamaların devam edildiği ortamda seçimler yaklaşırken 2021 yılı Mayıs ve Ekim ayları arasında başkan adayı olacak 7 kişi ve hükümeti eleştiren 32 kişi *"keyfi"* olarak gözaltına alındı ve savcılar çoğu hakkında *"vatana ihanet"* suçlamasıyla soruşturma açtı.[376] Sonuç olarak 2021 yılı Kasım ayında düzenlenen ve oldukça tartışmalı olan seçimlere katılım %65 seviyesinde gerçekleşti ve Ortega geçerli oyların yaklaşık %75'ini alıp başkanlığı üst üste dördüncü defa

Crisis in 2018–2019: Assessing the Logic of Government Responses to Protests", **Journal of Politics in Latin America**, C. 14, No: 1, 2022, s. 55–83.

[372] Al Jazeera, "Nicaragua Unrest: What You Should Know".

[373] Human Rights Watch, "Nicaragua Events of 2019", 2020, (Çevrimiçi) https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/nicaragua, 05.01.2021; La República, "Daniel Ortega Declara Ilegales Las Protestas En Nicaragua Y Amenaza Con Prisión a Organizadores", 29.09.2018, (Çevrimiçi) https://larepublica.pe/mundo/1328115-nicaragua-daniel-ortega-declara-ilegales-protestas-criminalizacion-protesta-derechos-humanos, 29.04.2021.

[374] Carrie Kahn, "Journalists And NGOs Face Shutdowns, Beatings As Nicaragua Stifles Dissent", **NPR**, 16.12.2018, (Çevrimiçi) https://www.npr.org/2018/12/16/677157659/journalists-and-ngos-face-shutdowns-beatings-as-nicaragua-stifles-dissent, 22.08.2019.

[375] Buben, Kouba, "Nicaragua in 2019...", s. 441, 444.

[376] Human Rights Watch, "Nicaragua Events of 2021", 2022, (Çevrimiçi) https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/nicaragua, 02.02.2023.

kazanarak iktidarını devam ettirdi.[377] Böylece 20. yüzyılda Somoza rejimi olarak biçimlenen siyasal sistem, 21. yüzyılda da Ortega rejimi olarak kendini göstermiş oldu. Anlaşılacağı üzere Nikaragua'da caudillo ve continuismo ile oluşturulan siyasal sistemin doğası ve yapısı her durumda yöneticilerini neopatrimonyal ve bazen neosaltanatçı eğilimlere sevk ederek kalıcı ve keyfî bir hale bürünmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum da hem Somoza hem de Ortega yönetimlerinde görüldüğü üzere şiddete dayalı toplumsal hareketlerin temel sebebi haline gelmektedir.

4.4. El Salvador'da Siyasal Sistem ile Şiddete Dayalı Toplumsal Hareketlerin İlişkisi

Orta Amerika genelinde bahsedildiği üzere El Salvador halkının tarihinde de örgütlenme ve mücadele geçmişi 19. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılda da kendini belirgin bir şekilde göstermiştir. 1800'lü yıllarda başlayan kırsal isyanlar, 1932 yılında köylü ayaklanmaları, 1944 yılında vatansever ordu kesimleriyle birleşen kitle ayaklanmaları, 1960 yılı sonrasında başlayan öğrenci mücadeleleriyle, öğretmen ve işçi grevleri, 1970'li yılların seçim mücadeleleri ve nihai olarak 1980'li yılların kitlesel geniş devrimci isyanları, El Salvador toplumsal hareketlerinin gelişim sürecini özetlemektedir.[378] El Salvador iç savaşının Nikaragua'da cereyan eden devrim süreci ile benzerlikleri bulunmaktadır. Ancak taraflardaki yapısal farklılıklar El Salvador'da toplumsal hareketin bir devrime dönüşmesine engel olup uzun süreli bir çatışma olarak devam etmesine neden olmuştur. Öncelikli olarak El Salvador'daki devlet şiddeti, tam anlamıyla bir devlet terörü boyutuna varmış olmasına rağmen, siyasal sistemin yapısı Nikaragua'daki gibi tek bir ailenin şahsi neopatrimonyal rejimi şeklinde değil daha kolektif bir şekilde örgütlenen oligarşi ve asker koalisyonu olarak biçimlenmişti. Ayrıca Nikaragua'da 1979 yılında gerçekleşen devrim, diğer tüm Orta Amerika ülkelerindeki askerî teçhizatların ve önlemlerin ABD desteğiyle artmasına neden olmuştu. Ne var ki baskı ve şiddetin artması, kitlelerin *"sistemin değişmesi gerektiği"* konusunda kararlığını da eş oranda yükseltmişti. Zira 1970'li yıllar itibarıyla

[377] Christopher Sherman, "Nicaragua's Ortega Decries Foes Who Question His Re-Election", **The Associated Press News**, 09.11.2021, (Çevrimiçi) https://apnews.com/article/elections-boycotts-united-states-election-2020-central-america-f6814f4bce601643c6c0bf31496cb695, 17.09.2022.
[378] Villalobos, "Popular Insurrection: Desire or Reality?", s. 10.

eylemlerin nedenleri ve amaçları ekonomik boyuttan çoğunlukla bağımsız hale gelmişti. İç savaş boyunca gerilla hareketlerine katılanlar, mücadeleye katılma nedenlerinde ekonomik faktörlere atıfta bulunmamakta, görüşlerinin radikalleşmesindeki sebebin *"devlet terörü"* karşısında içinde bulundukları psikolojik durum olduğunu söylemektedirler.[379] Bu arada göz önünde bulundurulması gereken bir süreç de ordu içinde halkın refahıyla daha ilgili olduğunu öne süren *"vatanseverlik"* iddiasındaki kesimlerin dönem dönem devlet şiddetine karşı çıkarak yönetime müdahil olması ve ordunun kendi içinde de çatışmaya girmesidir. Ancak halkçı unsurlar çoğunlukla egemen olamamış veya kısa süreli olarak iktidar olup güç kaybettiklerinden, hızlıca tasfiye edilmişlerdir.[380]

1950'li ve 1960'lı yıllarda kentlerdeki sendika hareketlerine ve işçi taleplerine kısıtlı özgürlükler verilmesiyle kontrol altında tutulmaya çalışılan radikal, devrimci hareketler, rejimin bu tutumdan vazgeçerek baskıcı hale gelmesiyle 1970'li yıllar ile beraber güçlenmeye başlamıştır. Rejimin tutarsız politikalarının yanı sıra baskıcılığını günden güne arttırması sebebiyle 1960'lı yılların ılımlı ve reformist partileri ve sendikaları bu yıllarda daha radikal yollar ve politikalar benimsemiştir.[381] Bu arada 1960'lı yıllardan itibaren rejim de potansiyel aykırılıkların önüne geçmek için yasa dışı yollara başvurabilecek baskı aygıtları geliştirerek faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Buna karşın El Salvador'un ilk gerilla örgütlenmeleri 1970'li yıllar ile ortaya çıkmıştır. Bir sonraki başlıkta detaylı bir şekilde incelenecek olan FMLN'den bir liderin ifadelerine bakılırsa, El Salvador'da ortaya çıkan silahlı mücadelelerin sebebinin ordunun sivil kesim üzerindeki baskısını kaldırabilmek adına ülkede değişim gerçekleştirebilmek olduğu anlaşılmaktadır.[382] Yani El Salvador'daki iç savaş, otokrasiye dönüşen oligarşiyle ittifak içerisinde olan askerî rejimin oluşturduğu baskının ürünüdür. 1970'li yıllardaki kitlesel hareketler, Başpiskopos Óscar Arnulfo Romero'nun öldürülmesiyle silahlı ve devrimci hareketlere dönüşmüş, 1980'li yılların ortasından itibaren silahlı hareketler, politik mücadeleyle paralel götürülerek kazanımlar elde edilmeye çalışılmıştır. Böylece devrim hareketleri siyasal sistemi

[379] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 51.
[380] Villalobos, "Popular Insurrection: Desire or Reality?", s. 34, 35.
[381] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 77, 78.
[382] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 60, 61.

zayıflatarak müzakere diplomasisinde güç kazanmaya yönelik strateji haline gelmiştir.[383]

4.4.1. Şiddet Yanlısı Örgütlenmeler: FMLN ve Ölüm Mangaları

20. yüzyıl El Salvadoru'nda şiddet yanlısı örgütlü ilk hareketler Farabundo Martí önderliğinde 1932 yılındaki köylü eylemlerinde ortaya çıkmaktadır. Ancak, önceki başlıklarda görüldüğü üzere, dönemin şartları, seferberliklerin kısıtlı imkânları gibi faktörler, hareketlerin rejim karşısında katliam seviyesinde yenilgiye uğratılmasıyla sonuçlanmıştır. 20. yüzyıl başlarındaki birkaç başarısız denemeden sonra Latin Amerika Komünist Partileri genel olarak silahlı hareketlere katılmama ve destek vermeme yönünde bir tutum içerisine girmiştir. PCS'nin de bu krizler içerisindeki durgunluk sürecinde 1960'lı yıllardaki parti lideri Cayetano Carpio, El Salvador siyasal sisteminin mevcut olanaklarıyla değiştirilmesinin mümkün olmadığını anlayarak kırsal bölgelerde örgütlenmeye yönelmiştir. Böylece 1970'li yıllarda hareketlenen solun etkisiyle El Salvador'da örgütlü gerilla hareketleri tekrar yükselişe geçmiştir. Bunlardan ilki uzun halk savaşını benimseyen Carpio'nun 1970 yılında kurduğu *"Farabundo Martí Halk Kurtuluş Güçleri"* (Fuerzas Populares de Liberación Farabundo Martí, FPL) idi. İleride El Salvador Başkanı olan Napoleón Duarte'nin PDC'sinden ayrılan sol eğilimli bir grup, FPL'den ayrılan bir grupla birleşerek 1972 yılında *"Devrimci Halk Ordusu"*nu (Ejército Revolucionario del Pueblo, ERP) kurdu. ERP uzun süreli kırsal savaş yerine kent şiddeti ve ayaklanmalarıyla iktidarı kazanmanın mümkün olduğunu düşünüyordu. ERP içinde askerî mücadelenin, politik mücadeleden daha önemli olduğu üzerine çıkan anlaşmazlıklar sonrasında örgüt liderlerinden Raque Dalton'un öldürülmesinin ardından, 1975 yılından sonra ERP'den ayrılan üçüncü bir grup olarak *"Ulusal Direniş"* (Resistencia Nacional, RN) ve onun silahlı kolu olan *"Ulusal Direniş Silahlı Kuvvetleri"* (Fuerzas Armadas de la Resistencia Nacional, FARN) ortaya çıktı.[384] Bu ortamda ortaya çıkan bir grup daha bölgesel olarak hareket eden PRTC-S idi. 1970'li yılların sonuna doğru ise PCS, Sovyet anlayışından koparak devrimci şiddeti

[383] Montgomery, **Revolution in El Salvador...**, s. 102, 103.
[384] Önderer, **Farabundo Martí...**, s. 30; Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 77; Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 185.

benimsedi ve silahlı bir kolu olarak *"Silahlı Kurtuluş Güçleri"*ni Fuerzas Armadas de Liberación, FAL) örgütledi.[385] Ancak El Salvador'daki hareketlerin önemli bir eksiği tek bir çatı altında toplanamayışlarıydı. Gerilla liderleri arasındaki görüş ve taktiksel farklılıklar sürekli olarak parçalanmalara yol açmaktaydı. Önceki satırlar özetlenecek olursa PCS'den ayrılan Cayetano Carpio, FPL'yi kurmuştu. FPL içinden bir grup ERP'yi örgütledi. ERP'de tartışmalar sonucunda da bir grup RN ve onun silahlı kanadı olan FARN'ı kurdu. Hareketlerin bu kadar bölünmesi şüphesiz silah, mühimmat ve iletişim eksikliği oluşturmaktaydı.[386] Öte yandan stratejik ve ideolojik olarak da yaklaşım farklılıkları mevcuttu. FPL stratejisini Vietnam savaşı üzerinden oluşturmaktaydı. İç savaşın uzatılması sağlanırsa politik baskılar ve yetersizlikler sonrası silahlı aygıtlar geri çekilebilir ve gerilla kuvvetleri taarruza geçerek iktidarı devirebilirdi. Dolayısıyla savaşın uzatılabilmesi için altyapı oluşturulmalı, kırsalda ve köylerde örgütlenilmeli, destek grupları sağlanmalı ve ikili iktidarın oluşturulabilmesi için bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıydı. ERP ise Küba ve Nikaragua'dan etkilenmekteydi. Zayıf olan hükümete halkın isyan etmeye hazır olduğunu, bu doğrultuda hızlı bir askerî operasyonla tüm halkın ayaklanarak iktidarın devrileceğini öne sürmekteydi. RN ve FARN ise askerî eylemlerin ikincil olduğunu belirterek, önce örgütlenmelerle halk ayaklanmalarının sağlanması gerektiğini ve bu sayede de rejimin yönetemez hale getirilmesi gerektiğini savunuyordu. Böylece askerî eylemler ikincil bir kuvvet olarak bu halk örgütlenmelerini destekleyerek etkili olabilirdi. Yani politik örgütlenmeyle sağlanacak topyekûn ayaklanmanın, askerî eylemden daha öncül olduğunu savunmaktaydı.[387]

1975 yılının bir diğer yeni örgütlenmesi de El Salvador Üniversitesi'nin eski rektörü ve aynı zamanda 1960 yılındaki cunta yönetiminde üye olarak bulunan Fabio Castillo Figueroa'nın başlattığı PRTC-S idi. Orta Amerika'dan gelen bir grup

---

[385] José Angel Moroni Bracamonte, David E. Spencer, **Strategy and Tactics of the Salvadoran FMLN Guerrillas: Last Battle of the Cold War, Blueprint for Future Conflicts**, Westport, Praeger, 1995, s. 1-3.

[386] Enrique A. Baloyra, **El Salvador in Transition**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1982, s. 160-164; Evans, "Revolutionary Movements in Central America...", s. 174; Dunkerley, **The Long War...**, s. 90-97.

[387] Moroni Bracamonte, Spencer, **Strategy and Tactics of the Salvadoran FMLN Guerrillas...**, s. 13-15; Baloyra, **El Salvador in Transition**, s. 160-164; Evans, "Revolutionary Movements in Central America...", s. 174; Dunkerley, **The Long War...**, s. 90-97.

devrimciyle şekillenen ve özellikle El Salvador ve Honduras'ta örgütlenen PRTC ilk kongresini 1976 yılında gerçekleştirdi. Örgüt Che Guevara'nın çizgisinde tüm Orta Amerika'da bir devrimi hedefliyordu. Dolayısıyla öğrenci hareketleri ve sendikalardan ilgi görerek, büyümeyi başardı.[388] Küba'nın ilk etkisinin yanı sıra özellikle Nikaragua'nın ardından çevre Orta Amerika ülkelerindeki örgütlenmelerde politik değişimler yaşandı. Sovyet yanlısı PCS, 1980 yılındaki kongresinde şiddet içeren devrimci mücadeleye onay verdi[389]. Bu PCS için çok önemli bir kırılmayı ifade ediyordu. Zira henüz 1970'li yıllarda PCS lideri Schafik Hándal silahlı mücadeleye karşı çıkmaktaydı. PCS de bu doğrultuda silahlı mücadeleye ve terörizme karşı çıkarak, barışçıl politikalardan yana bir tavır göstermiş, birkaç başkanlık ve yasama seçimine katılmıştı[390]. Ancak 1980 yılı ortaları ile beraber Schafik Hándal, Sovyetler'den ve Doğu Avrupa ülkelerinden silah temin etmek üzere ziyaretlerde bulundu. Bu fikir değişikliğinde çevresel faktörler elbette bulunmaktaydı. Zira PCS gibi *"anti-emperyalist"* mücadele içerisindeki hareketler şiddete başvurmadıkları takdirde, karşılarındaki radikal rakipleri, bir diğer deyişle siyasal sistemin tüm baskı aygıtları tarafından şiddetli bir şekilde tasfiye edileceklerdi. Ancak bu gelişmelerin yanı sıra altı çizilmesi gereken bir husus, Sovyetler'in ve Küba'nın El Salvador'daki iç savaşa birinci elden sebep olmadığıdır. Gerilla hareketini destekleyerek şiddetin artmasında payları olduğu öne sürülebilecek olsa da Sovyetler'in desteklediği ve Küba'nın koordine ettiği silah yardımında ne tek kaynak ne de en önemli kaynak durumundaydılar. Ülke içindeki silah kaçakçıları, eski askerler, asker kaçakları, karaborsa gibi unsurlar da önemli kaynaklardandı.[391] FMLN'nin ideolojik eğilimine rağmen, yöneticilerinden Profesör Roberto Cañas López de Sovyetler Birliği'nin veya genel olarak sosyalist bloğun FMLN'ye sadece motivasyon ve perspektif açısından katkısı olduğunu, dolayısıyla bu bölgelerden FMLN'ye hiçbir zaman ciddi finansal destek gelmediğini vurgulamaktadır. Kaldı ki FMLN'nin Sovyet ve Çin yönünde bir

[388] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 52.
[389] Silahlı mücadele kararları ilk defa 1977 yılında ortaya çıksa da uygulamaya dökülmesi 2 yılı bulmuştu. Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 89, 90.
[390] Parti yasal olarak faaliyet göstermediği için seçimlere doğrudan değil dolaylı katılım sağlayabiliyordu. Brönner, Gross Hg., **a.g.e.**, s. 88.
[391] Valenta, Valenta, "Soviet Strategies...", s. 118-120.

çizgisi de bulunmamaktaydı. Bu açıdan Cañas López, FMLN'nin halkın bağımsızlığı ve özgürlüğü yolunda bir mücadelesi olduğunun altını çizmektedir.[392]

Kitlelerin neden toplumsal harekete katıldığı konusunda Hándal'ın görüşleri de şiddetin açığa çıkmasının nedenleri bakımından aydınlatıcı ve destekleyicidir. Hándal'a göre kitleler elbette birtakım motivasyonlarla hareketlere yönelmekteydi ancak bu motivasyonları ekonomik sorunlara indirgemek yanlıştır. En geniş hareketler politik motivasyonlardan doğmaktadır ve örgütsüz kesimlere bile ulaşır. Kitleler için yaşamsal olan esas motivasyonlar toprak reformu, demokrasi sorunu ve bağımsızlık sorunudur. Bunlar yaşam standartları ve özgürlüklerle ilgilidir. Bu motivasyonları baz alarak devrimci hareketler kitleleri teşvik edebilir hatta onları radikalleştirebilir. Kısa bir sürede mücadele doğal bir meşru müdafaaya ve rejim kuvvetleriyle çatışmaya dönüşebilir. Benzer şekilde El Salvador hareketleri; oturma eylemleri, kilise işgalleri ve sokaklardaki protestolardan, sivil itaatsizliğe ve nihai olarak silahlı bir meşru müdafaa biçimine geçmiştir.[393] Ayrıca Hándal'ın bu açıklamalarından toprak reformunun ekonomik değil, özgürlük ve bağımsızlıklarla eş değer politik bir motivasyon olduğu anlaşılmaktadır. Zaten FMLN içinde yer alan gerillaların genel düşüncesinde ekonomik problemler değil baskı yer almaktadır. Bu doğrultuda silahlı mücadele *"son çare"* olarak görülmüştür. Zira ülkenin değiştirilmesi için başka bir yol olsaydı, silahlı yöntem tercih edilmezdi.[394] Örneğin 1972 yılında ERP'ye katılıp sonraları FMLN yönetimine kadar gelen Juan Ramón Medrano harekete katılmasını şöyle gerekçelendiriyordu:

> *"Ben 1972'de örgüte Marksist-Leninist konumlara sahip olduğum için değil, ülke son derece militaristleşmiş, baskıcı ve anti-demokratik olduğu ve sosyal adalet olmadığı için girdim. İş yoktu; ülke bir avuç insanın elindeydi ve seçim hileleri ve askerler engellediği için politik ifade alanları mevcut değildi."*[395]

FMLN'nin üye profiline de bakıldığında genel olarak 1960'lı yılların toplumsal mücadeleci akımından gelen öğrenci ve öğretmen hareketlerinin liderleri görülmektedir. Ayrıca Latin Amerika'da etkili bir yönelim haline gelen Kurtuluş

[392] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 117.
[393] Harnecker, **Vanguardia Y Crisis Actual**, s. 43, 44.
[394] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 139, 140.
[395] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 158.

Teolojisi'ni savunan kilise ve Hristiyan grupların toplumsal adaletsizliğe karşı yürüttüğü mücadele, devrimci grupları da etkilemiştir. 1970'li yıllarda köylülerin bilinçlendirilmesi ve örgütlenmesi için köylü birlikleri ve konfederasyonları kurulmakta ve daha iyi çalışma şartları, adil ücretler, kadın işçilere saygı gösterilmesi gibi konular gündeme gelmekteydi. Ayrıca öğretmenler, öğretmenliğin bağımsız hale gelmesi, grev ve sendika hakkına kavuşulması; öğrenciler de eğitim ve eğitim kurumlarının demokratik hale getirilmesi için seslerini yükseltmekteydiler.[396] Öte yandan sınıfsal olarak bakıldığında Schafik Hándal'a göre iç savaştaki devrimci güçler endüstri ve hizmet sektörü işçilerinden daha çok köylü ve tarım işçilerinden oluşmaktaydı. Ayrıca öğretmen, öğrenci, şirket veya devlet memurları, din görevlileri, akademisyenler, teknikerler ve küçük-orta tüccarlar tarafından da destek gelmekteydi.[397] Bu şekilde temellenen halk örgütlenmelerinin etkisinde 1970'li yılların sonuna gelindiğinde kitlesel hareketler için öncü bir koalisyon örgüte ihtiyaç olduğu anlaşılmıştı. Dolayısıyla görüş farklılıklarına rağmen El Salvador'daki koşulların gerektirdiği üzere FPL, ERP, PCS ve FAL, RN ve FARN ile PRTC-S birleşerek çatı bir örgüt olan FMLN'yi kurdu.[398] 1980 yılının Ekim ayında gerçekleşen bu birleşmenin önemli bir motivasyonu FSLN'nin Nikaragua'da başarılı olduğu devrim süreciydi. El Salvador örgütlerinin sloganı *"Nikaragua zafer kazandıysa, El Salvador da kazanacak"* şeklinde netleşti ve eylemler artış gösterdi.[399] FMLN içinde özellikle ERP ile PRTC-S etkinlik gösterirken, PCS ve FAL'ın lideri olan Schafik Hándal aynı zamanda FMLN'nin de genel koordinatörlüğünü üstlenmişti.[400] FMLN'nin farklı fraksiyonlardaki örgütlerden oluşması elbette geniş bir koalisyon olmasına neden oldu. Dolayısıyla kendini komünist, Marksist, Leninist ve diktatörlüğe karşı olan yurtseverler tarafından oluşturulan politik/askerî bir cephe olarak tanımlamaktaydılar. Ayrıca politik kanatta reformist bir cephe sağlayabilmek için

[396] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 24, 25.
[397] Çangatin, **a.g.e.**, s. 143, 144.
[398] Luciak, **After the Revolution...**, s. 3; Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 74; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 30; Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 113.
[399] Brian Loveman, Thomas M. Davies (ed.), "El Salvador", **Guerrilla Warfare**, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, s. 407; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 119, 120.
[400] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 21, 22; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 84; Esasen FMLN'de genel sekreterlik ya da koordinatörlük olmadığı, kolektif bir yönetim anlayışıyla yürütüldüğü belirtilmektedir. Ancak teknik sebeplerle askerî konumlarda bu uygulanamamaktadır. Harnecker, **Vanguardia Y Crisis Actual**, s. 95, 96.

sosyal demokrat ve Hristiyan Partiler ağırlıklı *"Demokratik Devrimci Cephe"* (Frente Democrático Revolucionario, FDR) ile de ittifak kurularak FMLN-FDR birlikteliği sağlandı.[401] İlk bölümde bahsedildiği üzere gerillanın temel dayanağı halkın kendisidir. Bu doğrultuda FMLN de kendini halka dayandırıyordu. FMLN'nin varlığı halkın sempatisiyle paraleldi ve demokrasinin olduğu yerlerde gerillanın olması da zorlaşan bir durumdu.[402]

FDR'nin 1980 yılında kabul edilen ve FMLN tarafından da desteklenen programına bakıldığında ise özellikle ABD karşıtlığı kendini göstermektedir. Programa göre, ABD tarafından desteklenen *"gerici-askerî diktatörlüğün yıkılması"* El Salvador devriminin ilk göreviydi. Böylece diktatörlüğe ait politik-askerî aygıt parçalanarak, halkın önderliğinde devrimci-demokratik güçler kurulacak ve demokratik hak ve özgürlükler bütün halk için güvence altına alınacaktı.[403] Bununla örtüşen bir şekilde Cayetano Carpio ile yapılan bir röportajda ülkede başlayan devrim hareketlerinin temelinde halkın kendisi olduğu ve neden silahlı mücadelenin tercih edildiği şu şekilde özetleniyordu:

> *"Hiçbir ülkenin savaşın acılarını seçmediğini anlamak önemlidir. Halkımız son derece sabırlı davrandı. Halk kesimleri yıllarca taleplerini dile getirmek için mümkün olan tüm yasal kaynakları aradı ve kullanmaya çalıştı. İlk olarak, işçilerin yaşam koşullarını yasal bir çerçevede iyileştirebilmeleri için sendikaların tanınması, toplu sözleşme ve çalışma mevzuatı için yıllarca mücadele ettiler. Hükümet sonunda, işçilerin baskısıyla sendikalara bu zaferi vermek zorunda kaldı. Ancak iş kanunu hep aleyhimize kullanıldığı için ona güvenmek imkânsız hale geldi. Örneğin grevler sırasında, müzakereler için belirlenen 30 günlük bekleme süresini kullanmaya çalışırdık. Ancak genellikle 30 günün sonunda sendika liderliğini ortadan kaldırdılar ve grev oylamasını imzalayan herkesi hapse attılar. (...) El Salvador'daki halk hareketi kırk yıldan fazla bir süre yasal hakların uygulanması için mücadele etti, seçimlere katıldı ve belediye başkanlarını ve milletvekillerini seçmeye çalıştı. Devletin ezici yumruğu tüm bu olasılıkları yok etti. Açıkta çalışmaya çalışan çok sayıda sendika liderimiz hapsedildi ve vahşice işkence gördü. Ben dahil birçok kişi birden fazla kez sürgüne gönderildik. Salvador diktatörlükleri, yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışanlara tüm yasal kanalları kapattı. El Salvador halkı nihayet 40 yılı aşkın bir süredir dönüp durduklarını fark etti. Hükümetin sunduğu yasal kanallara güvendiler, ancak yavaş yavaş haklarının yalnızca kâğıt üzerinde var olduğunu anladılar. İnsanlar yavaş yavaş kendilerini silahlanmak zorunda buldular."*[404]

---

[401] Moroni Bracamonte, Spencer, **Strategy and Tactics of the Salvadoran FMLN Guerrillas...**, s. 6; Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 74, 75.
[402] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 169, 170.
[403] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 14-16.
[404] Cayetano Carpio, Comandante Benedicto, Wheelock, **Listen, Compañero...**, s. 16, 17.

Birinci bölümde aktarıldığı üzere iç savaş en az iki taraflı bir olgudur. Teori ve uygulamada incelendiğinde tarafların bilhassa Orta Amerika söz konusu olduğunda Guatemala ve Nikaragua örneklerinde de görüldüğü üzere, genellikle devlet güçleri ve devlet karşısında konumlanan devlet dışı güçler olduğu aşikârdır. Devlet güçlerinin kapsamında devletin meşru şiddet kullanımı tekelinden doğan kolluk kuvvetlerinin yanı sıra devlet tarafından desteklenerek veya bizzat devlet tarafından örgütlenerek yasa dışı faaliyetler yürüten paramiliter örgütler El Salvador'da da yoğun bir şekilde kendini göstermiştir. Ülkede Nikaragua benzeri bir Ulusal Muhafız teşkilatlanması görülse de El Salvador muhafızları ağırlıklı olarak kırsal kesimlerde askeriyeye bağlı bir jandarma niteliğinde, asayişten sorumlu olmuştur. Ülkedeki şiddette payı olmasına karşın özellikle 1980-1991 yılları arasında cereyan eden suikast ve toplu katliamlar çoğunlukla paramiliter olarak oluşturulan ölüm mangası örgütlerinden kaynaklanmıştır. Ayrıca Ulusal Muhafız üyeleri de bu örgütlenmelerin içinde yer almış veya özel koruma ve *"kiralık katil"* olarak şahıslara hizmet vermiştir.[405] Çeşitli dönemlerde bu örgütler tasfiye edilse de eski üyeleri yeni paramiliter örgütlerden devam etmiş veya bağımsız bir şekilde suç işlemeye yönelmişlerdir. 1960'lı yıllarla beraber ortaya çıkan silahlı devrimci örgütlere ve ayaklanmalara karşılık El Salvador rejiminin ABD desteğiyle harekete geçirdiği paramiliter oluşumlar ülkede yoğun bir devlet şiddeti uygulamaya başlamıştır. Kısaltmasından da anlaşılacağı üzere *"düzeni"* ifade eden ilk örgütlenmelerden biri olan ORDEN, 1970'li yıllarda insan hakları ihlalleri konusunda başı çeken örgütlerden biri olmuş ve orduyla bağlantı içerisinde olması örgüt faaliyetlerinin soruşturulmadığı bir noktaya taşınmasını sağlamıştır.[406] 1964-1965 yıllarında etkin bir şekilde örgütlenen ORDEN ilk olarak fakir köylülere yardım sağlayarak üye toplamaya başlamıştır. Örgüt ile ilişkili olan üyeler ve yakınları devlet imkânlarından daha kolay yararlandığından, köylüler için cazibe merkezi haline gelmişti. Buna karşılık olarak örgüt üyeleri yaşadıkları köyleri denetleyerek raporluyordu ve isyancı olarak nitelendirilen gruplar ortadan kaldırılıyordu. Dolayısıyla 1970'li yıllarda örgüt kırsalda yerleşik iş birlikçi ağı kurarak yaklaşık

[405] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 132-134.
[406] Önderer, **Farabundo Martí...**, s. 31; The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 134.

10.000 kişilik büyük bir istihbarat düzeni sağlamıştı.[407] ORDEN'in bu denli geniş bir ağa sahip olabilmesinin bir sebebi, kurulduğu yıllarda köylülerin bir örgütlenme arayışında olmalarıydı. Kendi halk örgütlerine sahip olmak isteyen köylüler, bir süreliğine ORDEN'in bu yönde bir örgütlenme olduğunu düşündüler. Bir süre sonra ORDEN içindeki bazı üyeler *"ORDEN'in zenginlerin çıkarlarını temsil ettiğini ve köylerine nifak tohumları ekmeye geldiğini"* anlayarak ayrılmışlardı. Örgüt içinde devam edenler ise orduya bilgi akışı sağlamaya başlamışlardı. Ayrıca ORDEN kimlik kartı bulunmayanlar herhangi bir örgütten olsun olmasın öldürülebiliyordu. Bilhassa 1974 yılında *"Tarım İşçileri Sendikası"* kurulunca ORDEN'in şiddeti artış gösterdi. Şüphe üzerine rastgele insanlar bile gözaltına alınıp öldürülebiliyorlardı ve cinayetlerin bir kısmı kişisel sebeplerden olabiliyordu. ORDEN'den ayrılıp sendikaya katılan bir üye bu durumun *"köylü nüfusu daha savaşçı, düşmanla yüzleşmeye daha istekli hale"* getirdiğini vurgulamaktaydı.[408] Bu sayede özellikle PCN rejiminin kırsaldaki paramiliter baskı aygıtı olan ORDEN, 1970'li yıllarda halkı terörize etme konusunda oldukça başarı sağladı. Devlet ile resmî bağı net olmasa da devlet başkanının örgüt başkanı da olduğu bilinen bir gerçeklikti. Rutin işleyişi savunma bakanlığı altında yürütülüyordu ancak açık bir bütçesi, tüzüğü ve hesap verme sorumluluğu bulunmamaktaydı.[409]

ORDEN'in kırsaldaki ağına rağmen 1970'li yıllarda artan gerilla hareketlerine karşı kolluk kuvvetlerinin kentlerde yetersiz kalışı ortaya küçük ve büyük çaplarda yeni paramiliter örgütleri çıkarmaktaydı. Bunlardan, faaliyetleriyle adını duyuranlardan biri 1975 yılında *"tüm komünistleri ve iş birlikçilerini"* yok etme vaadiyle kurulan *"Anti-Komünist Kurtuluş için Silahlı Kuvvetler-Tasfiye Savaşı"* (Fuerzas Armadas de Liberación Anticomunista-Guerra de Eliminación, FALANGE) idi. Kurulur kurulmaz 38 suikast gerçekleştirerek rejim şiddetinin bir aracı haline gelen FALANGE ertesi yıl *"Beyaz Savaşçılar Birliği"* (Unión Guerrera Blanca, UGB) adına geçiş yaptı. UGB böylece ordunun görev dışı subayları ve gönüllü kanunsuzlar ile

[407] Geçici katılımlar ile örgütün 60.000-100.000 kişilik bir sayıya ulaştığı tahmin edilmekteydi. Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 74; Dunkerley, **The Long War...**, s. 75, 76.
[408] Pearce, **Promised Land...**, s. 147, 148.
[409] Dunkerley, **The Long War...**, s. 75, 76.

çalışarak resmî hiyerarşinin dışında suikastlarına devam etti.[410] Ayrıca 1981 yılında ABD danışmanları tarafından kurularak, bu paramiliter örgütlerle beraber ve benzer stratejiyle çalışan *"Atlas Taburu"* da (Atlácatl Battalion) sivilleri ayırt etmeden yakma, yıkma, yok etme operasyonları düzenleyen bir yapılanmaydı ve 1980 yılında yaşanan birçok katliamdan Atlas Taburu sorumlu tutuldu.[411] Siyasal sistem açısından dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ortaya çıkan tüm bu paramiliter organizasyonlar aracılığıyla ordunun kontrolden çıkmaya başlaması ve gayriresmî bir şekilde ve kayıt dışı olarak hesap vermeden ve özerk olarak faaliyet göstermeye başlamasıdır. 20. yüzyıl başlarında ordu-oligarşi koalisyonu üzerinden kurumsallaşan El Salvador siyasal sistemi, oligarşinin geniş halk kesimlerini göz ardı etmesinin ürettiği toplumsal hareketler karşısında, ordunun bağımsız olarak hareket etmesine yol açmıştır.

4.4.2. Kurtuluş Teolojisi'nin Etkileri ve Kilisenin Konumu

El Salvador Kilisesi'nin değişimi Medellín konferansından kısa bir süre sonra başladı. Kurtuluş Teolojisi'nin etkileri yayılmaya başlamışken, 1970 yılında El Salvador'da tarım reformu konusundaki süreç kilise ve rejimi karşı karşıya getiren olayların ilki oldu ve kilisenin rejim karşıtı konuma sürüklenmesini hızlandırdı. 1970 yılı Ocak ayında hükümet tarım reformu kongresini toplayarak, hükümet dışı grupları, işçi ve iş dünyası gruplarını davet etti. Kiliseyi temsil etmesi için aralarında Peder José Inocencio Alas'ın da bulunduğu ilerici bir grup rahip kongreye katılması için görevlendirildi. José Inocencio tarım reformunu ciddi bir şekilde savunduğu sunumunu yaptıktan sonra ulusal saray önünde sivil giyimli adamlar tarafından kaçırıldı. Olayın duyulması üzerine kilise ve başpiskoposluk harekete geçerek hükümet ile irtibat kurdu ve José Inocencio'nun serbest bırakılmasını isteyerek protestolar başlattı. Başpiskoposluğa ait radyodan José Inocencio'nun kaçırıldığına dair haberler geçilerek halk bilgilendirildi ve kamuoyu oluşturulmaya çalışıldı. Nihayet bir süre sonra José Inocencio dövülmüş ve uyuşturulmuş bir şekilde San

[410] Dunkerley, **a.g.e.**, s. 103, 104; Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador..."
[411] Mazzei, **Death Squads or Self-Defense Forces?..**, s. 176, 195; İlerleyen başlıklarda komisyon raporlarına geçen bu katliamlardan bazılarına değinilecektir. Bkz.: The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope..."

Salvador'un güneyindeki dağlarda bir uçurumun kenarında çıplak ama sağ olarak bulundu. Bu yaşananlar rejimin kiliseye yönelik doğrudan ilk *"operasyonu"* oldu[412] ancak şüphesiz gelecekte yaşanacaklar için de *"haberci"* niteliğindeydi.

İlk dönemlerde bir grup rahip Kurtuluş Teolojisi'nin yeni öğretileri doğrultusunda 1972-1973 yılları süresince San Salvador'un kırsal bir bölgesi olan Aguilares bölgesinde yoksullar arasında teolojiyi yayma çalışmalarına başladılar. Köylülerin arasında yaşayıp *"Tanrı'nın planına göre, ezenin ve ezilenin olmadığı yeni bir dünya inşa etmeye kararlı erkek ve kız kardeşlerden oluşan bir topluluk"* olduklarını hissettirerek, yaşamlarını *"Mısır'da Firavun döneminde köle olan ve kolektif eylem yoluyla kendilerini özgürleştiren İbraniler"* ile kıyaslıyorlardı.[413] Yaptıkları çalışmalar ile kırsal kesimi eğiten ve örgütleyen rahip gruplar, toplumsal muhalefetin çekim merkezi haline gelmeye başladığından rejim tarafından bertaraf edilmesi gereken bir unsur olmuşlardı. Dolayısıyla hükümet ve ordu güçleri mevzubahis gruplar üzerindeki baskılarını arttırmış ve muhalif din insanlarına işkence, tecavüz ve cinayetlere varacak boyutlarda şiddetler uygulamaya başlamıştı.[414] Ölüm mangaları tarafından dağıtılan bir broşür din görevlilerine yönetilen şiddeti gözler önüne sermekteydi: *"Vatansever olun, bir rahip öldürün."*[415] Artan baskıların yanı sıra dinî değişim, beraberinde politik değişimi getirmekteydi. Yeni öğretiler politik anlamda militanlığı tetiklediği gibi, bilinç ve farkındalıkta artışlar örgütlenmeleri arttırıyordu. Geleneksel dinî yaklaşımın devrimsel hale dönüşmesi, El Salvador'daki bazı Hristiyanları bir gerilla örgütü olan FPL'ye katılmaya sevk etti.[416] 1974 yılında Başkan Arturo Molina'nın ülkeyi demokrasi ve komünizm yanlıları olarak iki gruba ayırması ve komünist grupların temel dayanağının Kurtuluş Teolojisi olduğu yönündeki beyanı ülkede rejim ile kilisenin karşı karşıya geldiği ilk krizlerden biridir. Ancak Kurtuluş Teolojisi takipçileri geri adım atmadan rejim konusundaki tavırlarını sürdürmüşlerdir. Bu doğrultuda 1974-1976 yılları arasında piskoposlar ülkedeki insan hakları ihlallerini ve ekonomik adaletsizliği protesto eden bildiriler yayımlamıştılar.

[412] Montgomery, **Revolution in El Salvador...**, s. 81, 82.
[413] Löwy, **The War of Gods...**, s. 102.
[414] Aydın, "Kapitalizme Buğz Etmek...", s. 366, 367.
[415] John Griffiths, **Flashpoints: The Crisis in Central America**, London, Wayland, 1988, s. 31.
[416] Löwy, **The War of Gods...**, s. 103.

Bilhassa toprak reformuyla ilgili tartışmalar kilise ile toprak sahiplerini karşı karşıya getirmişti. Reformun sonuç vermeyişinin ardından bu çatışmanın tarafları kilise ile rejim olarak değişti. 1970'li yılların ortasından itibaren rejim çok sert bir şekilde hedefine kiliseyi de yerleştirerek şiddet mekanizmalarını yönlendirdi. Bunun ilk örneklerinden biri Katolik Üniversitesi'ne yapılan bombalı saldırıydı. 1977 yılı itibarıyla da birçok rahip tutuklandı ve ülkeden sürüldü, sürülmeyenler ise işkence ve darp gördü. 1977 yılı ortalarından sonra rejimin paramiliter örgütü UGB kilise görevlilerine yönelik saldırılar düzenlemeye ve cinayetler işlemeye başladı.[417]

Kurtuluş Teolojisi, El Salvador'da özellikle Başpiskopos Óscar Arnulfo Romero ile yoğun bir şekilde yankı uyandırdı. Hatta Romero'nun etkisi bölge bazında bile dikkat çekmekteydi. 1977 yılı Şubat ayında başpiskoposluğa yükseldiği dönemde El Salvador rejimi kiliseye yoğun şiddet uygulamaktaydı. Romero göreve geldiğinde dönemin vaziyeti sayılarla ifade edildiğinde, 2 rahip öldürülmüş, 10 rahip sürgüne gönderilmiş, 5 rahip önce işkence görmüş ve ardından sınır dışı edilmiş ve üç rahip de gözaltına alınıp dövülmüştü. Romero bu şiddete sessiz kalmaktansa, muhalefetin önemli bir sesi olmayı tercih etti.[418] Göreve gelişinin hemen akabinde 1977 yılı Mart ayında El Salvador Piskoposlar Konferansı, cinayetleri, işkenceyi, baskıyı, seçim sonrası *"kayıpları"*, oligarşinin kilise ve eski Başpiskopos Luis Chávez'e karşı yürüttüğü kampanyayı ve rahiplerin ülkeden sınır dışı edilmesini protesto eden kısa bir mektup yayımladı.[419] Bu arada 1977 yılı Mart ayında Rahip Rutilio Grande öldürülmüştü. Romero'nun yakın bir arkadaşı olan Grande, 10.000 kişilik bir kasaba olan Aguilares'te organize ettiği topluluk ile politik bilinçlenme sağlamaktaydı. Bu sebeple bölgedeki yüzlerce kişinin ölümüne sebep olacak bir operasyon düzenlendi ve 150 aile kasabadan kovuldu. Bölgedeki kilise yıkılarak ordu karargâhı kuruldu. Bu olay neticesinde Başpiskopos Romero barışçıl hareketlerin sınırlarını anlamakla beraber devrim örgütlenmelerine destek verme aşamasına geçti. Romero piskoposluk radyosunu kullanıp pazar günlerini devletin sebep olduğu şiddetleri duyurmaya ayırarak halkı bilinçlendirmeye yöneldi ve *"sesi olmayanların sesi"* unvanını

[417] Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador...", s. 19-28; Dunkerley, **The Long War...**, s. 108, 109.
[418] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 68.
[419] Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador...", s. 22.

kazandı.[420] Sesini duyurabilmek için her araca başvuran Romero, 1978 yılı Şubat ayında ülkede yükselen şiddeti şöyle anlatmaktaydı:

> *"Şiddetin kökü kurumsallaşmış şiddettir. (...) Daha adil ekonomik ve sosyal yapılar oluşturmak ve şiddet kaynağını ortadan kaldırmak için derin ve acil reformlara ihtiyaç var, çünkü barış yalnızca adaletten gelebilir. (...) Ülkedeki durum, özellikle köylüler ve gecekondu sakinleri arasında içler acısı. (...) Zengin daha da zenginleşiyor, fakir daha da fakirleşiyor."*[421]

Gazetede bu röportajın başlığı *"İki Romero'nun Salvador Savaşı"* olarak verilmişti zira dönemin El Salvador Başkanı Romero'nun kendisi ve çevresi dışındaki her şeyi düşmanlaştırmasıyla ülkedeki iç savaş resmî bir boyuta evrilmişti. Yarı teşbih yarı gerçek olarak bu iç savaşın bir tarafında Başkan Romero diğer tarafında da Başpiskopos Romero yer almaktaydı. Her ne kadar Başpiskopos Romero'nun devrimci şiddeti ve gerilla eylemlerini doğrudan desteklediği söylenemese de kitlesel şiddetin karşısında durmadığı da aşikârdı. Hatta tepkisel nitelikteki meşru müdafaadan oluşan şiddete bazı koşullar altında onay verdiği söylenebilmektedir.[422] Röportajından da anlaşılacağı üzere Başpiskopos ülkedeki şiddetin esas kaynağının kurumsal şiddet yani devlet şiddeti olduğunu vurgulamaktaydı. Bu sürecin bitmesi için devlet şiddetinin engellenmesi ve reformlarla daha adil ekonomik bir sistem oluşturularak El Salvador halkına, insana yakışır bir hayat sunulması gerektiğini söylüyordu. Bu anlayışla paralel olarak 1979 yılı Ağustos ayında Başpiskopos, hükümeti kınayarak yöneticileri istifaya çağırdı.[423] Hiç şüphe yok ki kilisenin ve Romero'nun bu görüşleri ülkedeki örgütlenmelere önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Keza ERP ve FMLN içinde önemli görevlerde bulunan üyelerden Ernesto Zeleyandia, El Salvador'da kilisenin rolünün oldukça büyük olduğunu vurgulamaktadır. Ülkenin kuzey ve doğu bölgelerinde baskı ve yoksulluğa karşı mücadelenin ilk defa kilise tarafından başlatıldığını, FMLN'nin kilisenin başlattığı bu mücadele yolundan ilerleyerek toplumsal kesimleri örgütlediğini belirtmiştir.[424] Ancak El Salvador

---

[420] Fogel, **Revolution in Central America**, s. 175-178.
[421] Alan Riding, "Salvadoran Battle of the Two Romeros", **The New York Times**, 26.02.1978, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1978/02/26/archives/salvadoran-battle-of-the-two-romeros-despite-a-rightwing-campaign-a.html, 20.04.2022.
[422] Óscar Romero, **Voice of the Voiceless: The Four Pastoral Letters and Other Statements**, çev. Michael J. Walsh, Eleventh Printing, New York, Orbis Books, 2000, s. 106-109.
[423] Bakhtiari, "Revolution and the Church...", s. 34, 35.
[424] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 24.

Kilisesi de kendi içinde bölünme yaşamış, Başpiskopos Óscar Romero ve Başpiskopos Yardımcısı Arturo Rivera y Damas, ordunun halk hareketlerine yönelik baskılarını ve rahiplerle, aktivistleri öldürmelerini kınarken, aralarından biri orduda albay rütbesine sahip olan üç piskopos orduyu desteklemiştir.[425] İlerleyen süreçte ülkede ABD destekli devlet terörünün artması sebebiyle, Başpiskopos Romero Salvadorluların silahlanma hakkını defalarca kamu önünde dile getirerek savunmaya başlamıştır.[426] Halkı haberdar etmek ve bilinçlendirmek için başpiskoposluğa ait radyo istasyonundan tüm ülkeye yayın yapılan pazar ayinlerinde rejim veya gerillalar tarafından olduğu fark etmeksizin öldürülen, siyasal şiddete maruz bırakılan kanıtlı vakaları duyuruyordu. Romero'nun bu ayinleri ülkede en fazla dinlenen yayın olmuştu.[427] Zaten FMLN için radyo istasyonları halkın bilgilendirilmesi ve örgütlenmesi adına kilit unsurlardandı. Bu yüzden iki radyo istasyonunun konumu, hükümet tarafından bulunup yok edilmemesi için sürekli olarak değiştiriliyordu.[428] Romero bir radyo ayininde tüm askerlere şiddete son vermeleri üzerine yaptığı çağrı sonrasında paramiliter kuvvetler tarafından öldürüldü. Ne var ki bu suikast ulusal ve uluslararası çapta rejimin baskısı ve şiddetini tüm gerçekliğiyle ortaya koyduğu için Romero sonrası tepkiler daha da büyüdü. Bunu doğrular nitelikte 1960'lı yıllara kadar PCS'nin liderliğini yürüttükten sonra FPL'yi kuran Cayetano Carpio, halk örgütlerine ve silahlı gruplara kilise mensuplarından katılımın çok olduğunu ve Romero suikastının mücadelelerinde sembol bir değeri ve önemi olduğunu vurgulamaktaydı. Kilise mensuplarının El Salvador halkının sosyal adalet konusunda bilinçlenmesinde önemli bir rolleri olduklarını da eklemekteydi.[429] Üç yıldan fazla süren başpiskoposluğu süresince Romero'nun önderliğindeki El Salvador Kilisesi'nin ülke siyasetindeki rolü sürekli olarak artış gösterdi. Aynı zamanda kilisenin, her kesime yönelik yükselen baskı sayesinde halk üzerindeki etkisi de önemli ölçüde çoğalmıştı.[430] Romero'nun ölümü sonrasında başpiskoposluğa yükselen yardımcısı Rivera y Damas, Romero'nun izinden gitmeye devam etti. 1980 yılı Ekim ayında devlet şiddetinin artmasına yönelik,

[425] Löwy, "Marxism and Liberation Theology", s. 26.
[426] Randall, **Sandino's Daughters...**, s. 151; Fogel, **Revolution in Central America**, s. 11-13.
[427] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 68; Montgomery, **Revolution in El Salvador...**, s. 92-97.
[428] Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 75, 76.
[429] Cayetano Carpio, Comandante Benedicto, Wheelock, **Listen, Compañero...**, s. 27.
[430] Montgomery, "The Church in the Salvadoran Revolution", s. 77.

"savunmasız bir sivil nüfusa karşı bir imha ve soykırım savaşı" nitelendirmesinde bulundu.[431] Ayrıca şahsi olarak din görevlilerinden FMLN'ye katılımlar artmakla beraber, rahipler ve rahibeler FMLN kontrolündeki bölgelere ağırlık vererek öğretilerini buralarda devam ettirdi. Öte yandan uluslararası alanda da FMLN adına çalışmalar yaparak birer temsilci haline geldiler.[432] Sonuç itibarıyla hükümetlerden bağımsız olarak El Salvador rejiminin baskıcı politikaları, kilisenin insan hakları savunucusu olarak politik alana geçmesine neden olmuştu. Demokratik örgütlerin bastırılması sonucunda kilise tarihî bir sorumluluğu üstlenerek, devlet aygıtları tarafından gözaltına alınan, işkence gören, kaybolan, öldürülen kişiler konusunda rejimle yüz yüze mücadele edebilecek tek kurum olarak öne çıkmış ve bu amaçla tüm ülkede bir kuvvet haline gelmişti.[433]

4.4.3. İç Savaşta Kadınların Etkisi

Nikaragua'daki sürece benzer şekilde El Salvador'da da kadınlar rejim baskısına karşı direnişte rol alarak toplumsal hareketin içinde yer almışlardır.[434] Öncelikle, El Salvador'daki iç savaş incelendiğinde kadınların Kurtuluş Teolojisi'nden etkilendikleri göze çarpmaktadır. El Salvador'da FMLN'nin bir kolu olan FPL'de gerilla liderliği yapan Katrina'nın Karen Kampwirth ile yaptığı görüşmeden anlaşıldığı üzere Katrina, genç yaşlarında Katolik Kilisesi'ne katılıp Hristiyan topluluklar ile çalışmaya başladıktan sonra rejim tarafından uygulanan yoğun devlet şiddeti ile silahlı harekete katılmaya itilmiştir.[435] El Salvador'da gerilla savaşına katılarak FMLN ve FDR'de üst düzey görevlerde yer alan ve 1976 yılında yakalanarak tutsak edilen Ana Guadalupe Martínez'in anılarından, sivil polis ve muhafızların çalışma yöntemleri, hapishane şartları ve kadınların maruz kaldığı, darp ve elektrikten, tecavüze varan, fiziksel şiddetin boyutu anlaşılmaktadır. Gözaltındaki insanlar oldukça kötü durumdaki koğuşlarda yemek ve sudan mahrum bırakılmakta, zaman zaman çıplak bir şekilde tutulmakta ve hijyen imkânları sunulmamaktadır.

[431] Chomsky, "International Terrorism: Image and Reality", s. 20.
[432] Montgomery, **Revolution in El Salvador...**, s. 145.
[433] Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador...", s. 27.
[434] Çağatay, Scott, "Women and Revolution", s. 382; Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 18.
[435] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 11, 12.

Martínez özellikle kadın tutsaklar karşısında muhafızların en büyük araçlarının cinsel saldırı olduğunu belirtmektedir. Cinsel saldırıların işkenceden öte bir şey olduğunu, sadece bedensel acılardan ibaret değil insanın moralini yok edip, onur, namus, şereflerini kırıp parçalayarak, çözülmelerini hedefleyen insanlık dışı durumlar olduğunu anlatmaktadır. Sorgulamalar kayıt dışı yapılmakta, herhangi bir mahkeme süreci olmamaktadır. Çünkü iktidar ve aygıtları, mahkemelerin gerillalar için bir propaganda aracı olmaktan başka bir işe yaramadığını ve yeterli delil olmadığı için birçok kişinin serbest bırakıldığını düşünmektedir. Bu yüzden kolluk kuvvetleri her türlü yasa dışı yola başvurup, şüpheli gördüğü kişileri yakalayarak tutsak etmekte ve işkence altında sorgulamaktadır. Martínez bu şekilde yakalanıp tutsak edildiği bir an sırasında düşmana karşı koymanın tek yolunun silah olduğunu aklından geçirmiş ve kendi ifadeleriyle devlet terörünü burada öğrendiğini belirtmiştir.[436] Martínez'in anlatıları iktidarın açık bir şekilde beden üzerinde biyopolitik araçlarla şiddet kullanımına örnek teşkil etmektedir. Bu şiddet ve baskı altında bile, Cayetano Carpio kadınların demokratik mücadeleye yoğun düzeyde katılım gösterdiğini, halk örgütlenmelerine katıldıklarını ve gerek üst düzey gerek tabanda olsun çok sayıda kadının BPR'de, sendikalarda, işçi federasyonlarında yer alarak öldüğünü vurgulamaktadır. Bu yüzden Carpio'ya göre hareketler içerisinde kadınların hem politik liderlikleri hem de silahlı mücadelelerde bulunmaları büyük önem taşımıştır.[437] Carpio'yu doğrular nitelikte bazı verilere göre FMLN üyelerinin en az %40'ı kadın olmakla beraber kadınlar, askerî mücadele ve liderlik de dahil olmak üzere, halk örgütlerinin her düzeyinde aktif görev almışlardır. Öte yandan ülkede eylemlere katılan kadınlar sadece işçi ve köylü kadınlar olmamıştır. Tüm toplumsal ve politik yelpazedeki Salvadorlu kadınlar şiddet sarmalının içine girmişlerdir.[438] Gerilla hareketleri bazında incelenecek olursa FMLN içerisindeki kadınlar yemek ve lojistik gibi arka plan görevlerinin yanı sıra radyo operatörlüğünden, sıhhiyeliğe kadar

[436] Ana Guadalupe Martínez, **Las Cárceles Clandestinas De El Salvador**, Sinaloa, Universidad Autónoma de Sinaloa, 1980; Buergenthal, Shelton, **Protecting Human Rights...**, s. 302-304.
[437] Cayetano Carpio, Comandante Benedicto, Wheelock, **Listen, Compañero...**, s. 26, 27.
[438] Fogel, **Revolution in Central America**, s. 222-224.

uzmanlık iş bölümlerinde de yer almışlardır. Özellikle şehirler arası görevlerde *"haberci"* vasfındaki kadınlardan çok ölen olmuştur.[439]

Kadınlar sadece örgütlere katılım göstermemiş ayrıca kendi örgütlerini de kurmuşlardır. Rejim baskısına karşı kadınların örgütlenmesini teşvik eden önemli bir isim Başpiskopos Óscar Romero olmuştur. Akrabaları kaybolan kadınların iletişim kurmasını sağlayan Romero onlara doğrudan *"(...) Bir araya gelin, bir anne komitesi kurun ve mücadelenize başlayın (...)"* şeklinde teşviklerde bulunarak kadın örgütlenmelerinin önünü açmıştır. "*El Salvador Anneleri ve Aileleri Komitesi"* (Comité de Madres y Familiares de El Salvador, COMADRES) tam olarak bu teşvikler sayesinde 1977 yılı sonlarında ortaya çıkmıştır.[440] Ayrıca 1979 yılında kurulan *"Salvadorlu Kadınlar Derneği"* (Asociación de Mujeres de El Salvador, AMES) kadınları iç savaşta harekete geçirmek için motivasyon sağlamayı amaçlamıştır. AMES'in gayretleri ve savaşın kadınların yaşam koşulları üzerindeki etkileriyle birleşmesi birçok kadını siyasi hayata yöneltmiştir. Böylece AMES iki hedef üzerinde yoğunlaşmıştır: Kadınların özgürlüğü ve halkın özgürlüğü. Bu amaçla da BPR'nin önemli bir destekçisi olmuşlardır.[441] 1984 yılıyla birlikte COMADRES, askerî yardıma son verilmesini talep etmek için doğrudan ABD Büyükelçiliği'ne yürüyerek önemli bir hareketlilik sağlamıştır ancak örgütün halk hareketi ve insan hakları mücadelesi üzerindeki etkisi, rejimin kayıtsız kalmamasına yol açarak üyelerine yönelik örgüt ofislerini bombalamaya varan seviyede artan baskıya dönüşmüştür.[442] Bu açıdan El Salvador'da kadınların şiddet yanlısı örgütlere katılmalarının motivasyonları genelde iki temel sebepte toplanabilmektedir. İlk sebep şüphesiz gençlerde de olduğu gibi aile faktörüdür. Ailelerinde zaten örgüt üyesi bireyler bulunan kadınlar; anlatılar, yaşananlar, ölüm veya yaralanma gibi şiddetli psikolojik travmaların ardından örgütlerle bağ kurmuşlardır. İkinci önemli sebep ise toplumsal adalet dürtüsüyle, ordu ve polis güçlerinin baskısının oluşturduğu savuma ve sığınma güdüsüdür.[443] Katılım sebepleri her ne olursa olsun son tahlilde El Salvador kadınları

---

[439] Julie D. Shayne, **The Revolution Question: Feminisms in El Salvador, Chile, and Cuba**, New Brunswick, Rutgers University Press, 2004, s. 36, 37.
[440] Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 72.
[441] Pearce, **Promised Land...**, s. 273-280.
[442] Shayne, **The Revolution Question...**, s. 28-31.
[443] Luciak, **After the Revolution...**, s. 11, 12.

devrim hareketlerinde kitlelerin desteğini genişletmek ve çok kapsamlı koalisyonlar sağlayabilmek için sivil halk ile gerilla hareketleri arasında bağlar gelişmesinde ve hareketlere yönelik kaygıların ve rahatsızlıkların azaltılmasında büyük rol oynamışlardır.[444]

4.4.4. *"La Matanza"*: 1932 Yılı Köylü Ayaklanması

El Salvador'da 20. yüzyıla ait ilk hareketler hızlı bir şekilde krizlerle gelişip, şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. Bu açıdan 1932 yılı El Salvador köylü ayaklanması Dünya Ekonomik Buhranı'nın Orta Amerika'da oluşturduğu etkinin doğrudan görüldüğü önemli yerlerden ve dönemlerden biridir.[445] Ülkede 1928 ve 1931 yılları arasında kahvenin ihracat fiyatları %54 oranında düşüş yaşamış, bu sebeple kahve işçilerinin ücretlerinde de bu oranda veya daha fazla oranlarda düşüşler görülmüştür.[446] Zaten oligarşi ve ordu koalisyonu altında yönetilen El Salvador içinde geniş kesimler yoksulluk hatta açlık seviyesinde bir hayat sürdürmekteydi. 1931 yılında başkanlığa seçilen reformist Arturo Araujo vaat ettiği reformları bu ortamda gerçekleştirmekten epey uzak kaldı. Reform sözleri ya tutulmuyor ya da ordunun yardımıyla olası hareketlenmeler engelleniyordu. Bu süreçte Latin Amerika'da komünizm ve Marksizm yeni filizlenme aşamasındayken ilk silahlı eylemlere yönelik denemeler, iktisadi anlamda gelir adaletsizliğinin, yoksulluğun ve baskının üst düzeyde olduğu bu dönemlerde geldi. Olayların biraz gerisine gidilecek olursa henüz 1910'lu yıllarda örgütlenmeye başlayan matbaacılar, ayakkabı tamircileri, marangozlar gibi zanaatkârlar, demiryolu işçileri ve fırın işçileri arasında huzursuzluk hâkimdi. Bu grupların 1918 yılında oluşturduğu işçi konfederasyonu iş koşullarına yönelik taleplerde bulunmaya başladı. 1922 yılında enflasyonun etkilerine yönelik protestolarda bulunan çoğunluğu kadın birçok insan kolluk kuvvetleri tarafından öldürüldü. 1924 yılında biçim değiştiren işçi federasyonu artan hareketlerin etkisiyle sekiz saatlik çalışma sınırı, asgari ücret anlaşmaları ve politik görüş beyan edebilme

---

[444] Julia D. Shayne, "Gendered Revolutionary Bridges: Women in the Salvadoran Resistance Movement (1979-1992)", **Latin American Perspectives**, C. 26, No: 3, 1999, s. 87.
[445] Konuyla ilgili kapsamlı çalışmalar için bkz: Jeffrey L. Gould, Aldo Lauria-Santiago, **To Rise in Darkness: Revolution, Repression, and Memory in El Salvador, 1920-1932**, Durham, Duke University Press, 2008; Anderson, **Matanza...**
[446] Haggerty, "Historical Setting", s. 14.

özgürlüğü gibi isteklerini yineledi. Kitleleri soğutmak için bazı yasalar yürürlüğe girse de bunlar kırsalda hiç uygulanmadı, kentlerde ise çok sınırlı etkileri oldu. Dolayısıyla artmaya devam eden kitleselliği yönlendirmek için 1925 yılında PCS kuruldu. Uzun bir süre varlığını hissettiremeyen parti Dünya Ekonomik Buhranı ile bir anda ivme kazandı ve 1930 yılına kadar hızlıca gelişti. İşçi federasyonunu bünyesine katan PCS, 1 Mayıs 1930 günü 80.000 kişiyle gösteri yaptı. Dönemin Başkanı Romero Bosque tüm reformist imajına rağmen gösterileri yasakladı ve işçilerin propaganda amaçlı bildiri basmasını ve dağıtmasını engelledi. Bu esnada, ülkede anti-komünist operasyonlar yoğunlaştığı sırada seçilen Başkan Araujo zaten tükenmiş olan sistemi kurtarmak için denemelerde bulundu ancak hâlihazırda muhalefet halindeki işçi ve köylülere, oligarşi de eklendi. Büyük grevlerin yanı sıra öğrenci protestoları ülkede olağanüstü hâl ilanıyla sonuçlandı. Olayların yatışmaması sebebiyle Savunma Bakanı Hernández Martínez bir darbe gerçekleştirerek Başkan Araujo yönetimine son verdi.[447]

Bu konjonktür esnasında PCS sosyalist bir devrimin gerekliliği ve mümkünlüğü düşüncesiyle harekete geçti. İşçi ve köylü örgütlenmeleriyle iktidarı ele geçirmenin planları yapıldı. Parti belgelerindeki yazışmalara göre El Salvador halkı, toprak sahipleri ve sermaye sahipleri tarafından yıllardan beri ezilmekte, işçiler ve köylüler sefalet içerisinde bırakılmaktaydı. Ekonomik sorunların yanı sıra politik ve askerî baskılar da halkın hak mücadelesini engellemekteydi. Bu sebeple tüm ezilenler isyana katılmalı ve ordunun içindeki ılımlı kesimler de koalisyona çekilmeliydi.[448] Ancak, 1932 yılı ayaklanmasının uzun bir süre komünist bir provokasyonun ürünü olduğu yaygın kanı olsa da, aslında 22 Ocak 1932 tarihinde başlayacak olan ayaklanmaların temelinde doğrudan PCS ve kurucularından Farabundo Martí bulunmamaktaydı. Ayrıca PCS'nin Sovyetler ile çeşitli bağlantıları olsa da, Sovyet tarafının bu ayaklanmada rolü veya desteği olduğuna dair veriler de güçlü değildi.[449] Olaylar tarihin akışında filizlenerek şekillenmişti. Martínez'in 1931 yılının Aralık

[447] Dunkerley, **The Long War...**, s. 19-23; Zamosc, "Class Conflict in an Export Economy...", s. 69-71; Anderson, **Matanza...**, s. 42-50.
[448] Michael Löwy, **El Marxismo En América Latina**, Santiago de Chile, LOM, 2007, s. 127-134.
[449] Paszyn, **The Soviet Attitude to Political...**, s. 15, 16; Zamosc, "Class Conflict in an Export Economy...", s. 56, 57.

ayında yönetimi devraldıktan kısa bir süre sonra Ocak ayı başında ivedi bir şekilde belediye ve meclis seçimlerinin düzenleneceğini açıklaması PCS içinde tartışmalara yol açtı. Farklı görüşler bulunmasına rağmen Farabundo Martí öne çıkarak seçimlere katılma kararı alındı. Seçimler vasıtasıyla kitlelerle daha yakın ilişkiler kurulabileceği ve genel grevin örgütlenebileceği hesaplanmaktaydı. Ancak sıkı güvenlik önlemleri ve sansürlerin gölgesinde 10 Ocak günü gerçekleştirilen seçimlerin ilk turunda PCS önemli başarılar elde etse de, rejim bunlara izin vermedi. Bu durum yerelde köylülerin isyana yönelmesine neden oldu.[450] Olaylar üzerine zaten rejimin devrilmesinden yana olan PCS, silahlı ayaklanmayı organize etmeye çalışarak ilk etapta eylem gününü 16 Ocak olarak belirledi. Ardından nihai olarak 22 Ocak'a bırakıldı. Fakat rejimin 18 Ocak günü planları öğrenmesi üzerine birçok yerel lider vuruldu, Martí ise tutuklandı. Bu şartlarda başlayan ayaklanmalarda bazı kasabalar ele geçirilse de Martínez'in sert şiddetiyle karşılaştı. Rejim, planlardan haberdar olduğu için hazırlıklıydı, ayaklanma ise lidersiz ve desteksiz kalmıştı. Eylemler kısa sürede baskılandı ve ardından sistemli bir yok etme sürecine evrildi. PCS'nin birçok üyesi yakalanıp infaz edilerek, örgüt yok edildi. Hatta tüm sola yönelik idamlar yürütüldü. Kırsalda da kitlesel düzeyde katliamlar gerçekleştirildi. Hiçbir yargılama süreci olmadan tahminlere göre 30.000 kişi toplu bir şekilde devlet güçleri tarafından öldürüldü.[451] Bir süre sonra bölgeyi ziyarete gelen bir PCS üyesinin tanıklık ettiklerine göre toplu tutuklamaların ardından hapishaneler gece boşaltılıp tüm mahkûmlar Sonsonate şehrinin etrafına götürülmüş ve toplu infaza başlanmıştı. İnfaz edilenler sokakta açık bir şekilde bırakıldı. Köyler ve tarım alanları yakıldı, insanlar günlerce asılı vaziyette bırakıldı. Olağanüstü hâl kararnameleri yürürlüğe girdi. *"Şüpheli"* kişiler kadın, çocuk, yaşlı ayırt etmeksizin infaz edildi.[452] Devlet güçleri, ayaklanmaları tüm baskı aygıtlarını kullanarak yok ederken, politik alan da daraltıldı. Tüm siyasi partiler, işçi sendikaları ve köylü örgütleri yasaklandı.[453] Hatta yerlilerin ayaklanmaya katılımları sebebiyle yerlilere

[450] Dunkerley, **The Long War...**, s. 25-31; Zamosc, "Class Conflict in an Export Economy...", s. 56, 57; Anderson, **Matanza...**, s. 122.
[451] Dunkerley, **The Long War...**, s. 25-31; Zamosc, "Class Conflict in an Export Economy...", s. 56, 57; Anderson, **Matanza...**, s. 124-132; Gould, Lauria-Santiago, **To Rise in Darkness...**, s. 170-208.
[452] Gould, Lauria-Santiago, **To Rise in Darkness...**, s. 209-239; RGASPI, 495: 114: 4, 61'den aktaran, Ching, **Authoritarian El Salvador...**, s. 291, 423.
[453] Paszyn, **The Soviet Attitude to Political...**, s. 15, 16.

yönelik baskılar da arttırıldı.[454] James Petras 1932 yılındaki olaylar karşısında Martínez yönetimindeki El Salvador'un tutumunu ülkedeki devlet terörünün başlangıcı olarak yorumlamaktadır.[455] Bu yorumla paralel bir ölçüde Erik Ching'e göre 1932 yılı ayaklanmasının tarihsel süreci, El Salvador'da 1970 ve 1980'li yıllardaki diğer devrimci ayaklanmalarla doğası ve temelleri bakımından benzerlikler taşımaktadır.[456] Dolayısıyla El Salvador'daki FMLN'nin üstlendiği sistem karşıtı hareketi La Matanza'ya kadar bağlamak mümkündür.[457] Ancak öncesinde, ülkede sistem karşıtı toplumsal hareketler neredeyse 40 yıllık bir sessizliğe girmekteydi.

4.4.5. 1944 Genel Grevi ve 1948 Devrimi

1931 yılında Araujo'yu darbeyle devirerek yönetime el koyan Martínez 1 ay sonra La Matanza vakasını gerçekleştirip, bu sayede ülkede her türlü *"uygunsuz"* muhalefeti ve toplumsal hareketi sindirerek 10 yıldan fazla sürecek olan iktidarının temellerini atmıştı. Fakat Dünya Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkileriyle ülkedeki memnuniyetsizlik günden güne artmaktaydı. Öte yandan Martínez'in savaş sırasındaki tutarsız politikaları ordunun bazı kesimlerinde ve halk nazarında olumsuz karşılanmaktaydı. İktidarı boyunca siyasal ve toplumsal hayatı baskı altına alarak muhalif oluşumları sistem dışında bıraktı. Bu durum hem toplumsal sorunların göz ardı edilmesine neden oluyor hem de muhalefeti sistem dışında mücadele etmeye sevk ediyordu. 1944 yılı seçimleri yaklaşırken Nisan ayında orta sınıf, alt düzey subaylar ve bazı bölgelerde silahlanan sivillerin desteğiyle oluşturulan darbe amaçlı ayaklanma, ülke çapında yine onlarca kişinin ölümüne neden olan iki günlük çatışmalar sonucunda bastırılmıştı. Darbenin püskürtülmesi Martínez'e yeterli olmamış, olayda rolü olan kişilerin idamını istemişti. 1932 olaylarının gölgesi halen ülke üzerindeyken, idam kararı ülkedeki infialin büyümesine, grevlerin sürdürülmesine ve üniversite öğrencilerinin direnişe devam etmesine neden oldu. Dükkânlar ve kamu daireleri kapandı. Ordu içerisinde bazı subaylar şahsi çıkarlarını ülke çıkarları üzerinde tutan başkanı dolaylı yoldan kınayan bir bildiri yayımladı.

[454] Anderson, **Matanza...**, s. 13-37.
[455] James Petras, "The Anatomy of State Terror: Chile, El Salvador and Brazil", **Science & Society**, C. 51, No: 3, 1987, s. 324.
[456] Ching, **Authoritarian El Salvador...**, s. 303.
[457] Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 74.

Nihai olarak ABD Elçisi'nin Martínez'e iktidardan çekilmesi yönünde tavsiye vermesi hükümetin sonunu getiren hareket oldu.[458] Elçinin bu yöndeki tavsiyesi Martínez'in artık ABD desteğine sahip olmadığını göstermekteydi ve Soğuk Savaş döneminin başlarında bölgede ABD desteğine sahip olmayan otoriter bir rejimin uzun vadede ayakta durması mümkün olamazdı. Böylece Martínez protestolara da dayanamayarak istifa etti ve ülkeyi terk etti. 1944 yılı hareketleri Orta Amerika genelinde ortaya çıkan *"diktatörlük karşıtı"* bir oluşumdu. Dolayısıyla Martínez'in iktidardan çekilmesi hareketlerin dağılmasını sağladı. Ignacio Menéndez'in kısa süreli olarak başkanlığa vekâlet etmesinin ardından 1945 yılı seçimleriyle Castaneda Castro yönetime geldi. Castaneda Castro, Batı dünyasının demokrasiye dönüş döneminin komünizmle mücadele gölgesinde ezildiği Soğuk Savaş'ın başlangıcında iktidara gelmişti. Öte yandan ihracata yönelik tarım ürünlerine taleplerin artması sebebiyle nispeten ekonomilerin düzeldiği ve kapitalist ekonomiyle beraber modernleşmelerin arttığı kısa bir süreçten geçilmekteydi.[459] Ne var ki ordunun Martínez'den bu yana geçirdiği dönüşüm sebebiyle *"genç subay"* modelinde bir gelenek oluşmaya başladı. Castaneda Castro yönetime gelir gelmez aynı yıl yeniden bir darbe girişimi yaşandı fakat başarılı olunamadı. Geçmiş olayların tecrübesiyle darbeci subaylar infaz edilmeden sürgüne gönderildiler.[460] Fakat Castaneda'nın iktidarı da ülkeye herhangi bir özgürlük veya serbestlik sağlamadı. Ülkede cereyan eden grevlere yönelik sert müdahale öğrencilerin ve işçilerin daha çok tepkisine neden oldu. Özellikle 1946 yılından itibaren sivil toplum yoğun bir şekilde baskılandı ve protestolar silahla bastırıldı.[461] 4 yıllık görev süresinin sonunda Castaneda Castro görev süresini uzatabilmek için çabalara giriştiğinde, ordudaki isyancı subayların komutasındaki askerler başkente giderek, Castaneda'ya sadık polislerle çatışmaya girdi. Olaylar sonrasında Castaneda istifasını verdi ve cunta yönetimi başa geçti.[462] 1944 yılında olduğu gibi 1948 yılında gelişen

[458] Dunkerley, **The Long War...**, s. 32-34; Williams, Walter, **Militarization and Demilitarization...**, s. 30, 31.
[459] James Dunkerley, "El Salvador Since 1930", **Central America Since Independence**, ed. Leslie Bethell, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 168, 169.
[460] Williams, Walter, **Militarization and Demilitarization...**, s. 38.
[461] Almeida, **Waves of Protest...**, s. 56, 57.
[462] Williams, Walter, **Militarization and Demilitarization...**, s. 38, 39; White, **The History of El Salvador**, s. 79, 80; Robert Varney Elam, "Appeal to Arms, The Army and Politics in El Salvador, 1931-1964", New Mexico, University of New Mexico, Ph.D. Thesis, 1968, s. 128-132; Montgomery, **Revolution in El Salvador: Origins and Evolution**, s. 63.

isyan hareketinde de iki grup vardı. Bir grup barış, istikrar sağlanması ve ordunun kurumsallaşması için ılımlı reformların gerekliliğini savunurken, diğer grup kendi çıkarına yönelik reformları destekliyordu. Bu açıdan iki grubun da 1944 yılında başlayarak toplumsal ve ekonomik reformlar gerçekleştirmeyi başarabilen Guatemala devriminden etkilendikleri söylenebilir. 1944 ve 1948 hareketlerini destekleyen orta sınıfın kişisel motivasyonları, ulusal ekonominin, tarımın ve kredi sisteminin modernize edilerek çeşitlendirilmesi, ülkede sanayinin geliştirilmesi isteği üzerine kuruluydu.[463]

Böylece *"1948 Devrimi"* düzenli seçimlerin sürdürüldüğü, sosyal hizmetlerin arttırıldığı ve devletin aktif rol oynayacağı yatırım ve sanayileşmeye ağırlık verilen bir ekonomiye sahip olan askerî yönetim modeli sağlamaya çalıştı. Bu model ile tarım ekonomisini sanayiye geçirerek, oligarşinin hafifletilmesi ve ülke servetinin daha makul dağıtımının gerçekleştirilmesi hedefleniyordu. Bu doğrultuda ülkedeki had safhadaki gelir adaletsizliğinin önüne geçilebilmesi mümkün olabilirdi. Ayrıca geçmişteki gibi tek bir kişinin iktidarda öne çıkmasını engellemek için tüm subaylar karar mekanizmalarına dahil edildi. 1948 yılı ile beraber ordunun resmî iktidar süreci başlayacak olsa da, süreç hedeflendiği gibi yürümedi.[464] Ordu, sivillerin yer aldığı parti veya sendikaları geliştirmek için hiçbir gayret göstermeyerek sadece kendi üzerinden kurumsallaştırmaya çalıştığı rejimi meşru göstermeye çabaladı. Fakat yükseltilen beklentiler sonrasında vaatlerin yerine getirilmemesi her daim ayaklanmaların cereyan etmesine neden oldu.[465] 1950'li yıllar itibarıyla üniversite özerkliği geri getirilerek liberal görüşteki rektörler üniversite yönetimine geldiği için üniversite öğrencileri arasında sol siyaset baskı altına alınmamıştı. Dolayısıyla özellikle Küba Devrimi ile beraber 1950'li yılların sonunda ve 1960'lı yıllarda gelişen öğrenci ve gençlik hareketleri kendini gösterdi. Örneğin 1959 yılında, 1948 Devrimi'nin 11. yıldönümü için başlayan kutlamalar başkentte büyük bir ayaklanmaya dönüştü ve öğrencilerin ilk devrimci örgütlenmeleri bu şekilde başladı. Aralarından yasal bir parti örgütü oluşturabilen ve 1960 yılı meclis ve belediye seçimlerine katılmak isteyen Devrimci

[463] Montgomery, **Revolution in El Salvador...**, s. 44.
[464] William Stanley, **The Protection Racket State: Elite Politics, Military Extortion, and Civil War in El Salvador**, Philadelphia, Temple University Press, 1996, s. 88.
[465] Elam, "Appeal to Arms...", s. 177-179.

Parti, Başkan María Lemus'un tüm komünizm ithamlarına ve Küba destekli olduklarına yönelik suçlamalara karşın seçimlere katılmayı başardı. PRUD'dan başkent dahil altı belediye başkanlığı almayı başaran Devrimci Parti muhalif kanat için bir koalisyon haline gelmeye başladı. Zira 1960 yılı ortasından itibaren reform programlarıyla ülkede başlayan hareketlenmeleri sakinleştirmek isteyen Lemus'un çabaları da sonuç vermedi. Ağustos ayında başlayan öğrenci yürüyüşü rejim ile hoşnutsuz kesimleri karşı karşıya getiren önemli bir kırılma başlattı. Yürüyüşün büyük bir gösteri haline dönüşmesi, iktidarın sert bir şekilde müdahalesiyle sonuçlandı. Sıkıyönetimin ilanıyla beraber öğrenci ve öğretim üyeleri tutuklandı, üniversite askerler tarafından işgal edildi.[466] Böylece 1970'li yılların halk örgütlenmeleri adına ilk fitil ateşlenmiş oluyordu.

4.4.6. 1970'li Yıllar ile Başlayan Halk Örgütlenmeleri

1960'lı yıllardan itibaren üniversitelerde kitle hareketi gelişmeye başladı. Ortaya çıkan çeşitli örgütler öncelikli olarak reform ve devrim tercihlerine yönelik ideolojik tartışmalar yaşamaktaydı. Bu tartışmalar sonucunda, PCS başta olmak üzere reformistlerin varlığı az olmamakla beraber, silahlı eylemin gerekliliği ortaya çıksa da şartların ve halk bilincinin yeterli olmadığı düşünülmekteydi. 1967 yılına gelindiğinde ise ilk grevler kendini gösterdi. Grev kırıcılara ve polis şiddetine karşı, sopalarla silahlanmış grev gözcüleri hazırlandı. Bu sayede önemli bir taban sağlanarak, genel greve gidilmişti. Böylece 1944 yılından sonra gelen en önemli kitle hareketi 30.000 işçinin katıldığı 1967 yılı genel grevi oldu. Ancak ilerleyen süreçlerde sistemin yapısı ve baskıların varlığı sebebiyle eylemlerin yetersizliği tartışma konusu oldu. Bu süreçte silahlı eylemleri destekleyen gruplar geleneksel çizgiden ayrılmayan PCS'den koparak, halkı mücadeleye katabilecekleri öncü bir kuvvet oluşturmaya çalıştılar. Böylece 1970'li yıllardan itibaren FPL bu boşluğu doldurmak için ortaya çıktı.[467] Nitekim 1970'li yıllarda yükselen köylü dernekleri, kooperatifler, sendikalar, kilise grupları ile temellenen halk hareketleri, sosyal bir kırılmanın başlangıcı olmuştu.[468] Bu hareketlere kadınlar ve öğrencilerden de destek ve katılım yoğun bir şekilde gelmiş,

[466] Dunkerley, **The Long War...**, s. 42, 43.
[467] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 63-78.
[468] Chomsky, **How the World Works**, s. 28; Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 13.

hatta doğrudan kadınlar veya öğrenciler tarafından düzenlenen protestolar cereyan etmiştir. Halkın örgütlenmesindeki temel unsur El Salvador siyasal sisteminin yapısal olarak toplumsal ve ekonomik adaletsizlik üzerine inşa edilmiş olmasıydı. Azınlıktaki *"14 Aile"* oligarşisinin ülke zenginliklerinin büyük bir kısmına sahip olması, çoğunluğun yoksulluk içerisinde yaşamasına sebep oluyordu. Bu asimetrik düzen ABD'nin de çıkarlarıyla örtüştüğü için kurumsallaşan ve sürekli hale gelen baskı mekanizmalarıyla korunmaktaydı. Dolayısıyla çoğunluğun hak talebi, şiddet politikalarıyla karşılık buluyordu.[469] Bu bakımdan 1970'li yılların başında özellikle sendika ve halk örgütlerinin etkinliği öne çıkmaktadır. Ancak rejim politikaları bu hareketlerin 1970'li yılların ortalarından itibaren silahlı eylemlere evrilmesine yol açmıştır. Örneğin Tarım İşçileri Sendikası'nın bir üyesi 1972 yılı seçimlerinin hileli olması üzerine yasal yollardan ayrıldığını şu sözlerle aktarmaktadır:

> *"(...) 1972'de son kez seçimlere katıldım. Bu hileli seçimler bana bu sefaletten seçimlerle çıkış yolu olmadığını gösterdi. (...) Tarım İşçileri Sendikası'na katıldım, organizasyon içinde bilinç yükseltmede çalıştım ve diğer insanlarla birlikte toplantılar organize ettim; hepsi çok yavaş işler, ama yapılması gereken işler. Yoğun baskı olduğu için toplantılar yasa dışı olmalıydı."*[470]

Örneğin 1974 yılının Kasım ayında La Cayetana'nın bir mezrasında köylülerin komşu hacendadosu ile olan arazi anlaşmazlığı hükümet güçlerinin konuya müdahil olmasıyla sert bir şekilde bastırıldı. Ulusal Muhafız ve polis güçleri ORDEN üyelerinin de katılımıyla kasabayı tank ve roket atarlarla kuşatarak ateş açmıştı. Saldırı sonrasında altı çiftçi ölmüş, on üçü kaybolmuş, yirmi beşi tutuklanmıştı.[471] Bu olay bölgede Tarım İşçileri Sendikası'nın kurulum aşamasında olduğu bir süreçte yaşandığı için işlemler kararlı bir şekilde hızlandı. Zira sendika üyelerine ve ailelerine yönelik işkence ve cinayetler, köylülerin direnişe her şeylerini riske atarak katılmalarını körüklemekteydi.[472] Görüldüğü üzere siyasal sistem küçük bir mezradaki anlaşmazlık için dahi tank, roket gibi baskı aygıtlarını yoğun bir şekilde kullanarak en küçük birimlerdeki ufak muhalefeti bile dinlemek veya sisteme dahil etmektense, şiddetle

---

[469] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 25.
[470] Pearce, **Promised Land...**, s. 141, 142.
[471] Montgomery, **Revolution in El Salvador...**, s. 67; Morgan, Czarnecki, Fraser, "Human Rights in Nicaragua, Guatemala, and El Salvador...", s. 40, 41; Stephen Webre, **José Napoleón Duarte and the Christian Democratic Party in Salvadoran Politics, 1960-1972**, Baton Rouge, Louisiana State University Press, 1979, s. 188.
[472] Pearce, **Promised Land...**, s. 140-145.

bastırmayı tercih etmekteydi. Ancak bu politika, karşılıklı şiddetin yükselmesine sebep oluyordu. La Cayetana sonrası genç bir rahibin öncülüğünde 10.000 köylü başkanlık köşkünün önünde toplanarak protesto düzenledi. Dönemin Başkanı Arturo Molina taleplere kulak verse de, mecliste La Cayetana hakkında soruşturma yapılması için muhalefetin başlattığı hareket hiçbir sonuç getirmedi. Bunun üzerine El Salvador Piskoposları, toplumsal eşitsizlikleri ve baskı aygıtlarının tarım oligarşisi hizmetinde kullanılmasını kınamak için daha sık ve daha yüksek sesle konuşmaya başladılar. Ulusal Muhafız'ın rahiplere olan baskısı artınca başpiskoposlar bu duruma karşı yanıtsız kalmayıp muhafızları toplumsal düzenine yönelik bir tehdit olarak göstererek sorumlular hakkında aforoz kararı çıkardı. Dahası toprak reformu ve köylü seferberliği için çağrıda bulunuldu. Böylelikle La Cayetana gibi olaylar ülkedeki kutuplaşmayı arttırdığı için, hem devlet tarafından hem de muhalif örgütlerden gelen şiddeti yükseltmekteydi. ERP ve FPL gibi örgütler bu dönemde gerilla taktiklerine özgü olarak vur-kaç baskınları yapmaya başlamıştılar ve bu eylemler ülkedeki oligarşik ailelerin bireylerini kaçırıp fidye isteyerek finanse ediliyordu.[473] 1972 yılından bu yana Molina rejimi üniversite ve öğrencileri baskı altına almıştı ve komünizm gerekçesini öne sürüp üniversitelerin özerkliğini kaldırarak, 1 yıl kapattı.[474] Bu arada 1970'li yılların ortalarına yaklaşıldığında, 1974 yılı Haziran ayında birden fazla işçi ve öğretmen sendikası ile işçi ve köylü örgütü, FAPU'yu kurdu. Reformist partiler de FAPU içinde gözlemci olarak yer aldılar. FAPU, özellikle Molina rejimini *"faşist askerî diktatörlük"* olarak değerlendirmekte ve kitle örgütleri, devrimci işçiler, köylüler, aydınlar, kilise, demokratik ve reformist güçlerin birleşerek rejime karşı geniş bir siyasi cephe kurması gerektiğini öne sürmekteydi. Ancak reformist güçlerle ittifak konusu örgüt içinde bir görüş ayrılığı oluşturduğundan daha radikal görüşlü bir grup 1975 yılında FAPU'dan ayrılarak köylü, çiftçi, işçi, öğrenci ve öğretmenlerden oluşan geniş tabanlı BPR'yi kurdular. 1978 yılında yaklaşık 30.000 üyeye ulaşan BPR, El Salvador'da en büyük devrimci halk örgütü haline gelmişti.[475] Bu arada 1976 yılı itibarıyla da kırsaldaki sendikalar ve BPR, protesto eylemlerinin yanı sıra toprak

[473] Webre, **José Napoleón Duarte...**, s. 188, 189.
[474] Dunkerley, **The Long War...**, s. 100.
[475] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 76, 77; Dunkerley, **The Long War...**, s. 99-102.

işgallerine de başvuruyordu.[476] Rejim reform politikalarını azalttığı ve ılımlı muhaliflere bile şiddetini yükselttiği için çatışmayı körüklemekteydi. Nüfusun artması ekonomik krizi derinleştirmekte ve yığınların sorunlarını çoğaltmaktaydı. Bu gelişmeler karşısında oluşan tepkilere gösterilen baskı, geleneksel sendikaların bile radikalleşmesine yol açmaktaydı.[477]

Ülkede gerginlik had safhadayken 1975 yılı, El Salvador hükümetinin *"Miss Universe"* yarışmasına ev sahipliği yapmak için 30 milyon dolar harcaması sebebiyle başlayan öğrenci eylemleri ile çalkalandı. Hükümet ve sanayiciler bu yarışmayı ülkenin reklamını yaparak turistik bir prestij sağlama fırsatı olarak değerlendirseler de, El Salvador halkı bunca ekonomik sorun ve açlık sırasında bu harcamanın yanlışlığını dile getirmekteydi. San Salvador'da El Salvador Üniversitesi'nden 2.000 öğrencinin katılımıyla başlayan ve 50.000 kişiye kadar yükselen protestolar Plaza Libertad'a doğru devam ederken, eylemci grup kendini Ulusal Muhafız tarafından yolları kapatılmış ve etrafı sarılmış durumda buldu. Kayıtlara geçen tanıklıklara göre eylemcilerin provokasyonu olmamasına rağmen muhafızlar göstericilerin üzerine ateş açarak en az otuz yedi kişinin ölmesine, birçoğunun yaralanmasına neden oldu ve birkaç düzine kişi de kayboldu. Ancak olayın bu noktaya gelmesinde başka bir arka plan bulunmaktaydı. Dönemin Ulusal Muhafız Müdürü Albay Mario Rosales eylemcilerin en başta üniversite kampüsünden dışarı çıkmaması emrini almış olsa da bu emire uymayarak öğrencilerin merkeze doğru yürümesine müsaade etti. Çünkü Rosales çatışma ortamına zemin hazırlayarak sağ bir darbe için koşulların oluşmasını istemişti.[478] Protestoların önemli sonuçlarından biri rejimin, muhalif gücün farkına varmasıydı. Bir başka sonuç ise kitleler açısından yaşandı. Şiddetsiz yürütülen eylemler etkisiz kalmakta ve sivil insanların ölümüyle sonuçlanmaktaydı. Bu doğrultuda öğrenci örgütlenmelerinden, FPL ve BPR gibi gerilla veya halk örgütlenmelerine kaymalar yaşandı.[479] Bu dönemde bilhassa 1976 ve 1977 yıllarında

[476] Pearce, **Promised Land...**, s. 159-161; Dunkerley, **The Long War...**, s. 114.
[477] Jung, "The Civil War in El Salvador", s. 88, 89.
[478] Montgomery, **Revolution in El Salvador...**, s. 66, 67, 280; Webre, **José Napoleón Duarte...**, s. 189; Örneğin Karen Kampwirth'in görüşme yaptığı bir kadın o günü şöyle anlatıyordu: *"1975'teki katliam çok zor bir şeydi çünkü gösteriye gitmek istemiştim ama öğretmenler bizi okula kilitledi. Bir saat sonra ambulansları ve makineli tüfek seslerini duyduk."* Kampwirth, **Women & Guerrilla Movements...**, s. 74.
[479] Dunkerley, **The Long War...**, s. 100, 101.

FPL eylemlerini stratejik konumların bombalanması ve üst düzey görevlilere suikast düzenlenmesi yönünde belirlemişti. Bu amaçla 1977 yılı ortalarında Dışişleri Bakanı Mauricio Borgonovo, eski darbeci Başkan Osmín Aguirre y Salinas ve toprak sahipliği ile tanınan El Salvador Üniversitesi Rektörü Carlos Alfaro Castillo kaçırılarak öldürüldü.[480] 1970'li yıllarda şiddet eylemlerinin bu denli artmasındaki önemli bir başka sebep de gerçekleştirilen seçimlerde sürekli olarak manipülasyon ve hileli yollara başvurulmasıydı. Yasal yollardan sistemin değiştirilmesi ve düzeltilmesine yönelik umut ve beklentilerin azalması reformist, ılımlı muhalefeti bile şiddetli eylemlere yöneltiyor, gerilla örgütlerinin gücünü ve etkisini arttırıyordu. 1972-1977 yılları arasında rejimin muhalefete yönelik her türlü aygıtını seferber ettiği görülmekle beraber, seçimlere hile ile müdahale edilmiş, muhalefetin barışçıl yöntemlerle siyasal sisteme katılması engellenmiş, sivil toplum çoğunlukla sıkıyönetimlerle baskılanmış, üniversite özerkliği askıya alınarak asker üniversiteye sokulmuş ve öğrencilere, öğretim üyelerine gözaltılar başlatılmıştır. Geniş kesimlerin talebi olan toprak adaletsizliğinin giderilmesi konusunda vaatlerin yerine getirilmemesi ile başlayan hoşnutsuzluklar da kırsal kesimde şiddet içerikli sindirme politikalarını arttırmış ve baskı yükselmiştir. Ortaya çıkan şiddet yanlısı gerilla ve halk örgütlenmelerinin öncülüğündeki toplumsal hareketler karşısında rejim, çareyi yine şiddette görmüş, suikastlar, katliamlar, saldırılar ve kaybolmalar çoğalmıştır.[481]

1977 yılı seçimlerinin hileli sonuçlarından sonra ise başta UNO olmak üzere muhalefet, seçim sonuçlarının iptal edilene kadar bitirilmeyeceğini ilan ettiği bir yürüyüş başlattı. Bu yürüyüş sonrasında öğrenciler, öğretmenler ve işçiler greve çıkarak protestolara destek verdiler ve başkentte hayat durma noktasına geldi. Üç gün süren işgal sonrası UNO bir halk ayaklanması beklerken, grevciler de UNO'dan öncülük beklemekteydi. Oluşan bu boşluktan istifade eden rejim, tank ve zırhlı araçların eşlik ettiği çok sayıda asker ile şehri kontrol altına aldı. Son olarak şehir meydanında kalan 6.000 gösterici de askerler tarafından çevrelendi ve dağılmaları için süre verildi. Kalabalığın dağılmaması ardından askerlerin ateş açması, insanların kiliseye kaçmasına neden oldu. Ancak askerler kilise binasına da göz yaşartıcı bomba

[480] Dunkerley, **a.g.e.**, s. 92; Anderson, **Politics in Central America...**, s. 70.
[481] Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador...", s. 9-18.

atarak saldırılarını devam ettirdiler. Araya giren ABD Elçisi ve San Salvador Piskopos Yardımcısı ile beraber ateşkes ilan edilmesi kısa süreliğine grupların dağılmasına neden olsa da sabaha karşı eylemciler tekrar alanlara gelerek arabalara ve binalara yönelik saldırılarını devam ettirdiler. Çıkan çatışmalar sonucunda yaklaşık 200 gösterici askerler tarafından öldürüldü. Sıkıyönetim ilan edilerek toplantı ve gösteriler yasaklandı, anayasal güvenceler askıya alındı. Onlarca kişi tutuklandı ve birçoğu da *"kayboldu"*.[482] Ancak rejimin baskısına rağmen toplumsal hareketlerde gerileme yaşanmadı. Örneğin 1977 yılı Kasım ayında toprak işçileri hem tekstil işçilerinin grevini desteklemek hem de ücret artışı sağlamak için çalışma bakanlığını işgal etmişlerdi. Kalabalığın iki gün boyunca artması üzerine hükümet görüşmeleri kabul etti. Fakat rejimin bu olaydan çıkarımı baskının geniş kapsama yayılması gerekliliği şeklinde oluştu. Buna karşılık ORDEN'in de katılımlıyla tutuklamalar, köylerde işgaller, kundaklamalar, tecavüzler ve cinayetler başladı. Kontrolün tamamen sağlanabilmesi için aynı ay içerisinde kamu düzeni yasası yürürlüğe girdi. Yasaya göre yabancılarla veya yabancı örgütlerle ilişki halinde olmak, demokrasiye aykırı bir örgüte üye olmak gibi çeşitli şekillerde tarif edilen birçok işlem kamu düzenini bozma olarak nitelendirildi ve ağır cezalar öngörüldü. Böylece muhalefetin neredeyse her eylemi bu yasanın kapsamına sokularak hiçbir başka soruşturma ve yargılamaya ihtiyaç duyulmadan engellenebilecek veya ortadan kaldırılabilecekti. Nitekim öyle de oldu. 1978 yılında ORDEN faaliyetlerini halk örgütleri üzerinde arttırırken, sendika liderleri kaçırılıyor ve işkence yapılmış bir şekilde ölü olarak bulunuyordu. Ayrıca köylüler ile çatışmalar da kendini gösteriyordu. FPL de karşılık vererek ORDEN üyelerini yakalamaya ve öldürmeye başladı.[483]

Aynı yıl artan olaylar üzerine bir grup avukat, insan hakları savunucusu ve politik aktivist, sivil toplum örgütü olarak *"İnsan Hakları Komisyonu"*nu (Comisión de Derechos Humanos, CDH) kurarak ülkedeki sistemli insan hakları ihlalleriyle mücadele etmeye, bu ihlalleri belgeleyerek sorumluları yargı önüne çıkarmaya çalıştı. Ayrıca insan hakları konularında insanları bilgilendirmeye ve bilinçlendirmeye gayret

[482] Dunkerley, **The Long War...**, s. 106, 107; Latin America Bureau, "Violence and Fraud in El Salvador...", s. 29-31.
[483] Dunkerley, **The Long War...**, s. 115, 116.

ediyorlardı. Komisyonun kurucularından avukat Gustava Pineda'ya göre *"Kilise dahil toplumun bütün kesimleri baskı altındaydı ve bu baskılara karşı ülke içinde ve dışındaki bütün yolların kullanılması gerekiyordu."* Zaten kurulduktan sonra CDH de baskıdan kurtulamamış, üç üyesi kaybolmuş, birçok üyesi gözaltına alınmıştı. Dahası, ikisi başkanları olmak üzere dört üyesi öldürülmüştü.[484] Devlet şiddetine karşılık gerillalardan saldırılar da yükselmekteydi. Yine aynı yıl La Libertad bölgesindeki Quezaltepeque belediyesine 1.000'den fazla kişiyle eyleme geçildi. Belediye başkanının ofisi taşlandı, yakıldı ve yıkıldı, tutuklular serbest bırakıldı, polislerin silahları alındı. Daha sonra FMLN'ye geçecek olan liderlerden Facundo Guardado bu olayın haklılığını göstermek için şu yorumu yapıyordu: *"Ağır bir polis baskısının ardından gerçekleştirilen bu eylemin meşruiyetinden kim şüphe edebilir?"*[485] İlerleyen aylarda da FPL saldırılarını devam ettirerek altı polisin ölmesine neden oldu. Ayrıca ABD Elçiliği'ne saldırı düzenlendi ve bir elektrik santrali havaya uçuruldu. Aynı şekilde ERP de eylemlerini arttırarak başkentte bombalı sabotajlar gerçekleştirdi. Farklı şehirlerdeki PCN ofisleri de yerle bir edildi. RN ise rehin alma eylemleri ile fidye sağlıyordu. Ülkede gerilla eylemleri gücünü göstermeye başlamışken, uluslararası alanda El Salvador ve Başkan Romero'nun prestiji düşüşteydi.[486] 1979 yılının Mart ayında Başkan Romero'nun başta ABD'de Carter yönetiminden olmak üzere farklı kanallardan gelen baskılara dayanamayarak kamu düzeni kanununu kaldırmasıyla, bilhassa FAPU ve BPR olmak üzere bazı sendikalar ve örgütler greve başladı. Ordunun müdahalesi üzerine 10 Mart günü eylemciler ve silahlı kuvvetler arasında şiddetli çatışmalar başladı ve yedi eylemci öldürüldü. İlerleyen günlerde 24 fabrika daha greve katılım gösterdi. Sendikalardan gelen destekle 1.500 işçi daha greve dahil oldu. Kendilerini elektrik santraline kitleyen işçiler eğer ordu müdahale ederse santrali havaya uçurmakla tehdit ettiler. Bu durum üzerine ordu geri çekilmek zorunda kaldı ve işçilerin bazı talepleri yerine getirildi. Fakat güvenlik güçlerinin bu geri çekilişi sadece anlıktı. Nisan ayında ORDEN, grevlerden sorumlu sendikaların kırsal veya kenar mahallelerdeki elliden fazla üyesini öldürdü. 130'dan fazla üye de ortadan

[484] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 40.
[485] Marta Harnecker, **Con La Mirada En Alto Historia De Las FPL**, Chile, Biblioteca Popular, 1991, s. 80.
[486] Dunkerley, **The Long War...**, s. 117.

kayboldu. Fakat Başkan Romero, ABD'den gelen dış baskılara ve içerde oluşan krize direnemeyip ılımlı muhalefet partileriyle ulusal bir diyaloğa hazır olduğunu duyurdu. Yine de halk örgütlenmeleri bu diyaloğun dışında tutulduğu için 22 Mayıs günü bir gösteri daha düzenlediler. Ordunun bu gösteriye yanıtı tekrar silah kullanımı yönünde olduğu için 14 eylemci gösteriler sırasında öldürüldü.[487]

Bu arada halk örgütlerinin önemli bir destekçisi Kurtuluş Teolojisi'ni benimseyen kilise ve din insanlarıydı. Bunların en başında El Salvador Başpiskoposu Óscar Romero geliyordu. Yine 1979 yılının Mayıs ayında BPR; Kosta Rika ve Fransa Elçilikleri ile San Salvador Katedrali'ni işgal edip, beş üyesinin serbest bırakılmasını talep etmişti. Romero, BPR'nin bu taleplerini desteklerken, ordu kiliseye ateş açarak yirmiden fazla BPR eylemcisinin ölmesine sebep oldu.[488] Yaşanan olaylar yabancı televizyoncular tarafından kayıt altına alınmış ve tüm dünyaya izletilmişti. BPR daha sonra Venezuela, Fransa ve Kosta Rika Büyükelçilikleri'ni bir kez daha işgal ederek, katedral ile beraber Mayıs-Haziran aylarında hepsini tahliye etti. Bu arada BPR'yi destekleyen bir grup kadın ve çocuk, binayı tutan militanlara yiyecek getirmek için 22 Mayıs'ta Venezuela Büyükelçiliği'ne yürümeye çalışırken polis tarafından saldırıya uğramıştı ve 14 kişinin ölmesine neden olundu. Bu saldırılar üzerine, ülkedeki hoşnutsuzlukta büyük bir artış yaşandı ve BPR faaliyetlerini daha da radikalleşmeye götürdü.[489] Ayrıca 1977-1979 yılları arasında ERP ve FPL terör eylemlerini suikast ve bombalamalar ile arttırmıştı. Bu yüzden özellikle 1979 yılı El Salvador için kitlelerin sokaklara döküldüğü ve örgüt eylemlerinin arttığı kritik bir yıl oldu. ERP ve FPL, Mayıs ayından itibaren Başkan Romero'nun abisi de dahil olmak üzere üst düzey yöneticilere ve iş insanlarına suikastlar düzenleyerek iç karışıklığı arttırdı.[490] Romero'ya hem içeriden hem dışarıdan desteğin kesilmesi de ordunun olası bir devrim hareketini önlemek için eyleme geçmesini hızlandırdı. Ne var ki hızlanan süreç ülkenin iç savaşı olacaktı.[491]

---

[487] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 79, 80; Dunkerley, **The Long War...**, s. 126-128.
[488] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 80; Anderson, **Politics in Central America...**, s. 73.
[489] Anderson, **Politics in Central America...**, s. 73, 74.
[490] Brockett, **Political Movements and Violence in Central America**, s. 86, 87.
[491] Christian, "The Divided Military", s. 254-256.

4.4.6.1. 1979 Darbesiyle Başlayan İç Savaş Dönemi ve Óscar Romero Suikastı

Nikaragua'da FSLN'nin zaferi, El Salvador'da BPR ve FAPU'nun eylemleri ve kurtuluş yılı açıklamaları, Başkan Romero'nun ülkede birçok açıdan çıkmaza girmesine neden olduğundan 1979 yılı sonlarında yaşanan darbe sonrasında yönetim değişmiş ve orduda tasfiyeler yaşanmıştı. Ancak cunta yönetimi reform ve demokrasi vaatlerini yerine getirmediği gibi eski yönetimin baskılarını devam ettirdi. 1979 yılı bitmeden güvenlik güçleri ve işçiler birçok yerde daha çatışmaya devam etti, onlarca işçi vuruldu. Her ne kadar cunta, tutuklama ve cinayetlerin güvenlik güçleri içinde kontrolleri olmayan başka gruplar tarafından gerçekleştirildiğini iddia edip, Ulusal Muhafız'ın bazı üyelerini tasfiye ederek mahkemeye çıkarsa da, BPR Kasım ayı ortalarında ticaret ve çalışma bakanlıklarını işgal etti. Bunun üzerine cunta, BPR'nin de talepleri olan ücretlerin arttırılması, temel gıdaların ucuzlatılması, otobüs ücretlerinin sabitlenmesi, siyasi tutukluların serbest bırakılması ve ORDEN'in dağıtılması gibi konuları ilkesel olarak kabul etti.[492] Böylece ilk etapta cunta hükümetinin kitle hareketleri üzerinde hedeflediği kadar baskı uygulamaya gücü olmadığı ve hareketlerin de beklendiğinden daha fazla desteğe sahip olduğu anlaşılıyordu. Ancak gerilla örgütlerinin bu analize, olması gerekenden daha çok güvenmesi ileride kendilerini bir yanılgıya sürüklemelerine neden olmuştu. Cuntanın ilk döneminde geniş kapsamlı reformların gerekli olduğuna dair yaklaşımlarla darbenin meşruiyeti sağlanarak, PDC'nin, sosyal demokratların ve komünistlerin desteği alınmış olsa da silahlı devrimci gruplar reformist cuntaya karşı zaten olumlu bir tavır içerisinde olmamışlardı. Cunta iktidarının vaat ettiği reformları gerçekleştirmeye gücü ve hatta niyeti olmadığı da anlaşılınca demokratlardan ve komünistlerden gelen destek geri çekildi. Halk üzerindeki terörün önüne geçilemedi, ordu ve kolluk kuvvetleri üzerinde hâkimiyet sağlanamadı. Gerilla kuvvetleriyle ordu halen bazı şehirlerde çatışma halindeydi.[493]

[492] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 82; Dunkerley, **The Long War...**, s. 141, 142.
[493] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 65; Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 112, 113.

Cunta hükümetinde halk örgütlerinden temsilciler bulunmasına ve demokratik gelişimlere yönelik beyanlara rağmen, hükümet sıkıyönetim ilan ederek, üçten fazla kişinin bir araya geldiği görüşmeleri yasakladı. İşgal altındaki fabrikalara baskınlar düzenlendi ve işçiler tutuklandı. Böylece cuntanın dışında kalan halk örgütleri, yeni darbecilerin eski askerî diktatörlüğün farklı bir biçiminden başka bir şey olmadığını öne sürerek tekrar halk ayaklanması çağrısında bulundular.[494] Nikaragua'da FSLN'nin, iktidarı ele geçirmesinden kısa bir süre sonra El Salvador'da genç subayların demokratik devrim olarak öne sürdüğü darbe programlarının ABD himayesine girmesi gidişatı tamamen değiştirdi. Artan ABD yardımlarının katkısıyla sol muhalefet tasfiye edilmeye çalışıldı. Böylece olası bir *"İkinci Nikaragua"* vakası önlenmek isteniyordu.[495] Nihai olarak ordudaki farklı hiziplerin getirdiği çarpışmalar sonucunda cunta hükümetinin reformlardaki yetersizliği ve sonradan oluşan isteksizliği ile beraber güvenlik kuvvetleri üzerinde kontrolünün azalması, hükümet dışı tutuklamalar ve cinayetler yaşanması sebebiyle kabinede bölünme yaşandı. Sivil bakanlar cuntadan ordudaki aşırı sağ grupların teröre varan şiddetine karşı tavır almalarını ve silahlı kuvvetlerin demokratikleşme çabalarını kabul etmelerini talep ettiler. Ancak cuntadan ayrılan kendileri oldu ve 1979 yılında reformist bir niyetle başlayan darbe, darbe öncesi oligarşi ve ordu ittifakından kalma sağcı blokların kazanarak reform çözümlerinin rafa kaldırıldığı ve devlet şiddetinin artarak geri döndüğü bir noktaya geldi.[496] Tüm bu baskılara rağmen Ocak ayında La Matanza'nın yıl dönümü olması sebebiyle yapılan protestolara 250.000 kişi katılım gösterdi. Gerçekten de El Salvador tarihi açısından bu sayıda büyük bir katılım son derece önem teşkil etmektedir. 1932 yılından sonra sessizliğe itilen kitleler 1970'li yılların ortamında tekrar gün ışığına çıkarak rejimi zorlamaya başlamışlardı ve 1980 yılında tüm şiddet kullanımına rağmen dağılmadan ayakta kalabildiklerini cunta hükümetine gösterdiler. Dahası, bu çaptaki kitlesel protesto ülkede görülecek olan örgütsüz ve öncü kuvvetsiz son büyük eylemdi. Ayaklanmaları dağıtmak için ABD'de askerî eğitim almış olan subay Roberto D'Aubuisson ve UGB öne çıkmıştı. UGB'nin bu dönemde ulaştığı özerklik ülkede ölüm mangaları saldırılarının artmasına neden

[494] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 81, 82.
[495] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 112, 113.
[496] Jung, "Class Struggle and Civil War in El Salvador", s. 84.

olacaktı. Öyle ki UGB askeriyenin vazifesini yerine getirmediği takdirde görevi kendisinin üstleneceğini duyuracak kadar üst bir pozisyona konumlanmıştı. Gerçekten de süreç söylendiği gibi oldu. Gösterilerin olduğu günlerde BPR ofisleri bombalandı, sendikalar ve üniversite saldırıya uğradı. FARN da elindeki imkânları kullanarak çatışmaya girdi ancak ön bir saldırı taktiği belirlenmediği için üyelerinden ölenler oldu. Bu noktada rejim güçleri ile gerilla arasındaki çatışmanın kısır bir döngüye girdiği de söylenebilir. Gerilla örgütleri yeterince organize olmadığı için rejimi sarsacak bir eylem düzenleyemiyorlardı. Ayrıca halk hareketleri de halen tam ayaklanma evresine geçmediği gibi kısmen silahsız örgütlenmelerin içinde yer almaktaydılar. Dolayısıyla rejim paramiliter oluşumlarıyla karşısındaki toplumsal hareketlerin üzerine gitmekten çekinmemekteydi.[497]

1980 yılının Ocak ve Şubat aylarında ordu ve polis tesislerine bir dizi saldırı düzenlendi. Ayrıca PDC genel merkezi, cunta üyelerinden birinin kızı da dahil olmak üzere 17 rehineyle birlikte 30 Ocak günü ERP'nin alt grubu tarafından ele geçirildi. Bunların yanı sıra birkaç bakanlık, Katolik Üniversitesi, İspanyol ve Panama Büyükelçilikleri de işgal edildi. Öyle ki, 17 Şubat'a kadar en az 455 kişi rehin tutulmuştu. Bu rehine durumlarından bazıları müzakere ile sona erdi, ancak San Salvador'da yer alan PDC genel merkezi polis tarafından basıldı ve işgalcilerin dört üyesi öldürüldü. Eğitim bakanlığında rehinelerin serbest bırakılmasına yol açan hükümet tavizlerinin ardından düzenlenen bir *"zafer yürüyüşünde"* ise FDR'nin öncülü sayılan Devrimci Kitle Koordinatörlüğü'nün de 10 üyesi öldürüldü.[498] Darbe sonrası olayların alevlenmesine zemin hazırlayan en kritik gelişme ise, tarım reformu yasasıydı. 6 Mart 1980 tarihli tarım reformu yasası farklı görüşleri içerisinde barındıran, çelişkilerle ortaya çıkmış bir çabaydı. Nikaragua sonrasında ABD, El Salvador'da da aynı durumların yaşanmaması için kırsalda gerilla bazlı örgütlenmelerin ideolojik zeminlerini zayıflatabilmek için tarım reformunun yapılmasını öngörüyordu ancak büyük toprakların dağıtılabilmesinin askerî güç olmadan olanaksız olduğu söylenmekteydi. Bu yüzden ABD'den hem maddi hem de askerî destek talep edildi. Bu talepler belirli miktarlarda para ve operasyonel timlerin

[497] Dunkerley, **The Long War...**, s. 145, 146.
[498] Anderson, **Politics in Central America...**, s. 83.

gönderilmesiyle karşılık buldu. PDC ve Duarte de ABD'nin yanında yer alarak reformu desteklediklerini vurgulamaktaydılar. Ancak yasanın çok hızlı bir şekilde gündeme getirilip, yürürlüğe koyulması uygulanabilirliğini ortadan kaldırmıştı. Yöntem sebebiyle köklü hiçbir değişim yaşanmadığı gibi kırsala çok sayıda asker sevk edilmesine ve toplumsal gerginliğin artmasına sebep oldu. Zira köy kooperatiflerinin kurulmasına izin verilmesinin ardından öne çıkan liderlerin askerler tarafından vurulması, yasanın kırsalda bir tasfiyeden öteye gidemeyeceğinin bir göstergesi olmuştu. Sözde reform adındaki uygulama sonucunda sadece Haziran ayına kadar 1.000'e yakın köylü öldürüldü.[499]

Henüz olayların öncesinde 1980 yılının Şubat ayında El Salvador Başpiskoposu Óscar Romero, ABD Başkanı Carter'a ülkedeki mevcut cunta yönetimine askerî yardım gönderilmemesi için talepte bulunmuştu.[500] Zira Romero'nun vurguladığı üzere bu yardımlar ülkedeki halk hareketlerine baskının daha arttırılmasından yana kullanılıyor ve şiddet sürekli artıyordu. Olaylar Romero'nun belirttiği şekilde seyretti ve 7 Mart 1980'de ülkede sıkıyönetim ilan edildi. İki hafta sonra ise Romero bir ayin sırasında suikast ile öldürüldü. Suikast sorumlusu olarak ise ARENA Partisi'nin *"ömür boyu lideri"* Roberto D'Aubuisson gösteriliyordu.[501] Suikastın gerçekleştiği 24 Mart 1980 Pazar günü, Romero piskoposluğun radyosundan ulusa naklen yayın yaparak vaazını vermekteydi. Bu *"son"* vaazı ülkedeki baskıcı yönetimin neden olduğu insan hakları ihlallerinden bahisle rejime resmen savaş açtığını ilan ettiği önemli bir yayındı. Rejimi karşısına alarak Salvadorlu askerlerin vicdanlarına şöyle sesleniyordu: *"Hiçbir asker, vicdanına aykırı olan bir öldürme emrine uymak zorunda değildir."* Bu konuşması üzerine aynı akşam diğer piskoposlarla başka bir törende ayinlerini bitirmelerinin ardından arabasından inen bir adam tarafından ateş edilerek vuruldu. Olaydan iki gün sonra ülke çapında genel grev

[499] Dunkerley, **The Long War...**, s. 152-155.
[500] Romero, **Voice of the Voiceless...**, s. 188-190.
[501] Chomsky, **How the World Works**, s. 28, 29; Önceki başlıklarda değinildiği üzere D'Aubuisson ABD'deki eğitiminin ardından üst düzey istihbarat sorumlusu olarak görev aldı. 1979 yılında UGB adındaki ölüm mangalarıyla ilgisi olmasından ötürü ordudan atıldı. Kurucusu olduğu ARENA 1989 seçimlerini kazanarak iktidara geldi ancak kendisi başkan olamadı. Önderer, **Farabundo Martí...**, s. 32; Ayrıca D'Aubuisson, ölüm mangası cinayetlerinin ordu veya güvenlik güçlerinin kontrolü olmayan unsurlar tarafından değil doğrudan üst yetkililerin emirleri doğrultusunda gerçekleştirildiğini açıkça beyan etmekteydi. Amnesty International, "Extrajudicial Executions in El Salvador...", s. 9, 18.

ilan edildi. Ertesi gün ise Romero'nun cenaze töreni sırasında toplanan binlerce insan kalabalığı sırasında bomba ve silah sesleri duyulması üzerine çıkan panik ve arbede de 40 kişinin öldüğü açıklandı.[502] Romero'nun öldürülmesinden sonra, davayı üstlenen hâkim de ölüm tehditleri aldı ve ortadan kayboldu.[503] Suikast El Salvador'da paramiliter ölüm mangaları tarafından gerçekleştirilen yargısız infazlar açısından hem ulusal hem de uluslararası boyutuyla simgesel bir öneme sahipti. Romero uzun bir süre boyunca demokratik mücadelenin yanındaydı ve reformist grupların sözcüsü konumundaydı. Bu bakımdan Romero'nun öldürülmesi 1979 yılı sonunda gündeme gelen diyalog ihtimalinin ortadan kalkmasına neden oldu.[504] Öte yandan Romero suikastının biri uluslararası diğeri ulusal iki önemli politik sonucu olduğu da söylenebilir. İlk olarak rejimin suçlandığı vaaz sonrasında aynı gün alenen işlenen cinayet ile uluslararası kamuoyu nazarında El Salvador'daki devlet şiddetinin boyutu gözler önüne serilmiş olmaktaydı. Ulusal boyutta ikinci sonuç ise rejimin, başvurduğu şiddet konusunda hiçbir gizliliğe bile ihtiyaç duymayacak seviyeye geldiği gerçeğiyle yüzleşilmesiydi. Bu yüzleşme, ilerde FMLN'ye destek verecek olan, silahsız en büyük sol ittifak FDR'nin kurulmasına sebep oldu. 1980 yılı içerisinde birçok muhalif örgüt, sendika, siyasi parti, Hristiyan topluluğu, köylü derneği FDR'ye katılarak dev bir koalisyon ortaya çıkardı.[505] 1980 yılında toplumsal gerginliklerin artmasıyla beraber FDR'nin ortaya çıkmasındaki bir diğer önemli etken de önceki sayfalarda bahsedildiği üzere ABD güdümündeki toprak reformunun başarısızlığıydı. Teknik açıdan yetersiz olan reform, büyük toprak sahiplerinin topraklarını bölüp diğer aile fertlerine dağıtmasıyla aşılabiliyordu. Daha kötüsü ise bazı toprak sahiplerinin toprak talebinde bulunan köylüleri ortadan kaldırmak için D'Aubuisson'un ekibine veya eski ORDEN'in üyelerine başvurmasıydı. Böylece 1980 yılı sivil köylü ölümlerinin son derece arttığı[506] ve ordu ile ölüm mangalarının 13.000'den fazla sivili öldürdüğü bir

[502] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 28, 127-131; Dunkerley, **The Long War...**, s. 156, 157; Bomba ve silahlı saldırıların sorumluları kesin bir şekilde tespit edilememiştir. Christopher Dickey, "40 Killed in San Salvador", **The Washington Post**, 31.03.1980, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1980/03/31/40-killed-in-san-salvador/c8e099a1-a364-4aae-a179-e53322beb17a/, 05.09.2022.
[503] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 32.
[504] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 20, 21.
[505] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 20.
[506] Önderer, **Farabundo Martí...**, s. 32-34.

süreç oldu.[507] Bilhassa bunlardan biri tarihe *"Sumpul Nehri Katliamı"* olarak geçmişti. El Salvador ve Honduras arasındaki Futbol Savaşı ve sınır sorunları nedeniyle OAS'ın iki ülkenin ortak sınırlarında ateşkes sebebiyle tarafsızlık talep etmesi bu bölgeleri gerillalara açık hale getirmişti. Bölgedeki gerilla faaliyetlerini sonlandırmak için 14-15 Mayıs günleri El Salvador kendi sınırı içinde kalan bölgede Ulusal Muhafız, ordu ve eski ORDEN üyelerinden oluşan karma birliklerle operasyon düzenleyerek binaları ve ekinleri ateşe vermeye başladı. Saldırılar üzerine 1.500 köylü Sumpul Nehri üzerinden Honduras'a doğru kaçmaya başladı. Honduras birliklerinin de kaçanları bekliyor olması üzerine tekrar El Salvador içlerine dönmeye çalışan köylüler iki taraflı ateş altında kaldı. Hakikat komisyonu raporuna geçen bu olay sonucunda çocuk, kadın, yaşlı gözetmeksizin en az 300 sivil öldürülmüştü.[508]

1980 yılının yoğun şiddet ortamında, reform, diyalog, seçim gibi demokratik yolları tüketen ve hiçbir sonuç alamayan ılımlı muhalif kanat silahlı eylemlere ağırlık veren gerilla örgütlerine katılmaya veya destek vermeye başladı. Böylelikle 1970'li yıllardan bu yana dağınık durumda olan örgütlenmeler bir araya gelerek rejim şiddeti karşısında oluşan öncü kuvvet boşluğunun doldurulmasını Nikaragua'da olduğu gibi tek bir devrimci koalisyonla sağlamaya yöneliyordu. O döneme kadar farklı stratejiler izleyen gerilla kuvvetleri 1980 yılı Ekim ayında birleşerek FMLN çatısı altında toplandı. Şüphesiz El Salvador rejimi Başpiskopos Romero cinayetinden bu yana şiddet eylemlerini halkın önünde açık bir şekilde terör düzeyine çekmişti ancak FMLN'nin ortaya çıkışı cunta yönetiminin tedirginliğini tırmandırdığından, yöntemlerde de dikkat çeken belirgin bir dehşet artışı olmuştu.[509] Aynı yıl Kasım ayında FMLN'ye politik destek veren FDR'nin başkentteki bir okulda yaptığı toplantı, sivil giyimli kişiler tarafından basıldı ve üyeler gözaltına alındı. Herhangi bir silahlı koruma bulunmadığı için çatışma çıkmasa da ertesi gün kentin dışında toplantıda gözaltına alınan örgüt liderlerinin parçalanmış bedenleri bulundu. FDR'nin silahsız bir politik örgüt olmasına rağmen üyelerinin kaçırılarak yargısız infaz edilmesi, rejimin

[507] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 112, 113.
[508] Bazı tanıklıklara göre yaklaşık 600 kişi ölmüştür. The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 121-124; Dunkerley, **The Long War...**, s. 164, 165.
[509] Dunkerley, **The Long War...**, s. 169-171.

gelecek yıllardaki gidişatını ve diyaloğa kapalı olduğunu gösterir nitelikteydi.[510] Beklenenin aksine bu durum FMLN'nin kapasitesini olumsuz etkilemek bir yana tam tersine kırsal desteğinin artmasına sebep oldu. Buradan hareketle 1981 yılında genel taarruz hamlesine geçiş yapılacaktı.

4.4.7. Başarısız Genel Taarruz ile Başlayan Yoğun İç Savaş Süreci

Ülke çapında genel grevler ve paramiliter saldırılar devam ederken 1980 yılı Ekim ayında kurulan FMLN, çok kısa bir süre sonra 1981 yılı Ocak ayında El Salvador rejimine yönelik *"1981 Genel Taarruzu"* (Ofensiva General de 1981) adında bir saldırı başlattı. 1 hafta süresince saldırı tüm ülkeye yayılmıştı. Halk örgütlenmelerine sempatisi olan bazı askerler FMLN'ye geçiş yaptı ancak sayıları çok sınırlı kaldı. Askerî olarak avantajlı konumda sayılabilecek olan FMLN kentlerde genel grevin ve ayaklanmaların başlamasıyla topyekûn bir halk isyanı beklemekteydi. Ancak beklenen olmadı ve kitlesel ayaklanmanın gerçekleşmemesi üzerine FMLN geri çekilmek zorunda kaldı. Nitekim saldırı başarısızlıkla sonuçlandı ve ilk etapta *"Son Taarruz"* olarak düşünülen adı *"Genel Taarruz"* olarak değiştirildi.[511] Bu mağlubiyetin sebeplerinden biri FMLN'nin kendisini zafere yakın hissedip askerî tedbirleri, lojistiği ve kaynakları göz ardı ederek 1981 yılında ABD'deki başkanlık değişimi sırasında, bilhassa Reagan yönetimi göreve başlamadan, Nikaragua'da FSLN zaferinin etkisine kapılıp, iktidarı ele geçirebilmek için acele bir saldırıya kalkışmış olmasıydı.[512] Bunun yanı sıra tartışmalı olan bir diğer konu ise El Salvador'un coğrafi olarak gerilla savaşına elverişli arazi şartları bakımından yetersiz kalmasıydı. Dağlık alanlar bulunsa da, ormanlık ve ıssız alanlar seyrekti. Bu sorunun çözülebilmesi için birliklerin geri çekilebileceği bölgeler oluşturulması ve kırsaldaki yerleşim yerlerinde köylülerin daha fazla desteğinin kazanılması gerekliydi.[513] Dolayısıyla Nikaragua'daki FSLN

---

[510] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 58-62; Dunkerley, **The Long War...**, s. 169-171.

[511] Dunkerley, **The Long War...**, s. 176, 177; Esasen taarruzun başarılı olduğu bölgeler de bulunmaktaydı. Bazı yerlerde askerler ve halk FMLN'ye destek vermişti. Ancak FMLN'nin hedefi orduyu tamamen yok etmek değil ulusal çapta bir halk ayaklanması başlatarak Nikaragua'da olduğu gibi iktidarı devralabilmekti. Yeterli ölçüde sağlanamayan hedef buydu. ERP komutanlarından Joaquín Villalobos'un Marta Harnecker ile röportajı için bkz: Marta Harnecker, "From Insurrection to War: An Interview with Joaquín Villalobos", **Revolution and Intervention in Central America**, ed. Marlene Dixon, Susanne Jonas, New Revised Edition, San Francisco, Synthesis Publications, 1983, s. 69-105.

[512] Evans, "Revolutionary Movements in Central America...", s. 174; Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 113.

[513] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 105-107.

hareketinin aksine, henüz yeni ortaya çıkan FMLN için bu temelsiz saldırı bir eylem planına da sahip olmadığı için hedefe ulaşmaktan oldukça uzak kaldı.[514] Örneğin El Salvador'un tugay kışlasına yapılan saldırıyı yöneten FPL üyesi Antonio Cardenal, birlikler daha harekete geçer geçmez radyolarda saldırının haberi yayımlandığını ve kışlaya ulaşıldığında askerlerin projektörler, tüfekler ve panzerlerle çoktan savunma durumuna geçmiş olduklarını anlatmaktadır.[515] Bu bakımdan, 1970'li yılların halk örgütlenmeleri sebebiyle toplumsal zemin oluşmaya başlasa da FMLN içinde henüz tam birlik oluşmayışı ve örgütün askerî anlamda da olgunlaşmamış oluşu olası bir başarının önüne geçmişti.[516] Yine de 1981 yılı saldırısının kitleleri ayaklandırma anlamında kazanımları olmuştu. Bu açıdan El Salvador iç savaşının, 1971 yılında başlayan kadrolaşma ve örgütlenme evresi ile 1981 yılında askerî harekât evresi olarak iki ayrı dönemde olgunlaştığı söylenebilir.[517] FMLN ve hatta tüm El Salvador iç savaşı için gözlemlenen bir diğer konu da hareketlerin kırsalda topladığı desteği kentlerde aynı düzeyde toplayamamış oluşudur. Başka bir ifadeyle kırsal bölgede FMLN galip geliyorken, kentlerde mağlubiyet söz konusuydu.[518] Bunun önemli bir sebebi Salvador hükümetinin şehir nüfusunun desteğini halen elinde tutmasıydı.[519] Yine de ABD'de Reagan yönetiminin El Salvador rejimine verdiği desteğe rağmen, FMLN ülkenin %25'inden fazlasının kontrolünü elinde tutarak askerî bir çıkmaz oluşturmayı başarmıştı.[520] Öte yandan silahlı eylemlerin yanı sıra tabansal propaganda yürütebilmek de önemliydi. Keza FMLN içinde yer alan ERP'ye ait stratejilerin askerî kazanımların yanı sıra toplumsal destek oluşturma yönünde olduğu da anlaşılmaktadır. Bu bakımdan ERP ve FMLN'de üst kademelerde görev alan Ernesto Zeleyandia'nın anlattıklarına göre halkı bilinçlendirirken, toplumsal eşitsizliklerin ve gelir adaletsizliğinin nedenleri, polis davranışları, mücadelenin gerekliliği ve biçimleri çoğunlukla ideolojiden bağımsız bir şekilde gündelik hayatı örgütleyerek açıklanıyordu. Zeleyandia'ya göre devletin askerî varlığının geri çekildiği bölgelerde yerel hükümetler kurarak *"küçük devletler"* inşa ediliyordu ve böylece savaş sürecinde

[514] Prizel, **Latin America Through Soviet Eyes...**, s. 37.
[515] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 119.
[516] Villalobos, "Popular Insurrection: Desire or Reality?", s. 12.
[517] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 109-112.
[518] Önderer, **Farabundo Martí...**, s. 40.
[519] Prizel, **Latin America Through Soviet Eyes...**, s. 187.
[520] Prizel, **a.g.e.**, s. 39.

"ikili bir iktidar" oluşturabilmişlerdi.[521] Dolayısıyla dönemi açısından değerlendirildiğinde uzun süreler yenilgiye uğramadan yeni bir iktidar olanağı ortaya çıkaran FMLN bu açıdan kendini başarılı görmekteydi. Bu başarı da özellikle örgütün dogmatik olmayan yapısına bağlanmaktaydı. Eğer FMLN dogmatizm içerisinde olsaydı gücünü en uygun biçimde kullanmayacağı için yolun başında yenilmiş ve ortadan kaldırılmış olurdu.[522]

Ocak ayı saldırısı nihai hedefler anlamında başarısız olsa da, başkente doğrudan ulaşımı olan bir bölge olduğu için stratejik bir önemi sahip Guazapa dağı ele geçirilmişti. Bu yüzden rejim tüm gücünü dağın geri alınmasına yöneltti. Bu amaçla 1981 yılının Aralık ayında El Salvador ordusuyla beraber Atlas Taburu sivillere yönelik tecavüz, işkence ve cinayetlerle terör seviyesine varan bir operasyon yürüttü. Ardından köylerin bombalanmasına ve kadın, çocuk, yaşlı demeden yüzlerce köylünün katledilmesine devam edildi ancak bölge alınamadı.[523] Bu olayla aynı tarihlerde Morazán departmanı içerisinde *"El Mozote Katliamı"* olarak adlandırılacak bir vaka daha gerçekleşti. El Mozote her ne kadar tarafsız köylerden biri olsa da çevredeki çatışmalardan sığınan militanların köyde görülmesi hızlı bir katliamın gerçekleşmesine neden oldu. Böylece bu olay rejimin kasıtlı ve sistemli bir şekilde 500'den fazla sivil köylüyü katlettiğinin kanıtı olmuştu. Bölgede yapılan kazılar sonucunda sadece bir evin çevresinde 131'inin yaş ortalaması 6 olan 143 beden bulundu.[524] El Salvador Ulusal Muhafızları ve ölüm mangalarının faaliyetleri, ülkenin en kanlı katliamlarına neden olmuştu. Katolik Rahip Daniel Santiago'nun anlattıklarına göre anneler ve çocukları vahşi bir şekilde öldürülerek açıkta bırakılıyordu ve cansız bedenler arazi işaretlemelerinde kullanılıyordu.[525] Özellikle 1980-1983 yılları arasında kırsal bölgede yoğun bir şekilde toplu katliamlar ve dehşet cinayetler yürütüldü. Rejimin *"bizden olmayan yıkıcıdır"* paradigması sebebiyle yasal

[521] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 24-26. Stratejilerin içeriği ilk bölümde bahsedilen iç savaş ve devrim unsurlarından izler taşımaktadır. Özellikle gündelik hayatın örgütlenmesi ve ikili iktidar oluşturma taktikleri bunlara örnek gösterilebilir.
[522] Çangatin, **a.g.e.**, s. 126.
[523] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 55; Chomsky, **How the World Works**, s. 30, 31.
[524] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 114-121; Cynthia J. Arnson, "In El Salvador, a Military and Police Campaign Attacked Civilians", **Genocide & Persecution: El Salvador and Guatemala**, ed. Alexander Cruden, Detroit, Greenhaven Press, 2013, s. 34.
[525] Chomsky, **How the World Works**, s. 31, 32.

birer hedef haline getirilen öğretmen, öğrenci, sendikacı, din görevlisi, insani yardım çalışanı, gazeteci, muhalif parti üyesi gibi sivil toplumun her katmanına yönelik sistemli yürütülen kaybolmalar ve suikastlar yaşanıyordu.[526]

1981 yılının başarısız saldırısına rağmen FMLN, 1982 yılından itibaren hızlı bir şekilde toparlanarak Ocak, Şubat ve Mart aylarında büyük operasyonlar düzenledi ve El Salvador ordusu hem personel hem de teçhizat açısından önemli kayıplar verdi.[527] Özellikle 27 Ocak günü ordunun merkezî hava üssüne ERP'nin öncülüğünde havan toplu ani bir saldırı düzenlenmesiyle rejim beklenmedik bir yenilgi yaşamıştı. Birçok uçak ve helikopter kullanılmaz hale getirildi.[528] Bu saldırıların ardından savunma bakanı geçmişte FMLN'yi üç ayda *"temizleyeceklerini"* söylerken, şimdi beş yıl süreye ihtiyaçları olduğunu öne sürmekteydi.[529] Şüphesiz bu durum rejimin kayıp verdiğini ve başarısız ilerlediğini kanıtlar nitelikte gelişmelerdi. Dolayısıyla içinde bulundukları bu tespit, sınırı olmayan bir terör faaliyetine başlamalarıyla devam ettirildi. Ülkedeki şiddetin vardığı nokta sivil ve yabancı insanların katledilmesine kadar vardırılmıştı. Bunların bir örneği henüz FMLN saldırısı öncesi 1980 yılı Aralık ayında üç ABD'li rahibe ve yanlarındaki yardımcının ordu mensupları tarafından kaçırılmasıdır. Kaçırılanlar tecavüze uğramışlar ve ardından öldürülmüşlerdi. Olayın büyük yankı uyandırması üzerine sanıklar 1984 yılında 30 yıl hapis cezasına çarptırılmış, yıllar sonra verdikleri ifadede emirleri *"üstlerinden"* aldıklarını belirtmişti.[530] Buradan anlaşıldığı üzere ordunun cinayetleri kendilerine ters düşen herkese yöneltilmekteydi ve bir *"mesaj"* görevi görmekteydi. Cinayetler, Orta Amerika rejimlerinin şiddetini uluslararası kamuoyunda gözler önüne sermiş ve başta kiliseler olmak üzere sosyal katmanlarda değişimleri tetiklemişti.[531] Rahibe

[526] Arnson, "In El Salvador, a Military...", s. 33, 34; The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 27.
[527] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 11-14, 26-28.
[528] Dunkerley, **The Long War...**, s. 189; The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 30; Harnecker, "From Insurrection to War...", s. 86; David E. Spencer, **From Vietnam to El Salvador: The Saga of the FMLN Sappers and Other Guerrilla Special Forces in Latin America**, Westport, Praeger, 1996, s. 80-82.
[529] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 11-14, 26-28.
[530] Larry Rohter, "4 Salvadorans Say They Killed U.S. Nuns on Orders of Military", **The New York Times**, 03.04.1998, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1998/04/03/world/4-salvadorans-say-they-killed-us-nuns-on-orders-of-military.html, 25.08.2020.
[531] Landau, **The Guerrilla Wars of Central America...**, s. 94-96.

cinayetlerinden iki ay sonra 1981 yılı Ocak ayında hükümetin tarım programında çalışan iki ABD'li uzman, kaldıkları oteldeki kafede oturdukları sırada vurularak öldürüldü. Başkan Duarte olayın *"aşırı sağın bir eylemi"* olduğunu söylemekle beraber ABD Elçilik görevlileri ölüm mangaları ihtimalini öne sürmüştü.[532]

Bu şiddet sarmalında ülkeye gelen Hollandalı muhabirler de cinayetlere kurban oldu. 1982 yılı Mart ayında FMLN üyeleriyle görüşmeler yaparak televizyon programı hazırlamak isteyen dört muhabir, gerilla üyeleriyle alana giderken ordu tarafından pusuya düşürülerek saldırıya uğramıştı. Çatışma sonucunda dört muhabir ile dört FMLN üyesi öldürüldü ve El Salvador ordusu olayların FMLN'nin askerlere ateş açması sonrası çıkan çatışma yüzünden yaşandığını beyan etse de yapılan araştırmalar sonucu hakikat komisyonu raporunda cinayetlerin kasıtlı ve planlı şekilde bir pusu olarak hazırlandığı ortaya çıktı.[533] Tekil olaylar dışında Mayıs ayında ordu operasyonlarını tekrarladı ancak FMLN'nin baskın çıkmasıyla geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine rejim kuvvetleri gerilla hareketine destek verdiklerinden şüphelendikleri birçok sivil yerleşim yerini bombaladı. Daha sonra bölgeyi gezmek için gelen gazetecilere ise bombalanan yerlerin gerilla kampları olduğu söylendi. Resmî bilgiler ise *"Venceremos Radyosu"*[534] tarafından düzeltiliyordu. 1982 yılı Ekim ayı geldiğinde FMLN-FDR birkaç aydır kamu çalışanları, işçiler ve öğretmenlerin

---

[532] Raymond Bonner, "2 Americans Slain at Salvador Hotel: Aided Land Agency", **The New York Times**, 05.01.1981, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1981/01/05/world/2-americans-slain-at-salvador-hotel-aided-land-agency.html, 22.09.2019.

[533] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 69-75; Warren Hoge, "4 Dutch Newsmen Slain on a Trip to Film Guerrillas in El Salvador", **The New York Times**, 19.03.1982, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1982/03/19/world/4-dutch-newsmen-slain-on-a-trip-to-film-guerrillas-in-el-salvador.html, 22.08.2021.

[534] FMLN, ülkedeki yaşananları kendi tarafından anlatabilmek ve halkla bağ kurabilmek adına taşınabilir vericileri olan Venceremos adında bir radyo istasyonu kurmuştu. Örneğin 1982 yılının Ekim ayında rejim bir operasyon sonucu 137 gerillayı etkisiz hale getirdiğini duyurmuşken, Venceremos'ta olayda 500 silahsız sivilin öldürüldüğü bilgisi verildi. Daha sonra ana akım medya tarafından Venceremos'tan verilen bilgilerin doğrulanması, gerilla radyosunun güvenilirliğini ve takibini arttırdı. Öyle ki hem rejim hem ABD radyoyu ele geçirmeye veya sinyallerini kesmeye çalışmaktaydı. Landau, **The Guerrilla Wars of Central America...**, s. 114, 115; Venceremos'un kuruluş süreci, önemi ve çatışmalarına yönelik kapsamlı bir çalışma için bkz.: Carlos Henríquez Consalvi, **Broadcasting the Civil War in El Salvador: A Memoir of Guerrilla Radio**, çev. Charles Leo Nagle, A. L. Bill Prince, Texas, University of Texas Press, 2010; Venceremos'tan sonra FMLN ayrıca Farabundo Martí adında bir radyo daha kurdu. Savaştan bilgiler ve motivasyon yayınları dışında kültür, sanat yayınları ve pazar günleri FMLN'de yer alan rahiplerden ayin yayınları yapılmaktaydı. Bu açılardan FMLN'nin iki radyosu da *"halkın sesi"* olarak nitelendirilmekteydi. **Radio Farabundo Marti of the FMLN: The Challenge of a People's Radio in the Midst of War**, Chalatenango, 1988.

düzenlediği grevlerin sağladığı politik fırsat ile hükümete ön koşulsuz doğrudan diyalog teklif ederek çözümü askerî değil politik bir platforma taşımak istedi. Hatta bu çağrı kamuoyunda, ordunun bazı kesimlerinde, PDC'de ve Piskopos Rivera y Damas tarafından da olumlu karşılanarak, destek buldu. Ancak ABD'nin etkisiyle Başkan Álvaro Magaña FMLN ile masaya oturma fikrine yanaşmadı. ABD ve El Salvador yönetimi FMLN'nin halen askerî yöntemlerle ortadan kalkabileceğini ve hatta böyle olması gerektiğini düşünmekteydi. Ancak süreç beklendiği gibi gitmedi. FMLN ön koşulsuz görüşme talebinden sonuç alamayınca tekrar gerilla savaşı stratejisine yoğunlaştı. 1983 yılı ilkbahar aylarına kadar sabotaj ve bölgesel saldırılarla iç savaşta üstünlüğü yeniden kazandı. 1983 yılının Nisan ayında başkentte yapılan saldırılarla gücünü tekrar göstermiş oldu. Bu saldırılarla ordunun silahlarını da ele geçirmiş olduklarından önemli bir avantaj sağlıyorlardı.[535]

Bu yıllarda ülkenin yaklaşık %18'ini kontrol altında tutan FMLN-FDR, ikili iktidar durumunu *"Halk İktidarı"* (Poder Popular) kurarak genişletmeye çalışmaktaydı. Yayımlanan eylem merkezi raporuna göre bulundukları bölgelerde halkla dayanışma halinde örgütlenerek gereksinimleri karşılama faaliyetleri yapılmaktaydı. Bu gereksinimler mal ve hizmet dağılımı, sağlık, eğitim, öğretim, savunma gibi tüm altyapı hizmetlerini kapsıyordu. Halk meclisleri vasıtasıyla idari yönetim demokratik bir şekilde yürütülmekteydi. Üretim kolektif bir şekilde sağlandığı için özellikle gıda mamulleri değiş tokuş yoluyla temin ediliyordu.[536] Bu süreçte 1983 yılının Temmuz ayında El Salvador'a incelemeler yapmaya gelen Uluslararası Af Örgütü'nden bir komisyona göre 1979-1983 yılları arasında tahmini olarak 40.000'den fazla kişi siyasal şiddet kurbanı olmuştu. Kaybolmaların kesin sayısını vermenin ise oldukça güç olduğu belirtilmekteydi. Komisyonun incelemelerine göre ölümlerin büyük bir kısmı, hükümet ordusu ve güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen yargısız infazların kurbanlarıydı ve ölümlerde işkencelere de rastlanmaktaydı.[537] Ordu bu katliamları genellikle yalanlıyor ya da öldürülenlerin

[535] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 11-14, 26-28; 1982 yılı ortalarından itibaren FMLN'nin eylemlerine askerî olarak hız vermesi, El Salvador ordusunu yenebileceğini göstermeye yönelik bir stratejiydi. Harnecker, "From Insurrection to War...", s. 89-100.
[536] Brönner, Gross Hg., **El Salvador'da Devrim**, s. 43-54.
[537] Ayrıca El Salvador'da görev yapan ABD vatandaşlarının da çeşitli sebeplerden infaz edildiği görülmektedir. Amnesty International, "Extrajudicial Executions in El Salvador...", s. 1-3, 23, 29-45.

gerilla üyeleri olduklarını beyan ederek dezenformasyon oluşturuyordu. 1982 yılının Ağustos ayında yaşanan *"El Calabozo Katliamı"* da bu olaylardan biriydi. El Calabozo bölgesinde gerillalara yönelik operasyon düzenleyen Atlas Taburu, bölgede hiçbir direniş göstermeyen ancak gerillalara destek verdiği öne sürülen 200 sivil köylüyü gözaltına almış ve kasıtlı bir şekilde infazlarını gerçekleştirmişti. Resmî açıklamalarda herhangi bir katliam olmadığı ve gerilla kamplarının yok edildiği belirtilse de hakikat komisyonu raporunda cinayetlerin kasıtlı olarak sivillere yöneltildiğine dair yeterli kanıta ulaşıldığı belirtilmekteydi.[538] İlerleyen süreçte ise FMLN eylemlerinde ve kitle hareketlerinde dönemsel seyrelmeler yaşanmıştır. Genel taarruza kıyasla strateji topyekûn değil tekil bazda önemli noktalar üzerinden ilerletilmiştir. Bunun seçim süreçleri ve diyalog beklentilerine yönelik gelişmelerden olduğu söylenebilir olsa da esas önemli bir sebebi kitle ile öncü örgüt arasındaki iletişim kopukluğu ve kitlelerin ürettikleri motivasyonlar yerine örgüt ajandasının esas alınması olarak görülmektedir. Schafik Hándal'a göre bu süreçte kitlelerin düşüncelerini dinleyip, geniş katılımın sağlanabileceği birleştirici bir sentez yapılmadan, kitlelere emir verme hatasına düşülmüş ve motivasyonlarının önüne geçilmiştir. Böylece kitlelerin amaçları daha çok sahiplenerek seferber edilmesi engellenmiştir.[539]

Bu durgunluğa rağmen 1983 yılında hem garnizonlara hem de hava üssüne yönelik iki saldırı düzenlenmiş ve ikisinde de önemli sonuçlar elde edilmiştir.[540] 1983 yılı Eylül ayında ise gizli bir radyo yayını ile FMLN uzlaşma teklif ederek, özel mülkiyetin tamamen kamulaştırılmasını gerektirmeyen yeni bir ekonomik ve toplumsal düzen, gerçek bir serbest seçim düzenleyecek kuvvetler ayrılığını benimsemiş hükümet, mevcut ordudan ve gerilla örgütlerinden oluşacak yeni ulusal bir ordu ve ABD ile iyi ilişkilerin stratejik önemini benimseyen bağlantısız bir dış politika çağrılarında bulundu.[541] 1984 yılında ise özellikle tabandan hareketler kendini

[538] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 125, 126.
[539] Harnecker, **Vanguardia Y Crisis Actual**, s. 127, 128; Bu *"kopukluk"* örgüt içerisinde bazı çatlaklara ve bölünmelere de yol açmıştır. Fogel, **Revolution in Central America**, s. 38, 39.
[540] Dunkerley, **The Long War...**, s. 225-228; Spencer, **From Vietnam to El Salvador...**, s. 53-56.
[541] Shirley Christian, "Rebel Factions", **Crisis and Opportunity: U.S. Policy in Central America and the Carribean**, ed. Mark Falcoff, Robert Royal, Washington, D.C., Ethics and Public Policy Center, 1984, s. 244.

göstermişti. Mart ayında Başpiskopos Romero'nun ölümünün anması için 300 kadın yürüyüş yapmış ve yürüyüşe sokaktan da destek gelmiştir. Bu şekilde toplumsal huzursuzluk devam ederken ilerleyen aylarda ve 1985 yılında geniş katılımlı grevler kendini gösteriyordu.[542] Ayrıca 1984 yılı Haziran ayında da hidroelektrik santrala sabotaj ve saldırı düzenlenerek rejime altyapısal bir zayıflatma sağlandı. Bir süredir etkisini yitirmiş olan FMLN, FPL'nin öncülüğünde düzenlenen bu saldırı ile tüm ülkede varlığını tekrar hissettirerek politik bir mesaj da vermiş oldu.[543] Ancak aynı yıl hükümetin ABD ile iş birliği içerisinde hava gücüne önem verdiği görülmektedir. Bu sebeple helikopter sayısının ikiye katlanması, bir intikam niteliğinde havadan gerçekleştirilen beyaz fosfor ve napalm bombardımanlarının artmasına sebep olmuştur. Bu imha silahlarının bir sonucu olarak dönem içerisinde örgüt üyelerinden daha fazla sayıda sivil ölümlere yol açılması rejimin niteliğini ve çelişkili konumunu gösterir niteliktedir.[544] Santral saldırısında büyük kayıp veren ordu, FMLN'nin geri çekilmeye başlamasıyla etraf köyleri bombalamış ardından köylere giriş yapmış ve köylerde sivil, yaşlı, çocuk, kadın demeden yoğun katliamlar yapmıştır. Hayatta kalan 65 kişiyle yaptığı görüşmeler sonrasında bölge Pederi Rutilio Sánchez kurtulanların ifadelerini şu şekilde özetliyordu:

> *"Hepsi, saldırı altındaki toplulukların hiçbir direniş göstermediğini; [o sırada] hiçbir gerilla çatışmasının yaşanmadığını, hatta FMLN [gerilla] ordusunun bile bulunmadığını; [askerlerin] kimseye merhamet göstermediğini; esir almadıklarını; kadınları ve çocukları korumaya çalıştıklarının yanlış olduğunu; kız çocuklarına tecavüz ettiklerini ve daha sonra infaz ettiklerini; erkeklerin ve büyük erkek çocukların, bazıları işkence gördükten sonra kurşuna dizildikleri konularında hemfikirdi."*[545]

FMLN'nin başarılı operasyonları sonrasında ise 1984 yılı Ekim ve Kasım aylarında Duarte'nin ikili görüşmeleri kabul ederek, diyalog başlatmayı tercih etmesi süreç açısından hem beklenmedik hem de olumlu bir dönüm noktası olmuştur. Ancak Duarte FMLN'nin hiçbir talebinde adım atmayarak görüşmeleri çıkmaza sokmuş ve diyalog ihtimalinin bir beş yıl daha rafa kaldırılmasına sebebiyet vermiştir. FMLN-

[542] Berryman, **Stubborn Hope...**, s. 79, 80.
[543] Spencer, **From Vietnam to El Salvador...**, s. 59-63.
[544] Dunkerley, **The Long War...**, s. 225-228.
[545] Paul Ramshaw, Tom Steers, Kevin Krajick (ed.), **Intervention on Trial: The New York War Crimes Tribunal on Central America and the Caribbean**, New York, Praeger, 1987, s. 17-23.

FDR'nin 29 maddelik talebi incelendiğinde ise insan hakları ihlallerine yönelik demokratik ve yaşam şartlarına yönelik insani talepler olduğu anlaşılmaktadır:

1. *"Katolik Başpiskoposu Óscar Romero'nun 24 Mart 1980'de öldürülmesinden sorumlu olanların tutuklanması ve yargılanması.*
2. *Üç rahibe ve bir çalışan olmak üzere dört ABD'li kadının 2 Aralık 1980'de öldürülmesinden sorumlu olanların tutuklanması ve yargılanması.* [Beş eski ulusal muhafız cinayetlerden dolayı 30 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır ve bu talebin cinayet emrini kimin verdiğini bulmak için yapıldığı düşünülmektedir.]
3. *Kasım 1980'de Demokratik Devrimci Cephe'nin altı üyesinin öldürülmesinden sorumlu olanların tutuklanması ve yargılanması.*
4. *El Salvador'un toprak reformu programı üzerinde çalışan iki Amerikalı Michael Hanmer ve David Pearlman ile Salvador Tarım Reformu Enstitüsü Başkanı'nın 4 Ocak 1981'de öldürülmesinden sorumlu olanların tutuklanması ve yargılanması.*
5. *Dört Hollandalı gazetecinin 17 Mart 1982'de öldürülmesinden sorumlu olanların ve son yıllarda işlenen tüm siyasi cinayetlerin sorumlularının tutuklanması ve yargılanması.*
6. *Siyasi tutukluların serbest bırakılması ve kaybolanların soruşturulması.*
7. *İsyancılar tarafından kontrol edilen bölgelerdeki sivil halka yönelik bombardımanın durdurulması.*
8. *Kent ve kır işçileri için hareket ve örgütlenme özgürlüğü.*
9. *İşçilere grev hakkı.*
10. *Tüm çalışma merkezlerinin askerden arındırılması.*
11. *Hükümet çalışanlarına örgütlenme özgürlüğü.*
12. *Kahve ve pamuk plantasyonlarında çalışan işçiler için günlük asgari ücret 18 kolon ya da 4,80 ABD doları olması.*
13. *Ticaret, banka ve sanayi çalışanları için yüzde 10 genel ücret artışı.*
14. *Temel gıda maddelerinin fiyatlarında indirim.*
15. *Tarım reformu programının yeniden canlandırılması.*
16. *Ordu tarafından zorla askere alma uygulamasının askıya alınması.*
17. *Ulusal üniversite için finansmanın arttırılması.*
18. *İşçi çocukları için bir burs programının sürdürülmesi.*
19. *Cumhurbaşkanı, genel kurul milletvekilleri, üst düzey hükümet yetkilileri ve binbaşı ve üstü rütbedeki tüm askerî yetkililerin maaşlarında indirim yapılması ve alt düzey askerlerin maaşlarına zam yapılması.*
20. *Amerikan askerî danışmanlarının görevden alınması ve ABD'nin askerî yardımlarına son verilmesi.*
21. *Pazarcı kadınlara baskı ya da zulüm yapılmaması ve daha iyi bir yaşam sürmelerini sağlayacak bir plan hazırlanması.*
22. *Benzin ve diğer yakıtların fiyatlarının düşürülmesi.*
23. *Solcuların radyo, televizyon, gazete ve dergilere erişimi.*
24. *Basın özgürlüğü.*
25. *Elektrik, su ve diğer kamu hizmetleri için düşük fiyatlar.*
26. *Ebeveynler için devlet okulu masraflarının ortadan kaldırılması ve özel üniversite masraflarının sınırlandırılması.*
27. *Küçük ve orta ölçekli çiftçiler için faiz oranlarında indirim.*
28. *Küçük işletmeler için faiz oranlarında indirim.*

29. *Kamu hizmetlerinden ve büyük işletmelerden elde edilen gelirler üzerindeki vergilerde yüzde 100 artış."*[546]

Görüşmelerin gerçekleştirildiği günler ilan edilen ateşkes ülke çapında bir huzur sağlamıştı. Bunu doğrulayacak seviyede, Tommie Sue Montgomery'in 15 Ekim 1984 tarihini *"1979 ile 1992 yılları arasındaki birçok ziyaretimde El Salvador'da silah görmediğim tek gündü."* ifadesiyle vurgulaması oldukça çarpıcı bir detaydır. O gün için sözlerine şöyle devam etmiştir:

> *"San Salvador'dan La Palma'ya uzanan 100 kilometrelik güzergâhta insanlar tatillik en güzel kıyafetlerini giymiş, tezahürat yapıyor, 'Barış istiyoruz!' diye slogan atıyor, beyaz bayraklar ve beyaz kâğıttan güvercinler sallıyorlardı. La Palma'nın kendisi tıklım tıklımdı. Tüfeksiz gerillalar sivil giysiler içinde halkın ve askerlerin arasına karıştı. FMLN, kilisenin yanındaki meydanın bir köşesinde siyasi konuşmalarla dolu küçük bir gösteri düzenledi."*[547]

Ancak Kasım ayında Duarte televizyona çıkarak tekliflerin reddedildiğini ve isyancıların barışı tehdit ettiğini duyurdu.[548] Elbette bu durumun FMLN'nin meşruiyeti açısından olumlu katkıları olduğu söylenebilir. Zira Duarte ve rejim halk nazarında görüşmeleri çözümsüzlüğe sürükleyip iç savaşı körükleyen bir konuma sürüklenmişti. Dahası FMLN ile Duarte'nin görüşmeleri devam ederken El Salvador ordusu, radyo Venceremos vericisini ele geçirmeye çalışmak için gerilla bölgesine saldırı başlatmıştı.[549] Bu durum FMLN'ye desteği arttırdığı gibi yavaşlatılan eylemlerin tekrar hızlandırılmasına olanak sağladı. Özellikle 1985 yılı FMLN için tarihî bir kırılma evresiydi. 1985 yılının Eylül ve Ekim ayları Başkan Duarte'nin kızı Inés Guadalupe Duarte'nin kaçırılmasıyla yankılandı. İlk etapta olayı FMLN'den ayrılan başka bir grup üstlenmiş ve 34 tutuklunun serbest bırakılmasını talep etmişti. Hükümet önce 3 tutukluyu serbest bıraktı ve Inés'e karşılık diğer 22 tutuklunun daha bırakılacağını söyledi. Ancak 9 kişi hakkında bilgilerinin olmadığını dile getiriyorlardı. Süreç devam ederken FMLN, gerillaların kontrolünde olan Venceremos radyosunda kaçırılma olayının kendi operasyonları olduğunu ilan etti. Bu arada Başpiskopos Rivera y Damas hükümet ve gerillalar arasında ara bulucu olarak sürecin olumsuz bir şekilde sonlanmaması için gerginliği azaltmaya ve tekliflerin iletilmesine

[546] Dunkerley, **The Long War...**, s. 282, 283; Schooley, **Conflict in Central America**, s. 312.
[547] Montgomery, **Revolution in El Salvador...**, s. 188.
[548] Montgomery, **a.g.e.**, s. 188, 189.
[549] Landau, **The Guerrilla Wars of Central America...**, s. 127.

yardımcı oluyordu.[550] Inés'in kaçırılması FMLN için kısa süreli bir ateşkesi de sağlamıştı. İç savaş boyunca FMLN grupları RN ve PRTC-S'nin kontrolü sağlayabildiği bölgelerden biri olan ve başkent San Salvador'a sadece 42 km. mesafedeki Guazapa beldesi neredeyse her gün bombalanıyordu. Inés kaçırılınca Guazapa'ya getirildiği için bombardımanlar kesilmek zorunda kaldı çünkü tutsak olarak alıkonulduğu günler boyunca telefonla görüşme yapmasına izin verilen Inés, babası Duarte'yi bombardımanı durdurması için ikna etmişti.[551] 44 gün boyunca rehine olarak tutulan Inés ve bir arkadaşı, hükümetin 22 tutukluyu serbest bırakması ve çatışmalar sırasında sakatlanan 101 gerillaya serbest geçiş hakkı tanımasının ardından çeşitli ülke diplomatlarının ve Başpiskopos Rivera y Damas'ın da aralarında bulunduğu bir delegasyona teslim edildi. Ayrıca FMLN, Inés'in kaçırılması sırasında beraber yürüttüğü diğer kaçırma eylemleri sonrasında elinde tuttuğu 25 belediye başkanını da serbest bıraktı.[552]

Yaşanan olaylar Başkan Duarte'nin hükümet ve halk nazarında prestijini düşürdüğü gibi FMLN'nin de özgüven kazanmasına sebep olmuştu. Bazı hükümet yetkilileri de *"gerillalar ile müzakere edilmesi"* sebebiyle Duarte'yi eleştirmekteydi ve birçok yerde operasyonların durdurulmasından memnun değildiler. Kamuoyunda da Duarte'nin şahsi çıkarları doğrultusunda tüm süreci kendi istediği gibi yönlendirmesi tepki görmüştü. Özellikle iş insanları ve sağ kanat politikacıları, Duarte'nin kişisel çıkarlarını *"ulus çıkarlarının"* üzerinde tuttuğu ve isyancılara *"yumuşak"* davrandığı yönünde eleştiriyorlardı. Bu olaydan sonra Duarte'nin birkaç çocuğu ve torununu ülke dışına göndermesi de hem ülkedeki güvensizlik ortamı hem de şahsi çıkarlarının öncelikli durum olması bakımından tekrar tepki görmesine neden oldu. Bir vatandaş demecinde, kendi babasının da 6 ay boyunca rehin alındığını,

---

[550] The Associated Press News, "Guerrillas Acknowledge Role in Duarte Kidnapping", 22.10.1985, (Çevrimiçi) https://apnews.com/article/e143c30705ec78ecbcc1a1984c31fbdf, 09.07.2020; Berryman, **Stubborn Hope...**, s. 81, 82.

[551] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 50.

[552] Marlise Simons, "Daughter of Duarte Is Released by Rebels in Complex Exchange", **The New York Times**, 25.10.1985, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1985/10/25/world/daughter-of-duarte-is-released-by-rebels-in-complex-exchange.html, 15.09.2021; The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 169, 170; Anlatılanlara göre tutsak olduğu süre boyunca Inés, bir gerillaya âşık olmuş ve ilişki yaşamıştı. Dolayısıyla serbest kaldıktan sonra da kaçırılması veya gerillalar hakkında şikâyette bulunmamıştı. Hatta toplumsal muhalefet ve halk hareketleri içerisinde yer almıştı. Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 50.

hükümete ve orduya *"yalvarmalarına"* rağmen hiçbir işlem yapılmadığını bildirmekteydi. Öte yandan Duarte'nin bazı destekçileri bile Duarte'nin kızı işin içine girene kadar, kaçırılan diğer belediye başkanları için hiçbir girişimde bulunulmadığını dile getiriyorlardı. İç savaş nedeniyle yüzlerce kaçırılan ve öldürülen kişinin olduğu bir ülkede *"Başkan'ın kızına"* yapılan özel operasyonlar, hükümet yanlısı olsun olmasın pek çok kişide hoşnutsuzluk oluşturmuştu.[553] 1986 yılı böylece FMLN-FDR'nin ülkede ikili iktidarı pekiştirdiği bir dönem olmuştur. 1979 yılından bu yana hedeflenen bir politika olan ikili iktidar, FMLN'nin hem oluşturduğu kontrol noktaları hem de rejim kuvvetleriyle rekabete girdiği bölgelerde ortaya çıkmaktaydı. İktidarın gücündeki yerel bölünmeler üretim ilişkilerini, oligarşinin mülkiyetini ve askerî nüfuzun yapısını rejim açısından olumsuz etkileyen bir unsurdu. Dolayısıyla FMLN ikili iktidar bölgeleriyle kaynak üretimi sağlayabildiği gibi halk kitlelerinin desteğini de güçlendirmiş oldu. Ayrıca ikili iktidar stratejisi gereği tutulan bölgelerde halkın gereksinimlerinin karşılanması, projeleri beraberinde getirdi. Kurtuluş Teolojisi'ni destekleyen Hristiyan grupların katkısıyla, dinî etkinlikler, sanatsal ve kültürel çalışmalar, okuma yazma ve sağlık bilinci gibi eğitimler sağlanarak *"devrimci ruhu"* ve kolektif anlayışı canlandırmak hedeflendi.[554] Gerçekten de 1980'li yılların kitlelerini besleyen unsurlar, 1960'lı ve 1970'li yıllardaki kitlelerin kurumsallaşmış çabaları olarak belirginleşmekteydi.[555]

1980-1986 yılları arasına bakıldığında hem El Salvador ordusunun hem FLMN'nin karşılıklı olarak strateji değiştirdiği ve zamanla operasyonlarını büyüttüğü görülmektedir. 1980 yılında FMLN sabit hedefleri ele geçirmek için dağlık bölgelerde öncü birlikler olarak örgütlenirken, ordu küçük birimlerle operasyonlar düzenlemeye yönelmişti. 1982 yılına gelindiğinde ikili iktidar kurabilmek amacıyla kontrol bölgeleri oluşturmaya çalışan FMLN'nin karşısında ordu, mobilize avcı birlikler kullanmaya geçmişti. 1984 yılında geniş ölçekli zaferler kazanmak için üslere, köprülere ve ABD danışmanlarına saldırı şeklinde askerî operasyon düzeyine geçen FMLN'ye, ordu elit taburlar ve hava bombardımanıyla karşılık vermeye başladı. 1986

[553] Simons, "Daughter of Duarte Is Released by Rebels in Complex Exchange".
[554] Department of Social Sciences Universidad de El Salvador, "An Analysis of the Correlation of Forces in El Salvador", s. 429-431.
[555] Villalobos, "Popular Insurrection: Desire or Reality?", s. 15.

yılı itibarıyla ise FMLN, rejimi diyaloğa sevk etmek için ulusal ulaşım ağına sabotajlar düzeyinde yüksek operasyonlara yönelirken, El Salvador rejimi kitlelere karşı topyekûn bir saldırıya geçip bölgelere tahliye operasyonları düzenlemeye başladı. Bu operasyonlar gerillaları etkisiz hale getirmeyi, askerî pozisyonları tekrar konsolide ederek sivil savunma birimleri oluşturmayı ve savaştan zarar gören bölgeleri yeniden inşa etmeyi içeriyordu.[556] 1986-1987 yıllarında hükümet ve ordu şiddetini arttırdıkça FMLN farklı yollardan karşılık vermeye çalışmaktaydı. Askerî yöntemlerin yanı sıra sokak gösterileri, ofis işgalleri, telefon hatlarının kesilmesi, otobüs ve lastiklerin yakılması gibi eylemler düzenleniyor, FMLN üyesi fabrika işçileri de faaliyetlerde yer alıyordu.[557] 1986 yılında hükümetin devreye soktuğu ekonomik paket, geçim sıkıntısı çeken halk için yeni bir yük oldu. Bu durum o döneme kadar gözlemlenen kısa dönemli saldırıların, kitlesel bir hareketlenmeye dönüşmesini sağladı. Ancak rejimin eylemlere cevabı ise taviz vermeden, hareketleri yıpratmak için sendika ve örgütlere karşı saldırıya geçmek oldu ve bu doğrultuda toplu işten çıkarmalar ve suikastlar gibi yasa dışı uygulamalara başvuruldu. FMLN liderlerinden ve komutanlarından olan Joaquín Villalobos'a göre 1970'li yıllardaki benzer bir plan, nüfusun çeşitli kesimlerinin radikalleşmesine ve şehir gerillalarının ortaya çıkmasına ve ardından 1978-1980 yılları arasında ayaklanmış bir halk hareketine sebep olmuştu. Aynı şekilde 1986 yılı gelişmelerinde de rejim bu yola başvurduğunda halk hareketlerinin geri çekileceğini ve eylemleri kontrol altına alacağını düşünüyordu ancak tam tersine FMLN'nin oluşturduğu ikili iktidar durumunu beslediler ve yeni mücadele biçimlerinin oluşmasına ön ayak oldular. Bu arada 1987 yılında Orta Amerika Üniversitesi tarafından düzenlenen bir ankette katılımcıların yaklaşık %30'u *"kilise işgallerini"* onayladığına yönelik beyan vermişti. Bu durum ilk başta düşük bir oran gibi gözükse de, bir inanç merkezine yönelik radikal, yasa dışı ve şiddet yanlısı bir eylemin ciddiyeti düşünüldüğünde beklenenden bile fazla bir oran olduğu söylenebilir. Dolayısıyla El Salvador'un toplumsal tabanında devrimci ve şiddet yanlısı hareketlerin meşruiyetine

[556] Department of Social Sciences Universidad de El Salvador, "An Analysis of the Correlation of Forces in El Salvador", s. 432-435; Özellikle 1985 ve 1986 yıllarında gerillaların bilinen merkezlerine bombardımanlar başlatıldı. Bu operasyonlardan gerillalar çoğunlukla kaçmayı başardı ancak sivil halktan çok fazla kayıplar olmuştu. Berryman, **Stubborn Hope...**, s. 84, 85.
[557] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 48; Department of Social Sciences Universidad de El Salvador, "An Analysis of the Correlation of Forces in El Salvador", s. 440, 441.

verilen destek artmaya devam ediyordu.[558] Orta Amerika'da barış görüşmelerinin de başladığı bu süreçte, FMLN-FDR Duarte yönetimiyle görüşmelere tekrar başlamak için bir takım ön koşullar öne sürdü ve dört maddeyle görüşme çerçevesini kesin olarak çizdi:

1. *"Anayasal süreç korunmalıdır.*
2. *Nüfusun tüm kesimleri; siyasi partiler, örgütler, sözcüler veya diğer temsil biçimleri aracılığıyla, yalnızca ulusal krize siyasi bir çözüm istemeyenlerin hariç tutulduğu, geniş katılımlı bir geçiş hükümetinde temsil edilmelidir.*
3. *Ulusal egemenliğin yeniden tesis edilmesi ve ülkenin ABD ile ilişkilerinin kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık hakkına koşulsuz saygı temelinde yeniden düzenlenmelidir.*
4. *İki ordunun varlığına izin verecek bir çözüm müzakere edilmelidir."*[559]

Bu önerilere ılımlı yaklaşanların yanı sıra özellikle ARENA karşı çıkmakta ve hükümetin *"suçlularla"* görüşmeye oturmasını kabul etmemekteydi.[560] Öte yandan toplumun FMLN'ye yönelmesindeki önemli sebep rejimin 1980-1988 yılları arasında şiddetin her türünü sivillere doğrudan kullanmasıdır. Ayrıca toplu katliamlar da ordu ve ölüm mangalarının faaliyetleri arasında yer aldığından, sivil bölgelere 1980 yılından bu yana düzenlenen katliam düzeyinde operasyonlar katlanılmaz noktaya gelmiştir. Bu amaçla 5 Haziran 1987 günü El Mundo gazetesinde FMLN'nin talep ve teklifleri yayımlanmış ve 18 maddelik taleplerde FMLN devlet güçleri tarafından uygulanan şiddetin durdurulmasını, demokratik hakların kabulünü, askerî operasyonların, casusluğun bitirilmesini, halk örgütlerinden olan politik tutukluların serbest bırakılmasını sıralamıştı. Buna karşılık ise ulusal bir çözüm ve barış amacıyla ateşkes ve çoğulcu bir hükümet teklif etmekteydi. Ancak rejimden yanıt gelmedi.[561]

4.4.8. FMLN'in Stratejik Genel Saldırı Evresi

1980 yılından itibaren sekiz yıllık eylemlerinin sonucunda FMLN şehirlerin içinde ve dışında, garnizonlar, ileri karakollar, hidroelektrik barajlar, merkez hava üssü, Ulusal Muhafız karargâhı, askerî okullar gibi stratejik askerî unsurlara saldırılar

[558] Villalobos, "Popular Insurrection: Desire or Reality?", s. 14, 16.
[559] Department of Social Sciences Universidad de El Salvador, "An Analysis of the Correlation of Forces in El Salvador", s. 446.
[560] Department of Social Sciences Universidad de El Salvador, **a.y.**
[561] Ruben Zamora Rivas, Shafik Jorge Handal, "Proposal of the FMLN/FDR", **Latin American Perspectives**, C. 14, No: 55, 1987, s. 481-486; Ardón, **Post-War Reconstruction in Central America...**, s. 34.

düzenleyerek tahribatlar vermiş, ayrıca 10.000'den fazla silahı ele geçirmişti. Köprüler sabote edilerek, yollar kontrol altına alınmıştı.[562] 1980'li yılların ortalarından itibaren Orta Amerika'da bölgesel olarak barış gayretlerinin başladığı bu süreçte ve Esquipulas II çerçevesinde ateşkes yapılması, insan hakları ihlallerinin son bulması ve demokratik düzene geçiş için koşulların oluşturulması konuları imza altına alınmışken 1989 yılının başında FMLN görüşme tekliflerini ve diyaloga devam edilmesini birkaç defa yeniledi. 1989 başlarında düzenlenen görüşmeler Eylül ve Ekim aylarında da tekrarlanmıştı ancak önceki görüşmelere göre değişen hiçbir şey yoktu. Hükümet müzakereden yana değildi sadece kendi şartlarını sunuyordu.[563] Ateşkesle beraber küçük çapta uzlaşmalar sağlansa da 1989 yılı Kasım ayındaki görüşme öncesinde hükümetin muhalefet kesimine saldırısını bir anda yoğunlaştırması ve 31 Ekim 1989 günü sağ görüşlü ölüm mangaları tarafından sol görüşlü bir işçi konfederasyonunun bombalanarak on kişinin ölümüne, onlarca kişinin de yaralanmasına neden olunmasıyla ikili görüşmeler yarıda kesildi. Böylece 1989 yılı Kasım ayı ortasında FMLN stratejik karşı saldırısını başlattı.[564] Bu saldırıdaki hedefleri politik ve askerî süreci beraber yürütmekti. Stratejik karşı saldırı bir eylemden ziyade aşamaydı ve üç temel unsuru içeriyordu:

- Genel bir ayaklanmayı sağlasın veya sağlamasın, sokak gösterilerinden, şehirli gerilla baskınlarına kadar geniş kapsamlı kent eylemleriyle ülkenin yönetilmesini imkânsız hale getirmek.
- Sabotaj ve saldırılar devam ederken stratejik saldırılarla ordunun kentlerde yoğunlaşmasını önlemek ve kırsal bölgelerdeki isyan güçlerini yeniden sınırlı şekilde konsolide etmek.

[562] Villalobos, "Popular Insurrection: Desire or Reality?", s. 31.
[563] William M. LeoGrande, "After the Battle of San Salvador", **World Policy Journal**, C. 7, No: 2, 1990, s. 338.
[564] Ardón, **Post-War Reconstruction in Central America...**, s. 32-35; Lindsey Gruson, "Salvador Rebels Launch Offensive; Fighting Is Fierce", **The New York Times**, 13.11.1989, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1989/11/13/world/salvador-rebels-launch-offensive-fighting-is-fierce.html, 12.05.2020.

- Çatışmaya son verilmesi için bir müzakere forumu ve yeniden yapılanma hükümetinin oluşumuna yönelik ilk adım olarak geniş, çok sınıflı bir ittifakı sağlayabilecek siyasi bir projeyi sağlamlaştırmak.[565]

Böylece rejimden gelen saldırı sonrasında birçok işçi de tekrar silahlanarak FMLN'ye destek vermeye başladı. FMLN ve RN içinde politik ve askerî görevlerde yer alan Miguel Ramirez bu durumu kendi sebepleriyle şöyle açıklıyordu:

> *"Toplumda sosyal adaletsizlik ve eşitsizlik alabildiğince yaygındı, hâlâ da yaygın. Bunları düzeltmek için girişilebilecek her türlü demokratik-politik-ekonomik ve kültürel yol kapalıydı. Savaş istenmeyen ve insanın tabiatına aykırı bir şey, ama zorunluydu ve bu nedenle mücadeleye katıldım. 1989'un başında FMLN görüşme önerisinde bulundu. Hükümetin buna cevabı ise halk üzerindeki şiddeti arttırmak oldu. Bu nedenle birçok işçi silaha sarıldı ve FMLN Kasım 1989 saldırısına karar verdi."*[566]

Bu eylem FMLN'nin tüm imkânlarını öne sürdüğü ve ülke düzeyinde yaklaşık 100.000 kişiyi seferber ettiği genel bir saldırı halini aldı. 9.000 kişi düzenli birliklerden oluşuyordu, geri kalanlar ise milisler veya yerel halktan geçici katılımcılardı.[567] Gerilla liderlerinden birinin yaptığı yorumun net bir şekilde ortaya koyduğu üzere FMLN görüşmeler esnasında yapılan bombalama hadisesine açıkça misilleme yapmaktaydı: *"Bu hükümet kirli savaşı tırmandırmak istediğini gösterdi ve onlarla kafa kafaya görüşeceğiz. (...) Bu, bombalamaya misillemedir."*[568] FMLN'nin saldırısı üzerine Başkan Alfredo Félix Cristiani ulusal televizyonda yargı sürecini devre dışı bırakan ve güvenlik güçlerine ek yetkiler tanıyan bir olağanüstü hâl ilan etti. Ordu da geceleri süresiz olarak sokağa çıkma yasağı ilan etti. FMLN başkentte 20 tane olmak üzere, belirlediği 50 hedefe bomba ve otomatik silahlarla saldırı düzenlerken, Başkan Cristiani'nin yaşadığı ev ve mahalle de büyük hasar aldı. FMLN'den bir yetkiliye göre bunlar hükümetin ölüm mangalarına karşılık için bir başlangıçtı. Salvador Hava Kuvvetleri de uçak ve helikopterlere monte edilen otomatik silahlarla karşılık vermekteydi. Ancak gerillaların bir helikopter düşürmesi ve havalanmamış durumdaki iki küçük uçakla iki helikopteri tahrip etmeleri Salvador ordusu için önemli bir kayıp olmuştu. Ayrıca başkent yakınlarında birkaç bölgeyi kontrol altına almaları ile

[565] NACLA, "Rethinking Peace", **NACLA Report on the Americas**, C. 23, No: 3, 1989, s. 24.
[566] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 46.
[567] Çangatin, **a.g.e.**, s. 53.
[568] Gruson, "Salvador Rebels Launch Offensive; Fighting Is Fierce".

psikolojik bir üstünlük oluştu. Ordu ise kendinden emin bir şekilde bu saldırının FMLN için *"son çırpınış"* olduğunu belirtmekteydi.[569] Hükümet FMLN'nin etkisini sarsabilmek adına basın özgürlüğünü kısıtladı ve gerillaların elindeki Venceremos radyosunu susturabilmek için operasyonlara girişti.[570] Zira Venceremos'un FMLN için değeri halkla iletişim kurabilmenin ötesinde, gerillalara psikolojik motivasyon sağlama anlamında da çok yüksekti.[571]

FMLN'nin genel saldırısından 1 hafta sonra, Atlas Taburu'ndan otuz kişi 16 Kasım 1989 günü altı rahibi, sendika başkanını, üniversite kadınları örgütü liderini, çiftçilik kooperatifinin dokuz üyesini ve on üniversite öğrencisini öldürdü. Özellikle altı rahibin ve iki personelin Orta Amerika Üniversitesi'nde gece operasyonu ile infaz edilmesi politik bir amaç taşıyordu. Öldürülen rahipler arasında sağ kanat şiddetini eleştiren Orta Amerika Üniversitesi Rektörü Ignacio Ellacuría Beascoechea, Rektör Yardımcısı Ignacio Martín-Baró ve Sosyal Bilimler Dekanı Segundo Montes bulunuyordu. Ayrıca rahiplerin aşçısı ve aşçının 16 yaşındaki kızı da öldürülenler arasındaydı. İddialara göre kurbanlar, öldürülmeden önce işkence görmüştü. ABD'de Bush yönetimi cinayetleri şiddetli bir şekilde kınadı ve El Salvador Başkanı Alfredo Félix Cristiani'den kapsamlı bir soruşturma yapılmasını talep etti. Hükümet de olayları kınayarak suçlamaları reddetti ancak kayda değer bir soruşturma yürütülmedi. Subaylara karşı suçlamalar yapılsa da kanıtlar tahrip edilmişti ve dava durduruldu.[572] Öldürülen Dekan Segundo Montes de Rektör Ellacuría gibi El Salvador rejiminin şiddetini sıklıkla eleştiren ve bölgedeki mağdurlara yardım etmeye çalışan halk arasında Başpiskopos Óscar Romero gibi takdir edilen bir figürdü.[573] El Salvador ordusu elindeki tüm silahları FMLN'ye karşı sert bir şekilde kullanırken, sivil muhalefeti de bu şekilde susturmayı hedeflemişti.[574] Böylece FMLN'nin saldırısında

---

[569] Gruson, **a.y.**
[570] Harnecker, **Vanguardia Y Crisis Actual**, s. 142. 143. Ancak FMLN'nin radyoyu mobilize bir şekilde kullanması, operasyonların başarısızlıkla sonuçlanmasına neden oluyordu.
[571] Fogel, **Revolution in Central America**, s. 28, 29.
[572] Lindsey Gruson, "6 Priests Killed in a Campus Raid in San Salvador", **The New York Times**, 17.11.1989, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1989/11/17/world/6-priests-killed-in-a-campus-raid-in-san-salvador.html, 12.05.2020; Moss, "Peace in Central America?", s. 431; Chomsky, **How the World Works**, s. 30; The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 45-54.
[573] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 55, 56.
[574] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 121.

devam etme sebepleri dört temel noktada birleşti: Bunlar, rahiplere gerçekleştirilen saldırıya yönelik işlem yapılmaması, hükümetin baskı ve fakirleştirme politikasında devam etmesi, askerî güçler üzerine müzakerenin reddedilmesi ve ordunun saldırılarını sürdürmesidir. Ayrıca FMLN, hükümetin taleplerini dikkate almaması ve anti-demokratik olduğunu öne sürdükleri ordunun tasfiye edilmemesi durumunda büyük çaplı askerî harekât başlatacaklarını da beyan ediyordu.[575] İlerleyen günlerde FMLN saldırısı El Salvador ordusuna yoğun tahribatlar verdi. Orduya ait panzer araçları vuruldu ve iç savaş boyunca ilk defa bir bombardıman uçağı füze ile düşürüldü. Askerî noktaları seçen FMLN özellikle sivil halka zarar gelmeyecek bölgelere saldırı düzenlemekteydi. Bu yolla, hükümet ve orduya görüşmelerin tek çare olduğunu kabul ettirmek istiyordu.[576]

1989 yılının en önemli eylemlerinden biri 21 Kasım 1989 günü başkent San Salvador'un merkezinde gerçekleştirilen otel baskınıydı. Silahlı gerillaların otele girmesi üzerine eğitim amacıyla otelde konaklayan ve aralarında ABD'den asker ve danışmanlar ile OAS Genel Sekreteri'nin de bulunduğu 100'e yakın kişi rehin alındı. FMLN'nin açıklamalarına göre otel işgal edilirken ABD'den görevlilerin olduğuna dair bilgileri bulunmamaktaydı ancak sonrasında bu kişilerin varlığı otelin bombalanmaması için bir koz haline geldi. Otele yönelik operasyonu yöneten FMLN komutanı, eylemin temel amacının ordunun fakir bölgelere ve kırsaldaki köylere yaptığı bombardımanlar gibi şehrin merkezindeki bir otele de yapıp yapamayacağını görmek olduğunu söylemekteydi. Sonuç olarak işgal; hükümet, eylemciler ve kilisenin de yer aldığı görüşmeler sonucunda bitirildi. Ancak FMLN etki gücünü de göstermiş oldu.[577] Öte yandan Nikaragua'da 10 yıl önce yaşanan FSLN devrimine göre 1989 yılı konjonktür olarak hem FMLN hem El Salvador rejimi için farklılıklara sahipti. 1979 yılı sonrası Nikaragua çevresindeki diğer Orta Amerika ülkelerindeki otoriter rejimler ABD'nin de desteğiyle ordu güçlerini arttırdığı için devrimci toplumsal hareketlerin

[575] Arbeiterkampf Dergisi, "'Farabundo Marti' Atakta", **Farabundo Martí San Salvador'da: İç Savaştan Silâhlı Barışa**, ed. Oğuz Önderer, çev. Zeynep Herkmen, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 246, 247.
[576] Arbeiterkampf Dergisi, **a.g.e.**, s. 248-250.
[577] Douglas Farah, Lee Hockstader, "Salvadoran Rebels Take Hotel", **The Washington Post**, 22.11.1989, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1989/11/22/salvadoran-rebels-take-hotel/c873bae7-f571-4dd7-9ff1-ebd7fc836b79/, 22.04.2021; Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 43.

karşısında daha sert kuvvetler bulunmaktaydı. Aynı zamanda SSCB eski gücüne ve etkisine sahip değildi, Nikaragua'da FSLN hükümeti ise prestij ve güç kaybediyordu. FMLN üyeleri de savaştan yorulmuştu ve bir şekilde bu sürecin bitmesini istiyorlardı. El Salvador hükümeti açısından da değişiklik ABD yönetimi tarafındaydı. Reagan yönetimi yerini Bush'a bırakmıştı. Reagan'ın ikinci döneminde Orta Amerika politikalarında yumuşamalar görülse de Başkan Bush'un dış politika ajandasında Latin Amerika daha da alt sıralardaydı. Bilhassa Orta Amerika'daki 100 yılı aşan çatışma ortamından uzaklaşılmak isteniyordu. Bu yüzden ABD ve El Salvador hükümeti FMLN'den yoğun bir saldırı gelme ihtimali de kalmadığını düşünmekteydi. FMLN'nin bu boşluğu değerlendirerek tüm ülkede yoğun bir saldırıya geçmesi taraflar için şaşırtıcı olmuştu. Askerî olarak başarılı olan saldırılar sonucu başkentin bazı bölümleri bile ele geçirildi. Ancak savaşların yorgunluğu ve bıkkınlığı sebebiyle yaygın halk desteğinin gelmeyişi FMLN'nin geri çekilmesine neden oldu ve çatışmalarda taraflardan birinin baskın olamayışı savaş altında müzakere sürecini başlatacaktı.[578]

1989 yılında El Salvador güvenlik güçleri ile FMLN'nin karşı karşıya olduğu iç savaşta bir çıkmaza girildiği genel kabul edilen bir görüştür. FMLN birçok alanda üstünlük sağlamış olsa da son darbeyi vurabilmekte zorlanıyordu. Bu durum iki tarafın da birbirini tam anlamıyla yenememesiyle sonuçlandığından iç savaş kilitlenmişti.[579] Ancak FMLN'nin genel gücünü ve desteğini ispatlayarak kazandığı politik meşruiyet ve alan da ülkede göz ardı edilemeyecek bir noktadaydı. FMLN askerî anlamda kilitlenen pozisyonları ülke içerisinde sabotajlarla destekleyerek rejim için kritik bir durum oluşturdu. Özellikle elektrik santrallerine yapılan sabotajlar ülke çapında elektrik kesintisine yol açtığından tüm ülkede hayat durma noktasına geliyordu. Öte yandan FMLN ulusal yollarda da hâkimiyet sağladığı için taşımacılık hatlarını engelleyebiliyordu. Böylece sektörler arası iletişimi keserek şirketlerin pazara ulaşmasını kısıtlıyordu. Durum böyleyken El Salvador rejiminin müzakereden başka yolu kalmamıştı.[580]

[578] Luciak, **After the Revolution...**, s. 37; Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 120-123.
[579] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 114.
[580] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 116, 117.

4.4.9. Barış Anlaşması ve Hakikat Komisyonu

Nikaragua örneğinde görüleceği üzere El Salvador'daki iç savaşta FMLN'nin FSLN'ye kıyasla önemli bir eksiği ülkedeki oligarşi tarafından tam olarak destek kazanamayışıydı. Sistem karşıtı hareket geniş bir destek toplamasına rağmen kesimlerin tamamını harekete eklemeyi başaramamıştı.[581] Bilhassa 1984 yılı sonrası Duarte hükümetinin politik gücü konsolide etmesi ve Salvador ordusunun ABD yardımları aracılığıyla güçlenmesi, FMLN'nin büyük çapta yenilgiler ve kayıplar yaşamasına sebep oldu. Nitekim, 1985 yılına kadar 3.545 FMLN gerillasının teslim olması ve örgütün politik kanadı olan FDR ile FMLN liderleri arasındaki görüş ayrılıkları, yeni stratejilere gereksinim oluşturdu. Yeni stratejiler Duarte yönetimini zayıflatmayı hedefleyen daha tekil ancak daha saldırgan sayılabilecek eylemleri içeriyordu. Birinci bölümde gerilla taktiklerine dair teorik detaylarda bahsedildiği gibi, bu doğrultuda ulusal ulaşımı engelleyerek ekonomiyi zayıflatma eylemleri, elektrik santrallerine sabotaj, belediye başkanlarının kaçırılması, oligarşinin elindeki kahve tarlalarının tahrip edilmesi gibi yollara başvuruldu. Şiddet yanlısı yöntemlerini bu şekilde devam ettirmeye çalışan FMLN'nin en kritik hareketlerinden biri de Başkan Duarte'nin kızını kaçırmaktı.[582] Öte yandan El Salvador rejimi ve ABD açısından da süreç karmaşık hale gelmişti. ABD'nin El Salvador'daki iç savaşı *"başka bir Vietnam"* olarak görmesine ve ABD televizyonlarından bu şekilde yayınlatmasına rağmen, uluslararası kamuoyunda El Salvador hükümetlerine karşılık olumsuz bir tavır oluşmuştu ve ABD bu yönetimleri destekliyor olduğu için eleştiriliyordu.[583] Örneğin 1983 yılının Eylül ayında El Salvador'un yerel belediye bölgesi Tenancingo'da yaşanan bombalama olayına yönelik ele geçirildiği iddia edilen görüntüler devlet şiddetinin ayrım gözetmeksizin devlet terörüne nasıl dönüştüğünü gözler önüne sermekteydi. İddiaya göre bombalama sırasında pilotun *"Nasıl bombalayacağım, bunlar sivil?"* sorusuna karşılık operasyon komutanı *"Kıpırdayan*

[581] Richard E. Feinberg, "Central America: The View from Moscow", **The Washington Quarterly**, C. 5, No: 2, 1982, s. 172.
[582] Valenta, Valenta, "Soviet Strategies...", s. 120, 121.
[583] Charters, Tugwell, "Insurgency and Counterinsurgency...", s. 13.

her şey düşman." yanıtını vermişti. Olay sonrası gelen raporlara göre üçü sivil toplum gönüllüsü olan 75 sivil öldürülmüştü.[584]

FMLN'nin güçsüz olduğu iddia edilemese de El Salvador ordusunun ABD'nin desteğiyle ayakta durduğu çok açık bir gerçekliktir. Ordu özellikle Tenancingo'da yaşandığı gibi bombardımanlar ile FMLN'yi engelliyordu. Ancak 1980'li yılların sonuna doğru ABD hem maddi olarak hem de konjonktürel olarak El Salvador rejimini desteklemekten fayda görmeyeceği sonucuna ulaştı. Ordu sadece *"toplu bir katliam"* ile FMLN'yi ortadan kaldırabilirdi fakat uluslararası durum buna imkân tanımamaktaydı. Dolayısıyla ABD'nin çatışma yerine demokratikleşme yolunu tercih etmeye başlamasıyla, El Salvador hükümeti ve ordu da FMLN'yi kabullenmek zorunda kalıyordu.[585] El Salvador hükümeti ve FMLN[586] arasındaki ilk defa sonuca varacak müzakereler 1990 yılının Mayıs ayında Venezuela'nın başkenti Caracas'ta BM Genel Sekreteri'nin himayesinde gizlilik içerisinde yürütüldü ve anayasal, ekonomik, toplumsal reformlar ve silahlı kuvvetlerin rolü konularında anlaşmaya varıldı. Ayrıca FMLN üyelerine ülke içinde siyasete katılabileceklerine dair özel garantiler sağlanmasında uzlaşıldı.[587] Bu doğrultuda 1991 yılı Nisan ayında imzalanan Meksika Anlaşması'nda FMLN yasal olarak siyasi parti statüsü kazandı ve toplumda huzursuzluğa neden olan şiddet eylemlerinin bitirilmesi ve gerçeklerin ortaya çıkarılması için hakikat komisyonu kurulması kararlaştırıldı.[588] 1991 yılbaşı gecesi New York'ta kabul edilen ateşkes sonrasında 1992 yılının Ocak ayında *"silahlı çatışmayı olanaklı en kısa zaman içinde politik çözüme kavuşturma, ülkenin demokratikleşmesini hızlandırma, insan haklarına sınırsız saygı garantisi verme ve Salvador toplumunun tekrar birliğini sağlama"* konularını taraflara şart koşan *"Chapúltepec Barış Anlaşması"* (Acuerdos de Paz de Chapultepec) imzalandı.[589] Barış anlaşmasının gereği olarak gerillalar askerî yapılarını terhis etmeyi kabul etti ve Salvador hükümeti de silahlı kuvvetlerini küçültmeyi taahhüt etti. FMLN'nin askerî

[584] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 32.
[585] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 30, 31; Villalobos, "Popular Insurrection: Desire or Reality?", s. 22, 23.
[586] Ateşkes, silah bırakma, yasallaşma gibi süreçler FDR tarafından yürütülmektedir. Çangatin, **Özgür İnsanların Generali...**, s. 75.
[587] Moss, "Peace in Central America?", s. 431.
[588] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 189, 190.
[589] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 115.

kanadının da 1992 yılı ortasından sonuna kadar dağıtılması gerekiyordu.[590] Anlaşma ayrıca devlet gücünü tekrar düzenleyerek demokratik sivil idarenin yönetimine bırakıyordu. Ordu ve polis kurumlarındaki düzenlemelerin yanı sıra yargı ve seçim sistemleri de revize edilerek insan hakları konusunda güvenceler sağlanıyordu.[591] Eski gizli polis ve paramiliter örgütlenmeler kaldırılarak yeni ulusal polis teşkilatı FMLN ile entegre edilecek[592] ayrıca FMLN üyelerine belirli miktarlarda toprak dağıtılacaktı.[593] Anlaşmanın sağladığı reformlar FMLN Genel Koordinatörü Schafik Hándal'a göre öngördükleri demokratik devrim programlarının başlangıç noktasına temas etmekteydi ve bu anlamda El Salvador tarihinin en ayrıntılı, en somut demokratikleşme programıydı.[594] Hándal gibi çoğu eski gerilla, barış anlaşmasının ve reform programının ülke için çok önemli bir aşama olduğunu vurgulamaktaydı. Gerillalar açısından değerlendirildiğinde barış anlaşmasının getirdikleriyle 1930-1990 yılları arası süren askerî diktatörlüğün sonu gelmişti.[595]

İç savaş sürecinde raporlanan olayların analizine göre ülkedeki şiddet vakalarının %85'i devlet güçleri tarafından gerçekleştirilmekle beraber, FMLN'nin şiddetteki payı ise yaklaşık %5 oranındaydı.[596] Bu doğrultuda Hakikat Komisyonu'nun raporunda özellikle ölüm mangalarının ülke içinde şiddeti tırmandırarak organize terör uyguladığı vurgulanmıştır.[597] Anlaşmanın prensipleri arasında insan haklarına saygı gösterilmesi, temel özgürlüklerin tanınması ve güvence altına alınması, bu doğrultuda da hakikat komisyonu kurulması yer alıyordu. Ayrıca FMLN'nin politik sürece ve sivil topluma dahil edilebilmesi için gerillaların kullandığı

[590] Luciak, **After the Revolution...**, s. 37.
[591] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 106, 107.
[592] Arbeiterkampf Dergisi, "Uzun Savaşın Sonu: Gerillayla Hükümet Arasında Anlaşma", **Farabundo Martí San Salvador'da: İç Savaştan Silâhlı Barışa**, ed. Oğuz Önderer, çev. Süheyla Nazlı Kaya, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 251, 252.
[593] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 227.
[594] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 106, 107.
[595] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 61, 62.
[596] The Commission on the Truth for El Salvador, "From Madness to Hope...", s. 43.
[597] The Commission on the Truth for El Salvador, **a.g.e.**, s. 27, 132, 173; Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğu takdirde barış anlaşmasının tüm El Salvador halkı için önemi anlaşılmaktadır. Daha detaylı olarak Funda Özçelik'in çalışmasına bakıldığında El Salvador barış anlaşmasında asayiş, silahlı kuvvetler ve barış anlaşmasının uygulanması ve ulusal onay konuları ön planda gözükmektedir. Anlaşma kategorik olarak yoğun bir şekilde güvenlik ile ilgili meseleleri ele almış, ikincil olarak ise politik meseleler öne çıkmıştır. Özçelik, "The Analysis of the Relationship...", s. 67-77.

radyo yasal hale gelecekti, FMLN de politik bir parti olarak yasallaşacaktı.[598] FMLN'nin siyasi parti olarak sürece girmesi ayrıca seçim sisteminin de değişmesine neden oldu ve seçimleri denetleyen özel bir mahkeme oluşturuldu.[599] FSLN'ye benzer şekilde FMLN'de de öğrencilerin/gençlerin etkisi büyüktü ve üyelerin önemli bir kısmı 15-20 yaş aralığındaki gençlerdi.[600] Sektör dağılımına bakıldığında ise 10.490 gerillanın 7.500'ü toprak işçisi ve köylü, 1.600'ü küçük işletme çalışanı ve 699'u öğrenciydi. Kalanlar da başka meslek erbabıydı.[601] 1992 yılının Şubat ayında FMLN'nin ateşkes ilan etmesinin ardından 1980 yılından bu yana ilk defa FMLN liderleri ve taraftarları açık bir şekilde başkente giriş yaptı ve tüm ülkede kutlamalar düzenlendi. Yaklaşık 10 aylık silahsızlanma işlemlerinden sonra 1992 yılının Aralık ayında örgütün silah bırakma süreci tamamlanmış oldu ve siyasi parti olarak tanındı. Bu arada El Salvador ordusu da küçültülerek, insan hakları ihlali ve yargısız infazlar uygulayan Ulusal Muhafız gibi güçler dağıtıldı. Bunların yerine sivil idarenin yönetiminde olan Ulusal Sivil Polis teşkilatı getirildi.[602]

FMLN Genel Koordinatörü Schafik Hándal 1993 yılında yaptığı bir konuşmada 12 yıllık mücadelelerinin temelinde El Salvador'daki askerî-oligarşik iktidarın devrilerek, ele geçirilmesi olduğunu belirtmektedir. İktidar ele geçirilememiş olsa da zor durumda kalmış ve uluslararası platformda köşeye sıkıştırılmıştır. Gelinen noktada ise devrimin demokratik olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yüzden barış anlaşmasıyla çizilen çerçeve üzerinde mutabık olan ittifakın dağılmaması ve tüm toplumun burada buluşması gerektiğinin önemini dile getirmektedir.[603] Barış anlaşması imzalanana kadar ülkede öğrenciden, öğretmene, sendikacıdan, aktiviste, işçiden, kilise mensuplarına kadar her kesimden, her yaştan, her cinsiyetten 70.000 kişi iç savaşta ölmüştü. Bunların %25'i köyleri boşaltılanlardı. Gerillalara sempati duyan köyler bile katledildi veya sürüldü. İşkenceyle öldürülenlerin bedenleri deforme

[598] Arbeiterkampf Dergisi, "Uzun Savaşın Sonu...", s. 253-264.
[599] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 61; Öte yandan örgütün silahsızlandırılma sürecini BM El Salvador Gözlem Misyonu adındaki bir alt komisyon takip etti. Süreç 1993 yılı Mart ayına kadar sarkmış olsa da 8.552'si savaşçı, 2.474'ü yaralı sivil, 3.983'ü siyasi olmak üzere 15.009 FMLN üyesi kayıtlara geçmiş oldu. Bunların 4.492'si de kadın üyelerden oluşmaktaydı. Luciak, **After the Revolution...**, s. 3,4.
[600] Harnecker, **Vanguardia Y Crisis Actual**, s. 53.
[601] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 149.
[602] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 11; Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 115, 116.
[603] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 109, 110.

edilerek halk terörize edilmek istenmişti. Ayrıca 1980'li yıllarda hava bombardımanları defalarca kullanılmış, toplu katliamlara neden olunmuştu. FMLN de sağ kesime, askerî sorumlulara, hâkim ve savcılara suikastlar düzenlemişti.[604] 1980-1992 yılları arasında gerçekleşen insan hakları ihlalini incelemek için oluşturulan bağımsız Hakikat Komisyonu her ne kadar bu dönemdeki vakaların %85'inin devlet ve güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirildiğini raporlaştırsa da 1989-1994 yılları arasında El Salvador Başkanı Alfredo Félix Cristiani tüm politik suçlar ve davalar için genel af ilan etti.[605] 1994 yılında da FMLN ilk defa seçimlere katılarak ülkenin en çok oy alan ikinci partisi olmayı başardı ve bir dönemin sonuna gelindi.[606]

Görüldüğü üzere üçüncü bölümde El Salvador siyasal sisteminde incelendiği gibi oligarşi ve asker ittifakı üzerinde şekillenen rejimin yapısı özellikle 1960'lı yıllardan itibaren salt bir şekilde bürokratik askerî rejime evrilmiştir. Oligarşi halen orduyu destekliyor olsa da ordu kurumsal bir şekilde bağımsız bir kurum olarak öne çıkarak El Salvador'un siyasal ve sivil toplumunu kontrol etmeye başlamıştır. Toplumsal taleplerin ötelenmesi ve sivil toplumun bastırılması hareketlerin şiddete yönelmesine yol açtığı gibi, konumunu kaybetmek istemeyen rejim unsurları ordu içerisinde de bağımsız hale gelerek paramiliter ölüm mangaları gibi aygıtlarla ülkede devlet terörünün uygulayıcısı haline gelmişlerdir. Böylece bürokratik yapıdaki askerî rejimin kurumsal duvarları da geçersiz hale geldiği için otokratik bir askerî yapılanmaya geçilmiştir. Bu durum halk örgütlenmelerinin ve gerilla hareketlerinin birleşerek şiddet eylemlerini ciddi bir iç savaş haline getirmesiyle sonuçlanmıştır. Her ne kadar rejim tam anlamıyla düşürülemese de oluşturulan ikili iktidar yapılanmalarıyla ve uzun süreli halk savaşıyla ulusal diyalog ve müzakere diplomasisinin zemini oluşturulmuştur. Uluslararası konjonktürün de etkisi üzerine rejim ve hareketler barış anlaşmasıyla iç savaşı sona erdirmiştir. Dolayısıyla El Salvador'un siyasal sistemi, şiddete dayalı toplumsal hareketleri ortaya çıkaran yegâne unsur olarak açıkça kendini göstermektedir.

[604] Yeğin, **Gerillanın Barışı...**, s. 142.
[605] Çangatin, **Gerilla ve Sonrası...**, s. 12.
[606] Krennerich, "El Salvador", s. 290.

4.5. Honduras'ta Siyasal Sistem ile Şiddete Dayalı Toplumsal Hareketlerin İlişkisi

Honduras'ın yoğun bir şiddete konu olan geçmişi bulunmamaktadır. Bunun nedenleri Honduras siyasal sisteminin dinamikleri içinde yatmakta olup, üçüncü bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hatırlanacak olursa endüstrileşmenin etkisinde altyapısal yatırımlar ordu ve toplum tabakalarını modernleşme sürecine alarak reformist bir anlayışı hâkim kıldığından, 1940'lı ve 1950'li yıllarda yetişen yeni nesil subaylar, meslek erbabı orta sınıfın gelişmesinin de etkisiyle, toplumdan kopuk olmadan ılımlı bir şekilde halktan gelen taleplere olumlu bakmışlar ve sistemin *"şiddet aracı"* olmaktan ziyade reformist bir sistemin koruyucusu olmayı tercih etmişlerdir. Ancak ülkedeki yetersiz seçim sistemi sürekli olarak başkanlık krizinin oluşmasına neden olarak sistemi kilitleyen yegâne unsur olmuştur. Oluşan politik boşlukta sivil veya asker caudillolar ülkeyi içine düştüğü kriz ortamından çıkarabileceklerini iddia ederek tüm güçleri bir anda üzerlerinde toplamışlar veya toplamaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda bir kurum olarak ordunun, yozlaşmaya müsait veya politik sürece zarar veren sivil veya asker, kişi ve grupları devirerek iktidarda kalmadan seçimler yoluyla sistemin akışına müsaade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla sistem içerisinde bir dengeleyici olarak konumlanan ordunun varlığı, rejime meydan okuyacak başka bir şiddete dayalı hareketin oluşumuna gerek bırakmamıştır. Toplumsal hareketler çoğunlukla protesto, yürüyüş ve grev biçimleriyle cereyan etmiş ve tekil nitelikte gerçekleşen çatışmalar dışında rejimin uzlaşmacı tavrının bir rutin haline gelmesiyle büyümeden sonuçlanabilmiştir. Öte yandan literatürde ve hatıralarda da doğrulandığı üzere Honduras elbette ki 20. yüzyıl boyunca demokratik kurumlarının oturtulduğu ve şiddete hiç başvurulmayan bir ülke olmaktan çok uzaktır. Orta Amerika hareketlerinin iç savaş boyutundaki yoğunluğu görülmemiş olsa da, bazı hükümetlerin veya ordu içi grupların şiddete başvurduğu dönemler olmuştur. Özellikle 1980 yılı ile beraber artan devlet kaynaklı şiddet Honduras geçmişinde olmayan boyutlarda sistematik sertlikleri toplum hayatına taşımıştır. 20. yüzyılın çoğunluğunda kriz çözme yöntemleri diyalog, müzakere, denge politikaları ve karşılıklı ödünler verme şeklinde ilerleyen rejim, bir anda toplumsal krizleri ABD'nin güdümünde sadece baskı aygıtlarını kullanarak ortadan kaldırmayı denemiştir. Dolayısıyla bu dönemler toplumsal hareketlerin

radikalleşmeye başladığı ve küçük çapta gerilla örgütlerinin ortaya çıktığı ancak sıklıkla eylemlerini ABD unsurlarına yönelttiği süreçler olmuştur.

4.5.1. Şiddet Yanlısı Örgütlenmeler: DNU-MUR ve 3-16 Taburu

20. yüzyıl Orta Amerikası'nda kendini iç savaştan uzak tutabilmeyi başaran Honduras'ın şiddet ve çatışmadan tamamen arındığını söylemek mümkün olmamaktadır. Ülkede PCH, 1980'li yıllara kadar etkin sol muhalefet partisi olsa da siyasal sistemin sınırlarını zorlamamayı tercih ederek şiddet politikalarına yönelmemiştir. Öte yandan 1960'lı yıllardan itibaren ülke içinde bazı silahlı devrimci örgütlenmeler kurulmasına rağmen, bunlardan birkaçı özellikle 1980'li yıllarda duyulur hale gelmiştir. Bir Latin Amerika geleneği gibi düşünmek gerekirse bu örgütlenmeler de geçmişte girdikleri mücadelelerde yaşamlarını kaybeden sembol isimlerle ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Orta Amerika ve Honduras için 19. yüzyılda girmiş olduğu mücadelelerde ulusal bir değer kazanan Francisco Morazán'ın adıyla 1979 yılında kurulup 1980-1981 yıllarında etkin hale gelen *"Honduras'ın Kurtuluşu İçin Morazanista Cephesi"*dir (Frente Morazanista para la Liberación de Honduras, FMLH). İkinci olarak 1965 yılında öldürülen köylü lideri Lorenzo Zelaya'nın adıyla 1980 yılında kurulan *"Lorenzo Zelaya Devrimci Halk Güçleri"*dir (Fuerzas Populares Revolucionarias Lorenzo Zelaya, FPR-LZ). Son olarak Cinchonero lakabıyla anılan köylü lideri Serapio Romero'dan ilhamla 1978 yılında kurulan ancak 1981 yılında ortaya çıkan *"Halkın Kurtuluş Hareketi"*dir (Movimiento Popular de Liberación Cinchoneros, MPLC). Özellikle FMLH ve FPR-LZ'nin köklerinin PCH'ye kadar dayandığı söylenebilir. Ayrıca bölgesel bir örgüt olarak Nikaragua ve El Salvador'da yaşanan toplumsal hareketliliğin etkileriyle 1976-1977 yıllarında kurulan *"Orta Amerika İşçileri Devrimci Partisi-Honduras"* da (Partido Revolucionario de los Trabajadores Centroamericanos de Honduras, PRTC-H) 1980'li yıllarda bir süre faaliyet göstermiştir. Ancak bu grupların devrimci varlıkları dışında etkileri kısıtlı olmuştur. MPLC'nin üye sayısı yaklaşık 300'ü bulurken, diğerleri ise 100 kişiden az katılımcıya ulaşabilmiştir. 1982/3 yılında ise bu örgütlenmeler PCH ile beraber oluşturulan *"Ulusal Birleşik Direktörlük-Devrimci Birlik Hareketi"*ne (Directorio Nacional Unificado-Movimiento de Unidad Revolucionario, DNU-MUR) katılarak geniş bir

ittifak oluşturmuşlardır.[607] Anlaşılacağı üzere Honduras'ta devrimci ve silahlı olarak örgütlenmeye çalışan gruplar 1980'li yıllar ile aktif hale gelmiştir. Bunun nedenini dönemin dinamiklerinde bulmak mümkündür. Zira 1980'li yıllarda Başkan Córdova hükümetinde genelkurmay başkanı olarak görevde olan General Gustavo Álvarez Martínez'in ABD yanlısı politikalar izleyerek anti-komünist bir çerçevede şiddete başvurduğu gözlemlenmektedir. Ülkedeki neredeyse ilk paramiliter gruplar Álvarez'in kontrolünde oluşturulmuş ve yasa dışı gözaltılar, kaybolmalar, suikastlar ortaya çıkmıştır.[608] Buna karşılık Honduras gerillalarının da 1980'li yıllarda birkaç eylem düzenledikleri görülmektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken önemli bir husus bu eylemlerin çoğunlukla ABD'nin askerî personel ve danışmanlarına yönelik olarak uçak kaçırma, rehin alma ve bombalama biçimlerinde düzenlenmiş olduğudur. Buna rağmen Orta Amerika ve Küba arasında önemli bir konumda yer alan Honduras'ta gerilla hareketleri oldukça küçük bir çevreyle sınırlı kalmış ve halk desteğine ulaşamamıştır.[609] Tabansal desteğe ulaşamamalarına ve geç kalan örgütlenmelerine, rejimden erken müdahale gelmesi, hareketlerin bastırılmasını kolaylaştırmıştır.[610] Kaldı ki ortaya çıkan örgütlerde ortak bir strateji de görülmemektedir. Örneğin 1981 yılında Küba'nın ülke gerillalarına hem Küba'da hem de Nikaragua'da eğitim ve silah yardımı yaparak canlandırma çabası bulunsa da Honduras'ın Çin yanlısı Marksist-Leninist Komünist Partisi devrimci örgütlerle bulunduğu ittifaka rağmen Honduraslıları 1985 yılı seçimlerine katılmaya çağırmıştır.[611] Ayrıca Honduras devrimci örgütlerinin yapılanması bir hayli geç gerçekleşmekle beraber, çoğunlukla dağılmış veya biçim değiştirmiştir.

---

[607] Sullivan, "Government and Politics", s. 178, 179; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 49; Ropp, "National Security", s. 241-244; Michael E. Allison, "The Transition from Armed Opposition to Electoral Opposition in Central America", **Latin American Politics and Society**, C. 48, No: 4, 2006, s. 149, 150; Bazı kaynaklarda DNU-MUR'un, *"Honduras Devrimci Hareketi"* (Movimiento Revolucionario Hondureño, MRH) veya DNU-MRH olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Thomas P. Anderson, "Honduras in Transition", **Current History**, C. 84, No: 500, 1985, s. 117; Arthur S. Banks vd. (ed.), **Political Handbook of the World 2009**, Washington, D.C., CQ Press, 2009, s. 564.

[608] Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 49; Sullivan, "Government and Politics", s. 179.

[609] Sullivan, "Government and Politics", s. 179; Annie Street, "Political Parties and Opposition Groups Vying for Power in Honduras", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 217-219.

[610] Street, "Political Parties...", s. 217-222.

[611] Valenta, Valenta, "Soviet Strategies...", s. 123.

Ajandaları bakımından, FSLN ve FMLN gibi FMLH; Honduras'ın bağımlı kapitalizm sistemini yok etmek için iktidarın ele geçirilmesini ve büyük ölçekli toprak reformunun uygulanmasını hedeflemekteydi. MPLC'nin ortaya çıkışı ise PCH'nin reformist anlayışından kopmalar başladığı 1978 yılına dayanmaktaydı. MPLC böylece uzun süreli halk savaşından yana bir stratejiyle 1981 yılında örgütlü hale gelebildi. FPR-LZ de benzer şekilde PCH'den 1971 yılında koparak 1980 yılı sonrasında silahlı bir kanat kurmasıyla uzun süreli bir halk savaşı, kitlelerin örgütlenmesi ve kırda mücadele fikirlerini desteklemekteydi. Bu bakımdan Honduras'ın durumuna özel olarak Steve Ropp'un sol örgütler hakkındaki yorumu tamamlayıcı olmaktadır. Ropp'a göre soldaki grupların çoğu, sınıflandırmayı zorlaştıran yoğun bir değişimde oldukları için takip edilmesi güç durumda kalmıştır. Artmaya başlayan şiddet içerikli örgütlenmeler karşısında Honduras rejimi ve ordusu önleyici savaş stratejisiyle karşılık vermiştir. Özellikle Arjantinli askerî danışmanların önerisi ülke genelinde yol barikatları, şüpheli evlere ani baskınlar ve yerel sivil savunma örgütlerinin kurulması yönünde olsa da bu önerilerin hiçbiri tam olarak uygulanmamış ve tüm kesimlerden eleştiri almıştır.[612] 1980'li yıllarda Honduras'ta görülen siyasal şiddetin önemli bir bölümünde Álvarez'in dahil olduğu gizli bir yapılanma olan 3-16 Taburu adındaki ölüm mangası biriminin rolü bulunmaktadır. Dönemin rejim muhaliflerinden bir kısmının kaybolmasında bu tabur sorumlu tutulmakla beraber 1988 ve 1989 yıllarında orduya bağlı olduğu bilinen "*Anti-komünist Eylem İttifakı"* (Alianza de Acción Anticomunista, AAA) adındaki paramiliter grup da doğrudan olmasa da dolaylı olarak sol grupların ve aktivistlerin sindirilmesi için tehdit, bina tahribatı ve propaganda gibi faaliyetler düzenlemiştir.[613] 3-16 Taburu, 1981 yılı Mart ayında ABD'de Başkan Reagan yönetiminin isyanla mücadele operasyonlarının Orta Amerika'da genişletilip, iş birliği yapan tüm hükümetlere eğitim, ekipman ve yardım sağlanacağı kararı ile oluşmaya başlamıştır. Arjantin'den uzmanlara fon sağlanarak Honduras'ta ABD ile beraber anti-komünist birimlerin eğitilmesi sağlanmış ve Honduras'ın istihbarat konusunda yetersiz olması sebebiyle özel birim kurulması kararlaştırılmıştır. Bu

[612] Ropp, "National Security", s. 243, 244.
[613] Sullivan, "Government and Politics", s. 181; Tabur ayrıca *"Özel Soruşturma Departmanı", "10'lu Grup", "14'lü Grup"* gibi isimlerle de bilinmekteydi. Ancak en yaygın ismi 3-16 Taburu olmuştur. Kruckewitt, "U.S. Militarization of Honduras...", s. 183, 184.

şekilde ortaya çıkan 3-16, faaliyet gösterdiği yıllarda birden çok yasa dışı vakada rol almıştır. 1987 yılına gelindiğinde ise tabur kaldırılmış ve Honduras ordusunun içinde farklı bir istihbarat departmanı kurulmuştur. Bu departman 3-16'dan kalan ekipmanları, merkezleri ve hatta personelleri devralmıştır.[614] HRW, 1994 yılında yayımladığı rapor ile Honduras'ta gerçekleştirilen insan hakları ihlallerini incelemiş ve 3-16'nın faaliyetlerini paylaşmıştır. Ne var ki ABD, IACHR tarafından da raporlanan vakalarda[615] mahkemelerin yetkisini kabul etmediği için Honduras'taki insan hakları ihlallerinden kendisinin sorumlu tutulmasını reddetmiştir. Ancak CIA ile 3-16'nın bağları General Alvarez Martínez tarafından da doğrulanmıştır.[616] Dahası, 1997 yılında ABD Başkanı Bill Clinton Orta Amerika'da CIA faaliyetleri, 3-16 ve insan hakları ihlallerine yönelik belgelerin gizliliğinin açılacağını bildirmiştir. Bu açıklama sonrasında bazı belgeler kısmen karartılmış şekilde kamuoyu ile paylaşılmıştır.[617] Ülkede 1970'li yılların sonlarıyla başlayan bu hareketlenmeler kısıtlı bir paramiliter şiddet karşısındaki sınırlı bir gerilla örgütlenmesiyle iç savaşa dönmeden dağılmıştır.

---

[614] T. J. Coles, "The Evolution of U.S.-Backed Death Squads in Honduras the Pathology of U.S. Foreign Policy", **CounterPunch**, 20.12.2020, (Çevrimiçi) https://www.counterpunch.org/2020/12/20/the-evolution-of-u-s-backed-death-squads-in-honduras/, 11.02.2021; Gustavo Palencia, "Honduras Seeks to Revive Cases from 1980s Dirty War", **Reuters**, 01.08.2008, (Çevrimiçi) https://www.reuters.com/article/us-honduras-rights-idUSN0724983920080107, 23.04.2020; Terry J. Allen, "In From The Cold War: Bush's Pick for U.N. Ambassador Has Some Spooky Stuff On His Resumé", **In These Times**, 02.04.2001, (Çevrimiçi) https://inthesetimes.com/issue/25/09/allen2509.html, 04.05.2020; 3-16'da görev yapan Florencio Caballero'nun ifadesine göre tabur 1979 yılı sonlarına doğru faaliyete geçmişti. Human Rights Watch, **Honduras, The Facts...**, s. 174, 175.

[615] Inter-American Court of Human Rights, "Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras", 29.07.1988, (Çevrimiçi) https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_04_ing.pdf, 22.05.2021.

[616] Human Rights Watch, **Honduras, The Facts...**, s. vii; 1997 yılında yayımlanan CIA raporunda ABD'nin Honduras'taki insan hakları ihlalleri konusundaki suçlamalar kısmen reddedilmiş olsa da rapordaki birçok maddenin ve sayfanın karartılması ve bazı vakalarda yeterince bilgi raporlanmamış olduğunun not edilmesi dikkat çekicidir. Central Intelligence Agency Inspector General, Frederick P. Hitz, "Selected Issues Relating to CIA Activities in Honduras in the 1980s, 96-0125-Ig", 27.08.1997, (Çevrimiçi) https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000159944.pdf, 22.09.2022; Zaten 2001 tarihli ABD Kongresi'nin kayıtlarından da görüleceği üzere, 1981-1985 yılları arasında ABD Honduras Elçisi olarak görev yapan John D. Negroponte'nin insan hakları ihlalleri konusunda bilinçli bir şekilde ihmalkâr davrandığı ve kongreye doğru bir şekilde bilgilendirme yapmadığı iddia edilmiştir. United States Congress, "Congressional Record: Proceedings and Debates of the 107th Congress, First Session", **United States Government Publishing Office**, C. 147, No: 120, 2001, s. 9431-9433, 9461-9464.

[617] Leo Valladares Lanza, Susan C. Peacock, "In Search of Hidden Truths: An Interim Report on Declassification by the National Commissioner for Human Rights in Honduras", Honduras, (Çevrimiçi) https://nsarchive2.gwu.edu/latin_america/honduras/hidden_truths/hidden.htm, 11.03.2022.

4.5.2. Kurtuluş Teolojisi'nin Etkileri ve Kilisenin Konumu

1960'lı yıllarda ortaya çıkan Kurtuluş Teolojisi'nin etkileri ile Honduras Katolik Kilisesi'nin ülkedeki toplumsal değişim ve reformlar için rejime baskı yapan önemli bir kurum haline geldiği söylenebilir. Orta Amerika'daki diğer ülkelerin kiliseleri düşünüldüğünde Honduras Kilisesi'nin doğrudan şiddet yanlısı örgütlenmelere destek düzeyinde olmasa da bir sivil toplum kuruluşu vasfında hareket ettiği anlaşılmaktadır. Zira özellikle Medellín sonrası kilise, tüm üyelerinin toplumsal değişim için aktif rol alması gerektiğini düşünmeye başlayarak, en küçük birimlere kadar gözlemlenen aktivist bir harekete dönüşmüştür. Ayrıca basın ve üniversite ile de bir araya gelinmesi Honduras siyasal sisteminde göreceli bir ifade özgürlüğünün korunmasını sağlamıştır.[618] Zaten Honduras Kilisesi'nin yapısı genel itibarıyla zenginlik, güç ve oligarşiden uzak olmuştur. Bu sebeple rejim içerisinde yer almak veya iktidarla bağ kurabilmek gibi gayretleri olmamıştır. Çevre ülkelere kıyasla personel yetersizliği sebebiyle belli başlı konularda etkin olmayı tercih ettiklerinden daha çok topluma yönelik etkinliklerle ön plana çıktıkları görülmüştür. Bu etkinliklerin kısmen rejim tarafından desteklenmesi de dikkat çekici bir durumdur. Örneğin kilise tarafından radyo yayını olarak düzenlenen okuryazarlık programı bunlardan biri olmuştur. Bu şekilde dinî ve toplumsal kalkınma projelerinin bir araya gelmesi sonucunda PDCH'yi oluşturan Hristiyan Demokratik Hareket aktivistlerinin çekirdeği ortaya çıkmıştır.[619]

1970 yılına gelindiğinde kilisenin kırsalda bilinçlendirme gayretlerine başladığı görülse de, bu durum kilisedeki bölünmeyi de tetiklemiştir. Gelenekselciler, PDCH grubu ve ülke problemlerinde çözüme dahil olmayı savunan sosyalist grup olarak üç farklı eğilim kendini göstermiştir.[620] Yine de genel tutumun Kurtuluş Teolojisi'nin etkileriyle meşru politik alanda çeşitlilik ve çok seslilik oluşturulması yönünde görüldüğü söylenebilir. Keza PDCH, orta sınıf meslek erbapları ve topluluk aktivistleri tarafından idare edilmekle beraber, merkez sol ideoloji ile Hristiyan etik ve

[618] Echeverri-Gent, "The Society and Its Environment", s. 83, 84.
[619] Morris, "Government and Politics", s. 176, 177; Nancy Peckenham, Annie Street (ed.), **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, New York, Praeger, 1985, s. 167-169.
[620] Peckenham, Street, **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, s. 169.

sosyal taleplerinin bir karışımı olarak Honduras siyasetinde yer almıştır. 1980 yılına kadar yasal bir parti olarak tanınmamış, 1980 yılı sonrası Honduras'ta sivil iktidara dönüşün ardından politik ve sosyal serbestliklerin sağlanma gayretiyle yasal parti statüsüne ulaşarak ilk defa 1981 yılı seçimlerine katılabilmiştir.[621] Nitekim, kilise doğrudan rejime yönelik tavır almaktan genellikle çekinmiş ve dengeli bir yol izlemeyi tercih etmiştir. Ancak 1979 yılı itibarıyla hem Nikaragua'da FSLN devrimi sonrası hem de Honduras'ta ekonomik sıkıntıların ve insan hakları ihlallerinin artmasıyla, kilisede toplumsal ve politik meselelere yönelik ilgi artmıştır. Ülkenin durumundan yöneticiler sorumlu gösterilerek, yolsuzluk, yozlaşma ve devlet şiddetinin ülke itibarını sarstığına yönelik eleştiriler yöneltmişlerdir. 1982 yılı sonrasında bu eleştiriler arttırılmış ancak şiddetin hiçbir türü desteklenmemiştir. Yine de rejim tarafından oluşturulan sivil savunma birimlerinin keyfî şiddete yol açabileceği sebebiyle yanlış bir yol olduğu da özellikle vurgulanmıştır. Bu doğrultuda hem içeride hem de dışarıda huzuru sağlamak için ulusal diyaloglar başlatmak ve barışı kalıcılaştırmak gerektiğini ilke edinmişlerdir.[622] 1984 yılında yayımlanan bir bildiriyle ülkede artan ekonomik sorunlar, işsizlik, şiddet, toplumsal çatışmalar, militarizm ve savaşlara destek gibi konulara kayıtsız kalamayacaklarını vurgulayarak, karşılıklı güveni engelleyen veya çatışmaya neden olabilecek her türlü engelin kaldırılması konusunda kararlılık gerektiğini ve başka bir ülkeye karşı doğrudan veya dolaylı herhangi bir faaliyeti doğru bulmadıklarını belirtmişlerdir.[623]

Bu arada kiliseden bağımsız bir şekilde 1960'lı yıllardan itibaren ülkede adını duyurmaya başlayan ve kırsalda fakirlerin sempatisini kazanan bir peder ön plana çıkmıştır. İlerleyen başlıklarda James Carney vakası olarak daha detaylı bir şekilde aktarılacak olan Peder Carney'in Kurtuluş Teolojisi kapsamında görüşlerine bu başlık içerisinde değinmekte de fayda vardır. Zira 1970'li yıllarda kilisenin rejime eleştirilerini arttırmaya başlaması bir dizi olayın başlangıcı olmuştur. Özellikle 1975 yılında yaşanan köylü hareketleri ve toprak işgalleri ile başlayan protestolar 14 kişinin ölmesiyle sonuçlanmış ilerleyen aylarda 32 rahip ve rahibe ülke dışına gönderilmiştir.

[621] Morris, **Honduras...**, s. 77.
[622] Morris, "Government and Politics", s. 176, 177; Peckenham, Street, **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, s. 170, 171.
[623] Peckenham, Street, **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, s. 173-176.

Köylülerin mevcut durumlarından rahatsız olan ve onların daha iyi şartlarda yaşayabilmeleri için bilinçlenmelerini ve örgütlenmelerini teşvik eden James Carney de General Policarpo Paz García döneminde vatandaşlıktan çıkarılmış ve sürgün edilmiştir. Carney önce ABD'ye gitmiş, ardından Nikaragua'ya dönerek çalışmalarına orada devam etmek istemiştir. Ancak FSLN yönetimindeki Nikaragua'da çok etki oluşturamayacağını düşünerek, bir grup gerillayla Honduras'a dönmeye çalışmış ardından Honduras ordusu Carney'in orman şartlarında açlıktan öldüğünü duyurmuştur. Carney'in ölümü konusunda gerçekler sonradan açığa çıkacak olsa da ölümü üzerine Carney'in abisi şu cümlelerle Honduras'ın 1980'li yıllardaki durumunu özetlemektedir:

> *"Özgürlük adım adım kaybolurken, hakikat ve hatta yalan ve hakikat arasında etik ayrımlar yapma becerisi de yavaş yavaş kayboluyor. Bence hem ordu hem de hükümetle verdiğimiz mücadele, gerçeğin gerekli ve geçerli olduğunu yeniden tesis etmektir."*[624]

Carney'in ideolojik ve manevi dünyası incelendiğinde Kurtuluş Teolojisi'ni benimsediği ve hatta biraz daha ileri götürdüğü anlaşılmaktadır. Carney'e göre toplumsal sınıflar ortadan kaldırılmalı, kararların erkek ve kadınlar arasında ortak zeminde alındığı ve zenginliklerin bölüşüldüğü bir toplumsal zihniyetin yerleştirilmesi gerekmektedir. Oluşturulan bu sosyalist toplum *"Tanrı'nın Krallığı"*na giden önemli bir araç ve adım olacaktır. Sosyalist kültürel devrim ve sosyalist sosyoekonomik devrimle birlikte Tanrı'nın Krallığı'nı ilerletmenin başlıca araçları kilise ve dinî topluluklar değil, devrimci sosyalist partiler ve sendikalar, insan hakları örgütleri gibi kitle aygıtlarının baskısıdır. Carney'e göre kilisenin de hatası zenginin, fakirin, zalimin, mazlumun yani herkesin yanında olmasıdır. Fakat mevcut koşullarda sınıf mücadelesinin olduğu bir dünyada yoksullar ile ezilenlerin yanında bir tercih yapmamak, statükodan yana olmaktır. Kilise, kurtuluş mücadelelerinde ezilenlerle özdeşleşmelidir. Bu görüşleri doğrultusunda otobiyografisine verdiği isim de oldukça anlamlıdır: *"Hristiyan Olmak Devrimci Olmaktır"*[625] Nitekim Honduras Kilisesi Carney kadar radikal olmasa da toplumsal tepkilere ve taleplere kayıtsız kalmamış,

[624] George Black, "The Unquiet Death of Father Guadalupe Carney", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 186-191.
[625] Padre J. Guadalupe Carney, **To Be a Christian Is to Be a Revolutionary**, San Francisco, Harper & Row, 1987, s. 351-357.

hükümetlerin yanlışlarını eleştirme konusunda tavır alarak, rejimin açık kalabilmesi konusunda önemli bir baskı mekanizması olmuştur.

4.5.3. İlk İşçi Hareketleri ve Başkanlık Krizleri

Bağımsızlığından bu yana Honduras'ın tarihinde işçi hareketleri küçük parçalar halinde cereyan etmiş ancak sendikacılığın gelişiminde önemli yer etmiştir. Tarihsel olarak incelendiğinde henüz 1869 yılındaki demiryolu inşaatı sırasında düşük ücretler ve kötü davranışlardan ötürü işçiler isyan çıkararak etrafa dağılmış, yerel yetkililerin sert önlemler almasına neden olmuştur. Ancak demiryolu projesinin iptali nedeniyle olaylar büyümemiş ve dağılmıştır. 1909 yılına gelindiğinde ise maden işçileri ücretlerinde artış ve daha iyi çalışma koşulları talep ederek greve başlamıştır. Maden şirketi tarafından ödeme alan yerel polis, madencilere saldırarak çoğunun yaralanmasına sebep olmuş, ardından dönemin liberal hükümeti bölgeye bir müzakere komisyonu ile beraber asker takviyesi gönderdiğinden, grev liderleri hapse atılmış ve işçiler madenlere geri dönmeye zorlanmıştır. Tarım işçileri açısından ise durum daha organize gelişmiştir. 1900'lü yılların başında ülkede tarım endüstrisinin gelişmesi, işçilerin örgütlenerek ilk sendikaların kurulmasına ve kitlesel hareketlere yönelmesine neden olmuştu. Bunlardan en çok ses getirenlerden biri 1916 yılında düşük ücretler sebebiyle işçilerin çalışmayı bırakmasıyla yaşandı. 600 işçi meyvelerin yüklenmesini engellemek amacıyla hepsini parçaladı ve bunun üzerine ordu 400 kadar eylemciyi yakalayarak hapse attı. Ancak hapishane subayı işçilerin taleplerinde haklı olduğunu öne sürerek hepsini ertesi gün serbest bıraktı.[626] 1917 yılı sonlarına doğru ise yaklaşık 2.000 işçi, ücretlerinin yükseltilmesi için greve başladı. Eylemciler kısa süre içerisinde ayaklanarak gıda maddeleri için kantinleri yağmaladı. Bir diğer grup da şirket merkezini işgal etmeye ve devamında kasabayı yağmalamaya hazırlanıyordu. Silahlı korumalar ve askerlerle karşılaşan grup çatışmaya girdi ve 40 sivil ile 10 asker öldü ve çok sayıda yaralanan oldu.[627] Benzer bir ayaklanma daha 1920 yılında yaşandı. Yerel bir grev karşısında şirketler birleşmiş ve sektörel bir lokavta gitmişlerdi. Bir taraftan da önceki grevlere destek veren Honduras Başkanı López Gutiérrez şirketleri yerlilere

[626] Longino Becerra, "The Early History of the Labor Movement", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 95, 96.
[627] Leonard, **The History of Honduras**, s. 88; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 23.

ve siyahilere düşük ücret vermekle suçlamaktaydı. Olaylar büyüyerek şiddetli bir hal almasıyla beraber, saygın bir yetiştirici ve tüccar Jacobo P. Munguía şirketlerden birine ait tren motorunu ve meyve arabalarını kaçırdı. Trene binen 1.200 işçi şirkete ait meyveler ile beraber yol üzerindeki binaları ve köprüleri yıktı.[628] ABD bölgeye denizden destek gönderirken Honduras hükümeti işçi liderlerini tutuklamaya başladı. Nihai olarak şirketin günlük 1,75 dolar ücret teklif etmesiyle grev tamamen dağılmış oldu.[629] Bölgedeki ABD Konsolosu Parker W. Burhnam konuyla ilgili bir rapor yazarak Honduras toplumuyla ilgili bazı tespitlerde bulundu. Rapora göre Honduras'ta gelişen orta sektörden bir örnek olan Munguía'nın eylemi, gayriresmî ittifaklar yoluyla yönetici seçkinlerle bağlantılı yabancı şirketlere karşı hoşnutsuzluğu göstermekteydi.[630]

Öte yandan 20. yüzyılda ülkede toplumsal hareketlerin artmasının yanı sıra karakteristik bir özelliği hale gelecek şekilde sürekli olarak başkanlık krizleri kendini göstermekteydi. 1923 yılı seçimlerine üç partiden üç ayrı aday seçime katılmış ve oyların %47,1'i ile PN adayı Tiburcio Carías Andino seçimi kazanmıştı. Ancak salt çoğunluk elde edilemediği için PL, Carías'ın başkanlığını kabul etmediği gibi ayaklanma ihtimalinden ötürü kendi adaylarını da öne süremedi. Kongrenin, başkanı belirleyememesi üzerine 1924 yılında çatışmalar başladı. Nihai olarak çatışma PN lehinde sonuçlanmış olsa da General Vicente Tosta partilerden bağımsız olarak ön plana çıktı ve başkentteki karışıklık ve müzakereler sonucu geçici başkan olarak seçildi. 1924 yılı sonunda seçimler tekrarlanmış olsa da tek adayın olduğu seçimlerde PN iktidarı devam ettirdi. 1924-1932 yılları arası nispeten sakin ve çatışmasız geçmiş olmasına karşın Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkileri, 1923 yılından bu yana başkanlığı kaçıran Tiburcio Carías Andino için dönüm noktası olacaktı.[631] Küresel ekonomideki krizin etkileriyle ihracat ürünlerine yönelik talep ve fiyatlar düşerken, 1932 yılında arka arkaya ortaya çıkan grevlere neden oldu. Ocak ayında ilk cereyan eden grev şirketin işçi ücretlerinde düşüş yapmasına tepki olarak başlamış, greve demiryolu işçileri de destek vermişti. İşçilerin talepleri kabul edilince grev sona erdi.

[628] Leonard, **The History of Honduras**, s. 88, 89.
[629] Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 23, 24.
[630] Leonard, **The History of Honduras**, s. 88, 89.
[631] Euraque, **Reinterpreting the Region and State...**, s. 55-59.

1932 yılı bu şekilde çalkantılı geçmiş ve işçiler genelde düşük ücretler ve kötü çalışma şartları sebebiyle greve kalkışmıştı. Bazı grevlerde işçilerin talepleri kabul edilirken bazılarında çeşitli yollarla grevler dağıtılmaya çalışılmıştı.[632] 1920'li yıllar ile beraber ise ülkede iki partili sistem kurumsallaşmaya başlamış, UFCO gücünü arttırmış ve görece olarak sakin birkaç seçim ve dönemler yaşanmıştı. Ne var ki geçmiş istikrarsızlıkların etkisi, Birinci Dünya Savaşı ve buhranın sarsıntıları arasında popülist söylemleriyle dikkat çeken Carías Andino tekrar ön plana çıkmıştı. 10 yıl önceki seçimleri kazanmasına rağmen çoğunluğu sağlayamadığı için başkan olamayan ve başkanlıktan çekilmek zorunda kalan Carías Andino 1932 yılı seçimlerine tekrar katılarak başkanlık koltuğuna oturmayı başardı ve Honduras tarihinin 16 yıllık en uzun başkanlık dönemi olarak toplumsal hareketlerin kendini göstermeye başlayacağı tarihsel bir kırılmanın tezahürü haline geldi.

4.5.4. Tiburcio Carías Andino Döneminde Başlayan Toplumsal Kırılmalar

Carías Andino'nun yıllar süren iktidarı neticesinde Honduraslı üniversite öğrencileri 1944 yılı Mayıs ayında basın özgürlüğü, serbest seçimler ve iktidar değişikliği için sokaklara dökülerek gösteriler yapmaya başladılar. Dükkân sahipleri genel grev çağrısında bulunsa da geniş desteğe ulaşamadılar. 28 Mayıs günü ise 300 kadın, siyasi suçluların serbest bırakılması ve serbest seçimlerin düzenlenmesi talebiyle başkanlık sarayına yürüyüş başlattı.[633] Carías Andino konuyu inceleyeceğine söz vererek, tutukluların suçlarını açıkladı. Ancak, 4 Temmuz 1944 günü aralarında PL Genel Başkanı'nın kızı da bulunan iyi örgütlenmiş 200 öğrenci ve kadın, yönetimin istifasını, serbest seçimlerin yapılmasını, siyasi tutukluların serbest bırakılmasını, sürgünlerin dönüşü için izin verilmesini, basına yönelik sansürün kaldırılmasını ve 1936 Anayasası'nın revizyonunu talep ettikleri bir yürüyüş düzenledi. O gün daha geç saatlerde yaklaşık 2.500 kişilik kalabalık bir grup daha başkanın istifasının talebiyle başkanlık sarayının etrafına yaklaştılar. Aynı gün avukatlar, doktorlar, diş hekimleri ve mühendislerden oluşan 200 meslek erbabı ülkenin sürüklenmek üzere olduğu

[632] Becerra, "The Early History of the Labor Movement", s. 97, 98.
[633] Leonard, **The History of Honduras**, s. 127-129; Haggerty, Millett, "Historical Setting", s. 32; Lewontin, "'A Blessed Peace': Honduras Under Carías", s. 88.

şiddetten kurtarılmasını talep ettikleri bir dilekçeye imza attı ve anlık bir şekilde etkili olarak, Orta Amerika'daki çoğu mevkidaşının aksine Başkan Carías Andino, olası bir şiddetten kaçınmak için askerlere dağılmalarını emretti. Dahası, olayların büyümemesi için yaklaşık 600 kişilik bir grubun UFCO ofisinin önünde protesto yapmasına izin verdi. Tüm bu tedbirlere rağmen 6 Temmuz günü San Pedro Sula'da çıkan olayların önüne geçilemedi. Söz verildiği üzere 1.000 kişilik bir grup siyasi tutuklular, basın özgürlüğü, anayasal haklar ve serbest seçim için yürüyüş yaparken konuşma olmaması şartıyla engellenmeyecekti. Gerçekten de protestocular yürüyüş yaparken güvenlik güçleri kenara çekilerek geçmelerine izin vermekteydi. Ne var ki bilinmeyen bir yerden gelen silah sesi, silahların çıkarılmasına sebebiyet verdi. Sonuç olarak siviller, polis ve asker arasında çıkan arbede sonucu ölen ve yaralananlar oldu. *"San Pedro Sula Katliamı"* olarak tarihe geçen olay, Carías Andino rejiminin ulaştığı nokta açısından tedirgin ediciydi ve haberler yayılınca ülke çapında protestolara sebep olmuştu.[634] Olayın tanıklarından Arturo Rendón Pineda, toplumun çeşitli tabakalarından katılımıyla gerçekleştirilen 4 Temmuz yürüyüşünde polisin göz yaşartıcı bomba ile müdahalede bulunduğunu ve tutuklamalar gerçekleştirdiğini söylemektedir. Protestoların en temel sebebi *"diktatörlüğün"* sonlandırılması isteğiydi ve Rendón Pineda'ya göre bu olaylar gerçekten de *"sonun başlangıcını"* oluşturmaktaydı. Zira 6 Temmuz günü olaylar büyüyerek işçilerin de katılmaya başladığı bir halk hareketi görünümüne kavuşmuştu. O gün protestolara Carías Andino'nun partisinde yer alan J. Antonio Peraza da katılmış, bizzat kendi partisinin oluşturduğu rejime karşı çıkmıştı. Ne var ki olayların büyümemesi için grubun dağılması amacıyla yapacağı konuşma sırasında silahlar ateşlenmiş ve kadın, çocuk gözetmeksizin yapılan saldırılarda 70'ten fazla sivil ölmüştür. 6 Temmuz sonrası J. Antonio Peraza bir yazı kaleme alarak Honduras'ın yaşananları hiç unutmaması gerektiğini şöyle vurgulamıştır:

> *"Tiburcio Carías'ın despot hükümeti tarafından gerçekleştirilen hiçbir vandalizm eylemi, San Pedro Sula Katliamı gibi bir barbarlığın ötesine geçmemiştir. Bu eylemin ne olduğunu tüm nüanslarıyla açıklamak için yazılacak her kelime gerçekleri ifade etmekte yetersiz kalacaktır. (...) San Pedro Sula halkı, nefret açlığı çeken ve karizmatik despotizmin hizmetinde suç işlemekten zevk alan bir çetenin kendi halkına karşı işlediği cinayeti asla unutamayacaktır. Bu cinayetin anısı ebedi olacak ve bölge*

[634] Leonard, **The History of Honduras**, s. 127-129.

sakinlerinin kalplerinde, er ya da geç kötülere verilmesi gereken cezayı bekleyen suçlayıcı bir vicdan olarak yaşayacaktır.''[635]

Muhalefet, olaylar sonrasında ABD'den rejim değişikliği için bir müdahale çağrısında bulunmuş olsa da çağrıları reddedilmişti. Bunun üzerine rejim kontrolü sağlayabilmek adına eylemcileri ev hapsine alarak, kamu hizmetlerinden kısıtladı. Ayrıca rejime destek amaçlı halk gösterileri tertiplendi. Böylece Carías Andino bir süre daha iktidarda kalabilecekti. Muhalefetin hoşnutsuzluğuna ve eylemlerine rağmen kolaylıkla dağıtılmasının önemli bir sebebi ülkenin coğrafi ve altyapısal şartlarıyla ilgilidir. Orta Amerika'nın yedi ülkesi arasında ikinci büyük yüz ölçümüne sahip olmasına karşın, nüfus yoğunluğu bakımından dördüncü sırada olan Honduras'ın şehirleri arasında iletişimler henüz çok güçlenmemişti ve rejim kontrolü eksik etmiyordu. Muhalif partililer ve vatandaşlar eylem planları olmadan sadece kitlesel olarak toplanarak harekete geçmişlerdi ve gruplar çoğunlukla ayrı kaldılar. Ordu içinde hareketleri destekleyen subaylar bulunuyor olsa da sivillerle bağ kuramadıkları için ilişkileri zayıf kaldı. Dolayısıyla hareketler ordudan destek alamamıştı.[636] Öte yandan ordunun tüm gücüyle rejim yanında yer almaması da daha büyük katliamların oluşmaması açısından önemli bir durumdu.

4.5.5. Yeni İşçi Hareketleri ve Ordu

Honduras'ta 20. yüzyılın yarısına kadar işçi hareketleri ve küçük çapta toplumsal talepler ortaya çıksa da genellikle geniş kitlesel hareketlere dönüşmeden sonlanmıştır. Ancak hepsi ülkedeki örgütlülük yolunda önemli adımlar olmuştur. Bu bakımdan 1954 yılı da ülke için önemli bir kırılmaya işaret etmektedir. 1954 yılı Nisan ayında UFCO liman işçileri pazar günü çalışmaları için çift vardiya ödemesi almadıkları takdirde yüklemeleri yapmayacaklarını bildirmişti. Bu taleplerini henüz 1948 yılında Carías Andino döneminde yürürlüğe giren bir iş kanununa dayandırarak yaptılar ancak, açtıkları dava mahkeme tarafından reddedildiğinde, 1 Mayıs 1954 günü, çift maaş, işçiler için sağlık güvencesi, ücretli izin ve daha iyi çalışma koşulu talepleriyle grev başlattılar. 4 Mayıs'ta grevdeki işçilerin sayısı tahmini olarak 25.000

[635] Emy Padilla, Arturo Rendón Pineda, "La Masacre De San Pedro Sula. 6 De Julio 1944", **criterio.hn**, 07.06.2017, (Çevrimiçi) https://criterio.hn/la-masacre-san-pedro-sula-6-julio-1944/, 09.10.2021.
[636] Leonard, **The History of Honduras**, s. 130.

kişiye ulaştı ve 15 Mayıs günü diğer şehirlerdeki endüstri, ticaret, tekstil, imalat, maden ve perakende işçileri de greve katıldılar. Grevin tüm ülkeyi sarması sonucu 40.000-50.000 arası işçi katılım gösterdi. İktidarının son aylarında olan dönemin Başkanı Manuel Gálvez, Honduras tarihinin ilk büyük genel greviyle karşı karşıya kalmıştı. Son 5 yıldır sendikal hareketlere, asgari ücretlere, çalışma hayatı regülasyonlarına yönelik iyileştirmeler yapılması sebebiyle bu genel grev rejim için beklenmedik bir gelişmeydi. Kaldı ki grevciler Honduras işçileri arasında en yüksek ücretlendirmelere tabi olanlardı. Fakat bunun yanı sıra, ek zam, fazla mesai ödemesi, ücretli izin, kıdem tazminatı, daha iyi barınma şartları, sağlık hizmeti ve çocukları için eğitim talep etmekteydiler. Öte yandan dönem itibarıyla komşu ülke Guatemala'daki reformist 10 yıllık sürecin Honduraslı işçileri etkilemiş olması da muhtemeldi. Bu yüzden Guatemala'daki yönetimin komünizmle suçlanmasının ardından ABD darbesiyle indirilmesi Gálvez'i hızlı karar almaya sevk etti.[637]

İlk etapta grev baskılanarak dağıtılmaya çalışılsa da yerel halkın işçilere destek vermesi, hükümeti orta yol bulmaya yöneltti.[638] Meyve şirketlerine işçilere yönelik taviz vermeleri için baskıda bulunuldu ve hükümet içinden bir uzlaşma komisyonu bir araya getirildi. Böylece 6 Temmuz 1954 günü bir anlaşmaya varılarak, işlerine geri dönen işçilere 20 dolar ikramiye, %10-15 civarında ücret artışı, ücretli tatil ve aileleri için sağlık hizmeti verilmesi kabul edildi ve grev sona erdirildi. Öte yandan olayların ardından Guatemala ile bağlantı kurduklarından şüphelenilen işçi liderleri tutuklandı veya sürgün edildi.[639] Son anlaşmanın UFCO'ya finansal sıkıntılardan ötürü işçileri işten çıkarabilme yetkisi vermesi uzlaşmayı nispeten olumsuz duruma sokmaktaydı. Durumun aslına bakıldığında Gálvez'in hızlı bir denge politikası izlemek zorunda kalmış olduğu aşikârdır. İşçilerin sorunları gerçekçiydi ve tamamen bir baskı ileride daha büyük sorunlara zemin hazırlayabilirdi. Öte yandan işçilere ve greve çok fazla destek vermek veya şirketlerin karşısında yer almak Soğuk Savaş döneminin tepe noktası olduğu bu yıllarda ülkedeki komünizm karşıtları için propaganda malzemesi

[637] Leonard, **a.g.e.**, s. 138-144; 1954 yılı grevleri hakkında detaylı bir çalışma için bkz.: Portillo Villeda, **Roots of Resistance...**

[638] Becerra, "The Early History of the Labor Movement", s. 99.

[639] Leonard, **The History of Honduras**, s. 138-144; Becerra, "The Early History of the Labor Movement", s. 98-101; İşçilerin talepleri ve nihai anlaşmalar için bkz: Portillo Villeda, **Roots of Resistance...**, s. 273-282.

olabilir ve Guatemala'daki süreç yaşanabilirdi. Dolayısıyla Gálvez hem işçilerin taleplerini karşılıksız bırakmayıp bir uzlaşma temin ederek olayların yatışmasını sağladı, hem de grevi düzenleyen liderleri tutuklayarak olası komünizm suçlamalarını bertaraf etmiş oldu. Zaten grevdeki komünist etkinin de epey düşük olduğu söylenebilir. Grev liderleri devrimciden ziyade reformcuydular keza talepler politik değil ekonomikti. Bu yüzden grevlerin önemli tarafı toplumsal hareketlerin gücünün anlaşılması olmuştur. 1954 yılı grevleri sayesinde sendika kurma hakkı yasallaştırıldı, yeni sosyal güvenlik yasaları çıkarıldı, toplu sözleşme kanunla tanındı ve sendikaların yasal bir zeminde şirketler ve hükümetle pazarlığa oturabilmesi sonucunda yapısal değişiklikler sağlayabilme potansiyelleri ortaya çıktı. Böylece ülkedeki barışçıl mücadele ile edinilen reform süreçlerinin önü açılmış oldu.[640] Bu durumu destekler nitelikte Suyapa Portillo Vileda'nın 1954 yılı grevleri için yaptığı yorum dönemin bilançosu bakımından oldukça anlamlı ve yeterlidir:

> *"Honduras 1954 grevi, Honduraslıların kapitalizme ve ABD dışişleri bakanlığına karşı, çalışmak için palalarından, günlük geçimlerini sağlamak için tava ve fırınlarından, tortillalarından, yıpranmış elleri ve sırtlarından ve suç ortağı bir diktatörün çizmelerinin altından kurtulmak için değişim umudundan başka hiçbir şeyleri olmadan ilk kez ayağa kalkışlarıydı. Bu, halkın işçi sınıfını ve Honduras'taki siyasi solun doğasını sonsuza dek değiştirme iradesini ve olasılığını gösterdi. Honduras, Soğuk Savaş sırasında ABD'nin ideolojik savaşının odağı haline geldikçe, bu emek örgütçüleri ve solcular iç düşman ilan edilerek cinayet, ölüm ve sürgüne maruz bırakıldılar. (...) Ancak, baskıya rağmen bu tahakküme meydan okumadaki ısrarın, 1954 grevini hem işçiler hem de toplumsal hareketler açısından bugünün nesilleri için gerçek bir direniş okulu haline getirdiğini iddia etmek istiyorum."*[641]

4.5.6. Darbelerle Harmanlanan Toplumsal Talepler

1956 yılında Lozano Díaz'ın iktidarını kalıcılaştırmaya çalışması ordunun ilk defa ön plana çıkarak Honduras siyasetine müdahil olmasıyla sonuçlanmış ve ülkede yeni bir döneme girilmişti. Ancak ordu Orta Amerika geleneğinden farklı olarak ivedilikle 1957 yılında seçim düzenleyip iktidarı sivil yönetime bıraktı. Yeni Başkan Ramón Morales iktidarının temel gündemlerinden biri toprak ve tarım reformuydu.

---

[640] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 18-23; Becerra, "The Early History of the Labor Movement", s. 101; Öte yandan ölümünün ardından FPR-LZ'nin isim babası olan Lorenzo Zelaya, 1954 yılı grevleri sırasında PCH eylemcisi olarak faaliyetler düzenlemekteydi. Özellikle organize ettiği köylü komitesi ile 1959-1961 yılları arasında toprak işgalleri konusunda önemli kazanımlar elde etmişlerdi. Euraque, **Reinterpreting the Region and State...**, s. 103.

[641] Portillo Villeda, **Roots of Resistance...**, s. 270.

Endüstride gelişmelere rağmen, 1950'li yılların sonlarına doğru kırsal kesimin koşulları daha kritik hale gelmekteydi. Bu durumun doğal sebepleri oldukça basitti: Hızla artan nüfus, yüz ölçümü düşük olan El Salvador'daki topraksız köylülerin Honduras sınırlarındaki boş topraklara yerleşmesi, toprakların verimsizleşmesi, erozyonların artması ve ekilebilir alanların azalması. Öte yandan ihraç mallarına yönelik arazi ayrılması topraklarda daralma oluşturmaktaydı. Ortaya çıkan bu problemler kırsalda köylülerin memnuniyetsizliğini arttırdı ve tepkiler yükselmeye başladı. Honduras'ta en sık başvurulan eylemlerden biri olan toprak işgalleri bu dönemde başlamış oldu. Buna karşılık olarak Ramón Morales 1958-1960 yılları arasında 75.000 dönüm ulusal ve komün araziyi topraksız köylüler için dağıttı. Tarım Enstitüsü kurularak dağıtım sürecinin denetlenmesi sağlandı. Olası radikal örgütlenmelerin önüne geçebilmek için Honduras Köylüleri Ulusal Birliği sendikasına destek verildi. 1962 yılında tarım reformu kanunu hazırlanarak boş tutulan toprakların dağıtılabileceğine yönelik zemin oluşturuldu. Böylece kanun, toplumsal çıkarların, özel mülkiyetten daha önemli olduğunu vurgulamaktaydı. Ancak yasa ülkede müthiş bir tepki topladı. Hatta tepkiler ülke dışından da gelmeye başladı. ABD ve UFCO baskısı üzerine tekrar düzenlenen yasa, topraksız köylülere çare olabilmekten çok uzaklaştı.[642]

Belirtmek gerekir ki ülkedeki toprak işgallerinin devrimsel bir karşılığı veya silahlı bir ayaklanmaya evrilen bir yapısı olmamıştır. Zira köylüler sadece geçimlerini sağlayabilecekleri bir toprağa ihtiyaçları olduğu için ekonomik kaygılarla bu eylemleri gerçekleştirmiştir. Ayrıca 1950'li yıllar ile başlayan reform çabaları siyasal sisteme yönelik meşruiyetin tamamen kaybolmasının önüne geçmiştir ve bu bakımdan eylemler devrimci biçim almamıştır. Üçüncü bölümde bahsedildiği üzere 1954 yılı seçimleri öncesinde Manuel Gálvez'e vekâlet eden Lozano Díaz'ın seçim sistemindeki zafiyeti kullanarak iktidarda kalmak istemesi 1956 yılında ordunun ilk defa öne çıkarak yönetime el koymasına neden olmuştu. Ancak yönetimde kalıcı olmak istemeyen ordu seçim düzenleyerek iktidarı 1954 yılı seçimlerinin de kazananı olan

[642] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 28-30; Steven Volk, "Honduras: On the Border of War", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 68, 69.

Başkan Morales'e devretmişti. Kapsayıcı bir program ile ülkede kalkınmayı hızlandırmaya çalışan Morales hem işçi ve köylü hareketlerinin ateşlenmemesini istiyor hem de komünizm suçlamalarına maruz kalmamaya çalışıyordu. Bu doğrultuda bir taraftan ABD'nin de desteğini kaybetmemeye çalışmaktaydı. Bu arada Ramón Morales'in Savunma Bakanı López Arellano kontrolündeki polis teşkilatını lağvederek hükümet kontrolünde yeni bir sivil polis teşkilatı oluşturması, López Arellano'yu karşısına almakla sonuçlandı. Böylece Morales hem yeterince reform yapmamakla hem de işçilere fazla taviz vermekle çapraz şikâyetlere maruz kalırken, esas *"darbe"* López Arellano'dan geldi. 1963 yılında seçimlere 10 gün kala iktidarı ele geçiren Arellano hem darbe geleneğini başlatmış hem de askerî nitelikteki iktidarların dönemini açmıştı. Seçimlerde PL'nin kazanması durumunda komünizmin Honduras'ta yaygınlaşacağına yönelik varsayımla PN ve üst düzey geleneksel subaylar ABD Elçiliği ile anlaşarak seçimlere çok kısa bir süre kala darbeye kalkışmıştı. Böylece Honduras tarihindeki en şiddetli olaylardan biri yaşanmak üzereydi. Arellano'nun kontrolündeki birlikler önceden belirlenmiş bir listeye göre, siyasi liderler ve solcu figürleri arayıp öldürmekteydi. Tüm solcu işçiler, köylüler, öğrenciler, meslek erbapları, PL'nin önde gelen liderleri listedeydi. İlk saldırı sonrası teslim olanlar tutsak alındı. Saklanıp kaçanlar ise ülkeyi terk etti. Darbe planı nispeten beklendiği gibi gitti ve Arellano ülkenin başına geçti.[643]

1965 yılında meşruiyetini sağlam bir dayanağa bağlamak isteyen Arellano seçim düzenleyerek PN'den kendini hileli bir şekilde seçilmiş başkan ilan etti. Arellano tarafından ülkeye verilmeye çalışılan yön siyasi partiler dışında, iş ve işçi gruplarından da tepki görmeye başladığı için 1968 yılı Nisan ve Mayıs aylarında görüşmeler yapılarak sosyoekonomik gelişme ve bürokratik yolsuzluklar konusunda eleştiriler dile getirildi. Ne var ki ülkedeki sorunlarda herhangi bir iyileşme yaşanmaması ve gitgide artan militarist eğilimler sendikalarda hareketlilik ortaya çıkardı. Buna bağlı olarak 18 Eylül 1968 günü genel grev ilan edildi ancak Arellano hızlı bir şekilde olağanüstü hâl durumuna giderek bölgeye asker sevkiyatında bulundu. 23 Eylül'de güvenlik güçlerinin sendika lideri ve grev komitesini tutuklamasıyla işçilerin direnişi de fazla dayanamadan kırıldı. Fakat karşılıklı eylemler devam etti.

[643] Carney, **To Be a Christian Is to Be a Revolutionary**, s. 145-148.

Bölgedeki basın organları kapatılırken, baskının artması sebebiyle iş insanları ve tüccarlar dükkânlarını açmama kararı aldı. Arellano daha da ileri giderek gerektiği takdirde bazı iş yerlerini tehcir edebileceğini veya kamulaştırabileceğini duyurdu.[644] Rejime yönelik tepkiler büyürken Arellano'yu anlık olarak kurtaran Futbol Savaşı oldu. Ancak savaş Honduras ordusunda da değişimler oluşturdu. El Salvador ile Honduras arasında yaşanan kısa süreli savaş, ulusçu motivasyonu besleyip ülkedeki sorunların kenara koyularak ortak hedefte birleşilmesine neden oldu. Bu arada sınıra yakın kırsal bölgelerdeki köylü ve askerlerin ortak hedef doğrultusunda yan yana gelmesi iki tarafın da bilinçlenmesinde fayda sağladı ve böylece yeni nesil alt kademe subaylar da köylülerin sorunlarını daha iyi gözlemleme şansı buldu. Savaşın sona ermesiyle tekrar rejime yöneltilen tepkiler, ortak bir diyalog zemininde karşılık bularak Ulusal Birlik Planı'nın oluşmasını sağladı ve 1971 yılında seçimlere gidilmesi kararlaştırıldı. Seçimin kazananı PN adayı modern, yenilikçi bir üniversite profesörü olan Ernesto Cruz sadece 1,5 yıl görevde kalabildi. Seçimler görece olarak serbest ve sorunsuz düzenlenmiş olmasına rağmen Başkan Cruz göreve başlamasıyla PL ve PN çatışması arasında arka planda kaldı. İş örgütlerinin temsili konusunda anlaşmazlıklar ile geleneksel toprak sahipleri, yeni oluşmaya başlayan yerli burjuvazi, köylüler ve işçiler arasında devam eden çekişmelere çözüm üretememesi ülkede bir tıkanma ortaya çıkardı. 1972 yılı Kasım ayında köylü ve işçi örgütleri 1962 Tarım Reformu Yasası'nın ivedi bir şekilde uygulanmaması durumunda binlerce köylünün başkente açlık yürüyüşü düzenleyeceğini ilan etti. Başkan Cruz'dan tatmin edici bir yanıt gelmemesi üzerine Aralık ayı başlarında binlerce köylü başkente yürüyüş için seferber olmaya başladı. Bu durum önceki Başkan Arellano için kaçırılmayacak bir fırsat haline geldi ve 4 Aralık 1972 günü, bu sefer olaysız bir darbeyle Cruz'u görevden alıp başkanlığı tekrar üstlendi.[645]

Darbe sonrasında ordu *"Anayasa'nın temel ilkelerine uygun olarak düzenlenmesi veya düzeltilmesi gereken konularda silahlı kuvvetlerin müdahalesini zorunlu kılan ülkedeki kaotik durum"* sebebiyle yönetimi devraldıklarını öne

[644] Euraque, **Reinterpreting the Region and State...**, s. 134.
[645] Euraque, **a.g.e.**, s. 147-152.

sürmekteydi.[646] 1974 ve 1975 yılları Arellano dönemi için kriz dolu yıllar oldu. 1974 yılı sonlarında ülkeyi vuran kasırga ekonomiyi altüst etmiş, meyve şirketleri işçi çıkarmanın eşiğine gelmişti. Öte yandan 1975 yılı başında başkanın meyve şirketinden aldığı rüşvet ile vergi indirimi yaptığı skandalı ülke gündemine oturmuştu. Olaylar büyüyünce ordu üst kademesi sessiz ve kansız bir darbeyle hükümeti değiştirerek Arellano dönemini kapatmış oldu.[647] Başa gelen Melgar Castro, Arellano'yu görevden alıp iktidara gelmesiyle bir ikilemde kalmış olsa da tarım reformuna yönelik gayretler gösterdi. Ancak reforma toprak sahiplerinden gelen yoğun engelleme çabaları, kırsal kesimdeki tepkileri ciddi boyutlara getirdi. Ülkede 1960'lı yıllar ile görülmeye başlanan toprak işgalleri bu dönemde sertleşerek ülkedeki kritik köprülere barikat kurulmasına kadar ilerletildi. 1975 yılı Haziran ayında olaylar ülke çapında bir açlık yürüyüşü çağrısına vardı. Yürüyüşler devam ederken yerel bölgelerde bazı asker ve toprak sahipleri köylülere küçük çapta saldırılar düzenledi. 14 kişinin ölümüyle sonuçlanan saldırılara rağmen tepkiler daha da arttı ve toprak işgalleri bir salgına dönüştü. Melgar olayların büyümemesi için ara bir yol olarak tarım reformunun başına daha reformist bir müdür atadı ve 1979 yılına kadar kapsamlı bir reform hazırlandı. Ne var ki bu reformun da engellenmesine yönelik faaliyetler kendini gösterdiğinden sadece %15'lik bir kısmı uygulanabilmişti.[648]

4.5.7. ABD Desteğiyle Başlayan Devlet Şiddeti ve Kaybolmalar

1979 ve 1980 yıllarının Nikaragua ve El Salvador iç savaşlarında oldukça çekişmeli dönemleri ifade ediyor olması çevre ülkelerde de bazı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan Honduras'ta da devlet şiddetinin yükselmesi ordudan küçük bir ekibin ABD'ye gitmesiyle başlamış zira 1980 yılı Ağustos ayında birkaç Honduras ordusu subayı ABD'ye seyahat ederek altı aylık bir sürede CIA ve FBI eğitmenlerinin yer aldığı bir ekipten sorgulama tekniklerine yönelik eğitim almıştır. Eğitimler ABD, Şili ve Arjantinli eğitmenlerin de katılımıyla Honduras'ta devam ederek 3-16

[646] The New York Times, "Armed Forces Commander Seizes Power in Honduras in a Bloodless Coup", 05.12.1972, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1972/12/05/archives/armed-forces-commander-seizes-power-in-honduras-in-a-bloodless-coup.html, 18.07.2022.
[647] Carney, **To Be a Christian Is to Be a Revolutionary**, s. 330-332.
[648] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 44, 45; Volk, "Honduras: On the Border of War", s. 73, 74.

Taburu'nun temellerini sağlamıştır.[649] Hatırlanacağı üzere ABD'de Reagan yönetiminin komünizm tehdidini öne sürerek devam ettirdiği politikalar ve Orta Amerika üzerindeki yoğun baskısı bölgedeki şiddetin yükselmesine sebep olmaktaydı. Nikaragua devrimi sonrasında ABD bilhassa El Salvador, Guatemala ve Honduras'ta baskıcı rejimleri desteklemeye devam etmiş, rejim kapasitesinin yetmediği yerlerde ölüm mangaları gibi kontra hareketlerini örgütlemiştir. Ancak bu politika, çatışmaların daha büyümesine neden olmuştur. Böylece Honduras subaylarının ABD eğitiminin ardından, 1963 yılı darbesi dışında ilk defa 1981 ve 1982 yılları arasında Honduras'ta politikacılar ve işçi liderleri sistemli bir şekilde kaybolmaya veya ölü bulunmaya başlamıştır.[650] Örneğin 1981 yılı başlarında sendika lideri Rolando Vindel González kaçırılmış ve işkenceye maruz bırakılarak işlemediği suçları kabul etmeye zorlanmıştır. Ancak suçlamaları reddedip her zaman sadece işçilerinin çıkarını savunmaktan başka bir eylemi olmadığını vurgulamış olmasına rağmen[651] serbest bırakıldıktan sonra 18 Mart 1984 günü González'in tekrar kaçırılması, insan hakları gruplarının bir araya gelerek büyük tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. 35.000 kişi sokaklara dökülerek insan hakları ihlalleri ve artan ABD varlığına karşı protestolarda bulunmuştur. Ancak González'den bir daha haber alınamamıştır.[652] IACHR ve HRW raporuna göre özellikle 1982-1984 yılları arasında bu kaybolmalar sistematik hale gelmiştir.[653]

Henüz 1981 yılı sonlarına doğru ülkede 60.000 kişinin katılımıyla güvenlik güçlerinin baskıcı tutumları protesto edilmekle beraber, ülke içinde yeni kendini göstermeye başlayan gerillalar da kaçırma, banka soyma, suikast ve sabotaj gibi eylemlerini arttırmıştır. Olaylarla bağlantılı olarak Honduras Sosyalist Partisi Başkanı

---

[649] Ancak sürecin 1979 yılı sonlarında başladığına dair ifadeler de bulunmaktadır. Human Rights Watch, **Honduras, The Facts...**, s. vi, vii, 161.
[650] LaFeber, "The Reagan Administration...", s. 23; Reuters, "60,000 Hondurans; Protest 'Repression'", **The New York Times**, 25.09.1981, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1981/09/25/world/60000-hondurans-protest-repression.html, 18.01.2022.
[651] Nancy Peckenham, Annie Street (ed.), "Rolando Vindel González's Account of His Torture in the DNI", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, New York, Praeger, 1985, s. 213-216; Amnesty International, "Deaths in Custody", **Newsletter**, C. XXI, No: 3, 1991, s. 2; Amnesty International, "'Disappearances' in Honduras: A Wall of Silence and Indifference", 1992, s. 30-33.
[652] Street, "Political Parties...", s. 221, 222.
[653] Inter-American Court of Human Rights, "Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras", s. 20-25; Human Rights Watch, **Honduras, The Facts...**, s. 121.

Marco Virgilio Carias, Salvador polisi ile Nikaragua'da Somoza iktidarının yıkılmasının ardından dağılan Ulusal Muhafız askerlerinin Honduras'a gelerek kontra faaliyetleri düzenlediklerini iddia etmesinin yanı sıra tutuklu kaldığı 10 gün boyunca işkence gördüğünü dile getirmiştir. FPR-LZ artan devlet şiddetine karşılık olarak 1981 yılı Mart ayında bir uçak kaçırma eyleminde bulunmuş, Eylül ayında ABD mensubu iki askerî danışmanı vurmuş ve Honduras Kongresi'ni de bombalayarak, bu eylemlerin "*Yankee* (ABD) *emperyalizmine karşı silahlı mücadele"*nin başlangıcı olduğunu belirtmiştir. Tam 1 yıl sonra da Honduras Ticaret Odası işgal edilerek aralarında bakanların da yer aldığı 105 kişi rehin alınmıştır.[654] Öte yandan Honduras'ta cereyan eden siyasal şiddet ve devlet terörünün Guatemala, Nikaragua ve El Salvador'da gözlemlendiği kadar olmadığı, literatürde, bölge raporlarında ve istatistiklerde hemfikir olunan bir noktadır. Ancak bu durum ülkede hiç baskı yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Dördüncü bölüm başında verilen tablo ve grafiklerde görüldüğü üzere 1980'li yıllara kadar oldukça düşük seviyelerde seyreden şiddet vakaları, 1980'li yılların ortalarına gelindiğinde iç savaş noktasına gelmese de bir miktar artış göstermiştir. Bunun önemli sebeplerinden biri ülke içinde genel bir sindirme havası uygulayıp, toplumsal hareketlerin etkisiz kalmasını sağlamaktır. Bu amaçla bazı sendika liderleri, öğrenci liderleri ve aktivistler ordunun alt departmanları ve 3-16 tarafından kaçırılmış, işkence uygulanarak sorgulanmış ve bazıları öldürülmüştür.[655]

HRW raporunda 1980-1992 yılları arasında kaybolduğu listelenen 179 kişiden bazıları için hazırlanan ayrıntılı soruşturmalarda görüldüğü üzere kaçırmalar, genellikle şüpheli hedeflerin evleri veya sosyal ortamları yakınlarında sivil giyimli küçük bir grup tarafından gerçekleştirilmiştir. Kaçırılanların çok azı geri dönebilmiş diğerleri hakkında bir daha hiç haber alınamamış veya cansız halde bulunmuşlardır. Geri dönebilenlerin tanıklıklarına göre de gözleri kapalı olarak getirildikleri yerlerde işkence altında sorgulamalar gerçekleştirilmiştir.[656] Bu dönem devlet şiddetinin bizzat

[654] LaFeber, "The Reagan Administration...", s. 23; Reuters, "60,000 Hondurans; Protest 'Repression'"; Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 80, 81.
[655] Holland, Anderson, "Kissinger's Kingdom?..", s. 44, 45; Human Rights Watch, **Honduras, The Facts...**, s. 216-230.
[656] Ayrıca geri dönenlerden örneğin hukuk fakültesi öğrencisi ve aktivist Milton Danilo Jiménez Puerto tekrar mahkemeye çıkarılarak *"Honduras Devleti'nin demokratik ve temsili hükümetine karşı anti-sosyal ve totaliter faaliyetler"* yürütme suçuyla hapis cezası almıştır. Davayı gören hâkim ise baskı altında bu kararı aldığını ve aslında istenen cezaların daha fazla olduğunu dile getirmektedir. Human

uygulayıcısı rolünde devreye giren 3-16 üyeleri şüpheli gördükleri öğrenci, gazeteci ve sendikacıları sivil görünümlü araçlarda kaçırarak gizli hapishanelere götürmüş işkence altında sorguya çekmiştir. Bu sorgulamalara CIA ajanlarının da katılım gösterdiği bildirilmiştir. Kaybolan birçok kişi bir daha görülmemiş ve 3-16'nın bu faaliyetleri gazetelere bile konu olmuştur. Kayıp yakınları gazetelere General Álvarez'den gözaltındaki akrabalarının serbest bırakılmasını talep ettikleri tam sayfa ilanlar vermiştir. Devlet şiddetinin gazeteler aracığıyla doğrudan kamuoyu ile paylaşılabiliyor olması siyasal şiddet ile bir çelişki halinde sosyal alandaki açıklığa önemli bir işaret olmaktadır. Ancak yetkililerin cevabı, ülkede siyasi tutuklu olmadığı yönünde beyanda bulunmak olmuştur. Kaçırılmaların yargı sistemi içerisinde mahkeme ve hapishane biçiminde değil, yasa dışı şekilde gerçekleştirildiği düşünüldüğünde bu beyanın yanlış olmadığı söylenebilir. Zira ülkedeki kaçırılma ve kaybolmalar tamamen hukuk sistemi ve resmî prosedürlerden bağımsız yürütülmüştür.[657] Buna rağmen 1982 yılından beri Honduras basını yüzlerce gazete haberiyle askerî suistimalleri rapor ederek haberleştirmiştir.[658]

1981 yılı ile beraber okullardaki sol öğrenci grupları üzerinde de baskıların artması, devlet elinde yer alan *"kara listelerin"* bir panoptikon görevi görmesi, hem bir korku ortamı oluşturmuş hem de sol grupları silahlı örgütlere ihtiyaç olduğuna dair düşünceye sevk etmiştir.[659] Bu düşünceden hareketle 1981-1983 yılları arası ABD merkezlerine seyrek şekillerde bombalı saldırılar düzenlenmiştir. FPR-LZ 1982 yılı Nisan ayında uçak kaçırma girişiminde bulunarak bir miktar fidye ve politik tutukluların serbest bırakılmasını talep etmiştir.[660] MPLC de bu dönemde şiddet içerikli eylemlere geçiş yaparak 1982 yılı Eylül ayında 80 iş insanı ve birkaç üst düzey

---

Rights Watch, **Honduras, The Facts...**, s. 126-159; IACHR'ye sunulan bazı ifadeler için bkz.: Inter-American Court of Human Rights, "Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras", s. 15-20; İkinci bir raporda ise 184'ten fazla kişinin kaybolduğu beyan edilmiştir. Lanza, Peacock, "In Search of Hidden Truths..."

[657] Gary Cohn, Ginger Thompson, "Unearthed: Fatal Secrets", **The Baltimore Sun**, 11.06.1995, (Çevrimiçi) https://www.baltimoresun.com/news/bal-honduras1-story.html, 20.05.2022; Adrienne Pine, **Working Hard, Drinking Hard: On Violence and Survival in Honduras**, Berkeley, University of California Press, 2008, s. 51-55.

[658] Gary Cohn, Ginger Thompson, "A Carefully Crafted Deception", **The Baltimore Sun**, 18.06.1995, (Çevrimiçi) https://www.baltimoresun.com/news/bal-honduras4-story.html, 20.05.2022.

[659] Pine, **Working Hard, Drinking Hard...**, s. 51-55.

[660] Schooley, **Conflict in Central America**, s. 191.

hükümet yetkilisini sekiz gün boyunca rehin tutmuştur. Rehin alma eylemlerinin amacı genellikle fidye amaçlı olmuştur.[661] Bu arada kamuoyu baskılarının yararlı olduğu vakalar da yaşanmıştır. Örneğin 1983 yılı Mayıs ayında yaklaşık 2,5 aydır kayıp olan Ines Consuelo Murillo'nun ailesi gazeteye tam sayfa ilan verdikten dört gün sonra Murillo, 3-16 tarafından bırakılarak hapishaneye aktarılmış ve ardından mahkemeye çıkarılmıştır. Vatana ihanetten ve hükümeti devirmeye teşebbüsten suçlu bulunsa da, iki yıl hapis cezası almış ve 13 ay sonra serbest bırakılmıştır.[662]

Kaybolma olaylarının en ses getiren örneklerinden biri Kurtuluş Teolojisi başlığında değinilen Peder James Francis Carney vakasıydı. ABD vatandaşı olan Peder Carney, İkinci Dünya Savaşı sonrasında rahiplik eğitimi almaya başlamış ve 1961 yılından itibaren Honduras'ta yaklaşık 20 yıl görev yapmıştı. 1974 yılında Honduras vatandaşlığına geçerek ABD vatandaşlığını bırakan Carney, açık sözlülüğüyle Honduras köylüleri arasında sevilen bir halk figürü haline gelmişti. Ancak bu açık sözlülüğü sebebiyle kendini hedef haline getirmişti. 1979 yıllında General Policarpo Paz García iktidarı sırasında sosyal adalet konusundaki tartışmalı görüşleri ve köylüler ile çalışmaları sebebiyle ülkeden sürgün edilerek, vatandaşlıktan çıkarıldı. Honduras Kilisesi'nin resmî başvuruları ve 25.000 kişi tarafından doldurulan dilekçelere rağmen Carney ülkeye geri kabul edilmediği için görevine Nikaragua'da devam etti. 1983 yılı Temmuz ayında Nikaragua'dan Honduras'a PRTC-H ile beraber geçti ancak aynı yıl Eylül ayında kayboldu. Vaka uzun yıllar boyu aydınlatılamamış olsa da kilise çevreleri ve Carney'in akrabaları konuyu sürekli gündemde tutarak kamuoyu oluşturmuştu. Carney'in durumu hakkında yıllar içerisinde birden çok varsayım geliştirilmekle beraber en çok üzerinde durulan ihtimal IACHR komisyonu raporları ile erişilen ifade üzerineydi. 3-16'nın eski bir üyesi Florencio Caballero'nın ifadesine göre General Alvarez Martínez'in emri üzerine Carney ve diğer PRTC-H üyeleri yakalanarak Nikaragua kontralarının yer aldığı bir üsse götürülmüş, burada yapılan sorgulamanın ardından bir helikopterden atılarak öldürülmüştür.[663] Nitekim bu şekilde kısa süreli

[661] Ropp, "National Security", s. 243.
[662] Gary Cohn, Ginger Thompson, "A Survivor Tells Her Story", **The Baltimore Sun**, 15.06.1995, (Çevrimiçi) https://www.baltimoresun.com/news/bal-honduras2-story.html, 20.05.2022.
[663] Lanza, Peacock, "In Search of Hidden Truths..."; CIA'ın suçlamalar üzerine hazırladığı raporda ise Carney vakasında CIA ve/veya ABD tarafında hiçbir sorumlu bulunmadığı, ayrıca CIA ve/veya ABD'nin bilgisi dahilinde gerçekleşen bir durum olmadığı bildirilmiş, Carney'in orman şartlarında

sürdürülen sınırlı devlet şiddeti genel olarak tepki toplamış ve ordu içerisinde de huzursuzluklara sebep olmuştur. Orduda sürmekte olan krizin sebebi Álvarez'in kontrolden çıkması ve gücü üzerinde toplamaya çalışmasındandı. İnsan hakları ihlallerinden de sorumlu tutulan Álvarez ülkeden 31 Mart 1984 günü diplomatik sürgünle gönderildi. Álvarez olayından iki hafta sonra, Nisan ayında, 30.000 kişi, ABD'nin Honduras'taki işgaline son verilmesi çağrısında bulunmak ve Mart ayında kaçırılan sendika başkanı Rolando Vindel'in serbest bırakılması için baskı yapmak üzere başkentte miting yaptı.[664]

4.5.7.1. General Álvarez Martínez'in Çöküşü ve Suikastı

1984 yılı ile beraber Honduraslı subaylar General Álvarez'in 3-16 ile giriştiği şiddet eylemlerinin çok ileriye gittiğine kanaat getirmeye başladılar ve birkaç ay sonra Başkan Suazo Córdova halen görevdeyken Álvarez görevden alınarak Miami'ye gönderildi.[665] Álvarez'in, Honduras'ta şiddetin simgesel bir karşılığı olarak yer etmiş bir figür ve 3-16'nın öne çıkan lideri olduğundan, ülkeden gönderilmesi şiddetin azalmasını sağlayan önemli olayların başında gelmektedir. Ülkede 1990'lı yıllara kadar şiddet ve kaybolma vakaları görülse de, 1982-1984 yılları arası en sistematik hale gelerek en çok vakanın görüldüğü dönemdir. Álvarez kişisel caudillo hırslarına yenilerek Honduras tarihinde hızlı yükselen ancak bir o kadar da hızlı düşen bir figür olmuştur. Özellikle ordu içinde yapmaya çalıştığı keyfî değişimler bu düşüşün somutlaşmasını sağlayan hareketlerdir. 1982 yılı Nisan ayında Başkan Córdova'ya ordudaki terfi kurallarını değiştirterek kendisinin çok hızlı bir şekilde en üst rütbeye gelmesini sağlamış, birkaç hafta sonra da ordu içinde yeniden yapılanma başlatmıştır.

---

açlıktan ölmüş olabileceği öne sürülmüştür. Florencio Caballero'nun New York Times'a yaptığı açıklamalarda Carney'i sorguladığını ancak ABD Kongresi İstihbarat Komitesi'ne verdiği ifadede ise Carney'i görmediğini söylemesinden yola çıkarak Caballero'nun güvenilir olmadığı algısı oluşturulmak istenmiştir. Central Intelligence Agency Inspector General, Hitz, "Selected Issues Relating to CIA...", s. 30-40; Öte yandan, CIA'ın öne sürdüğü aynı gazete haberinde Florencio Caballero, 1979 yılında ABD'de CIA personellerinden eğitim aldığını, CIA ve ABD Honduras Elçisi John D. Negroponte'nin süreçten haberdar olduğunu, Carney'i sorgulayanın kendisi olduğunu açıklamıştır. Fakat bunlarla beraber ABD personelinin yürütülen işkencelerin ne kadarından haberdar olduklarını da bilmediğini eklemiş ve ABD'nin fiziksel işkence ve kaçırmayı desteklemediğini, sürecin yargı emri ve tutuklama kararıyla işlemesini istediğini belirtmiştir. James Lemoyne, "Testifying to Torture", **The New York Times**, 05.06.1988, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1988/06/05/magazine/testifying-to-torture.html, 20.09.2020.

[664] Street, "Political Parties...", s. 221, 222.

[665] Pine, **Working Hard, Drinking Hard...**, s. 56.

Kendisine karşı çıkan subayları sürgüne göndererek karşısındaki engelleri ortadan kaldırmaya gayret etmiştir. 1982 yılı Eylül ayında sürgündeki subaylardan Albay Torres Arias, Álvarez'in tüm muhalefeti bastırma ve fiziksel olarak yok etme planları olduğunu, bölgesel çatışmaları körükleyerek, Honduras'ın Orta Amerika bölgesindeki tarafsızlık politikasını terk edeceğini ve ülkenin *"diktatörü"* olma konusundaki gayretinin Honduras'a zarar ve yıkımdan başka bir kazanım sağlamayacağını bildirmiştir.[666] Gerçekten de 1982-1984 yılları arasında Honduras ordusu Álvarez'in gücünün tepe noktasına ulaşmasıyla ülkeyi neredeyse arka plandan kontrol eden kurum haline gelmiştir. Ancak ordunun kurumsal ayarlarıyla çok fazla oynaması ve bağımsız yapısına zarar verici adımlar atması ordu içerisinde muhaliflerin oluşmasını sağlamıştır. Zira kişisel hırslarıyla subaylar arasında pek çok kızgınlık ve toplu nefreti tetiklemeyi başarmıştır.[667]

Bu gerginlik içerisinde, Álvarez'in çöküşü ve görevden alınışı aslında aylar önce başlayan bir plan dahilinde cereyan etmiştir. Orta rütbeli yeni nesil subayların Álvarez'e yönelik memnuniyetsizliklerinin yanı sıra, bir görüşmede Álvarez'e ekipman alınması için ayrılan ancak kaybolan 1 milyon dolarlık ABD yardımı sorulduğunda, tepkisinin şiddeti eski ve yeni nesil subaylarda ortak bir zemin oluşturmaya başladı. Kongrede görüşmelere açılan yeni silahlı kuvvetler yasası ise tedirginlikleri üst seviyeye taşıdı. Yasa genelkurmay başkanına ordu üzerinde olağanüstü mutlak yetkiler tanıyarak komuta kademesine ve alt subaylara hiçbir alan bırakmıyordu. Bir taraftan da ülkede artan insan hakları ihlalleri ve şiddet, ordunun ılımlı kadrolarının da tehlikeye girebileceğine işaret etmekteydi. Álvarez, bir caudillo tek adamı olma yolunda emin adımlarla ilerlerken genç subayların dışında üst düzey subaylar da öteki haline getirilmişti. Ülkede yaymaya çalıştığı korku ve sindirme politikalarını ordu içerisinde de yapmaya çalışması, diplomatik bir hata olarak sadece yalnızlaşmasına ve herkesi karşısında toplamasına yol açtı. Kariyer basamaklarını çıkarken dürüst bir imaj çizen Álvarez'in, tepe noktaya yaklaştıkça zenginliği hızla

[666] Leticia Salomón, "The National Security Doctrine in Honduras: Analysis of the Fall of General Gustavo Alvarez Martínez", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, çev. Jonathan Fried, New York, Praeger, 1985, s. 201, 202; Marlise Simons, "Honduran Officer Denounces His Chief", **The New York Times**, 01.09.1982, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1982/09/01/world/honduran-officer-denounces-his-chief.html, 15.09.2021.
[667] Salomón, "The National Security Doctrine in Honduras...", s. 202-205.

artmaya başlamıştı ve bu durum yolsuzluk suçlamalarının yapılmasıyla gündemi meşgul eden bir konu haline gelmişti. Hepsinden önemlisi Álvarez'in ABD'den destekleri sürdürebilmek için ülkeyi her an sokabileceği savaş durumuydu. Nikaragua'da FSLN'ye doğrudan müdahale etmekten yanayken ayrıca El Salvador'da rejimin tarafında iç savaşa katılabileceklerine yönelik hazır olduklarını beyan etmekteydi. Ancak Başkan Suazo Córdova'da ve ordu içerisindeki subaylarda böyle bir savaş ve çatışma arzusu yoktu. Toplumun birçok kesimi savaş, çatışma ve kargaşa ortamından yorulduğu için barışçıl çözümler ve normalleşme isteğindeydi. Kaldı ki ülkenin bir köşesinde konuşlanan fakat Honduras yönetiminin kontrolü bulunmayan kontra kampları ülkedeki gerginliği arttırdığı gibi yaklaşık 12.000 kişiden oluşan bu birim ülkenin kıt kaynaklarının sömürülerek sosyoekonomik zarara uğratılmasına ve yereldeki hayatı zehirlemesine neden olmaktaydı.[668] Böylece Álvarez diktatörlük eğilimleriyle karşısında konsolide ettiği muhalif subayların düzenlediği kurum içi bir darbeyle 31 Mart 1984 günü görevden alınarak diplomatik sürgüne gönderildi. Kurum içi hiyerarşiye aykırı bir şekilde ordunun en üst noktasındaki genelkurmay başkanının astları tarafından görevden alınması kurumsal olarak önemli bir sonucu beraberinde getirmişti. Öyle ki artık, Álvarez sonrasında göreve gelen tüm ordu komutanlarının kurumsal kimliğe, imaja, ast-üst dengelerine ve kurum içi diyaloğa önem vermesi gerekecekti.[669] Miami'ye sürgüne gönderilen Álvarez, 4 yıl orada yaşadıktan sonra Honduras'a geri döndü ve Başkent Tegucigalpa'da 25 Ocak 1989 günü evinden çıktığı sırada, Honduras telefon şirketinin beyaz baretlerini ve mavi üniformalarını giyen 6-7 silahlı kişi tarafından saldırıya uğrayarak öldürüldü. Geçmiş hükümetlerde görev alan politikacı avukat Manuel Acosta Bonilla, Álvarez'in ölümü üzerine *"ektiğini biçti"* şeklinde açıklama yaptı ve suikastı MPLC üstlenmiş olsa da tam anlamıyla aydınlatılması mümkün olmadı. Olaylar üzerine 3-16'nın yerini doldurmaya çalışan ancak sindirme ve korkutma düzeyinde kalan AAA, sol gruplara sürekli olarak tehditlerde bulundu.[670] Fakat 1980'li yıllara damgasını vuran paramiliter ve kontrgerilla dönemi tüm Orta Amerika'da olduğu gibi Honduras'ta da kapanmaktaydı.

[668] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 99-102.
[669] Salomón, "The National Security Doctrine in Honduras...", s. 205-207.
[670] Richard Boudreaux, "Honduras in Turmoil: The Puzzling Life, Death of Gen. Alvarez", **Los Angeles Times**, 25.02.1989, (Çevrimiçi) https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-02-25-mn-207-

4.5.8. Kırılgan *"Yarı"* Demokrasiye Dönüş

Honduras'ta 1982 yılında Başkan Suazo Córdova'nın göreve gelmesiyle askerî rejimlere son verilmiş ve seçimlerle ilerleyen sivil iktidara dönülmüştü. Ancak Córdova döneminde öne çıkan ve neredeyse onu gölgede bırakan Álvarez, sivil iktidar içerisinde yükselen askerî bir rejimin sinyallerini vermiş ve ülkedeki demokrasinin kırılganlığı göstermiştir. Honduras'taki baskı ve şiddet, ABD politikaları ve Álvarez'in yükselişine paralel olarak artmış olduğundan Álvarez'in ülkeden gönderilişi sonrasında baskı tamamen bitmese de nispeten çözülerek yerini daha dengeli çözümlere bırakmıştır. Ancak ülkedeki son gelişmeler sonrasında biriken tepki ve öfkeler bir anda serbest kaldığından hızlı gelişen toplumsal hareketler cereyan etmiştir. Örneğin 1984 yılı Mart ayında elektrik işçileri, sendika liderlerinin kaçırılması sebebiyle greve başladı. Karşılık olarak güvenlik güçleri fabrikaya operasyon düzenleyerek 300 işçiyi gözaltına aldı, 6 sendika liderini tutukladı. Ancak toplumsal hoşnutsuzluk yüksek olduğu için hareketler daha artarak sokaklara taştı. Mart ve Mayıs aylarında binlerce kişi insan hakları ihlalleri, ekonomik ve sosyal politikalar, savaş ve ABD'ye karşı protestolar düzenledi. Álvarez'in yerine gelen General Walter López Reyes insan hakları ihlallerinin kapsamlı bir şekilde soruşturulacağını ve suçluların cezalandırılacağını duyurdu. Mayıs ayı başlarında, *"kayıp*" sorununun tartışılması için diyaloglar başlatıldı. Ağustos ayında hak ihlalleriyle bağlantılı olan üst düzey subaylar diplomatik sürgüne gönderildi, işkenceye karışan çok sayıda polis görevden alındı. Bu durum halk nazarında bir nebze umut oluştursa da soruşturmalar tamamen sürdürülemedi ve bir noktada durduruldu. 1985 yılı seçimleri öncesinde politik alan açıldıkça partilerin aday sayılarında artış yaşanmakla beraber, halk örgütlenmeleri ve gerilla hareketleri bölünmeler yaşadı.[671] Her ne kadar şiddet yanlısı hareketler toplumda destek bulamamış ve eylemlerini koordine etmede yeterli kapasiteye hiçbir zaman ulaşamamış olsa da, ekonomik memnuniyetsizliklerden ötürü kitlesel hareketler sendikaların öncülüğünde 1980'li yıllar boyunca devam etti. Ancak zaten ülkede sağ siyaset olsun sol siyaset olsun her

story.html, 18.09.2021; Los Angeles Times, "General Who Helped Set Up Contras Is Slain", 26.01.1989, (Çevrimiçi) https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-01-26-mn-1971-story.html, 17.07.2022.

[671] Schulz, Schulz, **The United States, Honduras...**, s. 115-117.

grubun çeşitlilik içerisinde kaybolmaya yönelik bir eğilimi görülmektedir. Bu konuda Schulzlar'ın Honduras politik ve toplumsal hayatı için yaptığı *"kısaltmalardan oluşan alfabe çorbası"* benzetmesinin çok yerinde bir ifade olduğu söylenebilir. Bu bakımdan sendikalar gibi örgütlenmeler de yıllar içerisinde bölünerek, dağılarak veya çözülerek zayıflamaya yüz tutmuştur. Ülkenin geçmişinde sendikalar hep önem teşkil etmiş ve güçlü olmuş olsa da en büyük engebeleri iç işlerindeki istikrarsızlıklar yüzünden yine kendileri olmuştur.[672]

4.5.9. Barış Süreci ve ABD'nin Orta Amerika'dan Çekilmesi

Honduras'ta ses getirecek seviyede siyasal şiddetin devrimci gruplar tarafından kullanılmaya başlaması 1980'li yıllar ile beraber ortaya çıkmaktadır. Bu döneme kadar Honduras siyasal sisteminin ılımlı reformist yapısı taleplerin radikalleşmesini önlerken, önemli gerilla hareketleri gelişmemiştir. Ancak 1980 yılı itibarıyla iktidarda askerî baskı anlayışının paramiliter yapılanmalarla toplum üzerinde şiddeti arttırması birkaç küçük gerilla örgütünün ortaya çıkmasına veya aktif hale gelmesine sebep olmuş, bu döneme kadar neredeyse hiç görülmeyen bombalamalar, banka soygunları ve kaçırma vakaları ülkede kendini göstermiştir.[673] Honduras'ta diğer üç ülkede olduğu gibi geniş toplumsal hareketler ve gerilla örgütlerinin yürüttüğü iç savaşlar yaşanmadığı için politika yapıcılar barış sürecine destek verse de ön planda tutulmamış, hakikat komisyonları insan hakları komisyonları çizgisinde yürütülmüştür. Esquipulas Planı süresince yapılan görüşmelerde öne sürülen ateşkeslerde Honduras yönetimi ülke içinde savaş durumu söz konusu olmadığı için hükümetin ateşkes ilan etmesinin de bir anlamı olmadığını dile getirmiştir.[674] Zaten barış süreci neticesinde Nikaragua'da kontra faaliyetlerinin sonlandırılması ve El Salvador'da FMLN'nin silah bırakması, Honduras'taki grupların da dağılmasını ve etkisiz hale gelmesini hızlandırmıştır.[675] Nitekim Nikaragua'da FSLN ve kontraların görüşmelere başlaması ile silah bırakılması ve ABD'nin Orta Amerika'da sonuç vermeyen çatışma politikalarını bırakıp, demokrasi yanlısı oluşumlara destek vermeye

[672] Schulz, Schulz, **a.g.e.**, s. 208-216.
[673] Kruckewitt, "U.S. Militarization of Honduras...", s. 181.
[674] Goodfellow, Morrel, "Esquipulas: Politicians in Command", s. 273.
[675] Sullivan, "Government and Politics", s. 180.

başlaması sonucunda Honduras'a aktarılan yardımlar da azalmış ve kontralara ihtiyaç kalmaması sebebiyle başta 3-16 olmak üzere önemli askerî varlıklar çekilmiş ya da dağıtılmıştır.[676] Ancak 1980'li yıllarda Honduras gibi küçük bir ülkeye neredeyse sınırsız bir şekilde aktarılan para ve silah yardımları yozlaşmayı ve yolsuzluğu beraberinde getirdiği gibi, ABD'nin çekilmesi ve kontralara son verilmesi, ülkede kontrolsüz silahlanma ve para trafiği oluşturarak çeteleşmelerin önünü açmıştır. Bu dönemin son şiddet içerikli eylemleri *"Morazanist Vatansever Cephe"*den (Frente Patriótico Morazanista, FPM) gelmiştir. Nikaragua'nın kontralarla olan çatışmaları sonucu FSLN tarafından desteklenen FPM, bilinen ilk saldırısını 1989 yılı Nisan ayında ABD ordusu konvoyuna düzenlemiş olsa da 1988 yılında bir askerî merkeze ve 1989 yılında bir askerî otobüse yapılan saldırılarda da yer aldıklarını açıklamışlardır. 1989 yılı Temmuz ayında ise ABD askerlerinin çok sık gittiği bir diskoyu bombalayarak yedi askerin yaralanmasına, 1990 yılına gelindiğinde de ABD personelini taşıyan bir otobüse silahlı saldırıda bulunarak sekiz askerin yaralanmasına neden olmuşlardır. Nikaragua'da FSLN'nin seçimleri kaybetmesinin ardından başkentte düzenlenen zayiatsız iki bombalamada payları olduğu söylense de dağılma sürecine girmişler ve başka bir olayda aktif olmamışlardır.[677]

Nihai olarak 1990-1994 yılları arasında görevde olan Başkan Callejas Romero döneminde genel af ilan edilerek eski gerillaların topluma katılımı sağlanmıştır. Böylece PCH'den ayrılarak 1960'lı yıllarda *"Honduras Marksist-Leninist Komünist Partisi"*ni (Partido Comunista Marxista-Leninista de Honduras) kuran grup *"Honduras'ın Dönüşüm Partisi"*ne (Partido para la Transformación de Honduras) evrilmiş, FMLH ise *"Morazanist Ulusal Kurtuluş Partisi"* (Partido Morazanista de Liberación Nacional) adını almıştır. Bazı hiziplerin çatışmaya devam etme isteğine rağmen, PCH'nin dağılmasıyla kurulan *"Yurtsever Yenilenme Partisi"* (Partido Renovación Patriótica) ve *"Honduras Devrimci Partisi"* (Partido Revolucionario Hondureño) DNU-MUR'un silah bırakan gruplarıyla sol bir koalisyon olan *"Demokratik Birleşme Partisi"*ni (Partido Unificación Democrática, PUD) kurmasına

[676] Kruckewitt, "U.S. Militarization of Honduras...", s. 193.
[677] Colleen Sullivan, "Morazanist Patriotic Front", **The Sage Encyclopedia of Terrorism**, ed. Gus Martin, Second Edition, California, SAGE Publications, 2011, s. 393, 394.

rağmen, 1998 yılı seçimlerinde başarılı olamamışlardır.[678] Siyasal sisteme katılımın artmasının yanı sıra 1990'lu yıllardan itibaren ülkedeki cezasızlık durumunun aşılması için mücadele sürdürülmüştür. Uluslararası Af Örgütü raporuna göre 1994 yılı itibarıyla vakaların aydınlatılabilmesi için mezar açma işlemleri başlamıştır. Ayrıca 1982 yılında geçici olarak kaçırılan altı öğrencinin davası bir ilk olarak tarihe geçmiştir.[679] Her ne kadar davalılar genel af ilanı sebebiyle yargılamaların haksız olduğunu beyan edip, ordunun ihlallerini terör saldırılarına karşı *"demokratik sistemi savunmak"* için bir gereklilik olarak meşrulaştırmaya çalışsalar da davaya konu olan 3-16'nın eski üyelerinden Billy Fernando Joya olaylardaki payını kabul ederek *"ıstırap ve acı geçmişine katkıda bulunduğu"* için özür dilemiştir.[680] Ülkeden kaçışının ardından geri dönen ve kısa bir süre hapis yatan Joya, delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştır.[681] Sonuç olarak bakıldığında Honduras toplumu, şiddete dönüşebilecek çatışmaları uzlaştıran, birbiriyle bağlantılı çıkar grupları ve siyasi örgütlerden oluşan bir yapıya sahip olmuştur. Tarım reformu, güçlü sendikal hareketler, yerleşik iki partili sistem ve 1980'li yıllarda seçim demokrasisine dönüş, Honduras'ı şiddete dayalı toplumsal hareketlerden koruyan fren mekanizmaları olmuştur.[682]

Honduras'ta 1980 yılı itibarıyla şiddetin iki taraflı olarak görülmesini Nikaragua Devrimi'ne ve El Salvador ile Guatemala'da hissedilen şiddetli iç savaşa bağlamak mümkündür. Bu toplumsal hareketlerden hem etkilenilmemesi hem de gerektiğinde müdahale edilebilmesi için üç ülkeyle sınırı olan Honduras'ta ABD desteğiyle ve talebiyle, askerî rejim kendi kontrolü de olmayan kısa süreli bir tampon bölge oluşturulmasına müsaade etmiştir. Bu durum ülke içinde de paramiliter örgütler

---

[678] Sullivan, "Government and Politics", s. 180; PUD'un seçim performansına yönelik bir değerlendirme için bkz.: Allison, "The Transition from Armed Opposition...", s. 137-162; Tom Lansford (ed.), **Political Handbook of the World 2020-2021**, California, CQ Press, 2021, s. 706, 707.
[679] Amnesty International, "Honduras: Continued Struggle Against Impunity, AMR 37/01/96", 1996, s. 1-18.
[680] LADB Staff, "Ex-Honduran Officer Confesses to Human Rights Violations, Remains in Hiding", **NotiSur**, 1996, s. 2.
[681] "The Quest for Justice: Efforts to Prosecute Honduran Human Rights Abusers", **May I Speak Freely Media**, 2006, (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20120220090441/http://www.mayispeakfreely.org/index.php?gSec=doc&doc_id=35, 18.05.2022.
[682] Sullivan, "Government and Politics", s. 179.

aracılığıyla şiddetin artmasına ortam hazırlamıştır. Ancak ABD'nin esas niyeti Honduras'ta sağladığı alan ile Nikaragua'da kontralar vasıtasıyla FSLN hükümetini zayıflatmak ve El Salvador'da ölüm mangalarıyla rejimi desteklemek olmuştur.[683] Dolayısıyla Orta Amerika barışıyla kontralar ve FMLN silah bırakınca, Honduras'ta 3-16'da da işlevini yitirmiş, ABD tarafından devredilerek ülkeden çıkılmıştır. Böylece Orta Amerika Krizi içerisinde Honduras'ın, yarı açık otoriter yapısıyla şiddetten tamamen arınmamış olsa da uzlaşmacı siyasal sisteminin oluşturduğu meşruiyet algısı sayesinde uzun yıllar şiddetli toplumsal hareketler ortaya çıkarmadığı anlaşılmaktadır. Ancak sistemde kalıcı hale gelen darbe kültürü 2000'li yıllarda bile sivil bir şekilde kendini göstermiş ve karşısında tekrar dengeleyici örgütlenmeleri konsolide ederek yeni oluşumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Öte yandan siyasal sistem ile şiddete dayalı toplumsal hareketlerin oldukça bağlı süreçler olduğu Honduras örneği üzerinden de net bir şekilde görülmektedir.

4.6. Bölüm Değerlendirmesi

Dördüncü bölümde aktarılanları üçüncü bölüm ile birleştirerek incelemek gerekirse, 1960-1990 arası yılları kapsayan Orta Amerika krizi içerisinde El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'da cereyan eden şiddete dayalı toplumsal hareketlerin çoğunlukla 1960 ve 1970'li yılların baskıcı ortamında yükselmeye başladıkları ve siyasal sistemlerin tutumuna yönelik olarak şiddet ile iç içe geçtikleri görülmektedir. Dolayısıyla Orta Amerika'da şiddet içerikli üç örgüt olan FMLN, URNG ve FSLN'yi yer aldıkları siyasal sistemlerinin biçimi sebebiyle devrimci ve şiddet yanlısı hale gelen toplumsal hareketler olarak görmek mümkündür. Ayrıca 1990'lı yıllarda görece demokratik alanların açılması ve reformist kazanımları bu toplumsal hareketlere bağlamak da yanlış olmayacaktır.[684] Ne var ki, çoğunlukla da sistemin kendini tekrar ürettiği görülmektedir. Hatırlanacak olursa El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'nın *"gerici despotik"* olarak nitelendirilen kapalı siyasal sistemleri toplum taleplerine yönelik baskı politikaları ortaya çıkarmış, bölgedeki istisna ülkelerden biri olan Honduras ise benzer talepleri esneklik, taviz ve bazen uyumla karşılamıştır.[685] Bu

[683] Anderson, "Honduras in Transition", s. 114-117.
[684] Sterr, **Che'nin Mirası...**, s. 31.
[685] Kruckewitt, "U.S. Militarization of Honduras...", s. 170, 171.

açıdan Honduras yoğun düzeyde şiddete dayalı toplumsal hareketler üretmemiş, hareketler çoğunlukla tepkisel seviyede ekonomik taleplerle sınırlı kalmıştır. 1980'li yılların başında siyasal sistemde artan şiddet ise oldukça küçük çapta gerilla hareketlenmeleri ortaya çıkarmakla beraber bu hareketlerin tabansal karşılığı ve örgütlenme gücünün zayıf olmasının yanı sıra tarihsel birikimi bulunmadığından düşük etki göstererek dağıldıkları görülmektedir. Örnek ülkelerde ve Jeff Goodwin'in analizlerinde görüldüğü üzere rejimlerin seçim hileleriyle, yasaklarıyla veya hiç düzenlenmeyen seçimlerle sistemi kapatması ve ayrım gözetmeyen baskılarının bileşimi, gerilla örgütlerinin tabanını büyütüp birleşmeye teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda orta sınıf örgütlerin, ılımlı ve reformist siyasi grupların, doğrudan veya dolaylı olarak gerilla gruplarına destek vermesine veya katılmasına neden olmuştur. Bu gruplar çoğunlukla El Salvador ve Nikaragua'daki silahlı hareketlere maddi yardım, politik meşruiyet ve dış destek sağlamada yardımcı olmuştur. Dahası, muhalefetin rutin siyaset araçlarının işlememesi sebebiyle alışılanın dışına çıkıp rejim üstü mücadeleye geçerek, silahlı mücadelenin siyasi ve toplumsal değişim için tek gerçekçi mekanizma olduğu algısı bu sayede güçlendirilmiştir. Aynı motivasyonlar Guatemala'da etnisite üzerinden ilerleyerek yerli halktan oluşturulan hareketlerle rekabet üretmiştir.

Bu üç ülkenin sınır komşusu olan Honduras'ta ise 1980'li yıllar itibarıyla küçük çapta silahlı muhalif örgütlenmeler görülse de toplumsal desteğe sahip olamadığı için kolaylıkla baskılanmış ve dağıtılmışlardır. Dolayısıyla Honduras'ta iç savaş düzeyine varan bir şiddet cereyan etmemiştir. Üç ülkeye kıyasla Honduras'taki bu farklılıktaki temel sebep siyasal sistemin niteliği olarak ortaya çıkmaktadır. 1950'li ve 1960'lı yıllardan sonra Honduras'taki siyasal sistemin ve sivil toplumun görece yarı açıklığı, sivil ve nispeten ılımlı askerî yönetimler arasındaki dönüşüm ve 1970'li yılların başında yaşanan askerî reformizm, işçi ve köylülerin merkezde olduğu toplumsal mücadeleyi de ılımlı hale getirmiştir.[686] Özetle, dört ülkede cereyan eden toplumsal hareketlerin farklılıkları siyasal sistemlerine bağlı olarak gelişmiştir.

[686] Goodwin, **No Other Way Out...**, s. 166, 170-176.

SONUÇ

Siyasal sistemlerin şiddete dayalı toplumsal hareketlerin ortaya çıkışındaki rolünü analiz etmeye çalışan bu tez çalışmasına ilk olarak siyasal sistem ve toplumsal hareketlerin birçok açıdan kavramsal tanımı ve değerlendirmesi yapılarak başlanmıştır. Bu doğrultuda önce siyasal sistemin çerçevesi çizilerek devlet ve iktidarın konumu netleştirilmiş ve toplumla karşılıklı bağları vurgulanmıştır. Hatırlanacağı üzere bireylerin toplumsallaşma eğilimi sonrasında doğa durumunu aşabilmek amacıyla sözleşme ile kurulan devlet, toplum için bir mutabakat haline geldiğinden meşruiyeti sağlayarak devamlılığını sürdüren bir kurum olarak ele alınmıştı. Dolayısıyla rejim içerisinde meşruiyetlerin niteliği siyasal sistemlerin yapısını da etkileyen önemli unsurlardan biri olarak öne çıkmıştır. Buna bağlı bir şekilde otoriter rejimler incelenerek, neopatrimonyal, askerî ve totaliter rejimlerin yapısal özellikleri kıyaslarıyla aktarılmıştır. Ayrıca bu rejimlerdeki altyapısal kapasite, imaj ve uygulamalarının oluşturabileceği sorunsallara da teorik düzeyde yer verilmiştir.

Nitekim otoriter rejimlerdeki meşruiyet krizinden yola çıkarak toplumsal hareket olgusuna giriş yapılmış ve toplumsal hareket repertuarına yer verilerek şiddet ile toplumsal hareketlerin ilişkisi birey, toplum ve devlet düzeyinde analiz edilip teorik çerçeve oluşturulmuştur. Tezin temel argümanı olan devlet merkezci teorinin ağırlığını saptayabilmek amacıyla toplumsal hareket repertuarına geniş yer verilmiş ve böylece Orta Amerika'da ele alınacak olan toplumsal hareketlere yöneltilen tüm muhtemel teorilerin de geçerliliği sınanmıştır. Ancak tezin kapsamı özellikle şiddete dayalı toplumsal hareketler olduğu için şiddet ile toplumsal hareketlerin de ilişkisi aktarılarak birey, toplum ve devlet seviyesindeki biçimlerine değinilmiştir. Bu bakımdan bireylerin ve toplumların şiddete yönelme nedenlerinin analizi ardından devrim ve gerilla hareketleri ile iç savaş olgusu ağırlıklı olarak öne çıkmıştır.

Tezin argümanına yönelik hazırlıklardan sonra uygulamada analiz edilecek olan Latin Amerika bölgesine yönelik genel panoramaya yer verilmiş ve kıtanın tarihsel mirasının ve coğrafi konumunun siyasal sistemler üzerindeki etkileri

ölçülmüştür. İkinci bölümde görüldüğü üzere yüzyıllar boyu çatışmanın, mücadelenin, şiddetin, toplumsal kırılmaların, siyasi istikrarsızlıkların, darbelerin, devrimlerin yaşandığı en hareketli coğrafyalardan biri olan Latin Amerika ve alt bölgesi Orta Amerika'nın oldukça köklü bir geçmişi ve kültürü bulunmaktadır. Maya, İnka, Aztekler gibi kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bölge, henüz Avrupa medeniyeti tarafından keşfedilmeden çok önceleri bile oldukça çeşitli bir toplumsal yapıya ve katmanlara sahip olmuştur. Kıtanın keşfi ve İspanya ile Portekiz'in bölgeye vararak başlattığı sömürgeleştirme süreci ile de yeni bir toplumun, kültürün ve yeni mücadelelerin ilk tohumları atılmıştır.

15. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar süren yaklaşık üç yüz yıllık sömürge dönemi boyunca Latin Amerika'dan Avrupa'ya kaynak aktarımı yapılarak bölgenin zenginlikleri sömürülmüş bir taraftan da kıtada kültürel yelpazenin çeşitlenmesine neden olunmuştur. Bu süreçte oluşturulan siyasal ve ekonomik yapılar ile demografik yapı, 19. yüzyılda bölgenin bağımsızlığını kazanarak ortaya çıkarttığı yeni bağımsız devletlerdeki siyasal yapıları etkileyen unsurlar olmuştur. Bu açıdan bağımsızlık sonrasında da toplumlar açısından büyük değişimler yaşanmamış ve bölgenin gerçeklerine bağlı olarak yerli ve yabancı oligarşi ile caudillo siyasetinin gölgesinde otoriterleşmeye paralel bir şekilde azınlığın refahı için çoğunluk yok sayılmaya devam etmiştir. 19. yüzyıl içerisinde önemli bir Latin Amerikancılık kültürü oluşmasına rağmen federal ya da birlik yapılanmaları başarılı olamamış ve 33 bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletler içerisinde iktidar mücadeleleri ve politik boşluklar merkezî güçlere yönelik gereksinimleri arttırarak bölgenin sosyopolitik bir unsuru olan caudillo siyasetini öne çıkarmış, Birinci Dünya Savaşı ve Dünya Ekonomik Buhranı ile otoriter rejimlerin inşasına katkı sağlamıştır. Böylece 20. yüzyılın başından ortasına kadar toplumsal talepler ve küçük çaptaki krizler istisnalar dışında sert bir şekilde bastırılarak bertaraf edilmiştir. Bu süreçte ABD'nin Latin Amerika'daki nüfuzu kendi çıkarını koruyabilmek amacıyla otoriter rejimlere destek verme biçiminde geliştiği için toplum nazarında ABD karşıtlığı önemli bir motivasyon haline de gelmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle kısa süreli liberalleşme eğilimlerinin ardından yükselen Soğuk Savaş dönemiyle beraber komünizmle mücadele adı altında sol hareketler, toplumsal hareketler ve neredeyse tüm muhalif kesimler ABD'nin

SSCB ile olan rekabetinde çoğunlukla baskılanmaya çalışılmış ve buna bağlı olarak 1950'li yıllarda özellikle Orta Amerika'da incelenen El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'da otoriter rejimler tekrar yükselmiştir. 1959 yılında gerçekleşen Küba Devrimi, mevzubahis ülkelerdeki şikâyetlere ve birikimlere motivasyon sağladığı için sisteme dahil edilmeyen toplumsal memnuniyetsizlikler çareyi örgütlenmede arayarak silahlı eylemlere yönelmişlerdir. 1960'lı yıllarda bu hareketler henüz toplumsal desteğe sahip olamadıkları için genelde etkin olamamakla beraber 1970'li yıllarda artan rejim baskıları ve devlet şiddeti, siyasal sistemlerin meşruiyetini azaltmaya başladığından karşılarında geniş katılımlı ve çok sınıflı sistem karşıtı hareketlerin birleşmesine neden olmuştur. Bu rejimlerin seçim demokrasisini sadece bir imaj niteliğinde yürütüp uygulamada tamamen kendi belirledikleri doğrultuda süreç izlemeleri halk nazarında sistemin meşru yollarla düzeltilebileceği algısını da kıran önemli unsurlardan biri olmuştur.

Bu bilgilerin ışığında ülkeler bazında bakılacak olursa, siyasal sistemin pretoryan Ulusal Muhafız birimine dayanarak neopatrimonyal eğilimler gösterdiği Nikaragua'da 40 yılı geçen Somoza ailesinin iktidarının sürekli olarak dışarıda bıraktığı ve bastırdığı muhalefet, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan öğrenci hareketlerinin gelişim göstererek, 1970'li yıllarda örgütlü gerilla hareketlerine evrilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu gerilla hareketleri Kurtuluş Teolojisi'ni benimseyen kilise üyelerinin desteğiyle ve 1972 yılı depremi, 1978 yılı Chamorro ve 1979 yılı Stewart suikastlarının oluşturduğu infialin etkisiyle, tabandan yoğun destek alarak büyük bir anti-Somoza koalisyonuna dönüşmüş ve Somoza rejimini sona erdiren FSLN devrimini gerçekleştirmiştir. FSLN zaferi Orta Amerika'da gelişen diğer rejim karşıtı hareketlere motivasyon sağladığı gibi ABD'nin bölgedeki askerî politikalarını arttırmasına neden olduğundan 1979 yılı sonrası Guatemala ve El Salvador'da oldukça sert iç savaşlar yaşanmıştır.

Guatemala özelinde 1954 yılı ile beraber başlayan anti-reformist süreç özellikle yoksul ve kırsal kesimlerin taleplerinin göz ardı edilmesi ve yerli nüfusa ayrımcı politikalar geliştirilmesiyle devam ederek baskı aygıtlarının yanı sıra ideolojik aygıtların da kullanımıyla, totaliter unsurlar barındıran kapalı bir sistemi ortaya çıkarmıştır. Bu rejim içerisinde sistemli bir şekilde şiddete maruz kalan yerli nüfus,

gerilla hareketlerinin tabanını oluşturmuş ve 1980'li yılların başında URNG'nin öncülüğünde rejimle sert bir mücadeleye girilmiştir. 36 yıl boyunca süren çatışma dönemi 1996 yılında barış anlaşmasıyla son bulmuş ve hakikat komisyonu raporuyla rejim şiddetinin vardığı noktalar açığa çıkarılarak iç savaşta siyasal sistemin rolü net bir şekilde ortaya koyulmuştur.

El Salvador'da oligarşi-ordu ittifakıyla başlayan yönetici koalisyonunda ordu öne çıkarak askerî rejimi kurumsal hale getirmiş ancak 1970'li yılların ortalarından itibaren bu kurumsallığın da yozlaşma ve kontrolsüzlükle ortadan kalkmasına paralel olarak bürokrasi yerini paramiliter kontrgerilla örgütlenmelere bırakmış ve iç savaşın zemini hazırlanmıştır. Ortaya çıkan salt otoriter askerî rejimin şiddet yanlısı politikaları 1970'li yılların sonunda ılımlı ve reformist hareketlerdeki tabanı, bilhassa Başpiskopos Romero suikastının ardından son çare olarak, gerilla örgütlenmelerinde yer almaya ve öncü bir örgütte birleşmeye sevk etmiştir. Öte yandan adil seçimler düzenlemeyen, ılımlı muhalefete alan bırakmayan ve tüm baskı aygıtlarını kullanan rejim, öncü örgüt olan FMLN'yi ortadan kaldırmayı başaramadığından ikili iktidar oluşmasına zemin hazırlamıştır. FMLN'nin önemli kazanımları ile beraber rejimin ulusal diyaloğu kabul etmek zorunda kalmasıyla 1992 yılında barış anlaşması sağlanmış ve tıpkı Guatemala'da olduğu gibi kurulan hakikat komisyonu raporunda iç savaşın temel nedeninin rejim şiddeti olduğu ortaya koyulmuştur.

Bu üç ülkenin aksine yoğun düzeyde şiddete konu olmayan Honduras'ın siyasal sistemine bakıldığında öncelikli olarak yerli ve güçlü bir oligarşinin gelişmemesine bağlı olarak ordunun bağımsız bir kurum biçiminde ortaya çıktığı görülmektedir. Sınıfsal yapılar ve üretim ilişkileri güçlü bir merkeziyetçiliğe de ihtiyaç duymadığından siyasal sistem, baskı aygıtlarını üst düzeyde kullanan neopatrimonyal veya otoriter askerî diktatörlük seviyesinde örgütlenmeye gerek duymamıştır. Yabancı oligarşinin ülkede modernleşmeyi harekete geçirmesi ve ılımlı rejimin kontrollü reformları, gelişen bir orta sınıf ve ordu meydana getirdiğinden toplumsal şikâyetler çoğu kesim tarafından olumlu karşılanmış ve uzlaşma yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. 19. yüzyıldan beri gelişmekte olan işçi sınıfı ve sendikal hareketler bu ortamda kendilerine alan bulabildikleri için ekonomik düzeydeki hareketleri çoğunlukla ses getirmiş ve kazanımlar elde edebilmişlerdir. Ordu ise zaman zaman şahsi caudillo

eğilimlerine kapılan generallerin peşinden sürüklense de yeni nesil subayların oluşturduğu iç direniş mekanizmaları tamamen yitirilmediği için tam anlamıyla gerici ve baskıcı bir kuruma dönüşmemiş ve böylece seçim sisteminin zaafını kişisel zaferine çeviren sivil yöneticiler için de bir fren mekanizması olmuştur. Ülkede siyasal şiddet kendini 1980'li yılların başında, ABD destekli paramiliter örgütlenmelerin ortaya çıkmasıyla göstermiş ve oluşan gerilla eylemleri çoğunlukla ABD'ye yöneltilmiştir. Bu bakımdan şiddete dayalı toplumsal hareketler yine *"yabancılaşan"* siyasal sistem sebebiyle ortaya çıkmıştır.

Diğer tüm ülkelerden daha düşük ekonomik düzeylere sahip olan Honduras örneği de göstermektedir ki diğer üç ülkedeki mücadelelerde konu, insanların yoksulluğu değil, azınlığın imtiyazları adına yoksulluk içerisinde bırakılmaları, bunun değiştirilmesi için eylemde bulunulmaması ve verilen tepkilere kayıtsız kalınmasıdır. Yani yoksulluk, iktisadi boyuttan çıkarak, bir hak arayışı mücadelesine dönüşmüştür. Bu mücadelelerin dikkate alınmaması ve hatta sistemli bir şekilde şiddetle bastırılmaya çalışılması, barışçıl taleplerin silahlı hale gelerek şiddet yanlısı olmasına yol açmıştır. Bu bakımdan öncü gerilla örgütleri çerçeveleme yaklaşımında bahsedildiği gibi toplumda yaşanan adaletsizliklerin temel sebebinin rejim olduğunu vurgulayarak sistem karşıtı çok sınıflı ve çok kesimli bir koalisyonun desteklediği ikili iktidar durumlarını oluşturmayı hedeflemiştir. Dikkat edileceği üzere bu koalisyonların oluşmasında doğal afetler sonrası süreçler ve toplumda saygı duyulan kişilere yönelik suikastların oluşturduğu infialler oldukça rol oynamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak kırsalda köylü hareketleri de sıklıkla toprak işgallerine başvurarak gerilla hareketlerine destek vermişler ve rejimlere karşı direniş göstermişlerdir.

Bu bilgilerin ışığında, teori ve incelenen ülkeler kapsamında tez çalışmasında şu bulgulara ulaşılmıştır:

- Ülkelerin benzer ekonomik verilere sahip olması, hareketlerin salt iktisadi gerekçelere bağımlı olarak ortaya çıkmadığını ve şiddete yönelmelerinde temel sebep olmadığını gösterdiğinden *"Yoksunluk Teorisi"*nin argümanları geçerli olmamaktadır.

- İncelenen ülkelere ve gelişen hareketlere bakıldığında kitleler *"Yeni Toplumsal Hareketler"*in iddia ettiği üzere salt kimlik, birey hakları veya çevre koşulları gibi argümanlarla bir araya gelmemiştir.
- *"Çatışma Teorisi"*nin varsayımlarına göre hareketlerin sadece sınıf mücadeleleri üzerinden ele alınması Orta Amerika'nın toplumsal gerçekliğiyle örtüşmemekte ve yeterli bir analiz sağlamamaktadır. Örnek ülkelerde görüldüğü üzere işçi bilinci ve sınıf çatışması, kitleleri harekete geçiren temel unsur olmamış, aksine hareketler çok sınıflı koalisyonlardan oluşmuştur.
- Gerilla hareketlerinde ve halk örgütlenmelerinde *"hayatlarını ortaya koyan"* kitlelerin paradigması düşünüldüğünde *"Kaynak Seferberliği Teorisi"*nin kâr-zarar matematiği varsayımından oluşturduğu kitlesellik geçerli sayılamamaktadır. Orta Amerika hareketlerinde hedef azami fayda sağlayabilmek değil rejimi ve toplumun şartlarını değiştirmektir.
- *"Siyasi Fırsatlar Kuramı"*nın açık veya zayıf rejimlerde oluşan fırsatlarda hareketlerin çıkabildiği iddiası görece açık yapıdaki Honduras'ta, 1970'li yıllarda yüksek askerî harcamalar yapan Nikaragua'da ve 1980'li yıllarda ABD desteğiyle envanterini güçlendiren El Salvador'da beklenen sonucu vermemektedir. Bu bakımdan kuram, toplumsal hareketlerin nedenlerini değil, başarılı veya başarısız oluşlarının nedenlerini açıklamakta fayda sağlamaktadır.
- Orta Amerika siyasal sistemleri, sömürge döneminin politik ve ekonomik mirasını taşımaktadırlar. Buna bağlı olarak 20. yüzyıl ortalarında kıtaya özgü olarak öne sürülen *"Bağımlılık Teorisi"* ile sosyolojik farkındalık oluşturulmuştur. Bu durum toplumda kronik hale gelen yoksullukların da sebebinin siyasal sistem olarak görülmesine neden olmuştur. Zira Orta Amerika halkları için toprak, yaşamın kendisidir. Dolayısıyla toprak mücadelesi, yaşam mücadelesi anlamına gelmektedir.
- ABD'nin 19. yüzyıldan itibaren geliştirdiği politikaları ve bölge üzerindeki nüfuzu, toplumlarda Latin Amerikancılık ile beslenen bir ABD karşıtlığı oluşturmuş ve kendi devamlılıkları için ABD çıkarlarını ülkelerinin

çıkarlarından üstün tutan rejimler toplum nezdinde meşruiyetini yitirmiştir. Böylece ülkelerde cereyan eden toplumsal hareketler genelde ulusalcı ve vatansever motivasyonlara sahip olmuştur.

- Yaygın görüşün aksine SSCB ve Küba'nın Orta Amerika Krizi'nde süreci değiştirebilecek maddi bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak sınırlı bir ideolojik ve psikolojik etkisi bulunduğu aşikârdır.
- Siyasi, ekonomik ve toplumsal krizlerde, karizmatik otorite sağlayan caudillo vasfındaki figürler bu krizleri öne sürüp iktidarı ellerinde toplayabilmişlerdir ve bu bakımdan bölgede şok doktrininin önemli bir karşılığı olmuştur. Ancak bu karşılık uzun vadede etkisini yitirdiğinden krizler hızlı bir şekilde tekrar ortaya çıkmıştır.
- Bağımlılık Teorisi'nin de etkisiyle 1960'lı yıllar ile beraber ortaya çıkan Kurtuluş Teolojisi akımı Orta Amerika Kiliseleri'nin ve mensuplarının çoğunlukla halk hareketlerini desteklemelerine ve gerilla örgütlerine katılmalarına neden olduğundan, şiddete dayalı hareketlerin halk nazarındaki kabul edilebilirliğini ve meşruiyetini arttırmıştır.
- Toplumu yoğun bir şekilde sarsan deprem ve kasırga gibi afetler siyasal sistemlerin zayıflamasına ve başarısız politikalarıyla sistem karşıtı kitlelerin birleşerek güç kazanmasına neden olmuştur.
- Toplumda saygınlık kazanmış kişilerin devletin baskı aygıtları tarafından suikastlar yoluyla öldürülmesi ılımlı ve barış yanlısı muhalif kesimlerin radikalleşmesine yol açmıştır.
- Nikaragua'da neopatrimonyal rejim keyfîliği, yozlaşmışlığı ve şiddeti had safhaya yükselterek neosaltanatçı düzeye ulaşmış ve karşısında tüm muhalefetin FSLN'de birleşmesine neden olarak devrimin gerçekleşmesini mümkün kılmıştır.
- Guatemala'da baskı ve ideoloji aygıtları beraber kullanılarak totaliter unsurlar sergileyen bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapıda yerli nüfus üzerinde kontrol sağlamak istenmiş, ancak rejimin hakikat siyaseti karşılık bulmadığı ve imaj ile uygulamalar yeterince örtüşmediği için yerlilerin

ağırlıkta olduğu şiddete dayalı toplumsal hareketler URNG çatısı altında toplanarak rejime karşı direniş göstermiştir.

- El Salvador'da otoriter askerî rejim paramiliter örgütlerle tüm muhalefeti bastırmak istese de ılımlı muhalefetin bile gerilla hareketlerine destek vermesiyle ortaya çıkan FMLN öncülüğünde cereyan eden bir iç savaşa neden olmuş ve bu iç savaşta rejim ciddi düzeyde zor durumda bırakılmıştır.
- Honduras'ın yarı açık, ılımlı reformist ve uzlaşmacı siyasal sistemi, 1980 yılına kadar şiddete dayalı bir toplumsal hareketin oluşmasına sebebiyet vermemiştir. 1980 yılı itibarıyla ise rejimin ABD çıkarlarına yönelik paramiliter örgütlenmeler oluşturarak şiddet kullanımına karşı, kısıtlı bir gerilla hareketliliği ortaya çıkmıştır. Fakat siyasal şiddetten kısa vadede uzaklaşılması ve yarı açık rejime geri dönülmeye çalışılması ile hareketler toplumsal taban bulamadan dağılmıştır.

Ulaşılan tüm bu bulgular nihai olarak tezin argümanı olan devlet merkezci teoriyi de doğrular nitelikte son çıkarımı yapmaya katkı sağlamaktadır. Nitekim örnek ülkelerden ve tüm diğer analizlerden de görüldüğü üzere şiddete dayalı toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında siyasal sistemin rolünün ağırlıklı olarak birincil konumda olduğu anlaşılmış ve devlet-merkezci teorinin geçerliliği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

Aberle, David F.: **The Peyote Religion Among the Navaho**, Second Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 1982.

Acemoglu, Daron ve Robinson, James A.: **Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty**, London, Profile Books, 2012.

Acree William G. ve González Espitia, Juan Carlos, (ed.): **Building Nineteenth-Century Latin America: Re-Rooted Cultures, Identities, and Nations**, Nashville, Vanderbilt University Press, 2009.

Açıl, Murat: **Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018.

Ağaoğulları, Mehmet Ali: **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2010.

Ağaoğulları, Mehmet Ali; Akal, Cemal Bâli; Köker, Levent: **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2009.

Ağaoğulları, Mehmet Ali; Zabcı, Filiz Çulha; Ergün, Reyda: **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2009.

Akın, İlhan F.: **Devlet Doktrinleri**, 2. Baskı, İstanbul, Beta, 2013.

Alkan, Haluk: **Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri**, İstanbul, Açılım Kitap, 2013.

Alkan, Türker: **Siyasal Toplumsallaşma**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Almeida, Paul D.: **Waves of Protest: Popular Struggle in El Salvador, 1925-2005**, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2008.

Althusser, Louis: **On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses**, çev. G. M. Goshgarian, London, Verse, 2014.

Anderson, Benedict: **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**, Revised Edition, London, Verso, 2006.

Anderson, Thomas P.: **Matanza: The 1932 "Slaughter" That Traumatized a Nation, Shaping US-Salvadoran Policy to This Day**, Second Edition, Connecticut, Curbstone Press, 1992.

Anderson, Thomas P.: **Politics in Central America: Guatemala, El Salvador, Honduras, and Nicaragua**, New York, Praeger, 1982.

Ardón, Patricia: **Post-War Reconstruction in Central America: Lessons from El Salvador, Guatemala and Nicaragua**, çev. Deborah Eade, Oxford, Oxfam, 1999.

Arendt, Hannah: **On Revolution**, Reprinted, London, Penguin Books, 1990.

Arendt, Hannah: **On Violence**, San Diego, A Harvest/HBJ Book, 1970.

Arendt, Hannah: **The Origins of Totalitarianism**, Renewed, New York, Schocken Books, 2004.

Aron, Raymond: **Main Currents in Sociological Thought**, C. 1, çev. Richard Howard, Helen Weaver, New York, Anchor Books, 1968.

Aron, Raymond: **Sınıf Mücadelesi: Sanayi Cemiyeti Üzerine Yeni Dersler**, çev. Erol Güngör, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973.

Arrighi, Giovanni; Hopkins, Terence K.; Wallerstein, Immanuel: **Antisystemic Movements**, London, Verso, 1989.

Aslan, Cahit: **Birey-Toplum-Devlet Kavramlaştırmaları ve Ara Değişken Olarak Etnisite**, Adana, Karahan Kitabevi, 2004.

Aslan, Cahit: **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi: Toplumsal Fay Hatlarının Anatomisi**, Adana, Karahan Kitabevi, 2016.

Aydınoğlu, Ergun: **Brezilya İşçi Partisi Deneyimi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1991.

Balcıoğlu, İbrahim: **Şiddet ve Toplum**, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2001.

Baloyra, Enrique A.: **El Salvador in Transition**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1982.

Bandura, Albert: **Aggression: A Social Learning Analysis**, New Jersey, Prentice-Hall, 1973.

Banks, Arthur S. vd., (ed.): **Political Handbook of the World 2009**, Washington, D.C., CQ Press, 2009.

Bantjes, Rod: **Social Movements in a Global Context: Canadian Perspectives**, Toronto, Canadian Scholars' Press, 2007.

Baran, Paul A.: **The Political Economy of Growth**, New York, Monthly Review Press, 1957.

Barkey, Karen: **Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization**, Ithaca, Cornell University Press, 1994.

Bealey, Frank W.: **The Blackwell Dictionary of Political Science: A User's Guide to Its Terms**, Massachusetts, Blackwell Publishers, 1999.

Belli, Gioconda: **The Country Under My Skin: A Memoir of Love and War**, çev. Kristina Cordero, New York, Alfred A. Knopf, 2003.

Berridge, G. R. ve James, Alan: **A Dictionary of Diplomacy**, ed. Brian Barder, Second Edition, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003.

Berryman, Phillip: **Stubborn Hope: Religion, Politics, and Revolution in Central America**, New York, The New Press, 1994.

Berryman, Phillip: **The Religious Roots of Rebellion: Christians in Central American Revolutions**, Second Printing, New York, Orbis Books, 1984.

Black, George: **Triumph of the People: The Sandinista Revolution in Nicaragua**, London, Zed Press, 1981.

Blasier, Cole: **The Giant's Rival: The USSR and Latin America**, Second Printing Revised Edition, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1989.

Boff, Leonardo ve Boff, Clodovis: **Introducing Liberation Theology**, çev. Paul Burns, Third Printing, New York, Orbis Books, 1989.

Bon, Gustave Le: **The Crowd: A Study of the Popular Mind**, New York, The Macmillan Co., 1896.

Bonpane, Blase: **Guerrillas of Peace: Liberation Theology and the Central American Revolution**, Third Edition, San Jose, toExcel, 2000.

Booth, John A. ve Seligson, Mitchell A.: **The Legitimacy Puzzle in Latin America: Political Support and Democracy in Eight Nations**, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

Booth, John A.; Wade, Christine J.; Walker, Thomas W.: **Understanding Central America: Global Forces, Rebellion, and Change**, Sixth Edition, Boulder, Westview Press, 2015.

Borge, Tomás: **The Patient Impatience: From Boyhood to Guerilla, a Personal Narrative of Nicaragua's Struggle for Liberation**, Connecticut, Curbstone Press, 1992.

Bottomore, Tom vd., (ed.): **A Dictionary of Marxist Thought**, Second Revised Edition, Oxford, Blackwell, 1991.

Bottomore, Tom vd., (ed.): **Marxist Düşünce Sözlüğü**, çev. Mete Tunçay, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.

Bottomore, Tom vd., (ed.): **Political Sociology**, New York, Harper & Row, 1979.

Bozarslan, Hamit: **Lüks ve Şiddet: İbn Haldun'da Tahakküm ve Direniş**, çev. Melike Işık Durmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

Brockett, Charles D.: **Political Movements and Violence in Central America**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

Brooker, Paul: **Non-Democratic Regimes**, Third Edition, New York, Palgrave Macmillan, 2014.

Brönner, Wolfram ve Horst-Eckart Gross Hg.: **El Salvador'da Devrim**, çev. Coşkun Kartal, İstanbul, Yarın Yayınları, 1986.

Brzezinski, Zbigniew K.: **The Permanent Purge: Politics in Soviet Totalitarianism**, Cambridge, Harvard University Press, 1956.

Buergenthal, Thomas ve Shelton, Dinah: **Protecting Human Rights in the Americas: Cases and Materials**, Fourth Revised Edition, Strasbourg, International Institute of Human Rights, N. P. Engel, 1995.

Bulmer-Thomas, Victor: **The Economic History of Latin America Since Independence**, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Bulmer-Thomas, Victor: **The Political Economy of Central America Since 1920**, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

Buran Hasan; Karaman, Mustafa; Durgut, Mehmet, (ed.): **Çağdaş Siyasal Sistemler: Türleri ve Belli Başlı Ülke Uygulamaları**, C. 1, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Burgos-Debray, Elisabeth, (ed.): **I, Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala**, çev. Ann Wright, Second English Language Edition, London, Verso, 2009.

Burke, Peter: **History and Social Theory**, New York, Cornell University Press, 1993.

Button, James W.: **Blacks and Social Change: Impact of the Civil Rights Movement in Southern Communities**, Princeton, Princeton University Press, 1989.

Cabezas, Omar: **Fire From the Mountain: The Making of a Sandinista**, New York, Nal Books, 1986.

Calvert, Peter: **The International Politics of Latin America**, Manchester, Manchester University Press, 1994.

Canetti, Elias: **Crowds and Power**, çev. Carol Stewart, New York, Continuum, 1981.

Cárdenas, Pedro Hurtado: **Las Torturas Como Sistema: Testimonio Originalmente Publicado En Febrero De 1946**, Segunda Edición, Managua, Folleto Azul, 2019.

Carmack Robert M., (ed.): **Harvest of Violence: The Maya Indians and the Guatemalan Crisis**, Norman, University of Oklahoma Press, 1988.

Carney, Padre J. Guadalupe: **To Be a Christian Is to Be a Revolutionary**, San Francisco, Harper & Row, 1987.

Carnoy, Martin: **The State and Political Theory**, Princeton, Princeton University Press, 1984.

Castells, Manuel: **Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age**, Second Edition, Cambridge, Polity Press, 2015.

Castro, Fidel: **Fidel Castro Speaks**, ed. Martin Kenner, James Petras, Middlesex, Penguin Books, 1972.

Castro, Fidel ve Ramonet, Ignacio: **Fidel Castro: My Life, A Spoken Autobiography**, çev. Andrew Hurley, New York, Scribner, 2009.

Cayetano Carpio, Salvador; Comandante Benedicto; Wheelock, Jaime: **Listen, Compañero: Conversations with Central American Revolutionary Leaders, El Salvador, Guatemala, Nicaragua**, ed. Roger Burbach, Patricia Flynn, California, Center for the Study of the Americas, 1983.

Chasteen, John Charles: **Born in Blood and Fire: A Concise History of Latin America**, New York, W. W. Norton & Company, 2001.

Cheibub, José Antônio: **Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

Child, Jack: **The Central American Peace Process, 1983-1991: Sheathing Swords, Building Confidence**, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1992.

Ching, Erik: **Authoritarian El Salvador: Politics and the Origins of the Military Regimes, 1880-1940**, Indiana, University of Notre Dame Press, 2014.

Chomsky, Noam: **How the World Works**, ed. David Barsamian, Arthur Naiman, Boulder, Soft Skull Press, 2011.

Clausewitz, Carl von: **Clausewitz on Small War**, ed. Christopher Daase, James W. Davis, Oxford, Oxford University Press, 2015.

Clausewitz, Carl von: **On War**, ed. Beatrice Heuser, çev. Michael Howard, Peter Paret, New York, Oxford University Press, 2007.

Cochrane, James D.: **The Politics of Regional Integration: The Central American Case**, New Orleans, Tulane University, 1969.

Cohen, Warren I.: **The Cambridge History of American Foreign Relations: America in the Age of Soviet Power, 1945-1991**, C. IV, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Colburn, Forrest D.: **The Vogue of Revolution in Poor Countries**, Princeton, Princeton University Press, 1994.

Coleman, Kenneth M. ve Herring, George C., (ed.): **The Central American Crisis: Sources of Conflict and the Failure of U.S. Policy**, Fourth Printing, Wilmington, Scholarly Resources Inc., 1988.

Colman, Jonathan: **The Foreign Policy of Lyndon B. Johnson: The United States and the World, 1963-1969**, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2010.

Combs, Cindy C. ve Slann, Martin W.: **Encyclopedia of Terrorism**, Revised Edition, New York, Facts On File, 2007.

Consalvi, Carlos Henríquez: **Broadcasting the Civil War in El Salvador: A Memoir of Guerrilla Radio**, çev. Charles Leo Nagle, A. L. Bill Prince, Texas, University of Texas Press, 2010.

Coser, Lewis A. vd.: **Introduction to Sociology**, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1983.

Coşkun, Mustafa Kemal: **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007.

Crawley, Eduardo: **Nicaragua in Perspective**, Revised Edition, New York, St. Martin's Press, 1984.

Crozier, Brian: **A Theory of Conflict**, London, Hamish Hamilton, 1974.

Cullather, Nick: **Secret History: The CIA's Classified Account of Its Operations in Guatemala, 1952-1954**, Second Edition, Stanford, Stanford University Press, 2006.

Çam, Esat: **Çağdaş Devlet Sistemleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

Çangatin, İrfan: **Gerilla ve Sonrası: Latin Amerika Solu Tartışıyor**, İstanbul, Bireşim Yayınları, 1993.

Çangatin, İrfan: **Özgür İnsanların Generali Sandino'nun Ülkesi**, İstanbul, Patika Yayıncılık, t.y.

Davenport, Frances Gardiner: **European Treaties Bearing on the History of the United States and Its Dependencies to 1648**, Washington, D.C., Carnegie Institution of Washington, 1917.

De Las Casas, Bartolomé: **A Short Account of the Destruction of the Indies**, ed. Nigel Griffin, London, Penguin Books, 1992.

Debray, Régis: **Revolution in the Revolution? Armed Struggle and Political Struggle in Latin America**, çev. Bobbye Ortiz, New York, Grove Press, 1967.

Demirtaş, Erdem: **Ortadoğu'da Devlet ve İktidar: Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Metis Yayınları, 2014.

Dent, David W.: **Historical Dictionary of U.S.-Latin American Relations**, Westport, Greenwood Press, 2005.

Dosal, Paul J.: **Doing Business with the Dictators: A Political History of United Fruit in Guatemala, 1899-1944**, Wilmington, Scholarly Resources, 1993.

Dunkerley, James: **Power in the Isthmus: A Political History of Modern Central America**, London, Verso, 1988.

Dunkerley, James: **The Long War: Dictatorship and Revolution in El Salvador**, London, Verso, 1985.

Durham, William H.: **Scarcity and Survival in Central America: Ecological Origins of the Soccer War**, Stanford, Stanford University Press, 1979.

Duverger, Maurice: **Les Régimes Politiques**, 2e Édition, Paris, Presses Universitaires de France, 1951.

Duverger, Maurice: **The Idea of Politics: The Uses of Power in Society**, çev. Robert North, Ruth Murphy, Second Printing, Chicago, Henry Regnery Company, 1970.

Duverger, Maurice: **The Study of Politics**, çev. Robert Wagoner, Reprinted, Dordrecht, Springer Netherlands, 1980.

Easton, David: **A Framework For Political Analysis**, Phoenix Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 1979.

Easton, David: **A Systems Analysis of Political Life**, New York, John Wiley & Sons, 1965.

Easton, David: **The Political System: An Inquiry Into The State of Political Science**, Reprinted, New York, Alfred A. Knopf, 1965.

Eisenstadt, S. N.: **The Political Systems of Empires**, London, Free Press of Glencoe Collier Macmillan, 1963.

Eisenstadt, S. N.: **Traditional Patrimonialism and Modern Neopatrimonialism**, Beverly Hills, Sage Publications, 1973.

Ekşi, Muharrem: **Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018.

Engels, Frederick: **The Origin of the Family, Private Property and the State**, çev. Robert Vernon, Second Printing, New York, Pathfinder Press, 1973.

Erman, Kubilayhan: **Latin Amerika ve İspanya Üzerine Güncel Çalışmalar**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2015.

Euraque, Darío A.: **Reinterpreting the Banana Republic: Region & State in Honduras, 1870-1972**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1996.

Evans, Graham ve Newnham, Jeffrey: **The Penguin Dictionary of International Relations**, London, Penguin Books, 1998.

Fagan, Stuart I.: **Central American Economic Integration: the Politics of Unequal Benefits**, Berkeley, University of California, 1970.

Federman, Cary: **The Body and the State: Habeas Corpus and American Jurisprudence**, Albany, State University of New York Press, 2006.

Fields, Nic ve Noon, Steve: **Spartacus and The Slave War 73-71 BC: A Gladiator Rebels Against Rome**, Oxford, Osprey Publishing, 2009.

Fitzgibbon, Russell H., (ed.): **The Constitutions of the Americas**, Chicago, The University of Chicago Press, 1948.

Flora, Jan L., Torres-Rivas, Torres-Rivas, (ed.): **Sociology of "Developing Societies" Central America**, London, Macmillan Education, 1989.

Fogel, Daniel: **Revolution in Central America**, California, Ism Press, 1985.

Foroohar, Manzar: **The Catholic Church and Social Change in Nicaragua**, New York, State University of New York Press, 1989.

Foster, Lynn V.: **A Brief History of Central America**, Second Edition, New York, Facts on File, 2007.

Foucault, Michel: **Discipline and Punish: The Birth of the Prison**, çev. Alan Sheridan, Second Edition, New York, Vintage Books, 1995.

Foucault, Michel: **Ethics: Subjectivity and Truth**, C. 1, ed. Paul Rabinow, çev. Robert Hurley, New York, The New Press, 1997.

Foucault, Michel: **Michel Foucault: Power**, C. 3, ed. James D. Faubion, çev. Robert Hurley, New York, The New Press, 2001.

Foucault, Michel: **Power**, C. 3, ed. James D. Faubion, çev. Robert Hurley, New York, The New Press, 2000.

Foucault, Michel: **Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977**, ed. Colin Gordon, çev. Leo Marshall, John Mepham, Kate Soper, New York, Pantheon Books, 1980.

Foweraker, Joe: **Oligarchy in the Americas: Comparing Oligarchic Rule in Latin America and the United States**, Cham, Palgrave Macmillan, 2021.

Francesco, Alberoni: **Movement and Institution**, çev. Patricia C. Arden Delmoro, New York, Columbia University Press, 1984.

Frank, Arthur W.: **Letting Stories Breathe: A Socio-Narratology**, Chicago, University of Chicago Press, 2010.

Friedrich, Carl J. ve Brzezinski, Zbigniew K.: **Totalitarian Dictatorship and Autocracy**, Second Edition, Cambridge, Harvard University Press, 1965.

Fromm, Erich: **The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil**, New York, Harper & Row, 1971.

Fukuyama, Francis: **The End of History and the Last Man**, New York, The Free Press, 1992.

Gaddis, John Lewis: **The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947**, New York, Columbia University Press, 1972.

Galeano, Eduardo: **Open Veins of Latin America: Five Centuries of The Pillage of a Continent**, 25th Anniversary Edition, New York, Monthly Review Press, 1997.

Gemalmaz, M. Semih: **Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Latin Amerika'da İnsan Hakları**, Üçüncü Basım, İstanbul, Kavram Yayınları, 1994.

Ghosh, B. N.: **Dependency Theory Revisited**, Reissued, London, Routledge, 2019.

Giddens, Anthony: **Sociology**, Third Edition, Cambridge, Polity Press, 1997.

Giddens, Anthony: **Sociology: A Brief But Critical Introduction**, Second Edition, London, Macmillan Education, 1986.

Gilbert, Dennis: **The Oligarchy and the Old Regime in Latin America, 1880-1970**, Lanham, Rowman & Littlefield, 2017.

Gleijeses, Piero: **Shattered Hope: The Guatemalan Revolution and The United States, 1944-1954**, Princeton, Princeton University Press, 1991.

Goffman, Erving: **Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience**, Reprinted, Boston, Northeastern University Press, 1986.

Golinger, Eva: **The Chávez Code: Cracking US Intervention in Venezuela**, Massachusetts, Olive Branch Press, 2006.

Gonzalez, Mike: **Nicaragua: What Went Wrong?**, London, Bookmarks, 1990.

Goodwin, Jeff: **No Other Way Out: States And Revolutionary Movements 1945-1991**, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

Goodwin, Jeff ve Jasper, James M., (ed.): **The Social Movements Reader: Cases and Concepts**, Third Edition, Chichester, Wiley Blackwell, 2015.

Gott, Richard: **Guerrilla Movements in Latin America**, New York, Doubleday & Company, 1971.

Gould, Jeffrey L. ve Lauria-Santiago, Aldo: **To Rise in Darkness: Revolution, Repression, and Memory in El Salvador, 1920-1932**, Durham, Duke University Press, 2008.

Green, W. John: **A History of Political Murder in Latin America: Killing the Messengers of Change**, Albany, SUNY Press, 2015.

Griffiths, John: **Flashpoints: The Crisis in Central America**, London, Wayland, 1988.

Guevara, Ernesto Che: **América Latina: Despertar de un Continente**, ed. María del Carmen Ariet García, Segunda Impresión., Melbourne, Ocean Press, 2005.

Guevara, Ernesto Che: **Che Guevara Reader**, ed. David Deutschmann, Second Expanded Edition, Fourth Printing, Melbourne, Ocean Press, 2007.

Guevara, Ernesto Che: **Che Guevara Speaks: Selected Speeches and Writings**, ed. George Lavan, New York, Merit Publishers, 1967.

Guevara, Ernesto Che: **Guerrilla Warfare**, The Authorised Edition, London, Harper Perennial, 2009.

Guevara, Ernesto Che: **Reminiscences of the Cuban Revolutionary War**, London, Harper Perennial, 2006.

Guevara, Ernesto Che: **Venceremos! The Speeches and Writings of Ernesto Che Guevara**, ed. John Gerassi, New York, The Macmillan Company, 1968.

Gunson, Phil; Chamberlain, Greg; Thompson, Andrew: **The Dictionary of Contemporary Politics of Central America and the Caribbean**, London, Routledge, 2016.

Gurr, Ted Robert: **Why Men Rebel**, Fortieth Anniversary Edition, London, Routledge, 2016.

Gutiérrez, Gustavo: **A Theology of Liberation: History, Politics, and Salvation**, çev. Caridad Inda, John Eagleson, Revised Version, New York, Orbis Books, 1988.

Gutiérrez, Gustavo: **Las Casas: In Search of the Poor of Jesus Christ**, çev. Robert R. Barr, New York, Orbis Books, 1993.

Gülboy, Burak Samih: **Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014.

Habermas, Jürgen: **Legitimation Crisis**, çev. Thomas McCarthy, Reprinted, Cambridge, Polity Press, 1992.

Hague, Rod; Harrop, Martin; Breslin, Shaun: **Comparative Government and Politics: An Introduction**, Third Edition, London, Macmillan, 1992.

Hague, Rod; Harrop, Martin; McCormick, John: **Comparative Government and Politics: An Introduction**, Tenth Edition, London, Palgrave, 2016.

Haldun, İbn: **Devlet**, çev. Osman Arpaçukuru, 6. Baskı, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2015.

Harding, Robert C.: **The History of Panama**, Westport, Greenwood Press, 2006.

Hardt, Michael ve Negri, Antonio: **Empire**, Fourth Printing, Cambridge, Harvard University Press, 2001.

Hardt, Michael ve Negri, Antonio: **Multitude: War and Democracy in the Age of Empire**, New York, The Penguin Press, 2004.

Harnecker, Marta: **Con La Mirada En Alto Historia De Las FPL**, Chile, Biblioteca Popular, 1991.

Harnecker, Marta: **Nicaragua: El Papel De La Vanguardia**, Argentina, Editorial Contrapunto, 1986.

Harnecker, Marta: **Pueblos En Armas**, México, Universidad Autónoma de Guerrero, 1983.

Harnecker, Marta: **Vanguardia Y Crisis Actual**, Argentina, Gente Sur, 1990.

Harris, Richard L.: **Che Guevara: A Biography**, California, Greenwood, 2011.

Hazır, Hayati: **Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak: Siyasal Şiddet ve Terörizm**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2001.

Heberle, Rudolf: **Social Movements: An Introduction to Political Sociology**, ed. John F. Cuber, New York, Appleton Century Crofts, 1951.

Henry, O.: **Cabbages and Kings**, New York, McClure, 1904.

Herman, Edward S. ve O'Sullivan, Gerry: **The "Terrorism" Industry: The Experts and Institutions That Shape Our View of Terror**, New York, Pantheon Books, 1989.

Herring, Hubert ve Herring, Helen Baldwin: **A History of Latin America: From the Beginnings to the Present**, Third Edition, Third Printing, New York, Alfred A. Knopf, 1969.

Heywood, Andrew: **Key Concepts in Politics and International Relations**, Second Edition, London, Palgrave, 2015.

Heywood, Andrew: **Political Ideologies: An Introduction**, Sixth Edition, London, Macmillan Education, Palgrave, 2017.

Hilgers, Tina, (ed.): **Clientelism in Everyday Latin American Politics**, New York, Palgrave Macmillan, 2012.

Hill, Christopher: **Puritanism and Revolution: Studies in Interpretation of the English Revolution of the Seventeenth Century**, New York, St. Martin's Press, 1997.

Hill, Christopher: **The English Revolution 1640: An Essay**, Third Edition, Reprinted, London, Lawrence & Wishart, 1979.

Hirst, Paul ve Thompson, Grahame: **Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance**, Second Edition, Reprinted, Cambridge, Polity Press, 2000.

Hobbes, Thomas: **Leviathan**, ed. John C. A. Gaskin, Reissued, Oxford, Oxford University Press, 1998.

Hobsbawm, E. J.: **Bandidos**, Barcelona, Crítica, 2001.

Hobsbawm, E. J.: **Bandits**, Revised Edition, New York, Pantheon Books, 1981.

Hobsbawm, E. J.: **Interesting Times: A Twentieth-Century Life**, London, Penguin Books, 2002.

Hobsbawm, E. J.: **Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries**, New York, Norton, 1965.

Hobsbawm, E. J.: **Revolutionaries: Contemporary Essays**, London, Phoenix, 1994.

Hobsbawm, E. J.: **Viva la Revolución: Hobsbawm on Latin America**, ed. Leslie Bethell, London, Little Brown, 2016.

Holden, Robert H.: **Armies Without Nations: Public Violence and State Formation in Central America, 1821-1960**, New York, Oxford University Press, 2004.

Horn, Gerd-Rainer: **Western European Liberation Theology: The First Wave (1924-1959)**, Oxford, Oxford University Press, 2008.

Hybel, Alex Roberto; Mintz, Zander Weisman; Dunn, Elise Hope: **The Challenges of Creating Democracies in the Americas: The United States, Mexico, Colombia, Venezuela, Costa Rica, and Guatemala**, Cham, Palgrave Macmillan, 2020.

Innes, Hammond: **The Conquistadors**, New York, Alfred A. Knopf, 1969.

Jasper, James M.: **Protest: A Cultural Introduction to Social Movements**, Cambridge, Polity Press, 2014.

Jessop, Bob: **State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place**, Cambridge, Polity Press, 1990.

Johnston, Hank: **What Is a Social Movement**, Cambridge, Polity Press, 2014.

Jonas, Susanne; McCaughan, Ed; Martínez, Elizabeth Sutherland, (ed.): **Guatemala Tyranny on Trial: Testimony of the Permanent People's Tribunal**, San Francisco, Synthesis Publications, 1984.

Kaldor, Mary: **New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era**, Third Edition, Cambridge, Polity Press, 2012.

Kampwirth, Karen: **Women & Guerrilla Movements: Nicaragua, El Salvador, Chiapas, Cuba**, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 2002.

Kapani, Münci: **Politika Bilimine Giriş**, On Dokuzuncu Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2007.

Kaye, Harvey J.: **The British Marxist Historians: An Introductory Analysis**, Cambridge, Polity Press, 1984.

Keane, John: **Reflections on Violence**, London, Verso, 1996.

Keane, John: **Violence and Democracy**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

Keen, Benjamin ve Haynes, Keith: **A History of Latin America**, Eighth Edition, Boston, Houghton Mifflin Harcourt, 2009.

Keleş, Ruşen ve Ünsal, Artun: **Kent ve Siyasal Şiddet**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

Kışlalı, Ahmet Taner: **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 8. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2010.

Kışlalı, Ahmet Taner: **Siyaset Bilimi**, 16. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2014.

Kıvanç, Ümit: **Nikaragua: Bir Kıvılcım?..**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1979.

Klein, Naomi: **The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism**, New York, Metropolitan Books, 2007.

Knapp, Andrew ve Wright, Vincent: **The Government And Politics Of France**, Fifth Edition, London, Routledge, 2006.

Koonings, Kees ve Kruijt, Dirk, (ed.): **Societies of Fear: The Legacy of Civil War, Violence and Terror in Latin America**, London, Zed Books, 1999.

Kornhauser, William: **The Politics of Mass Society**, Illinois, The Free Press, 1959.

Köknel, Özcan: **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**, 2. Basım, İstanbul, Altın Kitaplar, 2000.

Kristenson, Olle: **Pastor in the Shadow of Violence: Gustavo Gutiérrez as a Public Pastoral Theologian in Peru in the 1980s and 1990s**, Uppsala, Teologiska Institutionen, 2009.

Kruijt, Dirk: **Guerrillas: War and Peace in Central America**, London, Zed Books, 2008.

Kurtbaş, İhsan: **Toplumsal Hareketler Siyasası: Teori-Oluşum-Dönüşüm**, Ankara, Detay Yayıncılık, 2017.

Kushner, Harvey W., (ed.): **Encyclopedia of Terrorism**, Thousand Oaks, Sage Publications, 2003.

La Botz, Dan: **What Went Wrong? The Nicaraguan Revolution: A Marxist Analysis**, Leiden, Brill, 2016.

LaFeber, Walter: **The Panama Canal: The Crisis in Historical Perspective**, Updated Edition, New York, Oxford University Press, 1989.

Lake, David A.: **Hierarchy in International Relations**, New York, Cornell University Press, 2009.

Landau, Saul: **The Guerrilla Wars of Central America: Nicaragua, El Salvador & Guatemala**, New York, St. Martins' Press, 1993.

Lansford, Tom, (ed.): **Political Handbook of the World 2020-2021**, California, CQ Press, 2021.

LaPalombara, Joseph: **Politics Within Nations**, New Jersey, Prentice-Hall, 1974.

Laqueur, Walter: **Guerrilla: A Historical and Critical Study**, Second Printing, Boston, Little Brown, 1976.

Lehoucq, Fabrice: **The Politics of Modern Central America: Civil War, Democratization, and Underdevelopment**, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Lenin, V. I.: **Collected Works: April-June 1917**, C. 24, Moscow, Progress Publishers, 1964.

Lenin, V. I.: **Will the Bolsheviks Retain State Power?**, New York, International Publishers, 1932.

Leonard, Thomas M.: **Central America and the United States: The Search for Stability**, Athens, The University of Georgia Press, 1991.

Leonard, Thomas M.: **The History of Honduras**, California, Greenwood, 2011.

Leonard, Thomas M., (ed.): **Encyclopedia of Latin America: The Age of Globalization (1900 to the Present)**, C. 4, New York, Facts On File, 2010.

Levinson, Jay Conrad: **Guerrilla Marketing: Secrets for Making Big Profits from Your Small Business**, Boston, Houghton Mifflin Company, 1984.

Levinson, Jay Conrad; Levinson, Jeannie; Levinson, Amy: **Guerrilla Marketing: Easy and Inexpensive Strategies for Making Big Profits from Your Small Business**, Fourth Edition, Boston, Houghton Mifflin Company, 2007.

Levy, Buddy: **Conquistador: Hernán Cortés, King Montezuma, and The Last Stand of The Aztecs**, New York, Bantam Books, 2008.

Lieuwen, Edwin: **Generals vs. Presidents: Neomilitarism in Latin America**, New York, Frederick A. Praeger, 1964.

Linz, Juan J.: **Totalitarian and Authoritarian Regimes**, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2000.

Linz, Juan J. ve Stepan, Alfred: **Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1996.

Lipset, Seymour Martin: **Political Man: The Social Bases of Politics**, New York, Doubleday & Company, 1960.

Livingstone, Grace: **America's Backyard: The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror**, London, Zed Books, 2009.

Löwy, Michael: **El Marxismo En América Latina**, Santiago de Chile, LOM, 2007.

Löwy, Michael: **The War of Gods: Religion and Politics in Latin America**, London, Verso, 1996.

Luciak, Ilja A.: **After the Revolution: Gender and Democracy in El Salvador, Nicaragua, and Guatemala**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2001.

Lukes, Steven: **Power: A Radical View**, Third Edition, London, Macmillan International, Red Globe Press, 2021.

Lynch, John: **Simón Bolívar: A Life**, Paperback Edition, New Haven, Yale University Press, 2007.

Macionis, John J.: **Sociology**, Sixteenth Edition, Harlow, Pearson, 2018.

Malešević, Siniša: **The Sociology of War and Violence**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

Mann, James: **Rise of the Vulcans: The History of Bush's War Cabinet**, New York, Viking Penguin, 2004.

Mann, Michael: **The Sources of Social Power: A History of Power From The Beginning to AD 1760**, C. 1, New Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Mann, Michael: **The Sources of Social Power: Globalizations, 1945-2011**, C. 4, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.

Mann, Michael: **The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation States, 1760-1914**, C. 2, New Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Marcus, Bruce, (ed.): **Sandinistas Speak: Speeches, Writings, and Interviews with Leaders of Nicaragua's Revolution**, New York, Pathfinder Press, 1982.

Martin, James W.: **Banana Cowboys: The United Fruit Company and the Culture of Corporate Colonialism**, Albuquerque, University of New Mexico Press, 2018.

Martínez, Ana Guadalupe: **Las Cárceles Clandestinas De El Salvador**, Sinaloa, Universidad Autónoma de Sinaloa, 1980.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich: **The Communist Manifesto**, London, Penguin Books, 2002.

May, Rachel A.: **Terror in the Countryside: Campesino Responses to Political Violence in Guatemala, 1954-1985**, Athens, Ohio University Center for International Studies, 2001.

Mazzei, Julie: **Death Squads or Self-Defense Forces? How Paramilitary Groups Emerge and Challenge Democracy in Latin America**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2009.

McAdam, Doug: **Political Process and the Development of Black Insurgency 1930-1970**, Paperback Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 1985.

McAdam, Doug; Tarrow, Sidney; Tilly, Charles: **Dynamics of Contention**, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

McClintock, Cynthia: **Revolutionary Movements in Latin America: El Salvador's FMLN and Peru's Shining Path**, Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 1998.

McDonald, Ronald H. ve Ruhl, Mark J.: **Party Politics and Elections in Latin America**, Boulder, Westview Press, 1989.

Merrill, Tim L., (ed.): **Honduras: A Country Study**, Third Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995.

Metinsoy, Murat: **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Meyer, Harvey K.: **Historical Dictionary of Honduras**, New Jersey, The Scarecrow Press, 1976.

Migdal, Joel S.: **State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

Mills, Wright C.: **The Power Elite**, New Edition, Oxford, Oxford University Press, 2000.

Molineu, Harold: **U.S. Policy Toward Latin America: From Regionalism to Globalism**, Second Edition, Boulder, Westview Press, 1990.

Montgomery, Tommie Sue: **Revolution in El Salvador: From Civil Strife to Civil Peace**, Second Edition, Boulder, Westview Press, 1995.

Montgomery, Tommie Sue: **Revolution in El Salvador: Origins and Evolution**, Boulder, Westview Press, 1982.

Moore, Wilbert E.: **Social Change**, Second Edition, New Jersey, Prentice-Hall, 1974.

Morley, Samuel A.: **The Income Distribution Problem in Latin America and the Caribbean**, Santiago, United Nations Publication, 2001.

Moroni Bracamonte, José Angel ve Spencer, David E.: **Strategy and Tactics of the Salvadoran FMLN Guerrillas: Last Battle of the Cold War, Blueprint for Future Conflicts**, Westport, Praeger, 1995.

Morris, James A.: **Honduras: Caudillo Politics and Military Rules**, Boulder, Westview Press, 1984.

Mouffe, Chantal: **On the Political**, London, Routledge, 2011.

Moyer, Bill vd.: **Doing Democracy: The MAP Model for Organizing Social Movements**, Canada, New Society Publishers, 2001.

Nevins, Allan; Commager, Henry Steele; Morris, Jeffrey: **Pocket History of the United States**, Ninth Revised Edition, New York, Pocket Books, 1992.

Ney, Virgil: **Notes on Guerrilla War: Principles and Practices**, Chicago, Arcole Publishing, 2017.

Nieburg, Harold L.: **Political Violence: The Behavioral Process**, New York, St. Martin's Press, 1969.

Nolan, Cathal J.: **The Greenwood Encyclopedia of International Relations**, C. I, Westport, Greenwood Publishing, 2002.

Nordlinger, Eric A.: **Soldiers in Politics: Military Coups and Governments**, New Jersey, Prentice-Hall, 1977.

Nugent, Jeffrey B.: **Economic Integration in Central America: Empirical Investigations**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1974.

Nye, Joseph S.: **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, New York, Public Affairs, 2004.

O'Donnell, Guillermo A.: **Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism**, Berkeley, University of California, 1979.

Ohmae, Kenichi: **The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy**, Revised Edition, New York, HarperCollins Publishers, 1999.

Ohnesorge, Hendrik W.: **Soft Power: The Forces of Attraction in International Relations**, Cham, Springer, 2020.

Oktay, Cemil: **Siyaset Bilimi İncelemeleri: Meşruiyet, Sınıflandırma, Kültür, Modernleşme**, 7. Basım, İstanbul, Alfa, 2014.

Olson, Mancur: **The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups**, Twentieth Printing, Cambridge, Harvard University Press, 2002.

Orum, Anthony M.: **Introduction to Political Sociology**, Fourth Edition, New Jersey, Prentice-Hall, 2001.

Orum, Anthony M. ve Dale, John G.: **Siyaset Sosyolojisi: Günümüz Dünyasında İktidar ve Katılım**, çev. İbrahim Kaya, İstanbul, Say Yayınları, 2016.

Osborne, John; Kime, Sue Ann; O'Donnell, Regina: **Global Studies: A Review Text**, ed. Wayne Garnsey, Paul Stich, Final Edition, New York, N & N Publishing, 2000.

Ökçesiz, Hayrettin: **Sivil İtaatsizlik**, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1994.

Önderer, Oğuz: **Farabundo Martí San Salvador'da: İç Savaştan Silahlı Barışa**, İstanbul, Belge Yayınları, 1992.

Özbudun, Sibel: **Latin Amerika'da Yerli Hareketleri: Anlatılan Senin Hikâyendir**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2012.

Palmer, Steven ve Molina, Iván, (ed.): **The Costa Rica Reader: History, Culture, Politics**, 2nd Printing, Durham, Duke University Press, 2006.

Parsa, Misagh: **States, Ideologies, and Social Revolutions: A Comparative Analysis of Iran, Nicaragua, and the Philippines**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

Parsons, Talcott: **Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives**, New Jersey, Prentice-Hall, 1966.

Paszyn, Danuta: **The Soviet Attitude to Political and Social Change in Central America, 1979–90: Case-Studies on Nicaragua, El Salvador and Guatemala**, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2000.

Payeras, Mario: **Cangıl Günleri: Guetamala'nın Gizli Savaşı**, çev. Oğuz Önderer, İstanbul, Belge Yayınları, 1995.

Pearce, Jenny: **Promised Land: Peasant Rebellion in Chalatenango, El Salvador**, London, Latin America Bureau, 1986.

Pearcy, Thomas L.: **The History of Central America**, Westport, Greenwood Press, 2006.

Peckenham, Nancy ve Street, Annie, (ed.): **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, New York, Praeger, 1985.

Pérez-Brignoli, Hector: **A Brief History of Central America**, çev. Ricardo B. Sawrey A., Susana Stettri de Sawrey, Berkeley, University of California Press, 1989.

Petras, James ve Veltmeyer, Henry: **Social Movements and State Power: Argentina, Brazil, Bolivia, Ecuador**, London, Pluto Press, 2005.

Phillips, William D. ve Phillips, Carla Rahn: **A Concise History of Spain**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

Pierson, Christopher: **The Modern State**, Second Edition, London, Routledge, 2004.

Pine, Adrienne: **Working Hard, Drinking Hard: On Violence and Survival in Honduras**, Berkeley, University of California Press, 2008.

Piven, Frances Fox; Cloward, Richard A.: **Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail**, New York, Vintage Books, 1979.

Porta, Donatella Della: **Clandestine Political Violence**, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.

Porta, Donatella Della ve Diani, Mario: **Social Movements: An Introduction**, Second Edition, Malden, Blackwell Publishing, 2006.

Portillo Villeda, Suyapa G.: **Roots of Resistance: A Story of Gender, Race, and Labor on the North Coast of Honduras**, Texas, University of Texas Press, 2021.

Potter E. B., (ed.): **Sea Power: A Naval History**, Second Edition, Second Printing, Maryland, Naval Institute Press, 1982.

Poulantzas, Nicos: **Political Power and Social Classes**, çev. Timothy O'Hagan, Third Impression, London, NLB, 1976.

Prizel, Ilya: **Latin America Through Soviet Eyes: The Evolution of Soviet Perceptions During the Brezhnev Era 1964-1982**, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.

Püsküllüoğlu, Ali: **Türkçe Sözlük**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Rabinow, Paul, (ed.): **The Foucault Reader**, New York, Pantheon Books, 1984.

Ramshaw, Paul; Steers, Tom; Krajick, Kevin, (ed.): **Intervention on Trial: The New York War Crimes Tribunal on Central America and the Caribbean**, New York, Praeger, 1987.

Randall, Margaret: **Sandino's Daughters: Testimonies of Nicaraguan Women in Struggle**, ed. Lynda Yanz, Vancouver, New Star Books, 1981.

Rankin, Monica A.: **Encyclopedia of Latin America: Search for National Identity (1820s to 1900)**, C. 3, ed. Thomas M. Leonard, New York, Facts On File, 2010.

Rawls, John: **A Theory of Justice**, Revised Edition, Cambridge, Harvard University Press, 1999.

Regalado, Roberto: **Latin America at the Crossroads: Domination, Crisis, Popular Movements, and Political Alternatives**, Melbourne, Ocean Press, 2007.

Reich, Robert B.: **The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism**, New York, Vintage Books, 1992.

Reilly, Charles A.: **Peace-Building and Development in Guatemala and Northern Ireland**, New York, Palgrave Macmillan, 2009.

Richard, Pablo: **Death of Christendoms, Birth of the Church: Historical Analysis and Theological Interpretation of the Church in Latin America**, çev. Phillip Berryman, New York, Orbis Books, 1987.

Rinke, Stefan: **Latin Amerika Tarihi: İlk Uygarlıklardan Bugüne**, çev. Özgür Zorba, İstanbul, Runik Kitap, 2021.

Rivas, Edelberto Torres: **History and Society in Central America**, çev. Douglass Sullivan-González, Texas, University of Texas Press, 1993.

Romero, Óscar: **Voice of the Voiceless: The Four Pastoral Letters and Other Statements**, çev. Michael J. Walsh, Eleventh Printing, New York, Orbis Books, 2000.

Rosenberg, Tina: **Children of Cain: Violence and The Violent in Latin America**, New York, Penguin Books, 1992.

Roskin, Michael G.: **Countries and Concepts: Politics, Geography, Culture**, Thirteenth Edition, Boston, Pearson Education, 2016.

Rossi, Ernest E. ve Plano, Jack C.: **The Latin American Political Dictionary**, California, ABC-Clio, 1980.

Rouquié, Alain: **The Military and the State in Latin America**, çev. Paul E. Sigmund, Berkeley, University of California Press, 1987.

Rousseau, Jean-Jacques: **Discourse on Political Economy and The Social Contrat**, çev. Christopher Betts, Reissued, Oxford, Oxford University Press, 1999.

Sayigh, Yusif A.: **Elusive Development: From Dependence to Self-Reliance in the Arab Region**, London, Routledge, 1991.

Schirmer, Jennifer: **The Guatemalan Military Project: A Violence Called Democracy**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1998.

Schmid, Alex P. ve Jongman, Albert J.: **Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, & Literature**, New Brunswick, Transaction Publishers, 2005.

Schmitt, Carl: **The Concept of the Political**, çev. George Schwab, Expanded Edition, Chicago, University of Chicago Press, 2007.

Schooley, Helen: **Conflict in Central America**, Burnt Mill, Longman, 1987.

Schulz, Donald E. ve Schulz, Deborah Sundloff: **The United States, Honduras, and the Crisis in Central America**, Boulder, Westview Press, 1994.

Scott, James C.: **Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance**, New Haven, Yale University Press, 1985.

Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2003.

Sharp, Gene: **From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation**, Fourth U.S. Edition, Massachusetts, Albert Einstein Institution, 2010.

Shaw, Brent D.: **Spartacus and The Slave Wars: A Brief History With Documents**, Boston, Palgrave Macmillan, 2001.

Shayne, Julie D.: **The Revolution Question: Feminisms in El Salvador, Chile, and Cuba**, New Brunswick, Rutgers University Press, 2004.

Shoman, Assad: **Belize's Independence and Decolonization in Latin America: Guatemala, Britain, and the UN**, New York, Palgrave Macmillan, 2010.

Short, Nicola: **The International Politics of Post-Conflict Reconstruction in Guatemala**, New York, Palgrave Macmillan, 2007.

Silva, Raquel da: **Narratives of Political Violence: Life Stories of Former Militants**, Oxon, Routledge, 2019.

Skidmore, Thomas E. ve Smith, Peter H.: **Modern Latin America**, Sixth Edition, New York, Oxford University Press, 2005.

Skocpol, Theda: **States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China**, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.

Smelser, Neil J.: **Theory of Collective Behavior**, Third Printing, New York, The Free Press, 1965.

Soluri, John: **Banana Cultures: Agriculture, Consumption, and Environmental Change in Honduras and the United States**, Austin, University of Texas Press, 2005.

Sommier, Isabelle; Hayes, Graeme; Ollitrault, Sylvie: **Breaking Laws: Violence and Civil Disobedience in Protest**, çev. Marina Urquidi, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2019.

Sönmezoğlu, Faruk: **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, Der Yayınları, 2006.

Sönmezoğlu, Faruk: **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2010.

Sönmezoğlu, Faruk; Güneş, Hakan; Keleşoğlu, Erhan: **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2015.

Spencer, David E.: **From Vietnam to El Salvador: The Saga of the FMLN Sappers and Other Guerrilla Special Forces in Latin America**, Westport, Praeger, 1996.

Stanley, William: **The Protection Racket State: Elite Politics, Military Extortion, and Civil War in El Salvador**, Philadelphia, Temple University Press, 1996.

Staten, Clifford L.: **The History of Nicaragua**, California, Greenwood, 2010.

Stein, Stanley J. ve Stein, Barbara H.: **The Colonial Heritage of Latin America: Essays on Economic Dependence in Perspective**, Reprint, New York, Oxford University Press, 1981.

Stepan, Alfred: **The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil**, Second Hardcover Printing, Princeton, Princeton University Press, 1974.

Sterr, Albert: **Che'nin Mirası: Latin Amerika Gerilla Hareketleri Üzerine Söyleşiler**, çev. Tunçay Kulaoğlu, İstanbul, Belge Yayınları, 1997.

Stoll, David: **Rigoberta Menchú and the Story of All Poor Guatemalans**, Expanded Edition, New York, Routledge, 2018.

Stolowicz, Beatriz: **A Contracorriente**, México, Universidad Autónoma Metropolitana, 2012.

Suchlicki, Jaime: **Historical Dictionary of Cuba**, New Jersey, The Scarecrow Press, 1988.

Sullivan-González, Douglass: **Piety, Power, and Politics: Religion and Nation Formation in Guatemala, 1821-1871**, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1998.

Susanne, Jonas: **The Battle for Guatemala: Rebels, Death Squads, and U.S. Power**, Boulder, Westview Press, 1991.

Şaylan, Gencay: **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1981.

Şen, Y. Furkan: **Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet ve Terörizm: Nedenlere ve Sonuçlara İlişkin Kavramsal Bir Çözümleme**, Ankara, Kilit Yayınları, 2018.

Talmon, Jacob L.: **Origins of Totalitarian Democracy**, London, Secker & Warburg, 1952.

Tannenbaum, Frank: **Ten Keys to Latin America**, Ninth Printing, New York, Alfred A. Knopf, 1971.

Tarrow, Sidney G.: **Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics**, Third Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

Telles, Edward E.: **Pigmentocracies: Ethnicity, Race, and Color in Latin America**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2014.

Thiesenhusen, William C.: **Broken Promises: Agrarian Reform and the Latin American Campesino**, Boulder, Westview Press, 1995.

Thompson, E. P.: **The Making of the English Working Class**, Reprinted, London, Penguin Books, 1988.

Tilly, Charles: **Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990**, Cambridge, Basil Blackwell, 1990.

Tilly, Charles: **European Revolutions, 1492-1992**, Oxford, Blackwell Publishers, 1995.

Tilly, Charles: **From Mobilization to Revolution**, New York, Random House, 1978.

Tilly, Charles: **Social Movements, 1768-2004**, Boulder, Paradigm Publishers, 2004.

Tilly, Charles: **The Politics of Collective Violence**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Touraine, Alain: **Critique of Modernity**, çev. David Macey, Oxford, Blackwell Publishers, 1995.

Touraine, Alain: **Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society**, çev. Myrna Godzich, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1988.

Trotsky, Leon: **History of the Russian Revolution**, çev. Max Eastman, Chicago, Haymarket Books, 2008.

Turner, Ralph H. ve Killian, Lewis M.: **Collective Behavior**, Third Edition, New Jersey, Prentice-Hall, 1987.

Türkdoğan, Orhan: **Günümüzde Toplumsal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2016.

Türkdoğan, Orhan: **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015.

Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Beşinci Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.

Vanden Harry E. ve Prevost, Gary, (ed.): **Politics of Latin America: The Power Game**, Oxford, Oxford University Press, 2002.

Vanhanen, Tatu: **Prospects of Democracy: A Study of 172 Countries**, London, Routledge, 1997.

Vergin, Nur: **Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, 8. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2015.

Vilas, Carlos M.: **The Sandinista Revolution: National Liberation and Social Transformation in Central America**, çev. Judy Butler, New York, Monthly Review Press, 1986.

Viotti, Paul R. ve Kauppi, Mark V.: **International Relations and World Politics**, Fifth Edition, Boston, Pearson, 2013.

Von Der Mehden, Fred R.: **Comparative Political Violence**, New Jersey, Prentice-Hall, 1973.

Vrana, Heather A.: **This City Belongs to You: A History of Student Activism in Guatemala, 1944-1996**, California, University of California Press, 2017.

Waggoner, George R. ve Waggoner, Barbara Ashton: **Education in Central America**, Lawrence, The University Press of Kansas, 1971.

Waltz, Kenneth N.: **Theory of International Politics**, Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

Warren, Kay B.: **Indigenous Movements and Their Critics: Pan-Maya Activism in Guatemala**, Princeton, Princeton University Press, 1998.

Weber, Henri: **Nicaragua: The Sandinist Revolution**, çev. Patrick Camiller, Oxford, Verso, 1981.

Weber, Max: **Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology**, C. 1, ed. Guenther Roth, Claus Wittich, çev. Ephraim Fischoff vd., Berkeley, University of California Press, 1978.

Weber, Max: **Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology**, C. 2, ed. Guenther Roth, Claus Wittich, çev. Ephraim Fischoff vd., Berkeley, University of California Press, 1978.

Weber, Max: **The Theory of Social and Economic Organization**, çev. A. Henderson, Talcott Parsons, Illinois, The Free Press, 1947.

Webre, Stephen: **José Napoleón Duarte and the Christian Democratic Party in Salvadoran Politics, 1960-1972**, Baton Rouge, Louisiana State University Press, 1979.

Weeks, John: **The Economies of Central America**, New York, Holmes & Meier, 1985.

Weiss, Linda: **The Myth of the Powerless State**, New York, Cornell University Press, 1998.

Weiss, Linda ve Hobson, John M.: **States and Economic Development: A Comparative Historical Analysis**, Reprinted, Cambridge, Polity Press, 2007.

Wendt, Alexander: **Social Theory of International Politics**, EBooks.com Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

White, Christopher M.: **The History of El Salvador**, Westport, Greenwood Press, 2009.

Wiarda, Howard J.: **Corporatism and National Development in Latin America**, A Westview Replica Edition, Boulder, Westview Press, 1981.

Wiarda, Howard J.: **Finding Our Way? Toward Maturity in U.S.-Latin American Relations**, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987.

Wiarda, Howard J. ve Falcoff, Mark, (ed.): **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987.

Wickham-Crowley, Timothy P.: **Guerrillas and Revolution in Latin America: A Comparative Study of Insurgents and Regimes Since 1956**, Princeton, Princeton University Press, 1992.

Wilgus, A. Curtis ve D'eca, Raul: **Latin American History: A Summary of Political Economic Social and Cultural Events from 1492 to the Present**, Fifth Edition, Sixth Printing, New York, Barnes & Noble, 1968.

Wilkie, James W.: **Measuring Land Reform: Supplement to the Statistical Abstract of Latin America**, Los Angeles, UCLA Latin American Center, 1974.

Wilkinson, Paul: **Social Movement**, London, Macmillan, 1971.

Williams, Gary: **US-Grenada Relations: Revolution and Intervention in the Backyard**, New York, Palgrave Macmillan, 2007.

Williams, Philip J. ve Walter, Knut: **Militarization and Demilitarization in El Salvador's Transition to Democracy**, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1997.

Yeğin, Metin: **Gerillanın Barışı: Guatemala - Meksika - El Salvador, Barış ve Ateşkes Süreci**, 2. Baskı, İstanbul, Öteki Yayınevi, 2015.

Yıldız, Nevin Türker: **Bulgaristan Türklerinin Direnişi: İktidar Karşısında Kimliğin Muhafazası**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2022.

Zapata, Francisco: **Ideología Y Política En América Latina**, México, El Colegio de México, 1990.

2. MAKALE, KİTAP İÇİNDE BÖLÜM VE TEBLİĞLER

Abanoz, Enes ve Sütcü S., Cem: "Sosyal Ağlarda Kolektif Eylem Eşik Modeli Üzerine Bir Çalışma", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 17, No: 1, 2018, s. 53-69.

Acar, Hasan ve Karaağaç, Yunus: "Siyasal Şiddet, Terör ve Terörizm Kavramları", **Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri**, ed. Hasan Acar, Serkan Yenal, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. 1-20.

Achugar, Hugo: "Foundational Images of the Nation in Latin America", **Building Nineteenth-Century Latin America: Re-Rooted Cultures, Identities, and Nations**, ed. William G. Acree, Juan Carlos González Espitia, Nashville, Vanderbilt University Press, 2009, s. 11-31.

Akay, Beyhan A.: "Latin Amerika'da Geçmişten Günümüze Ekonomi Politikaları", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 213-226.

Akbal, İsmail ve Akıncı, Mehmet: "Türkiye'de Siyasal İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Muhalefete Tahammülsüzlüğün Aynası: Basın ve Tasfiyeler", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, C. 9, No: 18, 2013, s. 31-49.

Akdağ, İnan: "Çatışma Teorisi Bağlamında Tarihsel-Toplumsal Çatışmanın Değişen Biçimleri Üzerine Bir İnceleme", **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 15, No: 10, 2020, s. 5231-5251.

Akgemci, Esra: "Monroe Doktrini'nin İzinde: Latin Amerika'da ABD Müdahaleciliğinin Tarihsel Gelişimi", **Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür**, ed. Esra Akgemci, Kâzım Ateş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 53-74.

Aknur, Müge ve Durakçay, Fulya Akgül: "Latin Amerika'da Demokratikleşme", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 45-79.

Alkan, Haluk, (ed.): "Başkanlık Sistemi ve Latin Amerika Deneyimi", **Latin Amerika Siyaseti: Geçiş Sürecinde Başkanlık Sistemleri Meksika - Arjantin - Brezilya - Şili**, Ankara, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2016, s. 9-22.

Allison, Michael E.: "The Transition from Armed Opposition to Electoral Opposition in Central America", **Latin American Politics and Society**, C. 48, No: 4, 2006, s. 137-162.

Allison, Michael E.: "Why Splinter? Parties that Split from the FSLN, FMLN and URNG", **Journal of Latin American Studies**, C. 48, No: 4, 2016, s. 707-737.

Almond, Gabriel A.: "A Developmental Approach to Political Systems", **World Politics**, C. 17, No: 2, 1965, s. 183-214.

Amador, Carlos Fonseca: "Nicaragua: Zero Hour", **Sandinistas Speak: Speeches, Writings, and Interviews with Leaders of Nicaragua's Revolution**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1982, s. 23-42.

Amenta, Edwin: "State-Centered and Political Institutional Theory: Retrospect and Prospect", **The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization**, ed. Thomas Janoski vd., Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 96-114.

Americas Watch, Lawyers' Committee: "Human Rights Abuses in a Nation Waiting for War", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 208-212.

Anderson, Charles W.: "Central American Political Parties: A Functional Approach", **The Western Political Quarterly**, C. 15, No: 1, 1962, s. 125-139.

Anderson, Charles W.: "El Salvador: The Army As Reformer", **Political Systems of Latin America**, ed. Martin C. Needler, Second Edition, New York, Van Nostrand Reinhold, 1970, s. 70-91.

Anderson, Thomas P.: "Honduras in Transition", **Current History**, C. 84, No: 500, 1985, s. 114-117, 132.

Anna, Timothy: "The Independence of Mexico and Central America", C. III, **The Cambridge History of Latin America Volume III: From Independence to c.1870**, ed. Leslie Bethell, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 51-94.

Annis, Barbara: "The Economy", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing., Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 107-143.

Arbeiterkampf Dergisi: "'Farabundo Marti' Atakta", **Farabundo Martí San Salvador'da: İç Savaştan Silâhlı Barışa**, ed. Oğuz Önderer, çev. Zeynep Herkmen, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 246-250.

Arbeiterkampf Dergisi: "Uzun Savaşın Sonu: Gerillayla Hükümet Arasında Anlaşma", **Farabundo Martí San Salvador'da: İç Savaştan Silâhlı Barışa**, ed. Oğuz Önderer, çev. Süheyla Nazlı Kaya, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 251-264.

Arnson, Cynthia J.: "In El Salvador, a Military and Police Campaign Attacked Civilians", **Genocide & Persecution: El Salvador and Guatemala**, ed. Alexander Cruden, Detroit, Greenhaven Press, 2013, s. 30-38.

Arnson, Cynthia J.: "The Salvadoran Military and Regime Transformation", **Political Change in Central America: Internal and External Dimensions**, ed. Wolf Grabendorff, Heinrich-W Krumwiede, Jörg Todt, Boulder, Westview Press, 1984, s. 97-113.

Arnson, Cynthia J., (ed.): "Introduction", **Comparative Peace Processes in Latin America**, Washington, D.C., Woodrow Wilson Center Press, 1999, s. 1-28.

Arslan, Ünal: "Latin Amerika Ülkelerinde Bağımlılık", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 8, No: 3, 2006, s. 37-56.

Ataman, Muhittin: "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, C. 2, No: 1, 2003, s. 42-66.

Atvur, Senem: "Orta Amerika'nın Siyasal Toplumsal ve Ekonomik Panoraması", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2 (Orta Amerika ve Karayipler)**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 25-47.

Aydın, Barış: "Kapitalizme Buğz Etmek: Latin Amerika'da Kurtuluş Teolojisi", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 351-374.

Aytaç, Ahmet Murat: "Dünya Görüşü ve İdeoloji", **Siyaset: Kavramlar, Kurumlar: Süreçler**, ed. Yüksel Taşkın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 105-137.

Azpuru, Dinorah: "Peace and Democratization in Guatemala: Two Parallel Processes", **Comparative Peace Processes in Latin America**, ed. Cynthia J. Arnson, Washington, D.C., Woodrow Wilson Center Press, 1999, s. 97-125.

Bahçe, Serdal: "Latin Amerika'da Neoliberalizm: Bağımlılığın Gelişmesi ve Gelişmenin Bağımlılaşması", **Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür**, ed. Esra Akgemci, Kâzım Ateş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 89-102.

Bakhtiari, Bahman: "Revolution and the Church in Nicaragua and El Salvador", **Journal of Church and State**, C. 28, No: 1, 1986, s. 15-42.

Bal, Faruk: "XVI. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İktisadî İlişkileri: Akdeniz'de Rekabet", **Öneri Dergisi**, C. 9, No: 36, 2011, s. 201-211.

Baloyra-Herp, Enrique A.: "Reactionary Despotism in Central America", **Journal of Latin American Studies**, C. 15, No: 2, 1983, s. 295-319.

Balta, Evren: "Siyasal Şiddetin Örgütlenmesi", **Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler**, ed. Yüksel Taşkın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 171-201.

Bao, Ricardo Melgar: "The Anti-Imperialist League of the Americas Between the East and Latin America", çev. Mariana Ortega Breña, **Latin American Perspectives**, C. 35, No: 2, 2008, s. 9-24.

Barker Colin vd., (ed.): "An Introduction", C. 46, **Marxism and Social Movements**, Leiden, Brill, 2013, s. 1-37.

Barkey, Henri J.: "Why Military Regimes Fail: The Perils of Transition", **Armed Forces & Society**, C. 16, No: 2, 1990, s. 169-192.

Barlow, Barry H.: "The Nicaraguan-Contra Negotiations of 1988: A Test of The Reagan Doctrine", **Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies**, C. 18, No: 35, 1993, s. 67-85.

Bar-Siman-Tov, Yaacov: "The Strategy of War by Proxy", **Cooperation and Conflict**, C. XIX, 1984, s. 263-273.

Bates, Thomas R.: "Gramsci and the Theory of Hegemony", **Journal of the History of Ideas**, C. 36, No: 2, 1975, s. 351-366.

Bazant, Jan: "Mexico from Independence to 1867", C. III, **The Cambridge History of Latin America Volume III: From Independence to c.1870**, ed. Leslie Bethell, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 423-470.

Becerra, Longino: "The Early History of the Labor Movement", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 95-101.

Becker, Marc: "Socialism", **The Routledge Handbook to the History and Society of the Americas**, ed. Olaf Kaltmeier vd., London, Routledge, 2019, s. 429-435.

Bendel, Petra ve Krennerich, Michael: "Guatemala", C. 1, **Elections in the Americas A Data Handbook**, ed. Dieter Nohlen, New York, Oxford University Press, 2005, s. 317-352.

Benford, Robert D. ve Snow, David A.: "Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment", **Annual Review of Sociology**, C. 26, No: 1, 2000, s. 611-639.

Bennett, Zoe: "'Action is the Life of All': The Praxis-Based Epistemology of Liberation Theology", **The Cambridge Companion to Liberation Theology**, ed. Christopher Rowland, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 39-54.

Berger, Bennett M.: "Foreword", **Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience**, Reprinted, Boston, Northeastern University Press, 1986, s. xi-xviii.

Bethell, Leslie: "Introduction: Eric and Latin America", **Viva la Revolución: Eric Hobsbawm on Latin America**, London, Little Brown, 2016, s. 7-22.

Black, George: "The Unquiet Death of Father Guadalupe Carney", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 186-191.

Blakeley, Ruth: "Bringing the State Back into Terrorism Studies", **European Political Science**, C. 6, No: 3, 2007, s. 228-235.

Blakeley, Ruth: "State Terrorism in the Social Sciences: Theories, Methods and Concepts", **Contemporary State Terrorism: Theory and Practice**, ed. Richard Jackson, Eamon Murphy, Scott Poynting, London, Routledge, 2010, s. 12-27.

Blok, Anton: "The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered", **Comparative Studies in Society and History**, C. 14, No: 4, 1972, s. 494-503.

Boff, Valdemar ve Aydınoğlu, Ergun: "Kurtuluş Teolojisi Röportajına Giriş", **Brezilya İşçi Partisi Deneyimi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1991, s. 105-114.

Booth, John A.: "Republic of Nicaragua", **World Encyclopedia of Political Systems and Parties**, ed. Neil Schlager, Jayne Weisblatt, Fourth Edition, New York, Facts On File, 2006, s. 969-983.

Booth, John A.: "The Somoza Regime in Nicaragua", **Sultanistic Regimes**, ed. H. E. Chehabi, Juan J. Linz, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1998, s. 132-152.

Borge, Tomás: "We Speak to You from a Country at War", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 246-256.

Bowman, Kirk: "Republic of Honduras", **World Encyclopedia of Political Systems and Parties**, ed. Neil Schlager, Jayne Weisblatt, Fourth Edition, New York, Facts On File, 2006, s. 550-558.

Bowman, Kirk; Lehoucq, Fabrice; Mahoney, James: "Measuring Political Democracy: Case Expertise, Data Adequacy, and Central America", **Comparative Political Studies**, C. 38, No: 8, 2005, s. 939-970.

Brás, Marisabel: "Historical Setting", **Nicaragua: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1994, s. 1-52.

Brewer, Toye Helena: "Women in El Salvador", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 400-407.

Buben, Radek ve Kouba, Karel: "Nicaragua in 2019: The Surprising Resilience of Authoritarianism in the Aftermath of Regime Crisis", **Revista De Ciencia Política**, C. 40, No: 2, 2020, s. 431-455.

Bucheli, Marcelo: "Multinational Corporations, Totalitarian Regimes and Economic Nationalism: United Fruit Company in Central America, 1899–1975", **Business History**, C. 50, No: 4, 2008, s. 433-454.

Bulmer-Thomas, Victor: "Honduras Since 1930", **Central America Since Independence**, ed. Leslie Bethell, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 191-226.

Bulut, Çağrı Kaderoğlu: "Yeni Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolü: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsat Yaklaşımları", **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, No: 39, 2014, s. 48-67.

Buran, Hasan: "Genel Olarak Başkanlık Sistemleri", C. 2, **Çağdaş Siyasal Sistemler: Türleri ve Belli Başlı Ülke Uygulamaları**, ed. Hasan Buran, Mustafa Karaman, Mehmet Durgut, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. 402-409.

Buran, Hasan: "Klasik Başkanlık Sistemi ve ABD Uygulaması", C. 2, **Çağdaş Siyasal Sistemler: Türleri ve Belli Başlı Ülke Uygulamaları**, ed. Hasan Buran, Mustafa Karaman, Mehmet Durgut, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. 466-492.

Burkholder, Mark A.: "Creole", **Encyclopedia of Latin America: From Colonies to Independent Nations (1550s to 1820s)**, C. 2, ed. Thomas M. Leonard, New York, Facts On File, 2010, s. 85-87.

Burstein, Paul; Einwohner, Rachel L.; Hollander, Jocelyn A.: "The Success of Political Movements: A Bargaining Perspective", C. 3, **The Politics of Social Protest: Comparative Perspectives on States and Social Movements**, ed. J. Craig Jenkins, Bert Klandermans, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1995, s. 275-295.

Bush, Caleb M. ve Morris, Rochelle: "Empires Crumble, Movements Fall: Antisystemic Struggle, 1917-1968", **Making Waves: Worldwide Social Movements, 1750-2005**, ed. William G. Martin, Boulder, Paradigm Publishers, 2008, s. 82-127.

Cable, Vincent: "The 'Football War' and the Central American Common Market", **International Affairs**, C. 45, No: 4, 1969, s. 658-671.

Caillois, Roger: "Karizmatik İktidar", çev. Esra Özdoğan, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 2005, s. 79-90.

Camayd-Freixas, Erik: "Teaching Liberation Theology: The Legacy of Las Casas", **Approaches to Teaching the Writings of Bartolomé de Las Casas**, ed. Santa Arias, Eyda M. Merediz, New York, Modern Language Association, 2008, s. 187-195.

Cantril, Hadley: "Sentio, Ergo Sum: 'Motivation' Reconsidered", **The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied**, C. 65, No: 1, 1967, s. 91-107.

Carey, Sabine C.: "The Dynamic Relationship Between Protest and Repression", **Political Research Quarterly**, C. 59, No: 1, 2006, s. 1-11.

Cassinelli, C. W.: "Autocracy", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, C. 1, ed. David L. Sills, New York, The Macmillan Company & The Free Press, 1968, s. 478-480.

Castro, Antonio ve Toriello, Guillermo: "A Step Forward Unity", **World Marxist Review**, C. 24, No: 3, 1981, s. 66-68.

Castro-Klarén, Sara: "Framing Pan-Americanism: Simón Bolívar's Findings", **CR: The New Centennial Review**, C. 3, No: 1, 2003, s. 25-53.

Chaffee, Wilber Albert: "Brazil", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 483-511.

Chambliss, William J.: "A Sociological Analysis of the Law of Vagrancy", **Social Problems**, C. 12, No: 1, 1964, s. 67-77.

Chehabi, H. E. ve Linz, Juan J., (ed.): "A Theory of Sultanism 1: A Type Of Nondemocratic Rule", **Sultanistic Regimes**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1998, s. 3-25.

Chehabi, H. E. ve Linz, Juan J., (ed.): "A Theory of Sultanism 2: A Type Of Nondemocratic Rule", **Sultanistic Regimes**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1998, s. 26-48.

Cheibub, Jose Antonio; Elkins, Zachary; Ginsburg, Tom: "Latin American Presidentialism in Comparative and Historical Perspective", Working Paper, **Public Law and Legal Theory**, The Law School The University of Chicago, 2011.

Childs, Matt D.: "An Historical Critique of the Emergence and Evolution of Ernesto Che Guevara's Foco Theory", **Journal of Latin American Studies**, C. 27, No: 3, 1995, s. 593-624.

Chomsky, Noam: "International Terrorism: Image and Reality", **Western State Terrorism**, ed. Alexander George, New York, Routledge, 1991, s. 12-38.

Christian, Shirley: "Rebel Factions", **Crisis and Opportunity: U.S. Policy in Central America and the Carribean**, ed. Mark Falcoff, Robert Royal, Washington, D.C., Ethics and Public Policy Center, 1984, s. 231-245.

Christian, Shirley: "The Divided Military", **Crisis and Opportunity: U.S. Policy in Central America and the Carribean**, ed. Mark Falcoff, Robert Royal, Washington, D.C., Ethics and Public Policy Center, 1984, s. 246-262.

Christiansen, Jonathan: "Four Stages of Social Movements", **Theories of Social Movements**, ed. The Editors of Salem Press, California, Salem Press, 2011, s. 14-25.

Close, David: "Nicaragua: The Return of Daniel Ortega", **Reclaiming Latin America: Experiments in Radical Social Democracy**, ed. Geraldine Lievesley, Steve Ludlam, London, Zed Books, 2009, s. 109-122.

Close, David: "Presidential Term Limits in Nicaragua", **The Politics of Presidential Term Limits**, ed. Alexander Baturo, Robert Elgie, Oxford, Oxford University Press, 2019, s. 159-177.

Cochrane, James D.: "Organization of Central American States (ODECA)", **Encyclopedia of Latin American History and Culture**, C. 4, ed. Jay Kinsbruner, Erick D. Langer, Detroit, Gale, 2008, s. 914.

Cohen, Jean L.: "Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements", **Social Research**, C. 52, No: 4, 1985, s. 663-716.

Collier, Paul; Hoeffler, Anke; Söderbom, Måns: "Post-Conflict Risks", **Journal of Peace Research**, C. 45, No: 4, 2008, s. 461-478.

Collins, Randall: "Maturation of the State-Centered Theory of Revolution and Ideology", **Sociological Theory**, C. 11, No: 1, 1993, s. 117-128.

Crahan, Margaret E.: "Religion and Democratization in Central America", **Political Parties and Democracy in Central America**, ed. Louis W. Goodman, William M. LeoGrande, Johanna Mendelson Forman, Boulder, Westview Press, 1992, s. 331-353.

Çağatay, Fatma N. ve Scott, Jo-Anne: "Women and Revolution", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 379-384.

Çayır, Kenan, (ed.): "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", **Yeni Sosyal Hareketler**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999, s. 13-33.

Çetinkaya, Y. Doğan, (ed.): "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 15-61.

Daley, Mercedes Chen: "The Watermelon Riot: Cultural Encounters in Panama City, April 15, 1856", **The Hispanic American Historical Review**, C. 70, No: 1, 1990, s. 85-108.

Deere, Carmen Diana ve Marchetti, Peter: "The Worker-Peasant Alliance in the First Year of the Nicaraguan Agarian Reform", **Latin American Perspectives**, C. 8, No: 2, 1981, s. 40-73.

Deininger, Klaus ve Squire, Lyn: "A New Data Set Measuring Income Inequality", **The World Bank Economic Review**, C. 10, No: 3, 1996, s. 565-591.

Demirer, Temel: "Latin Amerika: 'Dün'ünden, 'Bugün'üne", **Latin Amerika: İsyan Hep Vardı!**, ed. Sibel Özbudun, İstanbul, Kaldıraç Yayınevi, 2009, s. 512-598.

Demiroğlu, Elif Topal: "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, C. 2, No: 1, 2014, s. 133-144.

Department of Social Sciences Universidad de El Salvador: "An Analysis of the Correlation of Forces in El Salvador", ed. Richard Harris, çev. Kelley Swarthout, **Latin American Perspectives**, C. 14, No: 4, 1987, s. 426-452.

Dernek, Kadriye Okudan ve Günal, Alpay: "Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sisteminin İşleyişi", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset Ekonomi Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 23-43.

Desjeans, Mary ve Clement, Peter: "Soviet Policy Toward Central America", **Proceedings of the Academy of Political Science**, C. 36, No: 4, 1987, s. 223-234.

Deutscher, Tamara: "Trotskyism", **A Dictionary of Marxist Thought**, ed. Tom Bottomore vd., Second Edition, Oxford, Blackwell, 1991, s. 547-550.

Diani, Mario: "The Concept of Social Movement", **The Sociological Review**, C. 40, No: 1, 1992, s. 1-25.

Dickey, Christopher: "'Obedezco Pero No Cumplo' ["I Obey but I Do Not Comply"]", **Central America: Anatomy of Conflict**, ed. Robert S. Leiken, New York, Pergamon Press, 1984, s. 33-48.

Dinçer, Mehtap: "Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde 'Borç Köleliği' Olgusu", **Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, No: 1, 2017, s. 21-40.

Dix, Robert H.: "Why Revolutions Succeed & Fail", **Polity**, C. 16, No: 3, 1984, s. 423-446.

Dixon, Marlene ve Jonas, Susanne, (ed.): "Documents from Guatemala by the Guerrilla Army of the Poor (EGP)", **Revolution and Intervention in Central America**, New Revised Edition, San Francisco, Synthesis Publications, 1983, s. 126-154.

Dodson, Michael ve Montgomery, T. S.: "The Churches in the Nicaraguan Revolution", **Nicaragua in Revolution**, ed. Thomas W. Walker, New York, Praeger, 1982, s. 161-180.

Domínguez, Jorge: "Cuba Since 1959", **Cuba: A Short History**, ed. Leslie Bethell, 13th Printing, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 95-148.

Domínguez, Jorge: "International Cooperation in Latin America: The Design of Regional Institutions by Slow Accretion", **Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective**, ed. Amitav Acharya, Alastair Iain Johnston, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 83-128.

Dores, António Pedro de Andrade: "Violence in Society", **Pensamiento Americano**, C. 7, No: 13, 2014, s. 144-162.

Dulkadir, Dilek: "Mikro Ölçekte Başlayıp Makro Düzeye Taşınmış Bir Çatışma Süreci: 1969 Futbol Savaşı", **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, No: 3, 2016, s. 26-36.

Dunkerley, James: "El Salvador Since 1930", **Central America Since Independence**, ed. Leslie Bethell, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 159-190.

Dunkerley, James: "Guatemala Since 1930", **Central America Since Independence**, ed. Leslie Bethell, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 119-157.

Dyke, Nella Van; Soule, Sarah A.; Taylor, Verta A.: "The Targets Of Social Movements: Beyond A Focus On The State", C. 25, **Authority in Contention**, Research in Social Movements, Conflicts and Change, Bingley, Emerald Publishing, 2004, s. 27-51.

Easton, David: "An Approach to the Analysis of Political Systems", **World Politics**, C. 9, No: 3, 1957, s. 383-400.

Easton, David: "The Political System Besieged by the State", **Political Theory**, C. 9, No: 3, 1981, s. 303-325.

Ebel, Roland H.: "Political Instability in Central America", **Current History**, C. 81, No: 472, 1982, s. 56-59, 86.

Echeverri-Gent, Elisavinda: "The Society and Its Environment", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 63-105.

Eckstein, Harry: "On the Etiology of Internal Wars", **History and Theory**, C. 4, No: 2, 1965, s. 133-163.

Elik, Süleyman ve Bal, Faruk: "Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi 1493-1648", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 16, No: 1, 2014, s. 88-117.

English, Deirdre: "We Are Sandinistas: Conversations with Nicaragua's Embattled Leaders", **Mother Jones**, C. X, No: VII, 1985, s. 22-29, 51.

Erdmann, Gero ve Engel, Ulf: "Neopatrimonialism Revisited: Beyond a Catch-All Concept", **GIGA Working Papers**, No: 16, 2006, s. 3-38.

Erdoğan, Mustafa: "Başkanlık Sistemi, Latin Amerika Tecrübesi ve Türkiye", **Liberal Perspektif Analiz**, Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2016.

Ergül, Yaşar Tamer: "Neoliberalizmin İkilemi: Büyük Devlet ya da Azalan Toplam Kârlar", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 4, No: 2, 2009, s. 17-27.

Ergüngör, Bener: "Max Weber", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Žižek'e**, ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, 2. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2014, s. 479-494.

Erkiner, Hakkı Hakan: "Grotius Öncesinde İlk Modern Uluslararası Hukuk Düşüncesinin Oluştuğu Tarihsel Koşullar ve Erken Klâsik Dönemdeki Öğreti", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 18, No: 1, 2012, s. 51-146.

Ertman, Thomas: "State Formation and State Building in Europe", **The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization**, ed. Thomas Janoski vd., Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 367-383.

Etiman, Oktay: "Çevirmenin Notu", **Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2014, s. 7-16.

Evans, Ernest: "Revolutionary Movements in Central America: The Development of a New Strategy", **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, ed. Howard J. Wiarda, Mark Falcoff, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 160-186.

Evanson, Robert K.: "Soviet Economic and Military Trade in Latin America: An Assessment", **World Affairs**, C. 149, No: 2, 1986, s. 75-85.

Falcoff, Mark: "Cuba's Strategy in Exporting Revolution", **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, ed. Howard J. Wiarda, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 144-159.

Falcoff, Mark: "Nicaraguan Harvest", **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, ed. Howard J. Wiarda, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 218-233.

Fearon, James D. Ve Laitin, David D.: "Ethnicity, Insurgency, and Civil War", **The American Political Science Review**, C. 97, No: 1, 2003, s. 75-90.

Feierabend, Ivo K.; Feierabend, Rosalind L.; Nesvold, Betty A.: "The Comparative Study of Revolution and Violence", **Comparative Politics**, C. 5, No: 3, 1973, s. 393-424.

Feinberg, Richard E.: "Central America: The View from Moscow", **The Washington Quarterly**, C. 5, No: 2, 1982, s. 171-175.

Ferrero Blanco, María Dolores: "Violencia Y Represión En El Ocaso De Los Somoza: Las Condiciones Carcelarias De Los Presos Políticos", **Historia Crítica**, No: 39, 2009, s. 154-178.

Fitzgibbon, Russell H.: "Continuismo", **Dictatorship in Spanish America**, ed. Hugh M. Hamill, New York, Alfred A. Knopf, 1966, s. 145-154.

Flora, Jan L.; Benson, Douglas K.; Flora, Cornelia B.: "Central America: Cultures in Conflict", **Sociology of "Developing Societies" Central America**, ed. Jan L. Flora, Edelberto Torres-Rivas, London, Macmillan Education, 1989, s. 17-31.

Flora, Jan L. ve Torres-Rivas, Edelberto, (ed.): "Historical Bases of Insurgency in Central America", **Sociology of "Developing Societies" Central America**, London, Macmillan Education, 1989, s. 32-55.

Flores, Edmundo: "National Security", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 209-248.

Flynn, Patricia: "Women Challenge the Myth", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 414-422.

Fonseca, Carlos: "The Historic Program of FSLN", ed. Mary-Alice Waters, **New International**, No: 9, 1994, s. 129-140.

Frank, Andre Gunder: "Economic Dependence, Class Structure, and Underdevelopment Policy", **Dependence and Underdevelopment: Latin America's Political Economy**, ed. James D. Cockcroft, Dale L. Johnson, New York, Anchor Books, 1972, s. 19-45.

Frank, Zephyr Lake: "Elite Families and Oligarchic Politics on the Brazilian Frontier: Mato Grosso, 1889-1937", **Latin American Research Review**, C. 36, No: 1, 2001, s. 49-74.

French, Warren A. ve Harris, Clyde E.: "Can Our Salesforce Managers Learn from Guerrilla Tactics?", **Journal of Personal Selling & Sales Management**, C. 2, No: 2, 1982, s. 8-13.

García María, del Carmen Ariet, (ed.): "Prologo", **América Latina: Despertar de un Continente**, Segunda Impresión, Melbourne, Ocean Press, 2005, s. 1-21.

Gerwarth, Robert: "The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", **Past & Present**, C. 200, No: 1, 2008, s. 175-209.

Ginsburg, Tom ve Elkins, Zachary: "One Size Does Not Fit All: The Provision and Interpretation of Presidential Term Limits", **The Politics of Presidential Term Limits**, ed. Alexander Baturo, Robert Elgie, Oxford, Oxford University Press, 2019, s. 37-51.

Gismondi, Michael A.: "Transformations in the Holy: Religious Resistance and Hegemonic Struggles in the Nicaraguan Revolution", **Latin American Perspectives**, C. 13, No: 3, 1986, s. 13-36.

Gladwin, Maree: "The Theory and Politics of Contemporary Social Movements", **Politics**, C. 14, No: 2, 1994, s. 59-65.

Gleijeses, Piero: "The Culture of Fear", **Secret History: The CIA's Classified Account of Its Operations in Guatemala, 1952-1954**, Second Edition, Stanford, Stanford University Press, 2006, s. xxiii-xxxvi.

Glover, Jonathan: "State Terrorism", **Violence, Terrorism, and Justice**, ed. R. G. Frey, Christopher W. Morris, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 256-275.

Gonzalez-Ocantos, Ezequiel ve Oliveros, Virginia: "Clientelism in Latin American Politics", **Oxford Research Encyclopedia of Politics**, Oxford University Press, 2019.

Goodfellow, William ve Morrel, James: "Esquipulas: Politicians in Command", **Political Parties and Democracy in Central America**, ed. Louis W. Goodman, William M. LeoGrande, Johanna Mendelson Forman, Boulder, Westview Press, 1992, s. 267-285.

Goodwin, Jeff: "A Theory of Categorical Terrorism", **Social Forces**, C. 84, No: 4, 2006, s. 2027-2046.

Goodwin, Jeff: "Old Regimes and Revolutions in the Second and Third Worlds: A Comparative Perspective", **Social Science History**, C. 18, No: 4, 1994, s. 575-604.

Goodwin, Jeff: "State-Centered Approaches to Social Revolutions: Strengths and Limitations of A Theoretical Tradition", **Theorizing Revolutions**, ed. John Foran, London, Routledge, 1997, s. 9-35.

Goodwin, Jeff: "The Renewal of Socialism and the Decline of Revolution", **The Future of Revolutions: Rethinking Radical Change in the Age of Globalization**, ed. John Foran, London, Zed Books, 2003, s. 59-72.

Goodwin, Jeff: "Toward a New Sociology of Revolutions", **Theory and Society**, C. 23, No: 6, 1994, s. 731-766.

Goodwin, Jeff ve Jasper, James M., (ed.): "Caught in a Winding, Snarling Vine: The Structural Bias of Political Process Theory", **Rethinking Social Movements: Structure, Meaning, and Emotion**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2004, s. 3-30.

Goodwin, Jeff ve Jasper, James M., (ed.): "Editors' Introduction", **The Social Movements Reader: Cases and Concepts**, Third Edition, Chichester, Wiley Blackwell, 2015, s. 3-7.

Goodwin, Jeff ve Skocpol, Theda: "Explaining Revolutions in the Contemporary Third World", **Politics & Society**, C. 17, No: 4, 1989, s. 489-509.

Gordon, Colin: "Governmental Rationality: An Introduction", **The Foucault Effect: Studies in Governmentality With Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault**, ed. Graham Burchell, Colin Gordon, Peter Miller, Chicago, University of Chicago Press, 1991, s. 1-51.

Grace, Frank: "The Origins of Totalitarian Democracy. By J. L. Talmon. (London: Secker & Warburg. 1952)", **Western Political Quarterly**, C. 5, No: 3, 1952, s. 540-542.

Greenfeld, Liah ve Martin, Michel, (ed.): "The Idea of the 'Center': An Introduction", **Center: Ideas and Institutions**, Chicago, The University of Chicago Press, 1988, s. viii-xxii.

Grieb, Kenneth J.: "Watermelon Riot (Panama Riot)", **Encyclopedia of Latin American History and Culture**, C. 6, ed. Jay Kinsbruner, Erick D. Langer, Detroit, Charles Scribner's Sons, 2008, s. 424-425.

Gross, Feliks: "Political Violence and Terror in Nineteenth and Twentieth Century Russia and Eastern Europe", C. 8, **Assassination and Political Violence**, ed. James F. Kirkham, Sheldon G. Levy, William J. Crotty, A Report to the National Commission on the Causes and Prevention of Violence, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1969, s. 421-476.

Gutiérrez, Gustavo: "Notes for a Theology of Liberation", **Theological Studies**, C. 31, No: 2, 1970, s. 243-261.

Gutiérrez, Gustavo: "The Task and Content of Liberation Theology", **The Cambridge Companion to Liberation Theology**, ed. Christopher Rowland, çev. Judith Condor, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 19-38.

Gülboy, Burak Samih: "Pax Britannica'dan Pax Americana'ya?", **Kartal'ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, ed. Toktamış Ateş, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s. 64-112.

Günay, Durmuş ve Günay, Aslı: "Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim Okullaşma Oranları ve Gelişmeler", **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, C. 6, No: 1, 2016, s. 13-30.

Güven, Selahattin: "Temsil Krizinin Siyaseti: Sosyal Hareketler", **Sosyal Hareketler Çağı**, ed. Ferhat Tekin, Erhan Tecim, İstanbul, Açılım Kitap, 2016, s. 37-54.

Haggerty, Richard A., (ed.): "Government and Politics", **El Salvador: A Country Study**, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1990, s. 141-194.

Haggerty, Richard A., (ed.): "Historical Setting", **El Salvador: A Country Study**, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1990, s. 1-45.

Haggerty, Richard ve Millett, Richard L.: "Historical Setting", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 1-61.

Hahlweg, Werner: "Clausewitz and Guerrilla Warfare", **Journal of Strategic Studies**, C. 9, No: 2-3, 1986, s. 127-133.

Hahlweg, Werner: "Modern Gerilla ve Terörizmin Teorik Temelleri", **Şiddet Yoluyla Politika: Günümüzde Gerilla ve Terörizm**, ed. Rolf Tophoven, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993, s. 6-21.

Haney, John L.: "Of the People, by the People, for the People", **Proceedings of the American Philosophical Society**, C. 88, No: 5, 1944, s. 359-367.

Harnecker, Marta: "From Insurrection to War: An Interview with Joaquín Villalobos", **Revolution and Intervention in Central America**, ed. Marlene Dixon, Susanne Jonas, New Revised Edition, San Francisco, Synthesis Publications, 1983, s. 69-105.

Harnecker, Marta: "Latin America & Twenty-First Century Socialism: Inventing to Avoid Mistakes", **Monthly Review**, C. 62, No: 3, 2010.

Hart, Stephen: "The Cultural Dimension of Social Movements: A Theoretical Reassessment and Literature Review", **Sociology of Religion**, C. 57, No: 1, 1996, s. 87-100.

Havel, Václav: "The Power of the Powerless", **The Power of the Powerless**, ed. John Keane, New York, M. E. Sharpe, 1985, s. 23-96.

Helms, Mary W.: "The Society and its Environment", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 53-99.

Hermans, Hubert J. M.: "The Dialogical Self: One Person Different Stories", **Self and Identity: Personal, Social, and Symbolic**, ed. Yoshihisa Kashima, Margaret Foddy, Michael J. Platow, Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 2002, s. 71-99.

Hermans, Hubert J. M.: "The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning", **Culture & Psychology**, C. 7, No: 3, 2001, s. 243-281.

Hermans, Hubert J. M.; Kempen, Harry J. G.; van Loon, Rens J. P.: "The Dialogical Self: Beyond Individualism and Rationalism", **American Psychologist**, C. 47, No: 1, 1992, s. 23-33.

Herrera, Luz Alicia: "Testimonies of Guatemalan Women", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, çev. Maria Alice Jacob, Boulder, Westview Press, 1983, s. 392-400.

Hobsbawm, E. J.: "Guerrillas in Latin America", **Socialist Register**, C. 7, 1970, s. 51-61.

Hobsbawm, E. J.: "Peasants and Politics", **The Journal of Peasant Studies**, C. 1, No: 1, 1973, s. 3-22.

Hobsbawm, E. J.: "Social Bandits: Reply", **Comparative Studies in Society and History**, C. 14, No: 4, 1972, s. 503-505.

Holden, Robert H.: "Securing Central America Against Communism: The United States and the Modernization of Surveillance in the Cold War", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, C. 41, No: 1, 1999, s. 1-30.

Holzhacker, Ronald: "The Power of Opposition Parliamentary Party Groups in European Scrutiny", **The Journal of Legislative Studies**, C. 11, No: 3-4, 2005, s. 428-445.

Hopper, Rex D.: "The Revolutionary Process: A Frame of Reference for the Study of Revolutionary Movements", **Social Forces**, C. 28, No: 3, 1950, s. 270-279.

Huberman, Leo ve Sweezy, Paul M., (ed.): "Debray: The Strength and the Weakness", **Regis Debray and the Latin American Revolution**, New York, Monthly Review Press, 1968, s. 1-11.

Hudson, Manley O.: "The Central American Court of Justice", **American Journal of International Law**, C. 26, No: 4, 1932, s. 759-786.

Hudson, Rex A.: "National Security", **El Salvador: A Country Study**, ed. Richard A. Haggerty, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1990, s. 195-260.

Ibarra, Carlos Figueroa: "The First Cycle of the Guatemalan Insurgency (1954–1972)", **Latin American Guerrilla Movements: Origins, Evolution, Outcomes**, ed. Dirk Kruijt, Eduardo Rey Tristán, Alberto Martín Álvarez, New York, Routledge, 2020, s. 54-62.

İçli, Gönül: "Yeni Toplumsal Hareket Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies**, C. 10, No: 14, 2015, s. 415-432.

İncekara, Ahmet ve Mutlugün, Betül: "Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları Sürecinde Gelir Bölüşümü ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Analizi", **International Conference on Eurasian Economies**, 2016, 358-367.

Jackson, Richard; Murphy, Eamon; Poynting, Scott, (ed.): "Introduction: Terrorism, the State and the Study of Political Terror", **Contemporary State Terrorism: Theory and Practice**, London, Routledge, 2010, s. 1-11.

Jacobson, Donald E. ve Ehrenthal, David B.: "The Economy", **El Salvador: A Country Study**, ed. Richard A. Haggerty, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1990, s. 99-140.

James, Herman G.: "Latin America in 1923", **The American Political Science Review**, C. 18, No: 3, 1924, s. 541-552.

Jenkins, J. Craig ve Form, William: "Social Movements and Social Change", **The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization**, ed. Thomas Janoski vd., Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 331-349.

Jenkins, J. Craig ve Perrow, Charles: "Insurgency of the Powerless: Farm Worker Movements (1946-1972)", **American Sociological Review**, C. 42, No: 2, 1977, s. 249-268.

Jessop, Bob: "The State and State-building", **The Oxford Handbook of Political Institutions**, ed. R. A. W. Rhodes, Sarah A. Binder, Bert A. Rockman, Oxford, Oxford University Press, 2006, s. 111-130.

Johnson, H. B.: "The Portuguese Settlement of Brazil, 1500–1580", C. 1, **The Cambridge History of Latin America: Volume 1: Colonial Latin America**, ed. Leslie Bethell, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 249-286.

Johnston, Hank ve Almeida, Paul, (ed.): "Neoliberal Globalization and Popular Movements in Latin America", **Latin American Social Movements: Globalization, Democratization, and Transnational Networks**, Lanham, Rowman & Littlefield, 2006, s. 3-18.

Jonas, Susanne: "Guatemala", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 253-284.

Joy, Mark S.: "International Railway of Central America (IRCA)", **Encyclopedia of U.S. - Latin American Relations**, C. 2, ed. Thomas M. Leonard vd., Los Angeles, Sage, 2012, s. 508.

Jung, Harald: "Class Struggle and Civil War in El Salvador", **El Salvador: Central America in the New Cold War**, ed. Marvin E. Gettleman vd., Revised and Updated, New York, Grove Press, 1987, s. 64-85.

Jung, Harald: "The Civil War in El Salvador", **Political Change in Central America: Internal and External Dimensions**, ed. Wolf Grabendorff, Heinrich-W. Krumwiede, Jörg Todt, Boulder, Westview Press, 1984, s. 82-96.

Kaldor, Nicholas: "The Political Economy of Growth by Paul A. Baran", **The American Economic Review**, C. 48, No: 1, 1958, s. 164-170.

Kalouche, Fouad ve Mielants, Eric: "Transformations of the World-System and Antisystemic Movements: 1968-2005", **Making Waves: Worldwide Social Movements, 1750-2005**, ed. William G. Martin, Boulder, Paradigm Publishers, 2008, s. 128-167.

Kalyvas, Stathis N.: "Civil Wars", **The Oxford Handbook of Comparative Politics**, ed. Carles Boix, Susan C. Stokes, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 416-434.

Karataş, Adnan: "Devlet Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", **Social Science Development Journal**, C. 3, No: 14, 2018, s. 631-643.

Kaynar, Mete Kaan: "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Solunda Yeni Yaklaşımlar: Birey, Sivil Toplum, Demokrasi ve Sosyalizm", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, C. 3, No: 9, 2005, s. 177-201.

Keefe, Eugene K.: "National Security", **Guatemala: A Country Study**, ed. Richard F. Nyrop, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 177-217.

Kenworthy, Eldon: "United States Policy in Central America: A Choice Denied", **Current History**, C. 84, No: 500, 1985, s. 97-100, 137-138.

Kenyon, Gordon: "Mexican Influence in Central America, 1821-1823", **Hispanic American Historical Review**, C. 41, No: 2, 1961, s. 175-205.

Keskin, Ferda: "Foucault'da Şiddet ve İktidar", **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 1996, s. 117-122.

Khashimov, Murad: "Sovyetler Birliği - Latin Amerika ve Karayipler İlişkileri ve Yumuşak Güç", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-3**, ed. İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. 203-225.

Khawaja, Marwan: "Resource Mobilization, Hardship, and Popular Collective Action in the West Bank", **Social Forces**, C. 73, No: 1, 1994, s. 191-220.

Kincaid, Douglas: "'We Are the Agrarian Reform': Rural Politics and Agrarian Reform", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 135-147.

Klein, Graig R.; Cuesta, José; Chagalj, Cristian: "The Nicaragua Protest Crisis in 2018–2019: Assessing the Logic of Government Responses to Protests", **Journal of Politics in Latin America**, C. 14, No: 1, 2022, s. 55-83.

Koç, Altuğ: "1965 Genel Seçimleri Öncesinde 'Ortanın Solu' Söyleminin Ortaya Çıkışı", **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, C. 6, No: 2, 2017, s. 36-50.

Koç, Altuğ: "'Ağaçların Diyarı' Guatemala'nın Ülke Analizi", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 4**, ed. İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021, s. 1-27.

Koç, Altuğ: "Michel Foucault'nun 'Biyopolitika' Kavramının Teorik Çerçevesi", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, C. 2, No: 2, 2018, s. 193-218.

Koç, Altuğ: "Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Liberalizm Üzerinde Temellenen Açılımları: 1990'lardan Günümüze Türkiye-Latin Amerika İlişkileri'nin Analizi", **Amaç-Araç Sorunsalı: Türkiye'nin Küresel Aktör Olma İddiası**, ed. Muharrem Ekşi, Ankara, Akçağ Yayınları, 2021, s. 197-258.

Komsuoğlu, Ayşegül: "Siyasal Şiddet Üzerine", **Şiddet**, felsefelogos, C. 13, No: 37, 2009, s. 47-59.

Krasner, Stephen D.: "Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics", **Comparative Politics**, C. 16, No: 2, 1984, s. 223-246.

Krennerich, Michael: "El Salvador", C. 1, **Elections in the Americas: A Data Handbook**, ed. Dieter Nohlen, New York, Oxford University Press, 2005, s. 269-299.

Krennerich, Michael: "Nicaragua", C. 1, **Elections in the Americas: A Data Handbook**, ed. Dieter Nohlen, New York, Oxford University Press, 2005, s. 479-510.

Kruckewitt, Joan: "U.S. Militarization of Honduras in the 1980s and the Creation of CIA-Backed Death Squads", **When States Kill: Latin America, the U. S., and Technologies of Terror**, ed. Cecilia Menjívar, Néstor Rodriguez, Texas, University of Texas Press, 2005, s. 170-197.

Kruijt, Dirk: "Exercises in State Terrorism: The Counter-Insurgency Campaigns in Guatemala and Peru", **Societies of Fear: The Legacy of Civil War, Violence and Terror in Latin America**, ed. Kees Koonings, Dirk Kruijt, London, Zed Books, 1999, s. 33-62.

Kruijt, Dirk ve Álvarez, Alberto Martín: "The Sandinista Guerrilla, Revolution and Legacy", **Latin American Guerrilla Movements: Origins, Evolution, Outcomes**, ed. Dirk Kruijt, Eduardo Rey Tristán, Alberto Martín Álvarez, New York, Routledge, 2020, s. 128-140.

Labs, Eric J.: "Do Weak States Bandwagon?", **Security Studies**, C. 1, No: 3, 1992, s. 383-416.

Ladin, Keren: "Absolute Deprivation", **The Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, and Society**, ed. William C. Cockerham, Robert Dingwall, Stella R. Quah, Chichester, John Wiley & Sons, 2014, s. 1-3.

LaFeber, Walter: "The Reagan Administration and Revolutions in Central America", **Political Science Quarterly**, C. 99, No: 1, 1984, s. 1-25.

Lambert, Peter: "Myth, Manipulation, and Violence: Relationships between National Identity and Political Violence", **Political Violence and the Construction of National Identity in Latin America**, ed. Will Fowler, Peter Lambert, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s. 19-36.

Laraña, Enrique; Johnston, Hank; Gusfield, Joseph R., (ed.): "Identities, Grievances, and New Social Movements", **New Social Movements: From Ideology to Identity**, Philadelphia, Temple University Press, 1994, s. 3-35.

Larín, Aristides Augusto: "Historia del Movimiento Síndical de El Salvador", **La Universidad**, No: 4, 1971, s. 135-179.

Larrain, Jorge: "Base and Superstructure", **A Dictionary of Marxist Thought**, ed. Tom Bottomore vd., Second Edition, Oxford, Blackwell, 1991, s. 45-48.

Lehoucq, Fabrice: "Civil War Transitions in Central America", **American Political Science Association 2013 Annual Meeting**, 2013.

Lehoucq, Fabrice: "Democratization and Other Civil War Legacies in Central America", **The Kellogg Institute for International Studies**, No: 402, 2015, s. 1-33.

Lehoucq, Fabrice ve Pérez-Liñán, Aníbal: "Breaking Out of the Coup Trap: Political Competition and Military Coups in Latin America", **Comparative Political Studies**, C. 47, No: 8, 2014, s. 1105-1129.

Lehoucq, Fabrice ve Pérez-Liñán, Aníbal: "Regimes, Competition, and Military Coups in Latin America", **Meetings of the American Political Science Association**, 2009, 1-22.

Lelandais, Gülçin Erdi: "Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme", **Küreselleşme, Direniş, Ütopya, Yeni Toplumsal Hareketler: Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet**, ed. Barış Çoban, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2009, s. 63-90.

LeoGrande, William M.: "After the Battle of San Salvador", **World Policy Journal**, C. 7, No: 2, 1990, s. 331-356.

Lewontin, Steve: "'A Blessed Peace': Honduras Under Carías", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 85-88.

Lichbach, Mark Irving: "Deterrence or Escalation? The Puzzle of Aggregate Studies of Repression and Dissent", **The Journal of Conflict Resolution**, C. 31, No: 2, 1987, s. 266-297.

Linz, Juan J.: "Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?", **The Failure of Presidential Democracy**, ed. Juan J. Linz, Arturo Valenzuela, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1994, s. 3-87.

Littman, Rebecca ve Paluck, Elizabeth Levy: "The Cycle of Violence: Understanding Individual Participation in Collective Violence", **Advances in Political Psychology**, C. 36, 2015, s. 79-99.

López-Alves, Fernando: "Nation-states and National States: Latin America in Comparative Perspective", **Contention and Trust in Cities and States**, ed. Michael Hanagan, Chris Tilly, Dordrecht, Springer, 2011, s. 113-128.

Loveman Brian ve Davies, Thomas M., (ed.): "El Salvador", **Guerrilla Warfare**, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, s. 390-417.

Loveman Brian ve Davies, Thomas M., (ed.): "Guatemala", **Guerrilla Warfare**, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, s. 217-239.

Loveman Brian ve Davies, Thomas M., (ed.): "Introduction: Guerrilla Warfare, Revolutionary Theory, and Revolutionary Movements in Latin America", **Guerrilla Warfare**, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, s. 1-36.

Loveman Brian ve Davies, Thomas M., (ed.): "Nicaragua", **Guerrilla Warfare**, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, s. 351-389.

Löwy, Michael: "Marxism and Liberation Theology", **Notebooks For Study and Research**, No: 10, 1988, s. 3-39.

Lujala, Päivil; Gleditsch, Nils Petter; Gilmore Elisabeth: "A Diamond Curse? Civil War and a Lootable Resource", **The Journal of Conflict Resolution**, C. 49, No: 4, 2005, s. 538-562.

Mackin, Robert: "Liberation Theology and Social Movements", **Handbook of Social Movements Across Latin America**, ed. Paul Almeida, Allen Cordero Ulate, Handbooks of Sociology and Social Research, Dordrecht, Springer, 2015, s. 101-116.

Mainwaring, Scott ve Brinks, Daniel: "Political Regimes in Latin America, 1900-2007", 2008, (Çevrimiçi) http://kellogg.nd.edu/scottmainwaring/Political_Regimes.pdf, 05.05.2016.

Mainwaring, Scott; Shugart, Matthew Soberg, (ed.): "Presidentialism and Democracy in Latin America: Rethinking the Terms of the Debate", **Presidentialism and Democracy in Latin America**, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 12-54.

Mann, Michael: "The Autonomous Power of The State: Its Origins, Mechanisms and Results", **European Journal of Sociology**, C. 25, No: 2, 1984, s. 185-213.

Marsh, Kristin: "Republic of El Salvador", **World Encyclopedia of Political Systems and Parties**, ed. Neil Schlager, Jayne Weisblatt, Fourth Edition, New York, Facts On File, 2006, s. 404-411.

Marsh, Kristin: "Republic of Guatemala", **World Encyclopedia of Political Systems and Parties**, ed. Neil Schlager, Jayne Weisblatt, Fourth Edition, New York, Facts On File, 2006, s. 521-529.

Martinez, Rutilio ve Iyer, Vish: "Latin America's Racial Caste System: Salient Marketing Implications", **International Business & Economics Research Journal**, C. 7, No: 11, 2008, s. 55-62.

Mason, T. David: "Women's Participation in Central American Revolutions: A Theoretical Perspective", **Comparative Political Studies**, C. 25, No: 1, 1992, s. 63-89.

Matthew, Laura: "Ladino", **Encyclopedia of Latin America**, C. 1, ed. Thomas M. Leonard, J. Michael Francis, New York, Facts On File, 2010, s. 180.

McAdam, Doug: "Political Process Theory", **The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements**, ed. David A. Snow vd., Oxford, Blackwell Publishing, 2013, s. 1-4.

McAdam, Doug; Tarrow, Sidney; Tilly, Charles: "Toward an Integrated Perspective on Social Movements and Revolution", **Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure**, ed. Mark Irving Lichbach, Alan S. Zuckerman, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 142-173.

Mcallister, Carlota: "A Headlong Rush into the Future: Violence and Revolution in a Guatemalan Indigenous Village", **A Century of Revolution: Insurgent and Counterinsurgent Violence During Latin America's Long Cold War**, ed. Greg Grandin, Gilbert M. Joseph, Durham, Duke University Press, 2010, s. 276-308.

McCarthy, John D. ve Zald, Mayer N.: "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory", **American Journal of Sociology**, C. 82, No: 6, 1977, s. 1212-1241.

McClintock, Michael: "American Doctrine and Counterinsurgent State Terror", **Western State Terrorism**, ed. Alexander George, New York, Routledge, 1991, s. 121-154.

McGowen, Randall: "Power and Humanity, or Foucault Among The Historians", **Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body**, ed. Colin Jones, Roy Porter, Paperback, London, Routledge, 1998, s. 91-112.

McIlveen, Peter: "A Test for Theoretical Integration: Systems Theory Framework and Dialogical Self", **Australian Journal of Career Development**, C. 16, No: 3, 2007, s. 31-37.

McSherry, J. Patrice: "Tracking the Origins of a State Terror Network: Operation Condor", **Latin American Perspectives**, C. 29, No: 1, 2002, s. 38-60.

Mejía, Raúl Molina: "Toward Understanding the Political Situation", **Guatemala Tyranny on Trial: Testimony of the Permanent People's Tribunal**, ed. Susanne Jonas, Ed McCaughan, Elizabeth Sutherland Martínez, San Francisco, Synthesis Publications, 1984, s. 37-40.

Menchú, Rigoberta ve The Committee of Campesino Unity (CUC): "Weaving Our Future: Campesino Struggles for Land", **The New Politics of Survival: Grassroots Movements in Central America**, ed. Minor Sinclair, New York, Monthly Review Press, 1995, s. 47-73.

Menjívar, Cecilia ve Rodriguez, Néstor (ed.): "State Terror in the U.S.–Latin American Interstate Regime", **When States Kill: Latin America, the U. S., and Technologies of Terror**, Austin, University of Texas Press, 2005, s. 3-27.

Metinsoy, Murat: "Everyday Resistance And Selective Adaptation To The Hat Reform In Early Republican Turkey", **International Journal of Turcologia**, C. VIII, No: 16, 2013, s. 7-47.

Meyer, David S.: "Protest Cycles and Political Process: American Peace Movements in the Nuclear Age", **Political Research Quarterly**, C. 46, No: 3, 1993, s. 451-479.

Meyer, David S. ve Minkoff, Debra C.: "Conceptualizing Political Opportunity", **Social Forces**, C. 82, No: 4, 2004, s. 1457-1492.

Meyer David S. ve Tarrow, Sidney, (ed.): "A Movement Society", **The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 1998, s. 1-28.

Millett, Richard L.: "Historical Setting", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 1-51.

Montalbán, Rodrigo Páez: "Central America: In Search of Lost Unity", **Resilience of Regionalism in Latin America and the Caribbean: Development and Autonomy**, ed. Andrés Rivarola Puntigliano, José Briceño-Ruiz, London, Palgrave Macmillan, 2013, s. 121-145.

Montgomery, Tommie Sue: "The Church in the Salvadoran Revolution", **Latin American Perspectives**, C. 10, No: 1, 1983, s. 62-87.

Moore, Wilbert E. ve Feldman, Arnold S.: "Society as a Tension-Management System", **Behavioral Science and Civil Defense**, ed. George W. Baker, Leonard S. Cottrell, Washington, D.C., National Academy of Sciences-National Research Council, 1962, s. 93-105.

Morris, James A.: "Government and Politics", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 147-206.

Moses, Rafael: "Şiddet Nerede Başlıyor?", çev. Ayşe Kul, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 1996, s. 23-27.

Moss, Ambler H.: "Peace in Central America?", **Survival: Global Politics and Strategy**, C. 32, No: 5, 1990, s. 421-436.

Motley, Langhorne A.: "Protecting an Emerging Democracy in Honduras", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 285-288.

Nardini, Gia vd.: "Together We Rise: How Social Movements Succeed", **Journal of Consumer Psychology**, C. 31, No: 1, 2020, s. 112-145.

Needler, Martin C. ve Black, Jan Knippers: "Historical Setting", **Guatemala: A Country Study**, ed. Richard F. Nyrop, Second Edition, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 3-39.

Newman, Edward: "Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World", **Contemporary Security Policy**, C. 30, No: 3, 2009, s. 421-443.

Nichol, James P.: "Foreign Policy", **Soviet Union: A Country Study**, ed. Raymond E. Zickel, Second Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1991, s. 399-447.

Nickerson, Charlotte: "Merton's Strain Theory Of Deviance And Anomie In Sociology", **Simply Psychology**, 2023.

Nisley, Thomas: "Send in the Corps! The Peace Corps and the Popular Perception of the United States in Latin America", **Politics & Policy**, C. 41, No: 4, 2013, s. 536-562.

Offe, Claus: "New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics", **Social Research**, C. 52, No: 4, 1985, s. 817-868.

Oğuz, Ceren Uysal: "Latin Amerika'da Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Yapının Gelişimi: Genel Bir Değerlendirme", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2 (Orta Amerika ve Karayipler)**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 1-24.

Oğuzlu, Tarık: "Liberalizm", **Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular**, ed. Şaban Kardaş, Ali Balcı, On Birinci Basım, İstanbul, Küre Yayınları, 2020, s. 147-165.

Olivera, Mario Vázquez; Hernández, Fabián Campos: "The Second Cycle of the Guatemalan Insurgency (1970-1996)", **Latin American Guerrilla Movements: Origins, Evolution, Outcomes**, ed. Dirk Kruijt, Eduardo Rey Tristán, Alberto Martín Álvarez, New York, Routledge, 2020, s. 151-162.

Opp, Karl-Dieter: "Grievances and Participation in Social Movements", **American Sociological Review**, C. 53, No: 6, 1988, s. 853-864.

Orloff, Ann Shola; Skocpol, Theda: "Why Not Equal Protection? Explaining the Politics of Public Social Spending in Britain, 1900-1911, and the United States, 1880s-1920", **American Sociological Review**, C. 49, No: 6, 1984, s. 726-750.

Ortega, Humberto: "Nicaragua - The Strategy of Victory", **Sandinistas Speak: Speeches, Writings, and Interviews with Leaders of Nicaragua's Revolution**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1982, s. 53-84.

Önal, Buket: "Latin Amerika Bölgesindeki Ekonomik Entegrasyon Modelleri", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 1**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, s. 20-42.

Önen, Hakkı Göker: "21. Yüzyıl Penceresinden Latin Amerika'da Askeri Kültür ve Sivil-Asker İlişkileri", **21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum**, ed. Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 81-97.

Özbank, Murat: "Jürgen Habermas", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e**, ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, 2. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2014, s. 754-768.

Özbudun, Sibel, (ed.): "Mayaların Tarihine Bir Bakış", **Mayaların Dönüşü**, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1998, s. 60-73.

Özçelik, Sezai: "Latin Amerika Çatışmaları ve Analizleri", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2 (Orta Amerika ve Karayipler)**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 271-294.

Özerkmen, Necmettin: "Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet", **Akademik Bakış Dergisi**, No: 28, 2012, s. 1-19.

Özkan, Mehmet: "Türkiye-Latin Amerika İlişkileri Üzerine Notlar", **Dış Politika**, No: 3, 2018, s. 97-106.

Özmakas, Utku: "'Gündelik Direniş' ve Direnişin Koordinatları", **Alternatif Politika**, C. 11, No: 3, 2019, s. 651-674.

Özsağlam, Muhittin Tolga: "Limited Recognition and Limited Relations: TRNC", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 16, No: 1, 2018, s. 314-328.

Papageorgiou, Ioannis F.: "Central American Integration System", **The Democratization of International Institutions: First International Democracy Report**, ed. Lucio Levi, Giovanni Finizio, Nicola Vallinoto, Centre For Studies On Federalism, London, Routledge, 2013, s. 296-310.

Parrini, Rodrigo ve Golubov, Nattie: "Biopolitics", **The Routledge Handbook to the History and Society of the Americas**, ed. Olaf Kaltmeier vd., London, Routledge, 2019, s. 228-235.

Passy, Florence: "Social Networks Matter. But How?", **Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action**, ed. Mario Diani, Doug McAdam, Reprinted, Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 21-48.

Pearce, Brian: "Trotsky, Leon", **A Dictionary of Marxist Thought**, ed. Tom Bottomore vd., Second Edition, Oxford, Blackwell, 1991, s. 546-547.

Peckenham, Nancy ve Street, Annie, (ed.): "Rolando Vindel González's Account of His Torture in the DNI", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, New York, Praeger, 1985, s. 213-216.

Peckenham, Nancy ve Street, Annie, (ed.): "The Central American Pauper: Honduras's Economy in the 1980s", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, New York, Praeger, 1985, s. 239-244.

Pereira-Orozco, Alberto: "Historia De La Constitución: Constitucionalismo Guatemalteco", t.y., (Çevrimiçi) http://legis.gt/wp-content/uploads/2017/06/Historia-de-la-Constituci%C3%B3n.pdf, 04.09.2021.

Perlmutter, Amos: "The Comparative Analysis of Military Regimes: Formations, Aspirations, and Achievements", **World Politics**, C. 33, No: 1, 1980, s. 96-120.

Petras, James: "The Anatomy of State Terror: Chile, El Salvador and Brazil", **Science & Society**, C. 51, No: 3, 1987, s. 314-338.

Pinard, Maurice: "Mass Society and Political Movements: A New Formulation", **American Journal of Sociology**, C. 73, No: 6, 1968, s. 682-690.

Porta, Donatella Della: "Research on Social Movements and Political Violence", **Qualitative Sociology**, No: 31, 2008, s. 221-230.

Prechel, Harland ve Berkowitz, Linzi: "Conflict Theories in Political Sociology: Class, Power, Inequality, and the Historical Transition to Financialization", **The New Handbook of Political Sociology**, ed. Thomas Janoski vd., Cambridge, Cambridge University Press, 2020, s. 53-78.

Prevost, Gary: "Cuba", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 325-356.

Pye, Lucian W.: "Mao Zedong", **The Encyclopedia of Political Revolutions**, ed. Jack A. Goldstone, New York, Routledge, 2014, s. 338-340.

Quiroz, Román Mayorga ve Montgomery, Tommie Sue: "Introduction", **Revolution in El Salvador: Origins and Evolution**, Boulder, Westview Press, 1982, s. 1-6.

René, Fritz: "Latin Amerika'da Şehir Gerillası-Avrupa'daki Müfritlerin Modeli", **Şiddet Yoluyla Politika: Günümüzde Gerilla ve Terörizm**, ed. Rolf Tophoven, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993, s. 38-51.

Retamal, Gonzalo: "The Politics of Adult Education in Central America: 1950-1980", **Education in Central America and the Caribbean**, ed. Colin Brock, Donald Clarkson, London, Routledge, 1990, s. 174-226.

Reyes, Edmé Domínguez: "Soviet and Cuban Policy Towards Nicaragua: 1979-1987", **Revista CIDOB d' Afers Internacionals**, No: 18, 1990, s. 69-83.

Reyes, Edmé Domínguez: "Soviet Relations with Central America, the Caribbean, and Members of the Contadora Group", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 481, 1985, s. 147-158.

Reyes, Giovanni E.: "Four Main Theories of Development: Modernization, Dependency, World-System, and Globalization", **Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas**, C. 4, No: 2, 2001, s. 109-124.

Richard, Pablo: "Religion and Democracy: The Church of the Poor in Central America", **Alternatives**, C. XIII, No: 3, 1988, s. 357-378.

Richardson, William: "Soviet Policy toward Latin America - A Historical Outline", **World Affairs**, C. 149, No: 2, 1986, s. 61-66.

Ripley, Charles: "The Central American Court of Justice (1907-1918): Rethinking the World's First Court", **Diálogos Revista Electrónica de Historia**, C. 19, No: 1, 2018, s. 47-68.

Rivas, Ruben Zamora ve Handal, Shafik Jorge: "Proposal of the FMLN/FDR", **Latin American Perspectives**, C. 14, No: 55, 1987, s. 481-486.

Roberts, Adam: "Terrorism and International Order", **Terrorism and International Order**, ed. Lawrence Freedman vd., London, Routledge, 1986, s. 7-25.

Romero, León Enrique Ávila: "Social Movements", **The Routledge Handbook to the History and Society of the Americas**, ed. Olaf Kaltmeier vd., London, Routledge, 2019, s. 415-428.

Ropp, Steve C.: "National Security", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1983, s. 207-248.

Rosecrance, Richard N.; Solingen, Etel; Stein, Arthur A.: "Globalization and Its Effects: Introduction and Overview", **No More States? Globalization, National Self-determination, and Terrorism**, ed. Richard N. Rosecrance, Arthur A. Stein, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2006, s. 3-22.

Rostow, Walt W.: "Countering Guerrilla Attack", **Modern Guerrilla Warfare: Fighting Communist Guerrilla Movements, 1941-1961**, ed. Franklin Mark Osanka, Third Printing, New York, The Free Press of Glencoe, 1963, s. 464-474.

Rouquié, Alain ve Vale, Michel: "Honduras – El Salvador, the War of One Hundred Hours: A Case of Regional 'Disintegration'", **International Journal of Politics**, C. 3, No: 3, 1973, s. 17-51.

Rowland Christopher, (ed.): "Introduction: The Theology of Liberation", **The Cambridge Companion to Liberation Theology**, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 1-16.

Rudolph, James D.: "Government and Politics", **Guatemala: A Country Study**, ed. Richard F. Nyrop, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 127-176.

Ruhl, J. Mark: "Agrarian Structure and Political Stability in Honduras", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, C. 26, No: 1, 1984, s. 33-68.

Ruhl, J. Mark: "The Economy", **Honduras: A Country Study**, ed. James D. Rudolph, Second Edition, First Printing, Washington, D.C., The American University, 1984, s. 101-145.

Saavedra, Daniel Ortega; Mercado, Sergio Ramírez; Rivas, Rafael Córdova: "Nicaragua's Proposals for Peace in Central America", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 239-245.

Salisbury, Richard V.: "Pan-Americanism", **Encyclopedia of Latin American History and Culture**, C. 5, ed. Jay Kinsbruner, Erick D. Langer, Detroit, Gale, 2008, s. 48-49.

Salomón, Leticia: "The National Security Doctrine in Honduras: Analysis of the Fall of General Gustavo Alvarez Martínez", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, çev. Jonathan Fried, New York, Praeger, 1985, s. 197-207.

Sancaktar, Caner: "Devletler Arası Bütünleşme: Boyutlar ve Koşullar", **Turan-Sam**, C. 13, No: 49, 2021, s. 136-139.

Sánchez, Omar: "Guatemala's Party Universe: A Case Study in Underinstitutionalization", **Latin American Politics and Society**, C. 50, No: 1, 2008, s. 123-151.

Sanders, Ralph: "Congressional Reaction in the United States to the Panama Congress of 1826", **The Americas**, C. 11, No: 2, 1954, s. 141-154.

Sandino, Augusto César: "Political Manifesto", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 396-398.

Sarı, Cahide ve Demirer, Temel: "Arka Bahçeye Uzanan Serbest Piyasa Eli", **Latin Amerika Yerlileri**, ed. Sibel Özbudun, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2006, s. 97-142.

Savur, Manorama: "Sociology of Conflict Theory", **Social Scientist**, C. 3, No: 12, 1975, s. 29-42.

Schirmer, Jennifer: "The Guatemalan Military Project: An Interview with Gen. Héctor Gramajo", **Harvard International Review**, C. 13, No: 3, 1991, s. 10-13.

Schirmer, Jennifer: "The Guatemalan Politico-Military Project: Legacies for a Violent Peace?", **Latin American Perspectives**, C. 26, No: 105, 1999, s. 92-107.

Schirmer, Jennifer: 'Those Who Die for Life Cannot Be Called Dead:' Women and Human Rights Protest in Latin America", **Feminist Review**, No: 32, 1989, s. 3-29.

Schmitt, Karl M.: "Assassination in Latin America", C. 8, **Assassination and Political Violence**, ed. James F. Kirkham, Sheldon G. Levy, William J. Crotty, A Report to the National Commission on the Causes and Prevention of Violence, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1969, s. 537-543.

Schram, Stuart R.: "Mao Tse-tung (Mao Zedong)", **A Dictionary of Marxist Thought**, ed. Tom Bottomore vd., Second Edition, Oxford, Blackwell, 1991, s. 333-335.

Schulz, Donald E. ve Graham, Douglas H., (ed.): "Ten Theories in Search of Central American Reality", **Revolution and Counterrevolution in Central America and the Caribbean**, Boulder, Westview Press, 1984, s. 3-64.

Scognamillo, Giovanni: "Şiddet, Toplum, Birey ve Kan", **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 1996, s. 357-362.

Scott, James Brown: "The Central American Peace Conference of 1907", **The American Journal of International Law**, C. 2, No: 1, 1908, s. 121-143.

Scott, James C.: "Everyday Forms of Resistance", **The Copenhagen Journal of Asian Studies**, C. 4, 1989, s. 33-62.

Sen, Anindya ve Avcı, Ömer: "Why Social Movements Occur: Theories of Social Movements", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C. XI, No: I, 2016, s. 125-130.

Serafino, Nina: "Government and Politics", **Nicaragua: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1994, s. 141-190.

Shayne, Julia D.: "Gendered Revolutionary Bridges: Women in the Salvadoran Resistance Movement (1979-1992)", **Latin American Perspectives**, C. 26, No: 3, 1999, s. 85-102.

Shils, Edward: "Center and Periphery: An Idea and Its Career, 1935-1987", **Center: Ideas and Institutions**, ed. Liah Greenfeld, Michel Martin, Chicago, The University of Chicago Press, 1988, s. 250-282.

Silva, Eduardo: "Chile", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 437-482.

Sinclair Minor, (ed.): "Faith, Community and Resistance in the Guatemalan Highlands", **The New Politics of Survival: Grassroots Movements in Central America**, New York, Monthly Review Pres, 1995, s. 75-106.

Skocpol, Theda: "Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research", **Bringing the State Back In**, ed. Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 3-37.

Slade, William F.: "The Federation of Central America", **The Journal of Race Development**, C. 8, No: 2, 1917, s. 204-276.

Sluka Jeffrey A., (ed.): "Introduction: State Terror and Anthropology", **Death Squad: The Anthropology of State Terror**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2000, s. 1-45.

Smith, Wayne S.: "The Soviet Union and Cuba in Central America: Guardians Against Democracy?", **Political Parties and Democracy in Central America**, ed. Louis W. Goodman, William M. LeoGrande, Johanna Mendelson Forman, Boulder, Westview Press, 1992, s. 287-306.

Snow, David A. vd.: "Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation", **American Sociological Review**, C. 51, No: 4, 1986, s. 464-481.

Snow, David A. ve Benford, Robert D.: "Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization", **International Social Movement Research**, C. 1, 1988, s. 197-217.

Snow, David A. ve Benford, Robert D.: "Master Frames and Cycles of Protest", **Frontiers in Social Movement Theory**, ed. Aldon D. Morris, Carol McClurg Mueller, New Haven, Yale University Press, 1992, s. 133-155.

Snyder, Richard: "Paths Out of Sultanistic Regimes: Combining Structural and Voluntarist Perspectives", **Sultanistic Regimes**, ed. H. E. Chehabi, Juan J. Linz, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1998, s. 49-81.

Socialist Workers Party: "How the Workers and Farmers Government Came to Power", ed. Mary-Alice Waters, **New International**, No: 9, 1994, s. 77-116.

Somoza, Alexander: "Honduras", C. 1, **Elections in the Americas: A Data Handbook**, ed. Dieter Nohlen, New York, Oxford University Press, 2005, s. 399-421.

Sondrol, Paul C.: "Totalitarian and Authoritarian Dictators: A Comparison of Fidel Castro and Alfredo Stroessner", **Journal of Latin American Studies**, C. 23, No: 3, 1991, s. 599-620.

Sontag, Frederick: "Liberation Theology and Its View of Politieal Violence", **Journal of Church and State**, C. 31, No: 2, 1989, s. 269-286.

Spector-Mersel, Gabriela: "Narrative Research: Time for a Paradigm", **Narrative Inquiry**, C. 20, No: 1, 2010, s. 204-224.

Stanford, Victoria: "Between Rigoberta Menchú and La Violencia: Deconstructing David Stoll's History of Guatemala", **Latin American Perspectives**, C. 26, No: 6, 1999, s. 38-46.

Stern, Steve J.: "The Tricks of Time: Colonial Legacies and Historical Sensibilities in Latin America", **The Princeton University Library Chronicle**, C. 57, No: 3, 1996, s. 371-392.

Stokes, Susan C.: "Political Clientelism", **The Oxford Handbook of Comparative Politics**, ed. Carles Boix, Susan C. Stokes, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 604-627.

Street, Annie: "Political Parties and Opposition Groups Vying for Power in Honduras", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 217-222.

Suárez, Luis: "U.S. Aggression Against Latin America", **One Hundred Red Hot Years: Big Moments of the 20th Century**, ed. Deborah Shnookal, Radical History, Melbourne, Ocean Press, 2003, s. 7-14.

Suchlicki, Jaime: "Historical Setting", **Cuba: A Country Study**, ed. Rex A. Hudson, Fourth Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 2002, s. 1-88.

Sullivan, Colleen: "Morazanist Patriotic Front", **The Sage Encyclopedia of Terrorism**, ed. Gus Martin, Second Edition, California, SAGE Publications, 2011, s. 393-394.

Sullivan, Mark P.: "Government and Politics", **Honduras: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, First Printing, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1995, s. 145-208.

Şahin, Yakup: "Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar: Teorik Bir Giriş", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, C. 1, No: 1, 2013, s. 32-55.

Tahsin, Emine: "Dünya Ekonomisi İçinde Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2 (Orta Amerika ve Karayipler)**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 337-363.

Tartter, Jean R.: "National Security", **Nicaragua: A Country Study**, ed. Tim L. Merrill, Third Edition, Washington, D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1994, s. 191-226.

Tecim, Erhan: "Toplumsal Hareketler ve Yenilik Bağlamı: Eleştirel Bir Teorik Konumlandırma", **Sosyal Hareketler Çağı**, ed. Ferhat Tekin, Erhan Tecim, İstanbul, Açılım Kitap, 2016, s. 13-36.

Thaler, Kai M.: "Nicaragua: A Return to Caudillismo", **Journal of Democracy**, C. 28, No: 2, 2017, s. 157-169.

The Center for Defense Information: "The Nuts and Bolts of the U.S. Military Presence in Honduras", **Honduras: Portrait of a Captive Nation**, ed. Nancy Peckenham, Annie Street, New York, Praeger, 1985, s. 298-303.

Thomas, Hugh: "The Origins of the Cuban Revolution", **Fidel Castro's Personal Revolution in Cuba: 1959-1973**, ed. James Nelson Goodsell, New York, Alfred A. Knopf, 1975, s. 17-29.

Tilly, Charles: "The Politics of Collective Violence", **Collective Violence, Contentious Politics, and Social Change: A Charles Tilly Reader**, ed. Ernesto Castañeda, Cathy Lisa Schneider, New York, Routledge, 2017, s. 275-292.

Tilly, Charles, (ed.): "Reflections on the History of European State-Making", **The Formation of National States in Westren Europe**, Princeton, Princeton University Press, 1975, s. 3-83.

Tirado, Víctor: "Improvement in the Situation of Workers is the Task of the Workers Themselves", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 95-100.

Titus, Charles H.: "A Nomenclature in Political Science", **American Political Science Review**, C. 25, No: 1, 1931, s. 45-60.

Tomuschat, Christian: "Foreword", **Memory of Silence: The Guatemalan Truth Commision Report**, ed. Daniel Rothenberg, New York, Palgrave Macmillan, 2012, s. xv-xviii.

Topal, Aylin, (ed.): "Türkiye'den Latin Amerika'ya Bakmak: Tarihsel Arka Plan", **Latin Amerika'yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s. 21-46.

Topbaş, Hasan: "David Easton'un Siyasal Sistem Kuramı Bağlamında Siyasal Katılma: Erzurum Seçmeni Üzerine Bir Araştırma", **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, No: 30, 2010, s. 81-112.

Torres-Rivas, Edelberto: "Guatemala-Crisis and Political Violence", **NACLA Report on the Americas**, C. 14, No: 1, 1980, s. 16-27.

Torres-Rivas, Edelberto: "Guatemala: Crisis and Political Violence", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 37-47.

Torres-Rivas, Edelberto: "Insurrection and Civil War in El Salvador", **Keeping the Peace: Multidimensional UN Operations in Cambodia and El Salvador**, ed. Michael W. Doyle, Ian Johnstone, Robert C. Orr, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 209-226.

Torres-Rivas, Edelberto: "Presentation By the Prosecutor", **Guatemala Tyranny on Trial: Testimony of the Permanent People's Tribunal**, ed. Susanne Jonas, Ed McCaughan, Elizabeth Sutherland Martínez, San Francisco, Synthesis Publications, 1984, s. 7-23.

Torres-Rivas, Edelberto: "Problems of Democracy and Counterrevolution in Guatemala", **Political Change in Central America: Internal and External Dimensions**, ed. Wolf Grabendorff, Heinrich-W Krumwiede, Jörg Todt, Boulder, Westview Press, 1984, s. 114-126.

Torres-Rivas, Edelberto: "Seven Keys to Understanding the Central American Crisis", **Contemporary Marxism**, No: 3, 1981, s. 49-61.

Touraine, Alain: "An Introduction to the Study of Social Movements", **Social Research**, C. 52, No: 4, 1985, s. 749-787.

Touraine, Alain: "Beyond Social Movements?", **Theory, Culture & Society**, C. 9, No: 1, 1992, s. 125-145.

Touraine, Alain: "Sociology without Society", **Current Sociology**, C. 46, No: 2, 1998, s. 119-143.

Utar, Sibel: "Umudun ve İsyanın Coğrafyasında Tarihi Sokakta Yapanlar: Latin Amerika'da Toplumsal Hareketler", **Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür**, ed. Esra Akgemci, Kâzım Ateş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 173-186.

Uysal, Ahmet: "Toplumsal Hareketler İçin Kaynak Yaratma ve Kullanma Stratejileri", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10, No: 2, 2009, s. 217-238.

Ünsal, Artun: "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, No: 6-7, 1996, s. 29-36.

Ürer, Levent: "Woodrow Wilson'un 'İdeal' Dünya Tasarımının, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Felsefesine Etkileri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 28, 2003, s. 1-22.

Üstünyer, Akın: "Kurtuluş Teolojisi Hareketi Üzerine Bir İnceleme: Latin Amerika Örneği", **Oksident**, C. 3, No: 1, 2021, s. 31-55.

Vacs, Aldo C.: "Argentina", **Politics of Latin America: The Power Game**, ed. Harry E. Vanden, Gary Prevost, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 399-436.

Valenta, Jiri ve Valenta, Virginia: "Soviet Strategies and Policies in the Caribbean Basin", **The Communist Challenge in the Caribbean and Central America**, ed. Howard J. Wiarda, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1987, s. 79-143.

Villalobos, Joaquín: "Popular Insurrection: Desire or Reality?", **Latin American Perspectives**, C. 16, No: 3, 1989, s. 5-37.

Volk, Steven: "Honduras: On the Border of War", **Revolution in Central America**, ed. Stanford Central America Action Network, Boulder, Westview Press, 1983, s. 66-76.

Vullierme, Jean-Louis: "Siyasal Sistem", **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, ed. Philippe Raynaud, Stéphane Rials, çev. Necmettin Kâmil Sevil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 786-791.

Wachtel, Nathan: "The Indian and the Spanish Conquest", C. 1, **The Cambridge History of Latin America: Colonial Latin America**, ed. Leslie Bethell, çev. Julian Jackson, Olivia Harris, The Cambridge History of Latin America, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, s. 207-248.

Waddell, D. A. G.: "International Politics and Latin American Independence", C. 3, **The Cambridge History of Latin America: From Independence to c.1870**, ed. Leslie Bethell, Cambridge, Cambridge University Press, 1985, s. 197-228.

Walker, Thomas W., (ed.): "Introduction: Historical Setting and Important Issues", **Nicaragua Without Illusions: Regime Transition and Structural Adjustment in the 1990s**, Wilmington, Scholarly Resources, 1997, s. 1-19.

Walt, Stephen M.: "International Relations: One World, Many Theories", **Foreign Policy**, No: 110, 1998, s. 29-46.

Walter, Barbara F.: "Civil Wars", **The Encyclopedia of Political Revolutions**, ed. Jack A. Goldstone, New York, Routledge, 2014, s. 101-103.

Weatherhead, Richard W.: "Traditions of Conflict in Latin America", **Politics of Change in Latin America**, ed. Joseph Maier, Richard W. Weatherhead, Third Printing, New York, Frederick A. Praeger, 1965, s. 13-44.

Weeks, John: "An Interpretation of the Central American Crisis", **Latin American Research Review**, C. 21, No: 3, 1986, s. 31-53.

Wendt, Alexander E.: "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, C. 46, No: 2, 1992, s. 391-425.

Wendt, Alexander E.: "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", **International Organization**, C. 41, No: 3, 1987, s. 335-370.

Wexler, Joan G.: "Husbands and Wives: The Uneasy Case for Antinepotism Rules", **Boston University Law Review**, C. 62, No: 1, 1982, s. 75-142.

Wheelock, Jaime: "The Great Challenge", **Nicaragua: The Sandinista People's Revolution Speeches by Sandinista Leaders**, ed. Bruce Marcus, New York, Pathfinder Press, 1985, s. 125-172.

Wheless, Joseph: "The Monroe Doctrine and Latin America", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 54, No: 1, 1914, s. 66-83.

Whitaker, Arthur P.: "Nationalism and Social Change in Latin America", **Politics of Change in Latin America**, ed. Joseph Maier, Richard W. Weatherhead, Third Printing, New York, Frederick A. Praeger, 1965, s. 85-100.

White, Richard D.: "Consanguinity by Degrees: Inconsistent Efforts to Restrict Nepotism in State Government", **State and Local Government Review**, C. 32, No: 2, 2000, s. 108-120.

Wiarda, Howard J.: "At the Root of the Problem: Conceptual Failures in U.S.-Central American Relations", **Central America: Anatomy of Conflict**, ed. Robert S. Leiken, New York, Pergamon Press, 1984, s. 259-278.

Wiatr, Jerzy J.: "Dictatorship", **International Encyclopedia of Political Science**, C. 3, ed. Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino, Los Angeles, SAGE Publications, 2011, s. 653-659.

Wickham-Crowley, Timothy P.: "Structural Theories of Revolution", **Theorizing Revolutions**, ed. John Foran, London, Routledge, 1997, s. 36-70.

Wickham-Crowley, Timothy P.: "The Rise (and Sometimes Fall) of Guerrilla Governments in Latin America", **Sociological Forum**, C. 2, No: 3, 1987, s. 473-499.

Wilkinson, Paul: "Trends in International Terrorism and the American Response", **Terrorism and International Order**, ed. Lawrence Freedman vd., London, Routledge, 1986, s. 37-55.

Wolf, Eric R.: "Types of Latin American Peasantry: A Preliminary Discussion", **American Anthropologist**, C. 57, No: 3, 1955, s. 452-471.

Wolf, Eric R. ve Hansen, Edward C.: "Caudillo Politics: A Structural Analysis", **Comparative Studies in Society and History**, C. 9, No: 2, 1967, s. 168-179.

Wolf, John B.: "Terrorist Manipulation of the Democratic Process", **The Police Journal: Theory, Practice and Principles**, C. 48, No: 2, 1975, s. 102-112.

Wolf, Martin: "Will the Nation-State Survive Globalization?", **Foreign Affairs**, C. 80, No: 1, 2001, s. 178-190.

Woodward, Calvin A.: "Center and Periphery: Essays in Macrosociology. By Edward Shils. Chicago and London: University of Chicago Press, 1975.", **Philosophy of the Social Sciences**, C. 10, No: 3, 1980, s. 333-335.

Woodward, Ralph Lee: "The Rise and Decline of Liberalism in Central America: Historical Perspectives on the Contemporary Crisis", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, C. 26, No: 3, 1984, s. 291-312.

Yadav, Smita: "Sovereignty In The International System", **World Affairs: The Journal of International Issues**, C. 6, No: 4, 2002, s. 90-107.

Yağcı, Nihal Kalkan: "Nikaragua'da Somoza Dönemi ve Kadın Gerilla Hareketleri", **Latin Amerika'da Devrim ve Kadın**, ed. Onur Yamaner, Ankara, Gece Kitaplığı, 2017, s. 127-154.

Yarar, Ayşe: "Türkiye'de Latin Amerika Çalışmaları: Mevcut Durum ve Beklentiler", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 1**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, s. 520-552.

Yaşar, Ruhat: "Çatışma Teorisi Bağlamında Depresyonun Sınıfsal Karakteri", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 5, 2003.

Yeğen, Oya: "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Latin Amerika'da Anayasalar ve Anayasa Yapım Süreçleri", **Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür**, ed. Esra Akgemci, Kâzım Ateş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 117-135.

Yetiş, Mehmet: "Hegemonya", **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, ed. Gökhan Atılgan, E. Attila Aytekin, 4. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2014, s. 87-98.

Yıldırım, Yavuz: "1968'den 2000'lere Yeni Toplumsal Hareketlerden Yeniden Toplumsal Hareketlere", ed. Doğancan Özsel, Armağan Öztürk, **Doğu Batı**, Devrimler II, No: 79, 2016, s. 227-239.

Yılmaz, Sait: "ABD'nin Arka Bahçesi Latin Amerika: Askeri Müdahaleler ile Dayatılan Sömürü Düzeni", **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 1**, ed. İsmail Ermağan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, s. 432-455.

Zamosc, León: "Class Conflict in an Export Economy: The Social Roots of the Salvadoran Insurrection of 1932", **Sociology of "Developing Societies" Central America**, ed. Jan L. Flora, Edelberto Torres-Rivas, London, Macmillan Education, 1989, s. 56-75.

Zimmermann, Ekkart: "Globalization and Terrorism", **European Journal of Political Economy**, C. 27, 2011, s. 152-161.

3. TEZ, RAPOR, İSTATİSTİK VE RESMÎ BELGELER

Akdal, Hüseyin Ahsen: "Kurtuluş Teolojisi Hareketinin Düşünsel ve Toplumsal Kaynakları", İstanbul, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Amnesty International: "Deaths in Custody", **Newsletter**, C. XXI, No: 3, 1991.

Amnesty International: "'Disappearances' in Honduras: A Wall of Silence and Indifference", 1992.

Amnesty International: "Extrajudicial Executions in El Salvador: Report of an Amnesty International Mission to Examine Post-Mortem and Investigative Procedures in Political Killings, 1-6 July 1983", London, 1984, (Çevrimiçi) https://www.amnesty.org/en/documents/amr29/014/1984/en/, 22.03.2021.

Amnesty International: "Guatemala: A Government Program of Political Murder", London, 1981, (Çevrimiçi) https://www.amnesty.org/en/documents/amr34/002/1981/en/, 09.12.2020.

Amnesty International: "Guatemala: The Human Rights Record", London, 1987.

Amnesty International: "Honduras: Continued Struggle Against Impunity, AMR 37/01/96", 1996.

Amnesty International: "Report 1980", London, 1980, (Çevrimiçi) https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/0003/1980/en/, 19.03.2021.

Atamer, Cemre Çağla: "Latin Amerika'da Entegrasyon Çabaları: Avrupa Birliği ile Karşılaştırmalı Bir Analiz", Aydın, **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Bodenheimer, Susanne: "Dependency and Imperialism: The Roots of Latin American Underdevelopment", **NACLA Report on the Americas**, C. 4, No: 3, 1970, s. 18-27.

Brett, Roddy ve Delgado, Antonio: "The Role of Constitution-Building Processes in Democratization, Case Study Guatemala", International **IDEA**, 2005, (Çevrimiçi) https://constitutionnet.org/sites/default/files/cbp_guatemala.pdf, 28.10.2019.

Bureau of Intelligence and Research: "Guatemala: Death Squads Resume Activity", 21.11.1983, (Çevrimiçi) https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB15/docs/doc03.pdf, 18.05.2019.

Central Intelligence Agency Inspector General; Hitz, Frederick P.: "Selected Issues Relating to CIA Activities in Honduras in the 1980s, 96-0125-Ig", 27.08.1997, (Çevrimiçi) https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000159944.pdf, 22.09.2022.

Charters, David ve Tugwell, Maurice: "Insurgency and Counterinsurgency in Central America", Canada, **Operational Research and Analysis Establishment**, 1983.

Charvériat, Céline: "Natural Disasters in Latin America and the Caribbean: An Overview of Risk, Working Paper 434", **Inter-American Development Bank**, 2000.

Comisión Económica para América Latina: "Notas Sobre La Evolucion Del Desarrolo Social Del Istmo Centroamericano Hasta 1980", **CEPAL**, 1982.

Commission for Historical Clarification: "Guatemala — Memory of Silence: Report of the Commission for Historical Clarification: Conclusions and Recommendations (February 1999)", **Die Friedens-Warte**, C. 74, No: 4, 1999, s. 511-547.

Commission on United States - Latin American Relations: "The Americas in a Changing World", Washington, D.C., 1974.

Corte De Constitucionalidad: "Digesto Constitucional", 2001, (Çevrimiçi) http://biblioteca.oj.gob.gt/digitales/42728.pdf, 18.09.2019.

Department of International Economic And Social Affairs Statistical Office: "1982 Yearbook of International Trade Statistics", New York, **United Nations**, 1984.

Economic Commission for Latin America and the Caribbean: "About", **ECLAC**, t.y., (Çevrimiçi) https://www.cepal.org/en/about, 20.02.2022.

Elam, Robert Varney: "Appeal to Arms, The Army and Politics in El Salvador, 1931-1964", New Mexico, **University of New Mexico**, Ph.D. Thesis, 1968.

Fominaya, Cristina Flesher: "Youth Participation in Contemporary European Social Movements", **Council of Europe**, 2012, (Çevrimiçi) https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/youth-and-social-movements, 02.09.2019.

Foreign Assessment Center: "Nicaragua's Sandinista National Liberation Front: A Research Paper, CIA-RDP80T00942A001200040001-7", **CIA**, 1979.

Freedom House: "List Of Electoral Democracies FIW 2020", 2020, (Çevrimiçi) https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/2020_List_of_Electoral_ Democracies_FIW_2020.xlsx, 15.03.2021.

FSLN: **Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin FSLN Programı**, çev. Mahir Kurtuluş, Ankara, A Yayınları, 1979.

Gonzalez, Edward vd.: "U.S. Policy for Central America: A Briefing", Santa Monica, **Rand**, 1984.

Grupo de Estudio en Tenencia de la Tierra y Desarrollo Rural: "Tenencia De La Tierra Y Desarrollo Rural En Centroamerica, GTT/4/REV.1", **CEPAL**, 1971, (Çevrimiçi) https://repositorio.cepal.org/handle/11362/25080, 12.06.2022.

Guatemala News and Information Bureau: "Guatemala: Peasant Massacre", **NACLA**, 25.09.2007, (Çevrimiçi) https://nacla.org/article/guatemala-peasant-massacre, 22.05.2020.

Guatemalan National Revolutionary Unity URNG: **Guatemala, the People Unite!**, Second Printing, San Francisco, Solidarity Publications, 1983.

Holland, Stuart ve Anderson, Donald: "Kissinger's Kingdom? A Counter-Report on Central America", Nottingham, Spokesman, 1984.

Hough, Richard; Kelley, John; Miller, Steve: "Land and Labor in Guatemala: An Assessment", **USAID**, 1982, (Çevrimiçi) https://my.vanderbilt.edu/seligson/files/2013/12/Land-and-Labor-in-Guatemala-An-Assessment.pdf, 08.13.2021.

Hughes, Thomas L.: "Intelligence Note - 843 Guatemala: A Counter-Insurgency Running Wild?", U.S. Department of State, 23.10.1967, (Çevrimiçi) https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB11/docs/doc04.pdf, 22.05.2021.

Human Rights Watch: **Honduras, The Facts Speak for Themselves: The Preliminary Report of the National Commissioner for the Protection of Human Rights in Honduras**, çev. Human Rights Watch/Americas, New York, Center for Justice and International Law, 1994.

Human Rights Watch: "Nicaragua Events of 2019", 2020, (Çevrimiçi) https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/nicaragua, 05.01.2021.

Human Rights Watch: "Nicaragua Events of 2021", 2022, (Çevrimiçi) https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/nicaragua, 02.02.2023.

Inter-American Commission on Human Rights: "Report on the Situation of Human Rights in Nicaragua, OEA/Ser.L/V/II.45 doc. 18 rev. 1", **Organization of American States**, 1978, (Çevrimiçi) http://www.cidh.org/countryrep/nicaragua78eng/conclusions.htm, 11.11.2019.

Inter-American Court of Human Rights: "Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras", 29.07.1988, (Çevrimiçi) https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_04_ing.pdf, 22.05.2021.

International Labour Organization: "ILO Launches New Online Database on Trade Agreements That Include Labour Provisions", 26.01.2022, (Çevrimiçi) https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_835844/lang--en/index.htm, 23.05.2022.

Jain, Shail: **Size Distribution of Income: A Compilation of Data**, Washington, D.C., The World Bank, 1975.

Janvry, Alain De; Sadoulet, Elisabeth; Wilcox, Linda: "Rural Labor in Latin America", University of California, **California Agricultural Experiment Station Giannini Foundation of Agricultural Economics**, 1986.

King, Jr., Martin Luther: "Letter from Birmingham Jail", 1963, (Çevrimiçi) https://www.csuchico.edu/iege/_assets/documents/susi-letter-from-birmingham-jail.pdf, 04.03.2020.

Kissinger, Henry A., (ed.): "The Report of the President's National Bipartisan Commission on Central America", Macmillan Publishing Company, 1984.

Lacina, Bethany: "The PRIO Battle Deaths Dataset, 1946-2008, Version 3.0 Documentation of Coding Decisions", International Peace Research Institute, PRIO, 2009, (Çevrimiçi) https://www.prio.org/download/datasetfile/10/PRIO%20Battle%20Deaths%20Dataset%203.0%20Documentation.pdf, 18.05.2022.

LADB Staff: "Ex-Honduran Officer Confesses to Human Rights Violations, Remains in Hiding", **NotiSur**, 1996.

Lanza, Leo Valladares ve Peacock, Susan C.: "In Search of Hidden Truths: An Interim Report on Declassification by the National Commissioner for Human Rights in Honduras", Honduras, t.y., (Çevrimiçi) https://nsarchive2.gwu.edu/latin_america/honduras/hidden_truths/hidden.htm, 11.03.2022.

Lastarria-Cornhiel, Susana: "Guatemala Country Brief: Property Rights and Land Markets", University of Wisconsin–Madison, **Land Tenure Center**, 2003.

Latin America Bureau: "Violence and Fraud in El Salvador: A Report on Current Political Events in El Salvador", London, 1977.

Le Blanc, Jörg Heinrich Christopher: "Political Violence in Latin America: A Cross-Case Comparison of the Urban Insurgency Campaigns of Montoneros, M-19, and FSLN in a Historical Perspective", Utrecht, **Universiteit Utrecht**, PhD Thesis, 2012.

Library of Congress: "Great Depression and World War II, 1929 to 1945", t.y., (Çevrimiçi) https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/great-depression-and-world-war-ii-1929-1945/overview/, 20.01.2022.

Londoño, Juan Luis: **Pobreza, Desigualdad y Formación del Capital Humano en América Latina, 1950-2025**, Washington, D.C., EI Banco Mundial, 1996.

Lummack, Robert: "Growing Bloodshed Rocks Guatemala", **NACLA**, 15.12.2008, (Çevrimiçi) https://nacla.org/news/growing-bloodshed-rocks-guatemala, 23.01.2022.

Maddison, Angus: **The World Economy**, Paris, OECD Publishing, 2006.

Ministerio Público De Honduras: "Constitución De 1839", t.y., (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20100828220725/http://www.mp.hn/Biblioteca/constituciones/1839.htm, 11.06.2022.

Ministerio Público De Honduras: "Constitución De 1865", t.y., (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20100829004814/http://www.mp.hn/Biblioteca/constituciones/1865.htm, 11.06.2022.

Morgan, Thomas E.; Czarnecki, Marian A.; Fraser, Donald M., (ed.): "Human Rights in Nicaragua, Guatemala, and El Salvador: Implications for U.S. Policy, Hearings Before the Subcommittee on International Organizations of the Committee on International Relations House of Representatives Ninety-Fourth Congress Second Session", Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1976.

NACLA: "New Resources", **NACLA Report on the Americas**, C. 17, No: 2, 1983, s. 2-36.

NACLA: "Rethinking Peace", **NACLA Report on the Americas**, C. 23, No: 3, 1989, s. 24-38.

Nelson, Richard T.: "Honduras Country Brief: Property Rights and Land Markets", University of Wisconsin–Madison, **Land Tenure Center**, 2003.

OAS: "IACHR Updates Death Toll Records of Human Rights Crisis That Started in April 2018 in Nicaragua", 15.11.2021, (Çevrimiçi) https://www.oas.org/en/iachr/jsForm/?File=/en/iachr/media_center/preleases/2021/302.asp, 16.01.2022.

OECD: "El Salvador", 2016, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-El-Salvador.pdf, 09.10.2021.

OECD: "Guatemala", 2016, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Guatemala.pdf, 09.10.2021.

OECD: "Honduras", 2016, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Honduras.pdf, 09.10.2021.

OECD: "Secretariat for the Economic Integration of Central America (SIECA)", 2018, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/SIECA%20profile.pdf, 09.10.2021.

Office for National Statistics: "The Gini Coefficient", 26.04.2022, (Çevrimiçi) https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/methodologies/theginicoefficient, 30.05.2022.

Office of Planning and Budgeting: "U.S. Overseas Loans and Grants and Assistance from International Organizations: Obligations and Loan Authorizations July 1, 1945 - September 30, 1990", 1990.

Organization of American States: "Our History", **OAS**, t.y., (Çevrimiçi) https://www.oas.org/en/about/our_history.asp, 20.09.2021.

Ökten, Nilay: "Dependency Theory Re-Visited: The Case of Latin America", İstanbul, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Özçelik, Funda: "The Analysis of the Relationship Between the Content of Peace Accords and Post-Accord Stability: Comparative Case Study of Guatemala and El Salvador", **İstanbul, Sabancı University**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Pan American Union, Division of Law and Treaties: "Constitution of the Republic of El Salvador, 1950", 1953.

Peace Corps: "Reaching Around the Globe One Community at a Time, Congressional Budget Justification, Fiscal Year 2008", Washington, D.C., 2008.

Population Division Department of Economic and Social Affairs: "The World at Six Billion", United Nations Secretariat, 12.10.1999.

Prebisch, Raúl: "The Economic Development of Latin America: And Its Principal Problems", **United Nations Publication**, New York, Economic Commision for Latin America, 27.04.1950.

Yazar yok: **Radio Farabundo Marti of the FMLN: The Challenge of a People's Radio in the Midst of War**, Chalatenango, 1988.

Rama, Germán W. ve Tedesco, J. C.: "Education and Development in Latin America (1950-1975)", Buenos Aires, **UNESCO, ECLAC**, 1980.

Recinos, Rokale Cardona: "Republic of Nicaragua", **UCLG,** t.y., (Çevrimiçi) https://www.gold.uclg.org/sites/default/files/Nicaragua.pdf, 23.02.2023.

Rothenberg, Daniel, (ed.): **Memory of Silence: The Guatemalan Truth Commission Report**, New York, Palgrave Macmillan, 2012.

Ruggiero, Raymond N.: "The Origins of a Democratic National Constitution: The 1945 Guatemalan Constitution and Human Rights", Florida, **The Florida State University**, Doctorate Thesis, 2013.

SICA INT: "Carta de la Organización de Estados Centroamericanos (ODECA) - Segunda Carta", 1962, (Çevrimiçi) https://www.sica.int/documentos/carta-de-la-organizacion-de-estados-centroamericanos-odeca-segunda-carta_1_992.html, 20.10.2021.

Stanfield, J. David: "Insecurity of Land Tenure in Nicaragua", University of Wisconsin–Madison, **Land Tenure Center**, 1995.

START: "Global Terrorism Database 1970 - 2020", Https://www.start.umd.edu/gtd, **National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism**, 2022, (Çevrimiçi) https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=country&casualties_type=b&casualties_max=&dtp2=all&country=61,83,88,145&region=2, 15.11.2022.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı: **Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2020/21**, Ankara, t.y.

The Commission on the Truth for El Salvador: "Report of the Commission on the Truth for El Salvador: From Madness to Hope, the 12-Year War in El Salvador", 1993.

Yazar yok: "The Hague Declaration: An Alternative Policy for Central America and the Caribbean", **Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies**, C. 9, No: 18, 1984, s. 153-166.

The International Institute for Strategic Studies: **The Military Balance 1978-1979**, London, IISS, 1978.

The International Institute for Strategic Studies: **The Military Balance 1985-1986**, London, IISS, 1985.

The World Bank: "Data for Guatemala, Nicaragua, El Salvador, Honduras, Belize, Panama, Costa Rica", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/?locations=GT-NI-SV-HN-BZ-PA-CR, 19.04.2021.

The World Bank: "GDP (constant 2015 US$) - El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", **World Development Indicators**, (Çevrimiçi) https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.KD&country=SLV,GTM,HND,NIC, 09.04.2022.

The World Bank: "GDP Growth (annual %) - United States", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?contextual=default&end=1990&locations=US&start=1961&view=chart, 10.06.2022.

The World Bank: "GDP Per Capita (constant 2015 US$) - World, United States, European Union, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=1W-US-EU-SV-GT-HN-NI, 14.06.2023.

The World Bank: "Indigenous Latin America in the Twenty-First Century", 2016, (Çevrimiçi) https://www.worldbank.org/en/region/lac/brief/indigenous-latin-america-in-the-twenty-first-century-brief-report-page#:~:text=The%20latest%20available%20census%20data,regional%20total%2C%20or%2034%20million., 05.05.2022.

The World Bank: "Population Density (people per sq. km of land area) - El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST?locations=SV-GT-HN-NI, 20.10.2020.

The World Bank: "Population Growth (annual %) - World, Latin America & Caribbean, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?end=1990&locations=GT-1W-ZJ-SV-NI-HN&start=1961&view=chart, 16.07.2023.

The World Bank: "Population, total - El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", **World Development Indicators**, (Çevrimiçi) https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.TOTL&country=SLV,GTM,HND,NIC, 12.06.2022.

The World Bank: "Population, total - Latin America & Caribbean", (05.05.2022), (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZJ, 05.05.2022.

The World Bank: "Surface Area (sq. km) - El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua", (20.10.2020), (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/AG.SRF.TOTL.K2?locations=SV-GT-HN-NI, 20.10.2020.

The World Bank: **World Tables: From the Data Files of the World Bank**, Second Edition, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1980.

Tokman, Victor E., (ed.): **Mercado de Trabajo en Cifras, 1950-1980**, Ginebra, Organización Internacional del Trabajo, 1982.

Tribunal Supremo Electoral, Guatemala: "Memoria de Elecciones Generales y al Parlamento Centroamericano 2015", 2016, (Çevrimiçi) https://www.tse.org.gt/images/memoriaselec/me2015.pdf, 20.11.2021.

Tribunal Supremo Electoral República De El Salvador Centroamérica: "Memoria Especial Elecciones 2009", 2009, (Çevrimiçi) https://www.tse.gob.sv/documentos/memoria-de-elecciones/memoria-elecciones-2009.pdf, 20.11.2021.

Tribunal Supremo Electoral República De El Salvador Centroamérica: "Memoria Especial Elecciones 2014", 2014, (Çevrimiçi) https://www.tse.gob.sv/documentos/memoria-de-elecciones/memoria-elecciones-2014.pdf, 20.11.2021.

Tribunal Supremo Electoral República De El Salvador Centroamérica: "Memoria Especial Elecciones 2019", 2019, (Çevrimiçi) https://www.tse.gob.sv/documentos/memoria-de-elecciones/memoria-eleccion-2019.pdf, 20.11.2021.

UNESCO: "Statistical Yearbook 1980", 1980.

United Nations: "Distribution of Population by Urban and Rural Areas", **ECLAC, CEPALSTAT Statistical Databases and Publications**, (Çevrimiçi) https://statistics.cepal.org/portal/databank/index.html?lang=en&indicator_id=33&area_id=396&members=230%2C235%2C239%2C240%2C212%2C146%2C29119%2C29128%2C29138%2C29150%2C29160%2C330%2C331, 13.06.2022.

United Nations: "Ending Poverty", (Çevrimiçi) https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty, 20.05.2021.

United Nations: "Report of the World Summit for Social Development, Copenhagen, 6-12 March 1995", New York, 1996, (Çevrimiçi) https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/116/51/IMG/N9511651.pdf, 06.05.2021.

United Nations General Assembly: "6th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement", 1979, (Çevrimiçi) http://cns.miis.edu/nam/documents/Official_Document/6th_Summit_FD_Havana_Declaration_1979_Whole.pdf, 15.08.2020.

United Nations General Assembly: "Procedure for the Establishment of a Firm and Lasting Peace in Central America (Esquipulas II)", 1987, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/centralamerica-esquipulasII87, 14.07.2021.

United States Congress: "Congressional Record: Proceedings and Debates of the 107th Congress, First Session", **United States Government Publishing Office**, C. 147, No: 120, 2001, s. 9411-9464.

United States Department of State: "Central America Democracy, Peace and Development Initiative", 1984, (Çevrimiçi) http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents/Central%20America%20Democracy%2C%20Peace%20and%20Development%20Initiative%20%28no%20date%20posted%29.pdf, 22.11.2022.

United States Department of State: "Guatemala's Disappeared 1977-86", 28.03.1986, (Çevrimiçi) https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB15/docs/doc08.pdf, 29.10.2022.

U.S. Congress: "S.2347 - Central America Democracy, Peace, and Development Initiative Act of 1984", 1984, (Çevrimiçi) https://www.congress.gov/bill/98th-congress/senate-bill/2347, 10.03.2022.

Vargas, Alberto: "El Salvador Country Brief: Property Rights and Land Markets", University of Wisconsin–Madison, **Land Tenure Center**, 2003.

4. İNTERNET KAYNAKLARI VE GAZETE HABERLERİ

Al Jazeera: "Nicaragua Unrest: What You Should Know", 17.07.2018, (Çevrimiçi) https://www.aljazeera.com/news/2018/7/17/nicaragua-unrest-what-you-should-know, 03.06.2021.

Allen, Terry J.: "In From The Cold War: Bush's Pick for U.N. Ambassador Has Some Spooky Stuff On His Resumé", **In These Times**, 02.04.2001, (Çevrimiçi) https://inthesetimes.com/issue/25/09/allen2509.html, 04.05.2020.

Argüello, P. Alvaro, (ed.): **Comandante Padre: Gaspar Garcia Laviana**, C. 8, Instituto Historico Centroamericano, t.y., (Çevrimiçi) https://forogasparglaviana.es/SOBRE%20GASPAR/GASPAR%20INSTITUTO-HISTORICO%20C.pdf, 20.10.2021.

Babington, Charles: "Clinton: Support for Guatemala Was Wrong", **The Washington Post**, 11.03.1999, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/daily/march99/clinton11.htm, 18.03.2020.

BBC: "El Salvador Head Apologises for 1981 El Mozote Massacre", 17.01.2012, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/news/world-latin-america-16589757, 22.08.2020.

BBC: "Guatemala Ex-Leader Rios Montt to Face Genocide Charge", 27.01.2012, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/news/world-latin-america-16750880, 10.09.2019.

BBC: "Nicaraguan Authorities Call for Peace After Deadly Protests", 22.04.2018, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/news/world-latin-america-43846643, 15.03.2022.

Bonner, Raymond: "2 Americans Slain at Salvador Hotel: Aided Land Agency", **The New York Times**, 05.01.1981, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1981/01/05/world/2-americans-slain-at-salvador-hotel-aided-land-agency.html, 22.09.2019.

Boudreaux, Richard: "Honduras in Turmoil: The Puzzling Life, Death of Gen. Alvarez", **Los Angeles Times**, 25.02.1989, (Çevrimiçi) https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-02-25-mn-207-story.html, 18.09.2021.

Bow, Juan Carlos: "Past and Present Student Protest in Nicaragua", **Confidencial Digital**, 07.10.2018, (Çevrimiçi) https://confidencial.digital/english/past-and-present-student-protest-in-nicaragua/, 15.06.2021.

Bushnell, David; Lockhart, James; Kittleson, Roger A.: "History of Latin America", **Encyclopedia Britannica**, 2021, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/place/Latin-America, 06.05.2021.

Camacho, Isabel: "Spanish Caste System", 2020, (Çevrimiçi) https://www.nuestraverdad.com/post/spanish-caste-system, 10.10.2021.

Carasik, Lauren ve Russell, Grahame: "Justice Delayed 30 Years in Guatemala", **Al Jazeera**, 04.01.2012, (Çevrimiçi) https://www.aljazeera.com/opinions/2012/1/4/justice-delayed-30-years-in-guatemala/, 22.03.2020.

Cohn, Gary ve Thompson, Ginger: "A Carefully Crafted Deception", **The Baltimore Sun**, 18.06.1995, (Çevrimiçi) https://www.baltimoresun.com/news/bal-honduras4-story.html, 20.05.2022.

Cohn, Gary ve Thompson, Ginger: "A Survivor Tells Her Story", **The Baltimore Sun**, 15.06.1995, (Çevrimiçi) https://www.baltimoresun.com/news/bal-honduras2-story.html, 20.05.2022.

Cohn, Gary ve Thompson, Ginger: "Unearthed: Fatal Secrets", **The Baltimore Sun**, 11.06.1995, (Çevrimiçi) https://www.baltimoresun.com/news/bal-honduras1-story.html, 20.05.2022.

Coles, T. J.: "The Evolution of U.S.-Backed Death Squads in Honduras the Pathology of U.S. Foreign Policy", **CounterPunch**, 20.12.2020, (Çevrimiçi) https://www.counterpunch.org/2020/12/20/the-evolution-of-u-s-backed-death-squads-in-honduras/, 11.02.2021.

Constitute Project: "El Salvador", t.y., (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/countries/Americas/El_Salvador, 20.02.2019.

Constitute Project: "El Salvador 1983 (rev. 2014)", t.y., (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/constitution/El_Salvador_2014, 20.02.2019.

Constitute Project: "Guatemala", t.y., (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/countries/Americas/Guatemala, 20.02.2019.

Constitute Project: "Guatemala 1985 (rev. 1993)", t.y., (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/constitution/Guatemala_1993, 20.02.2019.

Constitute Project: "Honduras", t.y., (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/countries/Americas/Honduras, 20.02.2019.

Constitute Project: "Honduras 1982 (rev. 2013)", t.y., (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/constitution/Honduras_2013, 20.02.2019.

Constitute Project: "Nicaragua", t.y., (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/countries/Americas/Nicaragua, 20.02.2019.

Constitute Project: "Nicaragua 1987 (rev. 2014)", t.y., (Çevrimiçi) https://constituteproject.org/constitution/Nicaragua_2014, 20.02.2019.

Crawley, Eduardo: "All Change: Two Successful Revolutions", **New Internationalist**, 02.10.1979, (Çevrimiçi) https://newint.org/features/1979/10/01/successful-revolutions, 01.02.2022.

Despacho 505: "Nicaragua Ha Tenido 14 Constituciones En 200 Años De Vida Independiente", 15.09.2021, (Çevrimiçi) https://www.despacho505.com/nicaragua-ha-tenido-14-constituciones-en-200-anos-de-vida-independiente/, 27.06.2022.

DeYoung, Karen: "Uneasy Alliance of Rebels, Businessmen to Rule Nicaragua", **The Washington Post**, 22.07.1979, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1979/07/22/uneasy-alliance-of-rebels-businessmen-to-rule-nicaragua/b4dafb1c-0bfe-4440-a98a-f37fb8c905fc/, 01.05.2021.

Dickey, Christopher: "40 Killed in San Salvador", **The Washington Post**, (31.03.1980), (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1980/03/31/40-killed-in-san-salvador/c8e099a1-a364-4aae-a179-e53322beb17a/, 05.09.2022.

Duignan, Brian: "Habeas Corpus", **Encyclopedia Britannica**, 2019, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/topic/habeas-corpus, 28.11.2019.

Farah, Douglas ve Hockstader, Lee: "Salvadoran Rebels Take Hotel", **The Washington Post**, 22.11.1989, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1989/11/22/salvadoran-rebels-take-hotel/c873bae7-f571-4dd7-9ff1-ebd7fc836b79/, 22.04.2021.

Gies, Heather: "Hondurans Vote in Controversial Presidential Election", **Al Jazeera**, 27.11.2017, (Çevrimiçi) https://www.aljazeera.com/news/2017/11/27/honduran-vote-in-controversial-presidential-election/, 20.10.2018.

González Davison, Fernando: "Guatemala, Constitutions", **Encyclopedia of Latin American History and Culture**, Encyclopedia.com, t.y., (Çevrimiçi) https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/guatemala-constitutions, 17.05.2020.

Gruson, Lindsey: "6 Priests Killed in a Campus Raid in San Salvador", **The New York Times**, 17.11.1989, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1989/11/17/world/6-priests-killed-in-a-campus-raid-in-san-salvador.html, 12.05.2020.

Gruson, Lindsey: "Salvador Rebels Launch Offensive; Fighting Is Fierce", **The New York Times**, 13.11.1989, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1989/11/13/world/salvador-rebels-launch-offensive-fighting-is-fierce.html, 12.05.2020.

Gullette, David: "Gaspar Garcia Laviana (Comandante Martin): Revolutionary Priest", **Alliance for Global Justice**, 2018, (Çevrimiçi) https://afgj.org/nicanotes-guest-post-gaspar-garcia-laviana-comandante-martin-revolutionary-priest, 04.12.2019.

Halloran, Richard: "Pentagon Details Honduras Action", **The New York Times**, 26.07.1983, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1983/07/26/world/pentagon-details-honduras-action.html, 22.09.2019.

Havana Times: "Peaceful Protests Against Nicaraguan Social Security Reforms Violently Repressed", 19.04.2018, (Çevrimiçi) https://havanatimes.org/news/peaceful-protests-against-nicaraguan-social-security-reforms-violently-repressed/, 01.09.2019.

Hoge, Warren: "4 Dutch Newsmen Slain on a Trip to Film Guerrillas in El Salvador", **The New York Times**, 19.03.1982, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1982/03/19/world/4-dutch-newsmen-slain-on-a-trip-to-film-guerrillas-in-el-salvador.html, 22.08.2021.

Holper, Mary: "Habeas Corpus Reform in El Salvador", Boston College Law School, 2003, (Çevrimiçi) https://lawdigitalcommons.bc.edu/ljawps/1, 02.03.2020.

Hu, Caitlin; Gallón, Natalie; Alberti, Mia: "Ortega Wins Again in Nicaraguan Elections Panned as 'Parody' by International Observers", **CNN**, 08.11.2021, (Çevrimiçi) https://edition.cnn.com/2021/11/07/americas/nicaragua-election-nov-7-intl-latam, 02.02.2022.

Kahn, Carrie: "Journalists And NGOs Face Shutdowns, Beatings As Nicaragua Stifles Dissent", **NPR**, 16.12.2018, (Çevrimiçi) https://www.npr.org/2018/12/16/677157659/journalists-and-ngos-face-shutdowns-beatings-as-nicaragua-stifles-dissent, 22.08.2019.

Kelly, Martin: "The Social Contract in American Politics", **ThoughtCo.**, 2019, (Çevrimiçi) https://www.thoughtco.com/social-contract-in-politics-105424, 01.12.2020.

Kinzer, Stephen: "Sandinistas Mark Raid That Presaged Victory", **The New York Times**, 07.01.1985, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1985/01/07/world/sandinistas-mark-raid-that-presaged-victory.html, 20.08.2020.

La República: "Daniel Ortega Declara Ilegales Las Protestas En Nicaragua Y Amenaza Con Prisión a Organizadores", 29.09.2018, (Çevrimiçi) https://larepublica.pe/mundo/1328115-nicaragua-daniel-ortega-declara-ilegales-protestas-criminalizacion-protesta-derechos-humanos, 29.04.2021.

Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi: "Yayınlarımız", t.y., (Çevrimiçi) http://latinamerika.ankara.edu.tr/yayinlarimiz/, 20.04.2022.

Latin American Weekly Report: "Guerrilla Forces '25,000 Strong'; US Southern Command Gives Country-by-Country Tally", 11.05.1987, (Çevrimiçi) https://www.latinnews.com/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=49&archive=109688&search=central%20america%20combatants, 10.11.2022.

Latin American Weekly Report: "Peace", 24.12.1992, (Çevrimiçi) https://www.latinnews.com/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=49&archive=59943&search=combatants, 17.07.2022.

Lemoyne, James: "Testifying to Torture", **The New York Times**, 05.06.1988, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1988/06/05/magazine/testifying-to-torture.html, 20.09.2020.

Los Angeles Times: "General Who Helped Set Up Contras Is Slain", 26.01.1989, (Çevrimiçi) https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-01-26-mn-1971-story.html, 17.07.2022.

Yazar yok: "Interview with Rigoberta Menchú Tum", **Indians.org**, 1992, (Çevrimiçi) http://indians.org/welker/menchu2.htm, 17.08.2018.

López Pérez, Rigoberto: "Carta-Testamento De Rigoberto López Pérez a Su Madre", 04.09.1956, (Çevrimiçi) http://www.sandinovive.org/carlos/rlp.htm, 20.09.2020.

Martínez, Moisés: "Ortega Cements Another Electoral Fraud in Nicaragua", **Confidencial Digital**, 03.06.2021, (Çevrimiçi) https://confidencial.digital/english/ortega-cements-another-electoral-fraud-in-nicaragua/, 06.02.2023.

Mayne, Thomas: "What Is Kleptocracy and How Does It Work?", **Chatham House**, 2022, (Çevrimiçi) https://www.chathamhouse.org/2022/07/what-kleptocracy-and-how-does-it-work, 12.01.2023.

Milliyet "Somoza'nın Gerillalarla Yaptığı Gizli Anlaşma", 18.07.1979.

Millman, Joel: "El Salvador's Army: A Force Unto Itself", **The New York Times**, (10.12.1989), (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1989/12/10/magazine/el-salvador-s-army-a-force-unto-itself.html, 04.05.2020.

Minster, Christopher: "The Federal Republic of Central America (1823-1840)", **ThoughtCo.**, 2018, (Çevrimiçi) https://www.thoughtco.com/the-federal-republic-of-central-america-2136340, 20.01.2019.

Montalván, Emilio Álvarez: "Historia de La Prensa SA", **La Prensa**, t.y., (Çevrimiçi) https://www.laprensani.com/historia-de-la-prensa-nicaragua, 15.02.2023.

Munro, André: "Dependency Theory", **Encyclopedia Britannica**, 2018, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/topic/dependency-theory, 05.05.2022.

O'Connor, Anne-Marie: "Payments and Apologies for Victims of Guatemala's Civil War", **The Washington Post**, 06.05.2009, (Çevrimiçi) http://www.latinamericanstudies.org/guatemala/payments.htm, 28.09.2020.

Onis, Juan De: "Kidnapping Diplomats is Becoming a Latin Custom", **The New York Times**, 15.03.1970, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1970/03/15/archives/kidnapping-diplomats-is-becoming-a-latin-custom-canadians-begin-to.html, 08.05.2021

Padilla, Emy ve Pineda, Arturo Rendón: "La Masacre De San Pedro Sula. 6 De Julio 1944", **criterio.hn**, 07.06.2017, (Çevrimiçi) https://criterio.hn/la-masacre-san-pedro-sula-6-julio-1944/, 09.10.2021.

Palencia, Gustavo: "Honduras Seeks to Revive Cases from 1980s Dirty War", **Reuters**, 01.08.2008, (Çevrimiçi) https://www.reuters.com/article/us-honduras-rights-idUSN0724983920080107, 23.04.2020.

Pandzic, Milica: "The Post-Totalitarian Systems of Latin America", **Students for Liberty**, 15.12.2020, (Çevrimiçi) https://studentsforliberty.org/north-america/blog/post-totalitarian-systems-of-latin-america/, 22.03.2021.

Pérez, David Marcial: "Nayib Bukele's Permanent State of Emergency", **EL PAÍS**, 21.03.2023, (Çevrimiçi) https://english.elpais.com/international/2023-03-21/nayib-bukeles-permanent-state-of-emergency.html, 20.04.2023.

Preston, Julia: "Soviets Raise Profile, But Not Aid, in Managua", **The Washington Post**, 06.11.1988, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1988/11/06/soviets-raise-profile-but-not-aid-in-managua/8d7f35e2-0927-49c5-a6d5-dd5a450e0187/, 22.08.2021.

Reuters: "60,000 Hondurans; Protest 'Repression'", **The New York Times**, 25.09.1981, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1981/09/25/world/60000-hondurans-protest-repression.html, 18.01.2022.

Reuters: "Guatemalan Ex-President Returns Home After Release from U.S. Prison", 26.02.2015, (Çevrimiçi) https://www.reuters.com/article/us-guatemala-portillo/guatemalan-ex-president-returns-home-after-release-from-u-s-prison-idUSKBN0LT28F20150226, 18.09.2021.

Riding, Alan: "Nicaragua Will Free 26 To Win Hostages' Release", **The New York Times**, 30.12.1974, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1974/12/30/archives/nicaragua-will-free-26-to-win-hostages-release-special-to-the-new.html, 28.07.2021.

Riding, Alan: "Salvadoran Battle of the Two Romeros", **The New York Times**, 26.02.1978, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1978/02/26/archives/salvadoran-battle-of-the-two-romeros-despite-a-rightwing-campaign-a.html, 20.04.2022.

Rodriguez, Emily: "Guerrilla", **Encyclopedia Britannica**, 2017, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/topic/guerrilla, 25.02.2018.

Rohter, Larry: "4 Salvadorans Say They Killed U.S. Nuns on Orders of Military", **The New York Times**, 03.04.1998, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1998/04/03/world/4-salvadorans-say-they-killed-us-nuns-on-orders-of-military.html, 25.08.2020.

Roser, Max ve Ortiz-Ospina, Esteban: "Literacy", **Our World in Data**, 20.09.2018, (Çevrimiçi) https://ourworldindata.org/literacy#global-literacy-today, 29.10.2020.

Ross, Lois: "Nicaragua's Agrarian Reform and Revolution 40 Years On", **rabble.ca**, 17.10.2018, (Çevrimiçi) https://rabble.ca/columnists/nicaraguas-agrarian-reform-and-revolution-40-years/, 20.07.2020.

Sherman, Christopher: "Nicaragua's Ortega Decries Foes Who Question His Re-Election", **The Associated Press News**, 09.11.2021, (Çevrimiçi) https://apnews.com/article/elections-boycotts-united-states-election-2020-central-america-f6814f4bce601643c6c0bf31496cb695, 17.09.2022.

Simons, Marlise: "Daughter of Duarte Is Released by Rebels in Complex Exchange", **The New York Times**, 25.10.1985, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1985/10/25/world/daughter-of-duarte-is-released-by-rebels-in-complex-exchange.html, 15.09.2021.

Simons, Marlise: "Honduran Officer Denounces His Chief", **The New York Times**, 01.09.1982, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1982/09/01/world/honduran-officer-denounces-his-chief.html, 15.09.2021.

The Associated Press News: "Guerrillas Acknowledge Role in Duarte Kidnapping", 22.10.1985, (Çevrimiçi) https://apnews.com/article/e143c30705ec78ecbcc1a1984c31fbdf, 09.07.2020.

The Daily Telegraph: "Mob Attacks Pensioners in Nicaragua", 23.06.2013, (Çevrimiçi) https://www.dailytelegraph.com.au/news/breaking-news/mob-attacks-pensioners-in-nicaragua/news-story/4b908f3ff0a3e02118c35449de1c2750, 29.05.2019.

The Guardian: "Guatemala Court: Former Dictator can be Tried for Genocide – But not Sentenced", 25.08.2015, (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/world/2015/aug/25/guatemala-rios-montt-genocide-trial-not-sentenced, 18.09.2021.

The Guardian: "Protests Erupt in Nicaragua Over Interoceanic Canal", 24.12.2014, (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/world/2014/dec/24/nicaragua-protests-interoceanic-canal-rivas, 25.01.2022.

The LA News: "Sandinista Comptroller Marisol Castillo Resigns", 2022, (Çevrimiçi) https://latin-american.news/sandinista-comptroller-marisol-castillo-resigns/, 18.02.2023.

The New York Times: "Armed Forces Commander Seizes Power in Honduras in a Bloodless Coup", 05.12.1972, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1972/12/05/archives/armed-forces-commander-seizes-power-in-honduras-in-a-bloodless-coup.html, 18.07.2022.

The Nobel Peace Prize: "Oscar Arias Sánchez", 10.10.2020, (Çevrimiçi) https://www.nobelpeaceprize.org/laureates/1987, 10.10.2020.

The Norwegian Nobel Committee: "The Nobel Peace Prize 1992, Press Release", **The Nobel Prize**, 1992, (Çevrimiçi) https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1992/press-release/, 18.02.2022.

Yazar yok: "The Quest for Justice: Efforts to Prosecute Honduran Human Rights Abusers", **May I Speak Freely Media**, 2006, (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20120220090441/http://www.mayispeakfreely.org/index.php?gSec=doc&doc_id=35, 18.05.2022.

The Washington Post: "Guerrillas Seize National Palace In Nicaragua", 23.08.1978, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1978/08/23/guerrillas-seize-national-palace-in-nicaragua/ad4b1091-bc55-44cd-9c1e-c0ce97604858/, 22.11.2022.

The Washington Post: "Rebels Are Flown From Nicaragua", 25.08.1978, (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1978/08/25/rebels-are-flown-from-nicaragua/fd6b2a93-f2eb-429b-a621-8cf1dd126df1/, 22.11.2022.

Tüfekçi, Zeynep: "This Must Be Your First", **The Atlantic**, 07.12.2020, (Çevrimiçi) https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/12/trumps-farcical-inept-and-deadly-serious-coup-attempt/617309/, 22.04.2021.

Vásquez, Vladimir: "Policías de Ayer y Hoy", **La Prensa**, 2015, (Çevrimiçi) https://www.laprensani.com/2015/08/09/suplemento/la-prensa-domingo/1880715-policias-de-ayer-y-hoy, 22.06.2021.

Wallenfeldt, Jeff: "What Is the Difference Between South America and Latin America?", **Encyclopedia Britannica**, 2018, (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/story/what-is-the-difference-between-south-america-and-latin-america, 28.05.2018.

ÖZGEÇMİŞ

Altuğ KOÇ, Orta ve lise öğrenimini 1997-2004 yılları arasında, şu an Fen Lisesi olan, Maltepe Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. Ardından Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2004-2008 yılları arası öğrenim görerek mezun olmuştur. 2008-2011 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne bağlı olan Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programından, Prof. Dr. Namık Sinan TURAN'ın danışmanlığında hazırladığı *"CHP'de 'Ortanın Solu' Söylemi ve 1965 Seçimlerindeki Yansıması"* başlıklı tezi ile mezun olmuştur.

Mezuniyetinin ardından 2011-2012 yılları içinde Gümüşhane İl Jandarma Komutanlığı'nda kısa dönem jandarma er olarak askerlik görevini yerine getirmiş, terhisi sonrasında kısa süreli olarak bankacılık ve bilişim sektörlerinde çalışmıştır. 2014 yılı ile beraber yine İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler doktora programında lisansüstü öğrenimine devam etmiştir. 2015 yılında Kırklareli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde de Araştırma Görevlisi kadrosuna girmiştir.

Üniversitede birçok görevde yer alan Koç, Latin Amerika, Türk Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri üzerine çalışmalar yapmaktadır. 2019 yılından bu yana Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nde Yardımcı Editör olarak görev yapmaktadır. İyi derecede İngilizce ve başlangıç seviyesinde İspanyolca bilmektedir.

Yayınlar:

Koç, **CHP'de "Ortanın Solu" Söylemi ve 1965 Seçimleri**, İstanbul, Dezanj Yayınları, 2014.

Koç, "1965 Genel Seçimleri Öncesinde 'Ortanın Solu' Söyleminin Ortaya Çıkışı", **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 2, 2017, s. 36-50.

Koç, “Michel Foucault’nun ‘Biyopolitika’ Kavramının Teorik Çerçevesi”, **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, C. 2, No: 2, 2018, s. 193-218.

Koç, “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Liberalizm Üzerinde Temellenen Açılımları: 1990’lardan Günümüze Türkiye-Latin Amerika İlişkileri’nin Analizi”, **Amaç-Araç Sorunsalı: Türkiye’nin Küresel Aktör Olma İddiası**, ed. Muharrem Ekşi, Ankara, Akçağ Yayınları, 2021, s. 197-258.

Koç, “Ağaçların Diyarı Guatemala’nın Ülke Analizi”, **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 4**, ed. İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021, s. 1-27.

Koç, “Orta Amerika’da Yükselen Dış Politika: Türkiye-Guatemala İlişkileri”, **Dünya Siyasetinde Latin Amerika 5**, ed. İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, Yayım Aşamasında.